Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Schade door schande

Rapport van de Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie 1956-1984

Inclusief 3 deelrapporten

De geschreven werkelijkheid
(Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis)

Diepe Sporen *(Kennisinstituut Atria)*

Uitgesproken, aarzelende en stille stemmen over binnenlandse afstand en adoptie (1956-1984)
(Universiteit Maastricht)

en
Bundel Contextverhalen bij het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984

Inhoud

Schade door schande **3**
Rapport van de Commissie onderzoek Binnenlandse Afstand en Adoptie 1956-1984 3

De geschreven werkelijkheid **118**
Deelonderzoek door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis 118

Diepe sporen **174**
Deelonderzoek door Kennisinstituut Atria 174

Uitgesproken, aarzelende en stille stemmen over binnenlandse afstand en adoptie (1956-1984) **390**
Deelonderzoek door Universiteit Maastricht

Contextverhalen bij het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie **471**

Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Schade door schande

Rapport van de Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie 1956-1984

Colofon

Den Haag, juni 2025

Opdrachtgever
In opdracht van de staatssecretaris Rechtsbescherming

Auteurs
Prof. mr. drs. Mariëlle Bruning
Prof. dr. Trudy Dehue
Prof. dr. Trudy Mooren
Prof. dr. Carol van Nijnatten
Prof. dr. Micha de Winter, voorzitter

Inhoud

Colofon 4

Voorwoord 7

1. Inleiding 9
1.1 Binnenlandse afstand en adoptie 9
1.2 Aanleiding tot dit onderzoek 9
1.3 Bevindingen uit eerder onderzoek 10
1.4 De huidige onderzoeksvragen 11
1.5 Opbouw van dit rapport 12

2. De aanpak van dit onderzoek 13
2.1 Inleiding 13
2.2 Aandachtspunten bij het huidige onderzoek 13
2.3 Afbakening van het onderwerp van onderzoek 14
2.4 Drie deelonderzoeken 16
2.5 Slot 17

3. Sociaal-historische context van afstand en adoptie 1956-1984 18
3.1 Inleiding 18
3.2 Over moeders, vaders en kinderen in jaren van verandering 1956-1984 18
3.3 Wetgeving en moraal op het gebied van seksualiteit en voortplanting 21
3.4 Wettelijke positie van ouders en kinderen 22
3.5 Slot 24

4. Wetgeving en hulpverlening rond afstand en adoptie 1956-1984 25
4.1 Inleiding 25
4.2 Wetgeving 25
4.3 Hulpverlening 27
4.4 Slot 30

5. De praktijk van afstand en adoptie 31
5.1 Inleiding 31
5.2 Aantallen 31
5.3 Onverwachte zwangerschap en reacties daarop 33
5.4 Te maken krijgen met instanties 34
5.5 Besluitvorming en bejegening 35
5.6 Procedures en instanties bij het doen van afstand 39
5.7 De geboorte van het kind 43
5.8 Na de afstand 44
5.9 Adoptie: beleid en procedures in de uitvoering 48
5.10 Slot 49

6. De impact van afstand en adoptie 52
6.1 Inleiding 52
6.2 Gemeenschappelijke ervaringen 52
6.3 Afstandskinderen 55
6.4 Afstandsmoeders 58
6.5 Afstandsvaders 62
6.6 Adoptie- en pleegouders 65
6.7 Naasten 67
6.8 Slot 68

7. Ruimte maken voor het verleden 70
7.1 Introductie 70
7.2 Maatschappelijke bewustwording 70
7.3 Wezenlijke verandering 73
7.4 Omgaan met botsende belangen 76
7.5 Slot 77

8. Conclusies 79
8.1 Inleiding 79
8.2 Antwoord op de onderzoeksvragen 80
8.3 Schade door schande: enkele hoofdlijnen 88

9. Aanbevelingen 92
9.1 Duurzame erkenning 92
9.2 Deskundige hulp en zorg 93
9.3 Ondersteuning bij het openen van lijnen naar biologische familie en eigen geschiedenis 93
9.4 Regie over het eigen familieleven 94
9.5 Zeggenschap over de eigen seksualiteit 96
9.6 Schade door schande 97

10. Literatuurlijst 98

Eindnoten 102

Voorwoord

Schade door schande. Binnenlandse Afstand en Adoptie 1956-1984. Dat is de titel van het onderzoeksrapport dat nu voor u ligt. Het gaat over meisjes en vrouwen die ongehuwd zwanger waren geworden en hun kind niet mochten of konden behouden. En over de kinderen die werden afgestaan om door anderen geadopteerd te worden. Na de geboorte werden deze kinderen direct van hun moeder gescheiden. Ze kwamen bij pleegouders terecht, of eerst op een tijdelijke plek bij een gezin of in een kindertehuis. Sommigen van hen verbleven maanden tot zelfs jaren in een tehuis, voordat ze definitief in een adoptiegezin terechtkwamen. De moeders stonden meestal voor een voldongen feit. Terugkomen op de afstand bleek in de praktijk nauwelijks mogelijk.

Lange tijd werd er niet of nauwelijks over dit onderwerp gepraat. Het was omgeven met taboes. Ongehuwd zwanger worden was voor veel families en gemeenschappen een enorme schande, een probleem dat zo snel mogelijk uit het zicht moest verdwijnen. De meisjes en jonge vrouwen werden soms naar opvang- of doorgangshuizen in een ander deel van het land gestuurd. De baby's die ze ter wereld hadden gebracht groeiden op op een plek die vaak voor hun geheim werd gehouden. Over de vraag wat het voor mensen betekende om te zijn afgestaan werd eveneens nauwelijks gesproken. Als kind waren ze immers geadopteerd en hadden dus nieuwe ouders. Gedane zaken nemen geen keer.

In 1991 schreven Wil van Sebille, een moeder die onder dwang van haar omgeving haar zoon afstond, en Liesje de Leeuw, hulpverlener bij het Fiom, samen het boek *'Opgestaan is plaats vergaan; een bericht van en over afstandsmoeders.'* In dat boek lieten ze voor het eerst in Nederland twaalf vrouwen aan het woord die onvrijwillige afstand aan den lijve hebben meegemaakt. Uit het voorwoord van dat boek: *"het zijn schrijnende verhalen van vrouwen die jarenlang haar geheim aan niemand durfden te vertellen. (Groot)ouders beslisten voor hun kinderen dat zij maar beter afstand van de baby konden doen. Dat bespaarde de ouders de priemende blikken van de buurt en de familie. Meer dan ooit kregen de ouders daarbij de steun van de hulpverlening. De ongehuwde moeder verdween langzamerhand uit beeld. De vrouwen, toch al beladen met schuldgevoel omdat zij niet aan het beeld van het kuise meisje voldeden, moesten maar afwachten wat hun ouders beslisten."*

Dit boek doorbrak het zwijgen over 'afstand ter adoptie', zoals dit destijds werd genoemd. Daarna deelden meer en meer vrouwen hun verhaal in praatgroepen, via boeken, interviews en documentaires. En ook afgestanen, zoals mensen die als kind zijn afgestaan zich vaak noemen, lieten van zich horen. Bijvoorbeeld in het *Zwartboek Adoptie, w*aarin Eugénie Smits van Waesberghe schetst hoe ze als baby bij haar moeder werd weggehaald en in een pleeggezin werd geplaatst. In het boek vertellen lotgenoten over de impact die hun persoonlijke adoptieverhaal nog steeds op hen heeft.

In 2022 besloot het kabinet dat er een diepgravend onderzoek moest komen naar de geschiedenis van afstand en adoptie in Nederland, nadat een eerder onderzoek om verschillende redenen was stopgezet. Mij werd gevraagd dit onderzoek te leiden. Hoewel ik besefte dat dit een weerbarstig onderwerp is dat terecht veel emoties oproept, besloot ik toch het avontuur aan te gaan. Niet alleen omdat deze geschiedenis ons veel kan leren over maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland waardoor mensen ongelofelijk in de knel konden komen, maar ook omdat het thema mij persoonlijk raakt. Een groep toegewijde wetenschappers die met mij de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie vormde, ondersteund door een klein secretariaat, stelde de onderzoeksvragen op. De commissie gaf gerenommeerde instituten opdracht delen van het onderzoek uit te voeren. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) deed het deelonderzoek naar geschreven bronnen, waaronder archieven, dossiers, wetgeving, vakliteratuur, persoonlijke documenten en krantenartikelen. Atria – het kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis – deed onderzoek naar persoonlijke ervaringen en verhalen van vrouwen en mannen wiens kind was afgestaan, van afgestanen, adoptieouders en naasten. De onderzoeksgroep *filosofie van de publieke gezondheidszorg* van de Universiteit Maastricht deed onderzoek naar hedendaagse perspectieven op afstand en adoptie, en voerde daartoe intensieve gesprekken met betrokkenen. De commissie schreef vervolgens dit eindrapport waarin alle resultaten zijn samengebracht.

Zo is een beeld ontstaan van de geschiedenis van afstand en adoptie tussen 1956 en 1984, waar de commissie een aantal duidelijke conclusies uit trekt en aanbevelingen aan verbindt. Dit onderzoek bevestigt dat er in deze periode bij veel mensen aanzienlijke en langdurige schade is aangericht. Ervaringen van mensen met afstand doen, afgestaan zijn en geadopteerd worden lopen sterk uiteen en tegelijkertijd klinkt dit verleden door in al hun levens, familierelaties en in nieuwe generaties. Vanzelfsprekendheden over wat familie is en hoe je met familie omgaat zijn voor mensen die deze geschiedenis meemaakten niet altijd vanzelfsprekend. Zij moeten – in de woorden van de Maastrichtse onderzoekers – veelal intensief en delicaat 'familiewerk' verzetten om uit te zoeken wie familie is en wat die familie betekent. Hoewel afstandskinderen en -ouders in het verleden van elkaar gescheiden zijn, zijn zij tot op de dag van vandaag van elkaar afhankelijk, bijvoorbeeld als het gaat om het beantwoorden van afstammingsvragen of het ontmoeten van bloedverwanten.

In wezenlijke aspecten van het leven zoals het al dan niet krijgen of behouden van een kind, het kennen van je eigen familiegeschiedenis en de keuze met wie je familierelaties wilt onderhouden, horen mensen een grote mate van eigen regie te hebben. De genoemde boeken van Will van Sebille en Liesje de Leeuw, van Eugénie Smits van Waesberghe en inmiddels vele anderen lieten al zien dat die regie in het verleden vaak totaal ontbrak. Dat anderen, familieleden en instanties over je beslisten was eerder regel dan uitzondering. De gegevens die door dit onafhankelijke wetenschappelijk onderzoek boven water zijn gekomen bevestigen deze ervaring. Dat op zichzelf is een belangrijke vorm van erkenning van het leed dat mensen hebben geleden.

Deze erkenning leidt bovendien tot lessen voor heden en toekomst. Inzicht in de factoren die in het verleden hebben geleid tot beslissingen *over* mensen zonder hen een eigen stem te geven, kan ons leren hoe we zulke misstanden voortaan kunnen voorkomen. Behalve individuele schade is er ook schade aangericht in relaties en families. Soms lijken de belangen van ouders en kinderen te botsen, bijvoorbeeld als het gaat om toegang tot afstands- en adoptiedossiers. Om familierelaties zoveel mogelijk te herstellen zijn vaak ook vormen van relationele ondersteuning nodig, bijvoorbeeld in de vorm van dialoog, mediation of herstelbemiddeling. Enkele van de aanbevelingen die we doen gaan daarover.

Tezamen met ons eindrapport publiceert de commissie de deelrapporten van de drie onderzoeksinstituten, plus alle veertien daarbij behorende bronstudies en bijlagen. Ook hebben we een aantal 'contextverhalen' gebundeld, waarin we de ervaringen van mensen opgenomen hebben die niet tot de doelgroep van dit onderzoek behoorden, maar die wel veel konden vertellen over de cultuur van die jaren en de context waarin afstand en adoptie zich afspeelden.

Tot slot: de commissie realiseert zich dat mensen die betrokken zijn bij afstand en adoptie in de loop van de jaren soms sceptisch zijn geworden over instanties en onderzoek. Die scepsis, ook tegenover ons onderzoek, is door enkele respondenten benoemd. De commissie begrijpt dat, gezien de geschiedenis van de praktijk rond afstand en adoptie, maar ook gezien de geschiedenis rond het onderzoek op dit terrein. Wetenschappelijk onderzoek wil feiten en verbanden aan het licht brengen die vervolgens geïnterpreteerd moeten worden. Wij spreken de hoop uit dat ons rapport de lezer het diepgaand zicht op de geschiedenis kan bieden dat nodig is om tot een eigen, gefundeerd oordeel te komen.

Mede namens commissieleden Mariëlle Bruning, Trudy Dehue, Trudy Mooren en Carol van Nijnatten dank ik het secretariaat van de commissie dat onder leiding stond van Janneke Wubs. Ook dank ik alle onderzoekers voor hun onvermoeibare bijdragen aan dit rapport en de deelrapportages. Mijn erkentelijkheid gaat tevens uit naar alle instanties die hun archieven hebben geopend en naar de mensen van belangenorganisaties met wie ik gedurende de rit waardevolle gesprekken heb mogen voeren. Maar vooral danken we natuurlijk de mensen die de afgelopen periode hun indringende verhalen met ons hebben gedeeld. Wij weten dat dit voor velen niet makkelijk is geweest, en juist daarom is onze dank heel groot.

De voorzitter van de Commissie onderzoek Binnenlandse Afstand en Adoptie,

Micha de Winter

1. Inleiding

1.1 Binnenlandse afstand en adoptie

In de eerste naoorlogse decennia zijn in Nederland duizenden pasgeboren kinderen afgestaan. Voor het overgrote deel waren dit kinderen van ongehuwde, vaak jonge vrouwen die geen kans zagen of kregen om het kind bij zich te houden.

Zo'n 40 jaar geleden vroegen deze vrouwen voor het eerst publieke aandacht voor hun ervaringen. Ze vertelden dat zij hun kind hadden moeten afstaan. Hun baby werd onmiddellijk na de geboorte van hen gescheiden, soms zonder dat ze deze zelfs maar hadden gezien. Het kind groeide op zonder dat de moeder wist waar en bij wie. Over deze diepingrijpende gebeurtenissen konden deze afstandsmoeders, zoals ze zich noemden, pas veel later vertellen; eerst aan elkaar, daarna ook aan de buitenwereld.[1]

Kort daarna lieten ook de inmiddels volwassen geworden afgestane kinderen voor het eerst publiekelijk van zich horen.[2] Zij wezen, en wijzen nog steeds, op de diepgaande invloed op hun persoonlijke leven en ontwikkeling van het afgestaan zijn en vervolgens opgroeien in een tehuis, pleeg- of adoptiegezin.[3]

Het is aan de inzet van deze groepen mensen te danken dat binnenlandse afstand en adoptie als belangrijke maatschappelijke kwestie rond de jaren tachtig de eerste publieke en politieke aandacht heeft gekregen.

De geschiedenis waar ze over vertellen roept vele vragen op. Hoe verliep die 'afstand' van kinderen? Onder welke omstandigheden vond dat plaats? Welke instanties of personen vervulden hierin een rol? Wat gebeurde er met de afgestane kinderen? Hoe is het de vrouwen en de kinderen verder vergaan? Welke rol vervulden de biologische vaders? En wat was de rol van pleeg- of adoptieouders? Wat heeft de geschiedenis voor al deze mensen en hun naasten betekend?

Dit rapport doet verslag van het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956 en 1984, uitgevoerd onder leiding van de onafhankelijke Commissie onderzoek Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA).

In dit eerste hoofdstuk van dit rapport geeft deze commissie een kort overzicht van de voorgeschiedenis en aanleiding tot haar opdracht. Daarna bespreken we het beeld dat uit eerder onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie naar voren is gekomen. Daarna beschrijven we de onderzoeksvragen die de CBAA voor haar onderzoek formuleerde. Het hoofdstuk eindigt met een leeswijzer voor de rest van dit rapport.

1.2 Aanleiding tot dit onderzoek

1.2.1 Voorgeschiedenis

Vanaf de jaren tachtig kregen de ervaringsverhalen van betrokkenen regelmatig aandacht in de media. Naar aanleiding van een televisie-uitzending in 2014 stelde de PvdA-fractie in de Tweede Kamer vragen over '*het verzwegen leed van afstandsmoeders*'.[4] De fractie wilde informatie van de staatssecretaris over de rol van de staat bij adoptieprocedures, de rol van de Katholieke kerk, mogelijk gebrek aan overheidstoezicht en aanwijzingen voor gedwongen of illegale adopties.[5]

In 2015 besloot de minister van Veiligheid en Justitie tot een verkennend onderzoek naar de aard en omvang van binnenlandse praktijken van afstand en adoptie. Twee jaar later kwam het rapport hiervan uit onder de titel: *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984.*[6]

Naar aanleiding van dit rapport gaf de minister voor Rechtsbescherming in 2019 opdracht tot een groter en diepgaander onafhankelijk vervolgonderzoek. Behalve aan de 'afstandsmoeders' moest dat ook aandacht besteden aan 'afstandsvaders', 'afstandskinderen', en de pleeg- of adoptieouders die voor hen zorgden.[7] Mensen die in hun leven met afstand en adoptie te maken hadden gekregen, konden zich voor deelname opgeven bij een speciaal opgezet aanmeldpunt. Na fouten bij de inrichting van dit aanmeldpunt met betrekking tot de privacy van aanmelders is dit onderzoek in zijn geheel stopgezet.[8]

Onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut hadden voor dit vervolgonderzoek al een mediastudie en literatuuronderzoek gedaan, evenals archiefonderzoek in een drietal opvanghuizen voor ongehuwde moeders en hun kinderen. Om deze onderzoeksbevindingen niet verloren te laten gaan, maakte het Verwey-Jonker Instituut ze openbaar in de vorm van een vijftal *working papers*.[9]

1.2.2 Opdracht voor het huidige onderzoek

Eind 2022 stelde de minister van Justitie en Veiligheid de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie in om "*onafhankelijk en volgens wetenschappelijke standaarden*" onderzoek te doen naar "*de praktijk van binnenlandse afstand en adoptie in de periode 1956-1984*". Deze nieuwe commissie kreeg de opdracht om in ieder geval aandacht te besteden aan "*de rol van de verschillende betrokkenen, waaronder de overheid, relevante maatschappelijke organisaties, zoals destijds de raden voor de kinderbescherming, en de samenleving zelf (civil society*)" en aan "*de sociale culturele en maatschappelijke context*".[10]

1.3 Bevindingen uit eerder onderzoek

In de bovengenoemde twee eerdere onderzoeken is een aantal gegevens over de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie in kaart gebracht. Deze gegevens vormen de achtergrond van de onderzoeksopdracht en aanpak van de huidige onderzoekscommissie. We geven hieronder een korte indruk van de uitkomsten uit deze eerdere onderzoeken.

In *Beklemd in de scharnieren van de tijd* schatten de onderzoekers dat achter de ruim 15.000 binnenlandse adopties tussen 1956 en 1984, ongeveer 13.000 tot 14.000 'afstandsmoeders' schuilgaan. Sommigen van deze vrouwen stonden meerdere kinderen af.[11] Gevallen waarin kinderen zijn afgestaan en niet geadopteerd, werden niet geregistreerd. De drie tehuisarchieven die zijn bekeken voor de *working papers* van het eerdere onderzoek laten zien dat de percentages vrouwen die in tehuizen een kind afstonden het hoogst waren in de tweede helft van de jaren zestig en begin jaren zeventig, variërend van een derde tot ruim de helft van alle geregistreerde gevallen.[12]

Uit het bestuderen van de procedures, regels en de samenwerking tussen toenmalige organisaties, concludeerden de vroegere onderzoekers al dat de hulpverlening aan ongehuwde moeders en hun kinderen nogal versnipperd was.[13] De begeleiding van zwangere meisjes en vrouwen kon van instelling tot instelling verschillen. Dat had onder meer te maken met de verzuiling: met de levensbeschouwelijke opvattingen van de tehuizen varieerden de opvattingen over ongehuwd moederschap.[14]

Versnippering was ook zichtbaar in de organisatie van de hulpverlening en begeleiding. Er bestonden bijvoorbeeld negentien aparte Raden voor de Kinderbescherming, die onder andere een taak hadden in adoptieprocedures en in het toezicht op pleeggezinplaatsingen. Deze regionale raden hadden elk hun eigen procedures binnen de landelijke kaders. Pogingen in de jaren zeventig van de Federatie van Instellingen voor hulp aan Ongehuwde Moeders (Fiom) om een eenduidige landelijke adoptiewerkwijze te scheppen, strandden.[15] Het landelijk toezicht op de Raden en op tehuizen lijkt, zo concluderen de onderzoekers, 'beperkt en gefragmenteerd' te zijn geweest.[16]

Zowel in *Beklemd in de scharnieren van de tijd* als in de *Working papers* wordt geconcludeerd dat minder- en meerderjarige zwangere vrouwen indertijd onder druk zijn gezet om afstand van hun kind te doen. De onderzoekers vonden geen formele procedures die de vrouwen tot afstand konden dwingen.

Ze constateerden wel dat de omgeving – bijvoorbeeld huisartsen, ouders, maatschappelijk werkers, psychologen en psychiaters, en medewerkers in de tehuizen – een vrouw die haar kind wilde houden zodanig onder druk kon zetten, dat zij geen gehoor kon geven aan haar eigen wens.

Het uitoefenen van druk blijkt ook uit de zogeheten 'afstandsverklaringen'. Dat waren documenten waarin stond dat een vrouw zich wilde "*laten ontheffen uit de ouderlijke macht*" en die haar werd gevraagd te ondertekenen. Dat was juridisch gezien niet bindend, maar in die tijd merkten sommige kritische professionals al op dat zo'n document een vrouw en zeker een minderjarige vrouw toch onder druk kon zetten.[17]

Voor het onderzoek *Beklemd in de scharnieren van de tijd* vertelden ook vrouwen zelf over manieren waarop ze indertijd onder druk stonden. Ze waren onvoldoende geïnformeerd over de gevolgen van afstand, evenals over hun rechten en mogelijkheden als alleenstaande ouder.[18] De vrouwen vertelden dat de afstandservaring traumatisch voor ze is geweest. Het jarenlange stilzwijgen dat het gevolg was van het taboe op hun zwangerschap en op de ongewilde afstand ter adoptie, versterkte hun trauma.[19]

Naar de lotgevallen van afgestane kinderen is nog nauwelijks onderzoek gedaan. In de *Working papers* over tehuisarchieven is een kleine hoeveelheid informatie teruggevonden over hen. Zo was sprake van zogenoemde 'Neutraalterreinplaatsingen'.[20] Kinderen verbleven dan in een tehuis terwijl hun moeder elders was. De gedachte was dat de vrouw dan bedenktijd had om tot een besluit te komen over de optie om afstand te doen.[21] Maar het verblijf van de kinderen duurde in de praktijk vaak veel langer dan de beoogde drie maanden, soms zelfs jaren, ook al vond men dat niet goed voor de ontwikkeling van de kinderen.[22] Een klein aantal van de afgestane kinderen is als volwassene in de openbaarheid getreden over hun lotgevallen, maar verder is daarover uit onderzoek nog weinig bekend.

Tot de jaren zeventig werd vooral geheimhouding van afkomstgegevens benadrukt.[23] Over de effecten daarvan vertelde een aantal volwassen afstandskinderen al aan de eerdere onderzoekers. Zij hebben het over gebrek aan openheid over hun geschiedenis en over gevoelens van eenzaamheid. Ze voelen zich ambivalent over de start van hun leven, ook als hun jeugd bij hun adoptieouders niet moeilijk was geweest.[24] Vanaf het begin van de jaren zeventig bewaarden medewerkers soms foto's voor de kinderen, of een babyboekje met aantekeningen. De eerdere archief-onderzoekers vonden daarnaast regels voor het informeren van pleeggezinnen over hun pleegkind en diens afkomst.

In het rapport *Beklemd in de scharnieren van de tijd* en in de *Working papers* is dus te lezen dat er een substantieel percentage kinderen werd afgestaan, maar ook dat niet alle ongehuwd zwangeren opgenomen in instellingen, hun kind afstonden. De procedures en hulpverleningsprocessen bij buitenhuwelijkse zwangerschap waren niet eenduidig. Afstandsmoeders vertelden in *Beklemd in de scharnieren van de tijd* dat er voor hen geen keuzevrijheid bestond. Behalve in hun verhalen zijn ook in de onderzochte archieven aanwijzingen voor uitgeoefende druk te vinden.

1.4 De huidige onderzoeksvragen

Zoals beschreven hebben de reeds gedane onderzoeken nog niet volledig verduidelijkt hoe afstand en adoptie verliepen en hoe het verloop van de geschiedenis begrepen moet worden. Daarom zijn in dit onderzoek wet- en regelgeving, procedures, dagelijkse praktijk, de invloed van bij afstand en adoptie betrokken instellingen en personen en de sociale context bestudeerd.

Daarnaast wilde de CBAA meer aandacht besteden aan de persoonlijke ervaringen van afstandsmoeders, afstandskinderen, afstandsvaders, pleeg- en adoptieouders en naasten van al deze mensen, evenals aan de impact daarvan op hun verdere leven.

De CBAA vond het verder van belang om van deze betrokkenen zelf te vernemen hoe de huidige samenleving volgens hen moet omgaan met deze geschiedenis.

De volgende onderzoeksvragen zijn leidend geweest:

Wat is er gebeurd?

Waardoor is het zo gebeurd?

Hoe hebben betrokkenen de gebeurtenissen ervaren in die periode en later in hun leven?

Hoe kijken betrokkenen vandaag de dag naar de omgang met deze geschiedenis?

1.5 Opbouw van dit rapport

Het tweede hoofdstuk zet de specifieke aanpak ter beantwoording van deze onderzoeksvragen uiteen. Hoofdstuk 3 geeft een schets van de sociaal-historische context waarbinnen praktijken van afstand en adoptie zich tussen 1956-1984 voltrokken. Hoofdstuk 4 biedt een overzicht van specifieke wetgeving en van het veld van instanties waarmee afstandsouders, afstandskinderen en pleeg-en adoptieouders te maken konden krijgen. In Hoofdstuk 5 gaan we in op regelgeving, beleid van instellingen en het verloop van afstand en adoptie in de praktijk. Hoofdstuk 6 bespreekt de persoonlijke ervaringen van mensen die te maken kregen met afstand en adoptie. Afstandskinderen, afstandsouders, hun naasten en pleeg- of adoptieouders komen daarin aan het woord over de impact van afstand doen, afgestaan zijn, adopteren en geadopteerd zijn. Vervolgens bespreken we in Hoofdstuk 7 hoe zij terugkijken op de geschiedenis van afstand en adoptie en hoe zij vinden dat politiek en maatschappij daarmee om zouden moeten gaan. In Hoofdstuk 8 komen we tot conclusies. We sluiten ons rapport af met een aantal aanbevelingen op basis van onze bevindingen.

2. De aanpak van dit onderzoek

2.1 Inleiding

Hoe de CBAA te werk is gegaan om de onderzoeksvragen te beantwoorden, bespreken we in dit hoofdstuk. In paragraaf 2.2 beschrijven we een aantal voor ons belangrijke principes bij het werken aan dit onderzoek. In paragraaf 2.3 lichten we de afbakening van het onderwerp binnenlandse afstand en adoptie toe. Tenslotte leggen we in paragraaf 2.4 uit hoe het onderzoek is uitgevoerd door drie teams van onderzoekers met elk een eigen aandachtsgebied.

2.2 Aandachtspunten bij het huidige onderzoek

2.2.1 Aandacht voor taal en woordgebruik

Onderzoek naar afstand en adoptie gaat over levensgeschiedenissen die omgeven kunnen zijn met verdriet, spanningen, moeilijke verhoudingen, geheimen en taboes. Over zo'n teer onderwerp moeten we op een fijngevoelige manier in gesprek gaan. Dat vergt aandacht voor de taal die gebruikt wordt. Deelnemers aan dit onderzoek gaven voorbeelden van hoe woorden hen kunnen bezeren of juist bemoedigen. De uitdrukking 'afstand doen', bijvoorbeeld, suggereert een actieve daad: iemand heeft zelf, bewust, afstand gedaan van een kind. Dat past niet goed bij de ervaring dat het kind is 'afgenómen'.[25] Ook dit rapport is geschreven in woorden en heeft dus te maken met deze gevoeligheden.

Tegelijk zijn woorden onvermijdelijk. We volgden het taalgebruik van de betrokkenen die zelf spreken van 'afstandsmoeder', 'afstandsvader', 'afstandskind', 'adoptiekind', 'adoptiemoeder' en 'adoptievader'. U zult ook de termen 'pleegkind' of 'pleegmoeder', 'pleegvader' tegenkomen. We lichten deze keuzes graag wat meer toe.

We doen met het gebruik van deze aanduidingen geen uitspraken over keuzes, wil of emoties van mensen. De termen 'moeder', 'vader' en 'kind' maken alleen duidelijk welke positie een persoon heeft in de geschiedenis van afstand en adoptie. De woorddelen 'afstands' en 'adoptie' of 'pleeg' maken duidelijk over welk aspect van deze geschiedenis het gaat. Zo verwijst 'afstand' in de termen 'afstandsmoeder' en 'afstandsvader' in dit rapport naar het ontstaan en voortduren van een fysieke scheiding tussen biologische ouders en hun kinderen. De term 'afstandskind' gebruiken we specifiek wanneer het gaat over het afgestaan zijn van mensen. De term 'adoptiekind' gebruiken we wanneer aspecten van het geadopteerd zijn aan de orde komen.

We weten dat deze termen niet altijd de ideale keuze voor elke betrokkene of lezer zijn. Zoals een van de deelnemers het verwoordde is het *"in al die jaren niemand gelukt (…) om termen te vinden waar iedereéén het mee eens is".*[26] Dat is inderdaad onmogelijk. Het gaat immers over een weerbarstig onderwerp dat veel verschillende ervaringen met zich heeft meegebracht. Voor die ervaringen zoeken mensen hun eigen woorden en gedurende hun levensfasen ook steeds weer andere woorden. We denken daarom niet de definitieve termen aan deze geschiedenis te kunnen geven, maar wel bij te dragen aan een gezamenlijke en misschien blijvende zoektocht naar geschikte taal om het onderwerp in al zijn complexiteit bespreekbaar te maken.

2.2.2 Horen wie niet spreekt

Naast fijngevoeligheid in het spreken, vergt dit onderwerp een scherp oor. Niet ieders stem is immers even duidelijk te horen.

Er zijn betrokkenen die van het onderzoek wisten maar er niet aan konden of wilden meedoen. Sommige mensen die tussen 1956 en 1984 een baby afstonden, hebben inmiddels een te hoge leeftijd voor deelname.

Deelname kan verder te belastend zijn door de zwaarte van emoties of omdat het een bereikt evenwicht in de relaties met familie in de waagschaal stelt.[27] Dat er al eens een onderzoek naar deze geschiedenis is gestart en weer stopgezet kan het moeilijk maken om nog vertrouwen op te brengen. Dat er in publieke discussies over afstand en adoptie sterke meningsverschillen zijn, kan mensen eveneens de moed of wil ontnemen om hun eigen, wellicht afwijkende verhaal, naar voren te brengen. Ook de vraagstelling die de commissie koos, kan sommigen van deelname hebben doen afzien. Tenslotte zijn er mensen die niet de behoefte hebben om aan wetenschappelijk onderzoek naar deze thematiek mee te doen.

De commissie heeft in dit onderzoek zoveel mogelijk ruimte willen scheppen om alle uiteenlopende levensverhalen aan bod te laten komen. Het belang ervan zit niet in veelheid, kracht of welsprekendheid van stemmen, maar in de verscheidenheid aan geleefde verhalen.

2.2.3 Een geschiedenis in veel verschijningsvormen

Oog en oor te hebben voor de complexiteit en diversiteit aan ervaringen is de enige manier om te voorkomen dat we schuldigen enerzijds en slachtoffers anderzijds gaan aanwijzen. De commissie is daar ook niet om gevraagd. Het zou leiden tot een zwart-wit beeld van de geschiedenis dat juist niet de benodigde erkenning biedt van de complexe ervaringen.[28] Het doel van de commissie is een zo compleet mogelijk antwoord te geven op wat er zich heeft afgespeeld, hoe dat kwam en wat dit voor mensen betekend heeft.

Dit onderzoek is gedaan met de middelen en mogelijkheden van nu en door onderzoekers met een hedendaagse blik. Ook de deelnemers hebben hun ervaringen en perspectieven verwoord op een manier die op dit moment in hun leven en omstandigheden passend voelt. Dat alles kan over vijftig jaar blijken blinde vlekken te hebben gehad. De commissie heeft gekozen voor een onderzoek waarin van zoveel mogelijk kanten naar de geschiedenis gekeken wordt en waarin naar een zo uiteenlopend mogelijk geheel van stemmen geluisterd wordt. Zo komen we tot een voor nu zo precies mogelijk begrip van de geschiedenis en ieders rol daarin.[29]

2.3 Afbakening van het onderwerp van onderzoek

De opdracht van de minister betreft ‘de praktijk van Binnenlandse Afstand en Adoptie in de periode 1956-1984’. In deze paragraaf werken we dit onderwerp preciezer uit. We gaan in op de begrippen ‘afstand en adoptie’, op de term ‘binnenlandse’ en op de onderzoeksperiode 1956-1984.

2.3.1 ‘Afstand en adoptie’

Afstand en adoptie vormen een begrippenpaar dat in de praktijk van gesprekken, publicaties en publieke en politieke debatten als vanzelf in gebruik geraakt is. De opdracht van de minister aan de commissie definieert deze begrippen niet. Op welke historische gebeurtenissen en persoonlijke geschiedenissen de opdracht dus *precies* wel en niet doelt, is door dit onderzoek scherper aan het licht gebracht.

Het is hierbij belangrijk om op te merken dat afstand en adoptie vrijwel steeds in één adem genoemd worden, alsof het om één verschijnsel zou gaan. Maar het gaat om twee processen die ieder hun eigen aandacht en interpretatie behoeven. Adoptie is voor biologische ouders een extra stap na afstand, en op heel andere wijze ook voor de nieuwe niet-biologische ouders. Het afgestaan zijn als kind en de invloed die dat op een leven heeft, is ook iets anders dan geadopteerd zijn en de gevolgen daarvan.

De commissie heeft het onderzoeksdomein als volgt afgebakend. Het onderzoek richt zich op afstand en adoptie bij zwangerschappen van ongehuwde vrouwen. De kinderen werden na hun geboorte van hun moeder gescheiden en opgenomen in tehuizen, pleeg- of adoptiegezinnen. Naast de afstandsmoeders en afstandskinderen, gaat dit ook afstandsvaders aan, evenals de pleeg- en adoptieouders van de kinderen en de naasten van al deze mensen. Onderwerp van onderzoek is de manier waarop afstand en adoptie zich afspeelden en de impact die mensen ervan hebben ondervonden. Daarbij moet er aandacht zijn voor de rol die de afstandsouders, hun sociale omgeving en officiële instanties in de gebeurtenissen hadden.

Op basis van deze afbakening van het onderzoeksonderwerp afstand en adoptie is vastgesteld wie er zich als deelnemer aan dit onderzoek konden opgeven.[30]

2.3.2 Het woord 'binnenlandse'

De beperking 'binnenlandse' in onze onderzoeksopdracht onderscheidt het onderwerp van interlandelijke adoptie. Het gaat om kinderen van Nederlandse moeders geboren buiten een huwelijk en opname in een Nederlands tehuis of gezin. Met Nederland bedoelen we alleen het land Nederland. Tussen 1956 en 1984 bestond het Koninkrijk der Nederlanden uit een aantal landen. Nederland was een land, en de eilanden die toen de Nederlandse Antillen werden genoemd vormden ook een land. Tot aan 1975 was ook Suriname een land binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Dit onderzoeksrapport gaat alleen over de praktijk van afstand en adoptie binnen het land Nederland. Er is een gerede kans dat de levens van ongehuwd zwangere vrouwen evenals hun kinderen in al deze gebieden anders verliepen dan in Nederland in strikte zin. Deze geschiedenis vergt afzonderlijk onderzoek.

2.3.3 De periode 1956-1984

In de toelichting bij het instellingsbesluit van de CBAA schreef de minister het volgende over de keuze voor de onderzoeksperiode:

> *"Motivatie voor deze afbakening in periode is de invoering van de Adoptiewet in 1956 – de oudere praktijk van pleegzorg werd daarmee losgelaten – en invoering van de Wet Afbreking Zwangerschap in 1984, waarmee abortus gaandeweg een toegankelijkere uitweg werd."*[31]

In 1956 werd in Nederland adoptie van een kind wettelijk mogelijk. Vanaf dat jaar konden echtparen onder bepaalde voorwaarden de wettige ouders worden van een niet-biologisch kind. De biologische ouders waren dan voor de wet niet meer de ouders. Het lijkt logisch dat onderzoek naar adoptie niet kan bestaan als adoptie nog niet bestaat. Maar ook voor 1956 kwam het voor dat vrouwen een kind afstonden. In dit onderzoek zijn persoonlijke geschiedenissen met afstand en adoptie uit de jaren voor 1956 alleen opgenomen als het voor 1956 afgestane kind na 1956 alsnog werd geadopteerd. Dit betekent niet dat verhalen van voor 1956 niets kunnen toevoegen aan ons begrip van de geschiedenis van afstand en adoptie. Het niet meenemen van die verhalen is puur een gevolg van de afbakening van de gestelde opdracht.

Het einde van de onderzochte periode is 1984. Dat is het jaar waarin in Nederland zwangerschaps-beëindiging onder voorwaarden wettelijk mogelijk werd.[32] De toelichting bij het instellingsbesluit van de CBAA zegt dat "*hiermee abortus gaandeweg een toegankelijker uitweg werd*". We kunnen er niet voetstoots van uitgaan dat dit in de praktijk altijd zo heeft gewerkt. De wet van 1984 reguleerde een abortuspraktijk met speciale abortusklinieken die al bestond. Vrouwen kunnen ook na 1984 redenen gehad hebben om niet te willen of kunnen overgaan tot beëindiging van een ongewenste zwangerschap. Ook na die tijd werden kinderen afgestaan door hun biologische ouders en door anderen opgevoed, al was dit aantal al sterk afgenomen gedurende de jaren zeventig.[33] De verhalen van mensen die dit na 1984 meemaakten zijn evenzeer van belang voor een goed begrip van afstand en adoptie in onze geschiedenis. De opdracht van de minister aan de commissie was echter inzicht te geven in de praktijk van afstand en adoptie tot aan 1984. Daarom heeft de commissie niet onderzocht of de beweegredenen van ouders om een baby na de geboorte af te staan na 1984 zijn veranderd, hoe anders hun omstandigheden en mogelijkheden werden en hoe het de sindsdien afgestane kinderen is vergaan.

Over het algemeen geldt dat de geschiedenis van afstand en adoptie voor wie er ooit mee te maken kreeg niet voorbij is. De commissie heeft ook de gevolgen die betrokkenen tot op de dag van vandaag in hun leven van deze geschiedenis ervaren, betrokken in dit onderzoek.

2.4 Drie deelonderzoeken

De commissie heeft drie deelonderzoeken laten uitvoeren. Een multimethodische aanpak heeft daarbij vanuit drie verschillende kanten het zoeklicht op de geschiedenis geplaatst. Een onderzoeksteam is op zoek gegaan naar de historische bronnen die nog bestaan en toegankelijk zijn. Een tweede onderzoeksteam deed onderzoek naar de ervaringen van mensen. Een derde onderzoeksteam bestudeerde hoe de betrokkenen vinden dat de samenleving met hun geschiedenis zou moeten omgaan.

Er is geen onderzoek gedaan naar specifieke individuele geschiedenissen. Er zijn geen persoonlijke gegevens gebruikt in het onderzoek. Ieder team heeft de eigen onderzoeksgegevens anoniem en volgens wetenschappelijke standaarden opgeslagen.

Hieronder lichten we de drie deelonderzoeken en hun werkwijze kort toe. De onderzoekers verantwoorden zich uitgebreider over hun methoden in hun eigen rapporten die met dit eindrapport zijn verschenen.

2.4.1 Historische bronnen

Onderzoekers van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) deden onderzoek in historische bronnen, dat wil zeggen in de papieren overblijfselen van de geschiedenis van afstand en adoptie zoals dossiers, verslagen en publicaties uit die tijd.

- In wetenschappelijke artikelen en vakliteratuur onderzochten ze de toen toonaangevende ideeën over ongehuwde moeders en hun kinderen.
- Uit wetteksten, andere juridische teksten en verslagen van politieke debatten reconstrueerden ze de adoptiewetgeving en de totstandkoming daarvan, en ook de wet- en regelgeving waarmee de betrokkenen te maken kregen.
- In de archieven van doorgangshuizen voor ongehuwde moeders, van kindertehuizen, van voogdijinstellingen en van organisaties voor ongehuwde moederzorg zochten ze naar sporen van het beleid en de gang van zaken in de dagelijkse praktijk.
- Zij analyseerden geanonimiseerde gegevens, documenten en aantekeningen uit 230 dossiers in het archief van Fiom en uit 78 dossiers in het archief van de Raad voor de Kinderbescherming.

Deze ‘papieren werkelijkheid’ komt niet altijd overeen met de praktijk die mensen aan den lijve hebben ondervonden. De historische bronnen geven zicht op de opvattingen van politici, wetenschappers en hulpverleners, op de verantwoordelijkheden van de diverse instanties en organisaties indertijd en op wat hulpverleners belangrijk vonden om over de hulp aan vrouwen en kinderen te noteren. Ze schreven over de onderzochte bronnen dertien aparte bronstudies. Op basis van deze bronstudies en aanvullende primaire bronnen kwamen zij tot een overkoepelend rapport voor hun deelonderzoek getiteld *De geschreven werkelijkheid.*[34] Hun deelonderzoek geeft dus zicht op wat er in die tijd zelf opgeschreven werd over afstand en adoptie. We kunnen er niet uit afleiden hoe professionals in hun dagelijkse praktijk omgingen met mensen of hoe betrokkenen de bejegening hebben ervaren.

2.4.2 Ervaringen van mensen

Kennisinstituut Atria onderzocht de ervaringen van mensen die tussen 1956 en 1984 te maken kregen met afstand en adoptie en deed daar verslag van in hun rapport *Diepe sporen.* Dit instituut heeft een aantal groepen mensen uitgenodigd aan hun onderzoek deel te nemen: afstandsmoeders, afstandsvaders, afstandskinderen, pleeg- en adoptieouders, en naasten van mensen die te maken kregen met afstand en adoptie. Atria heeft de ervaringen van mensen op verschillende manieren in kaart gebracht, zowel kwantitatief als kwalitatief. 312 personen vulden een uitgebreide vragenlijst in met gesloten vragen en open vragen. Van hen zijn met behulp van loting 24 mensen uitgenodigd voor een interview ter verdieping en aanvulling op de informatie in de vragenlijst. Daarnaast stuurden 53 mensen een persoonlijk levensverhaal in dat door de onderzoekers is geanalyseerd. Van deze groep hebben we in verband met het anoniem opslaan van gegevens niet kunnen vaststellen of zij ook deelnamen aan het vragenlijstenonderzoek. Tabel 1 geeft een overzicht van de onderdelen van Atria’s deelonderzoek en de subgroepen respondenten.

Tabel 1 Deelnemers deelonderzoek Atria

Onderzoek Atria *Diepe sporen*	**Deelnemers vragenlijst open en gesloten vragen**	**Deelnemers diepte-interview**	**Inzenders persoonlijk verhaal**
Afstandsmoeders	47	5	13
Afstandsvaders	7	4	1
Afstandskinderen	218	5	35
Pleeg- en/of adoptieouders	16	5	3
Naasten	24	5	1
Totaal	**312**	**24**	**53**

Het vragenlijstenonderzoek geeft een overzicht van overeenkomsten en verschillen tussen groepen mensen qua ervaringen met afstand en adoptie. Er was verder ruimte in de vragenlijsten om antwoorden toe te lichten en persoonlijke accenten te leggen. Een vragenlijstenonderzoek is altijd opgezet vanuit al bestaande wetenschappelijke kennis en modellen. Diepte-interviews en ingestuurde levensverhalen leveren zicht op de verwoording en duiding van ervaringen door de mensen zelf. Met deze gevarieerde aanpak geven de onderzoekers een zo compleet mogelijk beeld van de geleefde geschiedenissen van afstand en adoptie.[35]

2.4.3 Hedendaagse perspectieven

Onderzoekers van de Universiteit Maastricht brachten hedendaagse perspectieven op de geschiedenis van afstand en adoptie in kaart.

Zij hebben meerdere gesprekken gevoerd met 29 mensen, soms één-op-één, soms in kleine groepen. Ze spraken met afstandsmoeders, afstandsvaders, afstandskinderen en pleeg- of adoptieouders. Daartoe nodigden ze mensen uit die actief zijn voor een specifieke belangengroep, mensen die al eens in de openbaarheid waren getreden met hun persoonlijke verhaal, bijvoorbeeld met een boek of in de media, en mensen die niet eerder publiekelijk spraken over hun persoonlijke geschiedenis met afstand en adoptie.

In deze gesprekken haalden de onderzoekers op wat diverse mensen belangrijk vinden als het gaat om de manier waarop we als samenleving met deze geschiedenis omgaan. Hun rapport *Uitgesproken, aarzelende en stille stemmen over binnenlandse afstand en adoptie (1956-1984)* – in het vervolg door ons afgekort tot *Stemmen* – beschrijft en analyseert de diversiteit aan denkbeelden en discussies. Zo maakt het ruimte voor de verschillende stemmen, krachtige en stille, kritische en gelatene, optimistische en bezorgde.[36]

2.5 Slot

In drie deelonderzoeken heeft de commissie de geschiedenis op verschillende manieren in kaart laten brengen: met behulp van historische bronnen, vanuit persoonlijke ervaringen van betrokkenen, en op basis van hun ideeën over de omgang met deze geschiedenis. In dit eindrapport gebruiken we de uitkomsten van de drie deelonderzoeken om de onderzoeksvragen te beantwoorden. Voordat we daarmee beginnen, bespreken we in het volgende hoofdstuk de sociaal-historische context van de geschiedenis van afstand en adoptie.

3. Sociaal-historische context van afstand en adoptie 1956-1984

3.1 Inleiding

Tussen 1956 en 1984 hebben afstand en adoptie zich afgespeeld in de Nederlandse samenleving zoals die toen functioneerde. Om de gebeurtenissen goed te kunnen begrijpen, is het belangrijk kort in te gaan op de samenleving van die jaren.

We geven eerst een summier overzicht van de sociaal-economische ontwikkelingen in Nederland, verweven met een beschrijving van de destijds heersende opvattingen over het gezinsleven. Daarna gaan we specifieker in op heersende overtuigingen rond seksualiteit en voortplanting. Van daaruit zullen we de toenmalige opvattingen over ongehuwde zwangerschap beter kunnen begrijpen.

Daarna besteden we twee paragrafen aan wetgeving. We bespreken hoe het in die jaren geregeld was met het gezag van ouders over kinderen en met financiële ondersteuning van ouderschap en opvoeding. Dit biedt een kader om de positie van ongehuwd zwangeren en ongehuwde ouders in de onderzochte periode in te schatten.

3.2 Over moeders, vaders en kinderen in jaren van verandering 1956-1984

3.2.1 Gehoorzaamheid als centrale waarde in het leven

De eerste naoorlogse jaren stonden in het teken van wederopbouw van het land na de oorlog. Aan het begin van de jaren vijftig begon een periode van economische groei die tot aan het begin van de jaren zeventig zou duren.[37] Vanaf het begin van de jaren zestig ging de bevolking dit echt merken in de toename van inkomen, een werkweek van vijf in plaats van zes dagen en wettelijk recht op vakantiedagen.[38]

Wederopbouw was niet alleen een economische zaak, men vond het ook een moreel belangrijke kwestie.[39] De overheid, vooraanstaande wetenschappers, religieuze leiders en maatschappelijke instellingen hadden geconstateerd dat de mensen en hun zeden ‘verwilderd’ waren door de oorlog en de bevrijding. Ze vreesden teloorgang van tradities en sociale verbanden en bundelden hun krachten om de samenleving weer ‘in fatsoen’ te herstellen.[40] Hun ideaal voor het leven van de Nederlandse burger was het kostwinnersgezin met een moeder die voor huishouding en kinderen zorgt en een vader die verantwoordelijk is voor het inkomen en het ouderlijk gezag draagt. Iedere leefwijze die niet paste binnen het burgerlijk gezinsideaal werd gezien als bedreigend voor de zeden van de hele maatschappij. Gehoorzaamheid aan de geldende normen en idealen werd daarom in brede kring belangrijk gevonden.[41]

Dat ideaal kwam in het Nederland van de jaren vijftig en zestig tot volle bloei. In opvoedingsadvies voor Nederlandse ouders werd het ferm uitgedragen. Nederlandse pedagogen en psychologen hielden ouders voor dat ze hun kinderen moesten opvoeden tot nuttige leden van de samenleving. Mensen moesten zich leren voegen. Zonder de innige liefde van een altijd aanwezige moeder zou dat niet gaan, schreven ze. Maar ze waarschuwden tegelijk dat moederliefde instinctief was en niet vanzelf verstandig. Het kon moeders te toegeeflijk maken. En verwende kinderen zouden geen gehoorzaamheid leren, maar maatschappelijk nutteloze volwassenen worden met gebrek aan gemeenschapszin. Moeders moesten kennis over goed opvoeden vergaren om te leren de juiste discipline in het gezin te handhaven en aan de broodnodige karaktervorming van hun kinderen te werken. Vaders hadden dat probleem niet. Vaders, zo vonden de pedagogen, waren van nature rationeler en dus verstandiger. Daarom droegen zij ook het gezag in het gezin. Maar diezelfde vaders waren nu eenmaal, zo legden pedagogen uit, minder geschikt en door hun werk minder beschikbaar voor de alledaagse verzorging en opvoeding van kinderen.

Dus raadden ze moeders aan maar te proberen hun echtgenoten zo goed en zo kwaad als dat ging te interesseren voor het wel en wee van hun kinderen.[42]

Tussen de oorlog en de helft van de jaren zestig werd het burgerlijk gezinsideaal ook daadwerkelijk steeds meer nageleefd.[43] Meer mensen trouwden en ze trouwden jonger.[44] Vrouwen werkten maar mondjesmaat buitenshuis. In 1960 ontving niet meer dan zestien procent van alle Nederlandse vrouwen loon uit arbeid, in 1966 was dat nog altijd minder dan een kwart.[45] Vormen van afwijken van het gezinsideaal, zoals echtscheidingen en buitenechtelijke geboorten, namen tot aan 1955 in aantal af.[46] Mensen vonden bovendien hun huwelijkspartner steeds vaker binnen de eigen religieuze of politieke groepering.[47]

Zo'n tachtig procent van de bevolking was rond 1960 lid van een kerk. [48] Binnen die gemeenschap speelde zich vrijwel hun hele leven af. Kinderen gingen naar een school van de eigen levensbeschouwelijke richting, waar ze werden opgevoed in de normen en waarden van die richting. Voor hun vrijetijdsbesteding werden mensen lid van clubs binnen hun eigen zuil, en ook hun boodschappen haalden ze bij voorkeur bij winkeliers van dezelfde kerk of met dezelfde levensbeschouwing.[49] De sociale controle binnen die verzuilde gemeenschappen kon heel sterk zijn. Veel mensen voelden dat ze zich aan de normen moesten houden om hun sociale en maatschappelijke positie binnen de zuil te kunnen behouden.[50]

Ongehuwde zwangerschap en ongehuwd ouderschap pasten volstrekt niet in het heersende ideaalbeeld. Ongehuwd zwanger worden riep diepe schaamte op bij de jonge vrouwen en bij hun families. Hun vaders hadden hun taak als gezinshoofd niet goed vervuld, hun moeders hadden hun dochters niet de goede zedelijkheid bijgebracht en zijzelf waren mislukt als lid van de maatschappij. De reputatie van het hele gezin werd erdoor aangetast en dat kon ook gevolgen hebben voor hun kansen in de samenleving; niet alleen kon elke werkgever de zwangere zonder pardon ontslaan, ook bijvoorbeeld een zus uit het gezin zou moeite kunnen ondervinden om nog bij werkgevers aangenomen te worden. De schaamte en statusangst maakten dat deze schande zo goed mogelijk verborgen moest worden gehouden en liefst ook vergeten. Het was een onbespreekbare geschiedenis, binnen de gezinnen en binnen hun sociale omgeving. Ook vrouwen die geen geschiedenis met afstand en adoptie hebben, maar wel buiten het huwelijk zwanger raakten, illustreerden deze schaamtecultuur in gesprekken met de CBAA. Een van hen vertelde over de woede en angst van haar vader: "*De schande was enorm, wat zou dit betekenen voor de klandizie van de slagerij?*"[51] Een ander raakte zwanger voordat ze, zoals reeds gepland, in het huwelijk trad: "*Mijn ouders hadden een hele grote vriendenkring, nou die mochten absoluut geen geboortekaartje hebben, want dan konden mensen uitrekenen wanneer het kind was verwekt.*"[52]

Echtparen bij wie de komst van kinderen lang op zich liet wachten, of zelfs helemaal uitbleef, voldeden evenmin aan de norm. Ook zij konden met schaamte en veroordeling te kampen krijgen.

Deze taboes pasten in de cultuur van de eerste naoorlogse decennia waarin over intieme zaken en problemen bij voorkeur gezwegen werd. Echtparen van wie een baby stierf vlak voor of tijdens de geboorte kregen hun kind niet te zien, omdat ze het dan niet snel genoeg zouden kunnen vergeten. Kinderen van wie een familielid overleed werden vaak niet meegenomen naar de begrafenis. Vrouwen werden door medici zo summier mogelijk geïnformeerd over zaken rond zwangerschap en bevalling. Het wegmoffelen van ingrijpende levenszaken werd gezien als helpend om er zo snel mogelijk overheen te komen en het grondig informeren van betrokkenen zou ze maar ongerust maken.[53] In de loop van de jaren zeventig begon de overtuiging te groeien dat niet het negeren, maar juist het bespreken van ingrijpende gebeurtenissen mensen helpt om ermee te leven.

3.2.2 Roep om gelijkheid en om recht op eigen opvattingen

In de jaren zestig begonnen stemmen op te gaan tegen de eenvormige idealen en strakke normen, zonder dat dat vooralsnog voor het alledaagse leven van gezinnen veel verandering betekende. De kritiek op de burgerlijke samenleving van kleine maar hoorbare actiegroepen in grote steden, zoals het Amsterdamse PROVO, kreeg veel aandacht in de media. Zij riepen om een vrije samenleving, op onder andere seksueel gebied.[54]

Ook in de leiding van kerkgenootschappen groeide veranderingsgezindheid. Landelijke kerkvergaderingen van de gereformeerden maakten in de jaren zestig normen rondom seksualiteit en seksuele relaties bespreekbaar en lieten ook vrouwen tot leidinggevende posities in de kerk toe.[55] De katholieke bisschop Bekkers sprak in 1963 op de televisie over het gebruik van voorbehoedsmiddelen door gehuwden. In plaats van het kerkelijke verbod erop te benadrukken, legde hij de verantwoordelijkheid bij het echtpaar. Hij noemde het "*een gewetenszaak, waarin niemand treden mag*".[56] Katholieke psychologen zoals Ferdinand Buytendijk en psychiaters zoals Kees Trimbos hadden al eerder uitgelegd dat de strenge moraal, vooral op het gebied van seksualiteit, teveel druk op de gelovigen uitoefende en dat die daar psychisch onder te lijden konden krijgen.[57] Ze propageerden zelfontplooiing, voor zowel mannen als vrouwen.[58] Onder leiding van de eveneens katholieke minister Marga Klompé was ook de beleidslijn van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk dat vrouwen en mannen als gelijken zouden moeten samenwerken.[59]

Maar in het alledaagse leven van gezinnen was van verruiming van sociale normen nog niet veel te merken.[60] In de opvoedingsnormen bleven tot aan de jaren zeventig karaktervorming en gemeenschapszin de uitgangspunten.[61] Met de rechten, zeggenschap of maatschappelijke positie van vrouwen hielden ook progressieve activisten zich niet zo bezig. De pleidooien die het Amsterdamse PROVO-raadslid Irene van de Weetering hield voor meer seksuele opvoeding en het tegengaan van ongewenste zwangerschappen, vonden tot het eind van de jaren zestig geen enkele weerklank.[62] Joke Kool-Smit, oprichter van een van de vrouwenorganisaties die de tweede feministische golf gingen aanjagen, legde in 1967 uit waarom vrouwen in Nederland zo weinig geneigd leken de regie over hun eigen leven in handen te nemen: er viel weinig te regisseren. Het succes van hun leven hing af van omstandigheden waar ze hoegenaamd geen invloed op hadden: of ze een huwelijkspartner zouden vinden, hoeveel inkomen en maatschappelijke status die zou hebben, of ze vervolgens wel kinderen zouden krijgen en hoe makkelijk die op te voeden zouden zijn.[63]

3.2.3 Afkalving van de gezagscultuur

Halverwege de jaren zestig begonnen veranderingen zichtbaar te worden in gedrag en levensloop van de bevolking. De kerkgang begon af te nemen.[64] Het percentage huwelijken waarin binnen zes maanden een kind geboren werd, ook wel 'moetjes' genoemd, was tot 1964 gestegen, maar daalde daarna. Door de invoering van de bijstandswet in 1965 was een zelfstandig bestaan voor vrouwen na een scheiding, ook met kinderen, niet langer praktisch onmogelijk. Het aantal echtscheidingen nam dan ook toe.[65] In de jaren zeventig gingen mensen vaker ongehuwd samenwonen.[66]

Het was in dat decennium dat de heersende gezagscultuur voor meer mensen begon te veranderen in een discussiecultuur. Meer mensen gingen hoger onderwijs volgen. In alle hoeken van de samenleving werd gevraagd om inspraak, sociale rechtvaardigheid en emancipatie. Studenten kwamen in actie voor medezeggenschap, leraren wilden minder autoritair onderwijs, vanuit vakbonden stonden groepen vrouwen en jongeren op voor gelijkberechtiging in loon en arbeidsomstandigheden. De bond voor kunstenaars wilde inspraak in cultuurbeleid; er werden milieuorganisaties opgericht voor natuur-bescherming, tegen vervuiling en kernenergie; huurdersorganisaties en wijkcomite's kwamen op voor bewoners.[67]

Ook het vrouwenactivisme groeide weer, in verschillende vormen en met verschillende ambities. Er werden cursussen 'Vrouwen Oriënteren zich op de Samenleving' gestart om huisvrouwen uit hun isolement te halen, er ontstonden lokale praatgroepen en inloophuizen. Het feministisch tijdschrift *Opzij* verscheen. De groep Dolle Mina organiseerde publieke acties om de vrouwenzaak onder de aandacht te brengen, zoals een bezetting van het prestigieuze opleidingsinstituut Nijenrode dat alleen voor mannen toegankelijk was. Het comité 'Wij Vrouwen Eisen' spande zich in om abortus legaal en goed toegankelijk te krijgen voor vrouwen.[68] Vanaf 1977 zette de BOM-groep Bewust Ongehuwd Moederschap als prima levenskeuze in de schijnwerpers.[69]

3.2.4 Nieuwe opvattingen over gelijkheid en eigen keuze

De overheid wilde in de jaren zeventig meer gelijkwaardigheid creëren. Om de verschillen tussen arm en rijk te verkleinen, werd het minimumloon verhoogd en werd de leeftijd waarop iemand recht op dat loon had, verlaagd. In 1975 werd het beginsel van gelijke beloning voor mannen en vrouwen wettelijk vastgelegd.[70] Parttime banen moesten de kansen van vrouwen op de arbeidsmarkt vergroten.[71]

In de gezondheidszorg ontstond een andere blik op de verhouding tussen zieken en gezonden, patiënten en artsen. Kritische artsen vonden: "*Wij lappen mensen op die wij weer de samenleving insturen die hen juist ziek heeft gemaakt.*"[72] Psychiatrische problemen werden vanuit die visie anders geframed: de patiënt was eigenlijk een mens in opstand, die niet paste in de onrechtvaardige maatschappij. Zo'n patiënt had ruimte nodig voor individuele ontplooiing, in plaats van bevoogdend te worden behandeld.[73] Sociale hulpverleners schoven dezelfde kant op: verbetering van sociale en economische omstandigheden van mensen vonden ze belangrijker dan te proberen de hulpvragers zich te laten aanpassen aan de normen van de samenleving.[74]

Normen voor de juiste opvoeding van kinderen verschoven deels mee. Pedagogen begonnen de individuele ontplooiing van het kind belangrijker te vinden dan karaktervorming. Over opvoeden tot nuttige leden van de samenleving spraken ze niet meer.[75]

Intussen nam de economische groei af. Onze onderzoeksperiode eindigt in 1984 in een tijd waarin de sfeer in Nederland begon te verzakelijken. Inkomens werden verlaagd. Activisme doofde uit of actiegroepen veranderden in professionele organisaties. De antipsychiatrie botste met de opkomende biologische benadering die snelle oplossingen met medicatie beloofde.[76] Het was ook het jaar waarin na explosieve discussies en protesten voor en tegen de wet op de afbreking zwangerschap van kracht werd.

In grote lijnen heerste in Nederland na de Tweede Wereldoorlog tot aan 1970 een cultuur waarin aanpassing en gehoorzaamheid belangrijk waren. Het ideaal van het burgerlijk gezin werd veel nagevolgd. Het bestaan van vrouwen hoorde dienstbaar te zijn aan dat van hun man en kinderen, kinderen hoorden volgzaam te zijn aan het gezag van hun ouders, gezinnen hoorden in de pas te lopen in de samenleving. De verzuilde structuur van de samenleving hielp de mensen in dit gareel te houden. Kritiek op deze normen was er al langer, en kreeg vanaf de jaren zeventig ook vorm in de praktijk. Gezag kon worden bediscussieerd. Ongelijkwaardige verhoudingen tussen vrouwen en mannen, zieken en gezonden, mensen met en zonder maatschappelijke problemen werden onder kritiek gesteld en gepoogd te hervormen. In de volgende paragraaf richten we het zoeklicht nog iets specifieker op opvattingen over seksualiteit en voortplanting in de jaren van onze onderzoeksperiode.

3.3 Wetgeving en moraal op het gebied van seksualiteit en voortplanting

Tot 1970 was de Zedelijkheidswet van kracht, in 1911 ingevoerd door de orthodox-katholieke minister van Justitie Robert Regout. Deze wet stelde straffen op alle seksualiteit zonder voortplantingsdoel. Verspreiding van 'onzedelijke' afbeeldingen en teksten was strafbaar, evenals het aanbevelen of tonen van voorbehoedmiddelen. Wie een jongere onder de zestien wees op het bestaan ervan, liep het risico op gevangenisstraf. Op het opzettelijk beëindigen van een zwangerschap stonden jarenlange gevangenisstraffen.[77]

In de bijna zestig jaar onder zulke verboden had er zich nauwelijks een brede praktijk van deugdelijke seksuele voorlichting ontwikkeld. Op veel plekken bleven lokale politici, geestelijken en leerkrachten het taboe daarop uitdragen. De Nederlandse Vereniging voor Seksuele Hervorming richtte zich tot het eind van de jaren zestig in haar voorlichting op seksualiteit en geboorteregeling binnen het huwelijk. Preventie van ongewenste zwangerschappen door voorlichting, ook over voorbehoedsmiddelen, kwam in organisaties die met ongehuwde moeders werkten soms wel ter sprake, maar niet van de grond.[78] De zwijgcultuur was ook op dit punt sterk. Veel jonge mensen kregen in hun opvoeding niet of maar mondjesmaat kennis mee over seksualiteit en voortplanting.

Vanaf 1970 konden ook ongehuwde vrouwen zonder medische indicatie de anticonceptiepil voorgeschreven krijgen door een arts. Vanaf 1971 werd deze pil vergoed vanuit het Ziekenfonds. De bredere verkrijgbaarheid ervan liet meteen effecten zien op het Nederlandse geboortecijfer. Dit daalde in vijf jaar tijd met 25 procent en onder vrouwen van vijftien tot twintig jaar met 45 procent. Het percentage zwangerschappen dat door de vrouw ongepland werd genoemd, nam af van 28 procent in de tweede helft van de jaren zestig naar 8 procent in de eerste helft van de jaren zeventig.[79]

Dit betekende niet dat de heersende moraal voor iedereen op alle fronten mee veranderde. Niet alle medici wilden de pil voorschrijven; vooral katholieke of orthodox protestante artsen schreven hem veel minder vaak voor aan ongehuwde vrouwen. Sommige ongehuwde minderjarigen moesten het gebruik van de pil voor hun opvoeders zien te verbergen. Velen wisten ook niet van het bestaan ervan. Vooral in de regio's waar de politieke partijen populair waren die tegen afschaffing van de Zedelijkheidswet hadden gestemd, bleven jonge vrouwen een grotere kans hebben op een ongewenste zwangerschap.[80]

Bovendien gingen de grotere seksuele vrijheden onder de zogeheten 'progressieve voorhoede' nog niet gepaard met gelijkwaardige man-vrouwverhoudingen. De beide seksen hadden geen gelijke zeggenschap over hun lichaam en droegen niet dezelfde verantwoordelijkheid voor het ontstaan van een onbedoelde zwangerschap. Er heerste al veel langer een dubbele moraal die wilde dat de 'echte man' uit was op seksuele veroveringen terwijl de 'echte vrouw' zowel verleidelijk als afhoudend hoorde te zijn. Hoewel er gesproken werd over een 'seksuele revolutie', waren vrouwen niet zo vrij als mannen om seks te hebben als ze dat wilden, en ook niet om seks te weigeren als ze die niet wilden.

Door deze dubbele moraal werd er vooral naar de ongewenst of ongehuwd zwangere vrouw gekeken als verantwoordelijk voor de zwangerschap. Tenzij het ging om een aantoonbare verkrachting met geweld, werd de verwekker eigenlijk niet als schuldige beschouwd. En zelfs dan zou de vrouw wellicht of waarschijnlijk aanleiding hebben gegeven. In de jaren zestig en zeventig veroorzaakte deze kijk op seksualiteit een blinde vlek voor misbruik. Werd het wel geconstateerd dan werd zelfs dan de jonge vrouw of het kind in kwestie vaak een verleidersrol verweten. Incest werd nauwelijks onderkend. Hulpverleners deden zwangerschappen door incest nogal eens af als ontstaan door een onbekende verwekker.[81]

In het boek *De macht van de dubbele moraal* uit 1990 documenteerde de psycholoog Aafke Komter deze destijds nog steeds bestaande opvattingen op basis van literatuur en gestructureerde interviews. Ook daaruit komt naar voren dat mannen gemiddeld genomen vooral veel mochten terwijl het de taak van vrouwen was om verleidelijk te zijn, maar tegelijkertijd de mannen te temperen.[82] Hoezeer gedemocratiseerde verhoudingen in het Nederland vanaf de jaren zeventig werden nagestreefd, op het gebied van seksualiteit is blijven gelden dat zowel mannen als vrouwen een welhaast karikaturale rol opgedrongen kregen: de man hoort daarin gemakkelijk en gevoelloos om te gaan met seksualiteit, de vrouw moet haar seksualiteit afschermen.

Uit deze paragraaf blijkt dat zowel in opvoeding en gezinsleven als op het gebied van seksualiteit en voortplanting vrouwen een grote morele verantwoordelijkheid droegen. In de volgende paragraaf komt aan de orde dat ze op al die gebieden aan het begin van onze onderzoeksperiode nog nauwelijks wettelijke zeggenschap hadden. Pas in de loop van de jaren nam deze geleidelijk toe.

3.4 Wettelijke positie van ouders en kinderen

3.4.1 Het gezag over de kinderen en de positie van de gehuwde vrouw

In 1905, waren de Kinderwetten van kracht geworden.[83] De burgerlijke kinderwet regelde dat de samenleving kon ingrijpen als kinderen verwaarloosd of mishandeld werden: een rechter kon in zo'n geval het kind uit huis laten plaatsen. De ouders werden dan van hun ouderlijke macht 'ontheven', of uit hun ouderlijke macht 'ontzet'. Vanaf 1922 werd daar nog een derde mogelijkheid aan toegevoegd, namelijk dat kinderen door een kinderrechter onder toezicht werden gesteld. Er werd dan een gezinsvoogd aangesteld die toezicht hield op het welzijn en de veiligheid van de kinderen in dat gezin. Zo'n gezinsvoogd was vaak een vrijwilliger, lid van een Voogdijvereniging. Er werden voogdij*raden* in het

leven geroepen als 'bemiddelingsorgaan' tussen overheid, ouders en voogdijinstellingen.[84] Zij moesten de rechter adviseren over de meest geschikte voogd voor een jeugdige. In 1956 gingen alle voogdijraden op in negentien regionale Raden voor de Kinderbescherming.

In 1947 werd bij wet geregeld dat voortaan vader en moeder samen het ouderlijk gezag over hun kind hadden in plaats van alleen de man, al hield deze wel de beslissende stem. In 1970 werd in de wet opgenomen dat gehuwde ouders tezamen de beslissingen zouden nemen, behalve wanneer die gingen over het vermogen van het kind. Daarover besliste de vader tot 1985.[85]

Ook op andere vlakken dan het gezag over haar kinderen veranderde de wettelijke positie van de gehuwde vrouw. Vanaf 1955 werd een vrouw in overheidsdienst niet meer ontslagen zodra ze in het huwelijk trad. Vanaf 1956 raakten vrouwen niet meer handelingsonbekwaam door te trouwen. Daardoor konden gehuwde vrouwen bijvoorbeeld een eigen bankrekening openen.[86] In 1976 werd het verboden om vrouwen te ontslaan omdat ze gingen trouwen of zwanger raakten.[87] Vanaf 1979 werden vrouwen fiscaal zelfstandig en in de jaren tachtig kregen ze, gehuwd of niet, dezelfde uitkeringsrechten als mannen.[88]

3.4.2 Het gezag van ongehuwde ouders over hun kinderen

Als een kind werd geboren buiten een huwelijk, heette het volgens het Burgerlijk Wetboek een 'onwettig' kind (1947).[89] Als de biologische vader en moeder van dit kind alsnog zouden kunnen trouwen, heette hun kind een 'natuurlijk kind'. Als dit niet kon omdat de biologische vader en moeder te dichte familie van elkaar waren, heette het kind een 'bloedschennig' kind. En als de ouders niet konden trouwen omdat een van hen of allebei al getrouwd waren met een ander, dan heette hun kind een 'overspelig' kind.[90]

Een 'natuurlijk' kind stond sinds 1947 automatisch onder gezag van de moeder. De vader kon het kind erkennen als het zijne. Kinderen die voor de wet 'bloedschennig' of 'overspelig' waren verwekt, hadden geen officiële ouders. De moeder kon het kind wel erkennen en zo de voogd worden, de vader niet. Het zal in de praktijk zijn voorgekomen dat bloedschennis of overspel niet aan te tonen was en dat de kinderen daarom als 'natuurlijk' kind van de moeder werden gezien. Vanaf 1970 hadden ook vrouwen die een kind kregen dat 'bloedschennig' of 'overspelig' was verwekt, automatisch voogdij over dat kind.

In al deze gevallen gold dat de moeder wel meerderjarig moest zijn. Was ze nog geen 21, dan stond ze zelf nog onder ouderlijk gezag en kreeg ze de voogdij over haar kind niet.[91] De wet schreef voor dat dan een voogdijraad, later een van de regionale Raden voor de Kinderbescherming, de rechter vroeg om een voogd over de baby aan te wijzen. Als de jonge ongehuwde moeder alsnog trouwde, waarvoor ze toestemming van haar vader moest hebben, werd ze daardoor voor de wet meerderjarig. Dan kon ze de voogdij over haar kind aanvragen. Als ze niet trouwde kon ze die voogdij aanvragen op het moment dat ze 21 werd.[92] De rechter zou dan moeten besluiten om een eerder aangewezen voogd, zoals een grootouder van de baby of een pleegouder of een voogdijinstelling, weer van die taak te ontheffen.[93] Als het kind op dat moment al jaren in een pleeggezin woonde, kon de rechter besluiten dat het in het belang van het kind was dat die pleegouders voogd bleven.[94]

3.4.3 Financiële ondersteuning voor ouders

In 1929 had de Ziektewet voor de werkende gehuwde vrouwen een volledig doorbetaald zwangerschaps- en bevallingsverlof van twaalf weken geregeld.[95] Ongehuwd zwangeren kregen dat niet. Ze waren wel verzekerd voor ziekte. Als zij door hun zwangerschap en bevalling niet konden werken, golden ze als ziek en hadden ze wettelijk recht op doorbetaling van tachtig procent van hun loon.

De debatten in de aanloop naar deze wet laten zien dat niet iedereen vond dat ongehuwde moeders anders behandeld zouden moeten worden dan gehuwde moeders. Linkse partijen namen het met grote felheid voor hen op tegenover confessionele partijen. Die wilden ongehuwde moeders uitsluiten van wettelijke moederschapszorg en hen afhankelijk houden van liefdadigheid binnen de eigen zuil. Het wekte verontwaardiging dat dit met morele argumenten werd gedaan waarbij zowel 'de ongehuwde moeder' als het 'onechte kind' als een afzonderlijk, slechter mensentype werd neergezet.[96] Deze kritiek op het veroordelen van ongehuwd moederschap werd echter nog decennialang overstemd door de dominante burgerlijke moraal.

De Duitse bezetter hief in de jaren veertig het onderscheid tussen de gehuwde en de ongehuwde zwangere op en gaf beiden hetzelfde recht op ziektegeld. In 1956 werd deze regeling definitief in de Nederlandse wet opgenomen.[97]

In 1939 was de wet 'houdende regelen inzake kinderbijslagverzekering voor loontrekkenden' aangenomen.[98] De wetgever wilde de inkomenspositie van huisvaders van grote gezinnen beschermen. Gezinnen met drie of meer kinderen kwamen ervoor in aanmerking. Ongehuwde moeders niet, hun kinderen golden immers niet als wettig. Vanaf de Algemene Kinderbijslagwet uit 1963 kregen alle ouders, getrouwd of ongetrouwd, werkend of niet, met een groot of klein gezin, kinderbijslag.[99]

In 1965 ging de Algemene Bijstandswet de Armenwet vervangen. Onder de Armenwet was zorg voor armen in de eerste plaats een taak voor particuliere instellingen en kerken. Wie er wel en niet steun kreeg werd door hen bepaald. Het was niet ongebruikelijk dat zulke instellingen hun armen ook wilden verheffen, opvoeden en disciplineren met andere dan alleen financiële maatregelen. Gemeenten sprongen bij als de instellingen niet voldoende konden doen. Instellingen en gemeenten konden dus naar eigen inzicht al dan niet bijdragen aan een inkomen voor ongehuwde moeders, maar die konden daar geen recht op laten gelden.[100] Voor de Bijstandswet was het uitgangspunt anders: burgers hadden recht op een inkomen waarvan te leven valt, en armoede kon iedereen overkomen. Maatschappelijk werkers bij de bijstand zouden dan ook moeten leren hun "ad*viezen, oordelen en aanbevelingen in te slikken*".[101] Tot aan het begin van de jaren zeventig bepaalden gemeenten de hoogte van de uitkeringen. Ongehuwde moeders hadden nu wettelijk recht op gezinsbijstand, ook als ze minderjarig waren, hoewel het per gemeente kon verschillen of, als ze bij haar eigen ouders woonde met haar kind, haar uitkering naar haar vader zou gaan.[102] Ook verblijf in een inrichting, zoals een doorgangshuis, kon vanuit de algemene bijstand bekostigd worden.[103] Complicaties traden op als een vrouw niet wilde dat haar zwangerschap in haar woonplaats bekend zou worden, omdat de gemeenteambtenaren daar haar aanvraag in behandeling zouden moeten nemen.[104]

3.5 Slot

In dit hoofdstuk schetsten we een beeld van de sociaal-historische context waarbinnen de geschiedenis van afstand en adoptie zich afspeelde. De samenleving bood voor het overgrote deel van onze onderzochte periode weinig ruimte voor ongehuwd ouderschap. Het burgerlijk gezinsideaal beheerste de sociale conventies, van de wet in het groot tot aan de gevreesde burenroddel in het klein verband. Heel geleidelijk kwam daar verandering in.

In het volgende hoofdstuk gaan we dieper in op de specifieke wetgeving rond afstand en adoptie en op de constellatie van instellingen die zich bezighielden met afstand en adoptie.

4. Wetgeving en hulpverlening rond afstand en adoptie 1956-1984

4.1 Inleiding

Na de algemene schets van de heersende waarden, normen en wetten over ouderschap, opvoeding en seksualiteit in het vorige hoofdstuk, volgt in dit hoofdstuk een beschrijving van de context waarin afstand en adoptie zich afspeelden.

We lichten in paragraaf 4.2 de wetgeving toe, de discussies die eraan voorafgingen, en de standpunten die de doorslag gaven. In paragraaf 4.3 vindt u een overzicht in vogelvlucht van de hulpverlening voor ongehuwd zwangeren, moeders en kinderen, vervlochten met een beschrijving van de kijk op ongehuwde zwangerschap, ongehuwd moederschap en de belangen van kinderen.

4.2 Wetgeving

4.2.1 De Pleegkinderenwet

In 1953 werd de in 1951 door het parlement aangenomen Pleegkinderenwet van kracht.[105] De wetgever wilde misstanden in pleeggezinnen en tehuizen verminderen en voorkomen door duidelijke regels en verplicht toezicht op kinderen die op vrijwillige basis in een pleeggezin waren geplaatst.[106] De wet bepaalde onder meer dat wie een pleegkind opnam in zijn gezin of instelling, dat binnen een week moest melden aan de burgemeester en wethouders van de woonplaats. En zij moesten de plaatsing vervolgens melden bij een regionale voogdijraad. Die voogdijraad bepaalde dan of het nodig was dat er een onderzoek zou plaatsvinden naar de geschiktheid van het pleeggezin voor dit kind.[107] Vanaf 1956 gingen de voogdijraden over in negentien regionale Raden voor de Kinderbescherming.

De termijn van een week was specifiek gesteld met het oog op het opnemen van pasgeboren kinderen in een pleeggezin. Als een eventueel onderzoek naar zo'n gezin snel gedaan kon worden, was er nog tijd om het kind op basis van de uitkomsten daarvan eventueel terug te brengen naar de moeder. Juist de eerste weken van het leven van de baby vond men zo belangrijk voor de band tussen moeder en kind dat een lange periode van onderzoek onwenselijk was. Bovendien was de moeder dan misschien al te veel gewend aan de afstand en voor de pleegouders zou het terugdraaien van de plaatsing een desillusie zijn. 'Ondoordachte' en 'onnodige' afstand van kinderen moest zo voorkomen worden. De wetgever hoopte dat het bestaan van officiële regels rond opname van een kind in een pleeggezin, de mensen duidelijk zou maken dat een kind niet zomaar bij de moeder vandaan gehaald moest worden. Men zou ernaar moeten streven moeder en kind bijeen te houden.

In de adoptiewetgeving die in 1956 volgde, werden de zekerheden voor pleegouders sterk uitgebreid.

4.2.2 1956: Adoptiewet, motivatie en inhoud

In Nederland werd later dan in andere Europese landen bediscussieerd of adoptie van kinderen bij wet geregeld moest worden. Men tornde liever niet aan het uitgangspunt dat een biologische moeder en haar kind bij elkaar moesten blijven.[108] Er waren echter maatschappelijke problemen die de discussie aanwakkerden. Instellingen voor hulp aan ongehuwde moeders hadden al voor de oorlog geconstateerd dat ongehuwde moeders onvoldoende steun kregen van de overheid, dat het opgeven van kinderen voor opvoeding door anderen ongecontroleerd verliep – kinderen werden soms in krantenadvertenties aangeboden – en dat de particuliere tehuizen waar ongehuwde moeders en hun kinderen werden opgevangen deze opvang niet altijd goed en menswaardig geregeld hadden. In 1930 waren veel van deze instellingen samengegaan in de Federatie van Instellingen voor hulp aan Ongehuwde moeders (Fiom), om tezamen de hulp te verbeteren. Fiom wilde beter toezicht op tehuizen, uitgebreidere nazorg voor ongehuwde moeders en in het hele land dezelfde afspraken over adoptie van kinderen.[109]

Het parlementaire debat over invoering van adoptiewetgeving heeft lang geduurd. De kern van de aanhoudende bezwaren tegen wettelijke adoptie was dat die een definitieve breuk betekent in de juridische band tussen biologische ouder en kind. Deze inmenging in wat gezien werd als 'natuurlijke familiebanden' ging tegenstanders te ver. Ze vonden bovendien het risico te groot dat dit lichtvaardig zou gebeuren en dat de belangen van het kind hierbij geschaad zouden raken. Voorstanders vonden dat de belangen van kinderen juist beschermd zouden worden door adoptiewetgeving en wilden ook de wens van pleegouders honoreren om zeker te kunnen zijn en blijven van hun ouderschap. Hun standpunt gaf de doorslag.[110]

De Adoptiewet had als doel kinderen te beschermen door hun verblijf in een pleeggezin definitief te maken en daarmee ook de band die de kinderen hadden opgebouwd met hun pleegouders – en die ze niet hadden met hun biologische ouders – te bestendigen. De band met hun pleegouders, zo formuleerde de wetgever, was 'wezenlijk' voor hen en wettelijke adoptie zou die 'duurzame binding' erkennen.[111] Adoptie betekende dat het kind een wettig kind werd van de pleegouders. Juridische banden met de biologische ouder(s) bestonden dan niet meer.[112]

Als pleegouders een kind wilden adopteren, moest de rechter bepalen dat dit kind inderdaad niets meer van de biologische ouders te verwachten had en of het gezin van pleegouders het kind een goede plek bood om op te groeien.[113] Kinderen van veertien jaar en ouder moesten worden gehoord over hun voorgenomen adoptie. Juristen vonden het belangrijk dat jongere kinderen geïnformeerd werden over de adoptie, maar dat was niet wettelijk verplicht. De pleegouders moesten op de dag dat ze het verzoek deden om hun pleegkind te mogen adopteren minstens vijf jaar getrouwd zijn, één van hen beiden moest al voogd zijn van het kind en het kind moest al minimaal drie jaar bij ze wonen. Adoptie was dus alleen toegestaan in een pleeggezinsituatie die al enige jaren stabiel was. De wetgever hoopte dat dit enige garantie bood op een stabiele gezinstoekomst voor het te adopteren kind. Alleen het kind zelf kon de adoptie laten herroepen en dat alleen in een periode van vijf jaar rond haar of zijn 21e verjaardag, het moment van meerderjarig worden.

De 'natuurlijke' of 'wettige' ouders van het kind moesten meerderjarig zijn, anders kon hun kind niet geadopteerd worden. Ze hoefden geen toestemming te geven voor de adoptie, het was genoeg voor de rechtbank als ze geen bezwaar maakten. Bezwaar maken konden ze zelf of bij volmacht doen tijdens de rechtszitting.[114] Als een biologische ouder bezwaar maakte, kon de adoptie niet doorgaan. Maar als vervolgens minstens twee jaar later de pleegouders nogmaals de procedure startten en een biologische ouder opnieuw bezwaar maakte, dan was de rechter niet meer verplicht dat bezwaar te honoreren. Die kon dan beslissen dat de adoptie toch in het belang van het kind was en dus doorging.

In de loop der jaren werd de rechtspositie van pleegouders die een kind wilden adopteren steeds sterker. Het aantal jaren dat het pleegkind bij de pleegouder moest wonen voordat die het verzoek tot adoptie mochten indienen, werd in 1968 verkort van drie naar twee, en in 1973 tot één jaar. Een wetswijziging in 1978 bepaalde dat het verzoek om een pleegkind te adopteren gedaan kon worden vanaf het moment dat de biologische moeder zestien jaar was. In datzelfde jaar kregen pleegouders een 'blokkaderecht': vanaf het moment dat hun pleegkind een jaar bij hen woonde, konden ze blokkeren dat het kind weer bij de biologische ouder(s) ging wonen door daar geen toestemming voor te geven. In dat geval moest een rechter beslissen over de vraag of het kind mocht worden overgeplaatst of teruggeplaatst naar de biologische ouder(s).

Het werd dus in 1956 wettelijk mogelijk een kind te adopteren voor mensen die dat kind al enige tijd in hun gezin verzorgden en opvoedden, en die ook de voogdij over het kind droegen. Over het doen van afstand zegt de wet niets. Afstand doen van een kind gold in feite als het 'verlaten' van een kind en was in die zin strafbaar. De Hoge Raad had echter wel bepaald dat de ongehuwde moeder die haar kind afstond 'tot blijvende opvoeding' niet strafbaar werd gesteld. Het werd haar niet aangerekend als 'het verlaten' van haar kind.[115]

4.2.3 1984: Wet afbreking zwangerschap, aanloop en inhoud

Een werkgroep met leden uit verschillende bij Fiom aangesloten instellingen boog zich in de jaren zestig over het onderwerp hoe er in de hulpverlening aan ongehuwd zwangeren met het thema abortus moest worden omgegaan.[116] De werkgroep stelde met nadruk dat de problemen van de ongehuwde ongewenst zwangere vrouw echt anders waren dan die van de gehuwde ongewenst zwangere vrouw. Ze concludeerden dat het zelfbeschikkingsrecht van de ongehuwd zwangere vrouw centraal moest staan. Professionals zoals artsen of maatschappelijk werkers zouden zich moeten beperken tot het samen met de vrouw onderzoeken van haar keuzemogelijkheden en de consequenties van de verschillende alternatieven. Besloot een vrouw haar zwangerschap te laten beëindigen, dan zou ze ook in dat geval aanspraak moeten kunnen maken op begeleiding en hulp van de aangesloten instellingen.

De werkgroep schatte in dat er in die tijd, eind jaren zestig, zo'n tien procent van de 'buitenechtelijk zwangere' vrouwen overging tot het laten afbreken van de zwangerschap.[117]

In de jaren zeventig werd de Stichting Medisch Verantwoorde Zwangerschapsonderbreking opgericht. In Stimezo-klinieken konden vrouwen op doorverwijzing van hun huisarts terecht om een vroege zwangerschap veilig te laten afbreken. Wettelijk was het niet toegestaan een zwangerschap af te breken, maar de overheid gedoogde de praktijk dat artsen de vrouwen doorverwezen met een ruime opvatting van het begrip medische noodzaak.[118]

In de felle discussie die in de jaren zeventig over die klinieken en over mogelijke legalisering van abortus gevoerd werd in de media en in de politiek speelden uiteenlopende argumenten en belangen door elkaar. Het morele argument klonk dat beëindiging van beginnend menselijk leven onaanvaardbaar was. Daartegenover werd betoogd dat vrouwen zelf de beslissingsbevoegdheid over hun lichaam en het beginnen of voortduren van een zwangerschap zouden moeten hebben. Ook werd gewezen op de noodzaak om een einde te maken aan de praktijk van illegale zwangerschapsafbrekingen die onveilig was voor de vrouwen in kwestie.[119] In 1981 werd de Wet afbreking Zwangerschap met een nipte meerderheid aangenomen.

De wet bracht geen verruiming met zich mee van de mogelijkheden die vrouwen tot dan toe al hadden om hun zwangerschap te laten afbreken. De wet bepaalde dat artsen in ziekenhuizen en klinieken met een speciale vergunning, zwangerschappen tot dertien weken mochten afbreken wanneer ze ervan overtuigd waren dat de zwangere vrouw in een noodsituatie zat en dat ze haar besluit tot zwangerschapsafbreking vrijwillig, weloverwogen en in volle verantwoordelijkheid had genomen.[120] Vrouwen waren zo niet langer strafbaar voor het laten afbreken van hun zwangerschap. Degene die de abortus zou uitvoeren was wel strafbaar als het niet gebeurde in een ziekenhuis of kliniek met een speciale vergunning.[121] De basisregel is ook vandaag de dag nog dat een vrouw een abortus kan aanvragen en dat een arts, nadat de overwegingen van de vrouw zijn gehoord, moet besluiten of zij of hij de abortus kan uitvoeren.[122]

4.3 Hulpverlening

4.3.1 Instellingen voor hulp aan ongehuwd zwangeren, ongehuwde moeders en kinderen

Instellingen voor hulp aan ongehuwde moeders en hun kinderen waren aan het einde van de negentiende eeuw al talrijk. Toen in 1930 de Fiom was opgericht, hadden zich daar onmiddellijk 25 uiteenlopende hulpverleningsorganisaties bij aangesloten.[123] Aan het eind van de jaren vijftig waren dat er 144.[124] Daaronder waren onder meer tehuizen waar zwangeren kortdurend konden verblijven om er te bevallen, tehuizen waar werkende ongehuwde moeders konden verblijven samen met hun kinderen en tehuizen specifiek voor kinderen van ongehuwde moeders. Naast tehuizen waren er organisaties die ambulant werk deden. Die waren vaak weer georganiseerd in samenwerkingsverbanden die dan aangesloten waren bij Fiom. Soms waren dat samenwerkingsverbanden per stad, zoals de Unies voor Verenigingen van Ongehuwde Moeders uit Amsterdam (U.V.O.M.) of Groningen (G.U.V.O.M.). Vaak ook waren dat samenwerkingsverbanden van organisaties die op basis van levensovertuiging samenwerkten, zoals de protestants-christelijke Hendrik Pierson Vereniging (HPV), de Katholieke Centrale Vereniging tot hulpverlening aan niet-gehuwde Moeders (KCVM) en de (algemene) Vereniging Onderlinge Vrouwenbescherming (OV).[125]

Naast al deze organisaties, stichtingen en verenigingen bestonden er informele initiatieven zoals gastgezinnen die door een huisarts of geestelijke gevraagd werden een paar maanden onderdak te bieden aan een zwangere vrouw.[126]

In het werkveld zelf was men zeker niet altijd tevreden over de veelheid aan instellingen en werkwijzen. Instellingen met dezelfde bevoegdheden hadden verschillend beleid. Bemoeienis vanuit verschillende instanties met één en dezelfde vrouw en haar kind, zonder coördinatie, maakte het niet makkelijker voor de vrouwen.[127] Meermalen deed Fiom pogingen om hulpverlening en procedures uniformer te krijgen, zonder succes.[128]

4.3.2 Opvattingen over ongehuwd moederschap in de hulpverlening

Aan het begin van de twintigste eeuw waren allen die hulp wilden verlenen aan ongehuwd zwangeren en ongehuwde moeders en hun kinderen het er wel over eens dat de vrouwen en kinderen in een penibele situatie zaten. Het was praktisch en financieel haast onmogelijk om zonder echtgenoot toch een bestaan als gezin te verwezenlijken. Daarom hadden ze hulp nodig. Maar de meeste hulpverleners vonden ook, en misschien wel vooral, dat de vrouwen gezondigd hadden. Zij hadden moeder moeten worden bínnen een huwelijk. Ze hadden daarom zedelijke verheffing nodig.[129]

Terwijl na 1900 het aantal buitenechtelijke geboorten in Nederland afnam, nam het aantal organisaties voor hulp aan ongehuwde moeders toe. De combinatie van die twee dingen wordt wel gezien als bewijs dat maatschappelijke normen strenger werden en breder gedragen: steeds meer mensen in steeds meer lagen van de bevolking zagen ongehuwd moederschap als een schande en gingen zich daar ook naar gedragen.[130]

In dezelfde tijd begonnen opvattingen vanuit de psychiatrie en psychologie over mensen en menselijk gedrag voet aan de grond te krijgen in de samenleving. Opvoeding en ouderschap, seksualiteit en huwelijk, mannelijkheid en vrouwelijkheid, al deze thema's begon men te bekijken vanuit de toen moderne medische en psychologische theorieën.[131] Psychiaters en psychologen wilden strijden voor 'geestelijke volksgezondheid'.[132] Zo kwam het dat ze ook dat 'zondigen' van ongehuwde jonge vrouwen gingen medicaliseren en psychologiseren. Ongehuwd moederschap gold in de samenleving van na de tweede wereldoorlog in brede kring nog steeds als zondig en schandelijk, en die zondeval kreeg er een verklaring bij: de geestelijke gezondheid van de jonge vrouwen was niet in orde.

Verschillende auteurs over afstand en adoptie hebben in dit kader de opvattingen van de vooraanstaande katholieke psychiater Kees Trimbos genoemd.[133] Zijn denken laat goed zien hoe de opvattingen over de geestelijke gezondheid van ongehuwd zwangere vrouwen in die jaren vorm kregen. Naast vrijgevestigd psychiater en directeur van een katholieke stichting voor geestelijke gezondheidszorg werkte hij voor het Katholiek Nationaal Bureau voor Geestelijke Gezondheidszorg. Dat bureau wilde geestelijke gezondheidsproblemen bij katholieken voorkomen, onder meer door ze voor te lichten en zo hun levenswijze te beïnvloeden. Trimbos en zijn medewerkers zagen dat veel katholieken door de strenge katholieke moraal op het gebied van huwelijk en seksualiteit psychische problemen ondervonden: "*Het was vooral seks-ellende. Ik heb hele volksstammen gezien die door die regels van wat mag en wat niet mag erg in de knoop zaten, en scheefgegroeid waren*", zei Trimbos later.[134] In gespreksavonden en ook op radio en televisie maakte Trimbos seksuele onderwerpen zoals anti-conceptie, homoseksualiteit en masturbatie bespreekbaar. Hij was zo onder de eersten in Nederland die in het openbaar ruimdenkender opvattingen over seksualiteit propageerden.[135]

Toch bracht dat ruimer denken de heersende moraal aangaande zwangerschap van ongetrouwde jonge vrouwen niet aan het wankelen. Juist de 'scheefgroei', die Trimbos – net als andere artsen, psychiaters en psychologen – bij de mensen wilde voorkomen, was onlosmakelijk verbonden aan ongehuwd moederschap. Een harmonisch uitgegroeide, geestelijk gezonde jonge vrouw, die liefdevol was opgevoed, zou naar hun mening niet zo snel een buitenechtelijk kind ter wereld brengen, maar streven naar een diepgaande blijvende relatie waarin op de juiste manier plaats zou zijn voor de opvoeding van een kind. Ze zou als vanzelf aan het burgerlijk gezinsideaal willen voldoen.[136]

Daar moest dus wel iets misgegaan zijn bij de jonge vrouw die toch ongehuwd zwanger raakte en daarin dus maatschappelijk onaangepast gedrag liet zien, schreven deze wetenschappers. In haar jonge jeugd was zij misschien emotioneel verwaarloosd of om andere redenen 'scheefgegroeid'.[137] Aan het ontstaan van de zwangerschap lagen hoogstwaarschijnlijk verborgen psychologische problemen en motieven ten grondslag, interpreteerden ze volgens toen gangbare psychodynamische theorieën. Vrouwen die ongehuwd zwanger werden, waren 'syndroom-moeders' bij wie sprake was van 'sociale pathologie'.[138] Het vraagt niet veel verbeeldingskracht om te bedenken wat er zou gebeuren met de geestelijke gezondheid van hun kinderen als die zouden worden opgevoed door een moeder die op zijn minst last van 'aanpassingsproblemen' had. Juist het voorkomen van scheefgroei vroeg dat elk kind opgroeide in wat toen een gezond gezin heette, waar 'echte moederlijkheid' heerste.[139] Om scheefgroei te voorkomen, wordt in dit denken het afstand doen van een kind door een ongehuwde moeder in het belang van dat kind ineens logisch. Het werd gezien als "*een positieve bijdrage […] aan het toekomstig levensgeluk van het te verwachten kind*".[140] De deskundigen zouden de zwangeren moeten proberen te laten inzien dat "*afstand een offer kan betekenen dat, na strijd en verdriet gebracht, aller respect waard is*", staat te lezen in een jaarverslag over 1962 van een instelling voor ongehuwde moeders.[141]

De beoefenaars van psychiatrie en psychologie wonnen snel terrein, ook in de instellingen en organisaties voor hulp aan ongehuwd zwangeren en hun kinderen. Hun vak professionaliseerde en in de jaren waarover dit onderzoek naar afstand en adoptie gaat, namen ze in de hulpverlening de bepalende rol over van religieuze leiders, artsen en verpleegsters en vrijwillige bestuurders uit de hogere standen van de samenleving.[142] Daardoor gingen ook hun opvattingen over geestelijke gezondheid en het belang van het kind de oude opvattingen over het belang van de bloedband tussen ouders en kinderen verdringen in de hulpverlening.

Dat dit gedachtengoed vanaf de jaren zestig regeerde, betekent niet dat het nergens kritiek kreeg. Zo werd uit orthopedagogische hoek genuanceerd dat de problemen van een tienermeisje dat ongehuwd zwanger raakte niet enkel als individuele psychische stoornis moesten worden bekeken, maar veel meer multidisciplinair.[143] Evenmin werd dit gedachtegoed in elk tehuis, of door elke hulpverlener op dezelfde manier uitgedragen en toegepast. Sommige tehuispsychologen of –psychiaters waren nog drastischer in het etiketteren van ongehuwd zwangeren als 'gestoord'.[144] Sommige maatschappelijk werkers hadden juist meer oog voor de behoeften en mogelijkheden van de individuele ongehuwde zwangere in plaats van haar als maatschappelijk probleem te beschouwen.[145] Uit onderzoek in archiefstukken van een voogdijvereniging blijkt dat de medewerkers daar zich terdege bewust waren van de verschillen in opvatting en bejegening die in het veelkleurige veld van de hulpverlening heersten. Zij hadden een inventarisatie gemaakt van tehuizen waar ze zwangere jonge vrouwen naar konden verwijzen, met de specifieke kenmerken van de aanpak in die tehuizen. Zo werd er over een tehuis gezegd dat er daar "*veel aandacht en goeie verzorging v.d. babies*" was. Een ander, kleinschalig tehuis was "*geschikt voor eenv. jonge meisjes"* maar plaatsing van buiten de regio ging voor de zwangere gepaard met *"hoge ziekenhuiskosten*". Niet alle tehuizen vonden ze even geschikt. Er was een tehuis met "*weinig leiding en personeel waardoor n.g.m. hard moeten werken*". En er was ook een tehuis waar het maatschappelijk werk "*goed*" was, maar de "*direktrice.(…) wat dominerend en dirigerend*". Voor één tehuis werd nadrukkelijk gewaarschuwd: "*Alleen geschikt voor moeders die heel zeker zijn over het afstaan van de baby.*" Dat werd in de inventarisatie toegelicht: "*Afstand wordt doorgedrukt, dus ook als niet-afst. is wordt druk uitgeoefend. Moraliserend. Zelfstandigen lopen weg*."[146]

Eind jaren zestig zwol de kritiek op de psychologiserende kijk op ongehuwd zwangeren binnen de instellingen aan. Belangrijk moment was een conferentie van Fiom in 1969 over 'de sociale positie van de niet-gehuwde moeder in Nederland', waar de kritiek die de socioloog Herman Milikowski al jaren uitte, instemming kreeg. Hij keerde zich nadrukkelijk tegen de heersende opvattingen van psychiaters en verzette zich tegen de stigmatisering van ongehuwde moeders die naar zijn opvatting plaatsvond binnen de geïnstitutionaliseerde zorg.[147]

4.3.3 Minder instellingen

In de tweede helft van de jaren zeventig verdwenen veel instellingen voor hulp aan ongehuwde moeders of veranderden ze van doelgroep en doelstelling. Dat was deels om praktische redenen: de vraag naar de hulp nam af. Maar ook onder de professionals zelf was rond 1970 al veel twijfel ontstaan over het nut en de noodzaak van precies deze vorm van hulpverlening.[148] Men kwam niet meer goed uit de vragen en dilemma's die al veel langer onuitgesproken zichtbaar waren geworden in de verschillen in aanpak en bejegening: Moesten jonge vrouwen die tot vlak voor hun bevalling twijfelden, als 'afstandskandidaten' worden behandeld, of moest men hun ruimte geven om zich te herbezinnen? Wat was de rol van maatschappelijk werkers in het begeleiden van deze vrouwen? Kon betrokkenheid van aspirant-adoptieouders al vóór de geboorte van het kind bijdragen aan een gevoel van geruststelling bij de zwangere, of zou dit juist de druk om afstand te doen vergroten? En in hoeverre sloot de bestaande zorg nog aan op de realiteit van de moderne samenleving?[149] De fundamentele twijfels van hulpverleners over de gegroeide praktijk van afstand en adoptie verdwenen niet doordat ze zelf een bevredigend antwoord op hun vragen en dilemma's wisten te formuleren, maar doordat de praktijk hen inhaalde en de kwesties irrelevant maakte. Andere maatschappelijke invloeden (zie H3.2.3 en 3.2.4) maakten het ongehuwd moederschap in rap tempo een veel meer aanvaard verschijnsel.

4.4 Slot

De overheid wilde met zowel de Pleegkinderenwet als de Adoptiewet kinderen beschermen en ze bij voorkeur bij hun biologische moeder laten. Afstand bestond dan ook niet voor de wet, het zou wettelijk beschouwd moeten worden als het verlaten van het kind, wat strafbaar was. De rechtspraak stelde echter bij wijze van uitzondering voor ongehuwde vrouwen het afstaan van een kind ter adoptie niet strafbaar.

Door verschillende wijzigingen in de Adoptiewet werd in de loop der jaren de positie van pleegouders die hun pleegkind wilden adopteren steeds sterker, ten koste van de juridische positie van de biologische ouders van dat kind.

De positie van ongehuwd zwangere jonge vrouwen als potentiële opvoeder van hun kind werd verzwakt doordat psychologen en psychiaters die zwangerschap steeds meer als uiting van psychisch onvermogen gingen benoemen. Ongehuwd zwanger zijn was een schande, het was maatschappelijk onaangepast, je zou in feite moeten spreken van stoornissen bij de jonge vrouw.

In de dagelijkse praktijk van de hulpverlening kon het nogal verschil maken met welke van de vele instellingen en medewerkers de jonge vrouw te maken kreeg. In het volgende hoofdstuk bespreken we onze bevindingen over wat er met de afstandsmoeders, de afstandskinderen en de afstandsvaders in het traject van afstand en adoptie is gebeurd.

5. De praktijk van afstand en adoptie

5.1 Inleiding

Voor dit hoofdstuk baseren we ons op twee soorten bronnen. De papieren bronnen in archieven zoals die door de onderzoekers van het IISG zijn bestudeerd en weergegeven in hun rapport *De geschreven werkelijkheid* en de ervaringen die mensen gedeeld hebben met onderzoekers, grotendeels te lezen in *Diepe sporen* en voor een kleiner deel terug te vinden in *Stemmen.* Deze twee soorten bronnen belichten elk de geschiedenis op een eigen manier. De historische papieren bronnen komen regelrecht uit de tijd waarin de geschiedenis zich afspeelde. Ze laten zien hoe er toen gedacht en geschreven werd over afstand en adoptie en over de mensen om wie het ging. De getuigenissen van de deelnemers aan dit onderzoek vertellen de geschiedenis vanuit hun eigen directe ervaring en in hun eigen woorden. De combinatie van beide soorten bronnen geeft ons antwoord op de vragen wat er is gebeurd in de geschiedenis van afstand en adoptie en waardoor het zo is gebeurd.

Centraal staat de gang van zaken in die gevallen waarin daadwerkelijk een kind werd afgestaan. Niet iedere ongehuwd zwangere kwam in contact met hulpverleners. En niet iedere begeleiding van ongehuwd zwangeren door hulpverleners resulteerde in het doen van afstand ter adoptie. De focus in dit hoofdstuk ligt nadrukkelijk op de situaties waarin en de manier waarop dat wel gebeurde. Andere mogelijke uitkomsten zoals behoud van een baby of tijdelijke afstand vallen buiten de reikwijdte van dit onderzoek.

Dit hoofdstuk begint met een korte paragraaf over de weinige gegevens die dit onderzoek heeft opgeleverd over het aantal gevallen waarin een kind werd afgestaan. Vervolgens beschrijven we de gebeurtenissen en belangrijke beïnvloedende factoren in een traject van afstand en adoptie in chronologische volgorde, vanaf het moment dat de onbedoelde zwangerschap begint tot aan het moment dat de adoptie heeft plaatsgevonden. De geschiedenis van afstand en adoptie is voor betrokkenen op dat moment niet afgelopen. In hun bestaan blijven de gevolgen en de impact ervan levenslang en tot in volgende generaties spelen. Daarover volgt in het zesde hoofdstuk meer.

5.2 Aantallen

Tussen 1956 en 1984 hebben ruim vijftienduizend binnenlandse adopties plaatsgevonden. Dit aantal geeft geen direct inzicht in het aantal kinderen dat in deze periode is afgestaan.

Ten eerste is niet apart geregistreerd bij hoeveel van deze binnenlandse adopties het ging om een afstandskind. In de onderzochte steekproef van 78 adoptiedossiers uit de archieven van de Raden voor Kinderbescherming gaan 60 dossiers over adoptie van een afstandskind.[150] Op basis van de aantallen in deze steekproef kunnen we veronderstellen dat het bij binnenlandse adoptie niet altijd, maar wel in de meerderheid van de gevallen ging om een afstandskind.

Ten tweede zijn niet alle afstandskinderen uiteindelijk geadopteerd. Sommigen bleven pleegkind of woonden tot hun volwassenheid in een instelling. Over aantallen van die gevallen zijn ook geen gegevens bekend.

De onderzoekers van het verkennend onderzoek *Beklemd in de scharnieren van de tijd* schatten dat tussen de dertienduizend en veertienduizend vrouwen in deze jaren één of meer kinderen afstonden ter adoptie.[151] Ons onderzoek heeft al met al onvoldoende informatie opgeleverd om deze schatting te preciseren.

In dit onderzoek staat de *ongehuwde* afstandsmoeder centraal. Van de zestig onderzochte adoptie-dossiers die over adoptie van een afstandskind gingen, betrof het in 54 dossiers een kind van een ongehuwde afstandsmoeder en in 6 dossiers een kind van een gehuwde afstandsmoeder.[152]

In de onderzochte steekproef van 230 dossiers uit het Fiom-archief ging het in de meerderheid van de dossiers over ongehuwde afstandsmoeders en in ongeveer een tiende van de dossiers over gehuwde of gescheiden afstandsmoeders.[153] Ook zij deden dus soms afstand ter adoptie.

Het is ook niet te achterhalen hoe vaak op alle zwangerschappen van een ongehuwde vrouw afstand voorkwam. Aantallen buitenechtelijke geboorten zeggen hier te weinig over. Vrouwen konden na de bevalling in het huwelijk treden. Kinderen van ongehuwde moeders konden opgroeien bij familie samen met of dicht in de buurt van hun moeder. Er zijn ook vrouwen geweest die hun kind met financiële of praktische ondersteuning van familie alleen grootbrachten. De mogelijkheid om een kind alleen op te voeden, werd groter na de invoering van de Bijstandswet van 1965.

Wat we wel weten, is dat niet alle ongehuwd zwangeren die als cliënt geregistreerd stonden bij een hulpverleningsinstelling, hun baby afstonden. Fiom kende tussen 1940 en 1965 een Commissie tot Centralisatie inzake afstand van kinderen, kortweg de 'Commissie Afstand'. Deze commissie begeleidde vrouwen die door een van de bij Fiom aangesloten organisaties waren doorverwezen omdat afstand 'dreigde', zoals dat indertijd werd geformuleerd. De Commissie Afstand moest hen ondersteunen in hun afwegingen.[154] Uit het archief is niet precies te destilleren in hoeveel van die situaties daadwerkelijk overgegaan is tot afstand van het kind; de onderzoekers maken een onderbouwde schatting van afstand door een derde tot maximaal de helft van de bij deze commissie aangemelde vrouwen aan het begin van de jaren zestig.[155] Tussen 1956 en 1960 lijkt dat percentage lager te hebben gelegen.

De bij Fiom aangesloten plaatselijke instellingen voor ambulante hulpverlening verwezen niet elke ongehuwd zwangere door, ze begeleidden jonge vrouwen ook zelf. Bij deze instellingen lijkt het percentage van de cliënten dat afstand deed nog iets lager te liggen dan bij Fioms Commissie Afstand, namelijk op maximaal vijftien procent.[156]

Ook uit onderzochte tehuisarchieven is niet met zekerheid te achterhalen in hoeveel gevallen de in de tehuizen begeleide vrouwen afstand deden van hun kind. Duidelijk is dat het percentage afstand steeg tussen 1956 en 1970 en daarna scherp daalde. De onderzoekers hebben schattingen gedaan op basis van bewaard gebleven registraties en op basis van destijds al gedane inventarisaties. Zo komen we tot percentages afstand in tehuizen van ongeveer tien aan het begin van de onderzochte periode, dertig aan het begin van de jaren zestig, dertig tot vijftig halverwege de jaren zestig tot ongeveer zestig procent eind jaren zestig.[157] Fiom zelf concludeerde uit een enquête onder tehuizen dat eind jaren zestig het percentage afstand onder de vrouwen die in een tehuis hadden verbleven kon variëren van bijna veertig tot ruim zestig procent. Daarbij tekende Fiom aan dat in Rooms-Katholieke kringen verreweg de meeste ongehuwde moeders werden opgenomen in doorgangshuizen en dat die katholieke tehuizen ook het hoogste percentage afstand kenden.[158]

In alle schattingen is dezelfde trend te zien, namelijk dat het percentage afstand laag ligt tot 1960, dan stijgt met een piek eind jaren zestig, en vanaf 1970 weer scherp daalt.

Niet in alle onderzochte afstandsdossiers uit het Fiom-archief werd de leeftijd van de vrouw bij afstand genoteerd. Duidelijk wordt wel dat de gemiddelde leeftijd van de vrouwen ten tijde van de afstand daalde gedurende de onderzochte periode, van ruim meerderjarig tot twintig jaar, in die tijd net minderjarig. Het percentage minderjarigen onder de afstandsmoeders in de Fiom-dossiers nam toe van bijna geen tot ongeveer tweederde in de jaren zeventig. De leeftijd van de vrouwen varieerde sterk, van jonge tieners tot begin veertigers.[159] Van de 47 afstandsmoeders die meededen aan het vragenlijstenonderzoek voor *Diepe sporen* was ruim de helft minderjarig ten tijde van de afstand. Hun leeftijd toen varieerde van 14 tot 29 jaar.[160]

Afstand doen van een baby was dus niet voor alle ongehuwd zwangeren vanzelfsprekend. In dit onderzoek ligt de focus op de gevallen waarin dat wel gebeurde. Hoe is de geschiedenis van deze vrouwen en kinderen verlopen en waardoor is dat zo gebeurd?

5.3 Onverwachte zwangerschap en reacties daarop

Voor de overgrote meerderheid van de 47 afstandsmoeders die in *Diepe sporen* aan het woord komen was de zwangerschap niet de bedoeling.[161] Jongeren waren in die jaren vaak niet of beperkt voorgelicht over hoe een zwangerschap ontstaat en verloopt.[162] Voor ongehuwde vrouwen waren daarnaast voorbehoedmiddelen tot in ieder geval 1970 moeilijk verkrijgbaar (zie H3.3). Bescherming tegen zwangerschap is voor hun dus niet altijd mogelijk geweest.

Voor lang niet allen was er bovendien sprake van wat we nu vrijwillige seks zouden noemen. Een aantal vrouwen benoemt in *Diepe sporen* duidelijk dat de seks tegen haar wil is geweest, anderen laten weten dat ze dat destijds niet goed wisten.[163] Eén van hen beschrijft de onverwachte overweldiging en haar verbijstering daarover met de woorden:

> *"Tot ik erachter kwam dat er ineens iets heel anders gebeurde. Ik was in ieder geval verbijsterd en reed snel naar huis. Ik kan me nu nog niet herinneren hoe van zoenen het ineens een razend-snelle penetratie werd."*[164]

De reacties van de ouders van de zwangere waren in veel gevallen gericht op afweren van de schande. Iemand wiens oudere zus ongehuwd zwanger raakte, herinnert zich die reactie nog goed:

> *"Onze ouders hebben ons, kinderen, bij elkaar geroepen en het ons verteld. […] Het was een heel ernstig gesprek. Volgens mij hadden we nooit eerder zo'n ernstig familiegesprek gehad, en nadien ook niet. Er was sprake van iets heel ergs en gevaarlijks voor de carrière van onze vader die huisarts was."*[165]

De zwangerschap en de baby moesten weggemoffeld worden, ook voor vrienden en familieleden buiten het directe gezin.[166]

> *"Mijn vrienden waren in de veronderstelling dat ik een paar maanden op kostschool had gezeten terwijl ik op mijn kamer verstopt zat of bij familie buiten de stad logeerde. Die leugen heb ik in standgehouden, net als mijn ouders, overige familieleden en mijn vertrouwensvriendin uit die tijd."*[167]

De gevoelens en wensen van de zwangeren zelf over hun zwangerschap en de baby telden hierin niet of nauwelijks mee.

Uit de getuigenissen van de afstandsmoeders in dit onderzoek blijkt dat hen het ontstaan van de zwangerschap aangerekend en verweten werd, ook als ze die zwangerschap of zelfs de seks niet hadden gewild of niet hadden kunnen voorkomen. Ook in de onderzochte Fiom-dossiers wordt de zwangerschap veelal beschouwd als een 'probleem', dat ontstaan is door toedoen van de zwangere en vervolgens door haar familie en hulpverlening rondom haar moet worden 'opgelost'.[168]

Extra schrijnend is het schuiven van de verantwoordelijkheid en schuld op de zwangere in gevallen van incest of andere vormen van seksueel misbruik. Voor zulke gevallen zien we aanwijzingen in zowel het rapport *Diepe sporen* als dossiers en andere archiefstukken.[169] Daarbij is het vermoeden gerechtvaardigd dat hulpverleners dit tot ver in de jaren zeventig te weinig onderkenden en daarom niet bespreekbaar maakten.[170] Dat kan niet anders dan het leed van de betreffende jonge vrouw verzwaard hebben.

Ook voor de meesten van de zeven afstandsvaders in *Diepe sporen* kwam de zwangerschap onverwacht.[171] Ondanks dat deze respondenten destijds een relatie hadden met de zwangere, werden hun gevoelens en ideeën over de zwangerschap en de toekomst van het kind zo mogelijk nog minder belangrijk gevonden dan die van de zwangere zelf.[172]

5.4 Te maken krijgen met instanties

Er bestond niet zoiets als één route of procedure die eindigde in afstand van een baby. De zwangere vrouwen konden bij allerlei instanties en hulpverleners terecht voor verschillende vormen van hulp, advies of begeleiding (zie H4.3).

Het was in die tijd veelal de huisarts die een zwangerschap officieel vaststelde. Van de 47 afstandsmoeders in *Diepe sporen* meldt ruim de helft dat hun huisarts op de hoogte was van hun zwangerschap. In de steekproef hulpverleningsdossiers uit het Fiom-archief was de huisarts rond 1960 in een tiende van de gevallen degene die een zwangere aanmeldde bij een hulpverleningsinstantie. In de jaren zeventig was de huisarts in een kwart van de gevallen de aanmelder.[173]

Een vijfde van de vrouwen die meededen aan *Diepe sporen* laat echter weten dat ze helemaal geen medische zorg hebben gekregen tijdens hun zwangerschap.[174] Maatschappelijk werkers schreven in verslagen ook dat zwangeren soms nog geen contact met een huisarts hadden gehad op het moment dat ze met de hulpverlener in contact kwamen.[175]

In ongeveer een vijfde van de onderzochte Fiom-dossiers staat dat de zwangere zichzelf bij de hulpverleningsinstelling aanmeldde. Vaker meldden anderen hen dus aan, zoals de hierboven al genoemde huisarts, andere hulpverleners, of ziekenhuispersoneel. Van meer dan de helft van de aanmeldingen is niet bekend wie het initiatief ertoe nam, dat kunnen behalve de hier genoemde personen ook geestelijken, ouders, of andere raadgevers van de zwangere zijn geweest.[176]

Het contact met de hulpverlenende organisatie, of dat nou een tehuis voor ongehuwd zwangeren was of een bureau voor moederhulp of een van de vele andere mogelijke organisaties, bestond doorgaans uit ten minste gesprekken met een maatschappelijk werker. Ruim de helft van de 47 deelnemende vrouwen in *Diepe sporen* heeft contact gehad met een maatschappelijk werker.[177] De taak van deze hulpverlener was de zwangeren te begeleiden bij de besluitvorming over hun toekomst en die van hun kind en bij het omgaan met een mogelijke afstand ter adoptie.[178] Net als de huisarts bekleedden zij dus een positie waarin ze invloed uitoefenden op de zwangere.

In de jaren zestig namen steeds meer instellingen psychiaters en psychologen in dienst. Of de zwangere ook contact had met andere hulpverleners dan de maatschappelijk werker verschilde per organisatie. Zo kozen de bureaus van de Katholieke Centrale Vereniging tot hulpverlening aan niet-gehuwde Moeders (KCVM) en van de (algemene) Vereniging Onderlinge Vrouwenbescherming (OV) meestal voor multidisciplinaire hulpverlening, terwijl de protestantse Hendrik Pierson Vereniging (HPV) ervoor koos de maatschappelijk werkers te laten bepalen of zij zelf psychologen of psychiaters wilden consulteren of dat de vrouw door een psychiater moest worden gezien.[179]

Voor een zwangere die in een tehuis verbleef was het nog anders. 16 van de 47 afstandsmoeders in *Diepe sporen* hebben een periode in een tehuis verbleven. Het kwam nogal eens voor dat vanwege de schaamte van de zwangere of van haar familie, werd gekozen voor een tehuis ver van de eigen woonplaats.[180] In de tehuizen verbleven de meisjes en vrouwen in een groep met meer zwangere jonge vrouwen. Ze kregen er te maken met maatschappelijk werkers die de intake- en begeleidingsgesprekken met hen voerden, congregatiezusters of specifiek opgeleide groepsleiders die verantwoordelijk waren voor de dagelijkse leiding, en vanaf de jaren zestig ook vaak een psychiater en een psycholoog.[181] De laatsten bespraken de psychische gezondheid en begeleiding van de zwangeren met het team, en deden soms zelf psychologisch onderzoek bij de vrouwen. De sfeer, de bezigheden van de vrouwen en de begeleidingsstijl in de tehuizen wisselden. De vrouwen in ons onderzoek hebben er uiteenlopende herinneringen aan.[182]

5.5 Besluitvorming en bejegening

5.5.1 De afstandsouders in het besluitvormingsproces naar afstand

Van de zeven afstandsvaders uit *Diepe sporen,* allen destijds nog jong en ongehuwd, vertelt er één betrokken te zijn geweest bij de besluitvorming over het doen van afstand.[183] Ook zij kregen hierin te maken met de gevolgen van de heersende dubbele moraal. Het denken van familie en medewerkers van instellingen draaide om de meisjes die het zover hadden laten komen.[184] Er is weinig informatie in de onderzochte Fiom-dossiers opgenomen over wat de 'verwekker' van het kind werd genoemd. En die informatie getuigt er vrijwel nooit van dat hulpverleners of de familie van de zwangere hun best deden de biologische vader van het kind in die rol van vader bij de zwangerschap en besluitvorming te betrekken. Ook 'verwekkers' die een liefdesrelatie met de jonge zwangere vrouw hadden werden vaak in negatieve termen beschreven en hun relatie met de zwangere werd als problematisch beschouwd.[185]

Een kleine minderheid van de 47 afstandsmoeders die in *Diepe sporen* aan het woord komen, geeft aan dat afstand doen destijds hun eigen keuze was. Dat kon een keuze zijn vanuit de eigen beleving van en opvattingen over de zwangerschap en een mogelijke toekomst als moeder. Zo vertelt een vrouw:

> *"Het leek de beste optie ook voor baby, wat heeft een kind aan een moeder, die eigenlijk nog geen moeder wil zijn […]?"*[186]

Bij de keuze tot afstand legden vaak omstandigheden en belangen van anderen veel gewicht in de schaal. Het kon zo een keuze worden waarbij ze voorbijgingen aan hun eigen wensen en gevoelens:

> *"Ik wist wat me te doen stond. Ik had geen keuze behalve ons gezin in de afgrond storten wanneer ik de baby zou houden. Het was wel 1969!"*[187]

Een van de deelnemers vat dit kernachtig samen: *"Het begrip vrijwillig is discutabel hier."*[188]
De meerderheid van de 47 afstandsmoeders in *Diepe sporen* heeft niet vrijwillig besloten tot afstand. Dat besluit werd voor ze genomen door anderen of was voor hen onontkoombaar.[189]

Ongeveer de helft van de afstandsmoeders in *Diepe sporen* geeft aan dat ze op het moment van afstand hun kindje wilden houden. Maar ze wisten op dat moment überhaupt niet dat die mogelijkheid bestond, ze hadden geen informatie over hoe dat dan geregeld zou moeten worden en wat hun mogelijkheden of rechten waren en ze kregen geen steun van hun ouders of van de hulpverlening.[190]

Bijna alle afstandsmoeders die voor *Diepe sporen* de vragenlijst invulden, gaven daarin aan dat de woorden: verloren, afgenomen of gestolen beter passen bij de afstand van hun kind dan de frase 'aangeven ter adoptie'.[191]

In de onderzochte Fiom-dossiers staat door hulpverleners beschreven wat naar hun idee de motieven waren van vrouwen om tot afstand te besluiten. Uit die aantekeningen blijkt dat afstandsmoeders vaak weinig autonomie hadden bij hun beslissingen.[192] Een aantal soorten redenen voor het doen van afstand kwam vaker naar voren in de dossiers.

Gebrek aan geld en aan woonruimte, bij de moeder of in haar gezin van afkomst, en gebrek aan sociaal-economisch toekomstperspectief worden vaker genoemd. "*De ongehuwde moeder vindt het voor het kind veel beter als deze in een gezin opgroeit dan dat het met haar een zwervend bestaan leidt"* zo staat genoteerd in een dossier uit de jaren zestig.[193] En in de jaren zeventig staat in een dossier: *"Cliënte wil haar studie afmaken en beginnen [met] werken".*[194]

Voor sommige zwangeren waren de zwangerschap en de baby die op komst was ondraaglijk doordat er sprake was van onvrijwillige conceptie. In de jaren zestig werd over zo'n situatie in een dossier genoteerd: "*Hiervan wil ze afstand doen, omdat ze de gedachten niet verdragen kan op deze manier […] een baby te hebben en ze ook bang is deze gevoelens van afkeer en wrok op het kind over te dragen."*[195]

In een dossier van een decennium later staat: *"De cliënte is zwanger geworden van haar vader, dit is de enige reden waarom zij het kind niet wil houden*."[196]

Ook onvermogen om het kind op te voeden wordt genoemd als reden voor afstand. *"Cliënte voelt zich te jong om de verantwoordelijkheid van een kind te dragen*."[197] Motivaties van deze strekking werden nogal eens door de omgeving van de zwangere aangedragen. Het was bijvoorbeeld wel eens een huisarts of maatschappelijke werker die van oordeel was dat de vrouw maar beter afstand kon doen.[198]

De onderzoekers van de dossiers constateren tenslotte dat ook 'sociale druk', vaak afkomstig van ouders en verdere familie, een reden is geweest voor jonge vrouwen om met afstand in te stemmen.[199]

5.5.2 De rol van ouders en familie

Zeker voor minderjarige ongehuwd zwangeren, was de wil van hun eigen ouders cruciaal. Totdat ze 21 werden stonden ze onder gezag van hun ouders. Tweederde van de afstandsmoeders in *Diepe sporen* woonde bij hun ouders op het moment dat ze zwanger raakten.[200]

Zowel de afstandsmoeders als de afstandsvaders in *Diepe sporen* constateren dat voor de ouders van de zwangere jonge vrouw de schande van de zwangerschap voor het gezin en de schaamte die daarmee gepaard ging, belangrijke redenen waren om op afstand aan te sturen. Uit wat de respondenten vertellen over de reacties van ouders blijkt dat die geraakt en overstuur waren door de zwangerschap. In de verhalen valt die felle emotie op, meer dan een afweging van de mogelijkheden en moeilijkheden in een toekomst van hun dochter met hun toekomstige kleinkind. Hierboven werd al de zwangere geciteerd die wist dat ze het gezin van haar ouders "in de afgrond zou storten". Een ander schreef: "*Mijn ouders waren woedend: mijn vader wilde de verwekker vermoorden en mijn moeder bleef maar roepen dat ik haar leven had verpest*."[201] Een pas bevallen afstandsmoeder mocht vanuit de kliniek waar ze beviel haar ouders bellen, "*en mijn moeder zei: 'Goddank, daar zijn we ook weer van af'*."[202]

Hoe die houding van ouders doorwerkte legt een respondent uit:

> *"Er was geen dwang maar zeker sprake van drang. Vanuit mijn moeder, ik wist heel goed dat zij graag wilde dat ik mijn zoon ter adoptie afstond. Als 16 jarige die vol schaamte zit en zich een slecht meisje voelt zou ik me kunnen voorstellen dat ik de wensen van mijn moeder geïnternaliseerd heb."*[203]

Ook als de minderjarige zwangere dochter en de biologische vader van haar kind wilden trouwen en samen hun kind opvoeden, konden haar ouders daar een stokje voor steken. Een afstandsmoeder herinnert zich:

> *"En hij wilde graag met mij trouwen. Hoorde ik. Dat had mijn moeder wel tegen mij gezegd, maar die had dat al afgedaan als een [..], als een absurde optie. Gewoon niet het overwegen waard."*[204]

Een afstandsvader werd overdonderd door de ouders van zijn vriendin:

> *"Haar vader was arts, die was heel duidelijk in zijn mening gelijk, die zei, luister eens, dit gaan we oplossen, dat kind wordt geadopteerd en dan lossen we ze op die manier op. En geen sprake van dat jullie trouwen."*[205]

De inhoud van de onderzochte Fiom-dossiers benadrukt deze rol van ouders over de hele onderzochte periode. Een echtpaar zette hun dochter onder druk om te trouwen met de man die mogelijk de vader was van haar kind maar niets van de zwangerschap wist.[206] Een vader stelde zijn dochter voor de keuze: het kind afstaan of niet meer thuiskomen.[207] Een hulpverlener schreef over haar cliënt: "*Zij vindt het echter wel heel erg, dat ze afstand moet doen. Heeft min of meer op advies van de ouders getekend."*[208]

De ouders en hun dochters leefden in een cultuur waarin schaamte en statusangst konden gedijen. Een psychiater in dienst van een tehuis constateerde dat bij ouders van de ongehuwd zwangere vrouw

"*de sociale controle een soms absurde grote plaats"* inneemt, soms zelfs zo dat de zwangerschap voor al hun andere kinderen "*geheel verheimelijkt moet worden"*.[209] De vrouwen zullen veelal rekening hebben gehouden met die gevoeligheid van hun ouders. Een ruimschoots meerderjarige zwangere wilde getuige haar dossier "*de goede naam van haar ouders niet beschadigen*".[210] Ook in tehuisarchieven zijn voorbeelden gevonden van meerderjarige vrouwen die afstand deden onder de druk van "*sterke sociale controle, die hun beslissing bepaalde"*. Er werd opgeschreven dat ze afkomstig waren uit een "*strak geordend gezin"*.[211]

Als ouders niet de ruimte zagen, voelden of wilden creëren om achter hun dochter te gaan staan in haar aankomend moederschap, of zelfs maar ruimte te bieden aan haar eigen overwegingen en wensen, was het pleit eigenlijk al beslecht. De zwangere zag geen kans om ze te bepraten en vond ook niemand die haar daarin hielp.[212]

5.5.3 Hulpverleners over ongehuwd zwangere vrouwen

De hulpverleners die de zwangeren begeleidden en dossiers over hun cliënten bijhielden, deden daarin ook verslag van de mentale gesteldheid van de zwangeren zoals zij die observeerden. De manier waarop dat gedaan is, weerspiegelt de psychologische opvattingen en de maatschappelijke normen van de tijd waarin de dossiers geschreven zijn.[213]

De inschatting van de intelligentie van de vrouwen werd gegeven in het jargon van die tijd: 'debiel' was tot in de jaren zeventig een gebruikelijke term. Ook afkomst, karakter en uiterlijk werden van belang geacht. 'Een vermoeide, bleke volksvrouw', 'een meegaande figuur, een harde, betrouwbare werker, echter zonder eigen initiatief' 'instabiel', 'infantiel', 'schuw', 'gesloten', 'sensatiezoekend', 'verleidbaar' zijn woorden waarmee de hulpverleners hun indruk van hun cliënt op papier zetten. Uit de dossiers wordt niet duidelijk of zulke indrukken gesteund werden door vormen van psychiatrisch of psychologisch onderzoek zoals die in die tijd gebruikelijk waren.[214]

Op basis van zulke impressies wilde men kunnen inschatten of de zwangere geschikt was als moeder, en of een ongewenste zwangerschap zich in haar leven nog eens zou kunnen voordoen. *"Zij is nogal labiel en zal haar handen zeker vol hebben aan de opvoeding van haar eerste kind",* zo staat in een dossier over een zwangere.[215] En over een ander: *"Men verwacht dat zij over enige tijd toch weer haar vitale behoeften zal willen bevredigen en dan niet zo gemakkelijk meer afstand zal doen van haar kindje*."[216]

De dossiers laten over het algemeen geen hoge verwachtingen zien van de capaciteiten van de zwangere om, eventueel met hulp, haar leven na de onverwachte wending door de zwangerschap verder 'zelfstandig' en 'maatschappelijk aangepast' te vervolgen.[217] Dat paste ook niet in de psychologische en psychiatrische theorieën van die tijd over de zonde van de ongehuwde zwangerschap (zie H4.3).

Ook de houding van de eenmaal bevallen jonge vrouw werd langs een lat van gewenste moederlijkheid gelegd. Gebrek aan getoonde emotie werd gemakkelijk gelijkgesteld aan gebrek aan affectie, en liet de ongeschiktheid zien van de jonge vrouw voor het moederschap: *"Zij breit verwoed en kijkt zo nu en dan eens met een enkele blik naar het kind."*[218] Een afstandsmoeder kijkt daar in *Diepe sporen* heel anders op terug:

> *"Ik lag met nog een meisje op een kamer en deed net of niets me nog kon raken. We zaten te kaarten en flauw te doen. Mijn misdaad was verdwenen; verder zwijgen erover was nog de enige taak die ik had."*[219]

Een aantal afstandsmoeders heeft jaren later de kans gekregen het eigen dossier in te zien. Ze constateren dat de medewerkers vaak niet gezien hebben dat achter al die destijds gangbare etiketten een mens in een kwetsbare situatie schuilging.

> *"En, [naam afgestane kind] en ik hebben elkaars dossiers ook gelezen. Ik heb haar gewoon alles laten lezen. En ik van haar. […]. En dan springen ook tranen van in je ogen, als je dat leest. (..) Ja, zoals hun mij zagen... Ik denk, jullie hebben mij ook helemaal niet gezien."*[220]

5.5.4 De begeleiding

Het was de bedoeling dat de vrouwen zelf een 'verantwoord besluit' zouden nemen over het al dan niet afstaan van hun kind.[221] Uit archieven van hulpverleningsorganisaties blijkt dat men hen daarin met passende procedures wilde begeleiden. Zo had bijvoorbeeld de Amsterdamse U.V.O.M. in 1964 beleid hieromtrent voor alle aangesloten hulpverleningsorganisaties. De maatschappelijk werker voerde meerdere gesprekken met de moeder en met personen uit haar omgeving om te onderzoeken wat het krijgen van een kind voor de zwangere betekende en hoe haar omgeving dacht over afstand doen of behouden van het kind. De resultaten werden besproken in het hulpverlenersteam. Daaruit volgde een 'gezamenlijke oplossing'. In vervolggesprekken moest de maatschappelijk werker met de zwangere nog eens doornemen wat de voor- en nadelen waren van houden of afstaan van het kind en haar helpen verstandelijk en emotioneel achter haar wens en de 'gezamenlijke oplossing' te gaan staan. Dan volgde er opnieuw een afweging in een teamvergadering. Als er dan toch nog 'ongunstige prognoses' voor de cliënt waren, zou de maatschappelijk werker opnieuw met haar gaan praten en ook het recht van haar kind op psychologisch, financieel en sociaal verantwoorde opvoeding onder haar aandacht brengen. Op basis daarvan zou de zwangere een verstandig besluit moeten kunnen nemen. Bij langdurige twijfel of bij onmacht van de cliënt, zoals bij jonge of verstandelijk beperkte zwangeren, "*zal onze mening positief in de richting van afstaan van het kind gaan*".[222] De hulpverleners van U.V.O.M. wilden de moeder zelf laten besluiten, maar vonden tegelijk dat het soms niet verantwoord was om te weinig invloed uit te oefenen, een worsteling die de toenmalige psychiater van de katholieke Paulastichting precies zo ervoer.[223] Daar moesten maatschappelijk werkers een weg in vinden. Ook in teambesprekingen van een voogdijvereniging kwam het lastige van die weg naar voren.

> *"In die gevallen waarin wij menen dat afstand de beste weg zal zijn, doch het toekomstbeeld dat cliënte ons voorlegt niet van dien aard is dat de baby slechte verzorging te wachten staat, dan konden we hoogstens via ons eigen standpunt trachten de niet-gehuwde moeder duidelijk te maken waarom wij haar opvattingen niet konden delen."*[224]

Een van de interviews gehouden voor het deelrapport *Stemmen* met een afstandsmoeder die haar kind had willen houden, illustreert dit dilemma voor de maatschappelijk werkers.

> *"De maatschappelijk werker was helemaal in paniek, want ik wilde geen kant uit. Ik zei: 'Ik ga voor mijn kind zorgen.' Maar dan komt het: je moet terug in die tijd. Toen zei ze tegen mij: 'Waar ga je wonen dan?' Ik zei: 'Jullie gaan mij daar misschien wel mee helpen toch?' Er was niks voor ongehuwde mensen, en voor gescheiden mensen ook niet, want die gingen terug naar de familie. Ik had geen opleiding, want ik heb altijd voor mijn moeder gezorgd. Dus zei ze: 'Wat ga je dan voor werk doen?' Ik zei: 'Ik ga wel kantoren poetsen of zo, want poetsen dat kan ik.' Ze zei: 'Dan verdien je niet genoeg om je kindje te onderhouden, en om te huren eventueel, als dat gaat lukken.' Dus alle voorstellen die je deed, dat werd gewoon onderuitgehaald."*[225]

In *Diepe sporen* reflecteert een afstandsmoeder achteraf op de gang van zaken:

> *"Het gesprek verliep rustig en ik had helemaal niet in de gaten hoe manipulatief het was. Er werd geen enkele mogelijkheid of ondersteuning geboden als ik de baby wilde behouden. En ik wilde toch het beste voor mijn kind? […] Moest ook nog een bezoekje aan de psychiater brengen en bracht het verhaal zoals me was voorgespiegeld."*[226]

In *Diepe sporen* vertelt één respondent dat de maatschappelijk werker die haar begeleidde er steeds op gericht was dat zij zélf haar beslissing over al dan niet afstaan van haar baby zou nemen en dat deze haar ook uitgebreid informeerde over haar mogelijkheden. Drie vrouwen rapporteren dat ze van een maatschappelijk werker steun hebben ondervonden in de periode rond de geboorte van hun kind.[227] Negentig procent van de deelnemers herinnert zich tijdens hun zwangerschap überhaupt geen voorlichting te hebben gehad van wie dan ook over hun mogelijkheden en opties.[228]

5.5.5 Psychologen en psychiaters in tehuizen

Wie als zwangere een periode verbleef in een tehuis kreeg al gauw te maken met een psycholoog of psychiater. Zoals in H4.3 beschreven, werden die vanaf de late jaren vijftig steeds meer aangesteld bij hulpverleningsorganisaties.[229] Niet altijd hadden ze een direct begeleidende rol.[230] Wel hadden ze door hun wetenschappelijke autoriteit veel invloed op het beleid. Zij introduceerden in de tehuizen de opvatting dat er psychische 'scheefgroei' was ontstaan bij de jonge vrouwen die ongehuwd zwanger waren (zie H4.3). Eén van hen schreef in 1963:

> *"Ik ben ervan overtuigd, dat er onder de meisjes, die in een dergelijk tehuis opgenomen worden veel meer pathologie schuilt dan men op het eerste gezicht zou zeggen."*[231]

Een Fiom-commissie deed een enquête onder tehuizen. Van alle ongehuwd zwangeren en moeders die in 1964 in tehuizen verbleven, werd slechts een derde als 'normaal' beoordeeld, iets meer onder de meerderjarigen en iets minder onder minderjarigen.[232] De overigen kregen etiketten zoals 'neurotisch' of 'psychopatiform'. Volgens de gegevens die de tehuizen in de enquête invulden, deed van de minderjarige ongehuwd zwangeren minder dan de helft afstand van hun kind. De Fiom-commissie was van mening dat er door minderjarigen te weinig afstand werd gedaan, "*als we in aanmerking nemen hun (generaliserend gezien) relatief grotere onbekwaamheid tot het opvoeden van een kind*".[233]

Soms ondervonden de nieuwe deskundigen tegenstand van de mensen die tot dan toe leiding hadden gegeven aan tehuizen. Een psycholoog klaagde:

> *"Men sprak tegen mij ook uit bezwaren, die er leefden tegen onze vergaderingen van 'mannen, die het allemaal wetenschappelijk willen bekijken en die toch niet kunnen begrijpen wat het voor een vrouw allemaal betekent', 'Alleen een vrouw kan begrijpen, dat een vrouw geen afstand kan doen van een kind.'(…) U zult begrijpen, dat ik moeilijk kon optornen tegen een gebundelde tros van dit soort argumenten."*[234]

In de loop van de jaren zestig nam in instellingen het verzet tegen psychiatrische opvattingen over ongehuwd zwangeren af. Daardoor kenden de werkers minder scrupules om meisjes en jonge vrouwen over te halen om afstand te doen. Men vond dat de sociale pathologie van de ongehuwd zwangere en het belang van de baby ertoe noopten. Kinderen mochten niet het slachtoffer worden van 'verkeerd begrepen moederliefde' zoals een psycholoog meende. Afstand doen moest vrijwillig zijn, maar enige 'tactische druk', 'dirigeren', of 'situatieve maatregelen', waarmee gescheiden plaatsing van moeder en baby werd bedoeld, vonden de wetenschappers aanvaardbaar.[235] De macht van de psychologen en psychiaters in de tehuizen zal de besluitvorming van de daar verblijvende zwangeren mede hebben beïnvloed, direct of via de begeleiding door de maatschappelijk werkers.

5.6 Procedures en instanties bij het doen van afstand

Op het moment dat besloten was dat een baby zou worden afgestaan ter adoptie moest dat geregeld worden. Afstand doen van een kind bestaat juridisch niet, toen niet en nu niet. Een wet op het doen van afstand van kinderen bestond dus ook niet. Wel was er wetgeving over de adoptie van kinderen, zoals in H4.3 beschreven. Hier beschrijven we welke procedures en regelingen er in de praktijk gemaakt en gebruikt werden door instanties en organisaties bij afstand ter adoptie.

5.6.1 De taken en bevoegdheden van betrokken instanties

Een meerderjarige moeder die haar kind zou gaan afstaan ter adoptie moest aan de Raad voor de Kinderbescherming in haar regio doorgeven of laten doorgeven dat zij het gezag over haar kind niet wilde houden. De Raad voor de Kinderbescherming waar zij zich gemeld had, kon dan de rechter verzoeken haar te ontheffen van haar ouderlijk gezag. Ouders mochten niet zelf aan de rechter om die ontheffing vragen. De wet liet geen ruimte voor biologische ouders om zichzelf te laten ontheffen van het ouderlijk gezag, omdat alleen gebleken onmacht of ongeschiktheid acceptabele gronden waren voor zo'n ontheffing, niet de onwil om een kind zelf op te voeden.

Ze mochten ook niet zelf een pleeggezin zoeken voor hun baby zonder controle door een regionale Raad voor de Kinderbescherming.[236]

Een minderjarige ongehuwde moeder had geen ouderlijk gezag over haar kind. De regionale Raad voor de Kinderbescherming had de taak te zorgen dat er in de voogdij over het kind werd voorzien. De voogdij kon dan bijvoorbeeld terecht komen bij haar ouders of een voogdij-instelling. In het geval van afstand ter adoptie lag dat laatste het meest voor de hand. Het beeld dat uit de archief- en dossierstudies komt is dat het veelal directies en maatschappelijk werkers van de tehuizen en andere hulpinstellingen zijn geweest die de kinderen aanmeldden bij de regionale Raden voor de Kinderbescherming.[237] Andersom consulteerde een Raad de instellingen ook wel eens, bijvoorbeeld over advies inzake voogdijregelingen.[238] Soms hielden instellingen en Raden reguliere werkbesprekingen om een gezamenlijke en efficiënte koers te kunnen varen bij de begeleiding van ongehuwd zwangeren.[239]

Bij afstand ter adoptie konden regionale Raden voor de Kinderbescherming er ook voor kiezen om de rechter te verzoeken het kind voorlopig aan het gezag van de Raad toe te vertrouwen.[240] Een dergelijke spoedmaatregel kon snel genomen worden en leek nuttig omdat Raden voor de Kinderbescherming dan de tijd konden nemen om te observeren in hoeverre de moeder de afstand door wilde zetten om pas daarna meer definitieve voogdijmaatregelen te treffen.[241] In het onderzoek naar adoptiedossiers uit het archief van de Raad voor de Kinderbescherming vonden de onderzoekers beschikkingen waarin een rechter zo'n 'voorlopige toevertrouwing' uitspreekt.[242] Instellingen zoals de tehuizen waar de vrouwen verbleven of andere hulpverleningsinstellingen zouden in de tussentijd de jonge vrouw met de afweging moeten helpen. Haar baby verbleef zo lang in een tehuis of bij een pleeggezin. In jaarverslagen van instellingen is te lezen over gevallen waarin een vrouw in deze periode twijfelde over de afstand.[243] Zo'n periode van toevertrouwing kon soms meer dan een jaar duren.[244]

Het verblijf van de baby in een tijdelijk pleeggezin of tehuis werd in de praktijk vaak een 'neutraal-terreinplaatsing' genoemd, om te benadrukken dat het kind nog niet definitief van de moeder gescheiden was om bij andere mensen op te groeien.[245] Formele bevoegdheden in de procedures hadden de hulpverleningsorganisaties niet, en ook de neutraalterreinplaatsing was geen fenomeen dat ergens in wet- of regelgeving was vastgelegd.[246]

In de praktijk bestonden er variaties op hoe deze stappen genomen werden. Afstand bestond immers juridisch niet, en de hele zaak kon juridisch alleen als 'voorbereiding op de adoptie' beschouwd en behandeld worden. Verschillende rechtbank-arrondissementen kenden uiteenlopende procedures. Het geheel werd in 1971 door de toenmalige staatssecretaris gekenschetst als "*een geweldige versnippering*".[247]

De moeite die Fiom deed om tot een uniforme werkwijze voor afstand te komen en daar ook een praktische rol in te spelen, bleek tevergeefs. Fioms in 1940 hiertoe opgerichte Commissie Afstand, werd in 1965 opgeheven. Instellingen in het land, ook als ze aangesloten waren bij Fiom, hielden liever korte lijntjes met de Raden voor de Kinderbescherming in hun regio en vonden dat ze het beste zelf geschikte aspirant-adoptiefouders konden selecteren.[248]

5.6.2 "Officieel" afstand doen: de rol van getekende verklaringen

Voor de minderjarige die haar kind afstond, golden er geen wettelijke plichten in de procedure. Ze kon haar kind wettelijk niet afstaan en zo lang ze minderjarig was, kon haar kind ook niet geadopteerd worden. Toch hebben vrouwen, ook minderjarige, momenten meegemaakt die ze ervaren hebben als het formele moment waarop ze toestemden in de afstand. In *Diepe sporen* memoreren afstandsmoeders het tekenen van verschillende verklaringen, waarvan we nu weten dat ze op geen enkele manier een wettelijke grond kenden en dus altijd herroepbaar zijn geweest.

> *"Als je minderjarig bent, moet je de akte van berusting tekenen op het moment dat je meerderjarig werd. Dus op 21-jarige leeftijd. Toen heb ik niet ondertekend en wilde mijn kind terug. Dat werd toen een rechtszaak die ik eerst gewonnen had en in hoger beroep verloren."*[249]

Hier spreekt een afstandsmoeder over een akte van berusting, een document dat in een aantal onderzochte dossiers is teruggevonden.[250] Het is een juridisch overbodig document, net als het instemmende 'briefje' met dezelfde strekking waar de afstandsmoeder in het volgende citaat over spreekt:

> *"Ik moest na 4 jaar weer eens terugkomen bij mijn maatschappelijk werker en als verassing kreeg ik de vraag of ik een kort briefje wilde schrijven naar de rechtbank, dat ik het eens was met de adoptie. Ik dacht dat [dit] allang was gebeurd en werd een beetje boos en vond het ook voor de adoptieouders moeilijk dat het zolang had geduurd."*[251]

In ongeveer een vijfde van de onderzochte dossiers zijn zogenoemde 'afstandsverklaringen' gevonden.[252] De vrouw ondertekende een formeel getoonzette verklaring waarin staat dat ze afstand doet van haar kind, dat ze verzoekt haar kind in een adoptiefgezin te plaatsen of daarmee akkoord gaat. Als de moeder meerderjarig was, kon de verklaring ook stellen dat ze zich wilde laten ontheffen van haar ouderlijk gezag. Soms staan er in de verklaringen ook beloftes voor de toekomst, bijvoorbeeld dat de vrouw nooit op zoek zal gaan naar haar kind.[253] Dat de vrouwen zich op het moment van tekenen waarschijnlijk niet bewust waren dat het tekenen voor afstand geen juridische verplichting was, of zelfs maar juridische betekenis had, blijkt uit de manier waarop twee van hen erover vertellen:

> *"Ik heb getekend voor afstand en heb kunnen aangeven wat ik belangrijk vond voor het kindje; criteria aan kunnen geven voor een eventueel gezin, dat wel maar verder is alles door Fiom, rechtbank et cetera gedaan."*[254]

> *"En op een gegeven moment heb ik gezegd... Oké, ik doe afstand, maar ik wil haar eerst zien. En dat heb ik voor elkaar gekregen. En toen was ze al inmiddels een half jaar. Want ik tekende maar niet en ik tekende maar niet. Ik denk, het is goed. Dus dat was mijn machtsmiddel. Verder had ik geen macht. Maar daar wel. […] Ja, dat heb ik heel lang tegengehouden."*[255]

Juristen vroegen aandacht voor het gebrek aan wettelijke basis voor het vragen van ondertekening van dergelijke verklaringen. Als na een aantal jaren pleegzorg de rechtszitting werd gehouden over de adoptie van hun biologische kind, moesten ouders volgens de wet daarvoor worden opgeroepen. Het recht om zich uit te spreken, voor dan wel tegen de adoptie, vonden juristen een belangrijk markeringspunt, zowel voor de biologische ouder als ook voor het kind. Dit recht werd door de praktijk van het laten ondertekenen van afstandsverklaringen gedwarsboomd. Een jurist van de Centrale Adoptieraad, die rechters over adoptiezaken moest adviseren, schreef in 1975:

> *"Vele malen heeft de Centrale Adoptieraad gewezen op dit hardnekkige, tegen de wet ingaande gebruik (…). Waarom [werd] de ouder niet gewoon de wettelijke regeling uitgelegd en hem verteld dat hij mag maar niet behoeft te verschijnen voor de rechter?"*[256]

Tien jaar eerder al maakte een maatschappelijk werker van een tehuis bezwaar tegen het laten ondertekenen van afstandsverklaringen omdat deze handelwijze de zwangere onder druk zou zetten.[257] Het is in dit onderzoek niet duidelijk geworden of medewerkers van de Raden voor de Kinderbescherming en maatschappelijk werkers of andere contactpersonen van hulpverleningsinstellingen zich altijd precies zo bewust waren van de juridische betekenisloosheid van de verklaringen als deze beide tegenstanders ervan.

Deze twee tegenstanders van de afstandsverklaring meenden dat het vooral De Raden waren die de verklaringen lieten ondertekenen.[258] In 1970 wees een directeur van één der Raden voor de Kinderbescherming er in de krant op dat de afstandsverklaring geen juridische zeggingskracht had:

> *"Als een moeder afstand doet van haar kind en daarvoor tekent, dan wil dat niet zeggen dat ze het kind voor nu en altijd kwijt is. Ze kan bijvoorbeeld na twee maanden weer een verzoek indienen om het kind weer terug te krijgen."*[259]

Zijn uitspraak laat ook zien dat zijn Raad ze desondanks liet tekenen. Maar niet alleen de Raden voor de Kinderbescherming legden de verklaringen aan vrouwen voor. Sommige verklaringen die de onderzoekers van IISG vonden in archieven, waren behalve door de moeder van het kind ondertekend door een vertegenwoordiger van een voogdijvereniging.[260]

Het gebruik van zulke verklaringen of aktes lijkt in de jaren zestig te zijn toegenomen.[261] Het blijft gissen naar hoe ze ooit in gebruik geraakt zijn, wie ze opstelden en welk doel er precies mee werd beoogd. De gedachte ligt voor de hand dat Raden, voogdij-instellingen en hulpverleners duidelijkheid wilden scheppen, voor de betrokken vrouw, voor het kind, voor een mogelijk pleeggezin dat wel wilde adopteren en voor zichzelf. Een schriftelijke melding door een meerderjarige moeder aan een van de regionale Raden voor de Kinderbescherming dat ze zich wilde laten ontheffen van haar ouderlijk gezag, kan een praktische invulling zijn geweest van die melding die nu eenmaal gedaan moest worden. Maar ook dan kan de vrouw zich onder druk gezet hebben gevoeld door de formele en definitieve uitstraling van zo'n ondertekening. In het geval van minderjarige moeders is nog moeilijker in te zien wat het voordeel van zo'n ondertekende verklaring kan zijn geweest voor haar of voor haar kind. Hoe dan ook kunnen dergelijke verklaringen voor de vrouwen niet hebben bijgedragen aan kennis en begrip van hun precieze rechten en daadwerkelijke juridische situatie.

Alleen voor meisjes en vrouwen die besloten hadden dat ze hun kind daadwerkelijk door anderen wilden laten opvoeden kon de procedure van ondertekening misschien prettig zijn. Hun besluit stond vast, er konden snel stappen worden gezet en zij konden hun kind met zo'n verklaring symbolisch loslaten.

5.6.3 Terugkomen op afstand

Terugkomen op afstand van een kind was in theorie nog mogelijk tot het moment dat de rechter adoptie van het kind uitsprak. Dat duurde minimaal enige jaren (zie H4.2.2). Van de afstandsmoeders die in *Diepe sporen* aan het woord komen, heeft een aantal dat geprobeerd. Geen van hen is het gelukt hun kind terug te krijgen.[262]

Een afstandsmoeder die meerderjarig was bij de geboorte van het kind en voor wie dus door een regionale Raad voor de Kinderbescherming ontheffing van de voogdij was aangevraagd, kon zelf bij de rechtbank verzoeken om herstel in het gezag. Ook de Raden voor de Kinderbescherming konden zo'n verzoek doen. Een afstandsmoeder die nog minderjarig was toen haar kind werd geboren, kon zodra ze meerderjarig werd, dus 21 of gehuwd, de rechter verzoeken met de voogdij te worden belast.[263]

In de praktijk gebeurde dit weinig.[264] Als de afstandsmoeder eenmaal meerderjarig was geworden, gehuwd was of hoe dan ook in betere omstandigheden verkeerde en ze wilde de afstand ongedaan maken, woonde het kind vaak al lange tijd in een pleeggezin. Hulpverleners en voogdijmedewerkers ontmoedigden de afstandsmoeder vanuit de gedachte dat het kind inmiddels gehecht was aan de pleegouders en dat het beter zou zijn het nieuw gevormde gezin intact te laten.

> *"Ik had toen een vaste vriend, studeerde en had een huisje en dacht dat ik een kans had. Fiom maatschappelijk werker liet me duidelijk merken dat de adoptie nog maar een formaliteit was. Heb er alleen een ontmoeting met de adoptieouders uit weten te peuteren op de Raad van Kinderbescherming in [stad] en een foto gekregen van ze."*[265]

Ook afstandsmoeders zelf vonden dat ze het jonge leven van hun kind te ernstig zouden ontregelen als ze hun wens om het weer bij zich te nemen, zouden doorzetten. Een van hen vertelt in *Stemmen*:

> *"Vier jaar later doe je pas echt afstand. Ik denk dat ik al getrouwd was (…) toen, dus toen hebben we er samen over gesproken … maar ik dacht: dat moet je niet doen …"*[266]

In *Diepe sporen* vertelt ook een adoptieouder over hoe een afstandsmoeder in zo'n situatie bekneld kon raken:

> *"[…]. Zij heeft haar dochter opgespoord en wilde haar weer terug toen de voogdij nog bij [stichting] was. Is bij ons op bezoek geweest en heeft toen gezien dat ze bij ons goed op de plaats*

was en heeft daar toen opnieuw van afgezien. Zo is het ons door de maatschappelijk werker verteld. Achteraf weet ik van haar dat er ook erg op haar is ingepraat dat ze er niet goed voor kon zorgen. Dat gaf me wel een naar gevoel. Daarom nog meer respect voor de moeder zoals zij hier mee is omgegaan."[267]

5.7 De geboorte van het kind

In *Diepe sporen* vertellen afstandsmoeders over bevallen in een ziekenhuis of in een tehuis voor ongehuwde moeders. Ze waren vaak niet voorbereid op een bevalling en de nasleep daarvan, ondanks dat voorlichting daarover in tehuizen wel op het programma stond.[268]

"De directrice liet 5 minuten een plaatjesboek zien van een baby die geboren ging worden. De kleurplaatjes zagen er romantisch en mooi uit. Over pijn, weeën, hechtingen, infusen, of napijn er werd niets voorbereid. Je wist eigenlijk niets."[269]

De bevalling maakten de meeste afstandsmoeders uit *Diepe sporen* alleen door, zonder de steun van vertrouwde naasten. Een minderheid van hen heeft zich rond de geboorte van hun kind wel gesteund gevoeld, door bijvoorbeeld hun eigen moeder, andere naaste familieleden of medisch personeel.

Als bekend was dat het kind niet bij de moeder zou blijven, vond het personeel in het tehuis of ziekenhuis het soms beter dat de moeder haar kind dan ook niet zou zien. Dat zou het afstand doen moeilijker maken.

"Dus ik ging bevallen in het ziekenhuis. En ik had gezegd, ik wil het kind zien als het geboren is. En dan neem ik pas de beslissing. […] En die arts, die was zo nors. Die zei iets van... Als jij je kind afstaat, is het beter dat je het niet ziet."[270]

Een tiental afstandsmoeders beschreef aan de onderzoekers van *Diepe sporen* dat het personeel van de kliniek of het tehuis waar ze bevielen er fysiek voor zorgde dat ze hun kind niet te zien kregen.[271] Een van hen schreef hierover:

"[Mijn kind] …werd tussen mijn benen gehouden en niet op mijn buik gelegd. Er werd een doek over hem heen gedaan zodat ik maar niks van hem zou kunnen zien tijdens het afnavelen."[272]

Een directrice van een tehuis nam in 1970 afstand van deze gang van zaken:

"Vroeger was het in Nederland een ongeschreven wet dat men het kind bij afstand niet mocht zien. […] We zijn naderhand tot de ontdekking gekomen, dat het geen afbreuk deed aan de beslissing als men het kind wel of niet zag. Meestal wordt van tevoren met de maatschappelijk werker doorgesproken of de moeder het kind nog wil zien. In een heel enkel geval is het zo dat we tegen zo'n meisje zeggen: "Als je het kind niet wilt zien, dan knijp je je ogen maar dicht". Maar het is niet zo, zoals men dikwijls beweert, dat er een groot laken om je heen wordt gedaan. Dat verhaal heb ik deze week zelfs nog gehoord."[273]

Maar ook na dat jaar bevielen nog steeds vrouwen in een kille omgeving die erop gericht was hen zich vooral geen moeder te laten voelen:

"De verloskamer was klinisch en bood geen enkele persoonlijke houvast of troost. Ook de vrouwen in de kamer toonden geen enkele compassie met de situatie waarin ik mij bevond. Ik stond er duidelijk alleen voor. Misschien was dat nog het enige voordeel van het doek over mijn hoofd; ik werd opgesloten in de pijn en kon me helemaal op de fysieke inspanning die de bevalling van me vroeg concentreren. (…) "Ja het is er uit", hoorde ik de vroedvrouw na weer een helse wee zeggen. Het was het laatste wat er tegen mij gezegd werd. (…) Toen even later het doek van mijn ogen werd gehaald was de vroedvrouw drukdoende de nageboorte af te wikkelen. [Mijn kind] was al weg."[274]

In de verschillende geschiedenissen van afstandsmoeders zijn er ook individuele personen geweest die er wél voor hen wilden zijn. Soms maar een enkel moment of in een enkel gebaar, zoals een verpleegkundige die tegen het beleid van de instelling in een moeder hielp haar baby borstvoeding te geven.[275]

5.8 Na de afstand

5.8.1 Kinderen na de afstand: naar een tehuis en/of pleeggezin

De meesten van de 47 afstandsmoeders in het deelonderzoek *Diepe sporen* werden in het tehuis of ziekenhuis waar ze bevielen, direct gescheiden van hun kind.[276] Slechts weinigen hebben hun baby in de eerste levensmaanden nog een keer of een aantal keren gezien en soms ook vastgehouden.

Uit de steekproef van Fiom-dossiers maken de onderzoekers op dat de kinderen meestal de eerste paar dagen verbleven in de instelling of het huis waar ze waren geboren. Daarna werd een aantal kinderen meteen naar een pleeggezin gebracht dat de bedoeling had ze te adopteren. Een aantal kinderen ging naar een kindertehuis of kinderafdeling van een tehuis voor ongehuwde moeders. Dat kon zijn bij wijze van 'neutraal-terreinplaatsing', maar ook omdat er geen gezin was gevonden dat het kind kon of wilde opnemen. Een andere vorm van 'neutraal-terreinplaatsing' kon een tijdelijk pleeggezin zijn, ook wel gastgezin genoemd. In de steekproef van Fiom-dossiers komen de tijdelijke 'neutraal-terreinplaatsingen' in de latere jaren van de onderzochte periode vaker voor dan in de eerste jaren na 1956.[277]

Soms werkten instellingen ook samen met 'verzorgingsgezinnen' voor de tijdelijke verzorging van kinderen van wie geen afstand gedaan zou worden, maar van wie de moeder zelf nog geen geschikte verblijfplaats voor haar en haar kind had.[278]

5.8.1.a Verblijf in een tehuis

Van de 218 respondenten in *Diepe sporen* die als kind werden afgestaan, heeft ongeveer een kwart korter of langer in een tehuis gewoond. De meeste afstandskinderen in *Diepe sporen* zijn uiteindelijk geadopteerd, maar niet allemaal.[279]

Soms bleven kinderen lang in een tehuis. Cijfers in verslagen van tehuizen leiden tot de globale inschatting dat eind jaren zestig kinderen maximaal een half jaar tot een jaar verbleven in een van de bij Fiom aangesloten tehuizen.[280] In de onderzochte steekproef Fiom-dossiers komen periodes tot meer dan een jaar voor.[281] Uit tehuisarchieven zijn echter ook gevallen bekend van jarenlang verblijf in een tehuis.[282] Ook respondenten in *Diepe sporen* vertellen over kinderen die meerdere jaren in een tehuis woonden. Fiom-cijfers over begin jaren zeventig laten zien dat een kind toen gemiddeld vijf maanden moest wachten op een plek in een pleeggezin.[283] Aan het eind van de jaren zeventig ging doorplaatsing naar een pleeggezin sneller.[284]

In de tehuizen heerste in toenemende mate het idee dat het scheiden van kinderen van hun ongehuwde moeders in het belang van die kinderen was (zie H4.3). Opgroeien in een adoptiegezin zou hen tot "*veel evenwichtiger jonge mensen*" maken.[285] Kinderen zouden zich zo snel mogelijk moeten kunnen hechten aan definitieve verzorgers en daartoe zo snel mogelijk moeten worden geplaatst binnen een 'gunstig pedagogisch klimaat' oftewel in een gezin van een gehuwde moeder en vader.[286] Daarop verder redenerend was men van mening dat hechting aan de kinderverzorgsters moest worden voorkomen en verblijf van een kind in een tehuis zo kort mogelijk moest zijn.

Artsen, kinderverzorgsters en psychiaters en psychologen in de tehuizen streefden ernaar tezamen goede zorg te bieden aan de baby's die er verbleven. Een voorbeeld van de ideeën hierover is het beleid in een tehuis om kinderen te koppelen aan een specifieke verzorgster die goed bij dat ene kind zou passen.[287] Voor de kinderverzorgsters moet het een merkwaardige spagaat hebben opgeleverd. Het stimuleren van de ontwikkeling van de kleintjes ging niet zonder tijd met ze door te brengen en zonder affectieve relatie, zo leerden ze, maar hechting moest voorkomen worden.[288] Zo her en der deden ze wel eens dingen 'stiekem', maakten foto's van de kinderen of namen een kind een dag mee naar huis.[289] Hun werk werd verzwaard door de omstandigheden in de tehuizen. Het beleid om de omstandigheden voor de kinderen

zo gunstig mogelijk te maken, werd gehinderd door geldgebrek, verouderde gebouwen, gebrek aan opgeleid personeel en moeilijke werkomstandigheden.[290]

De ontwikkeling van baby's werd in een aantal tehuizen geobserveerd door psychologen of pedagogen.[291] Die observaties waren niet alleen bedoeld om de ontwikkeling te monitoren, maar ook om de geschiktheid van een kind voor adoptie te bepalen. Het kind moest lichamelijk en geestelijk gezond genoeg zijn naar de maatstaven van destijds. Een vermoeden van 'kontaktstoornissen' of van 'een lage intelligentie' werd bijvoorbeeld problematisch geacht.[292] Ook in de onderzochte Fiom-dossiers duiken dergelijke observaties op als reden om adoptie te ontraden.[293] Juist langer verblijf in een tehuis was een risicofactor voor zulke problemen. 'Hospitalisatie' met als gevolg 'pathologische scheefgroei' lag op de loer.[294]
De opvatting van wetenschappers dat afstand van een kind door een ongehuwde moeder beter was voor de ontwikkeling en geestelijke gezondheid van dat kind, kon er zo toe leiden dat de kinderen in omstandigheden terecht kwamen die helemaal niet goed waren voor de ontwikkeling en geestelijke gezondheid van het kind, ook niet volgens de deskundigen zelf.

Wat respondenten in *Diepe sporen* delen over hun verblijf in een tehuis, loopt zeer uiteen. Waar de een spreekt over betrokken verzorgsters die zeer begaan waren met de kinderen en over elk kind een fotoboekje bijhielden, meldt een ander vernedering, geweld en ondervoeding.[295] Ook een adoptiemoeder die aan het woord komt in *Diepe sporen* had moeite met de gang van zaken in het tehuis waar haar adoptiekind verbleef:

> *"Zelf leerde ik dat het niet uitmaakt wie de affectie geeft aan een baby, maar wel dat hij of zij die affectie krijgt. Anders zou het kind mogelijk niet in staat zijn zich veilig te hechten. Op [tehuis voor ongehuwde moeders] kreeg ik precies het tegenovergestelde te horen, namelijk dat verzorgsters geen band mochten krijgen omdat die toch bij plaatsing verbroken moest worden. Dat baby'tje heeft dus niet geleerd te hechten! Dat heeft mij altijd pijn gedaan, dat tekort voor die kindjes."*[296]

5.8.1.b Plaatsing in een pleeggezin

Soms gebeurde het dat de ontwikkeling van een kind na plaatsing vanuit een tehuis in een pleeggezin snel vooruitging. Enkele van de onderzochte Fiom-dossiers maken daar melding van.

Plaatsing in een pleeggezin moest onder de Pleegkinderenwet gemeld worden bij een van de regionale Raden voor de Kinderbescherming (tot 1956 bij een voogdijraad) zodat die kon bepalen of er onderzoek naar dat gezin nodig was.[297] In afstandsverklaringen werd wel eens de frase gebezigd 'door de Raad voor de Kinderbescherming goedgekeurde pleegouders'.[298] De regionale Raden waren niet de enigen die zich bezighielden met het selecteren van pleeggezinnen.

Voor de selectie van pleegouders streefde de Fiom van begin jaren zestig tot ver in de jaren zeventig naar een uniforme centraal geregelde procedure. Niet alleen Fiom-bestuurders en –leden, ook de Centrale Adoptieraad maakte zich zorgen over de kwaliteit van het onderzoek naar aspirant-pleegouders. De instellingen in het veld hadden zich deze taak toegeëigend en hielden eigen lijsten bij van potentiële pleegouders. Dit deden naast Fioms Commissie Afstand zolang die bestond, en Fiom-bureaus, zowel Raden voor de Kinderbescherming als voogdijverenigingen en tehuizen. Ze hadden elk hun eigen werkwijze, verantwoordelijkheden werden overal anders verdeeld en de onderlinge samenwerking liet, ook volgens henzelf, te wensen over. [299]

Rondom afstandskinderen wilde Fiom komen tot zowel een eenduidige structuur in de werkwijze van afstand tot en met adoptie, als tot eenduidige inhoudelijke normen aangaande de selectie van pleegouders, de plaatsing van het afstandskind, de begeleiding van de pleegouders, de rapportage, de contacten na de plaatsing met bijvoorbeeld biologische ouders.[300]

Ook de oprichting van vijf over het land verspreide Pleegzorg Centrales in 1968 moest bijdragen aan eenduidiger werkwijzen. Wie pleegouder wilde worden, diende zich vanaf 1970 bij zo'n centrale aan te melden die dan onderzoek moest doen naar de geschiktheid van het pleeggezin. Maar instellingen

konden van de lijsten van de centrales ook gezinnen kiezen naar wie nog geen onderzoek was gedaan en vervolgens zelf dat onderzoek doen.[301]

In werkelijkheid hadden instellingen dus allemaal eigen selectie- en matchingsprocedures ontwikkeld.[302] Terwijl er bij de Fiom zorgen waren over de zorgvuldigheid daarvan, blijkt uit archieven dat de eisen in de praktijk wel streng konden zijn. Sommige voogdijverenigingen accepteerden niet meer dan twintig procent van de echtparen die zich aanmeldden voor pleegzorg en adoptie.[303] In sommige adoptiedossiers zijn aantekeningen terug te vinden over opvoedkundige kwaliteiten, stabiliteit van het huwelijk en de sociale achtergrond van pleegouders. Uit andere dossiers blijkt dat kinderen soms werden geplaatst zonder screening van het pleeggezin vooraf. Ook kon het wel eens voorkomen dat een pleeggezin na de kennismaking een plaatsing van dit kind bij hen afwees. [304]

In *Diepe sporen* komen ook pleegouders en adoptieouders aan het woord. Van de zes respondenten die pleegouder zijn geweest, herinneren vijf zich dat er een geschiktheidsonderzoek door een van de Raden voor de Kinderbescherming werd gedaan voor zij pleegouders konden worden. De helft kreeg ook inspectiebezoeken.

Met gemengde gevoelens kijken pleegouders terug op de manier waarop in de jaren zestig het contact met instellingen en de plaatsing van een pleegkind verliepen.

> *"Bij begin moest [pleegkind] (na 2 weken bij ons te zijn geweest) weer terug naar het tehuis voor ongehuwde moeders, om te 'kijken' of het goed gegaan was bij ons. Wij durfden daar niet tegen in te gaan. Nú zouden wij dat zeker weigeren, want dat was een slechte gang van zaken!"*[305]

Verhalen van pleegouders over de gang van zaken in de jaren zeventig zijn positiever. Ze werden in die tijd door het tehuis ook van meer informatie voorzien over het verloop van de eerste levensmaanden van het kind.[306]

5.8.1.c Toezicht op pleegzorg

Ook hoe een plaatsing in een pleeggezin gemonitord werd, verschilde van instelling tot instelling.[307] Maatschappelijk werkers van voogdijverenigingen bezochten in het algemeen een gezin één of tweemaal per jaar om te zien hoe het met het kind ging. Het beleid van instellingen bepaalde soms dat de maatschappelijk werker het pleegkind ook alleen moest spreken. Vaak moest er verslag van het bezoek worden gedaan in een teamvergadering waar het verloop van de plaatsing werd besproken.

Maatschappelijk werkers moesten ook controleren of pleegouders zich aan bepaalde vereisten vanuit de instelling hielden. Pleegouders moesten bijvoorbeeld hun pleegkind vanaf jonge leeftijd voorlichten over de voorgeschiedenis van afstand.[308] Uit archiefonderzoek blijkt dat pleegouders dat niet altijd deden. Vooral wanneer een kind op jonge leeftijd bij hen gekomen was, kon het verleidelijk zijn om te doen alsof het hun eigen kind was.[309] Ook uit de steekproef adoptiedossiers blijkt dat medewerkers van regionale Raden voor de Kinderbescherming het informeren van het kind bij pleegouders niet altijd benadrukten.[310]

In eerder onderzoek naar het toezicht op pleegzorg bleek dat het de Raden voor de Kinderbescherming niet lukte de controle op naleving van de Pleegkinderenwet systematisch aan te pakken; er waren te weinig mensen in dienst. Ook bij de voogdijverenigingen hadden de maatschappelijk werkers te veel werk en te weinig tijd. Bovendien bevonden ze zich in een lastige dubbelrol: ze moesten de pleeggezinplaatsing begeleiden en ook controleren. Dit tijdgebrek en de dubbelrol maakten dat het toezicht dat wel uitgevoerd werd, niet altijd toereikend was. Maatschappelijk werkers vonden het vaak moeilijk om te beoordelen hoe de plaatsing nu eigenlijk liep, of er een goede relatie was tussen pleegouders en -kind en of het pleegkind zich goed voelde in het gezin.[311]

Of de bezoekende professional wel zicht kreeg op het welzijn en de ontwikkeling van het pleegkind, wordt ook door enkele respondenten in ons onderzoek ernstig betwijfeld.[312] Er zijn afstandskinderen geweest die hebben geleden onder psychisch, fysiek en seksueel geweld in hun pleeggezin en daartegen door instanties op geen enkele manier tegen zijn beschermd.

Aan het eind van de jaren tachtig is onder de nieuwe Wet op de jeugdhulpverlening het toezicht door pleegzorginstellingen verplicht geïntensiveerd.

5.8.2 Vrouwen na de afstand

Een afstandsmoeder die in een tehuis, ziekenhuis of kliniek bevallen was, keerde zonder baby terug naar huis. Haar sociale omgeving deed vaak alsof daarmee het boek dicht was. De vrouw sprak dan met niemand over haar ervaringen, haar gevoelens, de fysieke nasleep van een eerste zwangerschap en bevalling of haar kind.

> *"Het niet mogen praten, de geheimhouding, het grote zwijgen. De zwangerschapstekenen op mijn lijf zodat je na de gymles niet gaat douchen, niet gaan zwemmen. De eeuwige schuld."*[313]

> *"Er werd 'gewoon' nooit meer een woord over gesproken. Met niemand."*[314]

Enkele afstandsmoeders uit *Diepe sporen* kregen nazorg van bijvoorbeeld een maatschappelijk werker. Driekwart van hen liet in het onderzoek weten dat ze meer steun hadden willen krijgen dan ze hebben gehad.

Eveneens driekwart van de groep afstandsmoeders in *Diepe sporen* heeft in de eerste drie levensmaanden van hun kind geen enkel contact meer met het kind gehad. Enkelen van hen wilden dat ook niet. Drie van de 47 respondenten hebben meerdere keren contact kunnen hebben met hun kind, acht hebben hun baby nog een keer gezien. Een van hen vertelt dat ze daar niet gemakkelijk medewerking in kreeg:

> *"Ik heb, op mijn verzoek, mijn kind 1x mogen zien. Dat werd sterk afgeraden omdat ik daardoor zou kunnen besluiten dat ik mijn kind toch zelf wilde houden. Daarnaast belde ik een paar keer met het ziekenhuis om te vragen hoe het met mijn kind ging."*[315]

In de onderzochte steekproef Fiom-dossiers vonden de onderzoekers contactverzoeken van moeders terug, variërend van eenmalige informatievragen tot herhaalde pogingen tot hereniging.[316] Uit de onderzochte steekproef adoptiedossiers blijkt dat de meerderheid van de moeders openstond voor het onderhouden van contact met het kind dat geadopteerd zou worden. In sommige dossiers zijn wensen van biologische moeders genoteerd over het gezin waarin hun kind groot zou worden. Een gezin van een bepaalde geloofsrichting, een gezin waar al kinderen waren of een zo snel mogelijke plaatsing zodat het kind niet lang in een tehuis zou hoeven blijven, waren wensen die vaker voorkwamen. Uit de dossiers blijkt ook dat aan die wensen niet altijd tegemoetgekomen werd.[317]

De afstandsmoeders in *Diepe sporen* werden niet standaard geïnformeerd over het wel en wee van hun kind. Ze kregen wel vaak te horen dat het besluit tot afstand het beste was voor het kind. Opvallend is dat een vijfde van de groep afstandsmoeders in *Diepe sporen* meldt dat ze incorrecte informatie over hun kind hebben gekregen. Professionals vertelden hun bijvoorbeeld dat hun kind al in een gezin was opgenomen terwijl het nog in een tehuis verbleef.[318]

Een aantal vrouwen meldde dat er na een aantal maanden of jaren op hun eigen aandringen nog een ontmoeting plaatsvond met de pleeg- of adoptieouders van hun kind.[319] De steekproef van Fiom-dossiers bevat enkele dossiers waarin staat dat de moeder niets meer over het kind wil weten.[320]

De wet verplichtte de rechtbank om de biologische ouders op te roepen voor de rechtszitting over de adoptie, al hoefde die ouder niet verplicht te verschijnen. Dat zou dus voor iedere afstandsmoeder een herkenbaar moment moeten zijn geweest. In *Diepe sporen* melden acht afstandsmoeders van de 47 dat ze betrokken zijn geweest bij het adoptieproces van hun kind. Vier van hen waren toen ook op de hoogte van de geldende regels en procedures rondom adoptie. Er is er één aanwezig geweest bij de rechtszitting over de adoptie.

Niet alleen afstandsmoeders, ook adoptieouders in *Diepe sporen* hebben informatie-uitwisseling gemist. Eén van hen heeft daar een verklaring voor vanuit het denken over opvoeding in de tijd van de adoptie:

> *"Probleem was dat we geen kennis hadden. We kregen ons kind 'schoon aan de haak' zonder enige informatie over zijn achtergrond. Hoe minder je wist, hoe beter, zei men. Pedagogisch was alles optimistisch ingesteld op nurture, nature telde niet mee. Opvoeding zou alles goed maken."*[321]

5.9 Adoptie: beleid en procedures in de uitvoering

De wet schreef voor dat pleegouders een verzoek tot adoptie konden doen wanneer een aantal voorwaarden was vervuld (zie H4.2.2). Was daaraan voldaan dan moest, naast de regionale Raad voor de Kinderbescherming, tot 1974 ook De Centrale Adoptieraad advies aan de rechter uitbrengen over het al dan niet toestemmen in het adoptieverzoek.

De regionale Raden voor de Kinderbescherming wonnen daartoe inlichtingen in over het gezin bij derden. Ze wilden positief advies zien van familieleden van de zijde van pleegvaders en pleegmoeders. Ook gezagsdragers rond het gezin zoals werkgevers, ouderlingen of pastoors, politie, huisarts werden geraadpleegd om tot een advies aan de rechter te kunnen komen. In de steekproef dossiers van de Raden voor de Kinderbescherming is nauwelijks negatief commentaar van deze informanten gevonden over de pleegouders die wilden adopteren. Ook eigen rapportages van de Raden zoals die zijn gevonden in dossiers, waren vaak positief over de geschiktheid van het pleeggezin als adoptiegezin. Het is niet duidelijk of die rapportages gebaseerd waren op specifiekere onderzoeken of observaties dan de gangbare bezoeken aan een pleeggezin door een medewerker van een voogdijinstelling. Het advies van de Centrale Adoptieraad dat (tot 1974) ook nog volgde, was gebaseerd op de raadsrapportages, en dus ook bijna altijd positief.[322]

Het lijkt erop dat ook de procedures om tot een advies aan de rechter te komen over een adoptieverzoek, van Raad tot Raad verschilden. Opnieuw was het Fiom die problemen aankaartte en landelijk wilde oplossen. In 1973 constateerde de organisatie dat er in sommige rechtbankarrondissementen adoptie-zaken te lang bleven liggen. Eind jaren zeventig constateerde Fiom dat in sommige regio's nog te veel geheimhouding heerste rond adoptie. Ook verwachtte Fiom inmiddels dat veel afstandskinderen meer zouden willen weten over hun eigen geschiedenis. Het recht daarop zou beter gewaarborgd moeten worden. De rechten van de 'natuurlijke moeders' zoals ze die in die tijd noemden, én van de vaders en de adoptieouders moesten eveneens meer aandacht krijgen. Het was reden om een nieuwe 'Werkgroep Afstand en Adoptie' op te richten en nog eens te proberen de hele adoptieprocedure te verbeteren en tegelijk het eigen beleid rondom afstand ter adoptie nog eens goed onder de loep te nemen.[323]

Van de vijftien respondenten in *Diepe sporen* die een kind adopteerden, melden er negen dat zij een adoptieonderzoek hebben meegemaakt. Een adoptiemoeder in *Stemmen* heeft dit als tamelijk intensief ervaren. Haar hele doopceel werd gelicht en ze kreeg regelmatig controle:

> *"Eens in de maand of zo kwam er dan iemand bij je aan huis om te kijken of het allemaal goed ging en of het met jezelf goed ging en of je uiteraard vragen had en dat soort dingen … Goed, dan komt er iemand controleren of je het wel goed doet."*[324]

Volwassen geadopteerde afstandskinderen kijken soms terug op de onderzoeken als een wassen neus:

> *"Ik heb mij naderhand vaak afgevraagd hoe mijn adoptieouders door de screening heen gekomen zijn. In mijn optiek waren zij niet geschikt als adoptieouders.[…] Mijn adoptieouders waren kille, afstandelijke mensen."*[325]

De directie van Fiom was zich er halverwege de jaren zestig al van bewust dat er behoefte bestond aan nazorg, bij zowel pleeg- en adoptieouders als afstandsmoeders. Maar de begeleiding vanuit Fiom stopte toch nadat de voogdij over het afstandskind aan de pleegouders was toegekend, omdat de organisatie dat niet kon bolwerken.[326] In *Diepe sporen* vertelt een adoptieouder over dit gemis aan voorlichting en zorg:

> *"Ik had meer begeleiding nodig gehad. Daardoor ben ik onvoldoende voorbereid geweest op pijn en teleurstellingen."*[327]

Door hun adoptie hadden kinderen een nieuwe achternaam gekregen. Sommige adoptieouders gaven hun adoptiekind ook een nieuwe voornaam. In de steekproef dossiers van de Raden voor de Kinderbescherming zijn verder verzoeken gevonden van afstandsmoeders om hun biologische kind te verwijderen van hun persoonskaart bij de burgerlijke stand en ook documenten waaruit blijkt dat dit daadwerkelijk plaatsvond. Ook is in dossiers gedocumenteerd dat adoptieouders bij de parochie waar hun kind gedoopt was een nieuw doopbewijs aanvroegen zonder daarop de naam van de biologische moeder. Geheimhouding van de afstand en adoptie lijkt voor deze aanvullende procedures het belangrijkste motief te zijn geweest.[328] Terwijl beleid van pleegzorginstellingen toch was dat kinderen geïnformeerd moesten worden over hun afkomst en geschiedenis (zie H5.8.1) leek het belang van ouders hier zwaarder te wegen. In het leven van de afstandsmoeders mocht geen spoor meer van het kind te vinden zijn en in het leven van het adoptiegezin geen spoor van de adoptie. De overgang van het kind naar een ander gezin was met de extra administratieve maatregelen compleet en definitief. Wat het betekend heeft voor de betreffende geadopteerden dat hun oorsprong hiermee even compleet en definitief werd uitgewist, komt aan de orde in de volgende hoofdstukken van dit rapport.

5.10 Slot

In dit hoofdstuk is beschreven hoe afstand en adoptie verliepen en welke factoren en invloeden daarin een rol speelden. Afstand was niet in alle gevallen vanzelfsprekend. We hebben niet onderzocht welke factoren meespeelden wanneer ongehuwd zwangeren hun kind behielden of kozen voor beëindiging van de zwangerschap.

In de jaren 1956 tot 1984, en ook daarvoor en daarna, was ongehuwd zwanger raken een overtreding van de maatschappelijke norm die de jonge vrouw in kwestie zwaar werd aangerekend. Haar directe omgeving en de bredere samenleving wilden dit probleem opgelost hebben. De zwangerschap en het moederschap moesten gesanctioneerd worden door een huwelijk, of niet zichtbaar bestaan. Met de gevoelens en wensen van de zwangere zelf werd geen rekening gehouden evenmin als met die van de biologische vader van het kind.

Adoptiewetgeving, die niet bedoeld was om het afstaan van kinderen mogelijk te maken, schiep de mogelijkheid om het ongehuwde moederschap uit te wissen door het wettelijk en definitief aan andere ouders te geven. Instellingen voor hulp aan ongehuwde moeders namen 'afstand ter adoptie' als optie op in hun repertoire.

Er zijn vrouwen geweest die zelf van die mogelijkheid gebruik wilden maken. In dit onderzoek komt een klein aantal van hen ook aan het woord. We zien in ons onderzoek echter vooral de vrouwen die hun kind niet hadden willen afstaan maar ook niet in de omstandigheden waren om het te kunnen houden. Sommigen van hen concludeerden dat ze hun kind moesten afstaan vanwege de belangen en bezwaren van hun ouders en de sociale omgeving. Schaamte en statusangst traden hierbij op de voorgrond. Anderen zagen geen andere mogelijkheid dan zich neer te leggen bij het besluit dat in feite door hun omgeving al voor en over hen was genomen.

De zwangeren kregen te maken met verschillende professionals die invloed uitoefenden: met huisartsen, maatschappelijk werkers van een van de regionale Raden voor de Kinderbescherming, maatschappelijk werkers van bureaus voor ongehuwde moederzorg, maatschappelijk werkers van voogdijverenigingen, maatschappelijk werkers, artsen en groepsleiders in tehuizen en soms ook met psychiaters en psychologen.

Gedurende de jaren vijftig en zestig werd onder deze werkers het uitgangspunt dat een biologische moeder en kind bij elkaar moeten blijven, verdrongen door snel terrein winnend medisch-psychologisch denken. Het gold als wetenschappelijk aannemelijk dat vrouwen die ongehuwd zwanger raakten een sociale stoornis hadden. Dat zij waren afgeweken van de maatschappelijke norm voor vrouwen werd psychologisch verklaard en toonde aan dat ze ongeschikt waren voor het moederschap.

Beleid over afstand stelde in de meeste instellingen dat de vrouw zelf diende te besluiten over het al dan niet doen van afstand. Onmiddellijk trad daarbij voor de hulpverleners het probleem op dat dit dan wel een besluit moest zijn dat in hun ogen verantwoord was. En verantwoord achtten ze ongehuwd moederschap in steeds mindere mate. Zij vonden het in het belang van een kind om op te groeien in een gezin van een gehuwde vader en moeder. In dit onderzoek hebben we geen interventies van professionals gevonden die alles op alles zetten om moeder en kind bijeen te houden omdat de moeder dat wenste.

De regionale Raden voor de Kinderbescherming hadden bij afstand ter adoptie de eerste formele taak. Voor meerderjarige vrouwen moesten zij de rechter verzoeken een ontheffing van het ouderlijk gezag uit te spreken. Voor minderjarige moeders moesten zij voorzien in de voogdij over de baby. Ze konden een pleegouder of voogdijvereniging aanwijzen, maar ook vragen om tijdelijke toevertrouwing van het kind aan de Raad. Welke koers ze voeren en hoe allerlei praktische regelingen er verder uitzagen, verschilde per regio en gebeurde in overleg met de andere betrokken instellingen. Allerlei scenario's konden voorkomen: snelle plaatsing bij pleegouders, de keuze voor een neutraalterreinplaatsing of het laten verblijven van een baby in een tehuis voor moeders en kinderen.

Op dit raakvlak tussen wettelijke plichten en praktische regelingen ontstond ook de praktijk van het werken met door afstandsmoeders te ondertekenen verklaringen. Zogenoemde afstandsverklaringen en aktes van berusting – die in een vijfde van de onderzochte dossiers zijn teruggevonden – hadden geen juridische zeggingskracht of onderbouwing. Zeker met betrekking tot minderjarige afstandsmoeders, die immers geen ouderlijk gezag droegen, is dit gebruik merkwaardig. Ondanks het gebrek aan juridische status suggereert en markeert zo'n ondertekening het maken van onwrikbare afspraken en het nemen van definitieve besluiten. Dat kan niet bijgedragen hebben aan kennis en begrip bij de jonge vrouwen van hun daadwerkelijke rechten en plichten. Het zal bovendien het terugkomen op afstand in de praktijk bemoeilijkt hebben en heeft daarmee jonge vrouwen zeggenschap ontnomen.

De procedures die gehanteerd werden bij het doen van afstand waren in al hun verscheidenheid vooral geschikt voor zwangeren die vastbesloten waren hun kind af te staan, maar niet voor vrouwen die dat niet wilden of die twijfelden.

Was de afstand gedaan, dan had de afstandsmoeder veelal niet langer de aandacht van de begeleidende instellingen. Er konden nog incidentele contactmomenten zijn, soms op verzoek van de afstandsmoeder zelf, maar begeleid werd ze niet langer.

Afstandskinderen hebben hoogstwaarschijnlijk voor het overgrote deel een periode van enige weken of maanden tot soms jaren in een tehuis doorgebracht in afwachting van hun definitieve plek. Om hoeveel kinderen en welke verblijfsduur het precies ging, hebben we niet kunnen achterhalen. Wel staat buiten kijf dat enkele weken tot maanden in een tehuis voor pasgeborenen lang is. Binnen de tehuizen zelf was men van oordeel dat dit verblijf ongunstig was voor de ontwikkeling van de kinderen. Ze zouden zich zo spoedig mogelijk aan geschikte definitieve opvoeders moeten kunnen hechten. De opvatting dat een ongehuwde moeder niet geschikt was om een gunstig pedagogisch klimaat te scheppen, en dat afstand daarom in het belang was van het kind, leidde ertoe dat de kinderen terecht kwamen in een omgeving waar verzorgers ze de nabijheid die ze nodig hadden niet konden en soms niet mochten bieden.

Hoe plaatsing van kinderen in een pleeggezin verliep, is slecht inzichtelijk te maken. Processen van selectie en matching liepen sterk uiteen en het lukte maatschappelijk werkers bovendien niet altijd om het beleid van hun instelling zo uit te voeren als voorgeschreven. Uit eerder onderzoek was al duidelijk dat toezicht op pleeggezinnen in de praktijk niet effectief was.

Op het moment dat pleegouders een verzoek hadden ingediend hun pleegkind te mogen adopteren, trad opnieuw een onderzoeksprocedure in werking waarvan het verloop kon verschillen. Dossier-onderzoek laat zien dat de Centrale Adoptie Raad die tot 1974 in functie was zich voor haar advies aan de rechtbank moest baseren op de rapporten van de regionale Raden voor de Kinderbescherming.

Die Raden op hun beurt baseerden zich hoogstwaarschijnlijk voornamelijk op de rapporten van de maatschappelijk werkers die het pleegzorgtoezicht uitvoerden en vroegen familieleden en autoriteitsfiguren uit de omgeving van het pleeggezin om inlichtingen. Daadwerkelijke selectie van gezinnen vond op dit moment niet meer plaats, die zou al moeten zijn gedaan voorafgaand aan de plaatsing van het pleegkind.

In sommige gevallen werd de juridische adoptie op verzoek van adoptieouders of biologische moeder nog aangevuld met het verwijderen van de naam van het kind van de persoonskaart van de biologische moeder bij de burgerlijke stand of met het verwijderen van namen van biologische ouders op kerkelijke documenten zoals een doopbewijs. Daarmee werden ook de laatste draden die een afstandskind nog verbonden met de eigen afstamming, afgesneden.

Hun geschiedenis met afstand en adoptie was voor het afstandskind, de afstandsouders, de pleeg- en later adoptieouders en hun naasten na de feitelijke gebeurtenissen van afstand en adoptie niet voorbij, er was alleen nog maar een eerste traject van een weg afgelegd. Het opvoeden en opgroeien in een adoptiegezin, de betekenis van de zwangerschap, afstand en adoptie voor het hele verdere leven van betrokkenen en voor volgende generaties, de impact ervan die zich soms pas jaren tot decennia later in een mensenleven openbaart, de bespreekbaarheid van wat ze hebben meegemaakt, het omgaan met het bestaan van onbekende biologische verwanten zijn allemaal onderdelen van deze geschiedenis. In het volgende hoofdstuk komt aan de orde hoe mensen afstand en adoptie en de doorwerking daarvan in hun levens hebben ervaren.

6. De impact van afstand en adoptie

6.1 Inleiding

Het vorige hoofdstuk beschreef de gang van zaken rond afstand en adoptie. In dit hoofdstuk komt aan de orde welke impact dit had en heeft op persoonlijke levens. In twee van onze deelonderzoeken kwamen mensen hierover zelf aan het woord. Met de onderzoekers van Atria deelden zij hun persoonlijke ervaringen en met de onderzoekers van de Universiteit Maastricht deelden zij hun perspectieven op de maatschappelijke geschiedenis van afstand en adoptie. Ruim tweehonderd afstandskinderen, en ongeveer vijftig afstandsmoeders, tien afstandsvaders, vijftien adoptieouders en twintig naasten deelden hun verhaal in het kader van dit onderzoek (zie H2.4.2 en H2.4.3).[329]

Elk uniek verhaal kent zijn eigen accenten, details en bijzonderheden. Individuele ervaringen, herinneringen, en perspectieven op afstand en adoptie verschillen. Toch is er een rode draad te herkennen in wat respondenten in het onderzoek vertellen over de impact van de geschiedenis op hun leven. In dit hoofdstuk bespreken we de thema's die naar voren kwamen, zonder te willen suggereren dat iedere betrokkene zich in dezelfde mate in die thema's zal herkennen.

Wij beginnen dit hoofdstuk met ervaringen die opvielen omdat we ze bij alle betrokkenen terugzagen. Deze 'gemeenschappelijke' ervaringen beschrijven we hieronder eerst. Hun ervaringen verschillen onderling echter ook. Daarom bespreken we voor iedere groep apart ook een aantal kernthema's. Achtereenvolgens komt in dit hoofdstuk de impact van afstand en adoptie op afstandsmoeders, afstandskinderen, afstandsvaders, adoptieouders en naasten aan bod.

6.2 Gemeenschappelijke ervaringen

Thema's die in de deelonderzoeken van Atria en de Universiteit Maastricht over de volle breedte van onze groep respondenten – dat wil zeggen door afstandskinderen, afstandsouders, adoptieouders en naasten – werden gedeeld lichten we hieronder toe.

6.2.1 Geschiedenis, maar geen verleden tijd

Betrokkenen blijven in meer of mindere mate tot lang na de afstand met deze gebeurtenis bezig. Afstandsmoeders en -vaders vertellen dat hun afgestane kind, en de pijn van de afstand, alom aanwezig zijn in de rest van hun leven. Een afstandsmoeder vertelt bijvoorbeeld: "*Ik heb levenslang, en de kinderen ook. Die hebben echt levenslang, niet te geloven.*"[330] Een andere afstandsmoeder zegt eveneens: *"Dat blijft gewoon zeer doen. Levenslang is dat."*[331] Afstandskinderen vertellen ook over de levenslange impact van afstand, en de zoektocht naar hun afkomst en verleden: *"De zoektocht naar mijn ouders en mijn eigen historie is een levenslange uitputtende en emotionele speurtocht geweest."*[332]

Van sommige deelnemers aan dit onderzoek vergt de omgang met hun afstandsverleden een intensiever proces dan van anderen. Voor de overgrote meerderheid geldt dat een geschiedenis van afstand en adoptie nooit helemaal voorbij is. Hoe mensen nadenken over hun persoonlijk leven en identiteit verandert tijdens hun levensloop. Door de jaren heen kan hun biografie andere accenten krijgen. In iedere levensfase kan een afstandsverleden opnieuw gewicht of betekenis krijgen, of nieuwe vragen, herinneringen en emoties oproepen.[333] Levensgebeurtenissen, zoals een geboorte, sterfgeval, huwelijk of scheiding, kunnen een verleden van afstand en adoptie opnieuw opschudden. Ook bij het aantreden van een nieuwe generatie krijgt een familiegeschiedenis met afstand en adoptie opnieuw betekenis.[334]

Los van de voortdurende emotionele impact van afstand en adoptie is deze geschiedenis op een andere manier voor veel betrokkenen nog geen verleden tijd. Tot op de dag van vandaag worden namelijk nieuwe episodes aan een geschiedenis van afstand en adoptie toegevoegd: bijvoorbeeld door het

weerzien van bloedverwanten, of een zoektocht naar informatie over het verleden. Dergelijke processen vragen vaak een grote emotionele en relationele inspanning van betrokkenen, en worden door sommigen omschreven als een emotionele *"achtbaan"*.[335] Een verleden van afstand en adoptie krijgt dus ook vandaag nog nieuwe hoofdstukken erbij.

6.2.2 Familiewerk

Wie niet van dichtbij afstand en adoptie heeft meegemaakt, zal zich niet zomaar realiseren dat veel vanzelfsprekendheden over wat familie is en hoe je met familie omgaat, niet gelden voor mensen met een afstandsverleden of adoptiegeschiedenis. In alle families wordt, zoals de onderzoekers van de Universiteit Maastricht het noemen, 'familiewerk' gedaan.[336] Mensen leren de rolverdeling binnen een gezin of familie, de omgangsvormen, de mate van openheid die er geldt, de grappen die 'kunnen'. Voor wie te maken kreeg met afstand en adoptie ligt dit ingewikkelder; afstand scheidde hen van bloedverwanten, adoptie vroeg van hen nieuwe familiebanden te vormen, en sommigen gaan later in het leven hernieuwde relaties aan met biologische familieleden. Dat vraagt buitengewoon intensief en delicaat familiewerk.

Het weerzien van verloren bloedverwanten is zelden het *Spoorloos*-moment dat de buitenwereld daar misschien van verwacht. Een afstandsmoeder vertelt:

> *"Het was niet zoals op tv waar mensen elkaar huilend in de armen sluiten. We waren gewoon vreemden, misschien wel nieuwsgierig maar ik was ook vol angst en schuldgevoelens en hij had helemaal niet zo'n behoefte mij te leren kennen."*[337]

Een nieuwe relatie begint met het verkennen van onontgonnen gebied, en vraagt voorzichtig aftasten van welke rol men kan en mag innemen in het leven van de ander. Dat geldt ook voor de vorming van een adoptiegezin en voor het delicate balanceerwerk dat wordt gevraagd van een adoptiegezin als kinderen op zoek gaan naar hun biologische ouders.

Mensen met een afstandsverleden of adoptiegeschiedenis moeten, zoals de onderzoekers in *Stemmen* het formuleren, zelf uitvinden *"wie familie is, wat familie betekent, hoe je je binnen de nieuwe familie hoort te gedragen en wat je wel en niet kunt zeggen."*[338] Een afstandskind vertelt over de zoektocht die volgde op de ontmoeting met biologische familie: "*[…] Ik kwam daar thuis, maar het rare is: ik ben daar niet thuis. Hier ben ik thuis, maar eigenlijk ook weer niet. Dus dat zal altijd een zoeken blijven, denk ik."*[339]

6.2.3 Zwijgen, stilte en geheimhouding

Uit de verhalen blijkt dat het onderwerp afstand en adoptie is omgeven met zwijgen.[340] Een afstandsmoeder vertelt over de zwijgcultuur destijds: *"Er werd 'gewoon' nooit meer een woord over gesproken. Met niemand."*[341] Ook een ander vertelt over: *"het niet mogen praten, de geheimhouding, het grote zwijgen...."*[342]. Maatschappelijk werkers of familie adviseerden afstandsmoeders geregeld om nooit meer over de afstand te spreken:

> *"Je werd weggestuurd van: je gaat naar huis en er nooit meer over praten. En ik kwam thuis en ik had, in die tijd, maat 36 en ik zat weer in maat 36 en mijn moeder zei: 'Oh fijn, niemand kan in ieder geval iets aan je zien.' En dat was het dan."*[343]

Ook afstandsvaders herinnerden zich de geheimhouding:

> *"Stilte of zo. Niet erover praten. Ook mijn relatie heb ik daardoor verbroken […] We waren zo kansloos […] je hebt natuurlijk een relatie met een ontzettend groot geheim."*[344]

Hoewel alle adoptieouders die hun ervaringen deelden in het kader van dit onderzoek hun adoptiekinderen van kleins af aan verteld hebben dat ze geadopteerd waren, blijkt uit de verhalen van afstandskinderen een gebrek aan openheid over hun afstand en adoptie.[345]

Verschillende afstandskinderen vertellen dat hun afstandsverhaal omhuld was met vaagheid, onwaarheden of geheimhouding.[346] Ook als er in het adoptiegezin openheid bestond over de afstand en de adoptie, vertellen afstandskinderen dat het gesprek erover niet vanzelfsprekend was. Een afstandskind vertelt:

> *"Bij de familie, daar wist iedereen […] die gasten zijn allebei geadopteerd, maar […] we doen gewoon alsof het familie is. En daarbuiten was de ongeschreven regel van: daar hebben we het niet over."*[347]

Ook anderen voelden aan dat ze beter konden zwijgen over hun achtergrond. Een afstandskind herinnert zich dat kinderen tegen haar zeiden *"Jij hebt lekker geen echte moeder, hè?"*, en dat zij toen dacht: "*ja, dan hou ik het maar voor mij."*[348]

Persoonlijke geschiedenissen van afstand en adoptie zijn beladen, voor betrokkenen zelf, maar vaak ook voor hun naasten. Niet zelden gaat het om familiegeheimen. In het bespreken van hun verleden moeten betrokkenen soms ingewikkelde stiltes doorbreken. Voor sommige deelnemers aan dit onderzoek was dat makkelijker dan voor anderen. Er zijn betrokkenen die nog altijd niet over hun verleden kunnen of willen spreken.[349] De onmogelijkheid vrij te kunnen spreken over hun ervaringen, toen en nu, versterkt het isolement dat veel mensen rond de afstand en de adoptie hebben gevoeld. Stilte, zwijgen en geheimhouding kunnen gevoelens van eenzaamheid versterken.[350] Een levensgeschiedenis waarover niet gesproken kan worden, wordt alléén gedragen.

6.2.4 Verlies van regie

Een terugkerend thema bij afstandskinderen en afstandsouders is het gebrek aan regie die zij hadden en hebben over existentiële levenszaken. Uit het onderzoek blijkt dat afstand en een adoptie grote invloed hebben op de levens van afstandskinderen en hun ouders, maar dat zij weinig of geen regie hebben gehad in deze levens-veranderende gebeurtenissen. Uit de verhalen van afstandsouders blijkt dat er veelal voor hen en niet met hen werd besloten dat zij hun kind niet zelf konden en mochten grootbrengen.[351] In de besluitvorming over wat er met de zwangerschap en het kind zou gebeuren, waren afstandsmoeders afhankelijk van de steun van hun ouders, betrokken professionals en praktische mogelijkheden zoals huisvesting en financiële ondersteuning. Hun vrijheid om te kiezen wat er zou gebeuren met hun kind werd beperkt door hun afhankelijkheid van de steun en bereidheid van anderen.

Afstandskinderen waren overgeleverd aan professionals en instanties die verantwoordelijk waren voor de plaatsing van kinderen in gezinnen of tehuizen en die daarop toezagen. Zij vertelden in dit onderzoek over hun frustraties en machteloosheid dat de instellingen die bedoeld waren om op hun welzijn toe te zien, daartoe niet altijd in staat bleken.[352] Ofschoon er afstandskinderen zijn die in een warm en liefdevol gezin terechtkwamen, waren er ook kinderen die te maken kregen met kilte, onveiligheid of misbruik in het gezin waar zij werden ondergebracht.[353] Een afstandskind vertelt:

> *"Heel plat: 'It was a fucking Russian roulette.' […] Er zijn ook kinderen bij ouders terechtgekomen die, ongelooflijk, hun hele jeugd lang mishandeld zijn […]."*[354]

Sommigen van hen verloren daardoor hun vertrouwen in andere mensen en in instanties.[355]

Ook vandaag nog krijgen mensen met deze instanties te maken. Zij zijn bijvoorbeeld afhankelijk van Fiom, de Raad voor de Kinderbescherming, doorgangs- en kindertehuizen en andere archiefhouders wanneer ze informatie zoeken over hun afstandsverleden, afkomst of adoptiegeschiedenis, of als zij contact willen maken met bloedverwanten. Ze zijn dan opnieuw afhankelijk van de inzet van professionals, soms van dezelfde instanties waardoor zij zich destijds in de steek gelaten hebben gevoeld. De onderzoekers van de Universiteit Maastricht spreken daarom over 'de stapeling van onmacht' die betrokkenen door de jaren heen in interactie met verschillende instituties hebben meegemaakt, doelend op een historische herhaling – van vroeger tot nu – van een gebrek aan zeggenschap over basale levenszaken in interacties met meerdere instituties.[356]

Hoewel afstandskinderen en -ouders in het verleden van elkaar gescheiden zijn, zijn zij tot op de dag van vandaag van elkaar afhankelijk in het verwezenlijken van bepaalde existentiële behoeftes, zoals het beantwoorden van afstammingsvragen, of het elkaar kunnen ontmoeten. Als een afstandskind, bijvoorbeeld, inzage wil in het dossier van diens biologische moeder, of wil weten wie in dat dossier als biologische vader werd opgegeven, moet de biologische moeder – in verband met privacygevoelige informatie in dossiers – toestemming geven dat het kind inzage krijgt in haar gegevens. Dat geldt ook andersom, als een afstandsouder inzage wil in privacygevoelige informatie in dossiers over het afgestane kind. Niet iedereen wil of kan die toestemming geven, om welke reden dan ook. Als een betrokkene geen inzage krijgt, blijft zijn of haar afstands- of adoptieverhaal incompleet, en moet hij of zij leren omgaan met die leemte. Ook kan een ontmoeting tussen afstandskinderen en hun biologische ouders pas tot stand komen als ook de ander dat wil of kan. De afhankelijkheid van anderen en van instanties ontneemt betrokkenen de regie om op hun eigen voorwaarden en tempo hun levensvragen te beantwoorden en op een door hen geëigende manier hun verleden van afstand en adoptie te verwerken.

6.2.5 Ieder een eigen plek in dat verleden

Mensen die in hun persoonlijke leven te maken kregen met afstand en adoptie dragen die geschiedenis een leven lang met zich mee. Hun verleden vraagt van velen van hen subtiel en intensief 'familiewerk', soms geheimhouding of juist het doorbreken van zwijgen. Ze wijzen verder op gebrek aan regie over hun eigen leven en afhankelijkheid van anderen in het omgaan met hun verleden en voor het vinden van antwoorden op vragen over hun bestaan.

Afstandskinderen, afstandsmoeders, afstandsvaders, adoptieouders en hun naasten delen een geschiedenis, maar zij hadden ieder ook een eigen plek en rol daarin. Naast de bovengenoemde gedeelde thema's die inherent lijken aan een geschiedenis van afstand en adoptie, brengt zo'n verleden specifieke ervaringen met zich mee. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de ervaringen per subgroep.

6.3 Afstandskinderen

Ruim tweehonderd afstandskinderen deelden hun ervaringen met en kennis van afstand en adoptie in het kader van dit onderzoek. In de verhalen van afstandskinderen komen vier thema's veel terug. Hieronder bespreken we achtereenvolgens de betekenis van 'afgestaan zijn', jeugd en opvoeding, de positie van een adoptiekind, en de zoektocht naar afstammingsinformatie en bloedverwanten.

6.3.1 Betekenis van 'afgestaan zijn'

'Afstand en adoptie' worden vaak in één adem genoemd, maar komen in dit onderzoek naar voren als zaken met elk een eigen impact. Afstandskinderen vinden het belangrijk dat de focus niet alleen ligt op hun adoptie: "*dat [is] maar één verhaal, hè … want iedereen die is geadopteerd is ook ooit afgestaan.*"[357] Juist de afstand kan een bepalende rol spelen in hun leven. Een afstandskind vertelt:

> *"Wij worden het meeste gevraagd over wat we van onze adoptieouders vinden. Terwijl we eigenlijk allemaal, iedere dag […] grote problemen hebben met het feit dat we door onze eigen moeder de deur uit zijn gedaan, voordat we geboren waren."*[358]

Het gevoel 'ongewenst' te zijn, kan een gebrek aan basiszekerheid met zich meebrengen.

> *"Het thema afwijzing zit in je blauwdruk. Wie ben ik? Wat wil ik? Mag ik er zijn? Vinden ze me wel goed genoeg? Vinden ze me wel aardig? Je moet perfect zijn. Altijd op je tenen lopen. Je mist een stuk houvast, een basis."*[359]

Uit de verhalen van afstandskinderen blijkt dat hun gevoel er niet te mogen zijn, vaak niet vanzelf verdwijnt, ook niet als zij op latere leeftijd de redenen voor afstand beter begrijpen.[360]

De impact van afstand kan doorwerken op verschillende levensgebieden: "*school, werk, relaties, familie, vriendschappen",* vertelt een afstandskind.[361] In het onderzoek van Atria gaven afstandskinderen aan dat een afstandsverleden vooral gevolgen heeft voor intieme relaties, gezinsrelaties, familieverhoudingen en vriendschappen.[362] Uit dat onderzoek blijkt ook dat afstandskinderen hun eigen welzijn, kwaliteit van leven en psychische gezondheid lager waarderen dan de gemiddelden die over de algemene bevolking in Nederland bekend zijn.[363] Op hun vertrouwen in de overheid en instanties scoren ze ook gemiddeld iets lager dan de Nederlandse bevolking.[364]

Voor sommigen is het afstandsverleden intensiever aanwezig in hun leven dan voor anderen. Het algemene beeld dat uit dit onderzoek naar voren komt, is dat afgestaan zijn een leven lang invloed heeft op het functioneren en emotionele welzijn van afstandskinderen. Dit geldt zowel voor mensen die hun opvoeding negatief ervaren hebben als voor degenen die een positieve, ondersteunende opvoeding kregen.[365]

6.3.2 Jeugd en opvoeding

De ervaringen in het gezin waarin de afstandskinderen na de afstand opgroeiden, lopen sterk uiteen. Sommige afstandskinderen zeggen over hun jeugd: "[…] *afschuwelijk. Veel pijn en verdriet"* en *"een niet hechte, onveilige, niet liefdevolle en onbetrouwbare relatie met beide pleegouders en overige familie."*[366] *"Ik ben bont en blauw geslagen en soms tot bloedens toe. Mijn rug en billen zijn bijna altijd blauw en paars geweest",* vertelt een afstandskind over het verblijf bij diens pleeggezin.[367]

Andere afstandskinderen meldden juist dat ze opgroeiden in een *"[…] warm gezin, waar iedereen altijd welkom was en mee kon eten […]"*of gaven aan: *"mijn [pleeg]ouders […] hebben echt hun best gedaan, ik heb een fantastische basis gehad."*[368] Van de mensen die in een pleeg- en adoptiegezin opgroeiden, gaf de meerderheid aan een hechte band met andere gezinsleden te hebben ervaren. Tegelijkertijd rapporteerde een substantiële groep dat het hen daaraan ontbrak, en dat er sprake was van spanningen en conflicten in het gezinsleven.[369]

Herinneringen aan het verblijf in een tehuis variëren. Bijna een derde van de afstandskinderen die hun ervaringen deelde in het onderzoek van Atria, groeide (deels) op in een tehuis. Velen hebben er geen herinneringen meer aan, omdat zij er op jonge leeftijd of slechts kort verbleven. Van degenen die zich deze periode nog wél herinneren, gaven de meesten aan een moeizame relatie te hebben gehad met zowel de andere kinderen als met het personeel of de begeleiders van de instelling.[370] Ook kregen zij te maken met fysiek geweld, seksueel geweld, mishandeling en/of verwaarlozing. Over de periode in een kindertehuis schreef één van hen: *"Héél, héél slecht – veel klappen incasseren en ook uitdelen – veelal ruzie om het 'weinige/kapotte' speelgoed."*[371] Anderen lichtten toe dat zij "*geestelijk en lichamelijk mishandeld"* werden of hoe ze te maken kregen met *"opsluiting / vastbinden / koude douche door de zusters […die] toonden geen enkel respect/medeleven met je."*[372]

Een minderheid rapporteerde goede ervaringen in een tehuis.[373] Eén van hen schreef:

> *"De eerste maanden werd ik verzorgd door [juf A]. Ze schreef over mij in een dagboekje. Ook een lieve foto van haar met mij op schoot. En laatste maanden verzorgde [juf B] me en schreef ook in het dagboekje. [juf A] vond ik later en kon haar bedanken voor haar goede zorgen."*[374]

Een deel van de afstandskinderen beschreef dus situaties van angst en onveiligheid, zowel in gezinnen als in tehuizen. Hoewel dit niet voor de meerderheid geldt, vindt de commissie het belangrijk deze bevinding hier te benoemen. Afstandskinderen groeiden soms op in liefdeloze of gewelddadige omstandigheden, waarbij niemand ingreep, omstanders noch instanties.[375] Een respondent vertelt hoe pijnlijk dat gebrek aan toezicht en ingrijpen is geweest: "*Er zijn ook kinderen bij ouders terechtgekomen die, ongelooflijk, hun hele jeugd lang mishandeld zijn […] Dat vind ik zelf één van de ergste dingen."*[376] Dat juist de instanties die op het welzijn van afgestane kinderen moesten toezien, daartoe niet altijd in staat bleken, is zeer wrang.[377]

6.3.3 Positie van een adoptiekind

Afstand en adoptie betekenen het verbreken van biologische familiebanden en het aangaan van nieuwe familierelaties.[378] Uit de deelonderzoeken blijkt dat die nieuwe banden niet altijd vanzelfsprekend voelen. Hoewel er mensen zijn voor wie hun adoptie "*net zo gewoon [is] als mijn kleur ogen*", geven anderen aan dat hun rol in het adoptiegezin dat niet was.[379] *"Als adoptiekind is niets vanzelfsprekend",* vertelt een van hen.[380] Adoptiekinderen moesten zich inpassen in een nieuw gezin en dat kon onzekerheden met zich meebrengen.

Een aantal van hen vertelt over de worsteling met de verwachtingen in het adoptiegezin: *"Bij heel veel dingen denk ik: doe ik het wel goed? (…) is mijn keuze wel veilig? Moet ik dan niet weer terug? […]."*[381] Niet zelden hadden adoptiekinderen het gevoel dat ze de onvervulde kinderwens van hun adoptieouders moesten 'goedmaken', en dat zij een "*surrogaat*" waren voor het gewenste kind.[382] *"Je moet dat enorme verdriet goedmaken, dat eigen kind wat zo gewenst was",* vertelt een adoptiekind.[383] De worsteling met verwachtingen van adoptieouders, en het tegemoetkomen aan hun wensen, kon tot ver na de jeugd doorwerken: *"Ik heb mantelzorg verleend om aardig gevonden te worden door mijn moeder […] In de hoop dat zij mij zag staan."*[384]

Ook als mensen zich geaccepteerd voelden in een adoptiegezin, konden zij zich 'anders' blijven voelen. Een van hen illustreert dit: *"Ik voelde me geaccepteerd maar heel soms een beetje buitengesloten, als mijn moeder en broer zeiden 'jij hebt niet onze humor'."*[385] Een ander vertelt*: "Bij familiefoto's was er steevast het moment van het maken van een familiefoto. Met daarna de opmerking: 'Nu even met de echte familie/neven, nichten.' Dit is een voorbeeld uit vele".*[386]

De sociale omgeving van het gezin kon bijdragen aan onzekerheden en het gevoel geen 'echte' plek in het gezin te hebben, bijvoorbeeld met opmerkingen over het ontbreken van fysieke gelijkenis: *"Er werd altijd gezegd: 'Oh, je lijkt ook niet op je ouders, oh, je lijkt ook niet op je broer en zus.' Vanaf kinds af aan al! En ik vond het altijd irritant."*[387]

Adoptiekinderen merkten dat ze, ongeacht hun situatie, dankbaar moesten zijn voor de zorg en opvoeding die ze kregen.[388] "*Vooral van de buitenwereld kreeg je regelmatig te horen dat je maar blij moest zijn. Je hebt nu toch ouders."*[389] Het stelde de adoptie voor als een grote gunst die hen verleend was. Hoewel zij wellicht ook gevoelens van dankbaarheid koesterden, ontnam dat hun de ruimte om ook de moeilijkheden van hun adoptie te bespreken, of kritiek daar op te hebben.[390]

6.3.4 Zoeken naar afstammingsinformatie en biologische verwanten

Veel afstandskinderen wisten al op jonge leeftijd dat ze waren afgestaan. Toch blijven zij vaak met vragen zitten. Een groot deel van hen gaat dan ook op zoek naar informatie over hun geschiedenis.[391] Belangrijkste redenen daarvoor zijn om te weten waar ze vandaan komen, wat de reden van hun adoptie was, wie hun biologische familie is en of ze daarop lijken qua uiterlijk en karakter, om te weten of ze broers of zussen hebben, of mogelijke erfelijke aandoeningen, of vanwege het gevoel dat er iets in hun leven ontbrak.[392] Een van de afstandskinderen vertelt wat het voor haar betekende om haar dossier in te zien:

> *"Dan lees je dat. Het is echt... met kloppend hart. Je leest iets over jezelf, het is alsof je in een spiegel gaat kijken ofzo. Alsof er vanuit die spiegel iemand iets aan jou gaat vertellen. Van weet je, dit is jou... het gaat over jou … het is fantastisch dat je kunt lezen: 'Oh dat was ik als baby'."*[393]

Voor sommigen is zo'n zoektocht naar de eigen levensgeschiedenis succesvol en helend, maar dat geldt niet voor iedereen. Minder dan de helft van afstandskinderen vond uiteindelijk de informatie waar ze naar zochten.[394]

Uit de verhalen van afstandskinderen blijkt dat hun zoektocht naar informatie en biologische familie vraagt om doorzettingsvermogen. De zoektocht kent doorbraken, maar gaat ook gepaard met teleurstelling en verdriet: [395]

> *"De zoektocht naar mijn ouders en mijn eigen historie is een levenslange uitputtende en emotionele speurtocht geweest. Pas na ruim 60 jaar is mijn duizend stukjes puzzel grotendeels compleet".*[396]

Sommigen hebben ambivalente gevoelens bij het zoeken door loyaliteit aan de adoptiefamilie.[397] Anderen kregen te maken met tegenwerking door adoptiefamilieleden, of met een afhoudende houding van biologische familieleden.[398] Wetgeving en uitvoeringsbeleid van instanties kunnen toegang tot informatie bovendien beperken. Zulke obstakels in de toegang tot informatie, en daarmee tot delen van de levensgeschiedenis, kunnen grote frustratie en gevoelens van machteloosheid opleveren.[399] Een afstandskind noemde het bijvoorbeeld "*gekmakend"* dat een ambtenaar haar dossier in handen had, maar dat zij dat zelf niet mocht inzien: "*Je bent totaal afhankelijk."*[400]

Als het afstandskinderen lukt om toegang tot de gewenste informatie te verkrijgen, is er soms de teleurstelling dat bepaalde gegevens niet meer bestaan, of niet meer gevonden kunnen worden.

Nieuwe kennis kan het beeld van de eigen voorgeschiedenis of van bloedverwanten op de kop zetten. Dit zijn allemaal factoren en gebeurtenissen die het zoeken en vinden van informatie over het verleden tot een emotionele "*achtbaan*" kunnen maken*:*

> *"Soms heel fijn, soms verschrikkelijk, soms gebeurt er maanden niks dan komt er ineens van alles op je bord. En altijd superspannend."*[401]

Op het moment dat een zoektocht slaagt en er contact gelegd kan worden met biologische ouders, verloopt dat zelden als vanzelfsprekend. Een afstandskind vertelt:

> *"Men denkt, dat is toch een beetje het algemene beeld: Spoorloos. Er staat een moeder huilend en broers en zussen die allemaal blij zijn. […] De werkelijkheid is vaak heel anders. Het gooit familie-verhoudingen op slot … de oudsten zijn niet meer de oudsten … Je kan niet zeggen: 'Hier is jullie kind en die proppen we er maar even in.' Dat gaat niet."*[402]

Het bleek voor velen geen sinecure om uit het niets een relatie op te bouwen met biologische familieleden en om te gaan met impliciete verwachtingen die zij zelf en de andere betrokkenen hierbij koesterden.

6.4 Afstandsmoeders

Ongeveer vijftig afstandsmoeders deelden hun ervaringen in het kader van dit onderzoek. In hun verhalen valt een aantal thema's op. Hieronder bespreken we achtereenvolgens: de schok van een onverwachte zwangerschap, de afwijzing en isolatie van de zwangere die daarop vaak volgde, de eenzaamheid die velen van hen hebben ervaren rond de bevalling en afstand, het zwijgen en de schuldgevoelens, en de herhaling van oordeel en onmacht later in het leven.

6.4.1 De schok van een onverwachte zwangerschap

De ontdekking zwanger te zijn, was voor de meeste afstandsmoeders een schok. Niet alle vrouwen bleken destijds goed te zijn voorgelicht over seks en hoe zwangerschappen verlopen, blijkt uit het onderzoek van Atria.[403] Over dat onderwerp heerste vaak weinig openheid in de samenleving, en in de gezinnen waarin ze opgroeiden.[404] Ruim de helft van de vrouwen was minderjarig ten tijde van de zwangerschap en was schoolgaand of studerend.[405]

Hoewel de zwangerschap voor een paar vrouwen gewenst was, gaven de meeste vrouwen aan dat het niet de bedoeling was, of ongewenst. Voor sommigen drong de zwangerschap maar langzaam tot hen door.

Een afstandsmoeder herinnert zich:

> *"Toen ik ongeveer 5 maanden zwanger was, was er nog niets aan mij te zien. De zwangerschap werd ook door mijzelf ontkend. Ik bleef lang heel slank, mager bijna. Ik voelde ook niets, ik begreep het niet. Het was er niet. Ik deed net of ik iemand anders was, die niet zwanger was. Hierdoor kon ik de tijd doorkomen, door het te ontkennen. […]"*[406]

Het besef zwanger te zijn, veroorzaakte schaamte, angst, ontkenning en eenzaamheid.[407] Soms was er ook blijdschap, maar naarmate de zwangerschap vorderde en de sociale omgeving deze afwees, kreeg dat gevoel minder ruimte. [408]

6.4.2 Afwijzing en isolatie

De reacties die de jonge vrouwen kregen op hun zwangerschap waren soms ongenadig. Eén vrouw herinnert zich: "*mijn moeder was zo boos … ik heb gewoon toen even geen deel meer uitgemaakt van het gezin […]."*[409] Een ander vertelt:

> *"[…] toen moest ik op mijn kamertje blijven. En er mocht niemand meer met me praten. En mijn oudste zusje zei van... Ik schaam me dood voor je. Ik wil nooit meer wat met je te maken hebben. En nou, dus ik was echt helemaal eenzaam en alleen."*[410]

Veel vrouwen kregen te maken met een dergelijke afwijzende reactie van hun omgeving, en hun werd niet zelden verweten dat zij de familie te schande maakten. Ze vertellen hoe zij vervolgens werden geïsoleerd en weggestopt, om de zwangerschap geheim te houden voor buitenstaanders:

> *"Het moest geheim blijven en ik werd thuis afgeschermd van het gezin; ik was zogezegd heel ziek… Mijn broers en zussen wisten van niets."*[411]

Anderen werden weggezonden naar een tehuis of gastgezin elders in het land, of in het buitenland, om daar in het geheim de zwangerschap uit te dragen en te bevallen. Een vrouw vertelt hoe haar ouders beslisten*:*

> *"Jij gaat naar tante in Limburg en je gaat bevallen. Of je gaat bij nonnen in het klooster en dan ga je bevallen en dan kom je terug en dan is er niks gebeurd."*[412]

Het gevoel over zichzelf en de zwangerschap werd voor menig afstandsmoeder beïnvloed door oordelen uit haar omgeving: dat de zwangerschap een schande was, dat zij daarin de schuld droeg en zich moest schamen:

> *"Ik voelde me een misdadiger die de buit zichtbaar bij zich had; ik was een schande voor de familie geworden en werd gemeden en uitgelachen (door wie buiten de deur toch iets vermoedde)."*[413]

Sommigen beschreven dat zij een afkeer ontwikkelden van hun zwangere lichaam, of bleven de zwangerschap ontkennen.[414] Anderen vertelden hoe zij liefde ontwikkelden voor hun kind:

> *"Mijn kind groeide in mij en ik werd moeder, voelde me ook steeds meer moeder en ik wilde voor hem zorgen, toen en voor altijd."*[415]

De meerderheid van de vrouwen in dit onderzoek voelde geen ruimte om onder de druk van schuld, schaamte en schande eigen keuzes te overwegen of te maken. Een afstandsmoeder vertelt:

> *"Ik wist wat me te doen stond. Ik had geen keuze behalve ons gezin in de afgrond storten wanneer ik de baby zou houden."*[416]

Ook als ze er wel aan dachten zelf het kind op te voeden, liepen ze vast:

> *"Maar wat kon ik? Ik was minderjarig, had geen steun van niemand, geen huis en geen rechten. Maar dat ik mijn kind wilde, zelf mijn kind wilde opvoeden, dat wist ik zeker."*[417]

Sommige vrouwen beschrijven dat zij zelf, alles overwegende, besloten dat afstand doen het beste was voor hun kind, soms ondanks de gevoelsmatige wens om het kind bij zich te houden.[418] De meesten zagen überhaupt geen ruimte voor hun eigen beleving, behoeften en hun eigen overwegingen. In wat vrouwen in dit onderzoek delen over hun ervaringen indertijd is onmacht overheersend. Eén derde van hen geeft aan betrokken te zijn geweest bij de keuze om afstand te doen van het kind.[419] Uit dit onderzoek blijkt hoe vaak er vóór hen, en niet zozeer met hen, werd besloten over hun zwangerschap.[420] Een afstandsmoeder merkt daarover op: *"de belangrijkste emoties zijn verdriet en machteloosheid, mij is de zelfbeschikking ontnomen …."*[421]

6.4.3 Verlatenheid bij bevalling en afstand

Aan de bevalling, meestal in een ziekenhuis of opvanghuis voor ongehuwde moeders, hebben veel vrouwen die deelnamen aan dit onderzoek gevoelens van eenzaamheid overgehouden.[422] Vaak werden ze niet voorbereid en wisten ze niet wat een bevalling precies zou inhouden. Veel afstandsmoeders vertelden hoe zij afstandelijk, koud, zakelijk, onvriendelijk en soms zelfs hardhandig werden behandeld tijdens de bevalling.[423] Ze werden alleen gelaten tijdens de weeën en kregen veelal weinig steun of hulp. Een enkeling beschrijft de nabijheid en steun van bijvoorbeeld hun moeder bij de bevalling.[424] Maar velen vertelden over gevoelens van eenzaamheid, en voelden zich aan hun lot overgelaten. Een aantal van hen had het gevoel dat zij bewust zo behandeld werden als 'straf' voor de buitenechtelijke zwangerschap. Een afstandsmoeder beschreef:

> *"Ik merkte dat er andere protocollen waren voor de jonge zwangeren. Wij moesten vooral niet vergeleken worden – behandeld – als de "getrouwde" zwangeren. Er werd op je neergekeken."*[425]

Als een kind geboren was, werd het vaak meteen weggenomen van de moeder.[426] Over dat moment schreef een vrouw:

> *"Het kind werd direct weggebracht. Ik vroeg nog waarheen. (…). Ik zakte na de bevalling weg in een zwarte verdoving van pijn, verdriet. (…) "Je moet maar berusten", zo had men gezegd, dus ik berustte. Voor het oog althans."*[427]

Destijds werd vaak verondersteld dat een moeder in geval van afstand haar kind beter niet kon zien (zie H5.7). Bij een tiental vrouwen dat deelnam aan het onderzoek van Atria werd een doek, blinddoek, washand of kussensloop over het gezicht gehouden tijdens de bevalling, of werd een laken gespannen zodat zij de baby niet konden zien. Over die ervaring schreef een afstandsmoeder:

> *"Doordat ik niet heb gezien dat jij geboren werd, je niet heb vastgehouden, en daardoor ook niet heb gezien dat de navelstreng die ons verbond werd doorgeknipt, gelooft mijn lichaam al bijna vijftig jaar niet dat jij weg bent."*[428]

Na de bevalling en afstand keerden de vrouwen weer terug naar huis. Hun lichaam was dan nog niet ontzwangerd. Afstandsmoeders vertelden dat zij medicatie kregen om de moedermelk te doen stoppen, en dat hun borsten werden afgebonden.[429] Sommigen hadden ernaar uitgekeken dat het leven weer zou normaliseren:

> *"Mijn buik was leeg en plat en op dat moment had ik lang gewacht. Ik dacht dat er na de bevalling een zware last van me af zou vallen en dat alles weer "gewoon" zou zijn. Maar lichamelijk en psychisch was ik op."*[430]

Sommigen verstopten hun emoties voor de buitenwereld en voor zichzelf, maar eenzaamheid, verslagenheid, gemis en verdriet verdwenen voor velen van hen niet.[431] Ook in een aantal adoptiedossiers dat werd onderzocht voor het deelonderzoek *De geschreven werkelijkheid* is te lezen dat moeders jarenlang worstelden met de emotionele impact van afstand doen van hun kind.[432]

Uit de vragenlijst van Atria blijkt dat afstandsmoeders gemiddeld meer eenzaamheid en minder vertrouwen in instanties ervaren dan de gemiddelden die over de algemene bevolking in Nederland bekend zijn. Ook waarderen zij hun eigen welzijn, kwaliteit van leven, en psychische gezondheid gemiddeld lager.[433]

6.4.4 Zwijgen en schuldgevoel

Afstandsmoeders verteltn in het kader van dit onderzoek over de last van de geheimhouding die na de afstand van hen werd verwacht: *"Het niet mogen praten, de geheimhouding, het grote zwijgen. De zwangerschapstekenen op mijn lijf zodat je na de gymles niet gaat douchen, niet gaan zwemmen. De eeuwige schuld."*[434] Met hun verhaal konden ze dus bij niemand terecht.[435] *"[…] Want niemand wist het van mij (dacht ik) en niemand mocht het weten."*[436]

Die geheimhouding had niet zelden effect op intieme relaties van de vrouwen.[437] Een afstandsmoeder vertelt dat zij na de afstand:

> *"niet in staat [was] om vrienden te maken, want die zouden door kunnen dringen tot mijn kern, wie ik werkelijk ben en de ontdekking kunnen doen dat ik niet ben zoals ik me voordoe, m.a.w. zij zouden het kunnen ontdekken."*[438]

Ook als dierbaren van het afstandsverleden op de hoogte zijn, blijft het voor velen een lastig onderwerp om te bespreken. Een vrouw vertelt hoe moeilijk zij het nog altijd vindt om de afstand te bespreken met haar (later geboren) kinderen:

> *"…ze mogen er niet over praten. Mijn dochter heeft af en toe nog eens de neiging, van, joh mam, heb je... Ik zei, [naam dochter], niet over praten. Ik klap gelijk weer dicht. Ze staan me te dichtbij."*[439]

Naast eenzaamheid, verdriet en boosheid, rapporteren vrouwen gevoelens van schaamte en spijt rondom de afstand van hun kind.[440] Een van hen vertelt: "*Er kwamen helaas geen woorden uit mijn mond. Later heb ik vaak gedacht, had ik maar."*[441] Een ander verwoordt: *"En dan natuurlijk die eeuwige schuld. Hoe kun je je eigen kind 'wegdoen'?"*[442] Veel vrouwen dragen dat schuldgevoel lang bij zich.[443] Het wordt soms ook door buitenstaanders aangewakkerd. Zo vertelt een afstandsmoeder over de reacties die zij ontving op haar afstandsverhaal:

> *"Ook mensen van mijn leeftijd die zeggen: ''huh, het kind afgepakt, hoezo? Wie had dat gedaan dan? Dat laat je toch niet doen!'' Hallo? Nee, dat laat je niet doen! Dat snappen ze niet."*[444]

Het brengt sommigen ertoe toch weer over het onderwerp te zwijgen.[445] Terwijl juist gesprekken over een afstandsverleden met mensen die er begrip voor hebben en betrouwbare steun bieden, hen kunnen helpen in de verwerking ervan.[446]

6.4.5 Herhaling van onmacht

Een grote meerderheid van de vrouwen ging op zoek naar informatie over hun afstandsverleden of over het afstandskind.[447] Zij wilden weten of het hun kind goed gaat. "*Ik kon niet verder met mijn leven voordat ik wist dat zij in goede handen was*", vertelt een van hen.[448] Ook kennis over het eigen afstandsverleden, en wat er destijds tijdens de procedures precies is gebeurd, kan belangrijk zijn in de verwerking.
Een afstandmoeder vertelt hoe het was om haar dossier bij de Raad voor de Kinderbescherming te lezen: *"Een stuk van mijn historie ging weer, werd weer kenbaar, hoe het toen gegaan was".*[449]

Afstandsmoeders ervaren hun zoektocht naar informatie en dossiers vaak als moeizaam, pijnlijk en frustrerend.[450] Informatie in dossiers staat soms ver af van de werkelijkheid zoals de vrouwen die hebben ervaren.[451] Een van hen vertelt daarover:

> *"Ik vond het afstandsdossier schokkend om te lezen. Ik was veel vergeten… maar de hulpverlening had vanaf begin een vastomlijnd beeld en oordeel. Ik noch mijn ouders hebben ooit een keus gehad."*[452]

Uit de verhalen van de vrouwen blijkt dat zij zich vaak niet herkennen in het beeld dat van hen werd geschetst. Er staan soms oordelen in die niet stroken met hun ervaringen of er spreekt vooringenomenheid uit wat er opgeschreven staat.[453] Een vrouw die zwanger werd na seksueel misbruik en haar kind moest afstaan, vertelt dat de dossiers haar erg negatief voorstelden. Ze was als "*een soort achterlijk meisje beschreven"* en alsof ze haar misbruiker *"zelf had verleid"*. [454] Door zulke oordelen in een dossier worden vrouwen opnieuw diep geraakt.

De zoektocht naar informatie over het verleden of een afstandskind, betekent onvermijdelijk opnieuw contact met instituties. Vrouwen die rond het doen van afstand te maken kregen met instanties zijn vandaag de dag opnieuw van die instanties afhankelijk als zij bijvoorbeeld contact willen met hun kind of een dossier willen inzien. Dat kan voor hen machteloos en onrechtvaardig voelen:

> *"[Dat] instituties wel gemachtigd zijn om van alles over ons te weten, maar dat wij dat niet kunnen … maakt me boos! Dat één of ander rijksinstituut of notaris meer inzicht heeft in gegevens dan wijzelf!"*[455]

Als die contacten niet soepel verlopen kan dat leiden tot het gevoel dat de geschiedenis zich herhaalt.[456]

De meeste vrouwen in dit onderzoek geven aan dat zij hun kind ongewild zijn kwijtgeraakt.[457] Zij voelden zich destijds machteloos en moesten hun eigen behoeften afwegen tegen de wensen of eisen van hun omgeving. Die worsteling herhaalt zich voor sommigen op het moment dat zij op zoek gaan naar het afgestane kind. Dan moeten zij zoeken naar de ruimte die er is voor hun eigen behoefte, en welke rol zij kunnen en mogen innemen in het leven van het kind en diens adoptieouders. Dat vraagt opnieuw van ze dat ze de wensen van anderen tegen hun eigen behoeften afwegen.[458]

6.5 Afstandsvaders

In de verhalen van de kleine groep afstandsvaders in ons onderzoek komen drie thema's terug. Zij hebben zich destijds buitenspel gezet gevoeld in de besluitvorming over wat er met de zwangerschap en het kind zou gebeuren. Hun verhaal en hun verdriet is lang onzichtbaar geweest, niet alleen voor hun directe omgeving, maar ook in publieke gesprekken over afstand en adoptie. Voor de meerderheid van hen blijft het zoeken naar de rol die zij kunnen en mogen innemen in het leven van het afstandskind.

6.5.1 Buitenspel

De meeste afstandsvaders in dit onderzoek waren minderjarig (jonger dan 21 jaar) ten tijde van de zwangerschap, en meestal was de conceptie onbedoeld.[459] De meerderheid van de afstandsvaders gaf aan dat zij destijds grotendeels buiten beslissingen over de zwangerschap, en procedures voor afstand en adoptie gehouden werden.[460] Een afstandsvader vertelt:

> *"Ik werd bewust overal buiten gehouden en wist niet wanneer en waar de baby geboren werd/zou worden. In alle stukken die ik veel later heb gezien is mijn naam weggelaten en wordt er alleen over de verwekker gesproken. Pas nadat de baby geboren was is mijn moeder gebeld om te zeggen dat het een gezonde baby was. Meer niet. Ze mocht niet weten waar de baby zich bevond. Van mijn moeder hoorde ik dus van de geboorte."*[461]

Geen van de mannen die deelnamen aan dit onderzoek was bij de geboorte van het kind aanwezig, terwijl een aantal van hen dat wel had gewild.[462]

Door de mannen en hun directe omgeving, werd de zwangerschap, bevalling en afstand vaak gezien als een aangelegenheid van (de familie van) de vrouw.[463] Een afstandsvader benadrukt dat de familie van zijn zwangere vriendin de beslissingen nam: "*Het taboe was zo erg, en de druk vanuit de ouders van [naam] was heel erg groot. Er was geen keuze*".[464] Een ander vertelt: *"ik dacht toen dat de moeder dat besliste en dat zij bepaalde wat met de baby ging gebeuren."*[465] Sommigen van hen kijken daar nu anders tegenaan, en menen dat zij destijds misschien meer hadden moeten doen om het kind te behouden. Bij sommigen leidde dat tot gevoelens van zelfverwijt.[466] *"Had ik toen maar...*", uit een afstandsvader.[467] Een ander vertelde:

> *"[…] Ik ben er niet tegen in gegaan. Ik ben niet boos geworden tegen die vader en zeggen van... Godverdomme, het is ons leven, niet jouw leven. Dat had ik kunnen zeggen. Maar ik heb me laten overdonderen […] dat is wel iets waar ik mee zit. Ik denk, ja, verdomme, ik had toen anders moeten reageren."*[468]

De mannen voelden zich ook buitenspel gezet door instanties.[469] Zo werden zij vaak niet geïnformeerd:

> *"Het feit dus dat Fiom mij niet geïnformeerd heeft over wat mijn mogelijkheden waren, niet over wat de gevolgen zijn, totaal niets."*[470]

Ze voelden zich bovendien onpersoonlijk en afstandelijk bejegend als 'de verwekker'.[471] Ook in officiële procedures voelden zij zich niet gezien:

> *"Als afstandsvader heb je eigenlijk geen recht. En je bent geen afstandsvader, want ik heb geen afstand gedaan, ik heb niks getekend. Dus ik heb helemaal geen recht".*[472]

Het levert de mannen die hun ervaringen deelden in dit onderzoek, frustratie en verdriet op en soms ook boosheid.

6.5.2 Onzichtbaar verleden

In de omgeving van de mannen werd vaak niet meer over de afstand gesproken:[473]

> *"Ik had het heel veel weggestopt. Mijn ouders wisten het bijvoorbeeld niet. Ik was toen het gebeurde nog geen twintig. […] En ja, ik kwam uit een gezin waar gewoon niet gepraat werd. Er werd niet over problemen gepraat…".*[474]

De geheimhouding van de zwangerschap en geboorte, wordt door mannen benoemd als een extra last: "*omdat het weggestopt werd, geeft dat heel veel narigheid naderhand […] je kunt het er dus met niemand over hebben. En dat gaf bij mij een heleboel stress*."[475]

Afstandsvaders vertelden in dit onderzoek hoe zij gevoelens over de afstand wegstopten en naar afleiding zochten om er niet mee bezig te hoeven zijn:

> *"En ik heb dat heel goed weg kunnen stoppen, constant. Ja, zo proberen niet aan te denken, proberen weg te stoppen. Ik kan daar nou toch niks meer aan doen."*[476]

De meeste mannen gaven aan dat zij niet dagelijks herinnerd worden aan de afstand, maar soms zijn er specifieke zaken die hen herinneren aan de afstand en adoptie, zoals plaatsnamen of de geboortedatum van hun kind. Voor anderen is het omgaan met de afstand een voortdurend proces. Een afstandsvader vertelt:

> *"Dit proces is nog niet klaar, af en toe komt dat weer boven en doe ik daar weer iets mee en dat gaat weer wat beter, ooit leer ik het, dan is het niet allemaal zo pijnlijk meer".*[477]

Uit het onderzoek van Atria blijkt dat de gebeurtenissen grote invloed hebben gehad op hun leven: in het contact met familie, in het aangaan van intieme relaties, of de opvoeding van later gekregen kinderen.[478] Hoewel mannen spreken over emoties als verdriet, onmacht, paniek en berusting, noemen zij de invloed van deze gebeurtenissen niet altijd enkel negatief. Een man vertelt:

> *"[…] De afstand blijft als een rode draad door mijn leven geweven, maar heeft geen negatieve invloed op ons gezinsleven. Ik denk zelfs dat de pijnlijke momenten als we herinneringen hierover ophalen, de relatie met mijn vrouw eerder verdiept heeft."*[479]

In publieke discussies over afstand en adoptie zijn volgens de mannen de ervaringen van de afstandsvader weinig zichtbaar. Afstandsvaders zijn niet door een belangenorganisatie vertegenwoordigd, noch wordt hun perspectief veel gedeeld in de media.[480] Ook als die gesprekken wel plaatsvinden, ervaren mannen niet altijd de ruimte en openheid om hun ervaringen te delen. Zo vertelt één van hen dat hij deelnam aan een groepsgesprek over afstand en adoptie, waaraan vooral afstandsmoeders deelnamen. Volgens deze afstandsvader was "*de hele sfeer aan die tafel, alsof mannen de enige schuldigen waren"* en was er voor zijn ervaringen en gevoelens weinig ruimte.[481]

6.5.3 Positie in het leven van het kind

Afstandsvaders vertelden in dit onderzoek over hun verlangen naar informatie over hun biologische kind. Zo willen ze graag weten hoe het met hun kind gaat.[482] Veel mannen die deelnamen aan dit onderzoek hebben getracht om in contact te komen. Dat is niet iedereen gelukt.[483] De mannen die dat wel lukte, ervaren het contact als positief.[484]

Afstandsvaders vertelden hoe ze zoeken naar de rol die zij kunnen innemen in het leven van hun kind.[485] Een vader vertelt hoe hij daarin zoekt naar een balans tussen zijn eigen verlangens en de wensen van zijn kind:

> *"[naam biologische dochter] bepaalt het tempo. Wanneer ik zou willen zeggen, nou ik wil dat jij bij onze familie hoort en dat jij bij onze kinderen hoort, en dat wij zoveel mogelijk samen moeten doen en dat de kleinkinderen […] Nee. Daar ben ik heel straight in. [naam biologische dochter] bepaalt het tempo en als zij zegt van nou de kinderen die hebben daar geen behoefte aan, of wanneer het toevallig zo uitkomt, en dat hebben we dan ook zo afgesproken."*[486]

Een ander vertelt hoe hij ook rekening probeert te houden met de loyaliteit van zijn afstandsdochter naar haar adoptieouders:

> *"Ik verwacht dat er een hele grote loyaliteit is van [naam biologische dochter] en haar gezin ten opzichte van haar moeder en niet alleen, meer dan loyaliteit. Loyaliteit tussen haar moeder en hun oma en ja, op het moment dat ik daarbij kom, kan het op z'n minste het gevoel geven dat ik in de plaats kom van...."*[487]

Het is voor sommigen van hen ingewikkeld dat zij, als biologische vader, geen juridische band met het kind hebben. Dat compliceert voor hen soms zaken, zoals het laten delen van het afstandskind in de erfenis:

> *"Ik ga het nooit voor elkaar krijgen om [naam kind], hetzelfde recht te geven als mijn eigen kinderen. Straks het testament ofzo".*[488]

Zo blijft het voor veel afstandsvaders zoeken naar de plek die zij in het leven van hun afstandskind mogen innemen, en die het kind heeft in dat van hen.

6.6 Adoptie- en pleegouders

Ongeveer vijftien adoptie- of pleegouders deelden in het kader van dit onderzoek hun ervaringen met het grootbrengen van een afstandskind. In hun verhalen vallen vier thema's op: hun dankbaarheid voor de adoptie, de zorgen en de onzekerheden die erbij hoorden, het gebrek aan professionele ondersteuning bij het opvoeden van een adoptiekind en de zoektocht van een adoptiekind naar biologische ouders.

6.6.1 Dankbaarheid voor de adoptie

De meeste pleeg- en adoptieouders noemen hun kinderwens als voornaamste reden voor hun keuze voor de pleegzorg of adoptie.[489] Een adoptiemoeder vertelt dat haar omgeving de adoptie zag als een goede daad, terwijl voor haar de adoptie voornamelijk voortkwam uit een kinderwens: "*ik wilde gewoon heel graag kinderen."*[490] Voor anderen speelden ideologische redenen mee:

> *"We hadden al 2 biologische kinderen gekregen […] om ideologische redenen [wilden we] geen derde kind op de wereld zetten, daarom kozen we voor adoptie".*[491]

Terugkijkend op hun ouderschap ervaren de pleeg- of adoptieouders de opvoeding van hun adoptiekind als een verrijking van het gezin en hun leven:

> *"Het heeft ons leven geweldig verdiept. Ja. Ook onze relatie. Ja. En... En verrijkt. Ja. Dus je komt zo anders in het leven te staan. […] we zijn daar meer dimensionaal door gaan leven."*[492]

Pleeg- of adoptieouders vertelden vooral over blijdschap, liefde, geluk en dankbaarheid als het gaat om de gevoelens rond de adoptie van hun kind.[493]

6.6.2 Onzekerheden over ouderschap

De adoptie of pleegzorg bracht ook zorgen en onzekerheden met zich mee. Ouders deelden met de onderzoekers uiteenlopende ervaringen met het ondergaan van onderzoek naar hun geschiktheid als pleeg- of adoptieouder.[494] Voor sommigen was het onaangenaam of zelfs "*verschrikkelijk*"[495], terwijl het voor anderen voelde als een "*liefdevol*" proces.[496] Soms voelden zij zich kwetsbaar in die controlerende procedures of vonden de manier waaróp overdreven zorgvuldig.[497] Desondanks hadden ouders ook begrip voor de noodzaak van dergelijke controles: *"dat accepteer je, omdat je weet dat dat er dus bij hoort",* aldus een van hen.[498]

De pleeg- en adoptieouders hebben de komst van een kind in het gezin ervaren als een belangrijk moment in hun leven.[499] Tegelijkertijd blijkt uit de verhalen van pleeg- en adoptieouders hoe onwennig het kan zijn om plotseling de 'ouder' van een kind te zijn.[500] Een adoptiemoeder vertelt over het verloop van de eerste ontmoeting met haar adoptiedochter in het kindertehuis:

> *"Daar was een hele grote tafel waar vier verzorgsters tegelijk kinderen aan het uitkleden waren dan schoof [dochter] naar de andere kant van de tafel. En als ik haar een fles had gegeven dan spuugde zij 'm uit. Dus ik dacht na drie dagen: jemig, dit kind wil mij helemaal niet. En toen was ik daar heel verdrietig over. En toen zei mijn man: 'Dan moeten wij zeggen dat we dit niet willen.' Ik was daar heel boos over dat hij zo reageerde. Maar dat zette bij mij ook wel een knop om. Als je zelf een kind baart kun je ook niet zeggen: 'Ik wil het niet.' Dus wij zullen het ermee moeten doen … Familie is in principe dat wat je krijgt en wat je niet zoekt, hè?"*[501]

Adoptieouders vertelden in dit onderzoek dat zij zich, naarmate de band met hun adoptiekind sterker werd, geschikter voelden als ouders.[502]

Uit het onderzoek blijkt dat de tijd tussen de plaatsing van het pleegkind in het gezin en de officiële adoptie, *"best een spannende tijd"* was voor adoptieouders, omdat ze dan het gevoel hadden dat het kind nog uit het gezin kon worden weggenomen.[503] Voor velen van hen nam de formele adoptie die onzekerheid weg.[504] Het moment dat een pleeg- of adoptiekind op zoek gaat naar de biologische ouder, kan complexe gevoelens oproepen en onzekerheid voeden over hun plaats als ouder in het leven van hun kind (zie H6.6.4).

6.6.3 Gebrek aan adequate professionele ondersteuning

De meerderheid van de pleeg- of adoptieouders geeft aan onvoldoende steun te hebben gehad in hun ouderschap, terwijl ze dat wel nodig hadden:

> *"We wisten vooraf niet wat ons te wachten stond en hebben veel problemen geweten aan het karakter van het kind en niet meteen aan de adoptie. We wisten ook niet waar we met onze problemen terecht zouden kunnen"*[505]

Uit hun verhalen blijkt dat de opvoeding van een afstandskind extra aandacht kon vragen, bijvoorbeeld vanwege angst van een kind om in de steek gelaten te worden.[506] Een ouder merkte op dat haar adoptiekind meer vroeg om bevestiging dan haar andere (biologische) kinderen: "*Ik moest tegen haar ook veel vaker zeggen van ik hou heel veel van jou".*[507] Anderen rapporteerden vooral problemen tijdens de pubertijd, maar gaven daarbij aan dat dit niet altijd te wijten was aan de afstand of adoptie, maar ook om 'normale' problemen van de puberteit ging.[508] Een aantal pleeg- en adoptieouders wees op problemen later in het leven van hun pleeg- of adoptiekind. Een adoptiemoeder vertelde dat haar adoptiekinderen *"vanaf zo rond hun dertigste, veertigste*" begonnen te worstelen met vragen over afstand en adoptie.[509] Een ander zegt:

> *"… ik schrik van de problemen die zij, pas toen ze ouder werden, gingen ervaren van het feit dat zij ooit zijn afgestaan c.q. niet gewild."*[510]

Bij die worsteling van adoptiekinderen ervaren veel ouders verdriet, pijn en gevoelens van onvermogen.[511] Zij gaven aan dat er weinig professionele kennis en steun was (en is) als het gaat om afstandsproblematiek bij kinderen en wat de gevolgen van adoptie zijn voor het kind en diens adoptieouders. Één van hen vertelt:

> *"Achteraf had met psychologische ondersteuning (en meer kennis van wat afgestaan zijn met een kind doet) misschien voorkomen kunnen worden dat mijn kinderen op latere leeftijd depressies zouden ontwikkelen. Ik denk nu dat ook contact met de biologische moeder/ouders dit had kunnen voorkomen."*[512]

Adoptieouders hadden graag meer kennis en begeleiding gewild over de gevolgen van afstand en adoptie voor het kind en voor henzelf, om beter te begrijpen waar hun kind doorheen ging.[513]

6.6.4 Positionering in de zoektocht naar biologische ouders

De zoektocht van een kind naar diens afkomst kan voor pleeg- en adoptieouders spannend zijn en complexe gevoelens oproepen.[514] Een ouder vertelt bijvoorbeeld over: *"een dubbel gevoel: blij voor het kind, onzeker voor mij."*[515] Een ander zegt: *"Heel goed van haar, maar het heeft haar ook verdriet gedaan, en dat doet mijn man en mij ook verdriet*".[516] De meeste pleeg- en adoptieouders in dit onderzoek staan achter de zoektocht.[517] Velen van hen ervaren uiteindelijk het contact tussen hun kind en diens biologische ouder(s) als positief en helpend voor het kind, maar soms ook als ingewikkeld voor het kind of voor henzelf.[518]

Meerdere pleeg- en adoptieouders vertelden ook over hun verdriet om de biologische moeder van hun kind:

> *"Ik was verdrietig hoe het met haar biologische moeder ging. Dat was moeilijk om mee te leven."*[519]

Ook deelden een aantal adoptieouders in het onderzoek gevoelens van boosheid over de manier waarop er destijds met de afstandsmoeder en de kinderen werd omgegaan.[520] Een van hen vertelt:

> *"Dat vind ik ergens schandalig, dat dat zo gebeurd is, dat [de biologische moeders] zo in de kou gezet zijn."*[521]

6.7 Naasten

In het onderzoek van Atria, *Diepe sporen*, komen de ervaringen van 24 naasten terug. Deze mensen delen ervaringen met de afstand of adoptie in het leven van iemand met wie zij een directe relatie hebben of hadden. Het gaat dan bijvoorbeeld om de zus van een 'afstandsmoeder', of een partner van een 'afstandskind'. Deze ervaringen zijn lastig met elkaar te vergelijken. Wel blijkt uit hun verhalen dat de impact van afstand en adoptie niet beperkt blijft tot directbetrokkenen, maar een bredere doorwerking heeft op familiedynamieken en de directe sociale omgeving van afstandskinderen en afstands- en adoptieouders.

Naasten ervaren dat er niet vaak wordt stilgestaan bij hun positie als naasten.[522] Toch hebben de gebeurtenissen ook op hun leven een diepe indruk achtergelaten. Zo kan het moment dat een kind erachter komt dat diens ouder is afgestaan en geadopteerd – ook in deze nieuwe generatie – gevoelens over identiteit in de war schoppen en vragen over afstamming oproepen. Een kind van een afgestane en geadopteerde vrouw vertelt:

> *"Ik moest ervan huilen. Ik was namelijk erg gesteld op mijn beppe (we zijn Fries), de (adoptie) moeder van mijn moeder. Zij was op dat moment de persoon in mijn leven waar ik de sterkste band mee voelde en ik keek tegen haar op. Ik vond het daarom op dat moment erg om te horen dat wij geen biologische familie van elkaar waren. Daar komt bij – en dit klinkt heel vervelend – dat de familie van mijn vader als nogal asociaal te boek stond. Ik vond het heel erg dat zij dan de enige mensen waren waarvan ik wist dat ik er genetisch mee verwant was."*[523]

Iemand van wie haar oudste broer werd afgestaan, vertelt hoe de ontmoeting met die broer haar positie in de familie veranderde:

> *"Want je bent altijd opgevoed als oudste. Maar je bent gewoon de middelste. En dat is natuurlijk wat je voelt. […] En die plek was altijd gewoon natuurlijk leeg. En die is nu ingevuld. Dus dat geeft ook wel een soort rust. Dat merk ik."*[524]

Zo blijkt uit de verhalen van naasten dat een afstandsverleden in families doorwerkt en kan leiden tot identiteitsvragen.

De zus van een afstandsmoeder beschreef hoe de afstand haar gevoelens rondom zwangerschap veranderde:

> *"[…] Nou de boodschap was, je kan maar beter niet zwanger worden. Die boodschap heb ik onthouden. Het was gewoon helemaal fout om zwanger te worden. Mijn zus werd enorm veroordeeld daarover. En weggestopt enzovoort. Ik denk dat dat wel invloed op mij gehad heeft. Ik geloof al niet dat ik zo'n enorm verlangen had naar kinderen, moet ik echt ook eerlijk in zijn. Maar dit was heel indrukwekkend."*[525]

Ook anderen vertelden hoe hen door het afstandsverhaal van hun zus een moraal over seks en zwangerschap werd ingeprent:

> *"[…] Het werd zo verteld alsof er iets heel ergs gebeurd was. Seks was iets wat helemaal verkeerd was. Seks hebben en zwanger zijn was een schande."*[526]

Naasten vertelden dat afstand en adoptie een levenslange impact heeft ook op hen, als naasten. Als broer, partner of dochter moeten ook zij leren omgaan met de gevolgen ervan in hun familie of omgeving.[527] Een partner van een afstandskind vertelt:

> *"Zij heeft door adoptie bindingsangst. Dus haar overgave naar mij toe vindt zij heel lastig en ik ook. Ze kan voor mij onbereikbaar zijn".*[528]

Naasten ervaren dat relaties ingewikkeld kunnen zijn, en dat het gesprek over afstand en adoptie niet makkelijk is.[529] Een zus van een afstandsmoeder vertelt hoe het haar contact met haar zus door de jaren heen heeft beïnvloed:

> *"Op een bepaald moment ben ik ook weggebleven. Ja. Bij haar. Omdat de spanning groter werd. […] Het was gewoon te veel. Ik wist eigenlijk, ik heb ook niks gevraagd. Verschrikkelijk."*[530]

Als er over de afstand en adoptie gesproken wordt, kan dat de band tussen naasten en direct betrokkenen juist ook verdiepen.[531]

Het is voor naasten niet gemakkelijk gebleken om ondersteuning of zichtbaarheid te krijgen voor de impact van deze geschiedenis op hun leven. Zij waarderen dat zij door middel van dit onderzoek de gelegenheid kregen hun ervaringen te delen.[532] Een van hen deelt:

> *"Nou ja, het is ook wel goed om te vertellen vanuit mijn perspectief. Dat is wel een beetje nieuw. Ik denk dat ik... ...ja, daarom ook zoveel tranen heb. Want eigenlijk gaat het daar nooit over. [...] Kijk, dat is eigenlijk ook mijn eigen levensgeschiedenis. Dat ik heel lang gezwegen heb en dat het natuurlijk enorm bevrijdend is toen ik kon gaan praten".*[533]

6.8 Slot

Het maakt grote indruk om te lezen en horen over de ervaringen van mensen die in hun persoonlijke leven te maken kregen met afstand en adoptie. In de verhalen komt een aantal thema's telkens terug. Een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie is niet een verleden dat mensen achter zich laten. Familiebanden zijn doorbroken en nieuwe zijn gevormd. Het heeft impact op henzelf, hun naasten, en op generaties die na hen komen. Hoewel afstand en adoptie niet ieders leven compliceren, geeft de meerderheid van de respondenten aan dat het tot op de dag van vandaag aandacht van hen vraagt. Bovendien worden er nog episodes aan die geschiedenissen toegevoegd als mensen op zoek gaan naar informatie over hun verleden of contact zoeken met bloedverwanten.

Bepaalde vanzelfsprekendheden over wie familie is en hoe je met familie omgaat, gelden niet voor mensen met een afstandsverleden of adoptiegeschiedenis. Zij moeten vaak intensief en delicaat 'familiewerk' verzetten om uit te zoeken wat familie betekent. Persoonlijke geschiedenissen van afstand en adoptie zijn daarom beladen, voor betrokkenen zelf, maar ook voor hun naasten. Het onderwerp afstand en adoptie is nog vaak omgeven met zwijgen en geheimhouding. Het is voor betrokkenen niet altijd gemakkelijk en soms onmogelijk om de stilte te doorbreken en in vrijheid over hun ervaringen te spreken.

Een ander terugkerend thema is het gebrek aan regie dat zij destijds hadden en vandaag de dag nog hebben over basale, existentiële levenszaken. Hoewel afstandskinderen en -ouders in het verleden van elkaar gescheiden zijn, zijn zij tot op de dag van vandaag van elkaar afhankelijk, bijvoorbeeld voor antwoord op afstammingsvragen of ontmoetingen met bloedverwanten. Die afhankelijkheid van anderen en van instanties, ontneemt betrokkenen de regie om op hun eigen voorwaarden en tempo hun levensvragen te beantwoorden en op een door hen geëigende manier hun verleden van afstand en adoptie te verwerken.

Bovengenoemde thema's over een 'levend' verleden, familiewerk, ingewikkelde stiltes rondom afstand en adoptie en het gebrek aan regie, vinden we bij alle betrokkenen met zo'n verleden terug. De ervaringen van afstandskinderen, afstandsmoeders, afstandsvaders, adoptieouders en naasten verschillen echter ook van elkaar op cruciale punten. Hun positie in deze geschiedenis, als kind of ouder, bracht specifieke ervaringen met zich mee.

Afstandskinderen vertelden in de interviews hoe de afstand belangrijke aspecten van hun leven fundamenteel beïnvloedde. Veel gegevenheden die gelden voor kinderen die bij hun biologische ouders opgroeien, gelden niet voor hen. Het blijft vaak zoeken naar de rol die zij kunnen en mogen innemen

als adoptie- of pleegkind. Bovendien hebben zij niet altijd kennis over hun eigen afstamming en vroege verleden. De continuïteit tussen het eigen levensverhaal en de familiegeschiedenis is niet vanzelfsprekend. De pleeg- of adoptiefamilie waarin een afstandskind opgroeide, kon dit alles voor een deel bieden. Maar voor een aantal van de deelnemers aan dit onderzoek is dat niet gebeurd. Voor hen brachten afstand en adoptie blijvende en soms ontwrichtende pijn, verdriet en eenzaamheid met zich mee.

De rode draad in de getuigenissen van afstandsmoeders in dit onderzoek is dat de zwangerschap hen overkwam en dat zij daarvoor door hun familie, sociale omgeving en professionals verantwoordelijk werden gehouden en veroordeeld. Vervolgens werden zij veelal alleen gelaten met de consequenties en beschrijven zij gevoelens van eenzaamheid bij de bevalling en de afstand. De pijn van die traumatische gebeurtenis, hebben zij alleen moeten dragen. Velen van hen hebben daar jarenlang over gezwegen. Zij werden geplaagd door vragen of het mogelijk was geweest dat het anders was gegaan. Dat had grote impact op hun verdere leven: eenzaamheid, schuldgevoel en schaamte, broze familierelaties en pijn voeren in de verhalen uit dit onderzoek de boventoon. Hun verhaal mocht er niet zijn en uit wat ze nu vertelden blijkt dat niets in hun leven zo allesdoordringend aanwezig is als dat wat er niet mocht zijn.

Uit de verhalen van de afstandsvaders blijkt dat zij zich onzichtbaar en buitenspel gezet hebben gevoeld. Destijds hebben zij ervaren dat zij buiten de besluitvorming en procedures rondom een zwangerschap, bevalling, afstand en adoptie zijn gehouden. Zij voelden zich daarin machteloos. Later kregen zij niet zelden te maken met zelfverwijt. Sommigen van hen werden geplaagd door de vraag of zij niet meer hadden kunnen doen. Een aantal van de mannen stopte gevoelens over deze gebeurtenissen lange tijd weg en leed onder de geheimhouding die de geschiedenis van hen vroeg. Nog altijd ervaren zij beperkte ruimte om te spreken over hun ervaringen, omdat ze soms als ‘schuldigen’ of de aanstichters van het leed worden geportretteerd. Voor ieder van hen blijft het zoeken naar de ruimte die zij als biologische vader kunnen en mogen innemen in het leven van hun afgestane kind.

Terugkijkend op adoptie of pleegzorg voelen pleeg- en adoptieouders vooral dankbaarheid. Voor hen ging met de komst van hun kind(eren) een wens in vervulling. De meerderheid van deze ouders heeft ervaren dat het grootbrengen van hun pleeg- of adoptiekind ook extra zorgen met zich meebrengt over het welzijn van het kind. Vaak ontbrak het hen echter aan adequate professionele steun om de problematiek rondom afstand en adoptie in het leven van hun kind goed te begrijpen en begeleiden. De verhalen die zij deelden in dit onderzoek getuigen ook van de onzekerheid die pleeg- en adoptieouderschap met zich meebracht. De biologische ouders van een pleeg- of adoptiekind verdwijnen nooit helemaal uit beeld; zij zijn altijd (latent) aanwezig. De eerste maanden of jaren van pleegzorg waren spannend omdat de mogelijkheid nog openlag dat de biologische ouders het kind terug zouden halen. Ook het moment waarop een pleeg- of adoptiekind op zoek ging naar diens afkomst, kon voor pleeg- en adoptieouders complexe gevoelens oproepen en onzekerheid over hun plaats in het leven van hun kind voeden.

De ervaringen van ‘naasten’ verschillen afhankelijk van hun rol in het leven van degene die te maken kreeg met afstand en adoptie. Toch vallen ook in hun verhalen een aantal zaken op. De impact van afstand en adoptie bleef niet beperkt tot directbetrokkenen. Ook hun naasten kregen te maken met identiteits- en afstammingsvragen en complexe relaties. Zo blijken afstand en adoptie door te werken in familiedynamieken tot in nieuwe generaties. De verhalen van naasten tonen hun behoefte om ook over die ervaringen te praten.

In dit hoofdstuk kwam de impact van afstand en adoptie op betrokkenen aan de orde. In het volgende hoofdstuk lezen we hoe zij terugkijken op de maatschappelijke geschiedenis van afstand en adoptie en hoe zij vinden dat de samenleving en de politiek, nu en in de toekomst, met deze geschiedenis zouden moeten omgaan.

7. Ruimte maken voor het verleden

7.1 Introductie

Ervaringen met afstand en adoptie laten tot op de dag van vandaag sporen na in de persoonlijke levens van mensen. Hoe er met deze geschiedenis wordt omgegaan, door politiek en samenleving, heeft gevolgen voor hun welzijn nu en in de toekomst. De commissie vindt het belangrijk om mensen zelf aan het woord te laten over wat zij daarin nodig achten. Daarom gaf zij de Universiteit Maastricht de opdracht te onderzoeken hoe betrokkenen nu terugkijken op de maatschappelijke geschiedenis van afstand en adoptie, en hoe zij vinden dat de samenleving, professionals en de politiek met deze geschiedenis zouden moeten omgaan.

Erkenning gaat over het gegeven dat mensen en hun ervaringen ertoe doen in een samenleving. Dat zij, met wat hen in het verleden is overkomen, worden gezien, gehoord en serieus genomen. Uit dit onderzoek blijkt dat het voor mensen met een afstandsverleden en adoptiegeschiedenis belangrijk is dat er maatschappelijke bewustwording ontstaat over wat er destijds is gebeurd en over de impact die dat had en heeft op de levens van betrokkenen. Wat maatschappelijke bewustwording precies inhoudt en waarom dat belangrijk is voor betrokkenen, bespreken we in paragraaf 7.2.

Erkenning betekent bovendien dat zo'n geschiedenis zodanig serieus wordt genomen dat er lessen uit worden getrokken voor huidige en toekomstige generaties. Naast maatschappelijke bewustwording, wijzen betrokkenen daarom op het belang van wezenlijke verandering in praktijken rond afstand en adoptie. Ze spreken de wens uit dat de problemen van toen nu niet meer zullen kunnen optreden en dat de problemen die vandaag de dag nog door deze geschiedenis ontstaan ook op aanpak kunnen rekenen. Welke wezenlijke verandering betrokkenen graag concreet zouden zien, bespreken we in paragraaf 7.3.

Inherent aan de geschiedenis van afstand en adoptie is dat bloedverwanten die in het verleden van elkaar zijn gescheiden, tot op de dag van vandaag van elkaar afhankelijk zijn om existentiële levensbehoeften te vervullen, zoals het verkrijgen van afstammingsinformatie of het herstellen van ouder-kind contact. De belangen van betrokkenen kunnen daarin recht tegenover elkaar komen te staan. In paragraaf 7.4 gaan we in op die botsende belangen en wat het vraagt om daar zorgvuldig mee om te gaan.

7.2 Maatschappelijke bewustwording

Voor mensen die te maken kregen met afstand en adoptie is het belangrijk om te weten wat er destijds precies is gebeurd en hun eigen geschiedenis te kennen. Zij vinden het ook belangrijk dat de samenleving meer kennis heeft van deze geschiedenis en de gevolgen ervan. Een afstandsmoeder vertelt: *"Ik vind nog steeds dat er niet genoeg over bekend is, ook over afstand."*[534] Een andere afstandsmoeder licht dit toe: *"omdat het een maatschappelijk probleem is."*[535] Hieronder gaan we nader in op de betekenis die betrokkenen hechten aan waarheidsvinding, publieke kennis en maatschappelijk begrip van afstand en adoptie. We bespreken daarna ook het belang van taal en woorden om over dit delicate onderwerp zorgvuldig te spreken.

7.2.1 Het belang van waarheidsvinding, publieke kennis en maatschappelijk begrip

Waarheidsvinding

In dit onderzoek vertelden mensen hoe belangrijk het voor hen is dat er objectieve kennis is over hun afstandsverleden of adoptiegeschiedenis.[536] "*Waarheidsvinding is heel belangrijk*", zegt een afstands-moeder.[537] Zij hopen antwoorden te vinden op vragen over wat er precies is gebeurd en welke rol instituties zoals staat, kerk, wetenschap en professionele organisaties daarbij hebben gespeeld. Zoals een afstandskind zich afvraagt:

"Hoe heeft dit in godsnaam kunnen gebeuren? Hoe? Hoe hebben we nou met z'n allen, als maatschappij, als wetgever, als whatever een situatie en een wet opgetuigd die het mogelijk maakte om, zeg maar, kinderen nog voor hun geboorte van hun moeder te scheiden?" [538]

Onafhankelijk onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie maakt deze praktijken als maatschappelijk verleden zichtbaar, maakt het mogelijk om daarin verantwoordelijkheden te onderzoeken en daarvan te leren.

Publieke kennis

In publieke discussies en in privégesprekken worden persoonlijke verhalen over afstand en adoptie soms nog in twijfel getrokken, zo blijkt uit de gehouden interviews.[539] Een afstandsmoeder vertelt over de reactie die zij kreeg als zij haar verhaal over de afstand deelde: "… *Je kunt toch een flatje huren en naar de sociale dienst?...".*[540] Op het moment dat deze geschiedenis als een publiek feit erkend wordt, hoeven betrokkenen niet langer te 'bewijzen' wat hen is overkomen. Dan is hun persoonlijke geschiedenis onderdeel van een maatschappelijk erkend verleden.[541] Het geeft individuele verhalen een historische, sociaal-maatschappelijke inbedding.

Maatschappelijk begrip

Uit dit onderzoek blijkt ook dat respondenten nogal eens stuiten op gebrek aan begrip van de impact die hun geschiedenis van afstand en/of adoptie op hen had en heeft. Niet iedereen begrijpt dat een persoonlijk verleden van afstand en adoptie vraagt om delicaat en intensief 'familiewerk' toen en nu (zie H6.2.2), hoe moeilijk het kan zijn om jarenlang te zwijgen of om stiltes en familiegeheimen te doorbreken (zie H6.2.3), hoe zij de regie over hun leven verloren en tot op de dag van vandaag afhankelijk zijn van instanties en andere betrokkenen om vragen over een afstandsverleden, adoptieverhaal of afstamming te beantwoorden (zie H6.2.4).[542] Bovendien beseffen buitenstaanders niet altijd dat het hier gaat om een 'levende' of 'dynamische' geschiedenis: in elke levensfase kan zo'n verleden opnieuw opspelen en nieuwe vragen, herinneringen en emoties oproepen (zie H6.2.1).[543] De meerderheid van de respondenten gaf in het vragenlijstonderzoek van Atria aan dat maatschappelijke bewustwording van de ervaringen en de gevolgen van afstand en adoptie, hen zou helpen in de omgang ermee.[544]

Wetenschappelijke kennis over deze geschiedenis kan bijdragen aan de erkenning van individuele verhalen van betrokkenen, vergroot het maatschappelijk bewustzijn van de gevolgen ervan voor betrokkenen, en schept bovendien ruimte voor nieuwe, meer genuanceerde, discussies over het onderwerp.[545]

7.2.2 Zorgvuldig spreken over afstand en adoptie

Maatschappelijke bewustwording gaat ook over de manier waarop er over afstand en adoptie gesproken wordt. Het is voor betrokkenen niet altijd makkelijk om over een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie te spreken.[546] Jarenlange stilte of familiegeheimen kunnen dat bemoeilijken (zie H6.2.3). Terwijl, zo blijkt ook uit dit onderzoek, praten juist belangrijk kan zijn.[547] Mensen met een afstands- of adoptieverleden krijgen geregeld te maken met afwijzende reacties van anderen, die er bijvoorbeeld niet over willen praten, of het verleden (impliciet) veroordelen, dan wel beoordelen vanuit hun eigen (normatieve) kaders.[548] Het weerhoudt sommigen ervan om over hun verleden te spreken.[549] Een goed gesprek over dit onderwerp vraagt om aandacht voor het kiezen van woorden, oordeelloosheid in het luisteren naar verhalen en eigen regie van betrokkenen in het spreken of zwijgen over een persoonlijk verleden.

Het kiezen van woorden

Terminologie rondom 'afstand' en 'adoptie' ligt gevoelig (zie H2.2.1). De term 'afstand' bijvoorbeeld, in woorden als 'afstandsmoeder', 'afstandsvader', of 'afstandskind', heeft voor sommigen een lading van actief en bewust handelen en suggereert daarmee vrijwilligheid in het afstaan. Maar daarmee geeft het woord geen uitdrukking aan belangrijke aspecten van de geschiedenis zoals de sociale druk waarmee zwangere meisjes en vrouwen te maken kregen of aan bevallingspraktijken in een aantal tehuizen en de manier waarop baby's van hun biologische moeders werden 'weggenomen'.[550] Een van deze vrouwen heeft het daarom liever niet over 'afstandsmoeders', maar over "*moeders die geen moeder mochten zijn".* [551]

Een afstandskind vertelt: "*die suggestie in de taal dat ik als kind ben 'afgestaan', dat moet eruit … ik voel mij niet afgestaan … ik voel mij afgepakt.*"[552] Zo kunnen ook termen als 'adoptiekind' of 'geadopteerde' pijn doen. Die drukken namelijk niets uit van de levens veranderende gebeurtenis die eraan voorafging: voordat een kind wordt geadopteerd, is het immers eerst 'afgestaan'.[553] De manier waarop er over 'afstand' en 'adoptie' gesproken wordt ligt daarom gevoelig en sluit niet altijd aan bij de geleefde werkelijkheid van wie een geschiedenis met afstand en adoptie heeft.[554]

Ontbreken van taal

Termen te vinden die wel passen, blijkt niet makkelijk te zijn. Mensen geven te kennen dat het hen ontbreekt aan woorden.[555] Zij ervaren een gebrek aan taal om begrijpelijk en invoelbaar te maken voor buitenstaanders wat het betekent om een kind 'af te staan', of om 'afgestaan' te zijn. Een afstandsmoeder vertelt:

> *"Taal heeft zich ook niet kunnen ontwikkelen, want er lag een taboe op en als er niet over gesproken wordt, kan een taal zich niet ontwikkelen … het ontwikkelen van taal gaat gelijk op met het doorbreken van stilte..."*[556]

Sinds er meer maatschappelijke aandacht is voor de geschiedenis van afstand en adoptie, komen ook de complicaties van taal meer tot uiting. Het vertellen van verhalen en het ontwikkelen, herformuleren en aanscherpen van de woorden daarvoor is onderdeel van het bespreekbaar maken van een geschiedenis die lang onbesproken en ongezien bleef.

Oordelen

In privé- of publieke gesprekken over een persoonlijk afstands- of adoptieverleden lopen mensen geregeld aan tegen morele oordelen van buitenstaanders. Het onderwerp raakt namelijk aan maatschappelijke denkbeelden over ouderschap en gezinsvorming. Afstandsmoeders worden soms geconfronteerd met ongeloof en het oordeel van buitenstaanders dat een 'echte moeder' haar kind niet afstaat:

> *"[…] Huh, het kind afgepakt, hoezo? Wie had dat gedaan dan? Dat laat je toch niet doen!' Hallo? Nee, dat laat je niet doen!..."*[557]

Zo'n confrontatie is een pijnlijke miskenning van wat deze vrouwen hebben meegemaakt.

Adoptiekinderen vertellen dat zij door buitenstaanders geconfronteerd worden met een impliciete morele plicht om dankbaar te zijn over hun adoptie: *"je bent gered, dus je moet niet zeuren"*.[558] Zij ervaren daardoor soms weinig ruimte om ook andere gevoelens rond hun adoptie te bespreken. Ook afstandsvaders en adoptieouders worstelen met morele zwart-witschema's over schuld en onschuld, redders, slachtoffers en daders.[559] Die vooroordelen doen geen recht aan de emotioneel en moreel complexe ervaringen van mensen die met afstand en adoptie te maken kregen. En dat kan weer een drempel vormen om persoonlijke ervaringen in de volle breedte, in alle nuance en met respect, te bespreken.[560]

Eigen ruimte en regie

Persoonlijke geschiedenissen van afstand en adoptie zijn beladen. Soms is er jarenlang gezwegen over het verleden. Daardoor kost het moeite om ruimte te maken voor gesprekken. Naasten vinden die gesprekken soms ongemakkelijk. Zo vertelt een afstandsmoeder dat haar broers en zussen zeiden: *"Hou er toch eens over op! Zo gaat het nooit over!"*[561]

Behalve de strijd om ruimte te krijgen voor het eigen verhaal, ervaren mensen ook moeite om hun ruimte te begrenzen. Ze moeten steeds weer grenzen stellen om hun privacy en die van hun familieleden te beschermen, omdat buitenstaanders soms verwachten dat betrokkenen openheid geven over zeer persoonlijke levenszaken. Een afstandskind vertelt: *"Mensen permitteren zich om vragen te stellen. Je weet niet wat je meemaakt!"*[562] Dan bepalen niet betrokkenen zelf maar buitenstaanders wanneer en hoe er over een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie verteld kan worden.

Het gebrek aan regie bij betrokkenen om te spreken en zwijgen, doet geen recht aan de kwetsbaarheid en gevoeligheid van een persoonlijke afstands- en/of adoptiegeschiedenis, noch aan de ingewikkelde familierelaties die deze geschiedenis met zich meebrengt of aan de emoties die het bespreken ervan oproept. Erkenning betekent voor deelnemers aan dit onderzoek ook dat buitenstaanders begrijpen hoe delicaat het onderwerp van afstand en adoptie is en dat zij ruimte en regie krijgen om hun verhaal, in hún woorden, op hún manier te vertellen of erover te zwijgen.

7.3 Wezenlijke verandering

In de vorige paragraaf bespraken we waarom maatschappelijke bewustwording voor mensen met een afstandsgeschiedenis of adoptieverleden belangrijk is. Betrokkenen zien bovendien graag dat instituties die destijds betrokken waren hun verantwoordelijkheid nemen, fouten erkennen en lessen trekken voor de toekomst.[563] "*Het verleden […] serieus nemen door het naar het heden te trekken"*, vertelt een afstandskind.[564] In de volgende paragrafen bespreken we hoe ze willen dat in de toekomst voorkomen wordt wat zij in het verleden hebben meegemaakt en dat problemen die nu nog uit dat verleden voortkomen aangepakt worden.

7.3.1 Toekomstig leed voorkomen

Betrokkenen zien graag dat professionals en instituties die destijds betrokken waren, met hun gedrag laten zien dat zij begrijpen en doorvoelen wat er destijds fout is gegaan. *"Echte erkenning zit erin dat de instituties door handelen laten zien dat ze het begrepen hebben",* zegt een afstandskind.[565] En een afstandsmoeder vindt: "*[…] Sorry zeggen is niet voldoende. Je moet met je gedrag laten zien dat het je spijt."*[566] De meerderheid van de deelnemers aan het vragenlijstonderzoek, gaf aan dat het hen zou helpen als overheden zich actief inzetten zodat de gebeurtenissen die hen in het verleden zijn overkomen, zich niet herhalen.[567]

Dat betekent niet dat de deelnemers in ons onderzoek niet zouden begrijpen dat procedures rond afstand en adoptie, opvattingen in de samenleving over ongehuwd zwanger worden en de maatschappelijke situatie van ongetrouwde zwangeren inmiddels allemaal veranderd zijn. Dat besef heerst wel degelijk, zoals een deelnemer uitdrukt:

> *"Ik denk: ja, mensen deden dat toen met de wijsheid van toen, en in hun systeem zoals ze daar toen in zaten. Met een hele duidelijke stempel ook, van het geloof"*[568]

Een ander blikt terug: "*daar kun je je 40 jaar na dato niets bij voorstellen*".[569]

Maar waar ze op wijzen is dat de mechanismen die destijds de vrouwen klemzetten ook vandaag de dag kunnen optreden. En ze willen meegeven dat overheid en samenleving alert moeten zijn en blijven om dat te voorkomen. Zij wijzen daarbij op het belang van goede seksuele voorlichting aan jongeren, openheid over ongewenste zwangerschappen, goede begeleiding en goed luisteren naar de wensen van deze moeders en het tegengaan van vooroordelen over tienermoeders.[570]

Ook de gevolgen die afstandskinderen te verwerken kregen in hun leven, geven inzicht in kwesties die vandaag de dag, wellicht in andere vorm, nog steeds belangrijk zijn. Zo noemden deelnemers het belangrijk dat professionals die processen van afstand ter adoptie begeleiden, goede voorlichting krijgen over de gevolgen ervan en de ervaringen van afstandskinderen.[571] Een afstandskind vertelt:

> *"Leer in godsnaam van ons dat je een kind niet zomaar weghaalt bij de ouders. Dat heeft levenslange gevolgen. En dat kan generaties doorwerken. Leer ervan."*[572]

En een afstandsmoeder zegt:

> *"Er moet uiterst voorzichtig mee worden omgegaan, contact met de afstandsmoeder gestimuleerd, alle opties openhouden, het is een levensveranderende beslissing."*[573]

Als er geen andere mogelijkheid is dan afstand ter adoptie, dan benadrukken betrokkenen het belang van goede ondersteuning en zorg voor moeder en kind en betere screening en begeleiding van adoptiegezinnen. Ook geven ze aan hoe belangrijk openheid over de afstand is, de mogelijkheid tot contact tussen ouders en kind en het recht van kinderen om te weten waar ze vandaan komen.[574] "V*erberg nooit meer een identiteit van iemand of wis nooit een identiteit van iemand*", waarschuwt een afstandskind. [575]

Mensen die te maken kregen met afstand en adoptie pleiten ervoor dat inzichten uit hun verleden worden ingezet om huidige sociale en institutionele praktijken rondom gezinsvorming te hervormen, zowel in afstand en adoptie zelf als in meer recente fenomenen zoals anonieme vondelingenkamers, anoniem zaaddonorschap of meeroudergezinnen. Een afstandskind vertelt:

> *"Op een gegeven moment ontstond er een hele discussie over eiceldonatie, of nee, eicel- en zaaddonatie en de anonimiteit van donoren... Ik merkte een soort felheid bij mezelf naar boven komen. Voor mij is het onbespreekbaar dat mensen anoniem kunnen doneren! Dat is alleen maar in het belang van degene die iets doneert en die graag een kind wil, maar in geen enkel geval rekening houdt met het belang van het kind."*[576]

Het gaat onze respondenten erom dat politiek, samenleving en professionals dit verleden gebruiken om te reflecteren op de vraag hoe zij het beste zorgdragen voor (ongepland) zwangere vrouwen en meisjes, omgaan met scheidingen tussen kinderen en hun biologische ouders en met afstammingsvragen van kinderen die niet opgroeien bij hun biologische ouders.[577]

7.3.2 Aanpak van hedendaagse problemen die voortkomen uit het verleden

Mensen die in het verleden te maken kregen met afstand en adoptie, kunnen vandaag de dag nog tegen problemen aanlopen die voortkomen uit dat verleden en die hen kunnen belemmeren dat verleden te verwerken. Afstand en adoptie zijn levende geschiedenissen, die steeds opnieuw om aandacht vragen en in het heden nieuwe episodes kennen (zie H6.2.1). Over de door respondenten voorgestelde aanpak van deze problemen spreken we hieronder.

Dossiers

Instanties legden destijds gegevens vast over vrouwen die afstand deden van hun kind, over de kinderen zelf en over de pleeg- of adoptiegezinnen. Voor de mensen over wie die dossiers zijn opgetekend zijn deze documenten vaak van grote betekenis: ze geven afstandsouders bijvoorbeeld inzicht in wat er is gebeurd tijdens de procedure van afstand en adoptie. Afstandskinderen hopen er antwoorden in te vinden over biologische ouders, afstamming, medische achtergrond en de eerste jaren van hun leven. Hoewel die informatie voor hen van grote waarde is, is het vaak ingewikkeld om die informatie te vinden en er inzage in te krijgen (zie H6.3.4 en H6.4.5).[578]

Over één persoon kunnen meerdere dossiers bestaan bij diverse instellingen.[579] Een afstandskind legt uit dat betrokkenen vaak zelf moeten uitvinden waar delen van hun dossiers zijn: "*Het is voor veel mensen onbekend, dat er misschien wel drie of vier dossiers zijn*".[580] Afstandsmoeders vertellen: "*Ja, die moet je bij elkaar harken"* en "e*r is een dossier bij Fiom, bij het tehuis, bij de Raad voor de Kinderbescherming*".[581] Het is dus niet eenvoudig om persoonlijke dossiers te vinden en om uit de diverse dossiers een compleet beeld te krijgen van een persoonlijk afstands- of adoptieverhaal.

In die zoektocht hebben betrokkenen niet altijd de steun ervaren die ze nodig hadden van de instanties waar hun dossiers zijn bewaard. Ze moesten veel zelf uitzoeken en hebben de houding van medewerkers van instellingen ervaren als formeel en weinig toeschietelijk.[582] Het leek in een aantal gevallen alsof medewerkers niet begrepen dat een dossier gaat over basale levensvragen van betrokkenen en dat het voor hen grote persoonlijke betekenis heeft.[583] Uit het vragenlijstonderzoek gedaan voor *Diepe sporen* blijkt dat 'steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie' betrokkenen zou helpen in hun omgang met afstand en adoptie.[584]

Met ondersteuning bij het zoeken naar informatie is de behoefte van betrokkenen om een compleet beeld te krijgen van hun verleden nog niet volledig gerealiseerd. Ook als persoonlijke dossiers gevonden zijn, is inzage daarvan namelijk niet altijd mogelijk. Als bijvoorbeeld een afstandskind inzage wenst in het dossier van diens biologische moeder, is daarvoor toestemming van de moeder vereist. Dat geldt ook andersom. Dat is noodzakelijk vanwege de aanwezigheid van privacygevoelige informatie in dat dossier en juist dát is de informatie waar betrokkenen vaak naar op zoek zijn (zie H6.2.4). Denk bijvoorbeeld aan medische achtergrond, de naam van een biologische vader of (voor afstandsouders) de naam of woonplaats van het adoptiegezin van een afgestaan kind. Niet iedereen kan of wil toestemming voor inzage geven. Dan blijft voor wie de informatie zoekt een deel van de levensgeschiedenis onbekend en onbereikbaar. Een groot deel van de mensen die te maken kregen met afstand en adoptie gaf daarom in dit onderzoek aan dat zij niet alleen steun nodig hebben in het vinden van informatie, maar ook betere toegang daartoe.[585] Hoe ingewikkeld dat vraagstuk van toegang tot dossiers is, bespreken we in meer detail in paragraaf 7.4.

Gespecialiseerde psychologische hulpverlening

Afstand en adoptie heeft op de meeste deelnemers aan ons onderzoek een grote impact, waarmee zij gedurende hun leven meer of minder intensief worstelen (zie H6). Een deel van hen geeft aan baat te hebben bij psychologische hulp in de omgang met hun verleden.[586] Zij kunnen echter niet altijd hulpverleners vinden met specialistische kennis van het onderwerp. Een afstandsmoeder vertelt: *"Ik ben erg aangelopen tegen het feit dat er weinig hulpverleners zijn met kennis van zaken over deze problematiek […]"*.[587] Ook een adoptieouder benadrukt het gebrek aan kennis over afstandsproblematiek:

> *"In alle therapieën die mijn zoon heeft gehad is er tot nu toe weinig aandacht geweest voor het feit dat het afgestaan zijn aan de basis van zijn problematiek ligt. Weinig therapeuten hebben hier denk ik kennis van. Het zou mooi zijn als er een database komt van therapeuten die zich hierin hebben verdiept."*[588]

Ook meerdere afstandskinderen wijzen op dat gebrek aan specialistische kennis over (de impact van) afstand bij professionals. "*Nu weet ik niet goed waar ik terecht kan waar ze mij echt kunnen begrijpen",* aldus een van hen.[589]

Kennis en begrip van de geschiedenis van afstand en adoptie vinden respondenten ook voor medewerkers in de ouderenzorg noodzakelijk. Een afstandsmoeder wijst op de gevolgen van een gebrek aan kennis in verzorgingshuizen, verpleeghuizen en bij artsen:

> *"Want er kunnen natuurlijk dementerende vrouwen zitten die ineens over een kindje gaan praten, terwijl de hele familie niet weet dat er een kindje is. Dat ze dan weggezet wordt als iemand die zit te fantaseren. Dat benauwt mij."*[590]

Deelnemers aan dit onderzoek vinden daarom, naast beschikbaarheid van specifieke hulp voor afstands- en adoptieproblematiek, ook voorlichting aan zorgprofessionals over gevolgen van afstand en adoptie nodig.[591]

Administratieve en juridische uitdagingen

Afstand en adoptie zorgen ook voor administratieve en juridische problemen, bijvoorbeeld als mensen hun naam willen wijzigen of een afgestaan en door anderen geadopteerd kind een kindsdeel willen laten erven.

Verschillende adoptiekinderen wezen op de betekenis die een naamswijziging kan hebben. Een afstandskind vertelt hoe graag zij haar originele naam terugkrijgt: "*anders ben ik tot na mijn dood bij de verkeerde stamboom bijgeschreven …*".[592] Een ander legt uit dat dergelijke processen niet eenvoudig zijn:

"Omdat ik afstand wilde nemen van de uiterst pijnlijke ervaringen die ik heb opgedaan in mijn adoptiegezin, heb ik een naamswijziging in gang gezet. Uiteindelijk is het mij gelukt om de naam van mijn biologische vader, […] aan te nemen […] De naamswijziging heeft mij veel tijd, geld en moeite gekost".[593]

Juridische eisen en termijnen sluiten niet vanzelf aan bij wat betrokkenen nodig hebben in de omgang met hun afstands- en adoptieverleden:

"…processen rond de zoektocht naar biologische ouders komen vaak pas later op gang. Dan moeten mensen ineens naar psycholoog en psychiater en juridische kosten maken. Dat realiseren mensen zich niet. Als je je moeder pas leert kennen als je veertig bent, dan ben je al te laat. Er is toch een hartsverlangen de naam van je moeder te dragen. En mensen zeggen dan alsnog: 'Waarom heb je dat niet eerder gedaan?' Nou, ja kinderen hebben vaak jaren geworsteld met loyaliteit naar adoptieouders."[594]

Ook afstandsouders kunnen voor juridische en administratieve uitdagingen komen te staan, bijvoorbeeld als een afstandsouder het afstandskind dat geadopteerd is alsnog wil erkennen, of wil laten delen in een erfenis. Zo vertelt een afstandsvader:

"Het is raar dat ze tegen mij niet verteld hebben, je moet je kind erkennen, […]. Ik ga het nooit voor elkaar krijgen om [naam kind], hetzelfde recht te geven als mijn eigen kinderen. Straks,… het testament ofzo,.. […], ik mag wel geld geven, maar ik mag het niet iedereen geven."[595]

Het feit dat er in de geschiedenis van afstand en adoptie juridische familiebanden zijn doorbroken en nieuwe juridische banden zijn gevormd, kan mensen die deze banden willen herzien complexe administratieve en juridische problemen bezorgen.

Financiële compensatie

Voor sommigen is het belangrijk dat zij financiële ondersteuning krijgen omdat de omgang met hun verleden geld kost. De zoektocht in archieven en dossiers bijvoorbeeld: *"moet je bij allemaal bedelen of betalen*", vertelt een afstandsmoeder.[596] Ook therapie kan geld kosten. *"Ik heb in mijn leven zóveel geld uitgegeven aan hulptrajecten die ik nodig had voor dit trauma. Wat me door derden is aangedaan"*, vertelt een afstandskind.[597] Ook van juridische en administratieve processen rondom naamswijziging zouden sommige afstandskinderen graag zien dat dit kosteloos kan:

"Gratis: naamsverandering en alles wat ermee gemoeid is o.a. rijbewijs, paspoort, bank, trouwboekje, kopieën dossiers, dossiers inzien zonder een jaarabonnement te hoeven afsluiten enzovoort, enzovoort." [598]

Een aantal deelnemers aan ons onderzoek is stellig in hun wens om een vergoeding te krijgen voor de kosten die zij door de jaren heen maakten. Anderen staan negatiever tegenover financiële compensatie. Een afstandsmoeder vertelt *"Ik zit niet te wachten op geld"* en een afstandskind geeft aan*: "Ik denk niet dat mijn geschiedenis daarmee verzacht wordt of dat ik in één keer denk: nou, nu heb ik echt erkenning want ik heb vijfduizend euro gekregen*".[599]

7.4 Omgaan met botsende belangen

Het verwerken van een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie gebeurt niet in isolatie. In één familiegeschiedenis zijn tenslotte meerdere leden verbonden. In het deelrapport *Stemmen* wijzen de auteurs op het 'institutionele historische script' van afstand en adoptie.[600] In dat 'script' zijn ouders en kinderen eerst van elkaar gescheiden en vervolgens afhankelijk van elkaar gemaakt om wezenlijke biografische informatie te verkrijgen en om ouder-kind contact te herstellen. Die scheiding is zo ingrijpend geweest dat het voor sommigen haast onmogelijk is om aan de wens van een ander te voldoen. Afstandsmoeders kunnen het bijvoorbeeld moeilijk vinden om hun kinderen toestemming

te geven voor inzage in dossiers of om in te gaan op verzoeken tot contact omdat er in de dossiers stigmatiserende of onjuiste beschrijvingen over hen staan, of omdat contact voor henzelf op dat moment in hun leven emotioneel te belastend is. Ook de omgekeerde situatie komt voor: afstandskinderen die ervoor kiezen om afstand te bewaren tot hun biologische ouders, omdat zij daar geen behoefte aan hebben, het emotioneel te belastend is of zij hun adoptieouders niet willen belasten. Wat voor de één helend kan zijn, kan voor de ander juist ontwrichtend of bedreigend aanvoelen.

Die wederzijdse afhankelijkheid maakt het voor betrokkenen vrijwel onmogelijk om in hun eigen tempo en op hun eigen voorwaarden levensvragen te onderzoeken en hun verleden te verwerken. Bovendien lopen mensen in deze geschiedenis de kans om recht tegenover elkaar te komen staan in basale levensbehoeften.

In de deelonderzoeken zijn ook verhalen te lezen van betrokkenen die niet tegen dergelijke problemen aanlopen. Hun belangen botsen niet of ze komen er samen uit. In sommige gevallen proberen betrokkenen uit zorg voor de ander, een dergelijke botsing te voorkomen. Zo zijn er ook afstandsouders die niet naar een kind op zoek gaan omdat zij niet zeker weten of het kind weet dat het geadopteerd is of omdat ze het leven van hun kind niet op de kop willen zetten.[601]

Of het tot een botsing komt of niet, inherent aan de historische praktijken van afstand en adoptie is dat alle betrokkenen de kans lopen om in dergelijke belangentegenstelling terecht te komen. Als zich wel conflicten voordoen, dan voegen die vaak nog leed toe, juist door de bijzondere ouder-kindrelatie waar het om gaat en de levensvragen en existentiële behoeften die daarmee gemoeid zijn.[602] Het is onduidelijk hoe vaak dergelijke situaties voorkomen, maar als ze voorkomen zijn er vaak geen eenvoudige oplossingen. Het vraagt grote zorgvuldigheid om de kluwen van belangen, behoeften en pijn te ontwarren.

7.5 Slot

In dit hoofdstuk beschreven we hoe mensen met een geschiedenis van afstand en adoptie terugkijken op deze geschiedenis en hoe ze willen dat de samenleving en politiek ermee omgaan.

Zij wijzen op het belang van maatschappelijke bewustwording van deze geschiedenis en van de blijvende impact ervan op het leven van mensen die ermee te maken kregen. Publieke kennis over wat er destijds is gebeurd, kan bijdragen aan de erkenning van individuele verhalen. Het plaatst de persoonlijke levensgeschiedenissen van betrokkenen in een bredere historische context en maakt ze als maatschappelijk verleden zichtbaar. Dat geeft erkenning en schept ruimte voor nieuwe, meer genuanceerde, discussies over het onderwerp.

Maatschappelijk bewustzijn gaat ook over de manier waarop er in de samenleving over dit onderwerp gesproken wordt. Voor betrokkenen is het vaak moeilijk om te spreken over hun verleden. Jaren van stilte, familiegeheimen en een gebrek aan adequate woorden om hun ervaringen te beschrijven maken dit proces extra lastig. Praten is voor velen van hen wel belangrijk, maar de manier waarop kan helend zijn of juist niet. Betrokkenen krijgen soms te maken met afwijzende reacties op hun afstands- of adoptie-verhaal, of met mensen die het veroordelen vanuit hun eigen morele kaders. Ook ervaren zij soms weinig eigen regie in het kunnen spreken of zwijgen over hun persoonlijke biografie. Zij wezen daarom op het belang van woorden die recht doen aan wat zij hebben meegemaakt en van morele oordeelloosheid rond afstand en adoptie. Zorgvuldigheid in taal, oordeelloosheid in luisteren en eigen regie van betrokkenen zijn belangrijk om deze delicate thema's te kunnen bespreken in de nuance, complexiteit en veelstemmigheid die erbij horen.

Deelnemers aan ons onderzoek benadrukken dat maatschappelijk bewustzijn en begrip van deze geschiedenis alleen niet genoeg zijn maar dat instituties en overheden ook hun verantwoordelijkheid moeten nemen, fouten moeten erkennen en lessen voor de toekomst moeten trekken. Daarbij pleiten ze voor wezenlijke veranderingen in de praktijk. Zij spreken de hoop uit en de noodzaak dat hun verleden gebruikt wordt om te reflecteren op de manier waarop politiek, samenleving en professionals zorgdragen

voor (ongepland) zwangere meisjes en vrouwen, ongehuwde moeders, omgaan met scheidingen tussen biologische ouders en kinderen, en met afstammingsvragen van kinderen die niet opgroeien bij hun biologische familie. Zo kan in de toekomst mogelijk voorkomen worden wat hen destijds is overkomen.

In de omgang met een verleden van afstand en adoptie worden betrokkenen geconfronteerd met problemen die dat proces compliceren. In de deelonderzoeken wezen zij op de moeilijke zoektocht naar dossiers, het gebrek aan vrije toegang tot informatie over hun persoonlijke levensgeschiedenis, het gemis van gespecialiseerde psychologische hulp rondom afstands- of adoptieproblematiek, de ingewikkelde administratieve en juridische uitdagingen die voortkomen uit het doorsnijden en opnieuw aangaan van wettelijke familiebanden en de kosten die zij daardoor niet zelden moeten maken. Ze vinden het belangrijk dat politiek, samenleving en professionals niet alleen lessen trekken uit het verleden, maar hulp en steun bieden in de aanpak van de hedendaagse problematiek die voortkomt uit dat verleden.

Het verwerken van een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie vindt nooit in isolatie plaats. Terwijl ouders en kinderen in het verleden van elkaar zijn gescheiden, zijn ze tegelijkertijd van elkaar afhankelijk in het verkrijgen van biografische informatie en om ouder-kind contact te herstellen. Betrokkenen kunnen in deze geschiedenis daardoor recht tegenover elkaar komen te staan wanneer het gaat om het vervullen van basale levensbehoeften. Omgaan met zulke conflicten vraagt grote zorgvuldigheid en begrip van de onderlinge afhankelijkheid, het existentiële karakter van de wederzijdse belangen en de pijn en trauma's die het soms onmogelijk maken om aan de wensen van de ander te voldoen.

8. Conclusies

8.1 Inleiding

De Commissie onderzoek Binnenlandse Afstand en Adoptie 1956-1984 heeft drie deelonderzoeken laten uitvoeren om de volgende vier onderzoeksvragen over de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie te kunnen beantwoorden:

- Wat is er gebeurd?
- Waardoor is het zo gebeurd?
- Hoe hebben betrokkenen de gebeurtenissen ervaren in die periode en later in hun leven?
- Hoe kijken betrokkenen vandaag de dag naar de omgang met deze geschiedenis?

In het eerste deelonderzoek zijn historische bronnen over binnenlandse afstand en adoptie onder de loep genomen. Een team onderzoekers van het IISG bestudeerde wet- en regelgeving, politieke argumentaties, wetenschappelijke opvattingen, beleid van instellingen over afstand en adoptie, geschreven verslagen van de praktijk zoals bewaard in archieven van instellingen en dossiers van Fiom en van de Raad voor de Kinderbescherming. Ze schreven dertien verschillende bronstudies over deze onderwerpen. Op basis van die bronstudies en van een aantal aanvullende primaire bronnen maakten zij hun eindrapport met de titel *De geschreven werkelijkheid.* In dit rapport zijn de sporen van de geschiedenis in kaart gebracht die op papier bewaard zijn gebleven. Die papieren sporen zijn vrijwel nooit geschreven door afstandsmoeders of afstandsvaders zelf. Ze geven dus een beeld van hoe anderen over hen dachten en met hen om wilden gaan: samenleving, politiek en medewerkers van instanties.

Voor het tweede deelonderzoek is juist met mensen zelf over hun ervaringen gesproken. Van dat deelonderzoek deed onderzoeksinstituut Atria verslag in het rapport *Diepe sporen*. Aan hun vragenlijsten-onderzoek deden 218 mensen mee die als kind zijn afgestaan, 47 vrouwen die een kind afstonden, 7 mannen van wie een kind werd afgestaan, 16 pleeg- of adoptieouders, en 24 naasten van iemand die met afstand en adoptie te maken kreeg. Van deze deelnemers zijn er 24 ook geïnterviewd. Daarnaast analyseerde het onderzoeksteam van Atria nog eens 53 ingezonden persoonlijke verhalen over ervaringen met afstand en adoptie. Naast de geschreven werkelijkheid die opgespoord is door de onderzoekers van IISG, brachten de onderzoekers van Atria dus de geleefde werkelijkheid in beeld.

In het derde deelonderzoek inventariseerden onderzoekers van de Universiteit Maastricht hedendaagse perspectieven op de geschiedenis van afstand en adoptie. Ze voerden gesprekken met 29 mensen die in hun persoonlijke leven te maken kregen met afstand en adoptie. De onderzoekers vroegen hen hoe zij terugkijken op de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie en hoe zij vinden dat er vandaag de dag met deze geschiedenis moet worden omgegaan. De uitkomsten van die gesprekken beschreven ze in hun rapport *Uitgesproken, aarzelende en stille stemmen.*

In de hoofdstukken van dit onderzoeksrapport *Schade door schande* zijn de uitkomsten van de drie deelonderzoeken naast elkaar gelegd om een goed beeld van de geschiedenis te krijgen en de vier onderzoeksvragen te beantwoorden. In dit laatste hoofdstuk vatten we de antwoorden op deze vragen zoals ze in de voorgaande hoofdstukken gegeven zijn, nog eens kort samen. We vervolgen met een korte duiding van de hoofdlijnen uit deze geschiedenis. We besluiten dit rapport met een aantal algemene aanbevelingen die uit onze bevindingen voortvloeien.

8.2 Antwoord op de onderzoeksvragen

8.2.1 Wat is er gebeurd?

Aantallen

In eerder onderzoek werd geschat dat zo'n dertien- tot veertienduizend vrouwen tussen 1956 en 1984 een of meer kinderen afstonden. Deze schatting is door ons onderzoek niet gewijzigd.

Registraties en inventarisaties uit de onderzochte archieven van instellingen laten zien dat niet alle tussen 1956 en 1984 als cliënt geregistreerde zwangere vrouwen en meisjes afstand deed. Rond 1960 deed een laag percentage afstand van hun kind. Dat percentage steeg tot 1970, waarna het scherp daalde. De piek in percentages afstand per jaar lag aan het eind van de jaren zestig en wordt geschat op veertig tot zestig procent van de zwangere vrouwen die destijds als cliënt geregistreerd stonden en over wie gegevens zijn gearchiveerd. De groep die afstand deed, bestond voor het overgrote deel uit ongehuwde vrouwen, en bevat ook enkele gehuwde vrouwen. In katholieke tehuizen lag het percentage afstand hoger dan in tehuizen van protestantse of neutrale levensbeschouwing.

Dit onderzoek richt de schijnwerper op het verloop van de geschiedenis in die situaties waarin daadwerkelijk afstand tot stand kwam. Dit rapport gaat niet over situaties waarin de zwangerschap werd beëindigd of waarin het kind van een ongehuwd zwangere bij de moeder en/of de vader is gebleven of terugkwam.

Wettelijk kader

Vanaf 1956 werd het in Nederland wettelijk mogelijk een kind te adopteren. De juridische banden met de biologische ouders van het kind werden verbroken en vervangen door juridische banden met adoptieouders.

Doel van de Adoptiewet die in 1956 van kracht werd, was kinderen te beschermen die al jaren niet meer bij hun biologische ouders woonden en van die ouders ook 'niets meer te verwachten' hadden, zoals dat in juridische vaktaal heette. De band met hun verzorgers zou door adoptie bestendigd en juridisch verstevigd worden. Evenals voor de Pleegkinderenwet uit begin jaren vijftig was ook voor de Adoptiewet een belangrijke motivatie van de wetgever dat 'ondoordachte' afstand en adoptie voorkomen moesten worden. Het eerste uitgangspunt moest zijn dat dat biologische moeders en hun kinderen bij elkaar hoorden

Afstand doen van kinderen als zodanig bestaat wettelijk niet. De wetgever vat het op als het verlaten van een kind, dat strafbaar is. Alleen het afstaan van kinderen door ongehuwde vrouwen met als doel blijvende opvoeding van het kind door anderen, werd op basis van een uitspraak van de Hoge Raad als niet strafbaar beschouwd.

Binnen deze juridische kaders hebben instellingen voor hulpverlening aan ongehuwde moeders, voor voogdij en voor kinderbescherming, tussen 1956 en 1984 regelingen in het leven geroepen en gehanteerd om 'afstand ter adoptie' te organiseren.

Besluit tot afstand

Ongehuwde zwangerschap gold veelal als een grote schande. Familie en verdere sociale omgeving zagen de zwangerschap vaak als een probleem dat vooral de betrokken vrouw zelf te verwijten viel en waarvoor een oplossing moest komen. Zij beschouwden afstand ter adoptie als oplossing voor dit probleem.

De overwegingen en gevoelens van de zwangere vrouwen en meisjes zelf over hun zwangerschap en over het moederschap, kwamen in het proces dat tot de afstand leidde nagenoeg niet aan bod. De kleine groep afstandsvaders die deelnam aan dit onderzoek is ook niet betrokken geweest bij de afwegingen omtrent het mogelijk doen van afstand.

Enkele afstandsmoeders die aan dit onderzoek deelnamen, kozen zelf voor afstand ter adoptie. Zij hadden redenen om de verantwoordelijkheid voor een kind (nog) niet te willen dragen. De meeste respondenten zagen geen mogelijkheid om het kind te houden, of deden afstand onder zware druk.

Begeleiding en procedures bij afstand

Er bestond geen eenduidige, uniforme, juridisch onderbouwde procedure voor afstand ter adoptie. Het doen van afstand gebeurde via verschillende regelingen, georganiseerd door verschillende instellingen die uiteenlopende vormen van onderlinge samenwerking onderhielden. De ongehuwd zwangeren kregen te maken met medewerkers van bureaus voor ongehuwde moederzorg of voogdij-verenigingen of allebei; met maatschappelijk werkers, artsen en groepsleiders in tehuizen en soms ook met psychiaters en psychologen.

De regionale Raden voor de Kinderbescherming hadden bij afstand ter adoptie de eerste formele taak. Namens meerderjarige vrouwen moesten zij de rechter verzoeken een ontheffing van het ouderlijk gezag uit te spreken. Ouders mochten dat verzoek zelf niet doen. De wetgever wilde daarmee voorkomen dat mensen te gemakkelijk tot afstand zouden overgaan.

Voor minderjarige moeders moesten de regionale Raden voor de Kinderbescherming voorzien in de voogdij over de baby. Ze konden een pleegouder of voogdijvereniging aanwijzen, maar ook vragen om tijdelijke toevertrouwing van het kind aan de Raad. Zo'n tijdelijke toevertrouwing zou Raden voor de Kinderbescherming de tijd geven om te observeren in hoeverre de moeder de afstand door wilde zetten. Meer definitieve voogdijmaatregelen konden dan later getroffen worden. In de praktijk kon zo'n periode wel meer dan een jaar duren. Welke koers een Raad voor de Kinderbescherming voer en hoe allerlei praktische regelingen er verder uitzagen, verschilde per regio en gebeurde in overleg met de andere betrokken instellingen.

De procedure behelsde soms het tekenen van documenten door de vrouw, vaak een 'afstandsverklaring' genoemd. Er waren verschillende verklaringen in omloop die allemaal neerkomen op het doen van afstand van het kind. Deze documenten hadden geen juridische zeggingskracht. Meerderjarige moeders die afstand wilden doen van hun kind konden dat in principe ook zonder zo'n verklaring. Minderjarige moeders hadden geen gezag over hun kind en hun handtekening onder een verklaring was niet meer dan symbolisch. Ook was er in een aantal gevallen sprake van een 'akte van berusting' waarin een moeder ondertekende dat ze berustte in de adoptie van haar kind. Ook deze akte had geen wettelijke grond en geen juridische betekenis en was daarmee in de procedure feitelijk overbodig.

Afstandsmoeders konden wettelijk terugkomen op de afstand tot het moment dat de rechter de adoptie van hun kind door de pleegouders definitief had gemaakt. Hierin werden ze belemmerd door verschillende factoren. Sommigen van hen hadden een formeel getoonzette verklaring ondertekend waardoor ze geloofden niet op de afstand terug te kunnen komen. Vaak verbleef een kind op een voor hen onbekende plek en lukte het niet om geregeld contact met het kind te hebben, terwijl dat contact voor een rechter belangrijk was bij de toekenning of het herstel van de voogdij. In het geval van minderjarige moeders kon het te lang duren voor ze meerderjarig waren en de voogdij over hun kind konden vragen. Hun kind leefde dan al jaren in het pleeggezin. Tenslotte was het organiseren van leefomstandigheden waarin ze zelf hun kind konden opvoeden voor ongehuwde vrouwen moeilijk.

Ongehuwd zwangeren die in tehuizen verbleven en/of bevielen werden daar niet altijd hartelijk of zorgzaam bejegend. De ervaringen van de afstandsmoeders in ons onderzoek lopen op dit punt uiteen. Het is voorgekomen dat soms heel jonge zwangere en bevallende vrouwen – die zich bevonden in een heel bijzondere en kwetsbare situatie – kil, afstandelijk en neerbuigend werden behandeld.

De vrouwen die afstand hadden gedaan van hun kind, werden over het algemeen daarna niet langer begeleid. Zij werden doorgaans niet geïnformeerd over het leven en welzijn van hun kind. Er werd in de meeste gevallen door hen en hun omgeving niet meer gesproken over de zwangerschap en het kind.

Afstandskinderen na hun geboorte

Na de geboorte werd een baby die zou worden afgestaan, over het algemeen zo snel mogelijk van de moeder gescheiden. Zelf verzorgen of voeden van het kind werd haar in het geval van afstand sterk ontraden. In een aantal gevallen zorgden de aanwezigen bij de bevalling ervoor dat de moeder het kind in het geheel niet te zien kreeg. Het kind werd met behulp van een doek afgeschermd of de bevallende vrouw kreeg een doek voor haar ogen.

De eerste dagen bleef het kind veelal op de plek waar de moeder was bevallen, maar wel van haar gescheiden. Daarna kon het op allerlei plekken terechtkomen: meteen bij pleegouders die ook aspirant-adoptieouders waren, eerst op een tijdelijke plek bij een gezin of kindertehuis onder de noemer van een 'neutraalterreinplaatsing' of in een tehuis voor ongehuwde moeders en hun kinderen. Een aanzienlijke groep afgestane kinderen heeft maanden tot jaren in een tehuis verbleven. Al gedurende de jaren dat dit voorkwam, constateerden medewerkers van deze tehuizen dat dit verblijf niet gunstig was voor de ontwikkeling van de kinderen. De verzorgers hadden te weinig tijd en mogelijkheid om intensief aandacht aan de individuele kinderen te besteden.

Plaatsing van een baby in een pleeggezin, dat dan na verloop van een aantal jaren het kind ook zou willen adopteren, gebeurde op basis van selectie van gezinnen door pleegzorg- en voogdijinstellingen en na goedkeuring van zo'n gezin door één van de regionale Raden voor de Kinderbescherming. De werkwijzen en procedures voor selectie van pleeggezinnen zijn al die jaren uiteenlopend geweest. Pogingen geïnitieerd door vooral Fiom om tot uniforme procedures en centraal georganiseerde selectie te komen, zijn gestrand. Het verplichte toezicht op en de begeleiding van de pleeggezinnen werden gehinderd door een te grote werkdruk voor de medewerkers.

Adoptie

Pleegouders konden vanaf de invoering van de Adoptiewet in 1956 de rechter verzoeken hun pleegkind te mogen adopteren. Ze moesten dan minstens vijf jaar getrouwd zijn, minstens drie jaar voor het kind gezorgd hebben en een van hen moest voogdij over het kind hebben. De biologische ouder van het kind, van wie de juridische band met het kind door een adoptie zou worden verbroken, moest meerderjarig zijn op het moment van het adoptieverzoek.

De rechter moest het adoptieverzoek afwijzen als een biologische ouder bezwaar zou maken. Als dat gebeurde en de pleegouders zouden twee jaar nadien nogmaals het verzoek indienen, was eventueel bezwaar van een biologische ouder niet meer per se leidend voor de rechter.

De regionale Raden voor de Kinderbescherming (en tot 1974 ook de Centrale Adoptieraad) moesten de rechter adviseren over de toewijzing of afwijzing van het adoptieverzoek. Daartoe wonnen ze inlichtingen in bij de pleegzorg- en voogdijinstellingen en bij personen in de sociale omgeving van het echtpaar. De hierop gebaseerde adviezen waren zelden negatief voor de pleegouders.

De tijd dat pleegouders voor het kind moesten hebben gezorgd voor ze een adoptieverzoek konden doen, werd in de jaren na 1956 ingekort van drie tot eerst twee en later één jaar. De minimumleeftijd van de biologische moeder op het moment van het adoptieverzoek werd verlaagd tot 16 jaar. Zo werd de wettelijke positie van pleegouders sterker ten koste van die van biologische ouders.

In enkele gevallen zijn namen van afstandskinderen verwijderd van de kaart van hun moeder in de registratie van de burgerlijke stand. Ook kwam het soms voor dat pleegouders de achternaam van de biologische moeders van hun pleegkind wilden laten verwijderen van documenten zoals een kerkelijk doopbewijs. Zo werden de juridische banden met hun biologische moeder niet alleen opgeheven, maar ook de sporen ervan gewist.

Adoptieouders kregen tot in de jaren zeventig zelden informatie over de voorgeschiedenis en over de biologische familie van hun pleegkind. Bij de opvoeding van hun pleeg- en later adoptiekind was voor hen geen deskundige begeleiding beschikbaar.

Geheimhouding en zwijgen

In alle aspecten van deze geschiedenis speelt geheimhouding een belangrijke rol. De jonge ongehuwd zwangere vrouw had een heersend taboe geschonden. Dat was voor haar omgeving, in kleine en in ruimere kring, niet acceptabel. Haar zwangerschap was ook een taboe. Die moest geheim blijven en het bestaan van het kind moest verzwegen worden.

Taboe heerste net zo goed rond kinderloosheid van gehuwde echtparen. Het was, behalve voor velen een persoonlijk verdriet, ook een maatschappelijke tekortkoming. Een aantal adoptiekinderen ondervond de gevolgen hiervan. Ook zij kregen te maken met geheimhouding en zwijgen rond hun geadopteerd zijn. Ze werden door de omgeving beschouwd als tweederangs gezinslid. Ze moesten dankbaar zijn dat iemand ze in een gezin wilde laten opgroeien.

Terwijl vanaf de jaren zeventig voorzichtig meer ruimte ontstond voor andere gezinsvormen en levenslopen dan de traditionele, bleef het zwijgen over afstand bestaan. In de samenleving ging het afstaan van een kind als beschamender gelden dan het ongehuwd moederschap. Voor een aantal afstandsmoeders werd het ene taboe hiermee ingewisseld voor een ander. Onder beide werden zij als schuldig gezien.

8.2.2 Waardoor is dit zo gebeurd?

We noemen eerst de factoren die eraan hebben bijgedragen dat voor een groep ongehuwd zwangere vrouwen afstand van hun kind onontkoombaar werd. Daarna zetten we de factoren op een rij die de gevolgen voor de afstandskinderen bepaalden.

8.2.2.a Waardoor werd afstand onontkoombaar?

Moraal en gezag

Het huwelijk tussen een man en een vrouw met daarbinnen voortplanting was de norm. Vrouwen hoorden moeder te worden, maar uitsluitend binnen het huwelijk. Vooral vrouwen werd het aangerekend als deze burgerlijke moraal werd overtreden. Dat zien we in dit onderzoek duidelijk terug: de vrouwen en meisjes krijgen de verwijten over hun ongehuwde zwangerschap. Ook wetenschappers en hulpverleners hielden zich voornamelijk bezig met de vraag waarom de jonge vrouwen het zo ver hadden laten komen. De vrouwen *waren* een probleem, meer dan dat ze een probleem *hadden*. Dat denken bracht met zich mee dat hulpverleners vooral over hen en weinig met hen spraken.

Toch is ieder afstandskind op natuurlijke wijze verwekt door een man. Dezelfde moraal die maakte dat de vrouw verantwoordelijk werd gehouden voor het ontstaan van de zwangerschap, maakte dat de biologische vader van het kind buitenspel werd gezet. De afstandsvaders in ons onderzoek kregen geen enkele kans om hun vriendin bij te staan of anderszins een rol te spelen in het proces van besluitvorming.

Bij de burgerlijke moraal hoorde een sterke gezagscultuur. Niet de dochters maar hun ouders hadden het voor het zeggen. Ook gezagsdragers zoals geestelijken of deskundigen hadden een sterke stem, denk aan pastoor, huisarts, psychiater. De interactie van al die betrokkenen rond een ongehuwd zwangere jonge vrouw was gericht op het oplossen van het probleem van een zwangerschap en een baby die er niet mochten zijn. In die interactie was geen ruimte voor de stem van de zwangeren zelf.

De schaamtecultuur die heerste rond ongehuwde zwangerschap werd verder versterkt door een breder geldende zwijgcultuur tot in de jaren zeventig. Spreken over intieme en kwetsbare zaken waren veel gezinnen niet gewend. Daardoor konden mensen dit ook niet goed. Ook dat was een factor waardoor de gevoelens en wensen van de jonge zwangere zelf niet aan bod kwamen.

De ontstane schande kon tenslotte sociaaleconomische gevolgen hebben: afmaken van een opleiding werd moeilijk, het gevaar van ontslagen te worden was niet denkbeeldig en ook familieleden van de zwangere waren bang voor de repercussies die de zwangerschap had voor hun kansen op werk, inkomen en status in de gemeenschap. Deze angst droeg eraan bij dat mensen de ongehuwde zwangerschap en het ongehuwd opvoeden van een kind onbestaanbaar vonden. Alles werd eraan gedaan om te zorgen dat het probleem niet langer bestond.

In wetten gestolde moraal en sociaal-economische belemmeringen

Ook de wetgeving, als spiegel van de normen van een samenleving, was erop gericht dat mensen zich aan de heersende moraal van voortplanting binnen een huwelijk zouden houden. Voorbehoedsmiddelen waren tot aan 1970 niet vrij verkrijgbaar voor ongehuwden, er bestond geen praktijk van georganiseerde seksuele voorlichting van jongeren. Het voorkomen van zwangerschappen was daardoor moeilijk.

Wettelijke waarborgen voor zelfstandig ouderschap van ongehuwde moeders waren tot laat in onze onderzoeksperiode klein. Vanaf 1965 hadden ongehuwde moeders recht op een bijstandsuitkering. Maar tot aan 1970 had een meerderjarige ongehuwde vrouw die een kind kreeg van een getrouwde man niet automatisch ouderlijk gezag over dat kind. Tot aan 1976 mochten werkgevers een vrouw ontslaan als ze zwanger raakte. Gebrek aan geld of woonruimte en de praktische moeilijkheid om in inkomen te voorzien en tegelijk een kind te verzorgen, konden tot afstand leiden. In onderzochte dossiers en archieven zijn sociaal-economische problemen genoteerd als reden tot afstand.

Denken over ongehuwde zwangerschap als 'stoornis'.
Wetenschap en samenleving zijn in de jaren vijftig en zestig ongehuwde zwangerschap anders gaan interpreteren dan voorheen. Psychiaters en psychologen gingen met behulp van medisch en psychologisch jargon de 'zonde' van de jonge vrouw verklaren. Termen als 'scheefgroei' en 'sociale pathologie' kwamen in zwang. De ongehuwde zwangerschap werd niet meer alleen als 'zonde' gezien, maar ook als veroorzaakt door 'stoornissen'. Dat maakte de vrouw die last van zo'n 'stoornis' zou hebben, ongeschikt om een kind op te voeden. Zo vonden tot eind jaren zestig wetenschappelijk deskundigen en hulpverleners het steeds vaker onverantwoord om een kind bij de ongehuwde biologische moeder te laten. Het kind zou beter kunnen opgroeien bij een 'normaal' gezin om zelf ook een maatschappelijk aangepast mens te kunnen worden.

Instanties, beleid en procedures
De wetgeving liet ruimte voor 'afstand ter adoptie' door ongehuwde moeders. Instanties hebben die ruimte ingevuld met een stelsel van uiteenlopende procedures en regelingen. Daarmee gaven ze het juridisch niet bestaande fenomeen afstand een formeel karakter. De uitwerking daarvan in de praktijk was dat jonge vrouwen onder druk werden gezet. Het moeten ondertekenen van verklaringen die het definitief opgeven van het kind behelsden is daarvan het scherpste maar niet het enige voorbeeld.

Er waren veel verschillende instellingen waar een ongehuwd zwangere vrouw mee te maken kon krijgen, met uiteenlopende bevoegdheden, verantwoordelijkheden en beleid. Bemoeienis vanuit verschillende instanties met één en dezelfde vrouw en haar kind kon zonder coördinatie plaatsvinden. Individuele professionals moesten de uitvoering van het beleid zelf of samen invullen, wat ook weer tot verschillende handelswijzen kon leiden. In het werkveld zelf was men zeker niet altijd tevreden over de veelheid aan instellingen en werkwijzen. Meermalen deed Fiom pogingen om hulpverlening en procedures uniformer te krijgen, zonder succes. Deze gegevenheid maakte dat de kans op afstand kon verschillen van instelling tot instelling.

Instellingen en hun professionals wilden meer, betere en langduriger begeleiding bieden dan ze konden. Verplichte taken zoals pleegzorgbegeleiding en –toezicht door maatschappelijk werkers konden door een te hoge caseload niet altijd voldoende ingevuld worden. Gewenste begeleiding zoals nazorg voor afstandsmoeders kwam door gebrek aan tijd en middelen niet van de grond.

Een 'perfecte storm'
Aan ons onderzoek deden afstandsmoeders mee in wier leven al deze factoren tegelijkertijd optraden. Je zou dit een 'perfecte storm' kunnen noemen, een opeenstapeling van factoren die tezamen het effect hadden dat de meisjes en vrouwen alle zeggenschap kwijtraakten over hun eigen levensloop en die van hun baby.

Die 'perfecte storm' was eind jaren zestig op het hoogtepunt en zwakte daarna al gauw af. In de decennia na 1970 veranderen meerdere factoren in een snel tempo. De sterke gezagscultuur kalfde af. De seksuele moraal werd iets opener, bijvoorbeeld aangaande ongehuwd samenwonen. De beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen verbeterde. Zwangerschapsbeëindiging in speciale klinieken werd via huisartsen toegankelijker. Voortgaande vrouwenemancipatie veranderde de maatschappelijke status van werkende moeders en alleenstaande moeders. Financiële bijstand voor ongehuwde moeders was al een aantal jaren wettelijk mogelijk en werd meer gebruikelijk. Tegenstemmen tegen het psychiatrische 'stoornis-denken' werden sterker. Hulpverleners wilden meer mét in plaats van óver mensen spreken.

Schaamte en stigmatisering van ongehuwd zwangere vrouwen waren hiermee niet meteen verdwenen. De situatie en keuzemogelijkheden voor een ongehuwd zwangere jonge vrouw veranderden niet overal even snel. Ook aan het einde van onze onderzochte periode zijn nog kinderen afgestaan onder vergelijkbare omstandigheden.

8.2.2.b Hoe werkten deze factoren uit voor de afstandskinderen?

Burgerlijke moraal en wetenschappelijke opvattingen stelden dat kinderen zouden moeten opgroeien in een gezin waarin een gehuwde vader en moeder het goede voorbeeld gaven van harmonische en maatschappelijk aangepaste ontwikkeling. Afstand werd om deze reden een tijdlang lang gezien als in het belang van het kind.

Het lukte instellingen niet altijd om afgestane kinderen snel te plaatsen in een gezin dat zij geschikt vonden. Kinderen die in afwachting van een definitieve gezinsplaatsing in een tehuis waren geplaatst, verbleven daar naar de toen geldende inzichten vaak te lang. In de tehuizen ontbraken vaak de middelen om de kinderen naar de toen geldende normen te bieden wat voor hun ontwikkeling nodig was. Zo kon het gebeuren dat kinderen die uit naam van hun belang en hun ontwikkeling van hun moeder gescheiden waren, in een leefomgeving verbleven die op datzelfde moment slecht voor hun welzijn en ontwikkeling werd gevonden.

De eisen die de Adoptiewet stelde aan pleegouders die wilden adopteren, waren bedoeld om te waarborgen dat een kind een stabiele en duurzame opvoedomgeving zou krijgen. De wet zag vooral toe op de factor tijd: een duurzaam huwelijk tussen pleegouders, een aantal jaren verblijf van het kind in het gezin en de voorwaarde dat een van de pleegouders reeds tot voogd moest zijn aangewezen. De toezichthoudende instellingen zouden de geschiktheid van het gezin als plek voor het kind om definitief op te groeien, moeten inschatten gedurende de tijd dat het kind in het pleeggezin verbleef. Op het welzijn van afstandskinderen in pleeggezinnen was echter in de praktijk onvoldoende toezicht door gebrek aan personeel. Instellingen onderkenden de gebrekkige uitvoering van hun toezichtstaken.

De adoptiewetgeving verbood het niet om voor adoptiekinderen een connectie met hun biologische familie te bewaren of in stand te houden. Maar het taboe rond zowel ongehuwde zwangerschap als kinderloze huwelijken, strekte zich ook uit over het bestaan van de kinderen. Hun geschiedenis werd daarom geheimgehouden en soms zelfs herschreven door hun namen ook uit papieren archieven te wissen.

8.2.3 Hoe hebben de betrokkenen de gebeurtenissen ervaren in die periode en later in hun leven?

De respondenten in dit onderzoek maakten duidelijk welke gevolgen een geschiedenis van afstand en adoptie met zich mee kan brengen in mensenlevens en volgende generaties. Er bestaat diversiteit in hun verhalen als het gaat om welke thema's voor specifieke mensen meer en minder belangrijk zijn, welke draaglast dat voor hen met zich mee brengt en op welke manier mensen hiermee omgaan. Dat doet niets af aan het belang en de realiteit van de thematiek waar de onderzoeksdeelnemers ons op wijzen.

Er zijn ervaringen die terugkomen in de verhalen van verschillende subgroepen in ons onderzoek. Zowel afstandsouders als afstandskinderen en ook hun naasten benoemen deze thema's. Voordat we ingaan op ervaringen specifiek voor de respectievelijke subgroepen bespreken we hier kort de thema's waarvoor elke subgroep aandacht vraagt.

Ervaringen die de subgroepen met elkaar delen

Een persoonlijke geschiedenis van afstand en/of adoptie wordt niet vanzelf verleden tijd. Een aantal aspecten speelt tot op de dag van vandaag. Emotionele gevolgen van de gebeurtenissen laten zich gelden. De geheimhouding waarmee de geschiedenis veelal is omgeven, kan de draaglast verzwaren. Eenzaamheid wordt sterker als de geschiedenis niet goed bespreekbaar is in familiekring of in ruimere kring.

Nieuwe episodes worden bovendien nog tot op vandaag aan het verhaal toegevoegd, bijvoorbeeld bij zoeken naar of contact met biologische verwanten dat zeer intensief 'familiewerk' vraagt. Gebrek aan eigen regie kan zich opnieuw voordoen. Ten tijde van de besluiten inzake afstand en adoptie

was die regie er niet voldoende, maar ook later wordt die ingeperkt door afhankelijkheid van instanties en bloedverwanten in het verkrijgen van antwoorden op vragen over de eigen geschiedenis.

Ervaringen van afstandskinderen

Het afgestaan zijn en het geadopteerd zijn moeten van elkaar onderscheiden worden in hun gevolgen voor het leven van afstandskinderen. Meteen bij de geboorte afgestaan te zijn, kan fundamentele twijfel aan het eigen bestaansrecht meebrengen. Uit de verhalen van afstandskinderen blijkt dat het gevoel er niet te mogen zijn, niet vanzelf verdwijnt, ook niet als mensen op latere leeftijd de redenen voor afstand beter begrijpen.

Afstand en adoptie kunnen beide negatieve gevolgen hebben voor het welzijn van mensen. In het vragenlijstenonderzoek waarderen de respondenten die afgestaan zijn hun eigen welzijn, kwaliteit van leven en psychische gezondheid gemiddeld lager dan de gemiddelden die over de algemene bevolking in Nederland bekend zijn.

Adoptiekinderen moesten zich inpassen in een nieuw gezin. Dat kon onzekerheden met zich meebrengen. Van de respondenten die in een pleeg- of adoptiegezin opgroeiden, ontwikkelden de meesten een hechte band met andere gezinsleden, zo vonden zij. Een aantal rapporteerde echter dat het hen daaraan ontbrak, en dat er spanningen en conflicten in het gezin waren. Er zijn respondenten in dit onderzoek voor wie hun geadopteerd zijn geen thema in hun leven is. Anderen geven aan dat hun rol in het adoptiegezin nooit ‘natuurlijk’ is geworden. Enkelen meldden mishandeling tijdens hun opvoeding en vertelden hoe pijnlijk het is dat geen enkele volwassene hen daartegen beschermde.

Het zoeken naar en vinden van informatie over de eigen geschiedenis en bloedverwanten, vergt veel van afstandskinderen en mensen uit hun omgeving. Informatie is niet altijd toegankelijk. Het kennismaken met en opbouwen van een relatie met biologische familie laat onvermijdelijk verwachtingen en bestaande verhoudingen verschuiven. Intensief ‘familiewerk’ is dan nodig.

Ervaringen van afstandsmoeders

De rode draad in de getuigenissen van afstandsmoeders in dit onderzoek is dat de zwangerschap hen overkwam. Door hun familie, sociale omgeving en professionals werden ze ervoor verantwoordelijk gehouden en veroordeeld. Ze werden vaak alleen gelaten met de consequenties. Ze beschrijven gevoelens van verlatenheid bij de bevalling en de afstand.

De pijn van die traumatische gebeurtenissen hebben zij grotendeels alleen moeten dragen. Velen van hen hebben daar jarenlang over gezwegen. De vraag kan kwellen of hun geschiedenis anders had kunnen verlopen als zij iets anders hadden gedaan. Dat had grote impact op hun verdere leven: eenzaamheid, schuldgevoel en schaamte, gebroken familierelaties en pijn voeren in de verhalen uit dit onderzoek de boventoon. Hun verhaal mocht er niet zijn en uit wat ze nu vertellen blijkt dat niets in hun leven zo allesdoordringend aanwezig is als dat wat er niet mocht zijn.

Wanneer afstandsmoeders vele jaren na dato hun eigen dossiers onder ogen krijgen, vinden zij soms een heel andere werkelijkheid terug dan zij hebben ervaren en zien ze daarin een ander persoon opgevoerd worden dan zij zich toentertijd voelden. Hierin worden ze hernieuwd pijnlijk geconfronteerd met gemis aan zeggenschap over hun levensloop.

Ervaringen van afstandsvaders

Uit de verhalen van de kleine groep afstandsvaders in dit onderzoek blijkt dat zij zich onzichtbaar en buitenspel gezet hebben gevoeld. Ze werden buiten de besluitvorming en procedures rondom een zwangerschap, bevalling, afstand en adoptie gehouden. Later kregen ook zij niet zelden te maken met zelfverwijt.

Een aantal van de respondenten stopte gevoelens rondom deze gebeurtenissen lange tijd weg en leed onder de geheimhouding die de geschiedenis van hen vroeg. Voor hen blijft het zoeken naar de ruimte die zij als biologische vader kunnen en mogen innemen in het leven van hun afgestane kind.

Ervaringen van adoptie- en pleegouders

Pleeg- en adoptieouders in dit onderzoek zijn overwegend dankbaar hun pleeg/adoptiekind(eren) te hebben mogen grootbrengen. De meerderheid van deze ouders heeft ervaren dat het grootbrengen van een pleeg- of adoptiekind specifieke zorgen met zich meebrengt over het welzijn van het kind, soms pas als dat kind allang volwassen is geworden. Vaak ontbrak het hen aan adequate professionele steun om de problematiek rondom afstand en adoptie in het leven van hun kind goed te begrijpen en begeleiden.

Een aantal adoptieouders is verdrietig om de situatie van de biologische moeder van hun kind en boos over de manier waarop er rond afstand en adoptie met haar is omgegaan. Contact tussen hun kind en diens biologische ouder(s) ervaren ze als positief en helpend voor het kind, maar soms ook als ingewikkeld voor het kind, of voor henzelf.

Ervaringen van naasten

De ervaringen van 'naasten' verschillen afhankelijk van hun rol in het leven van degene die te maken kreeg met afstand en adoptie. Zij ervaren dat er niet vaak wordt stilgestaan bij hun positie als naasten. Maar de gebeurtenissen en hun gevolgen hebben ook in hun leven een diepe indruk achtergelaten.

Het van dichtbij meemaken van een ongewenste zwangerschap en afstand kon eigen gevoelens en ideeën over seksualiteit en zwangerschap negatief beïnvloeden. Het zwijgen dat heerste rond de zwangerschap en afstand maakte het bijstaan van en meeleven met de afstandsmoeder in de familie jarenlang moeilijk. Het geheim bleef wel steeds voelbaar, wat voor sommigen een zware last betekende. Kinderen van een geadopteerde, die soms veel later pas op de hoogte raakten van de geschiedenis, konden vragen krijgen over de eigen identiteit. Het ineens leren kennen van een biologisch familielid kon de eigen positie in de familie en de onderlinge verhoudingen veranderen. Zo werkt een afstands- en of adoptiegeschiedenis in families en in nieuwe generaties door.

8.2.4 Hoe kijken betrokkenen vandaag de dag naar de omgang met deze geschiedenis?

Voor de respondenten in ons onderzoek is erkenning van hun geschiedenis van belang, tezamen met ondersteuning bij het oplossen van moeilijkheden die deze geschiedenis vandaag de dag nog met zich meebrengt. Hun inzichten hieromtrent zetten we hier op een rij.

Erkenning houdt in dat mensen met hun geschiedenis ertoe doen in een samenleving. Dat hun verhaal wordt gezien, gehoord, en serieus genomen. Mensen met een geschiedenis van afstand en adoptie hebben ruimte nodig om hun verhaal onder woorden te brengen en regie om dat op hun eigen wijze en in hun eigen tempo te kunnen doen. Daartoe moet er zonder moreel of ander oordeel naar geluisterd worden. Ook de taal die buitenstaanders gebruiken om te spreken over de geschiedenis van afstand en adoptie steekt nauw. Taal kan veroordelen en doet hun ervaringen soms geen recht. Erkenning betekent dat in het vertellen van en luisteren naar de verhalen geschikte taal voor de geschiedenis al doende wordt ontwikkeld en aangescherpt. Zo wordt de lang onbesproken en ongezien gebleven geschiedenis bespreekbaar gemaakt.

Erkenning bestaat ook uit maatschappelijke bewustwording. De samenleving moet kennis en begrip krijgen van wat er destijds is gebeurd, en van de impact die dat had en heeft op de levens van betrokkenen. Onderzoek moet hieraan bijdragen. Uit die kennis over de geschiedenis en de gevolgen ervan dienen dan ook lessen voor de toekomst te worden getrokken. Herhaling van de voor mensenlevens desastreuze gebeurtenissen moet voorkomen worden. Respondenten noemen in dit verband de autoritaire omgang met ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen, het snel en definitief weghalen van een kind bij de ouders, het verborgen of definitief verloren raken van informatie over de eigen identiteit en geschiedenis en het laten prevaleren van belangen van volwassenen boven die van kinderen.

Het leven met een geschiedenis van afstand en adoptie kan ook vandaag de dag nog moeilijkheden met zich meebrengen. Steun is nodig bij het verkrijgen van toegang tot informatie over de eigen geschiedenis. Hulp is nodig voor het omgaan met specifieke psychische problematiek die deze geschiedenis met zich mee kan brengen.

Een belangrijke conclusie uit de gesprekken over de omgang met deze geschiedenis is dat degenen die het meemaakten, ieder vanuit hun eigen positie, specifieke behoeften hebben maar in het vervullen van die behoeften sterk van elkaar afhankelijk zijn. In het verleden van elkaar gescheiden biologische ouders en kinderen zijn bijvoorbeeld vandaag de dag van elkaars toestemming afhankelijk om inzage in dossiers te krijgen. Daardoor kunnen ze te maken krijgen met elkaars belangen en beleving. Rond het contact leggen en houden tussen bloedverwanten speelt dezelfde dynamiek, waarbij ook de belangen en de emoties van de adoptiefamilieleden meewegen. Behoeften van verschillende betrokkenen kunnen onderling strijden. Deze strijdigheid kan heel pijnlijk zijn en onmachtig voelen, juist omdat het gaat om fundamentele levensvragen. De 'kluwen' van onderlinge afhankelijkheid en soms tegenstrijdige belangen rond zulke existentiële en gevoelige kwesties kan alleen met grote zorgvuldigheid ontward worden.

8.3 Schade door schande: enkele hoofdlijnen

Nu de onderzoeksvragen van de commissie zijn beantwoord, hechten we eraan om een aantal hoofdlijnen nog eens duidelijk voor het voetlicht te brengen. De commissie is tijdens het onderzoek steeds meer onder de indruk geraakt van de enorme impact die het onvrijwillig afstaan van een pasgeboren kind heeft gehad op de meisjes en vrouwen die dat overkwam, op de kinderen die zijn afgestaan, op de afstandsvaders en de adoptiegezinnen waarin deze kinderen opgroeiden. Die impact was voorafgaand aan ons werk al gebleken uit de verhalen die een aantal van deze betrokkenen in de media begon te vertellen. Maar het onderzoek heeft op niet mis te verstane wijze bevestigd hoe ingrijpend de gevolgen van deze gebeurtenissen zijn geweest voor een groot aantal mensen.

Diversiteit van ervaringen: niet tegen elkaar wegstrepen

De opdracht van de commissie was om onderzoek te doen naar binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956 en 1984. De nadruk in het onderzoek lag op twee groepen van betrokkenen; ten eerste op meisjes en vrouwen die in die periode ongehuwd zwanger werden en zich genoodzaakt voelden om hun kind af te staan, en ten tweede op de kinderen die 'ter adoptie' werden afgestaan.

De druk waarover veel vrouwen in ons onderzoek vertelden, werd op morele gronden uitgeoefend door ouders, familie, hulpverleners en de gemeenschap. Maar ook de sociaal-economische situatie speelde daarbij vaak een rol. Er waren weinig mogelijkheden om als ongehuwde vrouw met een kind een zelfstandig leven op te bouwen. Werk en huisvesting waren moeilijk te vinden, tot 1965 waren er geen bijstandsuitkeringen. De mogelijkheden tot een veilige beëindiging van de zwangerschap waren zeer beperkt. Een aantal vrouwen vertelde ons over het verdriet en de eenzaamheid die een ongewilde zwangerschap met zich meebracht.

We weten dat er ook ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen waren die hun kind konden behouden met steun van familie, een hulpverlener of de (kerkelijke) gemeenschap. In ons onderzoek kwamen verder vrouwen aan het woord die hun kind vrijwillig afstonden. Uit deze verhalen zou men de conclusie kunnen trekken dat het met die gedwongen afstand wel meeviel. Daarin schuilt een valkuil, namelijk dat je de pijnlijke ervaringen van de ene groep gaat wegstrepen tegen de ervaringen van een andere. Dat kan niet. Ons onderzoek heeft overtuigend laten zien dat er bij een groep meisjes en vrouwen grote schade is aangericht door de beslissingen die over hen zijn genomen. Alle uiteenlopende ervaringen zijn valide en levensecht. Alle hebben recht om voor het voetlicht te verschijnen, zonder dat ze daarmee de legitimiteit van andere ervaringen tenietdoen.

Iets vergelijkbaars geldt voor kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd. In ons onderzoek kwamen mensen aan het woord die daar overwegend negatief op terugkijken. Dat kon komen doordat het afgestaan zijn het gevoel met zich meebracht niet gewenst te zijn, weggedaan. Dat kon ook komen door het opgroeien in een adoptiegezin dat als vreemd en niet eigen bleef aanvoelen, of dat liefdeloos of zelfs gewelddadig was. Om die redenen zijn mensen soms fel gekant tegen afstand en adoptie, zeker als het gaat om een definitieve, onomkeerbare vorm van adoptie. Tegelijkertijd hebben zich mensen bij de onderzoekers gemeld die afstand en adoptie positiever hebben ervaren. Ook hen blijft de verbroken band met de biologische ouders vaak bezighouden. Ook voor hen kan die tot lastige en pijnlijke zoektochten leiden.

Maar over het leven in hun adoptiegezin zijn ze redelijk tot heel tevreden. Dat blijkt uit uitspraken zoals 'Het zijn gewoon mijn ouders', of: 'ik heb me nooit anders behandeld gevoeld dan de biologische kinderen in het adoptiegezin'.

Ook hier geldt dat de verschillende ervaringen niet tegen elkaar mogen worden weggestreept. Ieder verhaal heeft recht van spreken. We moeten ervan leren dat zulke ingrijpende gebeurtenissen als afgestaan of geadopteerd worden in mensenlevens grote en langdurige gevolgen kunnen hebben. Zulke besluiten moeten niet lichtvaardig genomen worden en moeten indien nodig bijgesteld of zelfs teruggedraaid kunnen worden. Daarbij moeten de eigen stem en mogelijkheden van kinderen een belangrijke rol spelen.

'Tijdgeest' is geen argument

Bij maatschappelijke gebeurtenissen die zich in het verleden hebben afgespeeld wordt nogal eens gewezen op de rol van 'de tijdgeest'. Als het bijvoorbeeld gaat over kinderen die vroeger in tehuizen met geweld te maken kregen, wordt wel eens gezegd: 'ja maar het was vroeger toch tamelijk gewoon dat kinderen met harde hand werden opgevoed'. Ook al zit daar misschien een kern van waarheid in, dan wil dat nog niet zeggen dat geweld tegen kinderen normaal en alom geaccepteerd was. Er waren al sinds mensenheugenis stemmen die zich met goede argumenten keerden tegen het gebruik van geweld als opvoedingsmiddel.[603] Bovendien betekent het feit dat dit geweld toen weinig kritiek kreeg niet dat we het daarom niet moeten veroordelen.

Zo'n 'tijdgeest-argument' is ook wel gebruikt als een soort excuus als het gaat om afstand en adoptie; het was 'toen' nu eenmaal een schande voor de familie als een dochter ongehuwd zwanger werd, dus was het toch min of meer logisch dat meisjes tot afstand werden aangezet. Maar ook toen waren er mensen, professionals én leken, die tegen het doen van afstand waren. Bijvoorbeeld omdat men vond dat je de biologische band tussen moeder en kind niet mocht verbreken, óf omdat men vond dat er helemaal geen onderscheid zou moeten bestaan tussen gehuwd en ongehuwd moederschap. De commissie komt dan ook tot de conclusie dat de praktijk van afstand en adoptie onderdeel is geweest van botsende maatschappelijke en professionele normen en opvattingen.

Geen stem

Een belangrijke rode draad in dit onderzoek is dat de mensen om wie het ging nauwelijks een stem in het kapittel hadden. Dat gold rondom de geboorte voor de ongehuwd zwangeren en de verwekkers en in latere stadia ook voor de kinderen die ter adoptie waren afgestaan. De schande van een ongehuwd zwanger meisje was voor sommige gezinnen, families en gemeenschappen kennelijk zo groot, dat de 'oplossing' van afstand ter adoptie buiten haar om werden gekozen. Ons onderzoek geeft daarvan talloze voorbeelden en getuigenissen.

Niet alleen de directe sociale omgeving handelde op deze paternalistische manier, dus zonder serieus naar de wensen en behoeften van het zwangere meisje zelf te luisteren. Wanneer we kijken naar de opvattingen en uitingen van invloedrijke wetenschappers, dan zien we dat ook in hun zienswijze de stem van de meisjes en vrouwen zelf nauwelijks een rol speelde. Psychiaters – met in hun kielzog psychologen – wilden de toen dominante opvatting doorbreken dat ongehuwde zwangerschap vooral een ernstige zonde was. In plaats daarvan zagen ze ongehuwde zwangerschap als een mentale of sociale tekortkoming die de jonge vrouw ongeschikt maakte om een kind op te voeden. Kinderen hadden volgens hen een stabiele hechtingsrelatie nodig waarin deze ongehuwde moeders niet zouden kunnen voorzien. Hun kind zou beter gedijen in een 'normaal' gezin met een moeder én een vader.

Hoewel deze psychiatrische opvattingen veel weerklank vonden, waren ze ook toen al niet onweersproken. In diezelfde periode waren er bijvoorbeeld ook invloedrijke psychologen als Abraham Maslov en Carl Rogers die stelden dat mensen een fundamentele behoefte hebben aan zelfverwerkelijking, waardering en erkenning en dat ze daarom nooit als 'object' mogen worden gezien en behandeld. Diezelfde gedachte lag ten grondslag aan het 'social casework' dat veel maatschappelijk werkenden in deze tijd beoefenden. Veel van hen vonden het juist erg belangrijk om met meisjes te praten over hun zwangerschap en hun ideeën met betrekking tot behoud of afstaan van hun kind.

Met andere woorden: ook toen, tussen 1956 en 1984, gingen er stemmen op dat je mensen serieus moest nemen, naar ze moest luisteren en samen met hen naar oplossingen kon zoeken.

Ook kinderen hadden in de praktijk van afstand en adoptie nauwelijks een stem. Dat is begrijpelijk wanneer het gaat om hun eerste levensfase, waarin anderen geacht worden hun belangen te behartigen. Maar uit ons onderzoek blijkt dat nogal wat afgestane en geadopteerde kinderen kampten met ambivalente gevoelens ten opzichte van hun adoptiegezin, zich anders, eenzaam of soms onveilig voelden en zich vragen gingen stellen over hun biologische ouders. Bij wie konden deze kinderen daarmee terecht, anders dan bij hun adoptieouders? Het was in die jaren weliswaar nog minder algemeen gebruikelijk om naar de wensen en behoeften van kinderen te luisteren – pas in de loop van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw groeide bijvoorbeeld de maatschappelijke aandacht en gevoeligheid voor kindermishandeling –, maar ook al ruim voordien waren er invloedrijke experts die benadrukten hoe belangrijk het was om kinderen serieus te nemen en naar hen te luisteren, zeker als het ging om kinderen die om wat voor reden dan ook kwetsbaar waren. Te denken valt in dit verband bijvoorbeeld aan de Poolse pedagoog Janusz Korczak en de Nederlandse kinderbeschermer Daan Mulock Houwer. We moeten het dus als een gemis beschouwen in het functioneren van de betreffende instanties dat er na de bekrachtiging van de adoptie geen luisterend oor voor de betreffende kinderen was – anders dan dat van de adoptieouders.

Inmiddels is wijd en zijd bekend hoe belangrijk een zekere mate van regie over het eigen leven is voor de ontwikkeling, de gezondheid en het welbevinden van mensen.[604] Juist die regie werd onthouden aan degenen om wie het in dit onderzoek gaat. Dat heeft, zo laat het onderzoek zien, bij veel mensen grote schade aangericht.

Verantwoordelijkheid van de samenleving

Ons onderzoek heeft uitgewezen dat de praktijk van afstand en adoptie bij veel mensen tot groot verdriet, woede en vaak ook tot levenslange schade heeft geleid. Schade, aangericht door de schande die ongehuwd zwanger worden lange tijd in grote delen van de samenleving betekende. De vraag is nu of het mogelijk is om hiervoor maatschappelijk verantwoordelijken aan te wijzen.

De socioloog Anton Zijderveld beschreef de dynamiek binnen een democratische samenleving aan de hand van een ‘democratische driehoek’.[605] De punten van die driehoek worden gevormd door de *overheid* die verantwoordelijk is voor wetten en regels die de vrijheid en gelijkheid van burgers beschermen, door de *civil society* (de samenleving in brede zin, bestaande uit burgers, verenigingen, religieuze gemeenschappen, particuliere organisaties etc.) en tenslotte de *markt* (commerciële belangen).

Ten aanzien van het thema afstand en adoptie spelen vooral de overheid en de burgermaatschappij een doorslaggevende rol. Voor commerciële belangen (bijvoorbeeld in de vorm van kinderhandel) zijn in dit onderzoek geen aanwijzingen gevonden. De vraag wie er nu verantwoordelijk is geweest voor de praktijk waarbij veel ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen zich gedwongen voelden om hun kind af te staan en waardoor veel afgestane kinderen zich ontworteld zijn gaan voelen, vereist een antwoord waarin burgermaatschappij én overheid een rol spelen.

Deze twee zijn niet los van elkaar te zien. In debatten over de wettelijke regulering van adoptie en later abortus hadden politieke partijen met organisaties als kerken en hulpverleningsinstellingen langs verzuilde lijnen dezelfde opvattingen en stonden zij tezamen lijnrecht tegenover politici en opinieleiders uit andere levensbeschouwelijke hoek. Mede door die verzuiling lukte het lange tijd nauwelijks om tot een gecentraliseerd beleid ten aanzien van afstand en adoptie te komen. Particuliere hulpverleningsinstellingen wilden de landelijke overheid zoveel mogelijk buiten de deur houden. Kwesties die te maken hadden met moraal en zedelijkheid wilde men zoveel mogelijk in kringen van de eigen zuil oplossen. Daarnaast waren er de organisatorische moeilijkheden die de uitvoering van eensluidend beleid belemmerden. Voogdijinstellingen, tehuizen en organisaties voor ongehuwde moederzorg kampten met geldgebrek en tekort aan geschoold personeel. Voordat er in 1996 één Raad voor de Kinderbescherming gevormd werd, bestonden er negentien regionale raden met elk hun eigen beleid. Fiom deed jarenlang vruchteloze pogingen om tot een eenduidig beleid rondom afstand en adoptie te komen. Het netto-resultaat was dat ongehuwd zwangere jonge vrouwen min of meer afhankelijk waren van het toeval:

trof je een instelling die ofwel stuurde in de richting van afstand ofwel van behoud? Bij veel mensen die hierop terugkijken levert dit begrijpelijkerwijs een groot gevoel van onrechtvaardigheid en ongelijke behandeling op.

Seksualiteit buiten het huwelijk en ongehuwd zwanger worden, golden lange tijd als een enorme schande voor de familie. Daar ligt een belangrijke bron waar de praktijk van afstand en adoptie uit voortkwam. De opvattingen over zedelijkheid en de zedelijkheidswetgeving speelden daarin een grote rol. Uit ons onderzoek blijkt dat meisjes nauwelijks waren voorgelicht. Voorbehoedsmiddelen waren nauwelijks beschikbaar en het bezit ervan was zelfs lange tijd strafbaar. Veel verhalen die in dit onderzoek zijn gedeeld, getuigen ervan hoe zwaar de lading was van een ongehuwde zwangerschap. Ouders waren zeer bevreesd dat zo'n zwangerschap de eer en goede naam van de familie zou aantasten, en wellicht ook de financiële situatie van het gezin zou ondermijnen. Om die reden moest het 'probleem' zo snel mogelijk opgelost worden door het onzichtbaar te maken: de meisjes moesten het huis uit en de baby moest uit het zicht. De dwang van de gemeenschap, of de angst om daarvan uitgesloten te worden, speelde een belangrijke rol bij de beslissingen die ouders namen. Soms beseften ze later in hun leven wat dit voor hun dochter en kleinkind had betekend en voelden ze spijt over hun reacties en handelwijzen.

Eerder noemden we de rol die een aantal psychiaters speelde bij de veranderende opvattingen over afstand en adoptie. Zij hebben als het ware de theoretische onderbouwing geleverd waardoor ongehuwd zwanger zijn van een zonde veranderde in een stoornis. Deze psychiaters waren begaan met de ontwikkeling van het kind dat door een ongehuwde moeder zou worden grootgebracht, en adviseerden tot onderbrenging bij een 'normaal' gezin. Ze namen de stem van betrokkenen niet mee in hun overwegingen en hadden ook geen oog voor de gevolgen van hun redenering voor hen. Ze maakten zich kennelijk weinig zorgen om de mogelijke gevolgen voor het kind van een vroegtijdige separatie van de biologische moeder. Evenmin hadden ze oog voor de gevolgen voor de ongehuwde moeders die zélf vaak nog minderjarige kinderen waren; wat waren de risico's van afstand voor hún ontwikkeling en levensloop? Maar vooral valt de stelligheid op waarmee ze hun opvattingen naar buiten brachten. Ook in hun tijd bestonden er immers opvattingen over deze kwesties die diametraal van de hunne verschilden. Juist vanwege hun gezaghebbende positie had men van deze wetenschappers mogen verwachten dat ze zich daarvan op de hoogte zouden stellen, voordat ze zich publiekelijk en met gevolgen uitspraken over kwesties die het leven van anderen zo diepgaand raakten.

9. Aanbevelingen

We formuleren op basis van onze bevindingen een aantal aanbevelingen voor onze opdrachtgever. Deze aanbevelingen benadrukken het belang van erkenning, ondersteuning en het waarborgen van individuele regie in belangrijke levenszaken.

9.1 Duurzame erkenning

Neem het thema binnenlandse afstand en adoptie op in de Canon van Nederland.

Dit onderzoek vertelt de geschiedenis van afstand en adoptie op basis van grote diversiteit aan mondelinge en geschreven bronnen. De bevindingen zijn onafhankelijk en wetenschappelijk verantwoord vastgelegd. Daardoor worden ervaringen van mensen met deze geschiedenis erkend. Die erkenning is op zichzelf al van groot belang, juist omdat in de samenleving lange tijd niet de benodigde aandacht is besteed aan de praktijken rond afstand en adoptie en evenmin aan de grote gevolgen die deze voor veel betrokkenen hebben gehad. Juist omdat bij binnenlandse afstand en adoptie veel verschillende 'partijen' betrokken waren, zoals politiek, overheidsinstanties, instellingen van het particulier initiatief, kerken en natuurlijk ook burgers, vertelt deze praktijk in al zijn facetten een belangrijk verhaal over hoe Nederland zich in de onderzochte periode heeft ontwikkeld op politiek, sociaal-cultureel, moreel en economisch gebied. De commissie beveelt daarom aan om dit aspect van onze sociale geschiedenis een brede bekendheid te geven. Concreet stelt zij voor om het thema op te nemen in de *Canon van Nederland.* Op die manier kunnen komende generaties via het onderwijs kennisnemen van deze geschiedenis en de diepgaande persoonlijke en maatschappelijke gevolgen die deze heeft gehad.

Haal de verhalen van mensen op.

Tijdens en ook na het onderzoek is gebleken dat er veel mensen zijn die over binnenlandse afstand en adoptie een verhaal te vertellen hebben. Een aantal van hen heeft dat om uiteenlopende redenen nog niet gedaan. Het kan zowel voor betrokkenen, als voor de publieke geschiedschrijving van groot belang zijn dat deze verhalen verteld, opgehaald en gedocumenteerd blijven worden. Daarvoor is organisatie en ondersteuning nodig.

Hiervoor zijn uiteenlopende vormen denkbaar, zoals een verhalenbank. Ervaring met verhalenbanken op andere terreinen leert dat alleen al het kunnen vertellen van het eigen levensverhaal ertoe bijdraagt dat mensen zich serieus genomen voelen. Bovendien kunnen betrokkenen zich herkennen in of verhouden tot de verhalen van anderen. Soms bieden deze aanknopingspunten tot herstel, of dienen ze tot troost en inspiratie. Behalve een verhalenbank over binnenlandse afstand en adoptie zijn er andere vormen denkbaar om mensen met een geschiedenis van afstand en adoptie een stem te geven. Te denken valt bijvoorbeeld aan een interactieve reizende tentoonstelling die lokale invulling en aanvulling van verhalen met behulp van verschillende kunstvormen mogelijk maakt; of aan het blijvend faciliteren van lotgenoten-contacten en publieksvoorlichting. De commissie beveelt aan dergelijke initiatieven te faciliteren op basis van concrete behoeften en vooral ook in samenspraak met een brede afspiegeling van mensen die deel zijn van deze geschiedenis.

Maak een 'moederbrief' bij dossiers mogelijk.

In april 2025 nam de Tweede Kamer een motie aan waarin wordt gepleit voor de mogelijkheid om een zogenoemde '*moederbrief*' aan een dossier toe te voegen, waarin de afstandsmoeder kan reflecteren op wat het dossier aan informatie bevat over haar en over de afstand. Ze kan dan die informatie desgewenst vanuit de eigen ervaring voorzien van kanttekeningen.[606] Zo'n hedendaags addendum aan een historisch dossier kan bijdragen aan erkenning van de geschiedenis van een afstandsouder, kan afgestanen een ruimere connectie met hun afstamming bieden en kan ervaren frictie tussen de geschreven werkelijkheid en de geleefde werkelijkheid verzachten. De commissie beveelt aan mogelijk te maken dat betrokkenen met behulp van dit of een soortgelijk middel hun stem in de geschiedenis alsnog kunnen laten horen.

9.2 Deskundige hulp en zorg

Bevorder deskundigheid van hulpverleners en zorgmedewerkers en degenen die daarvoor in opleiding zijn.

Afstand en adoptie hebben biologische familiebanden doorbroken en gewist. Diepgaande emotionele, identiteits-, en relationele problemen kunnen het gevolg zijn. Op hulpvragen van mensen die een kind afstonden of zijn afgestaan moeten hulpverleners adequaat kunnen reageren. Zorgprofessionals moeten bovendien de thematiek in levens van vooral zorgbehoevende ouderen kunnen signaleren. Daarom moeten professionals in de zorg en hulpverlening (jeugdbescherming, GGZ, psychiatrie, ouderenzorg) voldoende geïnformeerd zijn over deze omstandigheden en de gevolgen ervan. Ook deskundigheid over onbedoelde of ongewenste zwangerschap en de consequenties daarvan is nodig. Symposia, e-learning modules, en/of webinars over de thematiek moeten onderdeel worden van het curriculum van professionals in de zorg.

Zorg dat deskundige hulp te vinden is.

Om specialistische hulp toegankelijk te maken moet een sociale kaart van deskundigheid over afstand en adoptie en daaraan gerelateerde hulpvragen in de GGZ, de jeugdbescherming en de zorg beschikbaar zijn voor zorgprofessionals en hulpvragers.

9.3 Ondersteuning bij het openen van lijnen naar biologische familie en eigen geschiedenis

Organiseer hulp bij zoeken naar afstammingsinformatie.

Bekendheid met de eigen voorgeschiedenis en eventueel contact met biologische verwanten is in ons onderzoek belangrijk gebleken voor zowel afstandskinderen als afstandsouders, adoptieouders en naasten. Niet alleen in ons onderzoek wordt dit benadrukt, veel breder is duidelijk geworden dat de verbinding met de eigen wortels van fundamenteel belang is in iemands levensloop en dat het recht op identiteit voor elk kind gegarandeerd moet worden.[607]

De commissie beveelt aan om praktische hulp te organiseren bij afstammingsvraagstukken om de uitoefening van het recht op afstammingsinformatie te ondersteunen. Een *ter zake kundige ondersteuner* kan van groot belang zijn bij het op zoek gaan naar informatie over biologische verwanten.

Zorg dat afstammingsinformatie bewaard blijft en toegankelijk is.

Om afstammingsinformatie te kunnen vinden moet die bewaard zijn. Het is daarom in het belang van mensen met een geschiedenis van afstand en adoptie dat dossiers en andere dragers van zulke informatie bewaard blijven tot in ieder geval de derde generatie. Daarnaast moet zulke informatie gearchiveerd worden op een plaats en wijze die haar praktisch toegankelijk maakt.[608] In april 2025 nam de Tweede Kamer moties aan waarin ze de regering verzoekt om voor een betrokken afgestane en afstandsmoeder *gezamenlijk* onbeperkte en volledige toegang te creëren tot zowel het eigen afstands- als het adoptiedossier.[609] De commissie ondersteunt de in de moties uitgedrukte wens dat de wetgever bij de belangenafweging over toestemming tot inzage van dossiers het fundamentele belang voor ogen houdt van de verbinding met de eigen afstamming en biologische familie.

Bied mediation en herstelbemiddeling aan in situaties van emotionele pijn en belangenconflict.

De in de kamermoties genoemde gezamenlijkheid – die binnen de geldende wettelijke kaders toegang tot dossiers kan vergemakkelijken – komt niet altijd vanzelf tot stand. De oorzaak daarvan kan zijn dat mensen elkaar niet kennen en hebben weten te vinden of doordat mensen elkaar wel kennen maar elkaar in hun belangen en emoties en behoeften niet kunnen vinden of tegemoetkomen. Ons onderzoek heeft laten zien dat de geschiedenis van afstand en adoptie mensen in posities heeft geplaatst waarin ze onderling van elkaar afhankelijk zijn terwijl hun belangen en emoties soms tegenstrijdig zijn. Voorkomen moet worden dat mensen opnieuw in een situatie terechtkomen waarin ze geen andere keuze hebben dan de behoeften, emoties en belangen van de ene betrokkene ten koste te laten gaan van die van de andere. De commissie beveelt dan ook aan om *herstelbemiddeling en mediation* in te zetten om mensen te ondersteunen in het creëren van de benodigde gezamenlijkheid.

Informeer kinderen van jongs af aan over hun eigen geschiedenis.

Adoptie heeft tot gevolg dat familiebanden tussen biologische ouders en hun kinderen worden verbroken en dat familiebanden worden geconstrueerd tussen deze kinderen en adoptieouders. Alhoewel het inmiddels goed gebruik is kinderen te informeren over hun geschiedenis in deze, gaan adopties soms nog steeds gepaard met geheimzinnigheid. Kinderen die opgroeien in een ander gezin dan dat van hun biologische ouders – adoptiegezinnen maar ook bijvoorbeeld samengestelde gezinnen of gezinnen van wensouders die gebruik maakten van draagmoederschap – hebben er te allen tijde recht op volledig geïnformeerd te worden over de aard van hun verhouding met de andere gezinsleden. De commissie beveelt aan te bevorderen dat afstandsouders, adoptiekinderen en pleegouders volledig op de hoogte zijn van de essentiële elementen van hun geschiedenis en dat verhullende beschrijvingen over hun onderlinge verhouding worden voorkomen.

9.4 Regie over het eigen familieleven

Geef ouders en kinderen zoveel mogelijk stem in besluiten over hun familieleven.

In de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie is er over het familieleven van mensen beslist zonder dat zij daarin stem of zeggenschap hadden. Zij zijn zodoende de regie over hun leven kwijtgeraakt. In dit onderzoek is gebleken dat instellingen de zeggenschap van jonge mensen over hun leven en hun kinderen in een aantal gevallen sterker inperkten dan op basis van de Nederlandse wet noodzakelijk

was geweest. Zij deden dat om de belangen van de kinderen te waarborgen. Vandaag weten we dat de belangen van deze kinderen hiermee niet altijd werden gediend.

Dit onderzoek liet ook zien dat professionals in een spanningsveld hebben gewerkt tussen enerzijds hun eigen normen en de maatschappelijke normen over wat een goed gezin is en anderzijds de wens om jonge ongehuwd zwangeren zelf besluiten te laten nemen over hun leven en hun kind.

Tegenwoordig zijn er meer waarborgen ingebouwd in wetgeving en hulpverlening om te zorgen dat jonge mensen niet onterecht hun zeggenschap verliezen. Jonge zwangere vrouwen kunnen bij de rechter een verzoek indienen hen meerderjarig te verklaren ook al zijn ze nog geen achttien. Zo kunnen ze zelf juridisch gezag over hun kind uitoefenen. Hulpverleningsmethoden voor ouders en kinderen in gevaar stellen eigen regie en zeggenschap van kind en ouder centraal.

Voor instanties en voor de professionals die er werken, blijft echter het spanningsveld altijd bestaan tussen eigen normen en waarden enerzijds en de belangen van kinderen en ouders anderzijds, evenals het spanningsveld tussen beslissen óver mensen en beslissen mét mensen. De commissie vindt het van het allergrootste belang dat instellingen en professionals voortdurend kritisch reflecteren op de wijze waarop en de mate waarin ze ouders en kinderen een stem geven in besluiten over hun familieleven.

Betrek cliënten zoveel mogelijk bij dossiervorming.

Dossiervorming is een specifieke verantwoordelijkheid van professionals, bedoeld om het hulp-verleningsproces te ondersteunen en het werk te verantwoorden. In dossiers over afstandsmoeders blijkt vooral over hen geoordeeld te zijn en komen ze zelf niet aan het woord. Tot op de dag van vandaag ontdekken vrouwen kwetsende beschrijvingen van hun persoon en functioneren.

Tegenwoordig hebben mensen recht op inzage in hun dossiers. Instellingsbeleid gaat er vrijwel altijd vanuit dat behandel- en ontwikkelingsdoelen in overleg met cliënten worden opgesteld. Het gevaar van het ontstaan van een ‘papieren werkelijkheid’ die niet overeenstemt met de geleefde werkelijkheid van mensen, is echter niet uitgebannen. De commissie beveelt aan dossiers altijd transparant en in samenspraak met cliënten te vormen en bewerken, zodat mensen recht wordt gedaan en dossiervorming daadwerkelijk een ondersteunende functie kan hebben in het verlenen van hulp.

Organiseer wetenschappelijke tegenspraak.

Psychiaters en andere gedragswetenschappers hebben een grote invloed gehad op praktijken van afstand en adoptie en daarmee op het leven van ongehuwd zwangere vrouwen, hun kinderen, hun naasten en soms ook op dat van de biologische vaders van de kinderen en de adoptieouders. In de argumenten die deze gezaghebbende wetenschappers destijds naar voren brachten ten aanzien van morele kwesties, hadden zij onvoldoende oog voor de mogelijke schadelijke neveneffecten van hun voorstellen. Omdat psychiaters en andere gedragsdeskundigen per definitie werken op het snijvlak van wetenschap en moraliteit, wil de commissie het belang benadrukken van *voldoende tegenspraak*. Juist bij morele kwesties die diepgaande invloed op mensenlevens kunnen hebben is kritische samenspraak tussen wetenschappers van verschillende disciplines, bijvoorbeeld gedragskundigen, ethici, filosofen en sociologen, en burgers een noodzakelijke voorwaarde om fouten uit het verleden te vermijden.

9.5 Zeggenschap over de eigen seksualiteit

Stimuleer seksuele voorlichtingsprogramma's in het onderwijs actief.

Uit ons onderzoek bleek dat veel van de onbedoelde zwangerschappen waren ontstaan door gebrekkige kennis over seksualiteit. Sommige jonge vrouwen wisten niet hoe een zwangerschap tot stand komt. Daarbij heerste er een dubbele moraal die vooral de meisjes of vrouwen verantwoordelijk stelde voor een ongewenste zwangerschap. Mannen die juist de verantwoordelijkheid wel mee wilden dragen, werden buiten spel gezet.

Er zijn nu doordachte lesprogramma's die gaan over het bewaken van de eigen lichamelijke integriteit, verliefdheid, toestemming geven of weigeren, weigering door een ander aanvaarden en het voorkomen van ongewenste zwangerschap. Jongeren hebben deze steun nodig om op het gebied van seksualiteit relationeel te leren denken. Maar deze programma's worden in hun voortbestaan bedreigd. Bovendien komen jongeren online gemakkelijk in aanraking met onjuiste informatie en promotie van de oude dubbele moraal in nieuwe vormen. Dat benadrukt het belang van gedegen onderwijsprogramma's op het gebied van seksualiteit.

Zorg voor laagdrempelige beschikbaarheid van voorbehoedmiddelen.

Veel van de onbedoelde zwangerschappen besproken in onze rapportages waren het gevolg van de gebrekkige toegang tot voorbehoedmiddelen. Lange tijd kwam dat doordat ze verboden waren, doordat voorlichting erover ontbrak en doordat vooral jongeren er de financiële middelen niet voor hadden. Geen van dergelijke belemmeringen zou nu nog moeten bestaan. Naast de garantie van goede voorlichting over voorbehoedmiddelen voor zowel meisjes als jongens, valt te overwegen anticonceptie voor alle leeftijdscategorieën door de basisverzekering te laten vergoeden. Ook zou er ruimte moeten komen voor gemakkelijke en veilige anticonceptie zonder de ervaren nadelen van de hormonen in de pil.[610]

Garandeer keuzevrijheid over zwangerschap.

Een deel van het in ons onderzoek beschreven levenslange verdriet is ontstaan doordat een vrouw, eenmaal bevrucht, verplicht was haar zwangerschap uit te dragen en een kind te baren. Ongehuwde zwangerschap mocht niet, maar als hij er was moest hij worden uitgedragen – ook als dat onverdraaglijk was.

Inmiddels is zwangerschapsbeëindiging onder condities mogelijk. Zwangerschap is door de beschikbaarheid van hedendaagse tests veel eerder te constateren, nog vóór het eerste uitblijven van een menstruatie. Toegang tot bestaande medicatie die al in dat stadium een mogelijke zwangerschap beëindigt, wordt door de Wereld Gezondheids Organisatie bepleit.[611] De commissie vindt het van belang dat keuzevrijheid van de zwangere met behulp van deze mogelijkheden vergroot wordt.

Daarbij hoort dat jongeren in het kader van hun seksuele voorlichting grondig geïnformeerd worden over de uiteenlopende handelingsalternatieven in het geval van onbedoelde zwangerschap. Zonder kennis hierover zullen ze niet voldoende zijn toegerust om zeggenschap uit te oefenen en verantwoordelijkheid te nemen over hun lichaam, voortplanting en het mogelijk opvoeden van kinderen.

Zorg voor bereikbaarheid van vertrouwenspersonen.

Vertrouwenspersonen en rolmodellen zijn belangrijk voor jongeren met vragen en twijfels over seksualiteit, voorbehoedmiddelen, zwangerschap en opvoeding. Naast het onderwijs zijn jongerenwerk en opbouwwerk met hun informele en laagdrempelige benadering bij uitstek omgevingen waar vertrouwenspersonen beschikbaar en benaderbaar kunnen zijn. Deze vormen van sociaal werk moeten dan ook gestimuleerd en gefaciliteerd worden.

9.6 Schade door schande

Oordeel niet.

Uit dit onderzoek is eens temeer gebleken dat tijd- en cultuurgebonden oordelen over identiteit en gedrag van mensen een levenslange en zelfs intergenerationele impact kunnen hebben op wie met die oordelen en de gevolgen daarvan te maken kreeg. Ten aanzien van ongehuwde zwangerschappen heeft de toen geldende schande veel schade veroorzaakt. Maar wat vandaag de dag als deugd geldt kan morgen een schande zijn, en omgekeerd. De belangrijkste les die de commissie hiervan heeft geleerd, en die hopelijk ook zijn weg vindt naar politiek en samenleving, is dat we heel terughoudend moeten zijn om onze ideeën over wat een goed leven is op te leggen aan anderen, als we die anderen zelf niet aan het woord laten. Afstandsouders is ten onrechte een stem onthouden. Ook de stem van afstandskinderen is in het verloop van hun leven ten onrechte te weinig gehoord. Hun naasten en adoptieouders van afstandskinderen hebben hiervan op hun beurt nadelige gevolgen ondervonden. Dat is de werkelijke schade door schande.

10. Literatuurlijst

Abma, Ruud. “De opkomst van de therapeutische samenleving.” In *Met zachte hand. Opkomst en verbreiding van het psychologisch perspectief*, redactie Jeroen Jansz en Peter van Drunen. De Tijdstroom, 1996.

Achmad, Claire. *Children’s Rights in International Commercial Surrogacy*. Universiteit Leiden, 2018.

Avis, Anneke. *En zwijgen was het antwoord. Ouders over het verlies van hun baby in de jaren 1945–1970.* Brave New Books, 2014.

Bakker, Nelleke. “In search of the unconscious: the science-based diagnostic observation of girls in a Dutch reformatory in the 1950s.” *History of Education* 49, no.2 (2020): 209–226. https://doi.org/10.1080/0046760X.2019.1707885

Bakker, Nelleke. “In the interests of the child: psychiatry, adoption, and the emancipation of the single motherand her child – the case of the Netherlands (1945-1970).” *Paedagogica Historica* 55, no.1, (2019): 121-136. https://doi.org/10.1080/00309230.2018.1514414

Bakker, Nelleke, Jan Noordman en Marjoke Rietveld- van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000*. Van Gorcum, 2010.

Beekman-Eggink, J. “Discussie” *Tijdschrift voor maatschappelijk werk* 23, nr. 22 (1969): 500-504. www.canonsociaalwerk.eu/1969_Milikowski/1969%20TMW%20Positie%20van%20de%20ongehuwde%20vrouw.pdf

Bergman, Sunny, “3doc: Sletvrees”. VPRO, 14 november 2013.

Berkel, Dymphie van. *Moederschap tussen zielszorg en psychohygiëne. Katholieke deskundigen over voortplanting en opvoeding 1945-1970.* Van Gorcum, 1990) https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/113767/mmubn000001_095393129.pdf

Boet, Anoushka. *Zon in de regen. Over leven na zwangerschap door seksuele kindermishandeling.* Elikser, 2023.

Boomen, Nynke van den, Jacques Dane, Yuliya Hilevych, Joost Hoedemaeckers, Evelien Walhout en Jan Kok. *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984.* Radboud Group for historical demography and family history, 2017. https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/2272

Bou-Sfia, Soraya. *De betekenis van identiteitsrechten voor kinderen in het Nederlandse familierecht*. Universiteit Utrecht, 2021.

Bultman, Saskia, en Marian van der Klein. *Verslag van het kranten- en literatuuronderzoek: persoonlijke ervaringen met binnenlandse afstand en adoptie.* Verweij-Jonker instituut, 2022. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/11/219311_Verslag-Krantenonderzoek.pdf

Bultman, Saskia, en Marian van der Klein, mmv Noah Stunt en Rachel Meijers, *Verslag van het archiefonderzoek bij tehuis Annette 1956-1984, Amsterdam.* Verweij-Jonker Instituut, 2022. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/11/219311_Verslag-Archiefonderzoek-Tehuis-Annette.pdf

Commissie Geweld Jeugdzorg, *Onvoldoende beschermd. Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden.* CGJ, 2019. www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/12/onvoldoende-beschermd-geweld-in-de-nederlandse-jeugdzorg-van-1945-tot-heden.

Daalen, Rineke van. “De kinderbijslag in de politiek.” In *Verwend of verdrukt. Kind en sociale zekerheid*, redactie J. Berghman, S. Klosse, en G. Vonk. SVB, 2005.

Daalen, Rineke van. “De invoering van kinderbijslag in Nederland. Kostwinning en standsbesef.” *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 29, nr. 3 (2002): 285-312.

Damstra-Wymenga, S.M.I. “Begeleiding van de ongewenst-zwangere jonge vrouw” *Huisarts en Wetenschap*, nr.12 (1969): 215-218. https://www.henw.org/artikelen/begeleiding-van-de-ongewenst-zwangere-jonge-vrouw

Dane, Jacques, red. *100 jaar kinderbescherming. Uitgave ter gelegenheid van het jubileum van de raad voor de kinderbescherming en de kinderwetten.* SWP, 2006

Dehue, Trudy. *Ei, foetus, baby. Een nieuwe geschiedenis van zwangerschap.* Atlas Contact, 2023.

Dimmendaal, Geertje. *Heropvoeding en behandeling. Meisjes in Huize de Ranitz, Groningen 1941-1967.* Van Gorcum, 1998

Don, Christel. *Afstandsmoeders.* Thomas Rap, 2021

Dijksterhuis, Bregje, en Linde Bryk. “Doorgesneden banden tussen moeder en kind. Over het doorsnijden van de juridische en fysieke band tussen ongehuwde moeders en hun kinderen in de periode 1956-1984.” *Nederlands juristenblad*, nr.8 (2025) 554-562. https://pure.uva.nl/ws/files/225373203/NJB08_Doorgesneden_banden_tussen_moeder_en_kind_57_.pdf

Engelen, Theo. “Stiekem en met mate? Huwelijk en voortplanting tijdens de jaren vijftig,” In *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig,* redactie Paul Luykx en Pim Slot. Verloren, 1997.

Exalto, John, Nienke Bekkema, Doret de Ruyter, Marjoke Rietveld-van Wingerden, Clasien de Schipper, Mirjam Oosterman en Carlo Schuengel. *Sectorstudie Geweld in de residentiële jeugdzorg*. Commissie Geweld Jeugdzorg, 2019. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-887699.pdf.

Finkenauer, C., W.M. Schrama en D.A. Garrelts. *Het Aanmeldpunt Afstand en adoptie in Nederland: vertrouwen is mensenwerk. Rapportage van de Commissie van onafhankelijke deskundigen inzake het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie onder voorzitterschap van prof. dr. C. Finkenauer*. 2021. https://open.overheid.nl/documenten/ronl-738b8f1d-9c9c-45f3-8fc0-a5257872023b/pdf

Goei, Leonie de. *De psycho-hygienisten. Psychiatrie, cultuurkritiek en de beweging voor geestelijke volksgezondheid in Nederland 1924-1970.* SUN, 2001.

Gouthier, Anne. “Van voorloper tot achterblijver. 100 jaar zwangerschapsverlof in Nederland.” *Demos. Bulletin over bevolking en samenleving* 30, nr. 9 (2014): 1-4. https://publ.nidi.nl/demos/2014/demos-30-09-gauthier.pdf;

Grietens,Hans, Danielle Zevulun, Tessa Piersma, en Mijntje ten Brummelaar. *Sectorstudie Geweld in de pleegzorg gedurende de periode 1945 tot op heden.* Commissie Geweld Jeugdzorg, 2019. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-887699.pdf

Heerma van Voss, Arend Jan. “Een portret van Kees Trimbos.” In *In het spoor van Kees Trimbos. Denkbeelden over preventieve en sociale psychiatrie,* Redactie B.P.R.Gersons, T.E.D.van der Grinten, A.J.Heerma van Voss, W.G.J.Iemhoff en J.L.Mulder. Van Loghum Slaterus, 1990.

Hellema, Duco. *Nederland en de jaren zeventig.* Boom, 2012.

Heijmans, Han en Kees Trimbos. *De niet-gehuwde moeder en haar kind.* Brand, 1964.

Jansz, Jeroen en Peter van Drunen, red. *Met zachte hand. Opkomst en verbreiding van het psychologisch perspectief.* De Tijdstroom, 1996.

Kennedy, James. *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig,* derde druk*.* Boom, 1999

Klein, Marian van der, "Het perpetuum mobile van de sociale zekerheid" *Facta* 14, nr.1 (2006). https://sociologiemagazine.nl/artikel/het-perpetuum-mobile-van-de-sociale-zekerheid

Klein, Marian van der. *Ziek, zwak of zwanger. Vrouwen en arbeidsongeschiktheid in Nederlandse sociale verzekeringen, 1890-1940.* Aksant, 2005.

Klein, Marian van der, en Saskia Bultman. *Verslag van archief- en literatuuronderzoek rond regels en toezichthouders bij afstand en adoptie, 1956-1984.* Verweij-Jonker Instituut, 2022. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/11/219311_Verslag-Literatuur-en-archief-regels-en-toezicht.pdf

Klein, Marian van der, Saskia Bultman en Ilse Rusch. *Verslag van het archiefonderzoek bij Ons Tehuis 1956-1984, Utrecht.* Verweij-Jonker Instituut, 2022. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/11/219311_Verslag-Archiefonderzoek-Ons-Tehuis.pdf

Klein, Marian van der, Saskia Bultman en Ilse Rusch, mmv Evelien Walhout, Lydia Jonker en Anoek Schoonen. *Verslag van het archiefonderzoek bij Moederheil, Breda.* Verweij-Jonker instituut, 2022. www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/11/219311_Verslag_Archiefonderzoek-Moederheil.pdf

Kleiverda, Gunilla, Trudy Dehue en Rebecca Gomperts, "Mifepriston: van voor- tot nabehoeden." *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 166* nr.47 (2022): 20-24. https://trudydehue.nl/wp-content/uploads/2024/06/Mifepriston-Gunilla-Kleiverda-et-al-1.pdf

Komen, Mieke. *Gevaarlijke kinderen - kinderen in gevaar: De justitiële kinderbescherming en de veranderende sociale positie van jongeren, 1960-1995*. SWP, 1999

Komter, Aafke. *De macht van de dubbele moraal. Verschil en gelijkheid in de verhouding tussen de seksen*. Van Gennep, 1990.

Kool-Smit, Joke. "Het onbehagen bij de vrouw" *De Gids* november 1967. https://jokesmit.info/wp-content/uploads/2017/09/1967-het-onbehagen-bij-de-vrouw.pdf.

Kwaak, Lieneke van der. *Het mysterie rond mijn moeder.* Elikser Uitgeverij, 2007.

Lans, Jos van der en Antoine Verbij. *"*Manifest voor de jaren zeventig" *Vrij Nederland*, maart 2005 www.josvdlans.nl/jaren70/sup/manifest_jarenzeventig.pdf

Lijphout, Arend. *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek.* De Bussy, 1968. (Heruitgave Atheneum Boekhandel Canon, 1990).

Righart, Hans. *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict.* De Arbeiderspers, 1995.

Rooy, Piet de. *Alles! En wel nu! Een geschiedenis van de jaren zestig.* Wereldbibliotheek, 2020.

Rossum, Daphne van. "Het verlangen naar de echte ouders," *De Groene Amsterdammer* (19 mei 1994).

Sebille, Wille van en Liesje de Leeuw. *Opgestaan is plaats vergaan*. *Een bericht van en over afstandsmoeders*. Dekker, 1991. https://stichtingdna.nl/wp-content/uploads/2024/02/Opgestaan-is-plaats-vergaan-kleiner.pdf.

Smits van Waesberghe, Eugénie. *Zwartboek Adoptie.* NAU uitgeverij, 2020.

Smulders, Beatrijs. *Bloed. Een vrouwengeschiedenis. De jaren 1952 tot 1986.* Nijgh en van Ditmar, 2024.

Trappenburg, Margo. "Wie hulp nodig heeft, wil maatwerk. De historische zoektocht naar rechtvaardige bijstand." In *Streng maar onrechtvaardig. De bijstand gewogen. Jaarboek van het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken,* redactie Thomas Kampen, Melissa Sebrechts, Trudy Knijn en Evelien Tonkens. Van Gennip, 2020). www.socialevraagstukken.nl/wp-content/uploads/Binnenwerk-jaarboek-recchtvaardige-bijstand.pdf

Trimbos, Kees. "Enige sociaal-psychologische beschouwingen over adoptie." *Maandschrift voor Kindergeneeskunde,* 9, nr. 28 (1960): 314-328.

Universiteit voor Humanistiek, *Zorgvuldigheid in de omgang met leeftijdsgrenzen in de Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting.* Universiteit voor Humanistiek, 2023. https://open.overheid.nl/documenten/ronl-0d3a6a419e5b5f9563c846d537c73595a24a939b/pdf

Verweij-Jonker Instituut. *Working papers afstand en adoptie.* Verweij-Jonker Instituut, 2022. www.verwey-jonker.nl/publicatie/working-papers-afstand-en-adoptie/

Vonk, Gijsbert J. "De rechtsgrond van kinderregelingen in de sociale zekerheid." In *Kind en sociale zekerheid*, redactie J. Berghman, S. Klosse, en G. Vonk. SVB, 2005.

Vonk, Robert. "Bestaanszekerheid tussen Rijk, gemeenten en maatschappelijk middenveld." In *Een financieel fundament voor lokaal sociaal beleid. Over (on)zekerheid in de bekostiging van bestaanszekerheid.* Raad voor het Openbaar Bestuur, 2024. www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/bestaanszekerheid-tussen-rijk-gemeenten-en-maatschappelijk-middenveld/

Westhoff, Hanneke. *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw.* Valkhoff Pers, 1998.

Wiemann, Barbara. "Opkomst en neergang van de ongehuwde-moederzorg in Nederland (1880-1985)" *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 15, nr. 2 (1988): 337-368. https://fiom.nl/sites/fiom-nl/files/media/files/admin%2C%2BY__staff_ubg_OJS_Tijdschriften_Amsterdams%2BSociologisch%2BTijdschrift_AST_1988_1988_15_02_Opkomst_en_neergang_van_de_ongehuwde%20%281%29.pdf

Winter, Micha de. *Medemenselijk opvoeden. Samenlevingspedagogiek voor een hoopvolle en daadkrachtige generatie.* SWP, 2023.

World Health Organization, *WHO recommendations on self-care interventions: Self-management of medical abortion, 2022 update.* WHO, 2022. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-SRH-22.1

Wouw, Lonneke van de. *Wie is mijn echte moeder? Wie is mijn moeder echt?* Boekengilde, 2020. www.wieismijnechtemoeder.nl

Wubs, Janneke. *Luisteren naar deskundigen. Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders 1945-1999.* Van Gorcum, 2004.

Zijderveld, Anton. "The democratic triangle." In *The gift of society,* edited by M.J. De Jong en A.C. Zijderveld. Enzo press, 1997.

Zwiers, Esmee. "De opmars van de pil werd gehinderd door morele bezwaren." *Demos: bulletin over bevolking en samenleving* 39 (7), 2023: 1-4. https://nidi.nl/demos/de-opmars-van-de-pil-werd-gehinderd-door-morele-bezwaren/

Eindnoten

[1] Will van Sebille en Liesje de Leeuw, *Opgestaan is plaats vergaan*. *Een bericht van en over afstandsmoeders* (Dekker, 1991) https://stichtingdna.nl/wp-content/uploads/2024/02/Opgestaan-is-plaats-vergaan-kleiner.pdf. Zie ook bijvoorbeeld Christel Don, *Afstandsmoeders* (Thomas Rap, 2021).

[2] Zie bijvoorbeeld Daphne van Rossum, "Het verlangen naar de echte ouders," *De Groene Amsterdammer* 19 mei (1994).

[3] Zie bijvoorbeeld Lieneke van der Kwaak, *Het mysterie rond mijn moeder* (Elikser Uitgeverij, 2007) Eugénie Smits van Waesberghe, *Zwartboek Adoptie* (NAU uitgeverij, 2020). Lonneke van de Wouw, *Wie is mijn echte moeder? Wie is mijn moeder echt?* (Boekengilde, 2020) www.wieismijnechtemoeder.nl.

[4] *Moederziel alleen,* KRO-Brandpunt, 5 oktober 2014; Marith Volp, Kamervraag 2014Z17663 Het verzwegen leed van afstandsmoeders, 09 oktober 2014 https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kv-tk-2014Z17663.pdf.

[5] Volp*, Kamervraag 2014Z17663*. Het antwoord van de staatssecretaris is te vinden in het document: Kamerstukken II, *Aanhangsel van de Handelingen, 590 Antwoord van staatssecretaris Teeven (Veiligheid en Justitie),* 18 november 2014. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20142015-590.pdf. Zie ook https://www.openkamer.org/kamervraag/2014Z17663/

[6] Nynke van den Boomen, Jacques Dane, Yuliya Hilevych, Joost Hoedemaeckers, Evelien Walhout en Jan Kok, *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984* (Radboud Group for historical demography and family history, 2017) https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/2272

[7] *Brief van de minister voor Rechtsbescherming aan de Voorzitter van de Tweede kamer der Staten-Generaal, 33 836, nr. 33* (18 januari 2019) 5-6. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33836-33.pdf

[8] *Brief van de minister voor Rechtsbescherming aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 31 265 nr.97* (9 november 2021) https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-31265-97.pdf Zie ook C. Finkenauer, W.M. Schrama & D.A. Garrelts, *Het Aanmeldpunt Afstand en adoptie in Nederland: vertrouwen is mensenwerk. Rapportage van de Commissie van onafhankelijke deskundigen inzake het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie onder voorzitterschap van prof. dr. C. Finkenauer* (2021) https://open.overheid.nl/documenten/ronl-738b8f1d-9c9c-45f3-8fc0-a5257872023b/pdf

[9] *Working papers afstand en adoptie* (Verweij-Jonker Instituut, 2022) www.verwey-jonker.nl/publicatie/working-papers-afstand-en-adoptie/

[10] *Besluit van de minister voor Rechtsbescherming van 30 september 2022, nr. 4188692, houdende instelling van de Commissie* Onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie in de periode 1956–1984 (Instellingsbesluit Commissie Onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie in de periode 1956–1984) (30 september 2022) https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2022-25842.pdf

[11] Van den Boomen et al., *Beklemd,* 65, 340. We weten niet hoeveel kinderen tussen 1956 en 1984 werden afgestaan en nooit geadopteerd, omdat daarvan geen registraties bestaan.

[12] Marian van der Klein, Saskia Bultman en Ilse Rusch, mmv Evelien Walhout, Lydia Jonker en Anoek Schoonen, *Verslag van het archiefonderzoek bij Moederheil, Breda* (Verweij-Jonker instituut, 2022); Saskia Bultman en Marian van der Klein, mmv Noah Stunt en Rachel Meijers, *Verslag van het archiefonderzoek bij tehuis Annette 1956-1984, Amsterdam* (Verweij-Jonker Instituut, 2022); Marian van der Klein, Saskia Bultman en Ilse Rusch, *Verslag van het archiefonderzoek bij Ons Tehuis 1956-1984, Utrecht* (Verweij-Jonker Insituut, 2022).

[13] Van den Boomen et al. *Beklemd,* o.m. 26. Van der Klein en Bultman, *archief- en literatuuronderzoek regels*. Zie ook Bultman en Van der Klein, *Archiefonderzoek Tehuis Annette*.

[14] Van den Boomen et al. *Beklemd,* 68. Zie ook Van der Klein en Bultman, *archief- en literatuuronderzoek regels.*

[15] Van der Klein en Bultman, *archief- en literatuuronderzoek regels.*

[16] Van der Klein en Bultman *archief- en literatuuronderzoek regels,* 24.

[17] Van der Klein, Bultman en Rusch, *Archiefonderzoek Moederheil,* 61.

[18] Van den Boomen et al., *Beklemd*, o.m. 82-83.

[19] Van den Boomen et al., *Beklemd,* 73, 75, 83. Zie ook Saskia Bultman en Marian van der Klein, *Verslag van het kranten- en literatuuronderzoek: persoonlijke ervaringen met binnenlandse afstand en adoptie* (Verweij-Jonker instituut, 2022) https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2022/11/219311_Verslag-Krantenonderzoek.pdf.

[20] Van der Klein, Bultman en Rusch, *Archiefonderzoek Ons Tehuis,* 11.

[21] Bultman en van der Klein, *Archiefonderzoek Tehuis Annette*, 25; Van der Klein, Bultman en Rusch, *Archiefonderzoek Moederheil,* 28.

[22] Van der Klein, Bultman en Rusch, *Archiefonderzoek Moederheil,* 29.

[23] Bultman en van der Klein, *Archiefonderzoek Tehuis Annette,* 32; Van der Klein, Bultman en Rusch, *Archiefonderzoek Ons Tehuis,* 45-46.

[24] Bultman en Van der Klein, *Kranten- en literatuuronderzoek,* 30, 51.

[25] Floor Moes en Klasien Horstman, *Uitgesproken, aarzelende en stille stemmen over binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984* (CBAA, 2025).

[26] Moes en Horstman, Stemmen, §2.2.

[27] Zie Moes en Horstman, *Stemmen*, §1.6, §7.2.

[28] Zie Moes en Horstman, *Stemmen,* §3.5.

[29] Zie Moes en Horstman *Stemmen,* §7.2.

[30] Zie hiervoor Atria, *Diepe sporen, Deelonderzoek ervaringen met afstand en adoptie. Eindrapport* (CBAA, 2025)

[31] *Instellingsbesluit Commissie onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie in de periode 1956-1984.* https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2022-25842.pdf.

[32] Staatsblad, 1981, aflevering 257, *Wet van 1 mei 1981, houdende regelen met betrekking tot het afbreken van zwangerschap (Wet afbreking zwangerschap*). https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1981-257.pdf

[33] Zie informatie hierover op de website van Fiom https://fiom.nl/ongewenst-zwanger/afstand-ter-adoptie/latar-2019-landelijke-afstand-ter-adoptie-registratie en https://fiom.nl/sites/fiom/files/media/files/latar-2019-de-landelijke-afstand-ter-adoptie-registratie.pdf_1.pdf

[34] Jacques Dane en Evelien Walhout, *De geschreven werkelijkheid. Onderzoek naar historische bronnen over binnenlandse afstand en adoptie* (CBAA, 2025). De bronstudies zijn als bijlagen beschikbaar, een complete lijst van bronstudies bevindt zich in het deelrapport.

[35] Atria, *Diepe sporen.*

[36] Moes en Horstman, *Stemmen.*

[37] Hans Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (De Arbeiderspers, 1995), 40. Duco Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Boom, 2012), 25.

[38] Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 55, 59, 68.

[39] Piet de Rooy, *Alles! En wel nu! Een geschiedenis van de jaren zestig* (Wereldbibliotheek, 2020), 138.

[40] Righart, *De eindeloze jaren zestig*, verwijst hiervoor naar Hansje Galesloot en Margreet Schrevel, *In fatsoen hersteld. Zedelijkheid en wederopbouw na de oorlog.* (SUA, 1987); John Exalto, *Ali en Antje. De ongehuwde moeder op de ASCA. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen.* (CBAA, 2025) Zie ook Marinus Langeveld, *De verwildering der jeugd* (SdU, 1952) www.canonsociaalwerk.eu/1952_verwildering-jeugd/1952-maatschappelijke-verwildering-van-de-jeugd-kl.pdf.

[41] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid.*

[42] Janneke Wubs, *Luisteren naar deskundigen. Opvoedingsadvies aan Nederlandse ouders 1945-1999* (Van Gorcum, 2004). Zie ook Nelleke Bakker, Jan Noordman en Marjoke Rietveld- van Wingerden, *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland. Idee en praktijk 1500-2000* (Van Gorcum, 2010).

[43] De Rooy, *Alles!*, 112.

[44] Righart, *De eindeloze jaren zestig,* 64.

[45] James Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig (*Boom, 1995) derde druk, 1999, 107.

[46] Theo Engelen, "Stiekem en met mate? Huwelijk en voortplanting tijdens de jaren vijftig," in *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig,* red. Paul Luykx en Pim Slot (Verloren, 1997).

[47] Engelen, "Stiekem en met mate?"; Arend Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (De Bussy, 1968) (heruitgave Atheneum Boekhandel Canon, 1990) 65. Righart, *De eindeloze jaren zestig,* 44.

[48] De Rooy, *Alles!,* 68 Righart, *De eindeloze jaren zestig.*

[49] Lijphart, *Verzuiling.*

[50] Lijphart, *Verzuiling.* Paul Kapteyn, *Taboe, macht en moraal in Nederland* (Elsevier, 1980).

[51] Micha de Winter, "Je moet lijden wat ertoe staat" in *Contextverhalen bij het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984,* red. Floortje Moes (CBAA, 2025).

[52] Floortje Moes, "We mochten absoluut geen geboortekaartjes versturen" in *Contextverhalen bij het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984,* red. Floortje Moes (CBAA, 2025).

[53] Zie bijvoorbeeld Anneke Avis, *En zwijgen was het antwoord. Ouders over het verlies van hun baby in de jaren 1945—1970* (Brave New Books, 2014).

[54] Kennedy, *Nieuw Babylon,* 121, 128; De Rooy, *Alles!*; Hellema, *Nederland en de jaren zeventig.*

[55] Righart, *De eindeloze jaren zestig,* 62 e.v.; Kennedy, *Nieuw* Babylon, 108.

[56] Kennedy, *Nieuw Babylon,* 83; Righart, *De eindeloze jaren zestig,* 62; De Rooy, *Alles!,* 32.

[57] De Rooy, *Alles!,* 70.

[58] Kennedy, *Nieuw Babylon* 107; zie ook Dymphie van Berkel, *Moederschap tussen zielszorg en psychohygiëne. Katholieke deskundigen over voortplanting en opvoeding 1945-1970* (Van Gorcum, 1990) https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/113767/mmubn000001_095393129.pdf.

[59] Kennedy, *Nieuw Babylon*, 108.

[60] Kennedy, *Nieuw Babylon,* 109.

[61] Wubs, *Luisteren naar deskundigen.*

[62] De Rooy, *Alles!,* 34.

[63] Joke Kool-Smit, "Het onbehagen bij de vrouw" In *De Gids* november 1967. https://jokesmit.info/wp-content/uploads/2017/09/1967-het-onbehagen-bij-de-vrouw.pdf.

[64] Kennedy, *Nieuw Babylon,* 115.

[65] Engelen, "Stiekem en met mate?" 141.

[66] Kennedy, *Nieuw Babylon,* 208,209'.

[67] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig.* Zie ook Jos van der Lans en Antoine Verbij, "Manifest voor de jaren zeventig" *Vrij Nederland,* maart 2005. www.josvdlans.nl/jaren70/sup/manifest_jarenzeventig.pdf.

[68] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig*.

[69] Archief Atria. https://collectie.atria.nl/bibliotheek/item/440948-archief-bewust-ongehuwde-moeders-bom-1977-1982.

[70] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig.*

[71] Kennedy, *New Babylon,* 208.

[72] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig,* 57, citeert uit het *Winkler Prins Jaarboek* van 1971

[73] Hellema *Nederland en de jaren zeventig,* 57.

[74] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid.*

[75] Wubs, *Luisteren naar deskundigen.*

[76] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig.*

[77] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid.* Voor de tekst van de wet, zie https://www.delpher.nl/nl/tijdschriften/view?identifier=MMKB10:001136003:00351&coll=dts.

[78] Marjoke Rietveld-van Wingerden en John Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun en de ongehuwde moeder in de periode 1950-1978. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

[79] Esmée Zwiers, "De opmars van de pil werd gehinderd door morele bezwaren." *Demos: bulletin over bevolking en samenleving* 39 (7), 2023: 1-4. https://nidi.nl/demos/de-opmars-van-de-pil-werd-gehinderd-door-morele-bezwaren/.

[80] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*, gebaseerd op Zwiers "De opmars van de pil".

[81] Mieke Komen, *Gevaarlijke kinderen - kinderen in gevaar: De justitiële kinderbescherming en de veranderende sociale positie van jongeren, 1960-1995*. (SWP, 1999), 107-122. Anoushka Boet. *Zon in de regen. Over leven na zwangerschap door seksuele kindermishandeling* (Elikser, 2023). John Exalto en Myrthe Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding. De Hendrik Pierson Vereniging en de ongehuwde moederzorg (1945-1975). Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

[82] Aafke Komter, *De macht van de dubbele moraal. Verschil en gelijkheid in de verhouding tussen de seksen*. Van Gennep, 1990. Zie ook Sunny Bergman, *3doc: Sletvrees,* 14 november 2013; Beatrijs Smulders, *Bloed. Een vrouwengeschiedenis. De jaren 1952 tot 1986* (Nijgh en van Ditmar, 2024).

[83] Jacques Dane (red.), *100 jaar kinderbescherming. Uitgave ter gelegenheid van het jubileum van de raad voor de kinderbescherming en de kinderwetten (*SWP, 2006).

[84] Liselotte Postma, *Afstand en Adoptie 1956-1984: Juridisch kader. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen.* (CBAA, 2025).

[85] Tweede Kamer, *Voorstel van wet van de leden Bergkamp en Van Wijngaarden tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet basisregistratie personen in verband met het van rechtswege ontstaan van gezamenlijk gezag door erkenning*, 17 september 2020. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34605-9.pdf.

[86] Tweede Kamer, *Voorstel van wet van de leden Bergkamp en Van Wijngaarden tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en de Wet basisregistratie personen in verband met het van rechtswege ontstaan van gezamenlijk gezag door erkenning*, 17 september 2020. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-34605-9.pdf.

[87] Hellema, *Nederland en de jaren zeventig,* 176.

[88] Sinds 1984 kunnen gehuwde vrouwen een beroep doen op de werkloosheidsvoorziening. Sinds 1985 hebben mannen en vrouwen een eigen recht op AOW en bijstand. CBS, *Tijdlijn sociale zekerheid* www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/tijdlijn-sociale-zekerheid.

[89] Postma, *Juridisch kader.*

[90] Postma, *Juridisch kader.*

[91] Vanaf 1988 geldt in Nederland 18 jaar als de leeftijd van meerderjarig worden.

[92] Postma, *Juridisch kader.*

[93] Postma, *Juridisch kader.*

[94] Postma, *Juridisch kader.*

[95] Anne Gouthier, "Van voorloper tot achterblijver. 100 jaar zwangerschapsverlof in Nederland." *Demos. Bulletin over bevolking en samenleving* 30, nr. 9 (2014) https://publ.nidi.nl/demos/2014/demos-30-09-gauthier.pdf; Marian van der Klein, *Ziek, zwak of zwanger. Vrouwen en arbeidsongeschiktheid in Nederlandse sociale verzekeringen, 1890-1940* (Aksant, 2005).

[96] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*.

[97] Van der Klein, *Ziek, zwak of zwanger,* 250-254. Marian van der Klein, "Het perpetuum mobile van de sociale zekerheid" *Facta* 14, nr.1 https://sociologiemagazine.nl/artikel/het-perpetuum-mobile-van-de-sociale-zekerheid. Anton van Renssen, Sophie De Baere en Gerike Buskes, *De Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moederzorg – 1956-1984. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen* (CBAA, 2025), verwijzen hiervoor naar G.J. van Setten, *Oorlogswinst. Bezettingsmaatregelen die bleven* (Amsterdam, 2023), 433-436.

[98] Gijsbert J.Vonk, "De rechtsgrond van kinderregelingen in de sociale zekerheid" In *Kind en sociale zekerheid*, red. J. Berghman, S. Klosse, en G. Vonk (SVB, 2005).

[99] Rineke van Daalen, "De kinderbijslag in de politiek" in *Verwend of verdrukt. Kind en sociale zekerheid*, red. J. Berghman, S. Klosse, en G. Vonk (SVB, 2005); Rineke van Daalen, "De invoering van kinderbijslag in Nederland. Kostwinning en standsbesef." *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 29, nr. 3 (2002): 285-312.

[100] Margo Trappenburg, "Wie hulp nodig heeft, wil maatwerk. De historische zoektocht naar rechtvaardige bijstand." In *Streng maar onrechtvaardig. De bijstand gewogen. Jaarboek van het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* (Van Gennip, 20020). www.socialevraagstukken.nl/wp-content/uploads/Binnenwerk-jaarboek-recchtvaardige-bijstand.pdf. Robert Vonk, "Bestaanszekerheid tussen Rijk, gemeenten en maatschappelijk middenveld. " In *Een financieel fundament voor lokaal sociaal beleid. Over (on)zekerheid in de bekostiging van bestaanszekerheid.* (Raad voor het Openbaar Bestuur, 2024) beschikbaar op www.raadopenbaarbestuur.nl/documenten/publicaties/2024/6/17/een-financieel-fundament-voor-lokaal-sociaal-beleid.

[101] Trappenburg, "Wie hulp nodig heeft".

[102] https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1963-284.pdf tekst bijstandswet. Mariëtte Bussemaker, *Betwiste zelfstandigheid. Individualisering, sekse en verzorgingsstaat* (SUA, 1993), 178.

[103] Artikel 10, lid b. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1963-284.pdf

[104] De Winter, "Je moet lijden"; Van Renssen, De Baere en Buskes, *De federatie.*

[105] Stb. 1953, 66. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1953-66.pdf

[106] Postma, *Juridisch kader,* H3.

[107] Postma, *Juridisch kader*.

[108] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid,* H2.

[109] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De federatie;* Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*. Bij de oprichting in 1930 tot aan de fusie van 1975 werd Fiom afgekort als F.I.O.M. Vanwege de consistentie in ons rapport kiezen we ervoor om Fiom overal op dezelfde — namelijk de huidige — wijze te schrijven.

[110] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*.

[111] Postma, *Juridisch kader*.

[112] De Adoptiewet van 1956 regelde dus 'sterke adoptie'. Bij een 'zwakke adoptie' blijven er juridische banden tussen biologische ouders en kind bestaan. Een ander, niet-juridisch, onderscheid dat in de praktijk wel gemaakt wordt, is dat tussen 'open' en 'gesloten' adoptie. Bij open adoptie blijft contact mogelijk tussen biologische ouders en het geadopteerde kind, bij gesloten adoptie is er geen contact meer.

[113] Postma, *Juridisch kader*.

[114] Als er geen bezwaar was gemaakt en de uitspraak dus bij verstek was gedaan, was er nog dertig dagen tijd om in verzet te gaan tegen de uitspraak, een paar dagen meer dan bij andere rechterlijke uitspraken bij verstek.

[115] Postma, *Juridisch kader*.

[116] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid,* §3.10.

[117] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*, §3.10, refereren aan de brochure *draagkracht – draaglast* die de Fiom-werkgroep publiceerde.

[118] A.M. Visser et al. *Evaluatie wet afbreking zwangerschap* (ZonMW, 2005), 26. www.zonmw.nl/sites/zonmw/files/2023-03/19_wet_afbreking_zwangerschap.pdf.

[119] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid;* Trudy Dehue *Ei, foetus, baby. Een nieuwe geschiedenis van zwangerschap* (Atlas Contact, 2023).

[120] Staatsblad, 1981, aflevering 257, *Wet van 1 mei 1981, houdende regelen met betrekking tot het afbreken van zwangerschap (Wet afbreking zwangerschap*). https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1981-257.pdf

[121] Visser et al., *Evaluatie Waz,* 29.

[122] Visser et al., *Evaluatie Waz.*

[123] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De federatie*.

[124] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De federatie.*

[125] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*.

[126] Floortje Moes, "Het is meer wat er op je pad komt," in *Contextinterviews* (CBAA, 2025); Jacques Dane en Evelien Walhout, *Afstand in de praktijk. Een analyse van Fiom-afstandsdossiers, 1956-1984. Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

[127] Anton van Renssen en Sophie De Baere, *Huize Pella in Zetten - afstand en adoptie in een protestants-christelijk tehuis voor (aanstaande) ongehuwde minderjarige moeders van 1954 tot 1973. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen* (CBAA, 2025).

[128] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De federatie*.

[129] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*.

[130] Barbara Wiemann, "Opkomst en neergang van de ongehuwde-moederzorg in Nederland (1880-1985)" *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 15, nr. 2 (1988) 337-368.

[131] Jeroen Jansz en Peter van Drunen (red.) *Met zachte hand. Opkomst en verbreiding van het psychologisch perspectief* (De Tijdstroom, 1996); Nelleke Bakker, "In the interests of the child: psychiatry, adoption, and the emancipation of the single mother and her child – the case of the Netherlands (1945-1970)," *Paedagogica Historica* 55, nr. 1, (2019) 121-136.

[132] Leonie de Goei, *De psycho-hygienisten psychiatrie, cultuurkritiek en de beweging voor geestelijke volksgezondheid in Nederland 1924-1970* (SUN, 2001).

[133] Don, *Afstandsmoeders;* Bakker, "In the interests of the child"; Bregje Dijksterhuis en Linde Bryk, "Doorgesneden banden tussen moeder en kind. Over het doorsnijden van de juridische en fysieke band tussen ongehuwde moeders en hun kinderen in de periode 1956-1984" *Nederlands juristenblad*, nr.8 (2025) 554-562.

[134] A.J. Heerma van Voss, "Een portret van Kees Trimbos" in B.P.R.Gersons, T.E.D.van der Grinten, A.J.Heerma van Voss, W.G.J.Iemhoff en J.L.Mulder. *In het spoor van Kees Trimbos. Denkbeelden over preventieve en sociale psychiatrie* (Van Loghum Slaterus, 1990) 212.

[135] Hanneke Westhoff, *Geestelijke bevrijders. Nederlandse katholieken en hun beweging voor geestelijke volksgezondheid in de twintigste eeuw.* (Valkhoff Pers, 1998).

[136] Zie ook Wubs, *Luisteren naar deskundigen.*

[137] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[138] H.F. Heymans en C. J. B. J. Trimbos. *De niet-gehuwde moeder en haar kind* (Brand, 1964).

[139] Kees Trimbos, "Enige sociaal-psychologische beschouwingen over adoptie", *Maandschrift voor Kindergeneeskunde* 28 (1960) 9, 314-328, 318. Exalto, *Ali en Antje.* Zie ook Wubs, *Luisteren naar deskundigen*.

[140] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding* citeren hier HPV-voorzitter Ter Linden. Zie ook Van Renssen en De Baere, *Huize Pella;* Luc Brants, *Huize De Bocht. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

[141] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella.* Zie ook S.M.I Damstra-Wymenga "Begeleiding van de ongewenst-zwangere jonge vrouw" *Huisarts en Wetenschap*, nr.12 (1969) 215-218 https://www.henw.org/artikelen/begeleiding-van-de-ongewenst-zwangere-jonge-vrouw.

[142] Exalto, *Ali en Antje;* Ruud Abma, "De opkomst van de therapeutische samenleving" in *Met zachte hand. Opkomst en verbreiding van het psychologisch perspectief,* red. Jeroen Jansz en Peter van Drunen (De Tijdstroom, 1996). Zie ook Van Renssen en De Baere, *Huize Pella;* Geertje Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling. Meisjes in Huize de Ranitz, Groningen 1941-1967* (Van Gorcum, 1998) Nelleke Bakker, "In search of the unconscious: the science-based diagnostic observation of girls in a Dutch reformatory in the 1950s" *History of Education* 2020, VOL. 49, NO. 2, 209–226 https://doi.org/10.1080/0046760X.2019.1707885

[143] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella.* Zie ook Indira Kootstra*, "Wachtend op wat Menselijk Geluk, wat Liefde.''Het Perspectief van Nederlandse Publiekstijdschriften op Ongehuwd Moederschap tussen 1950 en 1969.* Masterthesis Ethics of Education (Rijksuniversiteit Groningen, 2024) https://gmwpublic.studenttheses.ub.rug.nl/4500/1/Masterthese-S4451376.pdf.

[144] Brants, *Huize De Bocht*; Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*; Zie ook Damstra-Wymenga "Begeleiding".

[145] De Winter, "Je moet lijden'; Myrthe Vrancken en Floortje Moes, "'Na 50 jaar weet ik alle afstandssituaties nog" In *Contextverhalen bij het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984,* red. Floortje Moes (CBAA, 2025); Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[146] *Vertrouwelijk document beschrijving verschillende tehuizen* (HPV hoofdkantoor Amsterdam, 1970) AHPV inv.nr. 514. Zie Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[147] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid.* Zie voor een verslag van de conferentie het themanummer 'De sociale positie van de niet- gehuwde moeder in Nederland' van het *Tijdschrift voor maatschappelijk werk* 23, nr. 22 (1969). Zie daarin J.Beekman-Eggink, "Discussie", 500-504, waarin het concept sociale pathologie ter discussie wordt gesteld. https://www.canonsociaalwerk.eu/1969_Milikowski/1969%20TMW%20Positie%20van%20de%20ongehuwde%20vrouw.pdf.

[148] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[149] Dane en Walhout, *De geschreven werkelijkheid*.

[150] Jacques Dane en Evelien Walhout, *Adoptie in de praktijk. Een analyse van adoptiedossiers, 1956-1984.Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025). De overige onderzochte adoptiedossiers gingen over stiefouderadoptie of adoptie van kinderen van uit de ouderlijke macht ontzette ouders. Postma, *Juridisch kader* verwijst naar G. Delfos en J.E. Doek, *Kinderrecht, civielrechtelijk deel* (Tjeenk Willink, 1974) waarin staat dat in 1974 90% van de binnenlandse adopties ging om kinderen van ongehuwde moeders.

[151] Van den Boomen et al., *Beklemd.*

[152] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[153] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[154] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie.* Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[155] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie,* Bijlage 8.

[156] Luc Brants, *De katholieke zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen in de provincie Limburg 1911-1980. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025); Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie.*

[157] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella;* Anton van Renssen en Gerike Buskes, *De Paulastichting in Utrecht en Oosterbeek – afstand en adoptie in een katholiek tehuis voor (aanstaande) ongehuwde moeders van 1955 tot 1978. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen (*CBAA, 2025); Brants, *Huize De Bocht*; Luc Brants, *Margarita van Cortona – 'Moeders en kinderen'-schriften 1957 – 1971. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025); Brants, *Ongehuwde Moederzorg*; Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[158] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie* §2.6.1

[159] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[160] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.1.

[161] Atria, *Diepe sporen*, §3.1.2 tabel 3.1.3.

[162] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2.

[163] Atria, *Diepe sporen,* § 3.1.2, §4.1.2, §5.1.2.

[164] Atria, *Diepe sporen,* §5.1.3.

[165] Atria, *Diepe sporen,* §3.5.3.

[166] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2, tabel 3.1.4.

[167] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.7.

[168] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[169] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding;* Atria, *Diepe sporen;* Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[170] Komen, *Gevaarlijke kinderen;* Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*; zie ook Boet *De zon in de regen.*

[171] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.

[172] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.

[173] Zie ook Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie* §2.2.2.

[174] Atria *Diepe sporen,* §3.1.3.

[175] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting,* §3.4.

[176] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[177] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2, tabel 3.1.4.

[178] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun.*

[179] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie.*

[180] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[181] Zie bijvoorbeeld Brants, *Huize De Bocht;* Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting;* Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*.

[182] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.3.

[183] Atria *Diepe sporen,* §3.2.4.

[184] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella.*

[185] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* Zie ook Brants, *Huize De Bocht*; Exalto, *Ali en Antje.* Kootstra*, Wachtend op wat menselijk geluk.*

[186] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[187] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[188] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[189] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[190] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6, tabel 3.1.8.

[191] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6, tabel 3.1.12.

[192] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[193] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* §3.3.3.

[194] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* §3.4.3.

[195] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* §3.3.3.

[196] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* §3.4.3.

[197] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* §3.4.3.

[198] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[199] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[200] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2.

[201] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2.

[202] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.5.

[203] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[204] Atria, *Diepe sporen,* §4.1.1.

[205] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.1; Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* Zie ook Brants, *Huize De Bocht*.

[206] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.2.3.

[207] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.2.3.

[208] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.3.3.

[209] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting,* §3.6; Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[210] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.2.3.

[211] Brants, *Huize De Bocht,* H3.

[212] Moes en Horstman, *Stemmen,* §6.2.

[213] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[214] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.* Vergelijk Dimmendaal, *Heropvoeding en behandeling.* In de steekproef adoptie-dossiers is dit minder aan de orde, wat gezien de andere aard van deze dossiers te verwachten is, zie Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[215] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.3.3.

[216] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.3.3.

[217] Zie ook Exalto, *Ali en Antje.*

[218] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.2.3.

[219] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.5.

[220] Atria, *Diepe sporen,* §4.1.4.

[221] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun;* Brants, *Huize De Bocht;* Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting*.

[222] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun;* Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[223] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting*; Exalto, *Ali en Antje.* Brants, *De Bocht.*

[224] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding.*

[225] Moes en Horstman, *Stemmen,* §6.2.

[226] Atria, *Diepe sporen,* §5.1.1.

[227] Atria, *Diepe sporen, Bijlagen,* Tabel A52.

[228] Atria, *Diepe sporen, Bijlagen,* Tabel A41.

[229] Ook bij andere instellingen werden ze steeds meer aangesteld. Zie Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[230] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*; Van Renssen en De Baere, *Huize Pella.*

[231] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting.*

[232] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie* §2.4.2.

[233] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie.*

[234] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting,* §3.5. Zie ook Brants, *Huize De Bocht,* §3 over het verdriet van de zusters.

[235] Brants, *Huize De Bocht*; Zie ook Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*; Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding* over het onderscheid tussen moederschap en moederlijkheid.

[236] Postma*, Juridisch kader*.

[237] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[238] Brants, *Ongehuwde Moederzorg*.

[239] Brants, *Ongehuwde Moederzorg,* §7.6.

[240] Postma*, Juridisch kader*, H2.

[241] Postma*, Juridisch kader*, H2, citeert J.A. Nota, *In het belang van het kind: beschouwingen over kinderbescherming, adoptie en kinderrecht* (De Toorts 1968).Uit Brants, *Ongehuwde Moederzorg*, blijkt dat dit in de praktijk soms ook zo werkte.

[242] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[243] Brants, *Ongehuwde Moederzorg*.

[244] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun,* in Amsterdam anderhalf tot drie jaar voordat de voogdij-vereniging de voogdij kreeg.

[245] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie* en vele andere bronstudies, Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[246] Bronstudie Postma*, Juridisch kader*, Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie,* §2.2.2; Brants, *Ongehuwde Moederzorg.*

[247] Postma, *Juridisch kader.*

[248] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie,* §2.2.1.

[249] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[250] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[251] Atria, *Diepe sporen,* §.3.1.8.

[252] Dane en Walhout, *De geschreven geschiedenis*. Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[253] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.* Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[254] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.8.

[255] Atria, *Diepe sporen,* §4.1.1.

[256] Postma, *Juridisch kader,* citeert M.B. van de Werk, “Enkele kanttekeningen” in *Slotakkoord Centrale Adoptieraad* (Staatsuitgeverij 1975)

[257] Van der Klein, Bultman en Rusch, *Archiefonderzoek Moederheil.*

[258] Zie ook de casus Pieter in Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*, waarin de moeder en de Raadsmedewerker een akte van berusting tekenen.

[259] Brants, *Ongehuwde Moederzorg.*

[260] Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*.

[261] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[262] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[263] Postma, *Juridisch kader.*

[264] Brants, *Margarita van Cortona,* vond 1 geval in 1971.

[265] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[266] Moes en Horstman, *Stemmen,* §6.2.

[267] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.

[268] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting*; Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*.

[269] Atria, *Diepe sporen,* §5.1.3.

[270] Atria, *Diepe sporen,* §4.1.1.

[271] Atria, *Diepe sporen*, §3.1.3.

[272] Atria, *Diepe sporen,* §5.1.3

[273] Brants, *De katholieke zorg,* §13.3.

[274] Atria, *Diepe sporen,* §5.1.3

[275] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*.

[276] Zie ook Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*.

[277] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[278] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting.*

[279] Atria, *Diepe sporen,* §3.3.3.

[280] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie;* Van Renssen en De Baere, *Huize Pella,* §6.3; Brants, *Margarita van Cortona* (10,5 maand).

[281] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[282] Brants, *Huize De Bocht*, in 1 geval 8 jaar.

[283] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie*.

[284] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie*. Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[285] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*.

[286] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella;* Brants, *Huize De Bocht;* Kootstra, *Wachtend op wat menselijk geluk.*

[287] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*; Brants, *Huize De Bocht.*

[288] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting.*

[289] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting.*

[290] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella;* Exalto en Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding*, Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting*. Zie ook John Exalto, Nienke Bekkema, Doret de Ruyter, Marjoke Rietveld-van Wingerden, Clasien de Schipper, Mirjam Oosterman en Carlo Schuengel, *Sectorstudie Geweld in de residentiële jeugdzorg* (Commissie Geweld Jeugdzorg, 2019) https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-887699.pdf.

[291] Van Renssen en De Baere, *Huize Pella;*, Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting.*

[292] Brants, *Huize De Bocht*, Van Renssen en De Baere, *Huize Pella*.

[293] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[294] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting.*

[295] Atria, *Diepe sporen,* §5.2.3

[296] Van Renssen en Buskes, *De Paulastichting* §4.9.1.

[297] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[298] Zie Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk.*

[299] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie,* §2.2.3.

[300] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie,* §2.3.

[301] Hans Grietens, Danielle Zevulun, Tessa Piersma, en Mijntje ten Brummelaar, *Sectorstudie Geweld in de pleegzorg gedurende de periode 1945 tot op heden* (Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg, 2019)

[302] Zie ook Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun.*

[303] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun.*

[304] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[305] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3, zie ook §4.4.1.

[306] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.1.

[307] Grietens et al., *Geweld in de pleegzorg.*

[308] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun*; Zie ook Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.

[309] Rietveld-van Wingerden en Exalto, V*oogdijvereniging Tot Steun.*

[310] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[311] Grietens et al. *Geweld in de pleegzorg.*

[312] Atria, *Diepe sporen*, §5.2.3; §4.3.2; Moes en Horstman, *Stemmen,* §6.3.

[313] Atria *Diepe sporen,* §3.1.7.

[314] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.5.

[315] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.4.

[316] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.3.3.

[317] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[318] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.4.

[319] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.

[320] Dane en Walhout, *Afstand in de praktijk,* §3.4.3.

[321] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.

[322] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*

[323] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie*. Zie ook de terugblik hierop door Van Sebille en De Leeuw, *Opgestaan is plaats vergaan,* H3.

[324] Moes en Horstman, *Stemmen.*

[325] Atria, *Diepe sporen,* §5.2.

[326] Van Renssen, De Baere en Buskes, *De Federatie.*

[327] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.

[328] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.* Zie ook Atria *Diepe sporen,* §5.1.4.

[329] In Atria kwamen de verhalen van 218 afstandskinderen, 47 afstandsmoeders, 9 afstandsvaders, 15 adoptieouders, 1 pleegouder en 24 naasten aan bod. De onderzoekers van de Universiteit Maastricht interviewden 14 afstandskinderen, 9 afstandsmoeders, 2 afstandsvaders, en 2 adoptiemoeders. Omdat betrokkenen konden deelnemen aan elk van de drie deelonderzoeken, zit er mogelijk overlap in onderzoekdeelnemers tussen Atria en de Universiteit Maastricht. De commissie kan in verband met privacy maatregelen deze overlap niet kwantificeren.

[330] Moes en Horstman, *Stemmen*, §4.4.

[331] Atria *Diepe sporen,* §4.1.3.

[332] Atria *Diepe sporen,* §5.2.4. Zie ook Moes en Horstman, *Stemmen*, §4.4 en §4.5

[333] Moes en Horstman, *Stemmen*, §4.4.

[334] Moes en Horstman, *Stemmen*, §5.4 en §5.5. Atria *Diepe sporen,* §4.5.3, zie ook §3.3.10; §4.5.1.

[335] Atria *Diepe sporen,* §3.3.8; Moes en Horstman, *Stemmen*, §5.4 en §5.5.

[336] Moes en Horstman, *Stemmen*, H5.

[337] Atria *Diepe sporen,* §5.1.4.

[338] Moes en Horstman, *Stemmen*, §5.6.

[339] Moes en Horstman, *Stemmen*, §5.5.

[340] Moes en Horstman, *Stemmen*, H8.

[341] Atria *Diepe sporen,* §3.1.5.

[342] Atria *Diepe sporen,* §3.1.7.

[343] Moes en Horstman, *Stemmen*, §8.2.

[344] Atria *Diepe sporen,* §4.2.2.

[345] Atria *Diepe sporen,* §4.4.1; § 3.3.5.

[346] Atria *Diepe sporen,* §3.3.5.

[347] Moes en Horstman, *Stemmen*, §8.2.

[348] Moes en Horstman, *Stemmen*, §8.2.

[349] Moes en Horstman, *Stemmen*, H8.

[350] Moes en Horstman, *Stemmen*, §8.3.

[351] Atria *Diepe sporen,* §3.2.4; Tabel 3.1.11 .

[352] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.3.

[353] Atria *Diepe sporen,* §5.2.3.

[354] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.3.

[355] Atria *Diepe sporen,* §4.3.4.

[356] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.6.

[357] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.2.

[358] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.3.

[359] Atria *Diepe sporen,* §3.3.7.

[360] Atria *Diepe sporen,* §3.3.5; §3.3.7; §4.3.1; §5.2.2.

[361] Atria *Diepe sporen,* §3.3.7.

[362] Atria *Diepe sporen,* §3.3.7.

[363] Atria *Diepe sporen,* §3.3.11.

[364] Atria *Diepe sporen,* §3.3.11.

[365] Atria *Diepe sporen,* §4.3.1.

[366] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.

[367] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.

[368] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.

[369] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.

[370] Atria *Diepe sporen,* §3.3.4.

[371] Atria *Diepe sporen,* §3.3.4.

[372] Atria *Diepe sporen,* §3.3.4.

[373] Atria *Diepe sporen,* §3.3.12.

[374] Atria *Diepe sporen,* §3.3.4.

[375] Atria *Diepe sporen,* §4.3.2; 4.3.4; 5.2.3 .

[376] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.3.

[377] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.3.

[378] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3.

[379] Moes en Horstman, *Stemmen, §*4.4.

[380] Atria *Diepe sporen,* §5.2.2.
[381] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3.
[382] Atria *Diepe sporen,* §5.2.2; §4.3.1; Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3.
[383] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3.
[384] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.
[385] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.
[386] Atria *Diepe sporen,* §3.3.3.
[387] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3.
[388] Moes en Horstman, *Stemmen, §*3.2; Atria *Diepe sporen,* §3.3.3; §6.1.3.
[389] Atria *Diepe sporen,* §3.3.6.
[390] Moes en Horstman, *Stemmen, §*3.2.
[391] Atria *Diepe sporen,* §3.3.8.
[392] Atria *Diepe sporen,* §3.3.8.
[393] Moes en Horstman, *Stemmen, §6.4.*
[394] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.3.8.
[395] Atria *Diepe sporen,* §3.3.12.
[396] Atria *Diepe sporen,* §5.2.4; Moes en Horstman, *Stemmen,* §6.4.
[397] Atria *Diepe sporen,* §5.2.4.
[398] Atria *Diepe sporen,* §3.3.8.
[399] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.4.
[400] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.4.
[401] Atria *Diepe sporen,* §3.3.8; Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.4; §5.5.
[402] Moes en Horstman, *Stemmen,* §5.5.
[403] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2.
[404] Atria *Diepe sporen,* §4.1.3.
[405] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2.
[406] Atria *Diepe sporen,* §5.1.3.
[407] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2; §5.1.3.
[408] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2; §4.1.3; §5.1.3.
[409] Moes en Horstman, *Stemmen,* §5.2.
[410] Atria *Diepe sporen,* §4.1.3.
[411] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2.
[412] Moes en Horstman, *Stemmen,* §5.2.
[413] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2.
[414] Atria *Diepe sporen,* §3.1.2.
[415] Atria *Diepe sporen,* §3.1.6.
[416] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.6.
[417] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2.
[418] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.2; §3.1.6.
[419] Atria, *Diepe sporen,* tabel 3.1.11; § 5.1.1.
[420] Atria, *Diepe sporen,* tabel 3.1.11 .
[421] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.9.
[422] Atria *Diepe sporen,* §3.1.3.
[423] Atria *Diepe sporen,* §3.1.3.
[424] Atria *Diepe sporen,* §3.1.3.
[425] Atria *Diepe sporen,* §3.1.3.
[426] Atria *Diepe sporen,* §3.1.4.
[427] Atria *Diepe sporen,* §5.1.1.
[428] Atria *Diepe sporen,* §5.1.3.
[429] Atria *Diepe sporen,* §3.1.3.
[430] Atria *Diepe sporen,* §3.1.5.
[431] Atria *Diepe sporen,* §3.1.7.
[432] Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk*, §3.5.
[433] Atria *Diepe sporen,* §3.1.13.
[434] Atria *Diepe sporen,* §3.1.7; §5.1.4.

[435] Atria *Diepe sporen,* §5.1.4.
[436] Atria *Diepe sporen,* §3.1.7.
[437] Atria *Diepe sporen,* §5.1.4.
[438] Atria *Diepe sporen,* §3.1.9.
[439] Atria *Diepe sporen,* §4.1.3.
[440] Atria *Diepe sporen,* §3.1.9.
[441] Atria *Diepe sporen,* §3.1.6.
[442] Atria *Diepe sporen,* §5.1.4.
[443] Atria *Diepe sporen,* §3.1.12
[444] Moes en Horstman, *Stemmen,* §3.3.
[445] Zie ook Moes en Horstman, *Stemmen,* H8.
[446] Atria *Diepe sporen,* §3.1.12; Atria *Diepe sporen,* §4.1.4.
[447] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.10.
[448] Atria, *Diepe sporen,* §4.1.1.
[449] Moes en Horstman, *Stemmen,* §6.4.
[450] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.10.
[451] Atria, *Diepe sporen,* §4.1.4.
[452] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.10.
[453] Atria, *Diepe sporen,* §3.1.10; §4.1.4.
[454] Moes en Horstman, *Stemmen,* §4.2.
[455] Moes en Horstman, *Stemmen, §6.4*.
[456] Moes en Horstman, *Stemmen, §6.6*.
[457] Atria, *Diepe sporen,* Tabel 3.1.12.
[458] Zie Moes en Horstman, *Stemmen, §9.3*.
[459] Atria, *Diepe sporen,* Tabel 3.2.2.
[460] Atria, *Diepe sporen,* Tabel 3.2.5.
[461] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.2.
[462] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.9.
[463] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.2.
[464] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.2.
[465] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.4.
[466] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.4.
[467] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.4.
[468] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.1.
[469] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.2; §6.1.2.
[470] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.2.
[471] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.2; §6.1.2; Moes en Horstman, *Stemmen, §*2.2.
[472] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.1.
[473] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.5.
[474] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.2.
[475] Moes en Horstman, *Stemmen, §*8.2.
[476] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.2.
[477] Moes en Horstman, *Stemmen, §*4.4.
[478] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.6.
[479] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.6.
[480] Moes en Horstman, *Stemmen, §8.1*.
[481] Moes en Horstman, *Stemmen, §*3.5.
[482] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.3.
[483] Atria, *Diepe sporen,* §3.2.7.
[484] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.2.
[485] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.3.
[486] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.3.
[487] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.3.
[488] Atria, *Diepe sporen,* §4.2.1.
[489] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.

[490] Moes en Horstman, *Stemmen, §*3.4.
[491] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.
[492] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.2.
[493] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.2; §3.4.6.
[494] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.1.
[495] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.1.
[496] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.1.
[497] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.3.
[498] Moes en Horstman, *Stemmen, §6*.3.
[499] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.
[500] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3; Atria, *Diepe sporen,* §4.4.1.
[501] Moes en Horstman, *Stemmen, §*5.3.
[502] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.1.
[503] Moes en Horstman, *Stemmen, §*6.2, zie ook Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.
[504] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.8; §6.1.4.
[505] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.
[506] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.2.
[507] Atria, *Diepe sporen,* §4.4.2 .
[508] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.4.
[509] Moes en Horstman, *Stemmen, §*4.5; zie ook Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.
[510] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.
[511] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.
[512] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.3.
[513] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.4.
[514] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6; §6.1.4.
[515] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.5.
[516] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.5.
[517] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.4.
[518] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.4.
[519] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.
[520] Atria, *Diepe sporen,* §3.4.6.
[521] Moes en Horstman, *Stemmen, §*7.4.
[522] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.5.
[523] Atria, *Diepe sporen,* §3.5.3.
[524] Atria, *Diepe sporen,* §4.5.3.
[525] Atria, *Diepe sporen,* §4.5.3.
[526] Atria, *Diepe sporen,* §3.5.3.
[527] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.5.
[528] Atria, *Diepe sporen,* §3.5.4.
[529] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.5.
[530] Atria, *Diepe sporen,* §4.5.3.
[531] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.5; §3.5.4.
[532] Atria, *Diepe sporen,* §6.1.5.
[533] Atria, *Diepe sporen,* §4.5.1.
[534] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.2.
[535] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[536] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.2.
[537] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.2.
[538] Moes en Horstman*, Stemmen*, §7.2.
[539] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[540] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.3.
[541] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.2.
[542] Moes en Horstman, *Stemmen*, H5; H8; §9.2; §9.3; H6.
[543] Moes en Horstman, *Stemmen*, H4.
[544] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.

[545] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.2.
[546] Moes en Horstman, *Stemmen*, H8; Atria, *Diepe sporen*, §6.4.2.
[547] Zie bijvoorbeeld Atria, *Diepe sporen,* §3.1.12; §3.5.5.
[548] Moes en Horstman, *Stemmen*, §H3.
[549] Moes en Horstman, *Stemmen*, §H8.
[550] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.2.
[551] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.2.
[552] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.2.
[553] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.2.
[554] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.1.
[555] Moes en Horstman, *Stemmen*, H2; Atria, *Diepe sporen,* §6.4.2.
[556] Moes en Horstman, *Stemmen*, §2.3.
[557] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.7.
[558] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.2.
[559] Moes en Horstman, *Stemmen*, H3.
[560] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.5.
[561] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.6.
[562] Moes en Horstman, *Stemmen*, §3.6.
[563] Moes en Horstman, *Stemmen*, H7; Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[564] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[565] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[566] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[567] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[568] Moes en Horstman, *Stemmen,* §4.3.
[569] Moes en Horstman, *Stemmen*, §4.3.
[570] Atria *Diepe sporen,* §3.1.12; Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[571] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[572] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[573] Atria *Diepe sporen,* §3.1.12.
[574] Atria *Diepe sporen,* §3.1.12.
[575] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[576] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.4.
[577] Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.5.
[578] Zie ook Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.4.
[579] Zie ook Dane en Walhout, *Adoptie in de praktijk.*
[580] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.4.
[581] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.4.
[582] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.4.
[583] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.4.
[584] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[585] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[586] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[587] Atria *Diepe sporen,* §3.1.12.
[588] Atria *Diepe sporen,* §3.4.7.
[589] Atria *Diepe sporen,* §3.3.10; zie ook §3.3.6.
[590] Moes en Horstman, *Stemmen*, §4.2.
[591] Atria *Diepe sporen,* Tabel 3.1.19; Tabel 3.2.11; Tabel 3.3.11; Tabel 3.4.11; Tabel 3.5.6.
[592] Moes en Horstman, *Stemmen*, §5.3.
[593] Atria *Diepe sporen,* §5.2.4.
[594] Moes en Horstman, *Stemmen*, §4.5. Een verzoek om adoptie ongedaan te maken moet gedaan worden tussen de twee en vijf jaar na iemands achttiende verjaardag.
[595] Atria *Diepe sporen,* §4.2.1.
[596] Moes en Horstman, *Stemmen*, §6.4.
[597] Atria *Diepe sporen,* §3.3.10.
[598] Atria *Diepe sporen,* §3.3.10.

[599] Beide citaten Moes en Horstman, *Stemmen*, §7.3.

[600] Moes en Horstman, *Stemmen*, §9.3.

[601] Atria *Diepe sporen,* §3.3.10.

[602] Moes en Horstman, *Stemmen*, §9.3.

[603] Commissie Geweld Jeugdzorg, *Onvoldoende beschermd. Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden* (CGJ, 2019).www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/06/12/onvoldoende-beschermd-geweld-in-de-nederlandse-jeugdzorg-van-1945-tot-heden.

[604] Micha de Winter, *Medemenselijk opvoeden. Samenlevingspedagogiek voor een hoopvolle en daadkrachtige generatie* (SWP, 2023).

[605] Anton Zijderveld "The democratic triangle" in M.J. De Jong en A.C. Zijderveld red., *The gift of society* (Enzo press, 1997) 11-24.

[606] Kamerstukken II, 2025, 33836 nr. 114. https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33836-114.html

[607] Art. 8 VN-Kinderrechtenverdrag; Zie o.a. Universiteit voor Humanistiek, *Zorgvuldigheid in de omgang met leeftijdsgrenzen in de Wet donorgegevens kunstmatige bevruchting* (UvH, 2023); Claire Achmad, *Children's Rights in International Commercial Surrogacy* (Universiteit Leiden 2018); Soraya Bou-Sfia, *De betekenis van identiteitsrechten voor kinderen in het Nederlandse familierecht* (Universiteit Utrecht, 2021).

[608] Zie ook Kamerstukken II, 2025, *33836 nr. 945* https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33836-94.html

[609] Kamerstukken II, 2025, *33836 nr. 945* https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33836-94.html en Kamerstukken II, 2025, *33836 nr. 114.* https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33836-114.html.

[610] Zie Gunilla Kleiverda, Trudy Dehue, Rebecca Gomperts, "Mifepriston: van voor- tot nabehoeden, " *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 166* nr. 47 (2022): 20-24. https://trudydehue.nl/wp-content/uploads/2024/06/Mifepriston-Gunilla-Kleiverda-et-al-1.pdf.

[611] WHO, *WHO recommendations on self-care interventions: Self-management of medical abortion, 2022 update* (WHO, 2022) https://www.who.int/publications/i/item/WHO-SRH-22.1

Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

De geschreven werkelijkheid

Onderzoek naar historische bronnen over binnenlandse afstand en adoptie

Deelonderzoek voor de Commissie onderzoek Binnenlandse Afstand en Adoptie

Colofon

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Amsterdam
Mei 2025
www.iisg.nl

Opdrachtgever
Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA)

Auteurs:
Dr. Jacques Dane en dr. Evelien Walhout

Begeleidingscommissie:
Prof. mr. drs. Mariëlle Bruning (voorzitter)
Prof. dr. Trudy Dehue
Prof. dr. Trudy Mooren
Prof. dr. Carol van Nijnatten
Prof. dr. Micha de Winter
Dr. Janneke Wubs (secretaris)

Inhoud

Colofon 119

1. Inleiding 122
1.1 Ons woordgebruik 123
1.2 Eerder historisch onderzoek 123
1.3 Onze bronnen 125
1.4 Periodisering en leeswijzer 127

2. 1900-1956 – Ongehuwde zwangerschap als probleem 129
2.1 Inleiding 129
2.2 Zwangerschapsbeëindiging in de strafwetten van 1811 en 1911 129
2.3 Vaderschapsacties en dubbele moraal 131
2.4 Het belang van de bloedband 133
2.5 Onmaatschappelijkheidsbestrijding 133
2.6 Ziektewet en ongehuwd zwangere vrouwen 134
2.7 Het gevoelige onderwerp adoptie 135
2.8 Strijd om Joodse kinderen 138
2.9 De adoptiewet als maatregel voor kinderbescherming 139
2.10 Conclusie 142

3. De naoorlogse omgang met ongehuwde vrouwen en hun kinderen 143
3.1 Inleiding 143
3.2 Huisartsen, psychiaters, psychologen 144
3.3 De gang van zaken in de tehuizen 145
3.4 De status van de afstandsverklaring 147
3.5 Pleeggezin en adoptie 150
3.6 De psychologie van ‘de verwekker’ 151
3.7 De Akademie voor Sociaal-Culturele Arbeid (ASCA) 152
3.8 De Algemene Bijstandswet van 1965 153
3.9 Veranderende opvatting over zwangerschapsbeëindiging 154
3.10 Conclusie 156

4. 1973-1984 – Liberalisering en normalisering van het ongehuwd moederschap 157
4.1 Inleiding 157
4.2 De invloed van sociologen als Milikowski 157
4.3 Samenwerking in de ongehuwde moederzorg 158
4.4 Afstand in de praktijk 160
4.5 Adoptie en het pleeggezin 161
4.6 De legalisering van abortus (Wet Afbreking Zwangerschap van 1984) 161
4.7 Emancipatie en organisatie van betrokkenen 162
4.8 Conclusie 163

5. De ‘overheid’ van 1900-heden: verzorgingsstaat, verzuiling, voogdijinstellingen en de raden c.q. Raad voor de Kinderbescherming 164
5.1 Inleiding 164
5.2 De ontwikkeling van overheid en verzuiling 164
5.3 De rol van voogdijverenigingen en raden voor de kinderbescherming 166

6. Conclusie 169

Overzicht bronstudies 171

1. Inleiding

Dit rapport is gebaseerd op archiefonderzoek beschreven in 13 bronstudies. Deze bronstudies zijn gemaakt door een team van 12 historici en het project is uitgevoerd in opdracht van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA).[1] Het stond onder leiding van de twee auteurs van dit rapport, onderzoekers bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG).

Het rapport beschrijft de bevindingen over het ontstaan van de maatschappelijke aandacht voor ongehuwd zwangere vrouwen en hun kinderen, de geschiedenis van beeldvorming over hen, en de variabele manieren waarop allerlei organisaties hen hebben opgevangen en behandeld. We besteden aandacht aan de lange voorgeschiedenis van de Wet Afbreking Zwangerschap van 1984, die de minister in diens opdracht aan de CBAA als historisch eindpunt heeft gemarkeerd. Daarnaast doen we verslag van de wijzen waarop het besluit tot behouden of afstaan van een kind tot stand kwam. Daarbij gaan we ook in op de eveneens lange voorgeschiedenis van de Adoptiewet, door de minister als historisch beginpunt geformuleerd voor het onderzoek naar de ervaringen van mensen die afstand hebben gedaan of afgestaan zijn.

Dat zijn veelzijdige onderwerpen, want in de twintigste eeuw ontwikkelde Nederland een waar doolhof aan initiatieven voor 'ongehuwde moederzorg'. We hebben onderzoek verricht in een veelheid aan historische bronnen, ook omdat er een grote reeks aan instellingen was voor de opvang van ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen met hun kind.

Dit alles had bovendien historische wortels in negentiende-eeuwse christelijke organisaties die sociale en evangeliserende activiteiten hadden ontwikkeld voor mensen in de problemen.[2] Hen werden veelal de christelijke normen voorgehouden, maar vanaf de late negentiende eeuw begon de aanpak ook langs andere lijnen te lopen: er kwamen duidelijke regels en zelfs wetgeving voor de omgang tussen mannen en vrouwen. Seksualiteit buiten het huwelijk werd afgewezen evenals het gebruik van voorbehoedmiddelen en zeker van methoden voor het beëindigen van een zwangerschap.

Werd mensen aanvankelijk dus vooral zondebesef bijgebracht, in de loop van de eeuw ontstond de trend om normoverschrijdingen in termen van psychische ongezondheid te bezien. Met deze 'wending van zonde naar ziekte' was het ontstaan van vakgebieden zoals de psychologie en psychiatrie gemoeid, die ook het maatschappelijk werk beïnvloedden dat uit de confessionele benaderingen was ontstaan. Daarnaast begonnen huisartsen als poortwachters te fungeren. Zij waren vaak de eersten bij wie ongewild zwangere meisjes en vrouwen aanklopten. De huisarts kende hun reacties op de zwangerschap uit de eerste hand en verstrekte informatie over het te volgen traject.

De rest van dit eerste hoofdstuk is als volgt ingericht. In de eerstkomende paragraaf 1.2 gaan we in op ons woordgebruik, want alleen al in bovenstaande eerste alinea's kunnen we termen hebben gebruikt die voor sommige lezers storend en zelfs pijnlijk zijn.

Paragraaf 1.3 geeft daarna een overzicht van eerder onderzoek dat naar afstand en adoptie is gedaan. En in paragraaf 1.4 bespreken we wat het huidige onderzoek daaraan toevoegt, evenals de wijzen waarop wij te werk zijn gegaan. Allereerst komt daarin aan de orde dat dossiers een 'geschreven werkelijkheid' vertegenwoordigen. De inhoud daarvan kan strijdig zijn met de feitenkennis van anderen, zoals degenen over wie een dossier is aangelegd. De inhoud kan eveneens strijdig zijn met de werkelijkheid zoals de betrokkenen deze hebben beleefd, en zoals ze hem hebben verteld aan de onderzoekers van Atria en de Universiteit Maastricht in opdracht van de CBAA. Paragraaf 1.5 licht de periodisering toe van dit rapport en geeft daar een overzicht van.

[1] Het bronnenonderzoek van de CBAA stond onder leiding van Jacques Dane en Evelien Walhout. Het onderzoeksteam bestond, naast de twee onderzoeksleiders, uit senior onderzoekers Luc Brants, John Exalto, Liselotte Postma en Anton van Renssen, en uit junior onderzoekers Sophie De Baere, Gerike Buskes, Mo Cramer, Nadeche Diepgrond, Massimo Jonker en Myrthe Vrancken.

[2] T.T. Osinga, *Hervormde evangelisatieverenigingen in Nederland 1855-1951 Een onderzoek naar doelstellingen en praktijk* (Franeker 2021) 54. Zie ook: J. de Jager, *Inwendige Zending* [deel I tm IV] (Utrecht 1931-1932).

1.1 Ons woordgebruik

We zijn ons bewust van de gevoeligheid van woorden. Termen zoals ‘afstand’ en ‘afstandsmoeder’ kunnen bijvoorbeeld suggereren dat een vrouw afstand van haar kind heeft willen doen, terwijl de morele druk op haar groot was en er ook in praktisch en financieel opzicht geen andere uitweg kan zijn geweest. Uitdrukkingen zoals ‘afstand doen’ leggen daarnaast een eenzijdige nadruk op wat de betrokken vrouw deed, waardoor de sterke stigmatisering van ongehuwd moederschap uit het zicht verdwijnt evenals de bijdrage van anderen met zeggenschap over haar.

Ook zijn er vrouwen onder de betrokkenen die wel of juist geen waarde hechten aan de term ‘moeder’ en die zichzelf wel of niet als zodanig identificeren. Bij ongewilde afstand kan iemand zich een moeder voelen zonder dat ze haar kind zelf heeft kunnen verzorgen. Bij ongewilde zwangerschap kan de aanduiding moeder daarentegen als vervreemdend en moraliserend worden ervaren. Het denken en gevoel hierover kan bovendien veranderen bij een individu of in een samenleving.

Kritisch reflecteren op taalgebruik over afstand en adoptie is mede essentieel om ongelijkheden bloot te leggen.[3] Bij het citeren of parafraseren van historische bronnen gebruiken we daarom het destijds gehanteerde woordgebruik met aanhalingstekens omgeven. De term ‘verwekker’ komt bijvoorbeeld veel in de bronnen voor. Vooral in juridische context duidde men de biologische vader hiermee aan. Het gebruik van een dergelijke term met aanhalingstekens biedt een beeld van de opvattingen over vaderschap uit de periode die op dat moment centraal staat. Er vielen ook wel eens negatieve termen zoals ‘asociaal gedrag’ of ‘achterlijkheid’ die wij niet voor eigen rekening willen nemen en daarom tussen aanhalingstekens schrijven.

Zelf proberen we zoveel mogelijk neutrale uitdrukkingen te gebruiken, zoals ‘vrouwen (en waar gepast mannen) van wie het kind is afgestaan’ of biologische of geboorte-moeder. Maar dat lukt niet altijd omdat de tekst er omslachtig door wordt of omdat gevoeligheden nu eenmaal verschillen. Toch hopen we recht te doen aan de grote diversiteit onder de mensen waarvan en voor wie we deze geschiedenis schrijven, omdat we hen respecteren.

Andere onderzoekers hebben de historische, sociale en psychologische dimensies van afstand en adoptie eerder al belicht. De volgende paragraaf levert een beknopt overzicht van dit werk.[4]

1.2 Eerder historisch onderzoek

Pas tegen het einde van de twintigste eeuw kwam de vraag op wat het afstaan van een kind en afgestaan zijn als kind hebben betekend voor de betrokken mensen. Een belangrijke doorbraak hiervoor was het nog altijd indrukwekkende boek *Opgestaan is plaats vergaan* (1991). Daarin pleitten Fiom-medewerker Liesje de Leeuw en ‘afstandsmoeder’ Will van Sebille als eersten voor meer aandacht voor de ervaringen van de betrokken vrouwen, wat ze vooral deden door hen ook uitgebreid aan het woord te laten.[5]

[3] *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*, https://amsterdam.wereldmuseum.nl/nl/over-wereldmuseum-amsterdam/onderzoek/words-matter-publicatie (geraadpleegd op 6 december 2024); zie voor taalgebruik in bronnen: www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/kwetsend-taalgebruik-en-terminologie (geraadpleegd op 11 april 2025).

[4] Zie voor een uitgebreider literatuuroverzicht: J. Kok et al., *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984* (Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen, 2017), 13-23 (hoofdstuk 2). Een overzicht van de internationale literatuur is te vinden in: E.C. Walhout et al., ‘Hostages of time. Policy, practice and experiences of relinquishing a child for adoption in the Netherlands between 1956 and 1984’, *Annales de démographie historique* 142:2 (2021) 1-19: 1-3.

[5] L. de Leeuw en W. van Sebille, *Opgestaan is plaats vergaan: een bericht van en over afstandsmoeders* (Amsterdam: Uitgeverij An Dekker, 1991).

Dat boek levert juist door de eigen verhalen een besef van de grote impact van deze geschiedenis. In de afgelopen decennia hebben meer eigen verslagen en ook journalistieke bijdragen de kennis verrijkt. Gedegen journalistieke publicaties, zoals het boek *Afstandsmoeders* van Christel Don uit 2021, bieden eveneens leerzame informatie.[6]

De kinderen om wie het ging konden pas aan het woord komen toen ze eenmaal volwassen waren. Zij benadrukken dat wie is geadopteerd altijd ook is afgestaan. Al is een adoptie gunstig verlopen, de afstand kan ook dan blijvende impact hebben. Een sprekend voorbeeld waarbij de kinderen centraal staan is het boek *De onbedoelden* (2023). Daarin vertelt Cobi van Baars in romanvorm het op waarheid gebaseerde verhaal van een tweeling die direct na de geboorte werd afgestaan en zonder medeweten van hun moeder van elkaar werd gescheiden.[7]

In de huidige eeuw kwam er ook wetenschappelijk onderzoek op gang. In 2011 verscheen de eerste studie naar de inmiddels volwassen geworden kinderen. De conclusie daarvan was dat zij, en vooral de mannen onder hen, relatief vaak psychische klachten hadden. Dit ondanks dat hun gemiddelde opleidingsniveau en sociaaleconomische positie vergelijkbaar was met die van leeftijdsgenoten.[8] Psycholoog en pedagoog René Hoksbergen heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van vooral interlandelijke adoptie en de opvoedkundige en psychologische gevolgen daarvan. Zijn boek *Kinderen die niet konden blijven. Zestig jaar adoptie in beeld* (2011) is het standaardwerk.

Ook ongehuwde zwangerschap in historisch perspectief werd onderwerp van onderzoek. Jan Kok et al. (1997) beschrijven hoe ongehuwde moeders in de late negentiende en vroege twintigste eeuw vaak geïsoleerd leefden. Dat kwam doordat zij ver van hun familie in stedelijke gebieden woonden, waar ze bijvoorbeeld als dienstboden werkten. Daardoor was er een sterke samenhang tussen ongehuwd moederschap en hoge zuigelingensterfte, wat ook kwam doordat deze vrouwen vaak zeer jong, of juist aan de oude kant waren voor het krijgen van kinderen.[9] Tegelijkertijd was het aantal buitenechtelijke geboorten in Nederland in vergelijking met andere landen relatief laag, blijkt uit onderzoek van anderen.[10] Een mogelijke verklaring daarvoor is dat de Nederlandse ongehuwd zwangeren vaker alsnog trouwden, zoals nog weer ander onderzoek rapporteert.[11]

Het werk van Hueting en Neij (1990) biedt waardevolle inzichten over de institutionele aspecten van de zorg voor ongehuwde zwangere vrouwen.[12] Ook zijn er gedenkboeken over de instellingen, met doorgaans een positieve inslag. Een voorbeeld hiervan is het boek *Vroedvrouwenschool. 100 jaar Moederschapszorg in Limburg* (2009) dat vooral de charitatieve rol van de school voor vroedvrouwen in Heerlen belicht.[13] Naast een opleidingsinstituut, was dit ook een vrouwenkliniek, een zuigelingenkliniek en een doorgangshuis voor ongehuwde moeders waaraan onze bronstudie *De katholieke zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen in de provincie Limburg 1911-1980* door Luc Brants nieuwe aandacht besteedt en wat ook in het derde hoofdstuk van het huidige rapport aan de orde komt.[14]

---

6 C. Don, *Afstandsmoeders. over vrouwen die gedwongen hun kind afstonden 1956-1984* (Amsterdam: Thomas Rap, 2021).

7 C. van Baars, *De onbedoelden* (Amsterdam: Atlas Contact, 2023).

8 M.C. Dekker et al., *Psychosociale uitkomsten van jongvolwassen binnenlands geadopteerden en hun adoptieouders*. Eindrapport ZonMw, Leiden 2011.

9 J. Kok, F. van Poppel en E. Kruse, 'Mortality among illegitimate children in mid-nineteenth century The Hague', in *The decline of infant and child mortality. The European experience: 1750-1990*, ed. by C.A. Corsini and P. Viazzo (Den Haag: Martinus Nijhoff Publishers, 1997), 193-212: 193-194.

10 Het percentage buitenechtelijke geboorten betrof in Nederland in 1900 slechts 2,5%, in 1930 1,8% en in 1960 1,3%. Ter vergelijking: in Zweden betrof dit respectievelijk 11,3%, 16,4% en 11,3%. Zie: K. Davids en M. 't Hart (red.), *De wereld en Nederland. Een sociale en economische geschiedenis van de laatste duizend jaar* (Amsterdam: Boom, 2017), 318.

11 T. Engelen, *Van 2 naar 16 miljoen mensen. Demografie van Nederland, 1800-nu* (Amsterdam: Boom, 2009) 46.

12 E. Hueting en R. Neij, *Ongehuwde moederzorg in Nederland* (Zuthpen: Walburg Pers, 1990).

13 J. Jamar (red.), *Vroedvrouwenschool. 100 jaar Moederschapszorg in Limburg* (Hilversum: Verloren, 2009).

14 L. Brants, *De katholieke zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen in de provincie Limburg 1911-1980. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Er zijn meer recente studies uitgekomen naar de rol van instellingen in het verleden, in opdracht van de instellingen zelf of hun rechtsopvolgers. Een voorbeeld hiervan is de geschiedenis van de Paula Stichting, een katholieke instelling voor ongehuwde moeders en hun kinderen, door Anton van Renssen uit 2022.[15] Dergelijke onderzoeken richten zich zowel op de algemene werking van de instellingen als de behandeling van moeders, vaders en kinderen.

Anderen wierpen een kritisch licht op de rol van deskundigen. Uit de analyses van het Verwey-Jonker Instituut bleek dat de begeleiding van zwangerschap buiten een huwelijk aanvankelijk sterk werd beïnvloed door de religieus geïnspireerde overtuiging dat moeder en kind bij elkaar horen te blijven.[16] In het artikel 'In the interests of the child' beschrijft historica Nelleke Bakker echter hoe in de periode na de invoering van de Adoptiewet van 1956 een aanzienlijke machtspositie ontstond voor enkele gezaghebbende psychiaters.[17] Zij betoogden dat ongehuwd zwanger geraakte vrouwen per definitie minder geschikt zijn voor goed ouderschap. Ze voegden daaraan toe dat een 'normaal gezin' belangrijker is voor een kind dan een vrouw die biologisch gezien de moeder was. Werd de vroegere opvatting dat moeder en kind bij elkaar horen te blijven dus geschraagd op religieuze argumenten, de tegenovergestelde overtuiging werd geschraagd op de wetenschap.

Inmiddels brachten ook tv- en radio-uitzendingen evenals podcasts beide onderwerpen gedegen voor het voetlicht. Zo ontstond er een groeiend besef in de samenleving van de grote impact die afstand en adoptie op de erbij betrokken mensen kunnen hebben gehad.

Het huidige rapport wil een bijdrage leveren door verdere verdieping van de thematiek door het beschrijven van de ontstaansgeschiedenis ervan. We hebben op uiteenlopende manieren en plekken naar historische bronnen gezocht. De nu volgende paragraaf geeft een overzicht van de gebruikte bronnen, terwijl de aparte bronstudies een toelichting bevatten op de selectie van het materiaal daarvoor.

1.3 Onze bronnen

Zoals al even opgemerkt onderzoeken historici grotendeels een geschreven werkelijkheid. Een kritische benadering van het gebruikte materiaal is daarom essentieel. Persoonlijke verhalen mogen het imago hebben subjectief te zijn, maar documenten en archiefstukken vertellen ook geen neutraal verhaal. Dat zijn immers producten van instanties die zich in een machtsrelatie bevonden tot de personen over wie ze informatie verzamelden. Ook wij hielden er daarom rekening mee dat onze bronnen bepaalde verhoudingen weerspiegelen, evenals beleidsprioriteiten en selectieve bewaarpraktijken. Welke informatie wel of niet waardevol werd geacht, hing af van de autoriteiten die de verslagen lieten schrijven, evenals archiefvormers en instellingen of hun latere rechtsopvolgers.[18]

Dit maakt archiefonderzoek onvermijdelijk een kwestie van interpreteren, reconstrueren en contextualiseren. De historicus speurt niet alleen maar probeert ook vast te stellen wat de waarde en betrouwbaarheid van een specifieke bron is. In welke context kwam hij tot stand? Hoe representatief is hij? Wat zijn de beperkingen ervan?

[15] A. van Renssen, *Zij kwamen nooit voor niets. Ongehuwde-moederzorg en vrouwenopvang in de Paula Stichting, Hera en Moviera van 1966 tot 2022* (Z.p.: Nabij Producties, 2022).

[16] Zie: 'Working papers afstand en adoptie', www.verwey-jonker.nl/publicatie/working-papers-afstand-en-adoptie/.

[17] N. Bakker, 'In the interests of the child: psychiatry, adoption, and the emancipation of the single mother and her child – the case of the Netherlands (1945-1970)', *Paedagogica Historica. International Journal of the History of Education 55:1 (2019), 121-136.* https://doi.org/10.1080/00309230.2018.1514414

[18] In zijn essay *Mal d'Archive* (1995) – oftewel archiefkoorts – legt de Franse filosoof Jacques Derrida uit dat een archief geen afspiegeling is van het geheugen. Individuele herinneringen veranderen, vervagen en verdwijnen uiteindelijk, terwijl een archief een statische verzameling documenten is. Derrida stelt dat een archief niet onbevooroordeeld is. Bij archiefvorming speelt dat de archiefvormer zelf kan bepalen wat wel en wat niet als 'feit' gearchiveerd wordt. In historisch onderzoek is het daarom belangrijk te realiseren dat de papieren bron niet als een objectief gegeven beschouwd kan worden. Zie: J. Derrida, *Mal d'archive. Une impression freudienne* (Parijs: Galilée, 1995); J. Dane, 'Seksueel misbruik en geheime archieven', in: Nederlands Dagblad (19 juli 2010).

Ons archiefonderzoek begon met een inventarisatie van relevante instellingen, en een evaluatie van de staat van hun historische archieven. We hebben toegang gevraagd tot persoonlijke dossiers opgeslagen bij de Raad voor de Kinderbescherming en Fiom, en deze laatste gekregen nadat ze eerst grondig zijn geanonimiseerd door het onafhankelijke bureau ZorgTTP.[19] Het ging daarbij om een representatieve steekproef, die spreiding qua perioden garandeerde evenals in geografisch opzicht.

Uit het Fiom-archief kregen we 230 afstandsdossiers en van de Raden voor de Kinderbescherming 78 adoptiedossiers. De niet-weggelakte informatie daaruit is vastgelegd en geanalyseerd met een gestandaardiseerde methode, waarbij algemene gegevens in een database zijn opgenomen. Ook voor dit laatste hadden we uiteraard geen toegang tot privacygevoelige gegevens zoals geboortedata, namen en adressen, zodat niets tot individuele personen herleidbaar is.

Een afzonderlijke studie analyseert de rol van Fiom in afstandsprocedures en begeleiding. Ook zijn de achtergronden van de wetgeving rond afstand en adoptie in een bronstudie beschreven. Verder hebben we gebruikgemaakt van een brede variëteit aan bronnen, geproduceerd door uiteenlopende actoren. Een deel daarvan is afkomstig uit openbaar toegankelijke archieven, zoals overheidsdocumenten, die geïnventariseerd en eenvoudig doorzoekbaar zijn. Daarnaast zijn er de niet-openbare bronnen zoals documenten van instellingen of particulieren die eveneens toestemming tot inzage vergden. Ook waren mensen zo vriendelijk om hun eigen materiaal met ons te delen, vaak vergezeld van hun persoonlijke verhaal.

Aldus omvatte het onderzoeksmateriaal van het historisch team overheidsdocumenten zoals wetteksten en juridische literatuur, evenals archieven van instellingen voor ongehuwde en ongewenst zwangere vrouwen en hun kinderen. Daarnaast was er materiaal van de hulpverlenende instellingen zoals een ziekenhuis en een vroedvrouwenschool met een afdeling waarin ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen konden bevallen en verblijven. We bestudeerden een audioarchief[20] en onderzochten de ‘vaderschapsacties’ in de dossiers. We namen een groepsinterview af in de vorm van een focusgroep met maatschappelijk werkers. Scripties van studenten maatschappelijk werk uit de jaren zestig, bleken eveneens een informatief onderwerp van onderzoek evenals andere zogenoemde grijze literatuur, waaronder rapporten, en beleidsnotities die niet via reguliere uitgevers worden verspreid. Dat laatste geldt weer wel voor publicaties van onder andere psychiaters in boeken en tijdschriften, en berichtgeving in kranten.

Beleidsdocumentatie van het ministerie van Maatschappelijk Werk (1951-1965) en Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (1910-1990) leverde inzichten in de erkenning van tehuizen en financiële kwesties. We hebben ook studie gemaakt van parlementaire verslagen over de Adoptiewet van 1956[21] en de Wet Afbreking Zwangerschap van 1984.

De bronstudies zijn beschikbaar als bijlagen. De makers ervan deden onderzoek naar instellingen zoals kindertehuis Pella in Zetten, evenals Huize De Bocht in Goirle en St. Margarita van Cortona in Leiden en de Paulastichting in Utrecht en Oosterbeek. Een volgende bronstudie gaat over de moeder- en kinderzorg in Limburg, inclusief het netwerk aan instellingen zoals moederhuizen en de al genoemde Vroedvrouwenschool in Heerlen. De Hendrik Pierson Vereniging is onderzocht vanwege haar invloed op moederzorg, afstand en adoptie, evenals het archief van voogdijvereniging Tot Steun. Aan het eind van dit rapport bevindt zich een overzicht van de bronstudies.

[19] Fiom is een acroniem voor F.I.O.M., de oorspronkelijke Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder en haar kind. Wij volgen het gebruik om Fiom als woord op zich en zonder lidwoord te schrijven.

[20] A. Kooyman, *Van gevallen vrouw tot alleenstaand ouder. Ontwikkelingen in de katholieke ongehuwde moederzorg tussen 1945-1975*. Doctoraalscriptie Sociale Pedagogiek, Universiteit Utrecht, 1992. Doctoraalscriptie gebaseerd op basis van interviews met professionals in de niet-gehuwde moederzorg. Met dank aan Antoinet Kooyman voor het beschikbaar stellen van de audiocassettes die ten grondslag lagen aan *Van gevallen vrouw tot alleenstaand ouder*.

[21] Dit bronnenonderzoek is verricht door Massimo Jonker.

1.4 Periodisering en leeswijzer

De onderzoeksperiode is opgedeeld in vier tijdvakken. Die zijn van ongelijke duur, omdat onze indeling op de belangrijkste gebeurtenissen is gebaseerd.

Hoofdstuk 2 bespreekt de langste periode, te weten die van de eerste helft van de twintigste eeuw. In deze tijd was er geen wettelijke basis voor afstand van een kind. 'Buitenechtelijke' kinderen werden opgevangen door de familie of bij tevoren niet bekende pleegouders ondergebracht. Het kwam voor dat de kinderen meteen werden weggebracht maar ook dat ze langdurig in de huizen bleven, waarin ze ter wereld waren gekomen.

Na 1945 groeide de maatschappelijke en politieke discussie over de noodzaak van een adoptiewet. Dat kwam doordat relatief veel kinderen in de oorlog hun ouders hadden verloren, terwijl er in de bevrijdingsroes veel buitenechtelijke zwangerschappen waren ontstaan. Maar navrant genoeg kwam het vooral doordat mensen die Joodse kinderen hadden opgenomen en deze na de oorlog lang niet altijd wilden teruggeven aan de oorspronkelijke ouders of hun familie, en juridisch gezien de echte ouders wilden worden.

Hoofdstuk 3 gaat over de periode 1956-1972, die wordt gekenmerkt door de inwerkingtreding van de Adoptiewet met directe gevolgen voor pleegouders maar ook voor de biologische ouders evenals de kinderen.[22] Bij 'zwakke adoptie' bleef er nog contact tussen hen maar bij 'sterke adoptie' werden alle banden volledig en onherroepelijk verbroken. Het jaar 1972 is gekozen omdat daarna het aantal binnenlandse adopties afneemt en de aard van de problematiek verandert. Ook het profiel van vrouwen die afstand doen verandert onder invloed van emancipatie, veranderende normen en kritiek op adoptiepraktijken. Deze tijdsindeling maakt systematische analyse van zowel de afstandspraktijk als haar sociaal-culturele context mogelijk.

Het doel van de wet was uitdrukkelijk de bescherming van de rechten van kinderen die een duurzame relatie met hun pleegouders hadden opgebouwd, terwijl ze weinig banden hadden met hun oorspronkelijke ouders. Hij bood tegelijk een oplossing voor pleegouders die al jaren een kind hadden opgenomen. Sommigen ontleenden er vervolgens ook steun aan voor hun standpunt dat een traditioneel gezin belangrijker is voor een kind dan de biologische afstamming ervan.

Ook in de jaren zestig achtten velen ongehuwde zwangerschap en buitenechtelijke kinderen een groot probleem. Het was in deze periode dat psychiaters gezag kregen die een stabiel gezin het allerbelangrijkst vonden voor een gezonde hechting van een kind, en die ongehuwde moeders als kwetsbare of anderszins ongeschikte opvoeders zagen. Het pure feit dat ze ongehuwd zwanger waren geraakt, beschouwden zij als een teken van een zwakke psychische gezondheid.

De periode 1973-1984 staat centraal in hoofdstuk 4. Deze tijd markeert het historische keerpunt waarin ongehuwd moederschap geleidelijk werd genormaliseerd. Door de tweede feministische golf en veranderende opvattingen over seksualiteit en gezinsvorming, nam de druk op ongehuwde vrouwen af om hun kind af te staan en sommigen werden zelfs een 'bewust ongehuwde moeder', door henzelf uitdagend tot BOM-moeder afgekort. Onder groeiende groepen van de bevolking nam tegelijk de gedachte af dat een bevruchting zonder meer een bevalling moest betekenen. Al bleef het stopzetten van het zwangerschapsproces het 'afbreken' van een zwangerschap heten, dat werd in technische zin zowel als in morele zin gemakkelijker, zodat het uiteindelijk tot de Wet Afbreking Zwangerschap van 1984 kwam.

[22] In verschillende bronstudies wordt de onderzoeksperiode opgedeeld in drie – zij het ongelijke – deelperioden. De jaren 1956-1972 worden daarbij gesplitst in 1956-1960 en 1961-1972, om zo onderscheid te maken tussen de beginfase van de Adoptiewet en de periode waarin deze wet als 'ingeburgerd' kan worden beschouwd.

Hoofdstuk 5 gaat tenslotte in op de veel gestelde vraag hoe we ‘de’ overheid in de lange twintigste eeuw als actor moeten bezien. Is het onrecht en verdriet de betrokken mensen aangedaan (en ook beschreven in de rapporten van Atria en de Universiteit Maastricht) vooral daaraan te verwijten?

Overheden zijn een reflectie van hoe een bevolking denkt, maar het zou ook weer te simplistisch zijn om dan maar naar ‘de tijdgeest’ te verwijzen. Er zijn altijd mensen geweest met kritische kanttekeningen bij een huwelijk als absolute voorwaarde voor een toegestane zwangerschap. Ook zijn er altijd vragen gesteld over de wenselijkheid van afstand en adoptie als de geboorte-moeder of -ouders hun kind hadden willen houden. Dat werd hen door allerlei partijen en op vele manieren onmogelijk gemaakt.

2. 1900-1956 – Ongehuwde zwangerschap als probleem

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bestrijkt de eerste helft van de twintigste eeuw. Het laat zien hoe moeilijk het leven van ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen toen al was. De schande van ongehuwde zwangerschap werd groter en het ontstaan daarvan werd vooral de meisjes en vrouwen verweten, terwijl de betrokken jongens en mannen er nauwelijks op werden aangesproken. Ongedaan maken van de zwangerschap was strafbaar zodat de vrouwen, vaak in eenzaamheid, verplicht waren tot uitdragen en het doorstaan van de bevalling. Als ze hun kind wilden houden, was het erg moeilijk om aan voldoende middelen te komen want financiële hulp van de vaders vragen was aanvankelijk verboden en daarna onuitvoerbaar. Dus waren zij en hun kinderen afhankelijk van liefdadigheid. De mogelijkheid van afstand aan pleegouders bestond, maar die konden de kinderen niet wettelijk adopteren. Er viel hooguit een naamsverandering aan te vragen, wat ingewikkeld was en de juridische banden met de oorspronkelijke moeder ook niet verbrak.

In paragraaf 2.2 komt de strafbaarstelling aan de orde van zwangerschapsbeëindiging in 1811 met een verzwaring in de Zedelijkheidswet van 1911, die tegelijk verbodsbepalingen op het gebruik van voorbehoedsmiddelen uitvaardigde. Daarna gaan we in paragraaf 2.3 in op het verbod en later de geringe slaagkans van de zogenoemde 'vaderschapsactie' wat de dubbele moraal weerspiegelt die nog lang zou blijven bestaan. Paragraaf 2.4 licht de toenmalige norm toe dat de bloedband tussen moeder en kind het zwaarst moet wegen.

Paragraaf 2.5 beschrijft hoe de ongehuwd zwangere vrouw met de opkomende 'onmaatschappelijkheids-bestrijding' in de schijnwerpers kwam te staan. En paragraaf 2.6 gaat over het vraagstuk van de jaren tien en twintig of ook hen het recht op een uitkering volgens de geplande ziektewet kon worden vergund. Terwijl socialisten in harde bewoordingen betoogden dat deze vrouwen niet als een aparte categorie mochten worden bezien, gingen confessionelen daar even fel tegenin. Zij meenden dat liefdadigheid binnen de eigen zuil de beste oplossing was. Zo ontstond er een breed scala aan instellingen en maat-regelen voor ongehuwde moederzorg en kwam ook de plaatsing van kinderen in pleeggezinnen op de maatschappelijke agenda te staan.

Paragraaf 2.7 beschrijft de wijze waarop kinderen in pleeggezinnen werden geplaatst evenals de eerste debatten over de optie van een wettelijk gereguleerde adoptie. Deze debatten verliepen moeizaam omdat bloedverwantschap toen nog erg belangrijk werd geacht. Pleegouders leefden echter met de vrees dat de oorspronkelijke moeder of ouders hun kind terug zouden vragen. Paragraaf 2.8 vertelt dat dit pijnlijk genoeg het meest sterk ging spelen in verband met kinderen van Joodse ouders, die hun kinderen gedwongen door de Holocaust bij anderen moesten laten onderduiken. Het verhaal besluit met paragraaf 2.9 over langzame totstandkoming van de Adoptiewet van 1956, waarna in paragraaf 2.10 een conclusie volgt.

2.2 Zwangerschapsbeëindiging in de strafwetten van 1811 en 1911

Als een vrouw, gehuwd of ongehuwd, ongewenst zwanger raakte, was het tot 1984 wettelijk niet toegestaan de zwangerschap te doen beëindigen, ondanks het feit dat ongehuwd zwanger raken en ongehuwd moederschap sterke overtredingen waren van de dominante maatschappelijke norm. Eenmaal bevrucht was een vrouw verplicht deze zwangerschap uit te dragen en een kind te baren. Uit onze dossieronderzoeken is gebleken dat sommige ongehuwd zwangeren hun zwangerschap wel hadden willen laten beëindigen. FIOM schatte in de jaren zestig dat toen ongeveer tien procent van de ongewenst zwangeren hun zwangerschap liet beëindigen. In de jaren zeventig gedoogde de overheid dat vrouwen, met een verwijzing van een arts, hun zwangerschap in een kliniek konden laten beëindigen.

Het verbod op zwangerschapsafbreking kent een lange geschiedenis. ‘Het doen misvallen van een vrouw’ kwam voor het eerst in de strafwet terecht van 1811 toen Napoleon het Franse wetboek voor Nederland liet vertalen. Vervolgens rangschikte ook de eigen Nederlandse wet van 1886 dit onder de ‘misdrijven tegen het leven gericht’. De strafmaat was toen maximaal drie jaar voor de vrouw zelf voor ‘afdrijving van de vrucht’ en maximaal vier jaar en zes maanden voor personen die de ingreep met toestemming van de vrouw hadden uitgevoerd, oplopend tot zes jaar als ze erdoor was overleden, tot 12 jaar als hij zonder haar toestemming plaatsgevonden had. Voor geneeskundigen golden strengere sancties: bij schuld of medeplichtigheid kon de straf met een derde worden verhoogd, en zij konden uit hun beroep worden gezet. Zwangerschapsbeëindiging op ‘medische indicatie’ vanwege levensgevaar voor de vrouw werd niet uitgesloten van deze wet en alleen als de hulpverlener geluk had oogluikend toegestaan.[23]

De negentiende-eeuwse ‘nachtwakerstaat’ had nog voor een beperkte rol van overheden gestaan, met moraliteit als een private aangelegenheid. In de loop der tijd ontwikkelde zich echter het idee dat de staat actief moest bijdragen aan sociale verheffing en morele verbetering.[24] Dat idee werd versterkt doordat steeds meer burgers stemrecht kregen, wat tot een verschuiving in de machtsverhoudingen leidde. Orthodox protestants-christelijke activisten begonnen strengere handhaving van de seksuele moraal te bepleiten. Ook organisaties zoals de Nederlandsche Vereeniging tegen de Prostitutie (NVP) speelden hierin een prominente rol. De confessionele partijen, gesteund door hun achterban van orthodoxe gelovigen, wonnen nu aan invloed. En er ontstond een bredere ‘beschavingsdrift’ die ook werd gedeeld door feministen, socialisten, en ‘nieuw-malthusianen’ (vernoemd naar de Britse demograaf Robert Malthus). Waar feministen pleitten voor de aanpak van de dubbele moraal en nieuw-malthusianen voor geboortebeperking, benadrukten socialisten de noodzaak om uitbuiting tegen te gaan.[25]

Aldus markeerde de Zedelijkheidswet, ook wel de Wet tot bestrijding der zedeloosheid, van 1911 nog belangrijker verschuivingen in de Nederlandse politiek en samenleving, omdat hij de staat zeggenschap gaf over allerlei moreel handelen van burgers. De totstandkoming ervan was een triomf voor de christelijke partijen, maar honoreerde ook de roep om staatsingrijpen in sociale en morele kwesties onder liberalen en feministen of andere progressieve groepen.

Met die wet kwamen er tal van nieuwe strafbare feiten zoals openbare dronkenschap, homoseksualiteit en het verspreiden van pornografisch materiaal. Voor dit onderzoek is vooral de strafbaarstelling van het aanbieden van ‘middelen of diensten ter voorkoming of verstoring van zwangerschap’ van belang, wat deze wet ook ‘het opwekken van een miskraam’ noemde.

Met betrekking tot zwangerschapsbeëindiging schrapte deze wet de vroegere clausule dat de ongeborene op het moment ervan nog moest hebben geleefd. De achtergrond daarvan is dat dit niet te bewijzen viel. Als er een overleden foetus of baby was gevonden en als deze te herleiden was geweest tot een bepaalde vrouw, dan kon zij altijd stellen dat het om een spontane miskraam was gegaan. Daarom stelde de wet zo’n vrouw nu ook strafbaar zonder bewijs dat het om een opzettelijke abortus was gegaan, wat weer het risico met zich meebracht van bestraffing na spontane miskramen.

De strafmaat bleef hoog. Naast gevangenisstraffen werden wel geldboetes als extra strafoptie toegevoegd, maar artsen die een zwangerschap beëindigden voor het redden van het leven van de vrouw, werden opnieuw niet uitgezonderd van de strafbepalingen (wat betekende dat zij een vrouw soms samen met

[23] L. Postma en M.A.J.M. Buijsen, ‘Abortus: strafrecht of zorg? Argumenten voor en tegen het ‘decriminaliseren’ van abortus provocatus in Nederland’, *Nederlands Tijdschrift voor Strafrecht* 2024, 1, 33-44, aldaar 34; T. Dehue, *Ei, foetus, baby. Een nieuwe geschiedenis van zwangerschap* (Amsterdam/Antwerpen: Atlas/Contact, 2023) 167.

[24] K. Davids et al., *De wereld en Nederland* (Amsterdam: Boom, 2019) 313.

[25] De aanloop naar de zedelijkheidswetgeving is onder meer bestudeerd door historicus P. Koenders die in *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit* (Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1996) de rol benadrukte van de orthodox-protestantse lobby, terwijl M. Bossenbroek en J. Kompagnie in *Het mysterie van de verdwenen bordelen* (Amsterdam: Bert Bakker, 1998) een bredere culturele verschuiving in de negentiende eeuw beschreven. Historicus H. te Velde reflecteerde op de betekenis van zedelijkheid als ethisch en politiek begrip, zie: H. te Velde, ‘Zedelijkheid als ethiek en seksueel fatsoen. De geschiedenis van een Nederlands begrip’ in *De pijn van Prometheus. Essays over cultuurkritiek en cultuurpessimisme*, R. Aerts en K. van Berkel (Groningen: Historische Uitgeverij, 1996).

haar ongeboren kind moesten laten sterven). Pas in 1984 zou abortus uitgevoerd door een arts met een extra opleiding worden gelegaliseerd, waarbij ook andere voorwaarden zouden worden gespecificeerd (hoofdstuk 3, paragraaf 3.9).

Tegelijk was het verspreiden en alleen al tonen van voorbehoedsmiddelen in 1911 illegaal verklaard. Overtredingen konden worden bestraft met een gevangenisstraf van maximaal twee maanden of een boete van vierhonderd gulden. Voor het promoten of aanbieden van geboortebeperkende middelen aan minderjarigen konden de straffen tot driemaal zo hoog oplopen.[26]

De Zedelijkheidswetten bleven bijna zestig jaar van kracht en de consequenties troffen de vrouwen veel meer dan de mannen. Mannen werden algemeen verondersteld een natuurlijke drang tot seks met vrouwen te hebben, terwijl voor die vrouwen kuisheid en eerbaarheid essentieel werd geacht. Buitenechtelijke relaties en prostitutie werden ook wel afgekeurd, maar er was tegelijk veel tolerantie voor mannen die het verbod daarop overtraden. Ook het fenomeen van de zogeheten 'vaderschapsacties' is een illustratie van deze dubbele moraal.

2.3 Vaderschapsacties en dubbele moraal

Tot de Franse Tijd (1795-1813) konden vrouwen de man die hen zwanger had gemaakt aanklagen bij de kerk en stedelijke overheid. Bewijsvoering was echter complex, maar er bestonden mogelijkheden voor eerherstel en financiële compensatie zoals alimentatieplicht. De magistraat kon een man zelfs dwingen tot een huwelijk met een door hem bezwangerde vrouw.[27]

Ook dat kon tot misstanden leiden zoals het chanteren van respectabele mannen en sommigen betoogden dat de vaderschapsacties ongunstig waren voor de kinderen. Begin negentiende eeuw vaardigde de Franse Code Civil een verbod uit op het vaderschapsonderzoek, wat de positie van ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen weer verzwakte.[28] Ze hadden geen enkel middel meer om mannen verantwoordelijk te stellen voor een ongewenste bevruchting. Tegelijk bleven de gevolgen van ongehuwd moederschap heel ingrijpend: de vrouwen werden gestigmatiseerd en de strengere confessionele normen van de eerste helft van de twintigste eeuw versterkten dat. Voor raad en levensonderhoud werden ze afhankelijk van christelijke organisaties, zoals de Nederlandsche Middernachtzending Vereeniging.

In 1909 kregen ongehuwde moeders, na bijna honderd jaar, opnieuw het recht om alimentatie van de vaders te eisen.[29] Net zoals een naamswijziging aangevraagd door pleegouders, bleef ook dit echter een uiterst complexe procedure. De vrouw moest bewijzen dat er een intieme relatie was geweest met de door haar aangewezen man, bijvoorbeeld via 'uitlatingen in woord of per brief, jegens elkander of jegens derden, zinspelingen, bepaalde gedragingen'. Ook moest zij aantonen dat haar zwangerschap niet door een andere man kon zijn ontstaan.[30] Weinig ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen begonnen aan een dergelijke proces, en slechts een klein aantal zaken leidde daadwerkelijk tot alimentatie, ook al werd de procedure in 1934 vereenvoudigd.[31]

---

[26] E. Zwiers, 'De opmars van de pil werd gehinderd door morele bezwaren', *Demos* 39:7 (2023) 2.

[27] M. van der Heijden, *Huwelijk in Holland. Stedelijke rechtspraak en kerkelijke tucht 1550-1700* (Amsterdam: Bert Bakker, 1998) 99.

[28] Met het verbod op vaderschapsonderzoek onder de Code Civil was het de bedoeling de positie van buitenechtelijke kinderen te verbeteren door iedereen juridisch gelijk te behandelen, ongeacht of de vader bekend was. In de praktijk leidde dit echter juist tot een verslechtering van hun situatie, omdat moeders geen alimentatie, erkenning of een ander vorm van steun voor hun kinderen konden afdwingen.

[29] J.A. van Hamel, *Het onderzoek naar het vaderschap zooals het thans in de wetgeving is geregeld (Artikel 344a-q van het Burgerlijk Wetboek)* (Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1910).

[30] Ibidem, 23.

[31] G. Overdiep, *Rechtsbescherming van de feitelijke verhouding tussen het onwettige kind en zijn ouders, bezien in het licht dier verhouding in Drente* (Groningen en Djakarta: J.B.Wolters, 1955). E.C. Walhout et al., 'Hostages of time. Policy, practice and experiences of relinquishing a child for adoption in the Netherlands between 1956 and 1984', *Annales de démographie historique* 142:2 (2021) 1-19: 6.

Dat bleef zelfs zo toen de vrouwen in de tweede helft van de twintigste eeuw hulp kregen van sociale organisaties. We nemen even een flinke stap vooruit in de tijd om dat te illustreren.

In het archief van het hervormde Huize Morgenlicht te Den Haag bevindt zich documentatie uit de periode 1953-1964 waaruit blijkt dat er toen georganiseerde vaderschapsacties waren.[32] Er bestond een Haags Bureau voor het Onderzoek naar het Vaderschap dat samenwerkte met instellingen om vaders verantwoordelijkheid te doen nemen. De organisaties drukten de vrouwen op het hart om vaderschapsacties te laten uitvoeren. Dit in de hoop op een huwelijk of een financiële bijdrage voor het levensonderhoud van de kinderen tot hun meerderjarigheid.

In het jaarverslag 1960 van Huize Morgenlicht staat geschreven:

> *Van de 33 moeders traden er 6 in het huwelijk, meestentijds met de verwekker van het kind. Dit gaf ons wel reden tot vreugde. Het gebeurt immers zo vaak, dat een jongeman zich geheel onttrekt aan de verantwoordelijkheid en tegen beter weten in de ene leugen op de andere stapelt. Het gebeurt ook dat een huwelijk niet mogelijk is, omdat de verwekker gehuwd is of onvindbaar of… wat soms te respecteren valt, de moeder niet wenst te trouwen met de man die zij in haar hart verfoeit.*[33]

Ook de jaarverslagen van 1961 en 1962 rapporteren over de kans op een huwelijk, al nuanceert het dit keer de gunstige kanten daarvan:

> *[a]ardig is b.v. om te vertellen, dat in het jaar 1961 zeven van de moeders trouwden, waarvan zes met de vader van het kind. Ja dit doet ons toch wel veel deugd dat er zes verwekkers waren, die het vaderschap aanvaardden en de volle verantwoordelijkheid voor hun daden op zich namen! Straks, als alles voorbij is, kunnen man en vrouw elkander weer in de ogen kijken en hun beider kind met liefde een rechtmatige plaats in de maatschappij geven. Maar dan is er altijd nog een groot aantal dat dit niet beschoren is. Ach ja, zij zullen vermoedelijk wel tot een huwelijk komen (of niet!) maar er ligt altijd een schaduw over deze zaak en … misschien is het wel heel gelukkig, dat sommige huwelijken niet tot stand komen; daar zijn verschrikkelijke voorbeelden van te noemen.*

Slechts in enkele gevallen erkende een aangewezen verwekker zijn vaderschap en stemde hij in met een wekelijkse financiële bijdrage. Als de mannen ontkenden, bijvoorbeeld met het argument dat de vrouw relaties met meerdere mannen had gehad, moest dat onder meer via de kinderpolitie worden onderzocht. Bij de verdenking van meerdere mogelijke verwekkers, vreesden hele families voor een smet op hun goede naam. Mede vanuit vrees daarvoor zagen de meisjes of vrouwen van een vaderschapsactie af, en sommigen hielden hun zwangerschap zo lang mogelijk geheim.

Vanaf de late jaren zestig werd vaderschapsactie als een juridische kwestie gezien, zodat er een jurist voor werd ingeschakeld. Het bestuur van Huize Morgenlicht besprak in 1967 bijvoorbeeld het voorstel tot samenwerking met andere instellingen om de mannen via gespecialiseerde juristen aansprakelijk te stellen.[34]

[32] NL-HaHGA (Den Haag, Haags Gemeentearchief). Diaconie van Hervormde Gemeente Morgenlicht ’s-Gravenhage. De volgende inventarisnummers zijn geraadpleegd: 2057 (Vergaderstukken van het bestuur 1953-1964), 2068 (Ingekomen stukken en kopieën verzonden stukken, 1966), 2071 (Ingekomen stukken en kopieën verzonden stukken, 1970-1972), 2072 (Jaarverslagen huize Morgenlicht 1956-1969), 2165 (Dossiers ‘Onderzoek Vaderschap’, nummers OV 1401- 1500), 2290 (Vergaderstukken bestuur 1968-1971) en 3046 (Vergaderstukken bestuur, 1965-1967).

[33] NL-HaHGA. Inventarisnummer 2072: Jaarverslagen huize Morgenlicht 1956-1969.

[34] NL-HaHGA. Inventarisnummer 2290: Vergaderstukken bestuur 1968-1971: Vergadering van 16 januari 1968, notulen van de bestuursvergadering van Huize morgenlicht op 29 november 1967.

2.4 Het belang van de bloedband

Tot in de jaren vijftig benadrukten gezaghebbende deskundigen – zoals predikanten, juristen en maatschappelijk werkers – het cruciale belang daarvan in termen van bloedverwantschap.

De predikanten Otto Heldring en Hendrik Pierson stelden bijvoorbeeld dan ook dat ongehuwd zwanger geraakte meisjes en vrouwen zelf voor hun kind moesten zorgen. Omdat dit praktisch gezien niet altijd mogelijk was, werd in 1888 een speciaal kindertehuis opgericht dat een deel van de verzorging overnam.[35] Huize Annette te Amsterdam, voortgekomen uit de door Aletta Jacobs opgerichte vrouwenbeweging, bood inwonende alleenstaande moeders bijvoorbeeld de mogelijkheid om overdag te werken. Dat tehuis was voor vrouwen van alle gezindten, maar het denkbeeld van de essentiële bloedband was ook de inspiratiebron voor het oprichten van protestants-christelijke en rooms-katholieke tehuizen.

Het idee resoneerde daarnaast in de politiek als argument tegen adoptie. Zoals Pieter Gerbrandy, toen minister van Justitie, het bijvoorbeeld in 1939 zei: '[…] adoptie brengt mede dat een kind van de familie waarin het is geboren, overgaat in een andere familie; zij is dus een instelling die op natuurlijke verhoudingen inbreuk maakt, want in beginsel berust familieverwantschap op bloedverwantschap.'[36]

Voor pleegouders bestond daardoor ook alleen de optie van wijziging van de achternaam van hun aangenomen kind. Die was er al vanaf 1813, maar de procedure was complex, langdurig en onzeker. Hij omvatte een verzoek gericht aan de Koning(in), dat werd behandeld door het ministerie van Justitie. Het ministerie verzamelde dan informatie bij autoriteiten en het Provinciaal Gerechtshof, en bracht daarna een advies uit. Dat kon leiden tot een voorlopige beschikking waarbij de nieuwe achternaam van het kind in de *Staatscourant* werd gepubliceerd om derden gedurende één jaar de mogelijkheid te geven bezwaar te maken. Bleef dat uit dan moesten de pleegouders een verzoek tot een definitieve beschikking indienen bij het ministerie, wat vergezeld moest gaan van het betrokken exemplaar van de *Staatcourant*. Pas daarna kon een Koninklijk Besluit volgen, waarmee de naamswijziging formeel was bekrachtigd.[37]

Ook deze regels laten zien dat men bloedverwantschap maatgevend achtte, en naamswijziging hield dan ook geen verdere juridische veranderingen in. Maar de toename van het aantal pleegkinderen door de tweede wereldoorlog zou steeds meer tot de overtuiging leiden dat een officieel erkende plaats in een nieuw gezin belangrijk is voor een kind. Na een sterke lobby zou in 1956 de Adoptiewet van kracht gaan die verderop ter sprake komt.

In de tussentijd begon de zeggenschap van deskundigen over ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen zich stapsgewijs uit te breiden. Ook als potentiële aanleiding tot verder zedelijk verval, kreeg de ongehuwd zwangere vrouw volop de aandacht.

2.5 Onmaatschappelijkheidsbestrijding

De 'onmaatschappelijkheidsbestrijding' in de vroege twintigste eeuw betrof een integrale aanpak van mensen met meervoudige problemen. Aanvankelijk lag de nadruk op huisvesting, waarbij het 'leren wonen' voor zogenoemde 'asocialen' centraal stond. Dit hield in dat gezinnen werden begeleid om hun vaardigheden te verbeteren en beter in de samenleving te passen.[38]

[35] P.L. Schram, *Hendrik Pierson. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de inwendige zending* (Kampen: Kok, 1968) 99-102.

[36] P.S. Gebrandy geciteerd in: J. Nota, *Adoptie. Een rechtsinstituut in ontwikkeling* (Deventer: Kluwer, 1968) 150.

[37] Nationaal Archief, 'Naamsverandering of naamsaanneming, 1813-1972', Naamsverandering of naamsaanneming, 1813-1972 | Nationaal Archief (geraadpleegd op 5 januari 2025).

[38] F. van Wel, 'Iedere samenleving schept haar eigen 'probleemgezinnen'. Milikowski over onmaatschappelijkheidsbestrijding en ongehuwde-moederzorg', in *Honderd jaar sociale arbeid. Portretten en praktijken uit de geschiedenis van het maatschappelijk werk*, B. Waaldijk, J. van der Stel en G. van der Laan (Assen: Van Gorcum, 1999) 146; A. de Regt, *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940. en historisch-sociologische studie* (Meppel: Boom, 1984).

De aanpak werd gaandeweg uitgebreid tot armenzorg en kinderbescherming, en vanaf de jaren twintig en dertig richtten wetenschappers uit het medische en psychiatrische domein zich vooral op het zoeken naar oorzaken van asociaal gedrag. Zij zochten deze vaak in mentale afwijkingen en stoornissen van de betrokken personen. Aanhangers van de eugenetische beweging stelden bovendien dat asociaal gedrag aangeboren was en alleen kon worden aangepakt met drastische maatregelen die verdere groei van deze groep zouden voorkomen.[39]

Na de tweede wereldoorlog zou de focus naar het zedelijk gehalte van bepaalde gezinnen verschuiven als een potentiële bedreiging voor de gehele samenleving. Het idee van 'asociale gezinnen' werd onder meer gekenmerkt door 'losse familiebanden' en werd vaak gekoppeld aan problematiek zoals 'achterlijkheid' en psychische onvolwaardigheid. Deze termen weerspiegelen algemenere opvattingen over sociale afwijking en moreel gedrag, die het kader vormen waarin we de omgang met ongehuwde zwangerschap in deze periode moeten bezien.[40]

Men zag destijds een bedreiging in allerlei afwijkingen van de burgerlijke levenswijze. Sociologen verklaarden deze als een gebrek aan vermogen om zich aan te passen, wat ze omschreven als 'maatschappelijk achterblijven'.[41] Vanaf 1955 speelde het ministerie van Maatschappelijk Werk een actieve rol door gezins- en wijkwerk te stimuleren en te subsidiëren. Het particuliere initiatief vanuit de kerken kreeg tegelijk aanzienlijke ruimte en wist deze effectief te benutten.[42] Tal van commissies werden opgericht om de waargenomen problematiek te onderzoeken, en er werd veel wetenschappelijk onderzoek opgestart.[43] Psychologen namen het thema eveneens serieus en benadrukten bijvoorbeeld de rol van verwaarlozing in de kindertijd als mogelijke oorzaak van onmaatschappelijk gedrag op latere leeftijd.

Pas in de late jaren zestig zou het geloof in het burgerlijke cultuurpatroon – geen seks voor het huwelijk en kinderen worden opgevoed door ouders – als ideaal langzaam af gaan brokkelen. Daarmee verdween het vertrouwen in aanpassing aan dat patroon als de ultieme oplossing voor maatschappelijke problemen (zie hoofdstuk 4).[44]

Een belangrijke verandering voor ongehuwde moeders zou daarbij de inwerkingtreding worden van de Algemene Bijstandswet (ABW) van 1965. Deze wet gaf iedere Nederlander het recht op een bestaansminimum. Het was een noviteit dat ongehuwde moeders hier niet meer voor werden buitengesloten. Dat was eerder in de eeuw heel anders, zoals de volgende paragraaf laat zien.

2.6 Ziektewet en ongehuwd zwangere vrouwen

In de vroege twintigste eeuw brachten de eerste vrouwelijke politici de kwestie ter sprake van financiële steun bij zwangerschap en de bevalling, aan ook ongehuwde zwangere vrouwen. Dit leidde tot een intens debat waarin onder andere de SDAP-politica Suze Groeneweg (1875-1940) pleitte voor het recht op sociale zekerheid voor elke zwangere vrouw, ongeacht een huwelijk. Zij benadrukte dat de niet-getrouwde vrouwen geen aparte, afwijkende groep hoorden te zijn.

Progressieven pleitten voor gelijke rechten, terwijl anderen, meestal confessionele politici, zich daartegen verzetten. Zij bepleitten liefdadigheid uit eigen kring in plaats van een collectieve verplichting. Deze debatten werden breed verslagen in de Nederlandse kranten. In 1921 berichtte het *Algemeen Handelsblad* over het gesprek tussen C. Pothuis-Smit van de SDAP en mr. C. Frida Katz van de CHU. Katz stelde dat zij geen gelijke behandeling van gehuwde en ongehuwde moeders zou steunen, omdat dit volgens haar zou leiden tot 'de ondergang van het gezinsleven' en een 'aantasting van de heiligheid van het huwelijk'.

[39] A. Dercksen en L. Verplanke, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland, 1914-1970* (Meppel: Boom, 1987) 288.
[40] Van Wel, 'Iedere samenleving schept haar eigen "probleemgezinnen"',146.
[41] Ibidem, 148.
[42] Dercksen en Verplanke, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland,* 287.
[43] Zie : De Regt, *Arbeidersgezinnen en beschavingsarbeid*.
[44] Ibidem, 149.

Ze pleitte allereerst voor nadruk op eigen verantwoordelijkheid, in de tweede plaats voor hulp van particuliere instellingen, en pas in de derde plaats eventuele betrokkenheid van de staat. Recht op 'moederschapsverzekering' voor ongehuwden zou de moraal ondermijnen, vreesde zij, en een 'aanmoediging van de vrije liefde' zijn. Pothuis-Smit bracht daar de maatschappelijke waarde van het moederschap tegenin en pleitte ervoor alle zwangere vrouwen het recht op een uitkering te gunnen. Volgens Pothuis-Smit zou een 'moederloon' vrouwen economisch onafhankelijk van hun man moeten maken, maar Katz kon zich 'met deze redeneeringen in geenen deele vereenigen'.[45]

Bij alle partijen in het debat hierover kon de argumentatie scherp en het taalgebruik krachtig zijn. Onder de titel 'Eerbied voor het moederschap! Is een "ongehuwde moeder" een minderwaardig wezen?' betoogde de communistische krant *De Tribune* op 7 maart 1925 bijvoorbeeld dat er in de kapitalistische maatschappij geen serieus respect bestond voor het moederschap: 'Wij communisten delen de verachting van de "fatsoenlijke" burgers niet. Integendeel! […] Wij waarderen haar [de ongehuwde moeder] veel meer en verkiezen haar ver boven de talloze gehuwde hoeren die, gedreven door geld, hun lichaam verkochten.' De auteur voegde eraan toe dat deze 'hoeren' vervolgens neerkeken op de vrouwen 'uit het volk'.[46] De conclusie was dat iedere vrouw, wier arbeidskracht door zwangerschap werd onderbroken, recht had op een uitkering.

Het debat ging jaren voort en in 1929 richtte *De Tribune* zich onder de titel 'Smerige huichelaars' tegen de 'christelijke moralisten'. Dit nieuwe artikel keerde zich tegen de gedachte dat zwangerschap gelijkgesteld zou moeten worden aan ziekte om een uitkering uit de nieuwe ziektewet te rechtvaardigen. Dat idee werd op dat moment verdedigd in de Tweede Kamer, waar de 'Roomschen en de anti-revolutionairen' resoluut antwoordden: 'Natuurlijk niet'. De Kamer was daarin meegegaan met 46 tegen 31 stemmen. Als extra argument was aangevoerd dat het toekennen van een uitkering voor bijvoorbeeld de bevallingskosten aan een ongehuwde vrouw ook indruiste tegen de goede zeden. Dat noopte de krant tot de aantijging 'smerige huichelaars' in de kop en de toelichting: 'Zo spreken in de Tweede Kamer de vertegenwoordigers van de partijen die christelijke naastenliefde als leus op hun vaandel dragen…' De 'Hollandse zeden' liepen volgens *De Tribune* zwaar achter, zozeer zelfs dat de 'heeren moralisten' zulke dingen konden doen, 'zonder dat een aantal flinke arbeidersvrouwen deze ongelukken de ribben kapot slaat'.[47]

Het uitsluiten van ongehuwde zwangere meisjes en vrouwen van de ziektewet betekende dat deze 'gevallen vrouwen' waren aangewezen op een eigen netwerk, of op zichzelf, en dus vooral op de liefdadigheid in de eigen zuil die daarmee zeggenschap over hen behield. In dit kader ontstond de F.I.O.M., tegenwoordig aangeduid met het acroniem 'Fiom' waarna ook de belangen van pleegouders en pleegkinderen aandacht begon te krijgen.

2.7 Het gevoelige onderwerp adoptie

De uitsluiting van 'ongehuwde moeders' was in 1929 aanleiding tot de oprichting van de Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moederzorg (F.I.O.M.) in 1930. Het doel ervan was de bundeling van de advisering en ondersteuning van ongehuwde moeders en hun kinderen zonder zelf direct hulpverlening te bieden. Andere taken waren het adviseren van overheden over beleid en subsidieregelingen, evenals het verzamelen en verspreiden van gegevens over ongehuwde-moederzorg.

In vooroorlogs Nederland speelde de F.I.O.M. een sleutelrol in het hervormen van adoptie- en opvangpraktijken. Zo verzette de organisatie zich tegen de toenmalige, ongecontroleerde adopties – waarbij kinderen soms via advertenties werden aangeboden – en pleitte de vereniging voor centrale coördinatie, wat uiteindelijk leidde tot de Adoptiewet. Daarnaast werkte F.I.O.M. samen met andere instanties om toezicht te houden op particuliere tehuizen voor ongehuwde moeders, met als doel de kwaliteit van zorg te verbeteren en misstanden te voorkomen. Vanaf de jaren veertig groeide bovendien de aandacht voor nazorg, waarbij de F.I.O.M. richtlijnen opstelde en onderzoek stimuleerde om ongehuwde vrouwen met een kind beter te ondersteunen. Al sinds de jaren dertig gaf de organisatie beleidsadviezen aan de overheid.

[45] 'Sociale verzekering', *Algemeen Handelsblad*, 9 oktober 1921, 5.
[46] 'Eerbied voor het moederschap! Is een 'ongehuwde moeder' een minderwaardig wezen?', *De Tribune*, 7 maart 1925.
[47] 'Smerige huichelaars', *De Tribune*, 16 maart 1929.

Het bureau was in de beginperiode echter klein en richtte zich daardoor vooral op coördinatie, advies en communicatie met de overheid. Het uitgangspunt bleef voorlopig dat moeder en kind bij elkaar dienden te blijven, maar de F.I.O.M. zou ook een cruciale rol gaan spelen bij het onderwerp afstand ter adoptie.

In het organogram hieronder is te zien hoe de F.I.O.M. zich in het midden van het doolhof bevond van organisaties en instellingen die zich richtten op afstand en adoptie.[48]

Afbeelding 2.1: Fiom, leden en samenwerkingen

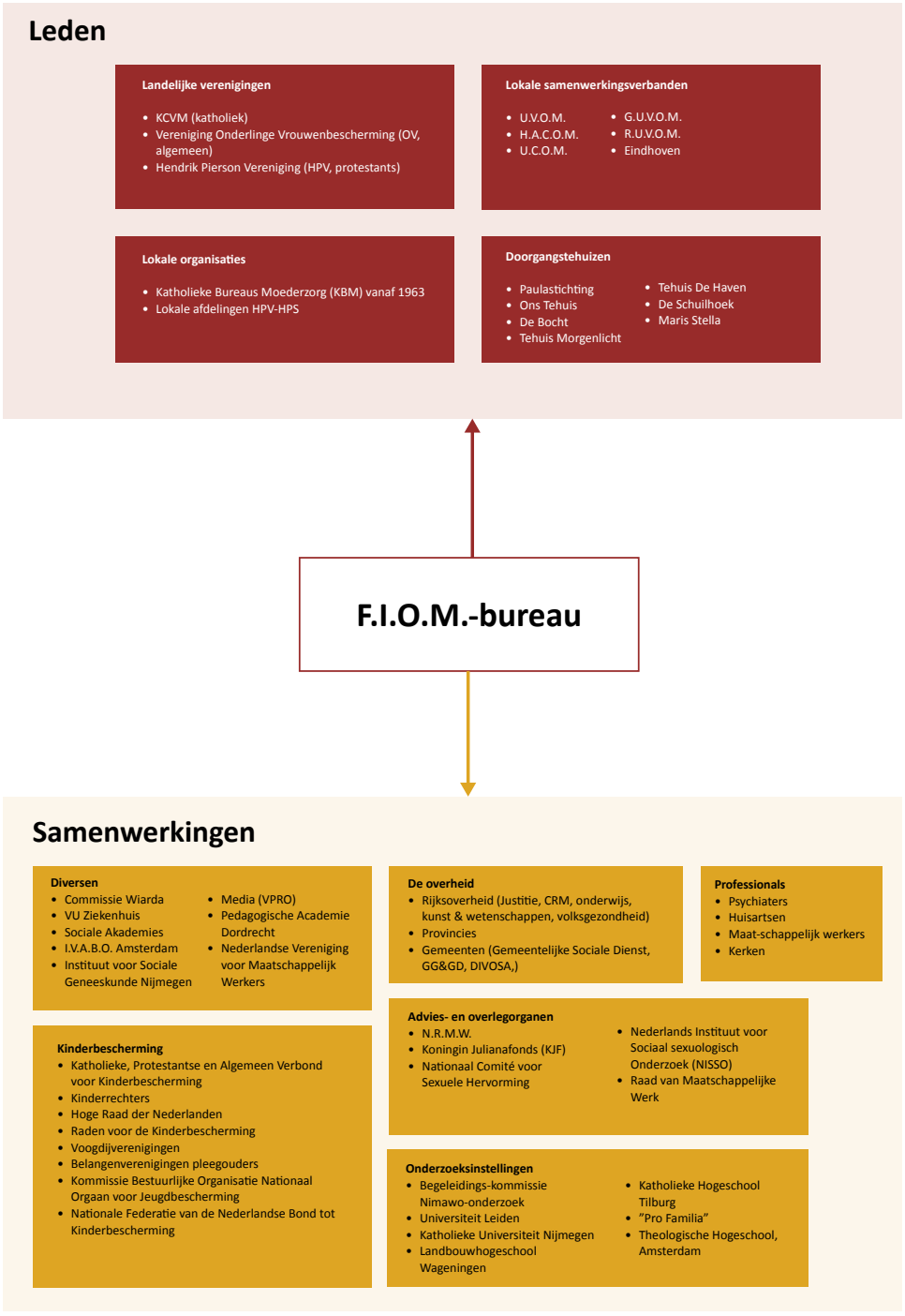

[48] Deze paragraaf is gebaseerd op het archiefonderzoek van A. van Renssen, S. De Baere en G. Buskes, *De Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moederzorg – 1956-1984. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen* (CBAA, 2025).

In 1929 had de Tweede Kamer al een wetsvoorstel besproken dat het voor voogdijinstellingen makkelijker moest maken om het wettelijke ouderschap over te nemen. De Roomsch-Katholieke Staatspartij (RKSP, vanaf 1945 Katholieke Volkspartij [KVP] geheten) en de Christelijk-Historische Unie (CHU) steunden het voorstel.

Halverwege de jaren dertig kwam het vraagstuk opnieuw onder de aandacht doordat het Verenigd Koninkrijk de mogelijkheid tot adoptie door Nederlandse echtparen legaliseerde van kinderen geboren uit Britse ongehuwde vrouwen. Eerste Kamerlid Knottenbelt (Vrijheidsbond, VB, na 1938 de Liberale Staatspartij) drong bij minister Schaik (RKSP) aan op een wettelijke regeling van adoptie, maar de minister wees dit af. Hij stelde dat een dergelijke wet 'kinderen aan hun natuurlijke ouders onttrek[t] en kunstmatige rechtsbanden in het leven roep[t]'. Toch kreeg het onderwerp steun in de Tweede Kamer, wat in 1937 leidde tot de instelling van een onderzoekscommissie. In het jaar daarop kwam deze commissie met haar conclusie dat het ontbreken van adoptiewetgeving tot 'allerlei moeilijkheden' leidde, waaronder de mogelijkheid dat biologische ouders hun kind konden opeisen.

Aldus werd de vooroorlogse praktijk van kinderplaatsing gekenmerkt door een pragmatische aanpak met 'blijvende plaatsing' in een pleeggezin als de gangbare praktijk. Kinderen die niet bij hun biologische moeder konden blijven, werden ondergebracht in pleeggezinnen, zonder dat de juridische banden met de biologische ouders volledig werden verbroken. Dit betekende dat de kinderen konden worden teruggeëist.

Bovenstaande werd onderwerp van een enquête door de Federatie van Instellingen Kinderbescherming Amsterdam (FIKA) over de praktijk van plaatsing in pleeggezinnen. Het initiatief kwam van een commissie die zich nadrukkelijk op het standpunt stelde dat moeders, indien enigszins mogelijk, de kans moesten krijgen hun kind zelf op te voeden. Slechts wanneer dit niet haalbaar bleek, werd afstand als een optie overwogen.[49]

Hoewel de FIKA ervan overtuigd was dat moeder en kind bij elkaar moesten blijven, laat de enquête uit 1936 zien dat, als plaatsing in een pleeggezin toch onvermijdelijk was, dit onder strikte voorwaarden gebeurde. Niet elk kind kwam in aanmerking voor plaatsing: er werd vooraf een strenge medische en psychologische selectie toegepast om te waarborgen dat het pleeggezin niet werd geconfronteerd met onvoorziene moeilijkheden. In sommige gevallen werd zelfs bloedonderzoek verricht om erfelijke aandoeningen uit te sluiten.

Ook de selectie van pleegouders werd, in de woorden van de enquête, uiterst serieus genomen. Men verwachtte van kandidaten dat zij een stabiele maatschappelijke positie hadden, een moreel onberispelijk leven leidden en over voldoende financiële middelen beschikten. Kinderloze echtparen hadden de voorkeur, omdat werd aangenomen dat zij zich volledig aan het pleegkind konden wijden. Pas na een proeftijd van een jaar, met toezicht op de opvoeding, kon de plaatsing definitief worden.

Toezicht werd uitgeoefend door 'bezoeksters', die regelmatig rapporteerden over de gezondheid en ontwikkeling van het kind. Op basis van deze rapportages werd beoordeeld of de plaatsing succesvol was of dat er aanpassingen nodig waren. In gevallen waarin de omstandigheden voldoende bleken, aldus de enquête, kon de proefperiode worden verlengd.

De vraag of een pleegkind de achternaam van het pleeggezin mocht aannemen, bleek opnieuw een belangrijk thema. Het veranderde niets aan de juridische verhoudingen en kon bovendien door bezwaren van de biologische ouders worden geblokkeerd. Er was een ingewikkelde procedure mee gemoeid en de hoge kosten maakten naamswijziging voor minder vermogende pleegouders een extra lastige opgave. Maar pleegouders wensten vaak dat het kind hun naam droeg om de integratie in hun gezin te bevorderen en stigmatisering te voorkomen.

De enquête van FIKA onderstreept verder dat de praktijk van kinderplaatsing in de jaren dertig diepgeworteld was in ethische overtuigingen. De commissie benadrukte dat het belang van het kind voorop moest staan, wat niet alleen betekende dat het in een stabiel gezin terecht moest komen, maar ook dat de rechten van de biologische moeder zorgvuldig moesten worden gewogen. De overtuiging van de FIKA bleef ook leidend, dat een moeder en haar kind in principe bij elkaar moesten blijven.

[49] De commissie bestond uit een kinderrechter, de voorzitter van de Voogdijraad, de presidente van de Vereniging Onderlinge Vrouwenbescherming, de voorzitter van de rooms-katholieke gezinsvoogden, en een lid van de Armenraad.

Het FIKA-rapport erkende dat de maatschappelijke druk op ongehuwde moeders om afstand te doen erg hoog was. De gangbare opvatting dat een buitenechtelijk kind een schande was, speelde hierin een grote rol, aldus het rapport. Daarnaast laat de enquête ook zien dat er een duidelijke sociale hiërarchie was: pleegouders kwamen doorgaans uit een betere maatschappelijke klasse dan de geboorte-moeders. Dit gaf aanleiding tot dilemma's. Mocht een vrouw met beperkte financiële middelen de opvoeding worden gegund terwijl een welgesteld pleeggezin betere vooruitzichten bood? En hoe verhield deze gedachte zich tot het principe dat ouders en kinderen bij elkaar hoorden?

Het rapport wijst op een aantal structurele uitdagingen voor het systeem van pleegzorg en blijvende plaatsing. Een daarvan was het maatschappelijke stigma rondom pleegkinderen. In sommige gevallen werden zij door leraren en buurtbewoners anders behandeld dan kinderen die in een traditioneel gezinsverband opgroeiden. Het was niet ongebruikelijk dat een pleegkind op school werd geconfronteerd met het label 'onecht', wat een negatief effect kon hebben op diens ontwikkeling.

Daarnaast was er het probleem van de onzekerheid doordat de banden met de biologische moeder juridisch niet volledig werden verbroken. Dit kon voor pleeggezinnen onzekerheid met zich meebrengen, omdat de oorspronkelijke moeder haar situatie zou kunnen verbeteren en dan kon besluiten haar kind terug te vorderen.

Een andere uitdaging was de financiële last die pleegzorg met zich meebracht. Hoewel pleegouders streng werden geselecteerd op hun financiële draagkracht, bleef de zorg voor een pleegkind een kostbare zaak. Administratieve lasten, medische kosten en de eerdergenoemde kosten van naamsverandering vormden soms een drempel.

Deze enquête uit 1936 laat zien dat pleegzorg in Nederland streefde naar plaatsing in een stabiele omgeving, met volgens de FIKA zorgvuldig geselecteerde pleegouders en nauwgezet toezicht op de opvoeding.

Maar toen brak de tweede wereldoorlog uit en ontstond er nog een heel nieuwe vorm van afstand aan pleegouders. Met deportatie bedreigde Joodse mensen lieten hun kinderen in andere gezinnen onderduiken, vaak zonder te weten waar ze terecht kwamen. Hun overweldigende problematiek was anders dan die van ongehuwde en vaak minderjarige zwangere vrouwen met weinig financiële middelen. Desondanks zouden deze ontwikkelingen ook voor de rechten van deze vrouwen van belang worden. Er ontstonden conflicten tussen Joodse ouders en de mensen die hun kinderen hadden opgevangen. In juist dit pijnlijke verband werd er voor het eerst getornd aan de overtuiging dat de bloedband het allerbelangrijkst was.

2.8 Strijd om Joodse kinderen

Tijdens de oorlog waren duizenden Joodse kinderen ondergebracht in andere gezinnen, vaak met een nieuwe naam om hun Joodse identiteit te verhullen.[50] Dat waren meestal gezinnen in plattelands-gemeenschappen, waar de predikant of pastoor fungeerde als bemiddelaar. Zij kenden de mensen en regelden veelal de plaatsing.[51] Aan de buitenwereld werden de Joodse kinderen als familieleden voorgesteld, bijvoorbeeld een neefje of nichtje uit het gebombardeerde Rotterdam, van het doorgaans christelijke gezin.

Deze kinderen raakten vaak sterk gehecht aan hun nieuwe familie. Ze groeiden ook op binnen de religieuze traditie van hun pleegouders. Bekering tot het christelijke geloof werd ook beschouwd als een vanzelfsprekende en geaccepteerde stap, waarbij de nieuwe ouders het kind als gered beschouwden van zowel de Duitse bezetter als in religieus opzicht.[52] Ze werden gedoopt, bezochten de kerk en volgden catechisatie, volledig opgenomen in het geloofsleven van het pleeggezin.

[50] E. Verhey, *Om het Joodse kind* (Amsterdam 2011); E. Verhey, *Kind van de rekening. Het rechtsherstel van de joodse oorlogswezen, 1944-2004* (Amsterdam 2005).

[51] E.C.C. Punselie, *Voor een pleegkind met recht een toekomst: Een studie naar de (rechts)positie van (pleeg)ouders en (pleeg) kinderen in geval van langdurige uithuisplaatsing* (Meijers-reeks. Deventer: Kluwer, 2006) 11.

[52] Punselie, *Voor een pleegkind met recht van toekomst*, 12.

Nog tijdens de oorlog ontstond de vraag of deze kinderen na de bevrijding moesten terugkeren naar hun eigen familie, of bij het onderduikgezin moesten blijven. In de Joodse gemeenschap leefde de hoop dat ze zouden terugkeren naar hun oorspronkelijke gemeenschap en identiteit.[53] Maar sommige verzetsleden die met gevaar voor eigen leven de kinderen hadden ondergebracht betoogden dat de kinderen in hun nieuwe omgeving hoorden. Ze stelden dat het gezin waarin het kind was opgegroeid belangrijker was dan de bloedband met de Joodse ouders.

Een van deze voormalige verzetslieden was Gezina van der Molen (1892-1978) en zij besprak met anderen hoe de ondergedoken kinderen definitief voor hun nieuwe gezinnen konden worden behouden. Hun conclusie was dat mensen die hun kinderen in onderduik hadden laten plaatsen, niet automatisch het recht hadden om hen daarna terug te halen. Dat werd in 1944 ook in een wetsvoorstel uitgewerkt, opgesteld door zes verzetsleden in samenwerking met de Voogdijraad Amsterdam en ambtenaren van het ministerie van Justitie.[54]

Al werd dit wetsontwerp uiteindelijk niet ingediend, het leidde wel tot het *Besluit Oorlogspleegkinderen*, een maatregel die ouders verplichtte zich bij een commissie te melden om hun ouderlijke macht te behouden. De Commissie Oorlogspleegkinderen (OPK), ressorterend onder het ministerie van Justitie, kreeg de voogdij over deze kinderen en besloot of ze teruggingen naar hun biologische ouders of bij hun pleegouders bleven.[55]

De terminologie van het *Besluit* is opvallend: de onderduikgezinnen werden aangeduid als 'pleegouders' en de ondergedoken kinderen als 'pleegkinderen'.[56] De Commissie, die zelf ook voornamelijk uit oud-verzetsleden bestond, vond dat het verblijf bij het pleeggezin vaak zwaarder woog dan de bloedband.

In veler ogen was deze gereformeerde opstelling ronduit wreed. Overlevenden van de holocaust kregen hun kinderen slechts met moeite en na lange tijd terug, en soms helemaal niet. Van de naar schatting vierduizend joodse kinderen, moesten ouders die de oorlog hadden overleefd in bijna de helft van de gevallen hun ouderschap bevechten.[57]

Dit leidde uiteraard tot groot verdriet voor Joodse ouders en tot grote spanningen met Joodse organisaties. Maar het *Besluit Oorlogspleegkinderen* was tegelijk een teken van groeiende politieke steun voor minder nadruk op de bloedband. Velen benadrukten dat een adoptiewet nodig was als een extra juridische maatregel ter bescherming van de rechten van kinderen.

2.9 De adoptiewet als maatregel voor kinderbescherming

Sinds de Kinderwet van politicus Samuel van Houten uit 1874 was fabrieksarbeid voor kinderen onder de twaalf jaar al verboden. Al werd dat verbod nog lange tijd op grote schaal overtreden, deze wet staat symbool voor beginnende aandacht voor het welzijn van kinderen die tot meer wetgeving zou leiden. In 1900 voerde Nederland bijvoorbeeld ook de Leerplichtwet in, die de ouders van alle kinderen van zes tot twaalf jaar verplichtte hen onderwijs te laten volgen. Elke gemeente kreeg nu ook een 'Commissie tot Wering van Schoolverzuim'.

Dat was een reactie op Thorbeckes negentiende-eeuwse *laisser-faire*-politiek die collectieve verantwoordelijkheid van allen voor allen uit den boze vond.[58] Toen deze 'nachtwakerstaat' gaandeweg werd ingeruild voor een 'verzorgingsstaat', kreeg de *paedologie* voet aan de grond, als de wetenschap van

[53] Punselie, *Voor een pleegkind met recht van toekomst*, 13.
[54] Verhey, *Om het joodse kind*, 40.
[55] Ibidem.
[56] Ibidem.
[57] J. Dane e.a. (red.), *Honderd jaar kinderbescherming* (Amsterdam: SWP, 2006) 84-85; E. Verhey, *Kind van de rekening. Het rechtsherstel van de joodse oorlogswezen* (Amsterdam 2005) 65-68; Ido de Haan, *Na de ondergang. De herinnering aan de Jodenvervolging in Nederland, 1945-1995* (Den Haag 1997) 69-70.
[58] Dane e.a. (2006); Onder de verzorgingsstaat valt sociale wetgeving zoals Woningwet (1901) en weer later de Armenwet (1912), de Ziekte- en Radenwet (1913) en de Invaliditeits- en Ouderdomswet (1919).

het kind (*pais* betekent 'kind', *logos* 'weten'). Deze universitaire discipline richtte zich op bestudering van het 'normale' kind vanuit de gedachte dat dit ook kennis oplevert over het abnormale kind.

Het paedologische mededogen daarmee leidde tot meer nieuwe wetten zoals de burgerlijke kinderwet, de strafrechtelijke kinderwet, de kinderenbeginselenwet en de Kinderwetten van 1905.[59] Het doel van die laatste wetten was minderjarigen beter te beschermen tegen mishandeling, verwaarlozing en uitbuiting. Deze wetgeving maakte het mogelijk om het gezag van ouders te beperken of zelfs te ontnemen. Ook werd de kinderrechter ingesteld en Raden voor de Kinderbescherming.[60] Minderjarigen in de problemen – in hun gezin of met justitie – werden voortaan niet meer als volwassenen behandeld, maar kregen hulp en opvoeding.

Al voor de oorlog waren er stemmen opgegaan die hieraan een adoptiewet wilden toevoegen. H.P. Cloeck, commissielid van de Federatie Instellingen Kinderbescherming Amsterdam (FIKA) namens de Armenraad, kwam in 1946 bijvoorbeeld met een proefschrift over adoptie, met ook aandacht voor 'illegale adoptie'.[61] Deze studie stelt aan de kaak dat kinderen zonder officiële procedures in andere gezinnen konden worden geplaatst. Cloeck besprak voorbeelden van onwettige krantenadvertenties met teksten zoals: 'Jonge moeder zoekt goed gezin voor haar kindje, tegen vergoeding', of: 'Gezin zonder kinderen zoekt baby, discrete afhandeling'.[62]

En een andere onzichtbare vorm van 'vraag en aanbod' die hij had geconstateerd, dat was 'ondeskundige bemiddeling van artsen [en] geestelijken, die uit hoofde van hun beroep dikwijls in onmiddellijk contact komen met den nood van ongehuwde moeders'. Als voorbeeld daarvan noemde hij de bemiddeling van een arts, die de moeilijkheden verbonden aan uitbesteding niet kende: 'Zijn oordeel is onjuist, als hij een kind meteen in een pleeggezin zou willen plaatsen […] indien de pleegouders in voldoenden welstand leven om het kind materieel te kunnen opvoeden.'[63] Nog een door Cloeck besproken vorm van 'illegale adoptie' had hij uit een hoek van een verloskundige gehaald, die met een briefje had gereageerd op een advertentie in *Het nieuws van den dag*:

> *Er is bij ons een schat van een jongen wat beslist zoo gauw mogelijk pleegouders moet hebben. Het is van een 21-jarig meisje wat een oogenblik zwak is geweest. Zij is van goede burger ouders. Nu mag zij wel thuis komen tot zij een betrekking gevonden heeft, doch haar kindje willen zij niet in huis hebben. Als u hier op in gaat, wilt u mij dan zoo spoedig mogelijk antwoordt (sic, JSD/EW) terug zenden, ik doe er een postzegel in voor antwoordt (sic, JD/EW). U kunt schrijven aan Mej…. Verloskundige.*[64]

Ook met dit voorbeeld wilde Cloeck benadrukken dat adoptie wettelijk moest worden gereguleerd. De vele naoorlogse politieke debatten daarover illustreren echter hoe buitengewoon gevoelig deze kwestie bleef liggen.

Al achtte de KVP-minister van Justitie het vraagstuk in 1947 nog niet 'rijp' voor regulering, hij was wel bereid het verder te onderzoeken. In de Eerste Kamer werd dit in 1951 door een CHU-politicus nog eens onderstreept, met een verwijzing naar het lot van de Joodse pleegkinderen:

---

[59] J. Dane '"Pedologie": de wetenschap van het kind'. In: M. Rietveld-van Wingerden (red.). *Een buitengewone plek voor bijzondere kinderen. Driekwart eeuw kinderstudies in het Paedologisch Instituut te Amsterdam (1931-2006)* (Zoetermeer: Meinema, 2006) 15-26.

[60] Na de invoering van de Kinderwetten (1901) werden er in Nederland meerdere regionale Raden voor de Kinderbescherming opgericht, verbonden aan rechtbanken in verschillende arrondissementen. Deze raden functioneerden onafhankelijk van elkaar en onderzochten of kinderen in bepaalde situaties (verwaarlozing, mishandeling, strafzaken) bescherming nodig hadden. De raden adviseerden vervolgens de rechter over passende maatregelen. Al heel lang was er behoefte aan een efficiëntere en uniforme werkwijze. Daarom werden de regionale raden in juni 1996 samengevoegd tot één landelijke organisatie en onderdeel van het ministerie van Justitie.

[61] H.P. Cloeck, *Adoptie als vraagstuk van kinderbescherming. Onderzoek naar het afstaan en aannemen van kinderen* (J.H. De Bussy, Amsterdam, 1946).

[62] Cloeck, *Adoptie als vraagstuk van kinderbescherming*, 63-80, aldaar 64-65, 76. 77.

[63] Cloeck, *Adoptie als vraagstuk van kinderbescherming*, 67, 70-71.

[64] Cloeck, *Adoptie als vraagstuk van kinderbescherming*, 67.

Gezien de vele verwikkelingen, die de Joodse oorlogspleegkinderen hebben gegeven, d.w.z. verwikkelingen als gevolg van het definitief weghalen van deze kinderen uit de sfeer, waaruit zij waren voortgekomen, lijkt het mij, dat het vraagstuk met grote voorzichtigheid moet worden bezien.

Ook een nieuwe KVP-minister was in 1951 echter opnieuw huiverig. Hij vond het doorsnijden van 'de natuurlijke banden' […] 'pas in de uiterste noodzaak' te rechtvaardigen. Ongehuwd zwanger geworden vrouwen zouden adoptie zijns inziens ook kunnen misbruiken om de 'smet' op hun kinderen uit te wissen. In zijn ogen waren deze vrouwen zelfs vaak 'achterlijk' en 'debiel', maar desondanks zou een nieuwe wet de adoptie herroepelijk moeten maken. Dit leidde weer tot kritiek van anderen die voor een onherroepelijke adoptiewet pleitten. Pleegouders bleven benadrukken dat hun rechtspositie ten opzichte van de biologische ouders moest worden verbeterd en dat dit mede in het belang van de kinderen was. Nadat de voorgestelde adoptiewet in 1950 het niet had gehaald, richtten zij de Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen (NVP) op.[65] Deze NVP begon een krachtige lobby te voeren tegen het idee van de bloedband en voor een nieuwe wet.

Niet lang daarna begon F.I.O.M. adoptie ook op haar agenda te zetten. Er kwamen bijeenkomsten waarop men erover van gedachten wisselde. In november 1952 presenteerde F.I.O.M. een rapport met een pleidooi voor adoptie 'in beperkte vorm' dat in beide Kamers positief werd ontvangen. De CHU noemde de F.I.O.M.-conclusie 'uiterst voorzichtig geformuleerd' en stelde dat er een duidelijke behoefte aan adoptiewetgeving bestond. De CHU, ARP, KVP en PvdA hoopten nu ook op snelle wetgeving.[66]

Al bleven de standpunten ook in volgende debatten nog uiteenlopen, in 1956 ging de Adoptiewet van kracht. Pleegouders die tenminste vijf jaren gehuwd en die tenminste drie jaar samen voor het betrokken minderjarige kind hadden gezorgd, konden een verzoek tot adoptie van dit kind indienen. Werd dit toegewezen (nadat de toestemming van de oorspronkelijke moeder of ouders ter rechtszitting was verkregen), dan veranderde een 'onwettige kind' in een 'wettig kind' en waren de familierechtelijke betrekkingen met de bloedverwanten onherroepelijk verbroken. Al hield deze zogeheten 'sterke' vorm van adoptie geen omgangsverbod met de oorspronkelijke familie in, de decennialang benadrukte bloedband was geen juridische basis voor het ouderschap meer.[67]

Ter illustratie van het leed dat achter de debatten schuil kon gaan, bespreken we twee dossiers uit het Nationaal Archief. Ze bevatten uitgebreide verklaringen van betrokkenen en rapporten van politie en justitie. Volgens het eerste dossier vond alleen een naamswijziging plaats en volgens het tweede volgde daarna nog een officiële adoptie.

In het eerste geval ging het om een minderjarig kind geboren uit een relatie tussen een Nederlandse gehuwde vrouw en een Duitse S.S.-soldaat, die tijdens de oorlog was gesneuveld. De vrouw was in 1944 naar Duitsland vertrokken onder achterlating van het kind en een Nederlands echtpaar had dat opgevangen. Dit echtpaar verzocht om een naamswijziging, met de formulering 'dat verzoekers die kinderloos zijn, dit kind geheel als eigen kind opvoeden en gaarne zouden zien dat het door de buitenwereld ook als hun kind werd beschouwd'. Dit verzoek werd ondersteund door alle gehoorde familieleden van het paar, waaronder de ouders daarvan, die geen bezwaar hadden. De politie en het ministerie van Justitie rapporteerden over de situatie en het verzoek werd kosteloos goedgekeurd via een Koninklijk Besluit. De biologische moeder speelde verder geen rol in het leven van het kind.

[65] R. Hoksbergen, *Kinderen die niet konden blijven. Zestig jaar adoptie in beeld* (Soesterberg 2011), 23; Hueting en Neij, *Ongehuwde moederzorg*, 97.

[66] Massimo Jonker verrichtte bronnenonderzoek naar de voor- en naoorlogse discussies over adoptie in de Eerste en Tweede Kamer.

[67] Zie: L. Postma, *Afstand en Adoptie 1956-1984: Juridisch kader. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

In het andere dossier gaat het om een vrouw die haar nog ongeboren kind via een kranten-advertentie had aangeboden. Het dossier vermeldt dat de pleegouders in 1945 'in een der dagbladen lazen dat een te [provinciestad] wonende ongehuwde moeder afstand wilde doen van haar te verwachten kind; dat adressanten op deze advertentie reageerden waarop moeder van het kind naar [stad] kwam om haar bevalling af te wachten; dat adressanten voornoemde [kind] op de dag zijner geboorte [geboortedatum] tot zich namen en het als het ware als hun eigen kind hebben verzorgd; dat de moeder [in haar late jaren twintig] [naam], geboren te […], weduwe van […], wonende te […] geheel afstand wil doen van het kind; dat adressanten zelf geen kinderen hebben en voornemens zijn om hun pleegkind ook in de toekomst geheel als een kind op te voeden'. De biologische vader was een Nederlandse marinier, maar hij ontkende vaderschap en had geen verdere betrokkenheid. In 1951 vroegen de pleegouders een naamswijziging aan, om het kind te beschermen tegen toekomstige sociale problemen. Dit verzoek werd ondersteund door de biologische moeder en andere betrokken familieleden. De aanvraag werd gepubliceerd in de *Staatscourant* en goedgekeurd door het ministerie van Justitie. Tien jaar na de naamswijziging werd het kind officieel geadopteerd. Het dossier bevat alleen een verwijzing naar de adoptieaanvraag.

2.10 Conclusie

Vrouwen die zwanger raakten zonder getrouwd te zijn, werden in de negentiende eeuw in steeds sterkere mate moreel veroordeeld. Het taboe op seks voor een huwelijk trof ook vooral hen, want mannen werden geacht gewoon hun natuurlijke aandrift te hebben gevolgd.

In het begin van de twintigste eeuw hadden socialisten ongehuwd zwangere vrouwen dezelfde financiële rechten willen toekennen als de gehuwde. Confessionele partijen waren echter voor opvang in eigen zuil, wat de vrouwen afhankelijk maakte van liefdadigheid. Als zij hun kind wilden houden, stonden stigma en gebrek aan financiële middelen vaak in de weg. Intussen pleitten pleegouders voor de mogelijkheid van adoptie, welk pleidooi wind in de zeilen kreeg door het uitbreken van de tweede wereldoorlog.

Zoals bleek uit de Kinderwetten van 1905 (en de Pleegkinderenwet van 1951, zie het volgende hoofdstuk) was tegelijk in de eerste helft van de twintigste eeuw een groeiende overtuiging ontstaan dat de overheid een verantwoordelijkheid had in de bescherming van kwetsbare kinderen. Dat had ook te maken met de opkomst van wetenschappelijke deskundigen. Volgens hen hadden deze vrouwen primair gefaald door mentale ongezondheid in plaats van zondigheid, wat de biologische band tussen de biologische moeder en haar kind ook in hun ogen minder belangrijk maakte.

De oplossing via naamswijzigingen bood pleegkinderen een zekere mate van integratie in hun nieuwe gezin, maar juridisch bleven ze gebonden aan hun oorspronkelijke moeder of ouders, die daardoor het wettelijk recht behielden om hun kind terug te krijgen.

De Adoptiewet bracht uiteindelijk een fundamentele verandering teweeg, mede doordat de strijd om de Joodse kinderen de urgentie ervan vergrootte: voor het eerst werd het wettelijk mogelijk om kinderen definitief aan pleegouders toe te wijzen. Dat was, zoals beschreven, geen vanzelfsprekende stap.
De regulering van adoptie was een reflectie van specifieke opvattingen over verwantschap, de rechten van vrouwen, en de rol van de kerken, de wetenschap en de overheid.

3. De naoorlogse omgang met ongehuwde vrouwen en hun kinderen

3.1 Inleiding

In de periode 1956-1972[68] ontstond een sterke diversificatie van de zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen, waarbij verschillende organisaties met uiteenlopende achtergronden en doelstellingen betrokken raken. Dit leidde tot een wirwar aan mogelijke routes die ongehuwd zwangere vrouwen konden volgen.

Tijdelijk verblijf in een opvangtehuis met alleen begeleiding tijdens de zwangerschap, de bevalling en de kraamperiode was mogelijk, maar ook langduriger verblijf. De optie van opname in een gastgezin bestond ook, gevolgd door zorg in reguliere ziekenhuizen of kraamklinieken. Er was individuele begeleiding en hulpverlening door bijvoorbeeld Fiom of aanverwante instellingen, al dan niet gekoppeld aan psychiatrische diagnostiek en interventie.

En er kwam bemiddeling richting afstand en adoptie, waarbij professionals zoals psychiaters en maatschappelijk werkers een steeds grotere rol gingen spelen.

In de eerstkomende paragraaf van dit hoofdstuk (3.2) beschrijven we hoe de rol van de huisarts bij ongewenste zwangerschap prominent werd, en hoe psychiatrische opvattingen de overhand krijgen. Paragraaf 3.3 gaat vervolgens in op de gang van zaken in sommige tehuizen voor de vrouwen en kinderen. Die was niet altijd gunstig. We laten zien dat er toen al felle kritiek op een aantal tehuizen was, overigens steeds van katholieke signatuur.

Op basis van een steekproef van Fiom-dossiers beschrijft paragraaf 3.4 het proces van afstand doen in de periode 1956-1972. Vrouwen die afstand deden werd vaak gevraagd een ‘afstandsverklaring’ te ondertekenen, vooral in de jaren zestig. Zo’n document leek rechtsgeldig te zijn, maar was dat niet (paragraaf 3.5). Alleen door adoptie (aan de orde in paragraaf 3.6) werd de afstand juridisch vastgelegd, waarna de biologische moeder haar kind niet meer terug kon krijgen. Dit gebeurde doorgaans bij kinderen die al heel jong in een pleeggezin waren geplaatst en daarmee waren vergroeid.

Tegen het einde van de jaren zestig ontstond er ook aandacht voor het aandeel van mannen bij de totstandkoming van een zwangerschap, zij het vooral voor hun psychische gesteldheid, en met nadruk op gastarbeiders en andere mannen van kleur (paragraaf 3.7).

Veranderingsgezind was vooral de Akademie voor Sociaal-Culturele Arbeid (ASCA). Een analyse van scripties geschreven door studenten (paragraaf 3.8) laat zien dat de opleiding zich verzette tegen het idee dat ongehuwd zwangere mensen een bepaald slag mensen waren.

Belangrijk was verder de totstandkoming van de Algemene Bijstandswet, al was het effect voor ongehuwd zwangeren niet meteen al zichtbaar (paragraaf 3.9). Tenslotte wordt in deze periode de optie van het legaal beëindigen van een zwangerschap langzaam reëler, wat een ruim decennium later in de Wet Afbreking Zwangerschap van 1984 zou uitmonden (paragraaf 3.10).

[68] Het jaar 1972 is gekozen omdat daarna het aantal binnenlandse adopties afneemt en de aard van de problematiek verandert. Ook het profiel van vrouwen die afstand doen verandert onder invloed van emancipatie, veranderende normen en kritiek op adoptiepraktijken. Deze tijdsindeling maakt systematische analyse van zowel de afstandspraktijk als haar sociaal-culturele context mogelijk. (Zie ook hoofdstuk 1.)

3.2 Huisartsen, psychiaters, psychologen

In de jaren vijftig al werd actief gewerkt aan de profilering van het beroep van huisarts, onder meer door de oprichting van een eigen genootschap en het vakblad *Huisarts en Wetenschap*. Tot ver in de twintigste eeuw zouden ze naast predikanten en pastoors tot de voornaamste notabelen in hun gemeenschap gaan horen. Zij waren er niet alleen voor lichamelijke klachten, maar waren ook raadslieden, begeleiders, en voorlichters.[69]

De huisarts bouwde vaak een persoonlijke relatie met diens patiënten op. Zoals tegenwoordig gold dat indertijd ook bij gevoelige terreinen zoals seksualiteit, anticonceptie en ongewenste zwangerschap. In een tijd waarin abortus nog een groot taboe was, waren zij vaak de eerste professionele hulpverleners met wie de betrokken meisjes of vrouwen hun situatie in morele en praktische zin bespraken. Er waren geen zwangerschapstests voor thuisgebruik en geen abortusklinieken. De huisartsen stelden dus de zwangerschap vast, boden daarnaast informatie over de mogelijkheden zoals afstand en adoptie (en sommigen voerden abortussen uit; wat verderop ter sprake komt).[70]

Zij fungeerden ook als tussenpersonen voor doorverwijzing naar gynaecologen of sociale instanties, zoals Fiom of specifieke doorgangshuizen. Dat laat zien hoe sterk morele en medische overwegingen toen verweven zijn geraakt. Uit onze steekproef van afstandsdossiers blijkt dan ook een toename in het aantal aanmeldingen door medici van ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen vanaf 1961.[71]

Als het aankwam op beleid ten aanzien van ongehuwde zwangerschap, kregen psychiaters nu echter de meest gezaghebbende stem. In het boek *De niet-gehuwde moeder en haar kind* van 1964 stellen Kees Trimbos en Han Heijmans: 'buiten huwelijksverband zwanger worden en bevallen van een kind was en is in onze samenleving een hoogst ernstige aangelegenheid'. Hierop volgt dat 'de (aanstaande) niet-gehuwde moeder [niet] handelt […] volgens de normen die de maatschappij stelt, zij wordt zwanger buiten de huwelijksverhouding om en ondermijnt zo de algemeen geaccepteerde gezinsstructuur'.[72]

Ook bij hen heerste dus de eerder gesignaleerde dubbele moraal die alleen de vrouwen verantwoordelijk hield voor het ontstaan van de zwangerschap. Verder ging het hen om een verschuiving van een religieus-morele naar een medisch-psychiatrische aanpak. De invloedrijke Trimbos noemde ongehuwde zwangerschap bijvoorbeeld ook een 'sociaal-pathologisch verschijnsel' en benadrukte daarbij de noodzaak van betrokkenheid van psychologisch en psychiatrisch deskundigen. Heijmans, die nauw samenwerkte met Fiom, sprak er ook in termen van pathologie over, en verbond daaraan een pleidooi voor adoptie als beste oplossing.

Dergelijke deskundigen waren erg actief, in de media met onder andere 'radiopraatjes', en via lezingen en publicaties. Bovendien hadden ze invloed in de doorgangshuizen zelf. Uit het Fiom-archief blijkt dat zij betrokken waren bij de beoordeling of een vrouw of meisje haar kind wel of niet zelf kon opvoeden. De psychische gezondheid van aspirant-pleegouders werd nu eveneens onderzocht.

Het gedenkboek *Liefdezusters van het kostbaar bloed in Goirle* uit 1990 illustreert de besproken veranderingen. Daarin blikt psycholoog Cees Boon terug op de periode 1959-1975 waarin hij in het katholieke doorgangshuis De Bocht in het Brabantse Goirle werkte.[73]

De komende paragraaf geeft een even leerzaam als schrijnend inkijkje in de toenmalige dagelijkse praktijk van de opvang van ongehuwde zwangere vrouwen en hun kinderen.

---

[69] H.F.P. Hillen, E.S. Houwaart en F.G. Huisman (red.), *Leerboek medische geschiedenis* (Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 2018) 186 -187.

[70] In het vooronderzoek *Beklemd in de scharnieren van de tijd* door de Radboud Universiteit Nijmegen uit 2017 werd dit reeds vastgesteld.

[71] J. Dane en E. Walhout, *Afstand in de praktijk. Een analyse van Fiom-afstandsdossiers, 1956-1984. Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

[72] H.F. Heijmans en K. Trimbos, *De niet-gehuwde moeder en haar kind* (Hilversum: Paul Brand, 1964).

[73] C. Boon, *Liefdezusters van het kostbaar bloed in Goirle* (Goirle: Gemeente Goirle, 1990), 80; Sterk Huis, 'Gesprek met Cees Boon', in *De geschiedenis van Huis in de Bocht* (c. 1991). Onder de aandacht gebracht bij de onderzoekers via emailadres IISG.

3.3 De gang van zaken in de tehuizen

Als net afgestudeerde psycholoog had Cees Boon in De Bocht aanvankelijk een primitieve instelling aangetroffen, een 'barak volgestouwd met kinderbedjes' (later vond er nieuwbouw plaats). Hij noteerde ook de minachtende Brabantse benamingen voor ongehuwd zwangere vrouwen. Die heetten 'met het jong gedouwd', ze 'liepen met benen in de buik' of hun 'tent was opgezet'. Hun kinderen waren 'onecht' of een 'bastaard'.

Tot Boons komst had het religieuze bestuur van De Bocht vastgehouden aan het principe 'het kind behoort bij de moeder', maar de invloed van de religieuzen verdween gaandeweg geheel. De cijfers laten dat duidelijk zien: in 1963 verdubbelde het aantal kinderen dat werd afgestaan ten opzichte van het voorafgaande jaar. Toen deden 33 'meisjes' afstand van hun kind op een totaal van 108, en in 1965 steeg dit aantal naar 50 van de 134.

Er werd ook op andere wijzen naar 'verwetenschappelijking' gestreefd. De vrouwen werden in bijvoorbeeld in drie typen verdeeld: die met een aangeboren afwijking, met een ontwikkelingsstoornis en met een combinatie van beide. Boon schatte in dat hij in totaal drieduizend zwangere meisjes psychologisch heeft getest. Ook hun intelligentieniveaus en leeftijdsfrequenties werden in kaart gebracht.

Daarnaast analyseerde hij hun 'belevingswereld'. Voor de meer welgestelde onder hen diende het tehuis om zich tijdelijk aan het oog van derden te onttrekken, waarbij een van hen zou hebben opgemerkt: 'Als alles achter de rug is, krijg ik van mijn pa een Austin Seven.' Maar veel van hen kwamen uit arme milieus, en waren soms kinderbeschermingspupillen zonder veel perspectief.

Meestal bleef in de tehuizen de wens van de ongehuwd zwangeren ondergeschikt aan het beheersen van de maatschappelijke consequenties van ongehuwde zwangerschap. De vraag of ze hun kind konden houden werd ook niet altijd door de geestesgesteldheid of omstandigheden bepaald. Het kon ook gaan om de normen en structuren van de instellingen waar ze mee te maken kregen.

Het katholieke tehuis Margarita van Cortona in Leiden hield vanaf 1957 gegevens bij over daar opgenomen ongehuwde moeders en hun kinderen. Al zijn de notities weinig systematisch, ze bieden inzicht in de gevarieerde gang van zaken en laten zien dat er ook veel vrouwen waren die hun kind wisten te behouden.

Het archief van Cortona verschaft ook het gegeven dat de leeftijd van de vrouwen tussen de 18 en 22 jaar schommelde, met enkele uitschieters naar beneden en boven. De jongste geregistreerde moeder was dertien jaar oud. Minderjarige moeders (beneden de 21 jaar) werden soms door de kinderbescherming naar Cortona verwezen, al was hun aantal bescheiden. In 21 gevallen was er bemoeienis door instanties zoals de kinderrechter of een Raad voor de Kinderbescherming geweest.

Verder valt op dat de verblijfsduur van de kinderen sterk kon variëren. Sommigen werden meteen na hun geboorte elders ondergebracht, anderen bleven enkele dagen of weken in huize Margarita van Cortona, met name wanneer moeder en kind samen naar huis zouden gaan. Dit terwijl weer anderen jarenlang op een thuis moesten wachten. We zagen ook een moeder en kind die samen in een pleeggezin zijn geplaatst en een kind dat tot de leeftijd van vijf jaar in de instelling bleef in afwachting van het huwelijk van de moeder. Pas in de tweede helft van de jaren zestig zou het aantal pleeggezinplaatsingen sterk toenemen, met een piek aan het einde van dit decennium.[74]

Cortona was een katholieke instelling, maar onder de geregistreerde moeders bevonden zich ook vrouwen met een protestants-christelijke achtergrond. De begeleiding van moeders en kinderen was nauw verbonden met een breder katholiek netwerk van opvanghuizen en tehuizen, al waren er ook doorplaatsingen naar neutrale en protestants-christelijke instellingen. In sommige gevallen werden vrouwen ondergebracht in instellingen voor verstandelijk beperkten.[75]

[74] Gebaseerd op de bronstudie: L. Brants, *Margarita van Cortona – 'Moeders en kinderen'-schriften 1957-1971* (CBAA, 2025).
[75] Zie: L. Brants, *Huize De Bocht. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Voor kinderen die niet bij hun moeder konden blijven, waren er verschillende routes. Sommigen werden ondergebracht in kindertehuizen, waar zij in afwachting van pleegzorg of adoptie verbleven. Anderen kwamen in instellingen terecht om het voor de moeder mogelijk te maken haar kind te blijven bezoeken.

De steekproef van Fiom-dossiers bevestigt dit beeld, hoewel er doorgaans niet uitvoerig over de kinderen werd gerapporteerd: men legde veelal alleen informatie vast over de verblijfplaats en de gezondheidstoestand.[76]

Vooral in het katholieke zuiden schoot de verzorging in kindertehuizen nogal eens tekort. Hieronder wordt de casus uitgewerkt van 'Het Moederhuis' behorend tot de Heerlense Vroedvrouwenschool.[77]

Uit een verslag van het ministerie uit november 1960 blijkt duidelijk dat de gang van zaken in dit tehuis als zeer negatief werd beoordeeld: 'Te zeer is alles gericht op het medische en te veel wordt gecamoufleerd onder de dekmantel van het medische, met als gevolg dat het pedagogische nagenoeg niet aan zijn trekken komt', zoals inspectrice De Brauw in een gesprek met de directeur van het Katholieke Verbond voor Kinderbescherming (KVvK) constateerde. 'Men is bang voor besmetting als uitvloeisel waarvan ouders niet op bezoek mogen komen, en de moeders een frequent contact met haar kinderen wordt ontzegd. De babies worden tot 1 ½ jaar in bed gehouden. De ongehuwde moeders mogen blijkbaar onder leiding van de zusters één maal in de week op stap.' De Brauw had ook het vermoeden dat de ongehuwde zwangeren en moeders enkel op de Vroedvrouwenschool verbleven 'om de medische wetenschap te dienen'.[78]

De zuigelingenafdeling van het Moederhuis deed tegelijkertijd dienst als ziekenboeg voor zieke kinderen uit de kraamkliniek. Dat had tot gevolg, dat de ongehuwde moeders 'zo veel mogelijk van de zuigelingenafdeling' werden geweerd, vanwege infectiegevaar.[79] Op die zuigelingenafdeling heerste het medische model: kinderen werden dagelijks getemperatuurd en de kinderarts kwam regelmatig langs.

Het personeel blijkt hier kritiek op te hebben gehad. Een van de leidinggevenden van het Moederhuis noteerde omstreeks 1962: 'Datgene wat de kinderen echter het meeste nodig hebben bij langdurig verblijf in een inrichting is de liefdevolle behandeling die kinderen in een normaal gezin van de ouders ontvangen. Hiervoor is op de zuigelingen afdeling geen tijd omdat het werkprogramma reeds door medische verzorging erg overladen is. Bovendien is het personeel in hoofdzaak medisch georiënteerd.'[80]

In mei 1961 schreef de geneesheer-directeur een brief over de zuigelingenafdeling aan de voorzitter van Moederschapszorg. Deze stelde aan de kaak dat de maximale verblijfsduur tot de leeftijd van drie maanden oud regelmatig werd overschreden. Moederschapszorg schreef daarom een Raad voor de Kinderbescherming aan met het verzoek om 'een spoedige plaatsing elders te willen bewerkstelligen.'[81]

De 'medische oriëntatie' bood ook geen garantie voor de fysieke gezondheid van de zuigelingen, zoals in 1962 schrijnend bleek. Eén van de zieke kinderen op de zuigelingenafdeling had in dat jaar de bacteriële darminfectie paratyfus opgelopen. Bijna alle Moederhuiskinderen kregen deze ziekte vervolgens ook.[82]

In dezelfde periode betoogden sommige psychologen en psychiaters echter dat de ongehuwde moeder het moederschap lang niet altijd aan kan. Gezaghebbende deskundigen zoals Kees Trimbos, Han Heijmans, Paul Gribling en Cees Boon legden soms ook een relatie tussen ongehuwd zwanger raken en een jeugdtrauma of een persoonlijkheidsstoornis.[83]

[76] J. Dane en E. Walhout, *Afstand in de praktijk. Een analyse van Fiom-afstandsdossiers, 1956-1984. Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).
[77] Bronstudie Luc Brants. De tekst volgt praktisch letterlijk de bronstudie (m.u.v. enkele toevoegingen en verduidelijkingen).
[78] NL-HtBHIC 573,107, correspondentie KVvK met Moederschapszorg Heerlen, verslag d.d. 15-11-1960 van gesprek tussen directeur KVvK en 'Freule de Brauw'.
[79] NL-MtSHCL EAD_0957, 117, brief d.d. 4-3-1960 van geneesheer-directeur Omers aan het bestuur Moederschapszorg.
[80] NL-MtSHCL EAN_0957, 3305, rapport Moederhuis, [omstreeks 1962].
[81] NL-MtSHCL EAD_0957, 117, brief d.d. 31-5-1961 van Omers aan Vz Van Grunsven over verzorging zuigelingen Doorgangshuis.
[82] NL-Mt HSCL, 0957, 117 Brief d.d. 7-6-1962 van Omers aan bestuur Moederschapszorg.
[83] Zie ook: Sterk Huis, 'Gesprek met Cees Boon', in *De geschiedenis van Huis in de Bocht* (c. 1991).

En daarbij keerden ze zich tegen de gevestigde overtuiging dat biologische verwantschap uiterst belangrijk is. Trimbos meende bijvoorbeeld dat de 'banden des bloeds' een 'stomme stem' [is], die alleen klinkt in het romantische brein en die een sterk historisch accent heeft'. Hij verwees hierbij naar de hechtingstheorie van de Britse psycholoog John Bowlby, die inhield dat hechting aan de 'aanwezige volwassenen' – zoals hulpverleners, pleegouders, of adoptieouders – belangrijker is dan biologische verwantschap.

Tot begin jaren zestig bleef Fiom vasthouden aan het principe dat een kind bij de geboorte-moeder hoorde te blijven. Trimbos en gelijkgestemde psychiaters kregen echter ruime aandacht in de media en de vakliteratuur. Door hun autoriteit, publieke zichtbaarheid en optredens tijdens Fiom-jaarvergaderingen raakte hun visie het meest breed verspreid, en uiteindelijk zou Fiom hen hierin volgen.

De invloed hiervan zien we ook terug in de Fiom-dossiers. Opvallend is dat de rapporteurs in deze dossiers vooral in de periode 1961-1972 vaker psychologische en cognitieve observaties opnemen. In ruim veertig procent van de dossiers signaleren zij (vermoedens van) psychische of verstandelijke beperkingen, waarbij ze vaak gebruikmaken van sterk normatieve en beoordelende bewoordingen.[84] Die beoordeling speelt regelmatig een cruciale rol in de conclusie dat de moeder ongeschikt zou zijn als opvoeder.

Uit het bronnenonderzoek van de tehuizen wordt duidelijk dat het personeelstekort een chronisch probleem was. Bij de Heldringstichtingen bijvoorbeeld (waaronder het onderzochte tehuis Pella) kampte men tot in de jaren zeventig met een personeelstekort, een hoge personeelswisseling en een gebrekkige professionalisering. Deze problemen hadden negatieve gevolgen voor zowel moeder als kind, en ook de psychologische hulpverlening aan ongehuwde moeders leed onder een gebrek aan personeel. De directie wees het besloten karakter van de Zettense instellingen als mogelijke oorzaak aan: deze opzet moest de kwetsbare doelgroep beschermen, maar bleek een belemmering voor het aantrekken van voldoende personeel. Vooral binnen Pella werd het werk als zwaar ervaren, wat de personele instabiliteit verder versterkte. Het gebrek aan 'goede werkkrachten' bleef een aanhoudend probleem.

Intussen werd het bij de instellingen steeds gebruikelijker om vrouwen die afstand deden een 'afstandsverklaring' te laten ondertekenen – een praktijk die in de jaren zestig steeds meer ingeburgerd raakte, getuige de Fiom-dossiers.

3.4 De status van de afstandsverklaring

Volgens artikel 256 van het Wetboek van Strafrecht was het strafbaar om een kind onder de zeven jaar te vondeling te leggen of te verlaten met de intentie zich van het kind te ontdoen. Maar de Hoge Raad bevestigde dat dit iets anders is dan het doen van afstand.[85] Dat kon juridisch gezien ook zonder de zogenoemde 'afstandsverklaring', die de hulpverlening een vrouw na haar bevalling vaak liet ondertekenen.[86]

In dergelijke verklaringen zetten de geboorte-moeders hun handtekening onder de mededeling dat zij het gezag over hun kind wensten over te dragen en geen bezwaar zouden maken tegen toekomstige adoptie. Dat had geen enkele rechtskracht, zodat de vrouwen deze belofte later konden herroepen. Maar de verklaringen kunnen als een eerste stap van de instellingen worden gezien om afstand met het oog op adoptie te regelen.[87]

In ongeveer twintig procent van de geanalyseerde afstandsdossiers troffen we een dergelijke verklaring aan. Ze geven toestemming voor blijvende plaatsing bij pleegouders, en de vrouwen verklaren akkoord te gaan met het overdragen van (toeziende) voogdij aan pleegouders of adoptiefouders. De verklaringen benadrukken verder dat de vrouwen zich bewust zijn van de emotionele en juridische consequenties van hun besluit. Steeds staat hun handtekening eronder (en soms ook een van de biologische vader),

[84] Bronstudie *Afstand in de praktijk*.
[85] Ibidem, 10.
[86] Bronstudie *Afstand en adoptie: juridisch kader*, 28.
[87] Ibidem, paragraaf 5.

maar verder varieert de inhoud ervan. Er staat soms in dat de vrouw afstand doet van bezwaarprocedures of gebruikmaking van juridische rechten, zoals het recht op aanwezigheid bij rechtbankzittingen. Sommige verklaringen beschrijven ook omstandigheden die hen tot dit besluit brachten, zoals het ontbreken van een vaste woonplaats, of bepaalde toekomstplannen zoals vertrek naar het buitenland. Soms bevatten ze ook getuigenissen van professionals, zoals medewerkers van Fiom, die de intenties van de moeders bevestigen.

Enkele voorbeelden zijn: 'X verklaart, dat zij er mee akkoord gaat, dat haar dochter X blijvend geplaatst wordt bij door de Raad voor de Kinderbescherming goedgekeurde pleegouders; dat de voogdij en de toeziende voogdij over dit kindje aan de pleegouders worden opgedragen'. Of over de belofte geen juridische tegenstand te zullen bieden: 'Dat zij niet zal verschijnen ter rechtszitting der rechtbank [...] en geen rechtsmiddel hoe dan ook zal aanwenden tegen vonnissen van de rechtbank'. Ook omstandigheden en bewuste keuzes worden aangehaald: 'Zij meent thans over de gehele rechtsgang zich te moeten uitspreken, omdat zij zwervende is, zonder vaste woon- of verblijfplaats' en 'Vanwege a.s. vertrek naar het buitenland deelt zij mee als postadres te kiezen: bureau [...]' (zie ook Afbeelding 3.1).

Afbeelding 3.1 Voorbeeld van een afstandsverklaring

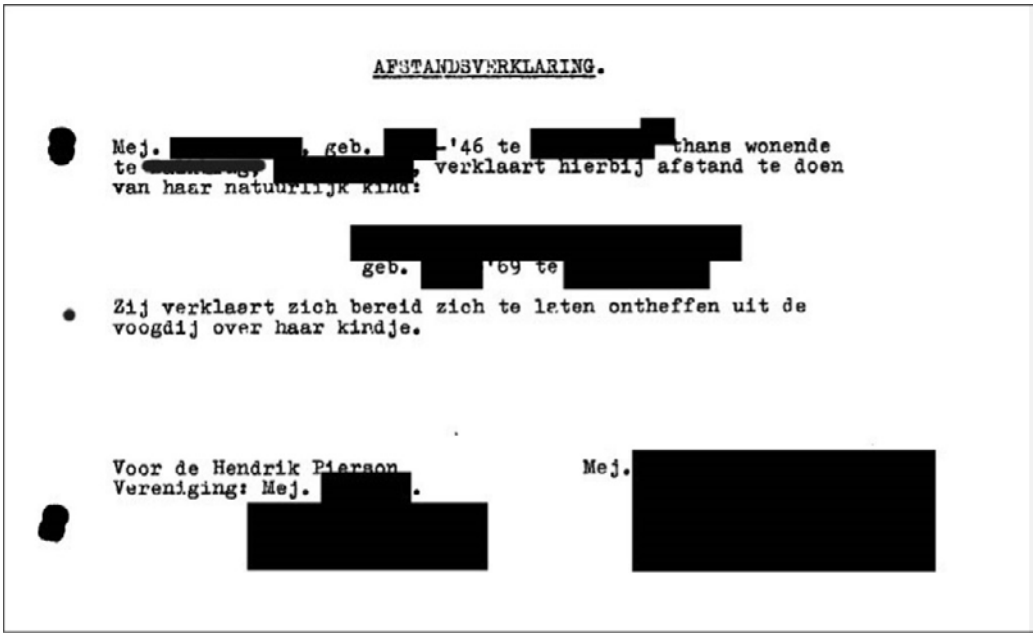

AFSTANDSVERKLARING.

Mej. [redacted], geb. [redacted]-'46 te [redacted] thans wonende te [redacted], verklaart hierbij afstand te doen van haar natuurlijk kind:

[redacted] geb. [redacted] '69 te [redacted]

Zij verklaart zich bereid zich te laten ontheffen uit de voogdij over haar kindje.

Voor de Hendrik Pierson Vereniging: Mej. [redacted]

Mej. [redacted]

In die tijd kaartten mensen al aan dat de status van dergelijke verklaringen onduidelijk kon zijn voor de betrokken meisjes en vrouwen, dat er druk op hen kan zijn uitgeoefend, en dat afstand doen tot latere problemen kan leiden. Onder de titel 'Wanneer een kind wordt weggehaald' liet bijvoorbeeld het tijdschrift *Margriet* in januari 1966 een anonieme auteur ('N.N.') aan het woord:

> *"Het begint al vóór de geboorte: ouders of omgeving pressen dikwijls een minderjarige aanstaande moeder om maar afstand van haar kindje te doen. Dikwijls laat men het meisje een 'afstandsverklaring' tekenen, hetgeen overigens een volstrekt zinloze handeling is, omdat de moeder te allen tijde die verklaring kan herroepen. Anderen adviseren de jonge moeder met klem, haar kindje zélf te houden. Veel van de desondanks toch afgestane baby's komen terecht in een pleeggezin. En daarbij wordt dan al de basis gelegd van een in het verschiet liggende, doorgaans onontkoombare conflictsituatie."*[88]

[88] N.N., 'Wanneer een kind wordt weggehaald', *Margriet: weekblad voor vrouwen en meisjes*, 1966, no. 5, 22-30, aldaar 28.

Ook juridische experts kaartten het gebrek aan formele regelgeving aan. Zo noemde juriste Rood-De Boer deze verklaringen een 'interessant gegeven zonder rechtskracht', terwijl oud-kinderrechter Knuttel voordelen zag in een formele afstandsverklaring, mits deze onder strikte voorwaarden werd afgelegd. Volgens hem kon dit biologische moeders ook behoeden voor confrontatie met 'oud leed' tijdens latere adoptieprocedures.[89] Volgens Rood-de Boer zullen 'de Raden voor de kinderbescherming en de leden van de rechterlijke macht […] de afstandsverklaring een interessant gegeven vinden, dat geen rechtskracht bezit'. Haar conclusie luidde: 'Hier is weer een duidelijk verschil tussen de praktijk, die een hanteerbaar werkbegrip meent gevonden te hebben, en de wet, welke er niet van rept.'[90]

Er werd een commissie ingesteld die in 1971 voorstelde om de praktijk te formaliseren en wettelijke verbeteringen in te voeren. Deze commissie Wiarda wilde een onherroepelijke afstandsverklaring invoeren, afgelegd bij een rechter. Dit zou de onzekerheid verminderen voor alle partijen, inclusief de kinderen. Ook werd een procedure voorgesteld waarbij de geboorte-moeder na de geboorte een voorlopige verklaring kon afleggen, gevolgd door een definitieve na een bedenktijd van enkele maanden. Deze aanpak zou adoptie kunnen vergemakkelijken en stabiliteit voor het kind bevorderen. De commissie benadrukte dat het verbreken van familierechtelijke banden alleen acceptabel was wanneer dit gepaard ging met adoptie en onder rechterlijke waarborgen.[91]

Ondanks de voorstellen is een wettelijke regeling voor afstandsverklaringen nooit ingevoerd. Een wetsvoorstel, op basis van het voorstel van de commissie Wiarda, strandde uiteindelijk in 1991. Staatssecretaris Kosto lichtte toe dat het belang van een dergelijke wet onvoldoende werd aangetoond, mede door de afname van het aantal Nederlandse geboorte-moeders dat afstand deed. Bovendien bestond de angst dat een wet meer vrouwen zou aanmoedigen om hun kind af te staan, wat ook de mogelijkheid van commercieel draagmoederschap zou kunnen vergroten.

In de praktijk werd afstand gekoppeld aan adoptieprocedures. Na de geboorte werd het kind tijdelijk geplaatst op 'neutraal terrein', zoals een pleeggezin of een kindertehuis, terwijl de moeder tijd kreeg om haar beslissing te overdenken. Als de moeder haar beslissing handhaafde, volgde een adoptieprocedure via de rechtbank.[92] De Fiom-dossiers laten zien dat de neutraal terrein plaatsing vooral in de jaren zeventig voet aan de grond kreeg.

Deze situatie onderstreept de spanning tussen praktijk en wetgeving. Hoewel er een duidelijke behoefte was aan regulering, bleef de juridische positie van afstandsverklaringen onzeker. Dit leidde tot verwarring en inconsistenties, zowel voor de betrokken biologische moeders als voor de instellingen en pleegouders die bij het proces betrokken waren. Uiteindelijk bleef adoptie de enige manier om familierechtelijke banden definitief te verbreken.

De steekproef van Fiom-dossiers laat zien dat vooral in de jaren zestig de praktijk van afstand zich verder institutionaliseerde, waarbij het aantal ongehuwde moeders dat een kind afstond steeg. De gemiddelde leeftijd van de moeders daalde ten opzichte van de jaren vijftig, en het aandeel minderjarigen nam toe. Ouders van de geboorte-moeder, vooral de moeders, speelden een centrale rol in het besluitvormings-proces. Tegelijkertijd raakten ook professionele en religieuze instellingen meer betrokken waardoor er een doolhof aan begeleidende instanties ontstond. Het netwerk van hulpverlenende instanties groeide, wat laat zien dat afstand steeds meer verankerd raakte in de zorgstructuur.

[89] Ibidem, 28 en 29; zie ook hoofdstuk 5 van: L. Postma, *Afstand en Adoptie 1956-1984: Juridisch kader. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen.* (CBAA, 2025).

[90] M. Rood-de Boer, *Het kind van de ongehuwde moeder in recht en wet* (Amsterdam: Unie van Verenigingen voor Ongehuwde Moeders (UVOM), 1965) 5.

[91] Bronstudie *Afstand en adoptie: juridisch kader*, 30-31.

[92] Ibidem, paragraaf 5.

3.5 Pleeggezin en adoptie

Na de invoering van de Adoptiewet vormde zich het complexe samenspel van regelgeving en uitvoering rondom pleegzorg en adoptie. Dit samenspel onderzochten we voor de periode 1956-1972 op basis van dossieronderzoek in het archief van de Raad voor de Kinderbescherming.

Het proces van afstand en adoptie verliep in drie fasen: eerst de plaatsing in een adoptief pleeggezin of een tehuis, geselecteerd door een Raad voor de Kinderbescherming na een procedure. Vervolgens vond de overdracht van de voogdij plaats, rechtstreeks van de ongehuwde biologische moeder als het kind niet kort na de geboorte was toevertrouwd aan een Raad, of via een voogdijvereniging aan wie deze Raad de voogdij had overgedragen. Tot slot volgde de officiële adoptie, waarmee het kind juridisch en familierechtelijk deel werd van het adoptiegezin.

Hoewel de rechter in theorie kon besluiten om de voogdijoverdracht of adoptie niet goed te keuren, gebeurde dit in de dagelijkse praktijk zelden. Het 'belang van het kind' woog vrijwel altijd zwaarder dan dat van de biologische moeder, die afstand had gedaan van haar kind.

De adoptiedossiers uit de vroegste periode (1956-1960) geven een duidelijk beeld van de achtergrond van ongehuwde moeders. Tijdens de bevalling was de helft minderjarig. Ze groeiden op in traditionele, grote gezinnen, vaak met een zwakke economische positie. De ouders namen de beslissing over afstand. Het merendeel was protestants-christelijk, een klein deel was katholiek of niet-religieus. Volgens de beknopte informatie in de dossiers had 30% een 'beperking' of 'psychische problemen'.

Wat opvalt is dat in de meeste dossiers de ouders en/of hulpverleners de reden van afstand geven, vaak in normatieve of medische bewoordingen. Hulpverleners beschrijven de jonge vrouwen als 'niet zelfstandig', 'emotioneel te gespannen' of 'onvoldoende geschikt' voor opvoeding. Deze formuleringen onderstrepen dat anderen de toon en richting van de besluitvorming bepalen.

De meeste kinderen worden door een Raad eerst in een kindertehuis geplaatst. Uit de adoptiedossiers blijkt dat bijna driekwart hier voor korte of langere tijd verbleef. De overdracht naar het adoptiegezin kende geen uniforme termijn en liep uiteen van enkele maanden tot jaren later. De dossiers in deze vroege periode vermelden met regelmaat instellingen met een religieuze achtergrond. In de dossiers valt op dat het verblijf zakelijk wordt beschreven, met beperkte informatie over de emotionele toestand van het kind.

Kinderloosheid is in veel vroege dossiers een reden om een kind te adopteren. In sommige gevallen wordt adoptie gezien als 'een opdracht van God' of een manier om iets voor pleegkinderen te betekenen. Adoptie wordt vaak gezien als een manier om de gezinsband formeel te bevestigen.

De Raden voor de Kinderbescherming beoordeelden pleegouders in de beginjaren doorgaans positief. Huisartsen, werkgevers en predikanten fungeerden als informanten en gaven gunstige beoordelingen over de gezinnen. De meeste pleeg- en adoptievaders hadden een middenklasseberoep, variërend van ambtenaren en technici tot garagehouders en vertegenwoordigers.

In de periode 1961-1972 was ongeveer een derde van de ongehuwde biologische moeders minderjarig. Ze hadden een rooms-katholieke of protestants-christelijke achtergrond en soms geen of een onbekende religie. Gezinsproblematiek werd regelmatig vermeld. Een vijfde had lichte psychische klachten. Zij namen vaker zelf initiatief tot afstand, maar ouders en hulpverleners oefenden ook invloed uit. Redenen voor afstand waren sociale druk, financiële problemen en gebrek aan steun. Soms werd afgegaan op het advies van artsen of psychiaters, dat vaak doorslaggevend was.

In de helft van de dossiers is genoteerd welke plaatsingswensen de biologische moeders hadden. Die liepen uiteen, beïnvloed door sociale, religieuze en emotionele factoren. Enkelen wilden tijdelijke pleegzorg met uitzicht op hereniging. Vaak gaven moeders voorkeur aan plaatsing bij pleegouders boven een kindertehuis. Religieuze voorkeuren speelden ook een rol, evenals zorgen over doop of overlijden van het kind. Geheimhouding was belangrijk: moeders wilden soms niet dat het kind in hun woonplaats werd

geplaatst. Uit de dossiers kan ook worden opgemaakt, dat ondanks dat hun wensen waren genoteerd, hun invloed op de uiteindelijke plaatsing gering was.

Kindertehuizen werden veel gebruikt als tijdelijke opvang: 85% van de kinderen werd daar na geboorte ondergebracht, gemiddeld tot het tweede levensjaar. Plaatsing bij familie of pleeggezinnen kwam ook voor.

Kinderloosheid was een belangrijke drijfveer voor adoptieouders, vaak na miskraam of verlies van een kind. De beperkte beschikbaarheid van adoptiekinderen leidde aan het eind van de jaren zestig tot verwijzing naar andere instanties, zoals buitenlandse adoptieorganisaties. Pleegouders wilden vaak formele adoptie om het kind juridisch als eigen te erkennen. Geheimhouding werd ook door adoptieouders belangrijk gevonden, bijvoorbeeld door verhuizing of wijziging van doopdocumenten.

Bij adoptieverzoeken werden, zoals in de vroege periode 1956-1960, meerdere informatiebronnen geraadpleegd, waaronder familie, huisarts, pastoor en politie. Informanten waren vrijwel altijd positief. Pleegvaders waren meestal middenklassers met ambtelijke of technische beroepen, sommige uit de arbeiders- of hogere klasse. De Centrale Adoptieraad (CAR) gaf meestal positief advies. Soms werd adoptie gezien als juridische bevestiging van een bestaande situatie.

Tot slot blijkt uit de dossiers in de periode 1956-1972 een complexe gang van zaken tussen biologische moeders, adoptieouders en instanties, waarbij geheimhouding, beperkte zeggenschap en formele bevestiging van ouderschap centraal stonden.

3.6 De psychologie van ‘de verwekker’

Ook de rapportages over de kenmerken van de verwekkers, en vooral de buitenlanders onder hen, bieden veel informatie over Nederlandse standaarden in de eerste naoorlogse decennia.

In de bevrijdingsroes van 1944 waren er al relaties tussen Limburgse vrouwen en Afro-Amerikaanse soldaten ontstaan, waaruit zogenoemde ‘bevrijdingsbaby’s’ waren geboren. Historicus Mieke Kirkels schat dat er ongeveer honderd kinderen met een donkere huidskleur ter wereld kwamen, waaronder ook enkele in Noord-Brabant en Gelderland.[93]

Na ontdekking van een dergelijke relatie door de legerleiding, waren deze mannen teruggezonden naar de Verenigde Staten, en ook na de oorlog waren velen van hen vertrokken. De kinderen waren toen doorgaans opgegroeid in de gezinnen van hun biologische moeders, vaak met een witte stiefvader en halfbroers en -zussen. De reden daarvoor zou kunnen zijn, dat deze verwekkers tenminste de status van bevrijder hadden. De vrouwen en hun kinderen hadden zich echter wel staande moeten houden bij de toenmalige uitermate harde opvattingen over ongehuwde zwangerschap en een niet-witte huidskleur.[94]

De jaren zestig brachten vervolgens het fenomeen van de ‘gastarbeiders’, wat leidde tot waakzaamheid over hun seksuele verlangens en gewoonten. Een ‘Werkgroep Huwelijk en Gezin’, riep bijvoorbeeld samen met de NVSH en de Stichting Consultatiebureaus voor Huwelijks- en Geslachtsleven een ‘Commissie Seksuele Problematiek Buitenlandse Werknemers’ in het leven. Het doel was informatieverzameling over het seksuele gedrag van buitenlandse werknemers, zowel in hun geboorteland als in Nederland. Tussen 1967 en 1968 hield deze commissie vijf bijeenkomsten, waarin onderzoeken uit andere landen werden besproken, aangevuld met eigen cijfers en materiaal van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).[95]

[93] M. Kirkels, *Kinderen van zwarte bevrijders. Een verzwegen geschiedenis* (Nijmegen: Vantilt, 2015).

[94] De documentaire ‘Zwarte Limburgers’ van 2Doc, uitgezonden door KRO-NCRV op 5 mei 2018, belicht de verhalen van de kinderen van Afro-Amerikaanse soldaten en Nederlandse moeders.

[95] C. Kok, *‘Wij weten hoe het hoort’. Een onderzoek naar de associatie van seksuele problematiek en buitenlandse werknemers in de periode 1967-1970 door de commissie Seksuele Problematiek Buitenlandse Werknemers*, Master thesis Universiteit Leiden, 2024.

De cijfers van Fiom uit 1968 logenstraften de noodzaak van deze focus op alleen gastarbeiders. Van de 2520 bekende verwekkers bleek het bij 64 procent om een geboren Nederlander (1633 gevallen) te gaan. Slechts bij 5 procent (128 gevallen) ging het om een buitenlandse tijdelijke werknemer. De nationaliteit van 189 gevallen was onbekend, maar zelfs met hun aandeel erbij opgeteld, bleef het aandeel van de gastarbeiders kleiner dan dat van de 321 'Surinaamse of Antilliaanse mannen', samen met dat van de 249 'andere buitenlanders' zoals zeelieden en toeristen.[96]

Toch kregen de buitenlandse werknemers veel aandacht in onderzoek naar ongehuwde zwangerschap. In het boek *Ongehuwd Moederschap* uit 1968 wijdde Psychologe Swelheim-De Boer een apart hoofdstuk aan de verwekker, in het bijzonder de verwekkers van kleur, als een 'onbetrouwbare financiële hulpbron'.[97] In sommige gevallen werden ze ook geassocieerd met vijandigheid. Volgens de psychologe konden dergelijke mannen Nederlandse vrouwen bezwangeren uit wraak voor raciale discriminatie. Ook in de Verenigde Staten zou 'in de seksuele verhoudingen tussen blanken en zwarten een element van genoegdoening' zitten.[98]

De eerder genoemde commissie merkte nog op dat verwekkers van kleur de zwangerschap soms verwelkomden, bijvoorbeeld als bewijs van hun mannelijkheid die indruk maakt op andere vrouwen.[99] Dat waren nog verwijzingen naar psychologische factoren voortkomend uit 'een cultuur', maar de focus ging steeds meer op de individuele psychologie als oorzaak liggen. Zo beschrijft een onderzoeksrapport van de NVSH verwekkers in termen van negatieve persoonlijkheidskenmerken. Dit document noemde de ongehuwd zwanger geraakte vrouwen ook veelal 'neurotisch', en hun sociale status en intelligentie relatief laag (met uitzondering van dergelijke vrouwen in Amsterdam aan wie het tegenovergestelde werd toegeschreven).[100]

Dat klinkt heftig maar gaandeweg kwamen er ook nieuwe praktijken en wetten die mensen, en vooral vrouwen, meer bewegingsruimte gunden.

Ook in de Fiom-dossiers blijft de rol van de biologische vader vaag of ontbreekt geheel. Waar hij wel genoemd wordt door de rapporteur c.q. hulpverlener, ontstaat vaak een negatief beeld: afwezig, onverantwoordelijk of ongeschikt. Toch zijn er ook voorbeelden van betrokken vaders. De culturele achtergrond van de verwekker krijgt in toenemende mate aandacht, en beïnvloedt impliciet of expliciet de beoordeling van de situatie. De dossiers uit deze periode tonen hoe het besluit tot afstand zelden een individuele keuze is; sociale druk, familieverwachtingen en institutionele structuren vormen samen het krachtenveld waarin jonge vrouwen hun beslissing namen.

3.7 De Akademie voor Sociaal-Culturele Arbeid (ASCA)

De sterk sociaal betrokken maatschappelijk werker Marie Kamphuis, die zelf eerder in Amsterdam een protestantse opleiding tot sociale arbeid had gevolgd, had in 1943 een dependance daarvan opgericht in Groningen. In 1948 was dat de Akademie voor Sociaal-Culturele Arbeid (ASCA) geworden**,** waarvoor directrice Kamphuis reizen naar de VS had gemaakt om de aanpak van het 'social casework' te leren.

Dat was een methode die sociaalwetenschappelijke kennis planmatig toepaste en de zelfredzaamheid van cliënten centraal stelde door henzelf en hun sociale omgeving bij de hulpverlening te betrekken.

De ASCA leidde jonge vrouwen op tot maatschappelijk werk en voor de ongehuwde moederzorg, en bood ook bijscholingen. De bronstudie *'Ali en Antje'* beschrijft een aantal scripties uit de jaren vijftig en

[96] Kok, 'Wij weten hoe het hoort', 47.
[97] R. Swelheim-de Boer, *Ongehuwd moederschap. Over ongehuwde moeders, hun kinderen, preventie en adoptie* (Den Haag 1968) 71.
[98] Atria, Amsterdam, collectie IAV, archief FIOM, inventarisnummer 416, verslag bijeenkomst 1 september 1969.
[99] Atria, Amsterdam, collectie IAV, archief FIOM, inventarisnummer 416, brochure *Hulpverlening aan Buitenlandse Werknemers bij vragen en problemen op het gebied van de Seksualiteit*, 12.
[100] IISG, Amsterdam, Archief NVSH, inventarisnummer 1497.

zestig, geschreven aan deze opleiding.[101] Die geven een goed beeld van de opvattingen die de studenten kregen bijgebracht. Het perspectief op ongehuwd moederschap was niet confessioneel van aard, en de auteurs waren goed geïnformeerd, mede dankzij de gebruikte internationale literatuur over ongehuwd moederschap en sociale problematiek.

Ongehuwde moeders bevonden zich volgens deze scripties vaak in moeilijke omstandigheden, en mochten niet als abnormaal worden bestempeld. Vooral de wat latere scripties weerspiegelden deze veranderende kijk op ongehuwd moederschap en markeerden een omslag in het denken over hulpverlening. De ontwikkeling van maatschappelijk werk als vakgebied kwam naar voren, waarbij de focus verschoof van liefdadigheid naar methodisch hulpverlenen. Aldus werd de hulpverlening minder moraliserend. Ongehuwde moeders werden niet langer als 'gevallen meisjes' beschouwd, maar als cliënten met zelfbeschikkingsrecht.

Ideeën die later een grotere rol zouden spelen, waren op dat moment nog niet volledig doorgedrongen, aangezien de laatste scripties uit de jaren zestig dateren. Maar de meeste scripties namen een genuanceerd standpunt in: oude ideeën over 'onmaatschappelijkheid' bleven deels aanwezig, maar de invloed van vernieuwende inzichten was er ook duidelijk in zichtbaar.

Ook vanuit de psychiatrie begon het maatschappelijke aspect eind jaren zestig meer aandacht te krijgen. Paul Gribling, psychiater bij onder andere de Paulastichting, stelde toen dat ongehuwde moeders voornamelijk het slachtoffer waren van maatschappelijke structuren. En een uitzending van 'Achter het Nieuws' in 1967 suggereerde eveneens dat de problemen van ongehuwde moeders vooral het gevolg waren van maatschappelijke normen en vooroordelen.

De gezaghebbende psychiater Hendrik Rümke voegde in hetzelfde jaar toe dat psychiatrische diagnoses cultuur- en tijdgebonden zijn. De meeste psychiaters spraken volgens hem ook niet meer in termen van stoornissen.[102] En de socioloog Herman Milikowski (over wie meer in hoofdstuk 4) betoogde in 1969 nog krachtiger dat psychiaters achterliepen. Ongehuwde moeders zouden volgens hem gelijkgesteld moeten worden aan andere alleenstaande ouders. De invoering van de Algemene Bijstandswet was daarvoor van groot belang, ook al maakten de betrokken vrouwen daar niet meteen op grote schaal gebruik van.

3.8 De Algemene Bijstandswet van 1965

De eerste vrouwelijke minister van Nederland, de KVP-politica Marga Klompé, heeft een cruciale rol gespeeld bij de totstandkoming van de Algemene Bijstandswet ingevoerd in 1965.[103] Deze wet bood ongehuwde moeders zonder werk in principe de mogelijkheid om een zelfstandig huishouden te voeren, al hebben we er weinig sporen van gevonden dat ze dit ook deden.

Waar bijstand volgens de Armenwet van 1912 vaak als vernederend werd ervaren, werd het nu een sociaal recht. Volgens de Algemene Bijstandswet van 1963 (*Staatsblad* 284) werd hij verleend aan alle Nederlanders met onvoldoende middelen om in hun bestaanskosten te voorzien.

Een van de belangrijkste gevolgen was dat vrouwen hierdoor financieel onafhankelijk konden worden van hun echtgenoot, waardoor echtscheiding voor hen een reëlere optie werd. Zo ontstond de eerste groep van de zogenoemde bijstandsmoeders.[104]

[101] J. Exalto, *Ali en Antje. De ongehuwde moeder op de ASCA. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen.* (CBAA, 2025).

[102] Bronstudie *De Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moederzorg.*

[103] Wet van 13 juni 1963, houdende nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid (Algemene Bijstandswet), *Staatsblad* 284 (1963), zie https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1963-284.pdf

[104] J. van der Lans, '1965 Marga Klompé en de Bijstandswet. Van genade naar recht (naar verplichte participatie)', Canon Sociaal Werk Nederland: 1965 Marga Klompé en de Bijstandswet - Canon Sociaal werk Nederland, Details (geraadpleegd op 5 maart 2025).

Uit de afstandsdossiers over de periode tot 1972 blijkt echter dat deze optie niet of nauwelijks ter sprake kwam in de gesprekken met ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen.[105] De wet maakte geen uitsluiting voor minderjarigen (tenzij ze door hun ouders of via een maatregel van justitiële kinderbescherming werden onderhouden).[106] Maar de hulpverleners rapporteerden niet dat dit bij ongehuwde zwangerschap werd besproken.

Het is gissen naar de oorzaak daarvan of redenen ervoor. Vrouwen die bijstand aanvroegen hebben uiteraard minder sporen nagelaten in de archieven die voor dit onderzoek zijn geraadpleegd. Maar de wet werd ook ingevoerd in een periode dat de hulpverlening op het doen van afstand was gericht. Bovendien kwam de optie van zwangerschapsbeëindiging meer binnen bereik.

Het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* (NTvG) besteedde in 1967 aandacht aan een onderzoek naar de sociale positie van ongehuwde moeders.[107] Veelzeggend is ook dat in 1972 en later een sterk dalende bezettingsgraad in de Nederlandse tehuizen voor ongehuwde moeders werd gesignaleerd. Dit schreef het NTvG toe aan de veranderende 'waardering' van de ongehuwde moeder, evenals een bredere beschikbaarheid van anticonceptie en ook het beëindigen van een zwangerschap.[108]

3.9 Veranderende opvatting over zwangerschapsbeëindiging

Na de afschaffing van de Zedelijkheidswetten in 1969 zouden anticonceptiemiddelen beschikbaar komen.[109] Dat verminderde de kans om ongewenst zwanger te worden: voor minderjarige vrouwen daalde het aantal ongeplande zwangerschappen met 45 procent. Tussen 1966 en 1970 werd nog 28 procent van de zwangerschappen als ongepland gerapporteerd en in de periode 1971-1975 daalde dit cijfer naar 8 procent.[110]

Maar de toegang tot anticonceptie bleef lastig, zeker voor minderjarigen zonder gedegen voorlichting, en zonder eigen geld, terwijl ze ook nog onder toezicht van hun opvoeders stonden. Huisartsen fungeerden soms als poortwachter en katholieke of conservatief-protestantse huisartsen schreven drie keer minder vaak de pil voor aan ongehuwde vrouwen dan hun collega's.[111]

Fiom was zich ook gaan bezighouden met het onderwerp (illegale) zwangerschapsbeëindiging. In 1970 noteerde zij dat de bureaus en tehuizen voor ongehuwde moederzorg 'de laatste tijd in sterk toenemende mate gekonfronteerd [werden] met ongehuwde meisjes en vrouwen, die zwanger zijnde, een abortus provocatus als alternatieve oplossing voor hun moeilijkheden naar voren brachten'. Dat staat in de voorlichtingsbrochure *draaglast – draagkracht,* over 'de abortus provocatus in het kader van de hulpverlening aan de ongehuwd zwangere vrouw'.[112]

Deze brochure vat de geschiedenis van de 'ongehuwde moederzorg' door Fiom als volgt samen. De periode 1930-1956 kenmerkte zich door hulpverlening gericht op de ongehuwde moeder mét haar kind, 'daarmee het bijeen behoren benadrukkend'. De tweede periode vanaf 1956 benadrukte de hulpverlening aan de moeder én het kind, 'implicerend de mogelijkheid van scheiding der wegen na de geboorte'.

[105] Bronstudie *Afstand in de praktijk*.

[106] Wet van 13 juni 1963, houdende nieuwe regelen betreffende de verlening van bijstand door de overheid (Algemene Bijstandswet), *Staatsblad* 284 (1963), 947.

[107] H. de Vos, 'Sociale positie van ongehuwde moeders wordt onderzocht', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 111 (1967) 1146.

[108] 'Overcapaciteit tehuizen voor ongehuwde moeders', *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 116 (1972) 1066.

[109] Zwiers, 'De opmars van de pil', 2.

[110] Ibidem, 5.

[111] Ibidem.

[112] *draaglast – draagkracht. de abortus provocatus in het kader van de hulpverlening aan de ongehuwd zwangere vrouw* (Den Haag 1970; uitgave van de F.I.O.M.). Dit is het rapport van de door de F.I.O.M. ingestelde commissie 'abortus provocatus in het kader van hulpverlening aan de ongehuwde zwangere vrouw'. De commissie bestond uit vijf vrouwen en vijf mannen uit het werkveld: directeur F.I.O.M. Hendrik Pierson Vereniging; directeur Katholieke Centrale Vereniging tot hulpverlening aan niet-gehuwde moeders; huisarts verbonden aan de Helderingstichtingen Zetten; bureauleidster Katholieke Bureau Moederhulp; psychiater verbonden aan Bureau ongehuwde moederzorg G.G. en G.D. Amsterdam; maatschappelijk werker en voorzitter van respectievelijk de Vereniging Onderlinge Vrouwenbescherming afdelingen Utrecht en Rotterdam.

En in de derde nieuwe periode 'komt de abortus provocatus in zicht als aspect van hulpverlening waar Fiom bijzonder aandacht aan zou moeten gaan besteden'.[113]

Daarbij komt een proefschrift uit 1965 ter sprake door de arts Pieter E. Treffers. Treffers schatte dat jaarlijks 2200 tot 2700 zwangerschappen van Nederlandse ongehuwden werd afgebroken door legale of illegale abortus. Dat kwam neer op 8 tot 10 procent van de buitenechtelijke zwangerschappen en de 'overgebleven 90% eindigt of in een buitenechtelijke geboorte of een in spoedshalve gesloten huwelijk.'[114]

Deze Fiom-brochure bespreekt ook de noodzaak om te peilen 'of en hoe het kind al psychologisch in de vrouw aanwezig is'[115] en te speuren naar 'schuldgevoelens bij de vrouw die een abortus heeft ondergaan'.[116] Hij sluit af met de aanbeveling tot 'erkenning van het zelfbeslissingsrecht van de ongewenst zwangere vrouw met betrekking tot het al dan niet doen voortbestaan van de vrucht', maar plaatst daar de aantekening bij dat 'in een dermate ingrijpende en emotioneel geladen zaak als abortus provocatus overleg met anderen (deskundigen – arts, psycholoog, psychiater, maatschappelijk werker) een vereiste is om te komen tot een zo verantwoord mogelijke beslissing.

De abortusproblematiek van de ongehuwde vrouw 'is duidelijk afwijkend van die van de gehuwde vrouw', staat er verder nog, want bij de ongehuwde vrouw is de problematiek 'in zeer belangrijke mate psychosociaal van aard'.[117]

Feministische en maatschappelijke bewegingen, zoals Dolle Mina, oefenden vanaf de late jaren zestig steeds meer druk uit op de politiek. Ze zorgden ervoor dat abortus hoog op de politieke agenda kwam te staan en benadrukten het recht van vrouwen op zelfbeschikking.

In vroeger tijden werd een zwangerschap wel eens afgebroken bij een zodanige noodsituatie dat de vrouw dreigde te overlijden. Nu stelden sommige psychiaters dat ook mentale nood het begrip noodsituatie kan rechtvaardigen. Namens de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie brachten Aart Fischer, Andries van Dantzig en Coen van Emde Boas, in 1970 een rapport uit waarin ze het fel voor de vrouwen opnamen. Ze benadrukten dat er meer naar de vrouwen geluisterd moest worden en lichtten toe te hebben geleerd dat moeten doormaken van een ongewilde zwangerschap een groot persoonlijk drama kan zijn. Ze keerden zich ook tegen de commissies die beoordeelden of een beëindiging zou worden toegestaan. Die hadden de gewoonte ontwikkeld om een vrouw dan maar zwaar depressief of zelfs suïcidaal te verklaren, maar volgens deze psychiaters ging het om normale niet-zieke vrouwen met een probleem. Het zou ook eigenlijk niet aan een arts moeten zijn om te bepalen of dat probleem opgelost zou worden.[118]

Huisartsen zagen eveneens het leed van vrouwen die verplicht werden een ongewilde zwangerschap uit te dragen en een kind te baren, waardoor ook dit kind tekort zou gaan komen. Zo kwam het dat huisartsen in 1971 de eerste abortuskliniek oprichtten te Arnhem.

[113] *draaglast – draagkracht*, 4.

[114] *draaglast – draagkracht*, 6. Zie ook: P.E. Treffers, *Abortus provocatus en anticonceptie: een onderzoek over geboortenbeperking bij vrouwen opgenomen in de kliniek voor verloskunde en gynaecologie van de Universiteit van Amsterdam* (Haarlem 1965; diss. UvA).

[115] Uitspraak van de Rotterdamse psychologe dr. Maria Janssen, die als lid van het Rotterdamse 'abortus-team' wordt opgevoerd (NRC, 26-4-1969). Het begrip 'abortus-team' wordt in *draaglast – draagkracht* (blz. 8, voetnoot) gedefinieerd als een team van deskundigen 'die zich momenteel in ons land specifiek richten op het onderzoeken en beoordelen van aanvragen – van gehuwden en ongehuwden – tot zwangerschapsonderbreking, en het eventueel (doen) uitvoeren daarvan.' Deze teams functioneerden indertijd binnen het kader van enkele academische en andere ziekenhuizen.

[116] Rond schuldgevoelen wordt hoogleraar A.A. Haspels aangehaald. In *Gezond gezin* (oktober 1969) schreef hij: 'Schuldgevoelens na abortus komen bij gehuwde vrouwen bijna nooit voor. Wel een enorme opluchting.' In de brochure wordt in het kielzog van Haspels' aanname genoteerd: 'In nog sterkere mate zal zulks gelden bij ongehuwden', 8.

[117] *draaglast – draagkracht*, 20-22.

[118] Een verkorte gepubliceerde versie is Rapport Abortus Commissie Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie en Neurologie, *Medisch Contact*, 1970, 25, 7, 143-154.

Even daarvoor had de Rotterdamse psychiater Van Schaik de Stichting Medisch Verantwoorde Zwangerschapsonderbreking (Stimezo) opgericht en in het nu volgende decennium breidde het netwerk van Stimezo zich snel uit. Vier jaar later waren er al negen abortusklinieken verspreid over Nederland. Was het leidende principe voorheen 'nee-tenzij' in deze klinieken werd dat 'ja-tenzij'.

3.10 Conclusie

De periode die de CBAA is gevraagd te onderzoeken, loopt van de invoering van de Adoptiewet van 1956 tot en met de Wet Afbreking Zwangerschap van 1984.

Uniformering van de procedures was een verhoopt effect van de eerste wet geweest, maar het vervolg werd dat de ongehuwd zwanger geraakte vrouwen, hun hulpverleners en de adoptie-instanties zich in een alsmaar verder uitwaaierend zorgsysteem moesten gaan bewegen.

Oudere pleegkinderen konden nu worden geadopteerd maar voor de omgang met pasgeborenen bood de wet geen soelaas. Veel kinderen verbleven eerst in instellingen of bij gastgezinnen voordat zij uiteindelijk in een nieuw gezin terechtkwamen. De aanpak was niet op uniforme regels gebaseerd, omdat verschillende instanties uiteenlopende methoden hanteerden. Deze diversiteit maakte dat de moeders en hun kinderen afhankelijk bleven van de protocollen van de toevallige organisaties waarmee ze te maken kregen.

Met het 'social casework' wilde de ASCA de moraliserende benadering in een meer individuele en zakelijke aanpak veranderen. Maar daarnaast werd in deze periode de psychiatrische benadering van ongehuwd moederschap dominant. Wetenschappers zoals Trimbos zagen ongehuwd moederschap als bijna per definitie tekortschietend moederschap. Hoewel instellingen zoals Fiom aanvankelijk vasthielden aan het idee dat een kind bij diens biologische moeder moest blijven, kregen nieuwe psychiatrische inzichten steeds meer de overhand die een biologische band geen voorwaarde achtten voor een goede hechting van kinderen aan volwassenen. Vanaf de vroege jaren zestig nam het aantal gevallen van afstand ter adoptie dan ook aanzienlijk toe.

Tegelijkertijd veranderde het profiel van de vrouwen die afstand deden: zij waren jonger, vaker nog inwonend bij hun ouders en onder grotere maatschappelijke druk om hun kind niet zelf op te voeden. Ook in deze periode zien we afstandsverklaringen, documenten die moeders ondertekenden om afstand te doen van hun kind. De rechtsgeldigheid hiervan werd indertijd al bediscussieerd door tijdgenoten, waaronder juristen, die wezen op de druk en de beperkte keuzemogelijkheden waarmee veel moeders te maken hadden.

Tegen het einde van de jaren zestig begonnen allerlei maatschappelijke opvattingen over ongehuwde zwangerschap te veranderen. Er ontstond meer ruimte voor het idee dat de betrokken vrouwen hun kind zelf konden opvoeden, wat ook beter mogelijk werd met de komst van de Algemene Bijstandswet van 1965.

In dezelfde periode kwam anticonceptie steeds meer beschikbaar, waarbij vooral de pil als een bevrijdend middel werd verwelkomd. Voortgezette feministische acties en de oprichting van abortusklinieken vertegenwoordigden eveneens de komst van belangrijke veranderingen. Zwangerschapsafbreking bleef in het wetboek van strafrecht staan, en de Wet Afbreking Zwangerschap van 1984 bracht ook in andere opzichten niet de vrijheid waarvoor de voorhoede had gestreden. Maar het netwerk aan veilige en toegankelijke abortusklinieken was legaal en groeide en de daar werkzame abortusartsen waren en bleven mild bij de uitvoering van de controlerende taken hen opgelegd door de nieuwe wet. Dat de noodsituatie waarin een vrouw moest verkeren om een abortus te krijgen, ook van psychische aard mocht zijn, werd in de praktijk breed geïnterpreteerd. Vrouwen die tegen hun zin waren bevrucht konden dat vanaf toen dus ongedaan laten maken. Dit alles markeerde een grote verandering in hun eigen levens, maar ook in die van mannen en kinderen omdat bij ongewenste zwangerschappen de kans veel groter is dat dit ook voor de kinderen geldt die eruit voortgekomen zijn.

4. 1973-1984 – Liberalisering en normalisering van het ongehuwd moederschap

4.1 Inleiding

In deze periode neemt het aantal binnenlandse adopties af. Hoe komt dit? Wie leverden er kritiek op de praktijk van afstand en adoptie?

Tijdens de jaren 1973-1982 veranderen de inzichten over ongehuwd moederschap. Maatschappelijke veranderingen werden onder andere veroorzaakt door de BOM-beweging (Bewust Ongehuwde Moeders), veranderende opvattingen over abortus, andere routes om als ongehuwde moeder je kind zelf te kunnen verzorgen en op te voeden, en het ontstaan van de driehoeksverhouding 'biologische moeder – kind – adoptieouders'.

In het onmaatschappelijkheidsdebat ten aanzien van het ongehuwd moederschap dat eind jaren zestig begint, lag de focus vooral op het verheffen van de lagere sociale klassen in de samenleving. Door de publicaties van de Nederlandse socioloog Herman Millikowski (1909-1989) kreeg dit laatste brede maatschappelijke aandacht. Onderwerpen zoals de in de jaren zestig opgekomen seksuele revolutie en de democratisering van de samenleving krijgen in deze periode meer reliëf: de door deze bewegingen bevochten vrijheden schieten wortel in de opvattingen over voorhuwelijkse seksualiteit en ongehuwd ouderschap.

Dit hoofdstuk is gebaseerd op bronnenonderzoek in het Fiom-archief, een steekproef van de dossiers van Fiom en RvdK, verzuilde instellingsarchieven, de voogdijvereniging Tot Steun, het archief van de Hendrik Pierson Vereniging en tenslotte juridische bronnen die de werking van de adoptiewet monitoren.

4.2 De invloed van sociologen als Milikowski

We zien steeds weer kritische reflecties ('tegengeluiden') op de opvattingen en aanpak met betrekking tot ongehuwde moeders en hun kinderen. De socioloog Milikowski speelde een cruciale rol in de verschuiving van het zogenoemde 'interventieperspectief' in de jaren zestig. In deze nieuwe benadering legde men de oorzaak van problemen niet langer bij de zogenoemde 'onaangepaste' groepen zelf, waarbij vaak direct werd ingegrepen in hun persoonlijke levens. In plaats daarvan werd de schuld gezocht bij structurele tekortkomingen in de maatschappij.[119] De oplossing werd dan ook gevonden in het verbeteren van de sociale en economische positie van deze groepen. Deze verschuiving leidde eveneens tot een verandering in de houding van hulpverleners.[120]

Milikowski, van Joodse afkomst, overleefde twee jaar in Duitse concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog werd hij kort lid van de Communistische Partij, wat zijn kansen op werk bemoeilijkte. Hierdoor werkte hij in de jaren vijftig via werkverschaffing aan een project voor krotopruiming in Leiden. In 1955 kreeg hij een vaste aanstelling bij de afdeling Kindergeneeskunde van het academisch ziekenhuis in Leiden. In 1961 promoveerde hij op zijn proefschrift *Sociale aanpassing, niet-aanpassing, onmaatschappelijkheid*, geïnspireerd door zijn ervaringen met het Leidse project.[121]

[119] A. Dercksen en L. Verplanke, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland, 1914-1970* (Meppel 1987) 245-246.

[120] F. van Wel, 'Iedere samenleving schept haar eigen 'probleemgezinnen'. Milikowski over onmaatschappelijkheidsbestrijding en ongehuwde-moederzorg', in *Honderd jaar sociale arbeid. Portretten en praktijken uit de geschiedenis van het maatschappelijk werk*, B. Waaldijk, J. van der Stel en G. van der Laan (Plaats jaar) 145.

[121] Van Wel, 'Iedere samenleving schept haar eigen 'probleemgezinnen', 145.

Al begin jaren zestig betoogde Milikowski dat de focus niet moest liggen op het bestrijden van de 'onmaatschappelijken' zelf, maar op de omstandigheden die hun situatie mogelijk maakten. Volgens hem waren het de levensomstandigheden die resulteerden in maatschappelijk 'ongunstig gedrag'. Eigenlijk zocht hij de werkelijke onmaatschappelijken in de economisch sterke bovenlaag van de samenleving aan wiens cultuurpatroon de zwakkeren zich moesten aanpassen.

Na een periode van debat tussen de zogenoemde 'aanpassingssociologen' (Litjens, Van Tienen en Haverda) en Milikowski, werd zijn werk in 1967 opnieuw onder de aandacht gebracht en volledig omarmd. Het werk pleitte voor een emancipatieproces van de 'onmaatschappelijken'. Zijn baanbrekende *Lof der aangepastheid* kende sindsdien meerdere herdrukken en werd een belangrijke bijdrage aan het denken over maatschappelijke problemen.[122] Dit boek kreeg veel aandacht in wetenschappelijke en publieke debatten.

Milikowski droeg ook bij aan het verminderen van maatschappelijke discriminatie en versterkte dus een emancipatieproces van ongehuwde moeders, vaak aangeduid als 'moedergezinnen'. Tijdens onze onderzoeksperiode veranderde de publieke opinie over ongehuwde moeders ingrijpend. Heel lang was de ongehuwde moeder een 'gevallen vrouw' die de zedelijke orde zou bedreigen. Dit beeld verschoof in de jaren zestig, toen zij vaker werd geassocieerd met psychische stoornissen, toegeschreven aan een gebrek aan genegenheid in de kindertijd als gevolg van gebroken gezinsverhoudingen. Tegen het begin van de jaren zeventig veranderde dit beeld opnieuw: de ongehuwde moeder werd nu erkend als een gediscrimineerde ouder, vooral in vergelijking met (heteroseksuele) tweeoudergezinnen.[123]

In de late jaren zestig nam de tolerantie jegens ongehuwde moeders weliswaar toe, maar discriminatie bleef hardnekkig bestaan. Milikowski leverde hier in 1969 tijdens een lezing voor Fiom scherp commentaar op. Hij pleitte ervoor deze vrouwen onvoorwaardelijk te accepteren en keerde zich nadrukkelijk tegen de opvattingen van psychiaters zoals Heijmans en Trimbos. Bovendien verzette hij zich tegen de geïnstitutionaliseerde zorg voor ongehuwde moeders, die hen juist afzonderde als een aparte en gestigmatiseerde groep.[124] Wederom trokken zijn uitgesproken standpunten veel aandacht in de media en vonden weerklank in maatschappelijke discussie. In datzelfde jaar lieten bewust ongehuwde moeders voor het eerst publiekelijk van zich horen. Tegelijkertijd eisten vrouwenbewegingen zoals Dolle Mina's het recht op abortus op.

In de tweede helft van de jaren zeventig verdwenen in hoog tempo veel zorginstellingen voor ongehuwde moeders. Bovendien werd een belangrijke stap gezet in de richting van gelijke behandeling en een inclusievere benadering van alleenstaande moeders.

4.3 Samenwerking in de ongehuwde moederzorg

In de late jaren zestig bevond de ongehuwde moederzorg zich in een overgangsfase. De traditionele opvangtehuizen werden in hun dagelijkse praktijk geconfronteerd met veranderende maatschappelijke opvattingen over seksualiteit, emancipatie en individuele keuzevrijheid. De vraag rees in hoeverre deze instellingen nog een toekomst hadden en hoe ze zich dienden aan te passen aan nieuwe verwachtingen en inzichten.

Het was in deze context dat het Protestants Verbond voor Kinderbescherming (PVK) het initiatief nam om een samenwerking op te richten waarin directeuren van tehuizen voor ongehuwde moeders met elkaar over die praktijk in gesprek konden gaan. Dit overlegorgaan, de Contactgroep van Directeuren en Directrices, moest een brug slaan tussen instellingen met verschillende achtergronden – protestants, katholiek en neutraal – met als doel de onderlinge banden versterken. De bijeenkomsten, gehouden tussen 1969 en 1972, waren bedoeld om kennis en ervaringen uit te wisselen en gezamenlijk na te denken over de toekomst van de tehuizen.

[122] Ibidem, 151.
[123] Ibidem, 152-153.
[124] M. Krutzen, 'Socioloog Herman Milikowski (1909-1989)'. Lof der onaangepastheid', *Sozi0* 99: 4 (2011) 16-18, aldaar 18.

De verslagen van deze overleggen, bewaard in het Nationaal Archief in Den Haag, laten zien wat rond 1970 de dilemma's en spanningsvelden waren binnen de ongehuwde moederzorg.[125]

In augustus 1969 vond een eerste overleg plaats tussen het Fiom en het PVK. Uit de verslaglegging blijkt dat beide partijen de noodzaak voelden om de samenwerking tussen de verschillende tehuizen te verbeteren. Niet langer kon men volstaan met een versnipperd aanbod van hulpverlening; de roep om een gestructureerde aanpak werd steeds luider. De tehuizen deelden immers vergelijkbare uitdagingen: hoe moest men omgaan met meisjes die twijfelden over afstand doen? Wat was de rol van maatschappelijk werkers in het begeleiden van deze moeders? En in hoeverre sloot de bestaande zorg nog aan op de realiteit van de moderne samenleving?

In september 1969 verstuurde het PVK een brief aan het Fiom en de directies van de aangesloten tehuizen, met een toelichting op de doelstellingen van de contactgroep. De bijeenkomsten zouden een platform bieden voor overleg over gezamenlijke vraagstukken, beleidskeuzes en methodieken. Centraal stond de vraag hoe de wederzijdse banden tussen tehuizen en federaties/verenigingen verstevigd konden worden, zodat kennis en ervaringen konden worden gedeeld.

De eerste bijeenkomst vond plaats op 14 oktober 1969 in Utrecht. Hier maakten de vertegenwoordigers van de verschillende instellingen kennis met elkaar en besprak men het toekomstperspectief van de tehuizen. Sommigen vroegen zich af of deze instellingen in de toekomst nog wel een rol van betekenis zouden spelen. Anderen zagen een nauwe relatie tussen de tehuizen en de bureaus voor ongehuwde moederzorg, die steeds meer invloed kregen op de opvang en begeleiding van jonge moeders. Daarnaast kwamen thema's als nazorg, anticonceptie en abortus ter sprake; onderwerpen die binnen sommige instellingen gevoeliger lagen dan binnen andere.

Een terugkerend onderwerp in de overleggen was de begeleiding van moeders bij het besluit om al dan niet afstand te doen van hun kind. Het overleg van november 1969 ging uitgebreid in op dit thema. Uit de discussies bleek dat de tehuizen te maken kregen met meisjes die slechts enkele weken voor de bevalling werden opgenomen en vaak nog niet zeker waren over hun keuze. Moesten zij als 'afstandskandidaten' worden behandeld, of moest men hun ruimte geven om zich te herbezinnen?

Sommige directeuren vonden dat afstandsmoeders beter niet in contact konden komen met moeders die hun kind hielden, omdat dit hun besluitvorming zou beïnvloeden. Anderen meenden juist dat een dergelijke confrontatie nuttig kon zijn. Ook werd gedebatteerd over de rol van adoptieouders: kon hun betrokkenheid vóór de geboorte bijdragen aan een gevoel van geruststelling bij de moeder, of zou dit juist de druk om afstand te doen vergroten? Het overleg concludeerde dat er geen eenduidige richtlijn kon worden opgesteld, omdat de context van elk afzonderlijk tehuis een cruciale rol speelde.

Ook tijdens het overleg van februari 1970 kwam deze kwestie opnieuw aan bod. De directeuren erkenden dat de periode vlak voor en na de bevalling voor veel moeders emotioneel instabiel was. Wat betekende dit voor hun besluitvorming? Moesten de tehuizen hen juist in deze fase intensiever begeleiden? De aanwezigen waren het erover eens, dat begeleiding cruciaal was, maar in welke vorm bleef onderwerp van discussie.

Naast ethische en beleidsmatige vraagstukken kwamen in de bijeenkomsten ook praktische aspecten aan bod. Zo werd tijdens het overleg van maart 1970 gesproken over de samenstelling van het personeel binnen de tehuizen. Hoe moest een begeleidingsteam eruitzien? Er werd gepleit voor een multidisciplinaire aanpak met maatschappelijk werkers, psychiaters, kinderartsen en geestelijke verzorgers.

Ook de samenstelling van de groepen binnen de tehuizen werd besproken. Moesten moeders en kinderen langer bij elkaar blijven, of was snelle doorstroming naar pleeggezinnen wenselijk?

[125] Nationaal Archief (NA) Den Haag, NA 2.19.052.04: Protestants Centrum Kinderbescherming Archief van de contactgroep van directeuren en directrices van tehuizen van ongehuwde moeders. 1969-1972. Dit bronnenonderzoek is verricht door Massimo Jonker.

Daarnaast speelde het opnamebeleid een rol: welke criteria hanteerden de tehuizen, en hoe werd bepaald wie wel of niet werd toegelaten? De beschikbare capaciteit varieerde sterk per locatie.

Tijdens het overleg van mei 1970 werd daarnaast aandacht besteed aan communicatieproblemen tussen tehuizen en bureaus voor ongehuwde moederzorg. Verslaglegging en dossiervorming lieten te wensen over, en men pleitte voor meer gestructureerde informatie-uitwisseling. Dit zou helpen om misverstanden te voorkomen en een betere begeleiding van moeders mogelijk te maken.

Het overleg van september 1970 in Groningen markeerde een verschuiving in de discussie. De focus lag hier niet langer uitsluitend op de opvang van moeders, maar ook op het trainen van personeel. Er werd een studieweek georganiseerd waarin groepsleidsters en directies werd geleerd hoe ze effectiever leiding konden geven en konden omgaan met de veranderende problematiek rondom ongehuwde moederzorg.

De verslagen in het Nationaal Archief laten zien dat de directeuren en directrices zich bewust waren van de veranderende tijdsgeest. Waar de ongehuwde moeder lange tijd werd gezien als een ‘gevallen vrouw’ die bescherming en discipline nodig had, groeide het besef dat deze moeders vooral gebaat waren bij professionele begeleiding en zelfstandige keuzes. De vraag die tijdens het eerste overleg in 1969 werd gesteld – ‘ligt er in de toekomst nog een taak voor deze tehuizen?’ – klonk tijdens alle bijeenkomsten.

In de daaropvolgende jaren werd duidelijk dat de klassieke tehuizen voor ongehuwde moeders steeds minder een vanzelfsprekende rol speelden. De verschuiving naar meer ambulante hulpverlening en de groeiende acceptatie van ongehuwd moederschap maakten veel van deze instellingen uiteindelijk overbodig. Wat begon als een poging om de onderlinge banden te versterken, markeerde in feite de laatste fase van een instituut dat in de twintigste eeuw lange tijd als noodzakelijk werd beschouwd.

4.4 Afstand in de praktijk

De steekproef van Fiom-dossiers toont aan dat in de periode 1973-1984 vooral jonge, ongehuwde vrouwen zich meldden bij de Fiom voor hulp bij afstand. De gemiddelde leeftijd van de moeders was 20 jaar en het betrof dus ook voor een aanzienlijk deel minderjarigen en ongehuwden.

Huisartsen en ziekenhuispersoneel meldden deze vrouwen geregeld aan bij Fiom, wat wijst op een grotere rol van medische professionals. Tegelijkertijd meldde ook een groot deel van de vrouwen zichzelf aan. De variatie aan betrokken instanties lijkt licht af te nemen, maar instellingen als sociale diensten, voogdijorganisaties en Fiom-vestigingen blijven actief betrokken. Evenals in de jaren zestig leggen de door rapporteurs en hulpverleners gedane psychologische observaties sterk de nadruk op vermeende cognitieve beperkingen, sociale onrijpheid en emotionele instabiliteit.

De motieven voor afstand blijven complex en divers. Veel vrouwen voelden zich te jong of onvoldoende voorbereid op het moederschap, wilden hun opleiding afmaken of vreesden sociale afwijzing door familie. De relatie met de verwekker speelt vaak een negatieve rol, variërend van verlaten worden tot geweld of incest. Ook financiële problemen, gebrek aan woonruimte en persoonlijke overtuigingen wegen mee. In veel Fiom-dossiers zien hulpverleners en familieleden afstand als de beste optie, waarbij ze soms expliciet druk uitoefenden. Ongeveer één op de vijf dossiers bevat een formele afstands-verklaring, waarin de biologische moeder (en soms ook de vader) haar ouderlijke rechten overdraagt.[126]

[126] Bronstudie *Afstand in de praktijk*.

4.5 Adoptie en het pleeggezin

Meer dan de helft van de ongehuwde moeders in deze adoptiedossiers was minderjarig in de periode 1973-1984. Velen verbleven nog thuis, maar er zijn ook gevallen waarin zij zelfstandig woonden. In de dossiers worden beroepen vermeld als medisch assistente, magazijnbediende of werk in de horeca. Ook werkten sommigen in het bedrijf van hun ouders of combineerden werk met een opleiding. Opvallend is dat vaker wordt vermeld dat de vrouw een eigen inkomen had.

De dossiers noteren daarnaast over zaken als sociale druk en spanningen tussen generaties. Een vijfde deel van de moeders had een beperking; enkele dossiers rapporteren psychische belasting of een moeilijke thuissituatie.

De wensen van de biologische moeders tonen deels continuïteit. Sommige moeders uitten geen specifieke plaatsingswens, wat aansluit bij eerdere bevindingen. Anderen hechtten waarde aan een gezin met al kinderen, waarbij stabiliteit en ervaring doorslaggevend waren.

Religie blijft ook een onderwerp. Sommigen wilden plaatsing in een godsdienstig gezin, terwijl anderen aangaven dat religie minder belangrijk was. Een terugkerend thema is de wens om het kind zo snel mogelijk in een stabiele situatie te brengen; soms ook met de uitdrukkelijke wens nooit meer iets over het kind te vernemen.

In meer van de helft van de dossiers werd contact of een verzoek daartoe geregistreerd. Kinderen verbleven vaak tijdelijk in een kindertehuis, meestal direct na geboorte, met snelle plaatsing binnen het eerste levensjaar.

Ongewenste kinderloosheid, zo blijkt uit het dossieronderzoek, bleef een belangrijke reden voor adoptie. In sommige gevallen was dit bij aanvang van het huwelijk al duidelijk, in andere gevallen ontstond dit door medische ingrepen. De adoptieprocedure werd soms als tijdrovend ervaren, wat gezinnen ertoe bracht buitenlandse adoptie te overwegen.

Ook na 1972 speelden huisartsen, werkgevers en predikanten een belangrijke rol bij de beoordeling van adoptieouders door de Raden. Zij beoordeelden pleegouders vaak positief. Adoptieouders werden doorgaans omschreven als ‘nuchter’ en ‘pedagogisch verantwoord’. Tegelijkertijd bestond er angst voor contact met biologische ouders. Buitenlandse adoptie werd gangbaarder als binnenlandse adoptie moeilijk bleek. Ook in deze periode speelde geheimhouding bij adoptieouders. Dossiers bevatten voorbeelden van aanpassingen aan persoonskaarten en het afschermen van gegevens.[127]

4.6 De legalisering van abortus (Wet Afbreking Zwangerschap van 1984)

In deze periode neemt ook het debat over abortus een vlucht. Van een voorzichtig juridische discussie in de jaren vijftig groeide het thema abortus in de jaren zeventig uit tot een van de meest gepolariseerde kwesties in Nederland. Progressieve partijen zoals de PvdA, D66, CPN en PSP pleitten steeds nadrukkelijker voor legalisering, terwijl de SGP, CHU, GVP en delen van de KVP zich hier fel tegen verzetten. Binnen de VVD bestonden interne verdeeldheid en pragmatische neigingen, terwijl de KVP en ARP worstelden met hun standpunt; sommige leden begonnen legalisering als onvermijdelijk te beschouwen.

Volgens de toenmalige minister-president Dries van Agt (CDA) moest een nieuwe Wet Afbreking Zwangerschap de gegroeide praktijk aan banden gaan leggen door strengere wettelijke voorwaarden aan de inwilliging van een abortusverzoek te verbinden. De ingreep bleef in de strafwet staan, maar de nieuwe wet formuleerde uitzonderingen op de toepassing daarvan. Deze waren dat de ingreep

[127] Bronstudie *Adoptie in de praktijk*.

moest zijn uitgevoerd door een kliniek met een speciale licentie ertoe en een daar werkzame arts met een extra opleiding. Deze mocht een vrouw alleen helpen na vaststelling van haar noodsituatie en moest nagaan of ze haar beslissing had genomen 'na zorgvuldige overweging en in het besef van haar verantwoordelijkheid voor ongeboren leven en van de gevolgen voor haarzelf en de haren'. Verder moest haar vijf dagen bedenktijd worden opgelegd, evenals voorlichting over voorbehoedsmiddelen.[128]

In de periode van voorbereidingen van deze wet was Stimezo dan ook met de publicatie *Beter geen wet dan deze* gekomen, en de net opgerichte Emancipatieraad protesteerde er eveneens tegen, evenals actiegroepen zoals 'Wij vrouwen eisen' die de wet te bemoeizuchtig vonden.[129]

Het kwam echter vooral door tegenstand vanuit confessionele hoek dat de wet in 1981 met slechts nipte meerderheden in beide Kamers werd aangenomen, waarna hij sinds november 1984 in werking trad (en dat nog altijd is op kleine amendementen na). De Wet Afbreking Zwangerschap maakte abortus tot een medisch-ethische aangelegenheid, wat paste in de toenmalige wending naar een op wetenschap gestoelde moraal.

In de praktijk liep de wetgeving achter op de realiteit. Abortusklinieken voerden op tamelijk grote schaal zwangerschapsafbrekingen uit op verzoek van de vrouw, en een feitelijk gedoogbeleid ontstond, ondanks dat de juridische kaders onduidelijk bleven en progressieve en conservatieve krachten hierover in de politiek bleven strijden. Uiteindelijk werd het regeringsontwerp uit 1978 met een krappe meerderheid aangenomen in zowel de Tweede als de Eerste Kamer, zoals reeds gezegd, waarna op 1 november 1984 de Wet Afbreking Zwangerschap in werking trad.

Met deze wet werd abortus gelegaliseerd en kwamen de artikelen 295-298 en 251bis uit het Wetboek van Strafrecht te vervallen. In plaats daarvan werd een nieuw artikel 296 ingevoerd, waarin zowel de bescherming van ongeboren leven als het recht van de vrouw op hulp bij ongewenste zwangerschap centraal staat. Abortus blijft in principe strafbaar, behalve wanneer de ingreep wordt uitgevoerd door een arts in een daartoe vergunde kliniek of ziekenhuis. Zwaardere straffen gelden wanneer abortus leidt tot de dood van de vrouw of zonder haar toestemming wordt uitgevoerd: voor artsen geldt een bijzondere strafuitsluitingsgrond. De vrouw zelf is in de nieuwe wetgeving niet langer strafbaar, tenzij het gaat om een zwangerschap die naar verwachting de levensvatbaarheidsgrens van (de nu geldende) 24 weken heeft overschreden.

4.7 Emancipatie en organisatie van betrokkenen

Eind jaren tachtig en begin jaren negentig deelden vrouwen die een kind hadden afgestaan voor het eerst hun verhalen bij Fiom, waarbij zij spraken over de sociale en emotionele gevolgen van het afstand doen van hun kind. Dit bracht een zekere erkenning van hun leed. Ook meldden binnenlands geadopteerden zich met de wens om hun biologische ouders te vinden.

Fiom speelde hierop in met zoekhulp en gespreksgroepen, wat niet alleen een ruimte bood voor verwerking, maar ook een proces van emancipatie en organisatie van vooral de vrouwen die een kind hadden afgestaan en de kinderen die waren afgestaan op gang bracht. De gespreksgroepen vormden een springplank voor afstandsmoeders om zich te verenigen, kennis te delen en taboes rond afstand en adoptie te doorbreken.

Vrouwen die een kind hadden afgestaan gaven presentaties en werkten mee aan interne scholingen bij Fiom.[130] Dit resulteerde onder meer in de publicatie van het boek *Opgestaan is plaats vergaan* in 1991 door Fiom-hulpverlener Liesje de Leeuw en 'afstandsmoeder' Will van Sebille.

[128] Wet Afbreking Zwangerschap (overheid.nl, link).
[129] Stimezo Nederland, *Beter geen wet dan deze* 1979. (personal.eur.nl, link) *NRC Handelsblad*, 24-5-1984, Emancipatieraad acht regels voor abortus niet zorgvuldig (delpher.nl, link); *Het Parool*. 27-1-1983. Abortusregeling belastend voor vrouw (delpher.nl, link).
[130] 'Fiom – Onze historie', https://fiom.nl/over-ons/algemeen/onze-historie#1999-1980 (geraadpleegd op 10 januari 2025).

In hun onderzoek interviewden zij twaalf vrouwen en legden de nadruk op het levenslange bestaan van de ‘adoptiedriehoek’, de verbinding tussen de biologische moeder, het geadopteerde kind, en de adoptieouders.[131]

4.8 Conclusie

In de periode vanaf de jaren zeventig nam het aantal binnenlandse adopties af, mede door veranderende maatschappelijke opvattingen over seksualiteit, gezinsvorming, abortus, de invloed van feministische bewegingen zoals de BOM (Bewust Ongehuwde Moeders) en de bredere acceptatie van alleenstaand ouderschap. De opkomst van kritische sociologen zoals Herman Milikowski zorgde voor een herdefiniëring van ‘onmaatschappelijkheid’, waarbij ongehuwde moeders niet langer als probleemgevallen werden beschouwd, maar als individuen die door maatschappelijke structuren werden benadeeld.

Parallel hieraan nam de samenwerking tussen instellingen voor ongehuwde moederzorg toe, terwijl tegelijkertijd de relevantie van deze opvanghuizen afnam door de groeiende zelfstandigheid van ongehuwde moeders en de veranderende rol van maatschappelijk werk. Het ontstaan van de ‘adoptiedriehoek’ – de dynamiek tussen biologische moeders, adoptiekinderen en adoptieouders – kreeg in deze periode meer aandacht, wat de bewustwording over de langdurige impact van adoptie versterkte.

Tegelijkertijd leidde de juridische en politieke strijd rond abortus uiteindelijk tot de legalisering in 1984, waarmee een belangrijke stap werd gezet in de reproductieve rechten van vrouwen. De maatschappelijke verschuivingen in deze periode markeerden het einde van de institutionele opvang van ongehuwde moeders en de overgang naar een meer democratische en emancipatoire benadering, waarin keuze-vrijheid en ondersteuning centraal kwamen te staan.

[131] L. de Leeuw en W. Sebille, *Opgestaan is plaats vergaan. Een bericht van en over afstandsmoeders* (Amsterdam: Uitgeverij An Dekker, 1991).

5. De ‘overheid’ van 1900-heden: verzorgingsstaat, verzuiling, voogdijinstellingen en de raden c.q. Raad voor de Kinderbescherming

5.1 Inleiding

Aan het einde van dit deelonderzoek naar historische bronnen zoomen we in op de bemoeienissen van de Nederlandse overheid met de zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen vanaf 1900 tot heden. We schetsen de ontwikkeling van de verzorgingsstaat en de invloed van de verzuiling op de zorginstellingen (paragraaf 5.2). Daarnaast wordt ingegaan op de oprichting en ontwikkeling van voogdijverenigingen en de Raden voor de Kinderbescherming, die een steeds belangrijkere rol gingen spelen in het toezicht en de besluitvorming rondom afstand en adoptie. Tot slot wordt besproken hoe de overheid haar grip op dit beleid versterkte en in hoeverre dit samenging met maatschappelijke veranderingen en nieuwe juridische kaders (paragraaf 5.3).

5.2 De ontwikkeling van overheid en verzuiling

De Nederlandse overheid heeft zich sinds het einde van de negentiende eeuw sterk ontwikkeld, zowel in haar omvang als in haar taken en verantwoordelijkheden. Deze ontwikkeling kan, voor wat betreft onze onderzoeksperiode, globaal worden ingedeeld in vier belangrijke periodes: 1. de periode tot circa 1900; 2. 1900 tot 1940; 3. 1940 tot circa 1960 en; 4. 1960 tot circa 1980.

Tot circa 1900 spreken we van een nachtwakerstaat, waarin de overheid zich beperkte tot ordehandhaving (politie) en defensie. Sociale voorzieningen waren minimaal en werden grotendeels overgelaten aan kerken, particuliere liefdadigheid en maatschappelijke organisaties: het maatschappelijk middenveld. Dit was deels een keuze die het zogenaamde ‘particulier initiatief’ had gemaakt tegen de wens van de overheid in, die liever een centraal geleide armenzorg zag.

Eind negentiende eeuw bleek uit verschillende onderzoeken dat de particuliere organisaties zoals kerken en armenraden onvoldoende hulp konden bieden. Het ontbrak hen simpelweg aan geld en expertise. Daardoor kenmerkte de vroege twintigste eeuw zich door een overheid die een actievere rol ging spelen in het sociale domein. Dit leidde tot de invoering van diverse sociale wetten op het gebied van arbeid, ongevallen en wonen, evenals op het gebied van jeugdbescherming (zoals de invoering van de Kinderwetten in 1905).

Hoewel de overheid actiever werd, bleef sociale zorg grotendeels een verantwoordelijkheid van particuliere instellingen. Alleen kregen ze nu meer financiële en wettelijke steun vanuit de overheid. Tijdens de besluitvorming over deze nieuwe wetten pleitten vooral de confessionele partijen voor hulpverlening via levensbeschouwelijk georiënteerde instellingen. Dit leidde ertoe dat protestanten, katholieken, socialisten, joden en liberalen elk hun eigen instellingen oprichtten, waardoor de al ingezette organisatorische opdeling – de zogenaamde verzuiling – verder werd versterkt.

Dergelijke verzuilde instellingen ontstonden in de kinderbescherming en later ook binnen de ongehuwde-moederzorg. Dit werd zichtbaar bij de oprichting van de F.I.O.M. in 1930, waarin verzuilde brancheorganisaties én zelfstandige, levensbeschouwelijk georiënteerde instellingen samenkwamen. Binnen deze federatie voerden de zuilen onderlinge discussies en hielden zij elkaar op de hoogte van visie- en meningsvorming binnen hun eigen instellingen.

Na de Duitse bezetting groeide de centrale controle van de overheid; een proces dat grotendeels door de bezetter in gang was gezet. Een voorbeeld hiervan is de Algemene Kinderbijslagwet, die overigens al in 1939 werd aangenomen. In de naoorlogse jaren werden opnieuw sociale wetten ingevoerd, zoals de Algemene Ouderdomswet (1957). De staat werd steeds meer een regulerende en sturende kracht in de samenleving.

Vanaf de jaren zestig breidde de overheid haar rol in het sociale domein verder uit. De welvaart groeide en er ontstond brede politieke steun voor een sterk verzorgingsstaatmodel. Dit leidde onder meer tot de invoering van de Algemene Bijstandswet in 1965. De periode tot aan de jaren tachtig werd gekenmerkt door sterke overheidsinvesteringen in gezondheidszorg en onderwijs.

Een taak die we vaak verbinden met de overheid betreft inspectie. De overheid subsidieerde in deze periode wel verzuilde instellingen die zich bezighielden met de zorg voor ongehuwde biologische moeders en kinderen, maar haar taak op het gebied van inspectie en toezicht was nog nauwelijks ontwikkeld.[132] Het koppelen van toezicht en inspectie aan subsidies door de Nederlandse overheid is een proces dat zich geleidelijk en pas in de loop van de tweede helft van de twintigste eeuw ontwikkelde.

Langzamerhand kreeg de centrale sturing die de overheid in de negentiende eeuw had gewenst, toch vorm, al duurde dit lang. Vanaf de jaren zeventig nam het aantal verzuilde instellingen af, hoewel Nederland nooit zo sterk verzuild is geweest als vaak wordt aangenomen. Historicus Peter van Dam bekritiseert in *Staat van verzuiling* (2011) de stereotypering van Nederland als een strikt verzuild land.[133] Volgens hem was Nederland altijd dynamisch en veelzijdig, en hierin niet wezenlijk anders dan andere landen. In de diverse bronstudies speelt de verzuiling zeker een rol. Tegelijkertijd wordt de kritische herziening van Van Dam deels bevestigd: afgevaardigden van met name de confessionele zuilen kwamen regelmatig bijeen om een uniform beleid te ontwikkelen, soms op eigen initiatief maar ook op initiatief van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, bijvoorbeeld op het gebied van de zorg voor ongehuwde moeders.

Daarnaast kwamen zwangere vrouwen met een protestantse achtergrond ook terecht in katholieke of neutrale doorgangshuizen, en vice versa, waar zij opvang en begeleiding ontvingen. Het is wel zo dat deze tendens eind jaren zestig sterker werd. Dat de verzuilingsgrenzen werden overschreden, hing enerzijds samen met de nadruk op geheimhouding rond de ongewenste zwangerschap. Anderzijds hadden de grotere doorgangshuizen waarschijnlijk een breder 'verzorgingsgebied', waardoor zij vrouwen uit verschillende achtergronden opvingen. Dit mechanisme zien we bijvoorbeeld terug in de Leidse en katholieke instelling Stichting St. Margarita van Cortona waar geregeld zwangere vrouwen uit protestantse gezinnen verbleven en de Vroedvrouwenschool in Heerlen, waar ook vrouwen uit de aanpalende buitenlandse regio's (België en Duitsland) werden opgevangen. Een derde reden kan zijn dat op termijn de grotere tehuizen op zoek waren naar nieuwe cliënten omdat het aantal aanmeldingen uit de eigen achterban afnam. Dat was vanaf 1970 vooral duidelijk bij de Paulastichting in Oosterbeek. Om het hoofd boven water te houden, ging deze katholieke instelling begin jaren zeventig een nauwe samenwerking aan met de protestants-christelijke Heldring Gestichten waar de zusterinstelling Huize Pella werd opgeheven wegens onvoldoende instroom.

[132] Het functioneren van de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) met betrekking tot doven- en blindeninternaten, zoals onderzocht binnen het onderzoek naar geweld in de jeugdzorg in 2019, vertoont sterke overeenkomsten met de situatie in de ongehuwde moederzorg. Beide sectoren werden immers als 'vrijwillig' beschouwd, en in beide gevallen ontbrak vrijwel volledig een aantoonbare rol van de inspectie. Zie D. Graas e.a., 'Sectorstudie Geweld in doven- en blindeninternaten', in *Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg: Sector- en Themastudies* (Den Haag 2019), 161-233, 268.

[133] P. van Dam, *Staat van verzuiling: over een Nederlandse mythe* (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2011).

5.3 De rol van voogdijverenigingen en raden voor de kinderbescherming

De voogdijverenigingen en voogdijraden speelden een cruciale rol in de jeugdbescherming. Voogdijverenigingen waren religieuze, particuliere organisaties die vanaf de negentiende eeuw de zorg en opvoeding van kinderen op zich namen, meestal wanneer ouders niet meer voor hen konden zorgen. Met de invoering van de Kinderwetten aan het begin van de twintigste eeuw, bemoeide de overheid zich met de jeugdzorg. De hieruit voortgekomen voogdijraden waren instanties die vanuit de overheid toezicht hielden op het welbevinden van kinderen, onderzoeken verrichtten en de kinderrechter adviseerden over maatregelen zoals ondertoezichtstelling. Ze voerden zelf geen voogdij uit, maar bepaalden wie dat wel mocht doen. Voogdijverenigingen en voogdijraden, respectievelijk particuliere zorg en overheidscontrole, bestonden naast elkaar.

De voogdijverenigingen en de voogdijraden werden omgevormd tot Raden voor de Kinderbescherming, met formeel een juridische taak, en daarmee deel van de overheid. In theorie waren deze raden neutraal en niet-verzuild, maar in de praktijk functioneerden ze grotendeels als semi-verzuilde instellingen.

De samenstelling van de voogdijraden (eerst 15 en later 19) verschilde per regio. Deze werden samengesteld naar aanleiding van de algemene verdeling naar levensbeschouwing in het werkgebied van een voogdijraad. In Limburg waren dit vrijwel uitsluitend katholieke 'deskundigen' en notabelen, terwijl in andere gebieden protestantse deskundigen en notabelen of een mix van confessionelen en liberalen domineerden. Het waren niet uitsluitend notabelen die betrokken waren; ook 'deskundigen' uit de betreffende zuil speelden een rol. In Limburg waren dit bijvoorbeeld vertegenwoordigers van de Vroedvrouwenschool en het maatschappelijk werk voor ongehuwde moeders. Deze betrokkenheid weerspiegelt zich ook in de bestudeerde adoptiedossiers van de Raad voor de Kinderbescherming, waarin een speciale commissie verantwoordelijk was voor de selectie van adoptiepleeggezinnen en de 'matching' met kinderen. Ze opereerden met aanzienlijke autonomie, waardoor eerder sprake was van regionale diversiteit dan van een uniform nationaal beleid. Voogdijraden en raden voor de kinderbescherming in grootstedelijke contexten zoals Amsterdam of Rotterdam functioneerden anders dan die in het overwegend katholieke zuiden.[134]

Voogdijraden konden gezien worden als onafhankelijk adviesorgaan (en bemiddelingsorgaan) en schakel tussen enerzijds ouders en de overheid en anderzijds ouders en voogdijinstellingen; op deze manier zorgde de overheid dat voor minderjarigen, indien nodig, andere mogelijkheden van verzorging en opvoeding werden gevonden. De voogdijraden onderzochten, bereidden voor, adviseerden en hielden toezicht. Bij wet van 2 december 1954 (*Staatsblad* 602, inwerkingtreding op 1 juli 1956) werden dit de Raden voor de Kinderbescherming met nieuwe c.q. uitgebreide taken zowel op burgerrechtelijk als strafrechtelijk gebied, zoals: zorg voor minderjarigen die voorlopig aan de Raden waren toevertrouwd en verzoeken aan de rechter om in de gezagsuitoefening te voorzien over een minderjarige die niet onder wettelijk gezag stond en als adviesorgaan van de kinderrechter ten aanzien van gezag en omgang/scheiding en jeugdstrafrecht. De Raden stelden zich op de hoogte van alle gevallen, waarin maatregelen met betrekking tot het gezag over minderjarigen overwogen dienden te worden.

Wel vonden rond 1970 ingrijpende veranderingen plaats, toen de bevoogdende rol van instellingen niet langer werd geaccepteerd. De invloed van 'deskundigen'nam af – hun stem was niet langer doorslaggevend – en tegelijk verdween ook het 'primaat van de ouders', oftewel de absolute macht die ouders tot hun 21e levensjaar over hun kinderen hadden. Dit ging gepaard met de opkomst van alternatieve hulpverleningsinitiatieven, zoals de Jongeren Advies Centra (JAC), die bijdroegen aan een bredere verschuiving in de manier waarop jongeren zorg en ondersteuning ontvingen.

[134] Naar aanleiding van geruchten over financiële fraude bij adoptie door een medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming Breda is deze kwestie onderzocht. Dit bleek een financiële malversatie; er werd geen bewijs gevonden voor kinderhandel. Zie Bronstudie: L. Brants en N. Diepgrond, *Fraude bij de Raad voor de Kinderbescherming Breda, 1968. Aanvulling op Working Paper Verslag van het archiefonderzoek bij Moederheil, Breda, 1956-1972. Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Met betrekking tot toezicht op voogdijinstellingen – organisaties die voor kinderen zorgen als de ouders dit niet meer kunnen – konden verenigingen, stichtingen of instellingen in aanmerking komen voor subsidie van overheidswege als zij voldeden aan bepaalde door de minister van justitie gestelde voorwaarden – en daaraan verbonden toezicht. De rechter kon de voogdij van een kind opdragen aan een gesubsidieerde instelling. Het toezicht op de naleving van de voorwaarden waaraan de voogdijinstellingen moesten voldoen (om subsidie te krijgen), berustte bij de minister van Justitie. In de praktijk ging het om de onderafdeling particuliere instellingen van de Directie Kinderbescherming, daarin bijgestaan door de Raden voor de kinderbescherming. Om het toezicht mogelijk te maken, moest een Raad voor de kinderbescherming (in het gebied waar het kind verbleef en het gebied waar het kind daarvoor verbleef) door de voogdijinstelling schriftelijk op de hoogte worden gebracht van plaatsing van het kind in een instelling of pleeggezin. De Raden konden de instelling of het pleeggezin zo vaak bezoeken als door de Raden, ter beoordeling van de toestand van het kind, wenselijk werd geacht. Een Raad moest daar te allen tijde worden toegelaten.

De overheid wilde meer grip krijgen op afstand doen en plaatsen van kinderen. Door middel van de Pleegkinderenwet (1953 in werking getreden) wilde de wetgever ‘onverantwoord afstand doen’ en ‘ongecontroleerde verplegingen’ (de situatie dat een minderjarige door de ouder(s) ter verzorging en opvoeding aan derden werd toevertrouwd zonder voorafgaande inmenging van of daaropvolgende controle door een overheidsorgaan) voorkomen c.q. bemoeilijken.

Uit ons juridisch onderzoek blijkt overheidsvertrouwen in de instanties (zoals kinderbescherming) die toezicht houden op afstand en adoptie in Nederland. Dat vertrouwen blijkt bijvoorbeeld uit wetten zoals de Pleegkinderenwet en de Adoptiewet. In de documenten die daarbij horen (zoals verslagen uit de Tweede Kamer) is er wel aandacht voor de moeder die haar kind afstaat, maar minder aandacht voor de positie van de pleegouders. Bij de adoptie van buitenlandse kinderen legt de overheid extra nadruk op haar verantwoordelijkheid. Dit komt omdat de Nederlandse instanties niet altijd kunnen controleren of de afstand van het kind in het buitenland op een eerlijke en juiste manier is gegaan. De Nederlandse kinderbescherming kon daar vaak geen direct toezicht op houden.

Op basis van artikel 8 en artikel 14 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) is er sinds 1979 meer aandacht gekomen voor de rechten van moeders en hun biologische kinderen. In de zaak Marckx tegen België oordeelde het Europees Hof voor de Rechten van de Mens dat de overheid ervoor moet zorgen dat er geen belemmeringen zijn om de band tussen moeder en kind juridisch te erkennen en in de praktijk mogelijk te maken: met andere woorden, er is geen verschil tussen wettige en onwettige kinderen. Daaruit volgt dat de overheid een positieve verplichting heeft om de relatie tussen moeder en kind te beschermen.[135] Ook in de Nederlandse wetgeving is sindsdien het uitgangspunt dat moeder en kind bij elkaar moeten kunnen blijven, tenzij dat echt niet in het belang van het kind is. Het belang van het kind staat daarbij altijd voorop.

In enkele bestudeerde dossiers van de Raden voor de Kinderbescherming zijn aanwijzingen te vinden dat bepaalde Raden er wat betreft het ‘terugkomen op een afstandsbesluit’ (nog voordat de adoptie was uitgesproken) strenger beleid op nahielden dan de wetgever. De wet hanteerde – zo blijkt uit de Adoptiewet en de parlementaire geschiedenis – de adoptie als grens: tot de adoptie was uitgesproken was herstel van de voogdij door de meerderjarig ongehuwde moeder nog mogelijk. Van een onherroepelijke verbreking van de familierechtelijke banden tussen ouder en kind was enkel sprake in geval van adoptie. Afstand doen betekende niet dat de beslissing niet meer teruggedraaid kon worden – ook niet na ondertekening van een afstandsverklaring. Het is de vraag of moeders op de hoogte waren van die herstelmogelijkheid.

[135] Zie: L. Postma, *Afstand en Adoptie 1956-1984: Juridisch kader. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025). EHRM 13 juni 1979, ECLI:CE:ECHR:1979:0613JUD000683374, *NJ* 1980/462.

De overheid was ook indirect betrokken bij de visievorming rondom afstand en adoptie. Dat kwam tot uiting in de financiering van het onvoltooid gebleven onderzoek van Milikowski dat desondanks veel invloed kreeg. Dat werd grotendeels door de overheid gefinancierd, maar er werd intensief in samengewerkt met organisaties uit het (particuliere) werkveld.

Overheidsinstellingen werkten samen met talloze instellingen voor ongehuwde moederzorg, maar stimuleerde ook de onderlinge samenwerking. Dat werd ook afgedwongen doordat in 1974 afstand en adoptie niet langer mogelijk was zónder inschakeling van de Raden voor de Kinderbescherming naast de Kinderrechter.

De verantwoordelijkheid voor de omgang met ongehuwde zwangere vrouwen en rond afstand en adoptie is daarmee tot in de jaren tachtig een wisselwerking geweest tussen overheidsbeleid en het particulier initiatief. Daarbij nam de overheid wel langzaamaan steeds meer de touwtjes in handen.

6. Conclusie

Dit rapport beantwoordt de volgende vragen: Wat is er gebeurd? Waardoor is het zo gebeurd? Met andere woorden, hoe was de adoptiewet geregeld, wat ging hieraan vooraf en hoe werd deze toegepast in de praktijk? Welke instituties en overheidsorganen, particuliere organisaties en individuen (zogenoemde actoren, zoals bijvoorbeeld politici, juristen, medici, kerkvertegenwoordigers en wetenschappers) speelden een rol of waren op enig moment betrokken op het terrein van de kinder- en ongehuwde moederzorg en in het verlengde daarvan de praktijken van afstand en adoptie?

De totstandkoming van de Adoptiewet vond zijn oorsprong al in de decennia voor de Tweede Wereldoorlog, toen de eerste contouren voor wetgeving werden voorgesteld en beschreven. De Nederlandse Vereniging voor Pleeggezinnen pleitte actief voor een wettelijk kader, waarbij adoptie een juridische basis zou krijgen binnen de kinderbescherming. Dit resulteerde in de Pleegkinderenwet van 1951 en uiteindelijk de Adoptiewet van 1956. De wetgever stelde zich ten doel om de familierechtelijke band tussen ouder en kind zoveel mogelijk in stand te houden en wilde 'onverantwoord' afstand doen voorkomen. Adoptie werd enkel als laatste redmiddel gezien, met name wanneer de biologische ouders niet meer in staat waren om voor hun kind te zorgen. De wet werd vooral neergezet als een kinderbeschermingsmaatregel, waarbij het belang van het kind vooropstond. Uit het archief- en literatuuronderzoek wordt duidelijk dat dit onderdeel van de wetgeving niet in de pas liep met de dagelijkse praktijk: het belang van het kind werd vaak overschaduwd door het belang van de adoptieouders.

Een belangrijk aspect van de Adoptiewet was dat deze leidde tot 'sterke adoptie', waarbij de juridische banden tussen het kind en zijn biologische ouders definitief werden verbroken. Dit werd zowel in het belang van het kind als van de pleeg- en adoptieouders geacht. Tegelijkertijd betekende dit niet noodzakelijkerwijs dat alle contact verbroken werd; biologische ouders en hun kind konden elkaar in sommige gevallen blijven zien. Opvallend is dat de wet geen expliciete regeling bevatte voor afstand door de biologische moeder. In de praktijk werd dit opgelost door de zogenoemde afstandsverklaring, een veelgebruikt document binnen instellingen, dat echter geen juridische waarde had. De verklaring had slechts een praktische functie, waarmee instellingen hun werkwijze structureerden.

Vanaf eind jaren vijftig werd de praktijk van afstand en adoptie in hoge mate beïnvloed door de opkomst van de psychiatrie en psychologie. Wetenschappers zoals Kees Trimbos, Han Heijmans en Paul Gribling speelden hierin een grote rol. Zij zagen ongehuwd moederschap als een psychologisch probleem en adviseerden in veel gevallen afstand ter adoptie als de meest wenselijke oplossing. Opvallend is dat hun gedachtengoed niet alleen binnen katholieke kring dominant was, maar ook breder gedragen werd, wat aansluit bij recent onderzoek van Bakker (2019) en het Verwey-Jonker Instituut (2022). De invloed van deze wetenschappers beperkte zich niet tot beleidsvorming en theoretische kaders, maar was ook aanwezig op de werkvloer, bijvoorbeeld in doorgangshuizen en moederhuizen, met de aantekening dat er ook medewerkers waren die problemen hadden met afstand en adoptie.

Binnen protestants-christelijke kringen waren er geen directe tegenhangers van Trimbos, maar hun invloed was ook daar merkbaar. De meest uitgesproken tegenstem kwam toen socioloog Herman Milikowski zijn kritiek uitte op de stigmatisering van ongehuwde moeders. Zijn werk, aanvankelijk niet als volwaardig wetenschappelijk beschouwd, was een uiting van een mentaliteitsverandering, waardoor het stigma rondom ongehuwd moederschap langzaam verdween.

Voor de moeders zelf was de situatie vaak schrijnend. Uit verhalen van afstandsmoeders, opgetekend in de jaren tachtig, blijkt dat veel vrouwen zich aan hun lot overgelaten voelden. Nazorg was minimaal en maatschappelijke druk om afstand te doen was groot. Een ongewenste zwangerschap ging gepaard met geheimhouding, schande en schaamte, vooral binnen de burgerlijke en religieuze kring. Getuigenissen uit de focusgroep met maatschappelijk werksters bevestigen dat dochters letterlijk werden 'verstopt' wanneer er bezoek over de vloer kwam. De huisarts speelde vaak een faciliterende rol in het proces van afstand en adoptie, maar ook in de toenemende vraag naar abortus, een praktijk die al vóór de jaren

zeventig via Fiom-bronnen zichtbaar wordt. De democratisering van de samenleving en de opkomst van abortusklinieken van Stimezo zorgden ervoor dat abortus voor steeds grotere groepen vrouwen bereikbaar werd.

Uit archiefmateriaal van katholieke instellingen blijkt daarnaast dat er binnen deze tehuizen weinig tot geen aandacht was voor het psychisch en fysiek welzijn van de kinderen. Casussen zoals die van de Vroedvrouwenschool in Heerlen tonen aan dat medische zorg vaak prioriteit kreeg boven emotionele begeleiding. De Fiom hield lange tijd vast aan het idee dat de bloedband tussen moeder en kind heilig was, maar in de praktijk week de organisatie vanaf de jaren zestig van deze visie af. Het ontbrak binnen de Fiom echter aan een uniform beleid, wat leidde tot grote verschillen in opvang en begeleiding van ongehuwde moeders en hun kinderen.

De zorg voor ongehuwde moeders werd verder bemoeilijkt door een chronisch personeelstekort. Sinds 1956 was overheidsfinanciering voor deze sector problematisch, wat leidde tot hoge werkdruk en een gebrek aan professioneel geschoold personeel. Uit verschillende bronstudies blijkt dat maatschappelijk werksters vaak meer begrip hadden voor de moeders dan beleidsmakers. Binnen de focusgroep werd bovendien een generatieverschil waargenomen: jongere hulpverleners konden zich beter inleven in de problematiek van ongehuwde moeders, terwijl oudere generaties bleven vasthouden aan traditionele normen en waarden. Maatschappelijk werksters signaleerden sneller dan andere betrokken instanties wanneer het in het belang van het kind was om niet bij de moeder te blijven. Een bijzondere casus in dit verband is de Vroedvrouwenschool in Heerlen, waar ongehuwde moeders verbleven en waar zij dienden als ‘onderwijsmateriaal’ voor vroedvrouwen en kraamverzorgsters. Dit bood de moeders een gratis bevalling en enige mate van geheimhouding, maar stelde hen tegelijkertijd bloot aan een medische en afstandsgerichte benadering.

Het proces van afstand en adoptie was gedurende de gehele onderzoeksperiode niet uniform geregeld. Pogingen om een gestroomlijnd beleid te ontwikkelen, faalden keer op keer, wat resulteerde in grote verschillen bij opvang en begeleiding. Archiefmateriaal van Fiom en de Hendrik Pierson Vereniging laat zien dat er uiteindelijk meer gevallen waren van moeders die hun kind behielden dan van moeders die afstand deden. Wel vertoonde de periode 1966-1972 een opvallende ‘afstandsgolf’, waarin met name jonge, minderjarige vrouwen oververtegenwoordigd waren. Dit was mede het gevolg van de groeiende invloed van psychiatrische en psychologische opvattingen die pleitten voor afstand als ‘de beste oplossing’.

De rol van de biologische vader bleef opvallend afwezig in de dossiers. Vooral in de naoorlogse periode werd ongehuwde zwangerschap beschouwd als een probleem van de vrouw. In sommige gevallen weigerde de vader verantwoordelijkheid te nemen, vooral wanneer het ging om getrouwde mannen of jonge vaders. Er zijn sporen van verkrachting en incest in de dossiers terug te vinden, wat eveneens werd bevestigd door de focusgroep. Ook interraciale verhoudingen speelden een rol: de ‘verwekker van kleur’ werd in sommige documenten expliciet benoemd, en ouders verboden hun dochters soms contact met de vader.

Binnen de Raden voor de Kinderbescherming was screening van aspirant-adoptieouders een vast onderdeel van de procedure. Dit gaf de indruk van een zorgvuldig en gestructureerd adoptieproces, maar in de praktijk bleven er grote verschillen in uitvoering en begeleiding. De bevindingen uit het archief-onderzoek tonen aan dat het proces van afstand en adoptie in het zuiden van Nederland anders verliep dan in de rest van het land. Wat op papier als een heldere kinderbeschermingsmaatregel was bedoeld, ontwikkelde zich in de praktijk tot een complex en vaak arbitrair systeem, waarin moeders, kinderen en adoptieouders op verschillende manieren met de gevolgen van afstand werden geconfronteerd.

Politieke, juridische, medische en psychologische opvattingen beïnvloedden de keuzes van biologische moeders en de rol van instituties. De dynamiek tussen biologische moeders, adoptieouders en kinderen evolueerde gedurende de tweede helft van de twintigste eeuw, waarbij de focus verschoof van maatschappelijke controle naar individuele keuzevrijheid en erkenning van de lange termijngevolgen van adoptie. Toch bleef het beleid tot ver in de jaren zeventig inconsistent.

Overzicht bronstudies

Luc Brants, *Huize De Bocht. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Luc Brants, *De katholieke zorg voor ongehuwde moeders en hun kinderen in de provincie Limburg 1911-1980. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Luc Brants, *Margarita van Cortona – 'Moeders en kinderen'-schriften 1957 – 1971. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Luc Brants en Nadeche Diepgrond, *Fraude bij de Raad voor de Kinderbescherming Breda, 1968. Aanvulling op Working Paper Verslag van het archiefonderzoek bij Moederheil, Breda, 1956-1972. Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Jacques Dane en Evelien Walhout, *Afstand in de praktijk. Een analyse van Fiom-afstandsdossiers, 1956-1984. Bronstudie voor het Deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Jacques Dane en Evelien Walhout, *Adoptie in de praktijk. Een analyse van adoptiedossiers, 1956-1984* (CBAA, 2025).

John Exalto, *Ali en Antje*. *De ongehuwde moeder op de ASCA. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen* (CBAA, 2025).

John Exalto en Myrthe Vrancken, *Tussen bevoogding en bevrijding. De Hendrik Pierson Vereniging en de ongehuwde moederzorg (1945-1975). Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Liselotte Postma, *Afstand en Adoptie 1956-1984: Juridisch kader. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Anton van Renssen en Sophie De Baere, *Huize Pella in Zetten - afstand en adoptie in een protestants-christelijk tehuis voor (aanstaande) ongehuwde minderjarige moeders van 1954 tot 1973. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen* (CBAA, 2025).

Anton van Renssen en Gerike Buskes, *De Paulastichting in Utrecht en Oosterbeek – afstand en adoptie in een katholiek tehuis voor (aanstaande) ongehuwde moeders van 1955 tot 1978. Bronstudie voor het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Anton Van Renssen, Sophie De Baere en Gerike Buskes, *De Federatie van Instellingen voor Ongehuwde Moederzorg – 1956-1984. Bronstudie voor het deelonderzoek historische bronnen* (CBAA, 2025).

Marjoke Rietveld-van Wingerden en John Exalto, *Voogdijvereniging Tot Steun en de ongehuwde moeder in de periode 1950-1978. Bronstudie bij het deelonderzoek Historische bronnen* (CBAA, 2025).

Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Diepe sporen

Ervaringen met afstand en adoptie

Deelonderzoek voor de Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Colofon

© Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis
Amsterdam, augustus 2024
www.atria.nl

Opdrachtgever
Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA)

Onderzoeksteam
Dr. Paula Thijs (onderzoeker)
Mickey Steijaert, MSc (onderzoeker)
Dr. Ingrid Doorten (projectleider en onderzoeker)
Dr. Britt Myren (onderzoeker)
Franca Hehenkamp, MSc (onderzoeker)
Tess Czerski, MSc (onderzoeker)

Begeleidingscommissie:
Prof. mr. drs. Mariëlle Bruning
Prof. dr. Trudy Dehue
Prof. dr. Trudy Mooren (voorzitter)
Prof. dr. Carol van Nijnatten
Prof. dr. Micha de Winter
Dr. Janneke Wubs (secretaris)

Inhoud

Colofon 175

Woord vooraf 178
De context van het deelonderzoek 178
Gebruik van terminologie 179
Dankwoord 179

Leeswijzer 181

1. Inleiding 182
1.1 Vragen van de commissie 182
1.2 Vraagstelling deelonderzoek 182
1.3 Literatuurstudie 183

2. Onderzoeksopzet en uitvoering 189
2.1 Methoden en onderzoeksinstrumenten 189
2.2 Doelgroepen en wervings- en aanmeldingsprocedures 191
2.3 Uitvoering en verloop dataverzameling 192
2.4 Analysemethoden voor de verkregen gegevens 194
2.5 Ethische onderzoeksaspecten en privacy 196

3. Resultaten uit de vragenlijsten 199
3.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan 199
3.2 Mannen van wie een kind is afgestaan 229
3.3 Mensen die als kind zijn afgestaan 239
3.4 Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht 272
3.5 Naasten van mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie 286

4. Resultaten uit de diepte-interviews 295
4.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan 295
4.2 Mannen van wie het kind is afgestaan 306
4.3 Mensen die als kind zijn afgestaan 313
4.4 Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht 322
4.5 Naasten van mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie 330

5. Resultaten uit de ingestuurde verhalen 339
5.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan 340
5.2 Mensen die als kind zijn afgestaan 350
5.3 Overige ingestuurde verhalen 363

6. Integratie en conclusie 365
6.1 Synthese onderzoeksresultaten 365
6.2 Conclusies 373
6.3 Implicaties 381
6.4 Reflectie 382

Referenties 386

Woord vooraf

De context van het deelonderzoek

Binnenlandse afstand en adoptie hebben een grote impact op het leven van mensen. Dat blijkt uit de onderzoeksresultaten evenals uit de getoonde emoties en reacties bij het verzamelen daarvan.
Deze emoties en reacties hebben op verschillende manieren implicaties gehad voor de uitvoering van dit onderzoek. Om onze aanpak en de resultaten in het juiste licht te bezien, bespreken we eerst de context ervan. Die context bestaat onder meer uit een eerder stopgezet onderzoek, de (soms daaraan gerelateerde) vragen en twijfels van de participanten, en de impact van het onderzoek op hun levens.

Impact van het eerder stopgezet onderzoek

Het deelonderzoek van Atria is voor een deel identiek aan een eerder onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut (VJI) in opdracht van het WODC. Dit onderzoek is in 2021 stopgezet.[1] Dat eerdere onderzoek heeft geleid tot wantrouwen en onvrede bij deelnemers, waaronder ook veel (mogelijke) deelnemers aan ons onderzoek. Mede hierom vonden we het belangrijk om (mogelijke) respondenten desgewenst persoonlijk te woord te staan en eventuele twijfels over deelname, vertrouwelijkheid van gegevens en onafhankelijkheid weg te nemen. Atria heeft voor dit doel een e-mailadres en telefoonnummer ter beschikking gesteld. In communicatie naar potentiële deelnemers werd benadrukt dat dit onderzoek weliswaar hetzelfde doel had als het gestopte onderzoek van het VJI, maar dat het om een ander onderzoek ging. Deelnemers kregen wel de mogelijkheid om hun door de onderzoekers van de VJI opgetekende verhaal in te sturen, zodat zij niet nogmaals werden belast met het op papier zetten van hun soms pijnlijke geschiedenis.

Vragen en twijfels over het onderzoek

Via gesprekken en e-mailwisselingen met (potentiële) deelnemers werden veel praktische vragen over deelname aan het onderzoek gesteld, zoals vragen over de werking van het inschrijfformulier. Potentiële deelnemers deelden ook hun emoties en twijfels over het onderzoek. Die kwamen veelal voort uit zorgen over de weergave van de (zeer persoonlijke) ervaringen die zij zouden delen met de onderzoekers, en over de onafhankelijkheid van het onderzoek. Deze zorgen zijn begrijpelijk, gezien de grote persoonlijke betekenis van hun ervaringen voor betrokkenen. Voor sommige mensen was het de eerste keer in hun leven dat ze over hun ervaringen met afstand en/of adoptie spraken. Zij stelden vragen als: Hoe wordt mijn verhaal weergegeven in het onderzoek? Wordt er wel naar de belangrijkste ervaringen gevraagd? Zal aan sommige ervaringen of groepen meer belang worden gehecht in het rapport dan aan anderen? Geven die onderzoeksresultaten wel accuraat de ervaringen weer? En zullen die leiden tot de juiste maatregelen? De onderzoekers maakten bij het beantwoorden van deze vragen gebruik van een protocol, waarin zo goed en waarheidsgetrouw mogelijk op zorgen van potentiële deelnemers werd ingegaan. Desondanks konden deze vragen niet altijd naar volle tevredenheid van de vragensteller worden beantwoord. Omwille van onafhankelijkheid kon niet op bepaalde resultaten of conclusies worden voorgesorteerd. We konden alleen het proces en de opzet delen. In sommige gevallen leidde dit ertoe dat potentiële deelnemers afzagen van deelname aan dit onderzoek.

Impact van dit onderzoek op de levens van betrokkenen

De gesprekken met (potentiële) deelnemers deden ons realiseren dat dit onderzoek en het voormalige onderzoek en het stopzetten daarvan grote impact hebben gehad op mensen en hun soms nieuwe en soms kwetsbare familiebanden. Dit bleek bijvoorbeeld uit het feit dat er veel over het onderzoek werd gesproken op sociale media, bijvoorbeeld in Facebookgroepen van belangengroepen. Sommige mensen vertelden dat

[1] Op 2 november 2022 schreef minister Weerwind voor Rechtsbescherming in een Kamerbrief hierover: “Het eerdere onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut in opdracht van het WODC is in november 2021 voortijdig stopgezet. Aanleiding hiervoor was het gebrek van vertrouwen bij belanghebbenden als gevolg van problemen met het aanmeldpunt. In het kader van dat onderzoek zijn interviews gehouden en is literatuur- en archiefonderzoek verricht. Wat betreft het interviewdeel van dit onderzoek zijn de gespreksverslagen en bijbehorende gegevens onder toezicht van KMPG op 7 maart 2022 vernietigd.”

het onderzoek hen motiveerde het gesprek over hun ervaringen (weer) aan te gaan met naasten. Maar ook vertelden respondenten dat door de zorgen over vertrouwelijkheid en onzekerheid over de uitkomsten, oude wonden werden opengereten en scheuren kwamen in voorzichtig opgebouwde banden.

De ervaringen die met de onderzoekers zijn gedeeld hebben een diepe indruk achtergelaten. Het feit dat de respondenten hun levensverhaal aan ons toevertrouwden riep bij alle onderzoekers een groot verantwoordelijkheidsgevoel op om recht te doen aan alle individuele en uiteenlopende ervaringen.

Gebruik van terminologie

Uit gesprekken met betrokkenen blijkt dat woorden ertoe doen. Dat woorden zijn geladen met gevoelens, zeker als het gaat om moeder of vader zijn, dochter of zoon zijn. Taal doet ertoe in dit onderzoek waarin we mensen en hun ervaringen recht willen doen. Sommige vrouwen die een kind hebben afgestaan zouden het liefst afstandsmoeder genoemd worden, sommige mensen die als kind zijn afgestaan afstandskind, in plaats van adoptiekind. Anderen voelen zich juist geen moeder omdat ze niet zelf voor hun kind hebben mogen zorgen of omdat ze helemaal geen moeder wilden worden. Weer anderen hebben moeite met de term afstand, omdat ze het gevoel hebben dat hun kind hen is afgenomen of dat zij als kind zijn weggehaald. Waar de vrouwen dit proces zelf doormaakten of moesten ondergaan, wisten mannen soms niet eens van de zwangerschap en gebeurde de afstand buiten hen om. Sommige kinderen spreken over hun biologische moeder en vader en noemen hun adoptieouders moeder en vader. Dit kan verschillend zijn voor verschillende mensen.

In dit onderzoek hebben wij er om redenen van eenduidigheid voor gekozen om de volgende terminologie te hanteren voor de verschillende doelgroepen: vrouwen die een kind hebben afgestaan, mannen van wie een kind is afgestaan, mensen die als kind zijn afgestaan, mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht en naasten van deze mensen.

Dankwoord

Onze dank gaat uit naar allen die dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt.

In de eerste plaats zijn dat alle mensen die hebben deelgenomen aan dit onderzoek. Zonder hun bijdrage was dit onderzoek niet mogelijk geweest. Deelname aan dit onderzoek was voor deelnemers soms zwaar, heftig en/of emotioneel. Wij zijn hen zeer erkentelijk dat zij desondanks ons te woord wilden staan, onze vragenlijst wilden invullen, en/of ons hun persoonlijke verhaal wilden sturen.

Wij ervaarden het als een grote eer dat deelnemers hun zeer persoonlijke geschiedenissen met ons hebben willen delen, en als een grote verantwoordelijkheid om aan deze verhalen recht te doen.

Verschillende personen hebben op verschillende momenten meegelezen met en/of advies gegeven op verschillende onderdelen van het onderzoek. Dit zijn, in alfabetische volgorde: prof. mr. drs. Mariëlle Bruning, prof. dr. Trudy Dehue, prof. dr. Ruben van Gaalen, Linda van Gorkum, prof. dr. Daryl Higgins, dr. Floor Moes, prof. dr. Trudy Mooren, prof. dr. Carol van Nijnatten, prof. dr. Geertjan Overbeek, prof. dr. Micha de Winter en dr. Janneke Wubs. Hun scherpe adviezen, opmerkingen en suggesties hebben een niet te onderschatten bijdrage geleverd aan dit onderzoeksrapport.

Daarnaast hebben enkele belangengroepen ons van zeer essentiële adviezen en inzichten voorzien. Dit zijn Stichting Verleden in Zicht, Stichting de Nederlandse Afstandsmoeder en Meldpunt Adoptie. We danken ook de mensen die ons hebben geholpen met het testen van de aanmeldpagina en de vragenlijsten.

In de opzet en uitvoering van de oral history interviews hebben wij veel gehad aan de bijeenkomsten met Saskia Moerbeek en Mila Lemmens van Sprekende Geschiedenis.

Binnen Atria hebben onze (oud-)collega's Milou Bollen, Kim Broek, Petra van Dijk, Tosca Finke, Javier Koole en Ellen Verpoorten een onmisbare bijdrage geleverd aan dit onderzoek. Dit onderzoek was er niet gekomen zonder de steun van het managementteam, en in het bijzonder Nicole Teeuwen en Karin van der Heiden.

Wij zijn alle hierboven genoemde personen en organisaties zeer erkentelijk voor hun bijdrage aan dit onderzoek.

Leeswijzer

In *hoofdstuk 1 (Inleiding)* bespreken we de aanleiding van dit deelonderzoek (paragraaf 1.1), de onderzoeksvragen (paragraaf 1.2) en geven we een beknopt overzicht van wat er in wetenschappelijk onderzoek en andere literatuur bekend is over de (ervaringen van de) vijf doelgroepen die in dit onderzoek centraal staan (paragraaf 1.3).

In *hoofdstuk 2 (Onderzoeksopzet en uitvoering)* beschrijven we hoe we het onderzoek hebben uitgevoerd. De gebruikte methoden en onderzoeksinstrumenten komen aan bod in paragraaf 2.1. De doelgroepen en procedures voor de werving en aanmelding van deelnemers voor het onderzoek beschrijven we in paragraaf 2.2. In paragraaf 2.3 komt de uitvoering en het verloop van de dataverzameling aan bod. In paragraaf 2.4 lichten we toe hoe we de onderzoeksgegevens hebben geanalyseerd. In paragraaf 2.5 beschrijven we welke maatregelen we hebben getroffen om de ethische aspecten en privacy van de deelnemers in het onderzoek te waarborgen.

In hoofdstuk 3 t/m 5 gaan we per doelgroep in op de resultaten van het onderzoek.

Hoofdstuk 3 gaat over de resultaten uit de vragenlijsten. Deze beschrijven we voor de vrouwen die een kind hebben afgestaan (paragraaf 3.1), mannen van wie een kind is afgestaan (paragraaf 3.2), mensen die als kind zijn afgestaan (paragraaf 3.3), mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht (paragraaf 3.4) en naasten (paragraaf 3.5).

In *hoofdstuk 4* staan de resultaten uit de *oral history* diepte-interviews centraal. Ook hier bespreken we achtereenvolgens de resultaten van de vrouwen die een kind hebben afgestaan (paragraaf 4.1), mannen van wie een kind is afgestaan (paragraaf 4.2), mensen die als kind zijn afgestaan (paragraaf 4.3), mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht (paragraaf 4.4) en naasten (paragraaf 4.5).

In *hoofdstuk 5* beschrijven we de resultaten uit de ingestuurde verhalen. Hier bespreken we de resultaten van de vrouwen die een kind hebben afgestaan (paragraaf 5.1), van mensen die als kind zijn afgestaan (paragraaf 5.2) en de overige ingestuurde verhalen (paragraaf 5.3).

Hoofdstuk 6 bevat een integratie van alle resultaten (synthese) en de conclusies van het onder-zoek. In paragraaf 6.1 beschrijven we aan de hand van de onderzoeksvragen de overkoepelende resultaten uit zowel de ingevulde vragenlijsten, de interviews, als de ingestuurde verhalen. In paragraaf 6.2 gaan we in op de conclusies van dit deelonderzoek. Paragraaf 6.3 gaat in op de belangrijkste implicaties die volgen uit de resultaten van dit onderzoek. In paragraaf 6.4 reflecteren we op de uitvoering van dit onderzoek, en de implicaties daarvan op de resultaten en conclusies.

1. Inleiding

1.1 Vragen van de commissie

Voor u ligt het rapport van het deelonderzoek “Ervaringen met afstand en adoptie”. De Commissie onderzoek Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA) heeft drie deelonderzoeken uitgezet, waarvan dit deelonderzoek er één is. Atria onderzocht de *ervaringen van mensen* met binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956 en 1984. We onderzochten wat mensen zélf hebben meegemaakt en wat dit in die tijd en daarna nog voor hen betekend heeft. Het gaat om vrouwen die een kind hebben afgestaan, mannen van wie een kind is afgestaan, mensen die als kind zijn afgestaan en opgroeiden bij adoptie-ouders of in een andere situatie, mensen die een of meerdere afgestane kinderen opvoedden, en mensen die in hun naaste omgeving hiermee te maken kregen.

Het deelonderzoek van Atria liep parallel met onderzoeken van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) en de Universiteit Maastricht. In het deelonderzoek *historische bronnen* bestudeerden onderzoekers van het IISG documenten over afstand en adoptie die ze vonden in archieven of die ze ter inzage kregen van particulieren. De Universiteit Maastricht onderzocht *hedendaagse perspectieven*. De onderzoekers keken in dat deelonderzoek naar het heden: welke opvattingen hebben mensen vandaag de dag over het omgaan met de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie?

De commissie heeft drie vragen laten onderzoeken:
- Wat is er gebeurd?
- Waardoor is het zo gebeurd? Welke actoren/instituties hadden invloed op de besluiten?
- Hoe hebben de betrokkenen de gebeurtenissen ervaren in die periode en later in hun leven?

In dit inleidende hoofdstuk leest u de specifieke vraagstelling voor dit deelonderzoek en beschrijven we de informatie over het onderwerp die we in de literatuur vonden.

1.2 Vraagstelling deelonderzoek

Dit deelonderzoek richt zich specifiek op de ervaringen en verhalen van de diverse betrokkenen zelf. Ons uitgangspunt is het perspectief van de betrokkenen zoals zij de gebeurtenissen hebben meegemaakt en de betekenis daarvan destijds en later in hun leven. Hiermee trachten we recht te doen aan de verhalen van de betrokkenen alsook aan de diversiteit aan ervaringen tussen en binnen de doelgroepen.

In dit deelonderzoek staan de volgende vragen centraal:
1. *Wat is er in de ogen van de betrokkenen gebeurd?*
2. *Wie waren daarbij betrokken?*
3. *Hoe hebben vrouwen die een kind hebben afgestaan, mannen van wie een kind is afgestaan, mensen die als kind zijn afgestaan, mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht en naasten van deze mensen de afstand, pleegzorg en/of adoptie ervaren in de periode waarin die zich afspeelden en daarna?*

Om de vragen te beantwoorden, hanteren we een mix van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeks-methoden. Onze aanpak baseren we ons op bestaande literatuur over de doelgroepen in dit onderzoek. In de volgende paragraaf gaan we hier dieper op in.

1.3 Literatuurstudie

In deze paragraaf beschrijven we wat er in wetenschappelijk onderzoek en andere literatuur bekend is over de vijf doelgroepen in onze onderzoeksvraag. We bestudeerden naast wetenschappelijke publicaties ook andersoortige literatuur zoals de opgetekende verhalen van ervaringsdeskundigen en publicaties in de media. Twee bronnen zijn daarbij van grote waarde geweest. In 2017 bracht de Radboud Groep voor Historische Demografie en Gezinsgeschiedenis van de Radboud Universiteit het onderzoek *Beklemd in de scharnieren van de tijd* uit, een verkennende studie naar de afstandspraktijk in Nederland in de periode 1956-1984 (Van den Boomen et al., 2017). Dit onderzoek was een eerste verkennende studie naar de ervaringen van mensen die in Nederland te maken hebben gehad met afstand ter adoptie. Kenny et al. (2012) onderzochten in opdracht van het Australische Ministerie van Volksgezondheid de aard en gevolgen van binnenlandse afstand en adoptie. Dit onderzoek lijkt wat betreft de doel- en vraagstelling erg op dit deelonderzoek, en is daarmee een nuttige inspiratiebron. In het buitenland is al meer onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie afgerond dan in Nederland.[2]

Hoewel Australië en de andere landen op uiteenlopende punten sterk verschillen van Nederland en de vergelijking met de Nederlandse context wellicht mank gaat, zijn er ook overeenkomsten. Zoals bijvoorbeeld in Australië waar tussen 1950 en 1960 wetgeving tot stand kwam op het gebied van legale adoptie met een *'clean break'* in de band tussen moeder en kind en een stijging van het aantal adopties in deze jaren als gevolg. Gesloten adoptie werd gezien als oplossing voor ongehuwd moederschap, omdat ongehuwde moeders ongeschikt werden gevonden om een kind op te voeden. In de jaren erna nam het aantal adopties toe. Echter, bijstandsregelingen en verbeterde beschikbaarheid van anticonceptie vanaf de jaren '70 hadden een sterke daling van het aantal adopties tot gevolg vanaf 1972 (Kenny et al., 2012; Van den Boomen et al., 2017).

1.3.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan

Van den Boomen et al. constateren op basis van achttien diepte-interviews met vrouwen die een kind hebben afgestaan een grote diversiteit qua leeftijd, sociaaleconomische achtergrond en motivatie voor afstand ter adoptie. Daardoor verschillen hun ervaringen onderling sterk. Volgens de onderzoekers heeft het taboe op de afstand ter adoptie en het zwijgen hierover het trauma van de vrouwen door de jaren heen versterkt, met gevolgen voor hun psychische en lichamelijke welzijn. Vrouwen die een kind hebben afgestaan kampen met uiteenlopende psychische en psychosomatische problemen, die te maken hebben met hun ervaringen rondom het ter adoptie afstaan van hun kind (Van den Boomen et al., 2017).
Dit gegeven komt ook scherp naar voren in boeken met ervaringsverhalen en journalistieke studies over het onderwerp (De Leeuw & Van Sebille, 1991; FIOM, 1986; De Bode-Grollée, 2007; Don, 2021). In al deze publicaties is de conclusie dat een kind afstaan diepe sporen trekt in het leven van deze vrouwen.
Het gaat dan bijvoorbeeld om de zoektocht naar het kind dat is afgestaan en het al dan niet contact hebben met het kind. Of het jarenlang meedragen van een geheim voor geliefden, vrienden en kennissen.

Van den Boomen et al. (2017) onderzochten tevens of er sprake was van formele of informele dwang of drang door de ouders van de geïnterviewde vrouwen, door instituties of door de samenleving als geheel. Het rapport beschrijft gevallen waarbij ouders en instituties opties onbesproken lieten, zoals het verkrijgen van een bijstandsuitkering (de Bijstandswet bestond vanaf 1965), of waarbij in het algemeen een negatief gekleurde vooruitblik op het ongehuwde moederschap werd geschetst.

Bij de vrouwen en hun ouders was er sprake van een groot gevoel van schuld en schaamte (Van den Boomen et al., 2017). Dit hield ook verband met de maatschappelijke denkbeelden uit die tijd. Ongehuwd moederschap werd door sommige psychiaters gezien als (sociaal) pathologisch verschijnsel en in verband gebracht met "ongewenste patronen van onmaatschappelijkheid" zoals prostitutie en alcoholisme, constateren Van den Boomen et al. (2017, p. 16). Zij bevestigen met hun onderzoek wat De Leeuw & Van Sebille in 1991 beschreven, namelijk dat er een vooroordeel bestaat, "dat alleen vrouwen met een 'zwak-sociale' achtergrond tot zoiets verwerpelijks als het afstaan van een kind komen" (De Leeuw & Van

[2] Zie voor soortgelijke onderzoeken: uit Ierland (Department of Children, Equality, Disability, Integration and Youth, 2021), het Verenigd Koninkrijk (House of Commons House of Lords Joint Committee on Human Rights, 2022) en Canada (Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology, 2018).

Sebille, 1991, p. 84). Van Sebille, van wie zelf een kind is afgestaan, en De Leeuw, hulpverlener bij Fiom, spraken 12 vrouwen uit alle lagen van de bevolking en met zeer verschillende achtergronden en opleidingsniveaus voor hun boek dat zij zelf de ondertitel meegaven: *een bericht van en over afstandsmoeders*.

Opvallend is dat een deel van de vrouwen die een kind heeft afgestaan zwanger was geraakt door seksueel geweld. Dat gold voor vier van de achttien geïnterviewden in het rapport van Van den Boomen et al. (2017). Ook dit gegeven komt terug in gepubliceerde ervaringsverhalen. Zoals in het verhaal dat Anoushka Boet optekende in het boek *"De zon in de regen"* van een vrouw die in de jaren zestig als gevolg van seksueel geweld twee keer zwanger is geworden (Boet, 2024). De vrouw in het boek wordt zwanger als gevolg van incest en zij, evenals haar zus, staan meerdere kinderen af.

Vaak, maar niet altijd, vond de bevalling plaats in een tehuis voor ongehuwde moeders. Bultman en Van der Klein (2022b) en Bultman, Van der Klein en Rusch (2022a, 2022b) deden archiefonderzoek bij verschillende van deze tehuizen, zoals Tehuis Annette in Amsterdam, Ons Tehuis in Utrecht en Moederheil in Breda en tekenden hun bevindingen op in een aantal *working papers*. Uit de *working papers* rijst een beeld van enerzijds vrouwen met negatieve ervaringen, die in grote eenzaamheid bevielen en onder druk van ouders en/of medewerkers hun kind afstonden, en anderzijds vrouwen met meer positieve ervaringen rondom de geboorte en de betrokkenheid van medewerkers.

Kenny et al. (2012) concluderen in hun Australische onderzoek dat een kind afstaan langetermijneffecten heeft en doorwerkt in de levens van betrokken vrouwen tot de dag van vandaag. Dit heeft veel te maken met de praktijk van afstand en adoptie. Daarbij gaat het onder andere om het geboorteproces; het verschil in behandeling met getrouwde vrouwen; verwaarlozing of mishandeling door personeel in ziekenhuizen of geboortehuizen; de onmogelijkheid van inspraak of niet luisteren naar hun voorkeuren; en een gevoel van vernedering, waaronder ook het gevoel ongeschikt te zijn voor het moederschap.

Dit onderzoek laat zien dat vrouwen die een kind hebben afgestaan op de lange termijn te maken hebben met een slechtere psychische en fysieke gezondheid dan de algemene Australische bevolking. Ook op het gebied van sociale relaties en toegang tot hulpbronnen scoorden deze vrouwen gemiddeld slechter dan de algemene populatie. Daarnaast gaven vrouwen die een kind hebben afgestaan gemiddeld een lager cijfer aan hun tevredenheid met het leven (Kenny et al., 2012) en blijken deze vrouwen meer moeilijkheden te ervaren op het gebied van vertrouwen en eigenwaarde.

Uit het onderzoek van Kenny et al. (2012) blijkt tevens dat de leeftijd van de vrouw bij de geboorte van het kind invloed heeft op de kans dat zij met psychische problemen te kampen krijgt: meer dan de helft van de vrouwen die voor hun 18e levensjaar beviel van een kind dat is afgestaan heeft te maken met matige tot ernstige mentale problemen, vergeleken met een derde van de moeders die 20 jaar of ouder waren ten tijde van de geboorte.

Ook het perspectief van de moeder op het adoptieproces lijkt invloed te hebben op de mate van psychologische problemen waar zij mee te maken hebben. Vrouwen die aangaven dat zij hun kind zelf ter adoptie hebben afgestaan hebben een hogere mate van welzijn dan vrouwen die aangaven dat hun kind van hen is afgenomen. Ten slotte blijkt dat vrouwen die steun hadden ontvangen ten tijde van de zwangerschap en de geboorte een wat hoger welzijn hebben dan vrouwen die geen steun hebben gehad (Kenny et al., 2012).

Uit de beschreven binnenlandse en buitenlandse onderzoeken komt een vergelijkbaar beeld naar voren als het gaat om ervaringen van vrouwen die een kind hebben afgestaan. Het taboe op ongehuwd moederschap en het zwijgen en verzwijgen waren vaak traumatisch en werkten door in het verdere leven met gevolgen voor het fysieke en mentale welzijn, het vertrouwen in de medemens en het gevoel van eigenwaarde. De leeftijd bij de bevalling en het perspectief van waaruit een vrouw keek, waren hierop van invloed. Bij betrokken instanties, zoals tehuizen voor ongehuwde moederzorg, waren de ervaringen wisselend. Ook hier kan het perspectief van de vrouw een rol hebben gespeeld.

1.3.2 Mannen van wie het kind is afgestaan

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de ervaringen van mannen van wie een kind is afgestaan. In de bestaande studies is de groep mannen van wie een kind is afgestaan zo klein dat er geen uitspraken gedaan kunnen worden die als representatief kunnen worden gezien voor deze groep. De onderzoekers van de Radboud Groep spraken er twee (Van den Boomen et al., 2017). Uit de interviews met deze mannen komt het beeld dat zij geen rol speelden bij de besluitvorming en overal buiten werden gehouden.

Aan het Australische onderzoek van Kenny et al. (2012) deden 12 mannen mee van wie een kind was afgestaan (tegen 505 vrouwen). De onderzoekers spreken over een moeilijk bereikbare groep, die specifieke wervingsstrategieën vergt. Hoewel er geen algemene uitspraken kunnen worden gedaan, rapporteerden de mannen in het Australische onderzoek dat ze nimmer gevraagd waren naar hun wensen noch inspraak hadden gehad bij het besluit dat hun kind geadopteerd zou worden (Kenny et al., 2012). Uit dit onderzoek blijkt ook dat deze mannen minder tevreden zijn over hun leven dan de algehele Australische bevolking en dat bijna alle ondervraagde mannen kampen met symptomen van post-traumatische stress.

Uit onderzoek in Canada en het Verenigd Koninkrijk komt een vergelijkbaar beeld van de positie van mannen van wie een kind is afgestaan: mannen die zich meldden bij het tehuis voor ongehuwde moeders werden weggestuurd, hun naam werd meestal niet in de dossiers of op het geboortecertificaat vermeld, moeders die de vader wilden zien werd gezegd dat ze de vader maar beter konden vergeten (ook wanneer het een langere romantische relatie betrof), of de vader werd door de familie van de moeder verboden om met de moeder te praten over het houden van de baby (Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology, 2018; Joint Committee on Human Rights, 2022).

Ook in niet-wetenschappelijke literatuur blijven mannen van wie een kind is afgestaan grotendeels buiten beeld. Uitzondering is het boek *"Ik besta niet"*, geschreven door een man van wie een kind is afgestaan (Van Breukelen, 1992). In dit boek beschrijft de auteur zijn vruchteloze pogingen om in contact te komen met zijn in de jaren '60 afgestane kind. Volgens de auteur zijn mannen van wie een kind is afgestaan "rechteloos", en is er te weinig aandacht bij betrokken organisaties zoals Fiom en de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK) voor de positie van deze mannen.

Hoewel er weinig onderzoek is gedaan naar mannen van wie een kind is afgestaan, laten verschillende onderzoeken zien dat zij grotendeels onzichtbaar bleven. Zij hadden geen enkele inspraak, kwamen niet voor in dossiers en werden op afstand gehouden door instanties en/of de ouders van de vrouw.

1.3.3 Mensen die als kind zijn afgestaan

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de ervaringen van mensen die als kind in Nederland zijn afgestaan. Wel is er de overzichtsstudie over zestig jaar adoptie van Hoksbergen (2012). Hij onderzocht zowel binnenlandse als interlandelijke adoptie. Hij stelt dat bij het adopteren van een kind bij alle betrokkenen heftige emoties in het geding zijn. Mensen die als kind zijn afgestaan "worstelen in meer of mindere mate met hun identiteit, met het verdriet om het verlies van de oorspronkelijke familie en met het vertrek uit het geboorteland" [in geval van interlandelijke adoptie] (Hoksbergen, 2012, p. 529). Daarbij zou deze worsteling met hun identiteit bij het volwassen worden sterker kunnen worden. Mensen die als kind zijn afgestaan kunnen positief dan wel negatief staan ten opzichte van het geadopteerd zijn.

De meeste wetenschappelijke onderzoeken naar adoptie gaan over interlandelijk geadopteerden. Hieruit blijkt dat interlandelijk geadopteerde kinderen vaker een hoger risico hebben op een angstige hechtingsstijl door hun achtergrond van institutionele zorg, verwaarlozing en mishandeling (Van den Dries et al., 2009). Ook de leeftijd waarop kinderen geadopteerd zijn blijkt invloed te hebben op hun hechtingsstijl (Van den Dries et al., 2009). Onderzoek naar effecten van slechte ouder-kind relaties (met vader en/of moeder) in de eerste levensjaren laat zien dat gebrek aan kwaliteit van deze relaties een negatieve invloed heeft op de relatie met partners in de jongvolwassenheid en het latere leven (Overbeek et al., 2007; Schulz et al., 2023) en op de latere mentale gesteldheid in het leven (Kansky & Allen, 2017).

Het CBS deed op verzoek van de *Commissie onderzoek interlandelijke adoptie in het verleden* in 2020 onderzoek naar interlandelijke adoptie. Dit laat zien dat uit het buitenland geadopteerde personen in het volwassen leven gemiddeld een wat lagere algemene gezondheid hebben, minder tevreden zijn met het leven in het algemeen, vaker psychologische hulp hebben ontvangen en meer gevoelens van somberheid, eenzaamheid en neerslachtigheid ervaren dan niet-geadopteerde personen. Ook geven zij aan minder hechte relaties te hebben met hun (adoptie)ouders, vaker spanningen en/of conflicten met hun partner te hebben en iets minder vaak vertrouwen in de toekomst van de relatie te hebben dan niet-geadopteerde personen (De Regt & Reichardt, 2021).

Het is onduidelijk in hoeverre het feit dat uit het buitenland geadopteerde personen in andere landen zijn geboren invloed heeft op bovenstaande bevindingen. Mogelijk spelen de genoemde zaken ook een rol bij binnenlands geadopteerden, wat wij in dit onderzoek verder verkennen.

De *working papers* van het Verwey Jonker Instituut (Bultman & Van der Klein, 2022b; Bultman, Van der Klein & Rusch, 2022a; 2022b) over hun onderzoek naar de situatie in tehuizen voor ongehuwde moeders belichten soms wat er met de kinderen gebeurde na de geboorte, maar hoe hun weg zich vervolgde nadat zij waren gescheiden van hun biologische moeder is vaak onbekend. Sommige kinderen verbleven langere tijd in een instelling, sommige kinderen kwamen in een pleeggezin terecht, anderen werden (later) geadopteerd.

In het Australische onderzoek zijn wel de ervaringen van mensen die als kind zijn afgestaan voor binnenlandse adoptie opgetekend. Hiervoor zijn 823 mensen geïnterviewd die als kind zijn afgestaan (Kenny et al., 2012). Hun ervaring met het afgestaan zijn is het beste te beschrijven is als een levenslange zoektocht. Mensen die als kind zijn afgestaan hebben het gevoel dat zij nooit over hun ervaringen hebben kunnen praten omdat zij nooit erkend zijn in hun verlies (van identiteit, familie, afkomst et cetera). De meeste respondenten ervaren langetermijneffecten van het afgestaan zijn, ongeacht of zij meer positieve of negatieve ervaringen hadden tijdens het opgroeien in een adoptiegezin.

In vergelijking met de Australische bevolking ervaren de mensen die als kind zijn afgestaan in het algemeen minder welbevinden en ondervinden zij negatieve gevoelens of effecten van de afstand gedurende hun leven, zoals: de pijn van geheimen en leugens rondom hun afkomst, gevoelens van verlaten zijn, identiteitsproblemen, zich verplicht voelen altijd maar dankbaar te moeten zijn, weinig zelfwaardering, en moeite met zich hechten aan anderen alsook met het opvoeden van eigen kinderen (Kenny et al., 2012).

Kenny et al. (2012) concluderen dat geadopteerde personen die steun hebben ervaren tijdens het opgroeien wat beter af waren dan andere geadopteerde personen. Uit diepte-interviews bleek dat positieve ervaringen met de adoptiefamilie echter niet noodzakelijkerwijs tot gevolg hadden dat er geen problemen waren met de afstand/adoptie. Er blijft een invloed op een veelheid aan domeinen in het leven, zoals identiteit, lage eigenwaarde, familie- en andere intieme relaties, gedrag als ouder en problemen met verlating en hechting. Het zelf krijgen van een kind is vaak de aanleiding, de trigger, voor het stellen van vragen rondom de eigen adoptie. Andere terugkerende thema's in de ervaringen van mensen die als kind zijn afgestaan zijn schaamte, geheimhouding en stigma, gebrek aan informatie of incomplete, onjuiste of inconsistente informatie en ervaringen van misbruik of verwaarlozing in het adoptiegezin of in instellingen (Kenny et al., 2012).

Uit onderzoek in Canada blijkt dat mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd kampen met een leegte in hun leven en frustratie over het niet kunnen achterhalen waar ze vandaan komen en wat hun etnische of medische achtergrond is. Deze mensen ervaren het als traumatisch dat de (provinciale) archieven deels verdwenen en deels gesloten blijven (Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology, 2018). Vergelijkbare bevindingen komen uit onderzoek dat in het Verenigd Koninkrijk is verricht. Mensen die als kind zijn afgestaan beschrijven een 'gat' in hun persoonlijke geschiedenis. Dit gaat gepaard met gevoelens van eenzaamheid en ongewenst zijn. Ook dachten velen van hen dat hun moeder hen had weggegeven omdat het haar niks kon schelen, maar kwamen zij er soms later achter dat het tegendeel waar was. Dit is een pijnlijk onderdeel van hun persoonlijke verhaal.

Veel geadopteerde personen ervaren een invloed van hun adoptie op latere relaties (Joint Committee on Human Rights, 2022).

Naast deze onderzoeken zijn er voorbeelden bekend van mensen die hun verhaal hebben opgeschreven in een boek. Zo is er het boek dat adoptiemoeder Femke van Trier-Klijnstra samen met haar adoptiekind Esther van Trier schreef, getiteld *"Ik ben haar kind – De pijn bij een geslaagde adoptie"* (2010). En er is het boek *"Ankerloos – Geadopteerd in de jaren zestig"* (2023) van Hanno Uittenbogaard. De relatie tussen Femke en Esther Van Trier is goed, maar kan nooit het gemis dat Esther voelt opvullen. Het verhaal van Uittenbogaard laat zien hoe complex het leven van een ooit afgestaan kind is. Uittenbogaard schrijft over het moeten missen van een geliefde: "[…] Ik zou verdrietig zijn om haar, maar niet om mezelf. Ik zou haar niet missen, geen seconde. Niet omdat ik dat niet wilde, of omdat ik niks om haar gaf, integendeel, maar omdat ik niet wist hoe dat moest. Iemand missen. Mijn leven was als een schip, dat langs de prachtigste plekken vaart, […] maar dat nergens aanmeert. Omdat hij geen anker heeft waarmee hij dát kan doen." (Uittenbogaard, 2023, p. 102). Uittenbogaard bevestigt wat eerdergenoemde onderzoeken zeggen over hechtingsproblematiek, moeder en dochter Van Trier bevestigen het fundamentele gemis door het afgestaan zijn.

Uit het voorgaande blijkt dat er in Nederland nog weinig wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar ervaringen van mensen die als kind zijn afgestaan. Uit studies uit het buitenland blijkt dat de ervaringen het best te omschrijven zijn als een levenslange zoektocht, en een fundamenteel gemis, wat gepaard kan gaan met gevoelens van eenzaamheid en ongewenst zijn. Deze lange-termijneffecten zijn er ongeacht positieve of negatieve ervaringen tijdens het opgroeien in een adoptiegezin. Het is dus van belang het effect van het afgestaan zijn los van het geadopteerd zijn te onderzoeken.

1.3.4 Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht

Naar de ervaringen van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht (pleeg- of adoptieouders) is nog geen onderzoek gedaan in Nederland.

Het Australische onderzoek belicht waar adoptieouders (94 respondenten) mee te maken krijgen. Hoewel de helft van de adoptieouders rapporteerde dat de adoptie geen effect had op het welzijn van het kind, gaf de andere helft aan dat er een relatie was tussen het geadopteerd zijn en mentale problemen, laag zelfvertrouwen, hechtingsproblemen, gevoelens van afwijzing, drugsgebruik, negatieve gedragingen (zoals stelen) en schaamte over de adoptie (Kenny et al., 2012). Wat de adoptieouders zelf betreft, constateren Kenny et al. (2012) dat de opvattingen van de adoptieouders in hun onderzoek grotendeels overeenkomen met hoe er destijds in de Australische samenleving naar adoptie werd gekeken, namelijk als mogelijkheid om ouders te worden bij ongewenste kinderloosheid en om een kind een liefdevol thuis te bieden, waar het anders misschien in een instelling zou opgroeien. Meer dan tachtig procent van de adoptieouders was helemaal of grotendeels tevreden over het adoptieproces. Hun welbevinden kwam grotendeels overeen met de Australische bevolking in het algemeen en was hoger dan dat van met name adoptiekinderen en afstandsmoeders. Wel waren er verschillende ervaringen met de zoektocht van dochter of zoon naar de biologische ouders. Sommigen vonden dat het de relatie met het kind minder goed had gemaakt, anderen vonden dat deze hun leven had verrijkt (Kenny et al., 2012).

Hoewel over mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht nog weinig bekend is, lijken hun ervaringen positiever te zijn dan die van de andere groepen. Wel vallen de verschillende gevoelens ten aanzien van de zoektocht naar de biologische ouders op.

1.3.5 Naasten van deze mensen

Christel Don verwoordt de rol van naasten in haar bundel interviews met afstandsmoeders als volgt: "[...] Ik realiseerde me ineens dat er een hele generatie is die de geschiedenis van afstandsmoeders heeft meegemaakt, als broer, zus, oom, tante of klasgenoot van, en ga zo maar door. Die verregaande beslissing van toen raakte niet alleen de vrouwen die zich ertoe gedwongen zagen, maar beïnvloedde evengoed vele andere levens. Vaak werd er ook door deze 'getuigen' nooit meer over gesproken, dikwijls uit angst oude pijn op te rakelen – waardoor het taboe van toen evenzeer in hun levens doorwerkte." (Don, 2021, p. 209-210).

Ook deze doelgroep is niet vaak onderwerp van onderzoek geweest in relatie tot afstand en adoptie. Het Australische onderzoek laat zien dat de groep naasten (94 respondenten) divers is qua samenstelling (Kenny et al., 2012). Het maakt uit of iemand naaste is van iemand die als kind is afgestaan (bijvoorbeeld een partner of kind) of van iemand die een kind heeft afgestaan (idem). Een belangrijk punt dat deze respondenten maken is dat er behoefte is aan ondersteuning voor henzelf en hun naaste in de vorm van bijvoorbeeld therapie, de zoektocht en herstel van contact met verwanten, kennis over adoptie, en toegang tot de medische geschiedenis van de biologische familie. Over het algemeen was het effect van de adoptie op de naaste zelf negatief (met uitzondering van een paar positieve ervaringen).

Over naasten van mensen die met afstand en/of adoptie te maken kregen is dus nog weinig bekend. In de bestaande onderzoeken zijn aanwijzingen dat deze groep óók gevolgen ondervindt van afstand en/of adoptie en behoefte heeft aan ondersteuning.

1.3.6 Samenvattend

Er is nog een groot hiaat als het gaat om wetenschappelijk onderzoek naar de ervaringen van de mensen die te maken hebben gehad met binnenlandse afstand en/of adoptie. Over vrouwen die een kind hebben afgestaan weten we nu dat het taboe op ongehuwd moederschap en het zwijgen en verzwijgen doorwerkten in het verdere leven, met gevolgen voor het fysieke en mentale welzijn, het vertrouwen in de medemens en het gevoel van eigenwaarde. We hebben weinig onderzoek gevonden naar mannen van wie het kind is afgestaan, maar het onderzoek dat er is laat zien dat zij grotendeels onzichtbaar zijn.
Bij mensen die als kind zijn afgestaan vergt vooral het onderscheid tussen de ervaring van afgestaan zijn en geadopteerd zijn nog veel aandacht. Ervaringen van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht lijken over de hele linie positief te zijn, alleen de zoektocht van het kind naar biologische ouders kan voor sommige adoptieouders voor minder positieve ervaringen zorgen. Het weinige onderzoek naar naasten doet vermoeden dat ook zij gevolgen ervaren van de gebeurtenissen met hun familielid of partner. In dit onderzoek brengen we de ervaringen van deze verschillende groepen mensen rond afstand en adoptie diepgaand in kaart. In het volgende hoofdstuk beschrijven we hoe we met dit doel in gedachten tot een onderzoeksopzet zijn gekomen.

2. Onderzoeksopzet en uitvoering

2.1 Methoden en onderzoeksinstrumenten

2.1.1 Kwantitatieve en kwalitatieve methode

Om de ervaringen van mensen met afstand en adoptie en de betekenis daarvan in kaart te brengen, hebben we kwalitatieve en kwantitatieve onderzoeksmethoden gebruikt. Beide typen onderzoeksmethoden belichten een ander aspect van de onderzoeksvragen en dienen een ander doel. Het combineren van diverse onderzoeksmethoden kan helpen de verschillende onderzoeksvragen te beantwoorden en levert een rijker beeld op. De kwantitatieve onderzoeksinstrumenten omvatten uitgebreide vragenlijsten met gesloten en open antwoordmogelijkheden per doelgroep; de kwalitatieve onderzoeksinstrumenten bestaan uit diepte-interviews per doelgroep en de mogelijkheid voor deelnemers om een eigen verhaal in te sturen.

2.1.2 Vragenlijsten

Met de afname van uitgebreide vragenlijsten onder zoveel mogelijk respondenten kunnen de ervaringen van de diverse doelgroepen en tevens de overeenkomsten en verschillen daartussen en daarbinnen goed in kaart gebracht worden. Hoewel de diepte-interviews een gedetailleerd beeld geven van de geleefde ervaringen van mensen die betrokken zijn bij afstand en adoptie, zijn er mogelijk ook betrokkenen met heel andere ervaringen en perspectieven die ook gehoord mogen (en moeten) worden. Met de vragenlijsten hebben we zoveel mogelijk mensen de mogelijkheid willen bieden om aan het onderzoek mee te doen om zo recht te kunnen doen aan de veelheid en diversiteit aan ervaringen met afstand en adoptie. Per doelgroep is een aparte vragenlijst gemaakt die zoveel mogelijk aansluit bij de gebeurtenissen en onderwerpen die voor die doelgroep relevant zijn, op basis van de literatuurstudie. De vragenlijst bestond uit gesloten en open vragen. De open vragen gaven de respondenten ruimte om toelichting te geven op de gesloten antwoordopties of om de beleving en gevoelens rondom gebeurtenissen te beschrijven.

De vragenlijst is opgesteld aan de hand van de reeds beschikbare bronnen en wetenschappelijke literatuur over afstand en adoptie (zie ook paragraaf 1.3 Literatuurstudie). Ten eerste zijn per doelgroep de belangrijkste thema's geïdentificeerd op basis van de (internationale) literatuur. Deze thema's zijn vervolgens besproken met ervaringsdeskundigen uit de diverse doelgroepen in een aantal consultatiesessies. Daarnaast is expertise ingewonnen van Geertjan Overbeek, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam gespecialiseerd in de ontwikkeling van kinderen en jongeren. Vervolgens zijn bij elk thema vraagstellingen en antwoordcategorieën geformuleerd waarmee een antwoord kan worden gegeven op de onderzoeksvragen die in dit deelonderzoek centraal staan. Hierbij is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van vraagstellingen en antwoordopties uit bestaande vragenlijsten en gevalideerde schalen (combinaties van vragen om een bepaald concept te meten, zie ook Tabel 2.1).

Voor de vraagstellingen over wat er in de ogen van de betrokkenen is gebeurd, wie daarbij betrokken waren en hoe men de afstand, pleegzorg en/of adoptie heeft ervaren in de periode waarin die zich afspeelden en daarna, is het onderzoek van Kenny et al. (2012) als leidraad gebruikt. Ook de onderzoeken van de Radboud Groep (Van den Boomen et al., 2018), het onderzoek naar interlandelijke adoptie (De Regt & Reichhardt, 2021) en onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk (Joint Committee on Human Rights, 2022) zijn als bron gebruikt voor het opstellen van de vragenlijst. Voor het uitvragen van achtergrondkenmerken (burgerlijke staat, hoogst behaalde opleiding, etnische identificatie, religie) is gebruik gemaakt van vraagstellingen die gehanteerd worden in bestaande grootschalige enquêtes, zoals die van het Centraal Bureau voor de Statistiek of het Sociaal en Cultureel Planbureau.

In paragraaf 2.4 formuleren we op basis van de literatuur enkele verwachtingen. Om deze te toetsen zijn de volgende gevalideerde schalen in de vragenlijst opgenomen:

Tabel 2.1
Gebruikte gevalideerde schalen in de vragenlijst voor het toetsen van verwachtingen

Schaal	Meting	Bron
Kwaliteit van leven	6 items van de psychologisch welbevinden-dimensie van de verkorte versie van de Quality of Life meting van de World Health Organization (WHOQOL-bref)	De Vries & Van Heck (1996)
Welzijn	2 items van het CBS die mate van geluk en tevredenheid met het leven meten	Muijsers & Heil (2020)
Psychische gezondheid	5 items van de verkorte versie van de Mental Health Inventory (MHI-5)	Hoeymans et al. (2004)
Sociale contacten	5 items van het SCP die frequentie van contact met anderen meten	Muijsers & Heil (2020)
Eenzaamheid	6 items van de UCLA Loneliness Scale (RULS-6) en 6 items van de ingekorte De Jong Gierveld Eenzaamheidsschaal (dJG-6)	Van Beuningen & de Witt (2016) De Jong-Gierveld & Van Tilburg (2008)
Vertrouwen	3 items van de ESS Social Trust Scale (ESTS) en 4 items uit de Netherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS)	Breyer (2015) De Graaf et al. (2010)
Vertrouwen in instanties	15 items gebaseerd op de vraagstelling van het CBS	Muijsers & Heil (2020)

Om recht te doen aan de diversiteit aan en complexiteit van ervaringen van mensen zijn er ook open vragen in de vragenlijst opgenomen. Dit betreft vragen naar de beleving van of gevoelens over gebeurtenissen. Daarnaast is bij een deel van de gesloten vragen ruimte gegeven voor toelichting.

De thema's en vraagstellingen zijn diverse keren besproken met de begeleidingscommissie en onderzoekers van de andere deelonderzoeken. Daarnaast hebben we gesproken met vertegenwoordigers van belangengroepen van vrouwen die een kind hebben afgestaan en mensen die als kind zijn afgestaan. In deze gesprekken zijn de thema's besproken die volgens hen een plaats zouden moeten krijgen in de vragenlijst en met welke terminologie verschillende thema's het best konden worden aangeduid. Voor het *live*-gaan van de vragenlijst is deze verschillende keren getest met mensen uit de verschillende doelgroepen.

2.1.3 Diepte-interviews: oral history

De diepte-interviews stelden ons in staat om inzicht te krijgen in de geleefde ervaringen van de betrokkenen, de emoties die daarbij komen kijken en de betekenis die zij geven aan de gebeurtenissen. Hiervoor gebruiken we de *oral history* methode. Dit is een methode om een stem te geven aan de mensen of groepen die (nog) niet of minder zijn gehoord in de geschiedenis (Gluck & Patai, 1991). De *oral history* interviews beogen, in tegenstelling tot vragenlijsten, weinig te sturen en zo de meest belangrijke ervaringen volgens de geïnterviewde zelf te verzamelen. Het is een methode die het ritme kan volgen van een gesprek, zodat beide partijen (de interviewer en de geïnterviewde) zich op hun gemak kunnen voelen en thema's die voor de geïnterviewde belangrijk zijn naar voren kunnen brengen. De interviews kunnen voor de geïnterviewden een kans bieden om verhalen te delen waar in het leven van alledag niet altijd ruimte voor is, wat als waardevol en verlichtend ervaren kan worden (Weiss,1995).

Op basis van thema's uit de literatuur, gesprekken met ervaringsdeskundigen en de reeds ingestuurde verhalen is er een topiclijst ontwikkeld voor de diepte-interviews. Deze topiclijst diende als leidraad tijdens de *oral history* interviews, om op terug te kunnen vallen indien het gesprek daarom zou vragen.[3] De topiclijst is aangepast per doelgroep, omdat elke doelgroep andere ervaringen heeft (zie Bijlage 2a). Aan het begin van de topiclijst stonden instructies beschreven voor de interviewer. Het doel van de instructie was tweeledig. De interviewer kon benadrukken dat er geen gestructureerde vragenlijst werd gebruikt, maar dat de regie over het te vertellen verhaal bij de geïnterviewde lag. De interviewer kon op basis van een paar

[3] Om een *oral history* diepte-interview uit te voeren is het belangrijk niet te veel te sturen en open vragen te stellen. Deze interviewtechniek is bekend bij de onderzoekers, maar om te zorgen dat alle interviewers met een vergelijkbare techniek de interviews zouden afnemen is er een training gevolgd. Deze is gegeven door 'Sprekende Geschiedenis', het knooppunt voor Oral History.

voorbeeldvragen het gesprek op gang brengen, zoals 'hoe had u zich voorbereid op het interview?', of "waren er al specifieke dingen die door u heengingen in de dagen voorafgaand aan het interview?'. Daarnaast bood de instructie de waarborg dat de vijf onderzoekers de topiclijst op eenzelfde manier zouden gebruiken en op vergelijkbare wijze zouden doorvragen. Vragen die de interviewer kon stellen bij specifieke thema's waren bijvoorbeeld: "zou u daar wat meer over kunnen vertellen?', of "kunt u mij meenemen naar die tijd en dat moment, wat gebeurde er toen?'. Als het interview stilviel stelde de interviewer een vervolgvraag om het gesprek weer op gang te brengen. Dit was een open vraag om sturing door de interviewer te voorkomen. Vaak was een korte stilte voldoende om het gesprek weer op gang te krijgen.

2.1.4 Ingestuurde verhalen

De email en postbus van het onderzoek waren geopend voor iedere betrokkene die de eigen op schrift gestelde levensgeschiedenis wilde insturen. Dit zijn bijvoorbeeld kopieën van interviewverslagen uit het eerdere onderzoek (zie 'Woord vooraf') of ervaringsverhalen die mensen zelf opgetekend hebben.
De ingestuurde verhalen geven een gedetailleerd beeld van de gebeurtenissen en de gevoelswereld rondom afstand en adoptie van de deelnemers zelf, en van overige betrokkenen. Zo zijn er mensen die als kind zijn afgestaan die in hun ingestuurde verhalen de ervaringen van hun biologische ouders delen op basis van hun gesprekken met elkaar en eigen dossieronderzoek, omdat hun biologische ouders bijvoorbeeld al zijn overleden. De ingestuurde verhalen geven de deelnemers de ruimte om te vertellen wat voor henzelf belangrijk is in hun geschiedenis en ervaringen met afstand en adoptie, en geven een beeld van hoe zij zelf betekenis aan hun verhaal geven.

2.2 Doelgroepen en wervings- en aanmeldingsprocedures

2.2.1 Doelgroepen: in- en exclusiecriteria

De doelgroepen van dit onderzoek zijn mensen die tussen 1956 en 1984 te maken kregen met afstand en adoptie in Nederland. Daarbij is expliciet geworven op de volgende groepen deelnemers:

- Vrouwen die meteen of kort na de geboorte afstand deden van hun kind. Deze afstand kan hebben plaatsgevonden onder meer of minder dwang of drang vanuit haar omgeving of ook vrijwillig. Dit kind is geadopteerd of in een andere context grootgebracht;
- Mannen van wie het kind is afgestaan. Hierbij kan het gaan om mannen die vanaf het begin op de hoogte waren van de zwangerschap en/of afstand van het kind of die daar op latere leeftijd achter kwamen;
- Mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd of in een andere context grootgebracht (zoals in een pleeggezin of instelling);
- Mensen die een afgestaan kind hebben geadopteerd of anderszins grootgebracht;
- Naasten van de genoemde mensen, in wier levensgeschiedenis de afstand en adoptie van invloed is geweest.

Mensen vielen in de onderzoeksdoelgroep wanneer *minimaal één* van de verschillende stadia van het *binnenlandse* afstands- en adoptieproces (zwangerschap en geboorte, afstand, adoptie of andere plaatsing) plaatsvond tussen 1 januari 1956 en 31 december 1984.

2.2.2 De wervingsprocedure

Er is via verschillende kanalen aandacht geschonken aan het onderzoek van de commissie als geheel en de drie deelonderzoeken daarbinnen:

De commissie binnenlandse afstand en adoptie (CBAA):

- Interviews van de voorzitter van de commissie in Dagblad *Trouw* en bij Radio 1;
- Bezoek van de voorzitter aan verschillende belangengroepen;
- Persbericht (overgenomen door verschillende (regionale) kranten);
- Interview van de voorzitter met Nienke, als kind afgestaan, gedeeld via cbaa.nl en de kanalen van Atria (nieuwsbrief, sociale media);
- Interview met Jessica, als kind afgestaan, i.s.m. *Libelle*, ook gedeeld via de kanalen van *Libelle* en Atria;
- Filmpje met de voorzitter gedeeld in de Facebookgroep van Meldpunt Adoptie;
- Bulletins 3 t/m 7 (nieuwsbrief van de commissie).

Deelonderzoek Atria:

- Wervingsposts via LinkedIn en de nieuwsbrief van Atria en via LinkedIn van Emancipator, de organisatie voor mannenemancipatie, om ook mannen/vaders te bereiken. Ook de interviews met Nienke en *Libelle* zijn gedeeld via Instagram en LinkedIn;
- In de aanmeldpagina, bevestigingsmail, vragenlijst en FAQ-pagina's werden mensen gewezen op de mogelijkheid de link naar de aanmeldpagina te delen met mensen waarvan ze verwachten dat deze geïnteresseerd kunnen zijn om mee te doen (sneeuwbal-methode);
- Op de aanmeldpagina op de website van Atria stond een korte video met uitleg over het onderzoek;
- Door middel van een gerichte Facebook-campagne is extra inzet gepleegd op het vinden van biologische vaders;
- Er is contact gezocht met de belangengroep van adoptieouders en verzocht een bericht te delen via hun Facebookkanaal;
- Er is eind januari 2024 een herinneringsmail gestuurd naar alle aanmelders om mensen te vragen die nog niets hadden ingestuurd, dat alsnog te doen.

2.2.3 De aanmeldprocedure

De aanmelding voor dit onderzoek verliep via een website van de commissie (cbaa.nl). Op deze website werd de opdracht van de commissie toegelicht, alsook de drie deelonderzoeken. Via een knop met de tekst 'meedoen' werden potentiële deelnemers doorverwezen naar de aanmeldpagina voor het deelonderzoek 'Ervaringen met binnenlandse afstand en adoptie' op de website van Atria. Op deze pagina stond informatie over dit deelonderzoek, wie mee kon doen, en een korte video waarin geïnteresseerden op een laagdrempelige manier werd uitgelegd hoe zij zich konden aanmelden voor het onderzoek. Bij aanmelding konden deelnemers zich opgeven voor één of meerdere onderdelen van het deelonderzoek. Iedereen die zich aanmeldde voor het onderzoek kreeg de vragenlijst per e-mail toegestuurd. Daarnaast konden mensen een opgetekend verhaal insturen en zich opgeven voor een diepte-interview. In samenspraak met Atria heeft de commissie de aanmeldtermijn enkele keren verlengd. De sluitingsdatum was uiteindelijk 31 januari 2024, insturen van de vragenlijst of een levensgeschiedenis was mogelijk tot respectievelijk 8 februari en 18 februari 2024. Uiteindelijk hebben zich in totaal 372 mensen aangemeld voor het onderzoek.

2.3 Uitvoering en verloop dataverzameling

2.3.1 Afname van de vragenlijst

De vragenlijst is afgenomen tussen 18 oktober 2023 en 8 februari 2024. Iedereen die zich voor het onderzoek had aangemeld heeft de vragenlijst gekregen. De vragenlijst is op verschillende manieren afgenomen, om tegemoet te komen aan respondenten die moeite hebben met een digitale of schriftelijke vragenlijst. Bij de aanmelding (zie: paragraaf 2.2 Doelgroepen en werving) is aan mensen die deel wilden nemen gevraagd op welke wijze zij de vragenlijst wilden invullen: digitaal, op papier, of telefonisch.

De digitale vragenlijst is afgenomen in Qualtrics, een digitale toepassing om vragenlijsten te ontwerpen en digitaal af te nemen. Respondenten die zich hadden aangemeld voor de digitale vragenlijst ontvingen een mail op het door hen opgegeven e-mailadres met daarin een link naar de vragenlijst. In de digitale vragenlijst werd eerst informatie gegeven over het onderzoek en om toestemming *(informed consent)* voor het opslaan en gebruiken van de antwoorden gevraagd (zie Bijlage 2b), waarna een pagina volgde met instructies. Daarna vulde de respondent in tot welke doelgroep diegene behoort. Op basis hiervan werd de respondent naar een blokje selectievragen geleid dat paste bij diens doelgroep. In deze selectievragen werd gecontroleerd of de respondent tot de doelgroep behoort. Wanneer in deze vragen niet kon worden vastgesteld dat de respondent op minimaal één wijze met binnenlandse afstand en/of adoptie tussen 1956 en 1984 te maken heeft gehad, werd de respondent naar het einde van de vragenlijst geleid en bedankt voor diens tijd. Kon dit wel worden vastgesteld, dan werd de respondent naar de betreffende vragenlijst voor de doelgroep geleid.

Respondenten konden er ook voor kiezen de vragenlijst schriftelijk in te vullen. In dit geval werd hen bij aanmelding om adresgegevens gevraagd. Respondenten kregen vervolgens een uitgeprinte versie van de

vragenlijst en een antwoordenvelop toegestuurd. Deze vragenlijst was identiek aan de online versie, met het verschil dat de routing (de 'route' door de vragenlijst) bestond uit aanwijzingen voor de respondent in plaats van een in Qualtrics voorgeprogrammeerde routing. De respondent werd gevraagd de ingevulde vragenlijst in de antwoordenvelop te versturen naar Atria. De vragenlijsten die op deze wijze werden ontvangen werden vervolgens door de onderzoekers anoniem ingevuld in de digitale vragenlijst in Qualtrics, waarna de papieren werden vernietigd.

Respondenten konden er tevens voor kiezen de vragenlijst telefonisch in te vullen. In dit geval werden zij op een tijdstip naar keus opgebeld door een van de onderzoekers. De onderzoeker opende de digitale vragenlijst in Qualtrics, las de vragen voor aan de respondent, en vulde de antwoorden direct in de digitale vragenlijst in Qualtrics in.

Omdat de aanmeldingen en respons op de vragenlijst bij met name mannen achterbleef bij de andere doelgroepen zijn er aanvullende inspanningen gedaan om mensen uit deze doelgroep te werven (zie 2.2.2 De wervingsprocedure).

Uiteindelijk hebben 312 mensen de vragenlijst volledig (268 personen) of grotendeels (44 personen) ingevuld. De groep deelnemers bestond uit:
- 47 vrouwen die een kind hebben afgestaan;
- 7 mannen van wie een kind is afgestaan;
- 218 mensen die als kind zijn afgestaan;
- 16 mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht;
- 24 naasten van mensen die met afstand en adoptie te maken hebben gehad.

De ingevulde vragenlijsten zijn na de sluitingsdatum verwerkt in SPSS (een statistisch software-programma). Eventuele identificerende informatie in de open antwoorden is gepseudonimiseerd.[4]

2.3.2 Afname van de diepte-interviews

Bij de aanmelding voor het onderzoek konden mensen aangeven of ze in aanmerking wilden komen voor een diepte-interview. Omdat we niet iedereen konden interviewen, hebben we via loting bepaald welke personen werden uitgenodigd voor een diepte-interview.

De loting is uitgevoerd na sluiting van de online aanmeldingstermijn. Per doelgroep is een willekeurige steekproef van vijf personen getrokken uit het totale bestand van deelnemers die zich voor een diepte-interview hadden aangemeld. Hierbij is zo veel mogelijk rekening gehouden met een spreiding van deelnemers over de periode van afstand, leeftijd, geloof en geslacht. Omdat slechts vier mannen van wie het kind is afgestaan zich hadden aangemeld voor een diepte-interview is in deze groep iedereen uitgenodigd. Vervolgens zijn alle mensen die zich hebben aangemeld voor een interview via e-mail op de hoogte gesteld of zij wel of niet zijn uitgenodigd voor een interview. De mensen die niet zijn uitgenodigd voor een interview is de mogelijkheid geboden om alsnog hun levensgeschiedenis of verhaal in te sturen.

Eén onderzoeker interviewde alle ingelote personen in één doelgroep en kon zo meer zicht krijgen op de diversiteit aan ervaringen binnen de doelgroep. Nadat een ingelote deelnemer had aangegeven beschikbaar te zijn voor een interview, plande de onderzoeker een telefonisch voorgesprek in. Hierin legde de onderzoeker nogmaals het doel van het onderzoek uit, kon de deelnemer vragen stellen, en was er een eerste kennismaking om een gevoel van vertrouwen en bekendheid op te bouwen. We kregen regelmatig terug van geïnterviewden dat ze dit erg fijn vonden. Tijdens dit telefoongesprek bespraken de onderzoeker en de geïnterviewde samen waar en wanneer het interview zou worden gehouden.

De keuze voor de plaats werd bepaald door de geïnterviewde. Dit was bijvoorbeeld bij diegene thuis, op een locatie in Utrecht, of op het kantoor van Atria in Amsterdam. De thuissetting van veel interviews droeg bij aan een goede sfeer. Sommige deelnemers vonden het juist fijn om op een 'neutrale' plek

[4] Het vervangen van identificerende informatie (bijvoorbeeld namen, maar ook woonplaats en dergelijke) door versleutelde gegevens (bijvoorbeeld een code). Dit maakt het moeilijker om deze gegevens te herleiden naar personen.

geïnterviewd te worden. Bij de interviews op een locatie in Utrecht of op het kantoor van Atria konden privacy en sfeer eveneens worden gewaarborgd. Bij sommige interviews was nog iemand anders aanwezig bij het interview op verzoek van de geïnterviewde, bijvoorbeeld de partner van de geïnterviewde. De gesprekken werden opgenomen met een opnameapparaat, vervolgens getranscribeerd en gepseudonimiseerd, waarna de opname werd verwijderd.

Per doelgroep zijn vijf mensen geïnterviewd, op de mannen van wie een kind is afgestaan na. Uit die groep zijn vier personen geïnterviewd. De duur van de interviews was gemiddeld 90 minuten en varieerde van 45 minuten tot 3 uur. De interviews riepen verschillende emoties op bij de geïnterviewden. Toch werden de interviews over het algemeen als prettig ervaren, doordat mensen op hun manier hun eigen ervaringen konden delen en het gevoel hadden dat er echt naar hen werd geluisterd.

2.3.3 Ingestuurde verhalen

Mensen die niet de gelegenheid hadden om de vragenlijst in te vullen of deel te nemen aan een interview konden toch aan het onderzoek bijdragen door hun ervaringen met afstand en adoptie schriftelijk met de onderzoekers te delen. Mensen konden tot 18 februari 2024 hun verhaal insturen. De ingestuurde verhalen zijn na binnenkomst gepseudonimiseerd.

We hebben 53 ingestuurde verhalen ontvangen. Het ging hierbij om:
- 13 verhalen van vrouwen die een kind hebben afgestaan;
- 1 verhaal van een man van wie een kind is afgestaan. Deze persoon is ook geïnterviewd;
- 35 verhalen van mensen die als kind zijn afgestaan;
- 3 verhalen van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht. Twee van hen zijn ook geïnterviewd;
- 1 verhaal van een naaste.

De omvang van de verhalen liep uiteen van een paar pagina's tot een heel boek.

2.4 Analysemethoden voor de verkregen gegevens

2.4.1 Kwantitatieve analyse

De onderzoeksgegevens uit de vragenlijst zijn op een kwantitatieve manier geanalyseerd. Op de antwoorden op de gesloten vragen zijn beschrijvende analyses gedaan in SPSS (een statistisch softwareprogramma). Hierbij gaat het vooral om frequentieverdelingen van hoe vaak welke antwoorden zijn gegeven (zie Bijlage 4 voor de frequentieverdelingen van alle gesloten vragen per doelgroep). De open antwoorden zijn bekeken om eventuele ontbrekende antwoorden aan te vullen of te nuanceren. Per doelgroep hebben we voor elke open vraag de overeenkomsten en verschillen in de antwoorden van de respondenten globaal geanalyseerd en samengevat. Deze bevindingen gebruiken we als verdieping op de antwoorden op de gesloten vragen en illustreren we met quotes uit de open antwoorden.

Daarnaast zijn er voor vrouwen die een kind hebben afgestaan en mensen die als kind zijn afgestaan ook toetsende analyses gedaan om te onderzoeken of er significante verschillen zijn in de eigen groep (voor zover aantallen dat toelaten) en met de algehele Nederlandse bevolking. Hiervoor hebben we in SPSS schalen gemaakt van de in de vragenlijst opgenomen indicatoren[5] en vervolgens een toets uitgevoerd op significante verschillen in de gemiddelden op deze schalen tussen groepen. Voor een uitgebreide beschrijving van de toetsende analyses zie Bijlage 3.

Voor de toetsende analyses hebben we op basis van de bestudeerde literatuur (zie paragraaf 1.3) een aantal verwachtingen opgesteld.

[5] De indicatoren waren over het algemeen zeer goed schaalbaar, met *Cronbach's alpha's* van boven 0,8 voor zowel de vrouwen die een kind hebben afgestaan als de mensen die als kind zijn afgestaan

Verwachtingen voor vrouwen die een kind hebben afgestaan:

Vrouwen die een kind hebben afgestaan ervaren gemiddeld
a) een mindere kwaliteit van leven;
b) minder welzijn;
c) een minder goede psychische gezondheid;
d) minder sociale contacten/steun;
e) meer eenzaamheid;
f) minder vertrouwen in de overheid en instituties;
dan de algehele bevolking.

Eventuele onderlinge verschillen in deze groep hangen samen met
a) of de afstand al dan niet vrijwillig was;
b) wie daarbij een rol speelden (bijvoorbeeld ouders of instanties);
c) of zij minderjarig of meerderjarig waren;
d) of zij wel of geen contact met kind hebben;
e) of zij wel of niet konden praten over de afstand in hun omgeving;
f) de mate van steun die zij hebben ervaren;
g) in welke periode de afstand plaatsvond.

Verwachtingen voor mensen die als kind zijn afgestaan:

Mensen die als kind zijn afgestaan ervaren gemiddeld
a) een mindere kwaliteit van leven;
b) minder welzijn;
c) een minder goede psychische gezondheid;
d) minder sociale contacten/steun;
e) meer eenzaamheid;
f) minder vertrouwen in de overheid en instituties;
dan de algehele bevolking.

Eventuele onderlinge verschillen in deze groep hangen samen met
a) de leeftijd waarop iemand is afgestaan of geadopteerd;
b) of er sprake was van wel of geen formele adoptie of het opgroeien in een instelling;
c) of er wel of geen openheid was;
d) of er negatieve ervaringen waren in de jeugd;
e) in welke periode de afstand plaatsvond.

2.4.2 Kwalitatieve analyse

Diepte-interviews

De onderzoeksgegevens uit de *oral history* diepte-interviews zijn geanalyseerd op basis van een combinatie van een thematische analyse en reflectieve thematische analyse (*reflective thematic analysis* (RTA)) (Braun & Clarke, 2013; Byrne, 2022). De focus is gelegd op betekenisgeving van ervaringen. Deze methode houdt rekening met de subjectieve aard van de interviews en verhalen waaruit kan worden geput.

Drie onderzoekers hebben voor elke doelgroep de interviewtranscripten geanalyseerd door middel van open codering *(open coding)*. Dit betekent dat er tijdens het lezen van de transcripten codes en concepten naar voren komen die worden gekoppeld aan citaten of delen van het transcript. Dit is een inductieve analyse en wordt ook wel beschreven als een *'bottom-up'* aanpak (Bingham & Witkowsky, 2022). Elke onderzoeker die een specifieke doelgroep had gesproken is in een bijeenkomst aangesloten gedurende deze eerste analysestap van *open coding*. Zo kon de positie en ervaring van de onderzoeker die geïnterviewd had bijdragen aan de interpretatie van de data en de codes die daaruit voortkwamen. Tijdens de analyse is gefocust op wat de ervaringen en gebeurtenissen betekenen voor of vanuit de

respondenten zelf. Als er werd gesproken over de gevoelswereld van een ander persoon dan de respondent zelf, is dit ook zo meegenomen in de analyse.

Als tweede analysestap in het iteratieve proces hebben twee onderzoekers de geïdentificeerde codes of concepten geclusterd tot een thematisch overzicht. Dit overzicht laat zien welke thema's naar voren komen uit de analyse en in de meeste interviews benoemd zijn. Binnen elk thema is de diversiteit aan ervaringen zoveel mogelijk beschreven. Deze twee stappen zijn door twee onderzoekers een aantal keer herhaald door de (sub)thema's te toetsen aan de interviews, deze te bespreken met de personen die de interviews hebben afgenomen en indien nodig de (sub)thema's aan te passen of anders te verwoorden. Dit proces is in samenspraak met de twee onderzoekers uitgevoerd tot consensus is bereikt (Armstrong et al. 1997).

Ingestuurde verhalen
De ingestuurde verhalen zijn in een eerste analysestap bij het opstellen van de interview topiclist als bron meegenomen. De ingestuurde verhalen zijn door *close reading* bestudeerd en vervolgens zijn de opvallende thema's en onderwerpen beschreven en toegekend aan de verhalen.

In de volgende analysestap heeft een andere onderzoeker de verhalen nogmaals kritisch bestudeerd. Hier is een deductieve thematische analyse *(deductive thematic analysis)* toegepast. Dit is een methode waarmee je een vooropgestelde thematische analyse, of theorie, kunt testen. Dit wordt ook wel een *'top-down'* methode genoemd (Bingham & Witkowsky 2022). Dit is uitgevoerd door de thematische analyse van de diepte-interviews als basis te nemen. De onderzoeker toetst op deze manier of vergelijkbare thema's in de ingestuurde verhalen naar voren komen, en kijkt specifiek naar welke thema's (of subthema's) nog niet zijn genoemd of beschreven. Zo kunnen op basis van de ingestuurde verhalen aanvullende of nieuwe (sub)thema's benoemd worden die antwoord geven op de onderzoeksvragen.

2.4.3 Synthese kwalitatieve en kwantitatieve bevindingen
In een laatste overstijgende stap zijn de resultaten van de analyse op de antwoorden van de vragenlijsten, de diepte-interviews en de ingestuurde verhalen met alle onderzoekers bediscussieerd en aan elkaar getoetst tot consensus is bereikt. Er is eerst per doelgroep gekeken wat er op basis van de analyses van de gegeven antwoorden kon worden geconcludeerd. Hieruit volgden vergelijkbare en aanvullende of contrasterende perspectieven op de geleefde ervaringen met afstand en adoptie van de betreffende doelgroep. Vervolgens is voor alle vijf de doelgroepen samen bekeken welke ervaringen – in dezelfde maatschappelijke context en tijdsperiode – vergelijkbaar of juist verschillend waren. Hierbij gaat het dus om wat alle betrokkenen verbindt of juist onderscheidt en welke overkoepelende conclusies we daaruit kunnen trekken.

2.5 Ethische onderzoeksaspecten en privacy

Gezien de voorgeschiedenis van het onderzoek, en de impact die het onderzoek kan hebben voor de betrokkenen, heeft Atria het onderzoek met uiterste zorgvuldigheid opgezet en uitgevoerd, met aandacht voor de bescherming van de privacy van de deelnemers en voor de mogelijke emoties die het onderzoek kan oproepen. Hiertoe hebben we diverse maatregelen getroffen, die we hieronder beschrijven.

Atria heeft de opzet van het deelonderzoek ethisch laten toetsen. Deze toetsing is uitgevoerd door de ethische commissie van de Faculteit *Health, Medicine and Life Sciences* van de Universiteit van Maastricht (Niet-WMO Verplicht Research Ethics Committee, FHML-REC). De commissie heeft de onderzoeksopzet op de volgende aspecten beoordeeld:
1. de gegevens die in het kader van het onderzoek worden verzameld, bewerkt en bewaard;
2. de wijze waarop de gegevens en privacy van deelnemers worden beschermd;
3. de wijze waarop wordt voldaan aan de standaarden voor wetenschappelijke integriteit.
De ethische commissie heeft de onderzoeksopzet op 20 september 2023 goedgekeurd (FMHL-REC/2023/087).

Alle onderzoekers die aan het onderzoek hebben meegewerkt beschikken over een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) en hebben een geheimhoudingsverklaring getekend.

Met oog op een zorgvuldige verwerking van de onderzoeksgegevens heeft Atria een Data-managementplan (DMP) opgesteld. Het plan omschrijft in detail welke gegevens worden ver-zameld, hoe deze worden opgeslagen, verwerkt, gedocumenteerd en gearchiveerd dan wel vernietigd. Daarnaast is omschreven hoe de privacy van de deelnemers wordt gewaarborgd en wie daarvoor verantwoordelijk is. In de ethische toetsing is ook het DMP beoordeeld.

De anonieme onderzoeksdata worden gedurende 10 jaar opgeslagen in een beveiligd digitaal bestands-archief van Atria, ingaande vanaf de start van het onderzoek en zijn niet openbaar toegankelijk. We bewaren alleen onderzoeksdata die relevant zijn voor wetenschappelijke doeleinden zoals het controleren of repliceren van het onderzoek. Atria volgt hiermee de richtlijn van de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) om onderzoeksdata tenminste tien jaar te bewaren.

Bij de aanmelding voor het onderzoek zijn alleen gegevens verzameld die noodzakelijk zijn om de deelnemers te kunnen benaderen over het onderzoek, om te bepalen tot welke doelgroep zij behoren en om een gestratificeerde loting te kunnen doen voor de diepte-interviews.

In de kwantitatieve dataverzameling is op verschillende manieren rekening gehouden met de privacy van de respondenten en gevoeligheid van het onderwerp. Voor aanvang van de vragenlijst kregen de respondenten een introductietekst te zien met informatie over deelname aan het onderzoek en de vragenlijst, anonimiteit en vertrouwelijkheid van de gegevens, waarborging van privacy, verwerking en opslag van gegevens en hoe iemand zich kan terugtrekken uit het onderzoek. Daarnaast is de respondenten een toestemmingsformulier voorgelegd. De deelnemer kon pas beginnen aan de vragenlijst na het lezen van de informatie en het geven van toestemming voor deelname aan het onderzoek en het gebruik van de anonieme gegevens voor het onderzoek *(informed consent)* (zie Bijlage 2b). Na afname zijn de vragenlijstdata door de datamanagers nagelopen op persoonlijke of identificeerbare informatie. Deze informatie is gepseudonimiseerd. Papieren vragenlijsten zijn direct na invoer vernietigd.

Om de privacy te waarborgen is ervoor gekozen de vragenlijst *volledig anoniem* af te nemen. Dat betekent concreet dat er geen koppeling is gelegd tussen de ingevulde gegevens in de vragenlijst en de (contact) gegevens die de deelnemers hebben achtergelaten bij hun aanmelding. Respondenten kregen wel de optie om hun deelname aan het onderzoek ongedaan te maken, en hun ingevulde vragenlijst te laten vernietigen. Hiertoe ontving iedere respondent een referentienummer na het invullen van de vragenlijst, met het verzoek deze te bewaren. Het referentienummer werd ook opgeslagen in Qualtrics. Een verzoek van een respondent om de ingevulde vragenlijst te vernietigen kon aan de hand van het referentie-nummer worden uitgevoerd. Eén persoon heeft van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. Van deze persoon zijn alle contactgegevens en de ingevulde vragenlijst vernietigd en dus ook niet meegenomen in dit onderzoek.

De onderzoekers hebben er zorg voor gedragen dat formuleringen in de vragenlijst zo veel mogelijk aansloten bij de ervaringen van respondenten, zoals ook bij de ontwikkeling van de website en het aanmeldformulier is gebeurd. Ook deze formuleringen zijn gecontroleerd door de belangengroepen, experts, en de commissie.

Aan respondenten werd in het instructieformulier aangegeven dat de vragenlijst mogelijk emoties oproept. Respondenten kregen daarom tijdens het invullen van de digitale vragenlijst de mogelijkheid om te pauzeren. Wanneer zij later de vragenlijst opnieuw openden, konden zij verder met invullen vanaf het punt waar zij gebleven waren. Tevens is aan het einde van de vragenlijst informatie opgenomen over waar de respondent na het invullen terecht kon met vragen of emoties die door het invullen werden opgeroepen, waaronder Slachtofferhulp Nederland.

Om de privacy en vertrouwelijkheid van de gegevens uit de diepte-interviews te waarborgen, heeft elke geïnterviewde een toestemmingsformulier moeten tekenen (zie Bijlage 2b). Dit formulier en de begeleidende informatiebrief hebben de deelnemers ruim voorafgaand aan het interview toegestuurd gekregen zodat zij dit rustig konden doorlezen. Voorafgaand aan het interview namen onderzoeker en geïnterviewde het formulier gezamenlijk door, waarna beide partijen het formulier ondertekenden. Na afloop van het interview had de geïnterviewde de mogelijkheid om op het formulier aan te geven of bepaalde passages van het gesprek buiten het onderzoek dienden te blijven.

Daarnaast is er bij de diepte-interviews veel aandacht besteed aan het creëren van vertrouwelijkheid tussen de onderzoeker en de geïnterviewde, door onder andere het voorgesprek, het kiezen van een datum en locatie voor het interview naar de wensen van de geïnterviewde, een uitleg over het doel van het onderzoek en hoe de gegevens worden verwerkt, en een toelichting op de *oral history* methode waarin het verhaal van de geïnterviewde centraal staat.

De privacy van deelnemers aan de diepte-interviews en van de mensen die een verhaal hebben ingestuurd is gewaarborgd door de transcripten van de interviews en de ingestuurde verhalen te pseudonimiseren. Dat houdt in dat alle identificatiegegevens (persoonsgegevens waarmee personen direct of indirect te herkennen zijn) vervangen zijn door een pseudoniem. Hiervoor is een protocol opgesteld.

Omdat de verhalen van de mensen die hebben deelgenomen aan het onderzoek met regelmaat aangrijpend waren en ook bij de onderzoekers zelf emoties kon oproepen (zie Woord vooraf) is er ook rekening gehouden met nazorg voor de onderzoekers. Aan elke onderzoeker is een andere onderzoeker uit het team toegewezen als *'buddy'*. Daarnaast hebben de onderzoekers twee keer een intervisie-bijeenkomst gehouden onder begeleiding van een ervaren medewerker van Sprekende Geschiedenis, gespecialiseerd in de *oral history* methode.

Gedurende de aanmeldtermijn heeft Atria een telefoondienst (twee middagen per week) en e-mailadres (ervaringenvanmensen@atria.nl) aangeboden voor het stellen van vragen rondom het onderzoek en de aanmelding en tevens voor het insturen van verhalen. Van beide diensten is door deelnemers gebruik gemaakt, van de e-mailmogelijkheid het meest.

3. Resultaten uit de vragenlijsten

In dit hoofdstuk beschrijven we per doelgroep de resultaten van de kwantitatieve vragenlijsten. De onderwerpen die in de vragenlijst zijn uitgevraagd zijn vastgesteld op basis van de literatuur en gesprekken met ervaringsdeskundigen en experts en verschillen per doelgroep. We bespreken achtereenvolgens de resultaten van vrouwen die een kind hebben afgestaan, mannen van wie een kind is afgestaan, mensen die als kind zijn afgestaan, pleeg- en adoptieouders, en naasten. Elk deelhoofdstuk begint met een beschrijving van de respons en de achtergrondkenmerken van de respondenten die de vragenlijst hebben ingevuld in de betreffende doelgroep. Vervolgens geven we per onderwerp in de vragenlijst beschrijvende analyses van de antwoorden van de respondenten op de gesloten en open vragen door middel van frequentieverdelingen en anonieme quotes uit de open antwoorden ter illustratie. Sommige cijfers presenteren we in tabellen in dit hoofdstuk. Andere noemen we alleen in tekst en dan verwijzen we naar de bijbehorende tabel in Bijlage 4. De verdelingen van de deelnemers aan de vragenlijst over alle gesloten vragen in de vragenlijst zijn te vinden in de bijlage.

Naast de beschrijvende analyses hebben we voor de vrouwen die een kind hebben afgestaan en de mensen die als kind zijn afgestaan toetsende analyses gedaan om de verwachtingen die we hebben opgesteld (zie Hoofdstuk 2, paragraaf 2.4) te toetsen. De uitkomsten van die analyses beschrijven we kort in dit hoofdstuk. Voor een uitgebreide beschrijving van de toetsende analyses verwijzen we naar Bijlage 3.

3.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan

3.1.1 Respons en achtergrondkenmerken

De vragenlijst is ingevuld door 47 vrouwen die een kind hebben afgestaan. Van hen hebben 44 vrouwen de vragenlijst volledig doorlopen en drie maar voor een deel[6]. In Tabel 3.1.1 staan de achtergrondkenmerken van deze vrouwen.

Tabel 3.1.1

Achtergrondkenmerken van de vrouwen die een kind hebben afgestaan (N = 47)

	N	%
Geboortejaar		
Voor 1946	2	4%
1946-1950	14	30%
1951-1955	12	26%
1956-1960	9	19%
1961-1965	2	4%
1966-1970	1	2%
Dat zeg ik liever niet	7	15%
Burgerlijke staat*		
Gehuwd	20	43%
Geregistreerd partnerschap	4	9%
Samenwonend met partner/LAT-relatie	4	9%
Weduwe/weduwnaar	3	6%
Officieel gescheiden	11	23%
Gescheiden levend	1	2%
Nooit getrouwd en nooit geregistreerd partnerschap	4	9%
Anders	1	2%

[6] De antwoorden op de vragen die deze drie vrouwen wel hebben ingevuld zijn ook in de resultaten meegenomen.

	N	%
Etnische identificatie*		
Nederlands	45	96%
Antilliaans, Arubaans, Surinaams	3	6%
Indisch, Indonesisch	2	4%
Marokkaans, Turks	2	4%
Anders	1	2%
Dat zeg ik liever niet	1	2%
Hoogst voltooide opleiding		
Basisschool, lagere onderwijs, VGLO	1	2%
LBO, VMBO-B, VMBO-K, praktijkonderwijs, LHNO, LAVO, LTS, Huishoudschool	3	6%
MAVO, VMBO-T, ULO, MULO, 3-jarige HBS	4	9%
MBO, MTS	5	11%
HAVO, MMS	3	6%
VWO, HBS, Gymnasium, Atheneum	1	2%
HBO, HTS, HEAO, Kweekschool, Sociale of Pedagogische Academie	20	43%
Universitaire Bachelor, Universitaire Master, Drs	7	15%
Doctoraat, gepromoveerd	2	4%
Dat zeg ik liever niet	1	2%
Religie		
Geen religie of levensbeschouwing	31	66%
Rooms-katholiek	2	4%
Protestants of andere christelijke kerk of groep	2	4%
Boeddhisme	2	4%
Een andere religie of levensbeschouwing	3	6%
Humanisme	4	9%
Onbekend	3	6%
Religieuze opvoeding*		
Geen religie of levensbeschouwing	8	17%
Rooms-Katholiek	27	57%
Protestants	8	17%
Ander christelijk geloof	1	2%
Onbekend	3	6%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

De groep vrouwen die de vragenlijst heeft ingevuld is grotendeels (75%) in de jaren 1946-1960 geboren. Deze vrouwen waren bij invullen van de vragenlijst tussen de 63 en 78 jaar oud. Vrijwel alle vrouwen zijn gehuwd of gescheiden en identificeren zich als Nederlands. De deelnemende vrouwen zijn opvallend vaak theoretisch geschoold: 62 procent heeft een opleiding voltooid die vergelijkbaar is met het huidige HBO of WO. Over het algemeen zijn theoretisch geschoolde mensen vaker geneigd om deel te nemen aan onderzoek. Hier lijkt ook in ons onderzoek sprake van te zijn. Twee derde van de vrouwen hangt momenteel geen religie of levensbeschouwing aan, terwijl 76 procent wel in een christelijk geloof is opgevoed. Dit was met name het Rooms-katholieke geloof (57%).

Tabel 3.1.2

Kenmerken van het (eerste) afgestane kind van vrouwen die een kind hebben afgestaan (N = 47)

	N	%
Aantal afgestane kinderen		
Een	42	89%
Twee	5	11%
Geboortejaar eerste kind		
1961-1965	3	6%
1966-1970	27	57%
1971-1975	8	17%
1976-1980	6	13%
1981-1985	3	6%
Jaar van afstand eerste kind		
1961-1965	1	2%
1966-1970	24	51%
1971-1975	11	23%
1976-1980	7	15%
1981 - 1985	3	6%
Dat weet ik niet (meer)	1	2
Leeftijd moeder bij afstand eerste kind[7]		
Minderjarig	27	57%
Meerderjarig	12	26%
Onbekend	8	17%
Adoptiejaar eerste kind		
1961-1965	2	4%
1966-1970	15	32%
1971-1975	11	23%
1976-1980	8	17%
1981-1985	2	4%
Kind is niet geadopteerd	4	9%
Onbekend	5	11%
Geslacht eerste kind		
Man	21	45%
Vrouw	24	51%
Weet ik niet	2	4%

Uit Tabel 3.1.2 blijkt dat de meeste vrouwen in ons onderzoek één kind afstonden. Van vijf vrouwen zijn twee kinderen afgestaan. Het grootste deel van de vrouwen in onze vragenlijst (57%) is in de jaren 1966-1970 bevallen van het eerste kind dat is afgestaan. De helft van vrouwen heeft het kind ook in deze periode afgestaan. Ruim de helft (57%) van de vrouwen was minderjarig ten tijde van de afstand (de jongste was veertien jaar) en een kwart was meerderjarig (de oudste was 29 jaar). De meeste kinderen van de vrouwen in ons onderzoek zijn eveneens in de periode 1966-1970 geadopteerd (32%). Dit aantal ligt wat lager dan het aantal kinderen dat in deze periode is afgestaan, waarschijnlijk omdat een deel van de adopties enkele jaren na de geboorte plaatsvond (de wettelijke termijn hiervoor is drie jaar).

[7] Tot 1988 was iemand meerderjarig vanaf 21 jaar.

3.1.2 De zwangerschap

Situatie vóór de zwangerschap

In deze paragraaf beschrijven we de omstandigheden waaronder de zwangerschap van het kind dat is afgestaan bij de vrouwen in de vragenlijst zich afspeelde. De meeste vrouwen (57%) waren op dat moment schoolgaand of studerend (zie Tabel A19 in Bijlage 4a). 38 procent was werkzaam. Een meerderheid (64%) woonde thuis bij haar ouders en eventuele broers en/of zussen (zie Tabel A20 in Bijlage 4a). Ongeveer 13 procent woonde zelfstandig. Eén vrouw woonde samen met haar partner. Enkele vrouwen woonden samen met leeftijdsgenoten, bij een ander gezin, bij een hospita, woonden in bij hun werkgever of hadden ergens tijdelijk onderdak. Alle vrouwen, op één gehuwde vrouw na, waren ongehuwd (zie Tabel A23 in Bijlage 4a).

De meerderheid (57%) van de vrouwen woonde in een stad en ongeveer een kwart woonde in een dorp (zie Tabel A25 in Bijlage 4a). De overige vrouwen woonden op het platteland of in het buitengebied. De vrouwen woonden in diverse provincies, waarvan de meesten in Noord-Brabant (dertien) en Zuid-Holland (dertien) (Tabel A24 in Bijlage 4a).

Zwangerschap vaak onbedoeld

Voor 21 van de 47 vrouwen was de zwangerschap het gevolg van vrijwillige seks, bij tien vrouwen was de seks niet vrijwillig en vijftien vrouwen wisten toen niet of zij het wel of niet wilden (zie Tabel 3.1.3). Hoewel de seks voor een deel van de vrouwen vrijwillig was, waren de gevolgen ervan voor de meeste vrouwen onbedoeld of ronduit ongewenst. Vier vrouwen geven aan dat de zwangerschap wel gewenst was.

Tabel 3.1.3

Antwoorden op vragen over de situatie vóór de zwangerschap van vrouwen die een kind hebben afgestaan (N = 47)

	N	%
Was uw zwangerschap het gevolg van vrijwillige seks?		
Ja, ik wilde het	21	45%
Nee, ik wilde het niet	10	21%
Ik wist toen niet of ik het wel of niet wilde	15	32%
Dat zeg ik liever niet	1	2%
Was de zwangerschap toen bedoeld of onbedoeld voor u? En was deze toen gewenst of ongewenst?*		
De zwangerschap was gewenst voor mij	4	9%
De zwangerschap was onbedoeld voor mij	38	81%
De zwangerschap was ongewenst voor mij	25	53%
Anders	3	6%
Dat zeg ik liever niet	1	2%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

In de open antwoorden op de vraag hoe de vrouwen zich voelden toen zij de zwangerschap ontdekten, voeren angst, eenzaamheid en ontkenning de boventoon. Niet alle vrouwen bleken destijds goed op de hoogte van de gevolgen van de seks. Zo schrijft een aantal vrouwen dat ze nog jong waren (minderjarig) en dat een zwangerschap niet de bedoeling was, of dat ze niet wisten hoe een zwangerschap of bevalling verliep. Zo beschrijft een van hen:

> *"In eerste instantie wilde ik niet geloven dat het zo kon zijn, ontkenning. Ik was 15, het was de eerste keer dat ik seks had gehad en had niet het idee dat het kon. Ik voelde me vreemd, in verwarring en heel bang. Ik durfde het ook niet te vertellen en de vraag was ook aan wie. Thuis was er heel vaak ruzie. Als kind vermeed je alle situaties die eventueel op een conflict konden uitlopen. Toen ik 5-6 maanden zwanger was, stuurde mijn moeder mij naar de huisarts omdat ik toch wel dik werd."*

Ook zegt een aantal vrouwen dat ze niet wisten dat ze zwanger waren en er pas heel laat, soms zelfs pas bij de bevalling, achter kwamen. Twee vrouwen beschrijven zelfmoordgedachten na het ontdekken van de zwangerschap.

Enkele vrouwen schrijven dat ze blij waren met de zwangerschap. Bij één vrouw maakte het aanvankelijk blije gevoel plaats voor verdriet toen bleek dat de biologische vader het liet afweten.

Reactie van de omgeving

Hoe de vrouwen zich voelden over de zwangerschap lijkt ook te maken te hebben gehad met hoe de omgeving reageerde. Bij de meerderheid (57%) van de vrouwen werd er door hun omgeving niet over de zwangerschap gesproken. Bij twaalf vrouwen werd er wel over de zwangerschap gesproken, acht vrouwen weten dit niet (meer) (zie Tabel A36 in Bijlage 4a).

In de meeste gevallen waren de ouders van de vrouwen en eventuele broer(s) en/of zus(sen) wel op de hoogte van de zwangerschap (zie Tabel 3.1.4). Bij meer dan de helft van de vrouwen was ook de huisarts en een maatschappelijk werker op de hoogte van de zwangerschap. Andere personen, zoals vrienden of andere familieleden, waren minder vaak op de hoogte. Bij 68 procent was de biologische vader ook op de hoogte van de zwangerschap (zie Tabel A33 in Bijlage 4a). Iets meer dan de helft van de vrouwen (55%) heeft ook contact gehad met de biologische vader tijdens de zwangerschap (zie Tabel A34 in Bijlage 4a).

Tabel 3.1.4

Personen die tijdens de zwangerschap op de hoogte waren van de zwangerschap van vrouwen die een kind hebben afgestaan (N = 47)

	N	%
Mijn moeder	40	85%
Mijn vader	38	81%
Mijn broer(s)/zus(sen)	38	81%
Huisarts	31	66%
Maatschappelijk werker	28	60%
Een of meerdere vrienden of vriendinnen	19	40%
Ander familielid of familieleden	17	36%
Werkgever	10	21%
Vrouwenarts/gynaecoloog	10	21%
Geestelijke (bijvoorbeeld een dominee of pastoor)	5	11%
Verloskundige	4	9%
Zuster(s)/non(nen)	3	6%
Niemand	3	6%
Anders, namelijk...	16	34%

In de open antwoorden op de vraag hoe zij zich voelden nadat zij ontdekten dat ze zwanger waren, noemen veel vrouwen gevoelens als schaamte, schuldgevoelens, onzekerheid, angst en eenzaamheid – vaak als reactie op het zwijgen, de veroordeling en afwijzing door de omgeving:

> *"Ik voelde me een misdadiger die de buit zichtbaar bij zich had; ik was een schande voor de familie geworden en werd gemeden en uitgelachen (door wie buiten de deur toch iets vermoedde)."*

Veel vrouwen voelden zich in de steek gelaten. Een aantal vrouwen benoemt dat zij letterlijk werden weggestopt in huis of weggestuurd naar familie, naar een tehuis of naar het buitenland. Zo schrijft een vrouw:

> *"Het moest geheim blijven en ik werd thuis afgeschermd van het gezin; ik was zogezegd heel ziek. Mijn ouders waren woedend: mijn vader wilde de verwekker vermoorden en mijn moeder bleef*

maar roepen dat ik haar leven had verpest. Mijn broers en zussen wisten van niets. Ik moest me vooral diep schamen dat ik mijn familie in problemen had gebracht; mijn vader kon zijn baan verliezen en mijn moeder haar status enz.".

Sommige vrouwen ervaarden dat hun gevoel over de zwangerschap veranderde naarmate de zwangerschap vorderde. Een vrouw schrijft:

"Later in de zwangerschap kwam ik in een soort mist terecht; ik voelde me geen onderdeel meer van de wereld, was eenzaam, alles kwijt en alleen. Weer later voelde ik mijn kind in me en werd me ervan bewust dat ik moeder zou worden maar dat men alle pogingen deed mijn kind van me af te pakken. Dat wilde ik niet! Maar wat kon ik? Ik was minderjarig, had geen steun van niemand, geen huis en geen rechten. Maar dat ik mijn kind wilde, zelf mijn kind wilde opvoeden, dat wist ik zeker."

Ook beschrijven vrouwen een mengeling aan positieve en negatieve gevoelens tegelijk, zoals blijdschap over de zwangerschap en liefde voor het kindje, maar tegelijkertijd een afkeer van hun veranderende lichaam, angst voor de bevalling, eenzaamheid en onzekerheid door het gebrek aan steun en schuldgevoelens naar het kindje toe.

Bij sommige vrouwen overheerste een gevoel van berusting, bijvoorbeeld omdat ze weinig andere mogelijkheden zagen dan de zwangerschap uitdragen:

"Later ermee verzoend dat ik zwangerschap zou uitdragen en daarna mijn leven van daarvoor weer zou oppakken, doordat kind zou worden geadopteerd. Wist zeker dat adoptieouders beter voor het kind zouden zorgen dan ik, want ik was daar niet klaar voor."

Voorlichting en alternatieven

Twee op de drie vrouwen (66%) heeft tijdens de zwangerschap nagedacht over of zij het kind zelf wilde opvoeden (zie Tabel A39 in Bijlage 4a). En 45 procent van de vrouwen heeft nagedacht over andere mogelijkheden naast afstand en adoptie (zie Tabel A40 in Bijlage 4a). Zij noemen in de toelichting opties als een abortus, het zelf opvoeden van het kind, weglopen met het kind, het onderbrengen van het kind bij familie, zelf een opvoedgezin zoeken of trouwen met de vader van het kind. 47 procent zegt niet over alternatieven naast afstand ter adoptie te hebben nagedacht, onder andere omdat ze geen andere mogelijkheden zagen, of dat afstand doen de beste optie was.

Slechts drie vrouwen hebben tijdens de zwangerschap voorlichting gehad over andere mogelijkheden (zie Tabel A41 in Bijlage 4a). Zo licht een vrouw toe dat het maatschappelijk werk haar uitgebreid heeft voorgelicht en begeleid bij haar keuzes, en dat het gesprek steeds erop gericht was haar zelf te laten beslissen. Goed om hierbij op te merken is dat deze vrouw vrijwillig en uit eigen beweging voor afstand heeft gekozen. Het merendeel van de vrouwen schrijft echter dat er niet over alternatieven werd gesproken of dat afstand ter adoptie als enige (realistische) optie werd gepresenteerd.

3.1.3 Bevalling en geboorte van het kind

In deze paragraaf gaan we in op de ervaringen van vrouwen in de vragenlijst met betrekking tot de bevalling en geboorte van het kind dat is afgestaan. Ruim driekwart van de vrouwen is in het ziekenhuis (40%) of in een opvangtehuis voor ongehuwde moeders (36%) bevallen (zie Tabel 3.1.5). Enkele vrouwen zijn op een andere plek bevallen, zoals in hun ouderlijk huis, in een kraamkliniek of ergens anders, bijvoorbeeld bij familie of een gastgezin.

Tabel 3.1.5

Antwoord op de vraag: "Op welke plek is het kind geboren?" (N = 47)

	N	%
Ouderlijk huis	1	2%
Eigen huis	0	0%
Ziekenhuis	19	40%
Opvangtehuis voor ongehuwde moeders	17	36%
Kraamkliniek	2	4%
Bij iemand anders (bijvoorbeeld bij een familielid of gastgezin)	4	9%
Ergens anders, namelijk	3	6%
Weet ik niet (meer)	1	2%

Aan de vrouwen die in een tehuis voor ongehuwde moeders hebben verbleven is gevraagd welke herinneringen zij aan het tehuis hebben. Een aantal van hen zegt er weinig tot geen herinneringen meer aan te hebben. De andere vrouwen beschrijven uiteenlopende ervaringen. Een vrouw zegt dat ze het prettig vond om samen te zijn met andere vrouwen die in hetzelfde schuitje zaten en een aantal heeft warme of positieve herinneringen aan het tehuis. Anderen vonden de sfeer juist ongezellig en onrustig en voelden zich afstandelijk bejegend. Ongeveer de helft van de vrouwen beschrijft dat ze moesten meewerken met de huishoudelijke taken, zoals koken in de centrale keuken of meehelpen in de wasserij en kinderkleertjes vouwen. Een aantal vrouwen beschrijft dat er geen begeleiding of gesprekken waren en dat ze boeken of een educatief programma misten.

Herinneringen aan de bevalling

In de vragenlijst is aan de vrouwen gevraagd wat zij zich nog van hun bevalling herinneren. Zij konden een open antwoord geven op deze vraag. Een deel van de vrouwen herinnert zich weinig tot niets van de bevalling. Andere vrouwen herinneren zich juist veel en beschrijven diverse details. Wat opvalt is dat veel vrouwen schrijven dat zij afstandelijk, koud en zakelijk of onvriendelijk werden bejegend of ronduit hardhandig behandeld werden tijdens de bevalling. Vaak werden zij alleen gelaten tijdens de weeën en kregen zij weinig steun of hulp. Zij beschrijven dat ze zich eenzaam en aan hun lot overgelaten voelden. Een aantal van deze vrouwen beschrijft dat zij het idee kregen dat zij bewust zo behandeld werden als straf voor hun 'daden' (ongehuwd zwanger zijn) of dat zij destijds zelf dachten dat ze het wel verdiend zouden hebben.

Veel vrouwen geven ook aan dat zij voorafgaand en tijdens de bevalling geen idee hadden van wat er zou gaan gebeuren en wat ze moesten doen, en daar geen uitleg over kregen. Dat maakte de bevalling voor hen een angstige, vervreemdende en soms traumatische ervaring.

Een tiental vrouwen beschrijft dat zij een doek, blinddoek, washand of kussensloop over het gezicht kregen of een laken over hun knieën zodat zij de baby niet konden zien. Een aantal vrouwen beschrijft hoe de baby snel in een laken werd gewikkeld en weggehaald.

Enkele vrouwen beschrijven ook positieve herinneringen aan hun bevalling, zoals de steun die zij van hun moeder ontvingen tijdens de bevalling. Voor de meeste vrouwen geldt echter dat zij weinig tot geen steun hebben ervaren en de bevalling zonder vertrouwde mensen erbij moesten doormaken.

Medische zorg tijdens de zwangerschap en de bevalling

De meeste vrouwen kregen medische zorg tijdens hun zwangerschap en bevalling. 29 van de 47 vrouwen (62%) zegt dat zij bepaalde zorg (zoals controles) kregen tijdens de zwangerschap (zie Tabel A37 in Bijlage 4a). Van deze 29 vrouwen denken er acht dat zij andere zorg kregen dan andere moeders (Tabel A38 in Bijlage 4a). Zo schrijft een vrouw:

> *"Ik merkte dat er andere protocollen waren voor de jonge zwangeren. Wij moesten vooral niet vergeleken worden - behandeld - als de 'getrouwde' zwangeren. Er werd op je neergekeken."*

Tien vrouwen (21%) zeggen dat zij geen medische zorg kregen tijdens hun zwangerschap.

Tijdens of na de bevalling kregen dertig van de 47 vrouwen (64%) medische zorg (zie Tabel A43 in Bijlage 4a). Welke zorg de vrouwen kregen was afhankelijk van waar zij waren bevallen en of ze direct naar huis werden gestuurd of nog langer in een tehuis verbleven. Zo schrijft een vrouw:

> *"De gebruikelijk zorg in een ziekenhuis tijdens de bevalling. Eenmaal thuis werd ik aan mijn lot over gelaten. Wel heeft, ook zo intimiderend en beschadigend, mijn vader zelf de hechtingen er uit gehaald. Ik had en kreeg geen keus wie dat anders zou kunnen doen. Want wie moet het anders doen als je het grote geheim niet aan de buitenwereld kwijt wil..."*

Elf vrouwen zeggen dat zij dezelfde zorg kregen als andere moeders, en eveneens elf vrouwen zeggen dat ze juist andere zorg kregen (zie Tabel A44 in Bijlage 4a). Zij beschrijven bijvoorbeeld dat ze op een andere afdeling werden gelegd of een eigen kamer kregen omdat ze niet op de kraamafdeling bij de andere bevallen vrouwen (die hun kind wel konden houden) mochten liggen. Of dat hun borsten, anders dan de andere bevallen vrouwen, werden afgebonden om de stuwing van moedermelk tegen te gaan. Eén vrouw beschrijft dat dit juist vergeten werd:

> *"Op die andere afdeling zijn ze vergeten mij medicatie te geven voor het stopzetten van moedermelk en het afbinden van mijn opgezette borsten. Dit is later door de huisarts geregeld."*

3.1.4 Scheiding van het kind

In deze paragraaf gaan we in op ervaringen rond de scheiding van het kind. Bij de overgrote meerderheid (89%) van de vrouwen is het kind direct na de geboorte van hen gescheiden (zie Tabel A54 in Bijlage 4a). De meerderheid van de vrouwen (60%) heeft ook geen enkel contact kunnen hebben met de baby vlak na de bevalling (zie Tabel 3.1.6). Vier vrouwen geven expliciet aan dat zij geen contact wilden. 21 procent heeft de baby kunnen zien, 30 procent heeft de baby kunnen horen en 6 procent heeft de baby kunnen vasthouden of voeden.

Tabel 3.1.6

Antwoord op de vraag: "Hoe zou u het contact met de baby direct na de bevalling omschrijven?" (N = 47)*

	N	%
Ik heb geen enkel contact kunnen hebben met de baby#	28	60%
Ik heb de baby kunnen zien	10	21%
Ik heb de baby kunnen horen	14	30%
Ik heb de baby kunnen vasthouden	3	6%
Ik heb de baby kunnen voeden	3	6%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

 # 4 vrouwen gaven expliciet aan dat zij zelf geen contact wilden

Bij ruim tachtig procent van de vrouwen vond de scheiding van het kind plaats in het ziekenhuis (51%) of in een opvangtehuis voor ongehuwde moeders (34%) (zie Tabel A56 in Bijlage 4a).

Op de vraag wat er vlak na de geboorte werd verteld over het kind zegt ruim een op de drie vrouwen (36%) dat hen niets is verteld over het kind (zie Tabel 3.1.7). Het antwoord dat de vrouwen in ons onderzoek het vaakst noemen is dat hen is verteld dat dit het beste is voor het kind (45%). Ook is hen relatief vaak verteld dat ze ongeschikt waren om voor het kind te zorgen (32%), dat ze de juiste beslissing maken om het kind af te staan (30%) of dat ze ongeschikt waren om een beslissing over het kind te maken (15%). Van de vrouwen die "Anders, namelijk' hebben geantwoord zegt het merendeel dat hen is verteld of het een jongetje of een meisje was en dat het kind gezond was.

Tabel 3.1.7

Antwoord op de vraag: "Wat werd er vlak na de geboorte aan u verteld over het kind?" (N = 47)*

	N	%
Mij is niets verteld over het kind	17	36%
Mij is verteld dat dit het beste is voor het kind	21	45%
Mij is verteld dat ik de juiste beslissing maakte	14	30%
Mij is verteld dat het kind al in een nieuw gezin was geplaatst	4	9%
Mij is verteld dat ik ongeschikt was om een beslissing over het kind te maken	7	15%
Mij is verteld dat ik ongeschikt was om voor het kind te zorgen	15	32%
Mij is verteld dat het kind was verdwenen	0	0%
Mij is verteld dat het kind was gestorven	1	2%
Anders	16	34%
Weet ik niet (meer)	1	2%
Niet van toepassing	1	2%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Negen vrouwen (30%) geven aan dat de informatie over het kind die zij na de geboorte kregen niet klopte (zie Tabel A48 in Bijlage 4a). Zij kwamen daar vaak pas later achter, zoals deze twee vrouwen toelichten:

> *"Pas na de hereniging kwam ik erachter dat de kinderen lang in het kindertehuis zijn gebleven dat vlak bij mij in de buurt was."*

> *"Na 2 maanden wilde ik het kindje terughalen. Naar de maatschappelijk werkster geweest, die vertelde dat het kindje al was opgenomen in een gezin. Het zou wel erg hard zijn als ik het nu terug wilde. Nadat ik mijn zoon had teruggevonden, na 20 jaar, bleek dat hij 9 maanden in een opvanghuis heeft gezeten."*

Drie kwart van de vrouwen (75%) heeft in de drie maanden na de bevalling geen contact meer gehad met het kind (zie Tabel A49 in Bijlage 4a). Een vrouw licht dit als volgt toe:

> *"Er werd niet over gesproken laat staan dat ik het mocht zien. Er werd van mij verwacht dat ik het er niet meer over zou hebben."*

Acht vrouwen (17%) hebben nog één keer contact kunnen hebben met hun kind, zoals deze vrouw:

> *"Ik heb, op mijn verzoek, mijn kind 1x mogen zien. Dat werd sterk afgeraden omdat ik daardoor zou kunnen besluiten dat ik mijn kind toch zelf wilde houden. Daarnaast belde ik een paar keer met het ziekenhuis om te vragen hoe het met mijn kind ging."*

Drie vrouwen hebben in de drie maanden na de bevalling meerdere keren of doorlopend contact gehad met hun kind.

3.1.5 Na de bevalling

In deze paragraaf beschrijven we de antwoorden op vragen in de vragenlijst over ervaringen in de periode na de bevalling van het kind dat is afgestaan.

Gevoelens na de bevalling

Op de open vraag hoe zij zich voelden na de bevalling beschrijft het merendeel van de vrouwen gevoelens van leegte, eenzaamheid, verdriet, machteloosheid en verslagenheid. Sommige vrouwen benoemen ook gevoelens van opluchting en verlossing van de "zware last" die zij droegen (fysiek, maar ook mentaal).

Zij konden weer door met hun leven. Een aantal vrouwen schrijft dat ze in de war waren, omdat ze blij zouden moeten zijn of omdat ze hadden verwacht dat ze opgelucht zouden zijn, maar dat niet zo voelden, zoals deze vrouw beschrijft:

> *"Mijn buik was leeg en plat en op dat moment had ik lang gewacht. Ik dacht dat er na de bevalling een zware last van me af zou vallen en dat alles weer "gewoon" zou zijn. Maar lichamelijk en psychisch was ik op. Veel gehuild omdat ik werd overspoeld met emoties en verlangens. Ik wilde mijn kindje zien, aanraken, knuffelen, koesteren. Ik voelde me leeg en mijn zwangerschaps-striemen zouden mij voor mijn hele leven tekenen, een zichtbaar bewijs voor mijn zwangerschap. Ik zag het als straf, omdat ik mijn kindje geen warmte en geborgenheid kon bieden."*

Een andere, al gehuwde vrouw beschrijft dat zij zich plots bewust werd van haar situatie:

> *"Vervreemding, afstand van mijzelf, van het kind, van mijn man, eigenlijk van de hele wereld. Voelde mij enorm eenzaam omdat ik blij en gelukkig zou moeten zijn. Tegelijkertijd was ik mij haarscherp bewust van de situatie. Toen bleek dat het een meisje was, leek het namelijk alsof ik met een enorme dreun wakker werd en me bewust werd van de ongewenste situatie waarin ik mij bevond. Ik wilde niet getrouwd zijn, geen huisvrouw zijn, geen moeder zijn. Toen ik besefte dat het pasgeboren kind een meisje was had ik alleen maar deernis met haar omdat zij een zelfde soort leven zou krijgen als ik."*

Sommige vrouwen benoemen dat zij zich gevoelloos en emotieloos voelden, en zich afsloten voor de buitenwereld of voor hun eigen emoties.

> *"Er is een Engels woord voor: detached. Ik sloot me af en ben dat altijd blijven doen bij emoties. De huilende baby's verderop sloot ik buiten en dacht toen nog dat mijn kind een veel beter leven zou krijgen dan ik ze zou kunnen geven. Dat kon ik meegeven: haar naam en haar laten opgroeien in een prima adoptiegezin. Ik mocht mijn ouders bellen en mijn moeder zei: "Goddank, daar zijn we ook weer van af." Of zoiets. Ze zijn me niet op komen zoeken. Ik lag met nog een meisje op een kamer en deed net of niets me nog kon raken. We zaten te kaarten en flauw te doen. Mijn misdaad was verdwenen; verder zwijgen erover was nog de enige taak die ik had. De pastoor die ineens langskwam heb ik uitgelachen: te laat. Ik had mijn straf al gehad en zag niks meer in nog meer boete doen. Misschien kwam hij juist helpen, maar ik wees alles en iedereen af."*

Hulp en steun na de bevalling

Het merendeel van de vrouwen (60%) geeft aan dat zij na de bevalling geen hulp hebben gekregen (zie Tabel A46 in Bijlage 4a). Een kwart (25%) heeft medische hulp gekregen. Vijf vrouwen hebben hulp gekregen van hun familie, drie vrouwen hebben psychologische hulp gekregen en enkele vrouwen hebben hulp gekregen van vrienden, hun partner of van iemand anders zoals een maatschappelijk werkster. Zo schrijft een respondent:

> *"Veel ondersteuning van mijn familie en medestudenten. Adviezen van mijn oudste zus die kraam-verzorgster was en van mijn moeder die erg bezorgd was. Bij terugkomst op de opleiding werd ik goed opgevangen door medestudenten en mentor/docent. Echter ik toonde weinig emoties."*

Van de vrouwen die aangeven geen hulp te hebben ontvangen geeft het merendeel aan dat er niet meer over de zwangerschap en de bevalling gesproken werd, zoals deze twee vrouwen beschrijven:

> *"Er werd "gewoon" nooit meer een woord over gesproken. Met niemand."*

> *"Het kind was eruit, dus voor mijn moeder was het klaar. Verder wist niemand dat ik bevallen was en waar ik was."*

Veel vrouwen (83%) hebben evenwel geen steun (zoals tijd, aandacht of praktische hulp) gehad tijdens de geboorte van het kind en vlak daarna, terwijl ruim driekwart (77%) van de vrouwen zegt dat zij toen wel meer steun hadden willen hebben (zie Tabel A50 en Tabel A53 in Bijlage 4a).

Van de acht vrouwen die wel steun hebben gehad, zegt de helft dat zij steun hebben gehad van een maatschappelijk werker. Andere bronnen van steun waren ouders, andere familieleden, de biologische vader van het kind, vrienden, de huisarts, de verloskundige of verpleegsters in het ziekenhuis (zie Tabel A52 in Bijlage 4a).

3.1.6 Besluitvorming over afstand

Deze paragraaf gaat in op de besluitvorming over de afstand en in welke mate de vrouwen ervaarden dat zij hierin een eigen keuze konden maken.

Eigen wensen en mogelijkheden om het kind zelf op te voeden

Van de 47 vrouwen die de vragenlijst hebben ingevuld, geven 26 vrouwen aan dat zij het kind destijds hadden willen houden (55%), tegenover veertien vrouwen (30%) die dit destijds niet wilden (zie Tabel 3.1.8). Een vrouw schrijft als toelichting bij deze vraag in de vragenlijst:

> *"Mijn kind groeide in mij en ik werd moeder, voelde me ook steeds meer moeder en ik wilde voor hem zorgen, toen en voor altijd."*

Tabel 3.1.8

Destijds ervaren wens en mogelijkheid om kind te behouden na de bevalling (N = 47)

	N	%
"Had u het kind toen willen houden?"		
Ja	26	55%
Nee	14	30%
Anders, namelijk...	4	9%
Weet ik niet (meer)	3	6%
"Had u het kind kunnen houden, onder bepaalde voorwaarden?" (Alleen gevraagd als "Had u het kind toen willen houden" met 'Ja' is beantwoord, N = 33)		
Ja	7	21%
Misschien	15	45%
Nee	9	27%
Weet ik niet (meer)	1	3%
Onbekend	1	3%

Van de vrouwen die het kind hadden willen houden, geven zeven (21%) aan dat zij denken dat zij het kind onder bepaalde voorwaarden ook hadden kunnen houden. Negen vrouwen (27%) denken van niet, en vijftien vrouwen (45%) antwoorden 'Misschien'. Hoezeer dit afhankelijk was van vele verschillende factoren, blijkt uit de toelichting van een vrouw die dacht dat zij het kind niet had kunnen houden:

> *"Als mijn ouders achter me hadden gestaan en ook vanuit maatschappelijk werk steun had gehad, had het gekund. Jaren later hoorde ik dat een lerares mijn ouders had aangeboden mij en mijn kind in huis te willen nemen maar dat mijn ouders dat verboden (want anders...) Die voorwaarden waren er niet en ik was minderjarig, had niks in te brengen en dus was het niet mogelijk."*

Ook bij vrouwen die aangeven het kind destijds niet te hebben willen houden is niet altijd duidelijk of dit hun vrijwillige eigen keus was. Zo schrijft één vrouw als toelichting:

> *"Ik wist wat me te doen stond. Ik had geen keuze behalve ons gezin in de afgrond storten wanneer ik de baby zou houden. Het was wel 1969!"*

Een andere vrouw die haar kind niet wilde houden schrijft:

> *"Door de druk die ik toen ervaarde dacht ik dat ik de juiste beslissing nam"*

En nog een andere vrouw:

> *"Ik wist niet beter dan dat ik hem niet kon houden."*

Voor enkele vrouwen stond de keuze om het kind niet te houden wel duidelijk vast:

> *"[…] het was mijn keuze om afstand te doen, i.v.m. net gestarte studie en niet stabiele relatie met vriend. Ik wilde mijn ouders ook niet belasten met de opvoeding van mijn kind (zij hadden zelf 4 kinderen)."*

Afgezien van dat het voor sommige vrouwen een vrijwillige keuze was, lijkt uit de toelichtingen van de vrouwen het beeld te ontstaan dat er een zekere mate van sociale druk op hen werd uitgeoefend om het kind af te staan of dat zij dit zelf zo voelden.

Advies over afstand ter adoptie

Meerdere vrouwen verwijzen in hun toelichtingen op de antwoorden in de vragenlijst over de besluitvorming naar hun gebrekkige kennis van hun rechten en mogelijkheden. Zo schrijft een vrouw:

> *"In mijn dossier is te lezen dat ik nog heel lang getwijfeld heb om wel of niet mijn kind te houden. Ik geloofde niet alles wat me gezegd werd, maar het was lastig om goede informatie te krijgen en uiteindelijk ben ik bezweken voor alle druk die er op me werd gelegd. Een tweede overweging was dat mijn kind niet bepaald uit een liefdesrelatie kwam – zou ik wel 100% van haar kunnen houden?"*

In de vragenlijst is aan de respondenten gevraagd welke informatie zij kregen (zie Tabel 3.1.9). Geen enkele vrouw geeft aan informatie te hebben ontvangen over de financiële bijstand die zij kon krijgen wanneer zij het kind zou houden. Dertien vrouwen (28%) waren ervan op de hoogte dat zij vrijwillig toestemming moesten geven voor de afstand. Slechts vier vrouwen (9%) zeggen echter te zijn ingelicht over de gevolgen van de afstand op lange termijn, vijf vrouwen (11%) waren op de hoogte gesteld van de mogelijkheid tot intrekken van de adoptie, en zeven (15%) over de juridische gevolgen van het geven van toestemming voor afstand. Eén vrouw is meer bedenktijd aangeboden. Deze vrouw licht toe:

> *"Alle ruimte om alle facetten te bespreken en zelf vrije keuze te maken."*

De meerderheid van de vrouwen (62%) zegt echter dat zij zich onder druk gezet voelden om het kind ter adoptie af te staan.

Tabel 3.1.9

Antwoord op de vraag: "Heeft u advies gekregen over het doen van afstand ter adoptie? Welke van onderstaande zinnen zijn op u van toepassing?" (N = 47)*

	N	%
Mij is verteld over financiële bijstand die ik kon krijgen wanneer ik het kind zou houden	0	0%
Mij is verteld over de mogelijke gevolgen van afstand ter adoptie op de lange termijn	4	9%
Ik voelde mij onder druk gezet om het kind ter adoptie af te staan	29	62%
Ik ben gevraagd of ik meer bedenktijd nodig had	1	2%
Mij is verteld dat ik vrijwillig toestemming moest geven voor de afstand	13	28%
Mij is verteld over de juridische gevolgen van het geven van toestemming voor afstand ter adoptie	7	15%
Mij is verteld dat ik mijn toestemming voor afstand ter adoptie kon intrekken	5	11%
Geen van bovenstaande	6	13%

	N	%
Anders	10	21%
Weet ik niet (meer)	5	11%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

(Gebrek aan) zelfbeschikking in het besluit om afstand te doen

In de vragenlijst is gevraagd hoe men betrokken is geweest bij het besluit om afstand te doen. Tabel 3.1.10 toont de antwoorden van de vrouwen op een aantal stellingen over hun betrokkenheid bij het besluit.

Tabel 3.1.10

Antwoord op de vraag: "Hoe bent u betrokken geweest bij het besluit om afstand te doen?" (N = 47)*

	N	%
Ik heb genoeg tijd gehad om na te denken over mijn keuze	7	15%
Ik denk dat ik onder invloed was van medicatie (bijvoorbeeld pijnstilling bij de bevalling) tijdens het geven van toestemming voor afstand ter adoptie	1	2%
Ik heb geen documenten over het geven van toestemming voor de afstand ter adoptie (afstandsverklaring) ondertekend	7	15%
Ik kan mij niet herinneren of ik documenten voor het geven van toestemming voor afstand ter adoptie (afstandsverklaring) heb ondertekend	13	28%
Ik kan me herinneren dat ik een formulier heb ondertekend, maar ik begreep het niet volledig (ik dacht bijvoorbeeld dat het tijdelijk was)	4	9%
Ik denk dat iemand anders de afstandsverklaring namens mij heeft getekend	3	6%
Ik heb vrijwillig en in vrijheid toestemming gegeven voor de afstand ter adoptie	10	21%
Ik heb vrijwillig en in vrijheid de afstandsverklaring getekend	7	15%
Ik heb getekend voor toestemming voor afstand, maar ik had het gevoel dat ik geen andere keuze had	15	32%
Ik heb mijn kind vrijwillig afgestaan/aangemeld ter adoptie	10	21%
Ik heb mijn kind onvrijwillig afgestaan/aangemeld ter adoptie	12	26%
Geen van bovenstaande	3	6%
Anders	10	21%
Weet ik niet (meer)	2	4%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Dertien (28%) vrouwen geven aan dat zij zich niet herinneren of zij voor de afstand hebben getekend. Zeven vrouwen (15%) zeggen geen document te hebben ondertekend. Andere vrouwen zeggen een formulier te hebben ondertekend maar dit destijds niet te hebben begrepen (vier vrouwen, 9%), of dat ze het gevoel hadden geen andere keus te hebben (vijftien vrouwen, 32%). Een vrouw, die hier voor de optie 'Anders, namelijk…' koos, beschrijft het als volgt:

> *"Het was een A-4tje met enkele zinnen er op, wat achteraf niet eens rechtsgeldig was en is getekend door een minderjarige die niet overzag wat dit hele proces inhield nog wat de consequenties zouden zijn op de korte zowel als op de lange termijn."*

Twee vrouwen schrijven expliciet dat er sprake was van drang:

> *"Ik werd van alle kanten gedrongen om afstand formulieren te ondertekenen. Ik zou te jong zijn. Ik zou geen geld, huis of hulp krijgen. Mijn ouders wilden niets weten van mijn beide kinderen. De oudste verbleef 2 jaar in dat tehuis en mijn jongste 4 maanden."*

> *"Het begrip vrijwillig is discutabel hier. Er was geen dwang maar zeker sprake van drang. Vanuit*

mijn moeder, ik wist heel goed dat zij graag wilde dat ik mijn zoon ter adoptie afstond. Als 16 jarige die vol schaamte zit en zich een slecht meisje voelt zou ik me kunnen voorstellen dat ik de wensen van mijn moeder geïnternaliseerd heb. Er ging in ieder geval zoveel druk van haar uit dat het Fiom met haar in gesprek is gegaan."

Zeven vrouwen (15%) geven juist aan genoeg tijd te hebben gehad om na te denken over hun keus, en evenveel vrouwen dat zij 'vrijwillig en in vrijheid' de verklaring hebben getekend. Een vrouw licht toe:

"Het leek de beste optie ook voor baby, wat heeft een kind aan een moeder, die eigenlijk nog geen moeder wil zijn […]?"

Opvallend is dat het moment waarop de verklaring werd getekend erg varieert. Van de vrouwen die een verklaring tekenden, geeft één vrouw aan dit direct na de geboorte te hebben gedaan. Bij zes respondenten (29%) was dit binnen drie maanden na de geboorte, bij vier respondenten (19%) drie maanden tot drie jaar na de geboorte, en ook bij vier respondenten pas langer dan drie jaar na de geboorte (zie Tabel A62 in Bijlage 4a). Meerdere respondenten geven in hun toelichting aan dat ze pas officieel getekend hebben toen ze meerderjarig (21 jaar) werden. Zo lichten deze twee vrouwen toe:

"Toen ik 17 was, was mijn besluit niet rechtsgeldig want ik was minderjarig. Ik denk dat mijn moeder de eerste keer heeft getekend. Toen ik 21 was geworden heb ik wel zelf voor afstand getekend. Toen woonde ze al vier jaar in een gezin."

"Als je minderjarig bent, moet je de akte van berusting tekenen op het moment dat je meerderjarig werd. Dus op 21-jarige leeftijd. Toen heb ik niet ondertekend en wilde mijn kind terug. Dat werd toen een rechtszaak die ik eerste gewonnen had en in hoger beroep verloren."

Het lijkt er dus op dat er verschillende soorten verklaringen en formulieren in omloop waren: een (niet-rechtsgeldig) formulier voor de instemming met de afstand die sommige vrouwen hebben getekend (of voor hen is getekend) toen zij nog minderjarig waren, en een akte van berusting die vrouwen moesten tekenen als ze meerderjarig werden en instemden met de adoptie. Het is niet duidelijk of iedereen hiervan op de hoogte was.

Tabel 3.1.11

Antwoord op stellingen over betrokkenheid bij besluitvorming over de afstand (N = 47)

	"Ik ben betrokken geweest bij de keuze om afstand te doen van het kind"		"Het doen van afstand was mijn eigen keuze"		"Er is naar mijn eigen wensen rondom afstand ter adoptie geluisterd"		"Ik had geen andere mogelijkheid dan het kind afstaan ter adoptie"	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Helemaal eens	8	17%	5	11%	4	9%	20	43%
Eens	6	13%	6	13%	5	11%	14	30%
Niet eens, niet oneens	7	15%	9	19%	7	15%	5	11%
Oneens	4	9%	4	9%	6	13%	4	9%
Helemaal oneens	20	43%	21	45%	24	51%	1	2%
Weet ik niet (meer)	2	4%	2	4%	1	2%	3	6%

In de vragenlijst is aan de vrouwen ook vier stellingen voorgelegd over de afstand. Tabel 3.1.11 toont de antwoorden van de vrouwen op deze stellingen. Hieruit spreekt eveneens dat veel respondenten niet hebben ervaren dat zij een vrije keuze hadden bij de afstand.

Zo geven 24 vrouwen (52%) aan dat zij het (helemaal) oneens zijn met de stelling dat zij betrokken waren bij de keuze om afstand te doen. 25 vrouwen (54%) is het (helemaal) oneens met de stelling dat de afstand hun eigen keuze was, en dertig vrouwen (64%) met de stelling dat naar hun wensen rondom afstand is geluisterd. 34 vrouwen (73%) vinden dat zij geen andere mogelijkheid hadden dan het kind afstaan ter adoptie. Overigens zijn er ook enkele vrouwen die juist het tegenovergestelde vinden: vijf vrouwen (11%) is het helemaal eens met de stelling dat afstand hun eigen keuze was, en vier vrouwen (9%) vinden dat naar hun wensen rondom afstand is geluisterd.

Tabel 3.1.12

Antwoord op de vraag: "Welke van onderstaande zinnen beschrijft uw ervaring met de uw scheiding en/of afstand van het kind het beste?" (N = 47)

	N	%
Ik wilde het kind aangeven ter adoptie	3	6%
Ik heb het kind aangegeven ter adoptie	9	19%
Ik heb het kind verloren door adoptie	15	32%
Mijn kind is van mij afgenomen	18	38%
Mijn kind is van mij gestolen	9	19%
Anders	5	11%
Weet ik niet (meer)	3	6%

Het gevoel dat vrouwen niet altijd zelf de keuze konden of mochten maken blijkt ook uit antwoorden op de vraag welke voorgelegde zin de ervaring van de vrouwen het beste beschrijft (zie Tabel 3.1.12). Ruim een derde van de vrouwen (38%) kiest hier voor de zin 'Mijn kind is van mij afgenomen', en 15 vrouwen (32%) voor de zin 'Ik heb het kind verloren door adoptie'. Daarmee zijn dit de meest gekozen opties. Drie vrouwen (6%) kiezen voor de zin 'Ik wilde het kind aangeven ter adoptie'.

Uit de toelichtingen die de vrouwen bij deze vraag schrijven blijkt ook het grote verschil tussen zij die de afstand als gedwongen ervaarden, en zij die dit als een vrijwillige keuze ervaarden. Eén vrouw schrijft in een open antwoord in de vragenlijst:

> *"Het is mij ontnomen terwijl alles in mijn lichaam gilde om dit kind. Er kwamen helaas geen woorden uit mijn mond. Later heb ik vaak gedacht, had ik maar."*

Een andere vrouw schrijft juist:

> *"Eigen beslissing, vrije eigen keuze. Instanties hebben naderhand veel mogelijkheden geboden om op beslissing terug te komen. Geen gebruik van gemaakt."*

Reden voor afstand

Gevraagd naar de redenen voor de afstand van het kind beschrijven de meeste vrouwen dat zij geen andere keus hadden omdat zij minderjarig en/of ongehuwd waren toen het kind geboren werd. De ongunstige omstandigheden en het oordeel van de omgeving over de schande van het ongehuwde moederschap en de vermeende ongeschiktheid voor het moederschap lijken de belangrijkste redenen dat vrouwen zich genoodzaakt voelden om het kind af te staan:

> *"De hele maatschappij en vooral mijn ouders wilden het. Ik was ongeschikt, zogenaamd en het was in het belang van mijn kind dat hij opgevoed werd in een 'echt' gezin, met een vader en een moeder. Naar mij werd niet gekeken of geluisterd."*

Een aantal vrouwen schrijft dat ze zelf (nog) niet klaar voor het moederschap waren, onder andere omdat zij zelf nog kind waren en niet over mogelijkheden en steun vanuit hun omgeving beschikten om het kind zelf op te voeden of een toekomst te bieden. Of omdat ze nog andere plannen met hun leven hadden. Een vrouw beschrijft het als volgt :

"Invloed van moeder en omgeving. Ik dacht dat kind beter af zou zijn bij twee ouders die van hem hielden. Ik achtte mezelf op deze jonge leeftijd niet in staat als alleenstaande moeder voor een kind te zorgen. Ik dacht dat zowel bio vader alsmede ons kind erop aangekeken zouden worden als ik alleenstaande moeder was geworden. Ik wilde studeren en de wijde wereld in. Zag op tegen de verantwoordelijkheden qua opvoeden, praktisch, financieel, verzekeringen, belastingen, ik was een kind dat nog thuis woonde."

Een andere vrouw schrijft:

"Verwacht geen goede moeder te zullen zijn. Gunde het kind een goede toekomst. Die ik niet zou kunnen bieden. Was er niet aan toe en vader ook niet. Hij zou ook zijn studiebeurs verliezen en teruggestuurd worden naar Afrika. Dus 3x toekomst weg."

Meerdere vrouwen die minderjarig waren bij de geboorte van het kind schrijven dat zij op 21-jarige leeftijd (toen zij meerderjarig werden) een akte van berusting moesten tekenen. In de tussenliggende jaren verbleef het kind in een pleeggezin (of soms nog in een tehuis). Sommige vrouwen hadden het gevoel dat ze op dat moment voor een voldongen feit stonden en geen andere keus hadden dan voor de afstand ter adoptie te tekenen. Bijvoorbeeld omdat het kind al gehecht zou zijn in het pleeggezin:

"De keer dat er een maatschappelijk werkster langs kwam op mijn 21e en het kind al vier jaar in een gezin was werd mij verteld dat het een meisje was en dat ze gelukkig was in het gezin waar al eerder een jongetje was geplaatst. Dan ga je het kind niet weghalen. Dus toen heb ik getekend. In de wetenschap dat ze een gelukkige jeugd had."

Of omdat hen werd voorgehouden dat het geen zin zou hebben om tegen de beslissing van de rechter in te gaan:

"Er was geen andere mogelijkheid meer. Alles stond vast volgens de RvdK [Raad voor de Kinderbescherming]. Het was een voorlopige afstand omdat ik minderjarig was, maar het was blijkbaar wel definitief. Pas toen ik 22 was, dus 6 jaar later, kwam het bij de rechtbank. Ik had toen geen keuze meer om mijn kind te krijgen. Ik heb dat wel geprobeerd ruim voordat het definitief werd, maar er was niets meer mogelijk. Ik kon wel aanwezig zijn bij de uitspraak van de rechtbank maar dat zou geen zin hebben volgens de RvdK."

Een vrouw beschrijft dat haar kind al die tijd in een tehuis verbleef. Tekenen voor adoptie was voor haar de enige mogelijkheid om haar kind uit die situatie te krijgen, omdat ze haar kind als ongehuwde moeder niet zelf mocht opvoeden:

"Ik heb mijn kind nooit aangemeld voor adoptie. Toen mijn kind 2,5 jaar in het tehuis verbleef, was er maar één optie om hem uit het tehuis te krijgen en hem een toekomst in een gezin te gunnen. Het tehuis was niet geschikt voor kinderen boven een jaar, dat werd mij ook steeds door de raad voorgespiegeld . Een gezin waar hij tijdelijk kon verblijven of waar ik ook welkom was is er voor hem niet gevonden.
Enkel een gezin die ook wilde adopteren. Een hels dilemma, voor zijn welzijn had ik geen enkele andere keuze, ik mocht hem zelf niet opvoeden, ik was nog steeds ongehuwd zonder uitzicht op een huwelijk."

Betrokkenen bij afstand

Van de vrouwen die de vragenlijst hebben ingevuld zegt 68 procent dat de RvdK betrokken was bij de afstand ter adoptie. Andere betrokkenen die de vrouwen vaker noemen zijn een maatschappelijk werker (door 47% genoemd), ouders (door 44% genoemd) en Stichting Fiom (door 40% genoemd). Zie Tabel A63 in Bijlage 4a voor alle genoemde betrokkenen.

In vijf gevallen is de biologische vader van het kind betrokken geweest in het proces rondom afstand, aldus de vrouwen (zie Tabel A64 in Bijlage 4a). Bij ruim tachtig procent is de biologische vader echter niet betrokken geweest.

Bezwaar tegen afstand

Vijftien van de 47 (32%) vrouwen heeft geprobeerd de afstand ter adoptie alsnog ongedaan te maken (zie Tabel A65 in Bijlage 4a). Zo licht een aantal vrouwen toe dat zij dachten dat ze een kans maakten om het kind terug te krijgen omdat hun situatie inmiddels veranderd was, zoals deze vrouw:

> *"Ik had toen een vaste vriend, studeerde en had een huisje en dacht dat ik een kans had. Fiom maatschappelijk werkster liet me duidelijk merken dat de adoptie nog maar een formaliteit was. Heb er alleen een ontmoeting met de adoptie ouders uit weten te peuteren op de Raad van Kinderbescherming in [stad] en een foto gekregen van ze."*

Bij alle vrouwen die geprobeerd hebben de afstand ter adoptie ongedaan te maken was dit naar eigen zeggen tevergeefs. Sommige vrouwen hebben zich er toen maar bij neergelegd:

> *"Zoals gezegd wilde ik op gegeven ogenblik het via de rechter afdwingen. Maatschappelijk werk heeft toen ontmoeting georganiseerd met de adoptiemoeder, mijn dochter en mij. Dat was slimme zet. Ze was toen ruim 2 jaar en ik zag in dat ze helemaal gesetteld was. Niet alleen een moeder en vader, maar ook een broertje, grootouders etc. Ik heb toen gezien dat het te laat was en heb daarna pas de afstandspapieren getekend."*

Steun in het proces van afstand

Driekwart van de vrouwen zegt dat zij geen steun hebben gehad in het proces van de afstand (zie Tabel A68 in Bijlage 4a), terwijl zij daar wel behoefte aan hadden. Het merendeel zegt dat de steun die zij hebben gehad onvoldoende (13%) of helemaal onvoldoende (62%) was (zie Tabel A69 in Bijlage 4a). Acht respondenten hebben wel voldoende steun ervaren. Ruim twee derde van de vrouwen (68%) had graag meer steun willen hebben in het proces van afstand doen (Tabel A71 in Bijlage 4a).

3.1.7 Omgang met de afstand toen

In deze paragraaf bespreken we hoe de vrouwen die aan het onderzoek hebben deelgenomen de omgang met de afstand door hun omgeving destijds hebben ervaren en hoe zij er toen zelf mee zijn omgegaan.

Terugkomst in de sociale omgeving

Bij sommige vrouwen verliep de terugkomst in de sociale omgeving na de afstand vrij gemakkelijk, in de zin van dat zij konden doen alsof er niets gebeurd was. Dat had voornamelijk te maken met dat er niet over gesproken werd of dat de omgeving niet wist wat er was gebeurd. Deze vrouw schrijft over haar terugkomst in de sociale omgeving:

> *"Goed. Als een warm welkom. Mijn vrienden waren in de veronderstelling dat ik een paar maanden op kostschool had gezeten terwijl ik op mijn kamer verstopt zat of bij familie buiten de stad logeerde. Die leugen heb ik in standgehouden, net als mijn ouders, overige familieleden en mijn vertrouwens vriendin uit die tijd."*

Bij de meeste respondenten verliep de terugkomst in de sociale omgeving echter moeizaam, juist vanwege de geheimhouding:

> *"Ik vond het verschrikkelijk. Terug naar school waar mijn moeder had verteld dat ik een tijdje overspannen was geweest. Ik moest met veel leugens/geheimhouding dealen. Dat kan ik nog steeds niet goed."*

Ook de (angst voor) reacties van de omgeving maakte de terugkomst moeilijk:

> *"Dat was heel moeilijk. Ik was heel angstig, durfde bijna niet de straat op. Met de maatschappelijk werkster heb ik dat een tweetal keer ondernomen. Dat was een heel goede daad die ze daar heeft uitgevoerd en daarna moest ik de problemen zelf oplossen. Op de sportacademie waar ik toen mijn opleiding deed had men een vermoeden en werd daar regelmatig mee geconfronteerd, zelfs*

door leerkrachten, in het openbaar!! Heel onveilig allemaal. Het heeft mede het grote zwijgen veroorzaakt en mijn schaamte aangewakkerd."

"Op mijn werk mocht ik niet meer terugkomen omdat ze geen ongehuwde moeders in het bedrijf wilden. Schande! En ik het dorp werd ik nagekeken, beroddeld."

Sommige vrouwen benoemen ook dat het moeilijk was omdat hun positie in het gezin was veranderd.

Omgang met de scheiding of afstand van het kind

Op de open vraag hoe de vrouwen destijds zelf zijn omgegaan met de scheiding van het kind schrijven veel van hen dat ze hebben geprobeerd het leven weer op te pakken en door te gaan 'alsof er niets gebeurd was'. Om dit voor elkaar te krijgen hebben ze hun 'geheim' dikwijls diep weggestopt, zoals deze vrouw:

"Ik heb het verstandelijk gedaan, weinig over gesproken, verdrongen, weggestopt en het lang als een groot geheim met mij meegedragen. Nog steeds speelt dit een grote rol in mijn leven in contact met andere mensen, wat zeg je wel wat niet, benoem je je kind en tel je die mee in als je over je kinderen praat? Ik heb lang moeite gehad met kraamvisites, ik heb weer contact met mijn dochter vanaf dat zij 20 is maar soms is dit contact moeilijk, er zijn bij haar veel vragen. Na 10 jaar raakte ik opnieuw zwanger, na deze zwangerschap kwam ik in een zware depressie, duidelijk werd dat ik de 1e bevalling en het afstand doen niet verwerkt had. Jaren van therapie hebben mij sterker gemaakt maar het blijft een ervaring die ik altijd meeneem en die regelmatig de kop opsteekt. Het gevoel naar mijn dochter is dubbel, ik kan het niet meer terugdraaien. Ik voel me niet schuldig maar ik voel mij wel anders naar haar toe dan naar mijn andere 2 kinderen. Mijn gevoel naar haar kinderen is anders dan naar mijn andere kleinkinderen. Er zijn zoveel situaties moeilijk, moeilijk, moeilijk. Hier moet ik mee om leren gaan."

Een aantal vrouwen beschrijft dat ze hard zijn gaan studeren of werken om er niet aan te hoeven denken of niet te hoeven voelen:

"Niet aan denken, stortte me op mijn werk, deed vrolijk en opgewekt "er was niks aan de hand toch?""

Vrouwen beschrijven ook dat ze nog maar weinig aansluiting vonden bij hun leeftijdsgenoten of hun oude leven. Naar buiten toe deden ze alsof er niets aan de hand was, maar van binnen voelden zij zich niet meer hetzelfde:

"Door deze traumatische ervaring was ik "anders" geworden. Ik wist me geen houding te geven, voelde me bedreigd en bouwde een enorme muur om me heen om mezelf te beschermen. Ik was voortdurend op mijn hoede. Leren (over)leven met een groot geheim. Ik heb het wel aan mijn boezemvriendin verteld. En vele jaren later aan een aantal goede vriendinnen. Mijn partner en kinderen zijn op de hoogte. Toch blijft nog regelmatig de schaamte en vind ik het moeilijk mezelf te vergeven."

Een enkele vrouw beschrijft dat ze vrede had met de keuze:

"Ik heb geprobeerd om zoveel mogelijk in het belang van het kind te handelen. Daarom had ik vrede met mijn keuze en kon ik het goed verwerken. Moest wel regelmatig denken "hoe zou het met hem gaan...?""

Op de vraag wat toen niet heeft geholpen bij de omgang met de scheiding en/of afstand van het kind schrijven bijna alle respondenten dat het de geheimhouding, het zwijgen en er niet over mogen praten, een zware last was, zoals deze twee respondenten:

"De volslagen stilte rond het onderwerp. Niemand vroeg hoe het met me ging of waar mijn baby was."

"Het niet mogen praten, de geheimhouding, het grote zwijgen. De zwangerschapstekenen op mijn lijf zodat je na de gymles niet gaat douchen, niet gaan zwemmen. De eeuwige schuld."

Van de 47 vrouwen zeggen er 42 dat er niet over de afstand werd gesproken in hun omgeving. Slechts één vrouw zegt dat er wel over werd gesproken (zie Tabel A72 in Bijlage 4a).

Ook onbegrip of de afwijzing door de omgeving en het gebrek aan steun of begeleiding hielp niet bij het verwerken van wat men had meegemaakt:

"Onbegrip van mijn omgeving. Dat men niet weet wat 'n impact dit op je leven heeft. Je kan niet echt erover praten, eigenlijk nooit dus hou je het voor jezelf en ga je door, je moet wel."

"Dat ik de plaats in het gezin waar ik me thuis en veilig moest voelen was kwijt geraakt. Alleen als ik me aanpaste aan hun wensen en eisen, werd ik getolereerd. En niet alleen het gezin waar ik uit kwam verloor ik maar mijn hele familie, tantes, ooms, nichtjes en neven. Want niemand wist het van mij (dacht ik) en niemand mocht het weten."

Ruim 60 procent van de vrouwen zegt dat zij geen steun hebben gehad sinds het kind van hen is gescheiden (zie Tabel A74 in Bijlage 4a).

Op de vraag wat toen wel heeft geholpen bij de omgang met de scheiding en/of afstand zeggen meerdere vrouwen dat het hen hielp om weg te gaan uit hun omgeving of om afleiding te zoeken, bijvoorbeeld door veel te werken. Een aantal benoemt dat dit echter alleen op de korte termijn hielp. Op de lange termijn blijkt dat erover praten en therapie veel vrouwen heeft geholpen. Een respondent beschrijft dit als volgt:

"Dat ik ben weggegaan uit het dorp, aan de sociale academie ging studeren in [stad] en op kamers ging en terecht kwam in een milieu dat een stuk ruimdenkender was dat het milieu waar ik uit kwam. Waar ik wel kon praten over mijn ervaringen. En ik moest ook wel, zat onder de striae, had afkeer van mijn buik, maar er kwamen vragen over dus ik moest er wel over praten. Achteraf gezien misschien wel mijn redding."

Een aantal vrouwen beschrijft ook dat het zelf krijgen van kinderen hen heeft geholpen bij het verwerken van de afstand, zoals deze vrouw:

"De tijd heelt alle wonden. Toen ik eindelijk meerderjarig was ben ik meteen het huis uit gegaan. Ik ben toen getrouwd en kreeg, acht jaar na de afstand, een dochter uit dat huwelijk. Dat heeft mij toen pas echt geholpen."

Er zijn ook vrouwen die minder hulp nodig hebben gehad omdat zij vrijwillig afstand deden of zich troostten met de gedachte dat ze het beste hebben gedaan voor hun kind en een kinderloos echtpaar heel blij hebben kunnen maken.

Vijf vrouwen (11%) zeggen dat ze niet meer steun hadden willen hebben nadat het kind van hen is gescheiden (zie Tabel A77 in Bijlage 4a). Het merendeel (64%) had echter wel meer steun willen hebben.

3.1.8 Adoptie

Betrokkenheid bij adoptieproces

De meeste vrouwen (73%) zijn niet betrokken geweest bij het adoptieproces (zie Tabel A78 in Bijlage 4a). In de toelichting schrijven de meeste vrouwen dat ze niet of weinig betrokken werden en vaak ook niet of slechts globaal op de hoogte waren van de adoptieprocedure.

"Ik moest na 4 jaar weer eens terugkomen bij mijn maatschappelijk werkster en als verassing kreeg ik de vraag of ik een kort briefje wilde schrijven naar de rechtbank, dat ik het eens was met

de adoptie. Ik dacht dat allang was gebeurd en werd een beetje boos en vond het ook voor de adoptieouders moeilijk dat het zolang had geduurd."

Wel beschrijven sommigen dat ze mochten aangeven welk gezin ze wilden voor het kind:

"Ik heb getekend voor afstand en heb kunnen aangeven wat ik belangrijk vond voor het kindje; criteria aan kunnen geven voor een eventueel gezin, dat wel maar verder is alles door Fiom, rechtbank etc gedaan."

"Mocht voorkeur voor ouderpaar aangeven. qua opleidingsniveau, milieu, godsdienst, etc. Daar is goed naar geluisterd."

Hier werd echter niet altijd gehoor aan gegeven:

"Mijn kind is 4 maanden in een tehuis geweest en toen geplaatst in een Christelijk gezin. Dit hoorde ik pas 3 jaar later. Terwijl een van de weinige wensen die ik duidelijk had gemaakt was dat ik niet wilde dat ze in een gelovig gezin zou komen. Dit staat ook in mijn dossier van de Raad van de Kinderbescherming. Maar zelfs daaraan had men geen boodschap."

Veel vrouwen voelen zich hierdoor aan de kant gezet, niet gehoord en machteloos. Ook beschrijven ze dat veel langs hen heen is gegaan of dat ze alles in een soort roes hebben beleefd, omdat ze bezig waren met overleven. Zo schrijft deze vrouw:

"Ik had geen regie. Het gevoel 'wat gaan ze met me doen' was altijd aanwezig. De schaamte over de zwangerschap, het geschuif met mij van adres naar adres gaf mij het gevoel van een lastig pakketje. Ik voelde me tot last en dat was toen overheersend en is dat heel lang gebleven. Nooit helemaal weggegaan. Later ben ik door een heel proces gegaan. Ik heb PTSS en het heeft mijn leven voor een groot deel verruïneerd."

Sommigen waren er op het moment zelf niet zo mee bezig of dachten dat het zo hoorde, maar schrijven dat ze achteraf anders gereageerd zouden hebben op de situatie.

Acht respondenten zijn wel betrokken geweest (zie Tabel A78). Vier van hen zeggen dat ze op de hoogte waren van de regels en procedures rondom de adoptie, drie vrouwen waren niet op de hoogte en één vrouw weet het niet meer (zie Tabel A79 in Bijlage 4a).

De vrouwen die wel betrokken waren bij het adoptieproces hebben wisselende ervaringen. Eén van hen heeft het als positief ervaren. Voor sommigen was het op dat moment fijn om betrokken te zijn en te weten wat er ging gebeuren.

"Emoties waren er niet, alles vanuit het hoofd Maar ik wist wat er zou gebeuren met mijn kind en wanneer ongeveer dat geeft toch rust".

"Het kleine beetje wat ik mocht was toen fijn. Nu voelt het wel heel erg beperkt."

Voor anderen was het belastend om betrokken te zijn.

"Het was een moeilijke en verwarrende periode. Aanvankelijk dacht ik: ik ga mijn kind afstaan, klaar is Kees. Dat dat niet vanzelfsprekend was en dat er ook nog andere opties waren had ik me niet gerealiseerd. Het kwam vooral door de gesprekken met Fiom dat k begon te twijfelen want zij lieten me zien dat er meer mogelijkheden waren. Iets waar ik dankbaar voor ben want pas door het twijfelen moest ik alle keuzes overwegen, hoe moeilijk het ook voor me was. Maar daardoor kon ik wel beter mijn beslissing nemen."

Een vrouw benoemt dat het pijnlijk was dat het proces zo lang duurde.

De rechtszitting

Van de acht vrouwen die betrokken zijn geweest bij het adoptieproces zeggen er vier dat er een rechtszitting is geweest (zie Tabel A80 in Bijlage 4a). Volgens drie vrouwen is er geen zitting geweest. Slechts één vrouw was ook zelf aanwezig bij de rechtszitting (zie Tabel A81), omdat ze hoopte daar de adoptieouders te ontmoeten, maar dat bleek niet het geval te zijn. De vrouwen die wel op de hoogte waren van de rechtszitting maar daar niet bij aanwezig waren schrijven dat ze het beschouwden als een formaliteit, omdat de zaak voor hun gevoel al 'rond' was.

3.1.9 Betekenis en doorwerking van de afstand in het leven

In deze paragraaf gaan we in op de betekenis van de afstand in het leven van de vrouwen in ons onderzoek die een kind hebben afgestaan. En hoe de gebeurtenissen en ervaringen die zij hebben meegemaakt doorwerken in de rest van hun leven.

Terugdenken aan afstand

Voor veel vrouwen blijkt de afstand een levenslange doorwerking te hebben. Bijna een derde (32%) van de vrouwen denkt nog dagelijks terug aan hun ervaring rondom de scheiding en/of afstand (zie Tabel 3.1.13). En nog eens 28 procent doet dit wekelijks. Er is geen enkele vrouw die nooit meer aan haar ervaringen rondom de afstand denkt.

Tabel 3.1.13

Antwoord op de vraag: "Hoe vaak denkt u terug aan uw ervaringen rondom de scheiding en/of afstand van het kind?" (N = 47)

	N	%
Dagelijks	15	32%
Minstens 1 keer per week, maar niet dagelijks	13	28%
Minstens 1 keer per maand, maar niet wekelijks	12	26%
Minder dan 1 keer per maand	4	9%
Zelden	1	2%
Nooit	0	0%
Weet ik niet	0	0%
Onbekend/geen antwoord	2	4%

Bijna alle vrouwen, op drie na, zeggen dat er bepaalde gebeurtenissen of situaties zijn waarop zij vaker terugdenken aan hun ervaringen rondom de scheiding en/of afstand van het kind (zie Tabel A84 in Bijlage 4a). In de toelichting op deze vraag schrijven zij het vaakst over de geboortedag van het kind als moment waarop zij aan hun ervaringen terugdenken. Ook feestdagen zoals kerst worden vaak genoemd.
De geboorte of aanwezigheid van andere kinderen is voor veel vrouwen ook iets waardoor zij aan hun ervaring met afstand worden herinnerd. Sommige vrouwen beschrijven dat het terugdenken aan de afstand op heel diverse en soms onverwachte momenten op de loer ligt, zoals deze vrouw:

> *"Huilende baby's en kleuters, haar verjaardag, streken waar ik woonde in die tijd, Kerst, woorden, namen. Het zien van mijn ouders op foto's, soms als ik denk aan mijn broers of zussen. Als ik contact heb met de familie waar ik toen opgevangen werd. Familiebijeenkomsten, onverwachte verhalen van anderen die het onderwerp raken, tv en radio, bepaalde muziek. Toen mijn klein-kinderen geboren werden en ik op ze ging passen. Mijn dossier brengt veel verdriet. Stilzitten zonder geluid kan ik bijna niet verdragen. Ik heb altijd stemmen aan zodat de stemmen in mijzelf geen ruimte krijgen."*

Invloed op levensgebeurtenissen

Alle vrouwen geven aan dat hun ervaring met afstand invloed heeft gehad op bepaalde levens-gebeurtenissen (zie Tabel 3.1.14). Een meerderheid van de vrouwen noemt het krijgen van kinderen (70%), contact met familie (64%) en intieme relaties aangaan (55%). Geen enkele vrouw geeft aan dat hun ervaring met afstand géén invloed heeft gehad op levensgebeurtenissen.

Tabel 3.1.14

Antwoord op de vraag: "Op welke levensgebeurtenissen heeft uw ervaring met afstand en/of adoptie volgens u invloed gehad? Het kan om een positieve of een negatieve invloed gaan." (N = 47)*

	N	%
Intieme relaties aangaan	26	55%
Samenwonen	9	19%
Trouwen	13	28%
Kind(eren) krijgen	33	70%
Kind(eren) opvoeden	17	36%
Contact met familie	30	64%
Contact met vrienden	18	38%
Scheiding of verbreken relatie	18	38%
Vrienden maken	15	32%
Werk	17	36%
Studie/opleiding	15	32%
Anders, namelijk	6	13%
Geen van bovenstaande	0	0%
Weet ik niet	0	0%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

In de toelichting op de vraag op welke momenten in hun leven de scheiding en/of afstand van het kind invloed heeft gehad, zeggen veel vrouwen dat het op alles invloed heeft gehad, dat het hun leven heeft getekend:

> *"Op alle momenten in mijn leven. Mijn afgestane kind is als een band aan mij verbonden en deze band blijft er altijd. Het heeft invloed gehad op de manier waarop ik werk. De afstand heeft mij een altijddurende wantrouwen gegeven tov macht, beslissingen die over mij worden genomen. Problemen met leidinggevenden. Wantrouwen tegen iedereen die iets van me wil, tegen mensen die aardig zijn."*

> *"Eigenlijk heeft het mij gemaakt hoe ik nu ben."*

Ook beschrijven vrouwen vaak de geboorte van andere eigen kinderen als iets waarop de afstand invloed heeft gehad. Zij beschrijven hierbij gevoelens van angst, onzekerheid en het gevoel het niet te verdienen. Zo schrijft een vrouw:

> *"Toen mijn 3e zoontje 3 dagen na de geboorte stierf, nam ik aan dat ik gestraft werd voor de afstand. Toch is afstand doen vele malen heftiger, erger dan de dood van een kindje. Dan rouw je en sluit je het af, neem je afscheid. Bij een afstandskind blijf je onzeker of het wel goed met hem gaat."*

De meeste vrouwen voelen zich anders dan andere mensen door hun ervaring met afstand. Ze beschrijven dat ze zich een buitenbeentje voelen, hun zelfvertrouwen zijn kwijtgeraakt of dat ze sinds de afstand niet meer onbevangen in het leven staan. Veel vrouwen schrijven ook dat ze altijd een groot geheim, verdriet of leegte met zich mee dragen dat ze met niemand konden delen, zoals deze vrouw illustreert:

> *"Ja ik voelde mij totaal anders, niet onbevangen. Niet in staat om vrienden te maken, want die zouden door kunnen dringen tot mijn kern, wie ik werkelijk ben en de ontdekking kunnen doen dat ik niet ben zoals ik me voordoe, m.a.w. zij zouden het kunnen ontdekken. Dat heeft de rest van mijn leven een grote rol gespeeld. Ik heb dus nooit vriendschap kunnen sluiten met mensen met wie ik vaak omging. Voor mijn kinderen heb ik het tot 5 jaar geleden verborgen gehouden, dat wordt mij nu door hen kwalijk genomen en ben ik van mijn voetstuk gevallen, maar ik zag geen*

andere mogelijkheid, de emoties die het teweeg zou brengen zou ik niet aankunnen en ik gunde mijn kinderen dat zij geen geheim zouden moeten dragen. Nu de maatschappij er anders mee omgaat, nu uitsluiting niet meer aan de orde is, voelt het wat lichter. Maar het verlies van wat het had kunnen zijn daar raak ik nooit meer overheen."

Ook schaamte over de afstand speelt een rol bij hoe ze in het leven staan. Zo schrijft een vrouw:

"Ja zeker. Ik schaamde me. Wie doet zijn kinderen nu weg? Als ik het vertelde werd het steeds meer een verhaal buiten mezelf. Ook omdat het een tweeling is wordt het een bijzonder verhaal. Ik was het eens met de adoptie dat dit het beste was geweest in die omstandigheden... maar dan was er veel uit te leggen. Ik heb me nooit meer gewoon gevoeld. Ik heb mijn kinderen tien jaar geleden teruggevonden inclusief kleinkinderen. Dat maakt het wel anders. Maar door nu gewoon contact te hebben en te aanvaarden dat ze er zijn merk je pas hoe krom het al die jaren is geweest."

Een kleine minderheid zegt dat zij zich niet anders voelen dan anderen of nuanceren dat iedereen wel iets meemaakt dat hun leven beïnvloedt.

Emoties bij terugdenken aan afstand

De vrouwen in ons onderzoek beschrijven een grote diversiteit aan, veelal negatieve, emoties wanneer zij terugdenken aan de scheiding of afstand van het kind. Bijna alle vrouwen noemen gevoelens van verdriet en grote eenzaamheid. Ook schaamte, boosheid en spijt worden vaak genoemd:

"Spijt, denk ik. Als ik toen had geweten wat ik nu weet, namelijk wat de gevolgen zijn voor een kind dat afgestaan is, dan had ik het wellicht niet gedaan. Maar dat is natuurlijk achteraf makkelijk praten. Toentertijd had ik naar eer en geweten de beste intenties en het beste met hem voor. Eenzaamheid, ik heb me vaak eenzaam gevoeld met deze levensgebeurtenis. Dat veranderde toen ik na 40 jaar weer contact kreeg met bio vader en wij samen oud zeer hebben kunnen opruimen. Maar ook compassie met mezelf als jonge puber en compassie met mijn kind, waar hij allemaal doorheen gegaan moet zijn door (in zijn optiek) niet gewenst te zijn."

Veel vrouwen hebben ook machteloosheid en vertwijfeling gevoeld, zoals deze vrouw:

"De belangrijkste emoties zijn verdriet en machteloosheid, mij is de zelfbeschikking ontnomen en vertwijfeling: had ik het kunnen voorkomen? Dit laatste speelde vooral in de begin periode na het verlies van mijn kind. Later toen ik mijn dossier las begreep ik dat ik geen schijn van kans had en speelde de vertwijfeling geen rol meer. Verdriet heb ik nog steeds en kan ik het verlies moeilijk in mijn leven integreren."

Bovenstaande beschrijvingen laten ook zien dat vrouwen met de kennis van nu vaak anders terugkijken op wat hen overkomen is. Sommige vrouwen beschrijven dat zij zich nu realiseren dat het misschien ook anders had gekund en dat zij, als het een paar jaar later was gebeurd, andere mogelijkheden hadden gehad of dat er anders naar hen zou zijn gekeken.

3.1.10 Zoektocht naar informatie

Een groot deel van de vrouwen heeft gezocht naar informatie over de afstand of over het kind dat is afgestaan. Bijna de helft van de vrouwen (49%) heeft gezocht en ook gevonden wat ze zocht (zie Tabel 3.1.15). Zeven vrouwen zijn nog steeds op zoek en zes vrouwen hebben gezocht maar zijn daarmee gestopt. Het vaakst is gezocht naar het eigen afstandsdossier (64% heeft dit genoemd) of naar informatie of contact met het kind (53% respectievelijk 58% heeft hiernaar gezocht). Veel vrouwen willen meer weten over het kind dat is afgestaan (63%) of over wat er destijds gebeurd is (55%). Een op de drie vrouwen heeft gezocht omdat zij een band wilden opbouwen met het kind.

Een kleiner deel van de vrouwen heeft (nog) niet gezocht naar informatie. Vier vrouwen gaan dat ook niet doen, omdat ze daar geen behoefte aan hebben, het emotioneel te zwaar vinden of niet zeker weten of

hun kind wel wist dat het geadopteerd was en ze het leven van hun kind niet op de kop willen zetten. Eén vrouw wil nog gaan zoeken en één twijfelt erover.

Tabel 3.1.15

Antwoord op de vraag: "Heeft u gezocht naar informatie over de scheiding en/of afstand of over het kind dat is afgestaan? Denk bijvoorbeeld aan informatie over uw dossier, documenten, informatie over het kind, contactgegevens enzovoorts" (N = 47)

	N	%
Ja, en ik heb gevonden wat ik zocht	23	49%
Ja, en ik ben nog steeds zoekende	7	15%
Ja, maar ik ben gestopt met zoeken	6	13%
Nee, en ik ga ook niet zoeken	4	9%
Nee, maar ik wil nog wel gaan zoeken	1	2%
Nee, en ik twijfel om te gaan zoeken	1	2%
Anders, namelijk	3	6%
Weet ik niet (meer)	0	0%
Onbekend/geen antwoord	2	4%

Van de 36 vrouwen die informatie hebben gezocht, hebben er vijftien (42%) meer informatie gevonden over hun kind (zie Tabel A91 in Bijlage 4a). Een kwart heeft alle informatie gevonden die zij zocht. Drie vrouwen hebben hun zoektocht moeten staken omdat ze niet verder komen en één vrouw geeft aan nog niets te hebben gevonden.

Opvallend is dat, van de vrouwen die informatie hebben gevonden, ruim zestig procent zegt dat deze informatie niet overeenkwam met hun eigen ervaring (zie Tabel A92 in Bijlage 4a). Tabel 3.1.16 toont welke informatie volgens deze vrouwen niet bleek te kloppen met hun eigen ervaring. Daarbij gaat het met name om het eigen afstandsdossier. Vrouwen benoemen onder andere dat er oordelen in staan die niet kloppen of een bepaalde vooringenomenheid hebben. Een vrouw schrijft hierover:

> *"Ik vond het afstandsdossier schokkend om te lezen. Ik was veel vergeten… maar de hulpverlening had vanaf begin een vastomlijnd beeld en oordeel. Ik noch mijn ouders hebben ooit een keus gehad."*

Anderen wijzen op onjuistheden en fouten. Meerdere vrouwen beschrijven dat het kind langer in het tehuis blijkt te hebben gezeten dan hen was verteld.

Tabel 3.1.16

Antwoord op de vraag: "Welke informatie bleek niet te kloppen met uw eigen ervaring?" (Alleen gevraagd als de informatie niet overeenkwam met de eigen ervaring) (N = 18)*

	N	%
Algemene informatie over afstand en/of adoptie	4	22%
Eigen afstandsdossier	14	78%
Afstandsverklaring	1	6%
Rechtbankdocumenten	1	6%
Adoptiedossier van kind	4	22%
Geboorteakte van kind	3	17%
Informatie over kind	4	22%
Informatie over (pleeg/adoptie)gezin van het kind	4	22%
Anders, namelijk	2	11%
Weet ik niet (meer)	0	0%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Voor een aantal vrouwen is de zoektocht een pijnlijke, moeizame of frustrerende aangelegenheid:

> *"Moeizaam… moest mijn dossier gaan lezen in [stad]. Was een zootje van een envelop met veel losse aantekeningen. In bijzijn van iemand, die was heel aardig. En daarna kreeg ik het mee. Dat was het."*

Sommige vrouwen hebben moeite om toegang tot hun dossier te krijgen bij instanties of komen erachter dat de informatie niet volledig is of niet klopt met hun ervaring. Dat levert frustratie op en geeft hen het gevoel weer geen stem te hebben, zoals deze vrouw beschrijft:

> *"Zeer moeilijk en frustrerend, maar ook emotioneel confronterend. Weer bemerk je dat je "de kous op de kop" krijgt. Het betreft jouw leven, jouw kind en weer hebben "derden" daar 'n mening over door het je moeilijk te maken info te vinden. Ook wordt je niet op je rechten gewezen. Heb je die eigenlijk wel?"*

Zeven vrouwen zeggen dat ze door één of meerdere partijen zijn tegengewerkt tijdens hun zoektocht (zie Tabel A97 in Bijlage 4a); vijf door de pleeg-/adoptiefamilie van het kind, één door de eigen familie en vijf door instanties. Zestien vrouwen zeggen niet te zijn tegengewerkt.

3.1.11 Contact met het kind

In de vragenlijst geeft het merendeel van de ondervraagde vrouwen aan contact te hebben (gehad) met hun kind (zie Tabel 3.1.17): 27 vrouwen (57%) hebben ten tijde van het invullen van de vragenlijst nog steeds contact en twaalf vrouwen hebben wel contact gehad, maar nu niet meer. Drie vrouwen (6%) hebben geen contact gehad maar zijn hiernaar wel op zoek.

Van de vrouwen die op dit moment nog contact zeggen te hebben, ervaart 44 procent deze band als redelijk hecht en 33 procent als hecht. Twee vrouwen ervaren deze band als heel hecht, en eveneens twee juist als niet hecht.

Tabel 3.1.17

Contact en band met het kind (N = 47)

	N	%
Antwoord op de vraag: "Heeft u contact (gehad) met het kind dat is afgestaan?"		
Ja, en nog steeds contact	27	57%
Ja, maar momenteel geen contact	12	26%
Nee, maar wel op zoek naar contact	3	6%
Nee, en niet op zoek naar contact	1	2%
Anders	2	4%
Onbekend	2	4%
Weet ik niet (meer)	0	0%
Onbekend/geen antwoord	2	4%
Antwoord op de vraag: "Hoe hecht is de band met het kind op dit moment?" (Als er nog steeds contact is, N = 27)		
Heel hecht	2	7%
Hecht	9	33%
Redelijk hecht	12	44%
Niet hecht	2	7%
Helemaal niet hecht	0	0%
Onbekend	2	7%

Twee vrouwen hadden al contact met het kind in diens vroege jeugd (voor het vijfde levensjaar). De meeste vrouwen kregen contact met het kind toen het kind tussen de zes en achttien jaar was (28%) of tussen de negentien en dertig jaar (36%) (zie Tabel A104 in Bijlage 4a).

Het onderhouden van contact blijkt niet bij iedereen goed te gaan. Twaalf respondenten zeggen dat zij wel contact hebben gehad maar momenteel niet meer (zie Tabel 3.1.17). Redenen die vrouwen hiervoor noemen zijn dat ze uit elkaar gegroeid zijn, dat het kind hen niet meer wil zien, dat andere familieleden of het pleeg/adoptiegezin moeite hebben met het contact of dat het te ingewikkeld is om een band op te bouwen (zie Tabel A99 in Bijlage 4a). Een vrouw licht dit als volgt toe:

> *"Heel moeilijk na zo vele jaren contact op te bouwen. Mijn zwarte dag in mijn leven was voor hem het begin van zijn leven."*

3.1.12 Omgang met afstand nu

In deze paragraaf beschrijven we hoe vrouwen op dit moment omgaan met hun ervaringen met afstand en wat er volgens hen zou moeten gebeuren.

Op de open vraag hoe de vrouwen in hun leven zijn omgegaan schrijven veel vrouwen dat zij lange tijd gezwegen hebben over hun ervaringen en het als een groot geheim hebben meegedragen. Sommige vrouwen benoemen dat ze hun ervaringen heel ver weg gestopt hadden en weinig gevoel meer hadden. Later is een deel van deze vrouwen naar eigen zeggen gaan praten of schrijven over wat ze hebben meegemaakt, met mensen in hun directe omgeving, een psycholoog of andere therapeut of voor een breder publiek.

Meerdere vrouwen geven aan dat over hun ervaringen praten of schrijven hen heeft geholpen om met hun ervaringen om te gaan. Er zijn ook vrouwen die zeggen dat ze er nog steeds niet of nauwelijks over praten. Sommigen van hen zeggen nog steeds schaamte of schuld te voelen.

Een aantal vrouwen geeft aan dat ze het zo goed als mogelijk geaccepteerd of verwerkt hebben. Voor veel vrouwen blijkt dat echter een levenslange zoektocht te zijn, zoals deze vrouwen beschrijven:

> *"[…] Pieken en dalen van emoties en pijn zijn in mijn leven de revue gepasseerd. Het moeten leren leven dat je een kind kwijt geraakt bent die nog wel ergens op aarde wandelt en waarvan jij geacht wordt, geen deel [meer] van uit te maken is best 'n opgave geweest. Want je vraagt je altijd af: "hoe zal hij/zij eruit zien" of hoe het gaat in het leven van je kind, noem maar op. Je kind is altijd in je leven en toch zo veraf."*

> *"Ik heb geprobeerd het onderdeel van mijn leven te laten zijn maar of ik daarin geslaagd ben, weet ik steeds minder. Het lijkt alsof ik naarmate ik ouder wordt (ben nu 74) steeds minder bescherming van mijn pijn en verdriet ervaar en dat ik steeds gemakkelijker van mijn stutten raak. Ik ervaar steeds meer het onrecht dat mij is aangedaan en waartegen ik weinig kan doen, hoe ik ook pleit voor gerechtigheid."*

Een groot deel (87%) van de vrouwen heeft in de media gehoord of gelezen over afstand en/of adoptie in Nederland (zie Tabel 3.1.18). Slechts drie vrouwen zeggen dat zij dergelijke berichten niet gezien hebben. Vrouwen geven aan dat de berichten over afstand en adoptie hen veel doen en veel emoties oproepen. Enerzijds beschrijven meerdere vrouwen in ons onderzoek dat dit weer nare herinneringen losmaakt en soms zelfs dingen naar boven brengt die zij verdrongen hadden. Anderzijds zeggen veel vrouwen dat ze het fijn vinden dat er eindelijk over wordt gepraat en er aandacht en erkenning is voor wat hen is overkomen. Zo schrijft een vrouw over wat berichten in de media met haar doen:

> *"Dan spits ik mijn oren. Iets in mij licht in eerste instantie op, wat te maken heeft met alsnog aandacht voor deze verborgen geschiedenis van zoveel vrouwen en kinderen (en vaders). Nederland doet zich voor als een tolerant land, deze episode laat zien dat dat soms bar tegenvalt en Nederland zelfs een hardvochtige kant, een duistere, weinige moedige kant kan hebben."*

Sommige vrouwen beschrijven boosheid over hoe er in de media over hen wordt bericht:

> *"[…] Moeders worden toch negatief afgeschilderd. Of mensen, programmamakers doen alsof ze het begrijpen... ik kan daar echt boos over worden. En ik vind het ook te ongenuanceerd. Alleen de horrorverhalen en sensatie. Maar niet de worsteling en het hele proces erna."*

> *"Ik word vaak geïrriteerd en boos omdat de afstandsvrouwen niet serieus worden genomen. We zijn nu ouder en we worden ook gezapig geportretteerd zonder inhoudelijke vragen. Bijna altijd komt de vraag of we ons schuldig voelen. Wij worden niet gezien als intelligente weldenkende mensen. Wij zijn ook een doorsnede van de bevolking met zijn verschillen. En we worden altijd neergezet als zielig en dat we "geholpen" moeten worden. We moeten gewoon serieus genomen worden."*

Een aantal vrouwen beschrijft dat ze door wat ze zien in de media anders terugkijken naar die tijd, bijvoorbeeld doordat ze zien dat het ook anders had gekund. Zoals deze vrouw:

> *"In de afgelopen jaren heb ik de ellende en het verdriet rondom de adoptie en het afstand doen grotendeels verwerkt. In het begin gaf ik alleen mijzelf de schuld van alles. Ongeveer vijftien jaar na die gebeurtenissen zag ik een Brits tv programma dat mij erg ontdaan maakte. Daarin werd gepleit om bij adoptie of afstand doen de kinderen niet, zoals bij ons gebeurde, het contact met de biologische ouders te verbieden, maar juist, op de een of andere manier het contact te onderhouden, terwille van het kind. Ik was totaal verbijsterd en verrast door die benadering. Ik realiseerde mij vanaf toen wat een negatieve impact de conventionele beperkte publieke opinie over moederschap, vrouwelijkheid en de veiligheid van kinderen had op mij en al die andere biologische moeders die zich gedwongen zagen afstand van een kind te doen."*

Ook voor vrouwen voor wie de afstand wel hun eigen keuze was, maken de berichten dingen los. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de toelichting van deze twee vrouwen:

> *"Het raakt me altijd persoonlijk. Het doet pijn dat ik mijn dochter (van mezelf) moest afstaan. Het was mijn eigen keuze maar toch heel pijnlijk."*

> *"Het triggert mijn eigen geschiedenis, activeert om weer te gaan lezen, me erin te verdiepen. En denk vaak: als ik anderen zo hoor dan heb ik er relatief weinig aan overgehouden, wat een verschrikkelijke verhalen! Ik had werkelijk geen idee."*

Tabel 3.1.18

Omgang met afstand en adoptie nu (N = 47)

	N	%
Antwoord op de vraag: "Heeft u in de media gehoord of gelezen over afstand en/of adoptie in Nederland?"		
Ja	41	87%
Nee	3	6%
Onbekend/geen antwoord	3	6%
Antwoord op de vraag: "Bent u door de jaren heen anders gaan denken over afstand en/of adoptie?"		
Ja	28	60%
Nee	14	30%
Weet ik niet	2	4%
Onbekend/geen antwoord	3	6%

Dat meerdere vrouwen met de kennis van nu anders terugkijken blijkt ook uit de antwoorden van de vrouwen op de vraag of zij door de jaren heen anders zijn gaan denken over afstand en adoptie (zie Tabel 3.1.18). Zestig procent van de vrouwen bevestigt dit. Van de vrouwen die hun antwoord hebben toegelicht schrijft bijna iedereen dat zij vinden dat gesloten adoptie, waarbij de band tussen ouders en kind definitief wordt doorgesneden, nooit meer zou mogen gebeuren.

"Dat betreft gesloten adoptie. Ik vind het de meest slechte oplossing voor een kind dat tussen wal en schip valt. Om definitief de band tussen de ouders door te snijden is een draconische maatregel. Levensomstandigheden veranderen voortdurend, dat geld voor ons allemaal, deze beslissing is onomkeerbaar. Het adoptiebeleid van de jaren 60 was monstrueus in getal en in het veroorzaken van leed."

Meerdere vrouwen schrijven dat er in eerste instantie moet worden gekeken naar andere mogelijkheden en naar wat er wel kan (in plaats van naar wat allemaal niet kan) voordat er tot afstand wordt besloten. En dat de moeder zelf de regie moet hebben.

Enkele vrouwen zijn fel gekant tegen adoptie in het algemeen, anderen zien dat het in uiterste gevallen soms niet anders kan. Zij benadrukken dan het belang van openheid over de afstand, het recht op weten waar je vandaan komt, de mogelijkheid tot contact en goede begeleiding, ondersteuning en zorg voor moeder en kind. Twee vrouwen schrijven hierover:

"Naar mijn idee is afstand en adoptie niet goed voor de afstandsvrouwen en niet goed voor de kinderen. Elk met zijn eigen redenen. Er zijn altijd uitzonderingen, goede hulp is dan noodzakelijk welke keuze er dan ook gemaakt wordt."

"Er moet uiterst voorzichtig mee worden omgegaan, contact met de afstandsmoeder gestimuleerd, alle opties openhouden, het is een levensveranderende beslissing."

Tabel 3.1.19

Antwoorden op vragen naar wat vrouwen die een kind hebben afgestaan zou helpen bij de omgang met afstand en/of adoptie (N = 47)

	N	%
Wat zou u op dit moment, of in de toekomst, kunnen helpen bij het omgaan met uw ervaringen rondom afstand en/of adoptie?*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	24	51%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	26	55%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	35	75%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	29	62%
Betere toegang tot informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	30	64%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	24	51%
Psychologische hulp	18	38%
Anders	6	13%
Er is niets wat mij nu of in de toekomst zou kunnen helpen	2	4%
Dit is voor mij niet nodig	3	6%
Weet ik niet	0	0%
Wat zijn volgens u de 3 belangrijkste dingen die nu moeten gebeuren om mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen?*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	18	38%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	15	32%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	25	53%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	18	38%
Betere toegang tot informatie over ervaringen met afstand/adoptie	10	21%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	14	30%
Psychologische hulp toegankelijk maken	13	28%
Anders	1	2%
Er is niets wat mensen met ervaringen met afstand en adoptie zou kunnen helpen	0	0%
Weet ik niet	4	9%

**Vrouwen konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Tabel 3.1.19 geeft de antwoorden van de vrouwen in ons onderzoek op de vraag naar wat henzelf en anderen zou kunnen helpen bij het omgaan met ervaringen rondom afstand en/of adoptie. De meeste vrouwen (75%) noemen meer bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en de gevolgen van afstand en adoptie als iets wat henzelf zou kunnen helpen.

> *"Het zou fijn als het stigma eraf gaat en het volledige verhaal over al die vrouwen genuanceerd op tafel zou liggen. Of een goede docu erover. En dan niet de horrorverhalen met nonnen, maar ook al die meer gewone verhalen. Het was zo divers allemaal."*

Ook betere toegang tot informatie over hun eigen geschiedenis met afstand/adoptie en voorlichting aan professionals wordt door een meerderheid van de vrouwen genoemd. Zo schrijft een vrouw:

> *"Ik ben erg aangelopen tegen het feit dat er weinig hulpverleners zijn met kennis van zaken over deze problematiek. Door bezuinigingen is er bij Fiom ook minder mogelijk. Of ik val net buiten het werkgebied. Naar wie moet ik dan toe?"*

De helft van de vrouwen zegt ook geholpen te zijn met actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen, formele excuses van de overheid of instanties en steun bij het zoeken naar informatie. Twee vrouwen geven aan dat er niets is dat hen zou kunnen helpen, bijvoorbeeld omdat het al zo lang geleden is.

Op de vraag wat de belangrijkste dingen zijn die moeten gebeuren om andere mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen is bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie eveneens het meest genoemd, door 53 procent van de vrouwen. Deze vrouw licht toe:

> *"Nog steeds hebben mensen, de maatschappij geen beeld wat afstand doen met je doet. Dat het levenslang is."*

Andere relatief vaker genoemde antwoorden zijn formele excuses van de overheid of verantwoordelijke instanties (38%) en voorlichting aan professionals (38%). Zoals deze vrouw beschrijft:

> *"[…] Het is heel belangrijk dat mensen de zaak van meerdere kanten bekijken. Er zijn 3 partijen en 3 perspectieven. De moeder had toen geen stem. Het helpt om met terugwerkende kracht alsnog door bv excuses te krijgen en meer begrip te kweken voor de situatie van toen om tot een genuanceerder beeld te komen. Ook hulp zoeken bij psychologen is belangrijk dat zij ook weten dat dit niet zomaar een verhaal is, maar dat dit echt zo ging en dat dit diepe wonden achterliet. Zowel bij het kind, als bij de vaak zeer jonge moeders."*

Meerdere vrouwen lichten toe dat ze alle antwoordopties belangrijk vinden.

Veel vrouwen geven in de toelichting op bovenstaande vragen uitgebreide antwoorden, waaruit blijkt dat zij heel goed weten wat ze zelf nodig hebben en wat er zou moeten gebeuren. Zij noemen onder andere: meer kennis en bewustzijn bij het publiek; erkenning van het leed van alle betrokkenen; toegang tot de archieven; luisteren naar de wensen van de moeders zelf en inzetten op voorlichting, begeleiding en tegengaan van vooroordelen over jonge moeders; betere screening en begeleiding van adoptiegezinnen; mogelijkheid tot open adoptie; openheid over ongewenste zwangerschappen, preventie en goede (seksuele) voorlichting aan jongeren; meer (gespecialiseerde) psychologische hulp en voorlichting aan/bijscholing van professionals.

3.1.13 Welzijn en psychische gezondheid

In paragraaf 2.4 zijn verwachtingen opgesteld over vrouwen die een kind hebben afgestaan. Om deze verwachtingen te toetsen, hebben we toetsende analyses uitgevoerd waarin we de verschillen tussen vrouwen die een kind hebben afgestaan in onze vragenlijst met de algehele Nederlandse bevolking meten. Een uitgebreide beschrijving van deze analyses is te vinden in Bijlage 3a.

Voor vrouwen die een kind hebben afgestaan hebben we de volgende verwachtingen:

Vrouwen die een kind hebben afgestaan ervaren gemiddeld a) een mindere kwaliteit van leven, b) minder welzijn, c) een minder goede psychische gezondheid, d) minder sociale contacten/steun, e) meer eenzaamheid, en f) minder vertrouwen in de overheid en instituties dan de algehele bevolking.

Eventuele onderlinge verschillen in deze groep hangen onder andere samen met of de afstand al dan niet vrijwillig was en wie daarbij een rol speelden (bijvoorbeeld ouders of instanties), of zij minderjarig/meerderjarig waren, of zij wel of geen contact met kind hebben, of zij wel of niet konden praten over de afstand in hun omgeving, van de mate van steun die zij hebben ervaren, en in welke periode de afstand plaatsvond.

Uit onze analyses blijkt dat vrouwen die een kind hebben afgestaan inderdaad een mindere kwaliteit van leven ervaren en gemiddeld minder welzijn ervaren dan de algehele bevolking. Ook ervaren zij gemiddeld een minder goede psychische gezondheid, meer eenzaamheid en minder vertrouwen in instanties. Alleen de aanname dat vrouwen die een kind hebben afgestaan minder sociale contacten of sociale steun ervaren dan de algehele bevolking blijkt niet uit hun antwoorden in dit onderzoek.

Onze tweede verwachting, over onderlinge verschillen bij vrouwen, wordt niet bevestigd door de antwoorden van vrouwen. Verschillen tussen vrouwen in ons onderzoek kunnen niet of nauwelijks worden toegeschreven aan of de afstand al dan niet vrijwillig was en wie daarbij een rol speelden (bijvoorbeeld ouders of instanties), of zij minderjarig/meerderjarig waren, of zij wel of geen contact met het kind hebben, of zij wel of niet konden praten over de afstand in hun omgeving, of zij veel of weinig steun hebben ervaren, en in welke periode de afstand plaatsvond. Dit kan ook komen door het relatief kleine aantal vrouwen dat onze vragenlijst heeft ingevuld: met een groter aantal antwoorden hadden wij met meer betrouwbaarheid onze verwachting kunnen toetsen.

3.1.14 Samenvatting/conclusie

De vrouwen die de vragenlijst hebben ingevuld hebben heel uiteenlopende ervaringen. Voor de meeste vrouwen zijn deze ervaringen voornamelijk negatief, maar er zijn ook vrouwen met meer positieve ervaringen. Dit lijken vooral vrouwen te zijn die min of meer bewust en uit vrije wil voor afstand kozen of die zich meer gesteund en begeleid voelden in de aanloop naar de afstand en daarna. Bijna alle vrouwen in ons onderzoek waren ongehuwd en de meerderheid was minderjarig op het moment dat zij zwanger werden of afstand deden. Zij blijken vaak weinig kennis en voorlichting te hebben gehad over de gevolgen van seks en het verloop van de zwangerschap en bevalling. Dit zorgde bij veel vrouwen voor gevoelens van angst, onzekerheid, schaamte en eenzaamheid. Afwijzing door de sociale omgeving en stilzwijgen versterkte deze gevoelens.

In de besluitvorming over de afstand blijkt er over het algemeen weinig aandacht en ruimte te zijn geweest voor de wensen van de vrouwen zelf. Zij hadden vaak beperkte kennis over hun rechten, andere mogelijkheden en gevolgen van afstand en kregen hier weinig voorlichting of informatie over. Er lijkt sprake te zijn van drang en sociale druk door ouders, betrokken instanties en de heersende maatschappelijke normen. Of de alternatieven werden dusdanig negatief gepresenteerd dat de vrouwen zelf tot de conclusie kwamen dat afstand de beste optie was voor het kind. Veel vrouwen voelden dat zij geen andere keus hadden. Slechts enkele vrouwen die uit eigen beweging voor afstand kozen zeggen hierin wel goed begeleid te zijn.

Vrouwen in ons onderzoek kregen in de regel weinig begeleiding, hulp en steun tijdens de zwangerschap, bevalling en daarna, noch van ouders, noch van de betrokken instanties. Meerdere vrouwen beschrijven dat zij zich aan hun lot overgelaten voelden. Dit ging gepaard met gevoelens van eenzaamheid, verlatenheid, angst en machteloosheid. Veel vrouwen voelden zich niet meer hetzelfde na de bevalling en de afstand. Tegelijkertijd hadden ze het gevoel dat ze moesten ze doen alsof er niets gebeurd was en probeerden ze zo goed en zo kwaad als dat ging hun leven weer op te pakken. De vrouwen zijn hier op diverse manieren mee omgegaan. Ze stopten hun ‘geheim’ diep weg, sloten zich af voor gedachtes en gevoelens, trokken zich terug of zochten juist afleiding in studie, werk of uitgaan.

Het zwijgen, de geheimhouding en het moeten doen alsof er niets gebeurd was is voor veel vrouwen een zware last (geweest). Op enkele uitzonderingen na, hebben de ervaringen rondom de afstand een levenslange doorwerking in de levens van de vrouwen in ons onderzoek. Vrouwen voelen nog steeds verdriet en eenzaamheid bij het terugdenken aan de afstand. Ook schaamte, boosheid, spijt en machteloosheid zijn emoties die vrouwen nog steeds ervaren. Veel vrouwen denken nog dagelijks of wekelijks aan wat er is gebeurd of aan hun kind.

De meerderheid van de vrouwen in ons onderzoek heeft gezocht naar informatie over hun verleden met afstand of over hun kind. Deze zoektocht hebben zij vaak als moeizaam, pijnlijk en frustrerend ervaren. Bij een meerderheid klopt de informatie in hun dossier niet met hun eigen ervaring. Dit geeft sommige vrouwen opnieuw het gevoel dat ze er niet toe doen.

Een groot deel van de ondervraagde vrouwen heeft contact gehad of heeft nog steeds contact met het kind dat is afgestaan. Hoewel een meerderheid een redelijk hechte tot hechte band heeft weten op te bouwen met hun kind, blijkt dat voor sommigen lastig.

Met de kennis van nu kijken veel vrouwen anders terug op het verleden. Het besef dat het misschien ook anders had gekund, bijvoorbeeld als zij een paar jaar later zwanger waren geraakt of beter waren voorgelicht en begeleid, maakt het voor sommige vrouwen extra pijnlijk. Praten over hun ervaringen blijkt voor veel vrouwen te hebben geholpen bij de verwerking. Er zijn echter nog steeds vrouwen die zeggen niet of nauwelijks te praten over wat ze hebben meegemaakt. Veel vrouwen hopen op meer bewustzijn en kennis in de maatschappij en bij professionals over wat er gebeurd is en over de gevolgen van afstand en adoptie voor alle betrokkenen.

3.2 Mannen van wie een kind is afgestaan

3.2.1 Respons en achtergrondkenmerken

De vragenlijst is door zeven mannen van wie een kind is afgestaan ingevuld. Van hen hebben vijf mannen de vragenlijst volledig ingevuld, en twee mannen hebben de vragenlijst voortijdig beëindigd. In Tabel 3.2.1 staan de achtergrondkenmerken van deze mannen.

Tabel 3.2.1

Achtergrondkenmerken van de mannen van wie een kind is afgestaan (N = 7)

	N	%
Geboortejaar		
Voor 1946	1	14%
1946-1950	2	29%
1951-1955	2	29%
1956-1960	1	14%
1961-1965	1	14%
Burgerlijke staat*		
Gehuwd	4	57%
Samenwonend met partner/LAT-relatie	2	29%
Weduwe/weduwnaar	1	14%
Etnische identificatie*		
Nederlands	7	100%
Hoogst voltooide opleiding		
LBO, VMBO-B, VMBO-K, praktijkonderwijs, LHNO, LAVO, LTS, Huishoudschool	1	14%
VWO, HBS, Gymnasium, Atheneum	1	14%
HBO, HTS, HEAO, Kweekschool, Sociale of Pedagogische Academie	4	57%

	N	%
Universitaire Bachelor, Universitaire Master, Drs	1	14%
Religie		
Geen religie of levensbeschouwing	2	29%
Rooms-katholiek	2	29%
Een andere religie of levensbeschouwing	1	14%
Onbekend	2	29%
Religieuze opvoeding*		
Rooms-katholiek	4	57%
Protestants	1	14%
Onbekend	2	29%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Zoals Tabel 3.2.1 laat zien, komen de mannen die de vragenlijst hebben ingevuld uit verschillende decennia. Zij zijn grotendeels theoretisch opgeleid, gehuwd, en meer dan de helft van de mannen is Rooms-katholiek opgevoed.

3.2.2 De zwangerschap van de biologische moeder van het kind

Situatie vóór de zwangerschap

Vijf van de zeven mannen die hebben deelgenomen aan de vragenlijst waren schoolgaand of studerend vóór de zwangerschap en/of de geboorte van het kind (zie Tabel B15 in Bijlage 4b). Twee van hen waren werkzaam. Vijf mannen woonden nog thuis bij hun ouders, één man woonde zelfstandig en één met leeftijdsgenoten (zie Tabel B16). Alle zeven mannen waren op dat moment ongehuwd (zie Tabel B19).

De meeste mannen (vijf van de zeven) waren al ten tijde van de zwangerschap ervan op de hoogte (zie Tabel B26 in Bijlage 4b). Eén man kwam pas vijftien jaar na de geboorte van het kind op de hoogte van de zwangerschap, omdat zijn dochter hem toen kwam opzoeken. Eén man heeft geen antwoord gegeven op de vraag wanneer hij te weten kwam over de zwangerschap van de biologische moeder van het kind. Vier van de zeven mannen waren minderjarig ten tijde van de afstand van het kind (twee onbekend, zie Tabel 3.2.2). Vier van de zeven mannen hadden vaste verkering met de biologische moeder van het kind.

Voor de meeste mannen (83%) was de zwangerschap destijds onbedoeld, hoewel niet altijd ongewenst (Tabel 3.2.2). In de toelichting schrijft één man dat hij in eerste instantie blij was met de zwangerschap omdat het zijn verloofde en hem de mogelijkheid zou bieden om te trouwen. Drie mannen zeggen erg te zijn geschrokken van de zwangerschap. Eén man werd het pas laat verteld en toen was al besloten om het kind ter adoptie af te staan.

Tabel 3.2.2

Achtergrond van zwangerschap voor mannen van wie het kind is afgestaan (N = 7)

	N	%
Leeftijd vader bij afstand eerste kind[8]		
Minderjarig	4	57%
Meerderjarig	1	14%
Onbekend	2	29%
"Wat was uw relatie tot de moeder van het kind toen zij zwanger raakte?"		
Verloofde	1	14%
Vaste verkering of vaste partner	4	57%

[8] Tot 1988 was iemand meerderjarig vanaf 21 jaar.

	N	%
Geen relatie	1	14%
Onbekend	1	14%
Was de zwangerschap toen bedoeld of onbedoeld voor u? En was deze toen gewenst of ongewenst?"*		
De zwangerschap was bedoeld voor mij	1	17%
De zwangerschap was gewenst voor mij	1	17%
De zwangerschap was onbedoeld voor mij	5	83%
De zwangerschap was ongewenst voor mij	1	17%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Drie mannen hadden vaak of regelmatig contact met de moeder tijdens de zwangerschap, één man slechts een enkele keer en één man had geen contact (zie Tabel B31 in Bijlage 4b). Eén man schrijft dat de moeder na de zwangerschap alle banden wilde verbreken.

Drie mannen schrijven dat hun omgeving negatief reageerde op de zwangerschap. Eén man schrijft dat zijn ouders positief reageerden en probeerden te helpen, maar dat de ouders van de biologische moeder van het kind negatief reageerden en regelden dat zij niet mochten trouwen en het kind ter adoptie moest worden afgestaan. Vier van de zeven mannen schrijven dat er door de omgeving niet gesproken werd over de zwangerschap (zie Tabel B30 in Bijlage 4b).

Geen enkele man zegt tijdens de zwangerschap voorlichting te hebben gehad over andere mogelijkheden naast afstand en adoptie (zie Tabel B34). Wel dachten vier mannen zelf na over andere opties dan afstand (zie Tabel B33). Zo schrijft een vader als toelichting:

> *"Ik bedacht dat we ook mijn ouders zouden kunnen inschakelen om de baby op te voeden zolang we zelf nog studeerden."*

Drie mannen dachten ook na over het zelf opvoeden van het kind (Tabel B32 in Bijlage 4b), bijvoorbeeld door te trouwen met de biologische moeder. Dat was echter voor de biologische moeder of haar ouders geen optie. Twee mannen schrijven dat het zelf opvoeden van het kind geen optie was omdat ze daar te jong en onvolwassen voor waren.

Tabel 3.2.3

Positie mannen van wie een kind is afgestaan tijdens de zwangerschap (N = 7)

	N	%
"Heeft u contact gehad met de biologische moeder tijdens haar zwangerschap?"		
Nee	1	14%
Ja, een enkele keer	1	14%
Ja, regelmatig	1	14%
Ja, vaak	2	29%
Was niet op de hoogte van zwangerschap	1	14%
Onbekend	1	14%
"Heeft u tijdens de zwangerschap zelf nagedacht over andere mogelijkheden naast afstand en adoptie?"		
Ja	4	57%
Nee	1	14%
Onbekend	2	29%
"Heeft u tijdens de zwangerschap voorlichting gehad over andere mogelijkheden naast afstand en adoptie?"		
Ja	0	0%
Nee	5	71%
Onbekend	2	29%

Drie mannen geven expliciet aan dat zij geen partij waren bij de zwangerschap en in de beslissing over wat er met het kind zou gebeuren. Zo schrijft een van de respondenten:

"Ik werd bewust overal buiten gehouden en wist niet wanneer en waar de baby geboren werd/zou worden. In alle stukken die ik veel later heb gezien is mijn naam weggelaten en wordt er alleen over de verwekker gesproken. Pas nadat de baby geboren was is mijn moeder gebeld om te zeggen dat het een gezonde baby was. Meer niet. Ze mocht niet weten waar de baby zich bevond. Van mijn moeder hoorde ik dus van de geboorte."

3.2.3 Betrokkenheid bij de geboorte van het kind

Ook bij de bevalling zelf stonden mannen, letterlijk, op afstand. Geen van de zes mannen die op de hoogte waren van de zwangerschap was aanwezig bij de geboorte van het kind (zie Tabel 3.2.4). Drie van hen hadden dat wel gewild. Zij beschrijven dat zij zich in de steek gelaten voelden, vonden het pijnlijk en frustrerend om erbuiten gelaten te worden of maakten zich zorgen om de biologische moeder die alles alleen heeft moeten doormaken.

Slechts één man heeft contact kunnen hebben met het kind door het vast te houden, de anderen hadden geen enkel contact (zie Tabel 3.2.4). Drie mannen kregen verschillende verhalen te horen over het kind en de reden voor afstand, drie andere mannen werd helemaal niets verteld.

Tabel 3.2.4

Betrokkenheid bij de geboorte van het kind (alleen mannen die op de hoogte waren van de zwangerschap, N = 6)

	N	%
"Was u aanwezig bij de geboorte van het kind?"		
Nee	5	83%
Onbekend	1	17%
"Had u destijds wel bij de bevalling aanwezig willen zijn?"		
Ja	3	50%
Nee	2	33%
Onbekend	1	17%
Hoe zou u het contact met de baby direct na de geboorte omschrijven?		
Ik heb de baby kunnen vasthouden	1	17%
Ik heb geen enkel contact kunnen hebben met de baby	4	67%
Onbekend	1	17%
"Wat werd na de geboorte aan u verteld over het kind?"*		
Mij is niets verteld over het kind	3	50%
Mij is verteld dat dit het beste is voor het kind	3	50%
Mij is verteld dat ik de juiste beslissing maakte	1	17%
Mij is verteld dat het kind al in een nieuw gezin was geplaatst	1	17%
Mij is verteld dat ik ongeschikt was om een beslissing over het kind te maken	1	17%
Mij is verteld dat de moeder ongeschikt was om een beslissing over het kind te maken	1	17%
Mij is verteld dat ik ongeschikt was om voor het kind te zorgen	1	17%
Mij is verteld dat de moeder ongeschikt was om voor het kind te zorgen	1	17%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Op één na heeft geen enkele man steun gehad tijdens de geboorte van het kind of vlak daarna, hoewel drie mannen zeggen wel graag meer steun gehad willen hebben in deze periode (zie Tabel B42 en Tabel B45 in Bijlage 4b).

3.2.4 Betrokkenheid bij besluitvorming over afstand en adoptie

Gebrek aan betrokkenheid bij beslissing om afstand te doen

Tabel 3.2.5

Betrokkenheid bij beslissing van mannen van wie het kind is afgestaan (mannen die op de hoogte waren van de zwangerschap, N = 6)

	N	%
"Bent u betrokken geweest bij de beslissing tot het afstand doen van het kind?"		
Ja	1	17%
Nee	5	83%
"Had u het kind toen willen houden?"		
Ja	3	50%
Nee	2	33%
Onbekend	1	17%
"Had u toen wel bij de beslissing betrokken willen zijn?" (Als niet betrokken, N = 5)		
Ja	3	60%
Nee	1	20%
Was niet op de hoogte	1	20%
"Had u het kind kunnen houden onder bepaalde voorwaarden?" (Als willen houden, N = 3)		
Ja	2	67%
Nee	0	0%
Weet ik niet (meer)	1	33%

In Tabel 3.2.5 gaan we dieper in op de betrokkenheid bij de besluitvorming van de mannen die de vragenlijst hebben ingevuld. Vijf van de zes mannen die op de hoogte waren van de zwangerschap geven aan dat zij niet betrokken waren bij de beslissing tot afstand. Deze mannen schrijven ieder in een toelichting dat de beslissing al buiten hen om gemaakt was. Zo schrijft een man over zijn betrokkenheid:

> *"Samen met mijn vriendin en haar ouders bij Fiom geweest. Maar was al besloten om afstand te doen. Geen gesprek geweest met alleen mijn vriendin en Fiom voor gevolgen, alternatieven etc. Was voor mijn vriendin geen andere keuze vanwege schaamte."*

De enige man die wel betrokken was bij de beslissing tot afstand zegt dat de volgende personen en instanties betrokken waren bij de afstand: de biologische moeder, zijn eigen ouders en haar ouders, de huisarts, het tehuis voor ongehuwde moeders en Stichting Fiom (zie Tabel B53 in Bijlage 4b).

Drie van de vijf mannen die niet betrokken waren geven aan dat zij wel betrokken hadden willen zijn, en eveneens drie mannen geven aan dat zij het kind toen hadden willen houden (zie Tabel 3.2.5). Een van de mannen licht toe:

> *"We waren 19 en hadden al 3 jaar een relatie dus samen met onze ouders hadden we kind kunnen opvoeden. We zijn nu nog steeds bij elkaar en hebben nog 3 kinderen samen gekregen."*

Tabel 3.2.6

Stellingen over betrokkenheid bij besluitvorming over de afstand van mannen van wie het kind is afgestaan (mannen die op de hoogte waren van de zwangerschap, N = 6)

	"Ik ben betrokken geweest bij de keuze om afstand te doen van het kind"		"Het doen van afstand was mijn eigen keuze"		"Er is naar mijn eigen wensen rondom afstand ter adoptie geluisterd"		"Ik had geen andere mogelijkheid dan het kind afstaan ter adoptie"	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Helemaal eens	0	0%	0	0%	0	0%	1	17%
Eens	1	17%	1	17%	0	0%	3	50%
Niet eens, niet oneens	2	33%	1	17%	1	17%	1	17%
Oneens	0	0%	1	17%	2	33%	0	0%
Helemaal oneens	2	33%	2	33%	2	33%	0	0%
Weet ik niet (meer)	1	17%	1	17%	1	17%	1	17%

Aan de mannen van wie een kind is afgestaan zijn dezelfde stellingen voorgelegd over hun betrokkenheid bij de besluitvorming over de afstand als aan de vrouwen die een kind hebben afgestaan (Tabel 3.2.6). Slechts één van de vijf mannen die antwoord op de stellingen heeft gegeven, ervaart dat hij betrokken is geweest bij de keuze om afstand te doen, en dat afstand zijn eigen keuze was. Geen enkele man vindt dat naar zijn wensen rondom afstand en adoptie is geluisterd. Op één man na vinden alle mannen dat zij geen andere mogelijkheid hadden dan afstand. Dit alles heeft een blijvende herinnering achtergelaten bij de mannen, blijkt uit de toelichting die zij hebben gegeven. Zo licht een van hen toe:

> *"Ik ben meteen overal buiten gehouden en dat frustreert me nog steeds. Had ik toen maar ..."*

Voor sommigen kwam dat besef pas achteraf:

> *"Eigenlijk ben ik me pas later gaan beseffen dat dat erg vreemd is. Toen was ik me daar niet zo van bewust. Ik dacht toen dat de moeder dat besliste en dat zij bepaalde wat met de baby ging gebeuren."*

Tabel 3.2.7

Antwoord op de vraag "Welke van onderstaande zinnen beschrijft uw ervaring met de uw scheiding en/of afstand van het kind het beste?" (N = 6)*

	N	%
Ik wilde het kind aangeven ter adoptie	2	33%
Ik heb het kind aangegeven ter adoptie	0	0%
Ik heb het kind verloren door adoptie	2	33%
Mijn kind is van mij afgenomen	2	33%
Mijn kind is van mij gestolen	1	17%
Anders namelijk...	1	17%
Weet ik niet (meer)	0	0%
Dat zeg ik liever niet	0	0%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Gevraagd naar welke voorgelegde zin de ervaring van de respondenten het beste beschrijft (zie Tabel 3.2.7), zeggen twee mannen dat ze het kind wilden aangeven ter adoptie. Eén van hen licht toe dat hij op dat moment geen kinderen wilde. Twee mannen zeggen dat zij hun kind hebben verloren door adoptie, eveneens twee mannen antwoorden dat hun kind van hen is afgenomen en één dat hun kind is gestolen. Zo licht één van hen toe:

"Het is allemaal buiten mij om gegaan. Ik had als vader geen enkel recht, geen enkele inbreng in het geheel."

Reden voor afstand

De redenen voor de afstand die de mannen noemen komen allen neer op de omstandigheden waarin zij en de biologische moeder zich begaven (jong, onvolwassen) en druk vanuit de omgeving, met name door ouders, soms ingegeven door schaamte. Zo schrijft een man:

"De dominantie van de vader van de biologische moeder. Hij wist zelfs mijn vader, die toch ook wel een persoonlijkheid was, zover te krijgen dat die alles wat haar vader zei, accepteerde."

Een andere man schrijft:

"Mensen om me heen zeiden dat dat het beste was in onze situatie."

Betrokkenheid bij adoptieproces

Geen enkele man zegt betrokken te zijn geweest bij het adoptieproces (zie Tabel B67 in Bijlage 4b). Op de vraag hoe dat voor hen was antwoorden twee van hen zeggen dat ze daar op dat moment niet zo veel van vonden, maar dat de gedachtes daarover later kwamen. Twee andere mannen vinden het vreemd. Zo licht een van hen toe:

"Raar. Toen machteloos. Nu verbazend en zou ik anders gereageerd hebben op de hele situatie."

3.2.5 Omgang met de afstand toen

Na de afstand probeerden de mannen het normale leven weer op te pakken. Bij de helft van de mannen werd er in de omgeving ook niet meer over de afstand gesproken (zie Tabel 3.2.8). Zo licht een van hen toe:

"Het werd in mijn familie een beetje doodgezwegen. Alleen mijn broer vond dat het niet was zoals het hoorde, om een kind op de wereld te zetten en er geen verantwoordelijkheid voor te nemen. Afkeuring dus."

Tabel 3.2.8

Spreken over afstand en steun na afstand bij mannen van wie het kind is afgestaan (N = 6)

	N	%
"Werd er over de scheiding en/of afstand van het kind gesproken in uw omgeving?"		
Ja	2	33%
Nee	3	50%
Niet van toepassing	1	17%
"Heeft u steun gehad sinds het kind van u is gescheiden?"		
Ja	2	33%
Nee	4	67%

Mannen voelden zich vaak ook niet gesteund (vier van de zes mannen), zie Tabel 3.2.8. Een aantal mannen schrijft dat ze destijds ook geen steun wilden hebben omdat ze het wilden vergeten, wegstoppen of omdat ze vonden dat ze dat niet nodig hadden. Een andere man had juist wel graag meer steun gehad:

"Ik had graag van maatschappelijke instanties meer steun gehad. Als was het alleen al over praktische zaken. Welke rechten heb je als biologische vader? Kun je de adoptie tegenhouden? Welke hulpbronnen zijn er? Bij deze situatie zou het fijn geweest zijn als maatschappelijke instanties het initiatief hadden genomen om mij te ondersteunen."

3.2.6 Betekenis en doorwerking van de afstand in het leven

Terugdenken aan afstand

Voor de meeste mannen is hun ervaring met afstand niet iets waar zij dagelijks aan denken. De helft van de respondenten denkt minder dan één keer per maand terug aan hun ervaringen met de afstand van het kind (zie Tabel 3.2.9). Eén respondent denkt er nog wel dagelijks aan en één respondent minstens één keer per week.

Tabel 3.2.9

Antwoord op de vraag: "Hoe vaak denkt u terug aan uw ervaringen rondom de scheiding en/of afstand van het kind?" (N = 6)

	N	%
Dagelijks	1	17%
Minstens 1 keer per week, maar niet dagelijks	1	17%
Minstens 1 keer per maand, maar niet wekelijks	0	0%
Minder dan 1 keer per maand	3	50%
Zelden	0	0%
Nooit	0	0%
Weet ik niet	0	0%
Onbekend/geen antwoord	1	17%

Het merendeel van de respondenten (vier van de zes, één onbekend) zegt dat er bepaalde gebeurtenissen of situaties zijn waarop ze vaker terugdenken aan hun ervaringen rondom de scheiding en/of afstand van het kind (zie Tabel B69 in Bijlage 4b), meestal rond de geboortedatum van het kind. Zo schrijft een respondent:

> *"Nu, nadat ik ouder ben geworden en me niet meer hoef druk te maken over mijn eigen kinderen, werk enz.. denk ik vaker terug aan de afstand. Telkens als ik het getal 69, haar geboortejaar, zie, gaat er een flits door me heen en denk ik aan de adoptie en afstand. Dat zal nooit meer veranderen."*

Invloed op levensgebeurtenissen

De ervaring met afstand en/of adoptie blijkt op meerdere levensgebeurtenissen invloed te hebben gehad, zie Tabel 3.2.10. De meerderheid van de mannen geeft aan dat hun ervaring met afstand en/of adoptie invloed heeft gehad op hun contact met familie. Ook het aangaan van intieme relaties en het opvoeden van kinderen worden relatief vaker genoemd. Die invloed is overigens niet altijd negatief. Zo beschrijft een respondent dat het hem heeft geholpen om met zijn gevoel om te leren gaan, wat een positieve uitwerking op zijn leven had. Een andere respondent schrijft dat het zijn relatie met zijn vrouw heeft verdiept:

> *"[…] De afstand blijft als een rode draad door mijn leven geweven, maar heeft geen negatieve invloed op ons gezinsleven. Ik denk zelfs dat de pijnlijke momenten als we herinneringen hierover ophalen, de relatie met mijn vrouw eerder verdiept heeft."*

Tabel 3.2.10

Antwoord op de vraag "Op welke levensgebeurtenissen heeft uw ervaring met afstand en/of adoptie volgens u invloed gehad?" (N = 5)*

	N	%
Intieme relaties aangaan	2	40%
Samenwonen	1	20%
Trouwen	1	20%
Kind(eren) krijgen	1	20%
Kind(eren) opvoeden	2	40%

	N	%
Contact met familie	3	60%
Contact met vrienden	0	0%
Scheiding of verbreken relatie	1	20%
Vrienden maken	0	0%
Werk	0	0%
Studie/opleiding	0	0%
Anders, namelijk	1	20%
Geen van bovenstaande	0	0%
Weet ik niet	0	0%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Emoties bij terugdenken aan afstand

Op de vraag welke emoties bij hen opkomen wanneer zij terugdenken aan de afstand van het kind beschrijven de mannen uiteenlopende emoties, waaronder verdriet, onmacht, paniek en berusting.

3.2.7 Zoektocht naar informatie en contact

Twee mannen hebben gezocht naar informatie over de afstand of over het kind dat is afgestaan en hebben tevens gevonden wat ze zochten (zie Tabel B70 in Bijlage 4b). Eén van deze mannen geeft aan dat de informatie die hij heeft gevonden niet overeenkwam met zijn eigen ervaring (zie Tabel B77). Hij zegt hierover:

> *"Veel over de adoptie kwam ik pas veel later te weten. Mijn ervaring was er een van onbekendheid en niet weten wat waar afspeelde. Ik was in de veronderstelling dat de moeder in een bepaalde plaats was maar daar bleek weinig van te kloppen. Ik wist helemaal niet dat de biologische vader ook "stemrecht" had. Had ik dat maar geweten!"*

Hoewel deze twee mannen meer informatie hebben gevonden over de afstand, de adoptie of over hun kind (zie Tabel B76), hebben zij geen hulp gehad tijdens hun zoektocht (zie Tabel B79). Beide mannen geven zelfs aan dat zij tegengewerkt zijn in hun zoektocht (zie Tabel B81): één van de mannen door instellingen, de andere geeft aan:

> *"Ik ben ervan overtuigd dat ik de familie waar de moeder tijdens de zwangerschap verbleef, aan de telefoon heb gehad. Maar die beweerden haar niet te kennen."*

Een andere man geeft aan hij wel pogingen heeft gedaan om te zoeken maar daarin niet verder kwam, totdat dat zijn dochter hem gevonden heeft.

Drie mannen hebben uiteindelijk contact gehad met hun kind en hebben momenteel een hechte tot heel hechte band met hun kind (zie Tabel B82 en Tabel B89 in Bijlage 4b). Twee van de drie mannen zeggen dat het contact tevens een zeer positief effect heeft op henzelf en op het kind (zie Tabel B91).

Eén man is nog op zoek naar contact (zie Tabel B82). Twee mannen hadden graag meer hulp of steun willen hebben bij het maken van contact (zie Tabel B85 in Bijlage 4b), bijvoorbeeld van Fiom.

3.2.8 Omgang met afstand nu

Alle vijf mannen van wie een kind is afgestaan die de vragenlijst volledig hebben ingevuld, geven aan dat zij in de media hebben gehoord of gelezen over afstand en/of adoptie in Nederland (zie Tabel B104 in Bijlage 4b). Het onderwerp houdt hen ook nu nog bezig. Eén man licht toe dat het nog steeds emotioneel is om van het onderwerp te horen, maar dat hij het inmiddels ook interessant vindt om meer te weten te komen over hoe anderen het hebben ervaren.

Datzelfde is terug te zien bij de vraag of de mannen door de jaren heen anders zijn gaan denken over afstand en/of adoptie. Vier van de vijf mannen (twee onbekend) geven aan dat dit zo is, één man weet het niet (zie Tabel B105 in Bijlage 4b). Een man licht toe dat hij zich meer is gaan realiseren wat het betekent voor het adoptiekind en afstandsouders. Voor zowel de ouders als het kind was het geen keuze, beseft deze man zich.

Tabel 3.2.11

Antwoord van mannen op vragen over wat hen zou helpen bij hun omgang met hun ervaringen (N = 5)

	N	%
Antwoord op de vraag: "Wat zou u op dit moment, of in de toekomst, kunnen helpen bij het omgaan met uw ervaringen rondom afstand en/of adoptie?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	1	20%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	2	40%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	2	40%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	3	60%
Betere toegang tot informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	0	0%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	2	40%
Psychologische hulp	1	20%
Anders	0	0%
Er is niets wat mij nu of in de toekomst zou kunnen helpen	0	0%
Dit is voor mij niet nodig	1	20%
Antwoord op de vraag: "Wat zijn volgens u de 3 belangrijkste dingen die nu moeten gebeuren om mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	1	20%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	2	40%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	2	40%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	3	60%
Betere toegang tot informatie over ervaringen met afstand/adoptie	1	20%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	2	40%
Psychologische hulp toegankelijk maken	2	40%
Anders	0	0%
Er is niets wat mensen met ervaringen met afstand en adoptie zou kunnen helpen	0	0%
Weet ik niet	0	0%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

In de vragenlijst is de mannen gevraagd wat hen zou helpen om om te gaan met hun ervaringen met afstand en/of adoptie. Tabel 3.2.11 laat zien dat mannen vooral vinden dat voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand en/of adoptie belangrijk is: drie van de vijf mannen geven dit aan. Ook actief beleid door de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen, bewustzijn in de maatschappij, steun bij het zoeken naar informatie en psychologische hulp toegankelijk maken worden belangrijk gevonden door de mannen. Een man licht zijn antwoord als volgt toe:

> *"Niet iedereen weet waar en hoe hij moet zoeken en daar is steun bij nodig. Als de maatschappij zich meer bewust wordt van wat de gevolgen zijn van afstand en adoptie wordt de hulp waarschijnlijk ook een meer normale zaak. En professionals moeten doordrongen zijn van de psychische gevolgen van het afstand doen van een kind."*

3.2.9 Samenvatting/conclusie

Slechts zeven mannen hebben onze vragenlijst ingevuld, waarvan vijf volledig. De situaties van deze mannen lopen sterk uiteen. Desondanks zijn er belangrijke overeenkomsten tussen hun ervaringen. Zo is de meerderheid van de mannen niet betrokken geweest bij de beslissing om afstand te doen van het

kind. Er was weinig voorlichting voor deze mannen en zij werden in cruciale perioden, zoals tijdens de zwangerschap en bij de bevalling, soms tegen hun zin weggehouden bij de biologische moeder. Soms door de biologische moeder zelf, soms door haar ouders. Veel mannen ervaren een gebrek aan openheid en steun rondom de afstand, wat gedurende de rest van hun leven impact heeft gehad op andere levensgebeurtenissen.

De meerderheid van de mannen in dit onderzoek waren minderjarig (jonger dan 21) ten tijde van de zwangerschap, en meestal was de zwangerschap onbedoeld. Desondanks was de zwangerschap niet altijd ongewenst. De mannen dachten na over andere oplossingen naast afstand, en de helft van de mannen had het kind wel willen houden. Op één man na waren zij echter niet betrokken bij de beslissing tot afstand. De mannen hebben geen voorlichting gehad over andere opties dan afstand, geen enkele van hen was bij de geboorte van het kind aanwezig, en over het kind kwamen zij meestal niets te weten. Mannen zijn hierover boos en gefrustreerd.

Later was bij veel mannen weinig openheid of gespreksruimte over hun ervaringen. Professionele hulp was niet altijd beschikbaar. Ook hulp bij een latere zoektocht was vaak niet toereikend. Voor de drie mannen die contact hebben gekregen met het kind heeft dit een positieve uitwerking. De mannen in dit onderzoek geven aan dat betere voorlichting aan professionals over de gevolgen van afstand en/of adoptie en bewustzijn in de maatschappij over deze gevolgen hen zouden helpen om met hun ervaringen om te gaan.

3.3 Mensen die als kind zijn afgestaan

3.3.1 Respons en achtergrondkenmerken

In de vragenlijst hebben 218 respondenten aangeven dat zij als kind zijn afgestaan, waarvan 198 mensen als kind zijn geadopteerd en twintig mensen niet zijn geadopteerd. 186 mensen die als kind zijn afgestaan hebben de vragenlijst volledig doorlopen en 32 hebben de vragenlijst niet volledig afgerond.

Tabel 3.3.1 laat zien dat vrouwen die als kind zijn afgestaan oververtegenwoordigd zijn in de vragenlijst: bijna driekwart is vrouw (72%) en iets meer dan een kwart is man (28%). De meeste mensen die als kind zijn afgestaan zijn geboren in de jaren zestig. De helft van de mensen die als kind zijn afgestaan is getrouwd.

96 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan identificeert zich met Nederland, echter identificeert tien procent zich ook met een andere bevolkingsgroep (respondenten konden meerdere antwoorden geven). Hierbij gaat het met name om andere Europese bevolkingsgroepen. Engels, Italiaans en Joods zijn het vaakst genoemd. Een aantal mensen maakt hierbij de opmerking dat zij zich ook met een andere bevolkingsgroep identificeren sinds ze weten dat hun biologische vader/moeder/familie een andere afkomst heeft.

Het merendeel heeft minimaal een hbo- (of equivalent daarvan) of universitaire opleiding gevolgd. Deze groep is hiermee oververtegenwoordigd in de vragenlijst ten opzichte van de Nederlandse bevolking, terwijl praktisch geschoolden zijn ondervertegenwoordigd.

Ruim de helft (56%) van de mensen die als kind zijn afgestaan rekent zichzelf niet tot een religie of levensbeschouwing. Tien procent beschouwt zichzelf als Rooms-katholiek en negen procent als protestants of een andere christelijke kerk of groep. Het grootste deel van de respondenten heeft een katholieke opvoeding gehad (39%), gevolg door protestants (26%). Zeventien procent is niet in een bepaalde religie of levensbeschouwing opgevoed.

Tabel 3.3.1

Kenmerken van de mensen die als kind zijn afgestaan (N = 218)

	N	%
Geslacht		
Man	61	28%
Vrouw	157	72%
Geboortejaar		
Voor 1956	9	4%
1956-1960	26	12%
1961-1965	65	30%
1966-1970	77	35%
1971-1975	27	12%
1976-1980	12	6%
1981-1985	1	1%
Weet ik niet/Dat zeg ik liever niet	1	1%
Burgerlijke staat*		
Gehuwd	109	50%
Geregistreerd partnerschap	14	6%
Samenwonend met partner/LAT-relatie	37	17%
Weduwe/weduwnaar	2	1%
Officieel gescheiden	36	17%
Gescheiden levend	2	1%
Nooit getrouwd en nooit geregistreerd partnerschap	22	10%
Anders	12	6%
Etnische identificatie*		
Nederlands	210	96%
Antilliaans, Arubaans, Surinaams	2	1%
Indisch, Indonesisch	5	2%
Anders	22	10%
Hoogst voltooide opleiding		
Basisschool niet afgemaakt	1	1%
Basisschool, lagere onderwijs, VGLO	3	2%
LBO, VMBO-B, VMBO-K, praktijkonderwijs, LHNO, LAVO, LTS, Huishoudschool	4	2%
MAVO, VMBO-T, ULO, MULO, 3-jarige HBS	15	8%
MBO, MTS	31	16%
HAVO, MMS	14	7%
VWO, HBS, Gymnasium, Atheneum	3	2%
HBO, HTS, HEAO, Kweekschool, Sociale of Pedagogische Academie	73	37%
Universitaire Bachelor, Universitaire Master, Drs	46	23%
Doctoraat, gepromoveerd	6	3%
Dat zeg ik liever niet	2	1%
Religie		
Geen religie of levensbeschouwing	123	56%
Rooms-katholiek	21	10%
Protestants of andere christelijke kerk of groep	20	9%
Jodendom	3	1%
Boeddhisme	2	1%

	N	%
Een andere religie of levensbeschouwing	12	6%
Dat zeg ik liever niet	5	2%
Onbekend	32	15%
Religieuze opvoeding*		
Geen religie of levensbeschouwing	38	17%
Rooms-katholiek	85	39%
Protestants	57	26%
Ander christelijk geloof, namelijk...	8	4%
Jodendom	2	1%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

3.3.2 Geboorte en afstand

Van de mensen die als kind zijn afgestaan en de vragenlijst hebben ingevuld is het merendeel geboren in de jaren zestig (zie Figuur 3.3.1).

Figuur 3.3.1

Percentage mensen die als kind zijn afgestaan naar geboortejaar

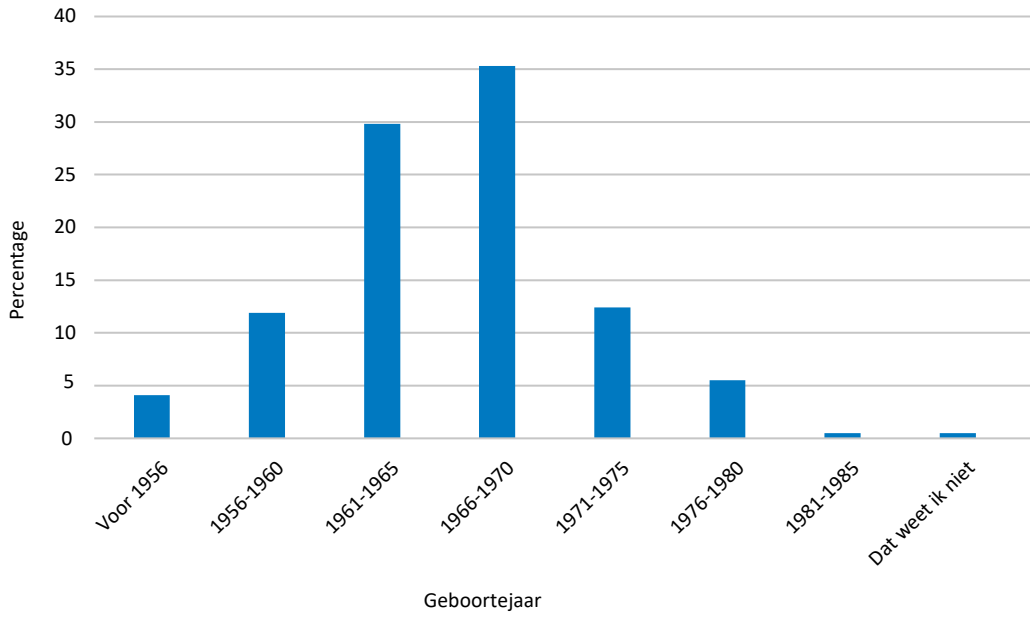

Van 95 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan is de biologische moeder in Nederland geboren (zie Tabel C4 in Bijlage 4c). Van iets meer dan de helft (53%) is de biologische vader in Nederland geboren (zie Tabel C5). 27 procent weet niet waar hun biologische vader is geboren.

Zestien mensen die als kind zijn afgestaan (7%) zeggen dat hun biologische vader is geboren in een West- of Midden-Europees land (België, Duitsland, Engeland, Oostenrijk) en twaalf (6%) hebben een vader die in een Zuid-Europees land (Italië, Spanje, Griekenland) is geboren (zie Tabel C5).

De meeste mensen die als kind zijn afgestaan zijn in een ziekenhuis (37%) of in een opvangtehuis voor ongehuwde moeders (35%) ter wereld gekomen. Negen procent is in een kraamkliniek geboren. Ongeveer tien procent is ergens anders geboren, zoals in het ouderlijk huis of het eigen huis van de biologische moeder, bij een familielid van de biologische moeder, een ander gezin of bij de vroedvrouw thuis. Acht procent geeft aan niet te weten waar ze zijn geboren (zie Tabel C11).

Ruim driekwart (77%) van de mensen die als kind zijn afgestaan beschikt over een geboorteakte. Zeventien procent beschikt niet over een geboorteakte. De overige mensen weten niet of zij over een geboorteakte beschikken of weten niet waar deze is (zie Tabel C12).

Figuur 3.3.2

Percentage mensen die als kind zijn afgestaan naar jaar van afstand

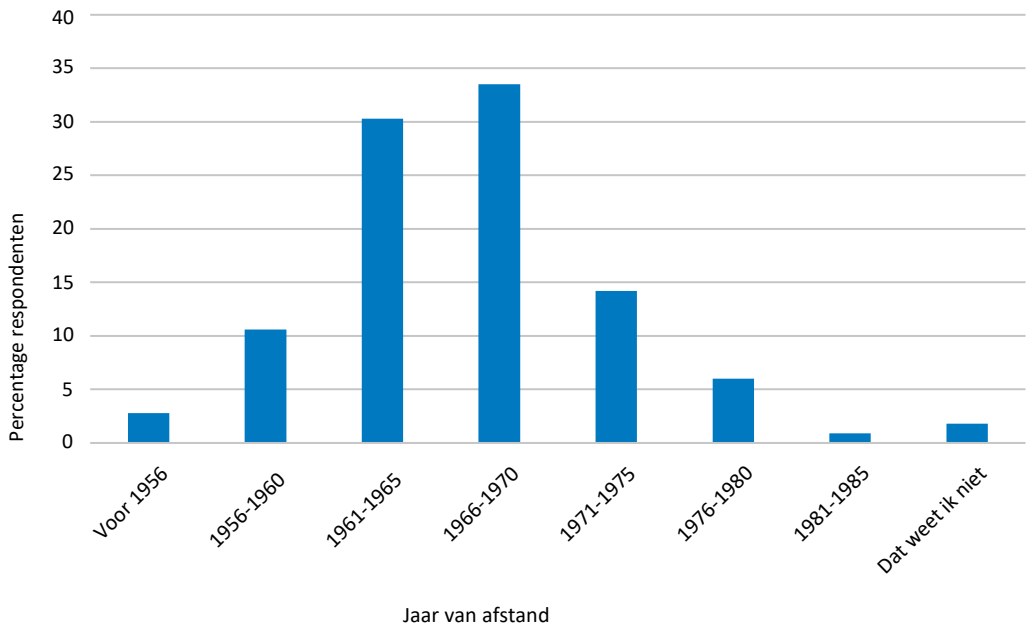

Figuur 3.3.2 toont het percentage mensen die als kind zijn afgestaan naar het jaar van afstand. Het merendeel is afgestaan in de jaren zestig: dertig procent is afgestaan tussen 1961 en 1965 en 34 procent tussen 1966 en 1970. Ruim driekwart (76%) is in het eerste levensjaar afgestaan (zie Tabel C14 in Bijlage 4c). Twaalf procent was 1 jaar oud ten tijde van de afstand en tien procent was tussen de 2 en 4 jaar oud. Twee mensen die de vragenlijst hebben ingevuld zijn na hun vijfde levensjaar afgestaan.

De meeste mensen die als kind zijn afgestaan (84%) zijn opgegroeid in een adoptiegezin. Tien mensen zijn in één of meerdere pleeggezin(nen) opgegroeid en niet geadopteerd. Zestig mensen zijn (deels) opgegroeid in één of meerdere instelling(en) (zie Tabel C15 in Bijlage 4c).

3.3.3 Opgroeien in een pleeg- of adoptiegezin

Van de tien mensen die als kind zijn afgestaan en die voornamelijk in een pleeggezin opgroeiden en niet geadopteerd zijn, was de helft (50%) jonger dan één jaar toen zij in het pleeggezin kwamen. Drie mensen (30%) waren tussen de één en drie jaar en twee mensen (20%) waren ouder dan drie jaar (zie Tabel C19 in Bijlage 4c). Drie van de tien waren het enige kind in het pleeggezin, zes groeiden op met andere pleeg- en/of adoptiekinderen, twee mensen groeiden op met andere biologische kinderen van de pleegouders en één persoon groeide op met een biologische broer of zus in het pleeggezin (zie Tabel C21).

Van de 195 mensen die als kind zijn afgestaan en die voornamelijk in een adoptiegezin opgroeiden, is bijna driekwart vóór het eerste levensjaar in het adoptiegezin opgenomen (zie Tabel C35 in Bijlage 4c). Veertien procent van de mensen geeft aan dat zij het enige kind waren in het adoptiegezin (zie Tabel C37). De rest groeide op in een adoptiegezin waar ook nog andere kinderen aanwezig waren. Daarbij ging het voornamelijk om andere pleeg- en/of adoptiekinderen die niet verwant zijn aan de persoon zelf (71%), twintig procent groeide op met één of meerdere biologische kinderen van de adoptieouders in het gezin en een kleine zes procent groeide op met één of twee biologische broer(s) en/of zus(sen).

Band met pleeg-/adoptiefamilie

In Figuur 3.3.3 is het antwoord getoond van mensen die als kind zijn afgestaan en die in een pleeg- of adoptiegezin zijn opgegroeid over hun band met familieleden destijds. Van deze mensen had 45 procent een hechte tot heel hechte band met hun (pleeg/adoptie)vader, 39 procent met hun moeder, en 23 procent met hun broer(s) en/of zus(sen) tijdens hun jeugd. Daartegenover staat zo'n een derde van de mensen die een niet of helemaal niet hechte band hadden met hun vader (31%), moeder (30%) en broer(s) en/of zus(sen) (33%). Daarmee zit er veel variatie in de groep mensen die als kind zijn afgestaan. Over het algemeen had het merendeel van de mensen die als kind zijn afgestaan een redelijk hechte tot heel hechte band met hun (pleeg/adoptie)ouders, maar er is ook een deel dat geen hechte band had met diens (pleeg/adoptie)familie.

Figuur 3.3.3

Band tijdens de jeugd met pleeg-/adoptiefamilieden (N = 205)

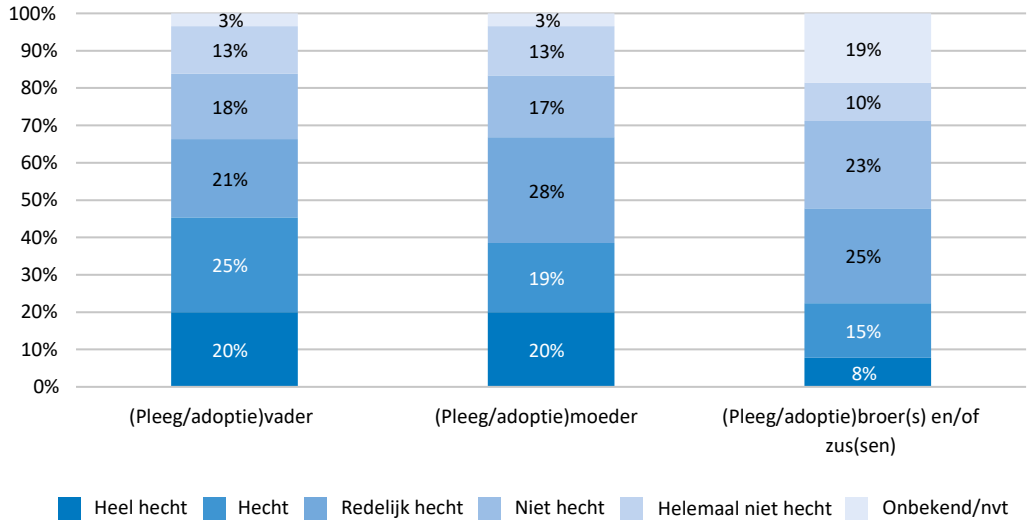

Eenzelfde beeld komt naar voren uit Figuur 3.3.4. Waar respectievelijk 24 procent, vijftien procent en negen procent zegt nooit spanningen en/of conflicten te hebben ervaren met diens (pleeg/adoptie)vader, moeder, en broer(s) en/of zussen tijdens diens jeugd, geeft respectievelijk 28 procent, 45 procent en 29 procent aan dat hier juist regelmatig of vaak sprake van was. Bij de grootste groep mensen waren en soms spanningen met gezinsleden tijdens hun jeugd.

Figuur 3.3.4

Spanningen en/of conflicten tijdens de jeugd met pleeg-/adoptiefamilieden (N = 205).

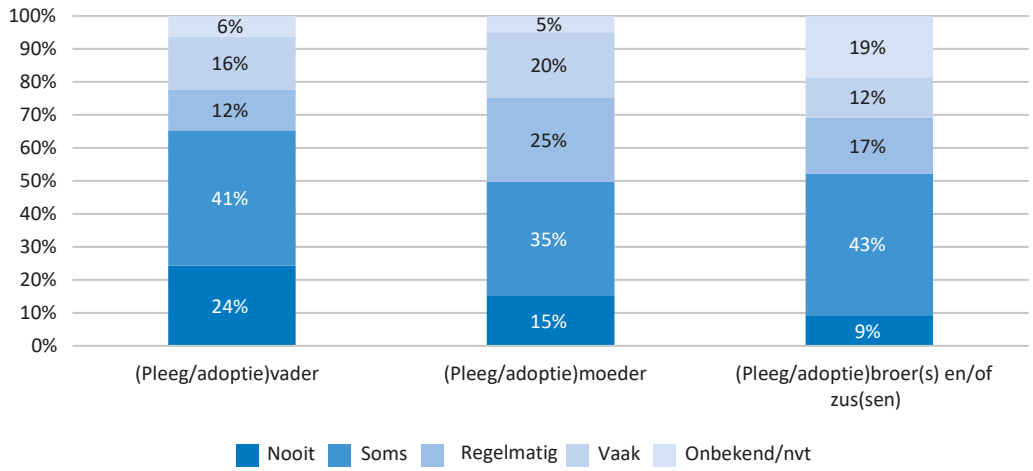

De grote variatie in de band met de (pleeg/adoptie)familie komt ook tot uiting in toelichtingen bij deze vragen van mensen die als kind zijn afgestaan. Een groot aantal van hen geeft voorbeelden van conflicten en spanningen uit het pleeg- of adoptiegezin. Daarbij is niet zelden sprake van fysiek geweld, seksueel geweld, en/of mishandeling:

> *"Pleegvader is zwaar overspannen geweest en heeft mij en minimaal 1 eigen dochter seksueel misbruikt. Dit is aan het rollen gekomen doordat hij betrapt is met een kleinzoon in bad."*

> *"Als zijn vrouw haar misnoegen over mij aan hem vertelde, dan reageerde hij altijd met schoppen én slaan. Uiteindelijk daarna voor straf naar bed (zónder eten)!"*

> *"Ik ben bont en blauw geslagen en soms tot bloedens toe. Mijn rug en billen zijn bijna altijd blauw en paars geweest. Er zijn vaak vragen vanuit de (lagere) school gekomen, maar er is nooit een vervolg op geweest. Bijna alles gaf wel aanleiding tot een pak slaag. Als ze iets hoorden boven na het naar bed brengen, bijvoorbeeld gestommel, was het raak. Door allerlei oorzaken ben ik lang in bed blijven plassen. Een nat laken 's ochtends en ik kreeg klappen. Een slokje water inslikken bij het tandenpoetsen 's avonds.....klappen. Dit is erger geworden toen het andere pleegkind en de eigen dochters uit huis gingen (vanaf mijn 7e levensjaar)."*

> *"Ik was bang voor hem, tegelijkertijd was de aandacht ergens ook fijn. Hij kwam regelmatig bij mij in bed liggen en begon dan aan me te voelen en tegen me aan te rijden. Ik deed erg mijn best om geen problemen te maken. maar omdat ik veel dingen 'stiekem' deed werd ik vaak op het matje geroepen. Mijn 2 jaar jongere pleegbroertje werd in toenemende mate hard aangepakt, geslagen geschopt omdat hij lastig was vooral als hij weer onzindelijk was geweest (hij was verstandelijk gehandicapt en dat konden de adoptieouders niet aan). Ik vond het vreselijk en heb het geprobeerd, door ertussen te gaan staan tegen te houden. Hij deed aardig en vrolijk maar kon meedogenloos zijn."*

Sommigen geven aan dat zij het 'anders zijn' dan de andere gezinsleden konden merken:

> *"Ik voelde me geaccepteerd maar heel soms een beetje buitengesloten, als mijn moeder en broer zeiden ' jij hebt niet onze humor'. Ze bedoelden er niets mee, maar ik was inderdaad totaal anders dan zij tweeën. Dus dat voelde soms een beetje gek."*

Soms werd dit ‘anders zijn’ heel expliciet gemaakt:

> *“Je hoorde erbij zolang alles goed ging. En bij familieaangelegenheden was en bleef ik altijd ‘anders’. Klein voorbeeld: Bij familiefoto’s was er steevast het moment van het maken van een familiefoto. Met daarna de opmerking: “Nu even met de echte familie/neven, nichten.” Dit is een voorbeeld uit velen.”*

Ook beschrijven mensen regelmatig hoe het voelde om ‘dankbaar te moeten zijn’ naar hun (pleeg/adoptie) gezin toe. Dit hing samen met een voorwaardelijkheid en/of het gebrek aan onvoorwaardelijke liefde.

> *“Ik moest dankbaar zijn dat ik door hun geadopteerd was. Ik heb altijd te horen gekregen dat je een tree hoger op de sociale ladder werd geplaats in een adoptiegezin. Het gaf mij altijd een gevoel dat ik uit een sociaal achterstand familie kwam. Presteren stond in het adoptiegezin altijd voorop. Ik had “maar” een havo-opleiding ten opzichte van alle neven en nichten die het veel beter deden in hun opleidingen en banen.”*

> *“Mijn adoptievader was streng. Gaf prestatieliefde: hoe beter je je best deed, luisterde en in het gareel liep hoe makkelijker de relatie verliep. Hij had geen begrip voor pubergedrag, begreep niets van de pubertijd. Preutsheid (denk aan badkamerdeur op slot doen en niet willen stoeien, veroorzaakt door dezelfde pubertijd) werden afgestraft, je werd naar je kamer gestuurd. Mijn “kinderproblemen” deden er niet toe, ik kon er niet met hem over praten.”*

Andere mensen zijn juist uitgesproken positief over hun (pleeg/adoptie)familie. Oók als er sprake was van conflicten:

> *“Ik was een fikse puber, daardoor was er conflict. Ik had ook veel driftbuien. In die tijd hadden pleegouders geen rechten, alleen maar plichten. Mijn ouders heb ik daarom zien zwoegen. Ze hebben echt hun best gedaan, ik heb een fantastische basis gehad.”*

Terugblik op jeugd in pleeg-/adoptiegezin

Om meer in het algemeen iets te kunnen zeggen over hoe mensen die als kind zijn afgestaan terugkijken op hun jeugd in een pleeg- of adoptiegezin, zijn aan hen vier stellingen voorgelegd. Ook hier is de variatie groot, maar valt op dat een substantieel deel van de mensen niet positief is over hun jeugd. Meer dan de helft van de mensen is het eens met de stelling ‘Ik was opgelucht toen ik uit huis ging’ (23% eens, 34% helemaal eens), zie Figuur 3.3.5. Ook denkt ruim een derde wel eens ‘was ik maar in een andere familie opgegroeid’ (37% eens en helemaal mee eens). Een kwart van de mensen is het oneens met de stelling dat diegene met plezier terugkijkt op diens jeugd (8% oneens, 17% helemaal oneens), en 27 procent met de stelling dat diegene al met al een gelukkige jeugd heeft gehad (15% oneens, 12% helemaal oneens). Daartegenover staat ook een groot deel van de mensen die positiever terugkijken: ruim de helft kijkt wel met plezier terug op hun jeugd (33% helemaal eens en 22% eens) en bijna de helft zegt al met al een gelukkige jeugd te hebben gehad (29% helemaal eens en 19% eens).

Figuur 3.3.5

Antwoorden op stellingen over jeugd (N = 205)

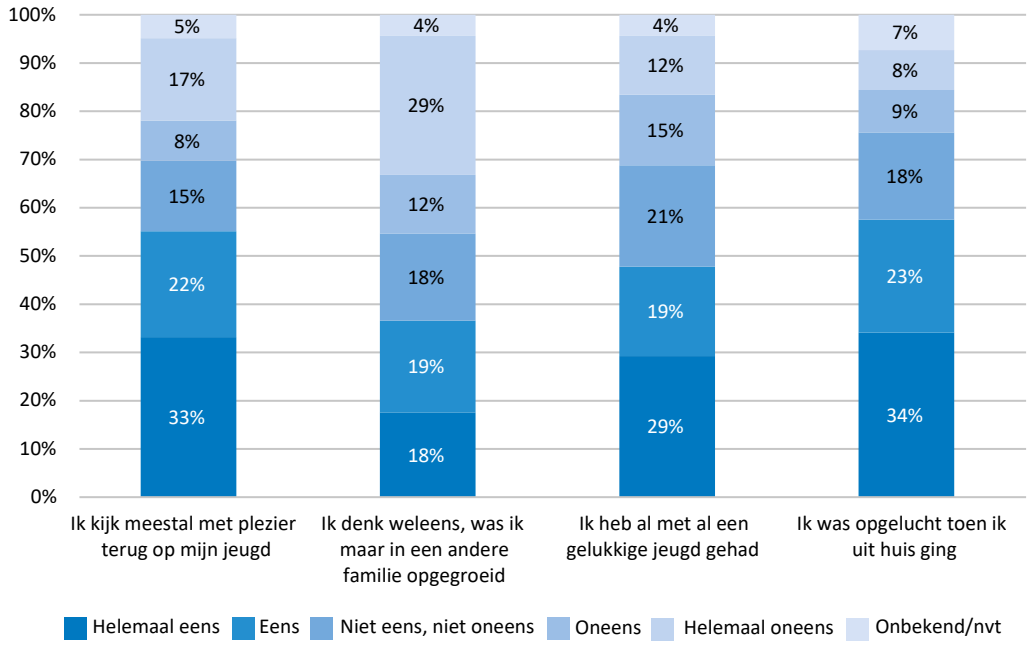

Ook hier komt het verschil tussen mensen met een (zeer) negatieve ervaringen en mensen met een meer positieve kijk op hun jeugd aan de oppervlakte in hun toelichtingen:

> *"een niet hechte, onveilige, niet liefdevolle en onbetrouwbare relatie met beide pleeg ouders en overige familie."*

> *"Mijn adoptiemoeder was echt een vreselijk mens, daar was ik bang voor. Ze kon elk moment ontploffen en werd ik mishandeld. Mijn vader was wel heel fijn, maar die onttrok zich vaak aan het gezinsleven, ook hij had een slechte relatie met zijn vrouw. Dus als ik moet zeggen hoe was mijn jeugd: afschuwelijk. Veel pijn en verdriet."*

> *"Het was een warm gezin, waar iedereen altijd welkom was en mee kon eten. Er werd echter niet gesproken over moeilijke, persoonlijke zaken. Ook was er een duidelijke hiërarchie: moeder is de baas en de kinderen werden geacht te gehoorzamen.".*

Huidige relatie met pleeg-/adoptiegezin

Om iets te kunnen zeggen over de huidige relatie van mensen die als kind zijn afgestaan en in een pleeg- of adoptiegezin zijn opgegroeid met hun (pleeg/adoptie)gezin, is aan hen in de vragenlijst een aantal stellingen hierover voorgelegd. Zoals Figuur 3.3.5 te zien, zit ook hierin veel onderlinge variatie. Zo vertelt 21 procent veel over diens leven aan diens (pleeg/adoptie)ouders (eens of helemaal eens met de stelling), tegenover 23 procent die niet veel vertelt (oneens of helemaal oneens met de stelling) (47% niet van toepassing, o.a. door overlijden). 48 procent is geïnteresseerd in het leven van diens (pleeg/adoptie) ouders, vijftien procent niet. En 26 procent geeft aan zich helemaal op diens plek in het (pleeg/adoptie) gezin te voelen, tegenover 31 procent voor wie dat niet het geval is.

Figuur 3.3.6

Antwoorden op stellingen over huidige relatie met (pleeg/adoptie)gezin[9] (N = 205)

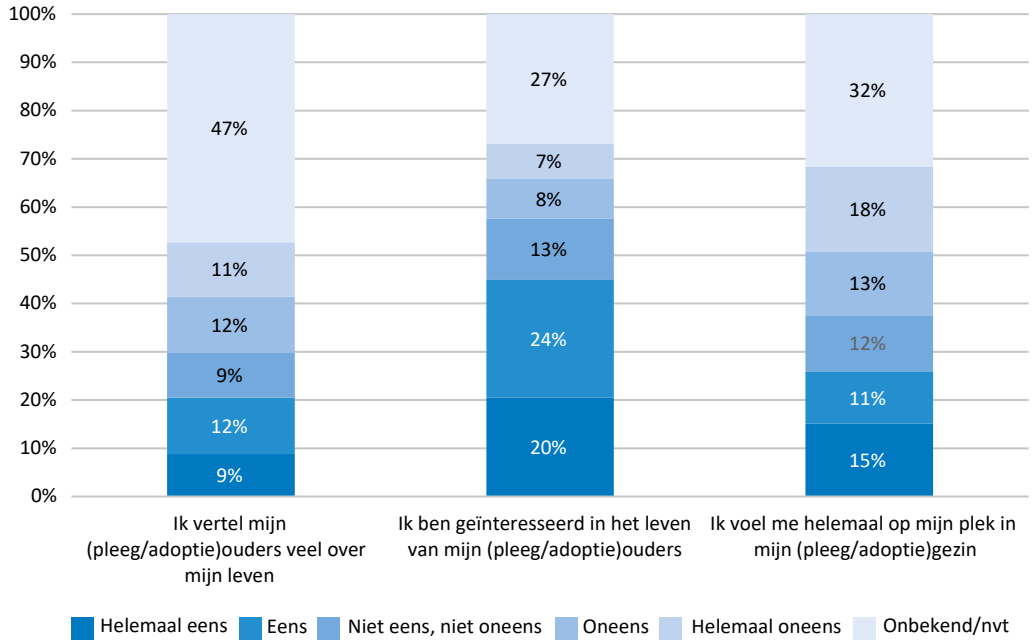

Ongeveer een derde van de mensen die als kind zijn afgestaan en in een pleeg- of adoptiegezin zijn opgegroeid heeft nog steeds contact met diens (pleeg/adoptie)vader. Van de 63 procent die geen contact meer heeft is dit voor 91 procent vanwege het overlijden van de vader. Vijf mensen willen hun vader zelf niet meer zien, bij twee mensen wil hun vader hén niet meer zien. Bij twee anderen was er eigenlijk nooit contact, en één persoon geeft aan dat ze uit elkaar zijn gegroeid (zie Tabel C99 in Bijlage 4c).

Tabel 3.3.2

Antwoorden van mensen die als kind zijn afgestaan en nog contact hebben met hun (pleeg/adoptie)vader over de band met hun (pleeg/adoptie)vader (N = 66)

	N	%
"Hoe hecht is de band met uw (pleeg/adoptie)vader op dit moment?"		
Heel hecht	19	29%
Hecht	14	21%
Redelijk hecht	13	20%
Niet hecht	10	15%
Helemaal niet hecht	10	15%
"Ik beschouw hem als mijn vader"		
Helemaal oneens	8	12%
Oneens	1	2%
Niet eens, niet oneens	5	8%
Eens	15	23%
Helemaal eens	35	53%
Niet van toepassing	2	3%
"Zijn er weleens spanningen en/of conflicten tussen u en uw (pleeg/adoptie)vader?"		
Nooit	16	24%

[9] Selectie uit zes stellingen. Voor de antwoorden op alle stellingen, zie Tabel C96 in bijlage 4c.

	N	%
Soms	24	36%
Regelmatig	5	8%
Vaak	8	12%
Niet van toepassing	13	20%
"Hij gedraagt zich tegenover mij als een echte vader"		
Helemaal oneens	8	12%
Oneens	4	6%
Niet eens, niet oneens	3	5%
Eens	15	23%
Helemaal eens	33	50%
Niet van toepassing	3	5%

Tabel 3.3.2 laat de antwoorden zien van mensen die nog contact hebben met hun (pleeg/adoptie)vader over hun band. De meerderheid van deze mensen (70%) heeft een redelijk tot heel hechte band met hun (pleeg/adoptie)vader. Bij de meerderheid is er nooit (24%) of soms (36%) sprake van conflicten. 76 procent is het eens met de stelling dat zij hun (pleeg/adoptie)vader als hun vader beschouwen, tegenover twaalf procent die het hier helemaal mee oneens is. Volgens hetzelfde patroon vindt 73 procent dat hun (pleeg/adoptie)vader zich als een echte vader gedraagt, tegenover achttien procent die het hier niet mee eens is. Er is daarmee een meerderheid die een goede band heeft met hun (pleeg/adoptie)vader, tegenover een minderheid die een (zeer) slechte band of helemaal geen band heeft.

De verklaring voor de slechte band relateren sommige mensen in hun toelichting direct aan de adoptie:

> *"Adoptievader beschouwt de adoptie als een handelstransactie. Inclusief het noemen van de koopprijs. Dat dit kwetsend is, komt niet aan. Gecombineerd met zijn afwezigheid in de jeugdjaren is er derhalve geen sprake van een band, of van gelijkwaardigheid."*

Een ander noemt het contact met diens biologische ouders als reden voor conflict:

> *"Mijn moeder is gestorven toen ik 19 was. Veel te vroeg. mijn vader viel in een diep gat. Ik heb vervolgens mijn biologische vader leren kennen toen ik 28 was. Mijn vader werd daarover boos. Hij vond dat mijn bio vader het recht niet had in mijn leven te zijn en ik het recht niet had om hem te leren kennen. Beetje het principe: gegeven is gegeven en in dit geval was het kind weggegeven en had mijn bio vader geen recht op mijn tijd vond mijn vader. Ik was het daar niet mee eens en ik wilde niet kiezen tussen mijn vaders. Op dat punt is het contact verbroken en helaas tot op heden niet hersteld, hetgeen ik jammer vind."*

Daar tegenover staan ook uitgesproken positieve verhalen, zoals deze:

> *"We hebben samen veel meegemaakt, door het overlijden van mijn adoptiemoeder werd onze band al hechter. Later is mijn adoptievader weer getrouwd, helaas is zij ook overleden. En mijn adoptiebroer is ook overleden. Dus dit schept wel een enorme band tussen ons. Zelf ben ik vier jaar geleden uit mijn relatie gestapt en voedt dus nu voor het grootste deel mijn 2 kinderen in mijn eentje op, en daar steunt hij mij ook enorm in. Hij zal er altijd voor mij zijn."*

Wat betreft (pleeg/adoptie)moeders zijn grosso modo dezelfde patronen te zien. 38 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan en in een pleeg- of adoptiegezin zijn opgegroeid heeft nog contact met diens (pleeg/adoptie)moeder. 57 procent heeft geen contact meer. Daarvan is dat bij 91 procent vanwege overlijden van de moeder. Drie mensen willen hun (pleeg/adoptie)moeder niet meer zien, bij twee mensen is er ruzie geweest, en één persoon geeft aan dat ze uit elkaar zijn gegroeid (zie Tabel C103 in Bijlage 4c).

Tabel 3.3.3

Antwoorden van mensen die als kind zijn afgestaan en nog contact hebben met hun (pleeg/adoptie)moeder over de band met hun (pleeg/adoptie)moeder (N = 77)

	N	%
"Hoe hecht is de band met uw (pleeg/adoptie)moeder op dit moment?"		
Heel hecht	20	26%
Hecht	16	21%
Redelijk hecht	16	21%
Niet hecht	16	21%
Helemaal niet hecht	10	13%
"Ik beschouw haar als mijn moeder"		
Helemaal oneens	7	9%
Oneens	6	8%
Niet eens, niet oneens	9	12%
Eens	18	23%
Helemaal eens	37	48%
Niet van toepassing	0	0%
"Zijn er weleens spanningen en/of conflicten tussen u en uw (pleeg/adoptie)moeder?"		
Nooit	11	14%
Soms	39	51%
Regelmatig	10	13%
Vaak	7	9%
Niet van toepassing	10	13%
"Zij gedraagt zich tegenover mij als een echte moeder"		
Helemaal oneens	5	6%
Oneens	9	12%
Niet eens, niet oneens	11	14%
Eens	17	22%
Helemaal eens	32	42%
Niet van toepassing	3	4%

Tabel 3.3.3 laat de antwoorden zien van mensen die nog contact hebben met hun (pleeg/adoptie)moeder over hun band. Net als bij de vaders, heeft een meerderheid van deze mensen (68%) een redelijk tot heel hechte band met hun (pleeg/adoptie)moeder. Bij meer dan de helft (51%) is er soms sprake van conflicten, bij veertien procent nooit. 71 procent van deze mensen is het eens met de stelling dat zij hun (pleeg/adoptie)moeder als hun moeder beschouwen, tegenover zeventien procent die het hier mee oneens of helemaal oneens is. En 64 procent vindt dat diens (pleeg/adoptie)moeder zich als een echte moeder gedraagt, waar achttien procent het hier niet mee eens is. Net als bij de vaders heeft de meerderheid een goede band met diens (pleeg/adoptie)moeder en een minderheid een (zeer) slechte band of helemaal geen band.

Meerdere respondenten noemen in de toelichting de mantelzorg die zij aan hun (pleeg/adoptie)moeder verlenen of hebben verleend, die ervaringen rond de adoptie oprakelt:

> *"Ik kijk niet met plezier terug. Ik heb mantelzorg verleend om aardig gevonden te worden door mijn moeder, uit loyaliteit, zodat zij mij aardig zou vinden. In de hoop dat zij mij zag staan. Zie mij, ik besta."*

"Ze is hulpbehoevend en hulp krijgt ze van mij. Ze is heel dankbaar maar het is altijd de afstand die tussen ons staat dat ik niet in bloedlijn een eigen kind ben. Hier komt ook weer de loyaliteit om de hoek die ik heb omdat ik een "goed" thuis hebt gehad. Dus weer dankbaar zijn maar je eigen identiteit verloochenen."

Anderen beschrijven hoe de adoptie ook in de huidige relatie met hun (pleeg/adoptie)moeder nog een belangrijke rol speelt:

"Van haar kant zijn er teleurstellingen, ze heeft aan mijn zus gezegd dat de adoptie totaal niet was wat zij ervan verwacht had. Wat ik mij kan voorstellen, als je je eigen ongewenste kinderloosheid niet hebt verwerkt en met een instant oplossing zoals adoptie probeert te maskeren. Ik ben boos en verdrietig om alles, ondanks dat ik veel met vergeving en dankbaarheid werk, blijven die gevoelens bij haar spelen."

Weer anderen hebben alleen positieve woorden voor hun (pleeg/adoptie)moeder over:

"Zij is mijn enige echte moeder. Als ik het over moeder heb, dan is zij het. Als ik het heb over hoe een moeder in mijn ogen hoort te zijn, dan is zij dat. Daar kan mijn bio moeder nooit tegen op. Mijn stiefmoeder ook niet. Mijn moeder, zij hield onvoorwaardelijk van me en dat hoort een moeder te doen volgens mij."

3.3.4 Opgroeien in een instelling

Van de zestig mensen die als kind zijn afgestaan en die (deels) in een instelling (zoals een tehuis voor ongehuwde moeders of kindertehuis) zijn opgegroeid, zijn vijftig binnen twee maanden na hun geboorte in een instelling geplaatst (zie Tabel C51 in Bijlage 4c). Twee van hen waren tussen de drie en elf maanden oud toen zij in de instelling terecht kwamen, drie anderen waren één jaar of ouder, en van vijf mensen is niet bekend op welke leeftijd zij in de instelling kwamen. Het merendeel (53%) van de mensen die in een instelling heeft verbleven is er minder dan een jaar verbleven. Elf van hen (18%) heeft een jaar in de instelling gewoond, zes mensen twee jaar (10%) en nog eens zes mensen tussen de drie en negen jaar. Drie mensen (5%) hebben tien jaar of langer in de instelling verbleven (zie Tabel C52 in Bijlage 4c).

Tabel 3.3.4

Antwoorden van mensen die als kind zijn afgestaan en (deels) in een instelling zijn opgegroeid op vragen over hun relaties binnen de instelling (N = 57)

	N	%*
"Hoe hecht was de band met de andere kinderen binnen de instelling?"		
Heel hecht	0	0%
Hecht	0	0%
Redelijk hecht	3	20%
Niet hecht	4	27%
Helemaal niet hecht	8	53%
Geen herinneringen aan / weet niet	42	
"Waren er wel eens spanningen en/of conflicten tussen u en de andere kinderen in de instelling?"		
Nooit	3	23%
Soms	2	15%
Regelmatig	5	38%
Vaak	3	23%
Geen herinneringen aan / weet niet	44	
"Hoe hecht was de band met het personeel/ de begeleiders binnen de instelling?"		
Heel hecht	3	13%
Hecht	4	17%

	N	%*
Redelijk hecht	7	29%
Niet hecht	4	17%
Helemaal niet hecht	6	25%
Geen herinneringen aan / weet niet	33	
"Waren er wel eens spanningen en/of conflicten tussen u en het personeel/ de begeleiders binnen de instelling?"		
Nooit	3	23%
Soms	2	15%
Regelmatig	6	46%
Vaak	2	15%
Geen herinneringen aan / weet niet	44	

**Percentage van totaal aantal mensen die nog herinneringen hieraan hebben*

In Tabel 3.3.4 is informatie opgenomen over de band van mensen die als kind zijn afgestaan en die (deels) in een instelling zijn opgegroeid over hun relatie met de mensen in die instelling. Een groot deel van deze mensen heeft niet (genoeg) herinneringen aan hun tijd in de instelling om deze vraag te kunnen beantwoorden. De antwoorden van de anderen zijn uiteenlopend, maar vaak niet positief. Zo zegt een grote meerderheid (80%) van de mensen dat zij geen tot helemaal geen hechte band hadden met andere kinderen in de instelling. 61 procent had regelmatig tot vaak spanningen en conflicten met andere kinderen in de instelling. Ook met de begeleiders was de band vaak niet al te goed: dertig procent had een (heel) hechte band met hen, tegenover 42 procent die dat (helemaal) niet had. 46 procent had regelmatig conflicten met de begeleiders.

De zeer wisselende ervaringen die uit de cijfers naar voren komen, spreken ook uit de geschreven toelichtingen van mensen die als kind zijn afgestaan en in een instelling hebben verbleven. Over de andere kinderen zijn de gedeelde ervaringen louter negatief:

> *"Héél, héél slecht - veel klappen incasseren en ook uitdelen - veelal ruzie om het 'weinige/kapotte' speelgoed."*

> *"In deze instellingen geldt het recht van de sterkste. Als je klein van stuk bent, delf je altijd het onderspit."*

> *"Troep in bed gooien, eten in bed gooien. Directeur gaf aan: ik moet het zelf oplossen, anders blijft het doorgaan. Grietje maakte een rotopmerking tegen mij. Ik heb een bezem gepakt en geprobeerd te slaan waar ik maar kon. Zij vluchtte en daar stond ik dan, met de bezem. De directeur, een grote man van 2 meter, tikte me op mijn schouder en zei: ik kom zo naar je toe. Hij kwam naar me toe en zei: hehe, eindelijk. Toen was ik de held van de school. Als je er flink op los mept, ben je de held van de school."*

Aan de begeleiders hebben sommige mensen goede herinneringen:

> *"De eerste maanden werd ik verzorgds door juffr. [juf A]. Ze schreef over mij in een dagboekje. Ook een lieve foto van haar met mij op schoot. En laatste maanden verzorgde Juff. [juf B] me en schreef ook in het dagboekje. [juf A] vond ik later en kon haar bedanken voor goede haar zorgen."*

Een andere persoon geeft aan dat een begeleidster diegene zelfs wilde adopteren. Dit mocht echter niet, omdat deze begeleidster niet getrouwd was.

Veel andere mensen hebben negatievere ervaringen. Uit hun verhalen spreken misstanden in de vorm van fysiek geweld en structurele mishandeling:

"Er was een leidster, die erg gemeen was tegen de kindertehuiskinderen. We werden geslagen en vernederd, ben gedreigd met de dood doordat ze mij boven het trappengat hield en zei dat ze los zou laten, ben in mijn nakie aan mijn haren door de lange slaapzaal gesleurd en urenlang in een donkere kast opgesloten etc."

"Ik ben er geestelijk en lichamelijk mishandeld. Ik ben hiervoor in aanmerking gekomen voor het schadefonds met 'Geweld in de jeugdzorg'. Als we niet op onze rechterzij sliepen werden we uit bed gehaald om rondjes te rennen omdat we dan nog niet moe genoeg waren. Als ik niet hard genoeg rende, rende een begeleider achter me aan en joeg me op met oa schoppen."

"Enorme wisseling van zusters/oppassers - veel slaag als iets hen niet zinde - opsluiting/vastbinden/ koude douche door de zusters waardoor je wel achterdochtig werd - zij toonden geen enkel respect/medeleven met je."

Bovenstaande verhalen tonen overeenkomsten met het rapport van de Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (2019). Eén persoon verwijst expliciet naar de compensatieregeling voor slachtoffers van geweld in de Jeugdzorg die de overheid door het Schadefonds liet uitvoeren. De verhalen van mensen die als kind zijn afgestaan en (deels) in een instelling zijn opgegroeid, zijn dan ook tekenend voor de problematiek in de jeugdzorg die in dat rapport wordt beschreven.

3.3.5 Openheid over de afstand

In de vragenlijst geven veel mensen die als kind zijn afgestaan aan van kleins af aan al te weten dat ze zijn afgestaan, of het is hen op zeer jonge leeftijd verteld. In sommige gevallen speelde de omgeving een rol en wisten de meesten het al, of is het duidelijk geworden doordat de omgeving vragen ging stellen.

Tabel 3.3.5

Antwoord op vragen over hoe en wanneer mensen die als kind zijn afgestaan te weten zijn gekomen over de afstand (N=218)

	N	%*
"Op welke manier bent u te weten gekomen dat u bent afgestaan?"		
Mijn adoptieouder(s) hebben het verteld	110	51%
Een ander familielid heeft het verteld	5	2%
Ik heb het per toeval ontdekt	5	2%
Mijn biologische familie heeft contact met me opgenomen	1	1%
Anders	3	1%
Ik wist het altijd al	74	34%
Weet ik niet (meer)	4	2%
Geen antwoord	16	7%
"Op welke leeftijd hoorde u dat u bent afgestaan?" (Als niet altijd al geweten, N = 128)		
0-3 jaar	20	16%
4-6 jaar	44	34%
7-9 jaar	13	10%
10-12 jaar	17	13%
13-15	3	2%
16 jaar en ouder	2	2%
Weet ik niet (meer)	29	23%

Tabel 3.3.5 toont op welke manier en wanneer mensen die als kind zijn afgestaan en de vragenlijst hebben ingevuld te weten zijn gekomen over de afstand. Ongeveer de helft (51%) is te weten gekomen over de afstand doordat hun adoptieouder(s) het hebben verteld. Een persoon in de vragenlijst zegt hierover hoe het aan haar is verteld door haar (adoptie) moeder:

"Toen een buurvrouw een kindje kreeg vertelde mijn (adoptie) moeder dat ik en mijn zus een andere "buikmoeder" hadden. In de buurt woonden nog een paar adoptiegezinnen, waardoor ik het idee had dat het vrij gebruikelijk was om niet bij je "buikmoeder" op te groeien."

Uit bovenstaande toelichting blijkt dat niet iedereen hierin een onderscheid maakt tussen de afstand zelf en het feit dat zij geadopteerd zijn.

Bij vijf mensen (2%) heeft een ander familielid over de afstand verteld en eveneens vijf mensen hebben het per toeval ontdekt. Bijvoorbeeld omdat zij zelf op zoek zijn gegaan, zoals blijkt uit de volgende toelichting:

"Ik kwam er achter door foto's die ik in een la had gevonden. Een zaaltje met kinderwiegjes vol baby's. Achteraf was dat het tehuis voor ongehuwde moeders"

Ook zijn er voorbeelden waarin mensen er door anderen mee geconfronteerd werden en op zoek gingen naar antwoorden. Een van hen zegt hierover:

"Ik weet nog het moment dat een buurmeisje tegen mij zei: "Wie denk je wel dat je bent, je eigen moeder wil je niet eens", daar was ik erg van geschrokken. Met mijn zussen heb ik in de 'belangrijke (bank) papieren' gezocht naar hoeveel geld ze voor ons kregen."

Eén persoon zegt erachter te zijn gekomen doordat de biologische familie contact heeft opgenomen. Een derde van de mensen zegt zij het altijd al geweten hebben.

Van de mensen die als kind zijn afgestaan en die dit niet altijd al hebben geweten, heeft een groot deel het al op jonge leeftijd gehoord (zie Tabel 3.3.5). De grootste groep (34%) hoorde het toen zij tussen de vier en zes jaar oud waren. Een aantal mensen zegt dat hun adoptieouders het advies kregen om het op jonge leeftijd te vertellen. Zo zegt een van hen hierover:

"Dat werd vroeger verplicht gesteld door de raad voor de kinderbescherming (volgens mijn adoptie ouders). Ze moesten het mij al jong vertellen."

In sommige gevallen was de afstand omhuld met vaagheid en geheimhouding, zoals deze persoon in de vragenlijst beschrijft:

"In mijn fotoalbum zaten foto's van het kindertehuis; dit was dicht geniet. Het was spannend. In het dorp gingen er verhalen rond. Op de lagere school hoorde ik dat ik door zigeuners op de vuilnisbelt was gevonden, hier heb ik veel last van gehaald. De biologische ouders van mijn broertje zouden zijn verongelukt met een helikopter, wij geloofden dit als kind. Was natuurlijk niets van waar. Ik heb er wel last van gehad dat er niet openlijk over werd gesproken. Dit maakte het spannend. Het was er, maar het was er ook niet. Ik heb er ook last van gehad dat de term andere moeder werd gebruikt. Ik wachtte op mijn verjaardag op mijn moeder en elke keer kwam ze niet. Mijn verjaardag is jaren een rot dag geweest."

Eén persoon hoorde pas op 34-jarige leeftijd dat diegene was afgestaan.

Uit de open antwoorden van de vragenlijst komt naar voren dat mensen die als kind zijn afgestaan uiteenlopende gedachtes en gevoelens hadden toen zij hoorden dat zij zijn afgestaan. Veel van hen schrijven dat het hen op dat moment weinig deed, bijvoorbeeld omdat ze nog te jong waren en het niet konden bevatten of het aannamen als iets 'wat nou eenmaal zo is'. Zo licht een van hen toe:

"Ik was wel verdrietig, maar nog te jong om de impact te overzien. Ik vind het achteraf goed, dat ik nog zo jong was. Ik leerde het verhaal stukje bij beetje accepteren. Je kunt steeds een stukje erbij hebben."

Bij sommigen kwamen er later alsnog allerlei gevoelens, zowel negatief als positief, bij anderen niet. Gevoelens die mensen noemen zijn verwarring, verdriet, het gevoel bedrogen te zijn en het gevoel minder te zijn. Een aantal mensen zegt ook angst te hebben gevoeld dat ze teruggestuurd zouden worden naar het kindertehuis of dat 'ze me zouden komen halen'. Wat ook vaak terugkomt, is dat dingen 'op hun plek vielen' bij mensen die zich altijd al anders hadden gevoeld, zoals deze persoon benoemt:

> *"Ik voelde me bedrogen. Tegelijkertijd viel alles op zijn plaats. Ik voelde me toch al een raar kind. Nu begreep ik waarom."*

Reden voor afstand

Bij veel mensen die als kind zijn afgestaan is de reden waarom zij als kind afgestaan zijn iets dat ze bezighoudt. Uit de open antwoorden in de vragenlijst op de vraag welke reden aan hen werd gegeven voor de scheiding/afstand, zeggen de meesten dat hen werd verteld dat hun biologische moeder 'te jong' was of 'niet voor hen kon zorgen'. In sommige gevallen werd de biologische moeder zwart gemaakt. Sommigen geven expliciet aan dat het vertelde verhaal achteraf onwaar bleek te zijn. Anderen schrijven simpelweg dat er nooit een reden is gegeven.

Hoe de mensen die als kind zijn afgestaan zich hierbij voelden verschilt per individu en ook over de levensloop. Veel mensen zeggen dat zij hier aanvankelijk weinig bij voelden en het voor kennisgeving aannamen of er begrip voor hadden. Later kwamen daar bij sommigen ook andere gevoelens bij, al dan niet gevoed door (veranderende) omstandigheden of gebeurtenissen. Zo licht een persoon in de vragenlijst toe:

> *"Daar heb ik heel veel verschillende ideeën over gehad en veel van gevonden. Steeds weer anders, steeds weer vanuit een nieuw perspectief (mezelf, pleegouders, echte ouders, na geboorte eerste eigen kind)."*

Een ander schrijft:

> *"We wisten niet beter. Later vond je het onbegrijpelijk als ouders dat konden doen en werd daarom boos op je biologische ouders. Helaas bleek later het verhaal iets anders te zijn en maar voor een deel waar."*

Sommige mensen hebben de reden ook op zichzelf betrokken, zoals deze persoon beschrijft:

> *"Als kind begreep ik het niet. Later begreep ik het wel. Ik heb het gescheiden; als kind zal ik het nooit begrijpen; als volwassene wel. Als kind betrok ik het op mezelf; ik was niet leuk of mooi genoeg. Dit hebben mijn ouders nooit gezegd. Dit maakte ik er zelf van."*

3.3.6 Steun bij het zijn van iemand die is afgestaan

In de vragenlijst is uitgevraagd in hoeverre mensen die als kind zijn afgestaan steun hebben gehad. Ook zijn vragen gesteld over het niveau van deze steun, van wie ze steun hebben ervaren en of zij meer steun hadden willen hebben. De antwoorden op deze vragen zijn weergegeven in Tabel 3.3.6.

Tabel 3.3.6

Ervaren steun bij het zijn van iemand die als kind is afgestaan (N=218)

	N	%*
"Heeft u steun gehad bij het zijn van iemand die als kind is afgestaan? Denk bijvoorbeeld aan tijd, aandacht of praktische hulp die u misschien heeft ontvangen."		
Ja	48	22%
Nee	142	65%
Weet ik niet (meer)	12	6%
Geen antwoord	16	7%

	N	%*
"Hoe was het niveau van steun voor u?"		
Helemaal voldoende	16	7%
Voldoende	11	5%
Niet voldoende, niet onvoldoende	21	10%
Onvoldoende	39	18%
Helemaal onvoldoende	78	36%
Weet ik niet (meer)	36	17%
Geen antwoord	17	8%
"Van wie heeft u steun ervaren als iemand die als kind is afgestaan? U kunt meerdere antwoorden kiezen" (Als mensen steun hebben gehad, N = 48)		
(Adoptie- en/of pleeg)ouder	35	73%
Biologische ouder(s)	3	6%
Andere familieleden	13	27%
Vriend(en)	19	40%
Maatschappelijk werker	11	23%
Psycholoog of psychiater	22	46%
Een adoptiesteunpunt	5	10%
Een steun- of belangengroep	10	21%
Kerk	1	2%
Anders, namelijk	9	19%
"Had u meer steun willen hebben als iemand die als kind is afgestaan?"		
Ja	131	60%
Nee	30	14%
Weet ik niet	41	19%
Geen antwoord	16	7%

Veel mensen hebben weinig steun gehad bij het zijn van iemand die als kind is afgestaan: 65 procent heeft hierbij geen steun gehad (zie Tabel 3.3.6). 22 procent zegt wel steun te hebben gehad bij het zijn van iemand die als kind is afgestaan en zes procent weet het niet (meer). Zestien mensen (7%) hebben deze vraag niet beantwoord.

Ruim de helft van de mensen heeft het niveau van steun als (helemaal) onvoldoende ervaren. Een minderheid geeft aan dat de steun die zij hebben ontvangen voldoende (5%) of helemaal voldoende (7%) was. Tien procent van de mensen die als kind zijn afgestaan staat meer neutraal tegenover het niveau van steun en zeventien procent zegt het niet (meer) te weten. Zeventien respondenten (8%) hebben geen antwoord gegeven op deze vraag.

In een toelichting geven veel mensen aan dat het 'nu eenmaal zo was' of dat ze dankbaar moesten zijn:

> *"Er was geen steun. Het was gewoon een feit. Ik denk ook dat niemand wist hoe je 'steun' zou moeten geven (of vragen). Vooral van de buitenwereld kreeg je regelmatig te horen dat je maar blij moest zijn. Je hebt nu toch ouders."*

Meerdere mensen geven ook aan dat er niet over gepraat werd en mocht worden.

Van de 48 mensen die wel steun hebben gehad hebben de meesten (73%) steun ervaren van hun adoptie- of pleegouders (zie Tabel 3.3.6). Ook vrienden en de psycholoog/psychiater worden relatief vaker genoemd, door respectievelijk veertig en 46 procent. Dertien mensen die als kind zijn afgestaan (27%) hebben steun ontvangen van andere familieleden en elf van een maatschappelijk werker. 21 procent heeft steun ontvangen van een steun- of belangengroep. Andere bronnen van steun die worden

genoemd zijn leraren op school, het Fiom en alternatieve therapeuten. Uit de toelichting blijkt dat mensen deze steun wisselend hebben ervaren, van positief tot contraproductief. Meerdere mensen wijzen daarbij op het gebrek aan specialistische kennis over (de impact van) afstand bij professionals. Mensen die positiever zijn over het niveau van steun hebben deze vaak van hun (pleeg/adoptie)gezin zelf ontvangen.

Van de mensen die als kind zijn afgestaan had zestig procent graag meer steun willen hebben. In de toelichting hierop geven zij vooral aan behoefte te hebben gehad aan meer begeleiding (soms ook voor de pleeg- of adoptieouders) of hulp (bijvoorbeeld bij de zoektocht naar hun afkomst) en meer openheid en mogelijkheden om over hun ervaringen met afstand en adoptie te kunnen praten, bijvoorbeeld met lotgenoten. Negentien procent weet niet of zij meer steun hadden gewild en voor veertien procent was dit niet nodig, bijvoorbeeld omdat adoptie voor hen 'nooit een dingetje is geworden' of omdat ze denken dat het toch geen zin zou hebben gehad.

3.3.7 Betekenis en doorwerking van de afstand

Bij bijna alle mensen die als kind zijn afgestaan zien we terug dat de afstand invloed heeft gehad op hoe zij naar zichzelf kijken, op hun eigenwaarde en op hoe zij in het leven staan.

Invloed op levensgebeurtenissen

Als het gaat om de invloed van de ervaringen met afstand en/of adoptie op specifieke levensgebeurtenissen dan geven mensen in de vragenlijst veel verschillende antwoorden (zie Tabel 3.3.7). Het vaakst noemen zij de impact die afstand en/of adoptie heeft op relaties, zoals het aangaan van intieme relaties en contact met familie en vrienden: 66 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan noemt dit als iets waar hun ervaring met afstand en/of adoptie invloed op heeft gehad. Ruim de helft noemt ook een invloed op het krijgen van kinderen (53%) en op contact met familie (53%). Andere levensgebeurtenissen die mensen vaak noemen zijn het maken van vrienden (47%) en contact met vrienden (42%). Vijf mensen zeggen dat hun ervaring met afstand en/of adoptie op geen van de genoemde opties invloed heeft gehad.

Tabel 3.3.7

Impact van ervaring met afstand en/of adoptie op levensgebeurtenissen (N=218)

	N	%*
Op welke levensgebeurtenissen heeft uw ervaring met afstand en/of adoptie volgens u invloed gehad? Het kan om een positieve of een negatieve invloed gaan. U kunt meerdere antwoorden kiezen.		
Intieme relaties aangaan	143	66%
Samenwonen	72	33%
Trouwen	66	30%
Kind(eren) krijgen	115	53%
Kind(eren) opvoeden	87	40%
Contact met familie	116	53%
Contact met vrienden	91	42%
Scheiding of verbreken relatie	69	32%
Vrienden maken	102	47%
Werk	85	39%
Studie/opleiding	83	38%
Anders, namelijk	16	7%
Geen van bovenstaande	5	2%
Weet ik niet	3	1%

In de toelichting op deze vraag beschrijven opvallend veel mensen dat zij in sociale relaties vaak gevoelens van onzekerheid, minderwaardigheid, moeite met hechting/binding of angst om (weer) verlaten te worden ervaren:

"Het is moeilijk om mijzelf als gelijkwaardig te ervaren in relaties. Een enorme kloof tussen gevoel en verstand. Er zijn ALTIJD gevoelens van 'niet goed genoeg zijn', altijd angst voor afwijzing, altijd angst, onzekerheid, schaamte. Ik weet dat dit niet nodig is en niet hoort bij de situatie in het hier en nu maar ik ben gemarineerd in deze gevoelens. Ik kan het niet wegstoppen maar wel verborgen houden voor anderen, zodat ik toch prettig gezelschap kan zijn. Mijn geloof en de mensen in de kerk zijn heel belang-rijk en geven mij richting en doel van mijn bestaan."

"Ik vind het moeilijk nieuwe sociale contact aan te gaan, terwijl het me niet aan communicatieve vaardigheden ontbreekt. Afgewezen worden zit er onbewust diep van binnen in 'gebakken'."

Meerdere mensen wijzen hierbij expliciet op de afstand en het gebrek aan veilige hechting dat zij hebben ervaren. Sommigen noemen het feit dat zij zijn geadopteerd of de omstandigheden waarin zij zijn opgegroeid als oorzaak voor de moeilijkheden die zij in hun leven (hebben) ervaren.

Afstand als rode draad door het leven

Meerdere mensen beschrijven de afstand als een rode draad in hun leven. Op de open vraag op welke momenten het zijn van iemand die als kind is afgestaan invloed heeft gehad antwoorden bijna alle mensen, in verschillende bewoordingen, dat het 'altijd' of op 'alle momenten in het leven' invloed heeft gehad. En vrijwel uitsluitend in negatieve zin, zelfs bij mensen die positieve ervaringen hebben met het opgroeien in hun adoptiegezin:

"Je bent een soort zwevend persoon in de maatschappij. Ook al is de adoptiefamilie goed en lief. Je hebt geen bloedouders om je aan te spiegelen."

"Ik durf wel te zeggen: bij alles. School, werk, relaties, familie, vriendschappen. Het thema afwijzing zit in je blauwdruk. Wie ben ik? Wat wil ik? Mag ik er zijn? Vinden ze me wel goed genoeg? Vinden ze me wel aardig? Je moet perfect zijn. Altijd op je tenen lopen. Je mist een stuk houvast, een basis. Daardoor ontwikkel je eigenschappen als perfectionisme, lat hoog leggen, verantwoordelijkheidsgevoel. De liefdevolle en zorgzame opvoeding die ik daarna kreeg heeft deze gevoelens en gedachten nooit weg kunnen nemen. Ik blijf er tegen aan lopen. Met diverse burn-outs als gevolg (van deze eigenschappen)."

Bovenstaande quote illustreert ook de bewijsdrang en het gevoel niet goed genoeg te zijn die veel andere mensen die als kind zijn afgestaan beschrijven. Voor sommigen uit zich dit in prestatiedrang in hun opleiding of carrière, of juist in het zichzelf ondergeschikt maken of voortdurend aanpassen aan anderen om niet (opnieuw) afgewezen te worden. Mensen beschrijven ook dat ze kampen met hechtingsproblemen in relaties, zoals bindingsangst of verlatingsangst en moeite met het vertrouwen van anderen, zoals deze persoon toelicht:

"Het is allesomvattend. Ik ben wie ik ben door mijn geschiedenis. Ik heb rechten gestudeerd door mijn geschiedenis. Ik heb me gespecialiseerd in jeugdrecht. Ik ben snel uit mijn werk geraakt omdat ik het helemaal niet aankon, het juridische systeem. Ik heb hechtingsproblemen. Ik vertrouw niemand ooit helemaal. In een crisis heb ik geen intern gevoel van veiligheid en basis waar ik op terug kan vallen. Dan kom ik uit bij een grote leegte. Ik ben nog steeds bezig om mezelf overeind te houden. Dat is een levenslange klus. Om deze reden heb ik dus ook zelf geen kinderen."

Voor twee mensen heeft de adoptie weinig of geen invloed gehad[10]:

"Doordat ik het altijd geweten heb en ik hele fijne ouders heb gehad heeft de adoptie geen invloed gehad."

[10] Zij gebruiken zelf de term 'adoptie'. Het is niet duidelijk of zij (bewust of onbewust) geen onderscheid maken tussen afstand en adoptie.

"Het heeft in die zin invloed dat ik er een hele familie bij heb van mijn biologische moeder. Zij zijn mij heel dierbaar. Haar moeder was echt een oma voor mij en mijn gezin. Een toevoeging aan mijn leven. Mijn adoptie definieert mij niet als persoon, maakt niet wie ik ben. Het heeft geen invloed gehad op zaken als opleidingen of in relaties. In het dagelijks leven is het bijzaak."

De meeste mensen schrijven echter dat de afstand hen gevormd heeft tot wie ze zijn en hoe ze in het leven staan.

Zelf krijgen van kinderen

Zoals hierboven beschreven heeft voor ongeveer de helft van de mensen die als kind is afgestaan de afstand en/of adoptie ook invloed (gehad) op het krijgen of hebben van kinderen. Voor sommigen confronteert het (idee van) kinderen krijgen hen met hun verleden en hun gevoelens:

"Zwanger raken was mijn grootste angst, dat zou me terugwerpen in de situatie van mij en mijn biologische [moeder] destijds. De pijn, de onmacht, het verdriet en dat je moeder en kind nooit mag scheiden."

Van de mensen die aan de vragenlijst hebben deelgenomen heeft 65 procent kinderen en ongeveer een kwart geen kinderen (zie Tabel C117 in Bijlage 4c). Van de mensen zonder kinderen zegt vier procent wel kinderen te willen en eveneens vier procent het niet zeker te weten. Twintig procent zegt geen kinderen te kunnen krijgen. 69 procent wil geen kinderen (zie Tabel C118).

Voor sommige mensen die als kind zijn afgestaan was hun ervaring met afstand en het gemis van biologisch verwantschap juist wel een reden om kinderen te willen:

"Achter mij was er leegte, had ik niets. Voor mij wilde ik wel iets hebben."

Een aantal mensen beschrijft ook dat het hebben van kinderen voor hen 'helend' was.

Je anders voelen

Een groot deel van de mensen die als kind zijn afgestaan zegt dat zij zich door hun ervaring met afstand anders voelen dan anderen. Veelgenoemde gevoelens die zij hierbij beschrijven zijn ontheemd zijn, nergens bij horen, leegte, tweederangs zijn, nergens thuis horen, een buitenbeentje voelen, op niemand lijken of zich in niemand kunnen herkennen en het gevoel er niet te mogen zijn. Sommige mensen werden op school gepest omdat ze afgestaan zijn.

Een aantal mensen beschrijft hoe ze zichzelf 'bestaansrecht' hebben moeten geven en zichzelf hebben moeten uitvinden, zoals deze persoon toelicht:

"Ja. Al is het al dat ik geen enkele foto heb van mijn baby tijd, laat staan een geboortekaartje. Nog net een doopbewijs, dat dan weer wel... Ook: de spanning tussen nurture en nature. Wat is van jezelf, genetisch bepaald, door ouders, voorouders etc. Wat is je opvoeding. Vaak het gevoel dat ik mezelf moet uitvinden."

Voor sommigen speelde de zoektocht naar familie een grote rol in hun leven. Iets wat zij niet met anderen konden delen en waardoor zij zich anders voelden.

Er zijn ook mensen in de vragenlijst die zich wel anders voelen, maar dat niet per se als iets negatiefs zien. Zij geven aan dat zij zich juist speciaal voelen of het als een meerwaarde zien:

"Nee dat niet, iedereen heeft zijn eigen pad. Als je de goede vragen stelt, is er overal wel iets. Ik heb het als een meerwaarde gezien in mijn leven. Ik heb leren al jong rekening te houden met anderen en dat alles niet zo gemakkelijk is als men denkt. Ik ben opgevoed met het gegeven dat niet iedereen kinderen krijgt; dus voor mij was een kind krijgen een geschenk."

Enkele mensen die als kind zijn afgestaan geven aan dat zij zich niet anders voelen dan anderen.

Emoties bij ervaringen met afstand

In de vragenlijst is de mensen die als kind zijn afgestaan gevraagd welke emoties bij hen opkomen als ze aan hun ervaringen met de afstand en/of de adoptie denken. Mensen konden dit in hun eigen woorden beschrijven in een open invulveld. Veel van hen gaven lange opsommingen van verschillende emoties. Zo schrijft een persoon:

> *"Angst. Verlatingsangst. Afwijzing. Ontredderd zonder reden. Vervreemd. Doelloos je leven lang blijven zoeken naar een 'thuis'. Eenzaamheid. Jezelf zielig voelen. Droefenis om wie en wat je had kúnnen zijn. Jaloezie naar anderen. Erkenning missen. Geen identiteit voelen. Alleen op de wereld. Op mijn hoede. Uitgeput. Gefrustreerd. Onzeker."*

Soms noemen mensen alleen negatieve emoties, maar vaak bevat de beschrijving een mengeling van positieve en negatieve gevoelens. Deze persoon beschrijft bijvoorbeeld zowel verdriet en boosheid als dankbaarheid en geluk:

> *"Angst voor het geheimzinnige. Blijdschap doordat ik zo bij hen gewenst was. Verbinding omdat het niet zomaar een gegeven is dat je tot een familie behoort. Ik had mijn kind bijvoorbeeld heel graag mijn achternaam willen meegeven omdat ik trots ben op mijn ouders en dat ik deze kans heb gehad. Verdriet omdat ik zo lang heb gedacht dat ik er niet mocht zijn, het persoonlijk maakte als kind. Boosheid toen mijn bio moeder mij niet wilde ontmoeten. Haar proces startte pas toen de vraag kwam, dat begrijp ik nu. Verdriet wat mijn biologische moeder als kind van 15 en 16 gedwongen meemaakte. Maar vooral geluk."*

Verdriet en eenzaamheid zijn emoties die vaak voorbij komen in de beschrijvingen van de mensen die als kind zijn afgestaan. Ook beschrijven veel van hen gevoelens van boosheid en frustratie. De bron voor deze gevoelens loopt uiteen van persoon tot persoon, van het feit dat er beslissingen over hen zijn genomen waar ze zelf geen invloed op hebben gehad, dat ze kansen gemist hebben, het afgesneden zijn van hun afkomst, de moeite die het hen kost of heeft gekost om informatie te krijgen tot hoe er in de media over adoptie wordt gesproken.

3.3.8 Zoektocht naar informatie

Ondanks dat veel mensen die als kind zijn afgestaan in ons onderzoek al op jonge leeftijd weten dat ze zijn afgestaan, blijven zij vaak met vragen zitten. Een groot deel van hen gaat dan ook op zoek naar informatie over diens geschiedenis. Tabel 3.3.8 laat zien dat ruim driekwart van de mensen die als kind zijn afgestaan heeft gezocht naar informatie over diens geschiedenis. Veertig procent heeft gezocht en gevonden wat diegene zocht, 33 procent heeft gezocht en is nog steeds zoekende en acht procent heeft gezocht maar is daar mee gestopt. Slechts vier mensen (3%) zeggen dat zij niet hebben gezocht.

Achttien respondenten hebben 'Anders, namelijk' geantwoord. Vier van hen lichten toe dat anderen hen hebben gevonden of dat de informatie op hun pad is gekomen. Drie van hen hebben nog niet willen zoeken, bijvoorbeeld omdat ze er nog niet klaar voor zijn of omdat ze maar een paar dingen willen weten. Negen mensen lichten toe dat ze deels gevonden hebben wat ze zochten. Eén persoon zegt dat alle dossiers zijn vernietigd door de RvdK.

Tabel 3.3.8

Antwoord op vragen over de zoektocht naar informatie over hun eigen geschiedenis door mensen die als kind zijn afgestaan en de vragenlijst hebben ingevuld (N=218)

	N	%*
"Heeft u gezocht naar informatie over uw geschiedenis? Denk bijvoorbeeld aan informatie over uw dossier, uw geboorteakte, informatie over uw biologische familie, contactgegevens enzovoorts."		
Ja, en ik heb gevonden wat ik zocht	87	40%
Ja, en ik ben nog steeds zoekende	71	33%
Ja, maar ik ben gestopt met zoeken	18	8%
Nee, en ik ga ook niet zoeken	1	1%
Nee, maar ik wil nog wel gaan zoeken	2	1%
Nee, en ik twijfel om te gaan zoeken	1	1%
Anders, namelijk	18	8%
Geen antwoord	20	9%
"Waarom heeft u deze zoektocht gestart of wilt u gaan zoeken?"* (Als mensen hebben gezocht of nog willen zoeken, N = 178)		
Meer weten over waar ik vandaan kom	145	81%
Meer weten over mijn biologische familie	136	76%
Weten of ik op mijn familieleden lijk qua uiterlijk en karakter	108	61%
Weten of ik broers of zussen heb	100	56%
Het gevoel dat er iets in mijn leven ontbrak	103	58%
De reden van mijn adoptie weten	102	57%
Een band opbouwen met mijn biologische familieleden	51	29%
Meer weten over mogelijke erfelijke aandoeningen	83	47%
Omdat ik zelf kinderen wilde krijgen of al kinderen had	48	27%
Anders, namelijk	33	19%
Weet ik niet (meer)	1	1%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Redenen voor de zoektocht

Tabel 3.3.8 toont ook de redenen voor de zoektocht. De belangrijkste reden van mensen die hebben gezocht of nog willen zoeken voor hun zoektocht is om meer te weten te komen over waar diegene vandaan komt (81%). Andere veel genoemde redenen zijn meer willen weten over biologische familie (76%), of ze lijken op familieleden (61%), of ze broers of zussen hebben (56%) en ook het willen weten van de reden van hun adoptie (57%). Ruim de helft van de mensen noemt in de vragenlijst ook het gevoel dat er iets in hun leven ontbrak (58%). Iets wat ook meespeelt bij de zoektocht is de vraag of er in de biologische familie erfelijke aandoeningen voorkomen. Dit wordt door 47 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan en naar informatie hebben gezocht genoemd als reden voor hun zoektocht naar informatie (zie Tabel 3.3.8).

Andere aangekruiste antwoorden in de vragenlijst voor het zoeken naar informatie zijn het willen opbouwen van een band met biologische familieleden of omdat mensen zelf kinderen kregen. 33 mensen gaven ook nog een andere reden op ('Anders, namelijk'). Hierbij noemen zij onder andere het achterhalen waarom ze afgestaan zijn, erkenning van hun bestaan, willen weten waar ze hun eerste levensjaar hebben doorgebracht, hoe ze verwekt zijn, het vinden van hun identiteit of een leegte opvullen. Zo licht een van hen het als volgt toe:

> *"Mijn identiteit vinden, waar je geboren bent, hoe je aan je namen komt, wat is er de eerste 9 mnd van mijn leven allemaal gebeurd. Toen ik na veel zoeken eindelijk mijn dossier kreeg ben ik geboren."*

De drie personen die niet naar informatie over hun geschiedenis hebben gezocht, zeggen dat zij (nog) niet gezocht hebben omdat ze daar geen behoefte aan hebben, het emotioneel te zwaar vinden of niet weten waarom ze niet gezocht hebben.

Impact van de zoektocht

De zoektocht naar informatie is vaak geen gemakkelijke weg en ook een die soms lang kan duren. Mensen beschrijven heel wisselende ervaringen met de zoektocht in de vragenlijst. Sommigen kijken er positief op terug en noemen de zoektocht verassend, interessant, boeiend, makkelijker dan verwacht of helend. Zo beschrijft een van hen de zoektocht als:

> *"Heel helend. Ik beschouw het leven als een katoenen bol wol en die rol je af in je leven. De draad van die bol wol was in mist gehuld. De draad is nu zichtbaar. Ik weet mijn herkomst en dat doet goed"*

Negatieve ervaringen en gevoelens hebben echter de overhand. Veel mensen die als kind zijn afgestaan noemen de zoektocht lang, zwaar, emotioneel en belastend. De zoektocht heeft vaak een grote impact op het leven van mensen. Een van hen omschrijft de zoektocht als volgt:

> *"Als intens, slopend, eenzaam en overweldigend. Als ik het proces aan anderen uitleg zeg ik wel eens dat het is alsof er een Boeing 737 door je ene oor binnenvliegt en het andere weer uit. Alles verandert: je zelfbeeld, je relatie met alle andere mensen (bekend en onbekend) en de manier waarop je de wereld tegemoet treedt."*

Waar de zoektocht als negatief is ervaren, verwijzen mensen vaak naar personen of instanties die hen hebben tegengewerkt bij hun zoektocht (zie Tabel C80 in Bijlage 4c). Zo zegt 21 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan en die naar informatie hebben gezocht dat zij zijn tegengewerkt door hun pleeg- of adoptiefamilie, 24 procent zegt te zijn tegengewerkt door de biologische ouder(s) en 27 procent door instellingen. Deze ervaring levert bij hen gevoelens van frustratie, onmacht, eenzaamheid, afwijzing en stress op, zo schrijven zij in de toelichting.

Sommigen beschrijven de zoektocht naar informatie als teleurstellend, omdat zij bepaalde informatie of dossiers niet kunnen vinden of deze onjuiste informatie bevat. Bij 43 procent van de mensen die informatie heeft gevonden kwam die niet overeen met hun eigen ervaring (zie Tabel C75 in Bijlage 4c). Wanneer informatie niet overeen bleek te komen met het hun eigen vermoedens of met het verhaal dat ze altijd te horen hadden gekregen, dan roept dit vaak gevoelens van verwarring op. Zo licht een persoon die als kind is afgestaan in de vragenlijst toe:

> *"Ik heb wel eens gezegd mijn huis was gebouwd op drijfzand. Nu moet ik het afbreken en opnieuw opbouwen met een stevig fundament... alles wat ik ooit dacht dat waar was, klopte niet dat verwarde mij enorm."*

Sommige mensen beschrijven het effect van dat 'alles wat je dacht over jezelf te weten ineens in twijfel wordt getrokken' als traumatisch.

Al deze gevoelens en ervaringen worden door sommigen ook allemaal tegelijk ervaren. Een persoon beschrijft dit als volgt:

> *"Als een achtbaan. Soms heel fijn, soms verschrikkelijk, soms gebeurt er maanden niks dan komt er ineens van alles op je bord. En altijd superspannend."*

De zoektocht naar informatie kan ook een invloed hebben op de relaties van mensen die als kind zijn afgestaan, bijvoorbeeld die met hun pleeg- of adoptieouders. 34 procent van de mensen die naar informatie heeft gezocht zegt dat deze zoektocht invloed heeft gehad op de relatie met hun pleeg- of adoptieouders (zie Tabel C81 in Bijlage 4c). Zij noemen hierbij een verbetering van deze relatie dan wel een verslechtering of een combinatie daarvan. Sommigen beschrijven dat ze eerst los moesten komen

van hun adoptieouder(s). In een aantal gevallen is het contact volledig verbroken na het begin van de zoektocht, zoals ook beschreven in paragraaf 3.3.3.

3.3.9 Contact met biologische familie

Het willen weten waarom zij zijn afgestaan of waar ze vandaan komen is voor sommige mensen die als kind zijn afgestaan een reden om contact te zoeken met hun biologische ouder(s). Uit de antwoorden op de vragenlijst blijkt dat, van de mensen die naar informatie heeft gezocht, 63 procent heeft gezocht naar informatie over de biologische ouders en/of familieleden en 64 procent ook contact heeft gezocht met biologische ouders. 39 procent heeft daarnaast ook contact met andere biologische familieleden gezocht (zie Tabel C70 in Bijlage 4c).

Tabel 3.3.9

Antwoorden op vragen over contact met biologische familieleden van mensen die als kind zijn afgestaan en de vragenlijst hebben ingevuld (N=218)

	N	%*
"Heeft u contact (gehad) met iemand uit uw biologische familie?"		
Ja, en er is nog steeds contact	101	46%
Ja, maar momenteel geen contact (meer)	45	21%
Ja, maar diegene is inmiddels overleden	10	5%
Nee, maar ik ben wel op zoek	9	4%
Nee, en ik ben niet op zoek	13	6%
Anders, namelijk	19	9%
Geen antwoord	21	10%
"Met wie uit uw biologische familie heeft u contact (gehad)?"* (Als er contact is (geweest), N=156)		
Biologische vader	45	29%
Biologische moeder	114	73%
Biologische oom(s) of tante(s)	72	46%
Biologische broer(s) of zus(sen)	96	62%
Anders, namelijk	44	28%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Bijna driekwart van de mensen die als kind zijn afgestaan (72%) heeft contact (gehad) met iemand uit hun biologische familie. Uit Tabel 3.3.9 blijkt dat 46 procent nog steeds contact heeft, bij 21 procent is er momenteel geen contact (meer) en bij vijf procent is diegene met wie er contact was inmiddels overleden. Negen mensen geven aan dat ze nog op zoek zijn naar contact. Dertien mensen hebben geen contact en zijn ook niet op zoek, bijvoorbeeld omdat ze dit emotioneel te belastend vinden, ze weinig begrip kunnen opbrengen voor het feit dat ze door hun biologische ouder(s) zijn afgestaan of omdat ze hier simpelweg geen behoefte aan hebben. Negentien mensen hebben 'Anders, namelijk' geantwoord op de vraag of zij contact hebben (gehad) met iemand uit hun biologische familie (Tabel 3.3.9). Sommigen beschrijven dat ze heel goed contact hebben met het ene familielid maar dat het met een ander familielid moeilijk verloopt. Of dat er geen contact is, maar wel een verborgen verlangen. Of dat ze tegen barrières aanlopen:

> *"Geen contact. Maar ik zou wel info willen over mijn bio-vader. Maar daarvoor moet ik eerst contact zoeken met mijn bio-moeder en dat wil/durf ik niet."*

Bij bijna driekwart van de mensen die als kind zijn afgestaan en die contact hebben (gehad) met een biologisch familielid was dat met de biologische moeder (zie Tabel 3.3.9). Het aantal mensen dat contact heeft (gehad) met hun biologische vader is lager: 29 procent heeft met de biologische vader contact (gehad). 62 procent van de mensen die als kind is afgestaan en die contact heeft (gehad) met biologische familie heeft contact (gehad) met biologische broers en/of zussen. Iets minder dan de helft (46%) van de mensen die contact heeft gehad met een familielid heeft contact met biologische ooms of tantes.

28% geeft aan dat zij met andere familieleden contact hebben gehad (‘Anders, namelijk’). Hierbij gaat het met name om biologische neven of nichten (43%), halfbroers of -zussen (23%), biologische grootouders (20%), partners van de biologische moeder (5%), achterneven of -nichten (5%) of oudtantes (5%).

Van de mensen die contact hebben (gehad) met de biologische moeder zegt 26 procent nog steeds contact te hebben (zie Tabel C87 in Bijlage 4c). Bijna de helft (46%) heeft de moeder wel ontmoet, maar heeft momenteel geen contact meer. Eén persoon heeft wel contact met de biologische moeder maar heeft haar nooit ontmoet en twee mensen geven aan dat zij altijd al contact hadden met hun biologische moeder. 22 van de 28 mensen die een ander antwoord hebben gegeven op de vraag hoe het contact met hun moeder eruit ziet (‘Anders, namelijk’), zeggen dat hun moeder is overleden. De meeste mensen (34%) hebben voor het eerst contact gehad met hun moeder toen zij zelf tussen de elf en twintig jaar oud waren of toen zij tussen de 21 en dertig jaar oud waren (39%) (zie Tabel C88 in Bijlage 4c).

Van de mensen die contact hebben (gehad) met de biologische vader heeft 29 procent nog steeds contact (zie Tabel C85 in Bijlage 4c). De meeste anderen geven aan dat ze wel contact hebben gehad of hun biologische vader ontmoet hebben maar dat er nu geen contact meer is, bijvoorbeeld omdat de biologische vader is overleden. De meeste mensen hadden voor het eerst contact met hun biologische vader toen zij tussen de 21 en dertig jaar oud waren (33%) of tussen de 31 en veertig jaar (21%) (zie Tabel C86).

57 procent van de mensen die contact hebben (gehad) met biologische broer(s) en/of zus(sen) heeft nog steeds contact en twintig procent heeft wel contact gehad, maar nu niet meer (zie Tabel C91 in Bijlage 4c).

Wisselende ervaringen met het contact met biologische familie

Het contact met de biologische ouder(s) wordt door de mensen die als kind zijn afgestaan om diverse redenen heel verschillend ervaren. Soms is het contact goed en fijn, maar vaker blijkt het lastig te zijn omdat er aan beide kanten allerlei emoties, gevoelens en verwachtingen zijn. Hierdoor verloopt het contact soms heel wisselend over de tijd. Zo licht een persoon in de vragenlijst toe:

> *“[Het contact was] Erg moeizaam. Zij had de afstand afgesloten jaren daarvoor, dat was allemaal heel moeilijk geweest, nu had zij een fijn leven met man en kinderen en zij wilde dit niet meer oprakelen. Maar we hebben summier en stiekem altijd contact gehouden, uiteindelijk heeft ze haar familie over mij verteld en ben ik met open armen ontvangen. Sindsdien hebben we goed en regelmatig contact.”*

Bij anderen sloeg het aanvankelijk positieve contact juist om:

> *“Als iets spannends, nieuw, prettig maar al snel werd mijn eigen gevoel onderschikt aan haar gevoel en moest ik me aanpassen aan haar emoties en mocht ik die van mij niet uitspreken omdat ze daar verdrietig, boos en kwaad over werd.”*

Een persoon beschrijft in de vragenlijst hoe het contact in verschillende fasen is verlopen:

> *“In mijn geval is het contact in fasen verlopen, die ook wel lijken op de manier waarop dat met mijn biologische moeder verliep. Kort samengevat ging dat als volgt: [1] euforie, [2] symbiose, [3] verliefdheid, [4] afstand, zelfbehoud, [5] irritatie, schuldgevoel, [6] onrust, een vorm zoeken, [7] een vorm vinden.”*

Ook verschilt het contact met en het opbouwen van een band sterk tussen verschillende familieleden binnen de biologische familie.

Verwachtingen over het contact versus realiteit

Zoals in de quotes hierboven te zien is lopen de verwachtingen van mensen die als kind zijn afgestaan over het contact en het daadwerkelijke contact sterk uiteen. Veel mensen geven in de vragenlijst aan weinig verwachtingen te hebben gehad bij het contact met hun biologische ouder(s). Anderen hadden wel verwachtingen. Bij het contact met de biologische moeder hoopten sommigen op uitleg over wat er

gebeurd was, of ze wilden weten of er enige gelijkenis was. Sommigen hadden hoge verwachtingen van het contact. Dit zijn vaak de mensen die ook aangeven een moederfiguur gemist te hebben in hun leven. Bij het contact met biologische vaders zeggen veel mensen die als kind zijn afgestaan vooral nieuwgierigheid te voelen en een hoop op herkenning en acceptatie.

Op de vraag of de verwachtingen die zij bij het contact hadden zijn uitgekomen, antwoordt een deel van de mensen die als kind zijn afgestaan bevestigend. Zij beschrijven dat ze herkenning of antwoorden op hun vragen hebben gevonden of zijn blij dat ze het verhaal van de andere kant hebben gehoord.
Bij anderen kwamen de verwachtingen niet uit en was het (eerste) contact regelmatig teleurstellend, bijvoorbeeld omdat zij zich niet in hun biologische ouder herkennen, zich niet erkend voelen of een totaal ander beeld van hun biologische ouder hadden. In een aantal gevallen benoemen mensen dat de antwoorden die zij van hun biologische ouder(s) kregen achteraf niet de hele waarheid bleken te zijn of elkaar tegenspraken.

Dat de verwachtingen niet uitkomen lijkt wat vaker voor te komen bij het contact met de moeders dan bij de vaders, mogelijk omdat mensen die als kind zijn afgestaan vaker hogere verwachtingen hadden bij het contact met de moeders dan bij de vaders, waar de moeders – mogelijk (ook) vanwege hun eigen trauma – niet aan konden voldoen. Opvallend vaak noemen mensen die als kind zijn afgestaan dat hun biologische vader graag een grotere rol had gespeeld in de opvoeding, maar dat hem dit onmogelijk werd gemaakt, bijvoorbeeld omdat hij niet op de hoogte was gesteld van de zwangerschap of op een andere manier geen stem had in het proces. Deze ervaringen van mensen die als kind zijn afgestaan komen overeen met antwoorden van vrouwen die een kind hebben afgestaan (zie paragraaf 3.1) en mannen van wie een kind is afgestaan (zie paragraaf 3.2).

Tabel 3.3.10

Reden dat er geen contact meer is met biologische familie (Als geen contact meer, N=45)

	N	%*
"Waarom is er geen contact meer?"		
We zijn uit elkaar gegroeid	5	11%
Ik wil hen niet meer zien	3	7%
Zij willen mij niet meer zien	10	22%
Familieleden van mijn biologische familie maken contact onmogelijk	3	7%
Het is zo gegaan, er is geen duidelijke reden	7	16%
Er was eigenlijk nooit contact	2	4%
Anders, namelijk	14	31%
Onbekend/geen antwoord	2	1%

Geen contact meer

Van de mensen die als kind zijn afgestaan en die de vragenlijst hebben ingevuld heeft 21 procent contact gehad maar momenteel geen contact meer met diens biologische familie. Hiervoor worden verschillende redenen genoemd. Elf procent van deze mensen zegt dat er geen contact meer is omdat men uit elkaar is gegroeid (zie Tabel 3.3.10). Bijvoorbeeld omdat er weinig raakvlakken zijn en mensen hun eigen leven hebben, zoals deze respondent beschrijft:

> *"Het is wat verwaterd. Je hebt allebei je eigen leven en woont niet om de hoek bij elkaar. Familieleden van mijn biologische familie zaten ook niet te wachten op mijn intrede in de familie. Dan zijn er nog een halfbroertje en zusje. Zij vonden het prachtig om een oudere zus te hebben, echter mij heeft dat toen heel erg benauwd. Ik had al een gezin en die wilde ik niet verloochenen. Mijn biologische moeder laat het ook aan mij over hoe ik het contact wil, zij wil zich niet opdringen. Af en toe sturen we nog een kaartje met kerst, maar dat wordt ook steeds minder."*

Een andere genoemde reden is dat er verschillende verwachtingen zijn aan het contact:

"Mijn biologische moeder had een beeld van mij gefantaseerd, dat bleek uiteraard niet te kloppen. Ik heb nog meerdere keren getracht het contact te herstellen, maar zij heeft geen interesse meer."

Bij 29 procent van de mensen die geen contact meer hebben met hun biologische familie wil één van beide kanten de ander niet meer zien (zie Tabel 3.3.10). Sommigen van hen lichten toe dat de gevoelens van schuld of schaamte aan een van beide kanten niet overwonnen konden worden of dat het voor de een te pijnlijk is om de ander te zien.

In een aantal gevallen is het contact grensoverschrijdend geweest of botsen de opvattingen en verwachtingen dusdanig dat er geen contact meer mogelijk of wenselijk is. Drie mensen geven aan dat andere familieleden van de biologische familie het contact verhinderen. Veertien mensen geven een andere reden dat zij geen contact meer hebben: onder andere dat de biologische ouders zijn overleden, dat het contact toch te emotioneel of belastend was of dat er was ingestemd met eenmalig contact.

Impact van contact op relaties

De impact van het contact met de biologische familie blijkt heel wisselend te zijn, variërend van heel positief tot heel negatief. Voor een meerderheid (64%) van de mensen die als kind zijn afgestaan en die contact hebben of hadden met biologische familie is het contact met biologische familie (zeer) positief geweest voor henzelf (zie Tabel C94 in Bijlage 4c). Voor een kleiner deel heeft het contact een negatief (14%) of zeer negatief (9%) effect gehad op henzelf. Voor veertien procent was het effect van het contact niet positief maar ook niet negatief. Mensen beschrijven ook een overwegend positief effect van het contact op hun echtgenoot of partner en op hun eigen kinderen. Uit de toelichting blijkt dat de beoordeling van of het contact een positieve of negatieve invloed heeft vaak in lijn ligt met hoe het contact met de biologische familie verloopt. Zo schrijft deze persoon dat het contact diegene heeft geholpen:

"Contact met informatie over mijn biologische familie heeft mij en mijn kinderen fundament gegeven. We komen ergens vandaan. De nicht en achternicht van mijn moeder waren zeer verrast en vonden het leuk om elkaar te leren kennen. Ik werd gelijk in de stamboom gezet met mijn kinderen."

Als het contact niet naar verwachting verloopt dan heeft dat logischerwijs minder positieve effecten:

"Ik kan het niet goed inschatten. Ik denk dat het voor mijn kinderen negatief is, want ze krijgen alleen mee dat mijn biologische familie niets met ons te maken wil hebben inclusief hun biologische oma. Mijn man heeft dat ook. Hij vindt het onbegrijpelijk dat niemand contact met ons zoekt of wil hebben. Voor mij is het positief: door het contact weet ik meer over mijn herkomst. Het afgewezen worden is niet leuk, maar als ik nooit contact had gehad had ik niets geweten."

Het effect van het contact op de pleeg- of adoptieouders van mensen die als kind zijn afgestaan is wat vaker negatief (zie Tabel C94): 45 procent van de afgestane respondenten zegt dat het contact een (zeer) negatief effect heeft op de pleeg- of adoptieouders, 26 procent laat weten dat het een (zeer) positieve invloed voor hun pleeg- of adoptieouders heeft.

Het effect op biologische moeders, vaders en eventuele biologische broers of zussen is daarentegen weer wat vaker positief (zie Tabel C94). Ongeveer de helft van de mensen die als kind zijn afgestaan en contact hebben (gehad) met biologische familie zegt dat het contact een (zeer) positief effect heeft gehad op biologische ouders en broers of zussen. Voor deze persoon en haar biologische familie zorgde het contact voor meer openheid en duidelijkheid:

"Voor mijn eigen gezin heeft het duidelijkheid verschaft. Voor mijn biologische familie is de last van het geheim afgevallen, vooral voor mijn biologische moeder. Voor haar gezin kwam er duidelijkheid over haar soms onverklaarbaar gedrag dat zij niet wisten te plaatsen."

Sommigen beschrijven echter ook dat de ontmoetingen heel emotioneel zijn, oude wonden openrijten of voor extra complexiteit zorgen. Dit straalt ook af op hun omgeving.

Loyaliteit aan pleeg/adoptieouders

Wat het onderhouden van contact met de biologische ouders complex kan maken is de verhouding met de pleeg- of adoptieouders. Zoals we eerder zagen was het voor sommige mensen die als kind zijn afgestaan nodig om eerst los te komen van hun adoptieouders voordat ze konden gaan zoeken naar hun biologische familie. Voor een deel van hen lijkt loyaliteit aan de adoptieouders ook een rol te spelen in of er contact is met de biologische familie en hoe dat contact verloopt. Zo zegt 21 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan dat zij vaak het gevoel hebben (gehad) partij te moeten kiezen tussen hun biologische ouder(s) en hun pleeg- of adoptieouder(s) en eveneens 21 procent zegt dat dit af en toe of regelmatig het geval is (Zie Tabel C95 in Bijlage 4c). Van de andere kant heeft 43 procent van deze mensen nooit het gevoel gehad partij te moeten kiezen.

Of men het gevoel heeft partij te moeten kiezen lijkt vooral afhankelijk van de opstelling van kind en (adoptief)ouders, zo blijkt uit de toelichting van de mensen die als kind zijn afgestaan. Soms steunen pleeg- of adoptieouders de zoektocht van hun kind en wordt dit ook zo gevoeld, waardoor er geen loyaliteits-conflict is. Soms heeft het kind zelf een manier gevonden om ermee om te gaan die werkt, zoals emoties van iemand anders ook bij die andere persoon te laten. Maar opvallend veel mensen geven aan hier in meer of mindere mate mee geworsteld te hebben. Soms was er sprake van een harde keuze: als er contact opgenomen zou worden met de biologische familie, was het kind bij de adoptiefamilie niet meer welkom.

3.3.10 Omgang met afstand nu

Veel mensen die als kind zijn afgestaan worden ook nu nog regelmatig geconfronteerd met afstand en/of adoptie. Zo geeft 79 procent van hen in de vragenlijst aan dat zij in de media gehoord of gelezen hebben over afstand en/of adoptie in Nederland (6% niet, 15% onbekend) (zie Tabel C124 in Bijlage 4c).
Een aantal van hen geeft aan dat deze media-aandacht hen verheugt, omdat het onderwerp hierdoor meer bekendheid krijgt en het voelt als erkenning. Anderen ervaren dat het hen helpt in hun verwerkings-proces, al is het soms ook emotioneel. Mensen vatten deze emoties bij media-aandacht als volgt samen:

> *"Ik ben er wel in geïnteresseerd. Soms raakt het mij, emotioneel, maar dat wordt wel minder. Er wordt meer en beter over gesproken. Je leert je emoties verwoorden door de verhalen van andere geadopteerden. Er is meer openheid, en eindelijk ook over binnenlands adoptie. Als kind, jongere, zag ik de borden "Ongewenst zwanger neem contact op met Fiom. Dit vond ik pijnlijk, vandaar wantrouwen is gevoed in instanties als Fiom. Je was dus ongewenst. dat was de boodschappen die je vanuit bus of trein las. […]"*

> *"Toen ik, als gevolg van de media-aandacht, eind 2019 hoorde over 'afstandsmoeders' en 'afstandskinderen' en VOORAL de wijze waarop kennelijk afstand moest worden gedaan, sloeg dat bij mij in als een bom. Toen ik uiteindelijk bewijzen inzag dat mijn b-moeder [biologische moeder] in een uiterst penibele situatie gedwongen werd afstand van mij te doen, besefte ik me dat ik de verpersoonlijking van haar trauma moet zijn geweest. Het is een verre van prettig gevoel op deze aarde te worden geperst door een getraumatiseerde vrouw die was verstoten door haar familie. Daarbij bleek dat 'ik niet de enige was', dus het geeft met 'lotgenoten' ook wel een 'band' (ik ken er inmiddels een aantal)."*

Anderen benadrukken dat zij de media-aandacht te eenzijdig vinden. Daarin verschillen mensen die als kind zijn afgestaan onderling wel van perspectief. Een aantal personen benadrukken dat zij vinden dat de media-aandacht te *negatief* is, terwijl zij juist blij zijn met hun adoptiegezin. Anderen vinden de aandacht te *positief*, omdat zijzelf negatievere ervaringen hebben met hun afstand. Ook geven enkele mensen die als kind zijn afgestaan aan dat zij vinden dat er teveel aandacht uitgaat naar vrouwen die een kind hebben afgestaan ten opzichte van mensen die zelf als kind zijn afgestaan.

Uit de antwoorden in de vragenlijst van mensen die als kind zijn afgestaan, spreekt een grote betrokkenheid bij het thema. Dat komt ook tot uiting in veranderende denkbeelden bij deze groep zelf. Op de vraag of zij

door de jaren heen anders zijn gaan denken over afstand en/of adoptie, antwoordt 48 procent van de mensen die als kind is afgestaan deze vraag met 'Ja'; 34 procent antwoordt 'Nee'; achttien procent weet het niet of heeft geen antwoord gegeven op de deze vraag (zie Tabel C125 in Bijlage 4c). Mensen die niet anders zijn gaan denken, benadrukken in de toelichting dat zij altijd al zeer negatief dachten over afstand en adoptie, en dat dit niet is veranderd.

Een aantal mensen die als kind zijn afgestaan en wél anders over afstand en/of adoptie is gaan denken, geeft aan dat dit komt omdat ze meer begrip hebben gekregen voor de positie van hun biologische ouder(s):

> *"Ik ben steeds meer gaan begrijpen en beseffen hoe afschuwelijk pijnlijk en ingrijpend mijn adoptie was voor mijn moeder en mijzelf. En hoeveel pijn, verdriet en onverwerkte trauma's er een rol spelen. Mijn moeder is zo getraumatiseerd geraakt door dat ze, ondanks al haar pogingen en verzet, mij toch tegen haar wil, is kwijtgeraakt. Dat ze daar nooit meer overheen is gekomen. Zelf ben ik ook vervormd door mijn ervaringen in het kindertehuis en het a.gezin [adoptiegezin]."*

Of, door meer te weten te komen over hun biologische familie, kijken zij met een andere blik naar hun adoptie:

> *"Genuanceerder. Mijn biologische moeder heeft ook ruzie met 2 van haar 3 kinderen en heeft het financieel niet rijk. Was ik daar beter af geweest, als ongewenst kind van een man die niets meer van zich liet horen? Ik denk het niet. In materieel opzicht heb ik bij mijn ouders een heel goed leven gehad."*

Tabel 3.3.11

Antwoord van mensen die als kind zijn afgestaan op vragen over wat hen zou helpen bij hun omgang met hun ervaringen (N = 218)

	N	%*
"Wat zou u op dit moment, of in de toekomst, kunnen helpen bij het omgaan met uw ervaringen rondom afstand en/of adoptie?"		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	71	33%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	102	47%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	129	59%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	123	56%
Betere toegang tot informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	132	61%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	117	54%
Psychologische hulp	73	34%
Anders	36	17%
Er is niets wat mij nu of in de toekomst zou kunnen helpen	2	1%
Dit is voor mij niet nodig	14	6%
Weet niet	2	1%
Onbekend/geen antwoord	33	15%
"Wat zijn volgens u de 3 belangrijkste dingen die nu moeten gebeuren om mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	36	17%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	65	30%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	81	37%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	66	30%
Betere toegang tot informatie over ervaringen met afstand/adoptie	94	43%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	100	46%
Psychologische hulp toegankelijk maken	51	23%
Anders	25	12%

	N	%*
Er is niets wat mensen met ervaringen met afstand en adoptie zou kunnen helpen	0	0%
Weet ik niet	2	1%
Onbekend/geen antwoord	33	15%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Aan mensen die als kind zijn afgestaan is ook gevraagd wat hen nu of in de toekomst zou helpen bij het omgaan met hun ervaringen rondom afstand en/of adoptie (Tabel 3.3.11). Het grootste deel van de mensen die als kind zijn afgestaan kiest daarbij voor 'betere toegang tot informatie over de eigen geschiedenis met afstand/adoptie' (61%), gevolgd door 'bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie' (59%), 'voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie' (56%) en 'steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie' (54%). Ook 'actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen' wordt door een kleine meerderheid (47%) als helpend beschouwd. Slechts twee mensen geven aan dat er niets is wat hen in de toekomst zou kunnen helpen. Veertien mensen (6%) vinden het niet nodig dat er iets gedaan wordt dat hen kan helpen.

Formele excuses van de overheid (33%) of psychologische hulp (34%) worden door minder mensen als belangrijk gezien. Over de excuses schrijft één persoon:

> *"Ik denk dat goede toegang tot dossiers en informatie het belangrijkste is. En goede begeleiding die uitgaat van degene die zoekt en niet van een hulpverleningsaanbod. In geval van binnenlandse adoptie lijkt mij een generaal excuus van de overheid onzinnig en gratuite. Er zijn ongetwijfeld misstanden geweest (maar dat geldt nog meer voor de jeugdzorg), maar de adoptiepraktijk en de hulpverlening moet ook in de tijd en context gezien worden. Ik vrees dat persoonlijke trauma's nav binnenlandse afstand en adoptie eerder met nare persoonlijke/individuele omstandigheden te maken hebben dan met overheidsregulering. Acceptatie en openheid is denk daarom het belangrijkste, voor mij althans."*

Anderen pleiten wel voor excuses, maar niet door de overheid:

> *"Formeel excuus van vooral de katholieke kerk (waar al vele misstanden over naar boven zijn gekomen de laatste jaren) en in tweede instantie ook andere betrokken instanties als teken van besef en erkenning dat het ernstige misstanden betrof, om er voor te zorgen dat dergelijke misstanden ook op andere vlakken worden voorkomen."*

Wanneer mensen slechts de drie belangrijkste dingen moeten kiezen uit deze maatregelen, kiezen zij 'steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie' het vaakst (46%), gevolgd door 'betere toegang tot informatie over ervaringen met afstand/adoptie' (43%) en 'bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie' (37%).

In de toelichting op de vragen lichten sommige mensen hun keuzes verder toe. Mensen die steun bij de zoektocht naar informatie of betere toegang tot informatie belangrijk vinden, lichten dit als volgt toe:

> *"Volledige, onbeperkte inzage in mijn, onze dossiers. Het is te verschrikkelijk voor woorden dat instanties bepalen wat ik wel en niet mag zien en schrijven. Het dossier is van mij, het gaat over mij en niemand heeft het recht om informatie achter te houden van over mij."*

> *"Ik vind het heel raar dat ik toestemming aan mijn biologische moeder moest vragen om mijn dossier in te kunnen zien. Ik vind dat een adoptief kind hier ten alle tijden recht toe moet hebben. De biologische ouders hebben bij het doen van afstand in mijn ogen het recht verloren om dit te kunnen verbieden. In mijn geval is dit gelukkig ook niet van toepassing geweest, maar ik zou het heel raar hebben gevonden als wild vreemde mijn dossier wel kunnen lezen en ik zelf niet, als mijn biologische moeder hier geen toestemming voor had gegeven."*

"Er moet ook nagedacht worden over registratie, zeker nu met stambomen met DNA. Ik zou graag bij mijn overheid de gehele waarheid zien, geboren, afgestaan en geadopteerd en Nederland bij geboorte ipv een leeg vakje"

"We leggen in dit land heel veel vast in archieven, gebouwen vol. Maar ik kan nog steeds niet bij mijn eigen dossier c.q. verleden. Althans...ik zou niet weten hoe."

Iemand die meer bewustzijn belangrijk vindt schrijft:

"Ik vind dat er erg negatief en ongenuanceerd wordt gedacht over adoptiekinderen. En dat er veel vooroordelen zijn, ook t.a.v. het contact met de biologische moeder. Een aanname is bijvoorbeeld ook dat adoptiekinderen het hun biologische moeders kwalijk zouden nemen dat zij hen hebben afgestaan. Dat hoeft helemaal niet waar te zijn. In mijn geval was dat in elk geval niet zo. Ik heb daar altijd alle begrip voor gehad."

Mensen konden bij deze vraag ook een eigen antwoord ('anders, namelijk') invullen. Meerdere mensen die als kind zijn afgestaan noemen hier financiële compensatie of schadeloosstelling, bijvoorbeeld voor kosten om de adoptie te herroepen of voor geleden schade. Een aantal van hen lichten toe:

"Financiële tegemoetkoming schade vergoeding die bv bestemd is om de geadopteerde meer toekomstperspectief te bieden. Bijvoorbeeld opleidingskosten vergoeden. Daar ik zo rebels was in mijn puberteit heb ik niet de kansen benut qua opleiding. Nu wil ik ze wel pakken maar heb daar geen geld voor."

"Ikzelf ben 2 volle weken in therapie geweest in traumacentrum. Daarna vaak sessies gehad met psychologe. Alles zelf moeten betalen. WAAROM? Zelf je hulpverlening betalen voor iets wat de staat jou heeft aangedaan?"

"Ik heb in mijn leven zóveel geld uitgegeven aan hulp trajecten die ik nodig had voor dit trauma. Wat me door derden is aangedaan. En als dan de afstammelingen van de slavernij al geld krijgen dan willen wij geadopteerden ook wel wat… "

Anderen vragen of specifieke administratieve lasten kunnen worden gedekt:

"Gratis: naamsverandering en alles wat ermee gemoeid is o.a. rijbewijs, paspoort, bank, trouwboekje, kopieën dossiers, dossiers inzien zonder een jaar abonnement te hoeven afsluiten enz enz."

Ook betere toegang tot informatie, hulp bij de zoektocht naar informatie, en erkenning voor de problematiek worden door meerdere mensen genoemd. Eén persoon vraagt specifiek om erkenning voor het feit dat adoptie van invloed kan zijn op iemands gezondheid. Dit zodat bij het UWV geen verantwoording hoeft te worden afgelegd voor ziekte die gerelateerd is aan de ervaringen met afstand en/of adoptie.

Tot slot kan ook hulp bij de toegang tot specialistische zorg van belang zijn:

"Afgestaan zijn, is iets wat je je hele leven met je meeneemt. Het is onlosmakelijk met mij verbonden, net als mijn naam. Het is een enorm groot iets voor mij. Het is mij overkomen, ik heb er niet voor gekozen. Ik zou er ook nooit voor gekozen hebben. Dit alles is een trauma, ik zou daar best nog wel voor in therapie willen gaan. Maar nu weet ik niet goed waar ik terecht kan waar ze mij echt kunnen begrijpen."

3.3.11 Welzijn en psychische gezondheid

In paragraaf 2.4 zijn verwachtingen opgesteld over mensen die als kind zijn afgestaan op basis van de literatuur. Om deze verwachtingen te toetsen, hebben we toetsende analyses uitgevoerd waarin we de verschillen tussen mensen die als kind zijn afgestaan in onze vragenlijst met de algehele Nederlandse bevolking meten. Een uitgebreide beschrijving van deze analyses is te vinden in Bijlage 3b.

Voor mensen die als kind zijn afgestaan hebben we de volgende verwachtingen:

Mensen die als kind zijn afgestaan ervaren gemiddeld a) een mindere kwaliteit van leven, b) minder welzijn, c) een minder goede psychische gezondheid, d) minder sociale contacten/steun, e) meer eenzaamheid, en f) minder vertrouwen in de overheid en instituties dan de algehele bevolking.

Eventuele onderlinge verschillen in deze groep hangen onder andere samen met de leeftijd waarop iemand is afgestaan, of er sprake was van wel of geen formele adoptie of het opgroeien in een instelling, of er wel of geen openheid was, of er negatieve ervaringen waren in de jeugd, en in welke periode de afstand plaatsvond.

Uit de analyses blijkt dat de eerste verwachting, over het verschil in welzijn tussen mensen die als kind zijn afgestaan en de algehele bevolking, allemaal worden bevestigd door de antwoorden in de vragenlijst. Mensen die als kind zijn afgestaan ervaren gemiddeld een mindere kwaliteit van leven, minder welzijn, een minder goede psychische gezondheid, minder sociale contacten en meer eenzaamheid dan de algehele Nederlandse bevolking door onze gegevens bevestigd. Ook hebben zij veel minder vertrouwen in instanties. Hoewel we niet met zekerheid kunnen zeggen dat dit komt door hun ervaringen met afstand en adoptie, ervaren mensen die als kind zijn afgestaan over het algemeen meer moeilijkheden in hun leven dan de gemiddelde bevolking.

Ten aanzien van de tweede verwachting blijkt dat onderlinge verschillen tussen mensen die als kind zijn afgestaan op indicatoren voor sociaal en psychisch welzijn samenhangen met negatieve ervaringen in de jeugd. Mensen met meer negatieve jeugdervaringen hebben een lagere kwaliteit van leven, minder welzijn, een slechtere psychische gezondheid en meer eenzaamheid dan mensen met minder negatieve jeugdervaringen. Mensen die als kind zijn afgestaan en (deels) in een instelling zijn opgegroeid, ervaren minder welzijn dan mensen die niet in een instelling zijn opgegroeid. Daarnaast ervaren mensen die informatie over hun afstand hebben gevonden een betere kwaliteit van leven dan mensen die dat niet hebben gevonden. We vinden geen of nauwelijks samenhang met de leeftijd bij afstand, of er sprake was van formele adoptie, openheid over de adoptie, en de periode waarin de adoptie plaatsvond.

3.3.12 Samenvatting/conclusie

De groep mensen die als kind zijn afgestaan kent in ons onderzoek een grote diversiteit. Er zijn mensen die zijn geadopteerd, en mensen die wel zijn afgestaan maar nooit (formeel) zijn geadopteerd. Er zijn mensen die (deels) in een instelling zijn opgegroeid en mensen die in (één of meerdere) pleeg- of adoptiegezinnen zijn opgegroeid. Er zijn mensen met Nederlandse ouders, en mensen van wie één of beide biologische ouders uit het buitenland komt/komen (meestal de vader), en mensen die in de jaren ’50 of ’60 zijn afgestaan en mensen die later, na 1970, zijn afgestaan. De grote diversiteit aan gebeurtenissen vertaalt zich in een grote diversiteit aan ervaringen in de levens van mensen die als kind zijn afgestaan. Wat velen van hen verbindt is de impact die de afstand (de scheiding tussen moeder en kind) op hun leven heeft gehad. Daarbij hebben gebeurtenissen later in het leven van deze mensen hun ervaringen verder ingekleurd. Bijvoorbeeld: bij welk gezin kwam je terecht? Werd er daar over de afstand en een (eventuele) adoptie gesproken? Accepteerde iedereen in de omgeving, zoals de bredere familie, de adoptie? Voor sommigen pakte dit positief uit, voor een groter deel lijken deze gebeurtenissen de impact van de afstand zelf te hebben versterkt door het gevoel van ‘anders zijn’ of ‘ongewenst zijn’ te benadrukken.

Het grootste deel (89%) van de mensen die als kind zijn afgestaan is voornamelijk in een adoptiegezin opgegroeid. In het opgroeien in een pleeg- of adoptiegezin ervaarde een meerderheid een hechte band met de andere gezinsleden, maar is er ook een substantiële groep waarbij de band (helemaal) niet hecht was en er sprake was van spanningen en conflicten. Mensen die als kind zijn afgestaan voelden zich geregeld ‘anders’, of hadden het gevoel dankbaar te moeten zijn naar hun pleeg/adoptieouders. Bij een deel van deze mensen was sprake van fysiek geweld, seksueel geweld en/of mishandeling. Mensen die als kind zijn afgestaan kijken dan ook zeer wisselend terug op hun jeugd: sommigen (met een prettig pleeg/adoptiegezin) positief, anderen uitgesproken negatief. Meerdere mensen die als kind zijn afgestaan hebben op latere leeftijd het contact met hun pleeg/adoptieouders

verbroken. In andere gevallen verbraken de pleeg/adoptieouders zelf het contact, bijvoorbeeld omdat hun kind op zoek ging naar diens biologische ouders en zij dit als ondankbaar beschouwden.

28 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan is (deels) in een instelling opgegroeid. Veel mensen hebben hier geen herinneringen meer aan omdat ze te jong waren of er maar kort verbleven. Zij die nog wel herinneringen hebben, hadden vaak een slechte band met andere kinderen en het personeel/de begeleiding in de instelling. Uit hun geschreven toelichtingen komt naar voren dat ook hier vaak sprake was van fysiek geweld, seksueel geweld, mishandeling en/of verwaarlozing, zoals ook geconcludeerd in eerdere publicaties over misstanden in de jeugdzorg. Een minderheid heeft goede herinneringen aan (begeleiders in) de instellingen.

Mensen die als kind zijn afgestaan kwamen vaak op latere leeftijd (de meesten tussen hun 4e en 6e levensjaar) erachter dat ze waren afgestaan. Sommige mensen ontdekten het per toeval. Bij sommige mensen bleek het verhaal dat hen als kind werd verteld over hun afstand later onwaar te zijn.
Een meerderheid van de mensen in deze vragenlijst (65%) heeft geen steun ervaren bij het zijn van iemand die als kind is afgestaan. Ook vond een meerderheid de steun die ze ontvingen onvoldoende, en zij hadden meer steun willen hebben.

De gevolgen van afstand ervaren mensen die als kind zijn afgestaan als groot, vaak zelfs levensbepalend. Zij ervaren de afstand als iets dat als een ‘rode draad’ door hun leven loopt en invloed heeft op hoe zij naar zichzelf kijken, op hun eigenwaarde en op hoe zij in het leven staan. Een substantieel deel van deze mensen ervaart zeer uitgesproken en negatieve emoties bij hun ervaringen met het afgestaan zijn, zoals verdriet, eenzaamheid, boosheid, onzekerheid, afwijzing en angst om (weer) verlaten te worden.
Hun geschiedenis heeft bijvoorbeeld invloed op het aangaan van relaties, de beslissing om kinderen te krijgen, en contact met familie. Ook mensen die uitgesproken positief zijn over hun adoptiegezin ervaren negatieve gevolgen van de afstand. Slechts een enkeling heeft weinig last van de afstand ter adoptie.

Meer dan tachtig procent van de mensen die als kind is afgestaan is op latere leeftijd op zoek gegaan naar informatie over hun geschiedenis, om meer te weten waar ze vandaan komen, over hun biologische familie, vanwege het gevoel dat er iets in hun leven ontbrak, om de reden van adoptie te weten, of om meer te weten over erfelijke aandoeningen. De zoektocht wordt beschreven als ‘een achtbaan’, met mooie momenten, maar ook met veel frustratie (vanwege tegenwerkende instanties of familieleden), teleurstelling, en verdriet. Soms wordt het ontdekken van iemands ‘ware’ geschiedenis als traumatisch ervaren, zeker als die niet overeenkwam met het verhaal dat iemand altijd te horen kreeg.

Ook heeft een meerderheid (72%) van de mensen die als kind zijn afgestaan contact (gehad) met diens biologische familie. Zij beschrijven wisselende ervaringen met dit contact. Soms waren de verwachtingen positiever dan de realiteit. Dat was vaker het geval in het contact met biologische moeders dan met biologische vaders. Bij 21 procent van de mensen die als kind zijn afgestaan is er (los van overlijden) inmiddels geen contact meer met biologische familie. Mensen die als kind zijn afgestaan kunnen een loyaliteitsconflict ervaren richting de pleeg/adoptieouders bij de zoektocht naar biologische familie.

Afstand en/of adoptie speelt ook nu nog een rol in de levens van mensen die als kind zijn afgestaan. Bijvoorbeeld omdat zij in de media verhalen tegenkomen, of omdat ze in de loop der tijd anders zijn gaan denken. Sommigen hebben meer begrip gekregen voor vrouwen die een kind hebben afgestaan.

Gevraagd naar wat hen nu of in de toekomst zou kunnen helpen, noemen mensen die als kind zijn afgestaan vooral betere begeleiding van professionals, betere toegang tot informatie over hun afstand en/of adoptie en meer erkenning in de maatschappij voor hun problematiek. Meerderen van hen vinden het vreemd en frustrerend dat zij niet vrij toegang hebben tot persoonlijke informatie zoals hun adoptie-dossier. Ook financiële schadeloosstelling, of het dekken van kosten die gemaakt moeten worden voor de zoektocht of administratieve lasten m.b.t. de adoptie, worden vaak genoemd.

3.4 Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht

3.4.1 Respons en achtergrondkenmerken

De vragenlijst is door zestien pleeg- en adoptieouders ingevuld, waarvan veertien ouders de vragenlijst volledig hebben doorlopen en twee de vragenlijst voortijdig hebben beëindigd. De meerderheid (tien ouders) is formeel adoptieouder van het kind. Eén ouder is alleen pleegouder. Vijf ouders waren eerst pleegouder en zijn vervolgens adoptieouder van het kind geworden (zie Tabel D4 in Bijlage 4d). Twee van hen zijn één tot drie jaar pleegouder geweest voordat ze het kind hebben geadopteerd, eveneens twee hebben drie tot zes jaar als pleegouder voor het kind gezorgd en één ouder weet niet meer hoe lang pleegouder te zijn geweest voor de adoptie (zie Tabel D36 in Bijlage 4d).

In Tabel 3.4.1 staan de achtergrondkenmerken van de pleeg- en adoptieouders die de vragenlijst hebben ingevuld.

Tabel 3.4.1

Achtergrondkenmerken van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht (N = 16)

	N	%*
Geboortejaar		
Voor 1946	8	50%
1946-1950	5	31%
1951-1965	1	6%
Dat zeg ik liever niet	2	13%
Burgerlijke staat*		
Gehuwd	9	56%
Samenwonend met partner/LAT-relatie	1	6%
Weduwe/weduwnaar	6	38%
Officieel gescheiden	1	6%
Etnische identificatie*		
Nederlands	16	100%
Hoogst voltooide opleiding		
MAVO, VMBO-T, ULO, MULO, 3-jarige HBS	3	19%
MBO, MTS	1	6%
HAVO, MMS	1	6%
VWO, HBS, Gymnasium, Atheneum	1	6%
HBO, HTS, HEAO, Kweekschool, Sociale of Pedagogische Academie	5	31%
Universitaire Bachelor, Universitaire Master, Drs	4	25%
Doctoraat, gepromoveerd	1	6%
Religie		
Geen religie of levensbeschouwing	5	31%
Rooms-katholiek	4	25%
Protestants of andere christelijke kerk of groep	4	25%
Boeddhisme	1	6%
Onbekend	2	13%
Religieuze opvoeding*		
Geen religie of levensbeschouwing	3	19%
Rooms-katholiek	7	44%
Protestants	4	25%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

De helft van de pleeg- en adoptieouders is vóór 1946 geboren, het merendeel is gehuwd, ruim de helft heeft het equivalent van een hbo-diploma of hoger en de helft is Rooms-katholiek of christelijk.

3.4.2 De afstand en adoptie van het kind

Vijf van de zestien pleeg- en adoptieouders hebben één niet-biologisch kind grootgebracht, ruim de helft van de pleeg- en adoptieouders heeft twee niet-biologische kinderen grootgebracht en dertien procent heeft drie niet-biologische kinderen grootgebracht (zie Tabel 3.4.2). De meeste van de kinderen zijn geboren tussen 1966 en 1980 en eveneens in die periode afgestaan en geadopteerd.

Tabel 3.4.2

Kenmerken van het (eerste) kind dat pleeg- en adoptieouders hebben grootgebracht (N = 16)

	N	%*
Aantal niet-biologische kinderen		
Een	5	31%
Twee	9	56%
Drie	2	13%
Geslacht eerste kind		
Man	8	50%
Vrouw	8	50%
Geboortejaar eerste kind		
1961-1965	1	6%
1966-1970	5	31%
1971-1975	4	25%
1976-1980	5	31%
Dat weet ik niet (meer)	1	6%
Jaar van afstand eerste kind		
1961-1965	1	6%
1966-1970	5	31%
1971-1975	4	25%
1976-1980	5	31%
Dat weet ik niet (meer)	1	6%
Adoptiejaar eerste kind		
1966-1970	4	25%
1971-1975	4	25%
1976-1980	5	31%
1981 - 1985	1	6%
1986 - 1990	1	6%
Dat weet ik niet (meer)	1	6%

3.4.3 Ervaringen met het pleeg- en/of adoptieouderschap

Reden voor pleeg- of adoptieouderschap

De meeste pleeg- en adoptieouders noemen als reden voor hun keuze voor het pleeg- of adoptie-ouderschap dat ze graag kinderen wilden maar dat dit niet lukte. Voor sommige ouders speelden (ook) ideologische redenen mee, zoals voor deze ouder:

> *"We hadden al 2 biologische kinderen gekregen en er was ruimte voor meer. Maar we wilden om ideologische redenen geen derde kind op de wereld zetten. Daarom kozen we voor adoptie."*

Een pleegouder geeft aan dat zij door haar werk wist dat er een pleeggezin gezocht werd voor een kind:

"Door mijn werk, wist ik dat er een pleegouderschap gezocht werd voor een jongetje van 9 maanden. Mijn man en ik spraken in die tijd over een 2e kindje. Na veel samen praten en overleggen, besloten we voor dat pleegkindje te gaan."

Geschiktheids- of adoptieonderzoek

De meeste pleegouders hebben een onderzoek naar hun geschiktheid gehad (zie Tabel 3.4.3). Twee ouders hebben (ook) een ander soort onderzoek gehad. Dit onderzoek werd bij de meeste pleegouders (83%) uitgevoerd door de RvdK (zie Tabel D29 in Bijlage 4d). Bij de helft van de pleegouders was (ook) een maatschappelijk werker hierbij betrokken. Bij één ouder werd het geschiktheidsonderzoek uitgevoerd door een voogdijvereniging.

Tabel 3.4.3

Onderzoek naar pleeg-/adoptieouderschap

	N	%*
"Heeft u moeten deelnemen aan een onderzoek voordat u pleegouder kon worden?" (N = 6)		
Ja, een milieuonderzoek	1	17%
Ja, een geschiktheidsonderzoek	5	83%
Ja, een ander onderzoek	1	17%
Weet ik niet (meer)	1	17%
"Heeft er een adoptieonderzoek plaatsgevonden?" (N = 15		
Ja	9	60%
Nee	3	20%
Weet ik niet (meer)	3	20%

De helft van de pleegouders heeft ook toezicht gehad op hun pleegouderschap (zie Tabel D39 in Bijlage 4d), door de RvdK (2 keer genoemd), een voogdijvereniging (1 keer genoemd) of een maatschappelijk werker (2 keer genoemd) (zie Tabel D40). Zo geeft een ouder aan dat er twee keer in een jaar een huisbezoek werd gedaan en dat ze ondersteuning kregen bij het verzoek tot adoptie.

Aan adoptieouders is gevraagd of zij een adoptieonderzoek hebben gehad. Negen van de vijftien adoptieouders hebben een dergelijk onderzoek gehad (zie Tabel D44 in Bijlage 4d).

Betrokken organisaties

Uit de antwoorden van de ouders blijkt dat diverse organisaties betrokken waren bij het regelen van het pleeg- en adoptieouderschap. Pleegouders noemen met name de RvdK (vijf keer genoemd), een tehuis voor ongehuwde moeders (twee keer) of kindertehuis (één keer), een voogdijinstelling (twee keer), de rechtbank (één keer) en een maatschappelijk werker (drie keer genoemd) (zie Tabel D32 in Bijlage 4d). De vijftien adoptieouders noemen de RvdK (twaalf keer), de rechtbank (zeven keer), een voogdijinstelling (vijf keer), het tehuis voor ongehuwde moeders (drie keer) en een maatschappelijk werker (drie keer) (zie Tabel D42 in Bijlage 4d).

Contact met biologische familie van het kind dat is afgestaan

Van de zes pleegouders heeft niemand contact gehad met de biologische ouders van het kind dat is afgestaan (Tabel D35 in Bijlage 4d). Eén pleegouder heeft wel contact gehad met iemand anders uit de biologische familie (deze pleegouder heeft niet aangegeven welk familielid dit precies was). Vijf pleegouders hebben geen contact gehad met de biologische familie. Van de vijftien adoptieouders hebben er vier contact gehad met de biologische moeder voor de adoptie, één adoptieouder heeft contact gehad met andere familie, namelijk de zus en de oma van het kind dat is afgestaan (Tabel D47 in Bijlage 4d). Elf adoptieouders hebben geen contact gehad met de biologische familie.

Tevredenheid over proces voor pleeg-/adoptieouderschap

De meeste ouders zijn enigszins tevreden over het proces dat voorafging aan het pleeg- of adoptieouderschap. Drie van de zes pleegouders zijn tevreden met dit proces, één ouder staat er neutraal in en

één ouder is ontevreden (Tabel 3.4.4). Twee van de zes pleegouders hebben problemen ervaren bij het proces voor pleegouderschap. Zo licht een ouder toe dat het pleegouderschap werd uitgesteld, naar zij vermoedt doordat haar man zijn familie niet meer bezocht, waardoor er twijfels waren of ze wel geschikt waren om de biologische moeder af en toe te ontvangen.

Tabel 3.4.4

Tevredenheid en ervaren problemen met proces van pleegouder worden en adoptieproces (N = 16)

	N	%*
"Hoe tevreden bent u met het proces dat voorafging aan pleegouder worden?" (N = 6)		
Tevreden	3	50%
Niet tevreden, maar ook niet ontevreden	1	17%
Ontevreden	1	17%
Weet ik niet (meer)	1	17%
"Heeft u problemen ervaren met het proces dat voorafging aan pleegouder worden?" (N = 6)		
Ja	2	33%
Nee	4	67%
"Bent u tevreden met het adoptieproces?" (N = 15)		
Helemaal tevreden	8	53%
Tevreden	5	33%
Niet tevreden, maar ook niet ontevreden	2	13%
"Heeft u problemen ervaren in het adoptieproces?" (N = 15)		
Ja	1	7%
Nee	14	93%

Van de vijftien adoptieouders die een antwoord hebben gegeven op de vraag naar hun tevredenheid over het adoptieproces zijn er dertien tevreden (vijf adoptieouders) of helemaal tevreden (acht adoptieouders) en twee adoptieouders die niet tevreden, maar ook niet ontevreden zijn (Tabel 3.4.4). Een adoptieouder licht toe:

> *"We kregen goede medewerking van de RvdK en de rechtszitting was voor ons een soort feestje. (al had ik op dat moment enorm te doen met de (onbekende) biologische moeder."*

Een andere ouder was destijds tevreden maar is achteraf gezien minder tevreden over de weinige voorlichting die ze heeft gehad:

> *"De adoptie zelf verliep heel voorspoedig, maar achteraf gezien zijn we heel slecht voorgelicht over wat ons te wachten zou kunnen staan."*

Steun tijdens het adoptieproces

Tien van de vijftien adoptieouders hebben steun gehad bij het adoptieproces, vier hebben geen steun gehad en één adoptieouder weet het niet meer (zie Tabel 3.4.5). Deze steun kwam veelal van de eigen partner (tien keer genoemd), ouder(s) (negen keer genoemd), vrienden (acht keer genoemd) en familieleden (zeven keer genoemd), maar ook van een maatschappelijk werker (zeven keer genoemd), de huisarts (twee keer genoemd) of buren (één keer genoemd). Voor het merendeel van de adoptieouders was deze steun voldoende (vier ouders) of helemaal voldoende (zeven ouders). Eén adoptieouder vond de steun niet voldoende, maar ook niet onvoldoende en drie adoptieouders weten het niet meer. Eén adoptieouder zegt destijds behoefte te hebben gehad aan meer steun. Deze ouder licht toe dat er wel steun was tijdens het adoptieproces, maar geen begeleiding meer na de plaatsing van het kind.
Dertien van de vijftien adoptieouders zeggen dat zij destijds niet meer steun hadden willen hebben. Eén van hen had wel meer voorlichting willen hebben over wat hen te wachten zou kunnen staan.

Tabel 3.4.5

Ervaren steun bij het adoptieproces (N=15)

	N	%*
"Heeft u steun gehad tijdens het adoptieproces?"		
Ja	10	67%
Nee	4	27%
Weet ik niet (meer)	1	7%
"Hoe was het niveau van steun voor u?"		
Helemaal voldoende	4	27%
Voldoende	7	47%
Niet voldoende, niet onvoldoende	1	7%
Weet ik niet (meer)	3	20%
"Van wie heeft u steun ervaren tijdens het adoptieproces?" (Als mensen steun hebben gehad, N = 10)*		
Partner	10	67%
Ouder(s)	9	60%
Andere familieleden	7	47%
Vrienden	8	53%
Maatschappelijk werker	7	47%
Huisarts	2	13%
Anders	1	7%
"Had u toen meer steun willen hebben tijdens het adoptieproces?"		
Ja	1	7%
Nee	13	87%
Weet ik niet (meer)	1	7%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Ervaring met het pleeg- en adoptieouderschap

Over het algemeen kijken de ouders positief terug op hun ervaringen als pleeg- of adoptieouder. Van de vijf pleegouders met een antwoord op deze vraag zeggen vier het als zeer positief te hebben ervaren om pleegouder te zijn, één ouder ervaarde het als positief (Zie Tabel D38 in Bijlage 4d).

Van de vijftien adoptieouders zijn zes ouders zeer positief over het zijn van een adoptieouder, acht positief en één ouder niet positief, maar ook niet negatief (zie Tabel D54 in Bijlage 4d). Naast dat de meeste ouders in de toelichting aangeven heel blij te zijn met hun adoptiekind, geven twee adoptieouders ook aan dat hun kinderen veel problemen hebben ervaren. Zo licht deze ouder toe:

> *"Ik geniet (nog steeds) van mijn kinderen, de band is goed, maar ik schrik van de problemen die zij, pas toen ze ouder werden, gingen ervaren van het feit dat zij ooit zijn afgestaan cq niet gewild."*

Ook licht één ouder toe meer moeite te hebben met het ouderschap sinds het kind diens biologische moeder heeft gevonden.

Gevraagd naar hoe pleeg- en adoptieouders nu terugkijken op het pleeg- en adoptieouderschap zijn de meeste ouders overwegend positief, maar met de nodige kanttekeningen. Wat ouders vaker benoemen is het verschil tussen toen en nu. Zo licht een pleegouder toe:

"Bij begin moest [pleegkind] (na 2 weken bij ons te zijn geweest) weer terug naar het tehuis voor ongehuwde moeders, om te "kijken" of het goed gegaan was bij ons. Wij durfden daar niet tegen in te gaan. Nú zouden wij dat zeker weigeren, want dat was een slechte gang van zaken! [Pleegkind] ontwikkelde een aanhankelijkheid, die ons veel zorg gaf. Hij hing bij veel gelegenheden aan "mijn broek/jurk". Hij was ook duidelijk niet gewend aan mannen."

Twee adoptieouders beschrijven hoe zij, achteraf gezien, te weinig kennis en voorlichting hebben gehad:

"Probleem was dat we geen kennis hadden. We kregen ons kind 'schoon aan de haak' zonder enige informatie over zijn achtergrond. Hoe minder je wist, hoe beter, zei men. Pedagogisch was alles optimistisch ingesteld op nurture, nature telde niet mee. Opvoeding zou alles goed maken."

"Ik had meer begeleiding nodig gehad. Daardoor ben ik onvoldoende voorbereid geweest op pijn en teleurstellingen. Kinderen zijn goed terecht gekomen."

Meerdere ouders beschrijven dat het kind in de opvoeding of op latere leeftijd problemen ontwikkelde, zoals deze ouder:

"[…] Was in hun eerste jaren alert op het ontstaan van problematiek. Ze ontwikkelden zich niet anders dan andere kinderen (in mijn ogen), maar bij 2 van hen ontstonden relationele problemen met partners en vanaf de leeftijd van midden 20/30 existentiële onzekerheden en depressies, waarbij ik als adoptieouder met alle liefde niet veel kon betekenen: letterlijk zeiden zij "het zit in ons"."

Twee ouders benoemen de kwetsbaarheid van het ouderschap, 'wetende dat er altijd nog "een ander" is'.

Steun bij het zijn van een adoptieouder

De meerderheid van de adoptieouders (acht van de vijftien) geeft aan geen steun te hebben gehad bij het zijn van een adoptieouder (zie Tabel D55 in Bijlage 4d). Zes adoptieouders hebben wel steun gehad, namelijk van hun partner (zes keer genoemd), ouder(s) (zes keer genoemd), vrienden (vijf keer), andere familieleden (vier keer), een maatschappelijk werker (drie keer), de huisarts (twee keer) of een psycholoog of psychiater (één keer) (zie Tabel D57 in Bijlage 4d). Voor de meeste ouders was deze steun voldoende (drie van de vijftien) of helemaal voldoende (zes van de vijftien) (zie Tabel D56). Twee ouders vonden de steun onvoldoende of helemaal onvoldoende en vier ouders weten het niet meer. In de toelichting geven veel ouders aan wel steun te hebben gehad van familie en vrienden, maar niet van instanties. Zo licht een adoptieouder toe:

"We losten problemen zelf op. Ervaring met maatschappelijk werk (tijdens voogdij) was behoorlijk negatief."

En een andere ouder:

"Naar mijn gevoel hebben we alles zelf moeten uitzoeken. Naar buiten was ons adoptiekind altijd heel lief en dat maakte dat we nergens echt begrepen werden. Ook ingeschakelde hulpverleners prikten niet door haar buitenkant heen. Vooral voor mijn vrouw was dit heel teleurstellend."

Drie adoptieouders hadden graag meer steun willen hebben als adoptieouder (zie Tabel D58), bijvoorbeeld in de vorm van kennis over de gevolgen van afstand en adoptie en psychologische ondersteuning, zoals deze twee adoptieouders toelichten:

"We wisten vooraf niet wat ons te wachten stond en hebben veel problemen geweten aan het karakter van het kind en niet meteen aan de adoptie. We wisten ook niet waar we met onze problemen terecht zouden kunnen."

"Achteraf had met psychologische ondersteuning (en meer kennis van wat afgestaan zijn met een kind doet) misschien voorkomen kunnen worden dat mijn kinderen op latere leeftijd depressies

zouden ontwikkelen. Ik denk nu dat ook contact met de biologische moeder/ouders dit had kunnen voorkomen."

3.4.4 Openheid over afstand en adoptie

Alle vijftien adoptieouders die de vragenlijst hebben ingevuld zeggen dat zij geheel open zijn over de adoptie naar hun omgeving toe, zie Tabel 3.4.6. Alle vijftien adoptieouders hebben hun kind vóór het zesde levensjaar op de hoogte gebracht van de afstand en/of adoptie.

Tabel 3.4.6

Antwoorden op vragen over openheid en het weten van afstand en/of adoptie door het kind van pleeg- en adoptieouders (N = 15)

	N	%*
"Weet uw kind dat het is afgestaan?"		
Ja	15	100%
"Hoe is uw kind op de hoogte gekomen van de afstand en/of adoptie?"		
Ikzelf en/of mijn partner heeft het verteld	10	67%
Mijn kind wist altijd al van de afstand en/of adoptie	4	27%
Anders	1	7%
"Hoe oud was uw kind toen het wist van de afstand en/of adoptie?" (N = 11)		
2	1	9%
3	4	36%
4	4	36%
5	1	9%
6	1	9%
"Is de relatie met uw kind veranderd nadat uw kind wist van de afstand en/of adoptie?" (N = 11)		
Ja	1	9%
Nee	10	91%
"Heeft het weten van de afstand en/of adoptie invloed gehad op uw kind?" (N = 11)		
Ja	5	45%
Nee	6	55%

Tien van de vijftien ouders hebben het zelf aan hun kind verteld (zie Tabel 3.4.6). Vier ouders zeggen dat hun kind altijd al van de afstand en/of adoptie wist. Eén ouder geeft aan dat het kind van kleur is (en de ouders zelf wit zijn), en het kind er dus al snel zelf achter kwam.

Ouders konden in een open antwoordveld toelichten waarom ze hun kind op de hoogte brachten. Eén ouder schreef:

"Gezond verstand. Niet vertellen schept een geheim. Als het uitkomt voelt een kind zich bedrogen."

Een andere ouder gaf aan dat hier een verplichting toe was:

"Bij officiële adoptie werd verondersteld dat het kindje op de hoogte was. Daar hebben we dus tijdig naar toe gewerkt als dat zo uitkwam. Ze zijn er dus mee opgegroeid, al komt begrip pas veel later."

Op de open vraag hoe het kind reageerde toen deze achter de afstand en/of adoptie kwam, beschrijven meerdere pleeg- en adoptieouders dat hun kind aanvankelijk geen of weinig reactie vertoonde en het als feit aannam, maar dat het kind in de puberteit veel vragen had of een heftige reactie vertoonde.

Op één na zeggen alle ouders die het kind zelf verteld hebben over de afstand en/of adoptie dat de relatie met hun kind hierdoor niet is veranderd (zie Tabel 3.4.6). Wel zegt bijna de helft van hen (vijf van de elf ouders) dat het weten van de afstand en/of adoptie invloed heeft gehad op hun kind zelf.

Zo licht een ouder toe:

> *"Voor een van beiden gold dit zeker. Mijn zoon fantaseerde daarover en vroeg zich soms af (bijvoorbeeld als er aanvaringen waren in de pubertijdsperiode) of hij beter zou hebben gepast bij zijn natuurlijke ouders."*

Hoewel er wel eens spanningen of conflicten waren tussen ouder en kind, beschrijven veel adoptieouders dit in de toelichting als 'normale' puberale spanningen en als niet anders dan in andere gezinnen of bij hun biologische kinderen. De meeste pleeg- en adoptieouders zeggen dat de band met hun kind tijdens de jeugd hecht (negen van de vijftien ouders) of heel hecht was (vijf ouders) en dat zij zich door hun kind geaccepteerd (vier ouders) of helemaal geaccepteerd (negen ouders) voelden (zie Tabel D64 en Tabel D66 in Bijlage 4d). Maar weinig ouders lijken eventueel afwijkend gedrag van het kind destijds aan de afstand of adoptie te hebben gekoppeld. Een ouder licht toe:

> *"[Adoptiekind] vroeg wel meer aandacht, maar "was dat misschien omdat het een jongen was"?"*

Ouders geven aan dat zij geen onderscheid maakten tussen hun biologische kind(eren) en pleeg- of adoptiekinderen (zie Tabel D67). Achteraf kijken sommige ouders daar anders naar:

> *"Dat was ons uitgangspunt, waar we ons tot op de dag van vandaag aan gehouden hebben. Misschien heeft die opstelling de problemen wel verergerd."*

Alle ouders die de vragenlijst hebben ingevuld hebben nog steeds contact met hun kind, op één ouder na van wie het kind is overleden (zie Tabel D68 en Tabel D69 in Bijlage 4d).

3.4.5 Zoektocht naar informatie en contact

Zoektocht van kind

Uit de antwoorden van de pleeg- en adoptieouders blijkt dat een meerderheid van de kinderen meer heeft willen weten over diens afkomst. Zo geven de meeste ouders aan dat hun kind vragen aan hen heeft gesteld over diens geschiedenis, met name over de biologische ouders (tien keer genoemd) en de adoptie (acht keer genoemd), maar ook over de geboorte (zes keer) en de afstand (vijf keer, zie Tabel 3.4.7).

Tabel 3.4.7

Antwoorden van pleeg- en adoptieouders op vragen over de zoektocht van hun kind naar informatie over afstand en/of adoptie, en hun eigen zoektocht naar informatie (N = 15)

	N	%*
"Heeft uw kind vragen aan u gesteld over diens geschiedenis?"*		
Ja, over diens geboorte	6	40%
Ja, over diens biologische ouders	9	60%
Ja, over diens afstand	5	33%
Ja, over diens adoptie	8	53%
Ja over iets anders, namelijk...	1	7%
Nee	1	7%
Weet ik niet (meer)	1	7%
"Heeft uw kind gezocht naar informatie over diens geschiedenis?"		
Ja	10	67%
"Heeft u zelf gezocht naar informatie over de geschiedenis van uw kind?"		
Ja, en ik heb gevonden wat ik zocht	5	33%
Ja, en ik ben nog steeds zoekende	1	7%
Ja, maar ik ben gestopt met zoeken	1	7%

	N	%*
Nee, en ik ga ook niet zoeken	6	40%
Nee, maar ik wil nog wel gaan zoeken	0	0%
Nee, en ik twijfel om te gaan zoeken	2	13%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Tabel 3.4.7 laat zien dat het merendeel van de kinderen van de adoptieouders naar informatie over hun geschiedenis heeft gezocht. Hierbij gaat het met name om contact met of informatie over biologische ouders of familieleden en het eigen adoptiedossier. Negen van de tien ouders van wie het kind naar informatie heeft gezocht geven aan dat hun kind meer informatie heeft gevonden over diens biologische ouders, vier hebben meer informatie gevonden over de afstand en vier over de adoptie. Eén ouder zegt dat het kind de zoektocht heeft moeten staken omdat deze niet verder komt (zie Tabel D76 in Bijlage 4d).

Negen van de tien ouders zeggen dat hun kind hulp heeft gekregen bij de zoektocht (één ouder weet niet (meer) of dat het geval was) (zie Tabel D78). Deze hulp kwam vooral van henzelf, van hun partner of van Stichting Fiom (zie Tabel D79).

Gevoelens over zoektocht van kind

Gevraagd naar welke gevoelens de ouder heeft over de zoektocht van hun kind naar informatie over diens afstand en/of adoptie zeggen alle tien ouders die deze vraag hebben beantwoord dat zij dit als positief ervaarden of de zoektocht steunden. Drie van hen beschrijven daarnaast ook spanning of pijnlijke gevoelens. Zo licht deze ouder toe:

> *"Heel goed van haar, maar het heeft haar ook verdriet gedaan, en dat doet mijn man en mij ook verdriet."*

Een andere ouder beschrijft dat de zoektocht ook twijfel over de eigen rol met zich meebrengt.

Eigen zoektocht naar informatie

Een deel van de ouders heeft ook zelf gezocht naar informatie over de geschiedenis van hun kind (zie Tabel 3.4.7). Deze ouders hebben vooral gezocht naar contact met of informatie over de biologische ouders van hun kind.

Zes van de zeven ouders die naar informatie hebben gezocht zeggen dat de informatie die zij hebben gevonden overeenkwam met hun eigen ervaring (één ouder weet dat niet (meer)). Drie van de zeven ouders hebben hulp gekregen bij hun zoektocht, waaronder van Stichting Fiom, een advocaat en de Kinderbescherming (zie Tabel D85 en Tabel D86 in Bijlage 4d). Deze ouders zijn heel tevreden over de hulp die zij hebben ontvangen (zie Tabel D87 in Bijlage 4d).

In de toelichting op de vraag hoe de pleeg- en adoptieouders hun zoektocht zelf hebben ervaren beschrijven zes van de zeven ouders positieve gevoelens. Zij benoemen dat het hen inzicht heeft gegeven of meer duidelijkheid voor het kind. Eén ouder bestempelt de zoektocht als 'niet fijn'.

Contact van kind met biologische familie

Tabel 3.4.8 laat zien dat de meeste kinderen van de adoptieouders contact hebben (gehad) met hun biologische familie. Bij vier van de vijftien adoptieouders heeft het kind nog steeds contact. Slechts drie van de vijftien ouders zeggen dat hun kind niet op zoek is (geweest) naar contact.

Tabel 3.4.8

Antwoorden van pleeg- en adoptieouders op vragen over de contact met de biologische familie van hun kind, van hun kind en van henzelf (N = 15)

	N	%*
"Heeft uw kind contact (gehad) met diens biologische familie?"		
Ja, en nog steeds contact	4	27%
Ja, maar momenteel geen contact (meer)	5	33%
Nee, maar wel op zoek	1	7%
Nee, en niet op zoek	3	20%
Ja, maar diegene is overleden	2	13%
"Met wie heeft uw kind contact (gehad)?"* (N = 11)		
Biologische vader	5	46%
Biologische moeder	10	91%
Biologische broer(s) en/of zus(sen)	4	36%
Anders	2	18%
"Heeft u contact (gehad) met de biologische familie van uw pleeg/adoptiekind?"		
Ja, en nog steeds contact	2	13%
Ja, maar momenteel geen contact (meer)	4	27%
Nee, maar dat zou ik wel willen	2	13%
Nee, en niet op zoek	4	27%
Anders	2	13%
Ja, maar diegene is overleden	1	7%
"Met wie heeft u contact (gehad)?"* (N = 7)		
Biologische vader van kind	2	29%
Biologische moeder van kind	7	100%
Biologische broer(s)/zus(sen) van kind	3	43%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Tien van de elf kinderen van adoptieouders hebben contact met hun biologische moeder, vijf met de biologische vader, vier met biologische broers en/of zussen en twee met andere familieleden. Zes van de elf adoptieouders van wie het kind contact heeft gehad met de biologische familie hebben zelf geholpen bij het leggen van het contact (zie Tabel D95 in Bijlage 4d).

Tabel 3.4.9 toont dat de meeste ouders een impact zien van het contact tussen hun kind en diens biologische familie op henzelf, op hun kind of op andere gezinsleden.

Tabel 3.4.9

Antwoord van pleeg- en adoptieouders op de vraag "Heeft het contact tussen uw pleeg/adoptiekind en diens biologische familie effect (gehad) op onderstaande personen?" (N = 15)*

	N	%*
Uzelf	6	55%
Uw kind zelf	8	73%
Ander(e) kind(eren) in uw gezin	2	18%
Uw echtgenoot/partner	3	27%
Andere familieleden	0	0%
Geen van bovenstaande	3	27%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%*

Voor de adoptieouders zelf is dit effect zowel positief als negatief (zie Tabel D98). De meeste adoptieouders beschrijven gemengde gevoelens over het contact tussen hun kind en diens biologische familie. Zo schrijft een ouder:

> *"Dubbel gevoel: blij voor het kind, onzeker voor mij."*

Voor het kind zelf zien de ouders overwegend positieve effecten (zie Tabel D98). De impact op andere gezinsleden is volgens de adoptieouders niet positief, maar ook niet negatief.

Twee van de elf adoptieouders wiens kind contact heeft (gehad) met de biologische ouders hadden graag meer steun of hulp gehad bij het contact (zie Tabel D99 in Bijlage 4d). Zo schrijft een van hen dat zij vooraf meer informatie hadden willen hebben over de impact van het contact.

Eigen contact met biologische ouders

In een aantal gevallen hebben ook de adoptieouders zelf contact (gehad) met de biologische ouders van hun kind, zie tabel 3.4.8. Zeven (van de zeven) adoptieouders hebben contact (gehad) met de biologische moeder, twee met de biologische vader en drie met biologische broers en/of zussen. Bij vier van de zeven adoptieouders is er wel contact geweest, maar momenteel niet meer (zie Tabel D91 in Bijlage 4d).
Het eigen contact met de biologische familie van hun kind heeft volgens alle adoptieouders een positieve (zes ouders) of zeer positieve (één ouder) impact op de relatie met hun kind (zie Tabel D92 in Bijlage 4d).

3.4.6 Betekenis en doorwerking van afstand en adoptie

Invloed op het eigen leven

Ook voor veel adoptieouders heeft de afstand, pleegzorg en/of adoptie van hun kind invloed gehad op hun leven. Zij noemen daarbij uiteenlopende momenten of gebeurtenissen. Sommige adoptieouders beschrijven dat hun leven is veranderd op het moment van de plaatsing van het kind. Een ouder benadrukt dat dit niet anders was dan bij de komst van een biologisch kind: "gewoon, zoals je een eigen 2e kind krijgt". Voor sommige ouders was de adoptie zelf een belangrijk moment dat veel onzekerheid wegnam. Een aantal ouders noemt de zoektocht van hun kind naar hun afkomst als moeilijk moment, zoals deze ouder:

> *"Vanaf de puberteit werd het zwaar. De kinderen gingen op zoek naar hun wortels, hun eigen identiteit."*

Twee adoptieouders beschrijven dat zij ook verdriet hebben (gehad) om de biologische moeder. Een van deze ouders schrijft:

> *"Ik was verdrietig hoe het met haar biologische moeder ging. dat was moeilijk om mee te leven, en soms zie je het verschil met de biologische kinderen die het veel makkelijker lijken te hebben, het lukt ze beter om banen te vinden e.d. dat vreet soms aan me."*

Sommige ouders omschrijven dat ze het moeilijk vinden om te zien wat de afstand met hun kind heeft gedaan, zoals ook uit de quote hierboven blijkt. Een andere ouder beschrijft de invloed van de afstand en/of adoptie op hun eigen leven als volgt:

> *"Heeft me tot verdieping gebracht wat betreft inzicht in intermenselijke relaties, de invloed van stress en gedrag al tijdens de zwangerschap op het kind, etc. Pijnlijk dat ik de pijn van "het afgestaan zijn" niet heb kunnen wegnemen."*

Invloed op het leven van het kind

Als het gaat over de momenten in het leven van het kind waarop de afstand, pleegzorg en/of adoptie invloed hebben gehad, dan zijn de meest genoemde open antwoorden door adoptieouders de pubertijd en de zoektocht naar hun afkomst of de ontmoeting met biologische familie. Een aantal ouders beschrijven ook hoe hun kind moeite heeft met relaties (verlatingsangst, moeite met hechting) of 'niet echt geaard" is.

Iets wat volgens de ouders op het hele leven van hun kind invloed heeft. Twee ouders leggen hierbij expliciet de link met het afgestaan zijn, zoals deze ouder beschrijft:

> *"Ik denk achteraf dat niet zozeer de adoptie (alle 3 de kinderen zeggen zich altijd zeer welkom en geliefd te hebben gevoeld), maar wel het voor hun gevoel "weg gegeven" te zijn altijd een rol heeft gespeeld, maar pas veel later duidelijk werd."*

Emoties bij ervaring met afstand

Op de open vraag welke emoties opkomen bij het terugdenken aan hun ervaringen met de afstand, de pleegzorg en/of de adoptie van hun kind beschrijven de meeste adoptieouders positieve emoties, zoals blijdschap, liefde, geluk en dankbaarheid. Ouders die zien dat hun kind last heeft van de afstand beschrijven echter ook verdriet, pijn en een gevoel van onvermogen. Een aantal ouders noemt een gevoel van spanning als het gaat om de adoptieprocedure en de zoektocht van hun kind naar diens afkomst. Drie ouders beschrijven ook gevoelens van boosheid over de manier waarop er destijds met de biologische moeder en de kinderen werd omgegaan. Zo schrijft iemand dat het kind na twee weken terug moest naar het tehuis en na een week weer terug mocht komen in het gezin. Twee ouders schrijven over de gang van zaken destijds:

> *"Door goed contact met de biologische moeder van de eerste blijkt dat zij erg is tegengewerkt om het kind te houden. Dat weet ik pas nadat we contact hadden naar aanleiding van de onderzoeken die nu plaats vinden. Zij heeft haar dochter opgespoord en wilde haar weer terug toen de voogdij nog bij [stichting] was. Is bij ons op bezoek geweest en heeft toen gezien dat ze bij ons goed op de plaats was en heeft daar toen opnieuw van afgezien. Zo is het ons door de maatschappelijk werker verteld. Achteraf weet ik van haar dat er ook erg op haar is ingepraat dat ze er niet goed voor kon zorgen. Dat gaf me wel een naar gevoel. Daarom nog meer respect voor de moeder zoals zij hier mee is omgegaan. Ik heb haar zeker niet leren kennen als een labiel persoon."*

> *"Een ding heb ik altijd onverteerbaar gevonden. Zelf leerde ik dat het niet uitmaakt wie de affectie geeft aan een baby, maar wel dat hij of zij die affectie krijgt. Anders zou het kind mogelijk niet in staat zijn zich veilig te hechten. Op [tehuis voor ongehuwde moeders C] kreeg ik precies het tegenovergestelde te horen nl dat verzorgsters geen band mochten krijgen omdat die toch bij plaatsing verbroken moest worden. Dat babietje heeft dus niet geleerd te hechten! Dat heeft mij altijd pijn gedaan, dat tekort voor die kindjes."*

3.4.7 Omgang met afstand en adoptie nu

Wat adoptieouders met hun omgeving delen over hun ervaringen rondom afstand en/of adoptie verschilt tussen de ouders. Enerzijds zijn er ouders die zeggen daar heel open over te zijn en hun ervaringen te delen over wat ze hebben meegemaakt wanneer het ter sprake komt. Anderzijds zijn er ouders die aangeven dat ze er maar weinig of niet over spreken, bijvoorbeeld omdat het al zo lang geleden is of dat het niet meer ter sprake komt.

Meerdere adoptieouders beschrijven dat ze er open over zijn en erover praten hen heeft geholpen om met hun ervaringen rondom afstand en adoptie om te gaan.

Tabel 3.4.10

Omgang met afstand en adoptie nu (N = 14)

	N	%*
"Heeft u in de media gehoord of gelezen over afstand en/of adoptie in Nederland?"		
Ja	14	100%
Nee	0	0%
"Bent u door de jaren heen anders gaan denken over afstand en/of adoptie?"		
Ja	8	57%
Nee	6	43%

Alle adoptieouders hebben nieuwsberichten gehoord of gelezen over afstand en/of adoptie in Nederland.

Een aantal ouders geeft aan deze berichten met belangstelling te lezen of actief te volgen. Sommige ouders zeggen zich meer bewust te zijn van wat de afstandsmoeders hebben moeten doorstaan of van de problemen die bij afstand en adoptie komen kijken. Dat blijkt ook uit de antwoorden op de vraag of men door de jaren heen anders is gaan denken over afstand en/of adoptie, zie Tabel 3.4.10. Acht van de veertien ouders die deze vraag hebben beantwoord zegt anders hierover te zijn gaan denken.
Een adoptieouder licht dit als volgt toe:

> *"Heb teveel vertrouwd op info maatschappelijk werkers. Was ook in ons voordeel, maar nu ik meer info heb denk ik daar anders over."*

Een andere ouder schrijft:

> *"Denk achteraf dat te allen tijde "afstand doen" als het enigszins mogelijk is voorkomen moet worden en indien toch.... contact met (of minimaal kennis over) biologische moeder/ouders in stand moet blijven."*

Er zijn ook enkele adoptieouders die vinden dat er te weinig aandacht is voor de adoptieouders of die zich niet in de berichtgeving in de media herkennen. Bijvoorbeeld omdat zij juist een positieve ervaring met adoptie hebben.

Terugkijkend op hun ervaringen zeggen meerdere adoptieouders dat zij graag meer informatie hadden willen hebben over wat hen te wachten stond of over de biologische familie. Zo licht een ouder toe:

> *"Inzicht in wat afgestaan zijn betekent (maar vermoed dat dat inzicht er in de jaren '70 nog niet was) en benadrukken van de noodzaak van tijdige ondersteuning bij de schade die dit oplevert."*

Ook als het gaat over wat hen of anderen op dit moment zou kunnen helpen bij de omgang met hun ervaringen wijzen adoptieouders op meer informatie en kennis over (de gevolgen van) afstand.

In tabel 3.4.11 staan de antwoorden van pleeg- en adoptieouders in dit onderzoek op de vraag wat henzelf en andere mensen zou kunnen helpen bij het omgaan met ervaringen rondom afstand en/of adoptie.

Tabel 3.4.11

Antwoord van pleeg- en adoptieouders op vragen over wat hen zou helpen bij hun omgang met hun ervaringen (N = 14)

	N	%*
"Wat zou u op dit moment, of in de toekomst, kunnen helpen bij het omgaan met uw ervaringen rondom afstand en/of adoptie?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	0	0%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	2	14%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	4	29%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	4	29%
Betere toegang tot informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	5	36%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	2	14%
Psychologische hulp	2	14%
Anders	0	0%
Er is niets wat mij nu of in de toekomst zou kunnen helpen	1	7%
Dit is voor mij niet nodig	7	50%
Weet ik niet	0	0%
"Wat zijn volgens u de 3 belangrijkste dingen die nu moeten gebeuren om mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	1	7%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	6	43%

	N	%*
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	5	36%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	6	43%
Betere toegang tot informatie over ervaringen met afstand/adoptie	4	29%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	5	36%
Psychologische hulp toegankelijk maken	4	29%
Anders	1	7%
Er is niets wat mensen met ervaringen met afstand en adoptie zou kunnen helpen	1	7%
Weet ik niet	1	7%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

De helft van de ouders zegt dat zij zelf geen hulp nodig hebben. Ruim een derde zou graag betere toegang tot informatie over de eigen geschiedenis met afstand en/of adoptie willen. Ook bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand en/of adoptie en voorlichting aan professionals worden vaker genoemd.

Op de vraag wat er moet gebeuren om mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen zijn de meest genoemde antwoorden actief beleid van de overheid zodat gebeurtenissen zich niet herhalen en voorlichting aan professionals. Een adoptieouder licht dit als volgt toe:

> *"In alle therapieën die mijn zoon heeft gehad is er tot nu toe weinig aandacht geweest voor het feit dat het afgestaan zijn aan de basis van zijn problematiek ligt. Weinig therapeuten hebben hier denk ik kennis van. Het zou mooi zijn als er een database komt van therapeuten die zich hierin hebben verdiept."*

3.4.8 Samenvatting/conclusie

De adoptieouders die aan ons onderzoek hebben meegedaan zijn over het algemeen redelijk positief over hun ervaringen met het pleegouderschap of adoptieouderschap van hun kind(eren). Veel ouders waren blij met de komst van hun kind in het gezin en bij de meeste adoptieouders is het proces van de adoptie zonder al te veel problemen verlopen. De formele adoptie was voor adoptieouders vaak een bijzonder moment wat de onzekerheid rondom de voogdij wegnam. De adoptieouders in ons onderzoek voelden zich over het algemeen gesteund door hun familie en vrienden bij het adoptieproces en daarna.

Toch is het verhaal van adoptieouders niet alleen positief. Bij meerdere adoptieouders zien we dat de kinderen in de pubertijd of op latere leeftijd problemen ontwikkelden of op zoek gingen naar hun identiteit en hun afkomst. Sommige adoptieouders zien dat dit niet zo zeer met de adoptie zelf te maken heeft, maar wijten dit aan de scheiding van de biologische moeder en een gebrek aan hechting. Dit brengt voor de adoptieouders gevoelens van pijn, verdriet en onzekerheid met zich mee.

De zoektocht naar biologische familie en het contact daarmee werd door veel adoptieouders als impactvol ervaren, voor henzelf en voor hun kinderen. Hoe deze impact ervaren wordt lijkt samen te hangen met hoe de zoektocht en het contact verloopt of is verlopen. Voor sommige ouders is dit contact zeer positief, bijvoorbeeld als zij zien dat het goed uitwerkt voor het kind. Soms brengt dit voor de adoptieouder echter ook onzekerheid over het eigen ouderschap met zich mee. Andere ouders zien juist dat de zoektocht moeizaam verloopt, dat het contact pijnlijk is voor het kind of dat hun kind helemaal geen contact wil.

Hoewel de meeste adoptieouders nog steeds gevoelens van blijdschap, geluk en dankbaarheid ervaren bij de adoptie van hun kind, zijn meerdere adoptieouders anders gaan denken over adoptie. Een aantal ouders geeft aan dat zij geen voorlichting of begeleiding kregen en weinig kennis hadden over (de gevolgen van) afstand en adoptie. Achteraf gezien hadden zij meer kennis en informatie gewild over wat hen te wachten stond en wat afgestaan zijn voor alle betrokkenen betekent.

3.5 Naasten van mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie

3.5.1 Respons en achtergrondkenmerken

De vragenlijst is door 24 naasten ingevuld, In Tabel 3.5.1 staan de achtergrondkenmerken van de naasten die de vragenlijst hebben ingevuld.

Tabel 3.5.1

Kenmerken van de naasten die de vragenlijst hebben ingevuld (N = 24)

	N	%*
Geboortejaar		
Voor 1946	5	21%
1946 - 1950	2	8%
1951 - 1960	4	17%
1961 - 1965	2	8%
1966 - 1970	7	29%
1971 - 1975	1	4%
1981 - 1985	1	4%
1986 - 1990	1	4%
Na 1996	1	4%
Burgerlijke staat*		
Gehuwd	12	50%
Geregistreerd partnerschap	2	8%
Samenwonend met partner/LAT-relatie	3	13%
Officieel gescheiden	4	17%
Nooit getrouwd en nooit geregistreerd partnerschap	2	8%
Anders, namelijk	1	4%
Hoogst voltooide opleiding		
MAVO, VMBO-T, ULO, MULO, 3-jarige HBS	1	4%
MBO, MTS	1	4%
HBO, HTS, HEAO, Kweekschool, Sociale of Pedagogische Academie	11	46%
Universitaire Bachelor, Universitaire Master, Drs	8	33%
Doctoraat, gepromoveerd	3	13%
Religie		
Geen religie of levensbeschouwing	10	42%
Rooms-katholiek	2	8%
Protestants of andere christelijke kerk of groep	5	21%
Een andere religie of levensbeschouwing	3	13%
Onbekend	4	17%
Religieuze opvoeding*		
Geen religie of levensbeschouwing	3	13%
Rooms-katholiek	10	42%
Protestants	6	25%
Een ander christelijk geloof	1	4%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

Een aantal bevindingen vallen op in Tabel 3.5.1. Net als de andere groepen deelnemers aan dit onderzoek zijn ook de naasten overwegend hoog opgeleid. En hoewel zij meestal Rooms-katholiek of protestants zijn opgevoed, heeft 42% op dit moment geen religie of levensbeschouwing. Vooral het aantal Rooms-katholieken is afgenomen ten opzichte van de opvoeding. De meeste naasten (29%) zijn geboren in de periode 1966-1970. Een ander deel van de naasten is ouder en geboren voor 1946 (21%). Onderstaande tabel geeft de positie van de naaste ten opzichte van de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie.

Tabel 3.5.2

Positie van de naaste ten opzichte van de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie (N = 24)

	N	%*
Partner van afstandsmoeder	2	8%
(Biologisch) kind van afstandsmoeder	2	8%
Zus / broer van afstandsmoeder	8	33%
Nicht / neef van afstandsmoeder	1	4%
Vriend(in) van afstandsmoeder	1	4%
Partner van afstandskind	4	17%
Kind van afstandskind	2	8%
Zus / broer van afstandskind	3	13%
Onbekend	1	4%

Twee groepen springen hier in het oog. Naasten in ons onderzoek zijn veelal een zus of broer van een afstandsmoeder, of een partner, kind, zus of broer van iemand die als kind is afgestaan. Deze twee groepen zijn ook terug te zien in de geboortedata van de naasten.

3.5.2 Betrokkenheid bij ervaringen met afstand en/of adoptie

De naasten zijn in meerderheid nog nauw betrokken bij de persoon die te maken heeft gehad met afstand en/of adoptie. Zeventien van de vierentwintig naasten geven aan een redelijk tot heel hechte band te hebben met deze persoon (zie Tabel E22 in Bijlage 4e). Drie naasten hebben geen contact meer met deze persoon, in twee gevallen is de persoon overleden (waarvan in één geval aan suïcide), en in twee gevallen is de relatie onbekend. Eén zus van een afstandskind licht toe:

> *"Mijn broer is op zijn 16e verjaardag bij ons uit huis vertrokken. Hij heeft al zijn spullen meegenomen op het moment dat iedereen naar zijn/haar werk was. Diezelfde dag is hij ook naar de bank geweest om zijn spaargeld op te nemen. Iets wat officieel niet moest kunnen maar wat wel gebeurd is. Vanaf dat moment heb ik geen contact meer gehad."*

Eén naaste vertelt dat haar eigen geschiedenis lang van invloed was op de band met haar partner, die is afgestaan:

> *"Mijn partner en ik zijn erg open naar elkaar en weten alles van onze geschiedenis. Dat is anders geweest omdat ik jaren heb verzwegen dat mijn moeder een kind heeft afgestaan. Ik was bang dat hij als afgestane en geadopteerde daarom anders tegen mijn moeder aan zou gaan kijken."*

Een andere naaste ervaart dat zij zich sinds het te weten komen over de afstand meer betrokken voelt bij haar zus, een afstandsmoeder:

> *"Mijn zus heeft 30 jaar gezwegen over het afstand doen van haar kind. Ik zag haar en haar man en 2 kinderen in die eerste 30 jaar na de afstand, met een zekere regelmaat: eens in de twee, drie maanden denk ik. Daarna is zij erover gaan praten met lotgenoten, met mij. We zijn samen naar veel bijeenkomsten over afstand en adoptie geweest. Ik kan goed luisteren. Geleidelijk aan zijn we steeds dichter bij elkaar gekomen. Nu zien we elkaar vaak en we bellen zeker 1 a 2 keer per*

week. En we doen leuke dingen samen en bezoeken elkaar over en weer. Ik verzwijg volgens mij niks voor haar."

3.5.3 Betekenis en doorwerking van afstand en/of adoptie

De afstand en/of adoptie heeft bij naasten op verschillende manieren een rol gespeeld in hun leven. Dat begon bij het moment waarop zij te weten kwamen van de gebeurtenissen. Voor sommigen was dit direct aan het begin van hun leven, en speelde de afstand en/of adoptie altijd al een rol. Anderen kwamen pas op latere leeftijd van de gebeurtenissen te weten. In de vragenlijst is gevraagd wanneer naasten van de afstand en/of adoptie te weten kwamen. In Tabel 3.5.3 staat op welke leeftijd dit was, uitgesplitst naar de verschillende posities van naasten ten opzichte van de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie.

Tabel 3.5.3

Leeftijd waarop naaste wist van afstand/adoptie van de persoon die ermee te maken heeft gehad (N = 24)

	Leeftijd	N	%*
Onbekend	30-34	1	100%
Partner van afstandsmoeder	25-29	1	50%
	35-39	1	50%
(Biologisch) kind van afstandsmoeder	15-19	1	50%
	45-49	1	50%
Zus / broer van afstandsmoeder	15-19	3	37,5%
	20-24	1	12,5%
	50-54	1	12,5%
	55 of ouder	1	12,5%
	Onbekend	2	25%
Nicht / neef van afstandsmoeder	10-14	1	100%
Vriend(in) van afstandsmoeder	20-24	1	100%
Partner van afstandskind	15-19	2	50%
	20-24	1	25%
	35-39	1	25%
Kind van afstandskind	10-14	2	100%
Zus / broer van afstandskind	05-09	2	66,7%

Voor veel naasten speelt de afstand en/of adoptie een rol in een groot deel van hun leven. Zij zijn in veel gevallen al op jonge leeftijd hiermee geconfronteerd. Dit is, wellicht niet verassend, met name het geval bij kinderen van afstandsmoeders en afstandskinderen en zussen of broers van afstandskinderen. Zij wisten, op één kind van een afstandsmoeder na, in alle gevallen al vóór hun twintigste levensjaar van de afstand en/of adoptie. Daar tegenover staan twee zussen of broers van afstandsmoeders die pas na hun vijftigste hiervan wisten. Zij zijn dus – aangenomen dat zij niet veel ouder zijn dan de afstandsmoeder in kwestie – lange tijd in het ongewisse gehouden.

Sommige naasten kwamen bij toeval achter het gebeurde. Zo schrijft één naaste, een kind van een afstandskind, in de toelichting:

"Ik wist dat mijn moeder veel van haar (adoptie)vader hield. Hij is overleden toen zij 10 jaar oud was. Ik zag een foto van hun samen en om mijn moeder te vleien zei ik dat ze op haar (adoptie) vader leek. Zij zei toen dat dat niet kon en legde uit dat ze geadopteerd was en hij dus niet haar biologische vader was."

Bij andere naasten werd het voorval meteen als iets negatiefs geïnterpreteerd. Zo schrijft één zus van een afstandsmoeder:

"Ik was voor het eerst met mijn vriendje naar bed geweest en ik vertelde dat aan mijn moeder. Ze had immers gezegd dat ik alles -ook dat- aan haar kon vertellen. Zou ze nooit moeilijk over doen, had ze gezegd. En dan zou ze ook iets over voorbehoedsmiddelen kunnen vertellen. Wat er gebeurde, is dat mijn moeder in paniek raakte, mij halsoverkop naar de huisarts bracht voor een zwangerschapstest (wat helemaal niet nodig was). In de auto vertelde ze 'dat er al een kleinkind' was. Bij de huisarts barstte ze in tranen uit over wat haar overkomen was met mij."

Andere broers/zussen hebben vergelijkbare ervaringen, waarbij de afstand/adoptie als iets ergs en kwalijks aan hen werd medegedeeld:

"Onze ouders hebben ons, kinderen, bij elkaar geroepen en het ons verteld. We waren met 9 kinderen. Ik ben de jongste. Het was een heel ernstig gesprek. Volgens mij hadden we nooit eerder zo'n ernstig familiegesprek gehad, en nadien ook niet. Er was sprake van iets heel ergs en gevaarlijks voor de carrière van onze vader die huisarts was."

"Verteld door moeder. Het werd zo verteld alsof er iets heel ergs gebeurd was. Seks was iets wat helemaal verkeerd was. Seks hebben en zwanger zijn was een schande."

Impact van kennis over afstand/adoptie

De kennis over de afstand/adoptie had bij veel naasten grote impact, zo blijkt uit de toelichtingen die zij in de vragenlijst hebben geschreven. Zo beschrijft één kind van een afstandskind hoe deze kennis haar zelfidentiteit in de war schopte:

"Ik moest ervan huilen. Ik was namelijk erg gesteld op mijn oma, de (adoptie)moeder van mijn moeder. Zij was op dat moment de persoon in mijn leven waar ik de sterkste band mee voelde en ik keek tegen haar op. Ik vond het op daarom op dat moment erg om te horen dat wij geen biologische familie van elkaar waren. Daar komt bij - en dit klinkt heel vervelend - dat de familie van mijn vader als nogal asociaal te boek stond. Ik vond het heel erg dat zij dan de enige mensen waren waarvan ik wist dat ik er genetisch mee verwant was."

Een zus van een afstandsmoeder beschrijft, op de vraag welke gedachtes en emoties er naar boven kwamen toen zij over de ervaring met afstand en/of adoptie te weten kwam, hoe de relaties binnen het gezin op scherp kwamen te staan:

"Zeer emotioneel maar ook woedend op mijn moeder. Ik heb overwogen om de baby te adopteren maar dat werd niet toegestaan omdat ik te jong was."

Anderen beschrijven hoe zij hebben geworsteld met het taboe rond de afstand/adoptie. Zo schrijft een zus van een afstandsmoeder:

"Door de atmosfeer in het gesprek met mijn moeder was mijn gedachte: ik kan maar beter niet zwanger worden: dat is niet oke. Ik dacht aan mijn zus, de afstandsmoeder. Ik vond het zielig dat zij zwanger was en zo alleen. ergens weggestopt. Ik begreep niet waarom de gordijnen dicht moesten als mijn zus eens een weekend thuis kwam (zij woonde/was 'weggestopt' bij een nicht en haar gezin). Er was veel spanning als mijn zus thuis was. Ik begreep toen niet wat er nou zo verkeerd was aan haar."

Een ander, een kind van een afstandskind, schrijft:

> *"Ik schrok er enorm van. Mijn moeder heeft het jaren lang geheim gehouden. Het zette het beeld wat ik altijd van mijn moeder had volledig op zijn kop."*

Invloed van afstand/adoptie op leven van naaste

In de vragenlijst is naasten gevraagd op welke momenten in hun leven afstand een rol heeft gespeeld. De antwoorden op deze vraag variëren van "Altijd" tot specifieke momenten in het leven van de naasten (zie ook Tabel E35 in Bijlage 4e).

Een zus van een afstandsmoeder geeft bijvoorbeeld aan dat zij moest afrekenen met de schaamte die haar ouders over het voorval hadden. Dit is ook van invloed geweest op haar eigen seksualiteit: dit voelde voor haar, na de afstand door haar zus, als iets afkeurenswaardigs. Ook de geheimhouding over de situatie rond haar zus heeft grote impact gehad op haar leven:

> *"(…) [Mijn ouders] hadden ook een andere keuze kunnen maken: het kind opnemen in het gezin, bij de eigen familie, goed voor mijn zus zorgen, haar laten weten dat zich niet hoefde te schamen, kin omhoog et cetera. In plaats daarvan is ze overgebracht naar vrienden van mijn ouders waar ze de laatste maanden tot aan de bevalling verbleef. Ik vermoed dat deze vrienden er best mee in verlegenheid zijn gebracht, dat ze geen nee durfden te zeggen, dat ze het er misschien niet mee eens waren. Ik weet wel dat de vriendin tegen mijn moeder heeft gezegd, als mijn kinderen ernaar vragen, lieg ik er niet over. Voordat ze naar hen toeging, was ze thuis, maar ik hoorde jaren later van mijn zus dat zij naar boven moest en muisstil moest zijn als ik uit school kwam. Ze werd verstopt voor mij! Ik heb dat als kind zo gevoeld, dat er iemand in huis was. Ik vertelde dat ook aan mijn moeder en ze ontkende dat in alle toonaarden. (…)"*

Anderen verwijzen naar meer specifieke momenten waarop de afstand en/of adoptie impact heeft gehad. Zo schrijft een andere zus van een afstandsmoeder:

> *"Vanaf de geboorte van haar kind tot een jaar erna. Er mocht in de familie niet over gesproken worden. Ik raakte een jaar erna ook zwanger en vond dat ook heel moeilijk voor haar en kon me indenken hoe moeilijk en ingewikkeld dat voor haar moest zijn."*

En de broer van een afstandsmoeder schrijft:

> *"Pas op latere leeftijd is dat voor mij een rol gaan spelen. Dat gebeurde toen mijn zus met haar afgestane dochter contact probeerde te leggen. Ik denk een jaar of 20 geleden. Toen pas drong ten volle tot me door wat het afstand doen voor pijn had veroorzaakt. Dat heeft me enorm geraakt en dat doet het nog steeds."*

3.5.4 Omgang met afstand en/of adoptie

Praten over afstand/adoptie

Een belangrijk verschil in de mate van omgang is de mate waarin naasten met de persoon die met afstand en/of adoptie te maken heeft gehad over het gebeurde praten. Zo geven vijf van de vierentwintig naasten aan wekelijks met deze persoon over diens ervaringen te praten (Tabel 3.5.4). Drie naasten spreken juist zelden over het gebeurde met deze persoon.

Tabel 3.5.4

Antwoord op de vraag "Hoe vaak praat u met uw naaste over diens ervaring met afstand en/of adoptie?" (N = 24)

	N	%*
Minstens 1 keer per week, maar niet dagelijks	5	21%
Minstens 1 keer per maand, maar niet wekelijks	5	21%
Minder dan 1 keer per maand	4	17%
Zelden	3	13%
Geen contact meer met naaste / onbekend	7	29%

Deze gesprekken worden door de naasten over het algemeen als positief ervaren. In hun open antwoorden noemen zij het "goed" en "belangrijk" om deze gesprekken aan te gaan, al wordt de emotie die dit bij hun naasten oproept ook als lastig ervaren.

In sommige gevallen is de omgang over de jaren heen veranderd. Zo licht één naaste, een broer van een afstandsmoeder, toe hoe er vroeger niet over het gebeurde gepraat kon worden. Hij is blij met de meer toegenomen openheid hierover:

> *"Zij geeft meestal aan als ze het over dit onderwerp wil hebben. Ik vind het helemaal goed om naar haar te luisteren. Om te horen wat haar gevoel daarbij is nu. Ik voel me bij haar betrokken. We praten er ook in alle openheid over gelukkig. In de periode in 1969 heb ik haar geregeld met de auto opgehaald van haar verblijfadres en meegenomen naar ons thuis, om weer even het weekend bij ons gezin te kunnen zijn. Ook dat komt dan in onze gesprekken weer boven. Ik ben me ervan bewust dat ik op dit moment meer over haar ervaring zou willen weten dan toen in 1969. Op een of andere manier was het praten over haar zwangerschap in 1969 en hoe zij erover dacht toch wel een beetje een taboe. Ook tijdens die ritten van toch wel een half uur, herinner ik mij geen gesprek over het doen van afstand van het kindje en haar gevoel of gedachte daarbij. Nu, in deze tijd bezien, ervaar ik het als bizar dat we het daar niet over hebben gehad met elkaar."*

Impact van gesprekken over afstand/adoptie

Bij sommige naasten heeft de afstand en/of adoptie, dankzij deze gesprekken, een expliciet positieve uitwerking gehad op hun relatie met de persoon die ermee te maken heeft gehad. Zo schrijft een naaste:

> *"We zijn daardoor erg close, echt maatjes. Maar door dit gegeven heeft onze relatie wel een extra laag. Mijn naaste is pas na jaren gaan zoeken naar zijn roots en is er pas veel later over gaan praten met andere naasten. Met mij heeft hij er altijd wel over gesproken."*

Ondanks dat de gesprekken als waardevol worden ervaren, ervaren sommige naasten ook negatieve gevolgen van de afstand en/of adoptie. Zo schrijft een partner van een afstandskind:

> *"Zij heeft door adoptie een bindingsangst . Dus haar overgave naar mij toe vindt zij heel lastig en ik ook. Ze kan voor mij onbereikbaar zijn"*

En een zus van een afstandsmoeder geeft aan:

> *"Relatie is niet gelijkwaardig, in al die jaren ben ik meer een hulpverlener dan een zus geweest."*

Hoe complex de impact kan zijn op de relatie tussen mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie en hun naasten, blijkt uit de ervaring die een dochter van een afstandskind deelt. Zij schrijft dat de gesprekken die zij met haar moeder over dienst adoptie heeft hun band versterken. Tegelijkertijd voelt zij als dochter dat haar moeder verwachtingen heeft over een 'ideaal' biologisch gezin, waar zij niet altijd aan kan voldoen. Dit leidt tot conflict. Daarnaast hebben de ervaringen van haar moeder ook impact op haar eigen gezinssituatie:

"(…) Ook is het zo dat ik getrouwd ben met een vrouw. Wij hebben samen een dochter, die uit mijn vrouw geboren is. Ik heb onze dochter geadopteerd. Ik vind dat heel mooi en vind het absoluut niet moeilijk dat mijn dochter en ik niet biologisch aan elkaar verwant zijn, waar mijn vrouw dat omgekeerd wel lastig zou vinden. Dat ik dat niet vind, komt door de goede band met mijn beppe, de (adoptie)moeder van mijn moeder, en andere familieleden van die kant. Ik heb daardoor geleerd dat een bloedband niet belangrijk is"

Hoewel bovenstaande een zeer particuliere ervaring beschrijft, is het een voorbeeld van de vele verschillende manieren waarop afstand en/of adoptie impact kan hebben op naasten. Daarnaast laat het zien dat die impact over meerdere generaties kan doorwerken.

Omgang met afstand en adoptie nu

De ervaringen met afstand en/of adoptie hebben ook nu nog invloed op het leven van de naasten. In Tabel 3.5.5 zijn de resultaten gepresenteerd van twee vragen over de huidige omgang van naasten met deze ervaringen.

Tabel 3.5.5

Omgang met afstand en adoptie nu (N = 14)

	N	%*
"Heeft u in de media gehoord of gelezen over afstand en/of adoptie in Nederland?"		
Ja	19	79%
Nee	1	4%
Onbekend	4	17%
"Bent u door de jaren heen anders gaan denken over afstand en/of adoptie?"		
Ja	11	46%
Nee	8	33%
Weet niet	1	4%
Onbekend	4	17%

Veel naasten beschrijven een grote interesse in het thema afstand en/of adoptie. Dat uit zich onder andere in een grote interesse in media-uitingen over het onderwerp, met, zo beschrijft een aantal naasten, een grote emotionele lading. Zo schrijft de zus van een afstandsmoeder, op de vraag wat media-uitingen over het onderwerp met haar doen:

"Heel heel erg veel. Het deed een appèl op mijn gevoelens en ervaringen. Ik heb er op gestort en zag en hoorde zoveel overeenkomsten met wat mijn zus overkomen is. Ik ben ook heel geschrokken over de verhalen van de mensen die afgestaan zijn en wat een aantal van hen te weten zijn gekomen over de toedracht van de afstand. Ik vroeg me af wat er over mijn zus en ons gezin over in het dossier staat. Ik heb veel gehuild."

Ook in toelichtingen op de vraag of naasten anders zijn gaan denken over afstand en/of adoptie blijkt dat het onderwerp de naasten nog steeds bezighoudt. Zo schrijft een naaste:

"De eerste jaren voegde ik me in de waarheid van mijn ouders: het was een goede oplossing. Zo zou zij zich niet meer verbonden hoeven voelen met haar inmiddels toenmalige vriend, kon ze studeren en zich ontwikkelen et cetera. Het was een 'fout' die weggepoetst moest worden. Ik bewoog mee maar dat was erg tegen mijn gevoel in. Later, toen ik me meer losmaakte van mijn ouders, met name van mijn moeder, heb ik daar afstand van kunnen nemen, ik ben er zelf over na gaan denken, wat vind ik hier nou van. Was dat allemaal nou nodig, met al die gevolgen en consequenties voor een mens, je eigen bloed. […]"

Een andere naaste schrijft:

> *"Toen mijn broertje bij ons kwam wonen was ik 7. Pas achteraf ben ik me bewust geworden van alle nadelen en slechte begeleiding die er was. In mijn beleving is er in het verleden te onzorgvuldig met kinderen en afstandsouders omgegaan. Ook was begeleiding en zonodig ingrijpen in een gezin, zeer slecht geregeld. […]"*

Zoals bij de andere groepen respondenten, is ook aan naasten gevraagd wat hen zou hebben geholpen in hun omgang met afstand en/of adoptie. De antwoorden op deze vraag zijn te vinden in Tabel 3.5.6.

Tabel 3.5.6

Antwoorden op vragen naar wat naasten zou helpen in hun omgang met afstand en/of adoptie (N = 24)

	N	%*
"Wat zou u op dit moment, of in de toekomst, kunnen helpen bij het omgaan met uw ervaringen rondom afstand en/of adoptie?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	7	29%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	15	63%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	15	63%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	13	54%
Betere toegang tot informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	10	42%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	9	38%
Psychologische hulp	6	25%
Anders	4	17%
Er is niets wat mij nu of in de toekomst zou kunnen helpen	0	0%
Dit is voor mij niet nodig	0	0%
Weet ik niet	0	0%
"Wat zijn volgens u de 3 belangrijkste dingen die nu moeten gebeuren om mensen met ervaringen met afstand en/of adoptie te helpen?"*		
Formele excuses van de overheid of verantwoordelijke (overheids)instanties	8	33%
Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen	11	46%
Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	8	33%
Voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie	5	21%
Betere toegang tot informatie over ervaringen met afstand/adoptie	5	21%
Steun bij het zoeken naar informatie over eigen geschiedenis met afstand/adoptie	9	38%
Psychologische hulp toegankelijk maken	6	25%
Anders	1	4%
Er is niets wat mensen met ervaringen met afstand en adoptie zou kunnen helpen	0	0%
Weet ik niet	0	0%

** Respondenten konden meerdere antwoorden aankruisen bij deze vraag, waardoor het totaal niet altijd optelt tot 100%.*

De meeste naasten (vijftien van de vierentwintig) geven aan dat 'Actief beleid van de overheid zodat de gebeurtenissen zich niet herhalen' hen het meeste zou helpen. Evenveel naasten kiezen voor 'Bewustzijn in de maatschappij over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie. Ook voorlichting aan professionals over ervaringen en gevolgen van afstand/adoptie is voor veel naasten (dertien van de vijftien) een belangrijke maatregel. Een van de naasten licht toe:

> *"Uit de stukken die mijn vrouw en ik gevonden hebben uit die tijd (lang niet alles was te traceren) blijkt dat de Raad van de Kinderbescherming afging op adviezen die niet getoetst werden. Zo staat in een van de stukken over mijn vrouw dat zij psychiatrisch is beoordeeld. Echter ze heeft nooit een psychiater gezien in die tijd!"*

3.5.5 Samenvatting/conclusie

Uit de door naasten ingevulde vragenlijsten blijkt een grote betrokkenheid onder deze groep met het thema afstand en adoptie. Die betrokkenheid speelde in veel gevallen niet alleen op het moment dat de afstand en/of adoptie zich afspeelde, maar tekende ook later de relatie met de persoon die het had meegemaakt. In sommige gevallen werd de relatie júist vooral later beïnvloedt. Bijvoorbeeld omdat de afstand/adoptie zich in een sfeer van geheimhouding en taboe afspeelde, en daarom onbekend was bij de naaste, of een thema was waarover niet gesproken kon worden. Naasten ervaren soms ook een significante invloed van de afstand en/of adoptie op hun eigen leven. Bijvoorbeeld wanneer zij deel uitmaakten van een gezin waarin een afstandsmoeder onder druk werd gezet om afstand te doen: dit had grote impact op de ervaren openheid (en daarmee veiligheid) binnen het gezin. Of wanneer een kind van een ouder die ervaringen had met afstand en/of adoptie het gevoel had als biologisch kind aan bepaalde verwachtingen te moeten voldoen. De impact van afstand en/of adoptie was niet in alle gevallen negatief. Zo beschrijven sommige naasten hoe de gesprekken tussen hen en de personen die ermee te maken hebben gehad hun band met diegene heeft verdiept.

4. Resultaten uit de diepte-interviews

In dit hoofdstuk worden per doelgroep de resultaten van de analyse van de diepte-interviews, ofwel *oral history*, gepresenteerd. Na zorgvuldige bestudering van de interviews hebben twee onderzoekers in consensus en samenspraak met de interviewers de hoofd- en subthema's bepaald (zie paragraaf 2.4.2). Op basis van tientallen codes zijn deze hoofd- en subthema's toegekend aan citaten in de interviews en vervolgens gedefinieerd. Er is constant geredeneerd vanuit de perspectieven van de respondenten. Tijdens het proces van het beschrijven van de resultaten zijn er meerdere stappen doorlopen waarin terug is gegaan naar de transcripten (interviews) en de eerdere analyse van citaten in relatie tot hoofd- en (sub)thema's. In elke stap zijn de keuzes door de twee onderzoekers bediscussieerd tot consensus werd bereikt. In dit proces is de hoofdvraag altijd leidend geweest.

In de diepte-interviews zijn unieke levenservaringen gedeeld. Deze ervaringen zijn divers, gelaagd en persoonlijk. In dit onderzoek is er voor een reflectieve thematische analysemethode gekozen. Deze methode maakt het mogelijk om gestructureerd overkoepelende thema's te bespreken, zonder dat dit ten koste gaat van de diversiteit aan ervaringen binnen de subthema's.

De deelnemers die we hebben geïnterviewd worden hier 'respondenten' genoemd. Aan het begin van elke doelgroep wordt een korte context gegeven van de doelgroep. In totaal zijn 24 personen geïnterviewd. Vier respondenten in de doelgroep mannen van wie het kind is afgestaan, en uit de vier andere doelgroepen zijn elk vijf respondenten geïnterviewd.

4.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan

In de doelgroep vrouwen die een kind hebben afgestaan zijn vijf diepte-interviews afgenomen, waarvan één interview met de partner van de respondent erbij. De periode waarin de afstand plaatsvond was bij twee respondenten in de jaren '60, twee respondenten in de jaren '70 en één respondent in de jaren '80.

Uit de interviews komen vier hoofdthema's met subthema's (Tabel 4.1) naar voren die we hieronder bespreken. Elk thema illustreren we aan de hand van citaten. In deze resultaten verwijzen we naar de afgestane kinderen als hun 'zoon', 'dochter', of 'kind', omdat in de interviews en verhalen ook zo wordt gesproken over deze banden

Tabel 4.1

Thema's en subthema's vrouwen die een kind hebben afgestaan

Thema's	Subthema's
Bewegingsruimte	Zelfbeschikking, verlangens
Veiligheid	Seksueel-, psychisch- en fysiek geweld
Openheid	Schaamte, angst en eenzaamheid
Vertrouwen en verwerking	Papieren versus ervaren werkelijkheid, relaties, steun

4.1.1 Thema: Bewegingsruimte als biologische moeder

De ruimte die respondenten kunnen en/of willen innemen als biologische moeder wordt in verschillende mate beperkt vanaf het moment dat de respondenten zwanger zijn. Dit gaat om de keuze om je kind te houden of af te staan, zeggenschap tijdens de bevalling, maar ook of respondenten contact kunnen hebben met hun kind op latere leeftijd. Zo zien we dat respondenten rekening houden met hun kind en diens omgeving en zoekend zijn in de ruimte die zij al dan niet kunnen innemen.

Zelfbeschikking

De ruimte om je eigen keuze te maken rondom het afstand doen van je kind werd door alle respondenten anders omschreven. Eén respondent heeft vrijwillig afstand gedaan en dat was ook haar eigen keus, deze respondent was meerderjarig op dat moment. Een andere respondent die ook meerderjarig was heeft tijdens de zwangerschap veel getwijfeld, maar tijdens de bevalling werd de keuze toch gemaakt:

> *"Maar ik was wel alsmaar mezelf aan het testen of ik niet teveel vanuit mijn hoofd... Of ik er wel echt achter stond. […] Ik dacht, ik ga nu een beslissing nemen... Die zo heftig is. Sta ik daar eigenlijk wel achter? En ik wist het gewoon niet. … Maar ik wist ook niet of ik... Wat ik wel wilde. Dus ik ging bevallen in het ziekenhuis. En ik had gezegd, ik wil het kind zien als het geboren is. En dan neem ik pas de beslissing. […] En die arts, die was zo nors. Die zei iets van... Als jij je kind afstaat, is het beter dat je het niet ziet. "* [respondent 1362]

Deze respondent beschrijft het in het algemeen dat ze dit als een onnatuurlijke beslissing heeft ervaren wat het zo lastig maakte. Ze heeft er nu wel vrede mee:

> *"Ik denk dat ik op een bepaalde manier ook wel aangevoeld heb... Dat het voor ons allebei niet goed geweest zou zijn."* [respondent 1362]

Voor drie andere respondenten werd de ervaring van afstand doen beschreven als een beslissing met druk vanuit hun omgeving. Deze respondenten waren alle drie minderjarig. De respondenten voelden dat er voor hen geen andere keuze was dan afstand doen van hun kind. Een respondent vertelt over hoe de omgeving haar vreselijke scenario's voorhield over waarom ze het kind niet kon houden:

> *"Ja, ik wilde het kindje houden natuurlijk. En nee, dat was geen optie. En ze kwamen met eh... Ja, het kindje moest geadopteerd worden. Nee, dat wilde ik niet. Want ik vond dat ik mijn kindje zelf moest houden. En nou, er komen allemaal vreselijke scenario's. Wordt er dan verteld van... Nou, maar je ouders willen je niet meer in huis. En hoe wil je dat dan doen? Je hebt geen rode cent. Je hebt geen werk. Wil je dan onder een brug slapen met je baby'tje? Eh... Dat soort dingen werd er gezegd. Het was een gevecht van een jong meisje van 16 jaar tegen volwassenen. Ik kon daar niet tegen op. Al die vreselijke scenario's die ze vertelden."* [respondent 1297]

Een andere respondent deelt dat afstand doen 'moest' en niemand vertelde op welke manier het dan wel zou lukken. Haar vriend, die niet de vader was, wilde het kind met haar opvoeden. Daarnaast hoorde zij ook om haar heen dat er ook andere opties waren om het kind wel te houden:

> *"Ja, dat moest. Ja. Dat was niet mijn idee, want ik wilde het graag gewoon met [naam vriend] houden. Met [naam vriend] groot brengen. Maar daar werd... Nou, niemand wees jou erop van, nou, hoe moet je dat dan doen? Terwijl daar ook meisjes woonden. En die kregen gewoon begeleiding. Maar dus achteraf, dan realiseer je pas, oh, zit het zo. Dus, kinderbescherming afstand doen. Maatschappelijk werk, denk aan je ouders, afstand doen. Zo, iedereen. Mijn vader, die ging niet voor nog een kind zorgen. Terwijl een dochter van zijn vriend was tegelijkertijd zwanger, of iets eerder. En die mocht haar kind gewoon houden. En die ging hij braaf elke week ook wegbrengen en halen."* [respondent 1209]

Geen van de respondenten had tijdens de zwangerschap een (liefdes)relatie met de vader van het kind. In hoeverre dit de zeggenschap van de moeder en haar wens had kunnen versterken is onduidelijk, hoewel één respondent uitlegt dat de vader van het kind wel zijn verantwoordelijkheid wilde nemen maar haar moeder dit had afgedaan als een 'absurde optie':

> *"Ja, de vader. Daar had ik ook de relatie al mee verbroken. Blijkbaar met het argument dat ik de wijde wereld in wilde. Maar goed, die moest ik op een gegeven moment vertellen dat ik zwanger was. En dat heb ik ook gedaan. En hij wilde zijn verantwoordelijkheid nemen. Hij was helemaal gek op mij. En hij wilde graag met mij trouwen. Hoorde ik. Dat had mijn moeder wel tegen mij*

gezegd, maar die had dat al afgedaan als een [..], als een absurde optie. Gewoon niet het overwegen waard." [respondent 1079]

In dit citaat komt naar voren hoe zwaar de mening uit de omgeving, hier specifiek de moeder van de zwangere vrouw, kan wegen in de besluitvorming tot het doen van afstand. De wensen van de zwangere vrouw werden niet bevraagd of uitgevraagd.

Een andere respondent vond een manier om een vorm van zelfbeschikking te ervaren door het ondertekenen van het document waarin afstand wordt gedaan uit te stellen. Een respondent gebruikte dit om toch nog een moment samen te zijn met haar kindje. Ze beschrijft dat ze eigenlijk afstand moest doen:

"Ja, maar ik moest afstand doen van [naam afgestane kind]. Daar kwamen ze steeds op terug. En op een gegeven moment heb ik gezegd... Oké, ik doe afstand, maar ik wil haar eerst zien. En dat heb ik voor elkaar gekregen. En toen was ze al inmiddels een half jaar. Want ik tekende maar niet en ik tekende maar niet. Ik denk, het is goed. Dus dat was mijn machtsmiddel. Verder had ik geen macht. Maar daar wel. […] Ja, dat heb ik heel lang tegengehouden." [respondent 1209]

Het moment tijdens en direct na de bevalling is een belangrijk moment voor alle respondenten. Zo is door een respondent genoemd dat zij niet mocht beslissen wie bij de bevalling aanwezig kon zijn. Vier respondenten waren tijdens de bevalling alleen met de gynaecoloog, verloskundige of verpleegkundige. Een respondent vertelde dat ze de baby niet heeft kunnen zien of vasthouden direct na de bevalling. Daar had zij wel behoefte aan:

"Ja, zonder kindje. Ik moest bevallen met een molton over mijn knieën. Ik heb ze niet kunnen horen of zien, ik heb ze niet gezien. Ik heb ze niet horen huilen. Ik heb ze wel een naam gegeven. En die heeft ze altijd gehouden. Dus dat vind ik ook wel fijn." [respondent 1209]

De respondent die wist dat ze afstand wilde doen van haar kind heeft het proces anders ervaren. Deze respondent is de enige respondent die in de jaren '80 is bevallen. Deze respondent had zelfbeschikking: ze kon tijdens de bevalling kiezen of ze iemand mee wilde nemen, kon aangeven dat ze het kind niet wilde zien, kon het kind een naam geven en kon haar wens uitspreken om het kind te blijven volgen:

"In die periode heb ik, ik had dus gewenst dat ik haar leven mocht blijven volgen. Dat ze daar, heb ik gevraagd of ze daar het gezin op uit wilde kiezen. En dat hebben ze ook gedaan. [naam] en [naam], ik ben altijd in haar leven geweest, ze hebben altijd over mij verteld. Van jongs af aan." [respondent 1239]

Verlangens

We zien bij alle vijf de respondenten een verlangen om te willen weten hoe het met hun kind gaat. Dit verlangen is altijd aanwezig en uit zich bijvoorbeeld in het verlangen te willen weten wat voor naam het kind nu heeft en hoe het kind eruitziet. Zo vertelt een respondent hierover:

"Maar een foto, ik had zo graag op zoveel momenten in mijn leven een foto van hem gehad. Het is ook ieder jaar dat ik zijn verjaardag ook gedenk. Nu krijg ik, sinds ik de vader ontmoet heb, krijg ik ieder jaar een bos bloemen op zijn verjaardag. In andere jaren deed ik altijd wel iets speciaals. Dan at ik met mijn dochter een gebakje of iets. Ik doe iets speciaals op die dag. Maar een foto, dat was wel heel erg dat ik dat niet heb." [respondent 1079]

Een respondenten wist waar haar kind woonde en had contactgegevens van het adoptiegezin. Deze respondent vertelt over haar verlangen om te weten hoe het met haar kind ging:

"Ik heb eerst een brief geschreven. Ik kreeg een telefoontje van haar adoptievader. Dat zij daar nog helemaal niet mee bezig was. Ja, dat kan. Maar ik wilde eigenlijk alleen maar weten hoe het met haar ging. Hoe haar leven was. Zit ze lekker in haar vel? Hoe doet ze het op school? Ik hoef

haar nog niet te ontmoeten. Daar ging het mij helemaal niet om. Ik wilde gewoon weten hoe ze was. Ze kon wel dood zijn zonder dat ik dat wist." [respondent 1209]

Twee van de respondenten hebben geen contact met het kind gekregen, de andere drie respondenten (uiteindelijk) wel. Zij zien zichzelf als biologische moeder en het adoptiegezin als het gezin waar het kind thuishoort. In de interviews komt begrip voor de loyaliteit van het kind aan de adoptieouders naar voren (zie paragraaf 4.3.4). Respondenten leggen uit dat ze zich hierop aanpassen, waaruit blijkt dat de bewegingsruimte kleiner of groter kan worden. Het was voor alle respondenten in de interviews belangrijk dat het kind goed terecht kwam. Ook hierin is het verlangen om te weten hoe het met het kind gaat zichtbaar:

"En ik kon mijn eigen leven niet oppakken voordat ik wist hoe het met haar ging. Ik liep op straat kijken naar alle kinderen die ik zag hebben, heeft ze [kleur] haren, zou ze dat zijn, zou ze dat zijn, zou ze nog leven, zou ze mishandeld worden. Dus ik kon niet verder met mijn leven voordat ik wist dat zij in goede handen was. Dus het was heel goed om haar te zien. En te zien dat het goed was ook." [respondent 1239]

In het verlangen om contact te zoeken en op te bouwen met haar kind, houdt deze respondent rekening met haar eigen behoeften en ideeën, maar ook met die van haar kind, en met de huidige situatie waarin haar kind opgroeit bij de adoptieouders. De respondent zoekt naar de ruimte die ze kan innemen en de vorm van het contact:

"Ja, over het contact. Nou, ik dacht, […] mijn belangrijkste reden was dat het belangrijk is dat het kind haar biologische ouders kent. En ik heb eigenlijk altijd het gevoel gehad, of ervaren, dat zij, net als in het sprookje van het lelijk eendje, dat ze eigenlijk een lelijk eendje was in dat gezin. En dat het niet goed klikte tussen de adoptiemoeder en [naam dochter]. [naam] zei ook altijd, [naam dochter] telt voor drie. En ik heb wel eens gehoord dat mensen zeggen, zij of hij telt voor twee, maar voor drie, dat was wel erg veel. Dus daarmee was wel duidelijk hoe moeilijk het voor [naam] was. In het begin was [naam] schijnbaar, dat heeft [naam dochter] ook wel eens verteld, dat [naam] bang was dat ik haar terug wilde. En daar was ze heel bang voor. Ik heb haar duidelijk gemaakt dat dat niet het geval was. Omdat ik het heel fijn vond dat ze bij hun was en dat ik mijn eigen leven weer op kon bouwen. Dus ik mocht in het begin, ik heb haar dus vanaf haar derde jaar ontmoet, dat was bij hun thuis." [respondent 1239]

Een andere respondent geeft aan dat ze in therapie gaat om haar dochter te kunnen ontmoeten. Dit laat zien dat deze respondent zowel rekening houdt met wat het doet met haar dochter, als met zichzelf:

"Toen [naam] 18 was, heb ik haar een brief gestuurd. Mijn dochter. Ik ben uitgebreid in therapie gegaan. Omdat ik... Ik wilde... Ik wilde me weten dat ik in alle openheid haar kon ontmoeten. En dat ik alles wat daarop terug zou komen, aan zou kunnen. Want ik wist ook... Zodra ik met haar toelaat, maak ik me zo kwetsbaar als wat. Want zij kan nee zeggen. En dan kan ik dat handelen. Dus ik heb een hele goede therapeute gevonden. Dat is heel goed geweest. Dus met haar samen ook een contact met de Raad van Kinderbescherming gezocht. En toen bleek dat zij al problemen in het gezin had. Dat ze weg was gelopen. Dus ik dacht, nou het is in ieder geval een pittige. Misschien kom ik al wel op het goede moment in haar leven. Ze woonde niet meer thuis." [respondent 1362]

De bewegingsruimte als biologische moeder wordt op verschillende momenten in het leven beïnvloed. Er is sprake van beperkte zelfbeschikking over de keuze om het kind te houden en tijdens de bevalling. Als er op een later moment contact is met het biologische kind dan wordt de bewegingsruimte, gecombineerd met een verlangen naar een relatie met hun biologische kind, bepaald door de eigen emoties van vrouwen, die van hun kind en de band die het kind heeft met (en loyaliteit die het kind heft naar) de adoptieouders.

4.1.2 Thema: Veiligheid

Binnen dit thema worden de ervaringen met (on)veiligheid besproken, een context die vier respondenten beschreven in de periode dat ze zwanger raakten. Drie respondenten hebben huiselijk geweld meegemaakt toen ze opgroeiden, zoals psychisch en fysiek geweld. Ook maakten twee respondenten seksueel geweld buiten de gezinssituatie mee, zoals onvrijwillige seks met zwangerschap als gevolg.

Seksueel-, psychisch- en fysiek geweld

De dominante rol van de vader is bij twee respondenten ter sprake gekomen, die had veel invloed tijdens het opgroeien. Bij twee andere respondenten was de vader vroeg in hun jeugd, voordat de afstand speelde, overleden. Een respondent deelt hoe zij haar ouders heeft ervaren:

> *"Mijn moeder was heel lief, zachtaardig. En mijn vader was juist het tegenovergestelde. Dus die had losse handjes. Snel geraakt, snel geïrriteerd door ons als kinderen. Je kon nooit iets goed doen. Altijd bang geweest van die man. Die sloot je ook op. Dus ja, dat was gewoon moeilijk. Het was een moeizame... Voor mij in ieder geval was het een moeizame jeugd. Dat vinden niet al mijn zusjes, zussen. Maar ik wel. Ik heb het er heel moeilijk mee gehad."* [respondent 1209]

Een andere respondent vertelt over hoe zij opgroeide met een gewelddadige vader die ook dreigementen uitsprak:

> *"Dat mijn moeder bovenkwam. Dat ze zei, papa, die wil ons vermoorden. En dan zei ik, mam, mam. En dan ging ik mijn bed voor de deur zetten. En dan hoorde je hem boven. Maar waar, godverdorie, ik vermoord jullie. En dan, en mijn moeder die was vreselijk bang. En zei, mam, blijven zitten. Even zitten. Als die komt, dan sla ik hem dood. Maar dan ging hij halverwege de trap weer terug. Hoorde je hem weer neergaan. Zo. Nou, zulke dingen."* [respondent 1297]

In deze gezinssituatie heeft de respondent ook fysiek geweld meegemaakt nadat ze had gespijbeld op school. Dit gebeurde in de periode dat ze was verkracht, maar nog niet wist dat ze zwanger was.

> *"Ik ben dus echt verkracht. Ik ben tegen mijn wil in een strijkijzer... Ja, een heet strijkijzer, bijna tegen me aan. Dus ja, je hebt geen keus. […] Nee, op een gegeven moment heb ik gespijbeld van school. […]. Toen is mijn vader dat te weten gekomen. En toen heeft hij me verschrikkelijk geslagen. En toen ging ik ook weer met een blauw oog naar school. En mijn lip was kapot. En toen zei de juffrouw, die zei van 'En zo kan het niet langer. Nou gaan we naar de politie.' En toen vertelde ik mijn verhaal bij de politie. En toen zei die politie 'Als je mijn dochter was geweest, had ik je andere oog ook blauw geslagen.' 'Want voordat je het weet, ben je zwanger.' En toen viel bij mij het kwartje. Toen zei ik 'Ik ben al zwanger.' Dus toen besefte ik eigenlijk pas goed dat ik zwanger was. En wat er precies gebeurd is daarna weet ik niet. Maar ik moest bij mijn vader komen 's avonds. En ik kreeg een heel verhoor. En ik werd op mijn kamertje gezet. En ik mocht er niet meer af. "* [respondent 1297]

Een respondent deelt dat ze een kind heeft gekregen van een oudere man. Hij ontkende dat het zijn kind was. Volgens de respondent was het leeftijdsverschil op dat moment strafbaar en werd het daarom ontkend:

> *"... Ik zei dus dat ik zwanger was. En hij zei gewoon, dat is niet van mij. Dat zei hij. En toen heeft [naam vriend] hem nog een keer te verantwoording geroepen. En toen zei hij ook, dat is niet van mij. Dus ja, dat was het. En toen kon ik via de Raad voor Kinderbescherming... Zou ik hem dan aan kunnen klagen. Of juridisch. Want ik was nog te jong. Dus hij... Hoe noem je het nou als je te jong bent? Ik ben even het woord kwijt. Ja, dan kun jij dan... Ik was nog te jong voor hem in ieder geval. Dus ja, het was strafbaar. Hij was strafbaar."* [respondent 1209]

Deze respondent beschreef het leeftijdsverschil, of het feit dat het strafbaar was, niet als een vorm van onveiligheid of geweld. Een andere respondent beschrijft haar ervaringen in een sekte waar ze zwanger is geworden niet als een vorm van onveiligheid of seksueel geweld.

"Overigens dat ik seks moest hebben met mannen buiten de sekte, moet ik zeggen dat ik nooit, voor mijn gevoel, misbruikt ben. Ik heb in de sekte ook eigenlijk geen echt nare ervaringen... Het is wel zo dat ik toen ik naar huis ging, naar mijn zus, na vijf jaar, was ik vijf maanden zwanger en ik wist niet zeker van wie." [respondent 1239]

De respondent legt uit dat in die periode je eigen gedachten en twijfels niet konden bestaan, dus in die tijd heeft ze de gebeurtenissen ook niet ervaren als onveilig.

Respondenten ervaarden op verschillende manieren (on)veiligheid en waren overgeleverd aan vormen van geweld. Deze ervaringen en hun vermogen om zelfbeschikking uit te oefenen speelden in een context waar weinig gelegenheid was om hun ervaringen te delen met de omgeving.

4.1.3 Thema: Openheid

Het gebrek aan openheid ofwel de geslotenheid binnen het gezin, de schaamtecultuur en het gebrek aan ruimte voor emoties heeft op respondenten een grote impact gehad. Het feit dat nergens over kon worden gesproken of dingen verborgen bleven speelde niet alleen in die periode, maar ook later in het leven nog een rol.

Een respondent vertelt hoe spannend zij het vond om aan iemand te vertellen dat ze zwanger was. In haar situatie was het haar broer die haar naar de huisarts stuurde:

"Dus ik was vier maanden zwanger. En toen zei mijn oudste broer, ja, die stuurde mij naar de huisarts. Maar de huisarts ging thuis vertellen. En, ja, ik durfde echt niet. Ik durfde echt niet. En ik had ook vier maanden gewacht. Ik wist goed dat ik zwanger was. Dat wist ik wel. Maar ik durfde het gewoon niet." [respondent, 1209]

Schaamte, angst en eenzaamheid

De reacties uit de omgeving op de zwangerschap en het gebrek aan openheid zijn van invloed geweest op hoe de respondenten hun zwangerschap hebben ervaren. Het gevoel van onveiligheid werd ook benoemd in relatie tot het gebrek aan openheid. Dit komt terug bij drie respondenten die vertellen over het moment waarop zij beseften zwanger te zijn. Zo beschrijven respondenten dat de zwangerschap niet werd gezien of opgemerkt, bijvoorbeeld door hun moeder. Ook vertelt een respondent dat ze het zelf niet wilde inzien tot het niet meer anders kon:

"Ja, alleen had ik dat nog niet zo in de gaten. Want ik werd niet ongesteld. En blijkbaar is het voor mij mogelijk... […] Om jezelf in twee delen op te splitsen. Het ene deel weet ergens dat je zwanger bent. Maar het andere deel van jou ontkent dat. Want zolang je het niet hardop uitspreekt, is het er ook niet. Zo simpel is het. Ja, maar toen werd ik allemaal dikker en dikker. En iedereen zei van wat word je toch dik?' Ja, ja, puberen. Ik at ook heel erg veel, dus past helemaal bij het beeld van een 15-jarige puber. En ik weet nog dat mijn moeder mijn broekband uitlegde. Omdat ik zo dik werd. Het onbegrijpelijk was dat mijn moeder, die meerdere kinderen heeft gebaard... niet zag dat haar dochter zwanger was. Ik vind dat nog steeds... Dan zijn dat ook dingen die wil je niet zien. Die spelen zich zo buiten jouw mogelijkheden of jouw denkkader af. Die zie je dan ook echt niet. Zo werkt dat." [respondent 1079]

Door het besef van de gevolgen van een zwangerschap viel deze periode de respondenten zwaar. Respondenten noemen gevoelens van schaamte, angst en eenzaamheid nadat zij ontdekten zwanger te zijn of nadat de zwangerschap bekend was geworden.

Een respondent beschrijft de gevolgen van de reactie op haar zwangerschap, waarbij er geen mogelijkheid was om over de zwangerschap te spreken, en zij tegelijkertijd gevoelens van afkeuring en schaamte ervaarde vanuit haar gezin:

"En toen moest ik op mijn kamertje blijven. En er mocht niemand meer met me praten. En mijn oudste zusje zei van... Ik schaam me dood voor je. Ik wil nooit meer wat met je te maken hebben.

En nou, dus ik was echt helemaal eenzaam en alleen." [respondent 1279]

De schaamte als gevolg van de reactie uit hun omgeving werd door veel respondenten gevoeld. Een andere respondent deelt hierover:

"Als de ogen konden doden, dan was ik er niet meer. Mijn moeder had gewoon niks in te brengen. Dus binnen een week zat ik in [tehuis voor ongehuwde moeders]. Dan schamen ze zich al voor je. Want je mag niet in het gezin blijven." [respondent 1209]

Een respondent deelt dat zij sterk de schaamte voelde die haar omgeving, en specifiek haar moeder, ervaarde door haar zwangerschap:

"En ik voelde heus wel dat ik verschrikkelijk slecht was geweest. En ik voelde heus wel hoe mijn moeder zich kapot schaamde voor de jongste dochter dat die zwanger was. En wat dat wel niet betekende voor haar status in het dorp, want ze had een bepaalde status."
[respondent 1079]

Dit gevoel ging in eerste instantie gepaard met een gevoel van angst nadat deze respondent zelf ontdekte dat ze vijf en een halve maand zwanger was. Ze durfde het haar moeder niet te vertellen:

"Maar ik was doodbang. Ja, ik weet nog dat ik daar, dat zal ik nooit vergeten dat moment dat ik op die brug naar dat water heb staan staren. Dat ik dacht, zal ik springen of niet? Maar gelukkig niet gedaan. Toen ben ik naar een zus van mij gegaan, die uit huis was, waar ik het goed mee kon vinden. Die heb ik toen het verhaal verteld. En die nam mij mee naar mijn moeder."
[respondent 1079]

Dit gevoel was bij diezelfde respondent ook nog aanwezig tijdens en direct na de bevalling:

"Ik hoor nog wel het geluid van de schaar waarmee ik werd ingeknipt. En ik weet ook nog wel dat ik doodsbang was dat ze mij zo hadden dichtgenaaid... Dat ik nooit meer seks zou kunnen hebben. Want ik moest gestraft worden. Want ik was een heel slecht meisje. Dat had ik naderhand."
[respondent 1079]

Eenzaamheid als gevolg van de reacties op de zwangerschap is een andere emotie die door meerdere respondenten genoemd wordt:

"En dan... Het was zo eenzaam. Dan ging ik er maar... Dan was het een dagje in mijn eentje naar [stad]. En dan... Oh, dan weet ik niet. Maar toen had ik zo'n jurk gemaakt. Ik weet nog precies hoe het eruitziet. Ik voelde me ook... Het was... Ik was... Ja, dan ga je... Ben je zwanger?... En zonder dat het kind weet dat het kind niet gaat komen... - Ja, hoe doe je dat? - Ja, je maakt er wat van. En... Ja, het was ongelooflijk eenzaam." [respondent 1362]

De eenzaamheid werd ook gevoeld na de bevalling. Er werd heel weinig verteld of uitgelegd over het proces van de bevalling, zo deelt een respondent over haar ervaringen in de jaren '60:

"En aan mijn één hand had ik een infuus. En aan mijn andere hand werd ik vastgebonden. En op een gegeven moment werd ik wakker op een kamertje. Helemaal alleen. En er was niemand. Dus er werd ook niet verteld hoe of wat. Ook niet of het een jongetje of een meisje was. De enige aanspraak die ik had toen ik alleen op het kamertje lag... Ik moest natuurlijk dagen in de kraamkliniek blijven. Dat was vroeger zo. En dan kreeg ik alleen de nodige verzorging. Maar de verpleegsters mochten niet tegen me praten. Dus die fluisterden dan." [respondent 1297]

In alle verhalen komt naar voren dat de respondenten tijdens de zwangerschap naar familie elders, een opvanglocatie, of een tehuis voor ongehuwde moeders zijn gegaan of gebracht. In twee situaties, waarbij de respondent bij familie verbleef, moest zij voordat ze zou bevallen weer terugkeren naar het

eigen gezin. Zo vertelt een respondent die bij haar oom en tante moest verblijven hoe haar zwangerschap is verlopen en hoe eenzaam dat was:

> *"... Ben ik naar Duitsland gebracht naar een oom en tante die ongewild kinderloos waren ...En ik zat daar de hele dag alleen. Ik heb geen controles gehad. Geen maatschappelijk werk. Helemaal niks. En op een gegeven moment werd ik weer naar huis gehaald. Want, zei mijn moeder... Nee, ik werd naar huis gehaald. Want dat was tegen de tijd dat ik moest bevallen."* [respondent 1297]

Het gebrek aan openheid is ook terug te zien in het gebrek aan voorlichting en gesprekken over seks, seksualiteit, of seksuele voorlichting. Een respondent die in een tehuis voor ongehuwde moeders is verbleven is na de bevalling thuis gaan wonen en gaan werken. Ze vertelt over de tijd na haar bevalling het volgende:

> *"Ja, er werd gewoon niet over gepraat. En dat blijkt wel toen ik thuiskwam. Ja, dan vier maanden later had ik een recept van de pil meegekregen van de gynaecoloog. Dus je moest nog thuis je ziekenfondsboekje vragen. Want anders kon ik niks halen. Toen zei mijn moeder, ja maar je doet het nou toch zeker niet meer? Ja, nou dan houdt het maar weer op. Zo, dus zo. Die in die... Ja, in die setting. Ja, zo. Er werd gewoon niet over gepraat, er werd niks gevraagd."* [respondent 1209]

Ook nu zijn gevolgen zichtbaar van het gebrek aan openheid en de gevoelens die daarmee gepaard gaan. Het delen van hun verhaal is iets waar respondenten in meer of mindere mate mee worstelen. We zien bij vier respondenten dat zij weinig tot niets delen over hun verleden, maar dat zij in zekere mate de behoefte voelen om dit te kunnen. Een respondent vertelt:

> *"Totdat ik haar ontmoet heb, ging ik als kinderloze vrouw door het leven. Of ja, soms vertel ik het wel, soms wel of niet. Maar ook al had ik een kind, ik leefde niet met een kind. Dus ik heb haar niet opgevoed."* [respondent 1326]

Bij respondenten blijft de openheid die thuis ontbrak en het verzwijgen een rol spelen. Een respondent vertelt hoe zij dichtsloeg toen er naar haar verleden werd gevraagd door haar dochter, die iets op televisie had gezien over een meisje dat verkracht was:

> *"Ja, zei mijn man, dat is mama ook gebeurd. En ze zei, mama heeft nog een kindje? En toen zei mijn dochter, was even stil, en die zei van... Een man? Maar hoe heet die dan? Ik zei, [naam], je moet daar niet over praten. Niet over praten, want ik sloeg gelijk weer helemaal dicht. En mijn zoon die stond erbij, die zei, oh, ik ken die gozer toch niet. Dat was zijn reactie en er is daarna nooit meer over gesproken. Dus ze weten het. […] Maar ze mogen er niet over praten. Mijn dochter heeft af en toe nog eens de neiging, van, joh mam, heb je... Ik zei, [naam], niet over praten. Ik klap gelijk weer dicht. Ze staan me te dichtbij."* [respondent 1297]

Het er niet over kunnen praten, het zwijgen, blijft voor respondenten hun leven lang doorwerken. Op het moment dat er contact is komt dat weer boven. Een respondent deelt:

> *"En ik denk, oh, het komt allemaal zo. Die dingen. En dat blijft gewoon zeer doen. Dat blijft gewoon zeer doen. Levenslang is dat. En zij, ja... Het contact wat we hebben is gewoon leuk, hoor. Ja, het heeft wel heel lang geduurd. Met heel veel zetjes. Maar ja, die eerste jaren na de afstand [...] Toen werd er nooit over gesproken. Nooit. Ik moest weer... Ik kreeg een bloedtransfusie later. Ik moest maar weer gewoon gaan werken en... Ja, dat. En dan zwijg je, dan is er ook zo ver weggestopt. Dan denk je zelf ook veel minder aan. Tot jouw kinderen dan weer komen. Dan wordt... Ja, dat was heel moeilijk."* [respondent 1209]

De emoties die destijds werden ervaren werken nog steeds door, zoals in het vermogen anderen te vertrouwen. Dit speelt in persoonlijke relaties, in de verdere sociale omgeving, en in de ervaringen met instanties.

4.1.4 Thema: Vertrouwen en verwerking

Het vertrouwen van de respondenten in hun omgeving is op diverse wijzen geschaad en bemoeilijkt. In de interviews komt dit thema op drie manieren naar voren. Ten eerste in de door respondenten ervaren discrepantie tussen wat er op papier staat en de door hun ervaren werkelijkheid, ten tweede in de moeilijkheden in hun relaties met anderen en ten derde in het door hen ervaren belang van sociale steun.

Papieren versus ervaren werkelijkheid

Drie respondenten noemen het verschil wat beschreven is in hun dossiers en de door hen ervaren gebeurtenissen. Het kunnen inzien van de dossiers is voor hen daarom belangrijk. Wanneer een respondent haar dossier kan inzien zorgt de inhoud voor lastige gevoelens. Zo vertelt een respondent wat het met haar doet dat in de papieren nergens vermeld staat dat zij de moeder is:

> *"Maar omdat er formeel nergens staat dat ik formeel de moeder ben, kon ik ook geen geboorteakte opvragen. Want hij is gewist uit je systeem, zeg maar. Nergens. Alleen zeg maar in de papieren van de raad [...]. Daar heb ik wel moeite mee gehad, hoor. Dat dat op een of andere manier voelde, dat toch als een gewist worden uit mijn bestaan. Terwijl hij onderdeel is van mijn bestaan. Hij is een groot onderdeel van mijn bestaan. Nou ja, groot, ja. Is het jaren wel geweest. Nu wordt het minder om, maar na 46 jaar poging heb ik ook wel zoiets van alles wel een beetje klaar."* [respondent 1079]

Deze respondent heeft lange tijd tevergeefs haar best gedaan om toegang te krijgen tot haar dossier, wat voor frustratie en boosheid zorgde. Deze respondent vertelt:

> *"Nou, wat ik echt heel erg vind en echt achterlijk, ik vind echt… Ik heb pas een paar jaar geleden mijn dossier gekregen, hè. Ik weet niet eens meer langs welke weg of zo, maar dat het…[...] Ik kan er echt heel boos over worden dat ik nog steeds geen toegang heb, zeg maar, tot mijn gegevens. Ik ben een tijd druk geweest ook met de rapportages van [tehuis voor ongehuwde moeders] boven water te krijgen."* [respondent 1079]

Een andere respondent deelt wat het met haar doet hoe er over haar in het dossier wordt geschreven:

> *"Maar die nonnen stonden natuurlijk allemaal achter het glas. Als ik dan naderhand in het rapport lees hoe hun over mij schreven... 'Het was net of ze een lappenpop vast had of zo'. Zo zagen hun mij. Het was... […] Ja, degenen die daar werkten. En degenen die bij de ontmoeting waren. Van de kinderbescherming, denk ik."* [respondent 1209]

Daarnaast beschrijft deze respondent ook hoe ze heeft ervaren om samen met haar afgestane kind elkaars dossier te lezen. Het is moeilijk om te lezen hoe er over haar werd geschreven. Het riep gevoelens op over de instanties, maar ook gedachten aan haar eigen moeder:

> *"Ja, ik heb mijn dossier gelezen. Ik heb het dossier van het kindje gelezen. En, [naam afgestane kind] en ik hebben elkaars dossiers ook gelezen. Ik heb haar gewoon alles laten lezen. En ik van haar. Zijn mij en ik van haar. En dan springen ook tranen van in je ogen, als je dat leest. (..)*
> *Ja, zoals hun mij zagen... Ik denk, jullie hebben mij ook helemaal niet gezien. Hoe ik er was. Hoe ik altijd thuis was. Dat ik altijd thuis moest blijven om te werken. Hoe zorgzaam ik was. Voor alles en iedereen. En voor mijn moeder. Juist dacht ik aan mijn moeder. Maar ik wilde wel mijn kindje houden. En dus ja, daar heb ik ze heel erg kwalijk genomen. Al die instanties en ook, ik moest aan mijn moeder denken."* [respondent 1209]

Wat op papier staat heeft ook op andere manieren impact op een respondent. Zo vertelt een respondent dat zij bezig is met haar levenstestament. Dat haar dochter op papier niet officieel haar kind is, heeft gevolgen:

> *"Ik heb officieel geen dochter, ik heb officieel geen kleinkinderen, want als je afstand doet van je kind, heb je geen kind. Dus als ik iets wil regelen, dan zijn zij eigenlijk geen familie van je.*
> *Nee, zij zijn geen familie van mij. Maar dat is ook raar."* [respondent 1362]

Relaties

Bij respondenten komt naar voren dat het aangaan van relaties lastig kan zijn door een gebrek aan vertrouwen. Er is weinig vertrouwen in anderen, weinig zelfvertrouwen of het is moeilijk zich open te stellen naar anderen. Een respondent deelt dat zij geen vrienden durft te maken:

> *"Nee, ik heb weinig of geen vrienden. Ik heb wel heel veel kennissen, hè. Maar ik durf eigenlijk geen vrienden te maken. Bang dat, als ze weten wat mij is overkomen... dat ze me laten vallen. Dat ze, ja... Want er werd ook vroeger altijd gezegd, hè... bij die Hendrik Pierson-stichting of -vereniging, weet ik wat het is. Als je daar kwam en zei dat... dan moet je met niemand over praten. Want geen mens wil jou meer te vriend hebben. En geen man wil meer met jou trouwen. Dus dat was het verschrikkelijkste scenario wat je maar kan bedenken. Dus je houdt je mond dicht. En dat doe ik nu nog. Dat doe ik nu nog. Ja. Vooral niet erover praten. Want dat mocht niet. En nu, gelukkig, zijn we natuurlijk al weer wat verder."* [respondent 1297]

Een andere respondent vertelt over hoeveel moeite ze heeft om anderen te vertrouwen:

> *"Oh, ik heb geen vertrouwen in de mensheid. Nee. Ik zeg altijd, niemand is te vertrouwen. Ja, er is natuurlijk wel... […] Maar ik heb daar moeite mee, ja. Om iemand te vertrouwen."*
> [respondent 1209]

Een andere respondent legt uit dat haar kwetsbaarheid en gebrek aan zelfvertrouwen meespeelt in haar verdere leven.

> *"Maar ja, kwetsbaar ben ik heel lang geweest en eigenlijk nog wel. En dat is meer door mijn jeugd, dat ik een gebrek aan zelfvertrouwen heb en een basis onzekerheid heb, die altijd meespeelt in mijn leven."* [respondent 1239]

Dit kan volgens de respondent invloed hebben op keuzes die je maakt, zo ook om de juiste mensen om je heen te verzamelen die je konden, en kunnen, helpen.

Steun

We zien terug bij respondenten dat zij een manier zoeken om met hun verleden om te gaan. De impact die de afstand op het leven van respondenten heeft gehad is dan ook op verschillende manieren terug te zien. Voor alle respondenten is het levensbepalend geweest. Een respondent deelt hoe het haar leven kapot heeft gemaakt:

> *"Het heeft mijn leven kapot gemaakt, de gebeurtenis. Dat is het enige wat ik kan zeggen. Ik heb een ontzettend sterk karakter, ik ben heel positief ingesteld. En daardoor blijf ik op de been, zeg maar. En mijn kleinkinderen, en mijn kinderen. Dat is een heel leuk gegeven in je leven. Ja. Ik heb nooit een behoorlijke baan kunnen hebben. Nee, ik heb... Ja, 12 ambachten, 13 ongelukken. Dat is niet echt gelukkig. Nee, ik kan niet. Ik ben veel te snel. Ben ik afgeleid. Posttraumatische stressstoornis. Slapen doe ik haast niet, dat is verschrikkelijk."* [respondent 1297]

Een respondent vertelt dat het soms helpt om erover te praten, dat er elke keer weer een stukje verwerking plaatsvindt (inclusief het meedoen aan dit onderzoek):

> *"Dat is lang geleden, dus ja. Ja, dus het is wel, je blijft met dingen afsluiten bezig voor jezelf. Want ja, in zo'n periode, in zo'n korte periode gebeurt zo ontzettend veel. Dus ja, elke keer is er wel weer iets wat verwerkt wordt. Het is fijn om je hart te luchten. Ik ben ook een tijdje bij een psycholoog geweest. Daar had ik allemaal onverklaarbare ontstekingen, achteraf allemaal wel verklaarbaar. Maar dan praat je ook over dit soort dingen en hoe je leven is gelopen. Ja, dat is gewoon fijn, een beetje tegen een vreemde aan te kletsen."* [respondent 1209]

Alle respondenten hebben psychologische hulp gehad. Een respondent geeft aan dat voor haar de meeste steun kwam van lotgenoten. Zij vertelt:

> *"Nou, ik denk [eind jaren '90] of zo. Ik stortte dus helemaal in. En toen kwam ik bij een psycholoog terecht. En die vertelde me op een gegeven moment dat er een stichting afstandsmoeders was. Dus dat was voor mij een openbaring. Want ze hadden mij altijd gezegd dat ik de enigste slechte meisje was. En... Een stichting Nederlands Afstandsmoeders. Dus ik had contact met ze opgenomen. Ze hadden toen ergens in Brabant een meeting met allemaal andere afstandsmoeders. Daar ben ik naartoe gegaan. Nou, ik wist niet wat ik zag. Daar zaten ongeveer zestig vrouwen die allemaal hetzelfde mee hadden gemaakt als ik. Dus dat was een openbaring. Weet je, je hoefde maar een half woord te zeggen."* [respondent 1297]

Een andere respondent heeft mede door ervaringen voorafgaand aan de afstand meerdere therapieën gevolgd.

> *"Toen ik er weer uit kwam ben ik dus, ik heb steeds, ben ik therapieën gaan volgen. Dus ik had een psycholoog waar ik wekelijks, twee wekelijks gesprekken mee had om mij, om mijn psychisch weer een beetje alles op een rijtje te krijgen, wie ben ik en wat wil ik en hoe moet ik verder."* [respondent 1239]

4.1.5 Conclusies

Uit de vijf interviews komt naar voren dat respondenten de ervaring met afstand en adoptie hun hele leven lang bij zich dragen. Eén respondent heeft zelf gekozen om afstand te doen van haar kind, een andere respondent heeft de hele bevalling getwijfeld maar heeft er nu vrede mee, drie andere respondenten hebben ervaren dat de keuze is gemaakt door druk uit de omgeving. Vier respondenten ervaarden een beperkte zelfbeschikking in de keuze om het kind te houden en tijdens de bevalling. De vijfde respondent heeft juist zelfbeschikking ervaren in de keuzes rondom de afstand. Als er op een later moment contact is met het biologische kind dan wordt de bewegingsruimte, gecombineerd met een verlangen naar een relatie met hun biologische kind, beïnvloed door hun eigen emoties, die van hun kind en de band die het kind heeft met (en de loyaliteit die het kind voelt naar) de adoptieouders. Vier respondenten waren overgeleverd aan diverse vormen van geweld, hoewel dat niet altijd als geweld is ervaren. Voor drie respondenten speelden de gewelddadige ervaringen en het gebrek aan zelfbeschikking in een context met weinig openheid en een schaamtecultuur. Verschillende emoties speelden een rol, zoals gevoelens van eenzaamheid en angst. De ervaringen werken op verschillende manieren nog steeds door, zoals in het vermogen van respondenten om anderen te vertrouwen. Dit gaat om hun persoonlijke relaties, vertrouwen in de omgeving en hun ervaringen met instanties. Zij geven aan dat therapie en ondersteuning door lotgenoten helpend is (geweest).

4.2 Mannen van wie het kind is afgestaan

In totaal zijn vier mannen geïnterviewd van wie het kind is afgestaan. Voor één van deze respondenten speelde de afstand en/of adoptie zich af eind jaren ’60, voor twee respondenten in de jaren ’70, en voor één respondent begin jaren ’80. Drie respondenten waren altijd al op de hoogte van de afstand. Eén respondent was in de veronderstelling dat de zwangerschap was afgebroken. Eén respondent is nog steeds samen met de biologische moeder van het kind dat hij toentertijd met haar heeft afgestaan. Alle respondenten zijn alleen geïnterviewd.

Uit de analyse van de interviews komen drie hoofdthema’s met subthema’s (Tabel 4.2) die we hieronder bespreken. Elk thema illustreren we aan de hand van citaten.

Tabel 4.2

Thema’s en subthema’s mannen van wie een kind is afgestaan.

Thema’s	Subthema’s
Zeggenschap	Zelfverwijt
Onzichtbaarheid	Verzwijgen, papieren werkelijkheid, verwerking
Positie	Verlangens, loyaliteit

4.2.1 Thema: Zeggenschap

In de verhalen van mannen van wie het kind is afgestaan komt naar voren dat zij weinig tot geen zeggenschap hebben ervaren in de keuze om hun kind af te staan. In één geval was de respondent op de hoogte van de zwangerschap, maar in de veronderstelling dat deze afgebroken zou worden.

In de keuze rondom het doen van afstand valt het op dat respondenten vooral de rol van hun (toenmalige) schoonouders benoemen. Een respondent, die later getrouwd is met de vrouw met wie hij een kind heeft afgestaan, vertelt:

> *“In principe was ik nog in een schok. Zonder dus nagedacht te hebben over een eventuele oplossing. Want de oplossing werd al aangedragen, op het moment dat het probleem bekend werd. Ik heb denk ik, zo’n week later, een gesprek gehad met de ouders van [naam vrouw]. “Zijn er geen andere alternatieven?” En die waren er eigenlijk dus niet. Er was geen discussie over mogelijk. Dus de ouders van [naam vrouw], maar ook [naam vrouw] zelf, hadden toen al beslissing genomen, zo gaan we het dus doen. Want niemand mag het weten.”* [respondent 1267]

In de ervaring van deze respondent komt naar voren dat zijn schoonouders en zijn vriendin de beslissing al hadden genomen. Ook een andere respondent vertelt over de rol die de ouders van zijn toenmalige vriendin hadden in de keuze rondom afstand:

> *“Haar vader was arts, die was heel duidelijk in zijn mening gelijk, die zei, luister eens, dit gaan we oplossen, dat kind wordt geadopteerd en dan lossen we ze op die manier op. En geen sprake van dat jullie trouwen. En zo. Dus [naam toenmalige vriendin] maakte eigenlijk gewoon de studie af en dat is het. Nou, ik was echt overdonderd, maar goed, ja, ik was zo oud als ik, 19.”* [respondent 1102]

De reactie van de eigen ouders van de respondenten is vaak anders dan die van de schoonouders. Zo vertelt een respondent:

> *“Mijn vader begon te lachen, hij zei, ik denk je komt hier om geld te vragen, je hebt geld tekort. En mijn moeder zei, oh, zeg, nou word ik oma. Dus dat was een totaal andere reactie.”* [respondent 1102]

Ondanks deze reactie vond uiteindelijk ook zijn vader dat het beter was om het kind af te staan. Deze respondent deelt hoe de mening van zijn vader veranderde nadat hij langs was geweest bij de ouders van zijn (toenmalige) vriendin:

> *"En ik ken mijn vader als iemand die zich niet zomaar in de hoek laat drijven. En ik was heel erg verbaasd en onder de indruk toen hij terugkwam, ik weet niet eens met wie, maar goed, na het gesprek met die ouders, van, nee, ik had niks te vertellen. Het gaat niet gebeuren, ze willen dat het kind geadopteerd wordt en dat is het. En [naam] zei dat ze dat ook wou. Nou weet ik dus niet of dat zo is, ik ben er ook nooit echt achter gekomen. Maar [naam] ging wel met die vader mee in die zin dat ze zei van, ja, ik wil niet trouwen. Ik denk niet dat ze meteen afstand van het kereltje willen doen, maar ze wou in ieder geval niet trouwen."* [respondent 1102]

Een andere respondent vertelt hoe de reactie van zijn moeder verschilde van die van zijn schoonouders:

> *"We hebben dat samen aan mijn moeder verteld. En die reageerde dus anders dan de schoonouders. Ja, maar mijn moeder zei, oké, dan gaan we kijken wat we kunnen doen. We waren al drie jaar bij elkaar, dus het was ook niet zoiets van, een korte relatie. Uiteraard, we waren dus nog niet klaar met onze studie, maar oké, voor de rest. Had er dus iets anders gekund."* [respondent 1267]

Ook in dit geval hadden de ouders van de zwangere vriendin van de respondent een andere reactie. Dezelfde respondent vertelt dat schaamte hierin een grote rol heeft gespeeld:

> *"De huisarts heeft gezegd aan mij, misschien kun je jouw adoptie overwegen. En mijn vriendin heeft toen ingezien van, oké, dat is de oplossing. Dan is dat schaamte, want er was een heel erg schaamtegevoel. Ook richting haar ouders. Een teleurstelling van, oké. Dus toen heeft ze eigenlijk al besloten van, oké, ik ga voor adoptie. [...] Puur schaamte. Mijn schoonouders waren nogal conservatief. Zeker mijn schoonmoeder. Ze kwamen uit een welgestelde familie. En dit kon niet. Dat moet dus niet gebeuren eigenlijk."* [respondent 1267]

Bij één respondent waren zijn ouders niet op de hoogte van de zwangerschap en afstand. Hij vertelt over het moment dat hij het, een jaar later, aan zijn ouders vertelde:

> *"Mijn vader heeft bijvoorbeeld nooit een woord meer over gezegd. Mijn moeder kon iets beter met haar gevoel omgaan, maar ook niet echt goed. Maar ze hebben niet gereageerd na die keer, dat vertelde ik, ik was met [naam toenmalige vriendin] samen. Goed, dat had ik ook het idee, ja dat moet ik doen, ik wil het vertellen. Mijn moeder zei nog wel toen in dat gesprek, maar ik weet niet of dat over mij ging of over [naam toenmalige vriendin], wat moet ze zich alleen hier hebben gevoeld. Geen idee. Maar ik weet niet of ze mij bedoelde of [naam toenmalige vriendin]."* [respondent 1204]

Eén respondent was niet op de hoogte dat hij een kind had gekregen. Hij was in de veronderstelling dat de vrouw met wie hij een affaire had en van hem zwanger was geworden een abortus zou laten plegen. Pas tientallen jaren later kwam hij erachter dat de vrouw toch bevallen was van hun kind en hier afstand van had gedaan. Ook hij heeft op deze manier geen zeggenschap gehad in de keuze rondom het doen van afstand, en beschrijft dit als volgt:

> *"Maar, ik heb dat ook altijd gehoord, ik voel me gewoon genaaid. En dat is het beste gevoel dat je erbij kunt hebben, als je zegt ik zou niet weten hoe ik me daarbij zou voelen. Probeer je maar in te verplaatsen in het gevoel dat je besodemieterd bent. Maar dan echt tot op de bot, tot op de kern van je ziel. Dat is iets waar je zelf aan bijgedragen hebt. Maar niet trots hoef je te zijn, ben ik ook niet. Maar, vervolgens maak je daar een afspraak over en daarmee word je besodemieterd."* [respondent 1215]

Het gebrek aan zeggenschap dat respondenten ervaarden komt in sommige gevallen ook duidelijk naar voren in hoe er over de keuze om afstand te doen werd geschreven in de dossiers, die zij soms hebben kunnen inzien.

> *"Want oké, het proces is heel simpel. Je hebt dus zes maanden bedenktijd. Dan gaat de adoptie pas in. Ik ben niet betrokken geweest bij de toestemming van het laatste stuk. [naam vrouw] is dus alleen met de moeder naar de firma geweest. En die heeft dus inderdaad toestemming gegeven... (…). Dus dat er in de documenten stond van 'Oké, de relatie houdt waarschijnlijk toch niet stand, dus... [naam respondent] heeft hier geen zeggenschap in of is niet belangrijk in dat stuk."* [respondent 1267]

Gebrek aan zeggenschap wordt door respondenten vaak ook nu nog ervaren. Zo vertelt een respondent:

> *"Als afstandsvader heb je eigenlijk geen recht. En je bent geen afstandsvader, want ik heb geen afstand gedaan, ik heb niks getekend. Dus ik heb helemaal geen recht. En dat vind ik wel moeilijk af en toe."* [respondent 1267]

Dit heeft ook gevolgen voor het opnemen van zijn kind in het testament van de respondent:

> *"Het is raar dat ze tegen mij niet verteld hebben, je moet je kind erkennen, want dan heb je dus überhaupt geen rechten meer. Ik ga het nooit voor elkaar krijgen om [naam kind], hetzelfde recht te geven als mijn eigen kinderen. Straks het testament ofzo, dus dan moet ik dus, ik mag wel geld geven, maar ik mag het niet iedereen geven."* [respondent 1267]

Zelfverwijt

Zelfverwijt komt naar voren waar een gebrek is aan zeggenschap. Een respondent beschrijft dit gevoel toen hij zich toen niet heeft uitgesproken noch zijn emoties heeft getoond:

> *"Maar eigenlijk heb ik toen alles laten gebeuren. Ik ben er niet tegen in gegaan. Ik ben niet boos geworden tegen die vader en zeggen van... Godverdomme, het is ons leven, niet jouw leven. Dat had ik kunnen zeggen. Maar ik heb me laten overdonderen, ik heb dat geaccepteerd. Ja, je kunt zeggen, die man was heel dominant, dat was hij ook inderdaad. Maar dan toch. Ja, dat is... Nou, frustratie, dat is misschien een groot woord, maar dat is wel iets waar ik mee zit. Ik denk, ja, verdomme, ik had toen anders moeten reageren."* [respondent 1102]

Een andere respondent vertelt hoe hij er pas jaren later achter is gekomen dat hij een dochter heeft die is afgestaan en hoe hij hier nu op terugkijkt. Hij had het anders gewild, als hij destijds had geweten dat de zwangerschap niet was afgebroken:

> *"Als ik toen geweten zou hebben hoe harteloos de biologische moeder het kind op de wereld geworpen heeft. En ik zeg dat met opzet zoals ik het zeg... ...als wij dat toen geweten hadden, (..) dan had [naam biologische dochter] gewoon op een andere, welkome, hartelijke manier opgevangen geweest in onze situatie, in ons gezin. En dan denken we, ja, nogmaals... ...niks ten nadele over haar adoptiegezin waar ze opgegroeid is. Ik kan daar geen kwaad woord over zeggen, al zou ik het verzinnen. Ik kan het niet bedenken. (…) Maar het is best shocking als je dat dan leest uit zo'n verslag, uit zo'n dossier hoe daar de biologische moeder mee omgegaan is. Gewoon harteloos."* [respondent 1215]

4.2.2 Thema: Onzichtbaarheid

Onzichtbaarheid speelt zowel vroeger als nu in het leven van respondenten. Ten tijde van de afstand is dit terug te zien in geheimhouding rondom de zwangerschap en geboorte, en later in het leven van respondenten in het gebrek aan steun. Daarnaast zien we terug dat de focus vaak lag en ligt bij de biologische moeder van het kind dat is afgestaan.

Verzwijgen

Door verzwijgen en geheimhouding in de omgeving van respondenten, hebben de respondenten die op de hoogte waren van de zwangerschap en geboorte hier destijds niet over kunnen praten.

Een respondent vertelt hoe de zwangerschap van zijn vriendin geheim moest blijven:

> *"Het is wel bizar, dat zij dan ook in die kliniek ging voor maanden. Ja, maanden, het moest geheim blijven. Er werd een verhaal verzonnen van, oké, ze ging dus vakantiewerk doen, ergens in het westen van het land."* [respondent 1267]

Een andere respondent vertelt wat het met hem deed dat er dat er niet over de zwangerschap en afstand gepraat kon worden:

> *"Ik had het heel veel weggestopt. Mijn ouders wisten het bijvoorbeeld niet. Ik was toen het gebeurde nog geen twintig. Mijn vriendin was even oud ongeveer. En ja, ik kwam uit een gezin waar gewoon niet gepraat werd. Er werd niet over problemen gepraat. Dus toen dit gebeurde was ik ook compleet in paniek."* [respondent 1204]

Daarnaast komt het er niet over mogen praten naar voren wat achteraf voor frustraties en verwijt zorgt:

> *"Ik mocht er niet over praten. Ja, jij wist dan beter. Ja, nou ja, weet je, het enige wat ik mezelf echt verwijt is dat ik toentertijd dit geaccepteerd heb. Waar ik mijn grootste frustraties van, ik ben eigenlijk overbluft en dat heb ik toegelaten. Ik bedoel, ik had eigenlijk meer mee op moeten spelen, van godverdomme, dat gaat niet gebeuren. Het is ook mijn kind, weet je wel."* [respondent 1102]

Respondenten delen hoe zij later in hun leven soms nog steeds last hebben (gehad) van de geheimhouding. Zo deelt een respondent welke invloed het hebben van een geheim op hem en zijn relatie had:

> *"En dat was vaak heel leuk en heel gezellig. Sporten, naar de voetbalclub. Lachen. [naam] was ook een leuke meid. Maar ik deed het formeel. Dus die hele periode van mijn twintig tot mijn achtentwintigste is stilte of zo. Niet erover praten. Ook mijn relatie heb ik daardoor verbroken. Om... Ja, achteraf. We waren zo kansloos. De kansloosheid is ook het grote geheim. Ja, je hebt natuurlijk een relatie met een ontzettend groot geheim. En dat gaf me ook wel rust om dat te zien. Want anders blijf je jezelf alleen maar kwalijk nemen. Schuldgevoel. Wat al bij ons in de familie toch wel een thema was."* [respondent 1204]

Dat niemand het mocht weten, betekende ook dat respondenten het er niet met hun directe omgeving over konden hebben. Hierover vertelt een respondent:

> *"Want [naam echtgenote] zegt, maar waarom heb je het dan niet tegen je vrienden verteld? Ik zeg, ja, dat is inderdaad. Maar dan was de situatie heel anders. (…). Niemand mocht het weten. Dus er was dus ook niks om te delen. En dat is dus ook wat er nooit gebeurd is. En ik weet ook niet of dat standaard is, maar je zou zeggen, er zou een val op kunnen zijn vanuit bijvoorbeeld de film. Of de huisarts, van oké, het is nou wat je meemaakt. Er zou dus toch wel iets van begeleiding bij passen. In deze tijd zouden we dus daar anders mee omgaan. Want het is dus voor mij, maar zeker voor [naam vrouw], toch wel een hele ervaring geweest."* [respondent 1267]

Het verzwijgen en er niet over (kunnen) praten maakte dat respondenten de afstand wegstopten en afleiding zochten om er niet mee bezig te hoeven zijn. Hierover vertelt een respondent:

> *"En ik heb daar heel goed weg kunnen stoppen, constant. Ja, zo proberen niet aan te denken, proberen weg te stoppen. Ik kan daar nou toch niks meer aan doen."* [respondent 1102]

Een andere respondent vertelt dat hij, om er 'weg' van te zijn veel is gaan sporten:

"Maar het was natuurlijk nog steeds een soort paniek, stilte, zwijgen. Waarvan ik nu achteraf dat kan benoemen, maar toen zat ik er middenin. Dus het was voornamelijk wegwezen, nou dan ga ik maar weer sporten. En niet eens dat ik dat besefte, maar ik sportte gewoon. Ik ging voetballen, tafeltennissen." [respondent 1204]

Papieren werkelijkheid

De onzichtbaarheid komt ook naar voren in het niet opgenomen zijn in het dossier. Dit is tekenend voor de rol die respondenten hadden in de keuze en proces rondom de afstand en hoe er destijds over hen gedacht werd. Een respondent deelt:

"En dan zit je het er echt allemaal te bestuderen en denk je, ja maar verrek, heel erg raar. Ze praatten nooit over mij, ze weet helemaal niet wie ik ben. Ze weet alleen dat ik een sportieve jongeman was, (…) Ja, en dan houdt het op. Dat is het enige wat bij jou in al de documenten staat. Ja, dat is raar. En misschien nog wat, ik denk, hè, als ze mijn naam en toenaam en wat dan ook hadden genoemd, dat had misschien anders geweest. Ja. Dat weet ik niet." [respondent 1102]

De respondent vertelt hoe het voor hem is dat er in de papieren over hem wordt gesproken als 'verwekker':

"Ze hebben het daar in die papieren over de verwekker. Niet de biologische vader [...]. Ook niet de naam, nee, de verwekker. En dat is bij alles wat ik daar lees. En er wordt eigenlijk alleen maar over de moeder gepraat, en de verwekker komt zeer sporadisch even ter sprake als het eigenlijk in het verhaal niet anders kan. En dat heeft me enorm gestoord." [respondent 1102]

De respondent die niet op de hoogte was dat de zwangerschap niet was afgebroken was ook niet bij naam in het dossier van zijn dochter opgenomen. In het dossier was alleen vermeld dat hij niet op de hoogte was. Dit werd hem medegedeeld op het moment dat hij door een vrouw van Fiom werd gebeld omdat het afgestane kind contact met hem zocht. Hij deelt zijn verbazing over het feit dat er in het dossier staat dat hij als vader niet op de hoogte was gesteld:

"Toen was die mevrouw ook zo reëel en eerlijk om te zeggen van nou dat klopt. Ik zeg hoezo dat klopt? Nou dat staat ook in het dossier. U weet van niks. Nee, ik weet van niks. Dus dit is het verhaal. Ja. En ik kon dus gewoon het verhaal geven zoals het ook in het dossier stond. Nou goed, dan is het gelukkig één en één is twee. En dan hoef je ook geen verhaal meer te hebben over welles nietes." [respondent 1215].

Verwerking

Onzichtbaarheid is ook terug te zien in de manier waarop respondenten omgaan met het verleden en de steun die ze hier al dan niet bij ontvangen. Het valt op dat bij alle respondenten er een moment was waarop een verwerkingsproces in gang werd gezet, of dat ze klaar waren om iets met hun ervaringen te doen zoals contact zoeken met hun kind. Dit moment was verschillend per respondent.

Een respondent deelt dat hij pas veel later het besluit nam om contact op te gaan zoeken met zijn dochter:

"Weet je, ik lig er niet meer wakker van, maar ik heb er wel wakker van gelegen, ja. En op een gegeven moment, ja. Wel heel ver verder door, denk ik. In 2000 zoveel, volgens mij." [respondent 1102]

Op dat moment kon hij, met hulp van de biologische moeder, stappen zetten om uit te zoeken hoe het met zijn dochter ging. Bij een andere respondent was dit het moment waarop hij hoorde dat hij een kind had. Voor één respondent duurde het lang voordat hij kon erkennen dat er iets speelde:

"Dat was ook een proces van zes, zeven, acht jaar of zo. En dat heb je ook echt wel nodig. Tenminste, ik had dat nodig (...) dat was ook een proces bij mezelf om dat te erkennen, te onderkennen" [respondent 1204]

Deze respondent vertelt dat hij wel blij was dat uiteindelijk *"het naar boven barstte"* en hij ermee aan de slag is gegaan om het te verwerken. In het gezin waarin hij opgroeide werd nergens over gesproken. Hij zocht professionele hulp en vertelt dat toen hij hulp zocht in de jaren '80 ze niks voor hem konden betekenen:

> *"Maar ook wel pijnlijk, want de eerste psychiater die ik daar sprak, zei, ja, voor jou kunnen we niks doen, stuur je vriendin maar. Stuur je vriendin maar. Waarmee hij [naam biologische moeder kind] bedoelde, denk ik. [...] Maar dat was de eerste reactie, ja, voor u kunnen we niets doen. Formeel heeft u geen recht. Formeel heb ik geen recht. Oke, het zal wel hoor. Dus het maakt mij, het heeft mij ook wel boos gemaakt. Het was wel pijnlijk, en dan krijg je ook nog door dat ze niks voor je kunnen doen."* [respondent 1204]

In dit citaat is te lezen dat er anders werd gekeken naar mannen van wie het kind is afgestaan en de impact die dit mogelijk op hen had, dan op vrouwen van wie het kind is afgestaan. Dezelfde respondent ervaarde dit later ook in een praatgroep met anderen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie.

> *"Ja, ik weet het niet meer precies. Het had iets te maken met... Er schijnt... een driehoek te bestaan. Afstandsouders, afstandskinderen. En nog iets. En toen zei ik, ja, misschien moeten mannen daar ook een rol in krijgen. Nou, die vrouw ging er met gestrekt benen in. Hoezo mannen? Snap je dat soort? -Ja. Hoezo mannen? Zo'n haat. Toen zag ik, denk ik, ja... Maar dat is het thema, dat je niet bestaat."* [respondent 1204]

Een andere respondent ziet zijn eigen proces ook als iets dat anders is en voor de moeder nog heftiger zou zijn. Dat verschil maakt deze respondent ook voor zichzelf en hij vergelijkt zijn ervaring met die van een moeder:

> *"Ik kan me voorstellen dat de impact voor een moeder anders is en veel heftiger. Zeker als ik weet hoe het met mij is, dan denk ik, nou, dit is best heftiger geweest."* [respondent 1102]

Dat het verwerken anders is voor de vader wordt ook duidelijk door de ervaring van een respondent die in de periode van afstand doen nog niet kon beginnen met verwerken. Toen was hij aan het zorgen voor de moeder van zijn kind:

> *"En als ik daar terugkijk, dan denk ik, ja het was ook heel erg kort. Twee maanden is kort. Twee maanden moet je dat dus helemaal verwerken. Terwijl het dus veel langer duurt om dat te verwerken. En voor [naam vrouw] was het dus eigenlijk al begonnen. Dus ik ben meer in de zorgmodus voor [naam vrouw] gesprongen. Dus dat dan überhaupt ergens anders over gedacht te hebben."* [respondent 1267]

Ook ervaart een respondent dat hij door de biologische moeder en door instanties over het hoofd werd gezien. Dit heeft invloed op hoe hij is betrokken bij het contact met zijn kind. De biologische moeder had al jaren geleden een brief ontvangen van hun kind, maar die had zij weggegooid. Hij is als biologische vader toen niet op de hoogte gebracht dat er contact was gezocht door hun kind. Ook hierin is de onzichtbaarheid van mannen die een kind hebben afgestaan terug te zien en ook de kans om dingen te verwerken:

> *"En dus is er wel contact gezocht naar [naam vrouw]. Toen dat niet lukte, is er nog een keer contact gezocht naar [naam kind]. Maar dat waren natuurlijk de kinderen, nooit naar mij. En dat had gekund. Dus in het hele proces is ook nooit gevraagd of ik toestemming zou geven op dat ze de kind contact hebben. Want toen kon dat nog. Dus [naam vrouw] heeft duidelijk aangegeven, ik wil geen contact. Maar mij is die vraag nooit gesteld. Dus in het hele proces is dus het vaderschap helemaal niet belangrijk geweest. Wat dus nu wel iets veranderd is, maar dus 40 jaar geleden was dat geen discussiepunt."* [respondent 1267]

Respondenten hebben allemaal op een andere manier een vorm van onzichtbaarheid ervaren in het proces van afstand doen. Die onzichtbaarheid en het verzwijgen komt bewust of onbewust terug in de positie die zij innemen ten opzichte van de afstand en het contact met hun kind.

4.2.3 Thema: Positie

Respondenten zijn gedurende hun leven bezig met hoe het met hun kind gaat en welke rol zij al dan niet willen en kunnen innemen in het leven van hun kind (in het geval zij op de hoogte zijn van de afstand). Hun positie als biologische vader is lang onzichtbaar (geweest). Er ontstaat zo een houding waar zij een balans zoeken en ook vinden tussen eigen verlangens en wensen van hun kind.

Verlangens

De afstand en het feit dat zij een kind hebben houdt respondenten bezig. Zij benoemen dat sommige plaatsnamen of cijfers hen herinneren aan (de geboorte) van hun kind. Twee respondenten hebben geprobeerd om in contact te komen met hun kind maar dat is hen niet gelukt. Ze delen verschillende momenten waarop ze extra bezig zijn met hun kind. Zo vertelt een respondent:

> *"Ja, ik ben er altijd wel een beetje mee bezig. Bijvoorbeeld als iemand mij vraagt hoeveel kinderen heb je. Dat zal voor mij nooit een normale vraag zijn. Ik denk, ja, wat antwoord ik hier op?"* [respondent 1204]

Over de vragen waarmee sommige respondenten zitten en het verlangen naar te weten hoe hun kind eruitziet of hoe het met hen gaat vertelt een respondent:

> *"Het enige wat ik heel belangrijk vond […]'hoe zit ze erbij?' Ik bedoel, heeft ze het goed? Dat was het enige wat ik belangrijk vond."* [respondent 1102]

Begrip voor loyaliteit

Respondenten zijn bezig met de rol die zij al dan niet in (kunnen) nemen in het leven van hun kind, wanneer zij contact hebben met het kind. Een respondent vertelt hoe hij rekening houdt met de wensen van zijn biologische dochter in het vormgeven van het contact tussen hen:

> *"En [naam biologische dochter] bepaalt het tempo. Wanneer ik zou willen zeggen, nou ik wil dat jij bij onze familie hoort en dat jij bij onze kinderen hoort, en dat wij zoveel mogelijk samen moeten doen en dat de kleinkinderen, dat ik nu in plaats van vier, dat ik ineens zeven kleinkinderen heb enzovoort, bla bla bla. Nee. En dan krijg ik dan ook reacties van sommige mensen, ja maar, ze horen er nu toch ook bij en dan mag jij toch ook wel vragen om. Nee. Daar ben ik heel straight in. [naam biologische dochter] bepaalt het tempo en als zij zegt van nou de kinderen die hebben daar geen behoefte aan, of wanneer het toevallig zo uitkomt, en dat hebben we dan ook zo afgesproken."* [respondent 1215]

Deze respondent houdt rekening met de loyaliteit naar de adoptieouders toe. Hij weegt dit mee in het bepalen van zijn eigen rol en positie in het leven van het kind, en vertelt:

> *"Ik verwacht dat er een hele grote loyaliteit is van [naam biologische dochter] en haar gezin ten opzichte van haar moeder en niet alleen, meer dan loyaliteit. Loyaliteit tussen haar moeder en hun oma en ja, op het moment dat ik daarbij kom, kan het op z'n minste het gevoel geven dat ik in de plaats kom van... En ik kan me voorstellen hoe ouder dat mensen zijn, des te meer dat ze dat kunnen loslaten. Dat ze dat meer kunnen scheiden, maar zelfs dat kan niet iedereen scheiden."* [respondent 1215]

Een andere respondent vertelt over het gewenste contact met zijn dochter, waarbij hij duidelijk maakt dat hij niet de plaats van haar vader wil innemen:

> *"Ik bedoel, ik wil niet de plaats van je vader in nemen, maar ik wil je heel graag spreken. Ik wil gewoon mijn kant van het verhaal laten horen."* [respondent 1102]

4.2.4 Conclusies

Uit de interviews komt naar voren dat respondenten een gebrek aan zeggenschap hebben ervaren rondom de keuze voor het doen van afstand. Hierbij speelden in meerdere gevallen de ouders van de vrouw die afstand deed een grote rol. Wat opvalt is dat de reactie van de ouders van respondenten vaak milder was. Het gebrek aan zeggenschap in de keuze rondom het doen van afstand uit zich in sommige gevallen later in zelfverwijt. Daarnaast zijn respondenten tijdens en na de afstand op verschillende manieren onzichtbaar (geweest). Zij zijn bijvoorbeeld niet of nauwelijks opgenomen in het dossier, of er wordt over hen gesproken als 'verwekker'. Het er niet over kunnen praten is moeilijk voor respondenten. Ook delen respondenten dat het hen bezighoudt hoe het met hun kind gaat, of dat ze vaak worden herinnerd aan hun kind. De respondenten zijn bezig met de positie die zij in (kunnen) nemen in het leven van hun kind.

4.3 Mensen die als kind zijn afgestaan

De onderzoekers hebben met vijf respondenten gesproken die als kind zijn afgestaan en hierna of in een pleeggezin zijn terecht gekomen en later geadopteerd, of zijn opgegroeid in instelling en later in een pleeggezin terecht gekomen. Uit de analyse van de interviews komen vier hoofdthema's met een aantal sub thema's (Tabel 4.3) die we hier bespreken. Elk thema illustreren we aan de hand van citaten.

Tabel 4.3

Thema's en subthema's mensen die als kind zijn afgestaan

Thema's	Subthema's
Welbevinden	Gevoelswereld, mentaal welzijn, openheid over afstand
Veiligheid	Seksueel misbruik, psychisch en fysiek geweld
Verlangen naar kennis over afkomst	Persoonlijke beweegredenen
Relaties en contact	Loyaliteit adoptieouders, contact biologische familie, wantrouwen instanties

4.3.1 Thema: Welbevinden

We zien bij de vijf respondenten dat de afstand en/of adoptie een grote rol heeft gespeeld in hun jeugd, en later in het leven. Het thema welbevinden is voortgekomen uit de ervaringen die laten zien welke impact de afstand en/of adoptie al dan niet heeft gehad op hoe respondenten mentaal, sociaal en fysiek in het leven staan. De ervaringen van respondenten omvatten gevoelens van eenzaamheid, zich niet begrepen voelen, het gevoel niet welkom te zijn, weggestopt zijn, je anders voelen, boosheid en het gevoel dankbaar te moeten zijn. Niet bij alle respondenten speelden deze gevoelens in even grote mate. Respondenten ervaarden deze gevoelens als kind, maar in sommige gevallen spelen deze ook nu nog in het dagelijks leven. De interviews laten zien dat openheid over afstand en adoptie invloed heeft op iemands welbevinden.

Gevoelswereld

Bij de respondenten zien we terug dat de afstand en/of adoptie invloed heeft gehad op hoe respondenten zich voelen gedurende hun leven en hoe ze naar zichzelf kijken. In de meeste gevallen was de afstand en/of adoptie al van kinds af aan onderdeel van hun leven. Een respondent vertelt hierover:

> *"Ja, het was wel altijd aanwezig. Ja. Ja, ik ben er altijd wel van bewust geweest. Volgens mij. Echt, gewoon van jongs af aan. Ik wilde ook altijd wel weten hoe het zat, zeg maar."* [respondent 1116]

Voor deze respondent ging dit als kind niet met (heftige) emoties gepaard. Voor andere respondenten was dit anders. Zo vertelt een respondent, die op haar twaalfde te horen kreeg dat haar ouders niet haar biologische ouders waren, hoe zij zich 'weggestuurd' voelde:

''Nou, dan word je dus voortdurend weggestuurd. En dat zit denk ik toch wel in mijn systeem. Je wordt voortdurend weggestuurd. Dat is met dit kind wat niet echt welkom was, wel gebeurd. Ja, eigenlijk vanaf het moment dat je dat te horen kreeg, met je twaalfde.'' [respondent 1208]

Het gevoel van eenzaamheid en 'alleen op de wereld zijn' beschrijft een respondent die als kind is afgestaan en tot zijn elfde jaar in een instelling is opgegroeid als volgt:

"Alleen op de wereld. Maar daar kan ik dus niet tegen. Want ook dat, met Kruimeltje, Alleen op de wereld, Ciske de Rat, Heidi. Het zijn wel allemaal personages waar ik mij in kan vinden. Maar bij hen loopt het altijd goed af. Zij hebben altijd familie waarbij ze terecht kunnen komen, weet je wel, waar het goed gaat. Dat is bij mij niet. Dat is er bij mij niet. En dat is ook wel de eenzaamheid die je hebt. Je kunt nergens op terugvallen." [respondent 1047]

In sommige gevallen voelden kinderen zich altijd al anders of waren ze eenzaam, en leggen ze (pas) nu een link tussen dit gevoel en hun adoptie. Een respondent benoemt eenzaamheid wanneer ze vertelt hoe het voor haar was om te horen dat ze als kind was afgestaan:

"Ik denk dat ik altijd in mijn lijf iets heb gehad, een soort weten. Dat denk ik, en ook een soort eenzaamheid" [respondent 1083]

In dit citaat komt naar voren dat de afstand van kinds af aan speelde in het leven van deze respondent. Twee respondenten ervaren gevoelens van boosheid richting hun biologische ouders, dat zij niet voor hun eigen kinderen hebben gezorgd. Het gevoel dankbaar te moeten zijn richting hun pleeg- of adoptieouders wordt door twee respondenten benoemd:

"Aan de ene kant was ik altijd heel dankbaar. En dat ik best wel in een fijn gezin opgegroeid ben. Maar misschien was het ook wel een soort gevoel van, je moet eigenlijk ook wel dankbaar zijn. Want deze kans krijgt niet iedereen'' [respondent 1116]

Een andere respondent vertelt wat het woord dankbaarheid nu met haar doet:

"Ik moest dankbaar wezen. Dat relateert eraan dat ik het woord dankbaar niet horen kan. En als iemand zegt, ach ik ben zo dankbaar dat je dit voor me doet, ik zeg, wil ik niet. Ik wil dat je blij bent dat ik dit voor je doe. Het woord blij, niet dankbaar, dat klinkt zo zwaar. Dat vind ik echt veel te zwaar voor iedereen. Je moet dankbaar wezen. Bah!" [respondent 1208]

Mentaal welzijn

Drie respondenten geven aan (soms) last te hebben van mentale klachten, zoals angsten. Een respondent deelt dat zij bang is in het donker, en koppelt dit aan haar babytijd:

"Ik ben doodsbang, twee angsten heb ik overgehouden. Voor het donker. Het donker buiten. Ik kan autorijden en verkeer maakt geen bal uit. Maar ik moet het donker niet zien. Die baby heeft natuurlijk veel in het donker gelegen. Denk ik. Dat moet wel, want je bent verwaarloosd. En verwaarloosde kinderen liggen alleen in de kou en in het donker. Dat kan niet anders." [respondent 1208]

Een andere respondent vertelt over de stress die zij als kind ervaarde, en nog steeds ervaart:

"Maar ik heb altijd stress gehad. Echt altijd. En dat heb ik eigenlijk nog wel. Een soort stress in je lijf waar je niet echt vanaf komt. Maar als kind weet je niet beter." [respondent 1083]

Twee respondenten geven aan dat zij weinig negatieve gevolgen hebben ondervonden als gevolg van de afstand en adoptie. Het is voor deze respondenten wel een belangrijk thema in hun leven. Beiden zijn bezig (geweest) met reflecteren op hoe afstand en adoptie een rol heeft gespeeld in hun leven.
Een respondent die is opgegroeid in een adoptiegezin deelt hierover:

"Ik denk ook wel dat ik in dat huis ook wel een goede verzorging heb gehad. Ik weet inmiddels heel wat van hechting af zeg maar beroepsmatig. Ik ben volgens mij gewoon veilig gehecht. Dus ja, dat moet haast wel. Mijn moeder zou ook best wel behoorlijk gestresst zijn geweest. Dus ja, prenatale stress kan natuurlijk ook heel veel doen in hechting en in ontwikkeling. Maar ja, voor zover ik dat kan concluderen, heb ik geen nadelige gevolgen van ondervonden." [respondent 1116]

Deze respondent geeft aan later in het leven, bij de start van een nieuwe baan, psychologische hulp te hebben gezocht:

"Dus toen heb ik ook een aantal sessies bij de psycholoog gedaan. Dus ook EMDR gekregen. Toen merkte ik eigenlijk pas hoe fijn het is om ook gewoon dingen te kunnen bespreken. Als je ook zo'n spiegel volgehouden krijgt van iemand die er verstand van heeft. Om ook dingen over jezelf te gaan begrijpen en te kunnen duiden. En later is dat toen wel verdiept." [respondent 1116]

Openheid over afstand

In de ervaring van respondenten komt openheid over de afstand naar voren als iets dat belangrijk voor hen is. Hoe, wanneer en wat respondenten te horen kregen over de afstand en/of adoptie verschilt, en daarmee ook de gevoelens die respondenten hierover hebben. Zo vertelt een respondent wat het met haar deed toen zij op haar veertiende jaar tijdens een ruzie te horen kreeg dat haar ouders pleegouders waren:

"Ik wist niet eens dat ik een pleegkind was. En toen was ik een keertje stout en toen kreeg ik op mijn donder. En toen riep mijn moeder, en dat bedoelde ze helemaal niet ongelukkig, maar het kwam ongelukkig over, en je bent niet eens mijn eigen kind. En toen stortte mijn wereld in. Want toen was ik opeens eigenlijk mijn ouders kwijt." [respondent 1208]

Een andere respondent heeft zijn hele leven geweten dat hij geadopteerd is en deelt hoe dit altijd normaal voor hem geweest is:

"Want ik denk dat ik nu met enige afstand, nu inmiddels mijn eigen emoties kan observeren en analyseren. Observeren is misschien een beter woord. Dus dit is allemaal niet dramatisch voor mij geweest. Ik denk ook dat, nee, ik heb mijn adoptieouders, of mijn ouders, altijd als mijn ouders gezien. Ik heb ook altijd geweten dat ik geadopteerd ben, en ik denk dat dat besef, dat ik weet, ongeveer rond een jaar of zes, dat ik dat ook snapte, ongeveer wat dat betekende. Ja, dat is altijd voor mij normaal geweest. En het heeft, ja, in de omgeving waar ik ben opgegroeid, het heeft nooit tot enige vragen geleid. Het heeft nooit tot enige spanningen [geleid]. Ik denk dat ik vrij snel, ja, gewoon, nee, dat ik ook gewoon deel van dat gezin was.'' [respondent 1258]

4.3.2 Thema: Veiligheid

Respondenten beschrijven onveilige situaties die zij zelf hebben ervaren tijdens het opgroeien, of onveiligheid die de biologische ouder(s) heeft meegemaakt waaruit zij zelf zijn geboren. Twee respondenten groeiden op in omgevingen waarin zij seksueel misbruikt werden en fysiek en psychisch geweld meemaakte. Eén (andere) respondent maakte in haar adoptiegezin psychisch geweld mee en op latere leeftijd psychisch geweld door haar biologische moeder.

Seksueel misbruik en seksueel geweld

Twee respondenten deelden hun ervaringen met seksueel misbruik. Een respondent die tot zijn elfde jaar in een instelling gewoond heeft en hier seksueel misbruikt is, vertelt:

"Kijk ik werd 's nachts gewoon uit bed gehaald. En dan moest ik met een zuster gaan douchen. En dan ben je 5 jaar. En dan moet je die zuster afdrogen of tussen haar benen gaan liggen. Ja dat. En je weet als kind zijnde dat dat fout is. En ook als ze jou dan weer terugbracht naar de slaapzaal. Dan denk ik. Het is ons geheim. Dat wordt aan niemand verteld. En dat was niet één zuster. Maar er waren meerdere zusters. En ook de oudere meiden in dat kinderhuis die daar zaten." [respondent 1047]

Een andere respondent werd in het pleeggezin waarin zij opgroeide misbruikt door haar pleegvader. Zij vertelt hierover:

> *"En toen begreep ik ook waarom mijn pleegvader iedere ochtend mij in de keuken staande hield voordat ik naar school kon, omdat hij met zijn handen in mijn behaatje ging. En dat liet ik dan maar toe, want des te eerder kon ik naar school. Of als ik 's nachts op bed lag en mijn moeder was er nog niet, die was dan nog op visite bij haar zus, dan pakte die mijn hand en dan voelde ik iets in mijn hand. En dan verkrampte ik helemaal. Dat was verschrikkelijk. Ja, dat was verschrikkelijk."* [respondent 1208]

Dit gaf de respondent een onveilig gevoel. Tegelijkertijd beschrijft zij het als iets dat je onderging, iets dat gebeurde. De pleegmoeder van deze respondent was zich bewust van de onveilige situatie, maar kon het geweld niet stoppen. Uiteindelijk werd de respondent op haar twaalfde naar een meisjesinternaat gestuurd met de boodschap:

> *"...als we allemaal rust willen hebben, kun je beter uit huis gaan."* [respondent 1208]

De relatie tussen de pleegmoeder en de respondent is ondanks deze ervaring altijd positief ervaren en beschreven als liefdevol.

Een andere respondent weet dat haar biologische moeder seksueel geweld heeft ervaren. Deze respondent is zelf geboren uit verkrachting. Zij ervaart hierover gevoelens van schaamte:

> *"Ik dacht, ik ga toch niet zeggen dat ik het resultaat ben van een verkrachting. Ik schaamde mij daar echt helemaal dood voor. En nou, ik denk dat dat wel, nou minstens vijf, misschien wel acht jaar daarna heeft geduurd voordat ik dat een keer aan iemand heb verteld."* [respondent 1083]

Ook het gevoel niet 'de bedoeling' te zijn geweest speelt bij deze respondent:

> *"Dat je toch het gevoel hebt dat je niet de bedoeling was. Het was niet de bedoeling. Ik vind het ook een smerig idee. Alsof je voor vijftig procent, ik zegt het heel zwart, maar ik heb even geen andere woorden. Alsof je voor vijftig procent zwart bloed hebt, verkeerde genen. Alsof je iets hebt waar je je voor moet schamen. Alsof je zeg maar nooit helemaal open kunt zijn over jezelf."* [respondent 1083]

Fysiek en psychisch geweld

Het seksueel geweld dat deze twee respondenten meemaakten ging samen met fysiek geweld en psychische mishandeling. Bij één respondent vond dit plaats in haar pleeggezin. Bij de andere respondent in zowel de instelling waar hij verbleef als later in het pleeggezin waar hij woonde. Hij vertelt over zijn pleegmoeder:

> *"Dus dat was weer slaag, zonder eten naar bed. Dagen, maar ze heeft het soms volgehouden, weken niet met mij praten. Weken niet, en er is niks ergers dan door iemand genegeerd worden. Ja, ik wist niet wat dat was. Ik dacht dat dat zo hoorde."* [respondent 1047]

Naast bovengenoemde respondenten maakte een andere respondent in het adoptiegezin waarin zij opgroeide psychisch geweld mee richting haar (adoptie)broer. Zij deelt:

> *"Eigenlijk was het alle dagen stress. Ik kan me dat herinneren vanaf mijn vierde. Zeker, daarvoor ook. Mijn moeder heeft zelf een keer verteld dat de buurman een keer naar buiten kwam. Dat hij zei, als jij zo met je kinderen blijft omgaan dan bel ik de kinderbescherming. (…). Nou ik kan me herinneren dat er veel geschreeuw was, veel stress. Mijn vader ging keihard huilen. Dan ging hij naar boven op bed liggen huilen. Mijn broertje zat dan een soort van bevroren, die bewoog niet meer. Mijn moeder was helemaal koekoek. Dan ging ik naar boven mijn vader troosten."* [respondent 1083]

Dit psychisch geweld richting haar broertje heeft veel in invloed gehad op haar:

> *"Wat ik wel erg vond, mijn moeder heeft mijn broertje altijd vernederd en gekleineerd, echt heel erg. En ik ben op een gegeven moment ook gaan pesten. Ja, dan schiet ik vol. Daar heb ik nog last van."* [respondent 1083]

Dezelfde respondent kreeg later in haar leven te maken met psychisch geweld door haar biologische moeder die dreigde zelfmoord te plegen wanneer de respondent het contact met haar zou verbreken. Zij vertelt:

> *"Ik durfde het contact niet te verbreken, dus ik ben nog een half jaar doorgegaan en dan dacht ik van ja, als ik het verbreek, pleeg ze zelfmoord. Als ik het mee doorga, dan ga ik er zelf een soort van aan onderdoor. Maar toen heb ik na een half jaar toch het contact verbroken. Nou, je raadt het al. En ze deed het."* [respondent 1083]

4.3.3 Thema: Verlangen naar kennis over afkomst

Het verlangen om meer te weten over hun afkomst is in verschillende mate aanwezig bij respondenten. Ze hebben uiteenlopende beweegredenen om opzoek te gaan naar contact of naar informatie over bijvoorbeeld de familiegeschiedenis, of erfelijke ziektes. Verlangens en emoties die respondenten hierbij hebben verschillen en kunnen door de tijd heen veranderen.

Persoonlijke beweegredenen

Bij het zoeken naar informatie over hun geschiedenis of familie zien we verschillende beweegredenen bij respondenten. Een respondent vertelt in een interview dat hij zocht naar herkenning, en tegelijkertijd zijn verwachtingen daarover bijstelde:

> *"Een stukje herkenning zoeken. Hoe ziet zij eruit, qua uiterlijk? Zie ik daar herkenning of niet? En ook qua gedrag en zo. Dus daar was ik wel heel benieuwd naar. Dus dat was wel een verwachting. Verder wist ik niet zo heel goed. Dat hadden de maatschappelijk werker ook al voorbereid. Dat je niet direct een relatie hebt die je gewoon normaal gesproken... Dat je [met je] moeder hebt, zeg maar, een gezonde relatie. Dat je dat niet moest verwachten. Daar had ik in die zin ook wel rekening mee gehouden."* [respondent 1116]

Niet alle respondenten hebben ditzelfde gevoel. Zo deelt iemand hierover dat deze goed weet wie deze zelf is als persoon, maar ook wil weten wie de ouders zijn:

> *"En dat al die professionals ooit hebben gezegd, ja al die geadopteerden, die zitten in een identiteits-crisis, ze weten niet wie ze zijn. We hebben het onderhand gewoon overgenomen. Ik weet heel goed wie ik ben en waar ik voor sta. Ik wist niet wie mijn moeder was, is dat raar dat ik dat wil weten? Dat lijkt me toch heel normaal? Dat is mijn vraag. Ik wil weten wie mijn vader is en wie zijn mijn broers en zussen. En dat wil ik weten. Wie ik zelf ben, dat weet ik wel."* [respondent 1083]

Een andere respondent gaat niet vanuit een verlangen op zoek, maar wordt geconfronteerd met de genetische familieachtergrond als zij zelf een kind krijgt:

> *"Ik was [leeftijd begin 40] toen mijn zoon geboren was. Toen zei de arts, komen er ziektes in je familie voor? Nee. En dan zegt zo'n arts, nee, hoezo nee? Dat weet u toch? En ik denk, oh, moet ik nou weer alles vertellen? Toen zei ik ook tegen de arts, ik weet niks van mijn biologische familie. Dat weet ik niet, want als kind ben ik daar uit weggetrokken. En ik heb geen contact met ze."* [respondent 1047]

Niet alle respondenten voelen een verlangen om op zoek te gaan, zo vertelt een respondent:

> *"Ja, het kwam misschien niet eens helemaal uit mezelf. (…) Nou ja, uiteindelijk heb ik wel zelf die stappen gezet, die beslissing genomen, maar... Voor mijn gevoel wel, is het meer iets wat bijna zo*

hoorde, dan dat ik echt die noodzaak voelde. (...) Ja, omdat ik zeker ook niet op zoek was naar een tweede… Naar waar ik vandaan kwam, ofzo, eigenlijk niet. (…) Ja het is natuurlijk leuk om te weten. Het is toch een deel van het verhaal, maar ja (…) Er zijn ook gewoon nog heel veel andere dingen in het leven ofzo, die dan, ja die dan eigenlijk meer het nu zijn. Dingen zijn al druk enzo.'' [respondent 1258]

Wanneer er contact is geweest met de biologische familie, kan het zijn dat het verlangen naar contact niet verder groeit of zelfs verdwijnt. Zo vertelt een respondent over de binding die hij niet voelt bij zijn biologische broers en zussen:

"Toen ik [halverwege de 30] was, toen... en die verwekster, of mijn verwekster, die kwam te overlijden. Toen heeft een notaris contact met mij gezocht. Want ik had nog drie broers en twee zussen. Hoezo dan nog drie broers en twee zussen? Nou ja, ik kom hiermee in contact. Maar je hebt helemaal niks. Je hebt gewoon helemaal niks. Je hebt geen binding met ze. Je hebt geen affectie met ze. Je hebt ook niks met hen meegemaakt. Zij zitten op een hele andere planeet dan ik." [respondent 1047]

Met het verkrijgen van kennis over de afkomst, hebben respondenten een verhaal om al dan niet te delen met hun omgeving. Een respondent wiens biologische moeder zwanger is geworden van haar tweeling-broer, deelt dat het delen van zijn achtergrond hem bezighoudt:

"Dus het is niet zo dat ik me ervoor schaam zeg maar, of helemaal niet. Maar het is meer van, ja, het is eigenlijk een verhaal dat je niet zomaar een ander gaat vertellen. Maar soms is het wel goed om te vertellen […] het ook iets is waar je niet mee te koop loopt. Ja, het voelt ook toch wel een beetje ongepast om dat zomaar te gaan vertellen aan iedereen. Dus niet zozeer schaamte, maar meer, ja... Het maakt onderdeel uit van wie ik ben." [respondent 1116]

4.3.4 Thema: complexiteit relaties en contact

De ervaring van afstand en adoptie heeft invloed op de relaties die respondenten al dan niet aangaan en hebben in hun leven. We gaan in op de relaties van respondenten met hun adoptieouders, biologische ouders en instanties.

Loyaliteit naar adoptie- of pleegouders

We zien bij respondenten een grote loyaliteit aan hun adoptie- en/of pleegouders. Ook in gevallen waarin respondenten in onveilige gezinnen opgroeiden en te maken kregen met geweld of seksueel misbruik komt naar voren dat respondenten een sterke loyaliteit hebben aan hun adoptie- of pleegouder(s).
Een respondent die psychisch en fysiek werd mishandeld door zijn pleegmoeder, heeft op latere leeftijd voor lange tijd mantelzorgtaken op zich genomen. Hij vertelt hierover:

"14 jaar lang, elk weekend opgeofferd. En dan ging ik naar [stad] en dan ging ik daar eerst boodschappen doen. Dan ging ik alle ramen zemen van dat huis. Ging ik heel de tuin doen, ging ik boodschappen doen. En 's middags om drie uur nam ik haar mee in de auto naar het verzorgings-huis waar hij [pleegvader] dan zat. En dan om zes uur kwam ik weer terug. Maar ja, dan wil je ook niet meteen in de auto stappen en weer terug naar [stad] rijden. Dus dan bleef je daar zitten." [respondent 1047]

Een respondent die seksueel misbruikt is door haar pleegvader, waar haar moeder van op de hoogte was, beschrijft haar relatie met haar pleegmoeder als liefdevol en positief.

"En ik heb alles met mijn pleegmoeder, want die had alles voor me over." [respondent 1208]

Dit geeft weer hoe tweeledig ervaringen uit de tijd van het opgroeien kunnen zijn. Enerzijds worden ervaringen beschreven met geweld, en tegelijkertijd wordt liefde naar pleeg- of adoptieouders ervaren.

Daarnaast houden respondenten rekening met de gevoelens van hun adoptieouders rondom hun zoektocht naar biologische familieleden en ook de mogelijke gevolgen daarvan voor hun adoptieouders. Een respondent vertelt over deze gevoelens van loyaliteit bij de zoektocht naar biologische familieleden:

> *"Het feit dat ik ging zoeken, zeg maar, in het verhaal wat eruit kwam. Maar dat ook te delen met mijn adoptieouders. Dat vond ik wel heel spannend. Dat zit dan ook wel in een stukje in van... Nou, dat je... Kijk, cognitief weet je gewoon, hè. Dat is gewoon iets wat kan, zeg maar, en wat mag. Waar ik recht op heb. Maar toch een soort gevoel van, ja... Van teleurstelling of iets. Ja, en doe je dat omdat je het bij ons niet goed gehad hebt? En dat is helemaal niet zo. Zij stonden er ook verder gewoon heel open in. Prima dat je dat doet, zeg maar. Maar dat is toch een soort gevoel wat je dan hebt.''* [respondent 1116]

Een andere respondent vertelt hoe ze haar pleegmoeder wilde beschermen, maar ook dat ze vond dat haar biologische moeder het contact niet verdiend had.

> *"En mijn pleegmoeder gunde me dit wel heel erg, maar ik kon dat niet opbrengen ter bescherming van mijn pleegmoeder. En ik vond niet dat ze het verdiend had. Kijk, is het uit armoede of uit ellende, heel ander verhaal. Maar dit was uit puur gemakzucht, daar heb ik geen respect voor. Dus dan vang je mij ook niet. Dus ik heb nooit iets voor haar over gehad. En de contacten afgehouden eigenlijk."* [respondent 1208]

Contact met biologische familie

Het contact leggen en houden met biologische familieleden blijkt complex en loopt per situatie en per individu sterk uiteen. Sommige mensen hebben direct een 'klik' of een gevoel van herkenning, bij anderen verloopt het opbouwen van een band moeizamer of komt deze nooit echt tot stand. Dit heeft met verschillende aspecten te maken. Een respondent vertelt over het contact met haar biologische moeder die psychische klachten heeft:

> *"Ik heb wel iets van ongeveer vier jaar contact gehad met mijn biologische moeder. Maar ze schreef, ze kon goed schrijven, maar de eerste brief bestond uit iets van 24 A4 kantjes, voor en achter. Er stonden echt wel een beetje vreemde dingen in, eigenlijk was zij psychisch niet meer oké (…) . Omdat ik me onzeker voelde, ik wist niet wat ze kon gaan doen, eventueel, weet je. Dus toen heb ik aan haar gevraagd of ze het goed vond dat ik samen met haar naar haar psychiater ging, opdat ik het wat beter zou begrijpen, ook om mezelf te helpen, maar ook om haar te helpen en ook om dat contact. Nou, dat had ze aangevraagd, maar dat mocht niet, want ik was wettelijk niks van haar, dus ik kreeg geen toegang."* [respondent 1083]

In het citaat hierboven komt nog een complexiteit naar voren, en dat is het feit dat ze 'wettelijk niks van haar' is. De respondent kon haar dus niet helpen, ook al was daar wel de behoefte. Ook de biologische moeder van een andere respondent had psychische klachten. De psychische toestand van zijn biologische moeder had invloed op hoe de respondent zich voelt over de ontmoeting die hij met haar gehad heeft:

> *"Ik heb daar niet heel veel emotionele herinneringen aan, zoals ik zei. Omdat het ergens ook wel vrij abstract voelde. En ik denk dat het ook wel deels te maken heeft met mijn moeder. En ik denk dat het ook wel deels te maken heeft met, ja, het feit dat het met haar niet zo goed ging, dat ze in een psychiatrische instelling verbleef. Wat dan misschien ook wel weer een rare setting is om elkaar te ontmoeten. (…) En dat het niet goed gaat, zou wel deels te maken hebben met, ja, toch die traumatische ervaring die denk ik wel, haar leven mede gevormd heeft."* [respondent 1258].

Ook kunnen verwachtingen over het contact uiteenlopen. Zo vertelt een respondent dat hij had gehoopt op meer contact met zijn biologische moeder:

> *"Dat er misschien meer contact zou komen. Dus ergens hoop je het wel, zeg maar. Nou ja, dat is de andere kant. Maar ik was er ook wel goed op voorbereid, denk ik, door [naam hulpverlener]*

dat het lang niet altijd intensief contact wordt. En is het ook wel weer goed zo. Ik denk dat het ook gewoon, wat ik net ook al een beetje zei, misschien soms ook een beetje ingewikkeld is." [respondent 1116]

Een andere respondent heeft juist zelf het contact afgehouden met haar biologische moeder, die meer contact wilde:

> *"Ze zocht dan meer contact, want ze was zo verschrikkelijk trots op mij, hoe ik het deed in mijn leven. Wat voor werk ik deed, en ze zegt je bent de enige die zich wat ontwikkeld heeft. En ze was heel erg trots op mij, maar ik niet op haar. Dus ik hield dat af."* [respondent 1208]

Sommige mensen zijn zelf niet op zoek naar contact, maar worden door hun biologische familie gevonden. Ook dit kan invloed hebben op hoe het contact verloopt en hoe dit wordt ervaren. Een gebeurtenis die van invloed kan zijn op contact met biologische familieleden is het overlijden van biologische familie. Zo kwam een respondent erachter dat hij biologische broers en zussen had toen hij gebeld werd door de notaris, nadat zijn biologische moeder was overleden. Voor een andere respondent was het overlijden van haar biologische broer, waarvan ze niet op de hoogte was gesteld, een pijnlijke manier om te merken welke plaats ze innam bij haar biologische familie. Ze ontving pas een tijd na het overlijden alsnog een overlijdenskaart, meer niet. Zo vertelt ze:

> *"En toen heb ik ook nog een halfbroer ontmoet. [naam halfbroer] heette die. Hij en zijn vrouw kwamen hier regelmatig. (…) En daarna dacht ik, van, god, waarom hoor ik niks meer? Ik zal eens bellen. En toen kreeg ik te horen van, ja, maar jouw broer is allang dood. Ik zeg, allang dood? Hoezo? En waarom weet ik dat niet? Daar heb ik niet aan gedacht. En dat kom ik heel vaak in mijn leven tegen. Heb ik niet aan gedacht. Om jou te melden. Want [naam halfbroer] wilde zich niet aan jou laten zien omdat hij er zo slecht uitzag. Ik zeg, ja, maar daar mag ik toch wel weten dat hij ziek is. (…) En dan denk je er niet aan dat hij, hun zus, (…) hier in [streek in Nederland] woont. Oh, ja Nou ja, wil je alsnog een overlijdenskaart? Ik zeg, ja, stuur me maar. En dat heb ik laten sturen. Nou ja, daar moet je het dan mee doen."* [respondent 1208]

Een van de respondenten deelt dat zijn vrouw een belangrijke rol speelt in (de zoektocht naar) contact met hun biologische familie. Hij vertelt over de steun die hij van zijn vrouw krijgt in het opnemen van contact met zijn biologische moeder:

> *"Stel je voor dat ik mijn vrouw niet ontmoet had en geen relatie had gehad. Ik denk dat ik het alleen niet gedaan had. Ik heb soms echt wel een... Nou, in ieder geval tijd nodig om dingen... Maar ook soms wel een duwtje, zeg maar, van doe je best of dat is goed, of weet ik het wat. Ja, dan merk ik echt... Ja, ik vind dat we echt heel veel steun aan elkaar hebben."* [respondent 1116]

Wantrouwen instanties

We zien dat respondenten gemixte, soms sterk negatieve gevoelens hebben ten opzichte van instanties en organisaties. Het vertrouwen is op diverse manieren en momenten geschaad. Een respondent deelt zijn afkeer van autoriteit:

> *"Maar die, ik denk dat mijn, ja, toch mijn vraagtekens, of misschien ook wel gewoon afkeer van autoriteit in welke vorm dan ook, die zouden wel eens gevormd kunnen zijn door die periode voor de adoptie."* [respondent 1258]

Voor sommige respondenten komen de negatieve gevoelens ten opzichte van instanties doordat dossiers iets anders vertellen dan hoe de gebeurtenissen in werkelijkheid zijn ervaren. Een respondent vertelt over een verschil tussen wat in het rapport staat en hoe het is beleefd:

> *"En in het rapport staat, de mensen hebben hun onvrijwillige kinderloosheid goed verwerkt. Terwijl wij, [naam pleegbroer], ik en mijn zusje ook op haar manier, alle drie het slachtoffer zijn geworden van dat zij het niet verwerkt hebben. Ja, ik kan er niets anders van maken. Dus ook een*

groot contrast tussen, nou ja, door jou geleefde werkelijkheid en wat er dan op papier staat." [respondent 1083]

De rol van instanties wordt door respondenten ook genoemd in relatie tot hun geweldservaringen. Meerdere respondenten delen dat zij niet begrijpen hoe zij in deze gezinnen terecht zijn gekomen. Zo blikt een respondent terug:

> *"Maar weer even terugkomen op het feit dat ik uit tehuis naar een gezin geplaatst ben, die compleet niet capabel was om mij op te voeden, want uiteindelijk bleek door de jaren heen dat zij manisch depressief was. Zij had smetvrees. En zij had straatvrees. En dan word ik daar, als kind zijnde, met 0,0 achtergrond, word ik bij hen geplaatst (…) Nichtjes van haar hebben toen pas duidelijk gemaakt aan mij, wij hebben nooit begrepen waarom die tante, die al tegen de vijftig liep en eigenlijk de suikertante was van de familie, jou in huis genomen. Dat snapte de familie ook helemaal niet."* [respondent 1047]

Een andere respondent vertelt over de rol van de RvdK in haar plaatsing in een gezin waarin stress en verdriet was:

> *"En ze waren eigenlijk voornemens om mijn broertje [naam broertje] terug te sturen. Dus weer weg te doen. En toen heeft de Raad van de Kinderbescherming gezegd, of de Voogdijvereniging, maar in ieder geval een van de twee. Als jullie dit kind weg doen, dan komt er geen ander kindje. Maar als je hem nou houdt, dan komt er een ander kindje. En zodoende werd ik de deal. En kun je dus stellen dat ze willens en wetens mij in een gezin hebben geplaatst waar het stijfstond van de stress en verdriet. Dat wisten ze."* [respondent 1083]

4.3.5 Conclusies

Uit de interviews blijkt dat afstand en/of adoptie een belangrijke rol spelen in de levens van respondenten. Een deel van hen ervaart gevoelens van eenzaamheid, boosheid, zich niet begrepen voelen, het gevoel van niet welkom zijn en weggestopt te zijn. Tegelijkertijd zijn er twee respondenten die benoemen dat de afstand evenals de adoptie geen negatieve invloed op hen gehad heeft. Deze twee respondenten zijn beiden bezig met reflecteren op hun afstand en/ of adoptie. Eén van hen heeft hierbij ook psychologische hulp gehad. Het meemaken van onveilige situaties speelt in drie verhalen: twee respondenten hebben tijdens het opgroeien te maken gehad met seksueel misbruik, fysiek en psychisch geweld. Dit gebeurde in instellingen en in de pleeggezinnen waar zij woonden. Eén respondent heeft in haar adoptiegezin, en op latere leeftijd door haar biologische moeder, psychisch geweld meegemaakt. We zien bij respondenten een verlangen om meer te weten over de afkomst, zoals de reden waarom zij afgestaan zijn of de aanwezigheid van erfelijke ziektes. Dit verlangen is niet bij iedereen in even grote mate aanwezig en neemt soms af wanneer zij meer informatie hebben. Voor vrijwel alle respondenten geldt dat de afstand en adoptie invloed heeft op hun relaties. Zo zien we een grote loyaliteit naar pleeg- en adoptieouders, zowel in de kindertijd als op latere leeftijd. Het opbouwen en onderhouden van een band met biologische familie verloopt niet vanzelf voor respondenten. Het kan worden gehinderd door persoonlijke problemen of desinteresse bij de familie. Soms is het wettelijk geen familie zijn bemoeilijkend. Respondenten beschrijven ook wantrouwen tegenover instanties. Twee respondenten stellen de vraag hoe het mogelijk was dat zij in een disfunctioneel gezin werden geplaatst.

4.4 Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht

In totaal zijn er vijf diepte-interviews afgenomen met mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht. De respondenten die we hebben gesproken hebben hun pleegkind allemaal geadopteerd toen het kind tussen de twee en vijf jaar oud was. Drie van de vijf interviews betreffen interviews met echtparen die samen een kind hebben geadopteerd. De twee andere interviews waren met adoptiemoeders van wie in beide gevallen de partner was overleden. Drie van de vijf respondenten stelden vooraf aan het interview de vraag of ze wel geschikt zouden zijn voor het onderzoek, omdat zij hun ervaring met adoptie beschrijven als positief.

In deze resultaten verwijzen we naar de adoptieouders als respondenten. Naar de geadopteerde kinderen verwijzen wij als 'kind', soms 'zoon' of 'dochter', omdat in de interviews zo wordt gesproken over de familiebanden.

Uit de analyse van de interviews komen drie hoofdthema's met subthema's (Tabel 4.4). Deze worden hieronder verder toegelicht aan de hand van citaten uit de interviews.

Tabel 4.4

Thema's en subthema's mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht

Thema's	Subthema's
Navigeren als (nieuwe) pleeg/adoptieouder	Geschiktheid, kennis
De ander begrijpen	Emotionele ontwikkeling, reflectie, verrijking
Positionering zoektocht	Conflicterende gevoelens, verlangens van het kind

4.4.1 Thema: Navigeren als (nieuwe) pleeg- en adoptieouders

De respondenten vertellen dat de keuze voor het opnemen van een pleegkind in het gezin niet ingewikkeld was. Ze hadden hier allemaal een goed gevoel bij, en hadden allemaal ruimte voor (nog) een gezinslid. Aan de andere kant benoemen respondenten dat er veel op je afkomt wat je van tevoren niet kunt voorspellen. In die navigatie als (nieuwe) pleeg/adoptieouder komen onderwerpen naar voren zoals de manier waarop de geschiktheid van potentiële adoptieouders werd getoetst en kennis nauwelijks beschikbaar was.

Geschiktheid

Alle respondenten beschreven dat ze werden gebeld of in contact kwamen met een (maatschappelijk) werker van een tehuis voor ongehuwde moeders, een kindertehuis, of een moeder-kindhuis. Bij één respondent was voorafgaand aan de adoptie een *home study* uitgevoerd door de Raad van Kinderbescherming. *(Home study is een screening die werd gedaan om te kijken of het gezin in aanmerking komt voor een pleeg/adoptiekind.)*

De respondenten benoemen de eerste kennismaking met hun pleegkind als een moment dat zij zich goed herinneren. In een interview benoemt een adoptiemoeder dat vooral het gevoel te worden getest op haar geschiktheid een kind op te voeden indruk heeft gemaakt. Een aantal respondenten heeft herinneringen aan de eerste ontmoeting met hun kind in een tehuis voor ongehuwde moeders of voor kinderen die zijn afgestaan. Deze herinneringen waren niet altijd positief: een moeder vertelt dat zij het verschrikkelijk vond hoe zij moest laten zien dat ze een 'geschikte' moeder was. Deze ervaring speelde in de jaren '60. Eerst kwam er een maatschappelijk werker bij hen thuis die het huis inspecteerde en keek of alles waar ze aan moesten voldoen, op papier, klopte. Daarna moest ze drie dagen naar het tehuis waar het kind was ondergebracht om voor hem te zorgen. Er werd tegen haar gezegd dat ze naast het kind mocht zitten en er *'maar eens van genieten'.* Daarna moest ze met het kind gaan wandelen:

> *"Je weet met je gevoelens, wist ik echt geen raad. En toen moest ik ook, volgens mij, met hem gaan wandelen. In een oude kinderwagen. (…) ik wist helemaal de weg niet. Ik was er nog nooit geweest. Dus ik heb daar 's middags met een kind in een wagen allemaal rondjes gelopen.*

Om maar niet de weg kwijt te raken. Want ik was helemaal in verwarring. Ik dacht alleen maar van... Nou ja, andere mensen maken een bevalling mee. Dat lijkt me ook geen pretje. Dit is ook niet leuk, maar hier komen we wel doorheen. (…). En toen zei ik tegen haar van 'Ik moet vanavond naar het verjaardagsfeestje van mijn schoonzus.' Toen zei ze van... De directrice, 'dan weet ik niet of u dat kind nog wel meekrijgt, want u betoont niet veel liefde voor hem.' En toen had ik zoiets van ja, als het hier zo gaat, dan… ja, ik zou bijna zeggen, dan hoef ik het niet. Ik vond dit zoiets verschrikkelijks." [respondent 1228]

De respondent verbleef op dat moment al twee dagen in het tehuis en heeft haar man gebeld omdat ze er weg wilde. De volgende ochtend mocht ze het kind meenemen. Verder kregen ze niks mee:

"Je had nog geen luier, om het bij wijze van spreken. Moest ik allemaal zelf eerst gaan kopen. Ja, in [stad] zouden we bij de Bijenkorf een uitzet gekocht hebben. Ja, een uitzetje. Ja, alles wat we nodig hadden. Ja, wat we dachten dat we nodig zouden hebben. Ja, want dat wist je ook amper. Dus dat was een hele rare start. Ja, dat vond ik echt niet fijn." [respondent 1228]

De manier waarop de geschiktheid van de, in dit geval, adoptiemoeder werd getoetst en het gebrek aan (praktische, emotionele) ondersteuning werd door deze respondent als onaangenaam ervaren. Dezelfde fase werd met hun tweede adoptiekind als prettiger ervaren.

Een andere respondent die het beoordelingsproces op geschiktheid een decennium later, in de jaren '70, meemaakte beschrijft dit daarentegen als een 'liefdevolle affaire'. Er waren een paar kennismakingsmomenten om aan elkaar te wennen, maar dat begreep de respondent:

"Wel mijn zoon, die zat, [naam], die hebben we voor het eerst gezien toen hij dus nog in het kinderhuis was. En dat was in [dorp]. En die werd verzorgd in een heel kleinschalig huis, waar maar acht kindertjes waren, al met al. En die werd door een vaste religieuze zuster [naam] verzorgd. En die sliep daar en die at daar en die deed alles met die kinderen. En dat was ontzettend leuk en een liefdevol huis was dat. Daar mochten we hem opzoeken, maar we moesten daarna nog twee keer komen opzoeken, want we mochten hem niet meteen meenemen. Dat was een hele, hele mooie, liefdevolle affaire." [respondent 1124]

Een andere respondent vertelt over een bezoek van een maatschappelijk werker die drie weken na de plaatsing langskwam. Daar was de respondent niet zo van onder de indruk: de maatschappelijk werker in kwestie leek te weinig praktijkervaring te hebben om een goed oordeel te kunnen geven:

"Ja, de eerste keer komt ze na drie weken. En dan stond ze er versteld van dat [naam] mama tegen mij zei. Dat manneke hoort de hele dag niks anders van de andere kinderen. Die roepen allemaal. Hij kon eigenlijk nog niet praten toen hij bij ons kwam. Maar papa en mama zei die meteen. Daar stond ze van te kijken. Ja, ik denk dat is wel een raar iets. Maar dat was echt zo'n afgestudeerde weet ik wat. Met theoretisch en intelligent. Niks mis mee. Maar geen enkele, dat bleek uit alles, praktijkervaring. Ook van die zoiets. En van die rare vragen. Die hebben geen praktijkervaring. Dat is ooit een maatschappelijk werker van de gemeente die hier is geweest. Zo'n belachelijke vertoning van die man. Dat zijn allemaal bureaumensen. Die hebben geen ervaring." [respondent 1057]

Er was bij geen van de respondenten twijfel of zij een kind wilden adopteren. De redenen voor de keuze te adopteren lopen uiteen. In sommige gevallen konden de adoptieouders zelf geen kinderen krijgen, of ouders hadden al kinderen, maar hadden de wens voor een groot gezin. Een andere reden die wordt genoemd is de behoefte 'iets goeds te doen' door een kind op te nemen in het gezin.

"Vanaf het moment dat wij wisten dat er een pleeggezin gezocht werd voor [naam adoptiezoon] stonden we erachter. Dus nee, er zijn nooit twijfels geweest" [respondent 1158]

De overtuiging geschikt te zijn als adoptieouder gaat hand in hand met de ontwikkeling van een band met het kind. Dit werd in sommige gevallen door de tijd heen versterkt door het contact met de biologische ouder van het kind. Bij twee respondenten was er in het begin regelmatig een afspraak met de biologische moeder. Beide respondenten beschrijven dat de biologische moeder psychische problemen had of niet in staat leek om de zorg voor het kind op zich te nemen. Een respondent vertelt dat het toen moeilijk was om te bedenken dat je pleegkind weer terug zou moeten naar een moeder die er waarschijnlijk niet voor kan zorgen:

> *"Wij kijken nu achteraf terug. Maar in het begin was het zo, je weet niet of ze blijft. En je hecht je gelijk aan zo'n kind. Het was een heel leuk kind. (…) Vriendelijk en makkelijk. En dan denk je... Je hoort verhalen van moeder. Hoe moeder zich door de stad, door [stad] beweegt. Dus dan denk je dat het nooit goed kan gaan als ze weer terug moet. Moeder had al twee eerdere kinderen waar ook van alles mee was. [...] Dus ja, dat vonden wij moeilijk. In het begin. Maar achteraf nu niet. Maar toen wel."* [respondent 1184]

Kennis

Er was weinig bekend over de gevolgen van het adopteren van een kind voor het geadopteerde kind, en voor de adoptieouders, zowel in de maatschappij als in de wetenschap. De respondenten beschrijven daarnaast dat er gebrekkige informatie beschikbaar was over het kind, en ze kregen weinig informatie mee toen ze hun pleegkind ophaalden. Denk hierbij aan het missen van een (medisch) dossier van het kind, wat in het latere leven ook een rol speelt.

Ondanks dat er situaties waren waar te weinig of geen informatie mee werd gegeven over het kind, waren er ook respondenten die beschreven dat ze informatie meekregen over de periode dat het kind verbleef in het tehuis. Bijvoorbeeld door een fotoalbum mee te geven, of een goede beschrijving over wat het kindje had gedaan in de eerste maanden van het leven. Zo omschrijft een respondent hoe dat was gegaan bij haar tweede adoptiekind, dat ze ophaalde bij een wat grotere instelling:

> *"We kregen een keurig rapportje mee en een verhaaltje over wat ze had gedaan in die eerste maanden van haar leven, hoe de voortgang was geweest, dus dat kreeg ik allemaal keurig mee. Dat was heel goed."* [respondent 1124]

De kennis die op dat moment nauwelijks beschikbaar was, was kennis over een mogelijke link tussen het gedrag of bepaalde problematiek bij kinderen en de adoptie. Dus de impact van adoptie op het kind. Een respondent deelt hoe hij later veel onderzoek heeft gelezen en informatie heeft opgezocht over (de gevolgen van) adoptie en de pedagogiek in de tijd dat hij zijn kind opvoedde. Hij blikt terug:

> *"Het was ook zo in de pedagogiek. Wij mochten niets weten over de voorgeschiedenis van het kind. (…) Alles is opvoeding. Dus wat er van het kind wordt, heb je zelf in handen. Dat was de pedagogische tijd. (…) Dus alles is maakbaar. Veranderbaar. En dat het kind een geschiedenis had. En ook welke erfelijkheid. Daar werd in die tijd niet over gepraat. Daarna werd het totaal gedraaid. Maar in die achtergrond moet je het zien dat wij eraan begonnen. Dus in volstrekte onwetendheid. Dus laat ik zeggen, en dan was het zo, als een kind huilde, dan ja, dan zei je, je moet me laten huilen. (…). Maar dit kind had natuurlijk in alles gekoesterd moeten worden. Dus de onwetendheid. Dat is in de eerste fase. Maar ook dat wisten wij toen niet zo."* [respondent 1228]

Andere respondenten die hulp zochten bij problemen in de opvoeding van hun kind vertellen dat de hulpverlening geen kennis had over de rol die adoptie mogelijk speelde in de problematiek. Zelf zagen zij dat ook niet in, want ze wilden uitstralen dat ze een gewoon gezin waren:

> *"Ja, wat ons dus is opgevallen later, dat bij alle problemen die in gezinnen waren, dat is, ik denk, belangrijk, is nooit, door geen enkel hulpverlener, is de link gelegd met adoptie. (…) Nooit. Door niemand. En, ja, wij, zelf ook niet, wij groeiden op z'n... (…) Een gewoon gezin, dus dat gevoel hadden wij, wilden we ook uitstralen. We zijn een gewoon gezin als elk ander. Toen de problemen kwamen, toen zagen we, nee, we zijn een ander soort gezin. - Ja. - Maar niemand kon ons helpen,*

wat het antwoord dan was. En de hulp die we gezocht hebben, er was geen enkele kennis van wat we nu vertellen over ontwikkeling van onze kinderen." [respondent 1284]

Vier respondenten gaven aan dat ze bij de keuze voor een pleegkind vertrouwden op hun eigen vermogen om het ouderschap op zich te nemen. Dat is een andere vorm van kennis dan iets dat je uit opvoedingsboeken haalt of hoort vanuit instanties. Een respondent vertelt op welke manier zij en haar partner de afweging hebben gemaakt:

"Ja. Het heeft veel meer consequenties... Als dat je je eigen kind op de wereld zet natuurlijk. Maar wij waren daar helemaal voorbereid. Wij wisten wat we aangingen. Dat wisten we. Dus... Nee. Ja.

En hoe kon je dat weten? Hebben jullie veel gesproken met elkaar? Wat het kan betekenen? [interviewer]

Ja. In de periode daarnaartoe natuurlijk. Van gaan we kijken of we zelf een kind kunnen produceren? Of doen we dit? En toen zeiden we van nee, waarom zou je... We nemen aan dat we er net zoveel van gaan houden als van een eigen geboren kind. Dus nee, dat hebben wij nooit als een... Nee." [respondent 1158]

Alle respondenten hadden hun adoptiekinderen van kleins af aan verteld dat ze geadopteerd waren. Zij vertelden niet of dit vanuit instanties was aan- of afgeraden. De respondenten informeerden hun kind over diens achtergrond door foto's in een fotoalbum te plakken om te laten zien waar ze vandaan kwamen, of door simpelweg te vertellen dat het kind niet uit de buik kwam van de adoptiemoeder.

"Dus als er dan zo'n baby'tje was en we gingen op kraamvisite, dan was logische wijze gevraagd, kom ik ook uit jouw buik? En dat hebben we natuurlijk echt altijd anders uitgelegd. Dat nemen ze op en dat nemen ze mee en dat is eigenlijk helemaal geen probleem. Dat gaat spelenderwijs." [respondent 1124]

In het hoofdstuk over afgestane kinderen (zie hoofdstuk 4.3) merkten wij op dat het gebrek aan openheid over de afstand bij veel kinderen als moeilijk is ervaren. Dit speelt bij de gezinnen van deze respondenten geen rol, omdat de respondenten vertellen dat ze vanaf het begin openheid gaven aan hun adoptiekind over het feit dat zij niet de biologische ouders zijn.

4.4.2 Thema: De ander begrijpen

Respondenten zijn op verschillende manieren bezig met het begrijpen van wat zij zien bij hun adoptiekind, wie hun kind is, wat hun kind heeft doorgemaakt en hoe de afstand en adoptie hier invloed op hebben. Deze zoektocht gaat gepaard met reflectie en gevoelens van verrijking in het leven, omdat ze zien wat het hen gebracht heeft in het gezin en wat iemand heeft doorgemaakt.

Emotionele ontwikkeling

Respondenten benoemen zowel in het vroege als in het latere leven van hun kind problemen als verlatingsangst, hechtingsproblematiek, het gevoel van het kind ongewenst te zijn, of 'anders', of het continu aanpassen aan de omgeving. Een ouder merkt op dat haar adoptiekind meer vroeg om bevestiging dan haar andere (biologische) kinderen:

"Ik moest tegen haar ook veel vaker zeggen van ik hou heel veel van jou. Nou die anderen die geloofde het wel denk ik. Maar dat was echt zo." [respondent 1284]

Ook de angst om in de steek gelaten te worden zien respondenten bij hun kinderen op verschillende manieren terug. Een respondent deelt hoe haar kind telkens nieuwe vriendinnetjes had, maar het nooit wat werd:

"Hij had angst om weer in de steek te laten worden. Zoals hij door zijn moeder in de steek gelaten was, dat gevoel. Een basisgevoel had hij van 'oei als ik te veel ben, dan overleef ik het niet." [respondent 1228]

Een relatie aangaan zat er om deze reden voor haar kind niet in. Dezelfde respondent benoemt daarbij dat haar kind zich altijd aanpaste aan zijn omgeving:

> *"Hij was... probeerde zo onopvallend mogelijk te zijn. Dus paste zich altijd aan. - Ja. - Ja. Had geen eigen, ja, geen eigen wil. - Nee, nee, geen. Dus het is hem in zijn leven nooit gelukt een eigen identiteit te ontwikkelen."* [respondent 1228]

Een andere respondent vertelt hoe ze met haar kind, geboren in de jaren '70, een jeugdpsychiater heeft bezocht. De aanleiding zag niet zozeer in specifieke opvoedingsproblemen, maar zag de afspraak bij een jeugdpsychiater als iets dat haar kind ter ondersteuning kon gebruiken om een gevoel van welbevinden te versterken. De respondent zag wel vooruitgang, ook al was het moeizaam.

> *"Niet opvoedingsproblemen, want het was eigenlijk een heel gezagsgetrouw kind. Dus als ik zei dat het niet mocht, dan deed hij het ook niet. Maar hij functioneerde wel moeizaam. We zijn wel naar kinderen en jeugdpsychiatrie ook geweest in [stad]. ... Een kinderpsychiater, heel rustig, die had ik aangeraden gekregen. Daar hebben we hulp moeten zoeken. En of dat nou de situatie was. Of dat het de aanleg was, dat weet ik niet.....Zijn gevoel voor welbevinden, zijn gevoel voor op zijn plek zijn, zijn gevoel voor ik mag er zijn. En ons gevoel dat hij aan het landen was, dat was wel ingezet. En dat is niet een praten achteraf. Dat was zo. Hij ging weer naar school, want hij had een paar maanden voor zijn school gemaakt. Hij ging weer naar school. Hij had een baan gezocht. Hij was vrolijk. Hij had regelmaat. Hij was even weggegaan, op kamers gaan wonen, toen hij 18 was. Was weer terug. De situatie voor hem, zijn leefsituatie en zijn gevoel voor welbevinden, dat was in de stijgende lijn."* [respondent 1124]

Respondenten gebruiken verschillende manieren om hun kind te begrijpen, zo ook door te reflecteren op hun kind en op henzelf en wat er is gebeurd.

Reflectie

In alle interviews werd duidelijk dat adoptieouders geregeld reflecteren op gebeurtenissen en ervaringen om hun geadopteerde kind goed of beter te begrijpen. Zo blikt een respondent terug op hoe haar kind opgroeide en zich gedroeg:

> *"Gewoon zoals ik zeg, normaal gezin. Het heeft eigenlijk... Het heeft nooit zo'n rol gespeeld. […] Bij [naam] is in zijn pubertijd helemaal niet zo geworden dat het een bijzondere situatie was. Voor die tijd was het ook al een kind wat moeizaam functioneerde. Niet in de zin dat hij achterbleef of zo. Dat niet. […] Maar hij had... Ik denk dat hij eigenlijk al heel jong dat gevoel gehad heeft dat het toch anders was dan anders. Omdat hij wist dat hij niet uit mijn buik kwam. En dat het feit dat hij zich bewust was dat het anders was dan anders, dat hij dat vervelend vond. Ja, dat kan een kind niet verwoorden. Maar dat dat een rol gespeeld heeft in zijn denken, in zijn functioneren."* [respondent 1124]

Retrospectief ziet deze respondent dat het kind zal hebben gevoeld dat het anders was, en dat het dat 'vervelend' vond. Uit het interview blijkt dat het verband met het feit dat hun kind geadopteerd was niet werd gelegd op het moment dat het adoptiekind opgroeide. Hun kind 'was gewoon zo'.

Een andere respondent zoekt in de culturele achtergrond van de biologische moeder een verklaring voor verschillen in gedrag tussen hun geadopteerde kind en de biologische kinderen. Toch blijft het lastig omdat de respondenten de biologische familie niet of nauwelijks kennen. Zo deelt een respondent:

> *"Ja, wij zeggen dan ook wel eens, ja jongen, wij weten niet waar je vandaan komt. Misschien zit het in de familie. Ja, dat is... Want dat is bij ons helemaal niet. Niks van die soort dingen, niks. Nee. Maar ja, dat weten we niet."* [respondent 1057]

Alle respondenten die zijn geïnterviewd hebben zich in meer of mindere mate zorgen gemaakt over hun geadopteerde kind. Dan kon het gaan om psychisch en emotioneel welbevinden, de financiële situatie,

het functioneren in een baan of het onderhouden van liefdesrelaties of vriendschappen. Een respondent vertelt over hoe het is om te spreken over hun geadopteerde kind dat niet meer leeft en reflecteert op wat er allemaal is gebeurd.

> *"Maar ik heb het gevoel van altijd die zorg. [...] Worden we gebeld. Dat hij het niet redt. Dan had hij weer problemen. […] het was altijd net niet met hem. Gewoon in de contacten. Dus zo zijn we ja, nog altijd is het een open wond. Maar het is een stuk van ons leven geworden en hebben we het een plaats kunnen geven."* [respondent 1228]

Verrijking

Alle respondenten spraken op een bepaalde manier over hoe adoptie hun gezinssituatie heeft verrijkt, over hun kind of over het ouderschap en hoe trots ze zijn als ouder. Ze beschreven allemaal dat ze geluk hebben gehad. Vanaf het moment dat het kind bij het gezin kwam hoorden ze erbij.

Een respondent beschrijft hoeveel geluk ze hebben gehad doordat hun geadopteerde dochter bij het gezin kwam:

> *"...maar daarom zeggen wij, wij hebben geluk gehad. Wij hebben geluk gehad, ja. Ze is heel erg lief."* [respondent 1284]

De aanvulling van een extra gezinslid wordt door een andere respondent omschreven als een volmaakt gezin dat ze heeft gehad.

> *"En ik, ja, nou ja, ik had het echt zoiets van, het is goed zoals het is. Het is heel goed. Ik ben heel gelukkig. Ik heb een heel mooi volmaakt gezin. [...]. Ja, het is echt, maar dat is wel zoals ik erover gedacht heb. Heel helder. Ja. Ik dacht, dit zijn mijn kinderen. En daar kwam niks vanaf."* [respondent 1124]

In het interview wordt daarnaast omschreven dat het toen als heel normaal voelde, maar dat ze nu wel kunnen stellen dat het een bijzondere tijd was.

> *"Het was een bijzondere tijd eigenlijk. We hebben ons dat toen zo niet gerealiseerd, denk ik. Het was voor ons heel normaal."* [respondent 1158]

Een andere respondent omschrijft de adoptie als een verrijkende en levensbepalende ervaring. Het zijn gebeurtenissen waar je veel over nadenkt en je anders in het leven door komt te staan.

> *"Maar je kunt nagaan... Je vertelt in een paar uur, maar dit heeft ons jaren... Nou, dit heeft ons leven bepaald. Ja. Het heeft jaren gekost om het te verwoorden. Ik heb er veel over voor mezelf op geschreven. En over nagedacht. En... Maar daarom zeg ik, het is ook... Het heeft ons leven geweldig verdiept. Ja. Ook onze relatie. Ja. En... En verrijkt. Ja. Dus je komt zo anders in het leven te staan. […] we zijn daar meer dimensionaal door gaan leven."* [respondent 1228]

4.4.3 Thema: Positionering zoektocht

Vrijwel alle adoptiekinderen voelen op enig moment het verlangen op zoek te gaan naar hun biologische ouders. Vaak begint dit in de pubertijd. Alle respondenten steunden deze zoektocht, hoewel één respondent aangaf dat ze hun kind te jong vond toen die er voor het eerst over begon. Alle respondenten hebben hun kind gesteund of actief geholpen bij de zoektocht. Deze zoektocht bracht iets teweeg bij de respondenten.

Conflicterende gevoelens

Respondenten delen in de interviews hoe zij zijn omgegaan met de vraag van hun kind om informatie over de biologische ouders of hun verlangen de biologische ouders te ontmoeten. Hierbij bevonden zij zich in soms lastige posities, waarbij ze de verlangens van hun kind begrepen en tegelijkertijd zelf worstelden met hun gevoel rondom de positie die zij innemen in het leven van het kind.

Twee respondenten hadden vanaf het begin structureel contact met de biologische ouder(s). Bij de andere drie respondenten kwam er later contact doordat de biologische moeder of oma dat zocht, of door de zoektocht van het kind zelf. Eén respondent beschrijft hoe zij worstelde toen de biologische moeder van haar kind haar vroeg om een foto op te sturen:

> *"Dan blijf je het gevoel hebben dat je dat moet delen met een ander, terwijl voor ons was het zo absoluut, zo honderd procent ons kind, terwijl je, ja, als je rationeel bent, dan weet je natuurlijk gewoon dat de herkomst anders is, maar je kunt niet functioneren als je continu maar bang bent dat er ook een ander aankomt. Dat gaat gewoon niet. Dan ga je afstand houden van je kind, omdat je bang bent dat er iets tussen komt. En omdat er ook nog iemand anders zit te trekken. Dus dat vond ik zo ongelofelijk moeilijk. Daar heb ik echt heel veel problemen mee gehad."* [respondent 1124]

Een andere respondent vertelt dat er veel openheid in het gezin is over de zoektocht naar de biologische familie. Daar mag het altijd over gaan, maar het wordt niet altijd besproken als ze elkaar zien.
Een respondent legt uit op welke manier er over wordt gesproken met haar kind:

> *"We praten er nooit eigenlijk over. Maar als er zoiets is... Of dat hij bij zijn biologische vader is geweest. Of zijn wezen eten met weet ik wie. Dan hebben we het er altijd over. Maar het is geen normaal gesprek om het erover te hebben. Als er iets bijzonders is in zijn biologische familie, dan hoor ik dat."* [respondent 1158]

Hoewel adoptieouders de zoektocht naar de biologische ouders steunen, ook actief door bijvoorbeeld te helpen contact te leggen met instanties als Fiom of de Kinderbescherming, roept het verlangen van hun kind de biologische te kennen bij enkele adoptieouders ook onverwachte gevoelens op.

Verlangens van het kind

De zoektocht van hun kinderen naar biologische familie houdt respondenten bezig. Respondenten steunen hun kinderen in de zoektocht en hebben begrip voor het verlangen van hun kind om meer informatie te krijgen over of in contact te komen met hun biologische ouder(s). Een respondent vertelt over de zoektocht van haar dochter en hoe het is om het contact tussen de biologische moeder en haar dochter daadwerkelijk tot stand te zien komen. De respondent legt uit over hoe tegenstrijdig je rationele mening kan zijn ten opzichte van de gevoelens die dat oproept:

> *"Ik bedoel, rationeel hebben we altijd gezegd, je hebt het recht om dat te zoeken. Je hebt het recht om op zoek te gaan. Je hebt het recht om te weten waar je vandaan komt. Dat is allemaal waar. Maar als het zich aandient en als het dan ook nog […]. Ja, dat verdraag je niet. Dat wist ik niet."* [respondent 1124]

Een andere respondent heeft meegemaakt dat een pleegkind dat eerder in het gezin was opgenomen na negen maanden weer terugging naar de biologische moeder. Dat wilden ze niet nog een keer meemaken, dus moest het pleegkind dat daarna kwam definitief zijn:

> *"We hadden drie kinderen. We willen eigenlijk nog wel eentje erbij, kunnen we ook niet [een kind adopteren]. Nou, toen kregen we een pleegkind. Maar, dat was hier hoe lang? Negen maanden. Toen moest het weg, want die moeder had intussen een vriend gekregen die dat kind accepteerde. En er leek een goede liefde te zijn tussen die man en die moeder. En toen moesten we dat kind weer afgeven en ging terug naar die moeder. En toen hebben we gezegd, we willen wel een kind nemen erbij, maar dan moet dat zeker definitief zijn. Niet dat na een tijdje weer zoiets, hè."* [respondent 1057]

Bij twee respondenten was het gevoel van angst niet aanwezig, omdat zij al contact hadden met de biologische familie.

"Dat kwam omdat wij al heel vroeg op de hoogte waren hoe het gezin in elkaar zat. Ja. En omdat de oma eigenlijk een soort.. Afscheid genomen had bij ons. Zo van, ik heb het gezien, hij is hier goed." [respondent 1158]

Het moment van adoptie is voor iedereen, met of zonder deze angstgevoelens, een bijzonder moment. Dan is het ook definitief en volgens de wet zo geregeld dat het je kind is. Dat maakt het extra speciaal volgens de respondenten.

"Wij wilden haar graag adopteren. Dat ze echt bij het gezin hoorde. Voor ons gevoel ook. Ja. En toen we de voogdij hadden. Toen was ze denk ik tweeënhalf. En toen konden we gelijk adoptie aanvragen. Maar dat kon niet zo snel. En toen was ze denk ik vijf. Toen zijn we naar de rechtbank in [stad] geweest. En toen kon de adoptie. Met de voogdij moesten we ook. Is ze mee geweest ook, want ze moest ook mee. Ja. […] Dat is ook wel een bijzondere tijd. Ja, was leuk. Absoluut. Speciaal." [respondent 1284]

In de tijd dat deze respondent het kind heeft geadopteerd heeft de biologische moeder ook actief afstand gedaan. De adoptieouders hadden al contact met de biologische moeder en hebben dat ook voortgezet. Dit zorgde er volgens de respondent voor dat het adoptieproces goed is verlopen.

Voor twee respondenten blijft het verlangen naar contact met de biologische ouders spannend, ook als het kind al ouder is. Deze respondenten willen hun kind ook beschermen in de zoektocht. De kans dat je kind weer een afwijzing zou moeten meemaken is iets waarvoor ze het kind willen behoeden.
Een respondent vertelt dat dit ook is gebeurd bij haar kind en wat die afwijzing met haar kind heeft gedaan:

"Ja, dat weten we niet precies hoe dat zat, maar hij schijnt haar daarna dat te hebben gevraagd, en dat heeft ze geweigerd. Dat heeft ze geweigerd, ja. Ja. Dus toen werd hij voor de tweede keer afgewezen. Ja. Ja. Dus het is weer het gevoel van, ik mag er niet zijn, maar ja, dus dat is een opeenstapeling geweest,..." [respondent 1128]

We zien hier dat sommige respondenten worstelen met enerzijds het verlangen van het kind om te weten waar zij vandaan komen en anderzijds hun eigen conflicterende gevoelens hierover. Voor respondenten kan het daarom een zoektocht zijn naar het bepalen van hun eigen positie in dit proces.

4.4.4 Conclusies

Voor respondenten was de keuze om een adoptie- of pleegkind op te nemen niet ingewikkeld. Ze wilden het graag en het kind was welkom in hun bestaande gezin of relatie. Aan de andere kant zeggen respondenten dat ondanks de overtuiging het ouderschap te kunnen en willen dragen, er veel op hen afkwam wat van tevoren niet te bedenken of te voorspellen was. Een respondent heeft de fase van kijken of zij geschikt was als moeder negatief ervaren, andere respondenten hebben dat meer positief ervaren. Geschiktheid is vaak 'op papier' beoordeeld. In één geval werd een aanstaand adoptieouder bezocht door een maatschappelijk werker, die volgens de respondent niet over de noodzakelijke ervaring beschikte.
Er was weinig bekend over wat het betekent om een pleeg/adoptiekind in het gezin te nemen en wat de gevolgen van adoptie zijn voor henzelf en voor het kind. Wat alle respondenten graag willen is begrijpen wie hun kind is en wat het doormaakt. Deze drang om het kind te begrijpen gaat gepaard met reflectie die, zeker achteraf bezien, het gezinsleven en de onderlinge relaties heeft verrijkt en verdiept.
Alle respondenten ondersteunen de zoektocht van hun kind naar de biologische familie. Maar het bepalen van de eigen positie in dit proces kan gepaard gaan met conflicterende gevoelens.

4.5 Naasten van mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie

De vijf diepte-interviews met naasten van mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie zijn gehouden met vier vrouwen en één man. Zij zijn op verschillende manieren een naaste van iemand die te maken heeft gehad met afstand en adoptie: één respondent is de zus van iemand die is afgestaan als kind (en deze respondent is zelf ook afgestaan als kind), één respondent is de zus van een vrouw die een kind heeft afgestaan, één respondent is de echtgenoot van een vrouw die een kind heeft afgestaan. Twee respondenten zijn dochters van een vrouw die een kind heeft afgestaan. Een van deze twee respondenten is ook getrouwd met een man die als kind is afgestaan en heeft zo op twee verschillende manieren ervaringen als 'naaste'.

Uit de interviews komen drie hoofdthema's met subthema's naar voren die we hier bespreken. Elk thema illustreren we aan de hand van citaten.

Tabel 4.5

Thema's en subthema's bij naasten van mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie

Thema's	Subthema's
Zichtbaarheid	Steun en ruimte
Openheid	Volgende generaties, beeldvorming
Gevolgen bij de ander	Empathie, identiteit

4.5.1 Thema: Zichtbaarheid

Uit de interviews met respondenten blijkt dat het ook voor hen, als naaste van iemand die te maken had met afstand en adoptie, belangrijk is hierover te kunnen vertellen en hun ervaringen zichtbaar te maken. Ook naasten ondergaan de impact die afstand en adoptie kan hebben. Het zichtbaar maken van de invloed die afstand en adoptie ook op hen heeft gehad, schept de ruimte om steun te vragen en te ontvangen.

Tot nu toe is de ervaring van de naasten van personen die te maken hadden met afstand en adoptie weinig belicht, terwijl adoptie en afstand ook op het leven van deze naasten van invloed zijn. Een respondent deelt daarover hoe het ook haar levensgeschiedenis is dat ze heeft verzwegen en dat ze het als bevrijdend ervaart om daarover te gaan praten:

> *"Nou ja, het is ook wel goed om te vertellen vanuit mijn perspectief. Dat is wel een beetje nieuw. Ik denk dat ik... ...ja, daarom ook zoveel tranen heb. Want eigenlijk gaat het daar nooit over. [...] Kijk, dat is eigenlijk ook mijn eigen levensgeschiedenis. Dat ik heel lang gezwegen heb en dat het natuurlijk enorm bevrijdend is toen ik kon gaan praten."* [respondent 1143]

Ook al gaat de ervaring met afstand en adoptie niet direct over respondenten zelf, zij ervaren het als onderdeel van hun leven. Een echtgenoot van een vrouw die afstand heeft gedaan van haar kind vertelt wat het met hem zelf doet, hij noemt het een 'tweedegraads effect':

> *"Nou, ik sta er natuurlijk wat nuchterder in. A, dat is de aard van het beestje. B, het is voor mij natuurlijk ook een soort tweedegraads effect. Ik vind het natuurlijk helemaal niet leuk te zien dat zij het er zo moeilijk mee heeft."* [respondent 1279]

Een andere respondent beschrijft hoe ze in de opvoeding terugziet wat afstand met haar moeder heeft gedaan. Haar moeder heeft voor haar altijd gewild dat ze onafhankelijk zou kunnen zijn:

> *"En nadat ze uit [tehuis voor ongehuwde moeders] kwam, is ze eigenlijk meteen bij haar ouders thuis gaan wonen. En toen moest het leven maar gewoon doorgaan. [...] Dus zij heeft altijd zoiets gehad, en zo ben ik ook echt opgevoed hoor. Omdat je als vrouw gewoon onafhankelijk moet kunnen zijn, dat je altijd gewoon voor jezelf kunt zorgen. En zij heeft zich later toen in mijn jeugd*

ook gewoon, ze heeft altijd wel gewerkt. Later weer naar school gegaan. [...] Dus in die zin is ze wel een soort voorbeeld. Daarbij heb ik in die zin ook niet eens bijna de kans gehad om te zeggen van, ik word gewoon een huisvrouw. Maar dat vind ik ook helemaal niet erg hoor."
[respondent 1245]

Respondenten beschrijven hoe afstand en adoptie nooit is afgerond. Het blijft altijd een rol spelen in het leven van degene die ermee te maken heeft gehad, maar ook in hun eigen leven en dat van generaties daarna. De impact die afstand en adoptie heeft op de persoon zelf die ermee te maken heeft gehad, werkt door op de naasten om hen heen als een gedeelde geschiedenis. Dat is in het verleden, de heden en de toekomst.

Steun en ruimte

Respondenten vertellen over het belang van steun en een luisterend oor in hun omgeving bij hun ervaringen met afstand en adoptie. De respondenten die zelf niet zijn afgestaan, zien de ervaringen van de ander als onderdeel van hun leven.

Dat er steeds meer ruimte komt voor de impact die afstand en adoptie heeft gehad op naasten wordt door respondenten als prettig ervaren. Sommige van hen ontdekken pas laat dat dit ook impact op henzelf heeft gehad. Een respondent deelt hierover dat het feit dat ze de geschiedenis van haar moeder met afstand niet wist, hoogstwaarschijnlijk wel een emotionele rol heeft gespeeld in haar jeugdjaren:

"Dat je soms denkt van, want ik ben dan de dochter van iemand die afstandsmoeder is. Dus ik ben daarna natuurlijk gekomen. En heel veel verhalen gaan natuurlijk over afstandsmoeder, afstandskind. Misschien een beetje adoptieouders. De eerste lijn die daar omheen opgegroeid is. En dat hebben wij natuurlijk niet gehad. Want we zijn niet met hem [broer respondent] opgegroeid. Maar het heeft natuurlijk omdat wij, ik was [bijna 20] denk ik al ongeveer toen ik het voor het eerst hoorde. Ja, heeft dat in onze jeugdjaren geen zichtbare rol gespeeld. Maar hoogstwaarschijnlijk wel een emotionele rol." [respondent 1245]

De zus van een afstandsmoeder is ook bij groepen aangesloten, vrouwengroepen waar je je verhaal kon doen. Zowel zijzelf als haar zus zijn daar naartoe gegaan. De respondent heeft dit als behulpzaam ervaren:

"En... ...ik heb maar in een klein groepje gezeten. Maar voor mij was ze toch ook behulpzaam. Om gewoon aan de praat te komen. Te vertellen wat je dwars zat .. aan elkaar. Dus dat is eigenlijk heel goed. En zij [zus respondent] heeft daar voor het eerst verteld dat ze een kind heeft afgestaan."
[respondent 1143]

Een andere respondent vertelt in het interview zijn ervaringen met wat hij heeft gezien bij zijn vrouw die een kind heeft afgestaan. Deze respondent verteld over de vorm die steun kan aannemen, zelfs op een manier dat het een gedeelde ervaring is geworden en ook in het leven van de respondent doorwerkt. Deze geschiedenis wordt in het leven met de partner gedeeld.

"Het spant gewoon je hele leven. Het is echt een onderdeel daarvan. Ja. Dus... Het is een integraal onderdeel van je leven. En van het leven met je partner. Dat is het. En dat blijft het tot onze laatste snik." [respondent 1279]

4.5.2 Thema: Gevolgen bij de ander

Respondenten benoemen de impact van afstand en adoptie op hun naaste. Ze zien wat deze ervaring teweeg brengt, en leven met hun naaste mee. Naast de empathie die doorklinkt in de verhalen van de respondenten, wordt ook de invloed van afstand en adoptie op de identiteit van hun naaste benoemd. Door deze empathie kunnen deze respondenten opmerken wat de invloed is geweest van de ervaringen met afstand en adoptie en heeft het ook een weerslag op henzelf.

Empathie

Respondenten vertellen dat zij ruimte hebben gegeven aan de (soms traumatische) ervaringen met afstand en adoptie van hun naaste, en zo tot steun te zijn. De zus van een vrouw die afstand heeft gedaan vertelt hoe zij altijd heeft geluisterd en voor haar zus heeft willen zorgen.

> *"Ik ben iemand geweest, ik ben er langzamerhand uit aan het komen, op het eind van mijn leven. Die altijd naar iedereen geluisterd heeft. Dat was mijn overlevingspatroon. Ik heb mijn zus altijd gespaard. Ik heb nooit gezegd, ja maar, je belast me."* [respondent 1143]

De respondent geeft hier enerzijds aan dat ze er is geweest voor haar zus, maar dat dit ook impact op haar had: het was haar overlevingspatroon. Dat het soms zwaar of belastend voor haar was heeft ze toen niet gezegd. Een andere respondent wiens vrouw een kind heeft afgestaan, maakt zich op dit moment zorgen om haar. Hij deelt dat de ervaring met afstand en alles wat daarop volgde een impact heeft en zelfs fysieke stress veroorzaakt. De respondent beschrijft dat hij er 'redelijk goed tegen' kan:

> *"Ik kan er zelf wel redelijk goed tegen. Ja. Maar ik maak me af en toe wel zorgen over mijn vrouw. Want zij trekt het zich wel heel erg aan. Ja. Ze heeft op het ogenblik ook wat hartklachten, wat hartritmestoornissen. Waarvan de medici die ze raadpleegt zeggen van nou is waarschijnlijk toch vooral stress. En nou, waar die stress vandaan komt, dat laat zich dan ook wel raden. Dus wat dat betreft is het iets wat altijd wel een beetje meespeelt."* [respondent 1279]

De invloed van afstand en adoptie wordt ook gesignaleerd door een respondent wier man is geadopteerd. De respondent ziet van dichtbij welke impact de adoptie heeft op zijn leven:

> *"Dan zegt mijn man, mijn leven ligt wel zestig jaar overhoop. [...] Ik vind het gewoon heel verdrietig dat dat zo is. En dat hij daar zo door beschadigd is. Ja. En niet weten wie je bent, niet weten waar je vandaan komt, dat is de essentie van het bestaan."* [respondent 1145]

Deze respondent beschrijft dat het medeleven, en dat het haar verdriet doet, ook door de jaren heen een rol speelde in hoe ze haar partner heeft gesteund. Ze heeft het 'er in het begin gewoon uit moeten trekken', en dus regelmatig met hem over gesproken.
Een andere respondent beschrijft dat ze als naaste heeft gezien hoe haar broer om is gegaan met het feit dat hij als kind is afgestaan. De verhalen vanuit de moeder van de respondent vertellen pas op latere leeftijd aan haar broer wat er allemaal is gebeurd.

> *"Maar het is bij hem nooit op het netvlies gekomen dat hij een afstandskind zou kunnen zijn. Dus hij heeft dat verhaal eigenlijk pas van mijn moeder gehoord. Hoe dat toen is gegaan en zo. Dus dat was voor hem natuurlijk ook wel bijzonder om dat te horen."* [respondent 1245]

De empathie kan ook ontbreken, of pas later gevoeld worden. Een respondent wiens zus afstand heeft gedaan vertelt hoe het in die tijd voor haar was. De respondent was toen nog een kind en had niet helemaal door wat er gebeurde, alleen dat er iets heel ergs gebeurde. De respondent was meer bezig met de reactie in haar omgeving op de adoptie, dan met de vraag wat dit voor haar zus betekende:

> *"Ik dacht helemaal niet over haar. Ik voelde meer, wat mij aanraakte was die beklemming en die afkeuring en dat het fout was. Ik heb helemaal niet zo erg over haar gedacht. Ik heb haar brieven geschreven, denk ik, over hele gewone dagelijkse dingen. Van, ik ben naar school geweest en helemaal niet over, goh, hoe gaat het nou met jou?"* [respondent 1143]

Identiteit

Respondenten beschrijven hoe hun naasten soms niet alles van zichzelf prijsgeven, doen alsof het goed met hen gaat, niet (kunnen) praten over hun ervaringen met afstand en adoptie, en mensen moeilijk dichtbij laten komen. Dit heeft te maken met hoe de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie omgaat met diens identiteit en wie ze zijn als persoon. Zo vertelt een respondent over haar echtgenoot en hoe zijn ervaring op andere delen van zijn leven invloed heeft gehad:

"En dat heeft zijn sportprestaties beïnvloed, dat heeft zijn werkprestaties beïnvloed. Het feit dat hij geen carrière maakt, snap je, omdat hij ook niet zichzelf kon zijn. Hij heeft altijd ook wel een masker op gehad, zo van, nou, geintjes maken en kletsen, vragen stellen aan anderen, zodat ze maar niet te dichtbij komen. En niet te veel serieuze gesprekken hebben." [respondent 1145]

Een respondent wier moeder afstand heeft gedaan deelt hoe haar moeder op haar eigen ontwikkeling gericht is. Deze respondent koppelt die houding aan het feit dat ze afstand heeft gedaan van haar kind.

"... ja mijn moeder is gewoon, vind ik, altijd heel erg op haar eigen ontwikkeling gericht geweest. In mijn jeugd en later ook. En voor mij komt dat ook echt voort uit die periode. Het afstand [doen] van je kind en dat andere mensen bepaald hebben voor jou wat er moest gaan gebeuren terwijl je 22 bent." [respondent 1245]

Een respondent van wie de zus afstand heeft gedaan, omschrijft de schaamte waarmee haar zus nog altijd worstelt. Deze schaamte is onder haar huid gekropen en heeft haar anders gemaakt dan hoe de respondent haar herinnert als kind.

"Ik vind het heel erg, want ze is een prachtmens. Ik kan heel goed met haar. Zij is degene waar ik het het beste mee kan vinden. Ja, dus dat vind ik eigenlijk het ergste. De schaamte die er eigenlijk ook nog wel is. Dat zij iets heel erg fout heeft gedaan. En dat is gewoon niet waar. Dat is er voor een groot deel uit, maar niet helemaal. Het is gewoon zo onder de huid gekropen. Ja. Zoals ik denk hoe zij vroeger was als kind. Ze was een en al leven en spontaniteit. Vreselijk." [respondent 1143]

Ook deelt een respondent hoe hun naaste omgaat met de vraag of ze zijn wie ze zijn vanwege de omgeving waarin ze opgegroeid (bij hun adoptieouders) of vanwege hun genen (van hun biologische ouders). Zo vertelt een respondent, die zelf ook is afgestaan, over haar zus die is afgestaan:

"Mijn vriend zegt daar ook van, ik dacht altijd dat nature en nurture, van dat, ik weet, nurture is de omgeving, hè. Ja, dat nurture een grotere rol speelde dan nature. Dus dat je veel meer maakbaar bent dan dat je bent. En ze zei, totdat ik jou en je zus heb ontmoet en jullie zijn aan de andere kant van de wereld, andere taal, andere cultuur, opgegroeid en jullie zijn zo hetzelfde. We denken hetzelfde zelfs. We zijn echt, ja, op zoveel vlakken ook dezelfde angsten, dezelfde bepaalde dingen. Alleen, ja, geloofsovertuiging is dan anders. Dus dat wel, mening en overtuiging, dus cultuurdingen zijn wel anders." [respondent 1025]

Een ander aspect dat naar voren komt bij een respondent heeft te maken met het gevoel van 'anders zijn' dat wordt versterkt tijdens het opgroeien in een gezin met niet-Nederlandse achtergrond en een andere huidskleur. Een andere respondent vertelt dat hun naaste er later achter komt hun biologische ouders een niet-Nederlandse achtergrond hebben. Twee respondenten vertellen dat dit leidde tot een gevoel van er niet bij te horen, of een buitenstaander te zijn. Een respondent wiens man is opgegroeid in een (Nederlands) Indisch gezin omschrijft dit als volgt:

"Ja, het niet ergens bij horen, een buitenstaander zijn. Dat gevoel heeft hij wel heel erg gehad. Hij is dus ook, ik weet niet of jij weet hoe dat gaat bij de Indische familie. Dat is altijd verjaardag met allemaal eten erbij. Dus dan komt alle Indische familie, neven, nichten, alles. En dan zit hij daar als enige blonde. En dan, oh ja, jij bent van de Duitse oma, zeg maar, snap je? Je bent altijd een vreemde eend in de bijt. En dat heeft hij wel vervelend gevonden." [respondent 1145]

4.5.3 Thema: Openheid

Openheid en/of verzwijgen van wat er is gebeurd heeft ook impact op naasten, op de relatie die zij hebben met degene die te maken heeft gehad met afstand en adoptie en op volgende generatie(s). Naasten zetten de geheimhouding of het verzwijgen van de afstand en/of adoptie door op verschillende manieren.

Dat er geen openheid mocht zijn, werd voor een respondent wier zus afstand heeft gedaan van haar kind al tijdens de zwangerschap in huis bevestigd en opgelegd. Er heerste een sfeer van zwijgen en haar zus moest zich bij bezoek verstoppen.

> *"Dus vooral dat ze er eigenlijk niet mocht zijn. En dan werd er aangebeld en dan moest ze heel snel verstopt worden. […] Maar er was vooral die sfeer van je zwijgt, je vraagt niet, je vertelt niet wat er met je is. Je bent helemaal niet blij, niemand was blij dat ze kwam. Want ze kwam maar heel soms. Het was helemaal geen vreugde, het was alleen maar ellende."* [respondent 1143]

Dezelfde respondent vertelt dat er nog steeds niet over wordt gesproken:

> *"Er wordt nog steeds nooit over gesproken. Soms in haar niet-bijzijn, als ze er dan niet is, over hoe erg het is. Maar het is eigenlijk nog steeds een taboe."* [respondent 1143]

Het verzwijgen en veroordelen heeft vervolgens invloed gehad op de eigen levensloop van de respondent. Het feit dat er toen zo over is gepraat en gezwegen is haar bijgebleven.

> *"We waren nooit zo aan het praten in dat gezin hoor. Maar dus dat was een beetje spannend. Nou de boodschap was, je kan maar beter niet zwanger worden. Die boodschap heb ik onthouden. Het was gewoon helemaal fout om zwanger te worden. Mijn zus werd enorm veroordeeld daarover. En weggestopt enzovoort. Ik denk dat dat wel invloed op mij gehad heeft. Ik geloof al niet dat ik zo'n enorm verlangen had naar kinderen, moet ik echt ook eerlijk in zijn. Maar dit was heel indrukwekkend."* [respondent 1143]

Dat er in de tijd van zwangerschap geen openheid was kan een respondent vertellen op basis van de ervaring van haar moeder die een zoon - de oudste broer van de respondent - had afgestaan.

> *"En toen ze natuurlijk eenmaal weer thuis was, nadat het kind afgestaan was, ging natuurlijk gewoon de muur omhoog. En er werd natuurlijk gewoon niet meer over gesproken."* [respondent 1245]

Een respondent vertelt over een andere manier waarop er geen openheid kon zijn. De behoefte van de respondent om meer over de geschiedenis te leren of eigen ervaringen kwijt te kunnen werd niet vervuld om de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie te beschermen. Een echtgenoot van een vrouw die afstand heeft gedaan deelt hoe dat voor hem is geweest:

> *"En we hebben het er in de jaren daarna ook eigenlijk nauwelijks over gehad. Het was echt een gesloten boek. Ja. Het kwam even op toen onze oudste geboren werd. Want wat voor de buiten-wereld dus het eerste kind was, dat was voor haar natuurlijk toch de tweede."* [respondent 1279]

In sommige gevallen worden mensen (jaren) later meer open over hun geschiedenis. Wat deze openheid met naasten kan doen, verwoordt een respondent van wie de zus afstand heeft gedaan en hier lange tijd niet over gepraat heeft als volgt:

> *"Met name toen ze haar dochter kreeg. Ja. Haar tweede dochter. Ze heeft nog een zoon en een dochter. Maar toen ze haar dochter kreeg, toen ging het eigenlijk helemaal mis met haar. Ja. Ja, omdat dat allemaal boven kwam. Van de eerste dochter. Hoe was dat toen zij begon met praten? Ja, ik vond dat heel fijn. Kijk, dat is eigenlijk ook mijn eigen levensgeschiedenis. Dat ik heel lang gezwegen heb en dat het natuurlijk enorm bevrijdend is toen ik kon gaan praten."* [respondent 1143]

Relaties

De afstand en/of adoptie heeft invloed op de relatie die de respondenten hebben met degene die hiermee te maken heeft gehad. Ook heeft dit invloed op de manier waarop respondenten de relatie ervaren. Of er open gesproken kan worden over de afstand en adoptie speelt hierbij ook een rol.
Zo vertelt een respondent wiens zus is afgestaan en in het buitenland is opgegroeid het volgende:

"In het gesprek of in het contact met mijn zuster, wel, heb ik ook heel veel vermeden. Heb ik ook heel vaak dingen niet uitgesproken, niet gevraagd, niet gezegd. Ik heb haar natuurlijk zo geïdealiseerd, dat ik er eigenlijk achter kwam van, oh, maar hoe ga ik daar dan weer mee om? Dat zij niet, geen sprookjesfiguur is, maar ze is echt. Dus hoe ga ik daar nou weer mee om? Want zij heeft natuurlijk ook wensen" [respondent 1025]

Naasten denken na over hoe ze gezonde relaties kunnen aangaan met hun familieleden die ervaringen hebben en betrokken zijn bij afstand en adoptie. Een respondent vertelt hoe dat het contact met haar zus door de jaren heen heeft beïnvloed:

"Op een bepaald moment ben ik ook weggebleven. Ja. Bij haar. Omdat de spanning groter werd. Ik denk toen was [naam tweede dochter (die niet is afgestaan) zus deelnemer] al geboren. Ja, die was al geboren. En toen ben ik een tijd niet geweest bij haar, weet ik nog. Het was gewoon te veel. Ik wist eigenlijk, ik heb ook niks gevraagd. Verschrikkelijk." [respondent 1143]

Op dit moment heeft deze respondent wel een goede band met haar zus, er is al een tijdje een 'gelijkwaardig contact'. De respondent geeft aan dat er nu ook gesproken kan worden over dingen die voor respondent moeilijk zijn in het leven. Een andere respondent vertelt hoe zij bezig is om een relatie op te bouwen met een broer die is afgestaan. Dit familielid begint ze pas net te leren kennen. De respondent benoemt dat het lastig is om te bepalen waar je het dan over hebt, het roept zoveel vragen op:

"Want je hebt altijd nog heel veel vragen over... Ja, over die ander dan... Waarom dit en waarom dat? En hoe ben jij dan opgevoed? En wat is er nou bijzonder in jouw jeugd? En dat soort dingen. Maar ook... Eigen bedrijf. Hoe werk je dan? Ja, ook daarin. Dus... Je hebt natuurlijk met elkaar... Mijn jongste broer en ik komen uit een gezin met eigen normen en waarden. En hoever sluit dat natuurlijk aan met hoe hij opgegroeid is. En past dat ook bij ons? Dus... Maar... Er zijn toch wel dingen waar je natuurlijk ook wel... Misschien naar zoekt of zo." [respondent 1245]

Daarnaast geeft deze respondent aan dat het opbouwen van een relatie met haar broer ook wel spannend was voor haar. Dit had te maken met hoe haar moeder die relatie ervaarde. Dit laat de complexiteit zien als er behoefte is aan het opbouwen van een relatie en hoe dat (andere) familiebanden kan beïnvloeden.

Naast de relatie met de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie, delen respondenten ook hun ervaring met het opbouwen van een relatie met het kind dat is afgestaan. Een respondent deelt dat haar zus een keuze heeft gemaakt en altijd heeft gezegd:

"[...] het is niet aan mij, het is eigenlijk aan het kind." [respondent 1143]

Het opbouwen van een relatie kan anders lopen en dan ontstaat er soms weer geheimhouding omdat de verhoudingen complex zijn. Een respondent wiens vrouw een dochter heeft afgestaan, vertelt over de relatie die ze nu hebben met de kleindochter (de dochter van het kind dat zijn vrouw heeft afgestaan). Er is echter op dit moment geen relatie met de dochter die zijn vrouw heeft afgestaan. De respondent deelt daarover:

"Waar we zelf een beetje bang voor zijn, dat is dat als de moeder erachter komt dat wij dus wel contact hebben met haar dochter. Dat dan de verhouding tussen moeder en dochter, die toch al slecht is, nog verder verslechtert voor zover dat kan." [respondent 1279]

Volgende generaties

De gevolgen van afstand en adoptie zijn ook voelbaar en zichtbaar bij de volgende generaties. Of er open over de geschiedenis met afstand en/of adoptie gepraat kan worden wisselt per situatie, maar ook per generatie. Zo vertelt een respondent, wiens moeder een kind heeft afgestaan, over hoe zij de geschiedenis met haar kinderen bespreekt en hoe anders zij dit heeft ervaren met haar ouders:

> *"En de oudste heeft nu net dan sinds een aantal maanden een vriend. Die ook al eens mee geweest is op vakantie. Maar die weet ook eigenlijk alle ins en outs. Het heeft even geduurd te zeggen, want het is wel vrij complex om het allemaal te vertellen. Maar die weet ook alle ins en outs. Dus dat is wel fijn dat je het op die manier kan delen. En dat was natuurlijk toen niet. Want ik denk dat mijn ouders met niemand erover konden praten. En ik denk dat [naam man deelnemer] ouders er ook niet veel over gepraat hebben met anderen."* [respondent 1145]

Dat de geschiedenis met afstand en/of adoptie doorwerkt in volgende generaties komt in veel van de verhalen van respondenten naar voren. Zij zien afstand en adoptie als een gedeelde geschiedenis en benadrukken het belang erover te kunnen praten met elkaar. Een respondent vertelt hoe zij met haar man (die als kind is afgestaan) en hun kinderen de geboorteplek van de biologische moeder van haar man heeft bezocht en wat dit voor hun gezin betekende:

> *"Dus die heeft het ouderlijke huis laten zien. En die heeft de begraafplaats laten zien. En daar hebben ze allemaal foto's gemaakt, ook onze kinderen. En mijn man zei later, ik snapte niet waarom de meiden daar ook allemaal foto's van maakten. Maar op een gegeven moment realiseerde ik me dat het ook hun familie is. Hij is dus heel erg in zijn eigen wereldje daarin geweest. Zo van, dat is alleen maar mijn belevenis. Maar het sijpelt dus ook door naar de volgende generatie. Want het zijn ook hun roots."* [respondent 1145]

Een respondent van wie haar oudste broer is afgestaan omschrijft hoe afstand en adoptie doorwerkt de generaties na haar:

> *"Het is natuurlijk gewoon iets wat nog lang doorgaat en misschien ook nog wel, ja, in het leven van mijn kinderen en uiteindelijk natuurlijk ook in het leven van hun kinderen. Want het ergens gaat het alsmaar natuurlijk nog wel door."* [respondent 1245]

Het kan bepalend zijn in hoeverre de volgende generatie de nieuwsgierigheid en interesse heeft om contact te zoeken of te onderhouden met familieleden die te maken hebben gehad met afstand en adoptie. Een respondent die de zus is van een vrouw die haar kind heeft afgestaan deelt hoe de kinderen van haar zus omgaan met dit feit:

> *"En later, dat was een deel daarvan dat haar kinderen, haar huidige kinderen, daar ook niks van willen weten.[…] Of er zelf nooit over beginnen. Ze zijn gewoon niet nieuwsgierig."* [respondent 1143]

De volgende generatie kan er soms ook juist op een andere manier over praten. Zo deelt een respondent wier moeder afstand heeft gedaan van haar eerste zoon dat haar kleindochter heel goed met haar moeder hierover kan praten. Dit vindt zij lastig, maar ook haar kinderen zijn onderdeel van het verhaal van hun moeder en oma:

> *"Dus dat vind ik af en toe ook dan wel lastig. Want de kinderen die hebben heel veel respect voor oma. Met wat ze allemaal meegemaakt heeft en hoe ze er nu in staat. Maar ze zijn natuurlijk op een bepaalde manier een onderdeel van."* [respondent 1245]

Beeldvorming

Openheid en meer kennis over de afstand en/of adoptie kan invloed hebben op hoe respondenten naar zichzelf en hun familie kijken. Respondenten beschrijven dat het beeld dat ze hadden van de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie, en in relatie tot andere familieleden, verandert naarmate ze meer te weten komen over hun geschiedenis en ervaringen met afstand en adoptie. Deze beeldvorming wordt beïnvloed door verlangens en angsten die ze hebben rondom het contact met deze familieleden.

Een respondent die als kind op de hoogte was van het bestaan van een oudere zus die was afgestaan, vertelt hoe zij als kind bezig was met (het beeld van) haar zus:

> *"Dat heel veel kinderen fantaseren over hun moeder. Dat ze dan, weet ik veel, prinses zijn of koningin, of zo dat. En dan heb ik gedaan over mijn zus. Ik fantaseerde dat zij een filmster was enzo. En toen in de puberteit, toen las ik het boek van Floortje Bloem ken je dat, of niet? Dat is een oud boek van de jaren negentig. Dat is van een meisje die in de prostitutie terecht komt. En toen kreeg ik ineens de bewustwording van, oeh, dat kan ook gebeurd zijn met mijn zus. Dus wat als dat nou zo is? En toen ging ik daar weer helemaal in op, ja dus. Maar mijn zus daar heb ik altijd zo'n focus op gehad. Ik had ook allemaal vriendinnetjes die een zus hadden, dat ik altijd vroeg van, hoe is dat dan? En heb je dan ruzie met je zus? En ik dacht van, als ik mijn zus tegenkom, ga ik nooit ruzie maken." [*respondent 1025]

Openheid over afstand en adoptie heeft voor sommige respondenten het gevolg dat hun beeld van het gezin veranderd, omdat hun positie in het gezin verandert. Zo kan het zijn dat respondenten zich anders gaan verhouden tot hun andere familie- en gezinsleden. Wanneer bijvoorbeeld op latere leeftijd bekend wordt dat er een oudere broer of zus is die is afgestaan, word je een middelste kind in plaats van een oudste kind. Een respondent van wie haar oudste broer is afgestaan deelt:

> *"Want je bent altijd opgevoed als oudste. Maar je bent gewoon de middelste. En dat is natuurlijk wat je voelt. Voor mijn jongste broer is hij altijd de jongste. Of hij nou bij mij de jongste is of met [naam oudste broer] en mij de jongste. Hij is gewoon de jongste. Nou voor mij is dat natuurlijk, als je naar familieopstellingen kijkt. Dan is dat natuurlijk gewoon niet zo. Er is gewoon iemand die naast mij staat. En die plek was altijd gewoon natuurlijk leeg. En die is nu ingevuld. Dus dat geeft ook wel een soort rust. Dat merk ik."* [respondent 1245]

Dezelfde respondent (van wie haar oudste broer is afgestaan) deelt hoe dit doorwerkt bij het samenstellen van een fotoboek:

> *"Er zijn heel veel mensen die niet van zijn bestaan weten, heel veel wel, en waar plaats je hem in zo'n fotoboek, ja, op welke positie? Dus, het is niet de eerste van de drie kinderen die er dan in moet komen te staan." [*respondent 1245]

De respondent wiens vrouw een kind heeft afgestaan vertelt over een ander soort beeldvorming, en dat is het beeld dat zijn vrouw had van het pleeggezin waar haar kind in terecht is gekomen. Dat was niet wat zijn vrouw had verwacht:

> *"Ze was verontwaardigd in het feit dat het pleeggezin dus kennelijk helemaal niet zo'n ideaal gezin was. En dat die moeder dus eigenlijk dat helemaal niet aankon."* [respondent 1279]

Respondenten delen hoe op verschillende manieren openheid over het verleden invloed heeft op hoe zij relaties vormgeven, hoe de volgende generatie hiermee omgaat. Daarnaast kan de beeldvorming van hun familie en gezin veranderen als er meer kennis en contact komt met andere familieleden.

4.5.4 Conclusies

Uit de interviews komt naar voren dat respondenten zichtbaarheid verlangen van hun eigen ervaringen in relatie tot de afstand en adoptie. Deze ervaringen omvatten vaak hun hele leven. De doelgroep naasten ziet de gevolgen van afstand en adoptie vaak scherp. Respondenten vertellen dat zij veel ruimte hebben gegeven aan de ervaringen en (in sommige gevallen) trauma's van degene met directe ervaring met afstand en adoptie om hen op deze manier te ondersteunen. De openheid van de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie, en openheid in het algemeen over wat er is gebeurd, speelt een rol in het leven van de respondenten. Dit kan vervolgens hun leven beïnvloeden. In de situaties die respondenten omschrijven komt naar voren dat familieleden andere behoeften hebben, het verleden kan bijvoorbeeld andere emoties oproepen voor volgende generaties. Er ontstaat ruimte voor nieuwe inzichten en gesprekken bij meer openheid en zichtbaarheid voor ieders ervaring. Respondenten beschrijven dat het beeld dat zij van hun familie hebben hierdoor kan veranderen.
In alle interviews komt naar voren dat de afstand en adoptie impact heeft op het leven van de respondenten, zoals op de relatie die zij hebben met de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie en andere familieleden. Er ontstaat steeds meer ruimte voor de ervaringen van naasten en hun behoefte aan het uitspreken en ontvangen van steun.

5. Resultaten uit de ingestuurde verhalen

In dit hoofdstuk presenteren we de resultaten van de analyse van de ingestuurde verhalen. Deze verhalen gaven de respondenten de gelegenheid om te beschrijven wat voor henzelf belangrijk is in hun geschiedenis en ervaring met afstand en adoptie en geven een beeld van hoe zij zelf betekenis aan hun ervaringen geven.

De ingestuurde verhalen zijn door *close reading* bestudeerd, waarna thema's en onderwerpen zijn beschreven en toegekend aan de verhalen om als bron te dienen in de ontwikkeling van de topiclist voor de interviews. In de volgende analysestap heeft een andere onderzoeker de verhalen nogmaals kritisch doorgenomen. Hier is een deductieve thematische analyse toegepast (zie paragraaf 2.4.2). Deze is uitgevoerd door de thematische analyse van de diepte-interviews als basis te nemen. We hebben hier getoetst of vergelijkbare thema's of subthema's in de verhalen worden beschreven en specifiek gekeken welke thema's, of aanvullingen daarop, nog niet zijn genoemd of beschreven bij de diepte-interviews. De verhalen zijn gelaagd en geven veel informatie over de ervaringen van de respondenten.

We hebben 53 ingestuurde verhalen ontvangen. Daarvan zijn 13 verhalen van vrouwen die een kind hebben afgestaan. Van mensen die als kind zijn afgestaan zijn 35 verhalen ontvangen. In dit hoofdstuk beschrijven we voornamelijk deze resultaten. We beginnen elke paragraaf met een beschrijving van de documenten die zijn ingestuurd. Vervolgens introduceren we de thema's uit de diepte-interviews. De inhoud van de verhalen komt qua thema's grotendeels overeen met wat we daar hebben gevonden. Soms hebben we nieuwe of aanvullende thema's gevonden, dit wordt beschreven in de afzonderlijke paragrafen. We besluiten elke paragraaf met een conclusie.

Van mannen van wie een kind is afgestaan is er één ingestuurd verhaal, deze respondent is ook één van de geïnterviewde personen. Van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht ontvingen we drie verhalen, twee respondenten daarvan zijn ook geïnterviewd. Van naasten ontvingen we één verhaal. Ook deze verhalen hebben we gelezen en hierbij gekeken of er vergelijkbare of aanvullende thema's waren ten opzichte van de diepte-interviews. Dit wordt beschreven in paragraaf 5.3: overige ingestuurde verhalen.

Er is één ingestuurd verhaal van 700 pagina's. We zijn niet zeker tot welke doelgroep de inzender behoort. In overleg met de secretaris van de commissie hebben we deze inzending globaal doorgenomen op aanvullende thema's, maar verder niet gebruikt voor dit hoofdstuk.

De mensen die een verhaal hebben ingestuurd worden in dit hoofdstuk respondenten genoemd. De thema's die beschreven worden, worden verduidelijkt met citaten uit de verhalen. Aan de tekst van deze citaten is niets veranderd, het betreft de tekst zoals deze door de respondent is opgeschreven.

5.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan

De 13 verhalen van de vrouwen die een kind hebben afgestaan variëren van 1 tot 26 pagina's. De gemiddelde lengte is 6 pagina's. Twee van de verhalen gaan over vrouwen van wie het kind niet is afgestaan, maar waar de thematiek van afstand en adoptie wel speelde, daarom hebben we besloten deze wel mee te nemen. Zoals beschreven in een van die verhalen, waar de familie verhuisde naar een andere stad en de vrouw met het kind weer bij haar familie kon wonen. Later trouwde ze met een buurjongen. Voor die verhuizing was zij wel op 'werkkamp' in een tehuis voor ongehuwde moeders en werd op haar ingepraat om afstand te doen. Eén verhaal gaat over een moeder van een tweeling.
De ingestuurde verhalen beschrijven de gebeurtenissen rond afstand in de jaren '60 en '70. Vergelijking van de verhalen uit de jaren '60 met die uit de jaren '70 laat zien dat er geen wezenlijk andere ervaringen met afstand en/of adoptie waren in die twee tijdvakken.

Vorm en toon

Vijf vrouwen stuurden een al gepubliceerd artikel of hoofdstuk uit een boek in, of verwerkten hun verhaal in een artikel. Er was één verhaal uit het in 2021 stopgezette onderzoek, herkenbaar aan het format van het aanmeldpunt. Vier vrouwen stuurden een verhaal, c.q. levensverhaal in, van wisselende omvang. Eén vrouw stuurde een verhaal in dat haar zoon heeft geschreven en waar naar haar zeggen haar ervaringen goed in zijn weergegeven. Twee vrouwen stuurden hun verhaal in de vorm van een brief. Qua vorm waren drie verhalen specifiek opvallend. Het bovengenoemde verhaal dat de zoon over zijn biologische moeder schreef, vanuit zijn perspectief, maar waarin zijn moeder aangeeft dat zij vrijwillig afstand deed. Een ander verhaal is geschreven in de vorm van een brief aan de verwekker van het kind, dit betrof een verkrachting. Het derde verhaal was opvallend vanwege de verschillende aanspreektitels: voor de moeder van de respondent ('zij' en 'haar') en haar kind ('jij' en 'jou'). Deze respondent heeft zeer veel druk van haar moeder ervaren om afstand te doen.

Qua toon gaven de ingestuurde verhalen de gevoelde boosheid en verdriet weer, alsook onbegrip over wat respondenten is overkomen. De respondenten kunnen hun gevoel en de gebeurtenissen goed onder woorden brengen, zoals blijkt uit de citaten. In de tekst staat vermeld of het citaat uit een interviewverslag, brief of levensgeschiedenis afkomstig is.

Uit de deductieve analyse blijkt dat de thema's en subthema's voor deze doelgroep hetzelfde zijn als de resultaten uit de analyse van de diepte-interviews. In de ingestuurde verhalen zijn bepaalde contexten nadrukkelijk en meer beschreven, zoals de ervaringen in de tehuizen en bij een gastgezin, en de ervaringen van de bevalling die erg ingrijpend is geweest.

Tabel 5.1.1

Thema's en subthema's van de ingestuurde verhalen: vrouwen die een kind hebben afgestaan

Thema's	Subthema's
Bewegingsruimte	Zelfbeschikking, verlangens
Veiligheid	Seksueel-, psychisch- en fysiek geweld
Openheid	Schaamte, angst en eenzaamheid
Vertrouwen en verwerking	Papieren versus ervaren werkelijkheid, relaties, steun

5.1.1 Thema: Bewegingsruimte als biologische moeder

Net als in de diepte-interviews komt in de ingestuurde verhalen terug dat de ruimte die de respondenten kunnen en/of willen innemen als biologische moeder wordt beperkt vanaf het moment dat zij zwanger zijn. Dit gaat om de keuze het kind te houden of af te staan, (gebrek aan) zeggenschap tijdens de bevalling, of het contact dat de respondenten kunnen hebben met hun kind. Ten opzichte van de diepte-interviews zijn er meer beschrijvingen van ervaringen in tehuizen voor ongehuwde moeders en van ervaringen rondom de bevalling.

Zelfbeschikking en zeggenschap

Elf van de dertien respondenten beschrijven dat zij hun kind onder dwang hebben afgestaan, van één respondent is het niet duidelijk. Dit was vaak onder druk van ouders, maar soms is er ook druk vanuit een instantie, zoals maatschappelijk werk. Respondenten beschrijven dat het hen een machteloos gevoel gaf, het feit dat zij geen zeggenschap hadden over wat er ging gebeuren, dat er sprake was van manipulatie en dwang. Er werd soms gedreigd met niet meer thuis kunnen wonen. Voor minderjarige meisjes moet dat een angstig voorland betekenen. Zo ontstond onder het mom van 'vrijwillig afstand doen' een situatie waarin de respondenten niet anders konden dan voor afstand kiezen. In de volgende citaten, uit een verhaal van een respondent die haar moeder met 'haar' aanduidt en haar kind met 'jou', komt dit samen:

> *"Het feit dat ik geregistreerd stond als een toekomstige jonge moeder die haar kind na de bevalling ter adoptie zou gaan achterlaten, was aanvankelijk niet mijn voorkeur geweest, maar die van haar. Die keuze was een situatie geweest waar ik volgens haar alle zeggenschap over had gehad, het betrof immers mijn kind. Tegelijkertijd had ze me in dat besluitvormingsproces met zoveel argumenten vóór de afstand gevoed, (en geen enkele tégen) dat ik niet meer anders kon beslissen."* [verhaal, respondent 1199].

> *"Wanneer ik na een paar weken in [tehuis voor ongehuwde moeders] haar vertel te overwegen om toch geen afstand te doen van jou, zet ze al haar psychische druk in om mij te laten voelen dat dat toch echt de bedoeling niet is. Ze laat zelfs doorschemeren dat wanneer ik dat doorzet, ik thuis niet meer welkom ben. Daartegen ben ik machteloos. Ik wil niet verstoten worden van huis en haard. Hoe ongelukkig ik er ook was. Ik wil niet alles verliezen. En ik wil vooral ook weer een meisje van 16 zijn, met alle 'meisje-van-16-achtige dingen' die daarbij horen. Al voor je geboorte geef ik uiteindelijk toe aan de afstand van jou."* [verhaal, respondent 1199]

> *"In de rapporten die zowel [initialen maatschappelijk werkster] als [initiaal medewerkster raad van de kinderbescherming] onafhankelijk van elkaar schreven, gaven ze aan haar manipulatie te herkennen en zetten ze grote vraagtekens bij de vrijwilligheid waarmee ik tot mijn keuze was gekomen. Omdat ik ondertussen wél met de adoptie akkoord was gegaan en er geen concrete signalen waren van fysieke of geestelijke dwang, konden ze niet ingrijpen. Omdat ik volhard, kunnen zij niet anders dan toestemmen in de adoptie."* [verhaal, respondent 1199]

Een andere respondent beschrijft eveneens dat er geen plek is voor haar in het ouderlijk huis als zij het kind zou houden in de volgende citaten:

> *"Vader zei hoe het ging gebeuren, ik moest hiermee instemmen. "Je moet echt afstand doen". Het is niet anders. Hij noemde drie redenen: 1. De gehandicapte 11 jaar oudere man, de verwekker: geen huwelijk. 2. mijn moeder in GGZ, die zou niet snel terugkomen. 3. het grote gezin thuis (11 personen in een kleine woning) waardoor ik niet thuis kon blijven. Mijn positie zou onmogelijk worden. Hij dreigde met allerlei maatregelen als ik niet deed wat hij voorstelde."* [artikel, respondent 1050]

En als ze wegloopt van het tehuis voor ongehuwde moeders zou ze haar ouderlijk huis niet meer inkomen:

> *"Mijn vader opende de deur. Het eerste wat hij zei: Je kunt hier niet blijven, ik ga direct de Raad voor de Kinderbescherming bellen. Je moet direct terug. Dat deed hij. Hij wilde geen zwangere dochter in huis. Hij zei: "Verdwijn. Ik wil geen kind erbij in huis." […] Ik sloot de weg naar mijn ouders af in mijn gedach-ten. Ik stond er alleen voor."* [artikel, respondent 1050]

Van een andere zwangere respondent wilde de stiefvader niet dat het kind binnen de familie zou worden grootgebracht:

> *"Mijn moeder stelde voor om het kindje bij haar te laten opgroeien. Mijn halfzusje was bijna 2 en zou alleen blijven, dus dat zou heel goed kunnen. Helaas was mijn stiefvader het er niet mee eens*

en dreigde te gaan scheiden en mijn zusje mee te nemen als mijn moeder voor mij zou kiezen." [verhaal, respondent 1159]

De bewegingsvrijheid van de biologische moeder blijkt in deze ingestuurde verhalen zeer sterk te worden bepaald en begrensd door haar ouders. Twee andere respondenten beschrijven dat hun beslissingsruimte werd beperkt door hulpverleners. Zij spreken ook over de dwang en manipulatie die zij hebben ervaren. Daarbij wordt ook het argument genoemd dat het kindje beter af zou zijn in een adoptiegezin:

"Ik werd naar een maatschappelijk werkster gestuurd om te bespreken wat mijn kansen waren. Mijn positie was niet rooskleurig. Als ik de baby wilde behouden moest ik onderdak en werk hebben. Volgens haar had ik nergens recht op, ook geen bijstand. Dus er bleef maar één optie over en dat was afstand doen. Er werd uitvoerig verteld over liefdevolle ouders die al lang op een kindje wachtten en ook dat ik als alleenstaande dakloze zonder werk wel een hele slechte moeder zou zijn. Het gesprek verliep rustig en ik had helemaal niet in de gaten hoe manipulatief het was. Er werd geen enkele mogelijkheid of ondersteuning geboden als ik de baby wilde behouden. En ik wilde toch het beste voor mijn kind? […] Moest ook nog en bezoekje aan de psychiater brengen en bracht het verhaal zoals me was voorgespiegeld." [verhaal, respondent 1159]

*"Ook bevond ik me vaak in een veel zwakkere positie waardoor ik al bij voorbaat 1-0 achter stond en voelde dat ik toch maar niets was vanwege mijn achtergrond. Dit werd ook zo letterlijk gezegd dat "mijn dochter beter bij deze mensen af was omdat zij een betere woning en inkomen + achtergrond hadden"." [*brief, respondent 1051]

Er is één respondent die vrijwillig afstand heeft gedaan. Zij en haar vriend studeerden allebei. Haar zoon citeert haar in het verhaal dat hij schreef, en dat zijn moeder instuurde:

"Ik studeerde voor opbouwwerk', zegt [eigennaam deelnemer, biologische moeder], 'maar nu voelde ik me zelf een probleemgeval. Het condoom was gescheurd, en ik zat met de gebakken peren. Ook hoogzwanger kreeg ik nog geen moedergevoelens. Adoptie leek me het beste voor het kind." [verhaal zoon, respondent 1261]

Verschillende respondenten beschreven hun ervaringen met tehuizen voor ongehuwde moeders, dit kwam in de ingestuurde verhalen duidelijker naar voren dan in de diepte-interviews. In de tehuizen verbleven soms ook meisjes die hun kind na de bevalling mee naar huis zouden nemen om het zelf op te voeden, anderen zouden hun kind afstaan. Wat hen verbond was dat zij uit hun vertrouwde omgeving waren gehaald, op last van hun familie. Zij misten bewegingsvrijheid gedurende hun tijd in het tehuis voor ongehuwde moeders:

"Ik deelde [in tehuis voor ongehuwde moeders] met een twintigtal andere jonge vrouwen die allemaal hun eigen redenen hadden om daar te zijn. Sommige waren net als ik pas 16 jaar oud of nog jonger, de meesten waren ouder. Wat ons verbond was dat alle vrouwen ongehuwd en vooral ongewenst zwanger waren en, volgens hun familie, beter buiten hun vertrouwde omgeving konden bevallen. Wat ons scheidde was dat een deel na de bevalling het door hun gekregen kind mee naar huis zou nemen om het zelf op te voeden. En een ander deel, waartoe ik behoorde, zou dat kind ter adoptie achter gaan laten in het tehuis." [verhaal, respondent 1199]

In een ander verhaal wordt beschreven hoe de zeggenschap van de respondent werd ontnomen na de bevalling, ze is alleen en kan ook niks doen. Er werd tegen deze respondent gezegd 'je moet maar berusten', dus neerleggen bij het feit dat het zo is en daar vrede mee sluiten:

"Het kind werd direct weggebracht. Ik vroeg nog waarheen. Eerst in de zijkamer en daarna gaat het naar een babytehuis en van daaruit wordt ze zo snel mogelijk geadopteerd. Ik zakte na de bevalling weg in een zwarte verdoving van pijn, verdriet. Een gevoel van zwakte en onmacht. Wist niet wat te doen: gillen, huilen, vragen, smeken of berusten. "Je moet maar berusten", zo had men gezegd, dus ik berustte. Voor het oog althans. Je kon na de bevalling ook niet zomaar opstaan en

er achteraan rennen. Voelde me te zwak hiervoor en de hechtingen trokken nog. Er was niemand bij me, ook geen familie, dus hoe zou ik het kind moeten gaan zien. "Het kan niet, leg je er maar bij neer", je hebt het gevraagd, maar niemand helpt je. Alleen ga je het niet redden."
[artikel, respondent 1050]

De verlangens om het kind te kunnen zien of te weten hoe het gaat met het kind komen ook naar voren. Zo omschrijft een respondent hoe eenzaam dat gemis voelt:

"Een enorm gevoel van eenzaamheid en van niet deugen, en van niet begrepen voelen hebben mij tientallen jaren vergezeld. Het ergste was dat gat in mijn hart. Iedere dag dacht ik aan hem, hoe hij zou opgroeien, of hij sterk was, geliefd was. Elk jongetje van zijn leeftijd bekeek ik om te zien of het mijn zoontje zou kunnen zijn. Het schrijnende gevoel van gemis is altijd bij me gebleven."
[verhaal, respondent 1159]

We zien dat de bewegingsruimte van de moeder beperkt is, in de beslissing rond afstand doen, in de ervaringen tijdens de bevalling. Zeggenschap en zelfbeschikking zijn ver te zoeken. De respondenten voelen zich buitengesloten in een situatie die levensbepalend zal zijn, ze krijgen namelijk een kind.

5.1.2 Thema: Veiligheid

Ervaringen met onveiligheid en geweld komen voor in zes verhalen. Bij deze verhalen geldt dat één en dezelfde persoon meerdere vormen van geweld kan hebben meegemaakt. Het geweld kan bestaan uit verschillende vormen, waaronder fysieke mishandeling door een ouder in de thuissituatie (2 respondenten), seksueel geweld: verkrachting (3 respondenten), mishandeling in een instelling of een huishouden waar gewerkt wordt (2 respondenten) en mishandeling door een partner later in het leven (2 respondenten).

We lichten hier het verhaal uit van een respondent die zwanger is geworden als gevolg van verkrachting in een brief aan de verkrachter:

"Het heeft lang geduurd, maar de tijd is gekomen om je een brief te schrijven. Aan de ene kant lijkt me dat ook onzinnig na zoveel tijd, want wat gebeurd is, is nooit meer terug te draaien, nooit goed te praten en zal voor altijd deel uit moeten maken van wat ik ben en belangrijker nog, wie ik ben. En omdat alles wat gebeurd is, jouw schuld is, zou dat betekenen dat jij deel blijft uitmaken van wie ik ben. En daarom moet deze brief geschreven worden, zelfs na 28 jaar."
[brief, respondent 1268]

"[…] het leven was goed in die tijd, en vooral ongecompliceerd. Het voelde ook goed. Tot die dag dat jij me uitnodigde voor een feestje bij jou thuis. Ik verheugde mij er best op, ik dacht dat er nog veel meer mensen zouden zijn. Toen ik bij jou thuis aankwam, bleek ik de enige te zijn dat vond ik op zich best vreemd, maar ja, ik was iemand die altijd graag op tijd kwam. […] Toen je terug kwam uit de gang, heb je me gegrepen en naar de slaapkamer gesleurd. Ik herinner me dat de slaapkamer klein en donker was. Ik besefte op dat moment dat dit niet klopte, en tegelijkertijd was ik door jouw actie compleet overdonderd. Ik heb niet geschreeuwd of gevochten, of wat dan ook, daar was ook helemaal geen tijd voor, alles ging zo snel dat ik het niet kon bevatten. […] Uiteindelijk heb je zelf uitgekleed. Ik heb zo geprobeerd om mijn benen bij elkaar te houden, om je niet toe te laten, en er is een strijd geweest maar je was te sterk. En je hebt me verkracht. Die dag, in die paar uur, heb je me meer afgenomen dan ik kan vertellen, en ik haat je meer dan ik zeggen kan."
[brief, respondent 1268]

Deze respondent beschrijft in de brief hoe ze niet los kan komen van de gebeurtenis, dat ze met de brief een poging doet de geschiedenis achter zich te laten, maar tegelijkertijd beseft dat het altijd deel zal uitmaken van haar leven, van wie ze is.

5.1.3 Thema: Openheid

Schaamte, angst en eenzaamheid

De respondenten ervaren een gebrek aan openheid dat gepaard gaat met gevoelens van angst, eenzaamheid en schaamte, zoals in de ervaringen rondom de zwangerschap en de bevalling. Bijvoorbeeld dat respondenten aangeven dat de zwangerschap lang door henzelf werd ontkend, en ook dat je er lang niets van zag. Twee respondenten beschrijven dit zo:

> *"Toen ik ongeveer 5 maanden zwanger was, was er nog niets aan mij te zien. De zwangerschap werd ook door mijzelf ontkend. Ik bleef lang heel slank, mager bijna. Ik voelde ook niets, ik begreep het niet. Het was er niet. Ik deed net of ik iemand anders was, die niet zwanger was. Hierdoor kon ik de tijd doorkomen, door het te ontkennen. Het kind mag er immers niet zijn? Ik mag er ook niet zijn, dus maak ik mij onzichtbaar. Niemand heeft dan last van mij. Het is misschien niet waar."* [artikel, respondent 1050]

> *"Als lange slanke jonge vrouw duurde het wel 5 maanden voordat de zwangerschap zichtbaar werd. Ik durfde het thuis niet te vertellen, maar dat kon natuurlijk niet uitblijven. Op mijn werk werd ik bij de directrice op het matje geroepen en er werd me te verstaan gegeven dat, als ik het kindje wilde houden, ik ontslagen zou worden."* [verhaal, respondent 1159]

Ook de respondent die verkracht was beschrijft de emotie en de moeite om dit psychisch te onderkennen en te accepteren:

> *"Toen het mij opviel, dat ik dus niet meer ongesteld was geworden, bekroop mij een gevoel dat ik eigenlijk niet op papier kan zetten. Die gevoelens die ik toen had, kan je alleen maar voelen en niet opschrijven. Ik werd me er van bewust dat ik misschien wel eens zwanger zou kunnen zijn. Ik was met niemand naar bed geweest!? Als een soort mokerslag drong het tot me door dat het, als ik zwanger zou zijn, ik van hem zwanger zou zijn. Het enige dat ik wilde was kotsen, m'n maag uit mijn lijf kotsen, zo'n smerig idee vond ik het".* [brief, respondent 1268].

> *"Ik wilde niet zwanger zijn en zeker niet van hem, die goorlap, die mij zoveel pijn had gedaan. Het kon ook niet, dacht ik. Dit is denk ik, al het moment geweest, dat ik heb gedacht dat ik niet zwanger zou zijn. Als je het ontkent is het er ook niet, zoiets. [..] Ik stond stijf van de stress en ik werd wel wat zwaarder maar een echte zwangere buik heb ik nooit gekregen. Gewoon dikker was ik."* [brief, respondent 1268].

Deze respondent heeft het helemaal in haar eentje opgelost, doordat ze zich zo schaamde heeft ze het met niemand gedeeld, zelfs niet met haar moeder:

> *"De laatste maanden tot de bevalling zijn in een soort roes aan mij voorbij gegaan. Ik heb gewoon alles gedaan wat ik moest doen. Wel was ik heel erg veel van huis om te voorkomen dat mijn ouders iets zouden merken. Mijn moeder zei wel eens: […] "Je bent nooit thuis behalve om te slapen en soms te eten". Verder heeft ze mij nooit tegen gehouden. Heeft ze toch wel in de gaten gehad dat er iets loos was? Ik weet het niet en ik durf en wil het niet vragen."* [brief, respondent 1268].

Ze gaat zelf naar een kraamkliniek:

> *"Bij de kliniek aangekomen heb ik mij gemeld en gezegd dat ik moest bevallen. Wat ik daar nog van weet is: dat ik naar een kamertje ben gebracht en ik moest op een bed gaan liggen. Er zou iemand komen kijken. Voor mijn gevoel heb ik daar een hele tijd gelegen, alleen, en werd de pijn in mijn buik alleen maar erger. Ik raakte daar wel een beetje in paniek van. Ben regelmatig mijn bed uit gegaan om te lopen of te staan. Misschien ook wel even aan wegrennen gedacht. Later kwam er een dokter of weet ik wie dat was en deze heeft inwendig onderzoek gedaan. Vreselijk vond ik dat. Ik weet nog dat ik mijn benen niet ver uit elkaar deed en dat hem dat irriteerde."* [brief, respondent 1268].

Drie respondenten vertellen over een verblijf in een gastgezin, ervaringen in de context bij een gastgezin kwamen niet naar voren bij de diepte-interviews. Twee respondenten beschrijven hoe de zwangerschap geheim moest blijven, en een gastgezin uitkomst bood. Ze beschrijven dit vanuit wisselend perspectief:

> *"Met school werd geregeld dat ik huiswerk kreeg. Niemand mocht het weten, we praatten nergens over in die tijd. Er werd niks meer over gezegd. Maar mijn ouders brachten me met de trein en de bus naar [dorp] waar een gastgezin was. Zij was kraamverpleegster, hij iets in muziek en reisde veel. Ze hadden zelf 2 kinderen, pleegkinderen en op dat moment 4 zwangere vrouwen die het kind niet wilden."* [verhaal, respondent 1038]

Een andere respondent, die vrijwillig afstand deed en niet wilde dat haar familie wist dat ze zwanger was, beschrijft het verblijf bij een gastgezin als een plek waar ze onderdook:

> *"Abortus was nog verboden, maar adoptie was sinds een paar jaar wel bij wet geregeld. Ik zou in het geheim uitgedragen worden, niet bij haar ouders en ook niet bij haar hospita. Via maatschappelijk werk dook ze onder bij een gastgezin in [plaats]."* [verhaal zoon, respondent 1261]

Twee andere respondenten beschrijven dat ze werkzaamheden verrichtten in de tehuizen en hoe dat ging. Uit alles blijkt hoe alleen zij ervoor stonden, hoe het voelde om weggestopt en/of opgesloten te zijn, te denken dat iedereen je vergeten is, inclusief je ouders. Dat dat vreemd aanvoelde en hard:

> *"Als dagbesteding werkte ik in de instituutskeuken van het '[tehuis voor ongehuwde moeders]'. Het was een plek waar geen van mijn paviljoengenoten graag kwamen. Zij werkten liever in het naaiatelier of in de wasserij. Omdat die activiteiten nog door nonnen werden aangestuurd en de keuken vooral medewerkers 'van buiten' had, gaf ik aan het laatste de voorkeur. Tot twee dagen voor de bevalling, terwijl ik door mijn buik nog nauwelijks in de enorme pannen van het instituut kon roeren, werkte ik in de keuken."* [verhaal, respondent 1199]

> *"Grote groepen vreemde meisjes. Ik kwam in een grote leefgroep met ongeveer 20 jonge, tot zeer jonge meisjes (14 t/m 18 jaar). Ik lag 's nachts op een slaapzaal met 6 andere meisjes. Twee meisjes waren zwanger. Ze wilden allemaal weg. We fantaseerden erover hoe we er uit konden komen. Alle ideeën werden meteen verworpen: het bleek onmogelijk. Want ook voor de ramen van die grote slaapzalen zaten grote traliehekken. Het was vreemd: 's morgens bij het opstaan moesten we ons ondergoed zelf eerst voorspoelen aan de wasbak, ons wassen (1 x p week douchen) en dan naar de grote eetzaal in een rij staan. Brood eten (dat hield ik niet binnen) en daarna door naar de grote werkruimte, waar we de hele dag door moesten brengen. Aan het werk gezet. Tekenpakketten inpakken. Saai eentonig werk. Niemand kreeg bezoek. Er werd niet veel gesproken. Overdag pakten wij tubes verf en kleurpotloden in pakketten en deden die in dozen."* [artikel, respondent 1050]

> *"Na 3 maanden ben ik doorgeplaatst naar [dorp]: in een tehuis voor ongehuwde moeders. De deur ging weer achter mij op slot. We gingen wel naar school. Ik miste zorgende ouders. Het was een afschuwelijke tijd die ik nooit meer zal vergeten. Ik had geen moeder, geen zorgende vader en ben gewoon weg-gestopt. Ergens. Ik dacht dat ze me vergeten waren. En: waarom eigenlijk, dat wisten ze zelf niet, geloof ik. Het was vreemd allemaal. Hard."* [artikel, respondent 1050]

Uit de voorgaande citaten spreekt veel schaamte, angst en eenzaamheid. De ontkenning van de zwangerschap heeft veel te maken met de schande die in die tijd verbonden was met ongehuwd zwanger worden, en seks voor het huwelijk. Echter, als deze niet meer ontkend wordt, omdat dat niet meer gaat, wordt deze wel verstopt, verhuld en onzichtbaar gemaakt, zoals blijkt uit de volgende citaten:

> *"Wanneer jouw geboorte, als buitenechtelijk kind, bekend zou worden buiten ons gezin, dan zou dat zonder enige twijfel leiden tot stigmatiserende etiketten die de familie en de buurt waarin we woonden op ons zouden plakken. Etiketten die bovenop de schande van de scheiding [van de ouders] zouden komen en onze levenskwaliteit en toekomstmogelijkheden en die van jou aanzienlijk zouden verslechteren."* [verhaal, respondent 1199]

"De zwangerschap was immers een schande als je net [toenmalige leeftijd deelnemer, minderjarig] was en je niet kon/wilde trouwen met de man die de vader was van je kind. Misschien maakt dat het allemaal nog veel erger. Ze wisten het wel en ze zwegen. Het kind mocht er niet zijn. Ontkenning. Dus ik ontkende het ook, voor mezelf. Het is niet zo. Niet waar!! Er is helemaal geen kind, ik zie ook niks...Mijn buik bleef plat. Ik voelde niets meer." [artikel, respondent 1050]

"Ik hield weinig vriendinnen over, want de schande was besmettelijk. Ik droeg een neptrouwring voor als de patiënten wat wilden weten. Omdat ik op de kraamafdeling werkte was de confrontatie met al die gelukkige moedertjes ook niet gemakkelijk. Ook had ik veel last van 'liefdesverdriet', in de steek gelaten door de man waar ik echt heel verliefd op was." [verhaal, respondent 1159]

"Af en toe ging ik naar mijn moeder, maar dan mocht ik niet de straat op, want dan zou de hele buurt er schande van spreken. Wel mocht ik de laatste weken voor de bevalling daar blijven." [verhaal, respondent 1159]

"Ik ging op een avond uit, dronk iets teveel en blowde wat. Samengevat, ik ging met een jongen naar huis, zoende wat bij het afscheid en liet toe dat hij wat meer deed dan anders, wat voelen. Tot ik er achter kwam dat er ineens iets heel anders gebeurde. Ik was in ieder geval verbijsterd en reed snel naar huis. Ik kan me nu nog niet herinneren hoe van zoenen het ineens een razendsnelle penetratie werd. Ik vertel dit uitgebreid om dat dit me jarenlang achtervolgd heeft, ook invloed heeft gehad op mijn ontwikkeling en schuld en schaamtegevoel en ook een tijdsbeeld weergeeft. Ik werd toch ongesteld dus niets aan de hand. Maar het knaagde en op een gegeven moment kwam er iemand op bezoek die mijn moeder de ogen opende en ik werd naar de huisarts gestuurd. De huisarts constateerde de zwangerschap." [verhaal, respondent 1038]

In de verhalen komen veel ervaringen terug rondom de bevalling. In deze verhalen vertonen de respondenten veel overeenkomsten: het lijkt soms alsof zij er zelf niet bij zijn, ze voelen zich buitengesloten, alleen, gekleineerd en alsof zij het niet waard zijn om goed begeleid te worden. En heel alleen. Vaak kregen zij een doek over het hoofd en werd het kind na de geboorte meteen weggevoerd. Zo beschrijven respondenten:

"Tijdens de persweeën moest ik het voor mijn gevoel alleen doen. Als er wat gezegd werd was het met een bepaalde ondertoon. Als of ik het niet waard was om begeleid te worden. Ik voelde mij heel alleen. Op het moment dat [naam kind dat is afgestaan] geboren werd veranderde er wat in mijzelf. Hoe, wat, kan ik niet uitleggen. Een gevoel. [naam kind dat is afgestaan] werd tussen mijn benen gehouden en niet op mijn buik gelegd. Er werd een doek over hem heen gedaan zodat ik maar niks van hem zou kunnen zien tijdens het af navelen. […] . Het is vreemd, dat je de hele zwangerschap ontkent en vies bent van wat er in je buik groeit, en zodra [naam kind dat is afgestaan] geboren was wilde ik hem wel heel graag vasthouden en zien." [brief, respondent 1268].

"De verloskamer was klinisch en bood geen enkele persoonlijke houvast of troost. Ook de vrouwen in de kamer toonden geen enkele compassie met de situatie waarin ik mij bevond. Ik stond er duidelijk alleen voor. Misschien was dat nog het enige voordeel van het doek over mijn hoofd; ik werd opgesloten in de pijn en kon me helemaal op de fysieke inspanning die de bevalling van me vroeg concentreren. […] "Ja het is er uit", hoorde ik de vroedvrouw na weer een helse wee zeggen. Het was het laatste wat er tegen mij gezegd werd. En zo werd jij, op [geboortedatum in de jaren '70], op 'Vaderdag', precies om vijf minuten voor drie, geboren. Toen even later het doek van mijn ogen werd gehaald was de vroedvrouw drukdoende de nageboorte af te wikkelen. Jij was al weg." [verhaal, respondent 1199]

"Doordat ik niet heb gezien dat jij geboren werd, je niet heb vastgehouden, en daardoor ook niet heb gezien dat de navelstreng die ons verbond werd doorgeknipt, gelooft mijn lichaam al bijna vijftig jaar niet dat jij weg bent. Jij bent nog steeds deel van mij. Via een onzichtbare en eindeloos rekbare navelstreng, staan wij sinds je geboorte permanent met elkaar in verbinding." [verhaal, respondent 1199]

"Vroeg in de ochtend werd de plaatselijke huisarts pas gebeld. Die kende ik niet. Het persen begon. Hij gaf instructies. Er werd een witte doek voor mijn gezicht gelegd en na de persweeën en een hel van pijn hoorde ik gehuil. "Het is een gezonde baby", zei hij. De bijna totale vaginale ruptuur hechtte hij zonder verdoving. Het was een heel groot, zwaar kind. Hij vertrok, zei niets. Hij handelde als vanuit een automatisme. Geen menselijke opmerking gehoord van deze huisarts. Dit trof mij erg, bovenop alles." [artikel, respondent 1050]

"De bevalling verliep voorspoedig, maar ik werd zeer afstandelijk behandeld. Toen de baby werd geboren, wilde ik kijken, maar er kwam een discussie tussen de arts en een assistent "dat dat niet was afgesproken en dat dat niet mocht". Ik heb mijn zoontje wel horen huilen. Hij werd meteen weggehaald en ik heb hem niet meer gezien." [verhaal, respondent 1159]

De schaamte, angst en eenzaamheid blijken ook als het moment aanbreekt van de bevalling. De aanstaande moeders wisten nauwelijks wat hen te wachten stond. Twee van hen schreven daarover in hun verhaal:

"Begin mei weer terug naar het tehuis. Weer terug naar het piepkleine kamertje en wachten op de bevalling die zou komen. Niets was voorbereid. De directrice liet 5 minuten een plaatjes boek zien van een baby die geboren ging worden. De kleurplaatjes zagen er romantisch en mooi uit. Over pijn, weeën, hechtingen, infusen, of napijn er werd niets voorbereid. Je wist eigenlijk niets." [artikel, respondent 1050]

"Op de zondagochtend daarna werd ik om half zeven wakker omdat ik in mijn bed had geplast. Tenminste dat dacht ik omdat mijn matras zeiknat was toen ik wakker werd. De verzorgster die ik schaamtevol om advies in de situatie vroeg, vertelde me dat het vruchtwater was omdat mijn vliezen waren gebroken en de bevalling zich aankondigde. Ik wist van vliezen noch vruchtwater. In de maanden dat ik in [huis waar deelnemer verbleef in tehuis voor ongehuwde moeders], omringd door zwangere lotgenotes, had doorgebracht, had niemand zich de moeite genomen om ons voor te bereiden op de bevalling." [verhaal, respondent 1199]

Uit alle voorgaande citaten blijkt dat de zwangerschap is omgeven met schaamte en schande, en zoveel mogelijk moet worden verborgen voor de buitenwereld. En dat deze schaamtecultuur ervoor zorgt dat de respondenten helemaal alleen komen te staan. In de tehuizen werd erg weinig energie gestoken in het voorbereiden en begeleiden van de meisjes.

5.1.4 Thema: Vertrouwen en verwerking

Het vertrouwen van de respondenten in hun omgeving is op verschillende manieren geschaad. Net als in de diepte-interviews zijn er verschillende manieren waarop dit tot uiting komt. Zoals in de discrepantie tussen wat er op papier staat en hoe zij het zelf hebben ervaren, bijvoorbeeld rond het tekenen voor afstand. Nieuw, of aanvullend ten opzichte van de diepte-interviews, zijn de indringende beschrijvingen van de levenslange pijn, het verdriet dat zij met zich meedragen, het gebrek aan steun dat zij hebben gevoeld en de moeite die het kost om relaties aan te gaan.

Papieren versus ervaren werkelijkheid

Een respondent deelt haar reflecties op het tekenen voor afstand. Zij vindt het vreemd dat in haar dossier staat dat zij, als minderjarige moeder, door niemand gedwongen is om afstand te doen en dat plaatsing van het kind in een adoptiegezin onomkeerbaar is:

"Direct nadat ik de verklaring heb ondertekend waarmee ik aangeef definitief van jou afstand te doen, stelt de Raad van de Kinderbescherming een onderzoek in. In het dossier valt de volgorde van die twee mij op, eerst een afstandsverklaring en dan pas een onderzoek naar de achtergronden daarvan". [verhaal, respondent 1199]

"Met: "zij verklaart dat zij door niemand gedwongen wordt om afstand te doen en dat dit haar eigen beslissing is", eindigt de verklaring waarmee ik afstand doe van jou, mijn natuurlijk kind.

Ik teken die verklaring op [datum in geboortejaar in de jaren '70 kind dat is afgestaan] bij de Raad voor de Kinderbescherming in [stad].” [verhaal, respondent 1199]

“Het woord vrijwillig is onderstreept in de korte verklaring, evenals de woorden niet en definitieve. Die laatste twee dienen om expliciet te bevestigen dat ik ervan op de hoogte ben dat “plaatsing van het kind in een adoptiefgezin een definitieve is en dat de Raad niet meewerkt aan terugplaatsing bij de moeder”. Die moeder ben ik. Ik ben 16 jaar oud. Ik mag nog niet autorijden. Ik mag nog niet stemmen voor de Tweede Kamer. Ik mag nog niet eens een eigen bankrekening openen. Maar ik wordt wél in staat geacht om weloverwogen en vrijwillig, en bovendien onomkeerbaar, mijn eigen kind af te staan voor adoptie.” [verhaal, respondent 1199]

“Die geheimhouding gold niet alleen voor de familie en de buurt, maar was inmiddels ook door de Raad voor de Kinderbescherming formeel erkend. Meteen na de afronding van het onderzoek door [initiaal medewerkster raad van de kinderbescherming], gaf de Raad aan de gemeente [stad] door dat op mijn persoonskaart in de gemeentelijke administratie, bij de vermelding van jou als mijn natuurlijk kind, de aantekening 'geheimhouding' moest worden geplaatst. “Bij verzoeken om inlichtingen omtrent genoemd kind door derden, kunt u dezen verwijzen naar de Raad”, vermeldt de brief aan de gemeente.” [verhaal, respondent 1199]

Ook hier zien we het gebrek aan openheid terug in een papieren werkelijkheid, volgens deze respondent zou er in de gemeentelijke administratie een aantekening van geheimhouding zijn geplaatst. Naast de ervaring dat de bevalling en de afstand geheim moesten blijven voor de familie en de buurt, is deze op schrift gestelde verklaring daar nog een schepje bovenop, zo lijkt haar gevoel te zijn.

Een andere respondent beschrijft dat haar dossier niet klopt en dat zij met het oog op de gewenste uitkomst van afstand doen, de gewenste antwoorden heeft gegeven:

“Ik heb nog wel een keer het dossier opgevraagd, daar staan flink wat onwaarheden in. Ik weet dat het geheugen geen exacte weergave geeft van de werkelijkheid, maar mijn bezoek met verzoek om terug te komen op de afstand staat er bijvoorbeeld niet in. En ook het beeld dat van mijn moeder wordt geschetst klopt niet. En natuurlijk heb ik ook antwoorden gegeven die gewenst waren, en daar werd, denk ik bewust, niet op doorgevraagd. Het stond vanaf het begin al vast dat ik afstand zou moeten doen.” [verhaal, respondent 1159]

Relaties en steun

Na de bevalling proberen respondenten de draad van het leven weer op te pakken, maar ze voelen zich leeg, verschillende respondenten ervaren een gat in hun buik of hart, het gemis van hun kind is groot. De draad weer oppakken is zwaar. Ook noemen ze dat ze er met niemand over kunnen praten, dat ze een diep geheim met zich meedragen (zie ook 5.1.3 Thema openheid). Ook spreekt er weer de enorme eenzaamheid en de gevoelde schaamte uit, en het zich moeilijk kunnen binden aan anderen, naast de weinige steun die zij zelf hebben ervaren:

“Na de bevalling voelde ik mij leeg, heel erg leeg. Diep in mijn buik zat een gat, een pijnlijk groot gat. Stil. Met lege handen naar huis. In de war. Ik ben stil en blijf stil. Ik probeer de draad weer op te pakken en ga weer naar school. Het lukt niet. Ik kan me niet meer concentreren en ben meer niet, als wel, op school. Zet me overal tegen af. Ik voel me verraden, in de steek gelaten en ze hebben mijn zoon afgepakt. Niemand weet het en ik kan er met niemand over praten. Ik sleep mijn geheim elke dag met me mee als een last die bijna niet te dragen is.”
[brief, respondent 1268].

“Zie heel vaak zijn voetjes als ik mijn ogen dicht doe. Ben heel bang dat ik dat beeld zal kwijt raken, vervagen met de jaren. Vaak doe ik mijn ogen dicht om zijn voetjes te kunnen zien. Wil ze kussen. Voor elk teentje een kusje. Ik zoek naar verzachting van de pijn die mij verscheurt. Dat vond ik in de drugs.” [brief, respondent 1268]

Een andere respondent omschrijft dat niemand haar steunde in haar omgeving en vroeg hoe ze zich voelde toen ze na zes weken weer ging werken:

> *"Na 6 weken ging ik weer werken en er was niemand die ernaar vroeg. Niet waar de baby was, niet hoe het met mij ging, niet hoe ik me voelde. Mijn collega's niet, mijn familie niet, niemand."* [verhaal, respondent 1159]

> *"Als ik ooit een poging deed om in gedachten naar de afstand terug te gaan, had ik letterlijk het gevoel dat ik in een zwart gat viel en alle grip verloor. Dat was buitengewoon angstig en daarom vermeed ik dat lange tijd."* [verhaal, respondent 1159]

De moeite die het kost om je te binden omschrijft deze respondent in relatie tot hoe pijnlijk het is geweest om afstand te hebben gedaan van haar kind:

> *"Afstand doen is vele malen erger dan een kind verliezen door de dood, en ik kan het weten. Na de dood is het klaar en wacht alleen rouw en acceptatie, maar na afstand is er geen eind aan je lijden. En dan natuurlijk die eeuwige schuld. Hoe kun je je eigen kind 'wegdoen' ? Lastig was als andere moeders vroegen hoeveel kinderen ik had. Ik wist het zelf niet. En zo leef je altijd met een leugen, een geheim en dat betekent dat relaties nooit helemaal oprecht en open zijn. Zelfs nu ik in de [leeftijd deelnemer in de 70] ben, heb ik moeite me te binden. Het gevoel dat ik slecht ben, zit heel diep ook al weet ik dat dat niet waar is. Ieder jaar schreef ik een brief naar de kinder-bescherming om in mijn dossier te doen, zodat mijn zoon mij altijd zou kunnen vinden als hij op zoek zou gaan. Die brieven zijn niet terug te vinden."* [verhaal, respondent 1159]

Een andere respondent over de pijn die zij ervaart:

> *"Geestelijk gebroken, gewond. Lichamelijk kon ik herstellen maar geestelijk is dat nooit meer gelukt. Ze zeggen wel eens tijd heelt alle wonden. Ja, lichamelijke wonden genezen. Geestelijke wonden daar komt een heel dun korstje op maar voor dat je het weet is het er weer af en doet het net zo veel pijn als toen."* [brief, respondent 1268]

Soms krijgen de respondenten contact met hun kind, dat gaat soms wel en soms niet goed. Een respondent beschrijft hoe zij en haar zoon elkaar hebben ontmoet, zij zelf was wel nieuwsgierig, maar ook angstig en vol schuldgevoel. Bij hen was het niet een warme herkenning, haar zoon had ook eigenlijk niet zoveel behoefte aan contact. Tegelijkertijd hoort ze via hem dat hij negen maanden in een kindertehuis heeft gezeten, terwijl zij een verzoek deed om terug te komen op de afstand, maar hier werd geen gehoor aan gegeven door de instanties. Hier haar verhaal:

> *"Toch heb ik mijn zoon wat later ontmoet. Het was niet zo als op tv waar mensen elkaar huilend in de armen sluiten. We waren gewoon vreemden, misschien wel nieuwsgierig maar ik was ook vol angst en schuldgevoelens en hij had helemaal niet zo'n behoefte mij te leren kennen. Het erge was, dat ik zijn adoptiegeschiedenis hoorde dat hij helemaal niet direct was geadopteerd, maar 9 maanden in een kindertehuis heeft gezeten. Dus toen ik een verzoek deed om terug te komen op mijn afstandsverklaring, was hij helemaal niet liefdevol opgenomen in een gezin. Zijn adoptieouders zijn beide overleden, zij waren over de 40 toen ze hem hebben geadopteerd. Dus een generatie boven mij en zo oud als mijn ouders. Zijn adoptiemoeder heb ik nog wel eenmaal ontmoet. Dat was heel ontroerend. Zij zei bij binnenkomst: "daar zitten we nu, de beide moeders van [initiaal biologisch kind deelnemer]". Gelukkig trouwde hij met een lieve vrouw, die meteen vond dat ik de echte oma zou worden van hun zoontje. Dus al ben ik nooit de moeder, ben nu wel een echte oma."* [verhaal, respondent 1159]

Een respondent omschrijft dat zij steun heeft ervaren door aan te sluiten bij een lotgenotengroep:

> *"Een paar keer ben ik naar een lotgenotengroep van Fiom geweest. Dat was eerst heel fijn, vanwege de erkenning, maar er waren veel schrijnender gevallen van bijvoorbeeld incest en*

misbruik en plotseling weggehaalde of verdwenen baby's, dat mijn geschiedenis daarbij in het niet viel. Zie je wel, zo erg was het nou ook weer niet." [verhaal, respondent 1159]

De verwerking van de afstand gaat moeilijk, de draad oppakken in het leven ook. De respondenten ervaren een grote leegte in hun leven, een haast onbeschrijfelijk gemis, en een levenslange pijn.

5.1.5 Conclusie

In dit hoofdstuk kijken we vooral naar wat aanvullend is op de diepte-interviews vanuit de ingestuurde verhalen, naast de overeenkomsten die er zijn. Om met de laatste te beginnen: we vinden veel vergelijkbare ervaringen in de verhalen. Wat hierin anders is, is dat het opgeschreven nog indringender overkomt, de woorden die respondenten kozen en de vorm droegen hieraan bij.

Er zijn een paar onderwerpen waaraan respondenten extra aandacht hebben besteed in hun verhaal. Deze onderwerpen zien we minder in de diepte-interviews. Zoals ervaringen in tehuizen en in gastgezinnen. Ook de ervaringen tijdens de bevalling zijn veelvuldig en indringend beschreven, de eenzaamheid, het kleineren en vernederen, de witte doeken en de scheiding van het kind.

5.2 Mensen die als kind zijn afgestaan

De 35 verhalen van mensen die als kind zijn afgestaan variëren van een halve pagina tot 44 pagina's. De gemiddelde lengte was ongeveer 7 pagina's. Eén respondent was ook geïnterviewd. De ingestuurde verhalen beschrijven de gebeurtenissen rond afstand en adoptie in de jaren '60 en '70. Vergelijking van de verhalen uit de jaren '60 met die uit de jaren '70 laat zien dat er geen wezenlijk andere ervaringen met afstand en/of adoptie waren in die twee tijdvakken.

Vorm en toon

De respondenten hebben veelal hun hele levensgeschiedenis beschreven in hun verhaal. Soms gaven respondenten aan dat ze aanvullend aan de vragenlijst nog meer duiding wilden geven aan hun levensgeschiedenis. Er waren twaalf verhalen die al in het in 2021 stopgezette onderzoek waren opgetekend. Deze waren te herkennen aan een format van het aanmeldpunt of een vervolginterview, waarbij een vaste vraagstelling werd aangehouden. Een respondent schreef een brief over de betekenis van afstand en de noodzaak van erkenning. Een respondent schreef een (boze) mail. Het document van 44 pagina's betreft een aanvraag schadevergoeding geweld in de jeugdzorg. De toon van de documenten was vooral verhalend, reflecterend. Soms gaven ze ook boosheid en verdriet weer, maar veelal waren de documenten een weergave van wat er gebeurd is in de levens van de respondenten. De respondenten kunnen hun gevoel en de gebeurtenissen goed onder woorden brengen, zoals blijkt uit de citaten. Bij de citaten wordt vermeld of het citaat uit een interviewverslag, brief of levensgeschiedenis komt.

Veel mensen die als kind zijn afgestaan beginnen hun levensverhaal met het verhaal van hun biologische moeder of vader, en ook expliciet benoemen dat ze het belangrijk vinden hun verhaal op te schrijven en daarmee te beginnen. In het verhaal van hun biologische ouder(s) worden de redenen van afstand opgeschreven. Daarbij moeten we dus rekening houden met het gegeven dat het verhaal vanuit het perspectief van mensen die als kind zijn afgestaan is verteld. Omdat de respondenten hiermee beginnen doen wij hier hetzelfde, alvorens we hun eigen ervaringen met afstand en adoptie beschrijven.

Uit de deductieve analyse komt naar voren dat de thema's en subthema's voor deze doelgroep hetzelfde zijn als de resultaten uit de analyse van de diepte-interviews. Ten opzichte van de diepte-interviews hebben we het thema 'Verhaal biologische moeder en vader' als eerste thema beschreven en het thema 'Verlangen naar kennis over afstand' vervangen. Het subthema is vervangen van 'Persoonlijke beweegredenen naar 'Redenen afstand willen weten'. Deze thema's vertoonden overlap en is daardoor geen extra thema, maar een ander thema. Het subthema 'Openheid over afstand' binnen het thema 'Welbevinden' is veranderd naar 'Reflecties op afstand en adoptie'. Aanvullend binnen het thema 'Relaties en contact' wordt er bij de verhalen ingegaan op de dossiers en wat ze daarin tegenkwamen. Dit is daarom ook aangevuld als aanvulling bij het subthema.

Tabel 5.2.1.

Thema's en subthema's van de ingestuurde verhalen: mensen die als kind zijn afgestaan

Thema's	Subthema's
Verhaal biologische moeder of vader	*Redenen afstand willen weten*
Welbevinden	Gevoelswereld, *reflecties op afstand en adoptie,* mentaal welzijn
Veiligheid	Seksueel misbruik, psychisch en fysiek geweld
Relaties en contact	Contact biologische familie, loyaliteit adoptieouders, wantrouwen instanties *en dossiers*

5.2.1 Thema: Verhaal biologische moeder of vader

Respondenten beschreven verschillende redenen als verklaring voor de afstand. In twaalf verhalen beschreven mensen die als kind zijn afgestaan dat de afstand volgens hen onder dwang tot stand kwam. Dat kan ermee te maken hebben hoe hun biologische moeder zwanger was geworden, bijvoorbeeld als gevolg van incest.

> *"Zij werd zwanger toen zij 15 jaar was en beviel van mij toen ze net 16 was. Tijdens de zwangerschap en voor haar bevalling is ze naar [tehuis voor ongehuwde moeders] gebracht. Pas veel later kwam ik erachter dat mijn biologische moeder slachtoffer was van incest, zij werd misbruikt door haar vader. Zijn vrouw had [chronische ziekte] en zij, mijn oma dus, ging naar een verpleeghuis. Vanaf die tijd werd mijn biologische moeder door haar vader misbruikt. Mijn opa is dus ook mijn vader."* [eerdere onderzoek, respondent 1099]

Ook het volgende verhaal gaat over incest, waarbij de respondent het kind is van een broer en een zus:

> *"Mijn moeder moest toen afstand van mij doen, mede onder druk van mijn oma en opa ten gevolge van de 'maatschappij'. Het brood dat op de plank verdiend moest worden, was daarvan afhankelijk, omdat je het risico liep dat je ontslagen kon worden, wanneer jouw dochter ongewenst zwanger werd/was of dat niemand nog in jouw zaak zou komen en je dus failliet kon gaan. 3 maanden in de couveuse (7 maandkindje) en met 5 maanden naar [Kindertehuis] gebracht in [dorp]. Daar heeft een zuster zich letterlijk over mij ontfermd. Dat is mijn grote geluk geweest. Ze dachten toen nl. dat er iets aan mij mankeerde, want ik zat alleen maar heel de dag en als ze me wilden laten staan, zakte ik als een zout-zak weer in elkaar. Dit omdat ik een kind was/ben van een broer en een zus."* [verhaal, respondent 1357]

Ook in het volgende citaat is de verwekker een familielid:

> *"Ik ben geboren in het najaar van [jaren '60] in het ouderlijk huis van mijn biologische moeder. Mijn moeder was 15 toen ze zwanger raakte door verkrachting. De verwekker was de man van haar oudste zus (haar zwager). Onder dwang van haar vader en zwager (de verwekker), maar zeker ook door de invloed van de katholieke kerk, moest mijn moeder mij afstaan. Ze wilde dit niet!"* [eerdere onderzoek, respondent 1017]

Een ander verhaal beschrijft ook incest, de respondent is het kind van een broer en een zus:

> *"Toen ik 21 was heeft mijn biologische moeder (via de kinderbescherming) contact gezocht. Inmiddels kende ik het verhaal wel zo ongeveer en wist ik mijn vroegere achternaam. Nu hoorde ik het van haar iets uitgebreider. Zij was zwanger geworden van haar broer, toen ze 15 jaar was. Groen als gras, en toen het zichtbaar werd onder het motto 'ze is overspannen' naar een klooster gestuurd in Duitsland en uiteindelijk bevallen in [stad]. Ze hoorde nog net dat het een meisje was, zag in de gauwigheid dat ik een hoop haar had, en dat was het. Via opvang belandde ik in pleeggezin. Zij ging terug naar huis. Terug naar school. En behalve de broer en haar ouders heeft nooit iemand geweten van wat was gebeurd. Tegen geen enkele zus of broer mocht ze iets zeggen – het was een gezin van zes. De schande van het RK gezin met een vader als wethouder was te groot."* [verhaal, respondent 1185]

In bovenstaand citaat komen diverse gebeurtenissen die tekenend voor de periode van afstand zijn naar voren: de schande, de leugen van de overspannenheid waarmee de dochter een tijdje kon verdwijnen naar een klooster, en het grote geheim mede richting de andere kinderen in het gezin.

Andere respondenten noemen andere redenen, zoals slechte huisvesting en armoede, zoals in onderstaand citaat. Ook nu is het verborgen en geheim blijven een thema:

> *"Reden van afstand: biomoeder was al 36 jaar met een zoontje van 10 (uit eerste huwelijk) en woonde op een zolderkamer en had bijna geen geld (moest zelfs speelgoed verkopen). Ze had een relatie met mijn biovader en zou gaan trouwen. Er was haar altijd gezegd dat ze geen kinderen meer kon krijgen, ondanks dat is zij toch zwanger geraakt. Haar partner ontkende de biologische vader te zijn en wilde er niks mee te maken hebben. Mijn toen ongetrouwde biomoeder kon niet alleen voor een tweede kind zorgen. Zij wilde de naam van mijn biovader niet noemen. Op mijn geboortebewijs staat de tweede man van mijn biomoeder genoemd als vader (ik ben geboren binnen 9 maanden na het ontbinden van hun huwelijk; mijn biomoeder wilde graag mij op haar meisjesnaam zetten maar dat kon niet), terwijl hij dit niet is. Ze heeft de hele zwangerschap verborgen kunnen houden omdat ze niet toonde. Alles moest geheim blijven. Wel wilde mijn biomoeder dat ik niet in een kindertehuis kwam, omdat zij zelf gewerkt had als kinderverzorgster in een kindertehuis."* [verhaal, respondent 1008]

En ook in dit citaat, waarbij de biologische moeder zwanger werd in het buitenland:

> *"Tot ruim 6 maanden in de zwangerschap hield ze het geheim voor haar ouders. Eenmaal op de hoogte, reageerde haar moeder sterk afkeurend, voorzag grote problemen. Haar vader was ziedend en gaf zijn dochter te verstaan dat zij nooit meer thuis hoefde te komen, zwanger óf met kind. Als ze dat wel deed zou hij zijn vrouw verlaten. Tientallen jaren heeft hij zijn dochter doodgezwegen. Mijn moeders moeder was bang voor scheiding en schande, daarom heeft zij zich actief bemoeid met het regelen van hulp voor opvang van het te verwachten kind. De Hendrik Pierson Vereniging heeft zij hiervoor benaderd. Beiden hebben voortdurend druk uitgeoefend op mijn moeder om haar te overtuigen het kind na de geboorte af te staan en ter adoptie te stellen."* [verhaal, respondent 1118]

> *"Ondanks de druk vanuit de Vereniging en haar moeder om afstand te doen, twijfelde zij hevig, zij wilde wél zelf voor mij zorgen. Ze wilde absoluut geen adoptie. Haar moeder, de Vereniging en anderen praatten stevig op haar in. Zij zou er juist goed aan doen om mij ter adoptie af te staan, ze kon een kinderloos ouderpaar gelukkig maken met haar kindje, ze was niet geschikt als moeder, ongetrouwd al helemaal niet, etc."* [verhaal, respondent 1118]

Weer anderen beginnen hun verhaal vanuit hun biologische vader. We zien dat er biologische vaders zijn die het kind willen houden en afgestane kinderen die naar het verhaal van hun biologische vader op zoek zijn, of juist dat willen beschrijven, zoals een respondent hieronder, van wie de vader een Surinaamse achtergrond heeft. Deze respondent werd geboren in de jaren '60 en geadopteerd in de jaren '70:

> *"Er werd mij altijd verteld dat ik ben afgestaan omdat mijn moeder zwanger was van haar vriend (mijn vader) en dat zij er tijdens de zwangerschap pas achter kwam dat hij was getrouwd. Maar dat verhaal klopt voor geen meter. Hoe het echt gegaan is, is anders. Zij wist altijd al dat hij kinderen had. Bij de familie was dit ook bekend. […] Ik bleef met allerlei vragen zitten en wilde mijn dossier inzien. Dat lukte na twee jaar. Bij de Raad voor de Kinderbescherming in [stad] kon ik het inzien. Ik was in shock. Dat verhaal van mijn moeder klopte niet. Ik vond het erg naar om daar te lezen dat mijn vader tegen de adoptie was en mij wilde houden. Hij heeft heel lang geprobeerd om dat te laten lukken."* [eerdere onderzoek, respondent 1022]

> *"Fiom volgde de lijn van mijn biologische moeder dat mijn vader dus er niks mee te maken zou hebben, hij is moedwillig buitenspel gezet. In het adoptieverzoek van de rechtbank lees ik dat: "ouders zich niet hebben verzet tegen de adoptie". Maar mijn vader heeft zich juist tegen de*

adoptie verzet, dat heeft mijn adoptie moeder mij ook verteld. Ik vind dat ik daarin alsnog voor mijn vader moet opkomen." [eerdere onderzoek, respondent 1022]

"Er werd mij altijd verteld dat mijn vader een lapzwans was en dat hij mij niet wilde. De Raad is dus ook meegegaan in het verhaal van mijn moeder. Ik weet niet wat van Fiom is of van de Raad. De verslagen van de Raad zijn opgesteld door een maatschappelijk werkster. Beide partijen hebben actief meege-werkt aan het in stand houden van het verhaal van mijn moeder om mijn vader buitenspel te zetten. Ik ben niet meer dezelfde sinds ik dit weet."
[eerdere onderzoek, respondent 1022]

De verhalen die respondenten hebben opgeschreven over hun biologische ouders laten zien dat zij op zoek zijn naar redenen waarom zij zijn afgestaan. Vrijwel alle verhalen die zijn ingestuurd beginnen met dit verhaal. Er spreekt een diepe wens uit te weten wat de verklaring voor de afstand is.

5.2.2 Thema: Welbevinden

Net als bij de diepte-interviews zien we bij de meerderheid van de mensen die een verhaal heeft ingestuurd dat de afstand en/of adoptie een grote rol heeft gespeeld in hun jeugd, en later in het leven. Waar de ingestuurde verhalen in verschillen ten opzichte van de diepte-interviews zijn de reflecties van verschillende respondenten op het zijn van afstandskind en adoptiekind (elk vanuit een eigen perspectief). We beginnen deze paragraaf met de gevoelswereld van de respondenten. Daarna volgen de genoemde reflecties.

Gevoelswereld

Respondenten ervaarden gevoelens van eenzaamheid, zich niet begrepen voelen, het gevoel van niet welkom zijn, weggestopt zijn, je anders voelen, boosheid. Dit had er soms ook mee te maken dat respondenten werden gepest en gestigmatiseerd zoals onderstaande citaten laten zien:

"Ik ben opgegroeid in een prima gezin, het ontbrak mij en mijn zus aan niets. We groeiden op in een (gelovig) dorp en mijn zus en ik werden vroeger gepest omdat wij 'uit de lucht waren gevallen' want mijn moeder had geen dikke buik gehad en wij geen borstvoeding."
[eerdere onderzoek, respondent 1012]

"Wat voor mij ook geen veilige plek was omdat in de 2e klas de juf had verteld dat ik was gekocht zoals eten in de winkel of op de markt en werd ik behoorlijk gepest, ook mochten hierna sommige kinderen ook niet meer met me spelen want ik was dat hoerenjong." [verhaal, respondent 1026]

"Er wordt toch met een hele negatieve bril naar je gekeken. Geadopteerd, o nou, dan zul je wel hechtingsproblemen hebben en niet in staat zijn om relaties aan te gaan…In mijn eigen leven heb ik ervaren dat deze aannames en vooroordelen niet kloppen en een eenzijdig negatief beeld van de wer-kelijkheid geven. Het doet geen recht aan de veerkracht van een kind, aan de menselijke mogelijkheden tot groei en leren, aan de neuroplasticiteit van het menselijke brein."
[verhaal, respondent 1175]

"En in [de jaren '2010] kreeg ik het feit dat ik geadopteerd was keihard om mijn oren bij mijn scheiding van de vader van mijn kinderen, er werd keihard geopperd dat vrouwen die geadopteerd zijn niet in staat zijn om kinderen groot te brengen; en ook al zegt het meer over degene die het zegt, het doet zeer, zeker als een rechter het niet acuut verwerpt."
[verhaal, respondent 1016]

Reflecties op afstand en adoptie en het mentale welzijn

Meerdere respondenten reflecteren op de betekenis van afgestaan zijn. Er zijn verschillende posities van waaruit respondenten dit doen, sommigen vanuit de positie van het zijn van een afstandskind, zoals het volgende citaat laat zien:

> *"De kerk bepaalde wat wel en niet de norm was. De politici van destijds, die ook trouwe kerkgangers waren, namen dit een op een over in wetgeving. Het gevolg was dat ongehuwd zwangere vrouwen gedegradeerd werden tot het uitschot van de samenleving. Verder dan dat ging de kerkelijke "naastenliefde" niet. De bastaardkinderen waren alleen acceptabel en adopteerbaar als zij van hun besmette roots waren ontdaan en vervolgens via een sterk bevooroordeeld selectieproces geplaatst werden in een "passend" gezin. Zo ontstonden de door de kerk tot "wees" gemaakte kinderen, de afstandskinderen. En de natuurlijke ouders? Die waren het noemen niet eens waard. Zij werden onder het kleed geveegd en vergeten."* [verhaal, respondent 1227]

Er zijn meerdere citaten te vinden, waarin ook het gevoel van de respondent een plek krijgt. Zo beschrijft een respondent dat de leegte, pijn en verdriet dagelijks voelbaar zijn:

> *"Ik ben bij mijn geboorte in [stad] afgestaan ter adoptie in [de jaren '70]. Dit laatste is een belangrijk gegeven, want de leegte en de pijn en het verdriet daarvan zijn voor mij dagelijks voelbaar. Ik heb al jong geleerd om daar mee om te gaan, mijn gevoelens volledig blokkeren. Het is er gewoon niet. Dit betekent dat ook de leuke dingen in het leven er niet zijn. Ik kan moeilijk genieten van de zon op mijn gezicht, of een uitje met het gezin. Ik weet dan wel dat ik nu eigenlijk heel gelukkig moet zijn, maar ik voel het niet. De zwaarte van het leven blijft enorm op mij drukken. Ik vind het leven heel zwaar. Terwijl ik eigenlijk een heel positief ingesteld persoon ben. Ik zoek eigenlijk altijd naar oplossingen bij problemen en heb een enorm doorzettingsvermogen."* [verhaal, respondent 1039]

Anderen reflecteren op hun gevoelens en ervaringen vanuit de positie van adoptiekind:

> *"Als adoptiekind is niets vanzelfsprekend. Ik heb geen onvoorwaardelijke liefde ervaren. Niet van mijn adoptieouders maar ook niet van mijn biologische moeder. Wel van mijn biologische vader, maar pas op latere leeftijd. Je hoort nergens vanzelfsprekend bij. Je moet je positie altijd bevechten. […] Als adoptiekind moet je altijd maar dankbaar zijn. Dankbaar dat je biologische moeder je op de wereld heeft gezet. Dankbaar dat je adoptieouders voor je wilden zorgen. Normaal gesproken spelen dit soort dingen niet (althans niet in een gezond gezin). Die dankbaarheidspositie is typerend voor hoe je als adoptiekind bejegend wordt. En dat doet wat met hoe je je voelt over jezelf. Ook de omgeving reageert vaak zo: "die heeft maar geluk gehad…"."* [verhaal, respondent 1175]

Vanuit die positie als adoptiekind komt dankbaarheid naar voren. Je moet altijd maar dankbaar zijn, in meerdere opzichten. Of, zoals adoptie in onderstaande citaten beschreven wordt, als onnatuurlijk proces van gezinsvorming, zoals bijvoorbeeld het zijn van een 'surrogaatkind'.

> *"De vroege breuk met mijn familie en met mijn natuurlijke habitat was zo'n keerpunt en is nog steeds van grote invloed op mijn leven. Wanneer je meteen na het doorknippen van de navelstring niet alleen letterlijk maar ook figuurlijk gescheiden wordt van je moeder, die je negen maanden gedragen heeft, verlies je aan het begin van je leven alles wat je vertrouwd en lief is. Deze valse start wordt later vaak vergeten omdat er alleen oog is voor het 'blije' adoptieverhaal. Echter is afstand en adoptie een onnatuurlijk proces tot gezinsvorming waarin geadopteerden zich ontheemd voelen. Die gevoelens van eenzaamheid en 'verlaten zijn' voeren de boventoon maar als kind, als puber en als jong volwassene heb je geen idee waar die gevoelens vandaan komen. Voor veel geadopteerden is dit een levenslang proces om mee in het reine te komen, als dat al lukt."* [verhaal, respondent 1194]

> *"Adoptie is eigenlijk een heel vreemd fenomeen. Je neemt een kind z'n identiteit af. Je neemt het kind z'n naam af. En het recht om op te groeien bij z'n eigen familie. Iets wat een basisrecht is*

volgens de Verklaring van de rechten van de mens. Een kind wordt bij vreemde ouders geplaatst die vaak zelf kinderloos waren en eigenlijk heel graag een eigen kind hadden gewild. Als adoptiekind ben je dan dus een soort surrogaatkind. Niet het kind dat ze eigenlijk hadden gewild. Je lijkt ook fysiek niet op hen." [verhaal, respondent 1175]

"Respondent geeft aan dat het gehele proces van adoptie, in combinatie met karakter, voor hem heeft gezorgd dat hij geen sterke familieband heeft ervaren en daar geen behoefte voor voelt, zelfs al is hij in een fijn gezin opgegroeid. Als voorbeeld noemt respondent dat hij zijn adoptievader, een fijne man en ongeveer 20 jaar geleden overleden, niet erg mist. Je wordt er een individueel persoon van, en voelt wel sterke vriendschappen maar niet zo'n sterke band als een familieband. Met zijn vrouw en eigen dochters voelt hij wel een familieband, maar dit voelt hij niet met anderen of met zijn adoptieouders en adoptiebroer."
[eerdere onderzoek, respondent 1351]

Mentaal welzijn

Sommigen zoeken psychologische hulp, maar niet altijd met het gewenste resultaat. Onderstaand citaat laat zien dat psychotherapeuten enigszins terugdeinzen, dat mogelijk specifiekere kennis nodig is dan zij kunnen bieden.

"Ik ben sinds mijn scheiding al bij zoveel instanties geweest. Als ze mijn verhaal horen dan willen ze er niet aan beginnen, en krijg ik te horen, wij behandelen alleen kortdurend. En jij hebt een langdurig traject nodig. Eigenlijk moet ik naar een trauma team met ervaren psychotherapeuten maar daar ben ik weer afgewezen omdat ik nog ´functioneer in de maatschappij´. Daar was ik niet slecht genoeg voor." [verhaal, respondent 1039]

Respondenten kunnen goed reflecteren op wat voor hen de betekenis is van afgestaan zijn en/of geadopteerd zijn. Het perspectief van waaruit zij dat doen verschilt: soms is dit het perspectief van het zijn van een afstandskind, soms van het zijn van een adoptiekind. In elk perspectief wordt de onnatuurlijkheid van het verbreken van de band tussen moeder en kind beschreven, alsook de pijn en het gemis dat dat met zich meebrengt.

5.2.3 Thema: Veiligheid

Ook op dit thema kunnen we een vergelijking trekken met wat in de diepte-interviews is verteld. In 21 van de 35 verhalen komen ervaringen met onveilige situaties en geweld naar voren. Bij deze verhalen geldt dat één en dezelfde persoon meerdere vormen van geweld kan hebben meegemaakt.

De volgende vormen van geweld zijn genoemd: fysieke of geestelijke mishandeling door een (pleeg- of adoptie)ouder in de thuissituatie (12 personen), seksueel geweld (6 personen), ver-krachting (2 personen), mishandeling in een instelling (8 personen), seksueel geweld in een instelling (1 persoon) en mishandeling door een partner later in het leven (2 personen). Meerdere respondenten vragen zich af hoe het mogelijk was dat het gezin waarin zij terecht zijn gekomen als een geschikt gezin werd gezien. Sommigen hebben zich er altijd onveilig gevoeld.

Seksueel misbruik, psychisch en fysiek geweld

Verschillende respondenten beschrijven hun ervaringen, bijvoorbeeld met verbale en fysieke agressie, zo vertelt een respondent:

"Mijn adoptievader was vaak verbaal agressief en dat maakte dat ik mij nog meer ging terugtrekken. Toen ik ongeveer 12 was, was hij zo boos dat hij mij uit bed haalde en van de trap duwde en mijn adoptiemoeder en mij buiten de deur zette. De sleutel moest ze inleveren.
We hebben op straat gelopen en na een tijdje belde mijn adoptiemoeder aan en mochten we weer naar binnen: ik moest rechtstreeks naar bed. De volgende dag mocht er niet over gesproken worden. Sindsdien had ik een rood (vlucht) tasje onder in mijn kast. En 2de keer had ik dit stiekem meegesmokkeld, maar ook deze keer werden we weer binnengelaten. Op school merkten ze wel dat er wat aan de hand was maar ik mocht niks zeggen en deed dat ook heel plichtsgetrouw niet:

ons gezin moest een modelgezin zijn naar buiten toe. Nu achteraf kan ik zeggen dat het altijd onveilig voelde binnen dit gezin." [verhaal, respondent 1008]

"Als mevrouw een driftbui had en zij ging mij op schoonheid controleren dan was ik altijd smerig in haar ogen, en moest ik onder de koude douche en werd ik gewassen met een staal sponsje tot bloedens toe vond ze lekker, ook waste zij mijn geslachtdeel, daar bleef ze lang op poetsen. 's Avonds als ik tussen door naar beneden liep om te plassen wat niet mocht moest ik in de douche op blote voeten op de koude douchevloer staan en dit vaak urenlang. Ook was het met de regelmaat van de klok dat ik onder de koude douche moest." [verhaal, respondent 1093]

Ook schrijven zes personen in hun verhaal over seksueel geweld door adoptieouders en familieleden, al dan niet inwonend bij het gezin, zoals van deze respondent (geboren is in de jaren '60):

"Toen ik als pleegkind in het gezin ben geplaatst, woonde er al een oom in huis. Deze man, leeftijd halverwege de veertig, kon zijn handen niet thuishouden. Niet alleen bij mij, maar ook niet bij nichtjes en bij andere meisjes in de buurt. Dit was ook al in de familie bekend. Deze oom woonde al die jaren, totdat ik als jongvolwassenen uit huis vertrok, bij ons in huis." [verhaal, respondent 1347]

"Bij de dokter hoorde ik dat mijn moeder wilde dat ik de pil kreeg, omdat ik voor het eerst ongesteld was geworden. (Ondertussen was er ook nog een ander gezinslid bijgekomen die zijn handen niet van mij af kon houden.) Ze zei tegen de dokter – zoals ook zo vaak tegen mij – dat ze bang was dat ik net als mijn eigen biologische moeder een hoer zou zijn, omdat die op haar negentiende onbedoeld zwanger was geworden." [verhaal, respondent 1347]

"Ik moest elke zomervakantie gaan werken op het land. Bij een oom die nog bij mijn oma thuis woonde. Deze oom was een intelligente en kunstzinnige man. En een alcoholist. Ik had een sterke band met hem, hij was misschien wel de enige die echt van mij hield. Ik kon met hem praten en we deelden de liefde voor kunst. Helaas was er ook een andere kant. Hij vertoonde grensoverschrijdend gedrag. Hij heeft me nooit verkracht, maar wel lastiggevallen. En niet alleen mij, ook andere nichtjes waren daarvan slachtoffer." [verhaal, respondent 1175]

En seksueel geweld in combinatie met andere vormen van geweld:

"Twee jaar jonger verstandelijk beperkt pleegbroertje- ook uit [Kindertehuis] - problemen met emotie-regulatie, onzindelijkheid. Door pleegvader met toenemend geweld bestraft voor zijn gedrag en bedplassen en 'tot de orde geroepen" (in elkaar geslagen, van de trap gegooid, onder de koude douche gezet, etc.). Adoptie is niet doorgezet i.v.m. verzet van zijn moeder. Adoptiemoeder, erg religieus, 'kille professionele' manier van omgang met de kinderen. […] Hevige emotionele buien, kon fel uitvallen en aanwezig afwezig zijn. Ze wist wat er gebeurde, maar greep niet in. Verplichte kerkgang. Adoptievader façade van vriendelijkheid, kon hard straffen en dreigen. Vanaf dat ik jong was kwam hij bij mij in bed liggen en drong zich fysiek, seksueel aan mij op: aan mij zitten, tegen mij aan rijden." [verhaal, respondent 1118]

En seksueel geweld door een buurtbewoner met kennis van de afstand/adoptie:

"Toen ik 7 jaar was kwam er een nieuw gezin in onze straat wonen en kwamen ze op een avond kennismaken met mijn ouders vlak voor bedtijd. Ook hun kregen te horen we hebben 1 dochter van ons zelf en haar hebben we geadopteerd en natuurlijk volgde ook vanuit hem de vraag o zou jij je echte moeder willen leren kennen? Ik wist niet zo goed meer wat ik moest antwoorden maar hij kwam heel lief over en ik fluisterde ja eigenlijk wel maar misschien wordt ze dan wel heel erg boos op me. Hij was de eerste volwassenen die hierop geen beschuldiging of raar antwoord gaf maar zei: ik kan dit heel goed begrijpen van je. […] Toen ik acht jaar oud was kreeg ik van hem een treinkaartje en geld voor de tram en een uitleg welke trein en op een papiertje het nummer van de tram ik moest nemen naar de rechtbank waar ze me zeker zouden kunnen vertellen wie mijn moeder was." [verhaal, respondent 1026]

Hieruit blijkt op welke manier een kind met deze geschiedenis eerder een prooi kan worden dan een ander kind:

> *"Ik ben toen ik zo jong was ook nooit meer naar de rechtbank gegaan alleen. En tegen hem vertelde ik dat ze het daar ook niet wisten. Hij beloofde me om verder te gaan zoeken voor me, maar ik moest dan ook wat voor hem terug gaan doen want hij was toch de enige die me hielp en naar me luisterde en toen kwam de rekening in eerst kleine seksuele handelingen die steeds erger werden. Dit heeft tot mijn dertiende geduurd tot ik met een mes in zijn keuken stond en zei nog een stap en dan ben je van mij en steek ik je hier terplekken neer en vertel ik alles wat je me hebt aangedaan het kan ik het kindertehuis of gevangenis nooit erger zijn dat wat jij doet. En heeft hij me ook nooit meer aangeraakt, ze zijn ook heel snel daarna naar een andere plaats verhuisd en heb ik hem nooit meer hoeven zien."* [verhaal, respondent 1026]

Er waren respondenten die zich onveilig voelden bij hun adoptiefamilie door het onderscheid dat gemaakt wordt tussen biologische en geadopteerde kinderen:

> *"Mijn broer, 3 jaar ouder, was biologisch kind van mijn ouders. Nooit of te nimmer heb ik in het gezin gevoeld dat mijn ouders mijn anders behandelden dan mijn broer. Ik was geen uitzondering, en geen van ons had een uitzonderingspositie. Met mijn broer had en heb ik een hele hechte band, die versterkt werd doordat mijn ouders veel zorgen hadden om de grote psychische problemen van mijn oudere zus. Maar ik werd niet alleen geadopteerd in een gezin; ik ging ook deel uitmaken van een grote familie. En daar was ik voor veel nichtjes een neefjes een curiositeit. Ik was er opeens. Ik was al bijna 1 jaar."* [verhaal, respondent 1185]

> *"Bij mijn grootmoeder (de moeder van mijn moeder) speelde nog iets anders. Ook daar waren veel nichtjes en neefjes maar die woonden op afstand en zag ik niet veel. Mijn grootmoeder des te meer; ze woonde bij ons in de buurt, kwam vaak bij ons eten en wij gingen er elke zondag op bezoek. Zij heeft mij wél heel goed doen voelen dat ik 'niet eigen' was – in tegenstelling tot mijn broer. Dat varieerde van regelmatige vermaningen dat ik maar eens wat aardiger en behulpzamer voor mijn moeder moest zijn, tot de beloning voor een rapport, waar mijn broer altijd wél geld voor kreeg en ik nooit – ook geen compliment."* [verhaal, respondent 1185]

Ook in gezinnen wordt soms onderscheid gemaakt tussen biologische en geadopteerde kinderen, met ongelijke behandeling en vormen van psychisch geweld door de adoptieouder(s):

> *"Je kon goed merken dat hun eigen dochters niets verkeerd deden zij waren namelijk intelligent, en ik was oer dom werd er dagelijks mee geconfronteerd dit werd mij altijd duidelijk gemaakt onder het eten, dan kwam er weer een soort quiz voor de dochters, ook voor mij kwam er een soort quiz die moest ik dan goed beantwoorden (gaf daar geen sjoechem op omdat de vraag te moeilijk was)."* [verhaal, respondent 1093]

> *"Als er visite voor hun was en ik moest wat aan pleegouders vragen of zo, dan mocht ik hun aanspreken met Ma of Pa. Als de visite/vrienden/kennissen weg waren was het weer aanspreken met meneer of mevrouw."* [verhaal, respondent 1093]

> *"Vanaf het eerste moment vertelde ze [zusje] tegen iedereen dat ik was geadopteerd en het maakte niet uit of dat ik op hun leek of niet iedereen kreeg het te horen. Met gevolg dat er dan aan mij zo klein als ik was werd gevraagd of ik mijn echte moeder zou willen zien of niet. Als ik hier dan met ja op antwoorden kreeg ik te horen dat ik ondankbaar was ik had het nu toch goed beter dan bij mijn echte moeder, als ik hier nee op antwoordde kreeg ik te horen hoezo niet, als hun mij waren dan zou ik haar zeker willen ontmoeten."* [verhaal, respondent 1026]

Meerdere respondenten vonden hun pleeg- of adoptieouders niet geschikt voor hun taak, en vroegen zich af in hoeverre er begeleiding voor deze ouders was. Sommigen noemen wel dat er controlebezoeken waren van een maatschappelijk werker.

Echter dan werd soms ook de schijn opgehouden dat alles goed ging. Een respondent hierover:

> *"Als de maatschappelijk werker kwam werd ik altijd netjes opgedoft kreeg nieuwe kleren aan en was naar de kapper geweest, meestal deed ze dit zelf, met een tondeuse deze werd voor op mijn hoofd gelegd en naar achteren getrokken, had dan stekeltjes lekker fris zij ze dan, je kost ons al genoeg geld."* [verhaal, respondent 1093]

Andere respondenten over het niet geschikt zijn van hun pleeg- of adoptieouders:

> *"Doordat ik enorme zenuwtrekken begon te krijgen/niet zindelijk meer was/te oud voor dit tehuis werd besloten om een krantenadvertentie te plaatsen voor mij. Een kinderloos echtpaar van in de vijftig kwam in beeld en na een jaartje van afwisselend bij hen te zijn, werd ik bij hen onder-gebracht. Hoe hun screening is gegaan is voor mij heden ten dage nog steeds een raadsel. Zowel de man, maar vooral de vrouw waren niet voor deze rol geschikt. Wederom onderging ik tucht, orde en discipline. Niet buitenspelen, geen vermaak, eenzame opsluiting op slaapkamer of onder in de kelder."* [verhaal, respondent 1047, geboren in jaren '50]

> *"Ik heb mij naderhand vaak afgevraagd hoe mijn adoptieouders door de screening heen gekomen zijn. In mijn optiek waren zij niet geschikt als adoptieouders.[…] Mijn adoptieouders waren kille, afstandelijke mensen. Ze hebben mij nooit aangeraakt of geknuffeld. Nooit op schoot genomen. Terwijl ik daar wel behoefte aan had, als kind."* [verhaal, respondent 1175].

Onveiligheid en geweld is er niet alleen in gezinnen, negen respondenten beschrijven situaties in instellingen en tehuizen. Dan gaat het bijvoorbeeld over mishandeling en/of verwaarlozing en het effect dat dat op hen had. Zo vertelt een respondent overgeleverd te zijn aan een wereld van vernedering, geweld en tucht:

> *"Van daaruit werd ik ondergebracht in een kindertehuis in [stad] aan de [straat]. Hier groeide ik op in een wereld van vernedering, geweld, eindeloze straffen en tucht. Geen contact met familie/ kennissen of wie dan maar ook. Ik werd een verstekeling/uitschot van de maatschappij waar van alles mee gedaan mocht worden. Eenzame opsluiting, geen verjaardag of welke feestdag dan ook mogen vieren, geen vriendjes , geen buitenspelen, niet sporten, niet ravotten, niet rennen/ schreeuwen/kinderlijke dingen doen. Alles wat de zusters niet beviel aan of door mij werd bestraft. Vaak op mijn knieën op de gaan moet staan, mijn eigen kots moeten opeten, vastbinden op bed, eenzame opsluiting in een bunker of geitenhok, buiten op blote voeten in de regen moeten staan, geen kleuterschoolervaring, geen sinterklaas of cadeautjes mogen krijgen. Bijna 10 jaar lang heb ik deze kwelling moeten ondergaan."* [verhaal, respondent 1047]

Een andere respondent vertelt hoe deze ondervoed raakte, en nimmer werd aangeraakt:

> *"Als volwassene ben ik in contact gekomen met een aantal vrouwen die vroeger in het tehuis hebben gewerkt. Ze vertelde me over de dagelijkse gang van zaken. Ze waren trouwens geen professioneel opgeleide verzorgsters, die waren er namelijk helemaal niet. Er verbleven tientallen baby's tegelijkertijd, zodat er geen aandacht was voor alle baby's. De kinderen lagen in hun bedjes en de fles werd bij wie het maar enigszins kon vasthouden in de handjes gedrukt, omdat er geen tijd was om alle baby's tijdens de voeding vast te houden. Baby's werden volgens deze vrouwen trouwens toch alleen maar voor de noodzakelijke handelingen vastgehouden. Dit zou dan later een betere hechting tot gevolg hebben bij een nieuw pleeggezin. Ook vertelden de verzorgsters mij dat er soms zware medicatie (slaapmedicatie en anti-psychotica voor volwassenen) in de flesjes werd gedaan, om de kinderen rustig te houden. Mensen die zich mijn komst in het pleeggezin nog herinneren, vertellen soms nog steeds tegen mij dat ze toen zo erg schrokken. Ze maakten in die tijd de vergelijking met een 'Biafrakindje': een sterk ondervoed kindje uit Afrika, die je toen vaak op televisie zag om geld in te zamelen voor kinderen uit een hongersnood gebied. Tijdens mijn verblijf in [tehuis voor ongehuwde moeders] heb ik geen enkele van de – ook toen al verplichte - kindervaccinaties gekregen."* [verhaal, respondent 1347]

Twee respondenten in het onderzoek waren juist tevreden over het adoptiegezin of de instelling waar ze verbleven:

> *"De adoptieouders hadden al 11 jaar een kinderwens. In hun dorp in [Brabant] waren zij goed bekend en zij hadden het goed. Men wist dat zij een kinderwens hadden. De adoptieouders zijn destijds een adoptieproces gestart, waarvoor onder andere contact was met de pastoor en met de Raad voor de Kinderbescherming. Toen het bericht kwam dat er een jongen beschikbaar was (dat was respondent) hebben zij een paar maanden na zijn geboorte respondent geadopteerd. Er is een geboortekaartje gestuurd waarin ook staat dat zij hem hebben aangenomen. Het dorp en de omgeving waarin respon-dent opgroeide wist dat respondent en zijn latere broer allebei waren geadopteerd, dat was geen geheim, en onbekenden of mensen in een nabijgelegen dorp wisten zelfs dat respondent de aangeno-men zoon was van zijn adoptieouders. Foto's van die tijd laten zien dat iedereen blij was, het gezin had veel bloemen gekregen van de gemeenschap. Respondent omschrijft het gezin als een warm bad. Wel ervaart respondent met beide adoptieouders en met zijn geadopteerde broer geen familieband of sterke innige (bloed)band."*
> [eerdere onderzoek, respondent 1351]

Deze respondent is (juist) positief over het tehuis voor ongehuwde moeders, en ook de reden voor afstand is anders dan bij veel andere respondenten:

> *"In [tehuis voor ongehuwde moeders] is er een soort dagboekje bijgehouden compleet met foto's, plaatjes, e.d. Erg leuk en betrokken dat dit voor de kinderen is gedaan! Het geeft mij een goed beeld van mijn tijd daar. De dagelijkse verzorging, de bedjes, hoe de kinderen te eten kregen of in bad werden gedaan, maar ook hoe het specifiek met mij ging. En natuurlijk degenen die mij verzorgd en geknuffeld hebben, de knuffelbeesten die ik daar kreeg en die mee werden gegeven bij de adoptie. Iedereen komt heel begaan over en ik ben erg blij dat dit boekje mij een idee geeft van de periode dat ik daar gewoond heb, ook al was het een korte periode waar ik mij natuurlijk niets van kan herinneren. Het besluit mij af te staan voor adoptie was een bewuste en eigen keuze van mijn biologische moeder. Zij zag een kind niet zitten, heeft ook nooit meer kinderen gekregen. Inmiddels ken ik haar al enkele decennia en ze is inderdaad geen moedermateriaal.*
> *Mijn biologische moeder hield haar zwangerschap stil, juist om te voorkomen mij te moeten houden. Slechts een paar vrienden waren op de hoogte. Ze heeft de zwan-gerschap voor iedereen zo lang mogelijk verborgen gehouden, al was zij bang voor een ander soort reactie dan de meeste ongewenst zwangere vrouwen, want "als ik het thuis had verteld, had je er zo bij gekund."*
> *Mijn gezin en ik zijn inderdaad heel erg welkom bij haar familie. Haar (inmiddels overleden) moeder was echt een oma voor mij en mijn gezin."* [verhaal, respondent 1140]

Geweld komt voor in 21 van de 35 verhalen. Dit kan zijn in adoptiegezinnen, instellingen en tehuizen, maar ook in de buurt of de brede familiekring. Positieve ervaringen zijn door twee respondenten beschreven, zoals bovenstaande citaten laten zien. Daarnaast zijn er twaalf verhalen die meer neutraal zijn in dit opzicht.

5.2.4 Thema: Relaties en contact

Meerdere respondenten startten een zoektocht naar hun biologische moeder of vader. Sommigen noemen het een levenslange zoektocht naar waar je vandaan komt. De meeste respondenten lukt het om contact te leggen met een biologische ouder. Net als in de diepte-interviews lukt dat niet altijd, soms worden respondenten afgewezen, of houdt het contact geen stand. Uit een aantal verhalen blijkt dat het soms gemakkelijker is om contact te leggen en te houden met de biologische vader, dan met de biologische moeder. Bij de biologische moeders kan meewegen dat het hen herinnert aan een hele moeilijke tijd en het verdriet dat daarmee gepaard gaat, of dat het feit dat zij een kind hebben afgestaan voor hun omgeving nog geheim is.

Contact biologische familie

Het lukt veel respondenten om contact te leggen met hun biologische ouder(s), maar de ervaringen zijn verschillend. Sommigen hebben en houden een fijn contact, bijvoorbeeld met hun biologische moeder.

Hier zien we wat het met een respondent doet, het gevoel ergens bij te horen doet heel veel:

> *"Ik heb nu 33 jaar contact met mijn biologische moeder en snap dat ze geen makkelijke jeugd heeft gehad. In al die jaren vertelde ze wel steeds meer en dat vind ik zelf wel fijn om te horen. Ook dat ik goed contact heb met haar familie en haar schoonfamilie doet me goed. Ik hoor er gewoon bij."* [verhaal, respondent 1089]

Zoals gezegd lukt dit niet altijd. Mogelijk speelt sterke herinnering aan de moeilijke tijd van de zwangerschap en de afstand bij de biologische moeders een rol bij het afhouden van contact. En in sommige gevallen zal hun omgeving niet weten dat ze eerder in haar leven bevallen is van een kind dat is afgestaan. Dat de omgeving het niet weet geldt soms ook voor een biologische vader. Dit zien we terug in de volgende citaten:

> *"Toen de deur van Fiom achter ons dicht viel, zei ze: je begrijpt toch wel, dat als ik de beschikking had gehad over de pil, dat jij er niet geweest was, hè? Ik kon niet reageren, ik klapte dicht. Ze zei dat ik haar erg was tegengevallen. Ze had zich een andere dochter voorgesteld. Wat mondainer. Ze vond het maar niks dat ik zo zwaar religieus was opgevoed. […] Ik was van plan geweest om haar te zeggen dat ik haar niets kwalijk nam, dat ik het wel kon begrijpen dat ze mij had afgestaan onder druk van de omstandig-heden. Maar uit niets bleek dat ze zich schuldig voelde. Ze probeerde eerder mij een schuldgevoel aan te praten. Ik had haar leven verpest. Ze had zwangerschapsstriemen aan mij overgehouden."* [verhaal, respondent 1175]

> *"Toen ik op zoek ging naar mijn biologische moeder was ik 20 jaar en heb ik in een gespreksgroep gezeten van Fiom [stad]. Later kreeg ik contact met Fiom [plaats] omdat ik mijn dossier mocht inzien en mijn biologische vader ging zoeken. De tijd die ertussen zat was ongeveer tien jaar. Ik ben mijn biologische moeder gaan zoeken, maar ze wilde geen contact. Ze heeft een kort briefje geschreven, maar zo uit mijn hoofd weet ik niet wat erin stond."*
> [eerder onderzoek, respondent 1155]

> *"Ik vond het maar moeilijk te verkroppen dat ik geen contact meer heb met mijn moeder. Ik wilde zo graag contact dat ik dacht dat ik er recht op had. Ik begreep ook niet waarom een moeder haar kind niet zou willen/kunnen zien… Nu weet ik dat ik degene ben die mijn moeder precies aan dat herinner wat vroeger angstvallig is geprobeerd weg te stoppen en verborgen te houden voor de buitenwereld: Een bastaard van ongehuwde ouders! De pijn, het verdriet, de opgelegde geheimhouding en de schaamte van de afstand en adoptie zijn voor veel vrouwen die dit hebben ondergaan, ook als de inmiddels volwassen geadopteerde contact zoekt, moeilijk te overbruggen."*
> [verhaal, respondent 1194]

> *"Mijn alleenstaande moeder ging, toen ze zwanger was van mij voor de eerste keer met 7 maanden zwangerschap naar de verloskundige. Gelijk in het eerste gesprek werd er vanuit de verloskundige op aangedrongen dat ze de baby moest afstaan. Resultaat na de bevalling heeft ze mij afgestaan voor adoptie. Jaren later (als volwassene) ben ik op zoek gegaan naar heb ik mijn biologische moeder en familie en heb ik ze in het buitenland gevonden. Niemand (behalve mijn moeder) wist van mijn bestaan. Ik was een groot geheim. Biologische vader is door mijn moeder niet op de hoogte gesteld van de zwangerschap. Naam van mijn biologische vader ontbreekt in mijn geboortedossier."* [verhaal, respondent 1150]

> *"Mijn biologische vader heb ik wel ontmoet maar zijn vrouw was al die tijd niet op de hoogte van mijn bestaan dus dat contact is er jammer genoeg niet. Hij heeft nog wel een zoon gekregen, mijn halfbroer. Zou die graag ontmoeten maar de vrouw van mijn vader houdt dit tegen. Mijn vader heeft in het begin ontkend dat ik zijn dochter ben maar qua uiterlijk lijk ik op hem. Mijn biologische moeder heeft wel gezegd dat hij mijn vader is dus geen ontkennen mogelijk."*
> [verhaal, respondent 1089]

Meerdere respondenten hopen hun biologische vader te vinden, met wisselend resultaat.

"Mijn adoptiemoeder zei op haar sterfbed: "Ik weet de naam van je vader, maar ik vertel hem je niet." Dat deed echt zeer. Het voelt goed om nu via DNA onderzoek er achter te komen wie mijn èchte vader en mijn halfzus is. Dit kan mijn adoptiemoeder mij niet meer afnemen. […]
De zoektocht naar mijn ouders en mijn eigen historie is een levenslange uitputtende en emotionele speurtocht geweest. Pas na ruim 60 jaar is mijn duizend stukjes puzzel grotendeels compleet. Dat voor wat betreft de feiten. De laatste stukjes zijn zoek of te zwaar beschadigd om nog ooit te kunnen worden toegevoegd aan mijn levensverhaal. Ik krijg mijn ouders niet meer terug, de hiervoor zo broodnodige emotionele familieband is er nooit geweest. Ook mijn broer en zussen krijg ik nooit meer terug, evenals de overige familieleden. Verder dan een genealogisch beeld van mijn stamboom zal ik niet kunnen komen, want we hebben geen gemeenschappelijke familiehistorie. We zijn bewust uit elkaar gerukt en elke band is onherstelbaar beschadigd."
[verhaal, respondent 1227]

Loyaliteit adoptieouders

Er zijn ook respondenten die geen behoefte voelen om te zoeken naar hun biologische ouders, of uit loyaliteit naar hun adoptieouders zich hier pas na de dood van de ouders mee bezig te houden:

"Respondent vermoedt dat hij vanwege zijn fijne gezinssituatie nooit de behoefte heeft gehad om contact te hebben met zijn biologische ouders. Zijn adoptiemoeder heeft ooit één keer gevraagd of respondent contact heeft gezocht, verder werd dat niet besproken (niet gestimuleerd en niet ontmoedigd). Uit respect voor zijn adoptiemoeder, en omdat respondent er zelf geen behoefte aan had, heeft respondent geen contact gezocht met zijn biologische moeder. Mocht respondent iets te weten willen komen, ook over de biologische vader waar hij geen informatie over heeft, dan weet hij dat dit via zijn biologische moeder zou moeten." [eerder onderzoek, respondent 1351]

"Mijn adoptiemoeder overleed op jonge leeftijd en toen kwam er voor mij ruimte om over mijn adoptie na te denken en er over te praten, met mijn vader. Na de geboorte van mijn kinderen besloot ik op zoek te gaan naar mijn afkomst, wie was ik, onder welke omstandigheden was ik verwekt, wie zijn mijn biologische ouders en hoe, zeer belangrijk, zit het met de erfelijke belasting van ziektes. […] En mijn adoptie vader stond bij alles aan mijn zij en achter me. Heeft zelfs bij de rechtbank nog gezegd dat er ook een andere kant van het verhaal is, mijn biologische vader heeft toch ook het recht om te weten dat hij een dochter heeft?!" [verhaal, respondent 1016]

"Wat mij wel vroeg duidelijk werd, mijn(adoptie) moeder overleed in [de jaren '90], is dat zij altijd bang is geweest dat wij, haar kinderen, zich van haar af zouden keren, of dat instanties zouden beslissen over ons. Dit is als een negatieve rode draad door haar leven altijd aanwezig geweest, met alle gevolgen van dien en niet in mijn voordeel, heel verdrietig, vooral voor mijn moeder. […] Ik was vast besloten om nog eens op zoek te gaan, en tot mijn grote verbazing bleken er op eens meer dossiers te zijn dan mij ooit verteld was, en ik kwam er achter dat mijn (adoptie) moeder wel gelijk had, in een dossier van de Raad v Kinderbescherming staan gebeurtenissen uit [de jaren '80], toen was ik 15! Hoe kan dat, wat doet dat in dat dossier? Heeft de Raad dan toch altijd 'mee gekeken'?" [verhaal, respondent 1016]

Respondenten beschrijven niet alleen loyaliteit aan adoptieouders, maar soms ook afwijzing. Enkelen voelen een behoefte om hun naam te wijzigen in hun geboortenaam of de naam van hun biologische vader, door pijnlijke ervaringen in het adoptiegezin of uit empathie of loyaliteit richting de biologische moeder. Daarbij was een respondent die heeft gestreden om de adoptie te herroepen:

"Mijn moeder mocht geen contact met mij hebben, maar ze bleef het proberen. Ik vond brieven van haar, toen ik 15 was, werd contact per brief met tegenzin toegestaan. Kort daarna vond de eerste ont-moeting plaats. Vanaf die tijd heb ik contact met mijn moeder gehad. Ik heb haar altijd als mijn moeder gezien, maar het is volstrekt anders dan een moeder waarbij het kind is op gegroeid. Vanwege boven-staande wilde ik niet langer de naam van de adoptie dragen en mijn geboortenaam terug.(contact met de adoptieouders had ik al langer verbroken). Rond mijn 24e ben ik me gaan verdiepen in herroeping van de adoptie. Toen bleek dat ik, vanwege de wettelijk

beperkte termijn voor herroeping, te laat was daarvoor. […] Sámen met mijn moeder, is het jaren later, in [jaar in de jaren '2000] uiteindelijk gelukt om de adoptie te laten herroepen. De gang van zaken rond mijn adoptie, het verzet van mijn moeder indertijd tegen adoptie, heeft meegewogen in de beslissing. Ondanks de toen unieke extreme termijn-overschrijding, heeft de meervoudige kamer besloten om de adoptie ongedaan te maken. Daarmee is tenminste voor een klein deel recht gedaan aan het onrecht en leed dat mijn moeder is aangedaan." [verhaal, respondent 1118]

"Omdat ik afstand wilde nemen van de uiterst pijnlijke ervaringen die ik heb opgedaan in mijn adoptiegezin, heb ik een naamswijziging in gang gezet. Uiteindelijk is het mij gelukt om de naam van mijn biologische vader, [achternaam biologische vader deelnemer], aan te nemen. De naamswijziging is op [datum in de jaren 2020] via koninklijk besluit vastgesteld. Ik draag nu dus officieel de naam van mijn biologische vader, met wie ik ook een goed contact heb. De naamswijziging heeft mij veel tijd, geld en moeite gekost." [verhaal, respondent 1175]

Wantrouwen instanties en dossiers

De zoektocht begint vaak met het opvragen van dossiers. Helaas bevatten dossiers voor de respondenten naar hun mening onjuistheden, zoals een negatieve toon en houding ten opzichte van biologische ouders, respondenten beschrijven dit als volgt:

"Wat ik me vooral herinner uit die van de kinderbescherming was de manier waarop er over mijn biologische moeder en adoptieouders werd geschreven. Dat voelde voor mij heel vooringenomen. Ik mocht geen foto's maken en het ook niet overschrijven, dus het is lang geleden dat ik het heb gezien. Over mijn biologische moeder werd er met een veroordeelde negatieve toon geschreven. Ze had het ook niet breed en de huisvesting was niet perfect en was blijkbaar introvert dus een aantal van die dingen zullen geklopt hebben. Later woonde ze wel in goede omstandigheden, namelijk in een nieuwbouwwoning. Het zit hem ook in de focus waar ze het op legden. Ik vraag me af of mijn adoptieouders het hebben gelezen of niet, want dit was ook wat ze mij vertelden over mijn biologische moeder. In het dossier schreven ze veel positiever over mijn adoptieouders. Het waren ook hele lieve en leuke mensen maar mijn adoptievader was ook introvert, maar dat stond niet in het dossier. Dat was opvallend en vond ik ook pijnlijk."
[eerder onderzoek, respondent 1155]

"Wel heb ik contact gekregen met een buurvrouw. Ze wist niet van mijn bestaan, maar wel van de zussen boven mij. Dit contact is er nog steeds, dat is echt geweldig. Tegenstrijdig is dat zij vertelt dat mijn biologische moeder dol was op kinderen. Het is maar een summiere beschrijving in het dossier over haar afwachtende houding, maar dit staat bijna haaks op wat de buurvrouw verteld heeft. Dit is wel een mooie manier om mijn moeder te leren kennen en daarmee mezelf. Tegelijkertijd ben ik ook blij dat ik ben afgestaan. Door de onderzoeken die ik heb gedaan denk ik dat ik niet bij haar had willen opgroeien. Want ik heb nu uiteindelijk denk ik een beter leven gehad dan dat ik bij haar was gebleven. Dan had ik een andere zwaarte in het leven gehad. Dat heeft ermee te maken hoe bijzonder beschadigd mijn biologische moeder was. Zij was van een onbekende vader en haar moeder heeft haar wel gehouden. Dat was een dorpsschande."
[eerder onderzoek, respondent 1155]

"Eén ding, ik heb vanmorgen het dossier wat ik heb nog een keer doorgelopen, en het eerste rapport wat gemaakt is door de Commissie tot Centralisatie Inzake Afstand van Kinderen is toch wel een dubieus schrijven, niet conform de waarheid. Mijn moeder wordt daar omschreven als een slordige, domme vrouw. Maar ik heb nog foto's uit die tijd, en ook als je ziet dat ze de oudste was uit een gezin en later toen haar moeder overleed begin jaren vijftig de zorg voor het gezin op zich heeft genomen, iemand die echt dom is kan niet voor een gezin met 11 kinderen zorgen. Het is een tendentieuze manier geweest om te zorgen dat buitenechtelijke kinderen werden afgestaan." [eerder onderzoek, respondent 1191]

Verschillende respondenten beschrijven dat het opvragen van dossiers veel tijd en moeite in beslag kan nemen en frustrerend kan zijn. Dit draagt bij aan een gevoel van anders te zijn, van er niet bij horen, of er niet mogen zijn. Een voorbeeld hiervan:

> *"Ik heb geen geboortekaartje, maar een 'geboortedossier' dat ik tot op heden nog niet heb ingezien. Het was wel zo dat mijn ouders 'een ordner' hadden met enige informatie (b.v. uitspraak adoptiezaak etc.) maar die map is 'zoek'. Mijn vader wordt ouder en dementer en er raken wel 'meer dingen zoek'. Daarom loopt er op dit moment er een aanvraag bij de Raad voor de Kinderbescherming voor dossierinzage. Tevens probeer ik via het ziekenhuis meer te weten te komen over mijn geboorte(omstandigheden) en mogelijk ook biologische vader. Mij is verteld dat academische ziekenhuizen destijds verplicht waren zogenaamd 'geboorteboeken' bij te houden. Helaas loop ik er tegenaan dat ik mijn identiteit niet kan bevestigen; ik heb de achternaam van mijn ouders, maar ben in het ziekenhuis geboren met de achternaam van mijn biologische moeder. Dat staat natuurlijk niet zo op mijn identiteitsbewijs. Dus.. ik krijg van de Staat der Nederlanden een 'identiteitsbewijs' .. dat mijn 'identiteit' niet bevestigt!! (Ik kan natuurlijk mijn geboorteakte opvragen, daar staat mijn biologische naam doorgestreept en mijn juridische naam bijgeschreven, maar dat is natuurlijk 'van de zotte' !) Ik weet ook niet in welk kindertehuis ik een tijd heb verbleven."* [eerdere onderzoek, respondent 1012]

De meeste respondenten zijn op zoek gegaan naar hun biologische moeder of vader, met wisselend resultaat. Sommigen deden dat niet, omdat zij daar geen behoefte aan hadden, of uit loyaliteit richting hun adoptieouders. Dossiers kunnen informatie bevatten die door respondenten niet als conform de werkelijkheid worden beoordeeld.

5.2.5 Conclusie

Naast de overeenkomsten die er zijn tussen de resultaten uit de diepte-interviews is er met name gekeken naar wat aanvullend is vanuit de ingestuurde verhalen. Veel respondenten beginnen hun verhaal met het verhaal van hun biologische moeder of vader. Mensen die als kind zijn afgestaan reflecteren op de mogelijke redenen waarom zij zijn afgestaan.

De reflecties gaan ook over wat het betekent om te zijn afgestaan of te zijn geadopteerd. We zien dat dit verschillende perspectieven kunnen zijn. Bij het afgestaan zijn staat het afgesneden zijn van de biologische familie, het gemis van een basis (tot 'wees' gemaakt zijn) op de voorgrond. Bij geadopteerd zijn staat de dankbaarheidspostitie en de onnatuurlijkheid van de situatie voorop. Beide perspectieven kunnen ook tegelijkertijd voorkomen.

Enkele respondenten beschrijven in de verhalen de behoefte om hun naam te wijzigen in hun geboorte-naam of de naam van hun biologische vader, door pijnlijke ervaringen in het adoptiegezin of uit empathie of loyaliteit richting de biologische moeder.

5.3 Overige ingestuurde verhalen

Mannen van wie een kind is afgestaan

Van mannen van wie een kind is afgestaan is er één ingestuurd verhaal, deze respondent is ook één van de geïnterviewde personen. In dit verhaal vonden we geen nieuwe of aanvullende onderwerpen ten opzichte van het diepte-interview.

Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht

Van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht ontvingen we drie verhalen, twee respondenten daarvan zijn ook geïnterviewd. De verhalen verschillen in lengte, er is een verhaal van één pagina, van drie pagina's en van 37 pagina's. De eerste twee documenten bevatten geen aanvullingen of nieuwe thema's. Het verhaal van 37 pagina's is het verhaal van mensen die ook geïnterviewd zijn. Dit verhaal is een opmaat naar een boek dat de adoptiemoeder schrijft. Na bestudering van dit verhaal zien we een aantal aanvullingen en verdiepingen op het interview.

Zo houdt zij een dagboek bij voor haar pleegdochter die dan nog een baby is. Het belang van dingen vastleggen wordt gezien door pleegmoeder:

> *"In [jaar in de jaren '70] startte ik met het schrijven van een dagboek voor onze (op dat moment) pleeg-dochter [naam pleegkind deelnemer]. Ze was als baby van 10 weken in ons gezin gekomen. In [maand en geboortejaar pleegkind deelnemer]. Na verloop van tijd realiseerde ik me dat ze later deze periode niet zelf zou kunnen herinneren. Daarom startte ik het dagboek. Tot ongeveer [jaar in de jaren '80] heb ik haar geschiedenis opgeschreven."* [verhaal, respondent 1284]

Ook is er aanvullende informatie over de screening van adoptieouders:

> *"We hadden de procedure om een pleegkind aan te vragen, opgestart. Het duurde even voor er contact kwam. Je zou denken dat zoiets snel gaat maar dat bleek niet zo te zijn. Onze [naam pleegkind deel-nemer] moest nog verwekt worden toen wij ons opgaven bij de Centrale voor Pleeggezinnen. Een pleeg-kind zou het beste passen in ons gezin. Na een behoorlijke screening hoorden we dat we in aanmerking kwamen voor een pleegkind van ongeveer een jaar of 6. […] Terwijl ik midden in een bouwvergadering van de speeltuinvereniging zat ging de telefoon: we zoeken een gezin voor een baby, zouden jullie dat willen? Er waren nog meer potentiële pleegouders in de race. Maar: kom maar op met dat kind!"* [verhaal, respondent 1284]

De familie maakt een geboortekaartje, dit geeft een aanvulling op het thema 'verrijking' wat de trots laat zien van de - op dat moment - pleegouders (later adoptieouders):

> *"We genoten van die lieve baby, iedereen kwam kijken, we maakten geboortekaartjes van papieren taartrandjes. Het mocht eigenlijk niet maar we deden het toch. Aan enkele goede vrienden en familie stuurden we toch een kaartje."* [verhaal, respondent 1284]

Aanvullend is ook de informatie over de fijne band met een maatschappelijk werkster, en de gevoelde steun bij onzekere gevoelens, alsook de positieve ervaringen met de Raad voor de Kinderbescherming en de Voogdijvereniging:

> *"We gingen al gauw over tot de orde van de dag. [naam maatschappelijk werkster voogdij-vereniging] kwam vaak langs en dat was erg prettig. We konden met haar overleggen en ze sleurde ons door de onzekere gevoelens en tijden heen. Alle negatieve geluiden die we hoorden over de Raad van de Kinderbescherming en de voogdijvereniging hebben we nooit begrepen. Wij zijn altijd bijzonder goed bijgestaan en geadviseerd, ik miste het erg toen we zelf de voogdij kregen."* [verhaal, respondent 1284]

Naasten

Van naasten ontvingen we één verhaal. Dit verhaal gaat met name over de ervaringen van degene die te maken heeft gehad met afstand en adoptie en waarvan de respondent de naaste is. Uit de interviews bleek dat naasten veel empathie tentoonspreiden richting hun naaste, en daarbij geneigd zijn zichzelf naar de achtergrond te verplaatsen. De ervaring in dit ingestuurde verhaal bevestigt dit.

6. Integratie en conclusie

In dit deelonderzoek staan de ervaringen van mensen met binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956 en 1984 centraal. Het gaat hierbij om wat de diverse betrokkenen zélf hebben meegemaakt en wat dit voor hen heeft betekend. In dit deelonderzoek hebben we de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

1. Wat is er in de ogen van de betrokkenen gebeurd?
2. Wie waren daarbij betrokken?
3. Hoe hebben vrouwen die een kind hebben afgestaan, mannen van wie een kind is afgestaan, mensen die als kind zijn afgestaan, mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht en naasten van deze mensen de afstand, pleegzorg en/of adoptie ervaren in de periode waarin die zich afspeelden en daarna?

In dit hoofdstuk bespreken we de conclusies van dit deelonderzoek en geven we op basis van de ervaringen van betrokkenen die in dit onderzoek zijn verzameld een antwoord op de onderzoeksvragen. We gaan daarbij stapsgewijs te werk. In paragraaf 6.1 bespreken we de synthese van de onderzoeksresultaten uit de vragenlijst, diepte-interviews en ingestuurde verhalen (zie Hoofdstukken 3 t/m 5). In paragraaf 6.2 bespreken we de conclusies van dit onderzoek. In paragraaf 6.3 bespreken we de implicaties van onze resultaten, en in paragraaf 6.4 reflecteren we op de uitvoering van dit deelonderzoek.

Omdat we ons alleen baseren op gegevens uit dit onderzoek kunnen we niet spreken voor alle mensen in Nederland die te maken hebben gehad met binnenlandse afstand en/of adoptie (zie paragraaf 6.4). Het is van belang om voorzichtig te zijn met het trekken van algemene conclusies op basis van dit onderzoek. We weten immers niet in hoeverre die gelden voor álle betrokkenen. Wel zeker is dat de conclusies met zekerheid gelden voor de deelnemers aan dit onderzoek en dat wordt weergegeven hoe de mensen in dit onderzoek de binnenlandse afstand en adoptie hebben ervaren.

6.1 Synthese onderzoeksresultaten

Om de onderzoeksvragen van dit deelonderzoek te beantwoorden, zijn gedurende en na afloop van de analyses de resultaten naast elkaar gelegd om patronen, overeenkomsten en verscheidenheid in ervaringen te signaleren. Op die manier komen we tot een *synthese* van de verschillende onderzoeks-resultaten: overkoepelende resultaten die zijn geworteld in zowel de ingevulde vragenlijsten, interviews, als in de ingestuurde verhalen.

Uit de synthese blijkt dat veel resultaten uit de verschillende methoden overeenkomen. Waar dit niet het geval is, geven we dit in de bespreking van de resultaten hieronder expliciet aan. We bespreken de resultaten van de synthese per doelgroep, aan de hand van de onderzoeksvragen. We vermelden het ook expliciet als het interpretaties van deze gegevens door de onderzoekers betreft.

Belangrijk om hierbij te benadrukken is dat het aantal ingevulde vragenlijsten door mannen van wie een kind is afgestaan, ouders die een afgestaan kind hebben grootgebracht en naasten laag is. Bij deze groepen zijn de inzichten uit de vragenlijst gebaseerd op een relatief kleine groep. Ook zorgt dit voor overlap: mensen die de vragenlijst hebben ingevuld zijn soms óók geïnterviewd en/of hebben óók een verhaal ingestuurd. Deze overlap is groter in de ‘kleinere’ groepen. Het is belangrijk te beseffen dat de conclusies over de beleving van deze groepen gebaseerd zijn op de inbreng van een zeer klein aantal mensen, veel kleiner dan het aantal deelnemende vrouwen die een kind afstonden en mensen die als kind zijn afgestaan. Meer informatie over de aantallen deelnemers is te vinden in paragraaf 2.3.1 en een reflectie op de implicaties voor onze resultaten in paragraaf 6.4.1.

We gaan eerst in op wat er in de ogen van deelnemers is gebeurd, daarna op wie daarbij waren betrokken, en ten slotte hoe dit alles door deelnemers is ervaren. We bespreken eerst de doelgroep vrouwen die een kind hebben afgestaan, dan mannen van wie een kind is afgestaan, dan mensen die als kind zijn

afgestaan, dan mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht en ten slotte de naasten van deze mensen.

6.1.1 Vrouwen die een kind hebben afgestaan

Wat is er in de ogen van vrouwen die een kind hebben afgestaan gebeurd?
Uit de resultaten blijkt dat de meeste van de deelnemende vrouwen in dit onderzoek die een kind hebben afgestaan beperkte keuzevrijheid hadden bij het afstand doen van hun kind. Twee bevindingen tonen dat de meerderheid van de vrouwen in ons onderzoek minderjarig was in de periode waarin zij afstand hebben gedaan, en dat de keuze in veel gevallen voor hen werd gemaakt. Er was, in andere woorden, sprake van beperkte zelfbeschikking en van dwang en/of drang en sociale druk. Zowel in de vragenlijsten als de ingestuurde verhalen wordt de afstand door een meerderheid van de vrouwen als onvrijwillig ervaren. Dat terwijl er vrouwen waren die hun kind, met wat hulp, zelf hadden kunnen en willen opvoeden. Ongehuwde vrouwen werden echter gezien als ongeschikt om een kind op te voeden en er was schaamte over zwangerschap voor het huwelijk.

Een minderheid van de vrouwen in dit onderzoek koos er bewust voor om afstand te doen van hun kind. Bij deze vrouwen was wél sprake van een zekere mate van keuzevrijheid.

Een meerderheid van de vrouwen in ons onderzoek werd aan haar lot overgelaten bij de zwangerschap en bevalling van het kind dat is afgestaan. In de tehuizen werd erg weinig energie gestoken in het voorbereiden en begeleiden van de vrouwen. Tijdens de bevalling was sprake van vernederende omstandigheden: vrouwen beschrijven een afwijkende behandeling ten opzichte van ‘gewone’ getrouwde vrouwen wat het gevoel van minderwaardigheid versterkte. Ook beschrijven vrouwen het proces van ‘gesloten afstand’, door het kind zo snel mogelijk na de geboorte bij de vrouw weg te nemen, en in meerdere gevallen ook door te werken met doeken over de benen of het hoofd van de vrouw om te voorkomen dat ze het kind zou zien. Veel vrouwen in ons onderzoek hebben het kind niet kunnen vasthouden, ook al gaven sommigen aan die wens wel te hebben gehad. Ook hier is sprake van een minderheid van vrouwen die tijdens hun bevalling wel steun en compassie ervaarden. Vrouwen hadden ook weinig feitelijke kennis over seksualiteit en anticonceptie, over hun rechten als zij hun kind hadden (willen) houden, en over de bevalling. De voorlichting schoot daarbij tekort. Sommige vrouwen herinneren zich dat zij een afstandsverklaring tekenden na de bevalling, maar ze wisten vaak niet precies waarvoor ze tekenden. Op het moment van daadwerkelijke afstand ter adoptie, vaak jaren later wanneer de vrouw meerderjarig werd, hadden de vrouwen het gevoel voor een voldongen feit te staan. Bijvoorbeeld omdat hen werd verteld dat het kind al helemaal gehecht was in het nieuwe gezin of hen door de betrokken instanties werd voorgehouden dat ze toch geen kans maakten om het kind terug te krijgen.

De zwangerschap, bevalling en afstand waren bij een meerderheid van de vrouwen omgeven met onveiligheid of onveilig ervaren situaties. Bij 21 procent van de vrouwen die de vragenlijst invulden was de zwangerschap het gevolg van onvrijwillige seks. Ook werd het omgeven door een groot gebrek aan openheid. Vrouwen waren bang om hun zwangerschap te erkennen, naar familie of naar zichzelf, en dienden het gebeurde geheim te houden om hun familie niet te schande te maken. Vrouwen werden vaak uit schaamte verborgen voor hun omgeving of naar een tehuis voor ongehuwde moeders gestuurd.

Informatie die vrouwen ontvingen over het adoptiegezin van het afgestane kind was niet altijd juist. Vrouwen kregen ten onrechte te horen dat het goed ging in het gezin, of kregen te horen dat het kind in een gezin was geplaatst terwijl dit niet het geval was. Ook de informatie in hun dossier (als ze deze al konden vinden) klopte niet altijd met hun eigen herinneringen en ervaringen. De latere zoektocht door vrouwen naar informatie over, of contact met, hun kind verliep vaak moeizaam. Vrouwen beschrijven dat zij zich niet wilden opdringen aan hun kind, en soms alleen een foto wilden. In sommige gevallen weigerden kinderen het contact. De ruimte die ze als moeder in konden nemen in het leven van hun kind was (of is) voor velen een proces van aftasten wat ook veel tijd kost(te).

Wie waren daarbij betrokken?
Vrouwen in dit onderzoek noemen hun ouders en gezin, de adoptiefamilie, de kerk, de huisarts, maatschappelijk werk, de voogdijvereniging, de Raad van de Kinderbescherming (RvdK), het opvanghuis en Fiom het vaakst als betrokken personen en instanties. De meerderheid van de vrouwen die de vragenlijst hebben ingevuld had contact met de biologische vader tijdens de zwangerschap en soms daarna, maar diens betrokkenheid bij (de besluitvorming over) de afstand was zeer beperkt. Ouders lijken voor veel vrouwen een belangrijke en invloedrijke rol te hebben gespeeld bij de beslissing tot afstand.

De voorlichting bood de vrouwen geen vergroting van hun keuzemogelijkheden. Vrouwen in het onderzoek omschrijven dat ze geen informatie kregen over op welke manier ze hun kind dan wel hadden kunnen houden. Betrokken professionals en instanties, zoals geestelijken, huisartsen, ander medisch personeel, maatschappelijk werk en opvanghuizen, droegen in de ogen van vrouwen bij aan de vernedering die zij ervaarden. Er zijn ook vrouwen positief over een individuele maatschappelijk werkster of medewerker van een tehuis die hen aandacht of steun gaf.

De pleeg-/adoptiefamilie was niet betrokken bij de afstand, maar werd door verschillende moeders in de interviews wel genoemd bij het proces erna. Enkele vrouwen in ons onderzoek hadden direct contact met de pleeg-/adoptieouders of hebben een ontmoeting gehad. De familie van de biologische vader wordt door slechts enkele van de vrouwen in de vragenlijst als betrokken partij genoemd.

Hoe hebben zij dit ervaren?
De ervaringen van vrouwen met de zwangerschap, bevalling en scheiding van het kind kunnen omschreven worden als een kantelmoment in hun leven. Er is een leven vóór de afstand, en ook voor de zwangerschap, en een leven erna. Een meerderheid van de vrouwen werd bij de zwangerschap weggehaald uit hun vertrouwde thuisomgeving om in een tehuis, bij familie, of op een andere locatie (bijvoorbeeld in het buitenland) te worden 'weggestopt'. Dit werd door de vrouwen als heel eenzaam en soms traumatisch ervaren. Alles voelde daarna anders, terwijl van de vrouwen werd verwacht dat zij doorgingen met leven alsof er niets gebeurd was. Ze gingen bijvoorbeeld weer naar school en aan het werk. Die geheimhouding hebben veel vrouwen als een zeer zware last ervaren. Op de lange termijn hebben steun uit de omgeving, toegenomen openheid (door er zelf over te praten, maar ook in de samenleving) en therapie vrouwen geholpen het trauma (gedeeltelijk) te verzachten.

Vrouwen die een kind hebben afgestaan hebben gemiddeld minder vertrouwen in instanties dan de algehele bevolking. In de interviews benoemen vrouwen dat instanties de wensen en het gevoel van de vrouwen niet serieus namen en deze niet zagen als legitiem. Uit enkele ervaringen van vrouwen in het onderzoek die het kind niet wilden houden, kwam naar voren dat er naar hen wel werd geluisterd. Bij de zoektocht naar informatie ervaarden vrouwen veel onduidelijkheid, bijvoorbeeld in afstandsdossiers, wat het gevoel gaf opnieuw buitenspel te worden gezet. Wanneer het kind werd gevonden weigerde dit in sommige gevallen het contact, of was het contact moeizaam. Voor vrouwen voelde dit alsof zij hun kind een tweede keer verloren.

Enkele vrouwen die vrijwillig afstand deden, rapporteren in dit onderzoek wat minder negatieve emoties. Zij hebben ook minder negatieve herinneringen aan de zwangerschap, bevalling, en de periode daarna. Er zijn vrouwen die achteraf, gezien de omstandigheden, blij zijn dat zij hun kind op dat moment in die specifieke situatie hebben afgestaan. Maar er zijn ook vrouwen die achteraf spijt hadden en de mogelijkheid hadden willen hebben om een andere keuze te maken.

Vrouwen in dit onderzoek die een kind hebben afgestaan ervaren gemiddeld een lagere kwaliteit van leven, een minder goede psychische gezondheid en meer eenzaamheid dan de algehele Nederlandse bevolking. Zij ervaren gevoelens van eenzaamheid, angst, schuld en schaamte over hun ervaringen. Deze gevoelens worden versterkt door het gebrek aan openheid dat zij lange tijd ervaarden – en soms nog steeds ervaren – en het gevoel minderwaardig te zijn en afgewezen te worden door hun omgeving. Uit de vragenlijst komt naar voren dat deze gevoelens en gebrek aan openheid zowel in de jaren '60, als de jaren '70 en '80 werden ervaren. Vrouwen beschrijven dat het verwerken van hun ervaringen nooit helemaal is gelukt en dat deze daardoor levenslang invloed hebben. Het gevoel dat dingen ook anders

hadden kunnen lopen maakt hun ervaringen extra pijnlijk. Er lijkt een sterke relatie tussen deze gevoelens en het ervaren gebrek aan keuzevrijheid.

6.1.2 Mannen van wie een kind is afgestaan

Wat is er in de ogen van mannen van wie een kind is afgestaan gebeurd?
De verschillende resultaten in dit deelonderzoek laten zien dat mannen van wie een kind is afgestaan vrijwel volledig buitengesloten werden (door met name de ouders van de zwangere vrouw) van het proces van afstand en adoptie. De mannen werden niet betrokken bij besluiten en werden zeer beperkt van informatie voorzien of zelfs volledig in het ongewisse gelaten. Ook wanneer mannen bereid waren om zelf het kind op te voeden bijvoorbeeld door met de moeder te trouwen, en/of wanneer hun familie hen hierin steunde, hadden zij geen zeggenschap over het besluit tot afstand.

Niet alleen bij de afstand zelf, ook in de periode daarna bleven vaders onzichtbaar. In dossiers werden zij niet bij naam genoemd, soms alleen als 'verwekker', en werd er weinig over hen gedeeld. In het leggen van contact met het kind lag de beslisbevoegdheid in de meeste gevallen in dit onderzoek bij de vrouw die het kind had afgestaan. De man zat hierbij opnieuw in de achterhoede.

Mannen zijn hiermee uit beeld. Dat geldt ook voor hun deelname aan dit onderzoek. Ondanks pogingen mannen van wie een kind is afgestaan van dit onderzoek op de hoogte te stellen, namen slechts zeer weinig van hen hieraan deel. Onze resultaten impliceren dat veel mannen tot op heden niet weten dat zij een kind hebben dat is afgestaan, hiermee niet bezig zijn of hier niet over (willen/kunnen) praten.
Zij blijven daarmee onzichtbaar met hun perspectief op binnenlandse afstand en/of adoptie.

De mannen in dit onderzoek gingen met hun ervaringen om door afleiding te zoeken, bijvoorbeeld in werk. Veel van hen gingen pas op latere leeftijd aan de slag met het verwerken van hun ervaringen, bijvoorbeeld doordat zij contact kregen met hun kind of op een andere manier geconfronteerd werden met hun verleden. Dat deden zij door erover te praten en steun te zoeken. In hoeverre de mannen in dit onderzoek daarmee representatief zijn voor alle mannen van wie een kind is afgestaan is zeer de vraag: het is goed mogelijk dat juist mannen die actief hun ervaringen verwerken hebben deelgenomen.

Wie waren daarbij betrokken?
Mannen in dit onderzoek beschrijven een belangrijke rol van hun schoonfamilie – de familie van de vrouw die het kind afstond. De schoonfamilie hield deze mannen vaak op afstand. De families van de mannen zelf, die bij mannen in dit onderzoek minder negatief tegenover de zwangerschap stonden, werden ook op afstand gehouden door de schoonfamilie. In een enkel geval is beschreven dat de vader van de man begrip had voor de situatie van de ouders van de zwangere vrouw.

Instanties betrokken bij de afstand waren verantwoordelijk voor de dossiers waarin de mannen van wie het kind werd afgestaan niet of nauwelijks werden genoemd. Zij creëerden een 'papieren werkelijkheid' waarin de mannen geen rol speelden. Hulpverlening en bronnen van steun waren voor mannen niet altijd toegankelijk. Bij therapie werd in een enkel geval expliciet aan de man verzocht om de biologische moeder van het afgestane kind te sturen, en in een praatgroep over de problematiek rond afstand en adoptie voelde één man zich niet welkom in een groep met vooral vrouwen die een kind hadden afgestaan.

Hoe hebben zij dit ervaren?
Mannen ervaren frustratie over het feit dat zij overal buitengehouden werden en worden. Zij ervaren sterke gevoelens van onmacht en onzichtbaarheid, alsof iedereen in hun omgeving de indruk bevestigt dat zij niet belangrijk zijn.

Mannen in ons onderzoek hebben last van zelfverwijt en spijt. Achteraf hadden zij het anders willen aanpakken. Destijds hadden zij het idee geïnternaliseerd dat hun omgeving, of de biologische moeder, het toch wel beter wist. Nu kijken ze daar anders naar, bijvoorbeeld dat zij destijds meer hadden moeten doen om het kind te kunnen behouden.

De mannen in dit onderzoek ervaren een sterk verlangen naar hun biologische kind. Ze willen weten hoe het met het kind gaat, hoe het eruitziet. Daar waar er wel contact is met het kind, wordt dit door de mannen als positief ervaren.

6.1.3 Mensen die als kind zijn afgestaan

Wat is er in de ogen van mensen die als kind zijn afgestaan gebeurd?
De verschillende soorten onderzoeksgegevens laten zien dat de mensen die als kind zijn afgestaan vanaf het begin van hun leven in een complexe situatie zijn geplaatst. Het verhaal van deze mensen begint bij de afstand, dat door velen van hen wordt gezien als een moment waarop zij van hun biologische ouders zijn weggenomen of door hun ouders zijn weggedaan. Velen zien dit als een moment van ontworteling. Zonder dat zij daar iets over hebben kunnen zeggen of iets van hebben mogen vinden, belandden deze mensen in instellingen, bij een pleeggezin of bij een adoptiegezin. Daar waren zij als pleeg- of adoptiekind 'anders' dan biologische kinderen. Een meerderheid van de mensen in dit onderzoek beschrijft dat zij dit soms letterlijk zo te horen kregen door hun omgeving, waarin pesterijen en stigmatisering voorkwamen. Bij anderen was er sprake van geheimhouding: dat hun ouders niet hun biologische ouders waren mocht de omgeving niet weten. Daarmee was er ook niemand om mee te praten over hun ervaringen en emoties.

De ingestuurde verhalen in dit onderzoek van mensen die als kind zijn afgestaan zijn doortrokken van geweld. Daarbij gaat het om seksueel geweld, psychologisch geweld, fysiek geweld, en/of kindermishandeling, in instellingen of in pleeg-/adoptiegezinnen, als ook daarbuiten in de buurt of familieverband. We sluiten niet uit dat een vertekening in de respons (zie paragraaf 6.4) ertoe heeft geleid dat mensen met deze ervaringen sneller aan dit onderzoek hebben deelgenomen. Dat maakt het geweld dat de mensen in dit onderzoek hebben meegemaakt echter niet minder reëel en ook niet minder schokkend.

Een meerderheid van de mensen die als kind zijn afgestaan is op latere leeftijd op zoek gegaan naar informatie over of contact met hun biologische familie. Die zoektocht was moeizaam, informatie was niet altijd vindbaar, bevatte onjuistheden of was onvolledig. En wanneer contact met de biologische familie werd gelegd, kwamen de hoge verwachtingen hiervan niet altijd uit. De antwoorden uit de zoektocht sloten niet altijd aan bij hun verwachtingen. Soms leverde een zoektocht een weinig positief beeld op van biologische ouders en waren mensen die als kind zijn afgestaan achteraf blij dat ze niet bij hun biologische familie zijn opgegroeid. In andere gevallen wilde een van de biologische ouders geen contact. Het contact met de biologische vader lijkt vaak wat soepeler te verlopen dan met de biologische moeder, mogelijk omdat de verwachtingen bij mensen in de vragenlijst en de ingestuurde verhalen richting de biologische vader vaak minder hooggespannen waren. Enkele mensen hebben wel een goede band weten op te bouwen met hun biologische moeder en/of andere familieleden.

Wie waren daarbij betrokken?
Mensen die als kind zijn afgestaan noemen een groot aantal betrokken instanties en personen: de RvdK, Fiom, maatschappelijk werk, de voogdijvereniging, opvanghuizen, instellingen, jeugdzorg, de biologische ouders, de pleeg- en/of adoptieouders, de uitgebreidere pleeg- en/of adoptiefamilie, de rechtbank en rechters, school en de rest van de directe omgeving.

Uit de interviews, vragenlijsten en ingestuurde verhalen in dit onderzoek spreekt een groot onbegrip onder mensen die als kind zijn afgestaan over hoe ze bij hun pleeg- of adoptiegezin zijn geplaatst. Dit speelt met name bij mensen die als kind slachtoffer zijn geweest van geweld en/of mishandeling in hun pleeg- of adoptiegezin. Respondenten vragen zich af hoe het mogelijk is dat instanties die verantwoordelijk waren voor de plaatsing en toezicht dit niet voorkwamen of ingrepen. Deelnemers beschrijven hoe hun pleeg- of adoptieouders de schone schijn ophielden tegenover maatschappelijk werkers, en uiteindelijk niemand ingreep in schrijnende situaties. Ook in instellingen, waar mensen in dit onderzoek als kind soms jarenlang verbleven, was sprake van structurele onveiligheid en een gebrek aan toezicht. Bij andere mensen, die positief terugkijken op hun jeugd bij hun pleeg- of adoptiefamilie, kon die familie juist een bron van steun zijn bij het omgaan met de ervaringen als afgestaan kind.

Instanties waren ook verantwoordelijk voor het vastleggen van alle gebeurtenissen in dossiers. Bij hun zoektocht naar informatie werden mensen die als kind zijn afgestaan vaak geconfronteerd met onvolledige of onjuiste informatie.

Ook de invloed van andere betrokkenen in de directe omgeving van deze mensen was groot, zowel in negatieve als positieve zin. De omgeving kon het gevoel van 'anders zijn' vergroten – bijvoorbeeld in de verhalen over adoptiegrootouders, die het aangenomen kind stelselmatig minder zakgeld toestopten dan biologische kleinkinderen. Anderen in de omgeving konden juist een steun zijn voor de mensen die als kind zijn afgestaan, zoals levenspartners, eigen kinderen, of lotgenoten.

Hoe hebben zij dit ervaren?
In dit onderzoek ervaart een meerderheid van de mensen die als kind zijn afgestaan een gevoel van onrecht. Zij ervaren dat zij zijn weggehaald, weggenomen of gestolen bij hun biologische moeder, of door hun biologische ouders zijn weggedaan of afgedankt. Dit blijkt sterk uit het grote belang dat veel van deze mensen hechten aan het onderscheid tussen afstand enerzijds en adoptie anderzijds. De adoptie, waar in de maatschappelijke discussie vaak de nadruk op ligt, is volgens deze mensen minder van belang dan de afstand zelf waarin zij van hun moeder zijn weggenomen. Mensen die als kind zijn afgestaan hebben gemiddeld veel minder vertrouwen in instanties dan de algehele bevolking, iets dat niet los gezien kan worden van het gevoel dat zij het resultaat zijn van 'legale kinderhandel' dat bij een deel van deze groep leeft.

Ook ervaarde in dit onderzoek een meerderheid van deze mensen als kind een complexe dankbaarheids-positie. Zij werden geacht dankbaar te zijn in hun positie als afgestaan en weer 'aangenomen' kind. Zij voelden zich surrogaatkind, de oplossing voor een probleem (kinderloosheid) van de adoptieouders. Daarmee ontbrak in hun ogen het gevoel van onvoorwaardelijke liefde van hun ouders.

Een meerderheid van de mensen die als kind zijn afgestaan in de vragenlijst heeft ook positieve herinneringen aan het adoptiegezin. Desondanks zeggen ook deze mensen last te hebben van het feit dat zij zijn afgestaan en de moeilijkheden die daarbij komen kijken. Voor een enkeling is de adoptie nooit een probleem geweest. Het positievere beeld komt niet terug in de ingestuurde verhalen, waarin een kleine minderheid positief terugkijkt op het adoptiegezin.

De wens om meer te weten over waar ze vandaan komen, en het gevoel dat iets in hun leven ontbrak, zorgden bij veel mensen die als kind zijn afgestaan voor een grote behoefte aan contact met de biologische familie. De zoektocht hiernaar werd vaak als moeizaam en mentaal belastend ervaren. Dit kwam mede door een gevoel van loyaliteit naar de pleeg- en/of adoptieouders, zelfs wanneer men zeer negatief terugkeek op de opvoeding. Deze loyaliteit maakte de zoektocht extra complex. Sommige mensen begonnen pas met deze zoektocht na het overlijden van de pleeg- en/of adoptieouders.

Mensen die als kind zijn afgestaan ervaren gemiddeld een lagere kwaliteit van leven, een minder goede psychische gezondheid, minder sociale contacten en meer eenzaamheid dan de algehele Nederlandse bevolking. Zij ervaren gevoelens van eenzaamheid, boosheid, je anders voelen, er niet bij horen, niet begrepen worden, niet welkom zijn, schaamte en minderwaardigheid. De grote emotionele gevolgen van afstand en/of adoptie bij deze mensen spreekt duidelijk uit alle verzamelde gegevens. Zo zijn sommige open antwoorden in de vragenlijst of ingestuurde verhalen doortrokken van heftige boosheid of verdriet. Het gebeurde heeft bij veel betrokkenen littekens veroorzaakt die tot op de dag van vandaag pijn doen. Zo ervaren meerdere mensen die als kind zijn afgestaan een, soms levenslange, zoektocht naar hun afkomst of hun identiteit en hebben zij te maken met problemen met hechting, zoals bindings- of verlatingsangst en moeite met het vertrouwen van anderen.

6.1.4 Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht

Wat is er in de ogen van mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht gebeurd?
Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht in dit onderzoek waren in alle gevallen pleeg- of adoptieouders van mensen die als kind zijn afgestaan. Zij kregen via een soms ingewikkeld en langdurig

proces dat meerdere jaren in beslag kon nemen, of via een vrij probleemloos proces met wat papierwerk en contact bij een instantie, voogdij over het pleegkind. Daarbij was niet altijd voldoende begeleiding. Dit gold ook voor de opvoeding van het kind. Mensen die een afgestaan kind grootbrachten merkten diverse problemen gedurende het hele leven van deze kinderen. Ook daarbij ontbrak het hen aan begeleiding of voorlichting over wat het grootbrengen van een adoptiekind met zich meebrengt en hoe hiermee om te gaan. Niet alle adoptieouders hadden echter behoefte aan meer informatie of begeleiding in die periode, en zij voedden het kind – ondanks diverse persoonlijke problemen die konden ontstaan – net zo op als eventuele andere kinderen.

De mensen in dit onderzoek die een afgestaan kind hebben grootgebracht waren open over de situatie. Zij vertelden het kind al op jonge leeftijd dat het was afgestaan en geadopteerd, of dat het niet uit de buik van de adoptiemoeder is geboren zoals bij andere kinderen. Dit komt echter niet geheel overeen met de ervaringen van een groot deel van mensen die zelf als kind zijn afgestaan, die soms pas op latere leeftijd hun geschiedenis van afstand 'ontdekten'. Mogelijk is hier sprake van een vertekening in de respons (zie paragraaf 6.4), waarbij vooral pleeg- en adoptieouders deelnamen aan dit onderzoek voor wie de afstand en/of adoptie geen geheim in hun leven is of was.

Veel pleeg- en adoptiekinderen kregen vanaf de pubertijd vragen over hun afkomst en gingen toen of op latere leeftijd op zoek naar hun biologische familie. Dit had soms een positieve uitwerking op het kind, maar soms ook niet, bijvoorbeeld als de biologische moeder contact weigerde of de verschillen te groot bleken. De mensen in dit onderzoek die een afgestaan kind hebben grootgebracht hielpen hun kind geregeld met diens zoektocht naar informatie en/of contact en gingen soms ook zelf op zoek.

Wie waren daarbij betrokken?

Mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht noemen Fiom, de RvdK, de rechtbank, maatschappelijk werk, Centrale Raad van Pleeggezinnen, diverse tehuizen (voor ongehuwde moeders, kindertehuis, moeder- kindhuis), voogdijinstellingen, de biologische familie van het kind en hun eigen familie als betrokkenen. Deze mensen hebben wisselende ervaringen met de begeleiding vanuit instanties zoals de RvdK. Het is niet duidelijk waarop werd gelet bij de selectie van en het toezicht op pleeg- en/of adoptieouders – een duidelijk beleid lijkt te ontbreken.

Hoe hebben zij dit ervaren?

De adoptieouders die aan ons onderzoek hebben meegedaan, hebben het pleegouderschap of adoptie-ouderschap van hun kind(eren) over het algemeen als redelijk positief ervaren. Het moment van adoptie werd door hen als een bijzonder moment ervaren: enkelen spreken over een "feestje in de rechtszaal". De formele adoptie nam veel onzekerheid over hun rol als ouder weg. De begeleiding vanuit instanties werd dan wel niet altijd als positief of voldoende ervaren, zij ontvingen wel veel positieve reacties en steun uit hun omgeving. Mensen die een afgestaan kind hebben opgevoed hadden aanvankelijk een groot optimisme over de adoptie. Hun idee was dat het wel goedkomt en dat ze iets kunnen betekenen voor een kind.

Een deel van de mensen die een afgestaan kind heeft grootgebracht ervaarde problemen bij deze kinderen vanaf de pubertijd. Dit wijten ze niet altijd aan de afstand en/of adoptie ("normale puberale problemen"). Zij zien wel dat de kinderen op latere leeftijd tegen problemen aanlopen, die zij relateren aan de afstand en/of adoptie. Ze ervaren het als verdrietig of pijnlijk om dit bij hun kind te zien of het maakt hen onzeker. Ze willen de problematiek van hun kind begrijpen.

Desondanks ervaart het grootste deel van de mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht geen spijt. Zij voelen nog steeds blijdschap en geluk bij de adoptie van hun kind en zien dit als een verrijking van het gezin. Toch is een deel van hen wel anders gaan denken over adoptie, mede door de problemen die zij bij hun kind zien. Sommigen hadden achteraf meer kennis en begeleiding gewild over de gevolgen voor het kind en voor henzelf om te begrijpen waar hun kind doorheen gaat. Hoewel de meeste mensen die een afgestaan kind hebben opgevoed achter de zoektocht van hun kind staan, ervaren zij daarbij ook dubbele of complexe gevoelens over hun positie als ouder. De zoektocht en het contact met biologische familie wordt door de mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht als positief en helpend voor het kind ervaren, maar ook als ingewikkeld voor henzelf.

6.1.5 Naasten

Wat is er in de ogen van naasten gebeurd?
Uit de verschillende soorten verhalen in ons onderzoek spreekt een grote betrokkenheid van naasten bij afstand en adoptie. Hoe die betrokkenheid precies tot uiting komt, ligt aan de relatie van de naaste met de persoon die te maken heeft gehad met afstand en adoptie.

Familieleden zoals broers of zussen van vrouwen die een kind hebben afgestaan moesten zich ook houden aan de strikte geheimhouding tijdens de zwangerschap en rond de afstand. Dit had een grote impact op het hele gezin. De afkeuring in de omgeving van een ongehuwd zwangere naaste kon ook invloed hebben op de seksuele ontwikkeling en vrijheid die daarbij werd ervaren van de naaste zelf: seks werd gezien als iets afkeurenswaardigs. Biologische kinderen van vrouwen die een kind hadden afgestaan beschrijven hoe, wanneer zij ontdekten dat er een eerder, afgestaan kind was, hun identiteit ineens veranderde, bijvoorbeeld van ‘oudste’ naar ‘middelste’ kind.

Naasten hebben niet altijd zeggenschap over contact met hun biologische verwanten. Als tante van een afgestaan kind, bijvoorbeeld, is het aan de biologische moeder om het contact vorm te geven.

Naasten vervullen vaak een belangrijke rol als ondersteuner van de mensen die zelf met afstand en/of adoptie te maken hebben gehad. Zij krijgen de problematiek van deze persoon van dichtbij mee, wat ook iets van hen vraagt. De geschiedenis van afstand/adoptie kan ook van grote invloed zijn op de relatie tussen de naaste en de direct betrokkene.

Wie waren daarbij betrokken?
Naasten, met name de broers of zussen van vrouwen die een kind hebben afgestaan, spreken vaak over hun ouders. De geschiedenis van afstand en adoptie heeft in een aantal gevallen grote invloed gehad op het beeld dat zij van hun ouders hebben en/of hadden.

Hoe hebben zij dit ervaren?
Afstand en adoptie kunnen impact hebben op de relaties van direct betrokken met hun naasten, en naasten ervaren daarmee indirect de impact van die afstand en adoptie. Die relaties zijn soms ingewikkeld. Naasten ervaren dat ook het gesprek over afstand/adoptie met de direct betrokkene lastig kan zijn. Er is veel empathie voor de ervaringen met en impact van afstand en adoptie, daardoor vergeten ze soms aan zichzelf en hun eigen behoeftes te denken. De gesprekken met de betrokkene over afstand en adoptie kunnen ook als positief worden ervaren, en de band met deze persoon verdiepen of versterken. Het is niet gemakkelijk om ondersteuning of zichtbaarheid te krijgen voor hun ervaringen als naasten en de impact daarvan. Er wordt door enkelen beschreven dat daar nu meer ruimte voor is, ook binnen praatgroepen. Naasten ervaren dat het een levenslange impact is waar zij als zus, als partner of als dochter mee om moeten leren gaan.

Naasten voelen grote betrokkenheid bij het thema van afstand en adoptie, maar ervaren tegelijkertijd dat er niet vaak stil wordt gestaan bij hun rol. Zij staan als het ware aan de zijlijn. Zij ervaren het als zeer positief dat door middel van dit onderzoek ook naar hen wordt geluisterd.

6.2 Conclusies

In deze paragraaf presenteren we de conclusies van dit deelonderzoek. Dit zijn de conclusies die we, alle ervaringen van de verschillende groepen overwegende, in zijn algemeenheid over ervaringen met binnenlandse afstand en adoptie kunnen trekken.

In paragraaf 6.2.1 behandelen we in detail de antwoorden op de onderzoeksvragen aan de hand van bepalende momenten in de levens van betrokkenen. In paragraaf 6.2.2 benoemen we enkele overkoepelende conclusies van dit onderzoek. Dit zijn bredere, algemene conclusies. Zoals meermaals geconstateerd, zijn de ervaringen van betrokkenen met afstand en adoptie zeer divers. Om recht te doen aan die diversiteit trekken we enkele meer specifieke conclusies in paragraaf 6.2.3.

6.2.1 Antwoord op de onderzoeksvragen aan de hand van impactvolle momenten

Een eenduidig antwoord op de vraag wat er is gebeurd, wie daarbij waren betrokken, en hoe dit door betrokkenen werd ervaren, is onmogelijk. De invloed van afstand en adoptie werd voor veel betrokkenen hun hele leven lang gevoeld. De ervaringen van betrokkenen nemen vaak een grote plek in hun levens in – een ongenuanceerd antwoord zou daar geen recht aan doen.

Om de veelheid aan ervaringen in ons antwoord op de onderzoeksvragen voldoende te beschrijven, baseren we ons op specifieke momenten in de levens van betrokkenen. In de verhalen die met ons zijn gedeeld zijn bepalende momenten te definiëren die de ervaringen grotendeels vorm hebben gegeven in hun leven. Voor elk van deze momenten geven we antwoord op onze onderzoeksvragen.

Moment 1: de afstand. Kinderen werden bij de geboorte van hun ouders gescheiden

Wat is er in de ogen van respondenten gebeurd?

Tussen 1956 en 1984 is in Nederland van een onbekend aantal kinderen afstand gedaan. Dit hield in dat er kinderen zijn geboren die direct van hun ouders werden gescheiden, zonder contact te hebben met de ouders (‘gesloten afstand’). Hierbij ging het in bijna alle gevallen om ongehuwde moeders, die vaak minderjarig waren op het moment dat zij afstand deden van het kind. De vader was in de meeste gevallen buitengesloten van het proces en de keuzes die gemaakt moesten worden rondom het doen van afstand. Soms was het ook de wens van (één van) de ouders om het kind ter adoptie af te staan, maar bij de meerderheid niet. Bij de vrouwen was sprake van beperkte zelfbeschikking, van dwang, drang, en/of (sociale) druk. Vaak zagen de vrouwen die afstand deden geen andere mogelijkheid, vanwege hun jonge leeftijd, het gebrek aan middelen of steun om het kind zelf op te voeden, afwijzing door hun directe omgeving en het maatschappelijke stigma dat op ongehuwd moederschap rustte (zij werden als ‘ongeschikt’ gezien voor het moederschap). Dat maatschappelijke stigma werd ook ervaren door hun naasten en kon impact op hen hebben hoe zij gingen kijken naar zwangerschap en seksualiteit, zoals door een zus van een vrouw die haar kind heeft afgestaan. Het werd mensen van wie het kind was afgestaan vaak niet toegestaan om over deze gebeurtenis met anderen te spreken, en zij werden niet (volledig) ingelicht over wat hun rechten als ouder waren of wat er met hun kind gebeurde.

Wie waren daarbij betrokken?

De familie van de moeder had een bepalende rol bij het besluit tot afstand. Bepalende instanties en personen in de omgeving van de ouders, zoals de kerk, maatschappelijk werk, de huisarts, de RvdK, Fiom en het Bureau voor Ongehuwde Moederzorg schiepen een klimaat waarin moeders soms geen andere mogelijkheid zagen dan om het kind af te staan, ongeacht of zij het zouden willen opvoeden. De vader en diens familie hadden weinig tot geen betrokkenheid bij de beslissing en de afstand.

Hoe hebben ze dit ervaren?

Bij betrokkenen heeft de afstand diepe sporen achtergelaten. Sommige moeders hebben de gesloten afstand als traumatisch ervaren. Hun leven was na de afstand vaak definitief veranderd: zij waren ‘gevallen’ vrouwen die over het gebeurde dienden te zwijgen. Hetzelfde gold voor hun naasten: broers en zussen in de families van moeders werden geconfronteerd met een geheim in hun thuissituatie, met grote impact op hun gezin. Vaders stonden machteloos, en werden later geplaagd door gevoelens van

spijt en zelfverwijt. De afgestane kinderen ervaarden in de meeste gevallen negatieve gevolgen van het gebrek aan veilige hechting na hun geboorte. Hun geboorte was voor hen niet alleen het begin van hun leven, maar ook het moment van afstand en daarmee het begin van een complexe situatie waar zij niet om hadden gevraagd en die desondanks bepalend was voor het verloop van hun leven.

Moment 2: plaatsing en adoptie. Afgestane kinderen kwamen bij een nieuw gezin terecht

Wat is er in de ogen van respondenten gebeurd?

Afgestane kinderen werden bij een pleeggezin geplaatst. Sommige kinderen werden alleen aangenomen, maar uiteindelijk niet geadopteerd. Anderen werden via een juridische procedure bij wet geadopteerd. Dit moment van adopteren kwam vaak een aantal jaren nadat het kind werd opgenomen in het gezin. Hoe het proces van de plaatsing van het kind en de formele adoptie verliep, lijkt van persoon tot persoon nogal te verschillen. Sommige kinderen werden vrij snel in een gezin geplaatst, anderen verbleven nog enkele jaren in een tehuis. Ook de periode tussen plaatsing en adoptie en de begeleiding die de pleegouders daarbij kregen verschilt.

Wie waren daarbij betrokken?

In het geval van adoptie bekrachtigde de rechtbank de rechtsgeldigheid van de adoptie. Veel biologische ouders geven echter aan dat zij niet betrokken waren, de adoptie slechts als formaliteit zagen of te horen kregen dat ze toch geen kans zouden maken als zij bezwaar zouden aantekenen. De adoptieouders benoemden dat zij in de rechtbank aanwezig waren, samen met hun pleegkind, op het moment dat de adoptie officieel werd. Ook de voogdijvereniging, Fiom, de RvdK, jeugdzorg en/of maatschappelijk werk waren bij het plaatsen van het kind in een gezin en bij de adoptie betrokken.

Hoe hebben ze dit ervaren?

Mensen die als kind zijn afgestaan hebben wisselende ervaringen bij het pleeg- en/of adoptiegezin, of de pleeg- en/of adoptiegezinnen, waarin zij zijn opgegroeid. Soms kwamen zij terecht in een warm en liefdevol gezin. Maar er zijn ook gevallen waarbij deze mensen in problematische of zelfs gewelddadige gezinssituaties terechtkwamen. Mensen in ons onderzoek die als kind zijn afgestaan ervaren de adoptie soms als ‘legale kinderhandel’. Zij vinden het onbegrijpelijk dat zij zijn weggenomen bij hun biologische ouders om bij een ander gezin te worden geplaatst, en dat niet werd ingegrepen wanneer het niet goed ging in dit nieuwe gezin. De biologische ouders werden nauwelijks of (zeker in het geval van de vaders), helemaal niet of soms onjuist ingelicht over de plaatsing en adoptie. Zij zagen geen mogelijkheid om de afstand ongedaan te maken en werden voor een voldongen feit geplaatst. Voor de pleeg- en adoptieouders waren de momenten van plaatsing en adoptie juist een heuglijk moment, ondanks het gebrek aan begeleiding dat zij hierbij ondervonden. Vanaf dat moment was hun pleegkind officieel een lid van het gezin. Dat werd door de adoptieouders als heel bijzonder ervaren.

Moment 3: het ‘erachter komen’. Betrokkenen ontdekten dat ze te maken hadden met afstand en adoptie

Wat is er in de ogen van respondenten gebeurd?

Afstand en adoptie vonden vaak in een sfeer van geheimhouding plaats. Betrokkenen stonden onder sociale druk om hierover met niemand te spreken. Dit had tot gevolg dat er bij velen een moment van ‘erachter komen’ plaatsvond. Mensen die als kind zijn afgestaan kwamen erachter dát ze waren afgestaan (en mogelijk geadopteerd). Vrouwen die een kind afstonden, die vaak beperkt seksuele voorlichting hadden gehad, kwamen erachter dat ze zwanger waren en moesten beslissen of ze het kind konden houden. Mannen van wie het kind was afgestaan kwamen (soms veel later) achter de zwangerschap of het feit dat er een kind was geboren. En naasten leefden al zo lang ze zich konden herinneren met de geschiedenis van afstand en adoptie, of kwamen er pas op latere leeftijd achter omdat er toen pas openheid ontstond om erover te praten.

Wie waren daarbij betrokken?

Geheimhouding vond plaats onder druk van de omgeving en binnen een schaamtecultuur. De families van vrouwen die een kind hebben afgestaan voelden schaamte over de (meestal ongehuwde)

zwangerschap van de vrouw, dit werd destijds sterk afgekeurd. Een aantal mensen dat als kind is afgestaan beschrijft dat hun (pleeg-/adoptie)ouders tegenover de omgeving de schijn ophielden dat hun kind een biologisch kind was. Dit komt niet overeen met de ervaringen van pleeg- en adoptieouders in dit onderzoek. Zij waren juist wel open over de afstand en adoptie naar de omgeving en hun kind toe.

Hoe hebben ze dit ervaren?

Mensen die als kind zijn afgestaan en dat niet altijd al wisten, omschreven het moment van erachter komen als bepalend voor hun leven. Hun positie binnen hun gezin veranderde: zij waren ineens anders dan eventuele biologische kinderen van hun (pleeg/adoptie)ouders. Daarnaast riep het existentiële vragen op en ervaarden zij grote invloed van dit moment op hun identiteit: wie waren zij precies? Waar kwamen zij vandaan? Vrouwen die een kind afstonden beleefden het moment dat ze de zwangerschap ontdekten als heftig. Sommigen hielden dit angstvallig verborgen voor hun omgeving of waren lang in ontkenning. Ze wisten niet altijd wat er precies gebeurde. Ook naasten zien het te weten komen als een bepalend moment. Kinderen van mensen die als kind zijn afgestaan kregen ineens ook een ander verhaal over waar zij vandaan kwamen. Soms kregen ze er een biologische familie 'bij'. Voor een vader was het moment waarop hij erachter kwam dat zijn kind was afgestaan, het moment waarop een stuk bewustwording en verwerking kon starten.

Moment 4: het 'echte verhaal' te weten komen. Betrokkenen 'kwamen erachter' dat wat hun was verteld anders bleek te zijn gegaan

Wat is er in de ogen van respondenten gebeurd?

Voor veel betrokkenen was hun persoonlijke geschiedenis omgeven met vraagtekens. Mensen die als kind zijn afgestaan hebben of hadden vragen over hun biologische afkomst, en mannen en vrouwen van wie een kind is afgestaan hebben of hadden vragen over wie het kind is, waar het terecht gekomen is en hoe het met het kind gaat. Veel mensen van wie een kind is afgestaan of die zelf als kind zijn afgestaan gingen daarom op zoek naar informatie om deze vragen te beantwoorden. Soms hielpen adoptieouders en naasten mee bij deze zoektocht. Bij veel betrokkenen leidde dit tot een tweede moment van 'erachter komen': het moment dat zij erachter kwamen dat wat hen eerder was verteld niet (geheel) waar bleek te zijn. Zo zijn er mensen die als kind zijn afgestaan die onjuiste en soms belastende dingen over hun biologische ouders te horen kregen, wat later niet waar bleek te zijn. Er zijn vrouwen die een kind hebben afgestaan, die te horen kregen dat hun kind snel na de afstand bij een gezin was geplaatst, wat later niet waar bleek te zijn. En er is één man in dit onderzoek van wie het kind is afgestaan, die hoorde dat de zwangerschap was afgebroken, wat later niet waar bleek te zijn.

Wie waren daarbij betrokken?

De omgeving van betrokkenen, waaronder de ouders van mensen van wie een kind is afgestaan of pleeg-/adoptieouders, was soms verantwoordelijk voor het creëren van de werkelijkheid waarin betrokkenen moesten leven. Verschillende instanties zoals Fiom, de RvdK, maatschappelijk werk en opvanghuizen waren verantwoordelijk voor de verslaglegging in dossiers. Een papieren werkelijkheid die, vergeleken met wat respondenten te weten zijn gekomen en ervaren hebben, niet altijd een juiste of volledige weergave gaf van wat er was gebeurd.

Hoe hebben ze dit ervaren?

Betrokkenen ervaren boosheid, frustratie en machteloosheid naar aanleiding van het idee dat hun cruciale informatie over hun leven is onthouden. Vrouwen en mannen ervaren spijt en verdriet als zij erachter zijn gekomen dat er misschien toch mogelijkheden waren geweest om het kind dat zij hadden afgestaan terug te krijgen, als zij volledig waren geïnformeerd. Mensen die als kind zijn afgestaan ervaren onmacht en een sterk verlies aan vertrouwen (in anderen en in instanties) als zij erachter komen dat het verhaal over hun afkomst niet blijkt te kloppen. Een adoptieouder omschreef dat het lastig was om te zien hoe hun kind om moest gaan met, in dit geval, alle complexiteit en pijnlijke feiten over de geschiedenis van de biologische familie.

Moment 5: contact leggen. Betrokkenen kwamen in contact met biologische familieleden

Wat is er in de ogen van respondenten gebeurd?
Een meerderheid van de mensen in dit onderzoek die te maken hebben gehad met afstand en adoptie is op zoek gegaan naar biologische familieleden, die uit hun leven zijn verdwenen door de afstand. Die zoektocht was complex. Niet alleen door de moeizame informatievoorziening, maar ook door de emoties en loyaliteitsconflicten die bij de zoektocht en het contact met biologische familie kwamen kijken. Bij veel betrokkenen ontstond uiteindelijk contact, wat kon leiden tot een ontmoeting en eventueel het ontwikkelen van een band.

Wie waren daarbij betrokken?
Instanties als Fiom, de RvdK en (de archieven van) opvanghuizen waren verantwoordelijk voor de informatie waarmee biologische familie kon worden opgespoord. Mensen in de omgeving van betrokkenen waren een steun, maar konden soms ook tegenwerken. Zo beschrijven sommige mensen die als kind zijn afgestaan dat hun pleeg-/adoptieouders niet altijd blij waren met de zoektocht, en niet altijd meewerkten. De pleeg- en adoptieouders zelf beschrijven dat zij soms juist hebben meegewerkt aan de zoektocht, maar dat dit wel emoties opriep of confronterend kon zijn. Mannen van wie het kind was afgestaan waren afhankelijk van de biologische moeder van het kind, die bijvoorbeeld haar goedkeuring diende te geven voor het leggen van contact van de man met diens biologische kind.

Hoe hebben ze dit ervaren?
De ervaringen met de zoektocht en het contact lopen zeer uiteen. Bij veel betrokkenen kwam de informatie die zij in hun zoektocht tegenkwamen, bijvoorbeeld in het afstandsdossier, niet overeen met hun eigen ervaringen. Anderen liepen tegen beperkte beschikbaarheid of onvindbaarheid van informatie op, bijvoorbeeld omdat dossiers kwijt of vernietigd bleken. Sommigen hebben het gevoel tegengewerkt te zijn door de verantwoordelijke instanties. Dit zorgde voor gevoelens van frustratie, onmacht en verwarring bij de betrokkenen.

Lang niet bij iedereen was contact met de biologische familie positief. Betrokkenen ervaarden het als zeer verdrietig als een familielid contact weigerde, of het contact niet was wat men ervan verwachtte. Dit werd door sommigen beleefd als een tweede moment van verlies. Mensen die als kind zijn afgestaan, en mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht, belandden in een loyaliteitsconflict: waren de pleeg-/adoptieouders dan niet ‘goed genoeg’? In andere gevallen leidde het contact tot een goede relatie die door beide zijden als waardevol werd ervaren.

Continu: sluimerende emoties en ‘triggers’ voor herinneringen
Los van de hierboven genoemde momenten hebben betrokkenen ook meer langdurige, sluimerende en/of zich herhalende ervaringen. Bijvoorbeeld het gevoel van eenzaamheid bij vrouwen die een kind hebben afgestaan, het gevoel dankbaar te moeten zijn bij mensen die als kind zijn afgestaan, en de bijbehorende mentale last. Vele betrokkenen spreken van kleine momenten in het dagelijks leven die het gebeurde weer naar boven halen. Bijvoorbeeld mensen van wie het kind is afgestaan die iemand op straat zien lopen van dezelfde leeftijd als het afgestane kind. Dit doet hen vragen stellen als: Hoe zou het met het kind zijn? Zou het diegene kunnen zijn? Of programma’s op televisie, zoals Spoorloos, die betrokkenen doen terugdenken aan hun eigen geschiedenis.

6.2.2 Overkoepelende conclusies
Op basis van de antwoorden op de onderzoeksvragen kunnen wij enkele overkoepelende conclusies trekken over de ervaringen van mensen met binnenlandse afstand en adoptie. Deze conclusies gelden voor de mensen in dit onderzoek, en gelden mogelijk niet één op één voor alle betrokkenen bij binnenlandse afstand en adoptie (zie onze reflectie op representativiteit in paragraaf 6.4).

Beeldvorming en stigmatisering, onder invloed van maatschappelijke denkbeelden, waren bepalend voor de levens van mensen
De periode waarin binnenlandse afstand en adoptie plaatsvond werd gekenmerkt door bepaalde maatschappelijke denkbeelden en stigma’s. Respondenten verwijzen naar de tijdsgeest waarbinnen hun

ervaringen zich hebben afgespeeld. Wat die 'tijdsgeest' precies was is te verstrekkend om in dit onderzoek te beschrijven. Wij beperken ons hier tot de tijdsgeest zoals die door de mensen in dit onderzoek werd ervaren en is beschreven. Uit de vragenlijst blijkt dat een groot deel van de mensen die te maken heeft gehad met afstand en adoptie christelijk is opgevoed. Dit verklaart mede de invloed van de christelijke moraal op de ervaringen van deze mensen. Waar mensen het hebben over de 'tijdsgeest' van toen, of zeggen dat iets 'toen nu eenmaal zo was', lijken zij vaak impliciet te verwijzen naar deze christelijke moraal. In ingestuurde verhalen en de vragenlijst noemen vrouwen die een kind hebben afgestaan en mensen die als kind zijn afgestaan soms expliciet de betrokkenheid van de kerk bij hun geschiedenis.

De invloed van deze moraal speelt op meerdere niveaus: zowel op het niveau van het individu (de stigmatisering werd geïnternaliseerd: mensen gingen zich voelen als en gedragen naar de denkbeelden zoals die destijds golden), de omgeving, als de behandeling door instanties.

Ongehuwde zwangerschap werd onder invloed van de heersende moraal gezien als een misstand. Ongehuwde moeders werden gezien als 'gevallen' vrouwen die ongeschikt waren om voor een kind te zorgen. Hierdoor stond de goede naam van de families van de vrouwen wie dit gebeurde op het spel. Uit schaamte moest de zwangerschap verborgen blijven en kon de zwangere vrouw rekenen op veroordeling en afwijzing door de omgeving, en weinig steun. De wensen van de zwangere vrouw waren ondergeschikt. Deze denkbeelden werden vaak ook geïnternaliseerd door de vrouwen zelf, die gevoelens van schuld en schaamte ervaarden. Dat de biologische vader ook een gevoel kon hebben over het ouderschap werd überhaupt niet gezien. Onder invloed van dezelfde moraal werden getrouwde koppels wél gezien als een geschikte basis voor kinderen om op te groeien. Kinderen van ongehuwde vrouwen zouden daarom beter af zijn in een dergelijk gezin. Deze denkbeelden, in combinatie met een gebrek aan mogelijkheden en middelen (financiële bijstand, een woning en steun vanuit de omgeving of instanties) om het kind zelf op te voeden, maakte dat afstand vaak als beste optie werd gezien.

Sinds de tijd waarin de ervaringen van de mensen in dit onderzoek zich afspeelden, zijn er veel ontwikkelingen geweest op sociaalwetenschappelijk gebied die het perspectief op afstand en adoptie ingrijpend hebben veranderd. De wetenschappelijke *communis opinio* was destijds dat kinderen beter af waren in een adoptiegezin dan bij 'ongeschikte' biologische ouders (Van den Boomen, 2017). Dit vanuit de gedachte dat de opvoeding allesbepalend was in het leven van het kind. Er was, met andere woorden, een sterk vertrouwen in de rol van omgevingsfactoren *('nurture')* ten opzichte van biologische verwantschap *('nature')* in de opvoeding. Een gebrek aan een biologische band met de moeder, of een gebrek aan hechting met een moeder in de eerste uren, dagen of weken van het kind, werd als minder of niet bepalend gezien. Het heersende idee was juist dat het beter was voor het kind als het zich niet zou hechten aan de biologische moeder, waardoor het kind in het ('meer geschikte') adoptiegezin kon opgroeien alsof het een eigen kind was. En de biologische moeder kon zo weer zo snel mogelijk haar eigen leven oppakken. Het theoretische paradigma had hiermee concrete gevolgen in de levens van mensen die met afstand en adoptie te maken hadden.

Onze resultaten laten zien dat er een sterke invloed van bovenstaande denkbeelden en stigma's was op de context waarin de levens van mensen die met afstand en adoptie te maken hebben gehad vorm kregen. Via de Adoptiewet werden afstand en adoptie door instanties gereguleerd. Daarmee grepen instanties diep in de levens van mensen in, met soms positieve gevolgen voor betrokkenen, maar heel vaak ook diepe littekens en zelfs trauma's bij betrokkenen tot gevolg.

Uiteenlopend beleid

Uit de ervaringen van mensen rijst ook een beeld van uiteenlopend beleid in de behandeling die mensen kregen en de manier waarop het beleid werd uitgevoerd. Het proces tussen zwangerschap en adoptie is door betrokkenen heel verschillend ervaren. Zo zijn er vrouwen die zich niet herinneren ooit een verklaring te hebben getekend en vrouwen die zicht dat wel herinneren. Ook de leeftijd waarop deze verklaring getekend werd verschilt. Sommige vrouwen kregen wel begeleiding en anderen niet. Sommigen kregen hun kind wel te zien of mochten nog contact houden en anderen niet. Er zijn adoptieouders die wel toezicht kregen op hun pleeg- of adoptieouderschap en anderen niet, en ook de manier waarop dit ging

lijkt te verschillen. Sommige mensen kregen wel toegang tot hun dossier en andere niet. Hierbij zien wij in de interviews, ingestuurde verhalen en de vragenlijst niet zo zeer een invloed van de periode waarin de afstand plaatsvond op de ervaringen van mensen, als wel van de specifieke situatie waarin iemand zich bevond of terecht kwam en wie diegene tegenkwam (die ene maatschappelijk werkster die net een beetje extra deed of die ene welwillende medewerker).

Het lijkt erop dat betrokkenen een kloof ervaarden tussen het beleid en de uitvoering daarvan in de praktijk. Deze kloof is niet specifiek voor de onderzochte tijdsperiode en is ook tegenwoordig onderwerp van maatschappelijk debat. Toch is het relevant in het kader van dit onderzoek. De beleefde willekeur kan het voor sommige mensen extra pijnlijk maken als zij verhalen tegenkomen van mensen met heel andere ervaringen, of als zij later zien dat het misschien ook anders had gekund.

Door veranderde maatschappelijke denkbeelden kijken betrokkenen anders terug op het gebeurde
Denkbeelden over zwangerschap, over afstand en adoptie, zijn in de afgelopen decennia sterk veranderd. Betrokkenen ervaren dit verschil ook. Achteraf kijken zij daardoor in veel gevallen heel anders terug op hun ervaringen. Voor sommige mensen die als kind zijn afgestaan, bijvoorbeeld, is het vanuit huidige denkbeelden en mogelijkheden ondenkbaar om een kind af te staan. Zij ervaren daardoor onbegrip naar hun biologische moeder, die zich op haar beurt onbegrepen kan voelen.

Wat opvalt in de interviews met mensen die te maken hebben gehad met afstand en adoptie, is dat hun beeld van de gebeurtenissen mede wordt gevormd door hun (steeds groter wordende) kennis over hun geschiedenis, en over afstand en adoptie in het algemeen. Dit werd onder meer duidelijk uit de gesprekken met naasten. Zo beschrijven sommige naasten hoe ze positiever, negatiever of anderszins anders zijn gaan kijken naar hun naaste doordat ze meer te weten zijn gekomen over de impact van afstand en adoptie. Vrouwen en mannen van wie het kind is afgestaan hebben met de kennis die zij nu hebben soms het gevoel dat ze destijds meer hadden kunnen doen om het kind te houden, of voelen dat er tóch mogelijkheden waren om het kind zelf op te voeden of om het kind terug te krijgen. Mensen die als kind zijn afgestaan kijken nu zij meer weten over hoe het voor hun moeder moet zijn geweest anders naar hun afstand. Ook in de interviews met adoptieouders zien we dat zij in veel gevallen nu anders terugkijken naar het verleden, en in sommige gevallen ook op zoek gaan naar informatie over afstand en adoptie om te kunnen reflecteren op het verleden. Dit illustreert dat mensen in de interviews, vragenlijst, en ingestuurde verhalen reflecteren op een verleden vanuit een andere context en vanuit een ander perspectief dan destijds. Zij reflecteren, net als wij, met de kennis van nu op het verleden.

Ervaringen met afstand en/of adoptie zijn vaak doortrokken van geweld en onveiligheid
In de ervaringen van mensen met afstand en/of adoptie komen veel ervaringen van geweld en onveiligheid voor. Dat geldt met name voor vrouwen die een kind hebben afgestaan, waarbij de zwangerschap niet zelden het gevolg was ongewenste seks of van seksueel geweld. En voor mensen die als kind zijn afgestaan, die in instellingen en pleeg-/adoptiegezinnen niet zelden terechtkwamen in situaties van fysiek geweld, seksueel geweld en/of mishandeling.

Zoals wij in de resultatenhoofdstukken beschreven, is een onveilige (thuis)omgeving meermaals naar voren gekomen als context waarin de ervaringen van mensen met afstand en adoptie speelden. Zowel de vragenlijst, de interviews, als de ingestuurde verhalen bevatten ervaringen waarin mensen (met name vrouwen) beperkt invloed hadden op hun levenskeuzes, zoals het al dan niet afstand doen van een kind. Er werd ‘voor hen’ beslist. We zien bij meerdere geïnterviewden terug dat de zeggenschap in hun gezin bij de vader lag. Dat vaders beslisten over het leven van hun kinderen, werd destijds meer als normaal gezien dan vandaag de dag.

De autoritaire opvoedstijl van destijds valt niet los te zien van de maatschappelijke, patriarchale context van die tijd. In onze bevindingen klinkt door dat een autoritaire vaderfiguur in de meer patriarchale samenleving van destijds als normaler werd gezien. Ook als een dergelijke vaderfiguur bijvoorbeeld verregaande beslissingen nam over levenskeuzes van zijn kinderen, of een opvoedstijl hanteerde die wij nu als dominant of autoritair zouden interpreteren. Deze patriarchale context maakt de gevolgen van deze beslissingen of opvoedstijlen niet minder ingrijpend.

Betrokkenen werden (tegen hun zin) in een complexe sociale situatie gezet

Door de afstand en/of adoptie werden betrokkenen – in veel gevallen zonder dat zij dat zelf wilden – in een complexe sociale situatie geplaatst, waarin biologische verwantschap met anderen en sociale verwantschap, door bijvoorbeeld gezamenlijk opgroeien in een gezin, door elkaar liepen. Betrokkenen ervaren gevoelens van ambiguïteit, en hebben tegenstrijdige gevoelens, belangen en verlangens. Dit speelt het hele leven lang. Soms door loyaliteit aan de ander. Bijvoorbeeld bij naasten, aan een zus die kind heeft afgestaan, in de vorm van geheimhouding. Of bij mensen die zijn afgestaan, aan hun pleeg-/adoptieouders (loyaliteit als ouders) en tegelijkertijd de biologische ouders willen vinden. Vrouwen die een kind hadden afgestaan ervaarden dat zij twee gezichten moesten ophouden. Op het moment van zwangerschap aan de ene kant gevoelens voor het (ongeboren) kind en de wens het kind te willen houden, aan de andere kant de sociale druk om afstand te doen. Later het verdriet van hun emotionele binnenwereld, tegenover de schijn ophouden richting de buitenwereld. Mannen en vrouwen van wie het kind was afgestaan worstelden met het willen weten hoe het gaat met het kind, maar ook angst om binnen te komen in het adoptiegezin en de leefwereld van het kind (weet het kind bijvoorbeeld wel dat het is afgestaan?).

Betrokkenen ervaarden een 'papieren werkelijkheid' naast hun ervaren werkelijkheid

Informatie is een vorm van macht. Wie cruciale informatie heeft over een ander, heeft ook macht over die persoon. Dat blijkt ook uit de grote rol die informatie over de afstand en/of adoptie speelt in dit onderzoek. Voor betrokkenen is deze informatie van cruciaal belang: voor mensen die een kind hebben afgestaan, omdat zij willen weten hoe het met het kind (hun biologische kind) gaat of contact willen; voor mensen die als kind zijn afgestaan omdat zij willen weten wie zij zijn en waar zij vandaan komen (maar bijvoorbeeld ook hun medische voorgeschiedenis), of behoefte hebben aan contact met biologische familie; voor mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht, omdat zij zien hoe graag hun pleeg-/adoptiekind meer informatie wil over diens afkomst; en voor naasten, omdat dit ook om hún biologische familie kan gaan.

De informatie waar betrokkenen naar zoeken is in veel gevallen in handen van instanties. Daardoor ervaren betrokkenen een vorm van onmacht en frustratie: deze instanties hebben met de informatie de mogelijkheid bepalend te zijn voor de levens van mensen. Wat dit gevoel versterkt, is dat betrokkenen ervaren dat de informatie niet vindbaar is, niet volledig is of niet klopt. Dit versterkt het gevoel van een 'papieren werkelijkheid' naast de door betrokkenen ervaren werkelijkheid. Zij ervaren hierbij soms ook een gebrek aan hulp en begeleiding vanuit instanties, waardoor zij het gevoel krijgen dat het, wederom, niet om hen draait.

Reflecteren op en praten over ervaringen is belangrijk, maar is/was niet altijd mogelijk

Uit ons onderzoek spreekt een groot belang voor betrokkenen van reflecteren op en praten over hun ervaringen. Veel betrokkenen halen steun uit gesprekken met naasten of professionals. Naasten ervaren hoe zij door gesprekken een steun kunnen zijn voor de direct betrokkenen. Pleeg- en adoptieouders reflecteren op wat hun kind heeft doorgemaakt en welke rol afstand en adoptie hierin hebben gespeeld, wat zij ervaren als een verrijking van hun leven. Ook lotgenoten spelen een belangrijke rol bij het delen van ervaringen. En ook in de uitvoering van dit onderzoek zagen wij de grote waarde van praten of schrijven voor betrokkenen. Dat is bijvoorbeeld terug te zien in de grote hoeveelheid levensgeschiedenissen van betrokkenen die wij hebben gevonden in de vorm van boeken en andere publicaties, maar ook in de vorm van de vele ingestuurde verhalen. Daarnaast merkten wij een grote impact van het delen van hun verhaal in de interviews en in de vragenlijst. Deelnemers vertelden ons letterlijk hoe groot voor hen de impact is van het (opnieuw) delen van hun verhaal. Die impact was soms negatief, omdat het oude wonden openreet, maar hielp deelnemers soms ook om het gebeurde een plek te geven en, soms pas na vele decennia, hun stem te laten horen. Voor veel deelnemers droeg dit bij aan een stukje erkenning van hun ervaringen.

Deze reflectie is en was niet altijd mogelijk voor betrokkenen. In het verleden voltrokken de afstand en de adoptie zich voor velen in een sfeer van geheimhouding. Openlijk praten over hun ervaringen was voor hen niet mogelijk, wat hun wonden heeft verdiept. Ook nu nog ontbreekt het sommige betrokkenen aan de woorden, het vertrouwen of sociale contacten om hun ervaringen kwijt te kunnen. Zij ervaren een

diep gevoel van eenzaamheid en verdriet over hun ervaringen. Naast deze gevoelens die de ervaringen kunnen oproepen, komt in de interviews met adoptieouders naar voren dat reflecteren juist veelvuldig is gedaan en wordt gedaan om hun kind beter te kunnen begrijpen.

6.2.3 Specifieke conclusies

Er is een grote diversiteit aan ervaringen van betrokkenen in dit onderzoek waar we gehoor aan willen geven. In deze paragraaf zullen een aantal meer specifieke conclusies worden getrokken. Deze vertegenwoordigen niet de meerderheid van de ervaringen, maar verdienen aandacht in dit onderzoek.

Ervaringen met afstand en adoptie zijn niet alleen negatief

Naast de negatieve ervaringen en negatieve impact van afstand en adoptie, werden in dit onderzoek ook positieve ervaringen omschreven door betrokkenen. Voor sommige vrouwen en mannen voor wie de zwangerschap ongewenst was bood afstand ter adoptie, gezien de beperkte alternatieven (zoals abortus, wat mogelijk werd in 1985 met de inwerkingtreding van de abortuswet van 1984), een mogelijkheid om hun leven van vóór de zwangerschap voort te zetten en bijvoorbeeld een studie af te ronden. Mensen die een afgestaan kind grootbrachten ervaarden het soms als een mogelijkheid om kinderen op te voeden, waar dat op andere manieren niet mogelijk was (bijvoorbeeld door onvruchtbaarheid). En mensen die als kind zijn afgestaan en in een liefdevol gezin zijn opgegroeid, zijn achteraf soms blij dat zij niet bij hun biologische ouders zijn opgegroeid. Mensen die positieve ervaringen hebben met afstand en/of adoptie ervaren over het algemeen minder negatieve consequenties voor hun welzijn en (mentale) gezondheid dan mensen die negatievere ervaringen hebben.

(Verschil in) Huidskleur is een op zichzelf staande dimensie binnen afstand en adoptie

In ons onderzoek hebben een aantal betrokkenen specifieke ervaringen beschreven waarbij huidskleur en/of cultuur een rol speelt bij de afstand en adoptie. Daarbij gaat het zowel over ervaringen van mensen van kleur in een wit (pleeg-/adoptie)gezin, en witte personen in een (pleeg-/adoptie)gezin van kleur. Het verschil in huidskleur met de familie geeft voor deze betrokkenen een extra dimensie aan het gevoel van ‘anders zijn’. Hierbij spelen ook (onbedoeld) racisme en culturele vooroordelen een rol, bijvoorbeeld wanneer een pleeg-/adoptiekind van kleur anders wordt beoordeeld en begrepen vanwege vooroordelen over diens afkomst. Ook op latere leeftijd speelt kleur een rol. Zo worden betrokkenen niet altijd geaccepteerd binnen de gemeenschap van lotgenoten, omdat bijvoorbeeld op basis van hun huidskleur niet wordt erkend dat zij te maken zouden hebben gehad met binnenlandse afstand en adoptie.

Nationaliteit en cultuur vormen een op zichzelf staande dimensie binnen afstand en adoptie

In ons onderzoek hebben een aantal mensen die als kind zijn afgestaan beschreven dat zij een biologische ouder hebben (meestal de vader) met een andere cultuur of nationaliteit dan de Nederlandse. Voor hen gaat hun zoektocht naar hun identiteit gepaard met een zoektocht naar hun nationale of culturele identiteit, die vaak pas begint op het moment dat ze erachter komen dat zij, bijvoorbeeld, deels Italiaans of Joods zijn. Deze mensen beschrijven soms een sterke band met het land van afkomst of de cultuur van afkomst van hun biologische ouder. Uit de verhalen van de vrouwen die afstand hebben gedaan blijkt dat de nationaliteit of culturele herkomst van de vader soms ook een rol speelde bij de sociale druk om afstand te doen, onder andere door vooroordelen die in hun sociale omgeving heersten over de afkomst van de vader van het kind.

6.3 Implicaties

In deze paragraaf bespreken we de belangrijkste implicaties van onze resultaten. Wij doen hierbij expliciet geen aanbevelingen, deze verantwoordelijkheid ligt bij de CBAA. Wel bespreken wij implicaties die direct volgen uit de resultaten van dit onderzoek.

Belang van bewustwording en erkenning

Deelnemers ervaren een sterk gebrek aan bewustzijn in de samenleving over de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie, en een daarmee samenhangend gebrek aan erkenning voor hun ervaringen. Zij zijn vaak blij met media-aandacht voor het onderwerp, ondanks de emoties die dit bij henzelf oproept, en hechten veel belang aan dit onderzoek. Ook noemden veel deelnemers de vele publieke aandacht in de afgelopen jaren voor buitenlandse adoptie. Deelnemers vinden het terecht dat er veel aandacht is geweest voor misstanden met buitenlandse adoptie, maar vragen zich ook af waarom er weinig aandacht is (geweest) voor binnenlandse afstand en adoptie.

Een zorgvuldige afweging van gesloten versus open adoptie

Op basis van de ervaringen die in dit onderzoek zijn gedeeld concluderen we dat de praktijk van gesloten adoptie bij betrokkenen veel leed heeft veroorzaakt. Hieronder verstaan onze respondenten dat biologische ouders nooit meer contact met het kind kunnen hebben. Veel betrokkenen zijn, door hun eigen ervaringen en die van anderen, anders gaan denken over afstand en (gesloten) adoptie. Sommige betrokkenen in dit onderzoek zijn uitgesproken gekant tegen gesloten adoptie, of adoptie in het algemeen. Anderen zien ook in dat er in uiterste gevallen soms geen andere mogelijkheid is dan adoptie. Als er toch tot afstand ter adoptie wordt besloten, dan heeft open adoptie de voorkeur. Mensen in dit onderzoek noemen dat goede voorlichting en begeleiding van alle betrokkenen, het openhouden van de mogelijkheid tot contact en toegang tot informatie over ouder/kind essentieel zijn. Deze opties zouden bij afstand ter adoptie zorgvuldig overwogen dienen te worden.

Oog voor de invloed van denkbeelden, stigma's en normen op institutioneel handelen

Uit het onderzoek spreekt een grote invloed van maatschappelijke denkbeelden en normen op institutioneel handelen, en vervolgens van dat institutioneel handelen op de levens van mensen. Daarmee laat het onderzoek het belang zien van bewustzijn over normen en denkbeelden bij het ontwerpen en uitvoeren van beleid. Afstand en adoptie zijn bewust vormgegeven door beleidsmakers, onder invloed van denkbeelden, stigma's en normen uit die tijd. Dat terwijl het zeer ingrijpende handelingen zijn geweest in de levens van betrokkenen. Hun ervaringen dienen als waarschuwing om bij de ontwikkeling en uitvoering van beleid zich bewust te zijn van de denkbeelden, stigma's en normen die het beleid en de gevolgen van beleid mede vormgeven. En in de eerste plaats te luisteren naar behoeften en wensen van de mensen zélf.

De maatschappelijke denkbeelden en normen vertegenwoordigen ook een machtsstructuur waarover meer bewustzijn gewenst is. Die machtsstructuur gaat bijvoorbeeld over sociale klasse of status: welke gezinnen worden wel/niet geschikt geacht om een kind op te voeden? Maar die machtsstructuren gaan ook over gender en over cultuur: in hoeverre mogen instanties of families over de levens van vrouwen beschikken? In hoeverre mogen mannen rechten opeisen ten aanzien van hun biologische kinderen? Welke rechten heeft het kind zelf? En welke culturele achtergronden worden als meer/minder geschikt gezien voor kinderen om in op te groeien?

Het belang van keuzevrijheid

Dit onderzoek laat ook het belang zien van keuzevrijheid in de levens van mensen. Door maatschappelijke denkbeelden en daaraan gerelateerd handelen door instanties, werd de keuzevrijheid van betrokkenen in dit onderzoek beperkt. Zij ervaarden de verstrekkende gevolgen daarvan. Zij hadden geen andere mogelijkheid dan hun kind afstaan, of waren als kind zonder daarover iets te kunnen zeggen in complexe (familie)situaties geplaatst. Betrokkenen die meer keuzevrijheid, en zo ook zeggenschap, ervaarden, ervaarden ook minder negatieve gevolgen van hun ervaringen.

Het belang van luisteren naar stemmen die je anders niet hoort
Niet alle deelnemers die aan dit onderzoek deelnamen hebben de ervaring dat er eerder naar hen is geluisterd. Wanneer mensen leed is aangedaan, hebben sommigen de (sociale, culturele, financiële) middelen om van zich te laten horen en zich te doen gelden. Anderen hebben die middelen niet of in mindere mate. Soms zijn de ervaringen zo ingrijpend dat het mensen aan woorden ontbreekt om hun verhaal te kunnen vertellen. Hun stemmen, en daarmee hun ervaringen, klinken daarmee minder luid door in het publieke debat.

De veelzijdigheid aan resultaten in dit onderzoek laat het belang ervan zien om te luisteren naar *alle* mensen om wie het gaat. Ook de mensen zonder stem. Ook de minder voor de hand liggende betrokkenen, met name mannen van wie een kind is afgestaan en naasten van mensen die met afstand en adoptie te maken hebben gehad. En ook mensen die ervaringen hebben die afwijken van de 'standaard' of van het 'gemiddelde'.

Seksualiteit uit de taboesfeer
Mensen van wie een kind is afgestaan kregen te maken met sterk afkeurende denkbeelden over seks en seksualiteit, in de decennia waarin binnenlandse afstand en adoptie plaatsvond. Seks was iets waar niet over gesproken werd, en seks buiten het huwelijk iets wat sterk werd afgekeurd. Dit veroorzaakte een sterk stigma. Richting de vrouwen, die ongeschikt werden bevonden om een kind op te voeden, en richting hun familie, die uit schaamte soms de vrouwen een geheimhoudingsregime oplegde.

Een open gesprek over seksualiteit en seksuele vorming zijn belangrijk om dergelijke stigma's en hun gevolgen in de toekomst te voorkomen. Daarbij hoort ook zorg voor zelfbeschikking over seksualiteit en het lichaam, waaronder voldoende mogelijkheden voor vrouwen bij ongewenste zwangerschap.
Deze implicatie verdient extra nadruk in een tijd waarin verworvenheden op het gebied van seksualiteit in toenemende mate onder druk komen te staan.

6.4 Reflectie

In deze laatste paragraaf reflecteren wij op de uitvoering van dit onderzoek, en de implicaties daarvan op de resultaten en conclusies.

6.4.1 Reflectie op de representativiteit
Dit onderzoek is gebaseerd op 312 ingevulde vragenlijsten, 24 diepte-interviews en 53 ingestuurde verhalen. Duidelijk is de oververtegenwoordiging van mensen die als kind zijn afgestaan ten opzichte van de andere doelgroepen, zowel bij de vragenlijsten als de ingestuurde verhalen. De qua omvang tweede groep zijn de vrouwen die een kind hebben afgestaan. Mannen van wie een kind is afgestaan, mensen die een afgestaan kind hebben grootgebracht en naasten van deze mensen zijn ondervertegenwoordigd in de dataverzameling ten opzichte van de andere doelgroepen. Dit vraagt om een nadere beschouwing.

Omdat er geen eenduidige gegevens beschikbaar zijn over de daadwerkelijke grootte van de doelgroepen in de algehele bevolking, kunnen we geen uitspraken doen over of de mensen die aan het onderzoek hebben deelgenomen representatief zijn voor de populatie (of zij een goede afspiegeling vormen van de totale groep). Wel kunnen we beredeneren dat er ongeveer evenveel vrouwen als mannen zijn van wie een kind is afgestaan en dat er evenzoveel of meer mensen moeten zijn die als kind zijn afgestaan. Desondanks hebben er veel minder mannen van wie het kind is afgestaan aan het onderzoek deelgenomen dan vrouwen, ondanks de extra inspanningen die zijn gedaan om deze mannen te werven (zie paragraaf 2.2). Dit kan meerdere redenen hebben. Ten eerste is het aannemelijk dat een deel van de mannen geen weet heeft (gehad) van de zwangerschap of van de afstand en/of adoptie omdat zij hier niet bij betrokken zijn (geweest). Zoals we in de resultaten zagen, zijn er ook vaders die er pas jaren later achter kwamen dat zij nog een kind hebben. Sommigen zullen dit nog steeds niet weten, en dus ook niet in ons onderzoek terecht zijn gekomen. Verder zijn de mensen die een kind hebben afgestaan vaak al op leeftijd. Gezien het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen is het mogelijk dat een groter deel van de vaders al is overleden. Daarnaast is uit onderzoek bekend dat mannen en vrouwen

andere manieren *(coping-strategieën)* hebben om met moeilijke ervaringen om te gaan (Helgeson, 2011; Schwab et al., 2016). Dit is mogelijk ook een verklaring waarom meer vrouwen dan mannen hun ervaringen met afstand en adoptie in ons onderzoek hebben gedeeld - iets wat we ook in de respons van de mensen die als kind zijn afgestaan terugzien. In deze doelgroep is namelijk 72 procent van de respondenten in ons onderzoek vrouw.

Bij de vrouwen die een kind hebben afgestaan en de adoptieouders is leeftijd mogelijk ook een verklaring voor het achterblijven van de respons. Meerdere mensen die als kind zijn afgestaan geven aan dat hun biologische ouders en/of hun adoptieouders al zijn overleden. Voor hen komt dit onderzoek te laat. Bovendien hebben wij van deelnemers aan het onderzoek begrepen dat het delen en herbeleven van de ervaring emotioneel belastend is geweest voor veel vrouwen die een kind hebben afgestaan. Het blijkt soms ook grote impact te hebben op de familieverhoudingen en de indruk rijst dat sommigen die zich bij het eerdere onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut (zie Woord vooraf) hebben gemeld, dit niet nogmaals wilden ervaren. De gevorderde leeftijd van sommige vrouwen heeft mogelijk ook een rol gespeeld bij de motivatie om 'de beurt nu aan een ander te laten', nog afgezien van mogelijk overlijden van mensen die wel aan het vorige onderzoek hebben deelgenomen of verminderde mogelijkheid om deel te nemen wegens ziekte of andere beperkingen.

Ten aanzien van het mogelijk overleden zijn van potentiële deelnemers, moet ook worden benoemd dat geïnterviewden indirect een aantal gevallen van suïcide onder de onderzoeksdoelgroep beschreven. Eén persoon die als kind was afgestaan benoemde dat haar biologische moeder suïcide heeft gepleegd, en één ouder benoemde de suïcide van diens adoptiekind. Met deze ervaringen in het achterhoofd, en gezien de gemiddeld slechtere psychologische gezondheid van mensen in dit onderzoek ten opzichte van de algehele bevolking, is het niet ondenkbaar dat suïcide bovengemiddeld voorkomt in de groep potentiële deelnemers. Dit is onmogelijk met zekerheid vast te stellen. We kunnen niet uitsluiten dat er stemmen in dit onderzoek ontbreken, omdat zij er door suïcide niet meer zijn.

Wat opvalt aan de achtergrondkenmerken van de deelnemers in ons onderzoek is dat van de vrouwen die een kind hebben afgestaan 64 procent een theoretische opleiding heeft voltooid (of een opleiding die vergelijkbaar is met huidige theoretische opleidingen). Ook van mensen die als kind zijn afgestaan heeft het merendeel een theoretische opleiding. Mensen met een theoretische opleiding zijn hiermee oververtegenwoordigd in de vragenlijst ten opzichte van de algehele Nederlandse bevolking, terwijl praktisch geschoolden zijn ondervertegenwoordigd. Dit contrasteert met het in de jaren vijftig en zestig heersende idee dat ongehuwde, jonge moeders (en daarmee ook hun kinderen) "laaggeschoold", "intellectueel onvolwaardig" en van eenvoudige komaf waren (Cloeck, 1946 in Van den Boomen et al., 2017, p. 14; 65). Anderzijds kan dit ook ermee te maken hebben dat theoretisch geschoolde mensen vaker geneigd zijn of meer mogelijkheden hebben om deel te nemen aan onderzoek dan praktisch geschoolde mensen. Hier lijkt ook in ons onderzoek in meer of mindere mate sprake van te zijn.

Het feit dat mensen zichzelf konden (en moesten) aanmelden voor het onderzoek heeft mogelijk tot gevolg dat bepaalde groepen (zoals theoretisch geschoolden) sterker vertegenwoordigd zijn in het onderzoek dan andere groepen. Dit kan ook een weerslag hebben op welke ervaringen wél in het onderzoek naar voren komen – bijvoorbeeld ervaringen van mensen voor wie afstand en adoptie een belangrijk thema is in hun leven, die heel negatieve of juist heel positieve ervaringen hebben, of die al vaker over hun ervaringen hebben gesproken – en welke stemmen níét gehoord worden.

Bovenstaande roept vragen op over de mensen die wel tot de onderzoeksdoelgroep behoren, maar niet meededen aan dit onderzoek. De mogelijkheid bestaat dat er sprake is van een 'stille meerderheid' van mensen die we niet hebben bereikt of die heeft afgezien van deelname. Dat kan betekenen dat onze resultaten vertekend zijn. Bijvoorbeeld omdat mensen die wél hebben meegedaan juist die mensen zijn die het noodzakelijk vinden dat hun verhaal verteld moet worden.

Omdat het onmogelijk te bepalen is in hoeverre de deelnemers aan dit onderzoek representatief zijn voor de gehele groep van mensen die te maken hebben gehad met afstand en/of adoptie, kunnen wij deze onzekerheden niet wegnemen. Het is daarom van groot belang voorzichtig te zijn met het interpreteren

van de conclusies van dit onderzoek. We weten niet in hoeverre die gelden voor alle betrokkenen. Dat betekent niet dat onze conclusies geen betekenis hebben, immers: de conclusies in paragraaf 6.2 *gelden met zekerheid voor de deelnemers aan dit onderzoek*. Zij geven daarmee betekenisvolle informatie over hoe een deel van de betrokkenen binnenlandse afstand en adoptie heeft ervaren en rechtvaardigen de implicaties van dit onderzoek.

6.4.2 Reflectie op het taboe

In de ingestuurde verhalen wordt vaak op indringende manier over de gebeurtenissen geschreven. Dit geeft de indruk dat deze auteurs uitgebreid op het gebeurde hebben gereflecteerd, en erin zijn geslaagd om woorden te vinden om hun ervaringen in vast te leggen.

Andere mensen in ons onderzoek gaven juist aan nog nooit, of pas op latere leeftijd, over hun ervaringen te hebben gesproken. Mogelijk zijn er ook nog vele betrokkenen die hier nog steeds over zwijgen en die dus ook niet in dit onderzoek hun verhaal hebben kunnen doen. Bijvoorbeeld omdat ze er de woorden niet voor hebben. De verhalen van deze mensen hebben we om deze reden mogelijkerwijs gemist.

Dit gegeven benadrukt de complexiteit van het praten over ingrijpende gebeurtenissen of emoties, zeker wanneer deze als taboe worden/werden gezien. Het is niet zo dat, zodra een taboe eenmaal is verdwenen of de invloed ervan is afgenomen, mensen vrijelijk spreken over wat zij hebben meegemaakt. Zij hebben immers nooit de mogelijkheid ervaren om een taal te ontwikkelen of woorden te vinden om hun ervaringen te beschrijven. De vraag is daarmee in hoeverre zij letterlijk *kunnen* spreken over hun ervaringen. Daarnaast roept terugdenken aan hun ervaringen bij velen negatieve emoties op, die zij begrijpelijkerwijs soms liever vermijden. Het is niet ondenkbaar dat de mensen die hebben meegewerkt aan dit onderzoek, niet hun volledige verhaal hebben kunnen delen.

Enerzijds benadrukt bovenstaande de diepe sporen die stilzwijgen en geheimhouding in de levens van mensen achterlaat. Anderzijds laat dit ook zien tegen welke achtergrond wij de verhalen van de deelnemers moeten plaatsen. Dit is een achtergrond waarin taboe bepalend was voor de ervaringen van destijds, maar ook voor de manier waarop men later in het leven en ook ten tijde van het onderzoek op deze ervaringen terugblikte. Het is daarbij belangrijk om op te merken dat het taboe niet voor iedereen tot het verleden behoort. Voor mensen die nog steeds voelen dat zij niet vrijelijk over het gebeurde kunnen spreken, geldt in nog grotere mate dan voor anderen dat zij waarschijnlijk geen woorden hebben gevonden of onbewust van binnen ‘opgeslagen’ hebben dat ze er niet over kunnen spreken uit schaamte. Hun verhaal is daarmee bij uitstek nog in ontwikkeling. Het kan daarmee niet worden uitgesloten dat zij over enige tijd, wanneer het taboe mogelijk verder is afgenomen, anders op hun ervaringen terugkijken dan bij hun deelname aan dit onderzoek.

6.4.3 De positie van de onderzoekers

Tot slot gaan wij in op onze eigen positie als onderzoekers. Voor zich spreekt dat wij gedurende dit onderzoek, in lijn met de gevolgde ethische principes voor wetenschappelijk onderzoek, te allen tijde zoveel mogelijk onze neutraliteit en onafhankelijkheid hebben bewaard (zie ook paragraaf 2.5). Daarbij hoort ook een reflectie op onze positie. Gedurende het onderzoek heeft het onderzoeksteam meermaals gereflecteerd op haar eigen positie ten opzichte van betrokkenen. Dit om bewust te zijn van mogelijke risico’s op onze neutraliteit en onafhankelijkheid, en hier zoveel mogelijk op in te spelen.

De deelnemers aan dit onderzoek voelden zich begrijpelijkerwijs zeer betrokken bij (de resultaten van) ons onderzoek. Sommigen namen geregeld, gevraagd en ongevraagd, contact op met het onderzoeksteam. Meestal leidde dat tot een goed gesprek en tot waardevolle aanvullingen en inzichten waarvan wij dankbaar gebruik hebben gemaakt. Soms leidde dat ook tot spanningen en, in zeer zeldzame gevallen, tot een gevoel van bedreiging en/of druk om tot bepaalde resultaten te komen. Om hiermee om te gaan heeft het onderzoeksteam diverse intervisiebijeenkomsten gehouden om hierover te spreken en de neutraliteit van het onderzoek zoveel mogelijk te beschermen.

Die bijeenkomsten waren ook van waarde om een plek te geven aan de emoties die bij dit onderzoek kwamen kijken. Zoals uitgebreid beschreven, hebben de ervaringen van betrokkenen diepe sporen bij

henzelf achtergelaten. Hun verhalen lieten ook ons niet onberoerd. In de intervisiebijeenkomsten hebben wij zoveel mogelijk onze eigen emoties gedeeld, om vervolgens met een zo neutraal mogelijke blik de ervaringen van deelnemers te kunnen beschouwen. Wij hebben het als een grote eer ervaren dat deelnemers hun zeer persoonlijke geschiedenissen met ons hebben willen delen, en voelen een grote verantwoordelijkheid om aan deze verhalen recht te doen.

Referenties

Armstrong D., Gosling A., Weinman J. & Marteau T. (1997) The place of inter-rater reliability in qualitative research: An empirical study. *Sociology*, 31, 597–606.

Van Beuningen, J., Coumans, M. & Moonen, L. (2018). *Het meten van eenzaamheid.* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Van Beuningen, J., & de Witt, S. (2016). *Eenzaamheid in Nederland.* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bingham, A. J., & Witkowsky, P. (2022). Deductive and inductive approaches to qualitative data analysis. In C. Vanover, P. Mihas, & J. Saldaña (Eds.), *Analyzing and interpreting qualitative data: After the interview* (pp. 133-146). Thousand Oaks, SAGE Publications.

De Bode-Grollée, R. (2007). *Een gemiste kans. Het verhaal van een afstandsmoeder.* Soesterberg, Uitgeverij Aspekt.

Boet, A. (2024). *De zon in de regen. Over leven na zwangerschap door seksuele kindermishandeling.* Leeuwarden, Uitgeverij Elikser.

Van den Boomen, N., Dane, J., Hilevych, Y., Hoedemaeckers,J., Walhout E. & Kok, J. (2017). *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984.* Nijmegen, Radboud Groep voor Historische Demografie en Gezinsgeschiedenis.

Van Breukelen, T. (1992). *Ik besta niet. Gevoelens van een afstandsvader.* Bunnik: Uitgeverij Reinders.

Breyer, B. (2015). Social Trust Scale (ESS). *Zusammenstellung sozialwissenschaftlicher Items und Skalen* (ZIS).

Bultman, S. & Van der Klein, M. (2022a). *Verslag van archief- en literatuuronderzoek rond regels en toezichthouders bij binnenlandse afstand en adoptie, 1956-1984.* Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.

Bultman, S. & Van der Klein, M. (2022b). *Verslag van het archiefonderzoek bij Tehuis Annette 1956-1984,* Amsterdam. Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.

Bultman, S., Van der Klein, M. & Rusch, I. (2022a). *Verslag van archiefonderzoek bij Ons Tehuis 1956 - 1984,* Utrecht. Utrecht, Verwey-Jonker Instituut.

Braun, V., Clarke, V. (2023) *Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners.* Thousand Oaks, SAGE Publications.

Byrne, D. (2022) A worked example of Braun and Clarke's approach to reflexive thematic analysis. *Quality & Quantity,* 56, 1391–1412.

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2021). *Welzijnsongelijkheid: verschillen in geluk en tevredenheid.* Geraadpleegd van https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/welzijnsongelijkheid-verschillen-in-geluk-en-tevredenheid/3-resultaten.

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS, 2023). *Welzijn; kerncijfers, persoonskenmerken, 2013-2021* [Dataset]. Geraadpleegd van https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82634NED.

Commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (2019). *Onvoldoende beschermd Geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden*. Geraadpleegd van https://open.overheid.nl/documenten/ronl-30b9089d-9958-48e6-a6d8-9b22b0499096/pdf.

Van den Dries, L., Juffer, F., IJzendoorn, M.H. van, Bakermans-Kranenburg, M.J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and Youth Services Review*, 31, 410–421.

Don, C. (2021). *Afstandsmoeders. Over vrouwen die gedwongen hun kind afstonden 1956-1984*. Amsterdam, Thomas Rap.

FIOM (1986). *Moeders op afstand. Persoonlijke ervaringen van zeven moeders die afstand deden van hun kind. '*s-Hertogenbosch, FIOM.

Gluck, S. B., & Patai, D. (2016). *Women's words: The feminist practice of oral history.* New York, Routledge.

Gobbens, R. J., & Remmen, R. (2019). The effects of sociodemographic factors on quality of life among people aged 50 years or older are not unequivocal: comparing SF-12, WHOQOL-BREF, and WHOQOL-OLD. *Clinical interventions in aging,* 231-239.

De Graaf, P. M., Kalmijn, M., Kraaykamp, G., & Monden, C. W. (2010). *Design and content of the NEtherlands Longitudinal Lifecourse Study (NELLS).* Nijmegen, Tilburg University/Radboud University.

Helgeson, V. S. (2011). Gender, stress, and coping. In: S. Folkman (Ed.), *The Oxford handbook of stress, health, and coping* (pp. 63-85). New York, Oxford University Press.

Hoeymans, N., Garssen, A. A., Westert, G. P., & Verhaak, P. F. (2004). Measuring mental health of the Dutch population: a comparison of the GHQ-12 and the MHI-5. *Health and quality of life outcomes, 2*, 1-6.

Hoksbergen, R. (2012). *Kinderen die niet konden blijven. Zestig jaar adoptie in beeld.* Soesterberg, Uitgeverij Aspekt.

Joint Committee on Human Rights (2022). *The Violation of Family Life: Adoption of Children of Unmarried Women 1949–1976. Third Report of Session 2022–23.* London, House of Lords & House of Commons. Geraadpleegd via https://publications.parliament.uk/pa/jt5803/jtselect/jtrights/270/summary.html#.

De Jong-Gierveld, J., & van Tilburg, T. G. (2008). De ingekorte schaal voor algemene, emotionele en sociale eenzaamheid. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 39, 4-15.

Kansky, J. & Allen, J. P. (2018). Long-Term Risks and Possible Benefits Associated with Late Adolescent Romantic Relationship Quality. *Journal of Youth and Adolescence, 47*, 1531–1544.

Kenny, P., Higgins, D., Soloff, C. & Sweid, R. (2012). *Past adoption experiences. National Research Study on the Service Response to Past Adoption Practices: Final Report (Research Report No. 21).* Melbourne, Australian Institute of Family Studies.

De Leeuw, L. & Van Sebille, W. (1991). *Opgestaan is plaats vergaan. Een bericht van en over afstandsmoeders.* Amsterdam, Uitgeverij An Dekker.

Muijsers, L. & Heil, J. (2020). *Sociale samenhang & welzijn – 2021.* Heerlen, Centraal Bureau voor de Statistiek.

Overbeek, G., Stattin, H., Verhulst, A., Ha, T. & Engels, R. (2007). Parent–Child Relationships, Partner Relationships, and Emotional Adjustment: A Birth-to-Maturity Prospective Study. *Developmental Psychology , 43(2),* 429 – 437.

De Regt, S. & Reichardt, L. (2021). *Interlandelijke adoptie in Nederland. Leefsituatie, welzijn en zoekgedrag van geadopteerde volwassenen.* Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/aanvullende-statistische-diensten/2021/interlandelijke-adoptie-in-nederland.

Schrier, E., Schrier, I., Geertzen, J. H., & Dijkstra, P. U. (2016). Quality of life in rehabilitation outpatients: normal values and a comparison with the general Dutch population and psychiatric patients. *Quality of Life Research, 25,* 135-142.

Schulz, S., Nelemans, S., Hadiwijaya, H., Klimstra, T., Crocetti, E., Branje, S. & Meeus, W. (2023). The future is present in the past: A meta-analysis on the longitudinal associations of parent–adolescent relationships with peer and romantic relationships. *Child Development, 94(1),* 7-27.

Schwab, J. R., Addis, M. E., Reigeluth, C. S., & Berger, J. L. (2016). Silence and (In)visibility in Men's Accounts of Coping with Stressful Life Events. *Gender & Society, 30(2),* 289-311.

Standing Senate Committee on Social Affairs, Science and Technology (2018). *The Shame is Ours; Forced Adoptions of the Babies of Unmarried Mothers in Post-war Canada.* Ontario, Canada. Geraadpleegd van https://sencanada.ca/content/sen/committee/421/SOCI/reports/SOCI_27th_e.pdf.

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 2019). *De sociale staat van Nederland 2019.* Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Van Trier-Klijnstra, F. & Van Trier, E. N. (2010). *Ik ben haar kind. De pijn bij een geslaagde adoptie.* Schiedam, Scriptum Psychologie.

Uittenbogaard, H. (2023). Ankerloos. *Geadopteerd in de jaren zestig.* Soesterberg, Uitgeverij Aspekt.

De Vries, J., & Van Heck, G. L. (1996). *WHOQOL-Bref.* Tilburg, Universiteit van Tilburg.

Weiss, C. H. (1995). Nothing as practical as good theory: Exploring theory-based evaluation for comprehensive community initiatives for children and families. In J. P. Connell, A. C. Kubisch, L. B. Schorr, & C. H. Weiss (Eds.), *New approaches to evaluating community initiatives volume 1: Concepts, methods, and contexts* (pp. 65-92). Washington, Aspen Institute.

Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Uitgesproken, aarzelende en stille stemmen

over binnenlandse afstand en adoptie (1956-1984)

Deelonderzoek voor de Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Colofon

© Maastricht University
Maastricht, januari 2025
www.maastrichtuniversity.nl

Opdrachtgever
Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA)

Onderzoeksteam
Dr. Floortje Moes
Prof. dr. Klasien Horstman

Begeleidingscommissie:
Prof. mr. drs. Mariëlle Bruning
Prof. dr. Trudy Dehue
Prof. dr. Trudy Mooren (voorzitter)
Prof. dr. Carol van Nijnatten
Prof. dr. Micha de Winter
Dr. Janneke Wubs (secretaris)

Maastricht University

Inhoud

Colofon 391

Voorwoord 394

1. Onderzoek naar hedendaagse perspectieven op ‘binnenlandse afstand en adoptie’ 395
1.1 Introductie 395
1.2 Welke termen gebruiken we in dit rapport? 395
1.3 Theoretische achtergrond 396
1.4 Verschillende perspectieven 398
1.5 Een kwalitatieve methode 400
1.6 Niet alle stemmen gehoord 403
1.7 Opbouw van het rapport 404

2. De taal van ‘afstand’ en ‘adoptie’ 405
2.1 Introductie 405
2.2 Het belang van ‘de goede woorden’ 406
2.3 Zoeken naar woorden 408
2.4 Slot: kun je goed spreken over de geschiedenis van afstand en adoptie? 410

3. Maatschappelijke denkbeelden over afstand en adoptie 412
3.1 Introductie 412
3.2 Plicht tot dankbaarheid 413
3.3 Vragen over integriteit van afstand 414
3.4 De moraal rond adoptie 415
3.5 Verhalen over schuld en onschuld 416
3.6 Plicht tot zwijgen en praten 417
3.7 Slot: morele oordelen, erkenning en begrip 418

4. Het ingewikkelde van tijd 419
4.1 Introductie 419
4.2 De tijd sluit, de tijd opent 420
4.3 Worstelen met ‘de tijdgeest’ 421
4.4 Afstand en adoptie spelen een leven lang 422
4.5 Omgaan met afstand en adoptie tijdens de levensloop 424
4.6 Slot: verschuivende perspectieven 425

5. Delicaat familiewerk door de jaren heen 426
5.1 Introductie 426
5.2 Afstand doen als zaak van de familie 427
5.3 Een adoptie- of pleeggezin ‘maken’ 428
5.4 Sociale identiteit, biologische komaf, en gaten in het levensverhaal 430
5.5 Het weerzien van bloedverwanten: vanzelfsprekendheden en ongemakken 432

5.6 Slot: familiewerk en discussies over afstand en adoptie 433

6. Ervaringen met instituties toen en nu 434
6.1 Introductie 434
6.2 Besluitvorming rondom afstand en adoptie 435
6.3 Plaatsing in en toezicht op pleeg- en adoptiegezin 438
6.4 Persoonlijke betekenissen van dossiers 439
6.5 Onverwachte informatie 442
6.6 Slot: stapeling van onmacht door de jaren heen 442

7. Perspectieven op erkenning 444
7.1 Introductie 444
7.2 'Waarheidsvinding' is cruciaal 445
7.3 Herstel van schade 448
7.4 Van verleden naar toekomst 450
7.5 Slot: gehoord worden is van wezenlijk belang 451

8. Een veld van uitgesproken, aarzelende en stille stemmen 452
8.1 Introductie 452
8.2 Omgeven met stiltes 453
8.3 Stiltes doorbreken 455
8.4 Persoonlijke geschiedenis en openbaarheid 455
8.5 Belangenbehartiging in een veld van stiltes 456
8.6 Slot: een veranderend landschap van stille, aarzelende en uitgesproken stemmen 459

9. Slot 460
9.1 Introductie 460
9.2 De enscenering van gedeelde ervaringen 460
9.3 De enscenering van botsende belangen 462
9.4 Zorgvuldig ruimte maken 463

Literatuur 466

Voorwoord

Dit rapport is geschreven in opdracht van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie (CBAA). Deze commissie is in 2022 ingesteld door de minister voor Rechtsbescherming om, onder voorzitterschap van Em. Prof. Micha de Winter, onafhankelijk onderzoek te doen naar de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie in de periode 1956-1984 in Nederland. In het kader van deze opdracht heeft de commissie drie deelonderzoeken geïnitieerd. Eén deelonderzoek richt zich op het begrijpen van deze geschiedenis op basis van schriftelijke historische bronnen (uitvoerder: IISG Amsterdam). Een tweede deelonderzoek beoogt de persoonlijke historische ervaringen van betrokkenen te begrijpen met behulp van een vragenlijst en interviews (uitvoerder: Atria Amsterdam). Het derde deelonderzoek (uitvoerder: Universiteit Maastricht) kijkt niet terug maar analyseert hedendaagse perspectieven op de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie en op de maatschappelijke omgang met die geschiedenis. Dit onderzoek is gebaseerd op mediabronnen (boeken, podcasts, interviews in tijdschriften en op tv en radio et cetera) en diepte-interviews met directbetrokkenen. Alle drie de deelonderzoeken zijn als bijlage toegevoegd aan het rapport van de commissie.

Dit rapport is een verslag van het derde deelonderzoek. We danken de mensen die bereid waren tijd voor ons vrij te maken om hun perspectief op de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie en de omgang met de geschiedenis in een interview met ons te delen. We danken hen voor het vertrouwen en voor hun feedback op de conceptanalyse. Daarnaast danken we onze collega-onderzoekers van IISG en Atria voor de vruchtbare samenwerking en de waardevolle discussies over de aanpak van het onderzoek. We danken de commissie en het secretariaat van de commissie voor de prettige en stimulerende wijze waarop ze het onderzoek inhoudelijk en organisatorisch-praktisch hebben begeleid. Ten slotte danken we onze collega Els Geelen, die bereid was om in verschillende fasen van het onderzoek mee te denken, te analyseren en te lezen.

Floor Moes, Klasien Horstman
Universiteit Maastricht
2024

1. Onderzoek naar hedendaagse perspectieven op ‘binnenlandse afstand en adoptie’

1.1 Introductie

Dit onderzoek gaat over hedendaagse perspectieven van directbetrokkenen op de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956 en 1984 en op de hedendaagse maatschappelijke omgang met die geschiedenis. De periode tussen 1956 en 1984 is gemarkeerd door respectievelijk de Adoptiewet, die het mogelijk maakte om bij een buitenechtelijke, onbedoelde zwangerschap het kind af te staan voor adoptie, en de Abortuswet, die het mogelijk maakte om een zwangerschap af te breken. Historische praktijken van afstand en adoptie raken aan existentiële vragen over identiteit, afstamming en familie. Ervaringen met afstand en adoptie kleuren de persoonlijke levens van veel mensen dan ook tot op de dag van vandaag. De hedendaagse omgang met deze geschiedenis heeft bovendien grote impact op de toekomst van betrokkenen. Zo hebben juridische beslissingen nu en in de toekomst over zaken zoals de toegang tot dossiers, en dus tot informatie over iemand zelf en zijn/haar familie, voor velen grote persoonlijke betekenis.

De laatste jaren is er publieke discussie geweest over de omgang met de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie. Het discussielandschap is gecompliceerd: er zijn grote verschillen van mening tussen directbetrokkenen, er zijn negatieve ervaringen met eerder wetenschappelijk onderzoek en frustraties over het uitblijven van beleid om problemen rond bijvoorbeeld toegang tot dossiers op te lossen.
Dit onderzoek beoogt inzicht te verschaffen in het landschap van publieke discussies en bij te dragen aan begrip voor verschillende, soms tegengestelde ervaringen, visies en perspectieven. Daarbij hebben we ook oog voor mogelijke stemmen die niet publiek tot uitdrukking komen.

In dit eerste hoofdstuk schetsen we de aanpak van het onderzoek. Omdat de taal van ‘afstand en adoptie’ beladen is, geven we eerst uitleg over de terminologie die we gebruiken in dit rapport. Daarna introduceren we de theoretische achtergrond van het onderzoek. Vervolgens lichten we de focus van dit onderzoek op ‘hedendaagse perspectieven’ en de methodologie toe, en we leggen uit waarom het ingewikkeld is om in dit onderzoek ‘alle stemmen’ recht te doen. We besluiten dit hoofdstuk met een korte uitleg van de opbouw van het rapport.

1.2 Welke termen gebruiken we in dit rapport?

Tijdens het onderzoek naar diverse perspectieven op de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie, bleek dat de taal die gebruikt wordt om ‘afstand en adoptie’ te bespreken op zich al controversieel is. Veel termen hebben voor betrokkenen een andere morele en emotionele lading. Zo voelt een deel van de vrouwen die als meisje of jonge vrouw na een onbedoelde zwangerschap afstand moesten doen van hun kind, zich ongelukkig bij de vaak gebezigde term ‘afstandsmoeder’. Die term suggereert volgens hen dat zij actief afstand hebben gedaan van het kind, terwijl zij ervaren dat het kind van hen is afgepakt.
Om inzicht te geven in de gevoeligheden van taal, is hoofdstuk 2 gewijd aan de vraag hoe verschillende betrokkenen uitdrukkingen ervaren en betekenis geven. We willen daarbij niet de verwachting wekken dat de gevoeligheden rond de taal van ‘afstand en adoptie’ vermeden kunnen worden. Integendeel, het is onmogelijk om neutrale termen te vinden om over ‘afstand en adoptie’ te spreken en te schrijven. Expliciete aandacht voor de lading van taal kan een gesprek echter wel verder helpen.

Ook in dit rapport kunnen we niet ontkomen aan de beperkingen van taal. We duiden in de tekst aan welke sociale positie een geïnterviewde had in het proces van afstand en adoptie. We hebben ervoor gekozen om in de lopende tekst geen standaardaanduiding te gebruiken, maar personen te beschrijven en benoemen op een manier die in die context inhoudelijk klopt en die de leesbaarheid niet in de weg staat. Bij de citaten staat een korte afkorting: BM (biologische moeder van wie een kind is afgestaan),

BV (biologische vader van wie een kind is afgestaan), AA (vrouw/man die als kind werd afgestaan en geadopteerd), AM (adoptiemoeder). Deze strategie is niet perfect en wellicht kan niet iedereen zich vinden in de gebruikte aanduidingen. Over afkortingen en bewoordingen valt te twisten, maar we hebben geprobeerd zorgvuldig te zijn, zonder in al te gekunstelde formuleringen te vervallen.

1.3 Theoretische achtergrond

Het doel van ons onderzoek is om de perspectieven van de betrokkenen goed in beeld te krijgen, de onderlinge verschillen goed te begrijpen, alsook de totstandkoming van deze perspectieven. Wij hebben een achtergrond in de wetenschapsfilosofie en sociologie en gebruiken etnografische methoden om te onderzoeken hoe specifieke feiten, normen en praktijken zich in samenhang met elkaar ontwikkelen. Daarbij nemen we een 'agnostische' positie in. Om verschillende argumenten of perspectieven recht te doen en te begrijpen, proberen we ze symmetrisch te behandelen en krijgt geen enkel argument of perspectief vooraf meer waarde toegekend dan een andere.

Voor dit onderzoek gebruiken we vier theoretische inspiratiebronnen. De vier benaderingen benadrukken ieder op een eigen manier het belang van het geven van een stem aan directbetrokkenen in de omgang met een gecompliceerde sociale geschiedenis, zoals die van binnenlandse afstand en adoptie. Ze onderstrepen bovendien het belang om recht te doen aan de diversiteit van stemmen. De benaderingen leveren concepten die hebben geholpen om de methodologie vorm te geven en om de gegevens te analyseren.

Een eerste belangrijke inspiratiebron is het werk van de sociologisch econoom Alfred Hirschman over het organiseren van '*voice*' (Hirschman, 1970). Hirschman heeft zich gebogen over de vraag hoe organisaties ervoor kunnen zorgen dat ze goed werk leveren. In die context onderscheidt hij twee manieren voor gebruikers om feedback te geven op de kwaliteit van hun goederen of diensten: gebruikers kunnen weglopen uit ontevredenheid over de kwaliteit van het geleverde werk (*exit*) of zij kunnen hun ontevredenheid uitspreken (*voice*).

Private bedrijven die werken in een markt met concurrenten bieden hun gebruikers – klanten – meestal weinig meer dan de exitstrategie: klanten kunnen naar de concurrent gaan en dat is een teken voor het bedrijf dat er iets schort aan de kwaliteit van goederen en diensten en dat ze die moeten verbeteren. Hoewel bedrijven natuurlijk ook gebruikmaken van *voice* in de vorm van consumentenpanels, digitale vragenlijsten en internetreviews, valt op de kwaliteit van deze feedbacktechnieken wel iets af te dingen. Publieke instituties hebben meestal een monopoliepositie: er is maar één gemeente om een paspoort te halen, één belastingdienst om een toeslag te krijgen of te betalen, één GGD om een vaccinatie te halen. Burgers kunnen voor deze diensten nergens anders terecht: exit is geen optie. De enige manier waarop deze publieke organisaties gebruikers in staat kunnen stellen om feedback te geven, is dus door middel van het organiseren van *voice*. Deze organisaties moeten dus moeite doen om van cliënten te vernemen hoe zij de dienstverlening ervaren. Dat doen ze vaak door mensen te vragen om vragenlijsten en evaluatieformulieren in te vullen.

Volgens Hirschman is het leereffect van dergelijke gestandaardiseerde feedback echter niet groot, omdat deze te routinematig en voorspelbaar is. De hokjes die kunnen worden aangevinkt, geven een beperkt beeld van de ervaringen van burgers en geven bovendien vooral aan wat belangrijk is voor de organisatie, en niet zozeer wat voor burgers belangrijk is. Het is volgens Hirschman dan ook belangrijk dat burgers in eigen woorden over onderwerpen die zij relevant vinden aan publieke organisaties kunnen vertellen hoe zij de kwaliteit van het geleverde werk ervaren: dat geeft een organisatie veel beter zicht op de kwaliteit vanuit het perspectief van gebruikers. Dit onderzoeksrapport kan gezien worden als een vorm van *voice*: het geeft – in de taal van betrokkenen – inzicht in hún ervaringen en perspectieven bij de geschiedenis van afstand en adoptie.

Een tweede belangrijke theoretische inspiratiebron voor dit onderzoek is het werk van de filosoof Miranda Fricker over *kennisonrecht* (Fricker, 2007). Fricker stelt dat het onrechtvaardig kan zijn als mensen niet erkend worden als drager van relevante en waardevolle kennis. Ze onderscheidt daarbij

twee vormen van kennisonrecht. De eerste is getuigenisonrecht. Er is sprake van getuigenisonrecht als mensen op grond van vooroordelen niet gezien worden als relevante getuige. Een voorbeeld is een man van kleur die vanwege racistische vooroordelen niet wordt geloofd als hij vertelt hoe hij is behandeld door de politie of een werkgever. Of een vrouw wier klachten over menstruatie niet serieus worden genomen door een huisarts vanwege stereotiepe beelden over vrouwen en vrouwenlichamen. De Nederlandse belastingdienst nam klachten van burgers over de kwaliteit van zijn werk niet serieus omdat men deze burgers op basis van vooroordelen over sociale positie, opleiding en etniciteit niet als 'kenner' serieus nam.

De tweede vorm van kennisonrecht is betekenisonrecht. Betekenisonrecht gaat over het fenomeen dat een dominante cultuur het onmogelijk maakt om bepaalde ervaringen te duiden en er woorden aan te geven, waardoor mensen geen grip kunnen krijgen op hun ervaringen. Een voorbeeld is het meemaken van seksuele intimidatie op de werkplek in een tijd dat dat woord nog niet bestond en verwachtingen over gedrag van mannen en vrouwen waren geworteld in ongelijkheid. Vrouwen die zich ongemakkelijk voelden als hun baas te amicaal werd, konden dat moeilijk delen omdat er geen gedeelde kaders en taal waren om dit soort gedrag te interpreteren en te benoemen. Tegen de achtergrond van de ideeën van Fricker over kennisonrecht is het vanzelfsprekend om niet alleen institutionele en professionele kennis over afstand en adoptie te waarderen, maar om juist ook mensen die persoonlijk betrokken zijn bij de geschiedenis van afstand en adoptie te zien als dragers van relevante kennis over die geschiedenis. Het werk van Fricker benadrukt dat het belangrijk is om mensen de gelegenheid te bieden om in hun eigen woorden uitdrukking te geven aan hun ervaringen.

De derde theoretische benadering die we gebruiken gaat over *erkenning*. De filosoof Axel Honneth stelt dat veel sociale conflicten voortkomen uit gebrek aan erkenning van mensen (Honneth, 1996). Doordat maatschappijen technischer en zakelijker zijn geworden, domineert in het sociale verkeer vaak een functionele blik op 'de ander' waardoor de persoon niet gezien wordt. Een dokter ziet enkel de klacht, de overheid ziet slechts een BSN-nummer, een ambtenaar ziet alleen het dossier, een burger ziet alleen maar de ambtelijke functionaris, en burgers reduceren elkaar tot een standpunt of een mening. Volgens Honneth zou een maatschappij zo georganiseerd moeten worden dat er ruimte en tijd is voor mensen om elkaar als persoon met specifieke ervaringen te erkennen en serieus te nemen. Deze erkenning is volgens hem een voorwaarde voor identiteitsontwikkeling en zelfontplooiing van individuen, voor de vorming van sociale relaties, voor de ethische grondslag van een maatschappij en demping van conflicten. Een maatschappij kan niet fungeren zonder functionele en doelmatige organisaties, maar ze kan evenmin fungeren als mensen niet worden erkend als personen van vlees en bloed, met een geschiedenis en een uniek verhaal. De feministische ethica Joan Tronto verbindt erkenning bovendien expliciet met aandacht en zorgzaamheid in het publieke domein (Tronto, 1998). Ze stelt dat waarden als zorgzaamheid, betrokkenheid op anderen en investeren in reparatie van relaties vaak verwezen worden naar de privésfeer, omdat de publieke sfeer vooral zou gaan over nut, efficiency en effectiviteit. Volgens Tronto zijn zorgzaamheid en investeren in relaties echter ook basisingrediënten van een democratische maatschappij die continu onderhoud behoeven.

Theorieën zoals die van Honneth en Tronto geven aan dat negeren, uitsluiten, of veronachtzamen van behoeften aan erkenning en zorgzaamheid door instituties, bijvoorbeeld door strikt functioneel, ambtelijk of regel-geleid te werken, niet alleen individuele mensen schade berokkent, maar ook de morele kwaliteit van maatschappelijke instituties bedreigt. Met andere woorden, stem geven gaat niet alleen om uitwisseling van kant-en-klare 'meningen' en 'standpunten', maar om de wederzijdse erkenning van de personen als personen die deelnemen aan een discussie. Tijd nemen om ervaringen en inzichten te delen en te bespreken is een belangrijk onderdeel van erkenning en van herstel en reparatie van relaties en soms ook van vergeving en verzoening. Zoals in dit rapport zal blijken, zijn erkenning en herstel belangrijke onderwerpen voor de betrokkenen bij de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie.

De vierde theoretische benadering heeft betrekking op *polarisatie* en het *doorbreken van polarisatie*. Sociale conflicten en morele dilemma's gaan vaak samen met gepolariseerde discussies. Scherpe debatten kunnen vruchtbaar zijn omdat ze leiden tot meer inzicht en verhelderen wat er op het spel staat. Soms leidt polarisering echter tot weinig vruchtbare discussies. Om polarisering dan te doorbreken wordt vaak

geprobeerd de extreme posities bij elkaar te brengen, vanuit het idee dat uitwisseling tussen de extremen leidt tot het vinden van een compromis. Auteurs zoals Bart Brandsma (2020) en Peter Coleman (2021) stellen echter dat de aandacht voor extreme posities die posities uitvergroot en polarisatie versterkt. Dan wordt bovendien over het hoofd gezien dat veel stemmen zich buiten de extreme posities bevinden. Die stemmen zijn niet uitgesproken, maar 'stil'. Stille stemmen representeren vaak meer kleurschakeringen, nuances, ambiguïteit en ambivalentie dan de uitgesproken publieke polen en tegenpolen. Door daar aandacht aan te geven is het mogelijk het discussielandschap te verbreden en ruimte te identificeren voor erkenning en herstel van gepolariseerde relaties.

In dit onderzoek hebben deze vier theoretische benaderingen – het belang van voice, oog voor kennis-onrecht, de maatschappelijke waarde van erkenning, en het doorbreken van polarisatie door aandacht te schenken aan perspectieven buiten of tussen de (tegen)polen – gefungeerd als inspiratiebron en als conceptuele gids bij de analyse. Ze maken nadrukkelijk duidelijk waarom het belangrijk is om mensen zelf hun verhaal te laten vertellen op de manier waarop zij dat zelf willen en ze als kenner serieus te nemen, waarom het thema erkenning zo belangrijk is en waarom het belangrijk is om ook aandacht te besteden aan 'stille stemmen'.

1.4 Verschillende perspectieven

Het doel van dit onderzoek is om de perspectieven en stemmen te laten horen van directbetrokkenen op de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie en de maatschappelijke omgang met die geschiedenis. Maar wie zijn die directbetrokkenen? Het gaat om mensen die in de periode 1956-1984 te maken hebben gehad met onbedoelde zwangerschap en het afstaan van een kind, volwassenen die in die periode als kind zijn afgestaan en geadopteerd, en adoptieouders. We hebben dus geen familieleden van deze personen in het onderzoek betrokken. Ons onderzoek richt zich ook niet op institutionele en professionele organisaties die een rol speelden in de geschiedenis van afstand en adoptie (bijvoorbeeld de landelijke overheid, FIOM, de Raad voor de Kinderbescherming, kindertehuizen of religieuze organisaties). Dit onderzoek gaat alleen over perspectieven van mensen die persoonlijk te maken hebben gehad met binnenlandse afstand en adoptie. Daarbij onderscheiden we drie soorten stemmen: stemmen van mensen die namens een belangengroep actief zijn in publieke en politieke discussies over afstand en adoptie, stemmen van mensen die hun persoonlijke verhaal delen met een breder publiek maar niet actief zijn in politieke discussies, en stemmen van mensen die zich helemaal niet publiekelijk uitlaten over hun persoonlijke ervaringen met afstand en adoptie. Hieronder lichten we deze drie soorten stemmen toe.

We onderzoeken ten eerste de perspectieven van belangengroepen die een rol spelen in publieke en politieke discussies over afstand en adoptie en die deelnemen aan overleg met ministeries en Kamerleden over beleid rond zaken zoals het onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie. We geven op basis van publieke bronnen – zonder volledig te willen zijn – een korte schets van de vier meest prominente groepen. Het gaat om de Stichting De Nederlandse Afstandsmoeder, die de belangen vertegenwoordigt van vrouwen die hun kind moesten afstaan, de Stichting Verleden in Zicht, het Meldpunt Adoptie en de Stichting Nazorg Adoptie die primair gericht zijn op de belangen van kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd. Vaders die een kind hebben afgestaan en adoptieouders zijn niet als belangengroep georganiseerd en doen niet als georganiseerde stem mee in publieke discussies.

Dertig jaar geleden werd de Stichting De Nederlandse Afstandsmoeder opgericht. Op haar website presenteert zij zich als volgt: "*Stichting De Nederlandse Afstandsmoeder zet zich in voor alle vrouwen die hun kind hebben moeten afstaan na de geboorte, om welke reden dan ook. Er is veel te doen rondom afstand en adoptie, zowel nationaal als internationaal. Veel van wat er gezegd en geschreven wordt gaat over de afstandsmoeder, terwijl haar stem zelf nauwelijks klinkt. Laat staan dat haar stem weerklank vindt. Stichting DNA zet zich ervoor in dat daar verandering in komt*" (Stichting DNA, 2024). Los van deze belangengroep wordt het perspectief van een aantal afstandsmoeders publiekelijk vertolkt door Trudy Scheele-Gertsen. Zij heeft met steun van Bureau Clara Wichmann in 2021 de staat aansprakelijk gesteld voor het leed dat haar en andere vrouwen is aangedaan doordat zij tegen hun wil een kind moesten afstaan voor adoptie. Deze eis is in eerste instantie afgewezen, maar de rechter stelde wel dat de stem

van afstandsmoeders een plek moet krijgen in de samenleving. Inmiddels loopt een hoger beroep tegen deze uitspraak. De uitspraak wordt na afronding van dit onderzoek verwacht.

Ook kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd hebben zich georganiseerd. De Stichting Verleden in Zicht is in 2021 opgericht. Haar website noemt als primaire doel: " … *belangenbehartiging voor de doelgroep van Nederlandse afgestanen en binnenlandse geadopteerden. Ook houden wij ons bezig met verzamelen, ontsluiten en borgen van het erfgoed van het dossier Binnenlandse afstand en adoptie*" (Verleden in Zicht, 2021). De Stichting heeft een uitgebreide website en heeft onder andere de podcast *Afgestaan* gemaakt (Dorgelo & Gradenwitz-Kemp, 2023). Op haar website verwijst ze naar voorgangers die deels in Verleden in Zicht zijn opgegaan: de 'Kamervragengroep', collectief BAG (Binnenlandse Afstandskinderen en Geadopteerden) en Groep Eugenie Smits van Waesberghe. Smits van Waesberghe is bekend geworden als auteur van het *Zwartboek adoptie* (Smits van Waesberghe, 2020).

Dan is er nog het Meldpunt Adoptie, een informele Facebookgemeenschap die zich ten doel stelt een dialoog op gang te brengen over afstand en adoptie. Dit meldpunt stelt op de Facebookpagina: "*In de periode 1956-1984 heeft de Raad voor de Kinderbescherming in veel gevallen ernstig gefaald om ongehuwde moeders en hun kinderen te beschermen en helpen. De Raad voerde een (dwingend) beleid om moeder en kind te scheiden en het kind ter adoptie aan te bieden. De zorg voor de kinderen voor en na adoptie was vervolgens slecht of totaal afwezig. Met dramatische gevolgen. We mogen het verleden niet negeren en afdoen als een andere tijdsgeest en het daarmee laten voor wat het was. Met mijn verhaal om naar buiten te treden wil ik de dialoog op gang brengen zodat kinderen die geboren zijn tussen 1956 en 1984 uit de taboe kunnen stappen en hun ervaringen kunnen delen. De ervaringen zijn een belangrijke brug om het verleden en heden te verbinden zodat er erkenning komt voor het systeem waarin wij heden ten dage nog de gevolgen dragen*." (Meldpunt adoptie Raad voor de Kinderbescherming 1956 - 1984, 2019)

Ten slotte is er de Stichting Nazorg Adoptie en de daaraan gelieerde Vereniging Adoptie Nazorg. De Stichting Nazorg Adoptie stelt op haar Facebookpagina: "*Stichting Nazorg Adoptie wil een breed draagvlak creëren voor de problemen waar adoptiekinderen mee te maken kunnen krijgen*"(Adoptie Nazorg, 2015). De Stichting pleit voor een Europees Kenniscentrum Nazorg Adoptie (FIOM, 2019).

Deze belangengroepen hebben de afgelopen decennia een rol gespeeld in publieke discussies over de geschiedenis van afstand en adoptie en participeren in beleidsontwikkelingen, maar betrokkenen bij deze organisaties hebben ook hun persoonlijke verhaal via boeken, interviews, podcasts et cetera met een breder publiek gedeeld. Zij getuigen van de impact van de geschiedenis van afstand en adoptie op hun persoonlijke leven en van het emotionele, sociale en politieke werk dat ze doen voor maatschappelijke erkenning van die impact.

In de tweede plaats onderzoeken we de perspectieven van individuele personen die niet namens een belangengroep spreken en ook niet prominent aanwezig zijn in politieke debatten en besluitvormings-processen, maar die wel hun persoonlijke ervaringen met afstand en adoptie hebben gedeeld met een breder publiek, bijvoorbeeld door een interview op televisie of in een tijdschrift, of door publicatie van een boek. Deze mensen dragen wel bij aan de publieke beeldvorming over de geschiedenis van afstand en adoptie, maar staan op afstand van politieke discussies over dossiers en onderzoek.

Ten slotte beoogden we in het onderzoek ook de perspectieven te betrekken van directbetrokkenen bij afstand en adoptie die zich niet in het openbaar uitlaten over hun ervaringen. Er is waarschijnlijk een palet aan 'stille stemmen'. Zij delen hun ervaringen wellicht wel in de privésfeer, maar niet in de publieke ruimte. Er zijn waarschijnlijk verschillende redenen voor stilte, daar kunnen we alleen over speculeren. In de publieke ruimte horen we, bijvoorbeeld, niet van vrouwen die destijds een kind hebben afgestaan, daar veel verdriet van hebben, maar niet over die ervaring willen of kunnen spreken. Ook horen we niet van vrouwen die destijds, voor de introductie van de Abortuswet, onbedoeld zwanger raakten en die, in die situatie, het afstaan van hun kind voor adoptie de beste oplossing vonden voor de toekomst van het kind, en die wellicht nog steeds achter die beslissing staan. Noch horen we in de publieke ruimte het perspectief van mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd, dat als gegeven aannemen, niet op zoek zijn naar biologische ouders, en ook niet publiek spreken over het proces van afstand en adoptie. Ook het perspectief

van mannen die destijds de vrouw die zwanger was van hun kind uit het oog zijn verloren of die actief buiten de procedure voor afstand en adoptie zijn gehouden en die daar verdriet van hebben of daar juist tevreden over zijn, is in de publieke ruimte niet te horen. We beoogden het perspectief van deze 'stille stemmen' in het onderzoek te betrekken, maar zoals verderop te lezen is, is dat maar ten dele gelukt.

In dit onderzoek hebben we, geïnspireerd door onze theoretische achtergrond, geprobeerd hedendaagse ervaringen, verhalen en perspectieven op de geschiedenis van afstand en adoptie en op de omgang met deze geschiedenis in kaart te brengen. Het gaat daarbij niet om de meeste stemmen of 'het gemiddelde geluid', maar om de veelstemmigheid rond het thema afstand en adoptie – luid en zacht, stellig en aarzelend. Het onderzoek is nadrukkelijk geen historische reconstructie of historisch feitenonderzoek. Perspectieven op hedendaagse omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie komen echter niet uit de lucht vallen en zijn geworteld in persoonlijke levenservaringen gedurende vele decennia. In dit rapport staan ervaringen in het verleden nadrukkelijk in het teken van het begrijpen van hedendaagse perspectieven van directbetrokkenen.

1.5 Een kwalitatieve methode

Hoe hebben we gegevens verzameld?

Om diverse hedendaagse perspectieven op de omgang met de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie te onderzoeken, hebben we een kwalitatieve benadering gekozen. Die bestaat uit twee elementen, namelijk (digitale) media-etnografie en diepte-interviews.

Voor een verkenning van publieke beelden van en discussies over de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie hebben we eerst schriftelijke en digitale mediabronnen gebruikt. We noemen dit *media-etnografie*, omdat deze bronnen de wereld van hedendaagse discussies over binnenlandse afstand en adoptie voor ons openden. Ze gaven inzicht in de actoren en verhalen die in de publieke ruimte een rol spelen. De bronnen die we gebruikten waren bijvoorbeeld boeken, artikelen in dag- en weekbaden, onderzoeksrapporten en rechtbankverslagen, maar ook websites, podcasts, radio- en televisie-interviews, en registraties van discussies op YouTube. De zoekstrategie die we volgden om deze bronnen te vinden bestond uit het doorzoeken van sociale media en bibliotheekcatalogi, en *snowballing* (bronnen vinden via eerder geraadpleegde contacten en bronnen). Daarnaast kregen we adviezen over relevant materiaal van derden (bijvoorbeeld leden van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie/CBAA). Inzichten uit deze bronnen hebben geholpen om de interviews voor te bereiden en om de analyse van de interviews aan te scherpen of te ondersteunen. Op verschillende plekken in dit rapport zal naar deze bronnen verwezen worden.

De kern van dit onderzoek bestaat uit *diepte-interviews* met mensen die ervaring hebben met binnenlandse afstand en adoptie: vrouwen en mannen die te maken hebben gehad met afstand doen, volwassenen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd, en adoptieouders.

Hoe zijn we omgegaan met gemengde gevoelens van betrokkenen over dit onderzoek?

Bij de uitvoering van deze interviews hebben we ons rekenschap gegeven van het feit dat een aanzienlijk deel van de betrokkenen op basis van eerdere ervaringen met onderzoek wantrouwend staat tegenover institutionele actoren, inclusief universiteiten en onderzoeksinstituten. Het werk van de CBAA is onafhankelijk en dat geldt ook voor dit onderzoek. Dat neemt niet weg dat veel betrokkenen vanwege teleurstellingen over eerder onderzoek sceptisch staan tegenover dit onderzoek. We hebben op verschillende manieren geprobeerd geschaad vertrouwen serieus te nemen. In de werving en uitvoering hebben we bijvoorbeeld steeds benadrukt dat deelnemers de ruimte zouden krijgen om hun eigen perspectief tot uitdrukking te brengen op een manier die zij geëigend vinden. Ook hebben we toegezegd dat alle deelnemers kennis konden nemen van de conceptresultaten van onze analyse, de inhoudsopgave en de verhaallijn van dit rapport. Op die manier waren zij in de gelegenheid om inhoudelijke feedback te geven: een zogenaamde membercheck. Hoewel de eindverantwoordelijkheid voor de tekst bij de onderzoekers ligt, is dergelijke feedback van geïnterviewden een wetenschappelijk beproefde manier om deelnemers een stem te geven in het onderzoek en deze feedback vergroot bovendien de inhoudelijke kwaliteit en de validiteit van de analyse.

Hoe hebben we geïnterviewden geworven?

De werving van deelnemers vond plaats in de periode van september 2023 tot en met december 2023 en verliep via meerdere routes. Mensen die namens een belangengroep actief waren in publieke discussies of die vanwege een publicatie gemakkelijk vindbaar waren, konden we direct of via contact met de commissie benaderen. We hebben ook geprobeerd om 'stille stemmen' te vinden: zij zijn uitgenodigd via publiciteit over de onderzoekscommissie CBAA en konden zich aanmelden bij de commissie of bij Atria. Soms kregen we via via een naam van iemand die graag met ons wilde spreken. Indien we een naam en een e-mailadres van iemand hadden, is deze persoon benaderd met het verzoek voor een telefonische afspraak. In een persoonlijk gesprek kan beter uitgewisseld worden waar het onderzoek over gaat, zodat geen verkeerde verwachtingen gewekt worden. Bij toestemming voor deelname werd een afspraak gemaakt en werd besproken waar en wanneer het interview zou plaatsvinden.

Wie hebben we gesproken?

Er zijn 26 interviews gehouden met 29 personen. Het gaat om 9 vrouwen die afstand hebben gedaan van hun kind, 1 vrouw die het kind uiteindelijk heeft behouden, en 2 mannen die te maken hebben gehad met afstand doen. We hebben 14 mensen gesproken die als kind zijn afgestaan en geadopteerd (11 vrouwen en 3 mannen) en 1 vrouw die uiteindelijk in de procedure van afstand en adoptie niet is afgestaan. We hebben 2 vrouwen geïnterviewd die een kind hebben geadopteerd.

De verdeling van de geïnterviewden over de drie soorten stemmen was als volgt. We hebben 11 mensen gesproken die betrokken waren bij een belangengroep: we hebben gesproken met betrokkenen bij de Stichting De Nederlandse Afstandsmoeder, de Stichting Verleden in Zicht, het Meldpunt Adoptie, en de Vereniging Nazorg Adoptie. Daarnaast hebben we 8 mensen geïnterviewd die niet namens een belangengroep politiek actief zijn maar die wel hun verhaal hebben gedeeld buiten de privésfeer, met een breder publiek. We hebben 10 mensen gesproken die zich amper publiekelijk uitlaten over de geschiedenis van afstand en adoptie. Het is belangrijk om op te merken dat het onderscheid tussen 'publieke' en 'stille' stemmen pragmatisch en contextueel is. De manier waarop mensen zich in diverse contexten (familie, school, werk, publieke ruimte, politieke arena, onderzoek) uitlaten over hun perspectief op afstand en adoptie en hoe zij wel of niet stiltes doorbreken, is niet overal gelijk en het kan veranderen gedurende hun leven.

Hoe hebben we de interviews uitgevoerd?

De interviews vonden plaats tussen september 2023 en januari 2024. Mensen konden zelf aangeven waar en wanneer het interview zou plaatsvinden. Op hun verzoek hebben de meeste interviews plaatsgevonden bij mensen thuis: daar voelen zij zich het meest op hun gemak om over dit onderwerp hun verhaal te vertellen. Voor twee interviews hebben we een gespreksruimte gebruikt in het midden van het land.
De interviews vonden plaats op een tijdstip dat de geïnterviewden goed paste. De interviews waren halfopen: er waren inhoudelijke aandachtspunten die met iedereen werden besproken om zo vergelijking tussen de interviews mogelijk te maken, en er was ook veel ruimte voor het eigen verhaal, voor toevoegingen en uitweidingen die deelnemers relevant vonden. Tijdens het interview werd dan ook geen strak tijdschema aangehouden. Bovendien riep het interview bij vrijwel iedereen emoties op. De interviews duurden tussen de één en drieënhalf uur (twee langere interviews waren met meer mensen tegelijk), en vaak werd er daarna nog nagepraat en teruggeblikt. Twee interviews met vertegenwoordigers van belangengroepen vonden plaats in groepjes van respectievelijk 2 en 3 personen. Op basis van de onderzoeksvraag, bestaande bronnen en onze theoretische benadering zijn de volgende thema's gebruikt als leidraad voor het interview: publieke discussies, openheid en taboes, zelfbeschikking, verantwoordelijkheid en schuld, erkenning, verwachtingen over het onderzoek, toekomst. Van de interviews werd een geluidsopname gemaakt en deze werd letterlijk uitgeschreven.

Hoe hebben we de interviews geanalyseerd?

We analyseren de kernthema's in de uitgeschreven interviews en de betekenissen die mensen daaraan geven. Daarbij hebben wij het softwareprogramma Atlas.ti (niet te verwarren met AI) gebruikt, een programma dat dit proces technisch vergemakkelijkt. Op basis van de analyse staan de volgende onderwerpen in de hoofdstukken centraal: taal, morele oordelen, tijd, familiewerk, instituties, erkenning, publieke discussies en stille stemmen. In de analyse hebben we op eventuele verschillen in perspectieven gelet en

hoe we die verschillen dan moeten duiden. Hangen ze bijvoorbeeld samen met de specifieke positie die iemand heeft met betrekking tot afstand en adoptie (positie in de zogenaamde adoptiedriehoek) of met heel andere zaken? Hebben vrouwen en mannen die een kind moesten afstaan, volwassenen die als kind zijn afgestaan en adoptieouders andere perspectieven ten aanzien van de genoemde thema's? Hebben verschillende belangengroepen ook verschillende perspectieven? Hoe verhouden publieke en stille stemmen zich tot elkaar?

Hoewel in de interviews vaak complexe levensgeschiedenissen werden besproken en zaken aan de orde kwamen zoals verdriet, ingewikkelde familierelaties, trauma's et cetera, gebruiken we in de analyse geen psychologische theorieën om die ervaringen te duiden. Wij zullen de emoties zoals verdriet, boosheid of verontwaardiging waarover geïnterviewden vertellen benoemen en beschrijven, maar we zullen ze niet voor de betrokkenen interpreteren. Ons onderzoek heeft namelijk geen psychologische vraagstelling. Ons is gevraagd om de inhoudelijke perspectieven en visies van mensen op praktijken van afstand en adoptie in kaart te brengen. De theoretische benaderingen die wij hebben geïntroduceerd over 'stem geven' en 'erkenning als kenner' behelzen dat we het inhoudelijke verhaal van de geïnterviewden – zoals zij het vertellen, in hun woorden, en vanuit hun beleving en interpretatie – centraal stellen.

Hoe hebben we feedback op de analyse door geïnterviewden georganiseerd?

Om te kunnen checken of geïnterviewden vinden dat onze analyse recht doet aan wat zij met ons gedeeld hebben, is iedereen uitgenodigd voor een zogenaamde membercheck. Dat houdt in dat we in een persoonlijk gesprek – soms online – met behulp van PowerPoint de opbouw van het conceptrapport, de inhoud van de hoofdstukken en paragrafen presenteerden. Per hoofdstuk lieten we een aantal relevante, geanonimiseerde citaten uit de interviews zien om aan te geven welke verschillende perspectieven naar voren kwamen in het onderzoek. Ook deelden we de belangrijkste conclusies per hoofdstuk. In dit gesprek konden de geïnterviewden vragen stellen, toelichting vragen en feedback geven. Uiteindelijk hebben 25 geïnterviewden op deze manier hun reflecties gedeeld: 18 individueel, 7 in groepjes van 2 of 3 personen. 4 geïnterviewden konden door persoonlijke omstandigheden niet deelnemen aan de membercheck. Met één groepje geïnterviewden hebben 2 membercheck-gesprekken plaatsgevonden: in het tweede gesprek werd nog nader ingegaan op een aantal kritische opmerkingen over het rapport. Ten slotte heeft een aantal geïnterviewden naderhand in een e-mail ons nog een punt verhelderd: met hun toestemming hebben we deze opmerkingen als 'e-mail' meegenomen in de analyse. Nadat we de feedback van alle geïnterviewden hadden ontvangen, hebben we deze verwerkt in het rapport.

Hoe is het onderzoek ethisch getoetst?

Voor de ethische verantwoording van het onderzoek hebben we gebruikgemaakt van de richtlijnen van de American Anthropological Association (2024) en van discussies over ethiek in participatief onderzoek: in beide is speciale aandacht voor de zorg voor relaties met het onderzoeksveld. Het onderzoek is formeel getoetst en goedgekeurd door de ethische toetsingscommissie van de faculteit Health, Medicine and Life Science (FHML-REC) voor niet-WMO-plichtig onderzoek (FHML-REC:2023—69). Alle deelnemers hebben na informatie over het onderzoek (over opname van gesprekken, opslag en vernietiging van data, anonimiseren van gegevens et cetera) een toestemmingsformulier getekend.

Hoe gebruiken we citaten in dit rapport?

In dit rapport gebruiken we letterlijke citaten uit mediabronnen en uit interviews. Citaten geven inzicht in en doen recht aan de ervaringen en perspectieven van de schrijver/spreker en van de geïnterviewden. Alle citaten van geïnterviewden zijn geanonimiseerd of gepseudonimiseerd, dus eventuele namen zijn willekeurige bedenksels. We geven wel de sociale rol aan van de geïnterviewde, in de tekst en in een aanduiding bij een citaat: 'BM' voor een biologische moeder van wie een kind is afgestaan, 'BV' voor een biologische vader van wie een kind is afgestaan, 'AA' voor een vrouw/man die als kind werd afgestaan en geadopteerd en 'AM' voor een adoptiemoeder. Bij interviews met meer mensen tegelijk geven we aan dat het een groep betreft. Citaten van geïnterviewden die namens een belangenorganisatie actief zijn in publieke discussies zijn ook geanonimiseerd, maar het is in de tekst soms wel duidelijk dat zij namens een organisatie spreken. Omdat de interviews niet strak geordend verliepen, werd soms op meerdere momenten tijdens een interview over eenzelfde thema gesproken. In dit rapport hebben we zaken die op verschillende momenten werden verteld, maar die wel met elkaar te maken hebben, bij elkaar gezet: dat maken we dan

duidelijk door drie puntjes (…) te plaatsen tussen zinnen. Er zullen vaker citaten worden gebruikt van vrouwen die een kind hebben afgestaan en van mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd, dan van vaders die een kind hebben afgestaan en adoptieouders, omdat we van de laatsten minder hebben gesproken: ook hun verhaal komt echter wel aan bod.

1.6 Niet alle stemmen gehoord

Hoewel we beoogden zoveel mogelijk verschillende directbetrokkenen bij de geschiedenis van afstand en adoptie te interviewen, is dat maar ten dele gelukt. Sommige betrokkenen bij afstand en adoptie zijn minder gerepresenteerd dan andere, en sommigen zelfs helemaal niet. Eerder bespraken wij al de diversiteit van mogelijke stille stemmen. Zo hebben we geen vrouwen en mannen gesproken die het destijds, in de ingewikkelde situatie van onbedoelde ongehuwde zwangerschap, eens waren met de beslissing om hun kind af te staan voor adoptie en die daar in hun latere leven achter zijn blijven staan. We hebben evenmin volwassenen gesproken die als kind zijn afgestaan, maar die niet zijn geadopteerd en hun hele jeugd in pleegzorg zijn gebleven. We hadden graag meer adoptieouders gesproken. Mensen die zijn afgestaan en geadopteerd en die niet op zoek zijn naar hun biologische ouders ontbreken ook. Kortom, vele ervaringen met afstand en adoptie zullen in dit rapport niet aan de orde komen.

De tekortkomingen in de selectie hebben misschien te maken met de korte tijdspanne van de werving (4 maanden): meer tijd had misschien meer interviews opgeleverd met de mensen die ontbreken. Ondervertegenwoordiging van sommige stemmen zegt echter ook iets over de vele soorten stilte waarmee het thema afstand en adoptie is omgeven. Ten eerste identificeert niet iedere betrokkene zich met dit thema of pikt de publiciteit rond dit onderzoek op en meldt zich aan. Ten tweede is het niet voor iedereen even gemakkelijk om naar buiten te treden. Tussen 1956 en 1984 waren ongehuwde zwangerschap, afstand en adoptie beladen kwesties, maar ook vandaag de dag hebben mensen die zich openlijk uitspreken te maken met morele oordelen. Sommige vrouwen en mannen hebben de moed gehad om hun ervaringen met afstand en adoptie in de openbaarheid te brengen, maar niet iedereen wil of ervaart ruimte om over haar/zijn ervaringen te kunnen spreken. Ten derde heeft onderzoek een ambivalente functie. Sommigen stellen de mogelijkheden om te participeren in onderzoek op prijs, anderen zien onderzoek als een interventie die iets openlegt dat beter onbesproken kan blijven.

De Franse sociale wetenschappers Callon en Rabeharisoa (2004) hebben geprobeerd deze ambivalente rol van onderzoek te verhelderen. Met de opkomst van genetische testen in de gezondheidszorg aan het einde van de 20e eeuw, ontstonden ook discussies over morele verantwoordelijkheden van familieleden en het recht om (niet) te weten over genetische belasting (Geelen et al., 2011). Zodra je je voor erfelijke ziektes kunt laten testen, krijg je te maken met de vraag of je dat eigenlijk moet doen. Is het, bijvoorbeeld, een morele verantwoordelijkheid tegenover je kinderen om je te laten testen? Of mag je ook kiezen om niet te willen weten of je een aanleg voor een erfelijke ziekte hebt? In de context van deze discussies werd onderzoek opgezet naar de beweegredenen van mensen om zich wel of niet te laten testen en daarin deed zich het interessante fenomeen voor dat sommige mensen ook niet aan onderzoekers wilden uitleggen waarom ze niet mee wilden doen aan genetische testen. Callon en Rabeharisoa beschrijven hoe zij in hun onderzoek Gino tegenkwamen, een man van middelbare leeftijd, in wiens familie ongeneeslijke erfelijke spierdystrofie voorkwam.

Het bleek dat Gino geen interview wilde geven over zijn visie op de erfelijke ziekte en ook niet wilde uitleggen waarom hij zich niet wilde laten testen om informatie te krijgen over het genetisch risico voor hemzelf, zijn kinderen en kleinkinderen. Ook na aandringen van familieleden om een interview te geven, wilde hij dat niet. Volgens Callon en Rabeharisoa laat deze situatie iets zien van de impliciete morele druk die onderzoek met zich meebrengt. Onderzoek dwingt mensen als het ware tot verantwoording van hun handelen en in de taal van onderzoekers waar geïnterviewden geen greep op hebben. In onze cultuur worden waarden zoals autonomie en rationaliteit gekoppeld aan de verwachting dat iemand een keuze wil en kan (en dus moet) motiveren en verantwoorden. Callon en Rabeharisoa zien de weigering van Gino om mee te doen aan een interview over zijn beweegredenen om af te zien van genetische diagnostiek juist als een vorm van autonomie en rationaliteit. Door zijn motieven in een interview uit te leggen, zou

hij in een wereld en een taal worden gedwongen van ‘genetische risico’s’, ‘keuzes’, ‘toekomstperspectieven’ die hij niet wilde. Hij wilde niet door een interview in een situatie gedwongen worden, waardoor de ziekte meer bestaan zou krijgen dan op dat moment voor hem het geval was. Callon en Rabeharisoa concluderen dat niet-spreken en niet-meedoen aan onderzoek met zijn impliciete morele verantwoordings-vragen een belangrijke vorm van vrijheid is en dat het belangrijk is om iets te leren van ‘niet meedoen’.

Dit voorbeeld kan iets verhelderen van de moeilijkheden om in ons onderzoek ‘alle perspectieven’ te vertegenwoordigen. Geschiedenissen van binnenlandse afstand en adoptie tussen 1956 en 1984 zijn verbonden met veranderende normen met betrekking tot (on)bedoelde zwangerschap, de ideale levensloop voor vrouwen en mannen, moeder- en vaderschap, kinderwens en kinderloosheid, rechten van kinderen en goede zorg voor kinderen. Tegen de achtergrond van deze veranderende morele contexten is er door belangengroepen de laatste jaren meer openheid gecreëerd om te kunnen spreken over ervaringen met afstand en adoptie, maar het onderwerp is nog steeds moreel geladen en omgeven met stiltes. In deze situatie betekent onderzoek voor sommigen een bijdrage aan emancipatie en vrijheid; het doorbreken van morele en culturele taboes. Anderen willen juist de vrijheid om niet te spreken, om de geschiedenis te laten voor wat het is, en willen de eigen leefwereld intact houden zonder wetenschappelijke interventies. Ook als onderzoekers een neutrale positie innemen ten opzichte van de verhalen die worden verteld, is onderzoek altijd moreel geladen en doet onderzoek – een interview of een vragenlijst – altijd iets in het leven van mensen. Het vraagt tijd, het roept emoties op, het gooit dingen in de war, brengt onrust of roept vragen op. Niet meedoen aan onderzoek kan een manier zijn om zowel morele oordelen als emotionele onrust te vermijden. Het niet-meedoen van betrokkenen kan een belangrijke vorm zijn van vrijheid en autonomie.

Een adoptieouder gaf een mooi voorbeeld van een vorm van stilte. Ze vertelde dat ze haar adoptiekinderen, die niet zoeken naar hun biologische ouders, niet kan vragen om deel te nemen aan het onderzoek om iets te vertellen over hun verhouding tot de adoptie en de biologische ouders. “*Ik ben er niet gerust op of een gesprek over de reden van hem om niet op zoek te gaan hem achterop zou kunnen helpen … Als P. zou besluiten om ‘nee’ te zeggen, zou hij dat tegenover mij lastig vinden en dat wil ik hem besparen*.” Met andere woorden, de vraag alleen al om mee te doen aan het onderzoek zou een thema maken van datgene wat betrokkenen soms juist niet willen thematiseren.

1.7 Opbouw van het rapport

In hoofdstuk 2 gaan we in op de vraag hoe de morele en emotionele lading van taal een rol heeft gespeeld en nog speelt in publieke gesprekken over en onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie. In hoofdstuk 3 analyseren we hoe de geïnterviewden door de jaren heen te maken hebben gehad met morele oordelen rond afstand en adoptie en hoe ze daarmee omgingen. Hoofdstuk 4 gaat in op de uitdagingen die de tijd stelt in de omgang met afstand en adoptie. Voor veel betrokkenen is de betekenis van familie niet vanzelfsprekend en hoofdstuk 5 is gewijd aan het delicate en complexe ‘familiewerk’ zoals dat in veel interviews naar voren komt. Hoofdstuk 6 gaat over de ervaringen van geïnterviewden met diverse instituties en hoofdstuk 7 analyseert perspectieven van geïnterviewden op vragen rond erkenning. In hoofdstuk 8 analyseren we de verschillende soorten stemmen over afstand en adoptie in de publieke ruimte. In het slothoofdstuk 9 keren we terug naar de vraag welke hedendaagse perspectieven naar voren komen in de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie en reflecteren we op de betekenis van de bevindingen.

2. De taal van ‘afstand’ en ‘adoptie’

2.1 Introductie

Tijdens het onderzoek naar hedendaagse perspectieven op afstand en adoptie, bleek dat het gebruik van taal nauw luistert. De termen en uitdrukkingen die gebruikt worden om ‘afstand en adoptie’ te bespreken zijn voor veel betrokkenen moreel en emotioneel geladen. Het is voor hen belangrijk dat woorden de lading van wat zij hebben meegemaakt dekken. Taaluitingen moeten, zo maken ze duidelijk, recht doen aan de werkelijkheid inclusief de morele en emotionele dimensie van die werkelijkheid. Aan tafel bij tv-presentator Jeroen Pauw, bijvoorbeeld, vertelde voorzitter van Vereniging De Nederlandse Afstandsmoeder (DNA), Will van Sebille hoe het woord ‘afstandsmoeder’ gevoelig ligt bij veel vrouwen die een kind moesten afstaan. Die term suggereert namelijk dat de vrouwen actief afstand deden van een kind, terwijl ze daarin juist geen keuzemogelijkheid hadden ervaren (Pauw, 2019). De term doet geen recht aan de ervaringen van deze vrouwen. Dat woorden kunnen steken, beschrijft ook Tom van Breukelen in zijn boek *Ik besta niet. De gevoelens van een afstandsvader* (1992). Hij schrijft:

> *“Ik wilde contact leggen met de familie, waar mijn dochter woont.*
> *Dat moest via het FIOM*
> *Maar dan moeten we Karin toestemming vragen.*
> *Ja, nou ja. Zij is de moeder en moet op de hoogte zijn.*
> *Wij zijn namelijk vrouwvriendelijk.*
> *Vrouwvriendelijk?*
> *Mijn lijf tintelt.”* (Van Breukelen, 1992, p. 43)

Uit zijn boek komt naar voren dat Van Breukelen het gebruik van een woord als ‘vrouwvriendelijk’ ervaart als een reden voor uitsluiting en marginalisering van hem als vader. Woorden kunnen insluiten of uitsluiten; ze kunnen verbindend werken, versluieren of polariserend zijn. Een gekozen term of aanspreekvorm kan een gesprek mogelijk maken of juist bemoeilijken. Hoewel sommige taaluitingen meer mediërend werken dan andere, is er geen universele, perfecte taal die door alle betrokkenen als treffend wordt ervaren.

Behalve als een zoektocht naar de juiste woorden, kenmerken publieke gesprekken over afstand en adoptie zich door de stiltes waarmee het onderwerp omgeven is. In het boek *Afstandsmoeders* van Christel Don, vertellen 10 vrouwen hun “lang verzwegen verhalen rondom afstand en adoptie” (Don, 2021). Don schrijft:

> *“Ze werden vernederd en weggestopt, ze kregen hun kind vaak niet te zien na de bevalling en werden geïnstrueerd om er nooit meer over te spreken; tussen 1956 en 1984 stonden vele duizenden vrouwen hun kind af ter adoptie. Na tientallen jaren hebben deze vrouwen besloten het stilzwijgen te doorbreken.”* (Don, 2021, p. zonder pagina)

In de context van culturele taboes hebben veel betrokkenen jarenlang niet gesproken over hun ervaringen, en kwam het publieke gesprek over deze geschiedenis lange tijd niet, of maar aarzelend op gang. Het publieke gesprek kenmerkt zich daardoor niet alleen door een worsteling om de juiste termen te vinden om geschiedenissen van afstand en adoptie te bespreken, maar ook door een zoektocht naar wat er überhaupt wel en niet besproken kan worden in de publieke ruimte.

Taalfilosofen benadrukken dat taaluitingen altijd een ‘daad’ of ‘handeling’ zijn (Austin, 1975; Butler, 1997). Woorden doen meer dan de werkelijkheid beschrijven, ze geven er ook vorm aan. Woorden dóén iets, ze ordenen de wereld (Foucault, 1966). Woorden en categorieën – man en vrouw, werkende of niet-werkende, afstandsmoeder en biologische moeder, biologisch kind en adoptiekind – raken verbonden met wet- en regelgeving, bureaucratische praktijken, meetinstrumenten, datasystemen et cetera en creëren op die manier een werkelijkheid (Bowker & Star, 1999). Tussenvormen en grijstinten die niet in een hokje passen kunnen moeilijk bestaan. Ordenen en categoriseren, het maken van verschillen en overeenkomsten, is

menselijk en onvermijdelijk. Het maakt sommige zaken zichtbaar en bespreekbaar, maar tegelijkertijd raken andere zaken buiten beeld. In hoofdstuk 1 introduceerden wij het werk van Miranda Fricker (2007). Zij wijst erop dat een dominante cultuur het soms onmogelijk maakt voor mensen om woorden te geven aan ervaringen die daarbuiten vallen. Zij maken dingen mee die niet binnen bestaande begrippenkaders en classificaties te vatten zijn. Daardoor krijgen mensen niet alleen zelf moeilijk grip op hun ervaringen, ze kunnen deze ook lastig delen met anderen.

In dit hoofdstuk beschrijven we welke gevoeligheden geïnterviewden ervaren rond bepaalde terminologie en aanspreekvormen (e.g. 'adoptiekind', of 'afstandsmoeder'). Ook bespreken we ervaringen met gebrekkigheden in taal, en tekortkomingen in concepten om te spreken over persoonlijke geschiedenissen van afstand en adoptie. Het zal duidelijk worden dat verschillende geïnterviewden dezelfde taaluitingen heel verschillend ervaren. We besluiten het hoofdstuk daarom met een korte reflectie op de vraag in welke mate het mogelijk is om goed te kunnen spreken over ervaringen rondom afstand en adoptie.

2.2 Het belang van 'de goede woorden'

De introductie van dit hoofdstuk laat zien hoe op televisie een gesprek ontstond rondom de aanspreekvorm 'afstandsmoeder'. Ook in de interviews voor dit onderzoek kwamen terminologie en aanspreekvormen aan de orde. De betrokkenen vertellen waarom specifieke aanspreekvormen gevoelig liggen. Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt bijvoorbeeld dat de term 'afstandsmoeder' geen recht doet aan de ervaringen van vrouwen zoals zij. Zij zegt:

> *"In de jaren negentig, toen de eerste stichting werd opgericht, beschouwden vrouwen het woord 'afstandsmoeder' als een soort geuzennaam, in de zin dat men niet meer om ons heen kon. In de loop van de tijd, toen veel vrouwen zich realiseerden dat ze op zijn zachtst gezegd misleid waren, werd de naam afstandsmoeder moeilijker ervaren. Afstandsmoeder geeft aan voor hen dat ze zelf afstand hadden gedaan, dus actief, terwijl hun kind afgepakt werd; geen keuzemogelijkheid, door dwang hun kind kwijtgeraakt."* (e-mail BM#2)

Ze vertelt dat het woord 'afstandsmoeder' geen recht doet aan de ervaringen van deze "*moeders die geen moeder mochten zijn*" (membercheck BM#2). Het suggereert dat er vrijwillig afstand is gedaan van een kind. Volgens deze geïnterviewde geeft de term 'afstand' in 'afstandsmoeder' geen uitdrukking aan de sociale druk waar jonge vrouwen mee te maken hadden, noch aan de bevallingspraktijken in tehuizen en de manier waarop daar kinderen van hen zijn 'afgenomen'. Ook als het gaat om de kinderen van deze vrouwen, kan de term 'afstand' steken. Zo vertelt één vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd: "*Die suggestie in de taal dat ik als kind ben 'afgestaan', dat moet eruit … ik voel mij niet afgestaan … ik voel mij afgepakt.*" (membercheck AA#5). Voor sommigen werkt het woord 'geboortemoeder', naar het Engelse *birthmother*, beter, maar dat geldt niet voor iedereen (Van Sebille, 1994).

Woorden als 'adoptiekind' of 'geadopteerde' zijn voor sommige geïnterviewden ook minder neutraal dan ze op het eerste gezicht lijken, omdat ze niet uitdrukken wat mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd hebben meegemaakt. In een groepsinterview legt een afgestane en geadopteerde uit dat 'adoptiekinderen' niet alleen zijn geadopteerd, ze zijn voordat ze zijn geadopteerd immers eerst afgestaan:

> *"Adoptie is zo'n positief woord … 'adopteer een boom' … 'adopteer een hond' ... Het is alsof je het woord 'madeliefje' gebruikt. Maar op het moment dat je tegen iemand zegt: 'Ik ben afgestaan'… Wat bedoel je daarmee? Nou, voordat ik ben geadopteerd, heeft mijn moeder mij al in een kindertehuis laten plaatsen … Je eigen moeder, de persoon die normaal gesproken het meeste van je houdt in je hele leven, de dag, nog voordat je geboren bent, heeft besloten en een handtekening gezet om je de deur uit te doen."* (AA groep#2)

Volgens deze geïnterviewden versluiert de positieve connotatie van het woord 'adoptie' dat er ook 'afstand' heeft plaatsgevonden. De scheiding van het kind van de biologische moeder bij de geboorte maakt,

net zo goed als het opgenomen worden in een pleeg- of adoptiegezin, onderdeel uit van de emotionele en morele ervaringen van deze betrokkenen.

In publieke discussies over de geschiedenis van 'afstand en adoptie' wordt vaak gesproken over de kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd. Sommige betrokkenen willen echter "*liever niet als kind*" aangesproken worden (membercheck AA#5). Een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt: *"Ik ben geen 'geadopteerd kind' … ik ben een redelijk functionerende 58-jarige"* (AA groep#2). De betrokken afgestanen en geadopteerden zijn inmiddels lang en breed volwassen. Het woord 'kind' verwijst naar de persoon die destijds is afgestaan en geadopteerd, maar niet naar de persoon die al een heel leven ervaringen heeft opgedaan, terwijl ook die ervaringen een belangrijk deel zijn van een persoonlijke geschiedenis van 'afstand en adoptie'.

Andere betrokkenen willen juist wél als kind worden aangesproken. Zo vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd: "*Ik blijf een kind van mijn ouders en ik wil de stem van dat kind laten horen, niet van de volwassene die ik nu ben"* (AA#7). Zij vindt de term 'kind' bovendien het meest accuraat omdat het haar sociale rol het beste beschrijft: "*Ik blijf altijd dat kind van mijn adoptieouders en biologische ouders*" (membercheck AA#7). Een biologische vader vertelt dat de Raad voor de Kinderbescherming het woord 'verwekker' gebruikte om te refereren aan de biologische vader, en dat hij dat woord onpersoonlijk, onjuist en kwetsend vindt. Hij was destijds immers geenszins van plan om een zwangerschap mogelijk te maken: "*Dat soort woorden ligt gewoon gevoelig binnen mezelf*" (BV#1). Uit de interviews blijkt dat een gekozen aanspreekvorm verdriet en boosheid kunnen oproepen bij de aangesprokene waardoor er nauwelijks nog emotionele ruimte is om te luisteren naar wat er daarna gezegd wordt. "*Pats! Er gebeurt meteen wat*" (membercheck AA#5).

In de context van het belang van 'de goede woorden' vinden sommigen de presentatie van het onderzoek naar de geschiedenis van 'afstand en adoptie' verkeerd. Een afgestane en geadopteerde vertelt dat zij zich bijvoorbeeld ergerde aan de manier waarop toenmalig minister voor Rechtsbescherming Sander Dekker sprak over het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie, in termen van "*de onderste steen moet boven*" en "*een zwarte bladzijde uit de geschiedenis"* (AA#3):

> *"Ik vind mezelf geen 'zwarte bladzijde in de geschiedenis'. Mijn biologische moeder vindt het ook geen 'zwarte bladzijde' dat zij mij heeft afgestaan. Mijn adoptieouders vinden het geen 'zwarte bladzijde'. Iedereen in ons geval, en dat zal voor meer mensen gelden, is er heel blij mee dat die mogelijkheid er was."* (AA#3)

Ook de term 'slachtoffer' die in deze context soms wordt gebruikt, is beladen. Een biologische vader vertelt dat – als het gaat om de geschiedenis van afstand en adoptie – hij de biologische moeder van hun afgestane en geadopteerde dochter geen 'slachtoffer' mag noemen: *"Dat mag ik trouwens niet zeggen van haar … het zijn geen 'slachtoffers' … maar 'betrokkenen'"* (BV#2).

Het gebruik van taal en de keuze van bepaalde termen doet iets in sociale relaties. Sommige geïnterviewden zeggen meteen afstand te voelen als in een gesprek bepaalde woorden gebezigd worden. Anderen ervaren de gevoeligheid voor terminologie juist als overgevoeligheid die een rem vormt op een goed gesprek. Eén van de geïnterviewden herinnert zich een overleg bij het Ministerie van Justitie waarin verschillende betrokkenen en belangenverenigingen aanwezig waren:

> *"Je mocht ook niet meer zeggen: 'geadopteerde' of 'afstandsmoeder'. Er moest een ander woord komen voor 'adoptie' … Overal werd iets over gevonden. Ik dacht van: nou, je komt hier nooit verder mee."* (AA#1)

Uit de analyse blijkt dat aanspreekvormen nauw luisteren en dat het moeilijk is om uitdrukkingen te vinden waar iedereen zich in kan vinden. Eén betrokkene geeft aan dat het "*in al die jaren niemand gelukt is om termen te vinden waar iedereen het mee eens is"* (membercheck AA#5). Iemand anders verklaart: "*Alle woorden die zijn gekozen zullen door de tijd heen een lading krijgen … een negatieve bijklank, dat zie je ook bij 'gehandicapt', 'allochtoon', 'bejaard' … de tijd zorgt ervoor dat woorden vlekjes krijgen uiteindelijk"*

(AA#4). Overigens verwachten de betrokkenen ook niet dat er neutrale termen bestaan. Wel benadrukken veel geïnterviewden het belang van aandacht voor en een goede uitleg over gekozen terminologie in publieke discussies en in onderzoek. Door reflectie op taal, door er niet vanzelfsprekend van uit te gaan dat termen adequaat zijn, en door dit te benoemen, is al veel gewonnen en worden gesprekken mogelijk over de geschiedenis van afstand en adoptie.

2.3 Zoeken naar woorden

Veel betrokkenen die werden uitgenodigd om te vertellen over hun ervaringen met afstand en adoptie, spreken in de interviews over het gevoel dat woorden überhaupt tekortschieten om te vertellen wat hun is overkomen. Ze vinden het moeilijk om de betekenis van wat ze hebben meegemaakt voor het voetlicht te brengen en zijn vaak op zoek naar woorden. Eén van de vrouwen die een kind moest afstaan vindt de taal om haar ervaringen te verwoorden "*veel te plat*" (BM#1). De ervaringen, emoties en worstelingen van een geschiedenis van afstand en adoptie zijn volgens betrokkenen niet te begrijpen voor mensen die het niet hebben meegemaakt. Een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt bijvoorbeeld: "*Mensen die het niet zelf meegemaakt hebben, die kunnen ook niet doorvoelen wat het is geweest*" (BM#3). Een man die zijn kind moest afstaan beschrijft dat *"die ervaring die de mensen dus meemaken – adoptiekinderen, moeders, vaders … zo moeilijk te verwoorden is"* (BV#2). En weer een ander vertelt: "*Je kán dit niet begrijpen als je het niet hebt meegemaakt*" (BV#1). Ook afgestanen en geadopteerden geven aan dat het lastig is om aan anderen uit te leggen hoe het is om te zijn afgestaan en geadopteerd. In een groepsinterview vertelt een afgestane en geadopteerde:

> *"Leg dat maar eens uit aan iemand die niet geadopteerd is. Dat is bijna onmogelijk, dat ja, tenminste zoals ik dat ervaar in mijn omgeving … het is zo moeilijk om dat handen en voeten te geven, om dat een taal te geven ... Het is nooit goed gelaagd beschreven."* (AA groep#2)

De ervaring dat woorden, concepten en taal onderontwikkeld zijn gebleven om uitdrukking te geven aan geschiedenissen van afstand en adoptie, heeft volgens sommigen te maken met decennia van zwijgen over het onderwerp. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld:

> *"… dat buitenstaanders de lastigheden waar afgestanen en geadopteerden gedurende het leven mee geconfronteerd worden vaak niet begrijpen en/of zich hier geen voorstelling van kunnen maken. Een van de oorzaken lijkt het ontbreken van de juiste beschrijvende taal voor de gevolgen van de adoptie en afstand in diverse levensfasen. Geadopteerden zelf hebben in hun jeugd geleerd te zwijgen, bij volwassenheid ontbreekt de juiste taal voor deze existentiële problematiek. Iets wat voor velen (niet afgestanen) vanzelfsprekend of onvoorstelbaar is, is moeilijk onder woorden te brengen." (*e-mail AA#11)

Een andere vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd verklaart: "*Mijn biologische moeder heeft nooit mogen praten … dus er werden letterlijk geen woorden aan gegeven … dat betekent een achterstand in taal*" (membercheck AA#1). Een vrouw die haar kind moest afstaan, koppelt de worsteling met uitdrukkingen ook aan de aanhoudende taboes rond afstand en adoptie:

> *"Taal heeft zich ook niet kunnen ontwikkelen, want er lag een taboe op en als er niet over gesproken wordt, kan een taal zich niet ontwikkelen … het ontwikkelen van taal gaat gelijk op met het doorbreken van stilte … omdat het een taboeonderwerp is willen mensen het ook eigenlijk niet horen."* (membercheck BM#3)

In de context van de taboes rond afstand en adoptie vertellen verschillende vrouwen die een kind moesten afstaan over de stilte in de doorgangshuizen, voorafgaand aan, tijdens, en na de geboorte. Eén vrouw die ongehuwd zwanger raakte maar uiteindelijk haar kind heeft kunnen behouden, vertelt over het zwijgen rondom haar zwangerschap:

> *"Ik was in verwachting en toen heb ik het [mijn ouders] verteld. Vanaf dat moment hebben ze de handen van mij afgetrokken. Ik moest blijven werken op kantoor en dat was een verschrikkelijke tijd, omdat ik helemaal geen contact had met niemand. En ik durfde ook niets te zeggen … En als ik thuiskwam, dan was het meteen door naar mijn kamertje. En mijn ouders zeiden: 'Ga uit m'n ogen!' Mijn vader die wilde wel, maar mijn moeder had het voor het zeggen en zij dicteerde dat er geen contact met mij mocht zijn. Dus zat ik zwijgend aan tafel om te eten. Ik kan mij niet herinneren dat ze iets extra's voor mij gemaakt heeft … Dus het was een periode dat je het wegstopte en je kon er niet over praten, want het was iets onbehoorlijks of wat dan ook."* (BM#9)

Vrouwen die een kind moesten afstaan, vertellen dat zij de boodschap om toch vooral te zwijgen over wat ze meemaakten vanaf het begin ingeprent kregen. Gedurende de zwangerschap en het proces van afstand en adoptie kregen ze de opdracht om er nooit meer over te spreken en de ervaring zo snel mogelijk achter zich te laten. Een vrouw vertelt: "*Ik mocht er niet over praten, ook niet van die nonnen die dus in dat tehuis zaten, want God zal je straffen als ik het zou doen*" (BM#7). Een ander zegt daarover: *"Letterlijk en figuurlijk, knippen ze die navelstreng door. Dan is het jouw kind niet meer. Je moet het maar vergeten en er nooit over praten"* (BM#6). Verschillende betrokkenen merken in de interviews op dat het in die tijd niet gangbaar was om over verdriet, gevoelens en emoties te spreken en dat het idee was dat problemen vanzelf over zouden gaan als er niet meer over gesproken werd. Zo vertelt een vrouw die haar kind moest afstaan dat haar familie zei: *"Ja hoor! Hou er toch eens over op! Zo gaat het nooit over!"* (BM#8). Een ander vertelde: *"Weet je, ik had ook de strategie van: dan maar niet meer over praten, dan gaat het wel over"* (BM#5).

De zwijgzaamheid rondom de zwangerschap en bevalling leidde volgens sommige geïnterviewden tot een gebrek aan woorden en tot een zoektocht naar treffende formuleringen over de geschiedenis van afstand en adoptie. Een vrouw die is afgestaan en geadopteerd wijst in dat verband op de grote veranderingen in bevallingspraktijken en de opkomst van benaderingen waarbij vrouwen minder als object worden gezien maar meer als eigenaar van hun lichaam en hun zwangerschap. Ze ziet meer en meer een "*'nurturing' narratief van 'we gaan nu de navelstreng doorknippen'"* (membercheck AA#2) dat haaks staat op de ervaringen van haar biologische moeder, die haar als baby moest afstaan. "*Verbale begeleiding, dat was er niet … er was stilte … Hoe kon mijn moeder woorden vinden voor wat ze meemaakte?*" (membercheck AA#2). Maar ook haarzelf, het afgestane kind, ontbreekt het aan woorden om haar ervaringen te duiden. Zij verklaart dat als volgt: "*Je vroegste ervaringen beginnen tijdens een preverbale fase … ik heb toen dingen meegemaakt die ik nooit heb kunnen verwoorden … hoeveel woorden ik niet kon vinden … voor iets dat in mijn lijf lag opgeslagen … het duurt lang voordat je woorden aan emoties kan geven*" (membercheck AA#2).

Uit de interviews blijkt dat veel afgestanen en geadopteerden het lastig vinden om de ervaringen rond afstand en adoptie bespreekbaar en voor anderen begrijpelijk te maken, niet alleen in publieke discussies, maar ook in gesprekken in de privésfeer, onder familieleden, vrienden of collega's. Om de ervaringen met afstand en adoptie toch invoelbaar of begrijpelijk te maken voor anderen, maken ze geregeld gebruik van analogieën, synoniemen en metaforen. Ter illustratie, in het citaat hieronder legt een afgestane en geadopteerde aan de hand van een analogie uit hoe het voelt om in gesprekken over haar persoonlijke biografie vooral gevraagd te worden naar ervaringen rondom adoptie, maar niet naar de afstand:

> *"God verhoede het. Je komt in het ziekenhuis. Je hebt niet alleen heel veel pijn, maar ook je beide benen worden afgezet. Dus vanaf dat moment ben je gehandicapt, want je moet in een wagentje. Daarna ga je naar de revalidatiearts. En daar word je, in een jaar tijd word je opgelapt zodat je met twee kunstbenen kunt wandelen. Vervolgens wordt er gevraagd naar de gevolgen voor jou: wat vind je nou hoe het met jou gegaan is? En 90 procent van alle vragen gaan over hoe de revalidatie is geweest, en niets gaat erover hoe het is om die twee benen te missen … Dat is eigenlijk een analogie die er prima op slaat. Wij worden het meeste gevraagd over wat we van onze adoptie-ouders vinden. Terwijl we eigenlijk allemaal, iedere dag, elke dag grote problemen hebben met het feit dat we door onze eigen moeder de deur uit zijn gedaan, voordat we geboren waren. En dat komt niet genoeg aan de orde."* (AA groep#2)

Eén afgestane en geadopteerde maakt bijvoorbeeld "*veel gebruik van metaforen*", zodat het "*voor anderen invoelbaar is … om begrepen te worden*" (AA#10). "*Het is één grote zoektocht naar woorden*", zegt een man die zijn kind moest afstaan (membercheck BV#1). Als mensen wel de goede woorden gebruiken, kan dat mensen goeddoen. Volgens sommige betrokkenen kan het *"helend zijn om de woorden van andere betrokkenen te horen … de herkenning … kan ook heel helend zijn"* (membercheck AA#2).

Woorden dekken vaak de morele en emotionele lading niet van wat betrokkenen hebben meegemaakt. Bovendien ontbreekt het überhaupt aan woorden omdat veel directbetrokkenen lange tijd over ervaringen met afstand en adoptie hebben gezwegen, hebben moeten zwijgen, of dat nog steeds doen. Volgens sommigen heeft het gebrek aan taal te maken met het langdurig opgelegd zwijgen over ervaringen en met de culturele taboes waarmee het onderwerp van afstand en adoptie al jaren omgeven is. Een biologische moeder geeft aan: *"Zonder taal ook geen denkvermogen*" (membercheck BM#3). In hun verhalen benadrukken betrokkenen dat de gebrekkige uitdrukkingsmogelijkheden het moeilijk maken om over de geschiedenis van afstand en adoptie te praten en erop te reflecteren.

2.4 Slot: kun je goed spreken over de geschiedenis van afstand en adoptie?

In dit hoofdstuk is gebleken dat er bij betrokkenen veel verschillende soorten gevoeligheden leven ten aanzien van 'goed taalgebruik' in gesprekken over de geschiedenis van afstand en adoptie. Terwijl velen aandacht voor deze gevoeligheden als helpend ervaren, waarschuwen anderen ervoor dat deze aandacht goede gesprekken juist in de weg kan staan, omdat de 'allergieën' voor talige uitdrukkingen niet voor iedereen hetzelfde zijn. Er is een spanning tussen aandacht voor gevoeligheden en de ruimte om vrij te kunnen spreken.

Voor vrouwen die een kind moesten afstaan kunnen woorden als 'afstandsmoeder' gevoelig liggen. Veel vrouwen geven in de interviews aan dat er eigenlijk geen woorden zijn om uit te leggen hoe het was om een kind af te staan, en om dat vervolgens een leven lang mee te dragen. Voor mannen die een kind moesten afstaan lagen weer andere woorden gevoelig, zoals 'verwekker' of 'vrouwvriendelijk'. Ook bij de geïnterviewden die als kind zijn afgestaan en geadopteerd kunnen specifieke uitdrukkingen steken. Waar de een aangesproken wil worden als 'adoptiekind', omdat hiermee het kind in hen wordt aangesproken die de afstand en de adoptie meemaakte, wordt de ander juist liever aangesproken als (volwassen) 'afgestane en geadopteerde'.

Uit de analyse blijkt niet alleen dat woorden gevoelig liggen, maar ook dat het betrokkenen vaak ontbreekt aan woorden. Velen van hen beschrijven in de interviews dat zij worstelen om hun ervaringen begrijpelijk en invoelbaar te maken voor anderen. Betrokkenen zijn vrijwel allemaal verwikkeld in een zoektocht naar uitdrukkingsvormen die corresponderen met hun persoonlijke ervaringen. Het aftasten en zoeken naar woorden en het geremd worden in spreken, gaan vaak – zowel in gesprekken in de privésfeer, als in persoonlijke getuigenissen in de media (tijdschriften, kranten, podcasts en tv-programma's) en in politieke discussies – samen op. Nu er de laatste jaren meer aandacht is voor deze geschiedenis komen ook juist de ingewikkeldheden van taal naar voren.

Uit de verhalen van betrokkenen blijkt dat zij – in tegenstelling tot het advies om te zwijgen dat ze in het verleden kregen – het belangrijk vinden om over hun eigen geschiedenis van afstand en adoptie te vertellen. Voor veel betrokkenen bij afstand en adoptie die we niet hebben gesproken, zal zwijgen over deze geschiedenis nog steeds belangrijk zijn, maar de meeste geïnterviewden zien praten als een belangrijk ingrediënt van de verwerking van een geschiedenis van afstand en adoptie. De verhalen over deze geschiedenis vormen een scharnier tussen het verleden, het heden en de toekomst.

Betrokkenen, maar ook onderzoekers, media, politici, (zorg)professionals et cetera, zijn onderdeel van een zoektocht naar taal om de ervaringen met deze geschiedenis woorden te geven. Treffende terminologie en vrije spreekruimte dienen zich echter niet zomaar aan en blijven ook niet vanzelf in stand.

Spreekruimte moet steeds opnieuw worden gecreëerd en ingenomen. Terminologie om goed te spreken over dit onderwerp is bovendien nooit definitief en verandert mee met bredere maatschappelijke ontwikkelingen. Dit rapport is een reflectie van die zoektocht maar beoogt daar ook aan bij te dragen. Door te luisteren naar gevoeligheden en worstelingen met taal en woorden, toont dit hoofdstuk waar betrokkenen zich in het publieke gesprek over de geschiedenis van afstand en adoptie niet gehoord of begrepen voelen, waar pijnpunten en blinde vlekken zitten. Op die manier is dit rapport een onderdeel van een leerproces om beter te kunnen spreken over afstand en adoptie. Het vertellen van verhalen en het ontwikkelen, herformuleren en aanscherpen van taaluitingen rondom een gezamenlijke geschiedenis zijn belangrijke onderdelen van maatschappelijke bewustwording van – en omgang met – deze geschiedenis, en de sporen die ze heeft nagelaten.

3. Maatschappelijke denkbeelden over afstand en adoptie

3.1 Introductie

Lang gold het kerngezin – vader, moeder, kinderen – als de hoeksteen van de samenleving en als dé vorm om kinderen groot te brengen. Elke samenleving kent morele noties over omgangsvormen binnen gezin en familie en over opvoedingsstijlen: Wat is een goed gezin? Welke rollen zouden moeders en vaders moeten vervullen? Hoe dienen kinderen zich te gedragen? Waar mogen gezinsleden met anderen over praten en wat dient binnenshuis te blijven? Dergelijke cultureel en moreel geladen denkbeelden worden mede gevoed door wetenschappelijke inzichten uit die tijd en manifesteren zich ook in wetten en institutionele praktijken (Foucault, 1964, 1983; Taylor, 2004). Morele beelden over een 'goed gezin' komen bijvoorbeeld tot uitdrukking in praktijken van jeugdzorg- en jeugdbeschermingsorganisaties, zoals Veilig Thuis, Jeugdzorg Nederland, en de Raad voor de Kinderbescherming. Denkbeelden over gezin en familie veranderen door de tijd. Sinds de tweede feministische golf, rond de jaren '70, zijn machtsrelaties tussen mannen en vrouwen veranderd, er is grotere variatie in gezinsvormen ontstaan en er zijn veel discussies over wat goede zorg voor kinderen inhoudt. Hoewel het ideaal van het kerngezin op veel plekken nog bestaat, laat het alledaagse leven vandaag de dag een veelkleurig beeld zien.

Mensen die te maken krijgen met praktijken van afstand en adoptie komen geregeld in aanraking met moreel geladen maatschappelijke denkbeelden over gezins- en familierelaties, zowel toen als nu. In *De Wereld Draait Door* vertelde Ellen, die op haar 16e onbedoeld zwanger werd en haar kind moest afstaan, over de maatschappelijke oordelen over een buitenechtelijke zwangerschap in de jaren '60. Haar werd destijds "*heel duidelijk gemaakt: 'Je bent een slecht mens, je bent een hoer' … om het woord maar te gebruiken … en: 'Je bent tweedehands'*" (Van der Horst, 2019). Niet alleen toen, maar ook nu nog worden betrokkenen geregeld geconfronteerd met moreel geladen denkbeelden rondom afstand en adoptie. De geadopteerde Babet Bruns vertelde bijvoorbeeld in een aflevering van de podcast *Taboecast* dat mensen haar soms vragen "*je bent zeker wel blij en dankbaar dat je geadopteerd bent*". Babet vertelde daarover: "… *Wat mensen zich niet realiseren als ze die vraag stellen … dat je eigenlijk zo'n kind vraagt om z'n biologische achtergrond af te wijzen …*" (Van Megen, 2024). Betrokkenen bij afstand en adoptie worden geregeld geconfronteerd met maatschappelijke denkbeelden over 'goed moederschap' (schaamte en schuldgevoelens horen bij een buitenechtelijke zwangerschap) en over 'een goede dochter/zoon zijn' (gevoelens van dankbaarheid zijn gepast als je geadopteerd bent). Dergelijke morele oordelen laten weinig ruimte voor gelaagde en ambivalente ervaringen van betrokkenen rond zwangerschap, afstand en adoptie.

Om hedendaagse perspectieven op de omgang met afstand en adoptie goed te kunnen begrijpen, bespreken we in dit hoofdstuk hoe geïnterviewden worstelen met maatschappelijke en culturele denkbeelden en moreel geladen oordelen rondom afstand en adoptie. Dit hoofdstuk sluit aan op het voorgaande hoofdstuk. Daarin werd duidelijk hoe taaluitingen – een woord, een uitdrukking – gesprekken over de geschiedenis van afstand en adoptie kunnen compliceren. Dit hoofdstuk richt zich op de (vaak impliciete) maatschappelijke normen, idealen en verwachtingen die worden ervaren in publieke en privégesprekken over afstand en adoptie. Het gaat daarbij niet over de woorden op zichzelf, maar over maatschappelijke normen en culturele denkbeelden die in gesprekken naar voren komen.

We beginnen met de '*plicht tot dankbaarheid*', waar afgestanen en geadopteerden niet zelden mee worstelen. Ook bespreken we '*vragen over de integriteit van afstand*' die moeders en vaders die een kind hebben afgestaan vaak moeten beantwoorden. We gaan in op de '*moraal rondom adoptie*' waar adoptieouders tegen aanlopen en bespreken voorstellingen van *'schuld en onschuld*' of *'slachtoffers en daders'* in discussies over afstand en adoptie. Ten slotte bespreken we ook de taboes die met de geschiedenis van afstand en adoptie samenhangen: '*waar men over mag praten of waarover men moet zwijgen*'. Dit is geen uitputtend overzicht van verwachtingen en oordelen waar mensen mee geconfronteerd worden. Het geeft wel inzicht in de moralisering van discussies over afstand en adoptie, hoe betrokkenen dit tegenkomen in hun

dagelijks leven en in de publieke ruimte. We besluiten het hoofdstuk met een reflectie op de rol van morele oordelen in publieke gesprekken over de geschiedenis van afstand en adoptie en de omgang met die geschiedenis.

3.2 Plicht tot dankbaarheid

In de interviews vertellen mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd dat zij geregeld geconfronteerd worden met de publieke moraal dat ze 'dankbaar' moeten zijn dat zij 'goed terechtgekomen' zijn. Een vrouw die werd afgestaan en geadopteerd als kind, vindt dat daarmee adoptie wordt geromantiseerd: "*Het romantische zit in het beeld dat wij 'verlaten kinderen' zijn … maar kijk, daar waren die adoptieouders en het kwam goed"* (AA groep#1). Vrijwel alle geïnterviewden die als kind zijn afgestaan en geadopteerd, vertellen over hun worstelingen met de impliciete norm dat ze dankbaar moeten zijn voor de adoptie jegens de adoptieouders. "*Dat is het narratief waar wij continu tegen aanlopen: 'Je bent gered, dus je moet niet zeuren'"* (AA groep#1). Deze dankbaarheidsverwachting maakt het lastig om boos te worden of kritiek te hebben op adoptieouders:

> *"Wat bijvoorbeeld heel erg een taboe is, is dat je gewoon hardop durft te zeggen dat je echt een hekel aan je adoptieouders had. Of dat je vreselijk boos werd op die moeder die jou in de steek heeft gelaten ... dat je dat gewoon mag zeggen. En dat je helemaal niet vindt dat je geluk hebt gehad. Hoezo heb je geluk gehad? Over zelfbeschikking gesproken. Je wordt geboren en wordt in een willekeurig gezin geplaatst, en dan gaat iedereen roepen dat je geluk hebt gehad. Als je daar wat van zegt, ben je meteen een mopperkont en ondankbaar."* (AA#5)

Een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt dat hij geïrriteerd is over de voorstelling van adoptie als een 'redding'. Door dit beeld van redding lijkt het alsof alleen de adoptie er verantwoordelijk voor was dat deze 'verlaten kinderen' nog een toekomst hadden. Dat doet geen recht aan de inspanningen en kracht van kinderen zelf om iets van hun leven te maken.

> *"Wat heel erg sterk in onze situatie naar voren wordt gebracht, is dat wij toch best wel blij mogen zijn met het feit dat wij geadopteerd zijn en zo goed terecht zijn gekomen … En dat irriteert ons altijd heel erg, want dan zeggen wij van: 'Oh, wacht even, misschien komt dat wel doordat ik zelf toevallig, per ongeluk heel erg hard gewerkt heb.'"* (AA groep#2)

Betrokkenen ervaren zo'n opgelegde morele plicht tot dankbaarheid vanuit buitenstaanders, maar ook binnen het gezin waarvan ze deel uitmaken. Zo vertelt Miriam in de podcast *Afgestaan*: "*Dat dankbaarheids-onderwerp werd wel vaak aangeboord … hoe goed we het hadden en hoe blij we moesten zijn … dat we waren geadopteerd*'' (Dorgelo & Gradenwitz-Kemp, 2024). Ook de afgestane en geadopteerde vrouw die hieronder aan het woord is, vertelt over de dankbaarheid die van haar verwacht werd door haar adoptie-moeder: "*Dat heeft ze me ook heel vaak gezegd van: 'Ja, we hebben jou wel aangenomen,* hè, ondanks dat je misschien wel gehandicapt zou worden, hebben we toch voor jou gekozen*!'"* (AA#1).

Uit de interviews blijkt dat de confrontatie met zo'n plicht tot dankbaarheid ervoor zorgt dat mensen die zijn afgestaan en geadopteerd zich niet begrepen voelen. Een dergelijke morele verwachting wordt ervaren als een zodanige versimpeling van zaken dat een gesprek stokt. Een vrouw die is afgestaan en geadopteerd vertelt hoe zo'n opmerking over dankbaarheid direct leidt tot het gevoel "*die mensen snappen het niet*" (AA#15). De moraal van dankbaarheid leidt er ook toe dat mensen zich niet vrij voelen om hun veel bredere palet aan ervaringen met afstand en adoptie te delen. Een 'platgeslagen' en vaak geromantiseerd beeld over adoptie leidt ertoe dat ervaringen die het idyllische beeld kunnen verstoren, taboe zijn. Een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld: "*Het wordt vaak ook platgeslagen van: oké, je bent geadopteerd. Nou, 'good for you' … Terwijl dat maar één verhaal is,* hè *… want iedereen die is geadopteerd is ook ooit afgestaan*" (AA groep#2). Verschillende afgestanen en geadopteerden vertellen hoe met de focus op 'adoptie-als-redding', de afstand die eraan voorafging wordt vergoelijkt. Een afgestane en geadopteerde vrouw vertelt dat mensen vaak beginnen met "*oké, ja, je bent geadopteerd*", waarop zij dan uitlegt:

> *"Nee, ik ben eerst geboren en bij mijn moeder weggehaald, een jaar in een weeshuis gezeten, vier jaar in een pleeggezin. En op mijn vijfde ben ik geadopteerd. En altijd natuurlijk netjes blijven, altijd vriendelijk blijven en ze doen het niet expres, maar altijd weer."* (AA#5)

Hoewel de plicht tot dankbaarheid vooral wordt genoemd in interviews met afgestanen en geadopteerden, spelen normen over dankbaarheid ook andere betrokkenen parten. Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt dat haar destijds werd geadviseerd: *"Je moet het maar vergeten en er nooit over praten. Ben maar blij dat wij jouw kind willen*" (BM#6). En ook een adoptiemoeder vertelt dat zij soms een morele plicht tot dankbaarheid ervaart:

> *"Ik herinner me een buurvrouw toen ik een keer een van de kinderen streng toesprak … zij zei: 'Hoe durf je! Je mag blij zijn dat je die kinderen mag opvoeden' … een beetje vanuit het achterliggende idee dat je dan dubbel zo lief moet zijn, of dubbel zo zorgzaam. Die buurvrouw had kritiek op de opvoeding. Ik moest er dankbaarder voor zijn dan andere ouders … omdat ze geadopteerd zijn …"* (membercheck AM#2)

De plicht tot dankbaarheid die veel geïnterviewden ervaren doet geen recht aan de complexiteit van ervaringen met afstand en adoptie en maken het voor hen lastig om een reëel verhaal te vertellen dat meerdere kanten heeft. Hun verhaal wordt niet serieus genomen, betwijfeld, of door anderen ingevuld. Sommige geïnterviewden raken erdoor ontmoedigd om überhaupt nog over hun ervaringen met een geschiedenis van afstand en adoptie te praten met buitenstaanders.

3.3 Vragen over integriteit van afstand

Uit de interviews blijkt dat vrouwen die op jonge leeftijd onbedoeld zwanger werden en een kind moesten afstaan, ook tegen morele oordelen van anderen aanlopen. Zij ervaren bijvoorbeeld twijfel over de integriteit van het proces van afstand doen. Was afstand doen wel onontkoombaar? Zo vertelt een vrouw dat buitenstaanders zich vaak niet kunnen voorstellen dat gedwongen afstand en adoptie in Nederland voorkwam:

> *"Je kunt hier toch alles? Je kunt toch een flatje huren en naar de sociale dienst? Maar voor de jaren '70 bestond dat niet … Ja. Ook mensen van mijn leeftijd die zeggen: 'Huh, het kind afgepakt, hoezo? Wie had dat gedaan dan? Dat laat je toch niet doen!' Hallo? Nee, dat laat je niet doen! Dat snappen ze niet. Ze snappen ook niet wat die kerk daarin gedaan heeft."* (BM#6)

Morele oordelen over gezinsvorming en goed ouderschap resoneren vaak in het zelfbeeld van mensen en appelleren aan gevoelens van schuld en schaamte. Sommige vrouwen die een kind moesten afstaan, worstelen met twijfels over hun eigen rol en handelen. Zo vertelt Anneke in een livecast van Femcity vanuit Pakhuis de Zwijger over de gang van zaken rondom de afstand van haar kind: "*Mijn moeder zei gewoon, als je niet doet wat ik zeg, dan kan je vertrekken en dan hoef ik jou nooit meer te zien … en waar moet je heen? Je hebt geen rode cent"* (Blok, 2021). Zij heeft ervaren dat ze als ongehuwd zwangere door de sociale omgeving werd 'gehersenspoeld' om het kind af te staan. Later terugkijkend, in een andere tijd met andere beelden van vrouwenlevens en nieuwe praktijken van moederschap, vond ze haar eigen gebrek aan verzet lastig:

> *"Een paar jaar later toen kwam de BOM-beweging [Bewust Ongehuwde Moeders] … nou toen heb ik wel even goed moeten slikken hoor … en toen kon dat ineens wel … en toen dacht ik … ik had gewoon dat kind onder mijn arm moeten nemen en moeten vertrekken, klaar."* (Blok, 2021).

Ook andere betrokkenen vertellen over geïnternaliseerde morele verwachtingen over zwangerschap, moederschap en gezinsleven. Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt dat ze het, ondanks dat zij een boek over haar geschiedenis heeft geschreven, zij het nog altijd moeilijk vindt om er aan buitenstaanders over te vertellen: "*Ik zeg toch makkelijker dat ik gescheiden ben dan dat ik zeg dat ik een kind heb afgestaan … dan zit er toch dat gevoel van schaamte … dat verbaasde mezelf ook*" (membercheck BM#10). Een van de geïnterviewden is een vrouw die als kind werd afgestaan, en van wie de biologische moeder destijds

achter deze beslissing stond omdat ze geen kind wilde en geen moeder wilde zijn. In het interview vertelt deze vrouw, die zelf geen moeite had met de beslissing van haar biologische moeder, dat er nog altijd een taboe rust op het idee dat vrouwen soms geen kinderen willen hebben en geen moeder willen worden.

> *"Je kunt nu niet makkelijk zeggen: 'Ik heb m'n kind afgestaan want ik had helemaal geen zin in kinderen' … Wat natuurlijk heel gek is. Want je kan wel zeggen: 'Ik ben zwanger, ik wil een abortus, ik ben er helemaal niet aan toe, ik wil geen kind.' Maar zeggen dat je je kind afstaat, dat is natuurlijk het ergste wat je kan doen als biologische moeder."* (AA#3)

De geïnterviewde vrouwen die na een onbedoelde zwangerschap hun kind afstonden, vertellen dat er destijds een afwijzend, negatief oordeel rustte op onbedoelde zwangerschap en ongehuwd moederschap en dat ze, hoewel van hen werd verwacht dat ze afstand zouden doen, later ook werden veroordeeld als ze dat echt deden. Vandaag de dag komen zij deze oordelen nog tegen. De dominante maatschappelijke moraal over zwangerschap, moederschap, ouderschap, afstand en adoptie betekent dat de ervaringen van betrokkenen worden gemoraliseerd door buitenstaanders. De eigen ervaring van betrokkenen schuift in dergelijke interacties al snel naar de achtergrond, wordt niet gehoord, of zelfs veroordeeld.

3.4 De moraal rond adoptie

Uit de interviews blijkt dat adoptie vaak gepresenteerd wordt als iets positiefs, als een goede daad, als een uiting van altruïsme of barmhartigheid. Een kind wordt 'gered' en krijgt een 'nieuwe kans'. De teneur van 'adoptie-als-redding' heeft echter een blinde vlek. Verschillende betrokkenen wijzen erop dat het bij adoptie niet alleen ging om het 'redden van een kind', maar ook, en misschien wel vooral, over de kinderwens van de adoptieouders. Zo beschrijft een adoptiemoeder de reactie van anderen op hun beslissing om te adopteren: *"De reactie alsof we met adoptie een soort goede daad deden: 'wat goed van jullie!' Maar ik wilde gewoon heel graag kinderen"* (membercheck AM#2). Ook een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt dat haar adoptieouders vooral een grote kinderwens hadden, en dat deze wens gevoed werd door de norm van destijds dat een huwelijk pas 'gezegend' was als er kinderen kwamen:

> *"Mijn adoptiemoeder had een grote kinderwens. Ik bedoel, dat moet je ook in de tijd plaatsen. Als je geen kinderen had in die tijd, dan telde je niet mee ... Dat was een hele grote wens."* (AA#15)

Uit de interviews blijkt dat ook adoptieouders zelf worstelden met de vraag of adoptie 'goed' was geweest. Zo vertelt een man die is afgestaan en geadopteerd: "*Mijn adoptiemoeder, die is, vlak voordat zij overleed en heel dement werd, ontzettend bezig geweest met het adopteren of dat wel goed was*" (AA groep#2). Soms gebeurde deze reflectie op de adoptie ook onder invloed van uitingen in de media, bijvoorbeeld nieuws over afstandsmoeders of over misstanden in buitenlandse afstand en adoptie. Zo vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd over de tegenstrijdige gevoelens van haar adoptiemoeder:

> *"Mijn moeder kwam aan de lijn, want die las heel veel toen van de boosheid van moeders – maar ook afstandskinderen – over nou ja, hoe dat in de jaren '60, '70, '80 zo gegaan was. Ze was ook al heel bezorgd naar mij toen van: ''Voel jij dat ook zo? Ben jij ook zo boos?' Helemaal niet! Ik ben helemaal niet boos … Ik merkte dat er bij mijn ouders eigenlijk de laatste paar jaar ook een nieuw proces is gestart, door al die publicaties … Ik denk dat het nu twee jaar geleden is. Toen belde mijn moeder me op en zei ze: 'Ik voel me ineens zo verdrietig, omdat ik me nu pas, na bijna 50 jaar, realiseer dat onze vreugde dat wij eindelijk een kind hadden' … Alsof de schellen van haar ogen vielen: maar dat kind was natuurlijk van een andere moeder. En die heeft het moeten weggeven, die heeft een bevalling gehad, die heeft een ... Wat een enorm verdriet. En die voelde toen ineens – nou, ik weet niet of het schuldgevoel was – maar ineens had ze door dat hun geluk, het drama van een ander was."* (AA#4)

Eerder lazen we over de 'plicht tot dankbaarheid' die verschillende betrokkenen die zijn afgestaan en geadopteerd ervaren. Die opgelegde dankbaarheid is verbonden met de moraal dat adoptie een barmhartige daad is. Diverse betrokkenen worstelen met deze beelden rond adoptie. Ten eerste omdat met de positieve

beeldvorming over adoptie een blinde vlek ontstaan is voor de maatschappelijke druk op mensen om kinderen te krijgen en voor de kinderwens van adoptieouders als belangrijke drijvende kracht achter praktijken van afstand en adoptie. Ten tweede, vanwege de historische verschuivingen in de beeldvorming over adoptie ontstond er naast de positieve beelden over adoptie een toename van kritische berichten over misstanden rond afstand en adoptie en het is lastig voor betrokkenen om zich daar steeds toe te moeten verhouden. De veranderende maatschappelijke moraal rondom adoptie draagt ertoe bij dat de complexiteit, gelaagdheid en specificiteit van de ervaringen van betrokkenen op een nieuwe manier tot uitdrukking gebracht worden. Dat kan zowel bevrijdend als pijnlijk zijn.

3.5 Verhalen over schuld en onschuld

Uit de interviews blijkt dat in publieke discussies de duiding van de geschiedenis van afstand en adoptie al snel in een moreel narratief van 'schuld', 'onschuld', 'slachtoffers' en 'daders' wordt getrokken; concepten die worden verbonden met toekennen van meer of minder verantwoordelijkheid voor afstand en adoptie. In het vorige hoofdstuk zagen we hoe een term als 'slachtoffer' kan steken (H2.2). Verschillende betrokkenen vertellen in de interviews hoe zij worstelen met het zwart-witonderscheid van slachtoffers en daders.

In de interviews met de vaders die een kind hebben afgestaan wordt duidelijk dat zij soms een moeilijke positie hebben omdat ze als aanstichter van de onbedoelde zwangerschap en van alles wat erna volgt, worden gezien. Zo vertelt een van hen dat hij deelnam aan een gespreksgroep over afstand en adoptie en dat andere deelnemers voornamelijk vrouwen waren die een kind hadden moeten afstaan. Volgens deze vader, was "*de hele sfeer aan die tafel, alsof mannen de enige schuldigen waren"* (BV#1). Hij ervoer dat er voor zijn verhaal en zijn ervaringen geen ruimte was. In andere interviews komt naar voren dat moeders die een kind hebben afgestaan het gevoel hebben dat ze in de publieke discussies als dader worden gezien. Zo vertelt een vrouw: "*Je wordt nog steeds als een dader gezien … de kinderen zijn de slachtoffers en de moeders zijn de daders in feite. Dus dat wordt dan weer een slachtoffer-dader*" (BM#3). Sommige afgestanen en geadopteerden vinden juist dat biologische moeders te snel als de 'slachtoffers' worden gezien. Een geïnterviewde laat weten dat dat haar stoort: *"Het wordt heel erg dader-slachtoffer in het debat. En dat stuit mij ook tegen de borst … De biologische moeders worden als slachtoffer gezien... En dan denk ik: nee, zij zijn de daders"* (AA#3). Sommige afgestanen en geadopteerden vertellen dat het hen ook stoort als anderen hen als slachtoffer zien. Een vrouw vertelt bijvoorbeeld: "*Ik ben geadopteerd, maar ik ben meer dan dat. En ik wil niet steeds, ik ben geen slachtoffer, ik voel me geen slachtoffer*" (AA#7). Een andere afgestane en geadopteerde vertelt:

> *"Er zijn ook mensen die hebben een fantastische tijd gehad met hun tussen haakjes adoptieouders. Die durven niet eens meer te zeggen dat ze geadopteerd zijn. Die denken: als ik dat zeg tegen mensen, gaan ze gelijk zo kijken van 'och arme, wat erg'."* (AA#2)

Uit de interviews blijkt dat de toenemende media-aandacht voor binnenlandse afstand en adoptie weliswaar heeft geholpen om deze geschiedenis op de publieke agenda te krijgen, maar dat deze aandacht ook heeft bijgedragen aan het denken in termen van schuld, onschuld, dader en slachtoffer. In publieke discussies en in de media worden visies en ervaringen sterk gepositioneerd en versimpeld en is het soms moeilijk om de nuances en de ambiguïteit van ervaringen voor het voetlicht te brengen.

> *"Je hoort zelden ook positieve ervaringen over adoptie, alleen maar de negatieve dingen. Zowel over buitenlandse adoptie als Nederlandse … misschien omdat het [het positieve verhaal] niet interessant genoeg is voor de kranten, voor de Libelle of voor weet ik het, maar het is en-en, hè. … En je doet het onderwerp ook tekort door het in deze ... Het is te complex ervoor, om het alleen maar als verdriet of als schuld of als fout te bestempelen."* (AA#4)

Vrijwel alle geïnterviewden zien morele schema's over schuld en onschuld, slachtoffers en daders, waar ze ook zelf soms gebruik van maken, als een grove versimpeling. Door de geschiedenis van afstand en adoptie te moraliseren in die termen, wordt volgens hen de emotioneel en moreel geladen, complexe ervaringen met die geschiedenis geen recht gedaan.

3.6 Plicht tot zwijgen en praten

In het vorige hoofdstuk zagen we hoe het onderwerp van afstand en adoptie is omgeven met taboes, stiltes en een zoektocht naar woorden. Verschillende betrokkenen vertellen in de interviews hoe zij een cultuur van zwijgen moesten doorbreken. Hoewel dat – getuige dit onderzoek – tot op zekere hoogte na vele jaren gelukt is, ervaren geïnterviewden dat zwijgen in veel situaties nog steeds de norm is.

Zo vertellen meerdere betrokkenen dat de ruimte voor een gesprek over afstand en adoptie in de privésfeer vaak van beperkte duur is. Het is geen onderwerp dat altijd weer opnieuw kan worden aangesneden of waar men vaak op terug kan komen. Niet iedereen is in staat om er steeds opnieuw naar te luisteren. Zo vertelt een vader die zijn dochter moest afstaan: *"Ik sprak er met mijn zoon over, die zegt: 'God, ben je daar nu nog mee bezig?'"* (BV#1). Een andere vader vertelt in een interview hoe weinig begrip en geduld mensen hebben voor het onderwerp van afstand en adoptie:

> *"En dan merk je dus dat de anderen denken van: maar waarom doen jullie zo moeilijk? … Ja, maar dan is het toch goed? Er is toch niets aan de hand? Blijkbaar wel! … dan zie je dus een soort van onbegrip … Dat zegt [afgestane dochter] ook, dan zeggen ze: Maar je hebt toch een vader en een moeder? Je moet niet zeuren. Je moet gewoon doorgaan.'"* (BV#2)

Ook de afgestanen en geadopteerden merken op dat er grenzen worden gesteld aan hun ruimte om te spreken over een geschiedenis van afstand en adoptie. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld:

> *"Ik merk altijd dat ik het doseer in gesprekken en over thema's [afstand en adoptie] … omdat mensen dat toch lastig vinden, van: 'Daar komt ze weer, dat is weer, alweer moet dat nou zo?' En dat is bijvoorbeeld mijn broer, die biologische broer die ook geadopteerd is, die zei zelfs: "Ik hoop toch dat je een andere hobby kon vinden'."* (groep AA#2)

Betrokkenen die met familieleden, vrienden of bekenden willen spreken over hun geschiedenis van afstand en adoptie, stuiten geregeld op weerstand. Anderen staan niet altijd open om te luisteren en wuiven het onderwerp soms geïrriteerd opzij of vermijden het. Een vrouw die haar kinderen moest afstaan na seksueel misbruik binnen het gezin, vertelde over een conversatie met haar broers en zussen:

> *"Op een bepaald moment ben ik voor [belangenorganisatie] gaan werken. Ik vond dat ik dat tegen mijn zussen en broers moest zeggen. Misschien zou ik wel in de krant komen of zo. De zwager van mijn oudste zus zei toen: 'Ja hoor! Hou er toch eens over op! Zo gaat het nooit over! ' … Dat was een van de laatste keren dat ik ze gezien heb … Een broer zei: 'Ik wil heel graag contact, maar ik wil het niet over vroeger hebben.' Toen antwoordde ik: 'Hoe stel je je dat dan voor?' … Het is een deeltje van mijn leven en het hoort bij mij. Ik zeg niet dat het er moet zijn. Het moet er mogen zijn. Dat is meer wat het is."* (BM#8)

Deze vrouw wilde haar geschiedenis van afstand en adoptie graag bespreekbaar maken, maar stuitte daarbij op weerstand. Het citaat laat ook zien dat naasten soms andere behoeften hebben en – om hun eigen redenen – soms liever niet spreken over het verleden.

Hoewel verschillende betrokkenen weerstand ondervinden als ze het onderwerp afstand en adoptie willen bespreken, permitteren, zo vertellen zij, buitenstaanders zich soms juist te veel vrijheden en stellen ze te persoonlijke vragen. Een vrouw die haar kind moest afstaan en over haar geschiedenis vertelde in een televisieprogramma, zei daarover:

> *"Heel veel mensen denken dat openheid betekent dat iedereen je zomaar alles mag vragen. Maar dat is geen openheid. Openheid is dat je ook aan kunt geven van: 'met jou wil ik er wel over praten, maar nu op dit moment, wil ik er niet met jou over praten' … omdat [mensen] openheid verwarren met: iedereen mag constant alles vragen. Maar dat is niet zo!"* (BM#2)

Een vrouw die was afgestaan en geadopteerd, merkt eveneens op dat buitenstaanders zich soms te veel ruimte toe-eigenen om intieme vragen te stellen over persoonlijke geschiedenissen van afstand en adoptie:

> *"Mensen permitteren zich om vragen te stellen. Je weet niet wat je meemaakt. 'Maar heb jij dan wel dan je biologische ouders leren kennen?' Ja, die heb ik wel leren kennen. 'En vind je dat fijn dan?' Ja, is voor mij wel heel belangrijk? 'Ja, maar je hebt toch ouders?' 'Ja wat, ben jij je ouders gaan zoeken? Dat kan je toch niet maken ten opzichte van je adoptieouders.' Het wordt gewoon op straat, gewoon eruit geslingerd. Mensen vinden er wat van en zeggen gewoon alles."* (AA#5)

Persoonlijke geschiedenissen van afstand en adoptie zijn beladen. Betrokkenen ervaren zowel een plicht tot zwijgen als een plicht om te praten, een verwachting van openheid. Deze schijnbaar tegenstrijdige normen leiden ertoe dat niet directbetrokkenen maar buitenstanders vaak bepalen wanneer en hoe een verhaal verteld kan worden. Het betekent dat betrokkenen enerzijds moeite moeten doen om ruimte te maken voor gesprekken die door anderen als ongemakkelijk worden ervaren, en anderzijds grenzen moeten stellen om hun privacy en die van hun familieleden te beschermen.

3.7 Slot: morele oordelen, erkenning en begrip

Publieke discussies over afstand en adoptie zijn omgeven met maatschappelijke denkbeelden en moreel geladen oordelen rondom afstand en adoptie. De betrokkenen die we hebben gesproken, schetsten hoe verschillende morele oordelen invloed hebben op hoe ze zichzelf zien en wie ze mogen zijn en op de ruimte om over hun ervaringen te spreken.

In de interviews vertellen afgestanen en geadopteerden bijvoorbeeld over de morele plicht die zij ervaren om dankbaar te zijn over hun adoptie. Ofschoon afgestanen en geadopteerden wel degelijk gevoelens van dankbaarheid kunnen hebben richting hun adoptieouders, laat de moralisering hiervan weinig ruimte voor de uitdrukking van tegenstrijdige en ambivalente gevoelens die zij hebben rond de adoptie en de afstand die daaraan voorafging. De analyse laat zien dat vrouwen die een kind moesten afstaan in gesprekken met anderen soms geconfronteerd worden met de moraal dat een 'echte' moeder haar kind nooit zou afstaan. Zo'n confrontatie wordt als pijnlijk ervaren en vormt een drempel om te spreken over hun ervaringen met afstand en adoptie. Adoptieouders vertellen hoe het positieve beeld van de barmhartige daad van een adoptie niet het hele verhaal laat zien, omdat hun kinderwens daarmee buiten beeld verdwijnt. Betrokkenen vertellen ook hoe zij worstelen met de verandering van die positieve moraal rondom adoptie door de toename van de kritische berichten over afstand en adoptie in de media. Zwart-witschema's over schuld en onschuld, slachtoffers en daders, veelal gevoed door berichten in de media, worden door geïnterviewden gezien als belemmering om geschiedenissen van afstand en adoptie genuanceerd te bespreken. Verschillende betrokkenen wijzen erop dat het daardoor vaak niet de betrokkenen zelf maar de buitenstaanders zijn die bepalen wanneer en hoe er over ervaringen met afstand en adoptie gesproken kan worden.

De analyse laat zien hoe dominante maatschappelijke en culturele normen een drempel kunnen opwerpen voor een gesprek over ervaringen met afstand en adoptie. Vaak worden morele oordelen ervaren als simplistisch en zwart-wit, waardoor de complexiteit van morele vragen in de praktijk van het alledaagse leven niet gedeeld kan worden. In het ergste geval worden persoonlijke ervaringen daardoor niet serieus genomen, of veroordeeld. Los van een gebrek aan taal, waarover wij spraken in hoofdstuk 2, ervaren betrokkenen geregeld een gebrek aan morele openheid om het onderwerp van afstand en adoptie in de volle breedte, in alle nuance en met respect, te bespreken.

4. Het ingewikkelde van tijd

4.1 Introductie

Onderzoek naar hedendaagse perspectieven op de geschiedenis van afstand en adoptie stuit op de ingewikkelde rol die tijd speelt in de omgang met deze geschiedenis. Al sinds eind 19e eeuw maken filosofen onderscheid tussen kloktijd en beleefde tijd (Bergson, 1889 [2003]). Kloktijd gaat over de tijd zoals we die uitdrukken in de jaren, maanden en dagen van de kalender. Beleefde tijd, daarentegen, gaat over de manier waarop mensen de tijd ervaren: niet als een aaneenschakeling van kalenderdagen, maar als een verzameling ervaringen. Volgens kloktijd duurt een vakantie van vier weken even lang als vier weken werken. Vanuit het perspectief van de beleefde tijd duren vier werkweken vaak veel langer dan vier vakantieweken. Volgens de kalender is iemand van 80 jaar bejaard, maar een persoon van 80 kan zich nog heel jeugdig voelen. Het beeld van de eerste mechanische klokken is een sprekende metafoor in dezen: die 14e-eeuwse uurwerken waren luidruchtige machines vol piepende raderwerken en tandwielen van verschillende grootte die draaiden met wisselende versnellingen en vertragingen (Draaisma, 1990). Op een vergelijkbare manier hebben de raderwerken van kloktijd en beleefde tijd een eigen ritme en tempo, terwijl ze toch op elkaar ingrijpen.

Het ingewikkelde van tijd komt in dit onderzoek op meerdere manieren naar voren. De kloktijd, waar het maatschappelijk fenomeen van binnenlandse afstand en adoptie aan gekoppeld wordt, beslaat de periode die wordt gemarkeerd door de Adoptiewet in 1956 en de Abortuswet in 1984. Deze periodisering loopt echter niet noodzakelijkerwijs parallel met de ervaringen van de directbetrokkenen. Betrokkenen van verschillende leeftijden hebben bijvoorbeeld hun ervaringen met afstand en adoptie in heel andere historische contexten opgedaan. Een deel heeft zelf de jaren 1950 en ’60 meegemaakt en had ouders die voor de Tweede Wereldoorlog waren geboren. Anderen die na die jaren zijn geboren kunnen zich nauwelijks een voorstelling maken van het sociale leven in die decennia. De betrokkenheid van meerdere generaties maakt gezamenlijke reflectie op de geschiedenis van afstand en adoptie soms dan ook ingewikkeld.

Veel vrouwen en mannen van wie een kind is afgestaan, zijn op dit moment op hoge leeftijd. Voor hen dringt de tijd als het gaat om zaken zoals erkenning en herstel. De podcast *Bob* vertelt het verhaal van de 84-jarige Elisa die voortdurend spreekt over een oude jeugdliefde, Bob, en hun kind dat zij na een ongeplande zwangerschap gedwongen moest afstaan aan een klooster toen zij 15 jaar oud was (Eeckhout, Houthuys, and Kist 2017). De radiomakers startten een zoektocht naar de herinneringen van Elisa, naar ‘de waarheid’ van 70 jaar geleden, naar Bob en hun afgestane kind. Ook voor kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd geldt dat de tijd dringt. Zo zagen we in de documentaireserie van Jurjen Blick (2023), hoe de afgestane en geadopteerde Brigitte via de rechter probeert haar biologische moeder te dwingen om haar de naam van haar biologische vader te geven, voordat het te laat is. Mocht haar biologische moeder sterven of dementie krijgen, dan is die informatie voorgoed verloren. Hedendaagse perspectieven op afstand en adoptie kunnen niet goed worden begrepen zonder ‘het ingewikkelde van tijd’ in ogenschouw te nemen.

In dit onderzoek staan de ervaringen, verhalen en perspectieven van directbetrokkenen bij de geschiedenis van afstand en adoptie centraal. Dat wil zeggen dat de onderzoekers geen eigen definitie van tijd hanteren, maar stilstaan bij de manier waarop betrokkenen betekenis geven aan tijd in relatie tot de geschiedenis van afstand en adoptie. Allereerst gaan we in op het feit dat verschillende betrokkenen ervaren dat ‘de tijd dringt’. Ten tweede bespreken we de manier waarop geïnterviewden betekenis geven aan een veranderende historische context rondom afstand en adoptie. Hoe kijken zij naar de tijd van toen? Daarna bespreken we hoe de procedures van afstand en adoptie, die vanuit het perspectief van kloktijd in het verleden liggen, nog een leven lang doorwerken bij de betrokkenen en hoe de persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie vaak op onverwachte momenten in het leven opnieuw kan opspelen. Daarna gaan we in op de timing van praten en zwijgen gedurende de levensloop. Tot slot reflecteren we op het ingewikkelde van tijd als het gaat om het erkennen van en praten over geschiedenissen van afstand en adoptie.

4.2 De tijd sluit, de tijd opent

Uit de interviews komen diverse perspectieven naar voren op het verstrijken van de tijd. Meerdere betrokkenen merken op dat de tijd dringt. Omdat onderzoeken naar praktijken van afstand en adoptie en discussies over erkenning lang duren, geven sommige betrokkenen blijk van hun frustratie dat sommige zaken mogelijk onbevredigend worden afgesloten. Zo merkt een vrouw die haar kind moest afstaan op: "*Dit suddert zo nog een paar jaar door. Dan zijn al die moeders dood, en dan zeggen ze: 'Het is opgelost'*" (BM#6). Geïnterviewden maken zich zorgen dat er vrouwen zijn die nooit zullen meemaken dat zij erkenning krijgen voor wat hun is overkomen toen ze als jong meisje onbedoeld zwanger werden. "*Er zijn al een paar mensen overleden die ik ken … die gaan erkenning niet meer meemaken*" (membercheck BM#7). Het gevoel dat het lang geduurd heeft voor er publieke en institutionele aandacht was voor de geschiedenis van afstand en adoptie, komt ook naar voren in de interviews met afgestanen en geadopteerden: *"In plaats van dat [de overheid] zegt: 'Oké, dit gaan wij oplossen', gaan we wachten tot er zoveel mogelijk dood zijn. Je laat het zo lang mogelijk verjaren"* (AA#5). In dit verband wijzen verschillende betrokkenen op de traagheid van onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie. Een vrouw die haar kind moest afstaan vraagt zich af: "*Waarom duurt het zo lang*?" (BM#7). Bij sommigen is het wantrouwen in onderzoeksinstellingen zo groot dat ze het gevoel hebben dat tijd in onderzoeksprocessen expres wordt gerekt. Volgens een vrouw die haar kind moest afstaan is het onderzoek een *"wassen neus, want ze wachten net zo lang tot die vrouwen allemaal dood zijn, zodat ze niets meer hoeven te betalen aan de schadevergoeding"* (BM#4). In de hoofdstukken 6 en 7 gaan we dieper in op de relatie met kennisinstituties.

Het ouder worden van biologische en adoptieouders heeft ook voor afgestanen en geadopteerden soms grote betekenis. Op het moment dat biologische ouders en adoptieouders sterven of door ziekte niet meer in staat zijn over hun ervaringen te spreken, gaat cruciale informatie over afstamming, over de medische geschiedenis en over de eerste levensjaren voorgoed verloren. De documentaire *De laatste kans* (Blick, 2023), waarover we in de introductie spreken, maakt indringend duidelijk dat een deel van de eigen geschiedenis dan voorgoed ongrijpbaar wordt. In een interview vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd dat zij pas ontdekte wie haar biologische vader was toen hij al was overleden. Voor haar gevoel was zij te laat en had zij de kans gemist om haar vader te ontmoeten: *"Ik denk als we vijf jaar eerder waren geweest, had ik mijn biologische vader nog kunnen leren kennen. Ik had hem graag leren kennen"* (AA#7). Een aantal geïnterviewden maakt zich ook zorgen om ouderen met dementie, omdat dan lang verstopte herinneringen terug kunnen komen, terwijl niemand die begrijpt omdat ze nooit gedeeld zijn. *"Ik denk dat er heel veel vrouwen zijn, zoals in de podcast* Bob*, die straks ineens roepen waar is [naam kind]"* (BM#2). Een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt daarover:

> *"Je hebt natuurlijk ook heel veel moeders die nog nooit tegen iemand gezegd hebben dat ze een kind hebben gehad. Die sterven en niemand zal het weten. Ik heb gepleit in een paar verzorgingshuizen dat er verpleegkundigen moeten komen die van afstand en adoptie op de hoogte zijn, want er kunnen natuurlijk dementerende vrouwen zitten die ineens over een kindje gaan praten, terwijl de hele familie niet weet dat er een kindje is. Dat ze dan weggezet wordt als iemand die zit te fantaseren. Dat benauwt mij."* (BM#6)

Uit de interviews komt echter nog een perspectief naar voren op het verstrijken van de tijd. Soms creëert het overlijden van biologische ouders of adoptieouders juist nieuwe mogelijkheden om zicht te krijgen op de eigen geschiedenis, omdat dossiers over afstand en adoptie dan worden vrijgegeven. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld dat zij haar adoptiedossier pas kon inzien na het overlijden van haar adoptiemoeder:

> *"Dat is pas een jaar geleden … ik vroeg het [adoptiedossier op] omdat mijn adoptiemoeder was overleden, die wilde geen toestemming geven voor het adoptiedossier om dat in te zien … dus toen ze overleden was, kon dat wel."* (AA groep#1)

Anderen vertellen dat met het overlijden van biologische en adoptieouders gevoelens van loyaliteit wegvallen en er ruimte komt om op zoek te gaan naar de eigen geschiedenis en te praten over eigen ervaringen met afstand en adoptie. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld:

> *"Toen mijn ouders overleden, mijn adoptieouders … Toen voelde ik al dat er wat begon te schuiven, kan ik niet goed uitleggen, vanbinnen verschoof er iets. Achteraf denk ik dat het heel erg ging over loyaliteit. … En toen dacht ik: nu wil ik weten wat er is gebeurd."* (AA#5)

Volgens sommige betrokkenen zijn loyaliteitskwesties een reden dat het onderwerp van afstand en adoptie zo lang niet op de publieke of politieke agenda heeft gestaan. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt dat veel afgestanen en geadopteerden nu pas publiekelijk hun verhaal doen. Volgens haar is "*de groep binnenlands geadopteerden nu allemaal gemiddeld tussen de 50 en 60 jaar oud. De adoptieouders zijn vaak overleden dus het loyaliteitsstuk wordt een stuk minder",* en daarom, denkt ze, *"komen alle mensen nu pas met dat verhaal naar buiten*" (AA groep#1). Het maakt het mogelijk makkelijker op zoek te gaan naar hun geschiedenis van afstand en adoptie en erover te spreken.

Door sommige vrouwen die hun kind moesten afstaan, wordt het vrijgeven van dossiers na hun dood als pijnlijk ervaren omdat de dossiers volgens hen niet altijd een betrouwbaar beeld schetsen van wat er destijds is gebeurd. De dossiers zijn opgetekend door professionals die verslag deden vanuit wetenschappelijke en morele denkwijzen van toen. Als vrouwen die een kind hebben afgestaan overlijden, hebben zij geen kans meer om het verhaal dat professionals over hen vertelden te corrigeren en hun eigen verhaal – in hun eigen woorden – te vertellen. Een vrouw die zwanger werd na seksueel misbruik en haar kind moest afstaan, vertelt bijvoorbeeld dat de dossiers haar erg negatief voorstelden. Ze zegt dat ze als "*een soort achterlijk meisje"* beschreven werd en dat ze hem *"zelf had verleid"* (BM#8). Voor verschillende biologische moeders is het daarom belangrijk dat zij hun kant van dat verhaal kunnen vertellen en dat mensen de informatie in een dossier niet zonder meer voor waar aannemen. Voor hen is het belangrijk dat er wederhoor is. Bovendien vinden sommige vrouwen dat de dossiers niet zomaar kunnen worden vrijgegeven na hun dood omdat ze inzage geven in hun persoonlijke geschiedenis en hun verdriet. Zo vertelt een vrouw die een kind moest afstaan over het vrijgeven van dossiers na de dood: het wordt "*wel bekend als ik straks dood ben … het is wel mijn leed, zeg maar"* (BM#1).

Uit de interviews blijkt dat betrokkenen op verschillende manieren omgaan met het verstrijken van de tijd. De generatie van biologische moeders en vaders wordt ouder en met het verstrijken van de tijd, verdwijnen ook de mogelijkheden voor hen om maatschappelijke erkenning te krijgen voor wat zij hebben meegemaakt. Kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd verliezen mogelijkheden om belangrijke informatie te verkrijgen over hun vroege levensjaren en over hun biologische ouders en om die eventueel nog te leren kennen. Aan de andere kant opent het overlijden van biologische en adoptieouders in sommige gevallen juist mogelijkheden voor kinderen om toegang te krijgen tot dossiers en om vrijuit te spreken over hun ervaringen met afstand en adoptie. Door het verstrijken van de tijd kunnen dus zowel wegen worden afgesloten als geopend in de omgang met geschiedenissen van afstand en adoptie.

4.3 Worstelen met 'de tijdgeest'

In het onderzoek van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie worden afstand en adoptiepraktijken in de periode tussen 1956 en 1984 onderzocht. In veel interviews wordt gereflecteerd op de grote sociaal-culturele verandering die sinds de zestiger jaren heeft plaatsvonden, vooral rond bijvoorbeeld zwangerschap, seksualiteit, gezinsleven en de positie van vrouwen. De strenge maatschappelijke normen, zoals die bijvoorbeeld in de jaren 1950 en '60 werden voorgeschreven door de kerk, werden meer en meer ter discussie gesteld en met de tweede feministische golf ontwikkelden zich nieuwe denkbeelden en praktijken rond vrouwenlevens en moederschap. Geïnterviewden plaatsen hun eigen ervaringen in die veranderende sociale en culturele context. Zo vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd: *"Ik denk: ja, mensen deden dat toen met de wijsheid van toen, en in hun systeem zoals ze daar toen in zaten. Met een hele duidelijke stempel ook, van het geloof*" (AA#4). Een andere vrouw die werd afgestaan en geadopteerd vertelt:

> *"Ik plaats mijn geschiedenis gewoon in plaats en tijd. De heersende moraal. Ik kan daar helemaal niks aan doen. Zo dacht men erover. De overheid, die vond het beter dat een kind bij een thuiszittende moeder en een werkende vader grootgebracht werd, dan iemand die dat niet kon bieden. Zo werd erover gedacht."* (AA#15)

Een biologische vader die een kind moest afstaan, vertelt in een interview hoe ingewikkeld het is om aan zijn kinderen, een andere generatie, uit te leggen hoe er toen werd aangekeken tegen ongehuwde moeders. Hij vertelt hoe de afstand en ook de adoptie "*werd gefaciliteerd … dus het was een makkelijke oplossing*" en "*daar kun je je 40 jaar na dato niets bij voorstellen*" (BV#2). Toch is het volgens hem "*heel belangrijk om uit te leggen aan onze kinderen hoe die tijd was, hoe wij het ervaren hebben*" (BV#2), zodat er meer begrip is voor de historische context waarin deze praktijken plaatsvonden. Inzicht in deze sociaal-culturele verschuivingen is volgens hem belangrijk om de geschiedenis van afstand en adoptie te begrijpen en te erkennen: "*… dat je goed weet wat de tijdgeest was van toen … Iedereen die betrokken was bij het proces deed hun best. Het was geen kwaadwil*" (BV#2).

In de reflecties op de veranderingen sinds de jaren '60 wijzen geïnterviewden erop dat begrip voor grote sociaal-culturele veranderingen er niet toe moet leiden dat de 'tijdgeest' als een verklaring wordt gegeven voor praktijken van afstand en adoptie. Zo zegt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd: "*Het is niet alleen maar de tijdgeest"* (AA#5). De culturele situatie was immers verre van homogeen en vele ontwikkelingen hadden op verschillende plekken andere snelheden, en waren meer of minder dwingend. Het argument van de tijdgeest zou volgens de geïnterviewden kritische vragen over verantwoordelijkheden en moreel kompas uit de weg gaan. Zo stelt een vrouw die een kind moest afstaan ter adoptie: "*Ja, maar 'het was de tijdgeest' … dat is natuurlijk vreemd, dat in een bepaalde tijd maar alles kan gebeuren … Dus als je de tijdgeest de schuld geeft, dan is er niemand verantwoordelijk*" (BM#3). Een ander benadrukt in dat verband: *"Het is niet de tijd want het gebeurt nog steeds"* (BM#1). Zij wijst op hedendaagse praktijken waarbij kinderen van hun ouders worden gescheiden. Volgens haar worden "*kinderen weer uit huis gezet*" en noemt het voorbeeld van het Toeslagenschandaal (BM#1). Volgens deze moeder is het onjuist om deze geschiedenis te beschouwen als iets dat in het verleden gebeurde, omdat het ons blind maakt voor vergelijkbare situaties die zich vandaag de dag nog voordoen.

De interviews getuigen van aandacht voor en begrip van de invloed van de specifieke sociaal-culturele historische context op praktijken van afstand en adoptie, maar waarschuwen tevens voor een te gemakkelijk beroep op 'de tijdgeest' in de duiding van en omgang met die geschiedenis.

4.4 Afstand en adoptie spelen een leven lang

Praktijken van afstand en adoptie spelen, zo vertellen veel geïnterviewden, tot op de dag van vandaag een rol in de levens van betrokkenen. Verreweg de meeste geïnterviewden die wij spraken, beschrijven dat zij hun leven lang in meer of mindere mate met deze levensgebeurtenissen bezig zijn. Een vrouw die haar kind moest afstaan ter adoptie vertelt bijvoorbeeld: "*Ik heb levenslang, en de kinderen ook. Die hebben echt levenslang, niet te geloven ..."* (BM#6). Zij staat niet alleen in deze beleving, ook andere biologische moeders benadrukken hoe zij een geschiedenis van afstand en adoptie een leven lang met zich meedragen: *"Je hebt nooit afstand van je kind genomen. Dat kind is er gewoon altijd geweest. Hoe je het nou draait of keert, altijd was die er weer. Bij de kleinste dingetjes"* (BM#5). Anderen schetsen eveneens de levenslange gevolgen van afstand en adoptie op een mensenleven: "*Dat heeft levenslange gevolgen. En dat kan generaties doorwerken. Leer ervan"* (AA groep#1). We spraken ook geïnterviewden die aangeven niet dagelijks bezig te zijn met hun afstand en adoptie en dat ook niet te willen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld dat zij de afstand en adoptie in het verleden wil laten: "*Het is allemaal al tientallen jaren geleden, decennia en decennia geleden*" (AA#3). Voor haar is afgestaan en geadopteerd zijn "*net zo gewoon als mijn kleur ogen ... Ik ben er in het dagelijkse leven helemaal niet zo mee bezig*" (AA#3).

Uit de interviews blijkt dat de omgang met een geschiedenis van afstand en adoptie voor anderen juist een voortdurend proces is. Een man die een kind moest afstaan, merkte bijvoorbeeld op: *"Dit proces is nog niet klaar, af en toe komt dat weer boven en doe ik daar weer iets mee en dat gaat weer wat beter, ooit leer ik het, dan is het niet allemaal zo pijnlijk meer" (*BV#1). Bovendien beschrijven verschillende betrokkenen dat dit proces niet per definitie minder intensief wordt met de jaren: *"Het is niet iets dat vervaagt … zelfs niet dat het wegebt*" (membercheck BM#1). Een andere vrouw die haar kind moest afstaan geeft aan dat het "*zelfs iets is dat nu erger wordt dan vroeger … ik ben nu meer bezig met de afstand*" (membercheck BM#2). Ook afgestanen en geadopteerden vertellen dat de omgang met een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie "*echt een hele weg is geweest om te verwerken … Daar heb ik veel jaren over gedaan*" (AA#2). Die processen verlopen grillig en zijn niet voorspelbaar. Het is soms jarenlang rustig en dan ineens speelt deze geschiedenis van afstand en adoptie weer op in iemands leven. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld hoe zij haar persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie verwerkte: *"in 20 jaar is er niks gebeurd, en dan een enorme stroomversnelling de laatste paar jaar … Het verhaal is nooit af, nooit rond – maar dan weet je waar ik er nu in sta"* (AA#4). Ook een andere afgestane en geadopteerde vertelt in de interviews:

> *"In totaliteit heeft mijn zoektocht 35 jaar geduurd, maar toch niet continu. Er zijn iedere keer momenten, dan heeft het weer even de bovenhand en dan zakt het weer terug en dan zit er weer een aantal jaar tussen."* (AA#7)

Een vrouw die een kind moest afstaan vertelt: "*Alles beheers ik nu, en dan nu ineens weer even helemaal niet*" (BM#5). En een ander: "*Ik denk dat het best zou kunnen dat ik morgen ergens tegen aanloop waarvan ik in elkaar knal, dat kan"* (BM#8).

Betrokkenen onderstrepen in de gesprekken dat ervaringen met afstand en adoptie doorwerken in volgende generaties. Een vrouw die haar kind moest afstaan ter adoptie vertelt dat voor haar "*erkenning eruit bestaat dat het een leven lang doorwerkt in mijn kinderen, misschien mijn kleinkinderen, de kinderen van geadopteerden"* (BM#2). Ook een andere vrouw die een kind moest afstaan merkt op dat erkenning begint bij een begrip van de "*geestelijke en lichamelijke gevolgen"* van praktijken van afstand en adoptie, niet alleen voor haarzelf, maar voor "*onze kinderen … want mijn dochter is ermee geïnfecteerd. Mijn kleinzoon is ermee geïnfecteerd ..."* (BM#6). Zij vinden het belangrijk dat erkend wordt dat praktijken van afstand en adoptie familierelaties langdurig ontwricht hebben. Ook andere betrokkenen wijzen op deze intergenerationele gevolgen van een geschiedenis van afstand en adoptie. Sommigen spreken van een "*transgenerationeel trauma*" en wijzen erop dat onverwerkte sporen van trauma, vaak onbewust, van generatie op generatie worden doorgegeven (membercheck AA#9).

Verschillende geïnterviewden geven aan dat interviews voor het onderzoek van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie ook een 'trigger' zijn voor het opnieuw oprakelen van pijnlijke ervaringen. Sommigen geven aan weer slapeloze nachten te verwachten na de interviews. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld: *"Ik ben wel aangedaan … Dan doet het wel weer wat met me. Het is onderdeel van mijn geschiedenis, die komt dan weer boven"* (AA#15). Een vrouw die een kind moest afstaan geeft aan:

> *"Het vliegt je altijd weer aan, als je erover praat. Ook mij. Ik kan er ook zo weer om huilen … dat stukje van het afstand moeten doen, dat grijpt je naar de keel … dat is een trauma, ja een zwaar trauma eigenlijk."* (BM#5)

Hoewel de praktijk van afstand en adoptie die we onderzoeken soms meer dan 50 jaar geleden is, zijn de gevolgen voor velen tot op de dag van vandaag voelbaar. En hoewel de geschiedenis op onverwachte momenten opspeelt, zijn er gebeurtenissen of fasen in de levensloop waarin dat vooral het geval is. In de volgende paragraaf gaan we daar nader op in.

4.5 Omgaan met afstand en adoptie tijdens de levensloop

Uit de interviews blijkt dat een geschiedenis van afstand en adoptie op verschillende momenten tijdens de levensloop opspeelt. Veranderingen in de familiesamenstelling – door geboorte, overlijden, scheiding – blijken vaak emoties rondom en reflecties op een geschiedenis van afstand en adoptie te stimuleren. Door zwangerschap en geboorte van een kind worden bijvoorbeeld ervaringen uit het verleden weer nadrukkelijk op de voorgrond geplaatst. Meerdere geïnterviewden die als kind zijn afgestaan en geadopteerd vertellen dat hun zoektocht naar biologische ouders begon toen ze zelf een kind kregen: *"Toen mijn oudste zoon geboren is, toen is dat gaan opspelen bij mij*" (AA#15). Een afgestane en geadopteerde vertelt daarover in het interview:

> *"Ik heb eigenlijk ook lang helemaal geen behoefte gehad om daar aandacht aan te besteden, maar toen ik zelf kinderen kreeg werd het zo aanwezig – in allerlei opzichten – er wordt natuurlijk ook gevraagd, als je zelf zwanger bent: 'Komen er dingen voor in de familie?' Ja, ik weet helemaal niks van mijn familie, nul! En ook zwangerschap en zelf een kind krijgen ... Dat was voor mij ook wel echt heel erg van: hoe dan, hoe kan je dit, hoe? Ja, ik begreep daar helemaal niks van. Ook dat nog wel een tijdje laten liggen, maar uiteindelijk dacht ik: ik wil gewoon eigenlijk wel … weten wie zij is [mijn biologische moeder]."* (AA#4)

Anderen vertellen hoe een scheiding of het overlijden van adoptieouders nieuwe vragen en emoties opriep over het eigen levensverhaal. Afgestanen en geadopteerden die te maken kregen met gezondheidsklachten werden door de vraag van dokters over erfelijke ziektes weer geconfronteerd met hun geschiedenis. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd herinnert zich:

> *"Toen vroegen alle artsen: 'Is het erfelijk?' En ik zeg: dat weet ik niet. En dat vind ik ook een heel belangrijk facet aan het weten waar je vandaan komt. Wat zit er voor erfelijke belasting genetisch in je materiaal, buiten je karaktervorming? Wat zit erin? En toen dacht ik: nou krijg allemaal de klere, dan moet ik het weten."* (AA#7)

Ook biologische moeders die hun kind moesten afstaan, spreken over beslissende momenten in hun leven waarop de geschiedenis van afstand en adoptie opspeelde. Eén moeder die een kind moest afstaan werd geconfronteerd met een brief van FIOM, waarin bleek dat haar kind naar haar op zoek was. Zij vertelt over dat moment:

> *"En toen lag die brief op de mat bij mij. Dus ik heb het in mijn tas gestopt en ik dacht: het gaat vanzelf wel weg. Maar dat gaat natuurlijk niet weg en dat begon ook aan me te vreten. En ik begon kilo's af te vallen. Dat iedereen op een gegeven moment dacht van: ze is ziek, ze mankeert iets."* (BM#5)

Op sommige momenten tijdens de levensloop dringen ervaringen met afstand en adoptie zich op. Dan gaan betrokkenen min of meer noodgedwongen weer over hun geschiedenis nadenken, of gaan erover spreken en schrijven. Verschillende betrokkenen benadrukken dat het "*in iedere levensfase terugkomt*" (AA#5).

Veel betrokkenen zijn in de loop van hun leven anders tegen hun geschiedenis van afstand en adoptie aan gaan kijken. Verschillende mannen en vrouwen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd, merken op dat zij als twintigers weinig met hun geschiedenis van afstand en adoptie bezig waren, maar dat deze geschiedenis gedurende het leven een andere plek ging innemen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld: "*Als je mij had gevraagd op mijn vijfentwintigste naar adoptie … dan had ik een totaal ander verhaal verteld dan nu" (*AA groep#1). Volgens haar had dat te maken met het feit dat zij toen *"nog heel erg loyaal was aan haar ouders"* en bovendien haar *"biologische familie nog niet kende"* (AA groep#1). In meerdere interviews komt ter sprake dat daarmee ook de uitkomsten van onderzoeken naar de beleving van afstand en adoptie tijdgebonden zijn. Zo zegt een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd: *"Had je mij die vragenlijst gegeven met 10, 20, 30, 40, 50 jaar, misschien geef je met 60 of 70 andere antwoorden. Kan ik je nu al zeggen*" (AA groep#2). Ook anderen wijzen op de verschillende leeftijden en levensfasen van de betrokkenen, wat een onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie tijdafhankelijk maakt: "*Het gaat ook over de leeftijdsopbouw ... studerende kinderen hebben vaak nog*

geen vragen over afstamming … maar later in het leven wel" (membercheck AA#5). Ook een adoptiemoeder benadrukt dat haar adoptiekinderen *"vanaf zo rond hun dertigste, veertigste*" (AM#2) met vragen over afstand en adoptie worstelen.

In die context vertellen meerdere afgestanen en geadopteerden dat de wettelijke mogelijkheden voor een geadopteerde om een wijziging van hun voor- en/of achternaam door te voeren, niet stroken met de levensfase waarin vragen rondom naamswijziging naar voren komen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt daarover:

> *"Naamswijziging kan tot 21 jaar … maar processen rond de zoektocht naar biologische ouders komen vaak pas later op gang. Dan moeten mensen ineens naar psycholoog en psychiater en juridische kosten maken. Dat realiseren mensen zich niet. Als je je moeder pas leert kennen als je 40 bent, dan ben je al te laat. Er is toch een hartsverlangen de naam van je moeder te dragen. En mensen zeggen dan alsnog: 'Waarom heb je dat niet eerder gedaan?' Nou, ja kinderen hebben vaak jaren geworsteld met loyaliteit naar adoptieouders."* (membercheck groep AA#1)

Dit voorbeeld laat zien hoe de timing van juridische mogelijkheden niet altijd synchroon loopt met de ritmes en levenspraktijken van betrokkenen. De ervaringen van de geïnterviewden laten zien hoe zo'n juridische termijn op gespannen voet staat met de levenslange dynamiek rond afstand en adoptie. Niet alleen speelt een geschiedenis van afstand en adoptie onverwacht en op verschillende beslissende momenten in de levensloop op, ook verschuiven de perspectieven van betrokkenen op deze geschiedenis gedurende de levensloop.

4.6 Slot: verschuivende perspectieven

Hoe mensen nadenken over hun persoonlijk leven en de context van hun leven verandert tijdens de levensloop. Hun biografie kan door de jaren heen andere kleuren en accenten krijgen en nieuwe ervaringen op de voorgrond plaatsen. Door reflecties op de geschiedenis verandert de geschiedenis. Het is dus niet verwonderlijk dat 'tijd' als thema in interviews over historische praktijken van afstand en adoptie steevast een grote rol speelt.

In dit hoofdstuk komen verschillende perspectieven op tijd naar voren. Uit de interviews wordt duidelijk dat de tijd 'dringt' voor vrouwen en mannen die tussen 1956-1984 een kind moesten afstaan, omdat zij ouder worden, ziek worden en hun levensverhaal niet meer kunnen vertellen of komen te overlijden. Niet iedereen zal wellicht nog meemaken dat dit onderzoek wordt afgerond en dat er maatschappelijke erkenning – in welke vorm dan ook – ontstaat voor de geschiedenis van afstand en adoptie. Ook de afgestane en geadopteerde volwassenen voelen dat de tijd dringt, want als adoptieouders en biologische ouders er niet meer zijn, gaat mogelijk afstammingsinformatie verloren en kunnen sociale relaties niet meer hersteld worden. Tegelijkertijd wijzen sommige geïnterviewden erop dat het overlijden van die generatie het juist mogelijk kan maken om de geschiedenis van afstand en adoptie te bespreken. Door het verstrijken van de tijd worden zowel wegen afgesloten als geopend als het gaat om reflectie op de geschiedenis van afstand en adoptie.

In de interviews plaatsen betrokkenen praktijken van afstand en adoptie in de specifieke sociaal-culturele historische context, maar waarschuwen ze tevens voor een te gemakkelijk beroep op 'de tijdgeest' als verklaring van de geschiedenis van afstand en adoptie. Uit de gesprekken blijkt dat praktijken van afstand en adoptie die zich voltrokken in de periode 1956-1984 tot op de dag van vandaag sporen nalaten. Voor alle betrokkenen geldt dat een geschiedenis van afstand en adoptie op onverwachte momenten opspeelt. De doorwerking van zo'n geschiedenis in het eigen leven heeft een eigen tempo en ritme. In voorgaande hoofdstukken zagen we hoe gevoeligheden in taal en morele oordelen het publieke gesprek over afstand en adoptie soms bemoeilijken. Dit hoofdstuk toont dat publieke discussies over binnenlandse afstand en adoptie ook vanuit een temporeel perspectief moeten worden bezien. Publieke gesprekken over deze geschiedenis vragen om ruimte om recht te doen aan 'het ingewikkelde van tijd' als het gaat om ervaringen met afstand en adoptie.

5. Delicaat familiewerk door de jaren heen

5.1 Introductie

Een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie trekt in de alledaagse levens van betrokkenen en hun families vaak een levenslang spoor. Het voorgaande hoofdstuk toont hoe zo'n geschiedenis plotseling kan opspelen op momenten waarin gezins- en familierelaties veranderen, zoals bij de komst van een kind, bij een scheiding of bij een overlijden. In zulke situaties wordt een soms precaire balans in familierelaties op de proef gesteld. Hoewel dat geldt voor elke familie, blijkt uit de interviews dat een geschiedenis van afstand en adoptie geregeld specifiek 'familiewerk' vraagt, omdat bepaalde vanzelfsprekendheden in deze families ontbreken. Betrokkenen vertellen over de inspanningen en het 'familiewerk' dat een geschiedenis van afstand en adoptie met zich meebrengt. In dit hoofdstuk vertellen we hun verhalen.

Socioloog David Morgan beschreef families niet als iets dat mensen 'zijn', maar als iets wat mensen 'doen' (Morgan, 2011). De term 'familiewerk' verwijst naar de inspanningen die familieleden leveren om een 'familie te doen', om familierelaties 'goed' te houden. Het gaat dan om zaken als: persoonlijke zaken bespreken of dat juist vermijden door over koetjes en kalfjes te praten, zorgen dat je elkaar ontmoet of elkaar juist een beetje uit de weg gaan, complimenten geven of de kritische noot niet schuwen, grappen maken of juist serieus blijven. Onderzoek naar de omgang tussen partners en hun families na een scheiding laat goed zien welke inspanningen verzet worden om gezins- en familierelaties opnieuw vorm te geven: onderhandelen, afstemmen, ergernissen inslikken, et cetera (Moore, 2017). Een ander voorbeeld is het familiewerk dat wordt gedaan nadat er een erfelijke ziekte in een familie is geconstateerd. Uit onderzoek blijkt dat families die te maken krijgen met erfelijke ziektes zich inspannen om allerlei verwikkelingen rond erfelijkheidsonderzoek niet te belangrijk te maken (Geelen et al., 2011). Soms wordt een onderwerp vermeden of juist aangesneden, discussies worden niet op de spits gedreven, er wordt op visite gegaan ook al is er teleurstelling over de reactie van een broer of zus. Familieleden doen dus hun best om de onderlinge verhoudingen niet te laten lijden onder verschillen van opvatting over wel of niet genetisch testen of over wel of niet delen van uitslagen, terwijl deze opvattingen ook invloed hebben op de levens van andere familieleden (Geelen et al., 2011). In elk gezin en in alle families worden inspanningen geleverd om als een gezin of familie te functioneren en sommige gebeurtenissen vragen om extra reflectie en voorzichtigheid en om bijzonder emotiewerk (Hochschild & Machung, 2012).

Mensen die te maken hebben of hebben gehad met afstand en adoptie in de familie komen specifieke vragen, dilemma's en zorgen tegen rond gezins- en familieleven omdat veel vanzelfsprekendheden niet gelden. Ze verrichten specifiek familiewerk, niet alleen in de fase van afstand en adoptie, maar gedurende de hele levensloop. In een aflevering van de podcast *Afgestaan* vertelt de afgestane en geadopteerde Miriam over de inspanningen die zij levert om familierelaties goed te houden. Ze vertelt bijvoorbeeld over haar schroom om haar naam en achternaam te veranderen in de doopnamen die haar biologische moeder haar gaf. Ze vertelt hoe haar achternaam altijd ongemakkelijk heeft gevoeld "*en die voornaam, die komt er ook met pijn en moeite uitgerold*" (Dorgelo & Gradenwitz-Kemp, 2024). Toch houdt de loyaliteit naar haar adoptieouders Miriam tegen om een naamswijziging door te voeren, omdat ze haar adoptieouders geen pijn wil doen zolang zij nog in leven zijn: "*mijn tijd komt nog wel*" (Dorgelo & Gradenwitz-Kemp, 2024). Ook vertelt ze over de inspanningen die het haar kost om relaties te onderhouden met de familie van haar biologische moeder. Het blijkt voor haar erg ingewikkeld om het jarenlange gebrek aan contact met deze familieleden te overbruggen:

> *"Die berg, je kunt toch niet inhalen wat je gemist hebt … en nu is het een soort van ja, hun wonen achter de Mount Everest en ik ben niet zo goed in klimmen … ik ben wel een makkelijke schrijver … maar dan merk ik dat het aan hun kant weer moeilijk is … dus dan verwatert het eigenlijk weer net zo snel als dat het er was…"* (Dorgelo & Gradenwitz-Kemp, 2024)

Het verhaal van Miriam laat zien dat een geschiedenis van afstand en adoptie om voorzichtig manoeuvreren vraagt omdat het handelen van de een grote gevolgen kan hebben voor het leven van een ander. Gesprekken en beslissingen over zaken zoals naamswijziging, over toestemming om een dossier te kunnen inzien, of over contact met een kind of biologische ouder kunnen veel teweegbrengen in families.

In het vorige hoofdstuk zagen we dat de geschiedenis van afstand en adoptie door de tijd heen op diverse manieren een rol kan spelen. Ook familiewerk kan door de jaren heen meer of minder intensief zijn. Inzicht in dit familiewerk door de jaren heen is belangrijk om hedendaagse discussies over de geschiedenis van afstand en adoptie beter te kunnen begrijpen. In dit hoofdstuk bespreken we een aantal voorbeelden van familiewerk dat mensen met een geschiedenis van afstand en adoptie verzetten. We beginnen dit hoofdstuk met familiewerk rondom een buitenechtelijke, ongeplande zwangerschap. In de daaropvolgende twee paragrafen besteden we aandacht aan het werk dat het 'maken' van een adoptiegezin vraagt. Dan gaan we achtereenvolgens in op de omgang met vragen rondom afstamming, sociale identiteit en gaten in het eigen levensverhaal en op het familiewerk dat het weerzien van hervonden bloedverwanten met zich meebrengt. Tot slot bespreken we waarom begrip van dit familiewerk belangrijk is voor hedendaagse discussies over de omgang met afstand en adoptie.

5.2 Afstand doen als zaak van de familie

In de aflevering *Veranderende tijden* van de televisieserie *In de voetsporen van de jaren '60* vertelt Renée de Bode hoe haar buitenechtelijke zwangerschap de relaties binnen haar gezin op scherp zette: "*Mijn moeder was zo boos … ik heb gewoon toen even geen deel meer uitgemaakt van het gezin … er werd niet meer met me gepraat … toen was er een oplossing gezocht voor mij, zonder dat er met mij gepraat werd*" (Freriks, 2023). Ook in de interviews die wij hielden, brengen mannen en vrouwen die te maken kregen met afstand en adoptie ter sprake dat de zwangerschap, de bevalling en de afstand niet zozeer een zaak was van de zwangere en de biologische vader, maar van de familie, en voornamelijk de familie van de vrouw. Een man die een kind moest afstaan, benadrukte dat de familie van zijn zwangere vriendin de beslissingen nam: "*Het taboe was zo erg, en de druk vanuit de ouders van Marjan1 was heel erg groot. Er was geen keuze*" (BV#2). Ook uit andere interviews komt een beeld naar voren dat de ouders van de zwangere over het algemeen aan zet waren als het ging om beslissingen rondom de zwangerschap, bevalling en afstand doen en om de praktische zaken daaromtrent te regelen. Twee vrouwen die een kind hadden moeten afstaan, vertellen:

> *"Ik was denk ik net zeventien. Ik heb het in juni verteld, dus ik was net twee/drie maanden zeventien, ik was echt een kind. Ik heb, toen ik het verteld had, me helemaal overgegeven aan wat voor plannen zij hadden … [Ik heb me] heel duidelijk als kind opgesteld. Ik was zielsblij dat ze het wisten en ze verder niet boos waren en niet mij het huis uit zetten."* (BM#10)

> *"Ik heb daar geen beslissing in mogen nemen … Ouders beslisten: dit is een schande, dit gaan we niet doen, jij gaat naar tante in Limburg en je gaat bevallen. Of je gaat bij nonnen in het klooster en dan ga je bevallen en dan kom je terug en dan is er niks gebeurd. En dat werd nog niet eens uitgesproken."* (BM#8)

Uit de interviews blijkt dat jonge meisjes en vrouwen weinig keuze hadden en dat hun ouders beslisten wat er ging gebeuren. Sommigen konden de periode van de zwangerschap thuis doorbrengen, anderen werden al snel naar familie of een opvanghuis gestuurd, maar zelf hadden ze weinig in te brengen. Na de bevalling, een belangrijke levensgebeurtenis, werd hier vaak niet meer over gesproken. In diverse interviews wordt duidelijk dat dit grote eenzaamheid met zich meebracht.

Meerdere vrouwen die een kind moesten afstaan, vertellen over de tijd van de zwangerschap en afstand en de schaamte en schande daarover in de familie. Eén vrouw herinnert zich: "*De schaamte voor de familie, het eerste dat mijn vader zei: 'Wat zullen de buren ervan denken?'*" (BM#10). Een andere vrouw vertelt

[1] pseudoniem

dat zij "*lelijke brieven*" kreeg, waarin stond: "*Je bent mijn zus niet meer, je bent een hoer en een slet*" (BM#4). De vriend van haar zusje had de verkering uitgemaakt, "*want ik had een kind gehad … dan deugde dat hele gezin niet, omdat ik zwanger was geraakt*" (BM#4). Hoezeer de buitenechtelijke zwangerschap een aangelegenheid was van de hele familie, en ook de familierelaties onder druk kon zetten, blijkt uit het interview met een vrouw die als kind zou worden afgestaan en geadopteerd, maar uiteindelijk toch bij haar biologische moeder opgroeide, ten koste van de relatie met haar familie:

> *"Er waren twee soorten taboes: het niet zwanger mogen zijn en dus niet meer over de vloer komen thuis. En toen mijn moeder uiteindelijk bevallen was, dat was natuurlijk ook een schande, want mijn moeder hield het kind. Dat was natuurlijk helemaal niet de planning van de familie. Dus toen heeft ze ook twaalf jaar niet op familiefeesten mogen komen."* (AA#14)

Vrouwen en mannen die een kind moesten afstaan beschrijven in de interviews hoe zij zich moesten verhouden tot een complex van schaamte en schande in de context van de familie en het gezin. Een buitenechtelijke zwangerschap van een dochter of zus vroeg van familieleden allerlei inspanningen om als gezin of familie nog te functioneren. Verschillende vrouwen die een kind moesten afstaan vertellen dat zij hun ouders gehoorzaamden in beslissingen rond zwangerschap en bevalling, en afstand en adoptie, omdat ze niet anders konden, maar ook om familiebanden maar intact te houden.

5.3 Een adoptie- of pleeggezin 'maken'

Bij afstand en adoptie worden familiebanden verbroken en nieuwe banden gevormd. Die nieuwe banden zijn echter niet vanzelfsprekend en brengen onzekerheden met zich mee. Uit de interviews blijkt dat diverse soorten familiewerk worden verricht om die banden te versterken.

In de eerste plaats speelt naamgeving daarbij een rol omdat een familienaam een indicatie is dat iemand deel uitmaakt van die familie. De inpassing van een kind in een adoptiegezin betekent dat beslissingen moeten worden genomen over het geven van een naam. Een adoptiemoeder vertelt over de praktische kant van zo'n verandering van naam: "*Het [inentingenboekje] stond dus gewoon op de naam van haar biologische moeder en ... daar moet je zelf een stickertje overheen plakken en mijn naam daarop schrijven"* (AM#1). Voor sommige afgestanen en geadopteerden was het een beladen thema dat zij een nieuwe naam kregen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd en een nieuwe voor- en achternaam kreeg, vertelt daarover: "*Je leven start met een leugen … dat is wat je doet feitelijk, want je haalt een naam weg en je zet er een nieuwe neer*" (AA#7). Hoewel familiebanden door een nieuwe naam op papier worden bestendigd, vertellen verschillende afgestanen en geadopteerden dat het kan voelen als een façade, die verwarring brengt over wat familiebanden eigenlijk betekenen:

> *"Je naam klopt niet. Je voornaam klopt niet. Je achternaam klopt niet. De naam van je ouders klopt niet. Je broertje of je zusje, is je broertje of je zusje niet … iedereen doet eraan mee. Dus iedereen zegt ook van nee, maar jij bent echt mijn [broer]. En dat is The Truman Show, want iedereen om je heen zal bij hoog en bij laag volhouden dat jij en ik toch echte zussen, broer en zus zijn. Terwijl je dat gewoon helemaal niet bent … En het gekke wat je dan tegenkomt, dan kom je het andersom tegen. En dan kom je de echte broers en zussen tegen en die zeggen: 'Ja, we zijn eigenlijk geen broer en zus.' Ja, dan heb je weleens momenten dat je denkt: het wordt wel ingewikkeld omdat je niet samen bent opgegroeid."* (AA groep#2)

Een vrouw die werd afgestaan en geadopteerd noemt het "*een juridische fictie … op papier ben ik Ellen Smit*[2]*, allemaal netjes gewettigd, en op papier ben ik de dochter van … [adoptieouders] ... Maar dat ben ik natuurlijk niet*" (AA#11). Terwijl een nieuwe naam het gemakkelijker moet maken om deel uit te gaan maken van het adoptiegezin, ervaren sommige geadopteerden de nieuwe naam als een farce omdat hun feitelijke afkomst verborgen blijft. Een passende naam hebben of krijgen, of terugkrijgen, is een issue dat bij meerdere afgestanen en geadopteerden ook later in het leven nog speelt. Zo vertelt een vrouw die als kind werd

[2] pseudoniem

afgestaan en geadopteerd hoe belangrijk het is om haar originele naam terug te krijgen: "*anders ben ik tot na mijn dood bij de verkeerde stamboom bijgeschreven …*" (membercheck AA#11). 'Familiewerk' in dit geval is leven met een naam die je niet omarmt, om de frictie zo klein mogelijk te houden.

Ten tweede blijkt uit de interviews dat gelijkenissen maken tussen familieleden vraagt om familiewerk. In de context van familieleden leven verwachtingen over gelijkenissen tussen mensen vanwege de genetische banden die mensen met elkaar hebben. Het feit dat mensen qua uiterlijk of qua karakter op elkaar lijken, kan een rol spelen in het gevoel bij de familie te horen, of er juist niet bij te horen als genetische banden ontbreken. Inpassen in een nieuw adoptiegezin betekent voor veel adoptiekinderen dan ook dat ze moeten leren omgaan met vragen over gelijkenis of het gebrek aan gelijkenis en hun gevoelens daarover moeten controleren. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd herinnert zich de vergelijkingen en dat ze de irritaties daarover moest inhouden: *"Er werd altijd gezegd: 'Oh, je lijkt ook niet op je ouders, oh, je lijkt ook niet op je broer en zus.' Vanaf kinds af aan al! En ik vond het altijd irritant*" (AA#4). Voor de vrouw die hieronder aan het woord is, was het gebrek aan gelijkenis zelfs een obstakel voor de adoptie:

> *"Mijn vermoeden is dat dat was omdat ik een donker kindje was en dat dat niet matchte in het blanke gezin. Dat was ook wel echt iets van die tijd natuurlijk. Mensen wilden heus wel een kindje, maar het moest wel een beetje op elkaar lijken natuurlijk. Toen ben ik weer teruggeplaatst naar [naam tehuis]."* (AA#2)

Anderen vertellen hoe ongemakkelijk het is als buitenstaanders juist de gelijkenis beklemtonen tussen hen en de adoptieouders. Een geadopteerde vertelt: "*Kreeg je opmerkingen: 'Oh, je lijkt wel op je vader.' Dan dacht ik: lul je nu of wil je een wit voetje halen?*" (AA#1). Een vrouw die als kind werd opgenomen in het adoptiegezin Smit vertelt: "*Ik werd mijn hele leven gecomplimenteerd hoezeer ik een 'Smit' was. Ja, eigenlijk is dat gewoon een mindfuck zeg maar, want dat ben ik natuurlijk niet"* (AA groep#2). Hoe ongemakkelijk het maken van gelijkenissen door anderen ook was, ze deden hun best om dat niet te laten merken en de familie niet te belasten met het onbehagen hierover.

Door praktijken van afstand en adoptie worden nieuwe gezinnen gevormd, waarbij een biologische band tussen kinderen en adoptieouders ontbreekt. In de reflecties op afstand en adoptie bleek dat er zowel tijdens het proces van het vormen van een pleeg- of adoptiegezin, alsook in de jaren daarna 'familiewerk' wordt gedaan. Bij kennelijk gebrek aan een vanzelfsprekend gevoel van 'erbij horen' fungeren naamgeving en verschillende soorten gelijkenissen als een vehikel om het geadopteerde kind meer of minder onderdeel te laten uitmaken van de familie. Kinderen die zijn afgestaan en geadopteerd deden ook familiewerk als ze inpassingstechnieken zoals een naam of een vergelijking al dan niet omarmden en als ze eventuele gevoelens van ongemak inslikten om zo het adoptiegezin tot gezin te maken. Terwijl sommige afgestanen en geadopteerden hun levenssituatie als een gegeven zien en hun adoptiefamilie als familie ervaren, hebben andere een blijvend gevoel dat ze er toch nooit helemaal bij horen.

Verschillende afgestanen en geadopteerden vertellen over de worstelingen om te voldoen aan de verwachtingen van adoptieouders en de omgang met de onzekerheid die ze daarover voelen. Veel adoptie-ouders die zelf geen kinderen kregen, wilden dolgraag een kind, en kinderen die waren afgestaan en geadopteerd, voelen die kinderwens soms als een zware last. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd beschrijft bijvoorbeeld: "*Je moet dat enorme verdriet goedmaken, dat eigen kind wat zo gewenst was. Je moet in die vorm, letterlijk"* (AA groep#1). Ook andere betrokkenen vertellen hoe zij zich, vaak een leven lang, aanpassen om in die rol van het kind te kruipen. Hieronder zijn twee vrouwen aan het woord die als kind werden afgestaan en geadopteerd. Zij vertellen over de inspanningen die zij leverden om de rol te vervullen van het gewenste kind:

> *"Bij heel veel dingen denk ik: doe ik het wel goed? Is het wel, is mijn keuze wel veilig? Moet ik dan niet weer terug? … voldoe ik dan aan wat zij wilden wie ik werd? Wie ik moest zijn? … Hadden jullie maar een beter kind geadopteerd. Dat is voor ons gewoon een normale realisatie."* (AA groep#1)

> *"Ik heb me als kind afwisselend heel erg aangepast, want je voelt gewoon als kind; ik moet me wel goed gedragen want anders moet ik weg … Je bent continu bang dat als je het wel probeert, dat ze je dan misschien toch niet moeten."* (AA#5)

> *In deze context vertellen meerdere afgestanen en geadopteerden over loyaliteitsconflicten richting hun adoptieouders en het werk dat ze verzetten om de relatie met hun adoptieouders daar niet mee te belasten. Ze durven bijvoorbeeld het proces van afstand en adoptie niet te bespreken want "je wil niet je adoptieouders belasten"* (AA groep#2).

Voor adoptieouders is de familieband met het kind dat door biologische ouders werd afgestaan en door hen is geadopteerd, net zo nieuw en onbekend en net zo weinig vanzelfsprekend als voor de kinderen. Ook zij moeten werk verzetten om het kind bij hen te laten passen. Adoptieouders vertellen bijvoorbeeld dat zij soms twijfelden of het kind zich wel bij hen thuis zou voelen en hoe zij zich over die twijfel heen moesten zetten. Eén adoptiemoeder vertelt over de eerste momenten waarin zij als adoptieouders hun dochter leerden kennen en verzorgen in het kindertehuis:

> *"Daar was een hele grote tafel waar vier verzorgsters tegelijk kinderen aan het uitkleden waren dan schoof zij naar de andere kant van de tafel. En als ik haar een fles had gegeven dan spuugde zij 'm uit. Dus ik dacht na drie dagen: jemig, dit kind wil mij helemaal niet. En toen was ik daar heel verdrietig over. En toen zei mijn man: 'Dan moeten wij zeggen dat we dit niet willen.' Ik was daar heel boos over dat hij zo reageerde. Maar dat zette bij mij ook wel een knop om. Als je zelf een kind baart kun je ook niet zeggen: 'Ik wil het niet.' Dus wij zullen het ermee moeten doen … Familie is in principe dat wat je krijgt en wat je niet zoekt, hè?"* (AM#2)

De onzekerheden en gevoeligheden in de relatie tussen adoptiekinderen en de adoptiefamilie kan ook later in het leven nog een rol spelen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt dat zij als kind altijd werd geaccepteerd in het adoptiegezin, en als familie werd beschouwd door haar nichtjes en neefjes, maar *"wat me dan wel erg tegenvalt is dat ik nu al enige tijd weet dat die nichten van mijn adoptiefamilie nog jaarlijks een nichtendag hebben. Ik word niet uitgenodigd"* (AA#15). Ondanks het familiewerk dat verzet wordt om relaties in het adoptiegezin vanzelfsprekend en 'normaal' te maken, geven verschillende betrokkenen aan dat adoptiekinderen toch niet altijd automatisch onderdeel zijn van het familiesysteem. Een adoptiemoeder vertelt dat haar adoptiekinderen altijd vanzelfsprekend in de familie werden opgenomen, maar dat er plotseling sprake was van een familie-erfenis. Met haar broers en zussen ontstond een discussie of het familie-erfstuk naar het oudste en geadopteerde kind ging of naar de kinderen in de familiare bloedlijn. Zij vertelt daarover: *"Adoptie heeft nooit een rol gespeeld in sociale contact in familie … maar nu het over erven gaat … maakt die genetische band ineens wel uit …"* (AM#2). Tevens wijst zij op de mogelijke pijn die dat met zich meebrengt voor de adoptiekinderen: "*Realiseren jullie je wat dat betekent voor hem als hij het erfstuk daarom niet zou krijgen?"* (AM#2).

Door praktijken van afstand en adoptie worden nieuwe families samengesteld en dat brengt onzekerheden met zich mee. Ook later in het leven spelen die onzekerheden nog een rol. Sommige afgestanen en geadopteerden beschrijven dat ze een leven lang alert zijn en zich aanpassen vanuit de angst dat ze in het nieuwe gezin niet worden geaccepteerd. Adoptieouders beschrijven onzekerheden rondom de nieuw te smeden familiebanden. Bij gebrek aan vanzelfsprekendheden doen ze allemaal bijzondere inspanningen om dat nieuwe gezin tot een gezin te maken.

5.4 Sociale identiteit, biologische komaf, en gaten in het levensverhaal

In elke familie spelen vragen rondom de oorsprong van eigenschappen: wat zit er in het DNA en wat is het gevolg van opvoeding of van omgeving? Omdat afgestanen en geadopteerden soms weinig kennis hebben van hun biologische achtergrond, kunnen zij dat soort vragen vaak moeilijk beantwoorden. Verschillende afgestanen en geadopteerden vertellen dat zij vragen hebben over hun afkomst en identiteit:

"*Je bent bij je natuurlijke ouders weggehaald, op wat voor manier dan ook. Je moet zoeken, je moet zoeken naar je identiteit"* (AA#7) en *"Ik had identiteitsvraagstukken"* (AA#15). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt daarover het volgende:

> *"Toen ik jonger was, heb ik mij ook weleens afgevraagd: wat heb ik nou geërfd? Creativiteit, noem maar op. Heb ik het nog niet eens over uiterlijke kenmerken … Ik kon mij niet identificeren met m'n adoptieouders … stel je voor dat ik [bij biologische ouders] was opgegroeid, hoe zou ik dan nu zijn? Het was een vraag waar ik nooit uitkom."* (AA#15)

Deze afgestanen en geadopteerden lijken daarmee te zeggen dat zij extra inspanningen moeten leveren om vragen over hun eigen sociale identiteit te beantwoorden. Gezinsrelaties vormen een belangrijke context voor identiteitsontwikkeling. Het is een omgeving voor jonge mensen om vragen over identiteit te onderzoeken, om te experimenteren en om zaken uit te vechten. Voor mensen met een geschiedenis van afstand en adoptie is die context minder vanzelfsprekend en een extra complicatie in de zoektocht naar de vraag 'wie ben ik?'.

Een andere belangrijke vraag voor veel afgestanen en geadopteerden is die naar de genetische en medische geschiedenis van hun biologische familie. Ook adoptieouders vertellen dat zij soms worstelden met vragen over genetische en medische achtergrond van hun kinderen. Een adoptiemoeder vertelt bijvoorbeeld: *"[Ziektes] zijn dingen waarvan ik denk … nu zou ik wel graag weten of dat iets is wat uit die familie komt of zijn er dingen bekend waarop wij dat terug kunnen voeren?*" (AM#1).

Los van vragen over sociale identiteit en biologische komaf, vertellen afgestanen en betrokkenen over worstelingen met gaten en onzekerheden in hun levensverhaal en de zoektocht om antwoorden te vinden. Kinderen die na hun geboorte in een kindertehuis terechtkwamen, hebben weinig informatie over hun vroege kinderjaren. "*Iedereen weet van zijn bestaan af, van zijn geboorte, heeft foto's, maar wij niet en dat geeft zo weinig houvast*" (AA#6), vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd. Een andere vrouw beschrijft: "*We hebben geen oral history. Wij hebben niet een moeder die kan vertellen aan je: zo was jij, zo ben je geboren, zo was mijn zwangerschap"* (AA groep#1). Pas toen zij als kind werd opgehaald uit het kindertehuis begon haar bestaan. *"Daar begint jouw leven*" (AA groep#1). Een man vertelt over zijn worsteling met het gebrek aan kennis over de eerste jaren van zijn leven:

> *" … dat ik mijn moeder heb gezegd: 'Mama, zou het kunnen zijn dat ik, er in de jaren dat ik hier nog niet was, er toen een heleboel dingen zijn gebeurd?' Dan was de reactie van mijn moeder: 'Nee, dan ben je een baby'tje, dan weet je niks.' Dan ben je toch nieuwsgierig: waarom doe ik nou zo …?"* (AA#10)

Verhalen, foto's en andere gedeelde herinneringen van de vroegste levensjaren, zijn een mogelijkheid voor volwassenen om toegang te krijgen tot kinderjaren waar zij geen actieve herinneringen aan hebben. Het maakt het mogelijk een voorstelling te maken van hoe het leven als baby is geweest, een idee te ontwikkelen over wie je zelf bent en te begrijpen waar bepaalde trekken vandaan komen. Om informatie, over vroege kinderjaren, of over genetische en medische achtergronden te verkrijgen, zijn afgestanen en geadopteerden afhankelijk van anderen, bijvoorbeeld de adoptieouders of de biologische ouders.
De interviews met afgestanen en geadopteerden getuigen van het 'werk' dat zij moeten verzetten om het gesprek over deze zoektocht met familieleden aan te gaan. Een vrouw die als kind werd afgestaan vertelt bijvoorbeeld over de zoektocht naar haar biologische ouders, en hoe haar adoptieouders daarop reageerden:

> *"Toen ik contact met mijn ouders ging leggen, was de boodschap van: je mag alles zeggen, je mag alles onderzoeken. Maar als ik het dan zei, dan liep mijn moeder drie dagen huilend rond. Wat is dat voor signaal? Dat is het signaal dat jij iets doet, waar jij een ander verdriet mee doet."* (AA#5)

In veel families bestaan geheimen en verborgen geschiedenissen, maar medische geschiedenissen en familieherinneringen worden doorgaans door de jaren heen op min of meer natuurlijke wijze uitgewisseld. Dat maakt het mogelijk om gedurende de levensloop te reflecteren op diverse vragen over biologische komaf, sociale identiteit en de vroege levensjaren. De interviews getuigen van de extra inspanningen die betrokkenen met een geschiedenis van afstand en adoptie moeten leveren om hun vragen over identiteit, biologische komaf en de vroege kinderjaren te kunnen beantwoorden.

5.5 Het weerzien van bloedverwanten: vanzelfsprekendheden en ongemakken

Ouders die een kind moesten afstaan, gaan soms op zoek naar dat kind. Ook adoptiekinderen starten soms een zoektocht naar hun biologische ouders. Als ze elkaar vinden, is het de vraag of een ontmoeting inderdaad tot stand komt. Indien iedereen toestemt in een ontmoeting, ervaren betrokkenen soms grote onzekerheid over wat hun te wachten staat en hoe die ontmoeting zal verlopen. Een vrouw die als kind is afgestaan en geadopteerd beschrijft in het interview het ongemak dat zij voelde voorafgaand aan de ontmoeting tussen haar adoptiefamilie en haar biologische familie:

> *"Ik ben ook helemaal niet nerveus aangelegd – maar ik vond dat echt niet te doen. Ik was stik chagrijnig. Ik was bloednerveus … Ik bracht – voor mijn gevoel – dingen bij mekaar die niet bij mekaar horen. Een heel gek gevoel. En toch ook wel een beetje dat ik het gevoel had dat ik iets aan het verstoren was, in verhoudingen."* (AA#4)

Een vrouw die haar dochter moest afstaan vertelt ook over zenuwen voorafgaand aan het weerzien van haar dochter: "*Want ik denk, mag ik een hand geven? Moet ik haar omhelzen?"* (BM#4). Bij de uiteindelijke ontmoeting viel dat ongemak overigens direct weg: "*We vlogen elkaar in de armen. Ik voelde me ineens helemaal compleet. Ik ging gewoon weer recht staan*" (BM#4). Ook andere betrokkenen hadden bij zo'n eerste ontmoeting het gevoel dat puzzelstukjes op hun plek vielen: *"Toen [mijn zoon] mij de eerste keer zag, zei hij: 'Goh, ik kom thuis … dat is het oerbloed'* (BM#6). Ook anderen spreken van allerlei vormen van familiaire herkenning die zij ervaarden op het moment van het weerzien. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt hoe zij zichzelf terugzag in haar biologische familie: *"Ik ben in een warm bad terechtgekomen, dat wil je niet weten. Echt zo ongelooflijk. En daar zag ik mezelf. Het klopte gewoon helemaal … ik denk; dit ben ik*" (AA#7).

Uit de interviews blijkt dat het weerzien niet altijd simpel is. Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt dat het contact met haar dochter bijzonder goed verloopt, maar ook dat dit *"met vallen en opstaan gebeurt natuurlijk, want je moet elkaar leren kennen. En zij heeft haar hele leven van 26 jaar achter zich"* (BM#7). Meerdere geïnterviewden refereren aan het televisieprogramma *Spoorloos*, waarin Nederlandse adoptiekinderen hun biologische ouders in een ander land proberen te traceren. Dat eindigt niet zelden in een warm en emotioneel onthaal en lijkt het alsof de vaak tientallen jaren dat ze elkaar niet kenden er helemaal niet toe doen. Eind goed, al goed. Volgens sommige geïnterviewden is de realiteit vaak lastiger. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld hoeveel het weerzien van haar biologische vader losmaakte, voor haar, voor haar vader, en ook voor andere familieleden:

> *"Men denkt, dat is toch een beetje het algemene beeld: Spoorloos. Er staat een moeder huilend en broers en zussen die allemaal blij zijn. Ik heb één broer die blij is, of twee. Maar de rest is echt niet blij hoor, dat ik er ben. Helemaal niet … De werkelijkheid is vaak heel anders. Het gooit familieverhoudingen op slot … de oudste zijn niet meer de oudste … Je kan niet zeggen: 'Hier is jullie kind en die proppen we er maar even in.' Dat gaat niet … Het feit dat ik er ben, betekent dat mijn vader dus iets verzwegen heeft. De kinderen die bij hem opgegroeid zijn, hebben zoiets van: 'What the fuck? Hij was toch altijd eerlijk? Dat moesten we altijd van hem zijn. En hij blijkt nog een kind te hebben. Hoe kan dat? En hij wist het ook nog!' Hun blik naar hun vader verandert. Dat heeft gevolgen. Heeft letterlijk gevolgen gehad voor de verhouding tussen de andere kinderen."* (AA groep#1)

Voor alle betrokkenen betekende deze gebeurtenis niet alleen een gelukkig weerzien, maar ook een intensief familiewerk om teleurstellingen, ongeloof en boosheid in goede banen te leiden en de familie bij elkaar te houden. Ook al voelen kinderen zich thuis bij hun biologische ouders en familie, dan nog is de situatie vaak verwarrend en is het lastig om hieraan betekenis te geven. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd beschrijft het weerzien van haar biologische familie als volgt: "*Ik voelde me thuis. Ik kwam daar thuis, maar het rare is: ik ben daar niet thuis. Hier ben ik thuis, maar eigenlijk ook weer niet. Dus dat zal altijd een zoeken blijven, denk ik*" (AA#7). Een vrouw die haar dochter moest afstaan, vertelt dat haar dochter altijd worstelt met "*twee losse eindjes*" omdat ze "*niet bij het ene gezin hoort helemaal, en ook niet thuis is in het andere gezin helemaal"* (BM#10). Dat geldt niet voor iedereen. Een andere vrouw vertelt, bijvoorbeeld, dat zij zich thuis voelt bij haar adoptieouders: "*Dat zijn mijn ouders, daar hoor ik bij. Ik ben deel van dat gezin"* (AA#3). Over haar biologische moeder zegt ze*: "Ze is mij heel dierbaar en ik haar. Maar we zijn geen moeder-dochter. Zo voelt het niet, en we zijn het juridisch niet en praktisch niet. Gewoon in geen enkel opzicht eigenlijk*" (AA#3).

Uit de interviews blijkt dat wel en niet bij een familie horen ook betekent dat veel betrokkenen moeten leren omgaan met vormen van uitsluiting die pijnlijk kunnen zijn. Een vrouw die haar dochter moest afstaan beschrijft bijvoorbeeld de ontmoeting met haar biologische kleinkinderen: "*Mijn kleinzoon mocht geen 'oma' zeggen, want hij had al een oma. Dus ik werd tante Lidia*" (BM#4). Sommige betrokkenen die relaties met biologische familieleden hebben hersteld, twijfelen aan hun positie bij belangrijke familiegebeurtenissen zoals de dood van ouders. Hoor je er dan wel of niet bij? *"Ja tot de laatste zucht … dat is nooit klaar … tot aan wie er straks aan je sterfbed staat, zeg maar, dat luistert dan nog nauw"* (AA groep#2).

Uit verhalen van betrokkenen blijkt dat balanceerkunst nodig is om contacten tussen biologische ouders en adoptiekinderen na zoveel jaren goed te laten verlopen. Er wordt geschipperd met afstand en nabijheid, en er worden al doende steeds verwachtingen gepeild, gemedieerd en bijgesteld. Een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt over dat balanceren tussen afstand en nabijheid: *"Je moet niet te veel afstand nemen, want dan verlies je het contact … Je moet ook niet te dicht erop gaan zitten"* (BM#10). Bij de een lukt het, met subtiel balanceerwerk, om banden duurzaam aan te halen en vanzelfsprekendheid te creëren, maar bij de ander lukt dat niet goed.

5.6 Slot: familiewerk en discussies over afstand en adoptie

Verhalen van ouders die een kind moesten afstaan, geven blijk van werk dat ze doen om te kunnen omgaan met de spanningen in het gezin als gevolg van de schaamte en schande die gezinsleden ervaren door onbedoelde zwangerschap. Afgestanen en geadopteerden en adoptieouders vertellen over hun inspanningen om een adoptiegezin te vormen, om vanzelfsprekendheden te maken en om met het eventuele ongemak daarbij om te gaan. Veel geïnterviewden getuigen van inspanningen om vragen over identiteit, biologische komaf en de vroege kinderjaren te beantwoorden en om contact met bloedverwanten te herstellen. Er moet opnieuw worden uitgezocht wie familie is, wat familie betekent, hoe je je binnen de nieuwe familie hoort te gedragen en wat je wel en niet kunt zeggen. Het weerzien is zelden het *Spoorloos*-moment dat buitenstaanders daar misschien van verwachten en herstel van relaties kan meer of minder soepel lopen.

Een geschiedenis van afstand en adoptie brengt intensief 'familiewerk' met zich mee. Ook tot ver na de afronding van de procedures rondom afstand en adoptie leveren betrokkenen inspanningen om familierelaties te onderhouden. Die inspanningen kunnen een geheel verschillend karakter hebben. Familiewerk behelst een palet van symbolische, emotionele, sociale en praktische handelingen die bijdragen aan het 'maken van familie'. In hedendaagse discussies over afstand en adoptie is de noodzaak om bijzonder werk te moeten doen om families en familielijnen te maken een relatief onderbelicht thema, terwijl dit voor betrokkenen vaak een belangrijke plek in hun dagelijks leven inneemt. Bewustwording van het familiewerk dat een geschiedenis van afstand en adoptie vraagt van betrokkenen, is cruciaal als het gaat om het erkennen van geschiedenissen van afstand en adoptie, en om daar een goed (publiek) gesprek over te voeren.

6. Ervaringen met instituties toen en nu

6.1 Introductie

In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat de familie van ongehuwde, vaak minderjarige meisjes geregeld gebukt ging onder schaamte vanwege een onbedoelde zwangerschap en een grote rol speelde in de beslissing om het kind af te staan. Minderjarige meisjes en jonge vrouwen waren van hun familie afhankelijk en hadden weinig mogelijkheden om zelf een beslissing te nemen. Die route van afstand en adoptie werd mogelijk gemaakt door wet- en regelgeving en door uitvoerende instanties zoals de Raad voor de Kinderbescherming, organisaties zoals FIOM (Federatie van Instellingen voor de Ongehuwde Moeder), opvanghuizen en kindertehuizen van al dan niet religieuze signatuur, en publieke zorginstellingen. Deze organisaties speelden niet alleen een rol bij de afstand en adoptie tussen 1956-1984. Veel betrokkenen hebben er tot lang na de feitelijke procedure van afstand en/of adoptie mee te maken: bijvoorbeeld om toegang te verkrijgen tot dossiers of bij de zoektocht naar bloedverwanten. Het is daarom niet verwonderlijk dat ervaringen met instituties een belangrijke rol innemen in hedendaagse perspectieven op afstand en adoptie en op de omgang met die geschiedenis.

Overheidsinstanties zijn formele organisaties die wetten uitvoeren. In een democratische context hanteren ze werkwijzen die moeten garanderen dat wetten en regels voor iedereen op eenzelfde wijze worden toegepast. Wetten zijn per definitie dan ook niet toegesneden op bijzondere persoonlijke situaties en uitvoering is per definitie procedureel om willekeur te vermijden. In de uitvoeringspraktijk hebben ambtelijke of professionele functionarissen vaak wel discretionaire ruimte bij de toepassing van de regels zodat de intentie van regels wordt recht gedaan, maar ze kunnen wettelijke kaders niet veranderen. De socioloog Lipsky heeft in zijn beroemde boek *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Service (Lipsky, 2010)* beschreven hoe ambtelijke functionarissen die werken in de praktijk van dienstverlening schipperen tussen algemene regels en de situatie van individuele burgers of cliënten. Functionarissen kunnen de regels verschillend interpreteren en verschillende strategieën volgen om met de spanning tussen regels en praktijk om te gaan. Particuliere organisaties zoals kerken hebben een religieuze missie en een eigen stelsel van regels. Professionals die in religieuze instellingen werken hebben ook beperkte vrijheid bij de vervulling van hun taken en schipperen net als overheidsfunctionarissen tussen instellingsdoelen en de behoeften van de concrete personen met wie ze in de praktijk te maken hebben.

De verhouding tussen instituties en alledaage praktijken, tussen overheid en burgers, is een klassiek vraagstuk. Kafka beschreef een eeuw geleden hoe bureaucratie, in plaats van willekeur te voorkomen, juist tot willekeur kon leiden en toonde de machteloosheid van burgers ten opzichte van een formalistische overheid (Kafka, 1926). Ook vandaag de dag is de verhouding tussen overheid en burgers veelvuldig onderwerp van discussie en velen spreken van botsingen tussen systeem- en leefwereld, termen die ontleend worden aan het werk van de Duitse filosoof Jurgen Habermas (Habermas, 1984). Het voert te ver om in dit rapport uitgebreid op deze discussies en het werk van Kafka en dat van Habermas in te gaan, maar veel verhalen in de media over afstand en adoptie getuigen van beklemmende aanvaringen tussen wat we hier gemakshalve 'systeemwereld' en 'leefwereld' noemen. In september 2021 vertelde Irene Essenberg, in een radio-uitzending van NPO Radio 1, over haar vervreemdende ervaring in de jaren '60 toen zij op haar 16e onbedoeld zwanger werd:

> *"Bij mij was vanaf het begin duidelijk dat ik mijn kind moest afstaan … Dat vond ik vreselijk, ik vond dat ik heel veel liefde voor het kind kon geven. Alleen waren er geen voorzieningen, mijn ouders wilden mij niet in huis met een kind. Ook de instanties drukten mij op het hart om het kind te laten adopteren omdat ik geen rode cent had destijds. Ze hebben mij zo onder druk gezet om het te laten adopteren. In de kraamkliniek werd ik in slaap gebracht, toen ik wakker werd, lag ik alleen op een kamer zonder mijn kindje. Uiteindelijk heb ik daar 10 dagen gelegen, daarna moest ik gewoon weer naar school."* (Blok en Van Peperstraten, 2021)

Meerdere betrokkenen vertellen over kafkaëske ervaringen in interactie met instanties en professionals en voelen daar grote boosheid over. Er zijn echter ook getuigenissen waarin die ene professional, maatschappelijk werker of ambtenaar het verschil maakte doordat die oog had voor de persoon en de persoonlijke situatie.

Dit hoofdstuk gaat over de verhalen van betrokkenen bij afstand en adoptie over hun ervaringen met instituties vroeger en nu. Let wel, het is géén evaluatie van het handelen van instituties, want daar hebben we geen onderzoek naar gedaan. We hebben geen vertegenwoordigers van instituties, professionals of bestuurders geïnterviewd en hun verhaal is niet opgetekend. In dit rapport staan de ervaringen van directbetrokkenen met instituties centraal; het gaat erom hoe zij betekenis geven aan ervaringen met instituties, omdat deze ervaringen nauw verbonden zijn met hun perspectieven op erkenning, die in het volgende hoofdstuk aan de orde komen.

We beginnen dit hoofdstuk met ervaringen van betrokkenen in de besluitvorming rondom de afstand en adoptie destijds. Hoe hebben betrokkenen zich in deze besluitvorming gehoord gevoeld door professionals en instanties? Vervolgens gaan we in op diverse perspectieven op het toezicht op pleeg- en adoptiegezinnen waar afgestane kinderen geplaatst werden. Daarna kijken we naar meer recente interacties met instituties. In paragraaf 6.4 bespreken we de betekenis van dossiers voor betrokkenen en hun worstelingen om toegang te verkrijgen tot die dossiers. Geregeld vertelden betrokkenen over situaties waarop zij per ongeluk een geboortenaam of het bestaan van een bloedverwant ontdekten in interactie met instituties. Daarover gaat paragraaf 6.5. We besluiten het hoofdstuk met een reflectie op de stapeling van onmacht die betrokkenen door de jaren heen in interactie met verschillende instituties hebben ervaren.

6.2 Besluitvorming rondom afstand en adoptie

Zoals gezegd, speelden families van ongehuwde zwangeren een grote rol in beslissingen over afstand en adoptie, maar procedures van afstand en adoptie tussen 1956 en 1984 werden uitgevoerd door de overheid en religieuze en professionele organisaties. Organisaties, zoals doorgangs- of kindertehuizen en FIOM, speelden een rol bij de opvang van de zwangere meisjes en vrouwen. Daarmee hadden professionals die in die huizen werkten ook invloed op de keuze van de zwangere meisjes en vrouwen en op de zorg die zij kregen. Als een pasgeboren kind werd afgestaan, als het korter of langer in een instelling of pleeggezin verbleef, en als het geadopteerd werd, waren daar ook altijd allerlei organisaties bij betrokken, zoals de Raad voor de Kinderbescherming of de rechterlijke macht. Hoe hebben geïnterviewden de rol en de bemoeienis van deze instellingen en de professionals ervaren?

Meerdere vrouwen die destijds als meisje of jonge vrouw een kind hebben afgestaan, vertellen dat zij amper tot geen regie hadden in het besluitvormingsproces, noch in de context van hun familieleven, noch in de institutionele trajecten. Zij vertellen dat professionals in de doorgangshuizen de leiding hadden. Hoewel er in die tijd de facto, zonder hulp van de familie, weinig opties waren voor (minderjarige) ongehuwde moeders om alleen een kind groot te brengen, blijkt uit de interviews dat de ervaringen en wensen van de ongehuwde zwangere überhaupt amper werden verkend. Of er nog andere opties waren dan afstand doen (de vader betrekken, een kind alleen opvoeden, een steunnetwerk organiseren), en hoe dat eventueel gerealiseerd zou kunnen worden, werd vaak niet besproken. Meerdere vrouwen die een kind moesten afstaan ter adoptie, vertellen dat zij door maatschappelijk werksters in één richting werden gedirigeerd. Een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt bijvoorbeeld: "*Dat is mij ook overkomen en dat is dus dat zwangere meisjes, vrouwen, voordat ze bevallen, eigenlijk voor het blok gezet worden om een handtekening [ter afstand] te zetten"* (BM#3). Een andere vrouw vertelt over het besluitvormingsproces rondom de afstand en adoptie, toen zij eind jaren '60 op haar 19e onbedoeld zwanger werd:

> *"De maatschappelijk werkster was helemaal in paniek, want ik wilde geen kant uit. Ik zei: 'Ik ga voor mijn kind zorgen.' Maar dan komt het: je moet terug in die tijd. Toen zei ze tegen mij: 'Waar ga je wonen dan?' Ik zei: 'Jullie gaan mij daar misschien wel mee helpen toch?' Er was niks voor ongehuwde mensen, en voor gescheiden mensen ook niet, want die gingen terug naar de familie. Ik had geen opleiding, want ik heb altijd voor mijn moeder gezorgd. Dus zei ze: 'Wat ga je dan*

> *voor werk doen?' Ik zei: 'Ik ga wel kantoren poetsen of zo, want poetsen dat kan ik.' Ze zei: 'Dan verdien je niet genoeg om je kindje te onderhouden, en om te huren eventueel, als dat gaat lukken.' Dus alle voorstellen die je deed, dat werd gewoon onderuitgehaald … Toen ben ik naar mijn lievelingsplekje gegaan. Ik heb een kladpapier meegenomen, in het midden een streep gezet, en hier opgeschreven wat mijn baby allemaal nodig zou hebben. Dat was dus heel veel. Hier opgeschreven wat ik het baby'tje te bieden had. Er was niks, alleen mijn hart heb ik opgeschreven. Toen was het klaar, en heb ik die beslissing daar in de bossen genomen."* (BM#6)

Uit haar verhaal blijkt dat zijzelf, noch de familie, noch professionals om haar heen mogelijkheden zagen om haar kind te behouden: *"Dat bestond niet, dat moest nog uitgevonden worden. Zo is het bij heel veel meisjes gegaan. Die wilden wel, maar er was geen mogelijkheid"* (BM#6). Ook andere vrouwen die een kind moesten afstaan, vertellen dat professionals geen alternatieven voor afstand bespraken. Een vrouw die in de jaren '60 als achttienjarige haar kind moest afstaan, vertelt hoe directief zij de begeleiding van de maatschappelijk werkster had ervaren: *"Die sociaal werker zat daar met een pennetje en papier zo van: zo en zo gaan we het doen, daar ga je bevallen, bij die en die dokter ga je je melden"* (BM#5). Hoewel afstandsprocedures, in theorie, primair de zwangere vrouw aangingen, vertellen de vrouwen dat zij in de praktijk niet veel hadden in te brengen.

In de interviews vertellen ook mannen die een kind moesten afstaan dat ze destijds niet geïnformeerd werden over wat zij zoal zouden kunnen doen in deze situatie, welke opties er voor hen waren als het ging om erkenning van het kind, verzorging en opvoeding et cetera. Een biologische vader die zijn dochter moest afstaan, vertelt over zijn ervaringen met de begeleiding van FIOM, rondom de buitenechtelijke zwangerschap en uiteindelijk de afstand begin jaren '80:

> *"Het feit dus dat FIOM mij niet geïnformeerd heeft over wat mijn mogelijkheden waren. Dus ik heb Isabel[3] nooit erkend als dochter. Dus ik ben niet de vader en zal het ook nooit zijn, want zo is dat met de wet geregeld. Voor een biologische moeder is het anders dan voor een biologische vader. Dat is heel lastig voor mij … wij zijn dus niet goed geïnformeerd. Dus niet over wat de gevolgen zijn … Totaal niets. Niets van wat de gevolgen zijn en dat was toen al bekend, voor de adoptie-kinderen. Ze hebben het dus nooit over andere alternatieven gehad."* (BV#2)

Een aantal vrouwen dat een kind moest afstaan, vertelt dat ze zich door de betrokken professionals en instellingen niet alleen slecht geïnformeerd, maar ook bedrogen voelen. Instanties handelden directief en vertelden volgens hen halve waarheden, verzwegen zaken, of stelden zaken anders voor dan het geval was. Een vrouw die eind jaren '60 haar kind moest afstaan, herinnert zich de besluitvorming om het kind op te geven voor adoptie als eenrichtingverkeer, en vertelt "*ronduit"* te zijn "*voorgelogen door de Kinder-bescherming"* (BM#7). Ze vertelt dat de Raad voor de Kinderbescherming haar op het hart drukte "*teken maar … want het kind is al geplaatst in een adoptiegezin*", maar, zo vertelt ze, "*dat was niet zo*" (BM#7). Ook een andere vrouw die haar kind tegen haar wil moest afstaan, spreekt van eenrichtingverkeer. In haar dossier werden zaken anders voorgesteld dan ze waren: "*Ik was helemaal niet van plan om afstand te doen, maar dat wordt dan wel allemaal in een dossier beschreven*" (BM#3).

Verschillende geïnterviewden hebben de contacten tussen hen en organisaties en professionals die betrokken waren bij de afstand en adoptie als pijnlijk en harteloos ervaren. Dat kwam niet alleen tot uitdrukking in de manier waarop de beslissing voor afstand en adoptie werd genomen, maar onder andere ook in financiële arrangementen rond afstand en adoptie. Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt dat zij moest werken tijdens haar opname in het doorgangshuis om haar verblijf daar en de kosten voor de bevalling te kunnen betalen. Na de bevalling van haar dochter "*kwam ik thuis en dan moest ik betalen voor haar en voor mijzelf nog*" (BM#4). Een andere vrouw vertelt dat zij eind jaren '60, na de bevalling en de afstand van haar kind, werd opgeroepen door de sociale dienst voor een gesprek over de kosten voor de opname en de bevalling in het doorgangshuis:

[3] pseudoniem

> *"Dan kom ik op de sociale dienst. Vroeger had je een hele grote ruimte, een zaal, en daar waren vakjes gemaakt met een gordijn ervoor. Privacy, dus jij zit op de gang te wachten. Jij hoort daar ... Met tien van die hokjes hoor je allemaal wat mensen zeggen, wie er ruzie krijgt of gaat huilen of ... Alle privacy ligt op straat. Dan kom jij in zo een hok, en dan gaat die vrouw vertellen wat al die kosten geweest zijn voor de geboorte van mijn zoon, en hoe ik dat dacht terug te kunnen gaan betalen. Ik zei: 'Ik geloof niet dat er van tevoren met mij afgesproken is dat ik dat terug moet gaan betalen. Jullie hebben mij gedwongen. Ik ben gedwongen.' Die vrouw zegt: 'Wat denk jij wel niet wie je bent? Je bent toch ook maar een hoer als je zo … een kind afstaat.' Dus ik kwam buiten dat hokje, en er zaten mensen zo: waar moet ik kijken?"* (BM#6)

In de interviews vertellen betrokkenen echter ook over functionarissen of professionals die wel een luisterend oor hadden, die zorgzaam waren en die probeerden te helpen tijdens de besluitvorming en het proces van afstand doen. Een vrouw die eind jaren '60 haar kind moest afstaan, vertelt: "*Weet je wie de enige was die menselijk was? Die dokter … ik heb een heel fijn gesprek toen met hem gehad. En toen heeft hij z'n kamer beschikbaar gesteld en daar heb ik toen een tijd met [kindje] gezeten"* (BM#5). Wij spraken ook een vrouw die als baby zou worden afgestaan en geadopteerd, maar bij wie dat uiteindelijk niet gebeurde door een oplettende en empathische professional. In haar geval had een arts ervoor gezorgd dat er uiteindelijk geen afstand plaatsvond, omdat die zag dat de vrouw dat eigenlijk niet wilde. Zij vertelt:

> *"Op het moment dat mijn moeder bevallen was, heeft ze gezegd van: 'Ja, maar dat wil ik helemaal niet.' En toen heeft de arts gezegd: 'Dat heb ik aan je gezien.' Dus mijn moeder had iets van tevoren moeten tekenen, heeft dat blijkbaar nooit hoeven doen of hebben ze erdoorheen laten slippen. En dat de arts zei ... Ze hebben waarschijnlijk aan mijn moeder gezien dat ze ... Dus dat is dan wel een pluspunt voor, ik denk, de maatschappelijk werker die om haar heen hing of die arts."* (AA#14)

In de interviews komt ook het thema van herroeping of het terugkomen op de afstand en adoptie ter sprake. Bij afstand en adoptie was er een formeel-juridische termijn vastgelegd om te kunnen beslissen en om de beslissing eventueel te herzien.[4] In de praktijk was terugkomen op afstand en adoptie echter lastig. Zo vertellen vrouwen dat zij dat wel hadden gewild, maar dat ze dat moeilijk konden doen als hun kind al een flinke tijd bij adoptieouders had doorgebracht en die als zijn of haar ouders beschouwde. Een vrouw vertelde: *"Vier jaar later doe je pas echt afstand. Ik denk dat ik al getrouwd was met Derk[5] toen, dus toen hebben we er samen over gesproken … maar ik dacht: dat moet je niet doen …"* (BM#10). Een andere vrouw herinnert zich ook het moment dat ze wilde terugkomen op de afstand: *"Nu is ze nog steeds niet geadopteerd, dus nu wil ik haar. Ik wil haar terughalen"* (BM#4). Zij sprak erover met een advocaat, die haar ervan overtuigde om dat toch niet te doen:

> *"'Ja,' zegt hij, 'nu is het kindje al zo oud, nou doe je er eigenlijk niet verstandig aan om het kindje nog weer weg te halen. Zij is gewend dat ze dus geadopteerd is, een papa en mama heeft en dat ze dus ook een zusje had.' Nou goed, hij heeft me dus wel overtuigd dat ik dus dan zei van: 'Nou, ik laat het dan, het is nu zo, dan laat ik het ook maar zo.'"* (BM#4)

De formele optie om de afstand en adoptie nog te herzien, impliceerde dat adoptieouders de eerste tijd als extra spannend ervaarden, omdat de biologische moeder het recht had haar kind alsnog zelf op te voeden. Een adoptiemoeder vertelt daarover: *"De eerste drie jaar, heb ik nooit het gevoel gehad: ze is echt van ons, ze is echt van mij. Hè, dat heeft mij dus … ik was daar toch wel mee bezig"* (AM#1). Een andere adoptiemoeder vond de eerste tijd ook spannend: *"Een jaar nadat hij bij ons geplaatst was. Je krijgt dus eerst de voogdij. Dan als je 'm een jaar verzorgd hebt dan mag je de adoptie aanvragen. En dat duurt dan nog even. En dat is best een spannende tijd"* (AM#2).

[4] Om meer te weten over formeel-juridische regelingen rondom afstand en adoptie tussen 1956-1984 verwijzen wij graag naar het deelrapport van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG).

[5] pseudoniem

De meeste geïnterviewde vrouwen en mannen die afstand hebben gedaan van hun kind hebben de zwangerschap en afstand ervaren als een proces waarin zij weinig te zeggen hadden en weinig of geen begeleiding kregen. Zij hebben geen 'besluiten' genomen maar voelden zich betrekkelijk weerloos in een proces dat door anderen – ouders en professionals – werd georganiseerd. Terwijl ze in een situatie zaten waarin ze zich zeer kwetsbaar en afhankelijk voelden, ervaarden ze weinig of geen steun van zorg-professionals. In de verhalen van betrokkenen worden ook momenten benoemd waarin betrokkenen zich wel respectvol en met begrip behandeld voelden door professionals, en deze positieve contacten zijn voor hen van grote betekenis geweest.

6.3 Plaatsing in en toezicht op pleeg- en adoptiegezin

Afgestanen en geadopteerden en adoptieouders spreken in de interviews ook over hun ervaringen met instanties die formeel toe moesten zien op het (vormen van een) pleeg en/of adoptiegezin, zoals de Raad voor de Kinderbescherming of de rechterlijke macht. Verschillende afgestanen en geadopteerden vertellen dat er veel schortte aan het toezicht op pleeg- en adoptiegezinnen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd spreekt van willekeur bij de plaatsing van haar en haar adoptiebroer in hun pleeg- en adoptiegezin midden jaren '60:

> *"Mijn broer is ook geadopteerd. We komen uit dezelfde periode, uit dezelfde instelling. Wij zeggen nu echt tegen elkaar, heel plat: 'It was a fucking Russian roulette.' Het was gewoon roulette. Het was: kind A zetten we hier, kind B zetten we daar, die zullen wel matchen. Er zijn ook kinderen bij ouders terechtgekomen die, ongelooflijk, hun hele jeugd lang mishandeld zijn … Er was gewoon helemaal geen controle. Dat vind ik zelf één van de ergste dingen."* (AA#5)

Terwijl verschillende afgestanen en geadopteerden spreken van een gebrek aan screening en controle, omdat zij bijvoorbeeld hebben ervaren dat de plaatsing in een gezin niet goed uitpakte, hebben sommige adoptie-ouders die controle juist als – soms overdreven – zorgvuldig ervaren. Eén van de adoptiemoeders vertelt bijvoorbeeld hoe ze te maken kreeg met instanties zoals de Raad voor de Kinderbescherming, die de aspirant-adoptieouders beoordeelden op de kwaliteit van hun ouderschap. Ze moesten hun doopceel lichten en werden aan diverse controles onderworpen.

> *"Wij hebben dus alle Raden van Kinderbescherming en dergelijke aangeschreven om in aanmerking te kunnen komen voor een kindje. En toen dat eenmaal zo ver was, dan krijg je natuurlijk alle instanties over je heen die maar mogelijk zijn om te kijken of je wel goede ouders zult zijn … Dan gaat alles via de Raad voor de Kinderbescherming. ... Eens in de maand of zo kwam er dan iemand bij je aan huis om te kijken of het allemaal goed ging en of het met jezelf goed ging en of je uiteraard vragen had en dat soort dingen … Goed, dan komt er iemand controleren of je het wel goed doet ... Misschien is dat nodig, omdat het niet je biologisch kind is, maar bij gewone zwangerschappen van je eigen kinderen komt toch ook niemand ... Komt een buitenstander controleren of je het wel goed doet … Want je hebt uiteraard dus gesprekken met de Raad voor de Kinderbescherming. Dan komen mensen bij je op bezoek om te kijken hoe je huissituatie is of je wel capabel bent ... Je moet je hele doopceel blootleggen: waar werk je en hoeveel verdien je? Er werd altijd gezegd: er zijn geen betere ouders dan adoptieouders. Werd er toentertijd gezegd, maar goed, dat accepteer je, omdat je weet dat dat er dus bij hoort."* (AM#1)

Hoewel de controle op potentiële adoptiegezinnen stressvol was, begrijpen adoptieouders wel dat er, gezien de kwetsbaarheid van kinderen, veel aandacht was voor adoptiegezinnen. Een vrouw die meerdere kinderen adopteerde vertelt dat zij dat toezicht nooit als vervelend had ervaren: "*Ik vind het heel belangrijk dat als je toch al kwetsbare kinderen ergens moet plaatsen dat je goed kijkt waar je dat doet"* (AM#2).

Verschillende adoptiemoeders vertellen over de bezoekjes die zij kregen van medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming die toezagen op hoe het er in het pleeg- of adoptiegezin aan toeging. Afgestanen en geadopteerden die de controles als kind meemaakten, refereren aan deze bezoekjes in termen van 'toneel' (AA#15) en 'hele goede acteurs en actrices' (membercheck BM#8), omdat het gezin op dat moment

mooi weer speelde. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, vertelt er bijvoorbeeld over: *"Dan kreeg je je mooiste jurkje aan en dan werd er heel leuk gedaan en op afspraak. Als ze weg waren, was het weer hetzelfde. Het was een theater. … Sorry dat ik emotioneel word, maar als ik dat oprakel, dat is zo verdrietig"* (AA#1). Ook de vrouw die hieronder aan het woord is, herinnert zich dat er bij dergelijke bezoeken een façade werd opgetrokken:

> *"Dat was een mevrouw van de kinderbescherming, volgens mij. Een oude dame, vanuit mijn perspectief als kind toen. Hoe vaak dat was, weet ik niet. Maar toen ik wat ouder werd, was ik daarbij. En dan weet ik nog dat mijn adoptiemoeder verschrikkelijk mooi weer zat te spelen van: het gaat allemaal fantastisch! Zo fantastisch was het niet altijd. Daar heeft die mevrouw die op bezoek kwam volgens mij nooit doorheen kunnen prikken."* (AA#15)

De verhalen van adoptieouders en adoptiekinderen laten aan de ene kant zien hoe spannend de procedure van plaatsing van het adoptiekind in hun gezin en de veelvuldige controles waren voor adoptieouders, hoezeer ze ook snapten dat die controles werden uitgevoerd. Tegelijk vertellen afgestanen en geadopteerden over hun frustraties en machteloosheid dat de instellingen die bedoeld waren om toe te zien op hun welzijn niet altijd in staat bleken om 'toneelstukjes' te doorzien, zodat een slechte behandeling van afgestane en geadopteerde kinderen binnen een pleeg- of adoptiegezin niet altijd werd herkend.

6.4 Persoonlijke betekenissen van dossiers

Over vrijwel alle vrouwen die afstand deden van een kind, hun kinderen en de pleeg- en adoptiegezinnen hielden de instanties dossiers bij. Voor instanties speelden deze dossiers een rol in de vastlegging en verantwoording van hun werk. Zoals zal blijken uit de verhalen, bevatten deze dossiers in de praktijk verschillende hoeveelheden en soorten informatie. Voor directbetrokkenen zijn de dossiers uit die tijd vaak van grote betekenis. Ze kunnen vrouwen en mannen die afstand moesten doen van hun kind de mogelijkheid geven te reconstrueren wat er precies is gebeurd tijdens de procedure van afstand en adoptie. Mensen die destijds zijn afgestaan en geadopteerd, hopen in een dossier informatie te vinden over wie ze zijn, over hun achtergrond en hun vroege levensdagen en -jaren.

Uit de interviews komt naar voren dat het inkijken van een dossier voor betrokkenen vaak veel meer is dan 'informatie vergaren'. Het is een emotionele gebeurtenis. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt over het lezen van haar dossier:

> *"Je gaat er de eerste keer naartoe, dan lees je dat. Het is echt ... met kloppend hart. Je leest iets over jezelf, het is alsof je in een spiegel gaat kijken ofzo. Alsof er vanuit die spiegel iemand iets aan jou gaat vertellen. Van weet je, dit is jou ... het gaat over jou … het is fantastisch dat je kunt lezen: 'Oh dat was ik als baby' … Ik wilde lezen wat ik al die jaren dacht dat niet had geklopt. Dat kon ik teruglezen in mijn dossier. Dus dat is voor mij ook heel helend geweest en daarom hamer ik er ook zo op dat mensen hun dossier moeten kunnen inzien. Want dat is een onderdeel van het verwerkings-proces … Maar dat zou later blijken, dat dat inzien van een dossier een proces werd van jaren. Dat liep een beetje synchroon met mijn verwerkingsproces."* (AA#2)

Een vrouw die haar kind moest afstaan herinnert zich haar ervaring bij het lezen van haar dossier bij de Raad voor de Kinderbescherming: *"Een stuk van mijn historie ging weer, werd weer kenbaar, hoe het toen gegaan was"* (BM#3). Zij vertelt hoe pijnlijk het was om in dat dossier te lezen dat haar moeder alles betaald had: "*Er stond ook in dat ze met mij niet over administratie of over geld mochten spreken. En dat was weer een vreselijke klap, van dat alles achter mijn rug bekonkeld was"* (BM#3). Door zicht te hebben op de eigen biografie, kunnen sommigen zichzelf, karaktertrekken en worstelingen beter begrijpen. *"En doordat ik dat [dossier] gelezen heb, begrijp ik nu meer van mijn angsten. En dat is dus heel wezenlijk ook om het te kunnen begrijpen"* (AA#8&9). Voor sommige afgestanen en geadopteerden is het dossier cruciaal om contact te kunnen leggen met hun biologische moeder.

> *"Haar naam stond niet in ons dossier, van mijn biologische moeder. Maar wel welke instanties erbij betrokken waren. Wie het onderzoek bij mijn ouders hadden gedaan, dat soort dingen. En daarmee zijn we naar FIOM gegaan. Maar daar bleek dus toch ook ergens nog een dossier te liggen … Dus zij hebben met haar contact gezocht."* (AA#3)

Hoewel deze dossiers dus belangrijk zijn voor mensen, zijn ze niet altijd gemakkelijk toegankelijk. Van veel dossiers is bijvoorbeeld niet bekend waar ze zijn. Zo vertelt een vrouw die een kind moest afstaan: "*Ik heb ontzettend veel aan de telefoon moeten hangen: waar is mijn dossier gebleven*?" (BM#3). Een ander herinnert zich: "*Ja, die moet je bij elkaar harken. Dan moet je bij allemaal bedelen of betalen*" (BM#6). Een afgestane en geadopteerde vertelt dat er vaak meerdere dossiers over één persoon bestaan die bij diverse instellingen in het archief zijn ondergebracht. Betrokkenen moeten dan zelf uitvinden welk dossier waar is: "*Het is voor veel mensen onbekend, dat er misschien wel drie of vier dossiers zijn*" (AA#11-12-13). Een vrouw die haar kind moest afstaan legt uit dat het een zoektocht is naar meerdere dossiers op verschillende plekken: "*Er is een dossier bij FIOM, bij het tehuis, bij de Raad voor de Kinderbescherming*" (membercheck BM#6). Dat betekent dat betrokkenen soms een lange gang door verscheidene instellingen moeten maken en dat het ingewikkeld is om uit de diverse dossiers een compleet beeld te krijgen van hun geschiedenis van afstand en adoptie.

Bovendien ervaren betrokkenen dat er in de loop der jaren andere regels werden gehanteerd rondom het inzien van dossiers. In 2016 werd de *Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG)* ingevoerd.

> *"En dan zie je dus dat anno nu, dus waar ik in 2015 alles kreeg, dat als nu iemand zijn dossier wil hebben, heeft die toestemming nodig van adoptieouders, toestemming nodig van de geboorte-moeder, toestemming nodig van andere familieleden die erin staan. Kun je die familieleden niet vinden om toestemming te vragen, dan wordt er dus van alles weggelakt wat daartoe herleidbaar is … Sommige mensen krijgen maar vier blaadjes. Dit is natuurlijk één van de grote frustraties van: hoe kan dat nu? Dat de één wel de informatie heeft en de ander niet? En als het uitgangspunt is dat ik een volledig dossier heb en dat zijn zoveel pagina's, waarom heeft iemand anders dat dan niet?"* (AA#5)

Als bekend is waar een dossier is, betekent dat nog niet dat het ook vrijelijk toegankelijk is. Zo blijkt uit het verhaal van de afgestane en geadopteerde vrouw die hieronder aan het woord is. Zij kreeg ver voor de invoering van de AVG haar dossier te zien, maar mocht daarvan geen kopieën maken, alleen aantekeningen. Het blaadje met die aantekeningen bewaart zij decennia later nog altijd in een map.

> *"Ik denk eind jaren '80, ben ik naar de Raad voor de Kinderbescherming geweest in [plaats] en dan mocht ik er alleen naartoe gaan en ook geen kopieën maken, niets. Dus ik kreeg zo›n dossier voor mijn neus en dan mocht ik wel op een blaadje dingen opschrijven die ik dan las over mij en dat heb ik gedaan. Toen was ik eind 20, denk ik, en dat heb ik nog steeds dat blaadje."* (AA#1)

In dat verband merken sommigen op dat de omvang, informatiedichtheid en correctheid van dossiers sterk verschilt en dat het onvoorspelbaar is wie welke informatie krijgt. Van (digitale) gestandaardiseerde ambtelijke en professionele verantwoording zoals we die tegenwoordig op veel plekken kennen, was toen geen sprake. De variatie in dossiervorming was destijds aanzienlijk.

In de zoektocht naar dossiers en informatie ervaren geïnterviewden niet altijd hulp van de betreffende instanties. Mensen moeten veel zelf doen en instanties werden en worden als formeel en weinig toeschietelijk ervaren. Verschillende geïnterviewden hebben de indruk dat functionarissen zakelijk en functioneel reageren op hun verzoeken en niet tonen dat ze beseffen hoe waardevol deze dossiers zijn voor mensen:

> *"En ik ben de laatste keer dat ik bij de Raad voor Kinderbescherming geweest ben, ben ik zo boos geweest. En waarom? Omdat ik voor de zoveelste keer bij de Raad voor Kinderbescherming kwam en toen zei ik, er wordt natuurlijk altijd een aantekening gemaakt, hè, van: 'Daar is ze weer.' Dus daar werd een melding van gedaan. Van: 'Die mevrouw is er weer.' En toen kwam het hoofd van*

de Kinderbescherming naar de receptie en die zei van: 'Goh u bent hier nu voor de zoveelste keer.' Zei ik: 'Ja...' En toen zei ze: 'Mag ik vragen, als u hier bent …', want ze kent dat dossier natuurlijk wel, '... als u hier bent om een aangifte te doen en een zaak te starten tegen ons, wil ik u zeggen dat het verjaard is.' Dat was haar opening. Ik was daar helemaal niet mee bezig … Dus toen dacht ik: Jezus, Raad voor Kinderbescherming, stelletje viespeuken zijn jullie. In plaats van mij te erkennen en te zeggen: 'U bent hier nu al zo vaak geweest. Wilt u eens vertellen waarom u komt?' … het lijkt dan dat er geen enkele empathie is." (AA#2)

Verscheidene betrokkenen vertellen dat zij een zakelijke en soms defensieve houding van professionals (hebben) ervaren, terwijl de dossiers gaan over de basale levensvragen van betrokkenen en dus van grote persoonlijke betekenis zijn. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld dat zij graag had gezien: "*Dat je voelt dat er aandacht voor je is, want dat is er nu ook niet … En dan zitten er mensen die denken: ja hallo, het is vijf uur, ik ga naar huis"* (AA#7).

In de omgang met dossiers wordt zichtbaar hoe alle betrokkenen – biologische moeders, biologische vaders, afgestanen en geadopteerden, en adoptieouders – op een ingewikkelde manier van elkaar afhankelijk zijn. Als er al dossiers beschikbaar zijn, kunnen mensen ze doorgaans niet zomaar inzien. Als er privacy-gevoelige informatie in staat over andere betrokkenen – en dat is vaak juist de informatie waar mensen naar op zoek zijn – moeten deze andere personen toestemming geven voor inzage. Als een afgestane en geadopteerde, bijvoorbeeld, meer wil weten over de medische achtergrond van zijn of haar biologische moeder, of wie in haar dossier als biologische vader wordt opgegeven, moet de biologische moeder toestemming geven dat het kind inzage krijgt in haar dossier. Niet iedereen wil of kan die toestemming geven, om welke reden dan ook. Dat kan voor het kind pijnlijk zijn, of zelfs als onrechtvaardig worden ervaren, omdat het veelal over essentiele informatie gaat rondom zijn of haar identiteit. Ook is de vraag om toestemming niet zelden beladen:

"Ik ben bij de Raad voor de Kinderbescherming naderhand nog een keer geweest, ik ben bij FIOM geweest, nog met de vraag: 'Mag ik mijn dossier inzien?' Mocht ik niet inzien. Alleen met toestemming van mijn moeder. Ga ik niet doen, want die relatie is al…, daar moet ik voorzichtig mee zijn … [Toestemming] gaat ze niet geven en als ze het vragen aan haar, is mijn relatie met haar over, denk ik." (AA#1)

Betrokkenen zijn niet alleen afhankelijk van andere directbetrokkenen als het gaat om het inzien van dossiers, maar ook van de professionals die ze bij diverse instanties tegenkomen. Een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd legt uit "*dat een ambtenaar bepalend is voor wat gebeurt en wat niet gebeurt … je bent afhankelijk van die persoon die tegenover je zit … dat benadrukt de gevoelens van de willekeur"* (membercheck AA#10). Dat mensen afhankelijk zijn van instanties om basale persoonlijke informatie te verkrijgen over henzelf en hun familie, vinden geïnterviewden heel moeilijk: dat *"instituties wel gemachtigd zijn om van alles over ons te weten, maar dat wij dat niet kunnen … maakt me boos! dat één of ander rijksinstituut of notaris meer inzicht heeft in gegevens dan wijzelf!"* (membercheck BM#6). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, herinnert zich daarover het volgende:

"Maar het rare was dat ze het dus wel voor zich had liggen … Het hele dossier. Op deze afstand waar dus alles van mijn zus in zat. Maar ze mocht het me niet vertellen ... Gekmakend … je bent totaal afhankelijk. Want je weet: als ik iets gedaan wil krijgen, die zus mogelijk wil leren kennen, dan ben ik afhankelijk van die persoon die tegenover me zit. Dus die kan ik maar beter te vriend houden. Dat is onze positie. Maar het is gekmakend." (AA#8&9)

Dossiers over afstand en adoptie bevatten informatie die voor vele betrokkenen van essentieel en existentieel belang is. Betrokkenen voelen zich echter behoorlijk machteloos als het gaat om de toegang tot, en omgang met, dossiers. Bovendien hebben ze soms te maken met ingewikkelde belangentegenstellingen met directe familieleden. We kunnen de dossiers beschouwen als de complexe administratieve belichaming van afhankelijkheidsrelaties tussen betrokkenen bij afstand en adoptie.

6.5 Onverwachte informatie

Terwijl dossiers moeilijk toegankelijk zijn, krijgen betrokkenen soms op een onverwachte manier toch informatie over hun biografie. In de interviews worden verschillende verhalen verteld over momenten waarop betrokkenen in interacties met instituties per ongeluk geconfronteerd werden met een geschiedenis van afstand en adoptie. Soms is een onthulling toeval, soms zijn het onzorgvuldigheden van instanties. Een vrouw die haar kind moest afstaan, bijvoorbeeld, vertelt dat de Raad voor de Kinderbescherming "*per ongeluk niet de kopie van het dossier, maar het originele document waarop met Tipp-Ex de namen waren weggehaald*" had opgestuurd. Ze legt uit: "*Ik kon het zo eraf krabben … zo kwam ik erachter waar mijn kind woonde en hoe hij heet*" (membercheck BM#8). Ook haar zus had, per ongeluk, een brief gekregen met de namen van de adoptieouders erop: "*had ook nooit mogen gebeuren*" (membercheck BM#8). Een man die werd afgestaan en geadopteerd vertelt hoeveel gevolgen zo'n plotselinge onthulling van informatie had op hemzelf, maar ook op het hele gezin. Zijn verhaal laat zien hoe zo'n onverwachte confrontatie met een geschiedenis van afstand en adoptie kan ingrijpen in het gezinsleven:

> *"De eerste keer dat ik mijn geboortenaam hoorde, toen was ik vijftien en toen kwam er een brief binnen die aan mij, aan mijn geboortenaam gericht was. Maar die heb ik niet gezien en mijn ouders maakten hem open. Daar stond in dat ik recht had op een pensioen, want mijn [biologische] moeder was overleden … Ze had gewerkt bij een [bedrijf] en ik stond blijkbaar op haar persoonskaart op het moment dat zij overleed. Toen zijn ze gaan kijken wie zijn de erfgenamen? … Ik mocht aanspraak maken op een wezenpensioen. Ik heb mijn adoptievader nooit boos gezien … Die had een brief geschreven van 'het is ons kind en met onze naam'. Dat voorval beschrijft het taboe binnen ons gezin. Daarbuiten was ik het kind van mijn adoptieouders en daar kon niemand tussenkomen. Maar dat ik in één keer hoorde dat mijn moeder was overleden, daar ging het niet over. Dus voor mij stond de loyaliteit voorop: 'Ik wil mijn vader niet boos zien, dus daar moeten we het maar niet meer over hebben.' Terwijl het ook verwarrend is."* (AA groep#2)

Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt hoe zij er door een fout van een medewerker van FIOM achter kwam dat zij nog een biologische zus had.

> *"Toen werd ik gebeld. 'Ja, we hebben het [dossier] gevonden.' Dus ik was helemaal blij. Ik dacht: mijn dossier is er! Normaal moet je dan je dossier komen lezen bij FIOM. Maar dat kon niet omdat het coronatijd was. Ze zouden dan kijken of ze wat weg moesten lakken en dan zouden ze het mij opsturen. Ik denk dat ik diezelfde week of een week later werd gebeld op een vrijdagmiddag tegen vijven met de mededeling: 'Ja, het spijt me heel erg.' Dezelfde medewerkster. 'Maar ja, wij hebben, ik heb het verkeerde dossier. Het is helemaal niet jouw dossier, het is het dossier van je zus.' Ik zeg: 'Dat kan niet, want ik heb geen zus. Ik heb een zus, maar die is niet geadopteerd.' 'Ja, hoor,' zei ze. 'Die heb je wel.' Ik zei: 'Dat kan niet. Dat is gewoon een vergissing. Een verkeerde naam erop?' 'Nee.' Ik zeg: 'Hoe heet ze dan?' 'Nee, dat mogen we niet zeggen.' Ik zeg: 'Waar woont ze?' 'Nee, dat mogen we niet zeggen.' Ik zeg: 'Hoe oud is ze dan? Is ze jonger of ouder?' 'Nee, dat mag ik niet zeggen.' Ik zeg: 'Je mag me wel vertellen dat ik een zus heb. Dus ik moet jou maar geloven door de telefoon, terwijl …' Ik zeg: 'Dat kan niet.' 'Ja,' zegt ze, 'echt waar.'"* (AA groep#1)

Meerdere betrokkenen vertellen over situaties waarin zij onverwacht geconfronteerd worden met informatie van persoonlijk belang die in de context van een geschiedenis van afstand en adoptie nooit eerder is gedeeld. Een vrouw die haar kind moest afstaan, verzucht in ons gesprek: "*Je kunt nergens info krijgen* [als het gaat om de dossiers] *… maar dan wel per ongeluk!"* (membercheck BM#6). De verhalen van deze betrokkenen getuigen van het ingrijpende karakter van dergelijke onverwachte confrontaties voor henzelf en voor hun familierelaties.

6.6 Slot: stapeling van onmacht door de jaren heen

Iedereen die te maken heeft gehad met afstand en adoptie, heeft ook te maken (gehad) met instituties die de afstand en adoptie mogelijk maakten. In dit hoofdstuk kwamen ervaringen over die contacten met

instituties en professionals aan bod. In de interviews komen verhalen naar voren waarin professionals hun discretionaire ruimte gebruikten om als uitvoerders van overheids- of instellingsbeleid tegemoet te komen aan wensen en behoeften van individuele betrokkenen en enige zorgzaamheid tonen. De meeste verhalen getuigen echter van een pijnlijke kloof tussen de logica van instituties en de alledaagse levens van betrokkenen.

De geïnterviewden hebben op verscheidene momenten in het leven en om uiteenlopende redenen contact met instituties. Vrouwen die een kind moesten afstaan hebben zich vaak niet gehoord gevoeld in de besluitvorming rondom de afstand en de adoptie. Sommigen geven aan dat hun kind tegen hun wil is 'afgepakt', anderen spreken van een 'ontmoedigingsbeleid' rondom het behouden van het kind. Weer anderen geven aan zo jong en zo overdonderd te zijn geweest dat zij geen besluit konden nemen. Zij konden niet anders dan volgen wat ouders, arts of professionals adviseerden. Mannen die een kind moesten afstaan, vertellen eigenlijk hetzelfde. Aan hen werd vaak niets gevraagd, zij waren de 'verwekker' of de 'dader', maar de zwangerschap was verder een aangelegenheid van de zwangere en haar familie. Afgestanen en geadopteerden en hun adoptieouders hadden te maken met toezichthoudende instanties. Volgens hen waren de inspanningen van professionals die verantwoordelijk waren voor goede screening van en toezicht op het pleeg- en adoptiegezin niet toereikend om leed van een verkeerde plaatsing te voorkomen. In de interviews vertellen betrokkenen bijna allemaal over hun zoektocht naar dossiers en de obstakels die zij daarin tegenkwamen. Sommigen zijn daarentegen door slordige communicatie vanuit instanties onbedoeld geconfronteerd met informatie over de identiteit van henzelf of anderen, of met informatie die ingrijpende gevolgen had voor henzelf en voor familieleden. Het contact met instituties en professionals rondom afstand en adoptie is voor het merendeel van de betrokkenen een negatieve of zelfs pijnlijke ervaring geweest. Veel betrokkenen zijn daarom voorzichtiger en wantrouwender geworden in hun contacten met instanties.

Huidige discussies over afstand en adoptie zijn moeilijk te begrijpen zonder inzicht in de stapeling van onmacht die betrokkenen hebben ervaren in hun interacties met instituties. Met 'stapeling' doelen we enerzijds op de historische herhaling van 'niet gehoord worden'. Zo zijn vrouwen die een kind hebben afgestaan en die vroeger te maken hadden met instanties als FIOM, daar vandaag de dag nog altijd van afhankelijk als zij bijvoorbeeld contact willen met een biologisch kind of een dossier willen inzien. Met 'stapeling' doelen we anderzijds op de veelheid van instellingen (FIOM, kindertehuis, Raad voor de Kinderbescherming, et cetera) waar betrokkenen mee te maken hebben gehad door het leven heen. Met stapeling van onmacht doelen wij dus op een terugkerend gevoel – van vroeger tot nu – van een gebrek aan zeggenschap over uiterst basale levenszaken in interacties met instituties. Dat heeft wellicht deels te maken met de onvermijdelijke spanning tussen juridische regels en dagelijkse praktijken. Uit de verhalen van betrokkenen blijkt echter dat zij ook los van mogelijk beperkende regels, een gebrek aan zorgzaamheid, respect en besef hebben ervaren van professionals en instanties. Niet alleen met betrekking tot wat zij toen nodig hadden aan zorg, kennis en begeleiding, maar ook wat er met de afstand en adoptie voor hen op het spel stond en staat.

In hoofdstuk 1 introduceerden we het werk van ethica Joan Tronto (Tronto, 1998). Waarden als zorgzaamheid, empathie, en het investeren in – en repareren van – relaties worden snel verwezen naar de privésfeer, omdat de publieke sfeer vooral zou gaan over nut, efficiency en effectiviteit. Een maatschappij kan niet fungeren zonder functionele en doelmatige organisaties. Maar volgens Tronto kan een maatschappij evenmin goed functioneren als mensen niet worden erkend als personen van vlees en bloed, met een geschiedenis, en een uniek verhaal. Instituties, ook al werken ze met algemene regels, moeten ook oog houden voor de mens achter de dossiers. Volgens Tronto zijn zorgzaamheid en investeren in relaties daarom essentiële ingrediënten van een democratische maatschappij. Instituties handelen dus idealiter met aandacht en respect voor de behoeften van de personen die van hen afhankelijk zijn; ze zijn niet alleen competent in hun werk, maar ook responsief naar betrokkenen (Tronto, 1998). Niet alleen individuele mensen, maar ook instituties moeten zorgzaam zijn, want ze hebben niet alleen verantwoordelijkheid voor functionele doelen en processen, maar ook voor het creëren van een goede samenleving. De verhalen van betrokkenen die in dit hoofdstuk zijn verteld, getuigen ervan dat zij zorgzaamheid en empathie in de interacties met instellingen rondom afstand en adoptie erg hebben gemist.

7. Perspectieven op erkenning

7.1 Introductie

Het feit dat anno 2024 onderzoek gedaan wordt naar de geschiedenis van afstand en adoptie betekent dat politiek en maatschappij belang hechten aan kennis en inzicht in deze geschiedenis. Erkenning van de geschiedenis van afstand en adoptie was ook een belangrijk thema in de interviews. Maar wat betekent 'erkenning' eigenlijk? En hoe vinden betrokkenen dat er nu en in de toekomst met de geschiedenis van afstand en adoptie moet worden omgegaan? In dit hoofdstuk komen de perspectieven van betrokkenen op erkenning aan bod.

In de manier waarop een maatschappij omgaat met een pijnlijke geschiedenis kunnen grofweg twee benaderingen worden onderscheiden. Aan de ene kant is er een juridische benadering, die focust op formeel-juridische vaststelling van onrecht, verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden, en op identificatie van daders en slachtoffers om zo individuele en soms ook collectieve genoegdoening mogelijk te maken. Een dergelijke juridische benadering is vaak de basis voor claims op schadevergoeding. Deze benadering kan leiden tot een juridische strijd om erkenning (of afwijzing) van claims. Soms onderstreept zo'n dynamiek het belang van het onrecht dat heeft plaats gehad, maar soms staat het juridische gevecht zo centraal dat het de aandacht afleidt van de kwestie waar het ooit om begonnen was.

Een andere, relatief nieuwe, benadering in de omgang met maatschappelijk onrecht is het zogenaamde 'transitional justice'. Historica Nicole Immler bepleit zo'n transformerende vorm van erkenning (Immler, 2023). Deze benadering houdt in dat de maatschappij inspanningen verricht om een pijnlijke geschiedenis te erkennen en dat processen van herstel op gang komen die ertoe leiden dat dergelijk onrecht in de toekomst niet meer zal plaatsvinden. Het doel is niet zozeer individuele genoegdoening, maar maatschappelijke reflectie en structurele hervorming. Immler bestudeerde rechtszaken van, onder anderen, Indonesische weduwen en kinderen die de Nederlandse Staat aanklaagden voor de executie van hun echtgenoten en vaders tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog (1945-49), en van Nigeriaanse weduwen die multinational Shell aanklagen wegens medeplichtigheid bij de executie van hun echtgenoten (milieuactivisten). Zij laat zien dat slechts enkele individuen in die rechtszaken erkenning en financiële compensatie eisen (en soms krijgen) en stelt dat de individuele benadering van het recht het moeilijk maakt om het collectieve en structurele karakter van onrecht voor de rechter te brengen (Immler, 2022). Zo blijft vaak het bredere systeem en de intergenerationele gevolgen van koloniale misdrijven, ecocide en mensenrechtenschendingen rondom de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen buiten beeld. In hoeverre beantwoorden dat soort processen aan erkenningsbehoeften van betrokkenen bij onrecht en hoe 'herstellend' zijn deze maatregelen voor individuele mensen en voor de maatschappij? Volgens Immler kunnen erkenning en herstel bijdragen aan een verandering van de maatschappij doordat alle betrokkenen in het herstelproces oude machtsrelaties helpen transformeren (Immler, 2022).

Wij brengen in dit hoofdstuk in kaart hoe de geïnterviewden denken over erkenning, hoe zij eerder erkenning of miskenning hebben ervaren en welke maatregelen zij herstellend achten. Hoewel de interviews laten zien dat de betrokkenen heel verschillend denken over erkenningsmaatregelen in de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie, zijn er een paar elementen die vaak genoemd worden. In dit hoofdstuk bespreken we deze elementen. Allereerst bespreken we de behoefte van betrokkenen aan 'waarheidsvinding': wetenschappelijk onderzoek naar praktijken van afstand en adoptie. Daarbij bespreken we ook hun perspectief op voorgaande en lopende wetenschappelijke onderzoeken. Ten tweede bespreken we het belang van herstel van schade of onrecht dat hun in het verleden is aangedaan. Als laatste bespreken we hoe betrokkenen zich uitlaten over de toekomst en hoe zij kijken naar het belang van erkenningsmaatregelen voor reparatie van sociale relaties. Tot slot reflecteren we op wat het betekent voor betrokkenen om gehoord te zijn als het gaat om de geschiedenis rond afstand en adoptie.

7.2 ‘Waarheidsvinding’ is cruciaal

Uit de interviews blijkt dat ‘waarheidsvinding’ een belangrijke voorwaarde is voor erkenning, herstel en reparatie: wetenschappelijk onderzoek naar praktijken van afstand en adoptie kan inzicht bieden in wat er heeft plaatsgevonden. Het wordt gezien als de enige manier om objectiverende en geloofwaardige kennis te verwerven. Natuurlijk wordt met wetenschappelijk onderzoek niet het laatste woord gezegd over praktijken van afstand en adoptie, want resultaten van wetenschappelijk onderzoek zijn per definitie voorlopig en open voor verbetering. Maar het resulteert wel in publieke feiten en inzichten die een uitgangspunt zijn voor verder wetenschappelijk onderzoek en maatschappelijke discussies. Met wetenschappelijk onderzoek worden praktijken van afstand en adoptie formeel erkend als belangrijk historisch en actueel fenomeen, en wordt het mogelijk nieuwe discussies te voeren over dit onderwerp.

Voor vrouwen die een kind moesten afstaan, is “w*aarheidsvinding heel belangrijk*” (BM#3). Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt bijvoorbeeld dat hiaten in de collectieve geschiedenis moeten worden opgevuld en dat er bekendheid moet worden gegeven aan wat er in het verleden is gebeurd: *“Ik vind nog steeds dat er niet genoeg over bekend is, ook over afstand”* (BM#8). Ook afgestanen en geadopteerden vinden wetenschappelijk onderzoek van groot belang. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, vertelt hoe belangrijk het voor haar is dat in kaart wordt gebracht wat er precies is gebeurd in praktijken van afstand en adoptie. Voor haar is het essentieel “*dat we bijvoorbeeld heel eerlijk op gaan schrijven hoe het in het verleden is gegaan, dat we daar niet meer in gaan bedekken*” (AA#2). Betrokkenen hechten er niet alleen aan te weten wat er toen gebeurd is, maar willen ook inzicht in de vraag hoe praktijken van afstand en adoptie hebben kunnen ontstaan:

> *“Hoe heeft dit in godsnaam kunnen gebeuren? Hoe? Hoe hebben we nou met z’n allen, als maatschappij, als wetgever, als whatever een situatie en een wet opgetuigd die het mogelijk maakte om, zeg maar, kinderen nog voor hun geboorte van hun moeder te scheiden?”* (AA groep#2)

In deze context komt in verschillende interviews het onderwerp van de ‘tijdgeest’ terug. Voor sommigen is het plaatsen van praktijken van afstand en adoptie in de sociaalhistorische context met specifieke waarden en normen ten aanzien van huwelijk, zwangerschap en ouderschap een manier om te begrijpen wat hun is overkomen. Anderen vinden juist dat de tijdgeest niet mag worden gebruikt om praktijken van afstand en adoptie te verklaren, omdat dat als een stoplap fungeert die preciezer begrip van de geschiedenis in de weg staat en ook geen inzicht geeft in vragen over verantwoordelijkheden. Een vrouw die haar kind moest afstaan in de jaren ’60 vertelt daarover: “*Je hoort echt weleens mensen zeggen: ‘Zo deed men dat toen.’ In die context kan je het zien, dat het een andere tijd was en dat mensen het zo deden. Dat vind ik te licht*” (BM#5). Zij vindt dat de geschiedenis van afstand en adoptie niet op de historische context kan worden afgeschoven. Een vrouw die haar kind af moest staan merkt daarover op: “*Als je de tijdgeest de schuld geeft, dan is niemand verantwoordelijk*” (BM#3).

Om de geschiedenis van afstand en adoptie te begrijpen moet volgens hen daarom niet alleen worden gekeken naar de sociaalhistorische context, maar ook naar de rol die specifieke instituties zoals de staat, de kerk, de wetenschap en professionele organisaties hebben gespeeld in de vormgeving van die context en bij het optuigen en uitvoeren van deze praktijken. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd zegt daarover:

> *“Dat er erkenning komt van, wacht even, de Raad voor Kinderbescherming of wie dan ook, welke instantie dan ook. Wij erkennen dat de psychiaters destijds op een verkeerde manier invloed hebben gehad. Wij erkennen dat de kerk een bepaalde rol heeft gehad … hoe het sociale systeem toen werkte ... wat ik natuurlijk hoop terug te zien in het rapport is de dubieuze rol van instanties en erkenning daarin … dus dat vind ik persoonlijk heel belangrijk, om dat echt transparant te hebben … dit is wat mis is gegaan.”* (AA#2)

Verschillende geïnterviewden wijzen erop dat wetenschappelijk onderzoek naar afstand en adoptie in de periode van 1956-1984 belangrijk is omdat er dan niet meer aan hun verhaal getwijfeld wordt. Wetenschappelijke kennis en inzichten betekenen als het ware een omkering van de bewijslast: betrokkenen hoeven niet meer te 'bewijzen' wat hun is overkomen, omdat wetenschappelijk en objectief is vastgesteld wat er in praktijken van afstand en adoptie heeft plaatsgevonden. Een vrouw die een kind moest afstaan herinnert zich bijvoorbeeld "*ik werd niet geloofd*" toen ze een vriend in vertrouwen had genomen over het kind dat zij had gekregen en moest afstaan ter adoptie. Ze vertelt hoe deze vriend jaren later aangaf dat hij haar niet had geloofd: "*Oh, ik dacht dat dat niet echt gebeurd was*" (membercheck BM#1).

In dit kader wordt in meerdere interviews verwezen naar de rechtszaak van Trudy Scheele-Gertsen. In die zaak stelt Trudy Scheele-Gertsen (en Bureau Clara Wichmann) dat de verhalen van afstandsmoeders stelselmatig afwijken van de papieren werkelijkheid zoals die is opgetekend in de verslagen van de Raad voor de Kinderbescherming, en dat de dossiers vaak doorspekt zijn van onwaarheden. De landsadvocaat ziet echter geen reden om aan te nemen dat de Raad voor de Kinderbescherming onjuist heeft gerapporteerd en stelt daarmee de geloofwaardigheid van de herinneringen van Scheele-Gertsen ter discussie (ECLI:NL:RBDHA:2022:432). Verscheidene vrouwen die een kind moesten afstaan vertellen in de interviews hoe pijnlijk het voor hen was om dat te horen. Argumenten zoals "*je kunt het je niet goed herinneren*" (membercheck BM#3) en "*je herinneringen zijn zo lang geleden en vervormd dat ze niet waar kunnen zijn …*" (membercheck BM#1) zijn voor hen zeer pijnlijk, omdat daaruit blijkt dat ze niet geloofd worden. De rechter neemt de opvatting van de landsadvocaat overigens niet zonder meer over (ECLI:NL:RBDHA:2022:432, zie punt 5.124). Wetenschappelijk onderzoek kan volgens deze vrouwen deze pogingen om de geschiedenis te subjectiveren een halt toeroepen.

Het risico om niet geloofd te worden, weegt zwaar voor verschillende betrokkenen en is voor hen een belemmering om hun verhaal te doen: "*Zoveel moeders zullen niet naar buiten treden, want je loopt risico niet serieus genomen te worden … en dat mensen het niet snappen*" (membercheck BM#3). Ook afgestanen en geadopteerden vinden het belangrijk dat wordt vastgesteld wat er gebeurd is – in alle nuance en complexiteit – zodat er niet meer aan hun verhaal getwijfeld wordt.

> *"Erkenning is voor mij ook dat ik gewoon mijn verhaal kan vertellen zonder dat daaraan getwijfeld wordt … Ja, dat er naar jou geluisterd wordt! ... Echt geluisterd wordt naar mijn verhaal zonder dat daar direct een mening of een oordeel over gegeven moet worden. Dat ik gewoon mijn verhaal kan doen … dat ik nou eindelijk eens gewoon kan vertellen wat is er gebeurd."* (AA groep#1)

Betrokkenen spreken in interviews een verlangen uit dat er publieke kennis ontstaat over praktijken van afstand en adoptie. Publieke inzichten door onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek betekenen voor veel betrokkenen dat zij niet langer hoeven aan te tonen of te 'bewijzen' wat hun is overkomen en dat getuigenissen niet meer als ongeloofwaardig kunnen worden afgedaan.

Tegelijkertijd staan de geïnterviewden kritisch tegenover wetenschappelijk onderzoek en de kwaliteit ervan is niet voor iedereen onomstreden. Dat heeft deels te maken met moeilijkheden bij de organisatie en uitvoering van wetenschappelijk onderzoek. Het huidige onderzoek van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie is namelijk niet het eerste wetenschappelijke onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie. In 2019 gaf de minister voor Rechtsbescherming, Sander Dekker, het WODC (Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum) de opdracht tot het (laten) uitvoeren van onafhankelijk '*Verdiepend historisch onderzoek naar de impact van binnenlandse afstand en adoptie in de periode 1956-1984*' en het opzetten van een Aanmeldpunt om betrokkenen de gelegenheid te geven zich aan te melden voor deelname aan het onderzoek. Dat onderzoek werd uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut, en het Aanmeldpunt werd bemenst door medewerkers van FIOM. In 2021 werd dat onderzoek door de minister stopgezet omdat er fouten waren gemaakt bij het inrichten van het Aanmeldpunt. Zo waren er onzorgvuldigheden bij de privacy en gegevensbescherming – zaken die voor betrokkenen gezien hun geschiedenis extra zwaar wegen – waardoor sommige belangenbehartigers hun vertrouwen in het onderzoek opzegden. Juist omdat betrokkenen wetenschappelijke inzichten in praktijken van afstand en adoptie zo belangrijk vinden, zijn sommigen teleurgesteld in de gang van zaken. Meningen over (het stopzetten van) het vorige onderzoek verschillen. In de interviews spreken betrokkenen geregeld over het

'vorige' onderzoek en over vertrouwen en wantrouwen in wetenschappelijk onderzoek naar de geschiedenis van afstand en adoptie. Niet alleen wetenschappelijk onderzoek op zichzelf, maar ook de manier waarop wetenschappelijk onderzoek wordt uitgevoerd is voor hen een belangrijke bron van erkenning: worden zij in het onderzoek zelf serieus genomen en voldoende gehoord?

Uit de interviews blijkt dat betrokkenen het belangrijk vinden dat onderzoekers zich realiseren wat deelname aan onderzoek van mensen vraagt. Meewerken aan onderzoek naar praktijken van afstand en adoptie vraagt niet alleen tijd, maar is ook een grote emotionele investering, omdat het gaat om een zeer persoonlijke en niet zelden ook pijnlijke en verdrietige levensgeschiedenis. Deelname aan onderzoek 'doet' iets met betrokkenen, het kan bijvoorbeeld een katalysator zijn in het verwerkingsproces van zo'n geschiedenis. Een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd voorspelt bijvoorbeeld wat het interview voor hem zal betekenen: "*Ik ga 's nachts wakker worden en er gaat een boel gebeuren*" (AA#10). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd reflecteert ook op de heftige gevolgen van deelname aan onderzoek:

> *"Je gaat iedere keer weer in een open wond roeren en daar wring je doorheen, en daar moet dan ook nog wat uitkomen en dan moet dat ook weer gaan sluiten, voor zover dat al kan … Als ze misschien eindelijk begrijpen wat het van ons vraagt om daaraan mee te werken, wat het van ons vraagt om iedere keer weer die hele geschiedenis op te halen en er uiteindelijk geen resultaat uitkomt … het vraagt heel veel. Ik bedoel, je hebt al moeite genoeg om je leven op orde te houden zonder wortels, als ik het zo mag zeggen. Want ik vind dat zelf wel een mooie beeldvorming, zo van ja, die boom, die staat daar, maar hoe blijft die staan? En dan moet dat er ook nog bij. Iedere keer weer wordt dat weer opgerakeld … Natuurlijk husselt het alles door elkaar weer."* (AA#7)

Voor haar, maar ook voor anderen, is het daarom extra pijnlijk dat het vorige onderzoek vanwege onzorgvuldigheden stopte. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, herinnert zich de teleurstelling die zij en anderen hebben ervaren dat de honderden deelnemers aan het vorige onderzoek allemaal voor niets hun verhaal hebben gedaan. "*Die allemaal hun ziel en zaligheid erin hebben gelegd, die hele gevoelige informatie hebben gedeeld … dat gaat nu allemaal verloren*" (AA#5). Sommige geïnterviewden zijn dan ook gefrustreerd over het stoppen van dat onderzoek en de communicatie daarover. Zo vertelt een vrouw die haar kind moest afstaan:

> *"Ik herinner me dat ik echt wel twee uur aan de telefoon heb gezeten met iemand en dat ik van anderen moet horen dat het onderzoek dus gestopt is. Tenminste, dat hoorde ik dan pas op de radio. Dan denk ik: maar dat moeten jullie mij toch vertellen … ik word er boos om, ik vind het slordig, maar goed."* (BM#8)

Ondanks geschaad vertrouwen door eerder onderzoek vinden de geïnterviewden wetenschappelijk onderzoek nog steeds belangrijk en willen ze toch meedoen met het huidige onderzoek. Een vrouw die haar kind moest afstaan zegt: *"Als ik geen hoop zou hebben, zou ik niet meedoen"* (BM#8). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt: *"Ik ben blij met elk onderzoek en met elke aandacht die eraan besteed wordt"* (AA#1). De hoop bestaat naast de twijfel over de integriteit van die onderzoeksprocessen: "*Het is wel weer een klein stukje hoop, maar ook heel veel twijfel. Het kan ook weer fout gaan. Want geloof maar dat ik in een hoge boom ga zitten als het niet klopt*" (BM#3).

In de context van de ervaringen met eerder onderzoek kijken sommige betrokkenen, en belangenorganisaties, kritisch naar de onderzoeksopzet, de organisaties die het onderzoek doen, en de methodieken die worden gebruikt. Uit de interviews blijkt dat meerdere betrokkenen zorgen hebben over de onafhankelijkheid van de onderzoekers en mogelijke belangenverstrengelingen. Voor verschillende betrokkenen is het onverteerbaar dat in het vorige onderzoek FIOM, één van de instanties die een rol speelden in de geschiedenis van afstand en adoptie, ook betrokken was bij de aanmeldprocedure voor het onderzoek. Een vrouw die haar kind moest afstaan herinnert zich: *"Eigenlijk zou FIOM de intakes [voor het onderzoek] doen, maar als mensen echt heel veel moeite hadden met FIOM – want er was heel veel oud zeer richting FIOM – dan konden ze bij het Verwey-Jonker Instituut terecht*" (BM#2). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt hoe belangrijk het voor haar was dat FIOM geen rol heeft in het nieuwe onderzoek:

> *"FIOM heeft vieze handen gehad en heeft een enorm belang bij het in stand houden van deze praktijk. Ik ben heel blij, dat ik zeker weet dat ook al komt er volgend jaar iets uit waarvan ik misschien zal denken: dit vind ik ook niet zo leuk of daar herken ik me niet in … dat ik in ieder geval zeker weet dat deze partijen niet hun invloed op de uitkomsten kunnen uitoefenen. Als je het hebt over erkenning, dit is ook erkenning … Een overheid die zegt: 'Er is iets heel smerigs gebeurd en we gaan dat op zo'n manier onderzoeken dat er geen enkele twijfel is over belangenverstrengeling.' Dat is erkenning op zich."* (AA#5)

Andere betrokkenen maken zich zorgen over de gekozen methoden in het onderzoek. In die context wordt in meerdere interviews de keuze voor bijvoorbeeld een online vragenlijst in een ander CBAA-deelonderzoek ter discussie gesteld. Betrokkenen wijzen erop dat er in zo'n vragenlijst voor hen bepaald wordt wat hoofdzaak en bijzaak is en dat het dan de onderzoekers zijn die de cijfers en scores interpreteren. Ze vrezen dat zij zich niet zullen herkennen in de uitkomsten en dat er gepsychologiseerd wordt, en dat de onderzoeksresultaten vervolgens gelegitimeerd worden omdat mensen wel deel hebben genomen aan het vragenlijstenonderzoek. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, vertelt over de ervaringen van afgestanen en geadopteerden met het invullen van de online vragenlijst:

> *"Het laat een nare smaak achter. Ik vond het erg heftig om het online in te vullen. Achteraf was dit geen goede keuze. Het voelt wederom niet gehoord … De vragen vond ik zeer beperkt en voor mij dekte het bij lange de lading niet en het leed wat ik al die jaren met me meedraag … Je wil, denk ik als je meedoet aan een dergelijk onderzoek dat je voelt dat de onderzoeker geïnteresseerd is wat jou is overkomen. Niet dat de onderzoeker al uit is op een bepaalde uitkomst."* (AA groep#1)

Uit de interviews blijkt dat betrokkenen objectief en betrouwbaar onderzoek naar historische praktijken van afstand en adoptie belangrijk vinden. Tegelijkertijd hebben betrokkenen op basis van eerdere ervaringen met wetenschappelijk onderzoek een ambivalente houding tegenover het onderzoek dat nu gedaan wordt: ze zijn hoopvol, daarom doen ze mee, maar ook sceptisch, kritisch en soms wantrouwend. Uit de interviews blijkt dat de manier waarop onderzoek wordt uitgevoerd op zichzelf al veel uitmaakt. Eventueel gebrek aan zorgvuldigheid in de omgang met gegevens of in de interpretatie en belangenverstrengeling worden ervaren als – opnieuw – miskenning van hun geschiedenis. Als in de opzet en uitvoering van het onderzoek rekenschap wordt gegeven van de gevoeligheden die een geschiedenis van afstand en adoptie met zich meebrengt, kunnen onderzoeksproces en -resultaten beide bijdragen aan erkenning van die geschiedenis.

7.3 Herstel van schade

Kennis en inzicht is voor vrijwel alle geïnterviewden een belangrijk onderdeel van processen van erkenning van een geschiedenis van afstand en adoptie. Daarnaast delen zij hun perspectief op genoegdoening en herstel van schade die zij hebben geleden. In de interviews bespreken betrokkenen diverse maatregelen daartoe, zoals *"een standbeeld, of in de geschiedenisboeken, of … Je kan van alles bedenken. Een excuus op een papier, … van de instanties*" (AA#15). Over de waardering van die erkenningsmaatregelen verschillen geïnterviewden echter van mening.

Voor een aantal betrokkenen is het belangrijk dat er een financiële vergoeding voor geleden schade komt. Zo vertelt een vrouw die is afgestaan en geadopteerd dat zij graag ziet dat betrokkenen een vergoeding krijgen voor de kosten die zij door de jaren heen maakten voor het zoeken naar en opvragen van documenten, voor therapie of voor juridische bijstand (bijvoorbeeld voor naamswijziging). Zij ziet erkenning als iets "*financieels, daar ben ik heel stellig in. Dat is niet iedereen*" (AA#1). Ook andere afgestanen en geadopteerden vertellen over het belang van financiële vergoeding: *"Ik zou graag een declaratie inleveren voor alles wat ik geïnvesteerd heb om te ontdekken wie ik ben, door dingen die door hun toedoen, ja graag"* (AA#7). Een ander zegt: *"Ik vraag een schadevergoeding. Aan excuses heb ik niet zoveel meer"* (AA#6).

Anderen staan ambivalent tegenover zo'n financiële vergoeding: *"Ik denk niet dat mijn geschiedenis daarmee verzacht wordt of dat ik in één keer denk: nou, nu heb ik echt erkenning want ik heb vijfduizend*

euro gekregen" (AA#2). Ook een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt: *"Ik zit niet te wachten op geld"* (BM#5). Sommige geïnterviewden spreken zich zelfs uit tegen financiële vergoedingen. Een afgestane en geadopteerde vindt bijvoorbeeld *"dat niemand schadevergoeding zou moeten krijgen"*, omdat er volgens haar "*geen wet was die betrokkenen dwong om kinderen af te staan*" (AA#3).

Een meerderheid van de betrokkenen vindt het wel belangrijk dat instituties en overheden die een rol speelden in praktijken van afstand en adoptie verantwoordelijkheid nemen, fouten erkennen en excuses maken. Zo vertelt een vrouw die haar kind moest afstaan dat zij graag zou zien dat de overheid zou zeggen: *"We voelen ons nu verantwoordelijk"* (BM#3). Een andere vrouw die haar kind moest afstaan vertelt ook hoe belangrijk zij erkenning van de overheid acht:

> *"Al zou er alleen maar erkenning zijn van de overheid dat ze zeggen: 'Excuus.' Ik hoef geen financiële vergoedingen. Een excuus voor wat ze dus oogluikend hebben toegestaan. Waardoor een heleboel mensen dus toch met trauma's rondlopen."* (BM#4)

Een vader van wie een kind was afgestaan, vindt dat *"FIOM nu weleens in de spiegel mag kijken"* (BV#1). Een afgestane en geadopteerde vindt dat "*Kinderbescherming en [het kindertehuis] ... zeker de mensen die in die tijd gewerkt hebben"* (AA#6) verantwoording moeten afleggen.

Andere betrokkenen hebben geen behoefte aan processen van verantwoording of aan excuses. Een afgestane en geadopteerde vertelt bijvoorbeeld dat zij het niet nodig vindt om de overheid aansprakelijk te stellen omdat vele andere partijen ook een rol speelden. Volgens haar is de "*staat geen partij. Klaag je moeder aan, klaag de kerk aan. Waarom moet de staat dan aangeklaagd worden?"* (AA#3). Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt ook geen behoefte te hebben aan het wijzen naar verantwoordelijken: *"Als je het aan mij persoonlijk vraagt … ik heb ook helemaal geen behoefte om iemand aansprakelijk te stellen"* (BM#10). Een ander legt uit dat verantwoording en excuses haar niets zullen opleveren, omdat het haar geschiedenis van afstand en adoptie niet zal verzachten: *"Ik zit niet op excuses te wachten … dat verdriet zal nooit meer weggaan, ook niet als dadelijk een regering op z'n knieën gaat en excuses aanbiedt. Daar schiet ik niks mee op"* (BM#5).

Een andere vorm van erkenning die in interviews wordt genoemd, is het oprichten van een openbaar toegankelijke plek om het leed van mensen die betrokken waren bij afstand en adoptie te herdenken, bijvoorbeeld een monument. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt over de rol die zo'n monument zou kunnen vervullen in verwerkingsprocessen: *"Al staat er een klein beeldje ergens, waar mensen ook in stilte naartoe kunnen gaan zonder dat ze hoeven te vertellen waarom ze daar komen. Wat verzachtend en helend is … een monument, waar we naartoe kunnen om te rouwen"* (AA#2). Erkenning wordt door sommigen ook gezocht in blijvende aandacht voor de geschiedenis van afstand en adoptie in onderwijs en voorlichting in relevante zorginstellingen. Een vrouw die een kind moest afstaan vindt bijvoorbeeld: *"Die geschiedenisboekjes, ik zou dat heel mooi vinden als het daarin terechtkomt, want het is toch echt een deel van onze geschiedenis"* (BM#5). Anderen vinden dergelijke vormen van herdenking juist weer te zwaar. Zo vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd:

> *"Moet er een herdenkingsplek komen? Of een monument? Dan denk ik: moeten we dan allemaal bloemetjes gaan leggen voor hen die geadopteerd zijn of zo? Weet je, het is te belachelijk voor woorden eigenlijk naar mijn idee dan. Ik denk dat doe je voor oorlogen of zo. Een watersnoodramp, of noem het op. Op de echt ernstige, grotere, dingen. Dat zijn de rampen. Dat zijn de zwarte blad-zijden, daar mag je voor mij monumenten voor oprichten. Maar bij adoptie zie ik dat niet zo."* (AA#3)

Geïnterviewden pleiten voor wetenschappelijk onderzoek als basis voor publieke erkenning van praktijken van afstand en adoptie. Geschiedenissen die ooit geheim moesten blijven, kunnen op die manier ontsluierd worden zodat niemand er meer aan kan twijfelen dat deze geschiedenis in Nederland plaats heeft gevonden. Over genoegdoening en herstel van schade verschillen de meningen, maar vrijwel alle geïnterviewden waren het erover eens dat er lessen uit deze geschiedenis getrokken moeten worden voor hedendaagse praktijken. Daarover gaat de volgende paragraaf.

7.4 Van verleden naar toekomst

Als het gaat over erkenning, gaat het voor vrijwel alle geïnterviewden niet alleen om erkenning van het verleden, maar ook om lessen voor de toekomst. Meerdere geïnterviewden onderstrepen dat het belangrijk is dat instituties tonen dat ze begrijpen welke pijnlijke gebeurtenissen hebben plaatsgevonden en ervoor zorgen dat het leed dat betrokkenen hebben geleden in de toekomst wordt voorkomen. Een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt bijvoorbeeld dat zij 'sceptisch' staat tegenover excuses van betrokken instanties bij afstand en adoptie. Wat voor haar van belang is: "*Ze moeten gewoon anders gaan doen! Ze moet lering trekken en het anders gaan doen. Dat is het excuus. Sorry zeggen is niet voldoende. Je moet met je gedrag laten zien dat het je spijt"* (BM#8). Ook andere betrokkenen wijzen erop dat erkenning voor hen vooral ligt in de lessen die worden geleerd uit de geschiedenis van afstand en adoptie: *"Echte erkenning zit erin dat de instituties door handelen laten zien dat ze het begrepen hebben …"* (membercheck AA groep#1). Niet alleen de betrokken instanties, maar ook de maatschappij als geheel moet leren van het verleden "*omdat het een maatschappelijk probleem is*" (membercheck BM#8). Eén vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, stelt dat erkenning vraagt dat mensen "*het verleden zo serieus nemen door het naar het heden te trekken" (*AA#2). Een vrouw die een kind moest afstaan benadrukt dat het belangrijk is dat de maatschappij deze geschiedenis verwerkt: "*Deze geschiedenis moet wel verwerkt worden. Als dat niet gebeurt … dan blijft het altijd weer terugkomen"* (membercheck BM#3).

Verschillende betrokkenen wijzen erop dat erkenning erin gelegen is dat er ook in de huidige samenleving kritisch wordt nagedacht over morele denkbeelden en praktijken rond zwangerschap en ouderschap. Zo vinden ze het belangrijk dat in de toekomst beter wordt gezorgd voor ongehuwde zwangere vrouwen en kinderen. Een vrouw die haar kind moest afstaan merkt bijvoorbeeld op dat "*er meer openheid moet zijn, dat het veel en veel meer geaccepteerd wordt in de maatschappij, dat je ongehuwd bent"* (BM#9). Ook een adoptiemoeder vindt het belangrijk dat er in de toekomst anders wordt gehandeld in "*de begeleiding van onbedoeld zwangeren*" (AM#2). Een andere adoptiemoeder merkt op: "*Dat vind ik ergens schandalig, dat dat zo gebeurd is, dat [de biologische moeders] zo in de kou gezet zijn … ik vind dat daar dus groter aandacht aan geschonken moet worden"* (AM#1).

In meerdere interviews verwijzen betrokkenen expliciet naar recentere praktijken waarbij ouders en kinderen worden gescheiden, zoals dat bijvoorbeeld gebeurt door uithuisplaatsing van kinderen via het jeugd-beschermingsstelsel (of door de Raad voor de Kinderbescherming of een jeugdbeschermingsorganisatie), of waarbij kinderen niet weten wie hun biologische ouders zijn, bijvoorbeeld door anonieme vondelingen-kamers, anonieme zaad- of eiceldonatie. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt over de emoties die bij haar bovenkwamen toen ze vernam over praktijken van anonieme eicel- en zaaddonatie:

> *"Op een gegeven moment ontstond er een hele discussie over eiceldonatie, of nee, eicel- en zaaddonatie en de anonimiteit van donoren ... Ik merkte een soort felheid bij mezelf naar boven komen. Voor mij is het onbespreekbaar dat mensen anoniem kunnen doneren! Dat is alleen maar in het belang van degene die iets doneert en die graag een kind wil, maar in geen enkel geval rekening houdt met het belang van het kind."* (AA#4)

Zij vindt dat kinderen recht hebben op toegang tot afstammingsgegevens en tot genetische en medische informatie, zodat hun een ingewikkelde, soms jarenlange zoektocht bespaard kan blijven. Vanuit hun ervaringen met een persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie plaatsen betrokkenen geregeld vraagtekens bij zulke praktijken. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt: "*Leer in godsnaam van ons dat je een kind niet zomaar weghaalt bij de ouders. Dat heeft levenslange gevolgen. En dat kan generaties doorwerken. Leer ervan"* (AA groep#1). Een ander vertelt hoe belangrijk zij het vindt dat de les wordt geleerd: "*Verberg nooit meer een identiteit van iemand of wis nooit een identiteit van iemand*" (AA#7).

In vrijwel alle interviews wordt erkenning gezien als een persoonlijk maar ook als een publiek belang. Erkenning betekent dat lering wordt getrokken uit de geschiedenis als het gaat om hedendaagse en toekomstige sociaal-technologische praktijken rondom zwangerschap, ouderschap en gezinsvorming. Zij vinden het van groot belang dat er kritisch gekeken wordt naar de zorg voor onbedoeld zwangeren en

de belangen van kinderen, opdat het leed van betrokkenen bij een geschiedenis van afstand en adoptie zich in de toekomst niet herhaalt.

7.5 Slot: gehoord worden is van wezenlijk belang

Erkenning is een hoofdthema in de interviews over de geschiedenis van afstand en adoptie. Uit de gesprekken blijkt dat erkenning verwijst naar een verscheidenheid aan emotionele, sociale, politieke en juridische processen. De perspectieven op erkenning zijn niet te ordenen langs de lijn van verschillende sociale rollen van geïnterviewden: het is bijvoorbeeld niet zo dat alle afstandsmoeders en alle afgestanen en geadopteerden eenzelfde visie delen. Het perspectief op erkenning is vaak een persoonlijk mozaïek van meerdere componenten. Wat valt op aan deze mozaïeken van erkenningsbehoeften?

Allereerst vinden alle betrokkenen objectieve, betrouwbare wetenschappelijke kennis over praktijken van afstand en adoptie cruciaal. Daarmee wordt die geschiedenis als een publiek feit erkend. Voor vrouwen en mannen die een kind moesten afstaan en voor vrouwen en mannen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd is dat belangrijk, opdat hun verhalen over hun ervaringen worden geloofd en zij niet steeds individueel moeten bewijzen wat er gebeurd is. Zonder publieke erkenning van wat er is gebeurd in praktijken van afstand en adoptie zullen de verhalen van betrokkenen mogelijk betwijfeld en verdraaid blijven worden, zowel in publieke discussies als in privégesprekken. Met wetenschappelijk onderzoek is het laatste woord niet gezegd, maar het is een belangrijke stap in het opbouwen van kennis en maatschappelijk begrip rondom deze geschiedenis. Hoewel betrokkenen de ontwikkeling van wetenschappelijke inzichten over historische praktijken van afstand en adoptie belangrijk vinden, zijn veel betrokkenen tegelijkertijd kritisch over de uitvoering ervan. Als een onderzoek geen rekenschap geeft van de gevoeligheden die een geschiedenis van afstand en adoptie met zich meebrengt, dan draagt onderzoek bij aan gevoelens van miskenning. In het vorige hoofdstuk bespraken we de stapeling van onmacht in de confrontatie met instituties en dat wetenschappelijke instituties daaraan hebben bijgedragen. Andersom, als onderzoek rekening houdt met de specifieke pijnpunten van betrokkenen bij de geschiedenis van afstand en adoptie, dan kan het een vorm van erkenning zijn.

In de interviews wordt ook gesproken over herstel van schade en onrecht, maar betrokkenen hebben uiteenlopende perspectieven op wat zijzelf en de maatschappij daarvoor nodig hebben. In de interviews komen excuses, publieke verantwoordingsprocessen, schadevergoeding en herdenkingsplekken ter sprake. Waar de een heel stellig is in de behoefte aan excuses of een schadevergoeding, is een ander daar juist ambivalent over of stellig tegen. Voor vrijwel alle betrokkenen is de belangrijkste vorm van erkenning van hun persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie dat er – op basis van wetenschappelijk onderzoek – lessen worden getrokken voor de toekomst, zodat het leed dat zij hebben geleden, niet anderen wordt aangedaan. Het gaat betrokkenen dus niet alleen om erkenning door achteruit te kijken, maar juist ook door vooruit, naar de toekomst te kijken. Daarbij denken ze aan de hedendaagse omgang met onbedoelde zwangerschap en aan hedendaagse adoptiepraktijken, maar ook aan recente sociaaltechnische fenomenen rondom gezinsvorming, zoals anonieme vondelingenkamers, anoniem zaaddonorschap, of meerouder-gezinnen. Het gaat dan over de vraag hoe de samenleving omgaat met de zorg voor zwangere vrouwen en meisjes, met scheidingen tussen ouders en kinderen, en met afstammingsvragen van kinderen die niet opgroeien bij hun biologische ouders.

In de introductie van dit hoofdstuk hebben we twee benaderingen van erkenning onderscheiden: een formeel-juridische benadering van erkenning, die meer gericht is op individuele genoegdoening, en een vorm van erkenning waarbij maatschappelijke reflectie en hervorming centraal staat (Immler, 2022). Hoewel erkenning van verantwoordelijkheid en een ruiterlijk excuus door instituties en sommige vormen van herstel van schade belangrijk zijn voor veel betrokkenen bij afstand en adoptie, vinden de geïnterviewden publieke, wetenschappelijke inzichten en lessen voor de toekomst cruciaal. Het is voor velen van hen echter ook spannend wat zo'n onderzoek oplevert. Voor betrokkenen die wij spraken, blijkt het voor het herstel belangrijk dat zij ervaren onderdeel te zijn van een samenleving waarin mensen gehoord worden, waarin zij ondervinden dat hun stem er mag zijn, en een verschil kan maken. Met andere woorden, betrokkenen vinden het belangrijk om ook in de doorwerking van de onderzoeken die nu plaatsvinden een stem te hebben.

8. Een veld van uitgesproken, aarzelende en stille stemmen

8.1 Introductie

Praktijken van afstand en adoptie, zoals die tussen 1956 en 1984 bestonden, krijgen de laatste jaren meer publieke aandacht. Op meerdere plekken – in de media, in de rechtszaal, in onderzoekscommissies – wordt teruggekeken op deze geschiedenis. Vertegenwoordigers van belangengroepen rondom binnenlandse afstand en adoptie hebben in dit proces een belangrijke rol gespeeld. Zij hebben door hun persoonlijke geschiedenissen te delen op publieke fora, de stilte rond deze geschiedenis doorbroken. Zij wisten op die manier de Nederlandse geschiedenis van afstand en adoptie op de publieke agenda te plaatsen.

Sinds de jaren '90 benadrukken afstandsmoeders, zoals Will van Sebille en haar Stichting De Nederlandse Afstandsmoeder, de gevolgen van de geschiedenis voor vrouwen die destijds ongehuwd zwanger raakten en te maken kregen met afstand doen van een kind. Zij vinden het belangrijk dat er aandacht is voor de rol van instituties in deze geschiedenis en dat er nagedacht wordt over maatregelen voor herstel voor wat veel ongehuwde meisjes en vrouwen is overkomen (De Leeuw & Van Sebille, 1991). In 1989 ging Riet Monteyne (1944-2007), als kind afgestaan door een ongehuwde moeder, in hongerstaking voor de hekken van Moederheil (Van Rossum, 1994). Onder haar leiding wonnen vijf dochters van ongehuwde moeders in 1994 bij de Hoge Raad het proces waarin zij om inzage vroegen in hun afstammingsgegevens. Vertegenwoordigers en belangenbehartigers van mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd, zoals Verleden in Zicht, Meldpunt Adoptie, Adoptie Nazorg, benadrukken de invloed van afstand en adoptie op het leven van kinderen en het belang van inzage in afstammingsgegevens. Door de inspanningen van deze mensen en organisaties is de geschiedenis van afstand en adoptie een maatschappelijk thema geworden.

Er zijn ook betrokkenen bij de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie die een minder geprofileerde stem hebben in de hedendaagse publieke ruimte. Zo zijn afstandsvaders of adoptieouders niet als zodanig georganiseerd. En veel betrokkenen bij de geschiedenis van afstand en adoptie laten zich überhaupt niet publiekelijk uit over hun persoonlijke leven, noch over politiek-maatschappelijke vragen ten aanzien van de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie. Voor hen is afstand en adoptie misschien geen thema om over te spreken, omdat zij stilzwijgend tevreden zijn over hun biografie, of omdat de stap om persoonlijke ervaringen buiten de familie en kennissenkring te delen groot is.

Veel mensen zijn niet gewend aan publieke aandacht en weten niet goed wat het delen van de eigen levensgeschiedenis met een anoniem en vreemd publiek met zich mee zal brengen. Ellen van Ree vertelde voor het eerst aan de talkshowtafel bij Matthijs van Nieuwkerk voor het publiek van *De Wereld Draait Door* haar ervaringen met het afstaan van haar kind (Van der Horst, 2019). Zij blikte later terug op die ervaring:

> *''Het heeft toch best een impact als je zo even met je oude kop op tv bent. Het heeft heel veel opengebroken. Ik heb ongelofelijk veel reacties gehad. Vrouwen van mijn generatie die vertellen dat ze ook 'zo'n geval' in hun omgeving kennen. Maar het verhaal gaat niet alleen over de moeders, wat denk je dat al die kinderen en kraamverzorgsters en verpleegsters hebben meegemaakt? Ik ben helemaal geen BN'er, zelfs geen BBN'er [bijna bekende Nederlander], maar ik werd gewoon op straat herkend. Vrouwen die naar me toe kwamen en vroegen: 'Mag ik even met je praten?' Dan weet je wel wat daar speelt.''* (BNNVARA, 2019)

Tegen de achtergrond van oude maar ook hedendaagse morele oordelen over zwangerschap, afstand en adoptie (hoofdstuk 3) en gecompliceerde familiedynamieken (hoofdstuk 5) was en is publiek spreken niet eenvoudig. Toch worden betrokkenen door publieke discussies over de geschiedenis van afstand en adoptie als het ware gedwongen zich tot het thema van afstand en adoptie te verhouden. Niet iedereen wil of kan dat. Dat kan zijn omdat het thema in hun leven geen significant onderwerp is, omdat het pijnlijk is vroegere ervaringen aan te raken, of omdat dilemma's creëert voor anderen. Zwijgen is, net zo goed als praten,

een manier om regie te houden. Door te zwijgen en zich verre te houden van publieke discussies kunnen mensen dominante denkstijlen rond de geschiedenis van afstand en adoptie op afstand houden (Callon & Rabeharisoa, 2004).

Historicus Jay Winter schrijft over de sociale betekenis van stilte en zwijgen. Omdat stilte en zwijgen verbonden zijn met pogingen om te herinneren of juist te vergeten, spelen ze een rol om met een pijnlijke maatschappelijke geschiedenis om te gaan (Winter, 2015, 2017). Stilte kan ook verbonden zijn met de verwachting dat anderen niet zullen luisteren, omdat morele oordelen het onderwerp niet tolereren of omdat taal simpelweg ontbreekt (Fricker, 2007). Volgens Winter kan zwijgen net zo goed een 'daad' zijn als spreken (Winter, 2015, 2017). In hoofdstuk 2 zagen we dat spreken over ervaringen met afstand en adoptie, iets 'doet'. Niet-spreken over een geschiedenis van afstand en adoptie 'doet' net zo goed iets voor betrokkenen.

In dit hoofdstuk gaan we in op de ervaringen van betrokkenen met de manier waarop de geschiedenis van afstand en adoptie een publiek onderwerp is geworden en hoe verscheidene stemmen in de publieke ruimte tot uitdrukking komen. We schetsen eerst de ervaringen van betrokkenen met het zwijgen waarmee het onderwerp van afstand en adoptie omgeven is. Vervolgens gaan we in op wat het betekent voor betrokkenen om hun ervaringen te delen in de privésfeer en welke stappen zij moeten zetten om zich publiekelijk uit te spreken over afstand en adoptie. Er zijn verschillende belangengroepen rond afstand en adoptie actief in maatschappelijke debatten. In paragraaf 8.5 bespreken we hoe de geïnterviewden (waaronder ook belangenbehartigers) het publieke landschap en de positionering van belangengroepen ervaren en duiden. Tot slot reflecteren we op dit dynamische landschap van stille, aarzelende en uitgesproken stemmen.

8.2 Omgeven met stiltes

Uit de interviews blijkt dat de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie is omgeven met zelfgekozen of opgelegd zwijgen, en met kortdurende of juist aanhoudende stiltes. In hoofdstuk 3 is duidelijk geworden dat ongehuwde zwangerschap in de jaren 1956-1984 en ook afstand en adoptie die daarop volgden, beladen waren met morele oordelen. Er heerste een cultuur van zwijgen en schaamte rond dit thema. In de interviews vertellen meerdere vrouwen dat hun expliciet opgedragen werd om te zwijgen over de zwangerschap, de tijd in het doorgangshuis en de afstand en adoptie van hun kind. Soms ging dit gepaard met dreigementen over de straf van God als ze zich daar niet aan zouden houden. *"Altijd opletten op wat je zegt en wat je doet" … heb ik lang volgehouden*" (BM#7). Een andere vrouw die een kind moest afstaan, zegt daarover:

> *"Je werd weggestuurd van: je gaat naar huis en er nooit meer over praten. En ik kwam thuis en ik had, in die tijd, maat 36 en ik zat weer in maat 36 en mijn moeder zei: 'Oh fijn, niemand kan in ieder geval iets aan je zien.' En dat was het dan."* (BM#5)

Deze cultuur van zwijgen werd versterkt doordat het in die tijd ook niet gangbaar was om over verdriet, gevoelens en emoties te spreken. Het idee was dat problemen vanzelf overgaan als er niet over wordt gesproken. Zo vertelt een vrouw dat niemand wist over de zwangerschap en de bevalling, en over de afstand en adoptie, behalve haar zusje. Ook zij spraken er niet over: *"Weet je, ik had ook de strategie van: dan maar niet meer over praten, dan gaat het wel over. Maar het gaat natuurlijk niet over, want het komt altijd weer een keer terug"* (BM#5). Jaren later sprak deze vrouw toch met haar zusje over de afstand en de adoptie:

> *"Weet je wat [mijn zus] tegen me zei? 'Ik dacht dat je het vergeten was.' Ik zeg: 'Kind, hoe kan je zoiets vergeten? Je eigen kind wegdoen?' Zegt ze: 'Maar je sprak er nooit meer over.' Ik zeg: 'Nee, dat kon ik niet meer.'"* (BM#5)

Een enkele vrouw of man die een kind moest afstaan in de periode 1956-1984 vertelt dat zij tot een paar jaar geleden volhield te zwijgen en toen toch was gaan spreken. Soms leidde dit tot heftige reacties. Een vrouw die haar kind moest afstaan en daarover begon te praten, vertelt: "*Niemand wist er iets van, en*

mijn kinderen waren zo verontwaardigd. Die hadden dit nooit, nooit van mij verwacht" (BM#3).
De geïnterviewden wijzen er geregeld op dat zij vermoeden dat er nog behoorlijk wat vrouwen zijn die een kind hebben afgestaan, maar daar nog nooit over hebben kunnen praten: "*Er zijn vrouwen die het gewoon tot in hun graf mee kunnen nemen, maar dat is mij niet gelukt*" (BM#3). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, zag schuldgevoelens en schaamte als de voornaamste reden dat mensen hun geschiedenis van afstand en adoptie verborgen houden. Zij zegt daarover:

> *"Er zijn zoveel dingen verzwegen. En vroeger ... Ik kijk natuurlijk ook wel naar die televisieprogramma's en dan denk ik ... Dan hoor je weleens dat een moeder op een sterfbed nog geen openheid van zaken geeft. Dan denk ik: hoe is dan de schaamte zo groot, want dat is het vaak. De schaamte om alles wat er gebeurd is … Schaamte en schuld, denk ik."* (AA#15)

Ook afgestanen en geadopteerden vertellen hoe lastig het was om in hun jeugd te praten over hun achtergrond. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd eind jaren '60 vertelt over die tijd: *"Sowieso als je geadopteerd werd uit die tijd, mocht je er niets over zeggen, thuis niet. Je moest maar doen alsof je er gewoon altijd al was"* (AA#1). Een ander vertelt over het opgroeien begin jaren '60: *"Ik heb heel lang ook de boel verzwegen. Ik werd wel opgevoed met: ik zou het niet aan iedereen vertellen. Want dat was vroeger echt nog een taboe. Hou het voor je!"* (AA#6). Zij herinnert zich bovendien wat er gebeurde toen zij het een keer wel aan een vriendin had verteld: "*Kinderen zijn hard – toen riepen ze naar mij: 'Jij hebt lekker geen echte moeder,* hè?*' En toen dacht ik: ja, dan hou ik het maar voor mij"* (AA#6). Voor sommigen was het onderwerp onbespreekbaar, omdat het mogelijk pijnlijk was voor de adoptieouders:

> *"Dus bij ons gezin was het ja, dat was geen bespreekpunt zeg maar. Bij de familie, daar wist iedereen van, ja, weet je, die gasten zijn allebei geadopteerd, maar het is familie. Dus we doen gewoon alsof het familie is. En daarbuiten was de ongeschreven regel van: daar hebben we het niet over … je wil ook niet je adoptieouders belasten met het pijnlijke verhaal, van dat ze zelf geen kinderen konden krijgen, en dat we een soort tweede kans sneutje zijn …"* (AA groep#2)

Verschillende betrokkenen beschrijven dat zij het als een zware last hebben ervaren te zwijgen. Het leidde tot eenzaamheid en dat maakte het verdriet voor sommigen nog groter. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt dat zij over haar adoptie moest zwijgen en dat het bovendien niet zichtbaar was dat zij geen biologisch kind was van haar ouders. Zij zegt daarover: "*Het is een verborgen verdriet, een verborgen eenzaamheid in dat verhaal wat niemand ziet, maar wat er wel is"* (AA#1). Ook een man die zijn kind moest afstaan begin jaren '80 reflecteert in het interview op de last van het zwijgen:

> *"Ik denk dat het grootste probleem was, 40 jaar geleden, de taboesfeer. Het feit dat het allemaal in het geheim moest en kon. Dus als je gaat kijken dan is het zo dat, omdat het een taboe was, werd het weggestopt. En dan zie je, omdat het weggestopt werd, geeft dat heel veel narigheid naderhand … Dat is heel vervelend, want het heeft nogal impact op je persoon, op je beleving. En je kunt het er dus met niemand over hebben. En dat gaf bij mij een heleboel stress. Een heel vervelende situatie. Maar oké, als je een vervelende situatie hebt, als iemand overlijdt, mijn vader was een aantal jaren daarvoor overleden. Dan vragen de mensen van hoe is het met jou? En dat was in deze situatie [van afstand en adoptie] niet het geval. Het was lastig … niemand om mee te delen."* (BV#2)

In de interviews zijn stilte en zwijgen een terugkerend thema. Vrouwen die ongehuwd zwanger waren geraakt en afstand hadden moeten doen van hun kind werd geregeld aangeraden te zwijgen over wat hun was overkomen, opdat ze het zouden vergeten, en om schande en uitsluiting te voorkomen. Ook afgestanen en geadopteerden vertellen hoe zij leerden te zwijgen over hun achtergrond. Er was geen maatschappelijke ruimte om deze ervaringen te delen. In het eerste hoofdstuk hebben we uitgelegd dat we veel betrokkenen bij afstand en adoptie niet hebben gesproken voor dit onderzoek. Wij kunnen hooguit speculeren over hun zwijgen. Wellicht voelen ze geen persoonlijke behoefte of ruimte om te spreken, wellicht ervaren ze niet de culturele ruimte om te spreken. Herkennen zij zich de huidige publieke debatten over afstand en adoptie?

8.3 Stiltes doorbreken

In de interviews vertellen mensen over het werk dat zij moesten verzetten om het onderwerp van afstand en adoptie bespreekbaar te maken. Een vrouw die als kind was afgestaan en geadopteerd zegt dat haar biologische moeder altijd had gezwegen over de afstand en adoptie. Dus het feit dat haar afgestane en geadopteerde dochter contact zocht, maakte veel los: *"In geen 40 jaar is dat nog een onderwerp van gesprek geweest. Niemand wist het! En voor haarzelf heeft ze het ook gewoon altijd ontkend dat het gebeurd was eigenlijk"* (AA#4). Betrokkenen vertellen bovendien dat het moeilijk is het zwijgen te doorbreken, omdat het effect heeft op de relaties met andere familieleden: *"Er is niets zo moeilijk als het doorbreken. Als jij degene moet zijn die het familiegeheim doorbreekt [dat] soms generaties lang is verzwegen … En dan komen de familiegeheimen naar boven … En dan blijk je helemaal niet van je vader te zijn*" (AA groep#1). Het doorbreken van stilte brengt niet alleen de eigen levensgeschiedenis in de openheid, maar ook die van andere familieleden. Dat kan gevoelig liggen. Een adoptiemoeder die graag contact wilde leggen met de biologische moeders van haar kinderen, vertelt over het ongemak en de terughoudendheid die zij voelde om de stilte te doorbreken:

> *"Heel voorzichtig mee zijn om de moeder niet kwetsbaarder te maken dan dat ze is ... Misschien een groot geheim moet ze met zich meedragen dat ze het kind afgestaan heeft. Weet haar omgeving wel dat dit gebeurd is? Daar mag je niet in gaan roeren, vind ik."* (AM#1)

Ook als de afstand en adoptie op zichzelf geen geheim (meer) waren, blijkt het vaak niet makkelijk om erover te spreken. Er is een verschil tussen weten dat iets gebeurd is, er feitelijke informatie over hebben, en alle ervaringen en vragen rond de concrete gebeurtenissen rond afstand en adoptie bespreken. Voor velen blijft het onderwerp omgeven met zaken die ongezegd blijven. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt over het contact met haar biologische moeder: "*Er is best goed contact [met mijn biologische moeder]. Er is altijd wel een bepaalde reservering richting dat adoptieverhaal, daar mag ik niet over praten, daar mag ik het niet over hebben"* (AA#1).

Sommige geïnterviewden hebben nooit (hoeven) zwijgen over afstand en adoptie. Zo vertelt een afgestane en geadopteerde: *"Ik heb altijd geweten dat ik geadopteerd was, mijn ouders waren daar open over. Hebben ook altijd gezegd: als je meer wilt weten, dan steunen we je. Maar ze vonden het ook heel eng, ze vonden het heel spannend"* (AA#4). Een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt dat zij er, tegen het advies destijds van de maatschappelijk werkster in, ook altijd over heeft gesproken.

> *"Toen ik ontslagen werd na de geboorte van mijn zoon, zei die maatschappelijk werkster tegen mij: 'Nu ga je naar huis, en dan doe je net of er niks gebeurd is. Je praat er nooit over, want als jij erover praat, geen enkele jongen wil jou nog, en de mens wil niks meer met jou te maken hebben. Dus je gaat hier weg, en je doet net of er niks gebeurd is.' Ik keek haar aan, en ik knikte gewoon. Dat waren ze van mij gewend. Ik dacht: nooit! Als ik hier dadelijk buiten ben, is het eerste wat ik zeg wat jullie mij hebben aangedaan."* (BM#6)

Hoewel er verscheidene betrokkenen zijn die altijd open over afstand en adoptie hebben kunnen praten, getuigen veel interviews van het werk dat verzet moest en moet worden om stiltes te doorbreken. Praten betekent soms het openbreken van familiegeheimen, het doorbreken van de status quo, ongemak, ongeloof of veroordelen. Naar buiten treden met een verhaal over afstand en adoptie is dus riskant. Ook waar mensen maatschappelijk wel ruimte ervaren om te spreken over hun ervaringen met afstand en adoptie, kunnen er nog steeds persoonlijke redenen zijn om te zwijgen.

8.4 Persoonlijke geschiedenis en openbaarheid

Ervaringen over afstand en adoptie delen in de context van familie en vrienden is één ding, spreken in de publieke ruime is iets anders. Verschillende betrokkenen vertellen in de interviews ook over ingewikkeldheden rondom het bespreken van afstand en adoptie in bredere kringen buiten de familie. Zo vertelt een vrouw die haar kind moest afstaan, hoe ongemakkelijk gesprekken over het onderwerp zijn: "*Het is ook*

een taboeonderwerp … mensen willen het niet horen" (BM#3). Ook vertelt zij over de risico's om niet serieus genomen te worden bij het aansnijden van het onderwerp van afstand en adoptie: "*Zoveel moeders zullen niet naar buiten treden, want je loopt risico niet serieus genomen te worden … en dat mensen het niet snappen*" (BM#3). Toch voelen veel geïnterviewden urgentie om hun ervaringen en visies publiekelijk onder de aandacht te brengen.

Een aantal geïnterviewden heeft haar of zijn ervaringen met afstand en adoptie aan papier toevertrouwd: er zijn vele boeken over afstand en adoptie met een autobiografische inslag. In de interviews vertellen ze hoe zij begonnen met schrijven als een manier om zelf grip te krijgen op het verleden en als onderdeel van een eigen verwerkingsproces: *"Ik zeg altijd: ik heb nooit meer als een zes voor een opstel gehad. Ik ben gaan schrijven en blijkbaar omdat het eruit moest*" (AA#7). Een vrouw die haar kind moest afstaan zegt: "*Ik ben gaan zitten op mijn kamer en ik heb geschreven, geschreven en geschreven, getypt natuurlijk … veertien dagen later had ik zo'n pakket papier"* (BM#5). Het is belangrijk woorden te vinden om de eigen ervaringen te begrijpen en begrijpelijk te maken voor anderen. Schrijven biedt opluchting en rust: *"Ik ging schrijven en ik denk … ik hoef niet meer zeven keer te sporten in de week, dat is wel heel wonderlijk*" (BV#1). Sommige betrokkenen deden hun verhaal op televisie. Een vrouw die haar kind moest afstaan vertelt over het 'familiewerk' (hoofdstuk 5) dat nodig was om haar verhaal op tv te kunnen vertellen: *"Ik had tegen de ouders van mijn zoon gezegd dat ik op tv zou komen, want ik vond dat ze dat moesten weten. Ze zeiden tegen mij: 'Als je potverdikke zijn naam maar niet noemt'* (BM#6). Ze zegt dat ze daarmee de vrijheid verloor om ongedwongen haar verhaal te doen: "*Ik zat zo verkrampt bij Catherine Keyl van: ik moet zijn naam [niet noemen] ... Ik heb daar een beetje verstijfd gezeten zo, ik kon nauwelijks uit mijn woorden komen"* (BM#6). In de openbaarheid treden kan een bijzondere dynamiek op gang brengen in familierelaties, maar ook met onbekenden. Publiek spreken impliceert soms dat anderen zich permitteren om opeens persoonlijke vragen te stellen en aan te dringen op meer uitleg en details, waardoor men opnieuw de regie verliest over het eigen levensverhaal. Een vrouw die een kind moest afstaan vertelt bijvoorbeeld dat veel mensen "*openheid verwarren met: iedereen mag constant alles vragen. Maar dat is niet zo!"* (BM#2).

In de interviews vertellen betrokkenen over hun ervaringen om hun persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie te delen in de publieke ruimte. Ze schrijven bijvoorbeeld boeken over hun levensverhaal of geven interviews in geschreven media of op televisie. Dat vergt inspanningen om familierelaties goed te houden en de grenzen te bewaken in conversaties met al te nieuwsgierige buitenstaanders.

8.5 Belangenbehartiging in een veld van stiltes

In het eerste hoofdstuk hebben we een aantal meer of minder formele groepen geïntroduceerd die een publiek of maatschappelijk belang vertegenwoordigen als het gaat om problemen in de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie. De Nederlandse Afstandsmoeder (DNA) spreekt bijvoorbeeld namens afstandsmoeders, en Verleden in Zicht, Meldpunt Adoptie en Adoptie Nazorg namens afgestanen en geadopteerden. Deze groepen hebben een visie en geven daar uitdrukking aan in de media, en ze zijn in overleg met de minister voor Rechtsbescherming, met onderzoekscommissies en soms met professionele organisaties over zaken zoals onderzoek, toegang tot dossiers en erkenningsmaatregelen. Mensen die bij deze groepen betrokken zijn of waren, hebben een belangrijke rol gespeeld in het doorbreken van de stilte. Deze belangengroepen hebben de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie geagendeerd als een publiek probleem: als een probleem van institutionele en maatschappelijke actoren die afstand en adoptie wettelijk en organisatorisch mogelijk hebben gemaakt.

Voor de belangengroepen is het niet eenvoudig geweest de stilte te doorbreken. De afstandsmoeders die betrokken waren bij DNA werken al sinds de jaren '90 om het onderwerp op de publieke agenda te zetten. Meerdere vrouwen die een kind moesten afstaan, vertellen in de interviews over de aanhoudende inzet en het doorzettingsvermogen van deze stichting. Ook afgestanen en geadopteerden benadrukken hoeveel energie, tijd en geld het kost om als een kleine club deze voorloperrol te vervullen. "*We steken er zo al jarenlang onbetaald zoveel tijd in, omdat we het zo belangrijk vinden"* (AA groep#1). Ook anderen vertellen over de inspanningen voor belangenorganisaties: "*Dus zij [belangenorganisaties] hebben al heel veel*

werk gedaan, worden daar weinig tot niet in gehoord, steken daar heel veel tijd in" (AA#1) en *"Als ik op ga tellen wat wij daar in geld in hebben gestopt!"* (AA#7).

In de interviews klinken verschillende perspectieven door op het werk van deze belangengroepen. Een geïnterviewde, een vrouw die haar kind moest afstaan, vertelt dat zij zich niet door een belangengroep als DNA vertegenwoordigd voelt, omdat zij de standpunten van belangenorganisaties te scherp vindt: "*Wie lopen er voorop? Daar voel ik me niet door vertegenwoordigd"* (membercheck BM#10). Maar tegelijkertijd vertelt ze dat ze het werk van DNA belangrijk vindt, als voorloper in discussies en om scherpte in discussies aan te brengen:

> *"Je hebt het ook nodig die scherpe stemmen … anders komt het niet vrij … Mensen moeten eerst de ruimte maken zodat iedereen zich kan laten horen … je moet eerst de schil doorbreken en dan kom je bij de donzige massa die hetzelfde in allerlei verschillende nuances ervaart misschien … maar je hebt dat vogeltje nodig dat tegen die schil tikt, anders gaat die schil niet open … en dan is er meer openheid en komen alle verhalen naar buiten."* (membercheck BM#10)

Sommige geïnterviewden hebben het gevoel dat de scherpe profilering van belangengroepen ervoor zorgt dat anderen die ook ervaringen hebben met afstand en adoptie, zich niet gehoord voelen. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd vertelt bijvoorbeeld hoe zij zich niet thuis voelt bij de scherpe toon van sommige publieke discussies over afstand en adoptie, omdat zij tevreden is met het verloop van haar leven. Zij vertelt hoe zij zich niet vertegenwoordigd voelt door belangenorganisaties en vermoedt dat zij daarin niet alleen is: *"Ik denk dat het voor heel veel geldt. Want er zijn natuurlijk 15.000 geadopteerden, ik denk dat een hele grote groep er in het dagelijks leven helemaal niet zo mee bezig is"* (AA#3). Volgens haar zijn de mensen die "*problemen ervaren"* (AA#3) in hun persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie het meest actief, en treden juist zij naar voren in de publieke ruimte.

Ook een andere vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, vertelt dat veel mensen niet te horen zijn in publieke discussies: "*Het is natuurlijk altijd,* hè, de stille meerderheid of het stille midden, die houdt z*'n mond, die roert zich niet. Ik roer me hier ook niet in, ik ga ook geen artikel schrijven of iets roepen"* (AA#4). Voor haar is het daarom van groot belang dat er *"in zo'n publieke discussie niet alleen maar aandacht is voor de extreme meningen en de fouten, omdat je anders echt niet recht doet aan een heel groot deel dat zich niet uitspreekt*" (AA#4). Volgens deze vrouwen zijn er meer zoals zij, die vervreemd zijn geraakt van het publieke debat door de manier waarop de geschiedenis van afstand en adoptie geproblematiseerd wordt. Een man die als kind werd afgestaan en geadopteerd denkt dat vrouwen die geen moeder wilden worden en voor wie de procedure voor afstand en adoptie een goede optie was, niet aan het woord zijn.

> *"Het publieke debat vanuit de afstandsmoeder wordt gevoerd door, eigenlijk door afstandsmoeders die op de één of andere manier dat niet hadden gewild. Want als je als afstandsmoeder het heel prima vindt om je kind te hebben afgestaan, dan word je geen lid van de Nederlandse Afstands-moeders … dat is maar één stukje van spectrum, hè … maar mijn moeder wilde mij al niet voor mijn geboorte … die had mij al afgestaan voor mijn geboorte. Maar die mensen hoor je niet."* (AA groep#2)

Veel geïnterviewden, wel en niet actief bij een belangengroep, bevragen de 'representativiteit' van publieke discussies. Diverse betrokkenen stellen dat door het ontbreken van veel stemmen, publieke discussies geen goede afspiegeling zijn van alle betrokkenen. Zo vertelt een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd en die zich niet vertegenwoordigd voelt door belangengroepen: *"Ik denk dat het gewoon niet zo eenzijdig is als dat het in het publieke debat naar voren komt. Ik denk dat heel veel mensen zich daar niet in herkennen … het gaat steeds maar om een heel klein groepje. Het is totaal niet representatief*" (AA#3). Geïnterviewden die actief zijn bij een belangengroep ontkennen niet dat er veel 'stille stemmen' zijn. Zij schetsen de complexiteit van de rol van belangenbehartigers rond dit thema dat omgeven is met stilte en taboe en plaatsen het concept 'achterban' in perspectief. Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd, vertelt in dat verband:

> *"Weet je, dat is het interessante met die groepen, hè. Er wordt op het ministerie heel vaak gesproken over het woord 'achterban'. En het grappige en interessante is dat ik geen idee heb hoeveel achterban een DNA heeft of Verleden in Zicht, of Meldpunt Adoptie … want er zijn heel veel zwevende leden … heel veel mensen die niet specifiek … zeggen: 'Ik schaar me achter dit of ik schaar me achter dat.' Die willen dat liever niet. Die voelen zich daar onveilig in."* (AA#2)

De belangengroepen kennen door hun netwerken en de vele informele contacten veel andere betrokkenen. Toch is het ook voor hen onvoorspelbaar welke stemmen niet in publieke discussies tot uitdrukking worden gebracht.

Uit de interviews blijkt dat de verhoudingen tussen de belangengroepen ingewikkeld kunnen zijn. Aan de ene kant vertellen betrokkenen die verbonden zijn aan belangengroepen dat zij andere belangenbehartigers vaak persoonlijk kennen, bijvoorbeeld van overleggen met een ministerie en onderzoekscommissies. Belangengroepen trekken daarin soms ook samen op. Zo vertelt een belangenbehartiger van afgestanen en geadopteerden: *"We trekken regelmatig met de moeders op zoals DNA. Als het ons beide wat brengt, als het iets toevoegt doen we het samen"* (AA groep#1). Deze groepen hebben tegelijkertijd andere prioriteiten en belangen. DNA heeft het doel om het zwijgen over afstand doen te doorbreken en erkenning te krijgen voor wat de vrouwen die afstand moesten doen door het handelen van institutionele actoren is overkomen. Bij organisaties als Verleden in Zicht, Meldpunt Adoptie en Adoptie Nazorg gaat het primair om de rechten van afgestanen en geadopteerden, bijvoorbeeld informatie over afstamming.

Volgens betrokkenen worden de relaties tussen de belangengroepen voor afstandsmoeders, en die voor afgestanen en geadopteerden, mede gecompliceerd doordat zij symbool staan voor de verhouding moeder-kind in de persoonlijke levens van belangenbehartigers: voor afgestane en geadopteerde kinderen zijn het soms de biologische moeders die contact afhouden en die een obstakel zijn voor informatie over afstamming; omgekeerd willen sommige biologische moeders graag hun kinderen vinden om contact te leggen en zijn er kinderen die dat afhouden. Iemand van DNA vertelt bijvoorbeeld dat belangenbehartigers van afgestanen en geadopteerden soms fel konden reageren als zij tegengestelde belangen hadden: *"… want ik ben de moeder en ik ben de vertegenwoordigster van die vrouwen die hun kinderen weggegeven hebben"* (BM#2). Een vrouw die als kind werd afgestaan en geadopteerd en die jarenlang actief was in het behartigen van belangen van afgestanen en geadopteerden herkent die dynamiek:

> *"Hartstikke systemisch. Jullie zijn de moeders die ons in de steek hebben gelaten. Of: jullie waren de kinderen die ons toen later nooit meer wilden zien. Dus je gaat elkaar de schuld geven … het zijn twee kanten van dezelfde medaille. Het is de moeder die haar kind moest kwijtraken … En het is het kind die zijn moeder heeft verloren. Daarom is dit ook een dubbel trauma. Daarom is het ook zo ingewikkeld. En dan heb ik het nog niet gehad over vaders, families, het hele complex wat eromheen zit."* (AA#5)

Als het gaat om belangenbehartiging van vrouwen die een kind moesten afstaan of van afgestanen en geadopteerden, zijn meerdere organisaties actief. Biologische vaders en adoptieouders van binnenlands geadopteerden zijn niet als zodanig vertegenwoordigd in de publieke ruimte en veel 'stille' stemmen evenmin. De vraag naar representativiteit en naar een achterban van een organisatie komt voort uit een klassieke manier van denken over politieke kwesties, waarbij verschillende helder afgebakende groepen een duidelijk herkenbare en aan te wijzen achterban hebben die eenzelfde perspectief delen. Echter, geschiedenissen van afstand en adoptie zijn persoonlijke onderwerpen die omgeven zijn met stilte, schaamte en familiegeheimen. Het klassieke model te 'spreken voor een achterban' lijkt op gespannen voet te staan met persoonlijke onderwerpen die omgeven zijn met stilte en taboe. Nadat voortrekkers van belangengroepen een onderwerp hebben opengebroken, kristalliseert een grotere diversiteit aan verhalen en perspectieven zich dan langzaam uit. Sommige stille stemmen zullen wellicht stil blijven.

8.6 Slot: een veranderend landschap van stille, aarzelende en uitgesproken stemmen

Het onderwerp van afstand en adoptie is omgeven met stilte en zwijgen. Uit de interviews met betrokkenen blijkt dat het ingewikkeld is stiltes te doorbreken. In dit hoofdstuk bespraken we de ervaringen van betrokkenen met zwijgen, stilte en de pogingen deze te doorbreken.

Vrouwen en mannen die een kind moesten afstaan, hebben te maken gehad met opgelegd zwijgen. Het was een schande om ongehuwd zwanger te zijn, en men had het idee dat verdriet wel zou verdwijnen als je er niet over repte. Verschillende afgestanen en geadopteerden vertellen dat zij wel konden spreken over het feit dat zij waren afgestaan en geadopteerd, maar dat het onderwerp toch onbehagen en ongemak opriep. Sommige betrokkenen maken hun persoonlijke verhaal, ook als vorm van verwerking, toch openbaar. Dat is gezien de mogelijke afwijzende reacties van familieleden spannend en vergt moed.

Door belangengroepen is veel werk verzet om stiltes te doorbreken. In de publieke ruimte zijn belangengroepen actief voor 'afstandsmoeders' en voor afgestanen en geadopteerden en zij hebben verschillende doelen en prioriteiten. Uit de interviews blijkt dat veel betrokkenen worstelen met vragen over de evenwichtigheid waarmee diverse perspectieven te horen zijn in publieke gesprekken over de geschiedenis van afstand en adoptie. In de interviews wordt geregeld gesproken over de mensen die zich niet laten horen. Waar de een ervan uitgaat dat de 'stillen' zich nog niet durven uit te spreken of nog te veel pijn ondervinden van wat ze hebben meegemaakt, gaat een ander ervan uit dat 'stillen' geen problemen ervaren met hun geschiedenis van afstand en adoptie.

Filosofen en sociologen zoals Peter Voss en Noortje Marres hebben laten zien dat publieke ruimte geen neutraal 'gegeven' is, ze wordt gemaakt en afhankelijk van hoe ze wordt gemaakt biedt ze stemmen meer of minder kans om zich te laten horen (Marres, 2005; Voss & Freeman, 2016). Geluiden die in de ene publieke ruimte – bijvoorbeeld (sociale) media – uitgedrukt kunnen worden, kunnen dat in een andere publieke ruimte – zoals een Kamerdebat – soms niet. Een publieke ruimte vormt de stemmen en perspectieven die daar naar voren komen net zo goed als deze stemmen, op hun beurt, de publieke ruimtes vormgeven. Dat roept vragen op als: Wie definieert een onderwerp van discussie en hoe wordt het geformuleerd? Hoeveel ruimte is er om een verhaal te vertellen, wie spreken mee en wat is de dynamiek van discussies? Welke woorden en uitdrukkingen mag men gebruiken, welke terminologie wordt goedgekeurd en serieus genomen? De organisatie van publieke ruimte, zo laten Marres en Voss zien, drukt een stempel op de inhoud en de uitkomst van een gesprek. Doordat televisie, radio of debatcentra bijvoorbeeld vaak alleen 'voor- en tegenstanders' aan het woord laten, vallen meerdere kleurschakeringen en nuances weg en worden de argumentatieve tegenstellingen benadrukt. De organisatie van de ruimte voedt dan polarisatie. Terwijl veel publieke gesprekken bedoeld zijn als een poging tot verdieping en dialoog, draagt de opzet van die gesprekken juist vaak bij aan het tegendeel (Voss & Freeman, 2016). Daarom vragen deze filosofen aandacht voor de organisatie van publieke ruimte.

Uit de interviews met betrokkenen blijkt hoe ingewikkeld publieke gesprekken over afstand en adoptie zijn. Door het persoonlijke karakter van geschiedenissen van afstand en adoptie, en de stilte waarmee het onderwerp voor sommigen nog steeds omgeven is, zullen er altijd ervaringen en perspectieven zijn die niet gedeeld worden in de publieke ruimte. De manier waarop de publieke ruimte wordt georganiseerd kan echter wel bijdragen aan grotere diversiteit van perspectieven die te horen zijn. Een publiek gesprek over afstand en adoptie kan een herhaling zijn van zetten, kan een polariserende framing hebben, maar kan ook uitnodigend zijn om nieuwe perspectieven tot uitdrukking te brengen.

9. Slot

9.1 Introductie

In de periode tussen 1956 en 1984, een periode gemarkeerd door de invoering van respectievelijk de Adoptie- en de Abortuswet, bestonden in Nederland praktijken van 'afstand en adoptie'. In de context van wettelijke regels, institutionele macht, en culturele, religieuze en wetenschappelijke opvattingen over buitenechtelijke zwangerschap, vrouwenlevens en opvoedingsklimaat stonden jonge ongehuwde zwangeren hun kind af voor adoptie. In verkennend onderzoek werd een ruwe schatting gemaakt dat, van de meer dan vijftienduizend binnenlandse adopties die in Nederland tussen 1956 en 1984 plaatsvonden, tussen de dertienduizend en veertienduizend vrouwen zich door maatschappelijke druk gedwongen voelden afstand te doen ter adoptie (Kok et al., 2017). Decennialang is er amper publiek gesproken over deze praktijken. De laatste jaren hebben belangengroepen van vrouwen die afstand van hun kind moesten doen en van mensen die als kind zijn afgestaan en geadopteerd deze historische praktijken en de ingrijpende gevolgen voor de persoonlijke levens van betrokkenen echter op de publieke agenda gezet.

Tegen de achtergrond van publieke discussies over binnenlandse afstand en adoptie gaat dit onderzoek over hedendaagse perspectieven van directbetrokkenen op deze maatschappelijke geschiedenis en op de omgang met deze geschiedenis. Het onderzoek is geïnspireerd door theoretische benaderingen die benadrukken dat het belangrijk is om mensen een stem te geven in discussies over zaken die hun leven raken. Daarom hebben we mediabronnen bestudeerd waarin mensen hun persoonlijke verhaal vertellen over de geschiedenis van afstand en adoptie en hebben we directbetrokkenen uitvoerig geïnterviewd. In dit slothoofdstuk gaan we in op de vraag welke inzichten dit onderzoek heeft opgeleverd en wat ze betekenen voor publieke discussies over die geschiedenis en de omgang met die geschiedenis.

In de eerste plaats is het opvallend dat de betrokkenen bij afstand en adoptie veel gelijksoortige ervaringen hebben. De geschiedenis van afstand en adoptie is primair een geschiedenis die voor alle betrokkenen bijzondere levensvragen met zich meebrengt. We beginnen dit slothoofdstuk dan ook met een terugblik en een schets van thema's die we in de verhalen van iedereen tegenkwamen. In de analyse is echter ook duidelijk geworden dat directbetrokkenen botsende belangen kunnen ervaren. In de tweede paragraaf gaan we nader in op het karakter van die potentieel botsende belangen. In de derde paragraaf gaan we in op publieke discussies over de geschiedenis van afstand en adoptie en de omgang met die geschiedenis. Hoe kan – tegen de achtergrond van gedeelde ervaringen en potentieel botsende belangen – ruimte worden georganiseerd voor een goed gesprek over afstand en adoptie?

9.2 De enscenering van gedeelde ervaringen

Alle betrokkenen die we in dit onderzoek hebben gesproken, moeten zich welhaast noodgedwongen verhouden tot dezelfde thema's rond afstand en adoptie in hun persoonlijke leven. Deze thema's of opgaven zijn als het ware in het historische script van afstand en adoptie ingeschreven en in alle interviews komen deze thema's naar voren.

Ten eerste blijkt uit de interviews dat de taal van 'afstand' en 'adoptie' voor alle betrokkenen belangrijk is. Ze beschreven niet alleen gevoeligheden rondom specifieke termen en aanspreekvormen, maar ook de pogingen om woorden te vinden om hun ervaringen begrijpelijk en invoelbaar te maken voor zichzelf en anderen. Hoewel betrokkenen verschillen in hun allergieën voor bepaalde uitdrukkingen, delen ze de zoektocht naar taal om ervaringen met deze geschiedenis woorden te geven en naar ruimte waar recht wordt gedaan aan gevoeligheid voor uitdrukkingen zonder het gesprek te belemmeren. Veel geïnterviewden ervaren een gebrek aan openheid om hun ervaringen te bespreken. Publieke discussies zijn vaak doordrenkt van oordelen over afstand en adoptie die worden ervaren als simplistisch en zwart-wit en die mensen belemmeren om hun verhaal te vertellen. Moralisering van afstand en adoptie leidt ertoe dat persoonlijke

ervaringen (impliciet) worden veroordeeld of niet serieus worden genomen. Dat kan een drempel vormen voor open uitwisseling over de geschiedenis van afstand en adoptie en de omgang met die geschiedenis.

De analyse laat zien dat praktijken van afstand en adoptie een gecompliceerde temporele dimensie hebben, die ook hedendaagse discussies bemoeilijkt. De geschiedenis van afstand en adoptie in de periode 1956-1984 laat tot op de dag van vandaag sporen na van verdriet, machteloosheid, schaamte en ontworteling.
De doorwerking van afstand en adoptie in het persoonlijke leven heeft een eigen tempo en ritme en in relatie daarmee verandert ook de manier waarop mensen tijdens de levensloop nadenken en spreken over deze geschiedenis als publiek vraagstuk. Omdat betrokkenen van verschillende leeftijden hun ervaringen bovendien in andere historische contexten hebben opgedaan, is gezamenlijke reflectie op de geschiedenis van afstand en adoptie soms ingewikkeld. Omdat betrokkenen ouder worden, dringt de tijd om erkenning te krijgen voor wat hun is overkomen, om informatie over afstamming te bemachtigen en om eventueel herstel van verwantschapsrelaties mogelijk te maken. Deze temporele dynamiek – het wegtikken van de tijd, en het verschil in ritmes en tempo's in de omgang met deze gebeurtenissen in de persoonlijke biografie – geven discussies over de geschiedenis van afstand en adoptie een bijzonder karakter.

Een geschiedenis van afstand en adoptie trekt, zo bleek uit dit onderzoek, een levenslang spoor in families, en alle directbetrokkenen moeten door de jaren heen meer of minder gecompliceerd familiewerk verzetten om 'familie te maken'. Om familierelaties intact te houden, moeten jonge vrouwen met een buitenechtelijke zwangerschap hun weg vinden met gevoelens van schaamte en schande. De kinderen die zijn afgestaan en de adoptieouders moesten werk verzetten om een nieuw adoptiegezin te maken en ook het weerzien van bloedverwanten na lange tijd en het herstel van familiecontacten vraagt familiewerk. Intensief familiewerk gaat over behoedzaam schipperen, onderhandelen, spreken, zwijgen, aanpassen, ontwijken et cetera. Alle families bestaan dankzij familiewerk, maar voor de betrokkenen in dit onderzoek is het familiewerk door prakijken van afstand en adoptie vaak beduidend extra gecompliceerd. Begrip voor wat het van betrokkenen vraagt om familierelaties, die tegen hun wil zijn beschadigd en verbroken, te herstellen, is voor velen van hen belangrijk.

Veel verhalen schetsen een 'stapeling van onmacht' in de relatie tot instituties, vroeger en nu. Hoewel de familie van de zwangere vaak een grote rol speelde in de beslissing om het kind af te staan, werden afstand en adoptie mogelijk gemaakt door wetgeving en door verschillende religieuze en professionele uitvoerende instanties. De verhalen van betrokkenen geven de indruk dat deze instanties weinig oog hadden voor bepaalde – meer menselijke – zaken rondom afstand en adoptie. Er zijn ook verhalen van empathische professionals die wel die persoonlijke aandacht schonken. De meeste verhalen getuigen echter van een pijnlijke kloof tussen de logica van betrokken instellingen en de alledaagse levens van geïnterviewden. Alle betrokkenen – de zwangere, de vader van het kind, het kind en de adoptieouders – verkeerden in een situatie van afhankelijkheid en kwetsbaarheid en ervaarden amper steun van relevante zorginstellingen. Ook later in het leven speelden instituties niet altijd een behulpzame rol. De zoektocht naar dossiers en afstammingsgegevens door ouders en kinderen kent veel obstakels. Betrokkenen ervaren vaak – toen en nu – een gebrek aan zeggenschap over basale levensvragen en hebben het idee dat institutionele actoren niet beseffen wat er voor betrokkenen op het spel stond en staat.

Voor alle geïnterviewden bleek erkenning van de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie een belangrijk thema. In die context onderstrepen betrokkenen het belang van betrouwbare en objectieve wetenschappelijke kennis zodat die geschiedenis als een publiek feit erkend wordt. Iedereen vindt het belangrijk dat de geschiedenis niet herhaald wordt. Betrokkenen wijzen daarbij vooral op aandacht voor de gevolgen van scheiding van ouders en kinderen (uithuisplaatsingen) en op de rechten van kinderen op informatie over hun afstamming (voorbeelden die zij noemen zijn prakijken van adoptie, anonieme vondelingenkamers, anoniem zaaddonorschap en meeroudergezinnen). In de interviews wordt ook gesproken over herstel van schade en onrecht. Zaken die daarbij genoemd worden zijn publieke erkenning en verantwoording door organisaties over hun rol in deze geschiedenis, formele excuses van relevante instanties, schadevergoeding, herdenkplekken en aandacht voor deze historische praktijken in het onderwijs, maar niet alle betrokkenen vinden deze maatregelen even zinvol. Betrokken en gehoord worden in de vormgeving van publieke erkenning van de geschiedenis van afstand en adoptie, is een belangrijke vorm van erkenning op zich.

Een laatste gedeelde ervaring gaat over de jarenlange stilte rondom het onderwerp van afstand en adoptie. Vertegenwoordigers van belangengroepen hebben een belangrijke rol gespeeld het zwijgen open te breken. Zij en anderen hebben door hun persoonlijke ervaringen breed te delen de Nederlandse geschiedenis van afstand en adoptie geagendeerd als een publieke kwestie. Het vergt moed om de stilte te doorbreken, omdat familierelaties mogelijk onder druk kunnen komen te staan en schaamte en morele oordelen getrotseerd moeten worden. Alle geïnterviewden wijzen erop dat velen zich niet uitspreken: of omdat zij zich (nog) niet durven of kunnen uitspreken vanwege zaken als schaamte, morele oordelen, verdriet of familierelaties of omdat zij geen expliciet thema willen maken van hun persoonlijke geschiedenis van afstand en adoptie. In de interviews werd ook duidelijk dat sommigen hun biografie niet als een probleem ervaren en niet willen problematiseren. De ervaringen en perspectieven van vele soorten 'stille stemmen' blijven ook in dit onderzoek nog ongekend. In een dynamisch landschap van publieke, aarzelende en stille stemmen, tegen de achtergrond van gecompliceerde biografieën en stapeling van onmacht in de relatie met instituties, is het belangrijk om goed na te denken over de manier waarop publieke gesprekken over de geschiedenis van afstand en adoptie kunnen worden gevoerd. Dat is te meer het geval omdat het historische script van afstand en adoptie niet alleen tot gedeelde ervaringen leidt, maar ook tot potentieel botsende belangen.

9.3 De enscenering van botsende belangen

De ervaringen van de betrokkenen met betrekking tot taal, morele oordelen, familiewerk, tijdsordes, behandeling door instituties, erkenningsvragen en een cultuur van zwijgen zijn vergelijkbaar. Ook al hebben geïnterviewden een andere rol en positie in het proces van afstand en adoptie, en zijn de concrete inhoudelijke kwesties waar ze tegen aanlopen – welke termen, welke oordelen, welk zwijgen, welke familieverhoudingen – verschillend, de geschiedenis van afstand en adoptie genereert voor alle betrokkenen vragen rond deze thema's. De institutionele procedures en regelingen die afstand en adoptie mogelijk maakten, zorgen echter ook voor spanningen en botsende belangen in de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie. Alle betrokkenen zijn als het ware in hetzelfde historische script terechtgekomen, een script dat zowel potentiële afhankelijkheid als potentiële botsingen tussen directbetrokkenen bij afstand en adoptie ensceneert. De spanningen die dit script met zich meebrengt, komen tot uitdrukking in privélevens van mensen maar ook in hedendaagse publieke discussies over de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie.

Na decennia van zwijgen is de geschiedenis van afstand en adoptie langzaam maar zeker een publiek thema geworden. Publieke discussies kunnen echter moeilijk vastgezet worden in de tijd. In de manier waarop verschillende stemmen publiek hoorbaar zijn, zien we de temporele dynamiek terug die in hoofdstuk 4 is beschreven: eerst namen vooral vrouwen die afstand moesten doen van een kind het woord, later gingen volwassenen die als kind waren afgestaan en geadopteerd hun verhaal publiek delen. Van mannen die een kind moesten afstaan en van adoptieouders horen we veel minder. Beide zijn ook niet als belangengroep georganiseerd en er moet meer moeite gedaan worden om hun ervaringen te vernemen. Mannen werden destijds al vaak buiten beslissingen over en procedures voor afstand en adoptie gehouden en voor zover zij al weten dat ze een biologisch kind hebben, is het voor hen niet gemakkelijk om hun verhaal te vertellen. Adoptieouders hebben een lastige positie. Sommigen delen het perspectief van hun kinderen als het gaat om het al dan niet starten van een zoektocht naar afstammingsgegevens en eventueel herstel van contact met biologische ouders, maar sommige mensen die zijn afgestaan en geadopteerd hebben het idee dat hun adoptieouders hun zoektocht bemoeilijken. Adoptieouders zitten ook in een lastige positie omdat recente discussies dermate kritisch zijn over (de motieven van) adoptie dat dit het vrij en open spreken over hun rol en ervaringen belemmert.

In publieke discussies over de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie spelen diverse belangengroepen een belangrijke rol en zij hebben andere prioriteiten. De Nederlandse Afstandsmoeder vertolkt het perspectief van vrouwen die zich destijds gedwongen voelden om hun kind af te staan en richt zich op erkenning van wat deze vrouwen is overkomen. Organisaties zoals Verleden in Zicht richten zich primair op de belangen van mensen die destijds als kind zijn afgestaan en geadopteerd, zoals toegang tot informatie over afstamming. Soms, zo bleek uit de analyse van de interviews, trekken deze organisaties samen op,

bijvoorbeeld in relatie tot een ministerie als het gaat om het uitzetten van onderzoek. Zij volgen het beleid daaromtrent nauwgezet en doen mee aan overleg met beleidsmakers.

Soms zitten deze belangengroepen elkaar in publieke discussies echter in de weg: sommige geïnterviewden merken op dat discussies scherp kunnen zijn, niet alleen omdat belangen en inhoudelijke doelen kunnen botsen, maar ook omdat de relatie tussen belangengroepen soms een symbool wordt van de ingewikkelde familierelaties in het persoonlijke leven van mensen (zie H8.5). Het institutionele historische script van afstand en adoptie heeft ouders en kinderen eerst gescheiden, ze vervolgens afhankelijk van elkaar gemaakt om existentiële biografische informatie te verkrijgen en om ouder-kindcontact te herstellen, maar ook dermate ingrijpende ervaringen gegenereerd dat het voor sommigen moeilijk is om aan de wens of behoefte van een ander te voldoen. Biologische moeders die een kind moesten afstaan vinden het soms moeilijk om hun kinderen toestemming te geven voor inzage in dossiers en om in te gaan op verzoeken tot contact, omdat er bijvoorbeeld verkeerde, stigmatiserende beschrijvingen van hen in het dossier staan of omdat ze in hun leven op dat moment contact met het kind dat ze afstonden te ingewikkeld vinden. Ook omgekeerde voorbeelden werden genoemd: mensen die zijn afgestaan en geadopteerd willen soms liever niet dat een biologische ouder gegevens over hen krijgt en contact zoekt omdat zij daar geen behoefte aan hebben. Wat heling kan zijn voor de een, kan de – soms moeizaam verworven of juist vanzelfsprekende – heelheid van een ander bedreigen. Met andere woorden, het historische institutionele script van afstand en adoptie resulteert in een zodanige enscenering van ouders en kinderen dat zij een kans lopen om recht tegenover elkaar te komen staan als het gaat om verwerking en oplossing van existentiële vragen en problemen.

Let wel, in het onderzoek kwamen ook voorbeelden aan bod waar helemaal geen sprake was van botsende belangen. Zo zijn er betrokkenen die niet op zoek gaan naar informatie of naar contacten met biologische verwanten en ook geen verzoeken krijgen in die richting: ze leiden hun leven zonder dat dit soort zaken spelen. En we spraken biologische ouders en afgestane en geadopteerde kinderen die contact hebben weten te herstellen en die dossiers samen inzien of inzage afstemmen. Er wordt dan familiewerk gedaan om tragische situaties die in het script van afstand en adoptie zijn ingeschreven, te voorkomen of te herstellen. Maar, zoals gezegd, het is een effect van historische praktijken van afstand en adoptie en van de scheiding van biologische ouders en kinderen dat alle betrokkenen de kans lopen om in een belangentegenstelling terecht te komen inzake de voorziening in existentiële informatiebehoeften en de bescherming van de heelheid en integriteit van het eigen leven. Indien een dergelijke botsing zich daadwerkelijk voordoet, dan voegt die, juist door de bijzondere ouder-kindrelatie tussen betrokkenen, vaak nog leed toe. Het is onduidelijk hoe vaak dergelijke pijnlijke situaties voorkomen, maar voor zover ze voorkomen geven ze extra scherpte aan publieke discussies over de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie.

Het landschap van publieke discussies over de omgang met historische praktijken van afstand en adoptie is gecompliceerd omdat, zo lieten we in dit rapport zien, deze geschiedenis tot op de dag van vandaag sporen achterlaat en er existentiële vragen in het geding zijn. In de vorige paragraaf hebben we laten zien dat verschillende betrokkenen gelijksoortig emotie-, onderhandelings- en balanceerwerk moeten doen om zich tot thema's zoals taal, morele oordelen, familie, tijd, instituties en publieke discussies te verhouden. Institutionele arrangementen rond praktijken van afstand en adoptie ensceneren echter ook de mogelijkheid van harde belangentegenstellingen rond vragen van existentiële betekenis. De institutionele vormgeving van de geschiedenis van afstand en adoptie heeft voor veel betrokkenen niet alleen veel vragen veroorzaakt, maar heeft het ook nog eens heel ingewikkeld gemaakt om – voor wie dat wil – hierop bevredigende antwoorden te vinden. Omdat dergelijke pijnlijke belangentegenstellingen in het persoonlijke leven ook resoneren in publieke discussies over afstand en adoptie, is het des te belangrijker om te reflecteren op de vormgeving van publieke discussies over de omgang met de geschiedenis van afstand en adoptie.

9.4 Zorgvuldig ruimte maken

In het eerste hoofdstuk van dit rapport introduceerden we het werk van Axel Honneth. Hij laat zien dat erkenning van sociale groepen de kern is van een 'goede maatschappij': maatschappelijke praktijken zijn zo georganiseerd dat mensen zich gezien en gehoord voelen als persoon met specifieke ervaringen. Een

structureel gebrek aan erkenning of miskenning is volgens Honneth de basis van persoonlijke en sociale conflicten (Honneth, 1996). Ook filosofe Miranda Fricker benadrukt het belang van erkenning. Volgens haar behelst dat meer dan de uitwisseling van visies en de bespreking van belangen. Het gaat erom dat mensen serieus worden genomen als drager van waardevolle kennis en inzichten (Fricker, 2007, 2018). Het is daarom essentieel om betrokkenen een stem – of '*voice*' (Hirschman, 1970) – te geven in publieke processen – in beleid, politiek en media – die reflecteren op een maatschappelijke geschiedenis en vormgeven aan manieren om daarmee om te gaan.

Voice is echter volgens Hirschman niet alleen belangrijk om mensen recht te doen, het is ook een onmisbare strategie om maatschappelijk te leren: meer diversiteit in ervaringen tot uitdrukking te brengen, betekent meer bronnen mobiliseren om van te kunnen leren. Honneth, Fricker en Hirschman tonen het grote belang van de stem van betrokkenen in het omgaan met de beschreven geschiedenis, en de maatschappelijke reflectie daarop. Hoe kunnen zij worden uitgenodigd om mee vorm te geven aan discussies over zaken als erkenning en omgang met dossiers? Hoe kunnen hun stemmen worden gehoord?

Voice komt niet vanzelf; het moet georganiseerd worden. De publieke ruimte om een geschiedenis te onderzoeken en bespreken is niet 'gegeven', deze wordt gecreëerd door publieke organisaties, media, en betrokkenen die hun stem laten horen en hun belangen publiek agenderen. Bovendien is de manier waarop de publieke ruimte wordt vormgegeven bepalend voor de inhoudelijke gesprekken die daar kunnen plaatsvinden (Voss & Freeman, 2016). Publieke discussies over complexe morele en maatschappelijke vraagstukken, zoals migratie of klimaatverandering, raken gemakkelijk gereduceerd tot standpunten en meningen. Dat gebeurt bijvoorbeeld omdat ze gevoed worden door berichten in de media, waar vaak geen ruimte is voor nuance, voor reflectie op emoties en voor beweging van perspectieven. Belangen-tegenstellingen hoeven niet onder het tapijt geschoven te worden, maar eenzijdige focus op argumentatieve tegenstellingen in discussies creëert ook een gepolariseerd veld en maakt het lastig om te zien wat mensen bindt en een weg vooruit te vinden.

Volgens de filosofen Bart Brandsma en Peter Coleman kan polarisatie verminderen en kunnen maatschappelijke leerprocessen verrijkt worden door meer aandacht te geven aan groepen die niet zo zichtbaar zijn in publieke discussies. Dat zijn betrokkenen die hun verhaal niet 'klaar' hebben, midden in een proces zitten om hun ervaringen te duiden of twijfelen (Brandsma, 2020; Coleman, 2021) . 'Stille' stemmen brengen vaak meer kleurschakeringen, nuances, ambiguïteit en ambivalentie in publieke gesprekken dan de publieke polen en tegenpolen. Aandacht voor de stille stemmen maakt het mogelijk een discussielandschap te creëren met meer inhoudelijke diversiteit.

Het onderwerp afstand en adoptie is, zo schreven we ook al in het eerste hoofdstuk, omgeven met vele soorten stilte. In dit onderzoek hebben wij getracht om niet alleen uitgesproken stemmen, maar ook aarzelende en stille stemmen aan het woord te laten, maar dat is slechts ten dele gelukt. Wij hoorden niet de verhalen van, bijvoorbeeld, vrouwen die een kind afstonden en die dat destijds en nu nog steeds een goede oplossing vonden. We hebben weinig mannen gesproken die actief buiten de procedure voor afstand en adoptie zijn gehouden en die daar verdriet van hebben. We hebben geen afgestanen en geadopteerden gesproken die geen behoefte hebben aan een zoektocht naar hun biologische ouders. Zo zijn er veel betrokkenen die (nog) niet spreken in de publieke ruimte over hun ervaringen met afstand en adoptie, en er zijn betrokkenen die dat wellicht hun leven lang niet zullen doen, om welke reden dan ook. Wellicht zitten 'stille stemmen' vast in een script van afstand en adoptie, wellicht hebben 'stille stemmen' dit script herschreven en identificeren ze zich niet met 'afstand en adoptie'. Juist gezien de vele stiltes rond afstand en adoptie is het belangrijk om een publieke discussie te organiseren die morele openheid en ruimte biedt voor de complexiteit en diversiteit van verschillende ervaringen. Wat is daarvoor nodig?

De 'zorgzaamheid' die Joan Tronto (Tronto, 1998) bepleit in het handelen van publieke instituties is ook belangrijk bij de organisatien van een publiek gesprek. De manier waarop zo'n gesprek wordt gevoerd, geeft namelijk vorm aan wie daarbij gehoord worden, welke inhoud daarbij naar voren komt, en tot welke uitkomsten dat leidt. Wat betekent 'zorgzaamheid' in publieke gesprekken? Niet elke plek is uitnodigend voor betrokkenen om hun verhaal te doen. Aan tafel bij een talkshow is er bijvoorbeeld weinig tijd en

ruimte om de complexiteit en gelaagdheid van een geschiedenis van afstand en adoptie te onderzoeken, het moet kort en krachtig. Veel betrokkenen kunnen en willen hun verhaal niet in zo'n mal gieten.

In dit onderzoek gaven betrokkenen aan dat de framing van het onderwerp van afstand en adoptie in termen van 'slachtoffers' en 'schuld' geen vruchtbare grond is voor een open gesprek over deze geschiedenis. Een goed gesprek over geschiedenissen van afstand en adoptie vraagt tijd en ruimte om te blijven bij het ongemak, de morele gelaagdheid, en de ambiguïteit van verschillende ervaringen. Dat geldt ook voor politieke of beleidsmatige gesprekken, bijvoorbeeld over erkenningsmaatregelen, of de omgang met dossiers. Geschiedenissen van afstand en adoptie komen met diepe emoties en een eigen temporele dynamiek in de levens van betrokkenen. Dat kan schuren met beleidsprocessen die vaak rationeel-technisch, doelgericht en volgens strakke tijdschema's worden ingericht.

Organisatie van publieke gesprekken over afstand en adoptie vraagt om besef dat het hier gaat om kwesties die existentiële betekenis hebben voor betrokkenen, en voor veel betrokkenen emotioneel beladen zijn. Het gaat bovendien om kwesties die inhoudelijk ingewikkeld zijn vanwege de onderlinge afhankelijkheid tussen betrokkenen. Dat vraagt van organisatoren van publieke gesprekken dat ze zorgvuldig ruimte maken voor inhoudelijke diversiteit, oplopende emoties, onderlinge botsingen, twijfels en onzekerheden, zoeken naar de juiste woorden, maar ook voor, bijvoorbeeld, ruimte en tijd om op zaken terug te komen en van gedachten te kunnen veranderen. In publieke gesprekken ligt de focus al snel op verschil in perspectief, maar het is ook belangrijk om oog te houden voor de gedeelde thema's (taal, oordelen, familie, tijd, instituties, miskenning, zwijgen) waar alle betrokkenen mee te maken krijgen. Eén van de betrokkenen gaf aan dat ook betrokkenen zelf soms verleid worden om onderlinge verwijten te maken (bijvoorbeeld tussen biologische moeders en afgestane kinderen), maar dat hun perspectieven eigenlijk twee kanten zijn van dezelfde medaille: *"Het is de moeder die haar kind moest kwijtraken … En het is het kind die zijn moeder heeft verloren*" (AA#5).

Ons onderzoek laat zien dat het belangrijk is om oog te hebben voor het feit dat betrokkenen met elkaar verwikkeld zijn geraakt in een gedeeld script van historische praktijken van afstand en adoptie. Een script dat zijzelf niet hebben geschreven maar dat is mogelijk gemaakt door institutionele regels en praktijken in een specifieke cultuur-historische, morele context. Het verbreken van familierelaties, het vormen van nieuwe familieverbanden, en nieuwe vormen van afhankelijkheid als het gaat om de beantwoording van existentiële levensvragen en herstel van contact is in dat gedeelde script verklonken.

Aandacht voor gedeelde ervaringen en ingewikkeldheden leidt tot een ander publiek gesprek dan nadruk op verschillen in belangen en standpunten. Zo'n gesprek vergt dat er zorgvuldig ruimte wordt gemaakt voor en door vele soorten stemmen. Daar hopen we met dit rapport aan bij te dragen. Erkenning betekent dat mensen zich gehoord voelen over hun perspectief op de geschiedenis van afstand en adoptie, maar ook dat zij zeggenschap krijgen om dat script – in gesprek met anderen – te herschrijven. Erkenning en dialoog zijn belangrijke voorwaarden om een nieuw hoofdstuk te kunnen maken als het gaat om de geschiedenis van binnenlandse afstand en adoptie.

Literatuur

Hoofdstuk 1

Adoptie Nazorg (2015). Facebook. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.facebook.com/adoptienazorg/about?locale=nl_NL.

American Anthropological Association (2024) "AAA Statement on Ethics. Principles of Professional Responsibility." Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://americananthro.org/about/policies/statement-on-ethics/.

Brandsma, B. (2020). *Polarisatie: inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. BB in Media.

Callon, M., & Rabeharisoa, V. (2004). Gino's lesson on humanity: Genetics, mutual entanglements and the sociologist's role. *Economy and society*, *33*(1), 1-27.

Coleman, P. T. (2021). *The way out: How to overcome toxic polarization*. Columbia University Press.

Dorgelo, C., en G Gradenwitz-Kemp [hosts] (2023). *Afgestaan* [podcast]. Verleden in Zicht. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van https://verledeninzicht.nl/podcast/

FIOM (2019). "Vereniging wil Europees Kenniscentrum Nazorg Adoptie." Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://fiom.nl/adoptie/adoptieouders/vereniging-wil-europees-kenniscentrum-nazorg-adoptie.

Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.

Geelen, E., Van Hoyweghen, I., & Horstman, K. (2011). Making genetics not so important: Family work in dealing with familial hypertrophic cardiomyopathy. *Social science & medicine*, *72*(11), 1752-1759.

Hirschman, A.O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard University Press.

Honneth, A. (1996). *The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts*. MIT press.

Meldpunt adoptie Raad voor de Kinderbescherming 1956 – 1984 (2019). Facebook. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.facebook.com/groups/474580243261547/.

Smits van Waesberghe, E. (2020). *Zwartboek adoptie. Een schoot vol tranen. Over verzwegen adopties in de 20e eeuw in Nederland.* Uitgeverij Nau.

Stichting DNA (2024). "Stichting de Nederlandse afstandsmoeder." Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://stichtingdna.nl/.

Tronto, J. C. (1998). An ethic of care. *Generations: Journal of the American society on Aging*, *22*(3), 15-20.

Verleden in Zicht (2021). "Over onze stichting." Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: http://verledeninzicht.nl

Hoofdstuk 2

Austin, J.L. (1975). How to do things with words. Harvard University Press.

Bowker, G., & Star, S. L. (1999). Sorting things out. Classification an its consequences. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Butler, J. (1997). Excitable speech: A politics of the performative. Routledge.

Don, C. (2021). Afstandsmoeders. Over vrouwen die gedwongen hun kind afstonden 1956-1984. Thomas Rap.

Foucault, M. (1966). The Order of Things (Les mots et les choses). Routledge.

Fricker, M. (2007). Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford University Press.

Pauw, J. (2019, 29 oktober). Eugénie, Will en Harlinde over gedwongen adoptie. In Pauw. BNNVARA & NTR. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.bnnvara.nl/pauw/videos/524202

Van Breukelen, T. (1992). Ik besta niet. De gevoelens van een afstandsvader. Uitgeverij Reinders.

Van Sebille, W. (1994). Geboortemoeder? Onze Taal, Jaargang 63.

Hoofdstuk 3

Blok, M. [host] (2021). Femcity 23: Ongehoorde verhalen over afstand en adoptie. In Femcity [livecast] Pakhuis de Zwijger. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://dezwijger.nl/programma/ongehoorde-verhalen-over-afstand-en-adoptie

Dorgelo, C., en G Gradenwitz-Kemp [hosts] (2023, 15 mei). “Afgestaan, S2 aflevering2: Miriam”. In Afgestaan [postcast]. Verleden in Zicht. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van https://verledeninzicht.nl/podcast/

Foucault, M. (1964). Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason. Routledge.

Foucault, M. (1983). The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception. Routledge.

Van der Horst, E. [producent]. (2019, 29 oktober 2019). “Binnen een maand 200 aanmeldingen onderzoek Gedwongen Adoptie (‘afstandsmoeders’)”. in De Wereld Draait Door. BNNVARA. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.bnnvara.nl/dewereldraaitdoor/videos/524192

Van Megen, F. [host] (2024, 4 maart). “Binnenlands geadopteerd: dankbaar moeten zijn & ongeworsteld zijn, met Babet “ in Taboecast [postcast]. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van https://www.taboecast.nl/.

Taylor, C. (2004). Modern social imaginaries. Duke University Press.

Hoofdstuk 4

Bergson, H. (1889 [2003]). Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness Routledge.

Blick, J. [regisseur] (2023). De Laatste Kans [documentaire]. VPRO. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.vpro.nl/programmas/de-laatste-kans.html

Draaisma, D. (1990). Het verborgen raderwerk. Over tijd, machines en bewustzijn. Ambo/Anthos.

Eeckhout, N., S. Houthuys, en M. Kist [hosts/producenten] (2017). “Bob” [podcast]. Audiocollectief Schik en VPRO Dorst. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.vpro.nl/dorst/producties/bob.html

Hoofdstuk 5

Dorgelo, C., en G Gradenwitz-Kemp [hosts] (2023, 15 mei). “Afgestaan, S2 aflevering2: Miriam”. In *Afgestaan* [postcast]. Verleden in Zicht. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van https://verledeninzicht.nl/podcast/

Freriks, P. [host] (2023, januari). S1:E2: Veranderende tijden” [aflevering]. In *In de Voetsporen Van De Jaren 60*. Omroep MAX. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://npo.nl/start/serie/in-de-voetsporen-van/seizoen-4/in-de-voetsporen-van-de-jaren-60

Geelen, E., Van Hoyweghen, I., & Horstman, K. (2011). Making genetics not so important: Family work in dealing with familial hypertrophic cardiomyopathy. *Social science & medicine*, *72*(11), 1752-1759.

Hochschild, A., & Machung, A. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home*. Penguin.

Moore, E. (2017). *Divorce, families and emotion work: ‘Only death will make us part*’. Springer.

Morgan, D. (2011). *Rethinking family practices*. Springer.

Hoofdstuk 6

Blok, M., en T. Van Peperstraten [hosts] (2021, 23 september). “Afstandsmoeders staan in rechtszaak tegen over de staat: ‘Vraag is of ze gebruik kunnen maken van uitzonderingsregel’”. In *EenVandaag.* NPO Radio1. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van:

https://www.nporadio1.nl/nieuws/binnenland/b6f1738d-578e-4cdc-ac0f-9db1bab7a4bc/afstandsmoeders-staan-in-rechtszaak-tegen-over-de-staat-vraag-is-of-ze-gebruik-kunnen-maken-van-uitzonderingsregel

Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action*, Vol. I. Boston: Beacon.

Kafka, F. (1926). *The Castle* Translated by W. L. Strachan. New York: Schocken Books.

Lipsky, M. (2010). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. Russell Sage Foundation.

Tronto, J.C. (1998). An ethic of care. *Generations: Journal of the American society on Aging*, *22*(3), 15-20.

Hoofdstuk 7

Immler, N. (2022). De (dia)logics van erkenning en herstel. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, *2*, 18-36.

Immler, N. (2023). De doorwerking van het slavernijverleden: een transgenerationeel perspectief op herstel en transformative justice. In R.M. Allen, E. Captain, M. van Rossum, & U. Vyent (Eds.), *Staat en Slavernij: Een terreinverkenning van het Koninkrijk der Nederlanden* (pp. 85-95). Athenaeum.

Hoofdstuk 8

BNNVARA (2019, 19 november). “Afstandsmoeder Ellen van Ree verbrak de stilte: ‘Mijn zoon whatsappte me een hartje’.” [webpagina]. De Wereld Draait Door, BNNVARA. Geraadpleegd op 25 oktober 2024. van: https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/artikelen/afstandsmoeder-ellen-van-ree.

Callon, M., & Rabeharisoa, V. (2004). Gino’s lesson on humanity: Genetics, mutual entanglements and the sociologist’s role. Economy and society, 33(1), 1-27.

De Leeuw, L., & Van Sebille, W. (1991). Opgestaan is plaats vergaan. Een bericht van en over afstandsmoeders. Uitgeverij An Dekker.

Fricker, M. (2007). Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing. Oxford University Press.

Marres, N. (2005). Issues spark a public into being: A key but often forgotten point of the Lippmann-Dewey debate. Making things public: Atmospheres of democracy, 208-217.

Van der Horst, E. [producent]. (2019, 29 oktober 2019). “Binnen een maand 200 aanmeldingen onderzoek Gedwongen Adoptie (‘afstandsmoeders’)”. in De Wereld Draait Door. BNNVARA. Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van: https://www.bnnvara.nl/dewerelddraaitdoor/videos/524192

Van Rossum, D. (1994, 19 mei 1994). Het verlangen naar de echte ouders. De Groene Amsterdammer, (20).

Voss, J.-P., & Freeman, R. (2016). Knowing governance: The epistemic construction of political order. Springer.

Winter, J. (2015). Introduction: remembering, forgetting and silence. In Beyond Memory (pp. 15-26). Routledge.

Winter, J. (2017). War beyond words. Cambridge University Press.

Hoofdstuk 9

Brandsma, B. (2020). *Polarisatie: inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. BB in Media.

Coleman, P. T. (2021). *The way out: How to overcome toxic polarization*. Columbia University Press.

Fricker, M. (2007). *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press.

Fricker, M. (2018). “Epistemic Injustice and Recognition Theory: A New Conversation —Afterword.” *Feminist Philosophy Quarterly* 4 (4). https://doi.org/10.5206/fpq/2018.4.6235.

Hirschman, A.O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states*. Harvard University Press.

Honneth, A. (1996). *The struggle for recognition: The moral grammar of social conflicts*. MIT press.

Kok, J., Van den Boomen, N., Dane, J., Hilevych, Y., Hoedemaeckers, J., & Walhout, E. (2017). *Beklemd in de scharnieren van de tijd. Beleid, praktijk en ervaringen van afstand ter adoptie door niet-gehuwde moeders in Nederland tussen 1956 en 1984* (WODC Publications, Radboud Universiteit). Geraadpleegd op 1 oktober 2024, van https://repository.wodc.nl/handle/20.500.12832/2272

Tronto, J.C. (1998). An ethic of care. *Generations: Journal of the American society on Aging*, *22*(3), 15-20.

Voss, J.-P., & Freeman, R. (2016). *Knowing governance: The epistemic construction of political order*. Palgrave Macmillan.

Commissie onderzoek
Binnenlandse Afstand en Adoptie

Contextverhalen

bij het onderzoek naar binnenlandse afstand en adoptie 1956-1984

Inhoud

Een woord vooraf 474

‘Het is meer wat er op je pad komt’ 476

‘Je moet lijden wat ertoe staat’ 479

‘Na 50 jaar weet ik alle afstandssituaties nog’ 482

‘Mijn vader heeft voor veel verdriet gezorgd’ 485

‘Er zijn adopties die afwijken van de standaard’ 488

‘We mochten absoluut geen geboortekaartjes versturen’ 492

Een woord vooraf

Tijdens de onderzoeksperiode van de CBAA is een aantal persoonlijke verhalen en familiegeschiedenissen met de commissie gedeeld, die niet binnen de onderzoeksopdracht pasten. Het gaat bijvoorbeeld om een vrouw die haar kind nèt niet afstond, een man die door zijn Belgisch-Nederlandse afkomst niet 'binnenlands' afgestaan en geadopteerd is, een kind dat voor het huwelijk werd verwekt maar in dat huwelijk werd geboren. De commissie was niet opzoek naar deze verhalen, maar ze werden wel met haar gedeeld. Stuk voor stuk schetsen ze bovendien een leerzaam beeld van de context waarbinnen toenmalige praktijken rond ongehuwde zwangerschap zich voltrokken. De commissie besloot daarom enkele van dergelijke 'contextverhalen' te bundelen.

We openen met Inez en haar zoon Jaap. Als gastgezin vingen zij ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen op, die onderdeel werden van hun alledaagse gezinsleven. Dat bood een plek voor zwangeren in een benarde situatie, die een bijna onmogelijke beslissing moesten nemen over houden of afstaan van hun kind. Het verhaal van Inez en Jaap geeft ook een inkijkje in de 'onderduikadresjes' voor ongehuwd zwangere vrouwen en meisjes, die een alternatief waren voor de reguliere tehuizen.

Ook is er de geschiedenis van Karin. Zij vertelt hoe ze ongehuwd zwanger werd op haar 21ste. Dankzij de hulp van een betrokken non heeft zij haar kindje uiteindelijk niet hoeven afstaan. Haar verhaal schetst een indringend beeld van de schuld, schaamte en eenzaamheid waarmee een buitenechtelijke zwangerschap begin jaren '70 gepaard ging, en hoe lastig het kon zijn om een eigen keuze te maken.

Maatschappelijk werker Marianne laat vervolgens zien hoe relatief het begrip 'eigen keuze' was. Het verloop van een buitenechtelijke zwangerschap hing vaak af van een toevallige samenloop van omstandigheden: een zwangere vrouw of meisje was afhankelijk van haar familie, persoonlijke netwerk, een potentieel huwelijk, werkgever of hospita, en ook nog van de plaats waar ze woonde, en van de maatschappelijk werker of het opvanghuis dat zij trof. Zo geeft Marianne ook inkleuring aan het soort praktische problemen waar ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen destijds tegenaan liepen.

Noeska vertelt over haar herinneringen aan haar vader die buiten hun gezin een kind verwekte dat in 1952, direct na de geboorte, werd afgestaan en later geadopteerd. Dat verhaal geeft een indruk van een ingewikkelde en pijnlijke familiedynamiek die kan ontstaan rondom een verzwegen, buitenechtelijk, afgestaan kind. Het laat zien wat het betekent om te leven met een familiegeheim, en wat het vraagt om zo'n geheim te doorbreken.

Paul werd in België afgestaan, en door een Belgisch-Nederlands gezin geadopteerd. Later kreeg hij een Nederlands paspoort, en verloor hij de Belgische nationaliteit. Hij schetst de praktische en administratieve problemen die de onduidelijkheid over zijn positie als Belgisch/Nederlands geadopteerde hem oplevert. Daarnaast verbindt hij zijn eigen ervaringen met die van lotgenoten en trekt daaruit conclusies over het adoptiestelsel.

Het laatste verhaal is dat van Liesbeth en haar dochter Janna. Janna werd verwekt vlak voor de bruiloft van haar ouders. Ze is niet afgestaan maar ook dit verhaal geeft een indringend beeld van de toenmalige schaamte- en schuldcultuur, die zich zelfs deed gelden terwijl een huwelijk al gepland stond. Het is dezelfde cultuur die voor anderen destijds de aanleiding kon zijn tot afstand. Schande, stilzwijgen en vernedering tekenden ook Liesbeths zwangerschap. Liesbeth en Janna vertellen over de impact die dat had op de verhoudingen binnen de familie, het gezin, én hoe het de relatie tussen moeder en dochter heeft geschaad.

De contextverhalen geven steeds een ander inkijkje in de tijd, het gezinsleven, de maatschappelijke normen, de werkvloer, de administratieve ingewikkeldheden en grensproblematiek rondom afstand en adoptie, en de schaamte- en schuldcultuur rondom een zwangerschap voor het huwelijk. De commissie vindt het belangrijk daarbij te benadrukken dat het hier gaat om een zestal unieke levensgeschiedenissen, die geen compleet beeld schetsen, maar die elk een bijzonder licht laten schijnen op de geschiedenis van afstand en adoptie.

In verband met de privacy zijn alle namen van de geïnterviewde mensen in deze bundel gefingeerd. De echte namen zijn bij het secretariaat van de Commissie Binnenlandse Afstand en Adoptie bekend.

‘Het is meer wat er op je pad komt’

Gesprek met Inez en haar zoon Jaap, zij waren een gastgezin voor ongehuwd zwangere meisjes en vrouwen (1969-1974). (Interview en tekst: Floortje Moes)

‘Voor ons waren het kindermeisjes, we deden spelletjes met ze’, vertelt Jaap. Hij was zeven toen het eerste meisje bij hen in huis kwam. ‘Ze sliepen op de oude kamer van opa. Ik wist wel dat er een geheim was, dat ze zwanger waren, dat voelde ik wel. Op school heb ik er nooit iets over gezegd, dat hoefde ook niet. Er werd ook niet naar gevraagd, ze waren er gewoon’. Jaap herinnert zich ook de vroedvrouw, mevrouw Gerritsen, die bij hen thuis over de vloer kwam. ‘Die kwam dan luisteren met zo’n toeter… ik heb ook wel eens mogen luisteren bij zo’n meisje naar de baby’.

Het huis stond in een klein dorp in Gelderland. Een boerderij, met rode luikjes voor de ramen, een grote deel, en een welige bongerd. Ruim genoeg, ‘dus ja die meisjes die konden er ook nog wel bij’, vertelt Inez. ‘We hadden boven twee slaapkamers officieel, en we hadden er nog eentje bij getimmerd, dus drie kleine kamertjes. Beneden was een opkamer, twee voorkamers en een woonkeuken. Vroeger had je niet zoveel nodig, onze kinderen sliepen gewoon met z’n drieën op een kamer. Het paste altijd wel…’.

Hoe het allemaal begon? Het was 1969. ‘Ik kwam helemaal niet zelf op dat idee, want ik had vier kleine kinderen, de jongste was twee jaar’, zegt Inez. ‘Het is meer wat er op je pad komt, zeg ik altijd. Ik had een vriendin en zij had pas een kleintje gekregen. Zij had familie in het Westen, haar zwager was daar arts. Hij kwam in zijn praktijk een jonge vrouw tegen, die was verkracht en in verwachting. Zij wilde echt dat kindje niet accepteren. Ze was nog niet zo lang zwanger, maand of 3 of 4 denk ik. Dus haar zwangerschap was nog helemaal niet bekend daar in het dorp. Die arts vroeg aan mijn vriendin: ‘kan ze niet bij jou?’. Maar die vriendin had natuurlijk een kleintje van een jaar, dus dat was niet zo geschikt. Toen vroeg die vriendin het aan mij. Vervolgens is er een maatschappelijk werker een keer komen praten. In voorgesprekken met de ouders en het meisje was besloten om afstand te doen… en dat ze ‘n plekje zochten voor dat meisje… en dat dat wel in een tehuis kon, maar dat het prettig was voor het meisje om in een gezin te zijn. En toen hebben wij gezegd van ‘oké, we maken een plekje voor dat meisje. Kijk, je kan toch geen mens op straat laten staan… als je plek hebt.’

In april is ze gekomen. ‘Het was een bijzonder iemand, tante Bea’, vertelt Jaap, ‘als ik die naam hoor zie ik haar meteen voor ogen’. Inez regelde dat Bea naar de vroedvrouw kon: ‘gewoon de vroedvrouw waarbij ik zelf ook de kinderen gekregen heb’. Verder draaide Bea mee in het gezin. In september is ze bevallen. ‘De bevalling was toentertijd in Oosterbeek in een kraamkliniek, hoe heette het ook alweer? De Hemelse Berg. Ik bemoeide me er niet mee waar dat kindje heen ging’, zegt Inez, ‘dat liet ik denk ik over aan de vroedvrouw, die had connecties. Nadat ze het kindje had afgestaan, en als ze was opgeknapt, kwam zo’n meisje terug in huis, en ging weg wanneer ze zich beter voelde. Tante Bea is wat langer gebleven, want zij wilde niet meer terug naar dat dorp… ze heeft een andere weg gezocht, maar die moest ze eerst vinden.’ Ze bleef altijd verbonden met de familie, vertelt Inez, ‘ik krijg nog elk jaar een kaart van haar’.

> ***‘je kan toch geen mens op straat laten staan… als je plek hebt’***

‘En dan ben je bekend ineens hè, zo gaat dat, dus het jaar erop kwam er weer iemand in huis. Ik was op zang en er was een dirigent, en die was ook leraar op een school. Hij was erachter gekomen dat er een meisje was dat zwanger was, en vroeg: “nou ja, mag zij ook bij jullie?”. Toen was tante Bea al weg. Dat meisje was nog heel jong. Ik geloof niet dat zij haar hele zwangerschap bij ons gedaan heeft, want zij had heel erg heimwee’. Dat is toen via de Hendrik Pierson Stichting gebeurd geloof ik. En als je daar dan eenmaal in de boeken zit, dan weten ze je wel te vinden… Dus daarna kwam er weer een ander meisje, en weer een ander, zo’n stuk of 13 denk ik, maar precies weet ik het niet meer’.

De meisjes hielpen mee in het huishouden: ‘tafeldekken, afwassen, boodschapje doen… even wandelen met het spul… misschien wat kleren opvouwen ofzo, gewoon meedraaien. Dat lag ook beetje aan hoe oud ze waren en wat ze konden. Ze kregen een eigen kamer, daar konden ze op zitten, dan zaten ze te lezen. Ze waren de hele dag bezig … tja, hun tijd uitzitten’. Veel voorschriften, procedures, controles of steun vanuit formele organisaties was er niet. ‘Vogel het maar uit’, zo kwam het op Inez over. ‘Er hing geen opdracht aan de muur, je hoefde niets bij te houden, soms kwam er wel een maatschappelijk werkster of iemand van de Hendrik Pierson Stichting om te kijken van “gaat het goed?”. Je kreeg er wel een kleine vergoeding voor, denk ik, onkostenvergoeding, maar dat weet ik eigenlijk ook niet meer’. Inez was zelf altijd bij de bevalling van de meisjes ‘gewoon om haar te helpen’.

‘Het was niet altijd eenvoudig hè?’ vertelt Inez. ‘Die meisjes konden ook dwars zijn, het waren vaak ook pubers eigenlijk. En tante Bea, die kon klètsen, levendige verhalen, dat was ik wel eens zat en dan ging ik in de gang lopen zingen en dacht ik “oh mens houd nou even je mond”. Het is niet altijd rozengeur en maneschijn in een gezin’. Bovendien was er een meisje dat vreselijk twijfelde: ‘die wist het echt niet, en die wilde het eigenlijk niet afstaan, maar dan kwamen die vader en moeder op bezoek. Dus dat werd van thuis uit ook… Dat vond ik toen heel vervelend. Jaren later werd ik nog opgebeld door een hele boze jongen, dat was de vader van dat kindje. Dat herinner ik me wel, dat ik toen heel erg van slag was. Ik dacht van: “zij moet nog door met haar vader en moeder, en ik ga daar niet in… wie ben ik dat ik denk dat mijn gedachtes beter zijn…”. Maar die situatie toen vond ik heel vervelend, en toen heb ik wel ervaren dat er te weinig steun was.’

Buitenstaanders die nieuwsgierig waren naar de meisjes, of er een oordeel over hadden, hield Inez af. ‘Als mensen er iets van zeiden, dan vertelde ik daar niet over, dat doe ik niet… het is de beslissing van die meisjes en het is moeilijk genoeg. Tegen mijn vriendinnen of kennissen zal ik, denk ik, gezegd hebben: “Ze blijft hier zolang wonen totdat de baby er is gekomen”. Sommige keuzes zijn zo persoonlijk, daar praat je niet zomaar over met anderen.’

Dat deze meisjes in een benarde situatie zaten, en een onmogelijke beslissing moesten maken, was alom voelbaar. ‘Dat vond ik ook niet leuk’, vertelt Inez. ‘Ik heb me altijd opgesteld als, nou, dat ik er voor haar was, en dat het hun beslissing was, en dat heb je dan te respecteren. Dat heeft te maken met niet oordelen en niet veroordelen. Dat is een levenshouding denk ik, die komt uit de Bijbel, Mattheüs, de Bergrede. Wij waren alleen een plekje voor deze meisjes die het moeilijk hadden, die vanuit hun gezinnen en hun omgeving, maatschappelijk werksters en weet ik wat allemaal, geadviseerd werden: “het is beter als het kindje een vader en een moeder krijgt”. En voor sommigen was het ook als een soort opluchting dat het zo ging. Het was soms ook het gevolg van het conflict van de vrijere seks en sommigen konden de consequenties daaraan niet verbinden of nemen’.

Een van de meisjes is onbedoeld thuis bevallen, zo snel ging de bevalling. Jaap vertelt: ‘Daar ben ik wakker van geworden en ik heb de paniek gevoeld, en het kindje weggedragen zien worden, op de trap… Daar ben ik nog het meest van onder de indruk geweest: van oei, je kan zomaar worden weggegeven, zonder dat je iets verkeerds hebt gedaan. Ik heb denk ik niet bewust geweten dat die kinderen niet bleven, maar misschien heb ik het onbewust wel geweten. Daar praatten we niet over en ik heb nooit iets gezegd toentertijd, maar daar heb ik later wel last van gehad’.

Ook Inez herinnert zich de thuisbevalling. ‘Het overviel ons… dat was echt een schok, dat ze door het huis riep “ik kan niet meer”. Ik denk dat dat wel even een paniekerig gebeuren is geweest. Dat de vroedvrouw ook wel liep te denken van ‘hoe doen we dat nou met dat kindje?’. Ik denk dat ik het een beetje over heb gelaten aan haar… ik was gewoon bezig met zorgen dat het meisje weer rustig werd. We hebben ervoor gezorgd dat de oude reiswieg naar beneden kwam. Je bent bezig, je moet handelen, je hebt geen tijd om na te denken. Dat vond ik toentertijd wel vervelend hoor… dat dat gebeurde’.

Niet van alle meisjes die in het huis van Inez en Jaap verbleven werd het kind afgestaan. ‘Er was ook een meisje in huis, daar was de jongen wel in zicht, dus die heeft ook bij ons gelogeerd. Zij zijn getrouwd bij ons. Dat was een Chinese jongen en een Ambonees meisje, nou dat mocht niet, maar is dus uiteindelijk toch gebeurd. Dat kindje is bij ons geboren, heeft in onze wieg gelegen’, vertelt Inez. Jaap herinnert zich, ‘dat was heel bijzonder, zo’n klein baby’tje in huis, dat had ik nog nooit gezien. Aan Dewi en Tao heb ik zulke warme herinneringen’.

‘De tijd van leven is bepalend voor de handelingen die je doet’

‘Je doet wat je kan, en waarvan je denkt dat het goed is, en met de kennis en sfeer van toen. De tijd van leven is bepalend voor de handelingen die je doet’, reflecteert Inez. ‘Nu zie je vaak in televisieprogramma’s wat voor een ellende het is geweest. Het is goed dat het ook benoemd wordt, dat de beerput opengaat. Er was toen een zienswijze waarvan we nu kunnen zeggen: “er werd iemand overgeslagen, de moeder”. Het is vreselijk dat die meisjes dat mee hebben moeten maken, in die tehuizen. Maar daarom is het, denk ik, wel goed dat er ook naar voren komt dat er andere dingen ook gebeurd zijn. Waarbij het resultaat misschien wel hetzelfde is, maar waarbij de weg ernaartoe makkelijker gemaakt is. Als zo’n meisje als Bea ofzo, als die dan opgenomen zou zijn geweest in zo’n klooster, bij wijze van spreken, dat is vreselijk. Maar het is ook goed om te ontdekken dat het ook soms op een andere manier gebeurde, in een warm gezin’.

‘Je moet lijden wat ertoe staat’

Interview met Karin die -ondersteund door een non- haar zoon niet afstond. (Interview en tekst: Micha de Winter)

Een dorp in Noord-Brabant, 1971. Karin is de oudste van vijf kinderen in een traditioneel rooms-katholiek gezin. ‘Nou ja’, zegt Karin, ‘hoe gelovig ze echt waren, daarover heb ik mijn twijfels. Want mijn ouders hadden een slagerij en als je dan niet naar de kerk ging kreeg je gewoon geen klanten. Dus wij gingen braaf op zondag naar de mis, in processie, allemaal op ons paasbest. En op hoogtijdagen gingen we twee keer. Mijn vader stond daarop en zijn wil was wet, in alles. Maar alle vijf kinderen zijn toen ze 21 werden stante pede gestopt met naar de kerk te gaan. Een paar hebben zich toen zelfs officieel laten uitschrijven’.

‘Als het dorp hierachter komt kan ik de slagerij wel sluiten’

‘Mijn vaders bedoeling was dat ik onderwijzeres zou worden. Op mijn dertiende moest ik naar kostschool en aansluitend naar de kweekschool van de nonnen. Maar daar had ik helemaal geen zin in, ik gooide er met de pet naar en op mijn zeventiende ben ik een baantje gaan zoeken. Een paar jaar later ontmoette ik een man met wie ik een relatie kreeg. Hij was twintig jaar ouder dan ik en op mijn eenentwintigste werd ik zwanger. Eerst hoopte ik nog dat het vanzelf over zou gaan. De huisarts gaf me na een maand of drie nog wel een soort morning-afterpil, maar dat werkte natuurlijk niet meer. Na vier maanden vertelde ik het tegen mijn zus en die zei dat ik het niet langer voor mijn ouders verborgen moest houden. Zelf wilde ze ook niet met een geheim rondlopen. Mijn moeder was meteen in paniek en schreeuwde: “O god en het is al veel te laat voor een abortus.” Mijn vader was furieus: “Jij bent mijn dochter niet meer, want mijn dochters doen zulke dingen niet.” De schande was enorm, wat zou dit betekenen voor de klandizie van de slagerij? “Als het dorp hierachter komt kan ik de zaak wel sluiten”, riep hij. Bovendien kwam hij erachter wie de verwekker was, nog een getrouwde man ook, die wilde hij meteen van zijn sokken gaan rijden.
Ik had het die man trouwens ook verteld, en weet je hoe hij reageerde? “OK, ik kan vijftienhonderd gulden voor je vrijmaken voor een abortus”, dat was het enige, verder wilde hij er niks mee te maken hebben. Laat maar zitten, dankjewel, alsof ik zo maar ergens naar binnen kon lopen en zeggen: “doet u mij maar een abortus”. Belachelijk. Ik heb er trouwens ook niet heel erg over nagedacht, totdat ik op een gegeven moment bij het Rutgershuis terechtkwam. Daar was voor het eerst iemand die aan me vroeg: “wat wil jij eigenlijk zelf?” Er gebeurde van alles tegelijk. Mijn familie die me met de nek aankeek, mijn baan die ik kwijtraakte omdat mijn baas erachter was gekomen dat ik ongehuwd zwanger was.
Geen inkomen meer, daar sta je dan. Toen ben ik door de stad gaan zwerven, op blote voeten, en op een bepaald moment kwam ik bij het huis waar ik een zolderkamertje had. Daar stonden ineens mijn moeder en mijn zus, met een grote auto. “Wij komen jouw spullen ophalen, want je komt weer thuis wonen.”
En dat deed ik, zwanger en al. Kennelijk had iemand, waarschijnlijk de pastoor of de huisarts gezegd: “dit gaat zo niet goedkomen, dus doe daar iets aan”. En dat waren toen een soort heiligen in ons gezin, dus dan gebeurde dat. Het was allemaal erg naar, in het dorp werd ik niet meer gegroet, iedereen wist het en praatte erover. En kennelijk viel het effect op de klandizie mee. Hoewel: na een jaar heeft mijn vader de winkel verkocht, en daar heb ik altijd de schuld van gekregen. Er waren trouwens wel meer dingen waarvoor ik de schuld in mijn schoenen geschoven kreeg. Mijn moeder heeft me bijvoorbeeld verweten dat ze sinds mijn zwangerschap nooit meer intiem met mijn vader heeft kunnen zijn, omdat hij dan altijd het beeld van zijn bezwangerde dochter voor ogen kreeg.’

‘Toen ik weer thuis woonde ontstond er ook een financieel probleem. Ik moest kostgeld betalen, maar kon natuurlijk niet meer werken. En een bijstandsuitkering aanvragen in het dorp waar we woonden was volkomen taboe, want dan zouden de ambtenaren te weten komen wat er met mij aan de hand was.
En dus werd er een fictief adres voor mij gezocht in de belendende stad om zo toch een uitkering voor mij te krijgen. Van dat geld zag ik niks, het ging rechtstreeks naar mijn vader.’

‘mijn moeder is me altijd blijven nadragen dat ik een hoer was. Punt uit’

‘Weer eenmaal thuis waren we afstandelijk beleefd tegen elkaar. “Zo, daar lig je dan”, zei mijn moeder. Intussen kreeg ik verkering met Rob. Achteraf snap ik helemaal niet waarom, we waren niet verliefd ofzo, maar we hadden het over trouwen. Hij vond het geen probleem dat ik zwanger was van iemand anders, we zouden gewoon samen het kind gaan opvoeden. En mijn moeder? Die vond die jongen eigenlijk veel te goed voor mij, ze is me altijd blijven nadragen dat ik een hoer was. Punt uit.’

‘Zes weken voor de bevalling bleek ineens dat er een verblijfplaats voor me was geregeld in De Bocht, een doorgangshuis met een kraamkliniek. De voorkant was voor gehuwde moeders, de achterkant voor de ongehuwd zwangeren. Dat was niet met mij besproken, ik werd er heengebracht en kreeg een eigen kamertje. Ik werd goed behandeld. In elk geval niet meer die dagelijks lelijke gezichten en verwijten.’

‘In De Bocht waren allemaal lotgenoten, maar je sprak nooit met elkaar over je eigen situatie. Ik herinner me een meisje van 13 dat een nieuwe fiets zou krijgen als ze haar kind afstond. En een vrouw van boven de dertig die haar kind ging afstaan maar daar gruwelijke moeite mee had. Ik dacht alleen maar: op deze plek ga ik mijn kind krijgen. Maar eenmaal daar word je onderworpen aan gesprekken: met een maatschappelijk werkster, psychologen en natuurlijk de nonnen. De maatschappelijk werkster oefende grote druk op me uit om mijn kind af te staan. Ik zou weer gewoon verder kunnen gaan met mijn leven, er was dan niks gebeurd en ik kon alsnog naar de kweekschool. Gewoon trouwen en gelukkig worden. Bovendien werd er tegen me gezegd dat het voor het kind beter was, omdat ik het in deze fase van mijn leven eigenlijk niks te bieden had. Ik zie die vrouw nog zo zitten, op zichzelf een vriendelijk mens. Ik denk dat ze er zelf heel erg van overtuigd was dat mijn kind het beter zou krijgen zonder mij, ze vond mij geen goede moeder. Maar ik liet me niet omlullen. Gelukkig was er in De Bocht een non die mij juist ondersteunde om het kind te houden. Ik praatte met haar als ik bij die maatschappelijk werkster vandaan kwam. Ze luisterde en zei dan: “Maar je kunt het natuurlijk ook zelf houden.” En ik was ervan overtuigd dat ik het kind wilde hebben, dat zat in mij, dat voelde ik, het was exclusief van mij en van niemand anders. En langzamerhand werd ik ook een beetje blij met de zwangerschap, ik begon ervan te genieten. Het was heel fijn dat deze non daar open voor stond en me bemoedigde. Het was een jonge vrouw die gewoon op de groep werkte. Wat me opviel was dat ze nooit maar dan ook nooit oordeelde. Voor het eerst voelde ik me geen slecht mens die over de schreef was gegaan. Ze stak mij steeds een hart onder de riem, en zei: “dit kan best gaan lukken!” Later is ze ook nog eens bij me thuis geweest, om te zien hoe het met mij en mijn baby ging.’

‘Mijn ouders zouden denk ik heel blij geweest zijn als ik wél afstand had gedaan. Maar ze oefenden geen druk uit, omdat het wel duidelijk was dat dat niet ging lukken. Natuurlijk twijfelde ik af en toe: zou het misschien toch niet beter zijn voor het kind als ik het toch zou afstaan? Sven is in maart geboren, één van de nonnen heeft hem aangegeven. Dat gebeurde gewoon, zonder dat ik ergens van wist. Na tien dagen kraambed moest ik naar huis, maar mijn zoon kon niet mee want dat wilden mijn ouders niet. Mijn vader gaf me 100 gulden: “hier, dan kan je een mooie jurk kopen.” Ik moest gewoon weer een meisje zijn, dat gevoel kreeg ik. Maar misschien voelde hij zich toch ook wel een beetje schuldig. Later ben ik er trouwens achter gekomen dat zowel in de familie van mijn vader als van mijn moeder ook ongehuwde zwangerschappen waren voorgekomen. Mijn oma was óók ongehuwd zwanger van mijn vader. De hypocrisie vierde dus hoogtij! Ik zocht een baantje in de buurt van het tehuis, zodat ik elke dag twee keer naar Sven kon. Hij is daar een half jaar gebleven. Ik voelde me daar heel schuldig over, want ook toen ging het er al over dat die eerste maanden cruciaal waren voor de band tussen moeder en kind.’

‘Na dat half jaar ben ik met Rob getrouwd. We hadden een flat, Rob had een baan, dus je zou zeggen: kom maar op met dat kind. Maar zo ging het niet. Er bleek eerst nog van alles geregeld te moeten worden, maar ik had geen idee wat dan. Of de Raad voor de Kinderbescherming erbij betrokken was, ik weet het niet, er werd mij niets verteld. Gelukkig mochten wij hem na een tijdje toch komen ophalen.’

‘Als ik Rob niet had ontmoet was het allemaal nog vele malen ingewikkelder geweest, geen idee of ik Sven dan had mogen houden. In elk geval had ik dan meteen weer moeten gaan werken. Want ik kon verder bij niemand terecht, en ik durfde niemand om hulp te vragen, zo beladen was ik met schuld en boete. “Je moet lijden wat ertoe staat”, zeiden ze in mijn familie. Zoiets als: wie zijn billen brandt moet op de blaren zitten.’

‘Weet je wat voor mij het belangrijkste is in dit hele verhaal? Eenzaamheid. Verstoten zijn uit je familie. Dat werkt nog steeds door, ik ben nu 75 en ik voel dat nog steeds. Altijd dat knagende gevoel dat je het misschien zelf wel verdiend hebt, die eenzaamheid. Mijn zus is altijd wel in de buurt gebleven, maar ik denk dat ik met mijn schuldgevoelens ook heel veel mensen bij me weggehouden heb. En die denken dan op een bepaald moment: ja, als je mijn hulp niet wil, als je niks gezelligs wil doen. Wel wil ik nog zeggen dat ik ongelofelijk blij ben dat ik Sven niet heb afgestaan. Wat me bijblijft van al die verhalen van mensen die maar blijven zoeken, is dat ze nooit rust hebben. Ze blijven altijd maar zoeken. Ondanks alle ellende die dit voor mij heeft meegebracht heb ik toch geluk gevonden. Later heb ik met nieuwe partners nog twee kinderen gekregen, maar voor Sven heb ik het hardste moeten vechten. Hij is altijd een kind geweest waarvoor ik me honderd procent verantwoordelijk heb gevoeld, dat wilde ik nooit delen. En de relatie met hem ging niet altijd van een leien dakje, hij lijdt aan depressies. Ik heb enorme bewondering voor hem, omdat hij dwars door alle stormen heen gewoon is blijven werken. Het is een kwetsbare man, getrouwd met een fantastische vent en volgens mij zijn ze heel goed voor elkaar.’

‘Eenzaamheid, verstoten uit je familie... Ik ben nu 75 en ik voel dat nog steeds’

‘Sommige mensen vinden mijn verhaal heldhaftig. En ja, ik heb de chantage van mijn omgeving weten te weerstaan. Ik denk dat mijn ouders trouwens uiteindelijk wel spijt hebben gekregen van hun handelwijze. Want er zijn allerlei signalen waaruit blijkt dat ze gek op Sven waren. Tegen mijn zus hebben ze weleens gezegd dat ze dingen anders hadden kunnen doen, maar tegen mij hebben ze dat nooit over hun lippen gekregen. Ze hebben überhaupt nooit wat aan me gevraagd, bijvoorbeeld of ik het kind wilde houden. Ik werd gereduceerd tot niks. En wat misschien ook meespeelde: mijn moeder heeft zelf nooit kinderen willen hebben. Ze kreeg er vijf.’

‘Na 50 jaar weet ik alle afstandssituaties nog’

Herinneringen van een maatschappelijk werkster. (Interview: Myrthe Vrancken. Tekst: Floortje Moes)

‘Het was eind zestiger jaren en je kon niet even de pil bij de huisarts halen. Dat kunnen mensen zich nu ook niet voorstellen dat je als vrouw nauwelijks bescherming had. Je moest erop vertrouwen dat die jongen een condoom had of dat hij op tijd terugtrok’, vertelt Marianne. Als een meisje ongehuwd zwanger werd, moest er een oplossing worden gevonden. Als maatschappelijk werkster begeleidde Marianne de zwangeren hierbij.

‘Toch maar gauw trouwen met wie dan ook, dat was altijd de beste oplossing, vertelt ze, ‘het is heel cynisch eigenlijk maar het was wel vaak wat er gebeurde’. Een huwelijk behoorde niet altijd tot de mogelijkheden. ‘Er was geen zwangerschapstest er was geen DNA-onderzoek. Het was een hele andere tijd. Er waren vaak mannen die zeiden “nee dat kind is niet van mij” of “ja ze had tegelijk met mij nog 7 andere vriendjes”. Dat was altijd een makkelijke manier om er onderuit te komen.’

Marianne had haar studie medisch maatschappelijk werk afgerond aan de Sociale Academie, reageerde op een advertentie van een Protestants Christelijke vereniging in de ongehuwde moederzorg, en werd aangenomen. ‘Ik had een enorm pluspunt: ik was namelijk jong getrouwd en dat vonden ze fantastisch. Ik moest het vak nog wel leren. Ik werkte met twee maatschappelijk werksters, zij waren een jaartje of 10 ouder dan ik, en zij namen mij een beetje onder hun hoede.’ Marianne werkte er uiteindelijk van 1968 tot 1972.

Zoeken naar oplossingen

Marianne vertelt hoe ze met de zwangere vrouwen in gesprek ging: ‘Wij legden de mogelijkheden voor en bespraken de opties met hen. Kan je thuis blijven wonen? Moet het geheim blijven? Waarom moet het geheim blijven?’. De organisatie waar ze werkte had een netwerk aan opvangmogelijkheden. ‘Als een meisje zwanger was en het moest geheim blijven, dan werd zij naar een tehuis of gastgezin gestuurd. Bijvoorbeeld als haar ouders per se wilden dat niemand het zou weten. Of een vrouw hield het zelf geheim voor haar ouders en dan moest ze onderduiken.’

‘Er was een enorm schaamtegevoel bij ouders van de zwangere ook, en schande’, legt Marianne uit. ‘Als ouders daar overheen konden stappen en konden zeggen “nou we vinden het heel erg, het had niet moeten gebeuren, maar okée”, dan mocht de dochter vaak thuis blijven wonen. Het kindje was dan bij oma. Als moeder thuiskwam dan deed zij een stukje verzorging. Eén vraag was dan toch: Wie wordt de primaire opvoeder? Wordt dat moeder of wordt dat oma? Dat was vaak oma. Dat gaf in de toekomst ook weer problemen: bijvoorbeeld als de moeder een nieuwe relatie had, wilde trouwen en het kindje mee wilde nemen.’

‘Een enkeling lukte het om zelfstandig voor het kind te zorgen. De problemen van meisjes die hun kindje zelf wilden houden waren vaak heel praktisch: Hoe overleef ik met een kind? Waar kan ik wonen? Welke hospita wil mij hebben? Hoe kan ik werken en mijn kind verzorgen? Een crèche of zo, dat was er vrijwel niet. Eigenlijk kon je als ongetrouwd meisje met een kind in die tijd alleen overleven als je familie of mensen dichtbij had. Het ging gewoon anders niet. Dat was absoluut duidelijk.’

‘Er waren ook vrouwen die het kindje tijdelijk in het kindertehuis onderbrachten. Maar dat moesten ze vaak zelf betalen, ze kregen wel een kleine ondersteuning soms van de gemeenten maar soms ook niet. Vaak was er binnen een jaar, 1,5 jaar toch wel een oplossing -in de zin van huwelijk of een vriend- en dan ging het kind terug.’

‘De organisatie waar ik werkte was eind 19e eeuw opgericht om “verwekkers” op hun verantwoordelijkheid te wijzen. Tot in de 70-tiger jaren was er een speciaal avondspreekuur voor mannen. Daar kwamen soms mannen een envelopje afleveren. Dat was de alimentatie en wij zorgden dat het bij de moeder kwam.’

‘Het jongste meisje dat bij ons kwam, was 12 jaar. Met de kennis van nu denk ik dat er van incest sprake was. Voor dit meisje kwam de oplossing van het probleem, cynisch genoeg, doordat ze een miskraam kreeg. Dat is een ander aspect van die tijd: incest was eigenlijk niet tot nauwelijks bekend. Het waren altijd van die vage verhalen. Het was dan nooit duidelijk wie de vader of de verwekker was. Dat werd allemaal verdoezeld met eenmalig contact op de kermis of zo. Ik heb achteraf gedacht: we hadden daar veel meer op moeten letten. Maar dat is met de kennis van nu.’

‘Een enkeling lukte het om zelfstandig voor het kind te zorgen’

‘Rond 1970 was er in Engeland de mogelijkheid voor abortus, in een ziekenhuis. Dat kostte 600 gulden. Wie geen 600 gulden had, kon dat niet doen. We hadden hier in de stad een vrouwenkliniek. Daar werkten twee gynaecologen die het wel wilden doen. Bij de GGD werkten psychiaters die vonden het oneerlijk dat je wel in Engeland terecht kon en in Nederland niet. Als wij dan een zwangere hadden die graag een abortus wilde, en nog op tijd was, dan stuurden we die naar de psychiater bij de GGD.
De psychiater hield een gesprek met haar en verklaarde na afloop schriftelijk dat ze suïcidaal was.
Met deze brief in de hand ging ze naar de vrouwenkliniek en zo kon de gynaecoloog de abortus uitvoeren.
En dat is zeker een aantal keren gebeurd.’

Grote verschillen in benadering

Marianne en haar collega’s deelden hun kantoorruimte met maatschappelijk werksters van een Katholiek bureau in de ongehuwde moederzorg. ‘Wij zaten in een groot pand, eigenlijk een soort kantoortuin avant la lettre. We hadden veel contact met elkaar, maar hun kijk op het probleem ongehuwde moeder verschilde van die van ons. Zij werkten met een psychiater, die had de opvatting dat het ongehuwd moeder worden een vorm van automutilatie was: die meisjes wilden zichzelf bewust beschadigen door het krijgen van een kind. Dat was niet onze gedachtegang. Wij werkten met een sociaal psychiater die keek naar de sociale context, zij labelde het niet zozeer als psychiatrische stoornis. Er was bij ons meer mededogen met die arme misleide meisjes. Dat was een groot verschil.’

‘De visie van al die bureaus moederzorg en al die individuele maatschappelijke werksters kon dus heel verschillend zijn’, vertelt Marianne. Zo verschilde haar eigen benadering ook van die van haar oudere collega’s: ‘Ik was jong en ik was jong getrouwd. Als je zelf in die fase zit met vriendinnen die natuurlijk ook wel eens zwanger werden of overtijd waren, dan kijk je er toch anders tegenaan. De meeste maatschappelijk werkers waren wat ouder, en toch nog grootgebracht met het idee dat een ongetrouwde moeder zondig was of zielig. Dat is toch een andere manier van kijken’.

Dan was er nog het grote verschil tussen de opvangtehuizen. ‘Er waren huizen waar wij geen meisjes plaatsten, die stuurden echt op afstand aan’, vertelt Marianne. ‘De opvanghuizen zaten vaak overvol en je had soms geen keus. Er was een kloosterorde die vingen ook meisjes op. Dat deden we alleen als er nergens plaats was en de nood hoog was. Ze moesten daar ook werken voor de kost. Als ze al weeën hadden stonden ze nog in de wasserij. Die nonnen waren ook zo bevoogdend. Er was een meisje dat zei “ik eet geen knolletjes”. Dan kwam het toetje en dan kreeg ze ook geen toetje. Ze was al 21. Dat was onze noodopvang’.

De woonplaats van een ongehuwde moeder kon ook het verschil maken. In de stad waar Marianne werkte, kreeg een ongetrouwde moeder 6 maanden financiële steun van de gemeente. ‘Dan moest ze haar leven op de rit hebben’. Marianne wist echter van een dorp waar ongehuwde moeders 4 jaar ondersteuning kregen. ‘Dus wij zeiden: “als je enige mogelijkheid ziet om daarheen te verhuizen, doe het alsjeblieft. Het levert je extra tijd op om je leven goed op orde te hebben”. Maar dat kon niet iedereen zomaar. Dat was heel onrechtvaardig.’

Afstandssituaties

‘Ik vond het werk boeiend, maar emotioneel veel vragen. Met name de afstandssituaties vond ik hartverscheurend. Het waren de slechtsten niet hoor die afstand deden. Het waren vaak verantwoordelijke meisjes die dachten “Ik heb een kindje niets, of bijna niets te bieden… het moet gewoon in een gezin met ouders die beschikbaar zijn”. Maar het was verschrikkelijk. Het bijzondere is, na 50 jaar, dat ik alle afstandssituaties nog weet. Van sommigen weet ik de namen niet meer maar wel de omstandigheden. Van sommigen weet ik ook de namen nog en zelfs de naam van het kindje. Ik denk dat ik er een stuk of 8 in die 4 jaar heb meegemaakt.’

‘Juist de meisjes uit hele eenvoudige milieus kregen vaak meer ondersteuning vanuit de familie. Dat kindje kan er ook wel bij. Het waren de midden- en hogere klassen waar het een groter probleem creëerde. Bij minderjarige meisjes waren de ouders er bijna altijd bij betrokken. Dan waren zij het vaak die zeiden “sta het maar af, want wat moet je met een kind.” Ik denk dat er op die manier ook vaak wel afstand gedaan is, vooral door jonge meisjes. De iets oudere vrouwen, die hadden vaak toch wel hun leven al een beetje op de rit, die werkten soms al. Dat maakte wel verschil.’

> ***‘Het waren de slechtsten niet die afstand deden. Het waren vaak verantwoordelijke meisjes’***

‘Waar het kindje geboren werd was medebepalend of de moeder het kind nog mocht zien na de geboorte. In het academisch ziekenhuis zwaaide een professor de scepter met een aantal uitgesproken ideeën. Bijvoorbeeld: “het kindje zien, is het kindje 10 dagen voeden”. Als je 10 dagen je baby hebt gevoed dan kan je het niet meer afstaan. Dus in feite mochten ze het kindje niet zien. Als ze ergens anders bevielen dan mochten ze het soms even zien maar de neiging was toch: niet kijken is beter, dan heb je er ook geen herinnering aan.’

‘Wij brachten het kindje daarna weg naar een kindertehuis, dat wij goed vonden voor baby’s. We hadden onze eigen reiswieg en kleertjes daarvoor. Zo’n kindje wegbrengen moet je dan wel op een mooie manier doen. De moeders vroegen soms ook wel “mag ik het kind iets meegeven? Een knuffel of kleertjes?” Dan zeiden wij: “geef het kind iets mee wat het kan bewaren. Koop maar zo’n verzilverd geboortebekertje, dat kan bij het kind blijven”.’ In het kindertehuis kwamen de adoptieouders vervolgens een aantal keren kennismaken met een kindje: ‘in bad doen, voeding geven. Na een paar keer mochten ze het kindje mee naar huis nemen. Dan moesten de adoptiefouders een advocaat nemen, en voogdij aanvragen’.

‘In dat proces gingen ook wel eens dingen fout’, herinnert Marianne zich. ‘Dat was schrijnend. Bijvoorbeeld zo’n advocaat van de adoptieouders die dan in de stukken gewoon de adressen van de adoptieouders vermeldde. De moeder kon dat zien en wist dan opeens waar het kind woonde. Dat was verschrikkelijk. Ik heb ook een keer meegemaakt dat de moeder mij belde dat ze helemaal nooit gehoord had dat het kind in een gezin geplaatst was. Na een belletje bleek dat de gezinsvoogdijvereniging het kind gewoon was vergeten in zo’n tehuis. Een week later was het wel geplaatst. Zulke fouten werden er gemaakt. Het gaat over allemaal verschillende schijven. De Raad zit ertussen, de kinderrechter, een vertegenwoordiger van de gezinsvoogdijinstelling... Zoveel schijven en dan gaat het wel eens fout. Dat is echt pijnlijk.’

Erkenning

‘Het is gebeurd in het verleden en laten we in hemelsnaam die fouten niet meer maken. Er was in die tijd gewoon niks van regelingen of hulp. Het ontbreken van regelingen en het ontbreken van steun uit je netwerk is ook een vorm van dwang. Dan ben je ook gedwongen tot de paar keuzes die er waren… Het zou fijn zijn als er erkend zou worden dat er vroeger veel te veel gestuurd werd. Dat niemand meer tegen die moeders zegt “je had het anders moeten doen”, maar “je hebt een enorm offer gebracht voor je kind”. Ik denk dat dat is wat ze graag zouden horen.’

‘Mijn vader heeft voor veel verdriet gezorgd’

Gesprek met Noeska, dochter van een vader die buiten hun gezin een kind verwekte dat werd afgestaan en geadopteerd. (Interview en tekst: Floortje Moes)

Een klap in het gezicht

‘Ik was een jaar of vijf, en ik was met mijn moeder bij mijn opa en oma. Op een gegeven moment komt daar ook mijn vader binnen, en die kreeg van mijn oma zo’n harde klap in zijn gezicht, en dat hij een “vuile schoft” was, dus hij werd door zijn moeder ter verantwoording geroepen’, vertelt Noeska. ‘Nou dat vergeet je nooit weer. Het staat in mijn geheugen gegrift’.

Wat er precies speelt, dat weet Noeska als vijfjarige niet. Als Noeska twee-of drieëndertig is, hoort ze onverwacht, en tussen neus en lippen door, van haar oom dat haar vader een buitenechtelijk kind had verwekt. ‘Hij zei: “mijn vader heeft tot zijn 78ste jaar voor jouw vader moeten werken om de alimentatie te betalen!”.’ ‘Het was een zinnetje tussendoor’, vertelt Noeska, en er wordt verder niet op ingegaan.

Kort na de klap, verhuist de vijfjarige Noeska met het gezin: ‘We moesten weg uit de stad. Ik denk dat mijn ouders dachten: “als je daar niet meer woont, dan bestaat het ook niet, en we moeten ver weg van die vrouw vandaan”. En mijn vader was militair, dus hij kon gewoon overplaatsing aanvragen’.

Het vreemdgaan van haar vader, en de verzwegen halfbroer, drukken een zwaar stempel op Noeska’s jeugd. ‘Dit is de andere kant van het verhaal van afstand en adoptie’, zegt Noeska. ‘Ik heb het mijn vader altijd kwalijk genomen, dat hij voor zoveel verdriet heeft gezorgd’.

Er werd niet over gepraat, maar het was er wel

‘Die klap, daar is verder nooit over gepraat’, herinnert Noeska. ‘De familie van mijn moeder wist ook van niks. Er werd door mijn ouders alles aan gedaan om dit maar weg te werken. En als klein meisje begin je daar ook niet over, dat stop je weg. En je voelt echt wel aan waar je over mag praten en waarover niet. Vroeger moest je je mond houden, vraag maar aan andere mensen van mijn leeftijd, we waren dat helemaal niet gewend om erover te praten’.

Noeska ontdekt pas rond haar dertigste over het buitenechtelijk kind dat haar vader had verwekt. ‘Toch heb ik altijd vermoed dat mijn vader bij andere vrouwen kinderen had verwekt’, vertelt Noeska, ‘want het gebeurde ook onder mijn neus’. Soms bracht haar vader vrouwen mee naar huis. ‘Mijn vader bracht een collega mee naar huis, dat was zogenaamd een ‘vriendin’. En dan zaten ze naar elkaar te kijken en dan dacht ik: “mam, zie je dat nou niet? Schop ze de deur uit!”, herinnert Noeska zich.

‘Ik dorst ook haast geen vriendinnetjes mee naar huis te nemen. Mijn vader kon je met zijn ogen helemaal uitkleden. En dat zag je als dochter, ik geneerde me daar gewoon voor. Mijn moeder zei niets, zij gedoogde het of ze wilde het niet zien, en ons was geleerd om ons mond te houden.’

Noeska vertelt hoe zij werd kortgehouden: ‘Ik mocht van mijn moeder ook niet met andere jongens praten toen ik verloofd was. Of als ik een uur te laat thuiskwam, dan werd er gezegd: “je weet toch wel dat je verloofd bent he?!” of “hoer dat je d’r bent!”. En van mijn vader mochten we ook helemaal niks. Als er kleding werd genaaid dan werd er gekeken hoe lang de rokken waren. We mochten geen bikini dragen, en dat soort dingen meer. Ik denk dat dat was omdat mijn moeder de gevolgen had gezien van dat vreemdgaan’.

Noeska herinnert het huwelijk van haar ouders als ‘min of meer afstandelijk. Vader was heel driftig’. Noeska heeft zich altijd afgevraagd: ‘waarom zijn ze niet uit elkaar gaan? Maar mijn moeder ging ervan uit: “wat God verenigd had, zou een mens niet scheiden.”’ Dus ze bleven bij elkaar.

Stilte doorbreken

‘Dat hele gebeuren heeft ons wel echt uit elkaar gedreven als familie’. De familiegeschiedenis blijft onbesproken, maar het sluimert. Als Noeska uiteindelijk van haar oom hoort dat er jarenlang alimentatie is betaald voor een buitenechtelijk kind van haar vader, probeert ze voorzichtig het gesprek daarover binnen de familie op gang te brengen. Dat wordt haar niet door iedereen in dank afgenomen.

‘We werden op een gegeven moment voor een gesprek bij de dominee geroepen. De dominee had meegekregen dat er een kind was, en dat daar spanning omheen was. Hij deed een poging om ons weer te verenigen, om het zo maar te zeggen. Hij vroeg of we het eens uit wilden komen praten; wat er allemaal speelde.’ In dat gesprek met de dominee geeft haar moeder voor het eerst toe dat er een buitenechtelijk kind was verwekt door Noeska’s vader: ‘Het is een zoon’, mompelt haar moeder in dat gesprek met de dominee. Noeska: ‘Ik denk dat mijn moeder nooit heeft geweten hoe hij heette’. Ze wordt later door haar moeder berispt: ‘Mijn moeder zei: “Ik vind jou zo’n gemeen kind, dat je dat allemaal naar buiten hebt gebracht”’.

> ***‘Het heeft ons wel echt uit elkaar gedreven als familie’***

Met haar vader spreekt Noeska er eigenlijk nooit direct over. ‘Ik heb hem wel een keer een brief geschreven, dat hij ervoor uit moest komen wat hij gedaan had, en verantwoording moest afleggen. Hij heeft toen een excuusbrief geschreven. Ik weet niet meer precies wat erin stond. Ik had toen eigenlijk al een beetje afstand van vader gedaan. Er was al te veel gebeurd, en ik had het altijd gedaan, omdat ik het geheim had doorbroken…’. Niet lang daarna overlijdt haar vader.

Zoektocht

‘Ik was op een geven moment nieuwsgierig natuurlijk’, maar haar familie vindt dat Noeska het verleden toch beter met rust kan laten. ‘Ik heb het toch een beetje gelaten uit respect voor mijn moeder’. Pas als ook haar moeder is overleden, gaat Noeska opzoek naar haar halfbroer. ‘Ik heb het programma Spoorloos aangeschreven, maar zij hebben er niets mee gedaan. En later heb ik nog een oproep geplaatst in een lokale krant in het dorp waar de moeder van het kind zou wonen’.

Wat Noeska niet weet is dat haar halfbroer, Willem, na de dood van zijn adoptieouders opzoek is naar zijn biologische vader. Willem weet de naam van zijn biologische vader, die zijn biologische moeder vlak voor haar dood bekend maakte. Hij vertelt zijn verhaal in het radioprogramma Adres onbekend. Het is inmiddels 2015. Via via komt ook de oproep die Noeska plaatste in de lokale krant bij haar halfbroer terecht. En zo vinden de broer en zus elkaar na al die jaren uiteindelijk toch.

‘Ik weet nog dat ik het telefoontje kreeg’, vertelt Noeska. ‘Ik had dat van m’n levensdagen niet meer gedacht, dat ik hem nog zou vinden. Ik was dolenthousiast’. Uiteindelijk doen broer en zus in het televisieprogramma DNA Onbekend hun verhaal, en wijst een DNA-test uit dat zij, inderdaad, dezelfde vader hebben.

Ontmoeting

Er komt ook een ontmoeting tussen Noeska, haar broer en zussen, en hun halfbroer Willem. ‘Toen hoorde ik zijn verhaal’. Willem hoort rond zijn tiende dat hij geadopteerd is. ‘Zijn biologische moeder was eind twintig toen ze zwanger raakte. Mijn vader had helemaal niet gezegd dat hij getrouwd was. Zij kreeg het kind, geloof ik, in 1952. Ze heeft het 10 dagen na de geboorte afgestaan. Haar vader had gezegd: “doe dat kind maar weg, je kan er niet voor zorgen”.’ Noeska vindt dat een pijnlijke gedachte: ‘Dan ga ik bij mezelf te rade… hoe zou dat voor haar geweest zijn? Je krijgt een kind en het wordt zo bij je weggehaald, afschuwelijk.’

Willem wordt geadopteerd door een tuindersfamilie. ‘Hij heeft altijd heel hard moeten werken’, vertelt Noeska. Uit loyaliteit naar zijn adoptieouders gaat Willem niet op zoek naar zijn biologische ouders. Pas als zijn adoptieouders overleden zijn, start hij een zoektocht. Zijn vrouw helpt hem daarbij. Via dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming, weten ze de naam van Willems biologische moeder te achterhalen.

Willem is eerst terughoudend om zijn biologische moeder te ontmoeten, bang dat zij hem niet zal accepteren. Uiteindelijk doet hij dat toch en hebben ze vijf jaar goed contact gehad, voordat ze overlijdt. Zijn moeder heeft altijd schuldgevoelens gehad, 'dat ze zondig was geweest, en ze was altijd aan het kindje blijven denken'.

Uiteindelijk hebben Noeska, haar broers en zussen twee jaar goed contact met hun halfbroer Willem, 'toen is hij overleden'. 'Voelde het als familie? Niet echt, vandaar ook dat DNA-onderzoek. Je ziet in televisieprogramma's wel eens dat ze elkaar zien en om de nek vliegen… maar nee nee. Door alles wat hij meegemaakt had, was hij zeker niet open'. Noeska vindt het wel jammer dat het 'pas na zoveel jaar gelukt is, om elkaar te vinden. Het had ook zo anders kunnen lopen, maar ik kreeg ik altijd maar te horen dat ik me niet zo druk moest maken en me er niet mee moest bemoeien.'

Verantwoordelijkheid nemen

'Het heeft allemaal een hele grote impact', vertelt Noeska Mijn moeder heeft ook nooit meer normaal kunnen functioneren'. Noeska vat de impact voor haar persoonlijk samen: 'dat ging niet alleen om het vreemdgaan, en het feit dat er ergens een halfbroer rondliep, maar ook de angst richting mij voor bekendmaking van het geheim'. 'Ik had mijn vader graag de opdracht willen geven: "had nooit getrouwd, dan had je kunnen doen en laten waar je zin in had"'. Noeska had het handelen van haar vader graag anders gezien: 'niet afkopen met alimentatie, of zo weg willen schuiven. Hij had het kind in huis kunnen nemen, of weg moeten gaan bij mijn moeder en met dat meisje verder. Hij had niet alles door zijn vader en moeder en zijn vrouw moeten laten opknappen. En weet je, het kan een keer gebeuren, maar… hij bleef het doen, dan heb je ook geen gezin als je zo leeft. Hij had zijn verantwoordelijkheid moeten nemen, vooral naar die andere vrouwen toe. Als ik denk aan het verdriet dat die moeder moet hebben gehad...'

‘Er zijn adopties die afwijken van de standaard’

Interview met de in België afgestane en geadopteerde, en tot Nederlander geneutraliseerde ‘Paul’.
(Interview en tekst: Mirjam Schottelndreier)

Voor Paul (44 jaar) is zijn persoonlijke adoptiegeschiedenis natuurlijk relevant, maar hoeft in deze bijdrage niet centraal te staan. Hij heeft namelijk een missie en die overstijgt zijn eigen verhaal.

Paul: ‘Het belangrijkste vind ik dat er voor geadopteerden zoals ik een luisterend oor komt. Dat mensen met dezelfde vragen die ik ooit had, nu wel gehoor vinden en hulp krijgen. Want dat is het lastigste wat mij overkwam toen ik rond mijn 30ste hulp zocht, onder meer vanuit de wens om contact te houden met mijn biologische moeder.

‘Ook was ik op zoek naar meer informatie over mijn adoptie. Ik heb in die periode op verschillende deuren geklopt en diverse instanties gebeld, maar niemand snapte mijn verhaal. Mijn hulpvraag moet erg ingewikkeld hebben geklonken of anders gezegd: vaag. En omdat niemand mijn hulpvraag begreep, stuitte ik op weerstand. Niemand leek me te willen helpen.

‘De ingewikkeldheid in mijn adoptieverhaal kwam voort uit slordigheden in de administratie van mijn adoptie en uit de verschillen tussen twee landen. Dat leidde ertoe dat er dingen niet klopten of niet logisch klonken. Daar houden mensen niet van, als ze je adoptieverhaal niet meteen snappen. Is het niet helder, dan worden ze vaak minder behulpzaam. Welke hulpverlener, jurist of ambtenaar wil immers worden opgezadeld met een ‘vage’ vraag of een onduidelijk probleem?

‘Dus is belangrijk dat men gaat beseffen, en daar wil ik aan bijdragen, dat er ‘bijzondere’ adopties zijn die afwijken van de standaard. Zoals bij mij het geval was. Gedupeerden van zulke adopties hebben óók recht op antwoord en hulp, die mij destijds zijn onthouden.

‘Er is met adopties veel gerommeld omdat in het verleden de wetgeving volstrekt niet op orde was en adoptie lang werd gezien als een privé-aangelegenheid. Daarbij, of daardoor, zijn er archieven verdwenen, ontbreken er documenten of zijn die nu niet (meer) in te zien vanwege nieuwe privacyregels, en zijn adoptieprocedures niet meer te controleren. Door die nalatigheden in het verleden, waarin alles mogelijk leek, kunnen volwassen geadopteerden vandaag de dag geen antwoorden vinden op hun levensvragen.’

Het ‘vage probleem’ van Paul ontstond nadat hij in december 1979 werd geboren in het Belgische Maria Middelares-ziekenhuis in Lommel, uit een (ongewenst) zwangere, alleenstaande Belgische moeder, en als 1-jarig jongetje in België binnenlands werd geadopteerd in een gezin met een Nederlandse vader en Belgische moeder, dat woonde in België. Van die hele adoptieprocedure, ontdekte hij later, was de administratie allesbehalve op orde. Toen hij navraag ging doen over zijn adoptie, was er amper informatie te vinden. Pas veel later heeft hij bewijs gevonden dat het verhaal van zijn adoptie zoals hij het kende, niet klopte. Er bleek gerommeld met de administratie van zijn adoptie.

Paul: ‘Net als zoveel andere geadopteerde kinderen ben ik opgegroeid met het romantische sprookje dat mijn moeder helaas niet zelf voor mij kon zorgen, maar dat er gelukkig een warm gezin was dat voor mij een plekje had. Waarvoor mijn biologische moeder, volgens het sprookje, heel dankbaar was. In werkelijkheid was het meer zo dat ik als peuter, na betaling van een donatie, tegen de wil van mijn biologische moeder bij haar ben weggehaald en voor adoptie ben vrijgegeven. Waarschijnlijker is dat er op de valreep nog een gezin voor mij is gevonden; mijn moeder is schaakmat gezet om mij af te staan. De meeste geadopteerden waren jonger als ze in een gezin werden geplaatst.’

In Pauls ogen had zijn adoptie weinig met het belang van het kind te maken, maar was het pure ‘kinderhandel’ door de zusters van de congregatie Kindsheid Jesu - onder toeziend oog van de overheid. Deze zusters runden het zogeheten Moederhuis Tamar, dat in 1970 was geopend op de zolder van het Maria Middelares-ziekenhuis, waar Paul het licht zag. Ook in dit ziekenhuis waren de zusters aan de macht.

‘Je hebt binnenlands of interlandelijk geadopteerden, maar mijn verhaal valt daarbuiten’

Paul: ‘Ik zeg nadrukkelijk niet dat mijn adoptieouders mij hebben gékocht, maar wel dat ik ben vérkocht. Vanuit de hoofdzusters werd er, door zielige verhalen op te hangen tegen de aspirant- adoptieouders, aangestuurd op het betalen van donaties. Zonder deze betalingen konden aspirant-adoptieouders eigenlijk geen kind krijgen. Mijn eigen moeder is op een bepaalde dag gepusht om buiten de deur te gaan werken; toen zij thuiskwam van haar werk, was ik, haar kind, weg - zonder dat zij daarover enige zeggenschap had gehad.

‘Ik heb in mijn adoptiedossier een document gevonden, een brief van mijn Nederlandse adoptievader, waarin stond dat hij geld had gedoneerd aan het Lommelse Moederhuis Tamar. Uit de brief komt een beeld naar voren alsof het Moederhuis in flinke geldnood verkeerde, maar dat was allemaal onzin. Men had een vastgoedportefeuille met daarin zelfs een kasteeltje in de Belgische Ardennen.

‘Over dit soort kinderhandel in vooral katholieke instellingen, zijn inmiddels talloze reportages, boeken, documentaires en podcasts verschenen. Dat hoef ik hier niet meer uit de doeken te doen. Denk aan de podcast Kinderen van de Kerk van de Belgische krant HLN en de documentaire Het geheim van Moederheil, in Breda. Nogmaals, mijn vader heeft met zijn donatie aan de nonnen goed willen doen en mij niet gékocht. Maar de nonnen die aan dit soort indirecte transacties verdienden en er goed van leefden, hebben mij wel vérkocht.’

Uit de dossiers is het niet duidelijk of Paul, toen hij in 1982 in het Nederlandse adoptiegezin werd geplaatst en een jaar later definitief werd geadopteerd, ook tot Nederlander is genaturaliseerd. Formeel had hij daar recht op, maar hoe het is gegaan, is onduidelijk. Een Nederlands paspoort heeft Paul dan weer wel gekregen, maar hoe dat is verlopen, is evenmin te achterhalen. Hij beschikte dus wel over een Nederlands paspoort, maar België heeft hem in 1982 wel zijn Belgische nationaliteit ontnomen.

Paul: ‘Ik herinner me dat er rond mijn 12de in het ouderlijk huis in België paniek was. Tot dan toe had ik de lagere school gevolgd in België, maar ik ging vervolgens in Nederland naar de middelbare school. We woonden als gezin namelijk vlak aan de grens en leefden veelal in Nederland. Ik denk achteraf dat mijn inschrijving op de nieuwe school misschien aan het licht had gebracht dat ik (mogelijk) nog geen Nederlandse nationaliteit had, want ik weet dat er toen iets was met mijn nationaliteit.’

Paul vraagt zich nu af of hij niet een paar jaar statenloos is geweest. Niemand kan hem hierover antwoord geven. België heeft hem in 1982 uitgeschreven, omdat hij toch Nederlander zou zijn geworden; in Nederland zijn alle documenten na tien jaar vernietigd. Omdat wet- en regelgeving rondom adoptie afwezig was, komen veel geadopteerden juridische en administratieve problemen en frauduleuze documenten tegen.

Paul: ‘Zo zocht ik bijvoorbeeld hulp bij het FIOM, het expertisecentrum voor onder andere adoptievragen, maar daar verwees men mij terug naar België: ze konden mij niets bieden, want ik was geadopteerd in België. Omgekeerd verwees men mij in België naar Nederland zodra ik informatie wilde: ik woonde namelijk in Nederland. Ik moest maar naar, bijvoorbeeld, het FIOM met mijn vragen. Ik ging van het kastje naar de muur en weer terug naar het kastje.

‘In adoptieland bestaat een soort tweedeling: je hebt ‘binnenlands’ geadopteerden of ‘interlandelijk’ geadopteerden, maar mijn adoptieverhaal viel daar buiten. Als je dan om hulp vraagt weten juristen, administratieve afdelingen noch hulpverleners wat te doen. Als geadopteerde kun je van zo’n eenzame en verwarrende zoektocht naar hulp, radeloos worden. Ik voelde dat niemand tijd, aandacht en energie in mijn verhaal wilde steken.’

En dat gevoel is Paul de afgelopen jaren vaker overvallen.

‘Bij de recente adoptie-onderzoeken, Ervaringstafels en rapporten, was het keer op keer zo dat mijn adoptieverhaal buiten de officiële criteria viel: ik ben voor Nederland niet binnenlands geadopteerd, maar ook niet gewoon interlandelijk, maar iets ertussenin. Voor dergelijke gevallen die tussen wal en schip vallen, moet echt meer aandacht komen. Geadopteerden zijn vaak slachtoffer van administratief gerommel in het verleden. Dat mag niet het probleem van de geadopteerde blijven. Op zoek moeten gaan naar je persoonlijke verleden in archieven, is al pijnlijk genoeg. Als je dan ook nog tegen muren van onbegrip aanloopt, wordt het allemaal nog pijnlijker.’

Paul heeft meerdere geadopteerden ontmoet die tussen wal en schip zijn beland.

‘Ik ging van het kastje naar de muur’

‘Er zijn volop geadopteerden die net zo radeloos op zoek zijn naar informatie als ik ooit was. In de zelfdodingstatistieken tref je drie tot vier keer zo vaak mensen aan met een adoptie-achtergrond. Ik wil voorkomen dat zo iemand, die op zoek naar hulp keer op keer bot vangt en geen hulp ontvangt, uit machteloosheid dan een verkeerde beslissing neemt.’

‘Dat ik pleit voor meer aandacht komt omdat ik zeker weet dat er, oneerbiedig gezegd, nog heel wat ‘ongesorteerde adoptie-puin’ in Nederland ligt. Zo weet ik bijvoorbeeld dat er kinderen rondlopen die door Nederlandse ouders in een buitenland zijn geadopteerd, waar het toezicht op adoptieprocedures ook ontbrak en die uiteindelijk in Nederland zijn beland. Het zullen er geen honderden zijn, maar wel tientallen.

‘En ook die geadopteerden hebben, zo nodig, er recht op te worden gehoord en begeleid. Ook bij hen hoor ik dat als ze bellen met instanties, men hun verhaal niet begrijpt. Het gaat niet enkel om kinderen die in het buitenland binnenlands zijn geadopteerd door Nederlanders. Het gaat ook om kinderen die door Nederlandse expats in het buitenland interlandelijk zijn geadopteerd, in de periode dat de adoptieouders als expat in het buitenland woonden. Daarnaast is er nog een groep geadopteerden die in het buitenland interlandelijk zijn geadopteerd toen hun Nederlandse ouders daar woonden, maar later zijn verhuisd naar Nederland.

‘Het valt bovendien niet uit te sluiten dat in de toekomst, gezien de nog maar zeer beperkte mogelijkheden tot adoptie, er een soort ‘adoptietoerisme’ ontstaat. Denk aan Nederlanders die in een buitenland een kind willen adopteren; dat is niet ondenkbaar. Ook dan zullen er kinderen zijn die vroeger of later vragen krijgen en antwoorden willen hebben, en misschien hulp zoeken. Dan moet je als instanties je criteria niet tot twee adoptiecategorieën hebben beperkt, maar het ruim houden en oog houden voor álle geadopteerden.’

Na de recente onthullingen over adoptiefraude en de verschrikkelijke verhalen van moeders van wie het kind tegen hun wil is weggenomen en de opgelaaide discussie over de toekomst van adoptie, is hij tot een heldere stellingname gekomen.

Paul: ‘In de jaren vijftig en eind vorige eeuw zag men adoptie meer als een privé-aangelegenheid en nam men het niet zo nauw met de regels. Maar dat wil niet zeggen dat gedupeerden daar nu zelf voor moeten opdraaien, dus geen hulp krijgen. Uitspraken als dat was ‘tijdgeest’, kloppen niet. Het was vroeger evenmin normaal om kinderen tegen de wil van de moeder weg te halen of aan te bieden voor geld. Het is gewoon een schande dat er zo slordig is omgegaan met mensenlevens, van biologische moeders en

hun kinderen, maar ook met de gevoelens van adoptieouders. Het toezicht op adopties heeft zwaar gefaald en de slachtoffers blijven zitten met de gevolgen, want niemand voelt zich verantwoordelijk.

‘Mijn stelling is: blijf van de identiteit van een kind af. Daarom ben ik principieel tegen adoptie, ook al zijn er tig verhalen over geslaagde adopties en gelukkige kinderen. Voor kinderen voor wie er geen goede opvoedoplossing is, lijkt me een vorm van voogdij mét goed toezicht het beste. Maar sta nooit ofte nimmer toe dat een andere dan de biologische ouder een kind zich kan toe-eigenen, want dat gebeurt bij kinderadoptie.’

De belangen van geadopteerden worden steevast over het hoofd gezien. Inmiddels hebben, als gevolg van diepgaand onderzoek, een parlementair debat en diverse rechtszaken, gedupeerden van de falende Nederlandse jeugdbescherming in de afgelopen decennia recht op een uitkering van 5.000 euro voor gemaakte kosten en geleden schade.

Paul: ‘Waar blijft de tegemoetkoming voor de slachtoffers van adoptiefraude? Het zou mooi zijn als dergelijke stappen ook worden gezet voor geadopteerden. Adopties hebben veel leed veroorzaakt, zowel bij binnenlandse adopties als bij interlandelijke adopties en alles wat daartussen is gevallen. Laten wij het vernietigende rapport van de Commissie-Joustra over interlandelijke adopties ook niet vergeten. In België heeft de regering in mei 2024 nog erkend dat er sprake is geweest van illegale adopties, zowel binnenlands als interlandelijk. Wanneer komt deze erkenning in Nederland?’

‘We mochten absoluut geen geboortekaartjes versturen’

Gesprek met Liesbeth en haar dochter Janna, die voor het huwelijk werd verwekt.
(Interview en tekst: Floortje Moes)

Liesbeth en Frans trouwden in september 1968. Janna werd geboren in maart 1969. Iedereen kon het uittellen: Janna werd al voor het huwelijk van Liesbeth en Frans verwekt. Niemand sprak erover en er mochten geen geboortekaartjes worden verstuurd naar de vrienden van Liesbeth’s ouders. In dit interview vertellen Liesbeth en Janna over de schande die eind jaren ’60 bestond over een zwangerschap voor het huwelijk. Zelfs als dat huwelijk, zoals bij Liesbeth en Frans, al gepland stond. Schuld, schaamte, stilzwijgen en vernedering tekenden Liesbeths zwangerschap. Het had grote impact op de verhoudingen binnen de familie, het gezin en op de relatie tussen moeder en dochter.

Dit interview gaat niet over afstand en adoptie. Afstand was voor Liesbeth en Frans nooit aan de orde. Dit verhaal is opgenomen in deze bundel, omdat het een indringend beeld geeft van de schaamte- en schuldcultuur rondom seks en zwangerschap voor het huwelijk. Het is dezelfde cultuur die voor anderen destijds de aanleiding kon zijn tot het doen van afstand ter adoptie.

Katholiek gezin en kostschool

Liesbeth groeide op in een Katholiek gezin. Ze is de jongste van 6 kinderen, een nakomertje. Vader was zakenman. Ze hadden twee grote winkels in de stad. Geloof speelde een belangrijke rol in de opvoeding. ‘Ik had een heeroom1 - de broer van mijn vader was geestelijke- we gingen naar de kerk, biechten, communie, bidden’, vertelt Liesbeth. Het was onderdeel van alledag. ‘Met biechten zat je als kind te verzinnen wat je moest zeggen tegen die meneer in dat hokje, en dan moest je zoveel weesgegroetjes bidden, of zoveel onzevaders’.

In het gezin was het gewoonte dat de kinderen naar kostschool gingen. Na de basisschool ging ook Liesbeth “naar de nonnen”. ‘Vreselijk’, Liesbeth raakt er nog geëmotioneerd van, ‘ik had zo’n heimwee! Ik mocht de eerste 3 maanden niet naar huis. Als ik daarna toch naar huis kon, moest ik daar weer helemaal aarden. Het was een eenzame tijd’. Het was een strenge kostschool, met Franse inslag. De nonnen waren gekleed in habijt. ‘De ‘J’ van jongens werd er niet uitgesproken’. Liesbeth vertelt over overste “sœur Imelda”: ‘Jaren later heb ik nog eens een foto gezien van haar en gedacht: “jeetje, ben ik daar nou zo bang voor geweest?”.’

Opstandig

‘Toen ik terugkwam van kostschool dacht ik: “nu ga ik feest vieren”. Ik wilde werken en op kamers gaan wonen, maar dat bracht zoveel weerstand in de familie. Iedereen was van huis uit getrouwd. Mijn moeder besliste: je wordt verpleegkundige, of je gaat in het onderwijs. Toen heb ik een opleiding tot kleuterleidster gevolgd’, vertelt Liesbeth. Op de opleiding ontmoette ze Frans. Hij was 9 jaar ouder. Haar ouders waren niet blij met de relatie. ‘Toen begon de spanning met mijn ouders al op te lopen’.

‘Frans was een knappe man. Hij ging om 23 uur ’s avonds uit, hij was zo interessant. Ik was verliefd. We hebben een heleboel stoute dingen gedaan. We gingen samen uit, en dan kwam ik te laat thuis. Dan wipte ik stiekem naar binnen, en ging ik snel met kleren aan in bed liggen, zodat mijn ouders er niet achter kwamen. Een keer stonden mijn vader en mijn moeder door de jaloezieën te kijken. Ik stond in de hal en mijn vader kwam naar beneden. “Boe!”, riep ik. Oh, wat was hij kwaad! Ik ben ook wel eens helemaal niet thuisgekomen. Ik was heel erg opstandig, echt niet tegen te houden.’

[1] een familielid dat priester is

‘Seks was natuurlijk een zonde. Er was geen pil en ook geen condoom. Dit was voor de tijd van de Dolle Mina’s en “baas in eigen buik” nog. Ik had geen idee hoe je zwanger werd. Het was angstig allemaal, stiekem. “Je moet nooit een jongen op de mond kussen, dan raak je zwanger”, had mijn moeder gezegd. Dus toen ik voor het eerst gezoend werd, door Frans na een hockeyfeestje, dacht ik: “oh oh!”. Dat was heel verwarrend.’

Liesbeth is 18 als ze in Engeland gaat werken als au pair. ‘Om uit de wurggreep van mijn ouders te komen ging ik naar het buitenland. Toen ik terugkwam hebben Frans en ik ons verloofd. Dat was met kerstmis, en we zouden gaan trouwen in september. In die zomer ben ik zwanger geraakt. Dat is de kern van het verhaal, daarom zitten we hier nu in dit interview, toen is alles een beetje veranderd’.

‘je moet nooit een jongen op de mond kussen, dan raak je zwanger, zei mijn moeder’ – Liesbeth

Zwangere bruid

‘In de zomer was ik steeds hartstikke misselijk. Ik werkte inmiddels als receptioniste in het centrum van de stad. Elke morgen ging ik naar mijn werk en moest ik overgeven. Toen heb ik een zwangerschapstest gedaan. Ik schrok erg van de zwangerschap. Frans heeft het ter kennisgeving aangenomen. Ik heb het verdrongen, ik was er niet klaar voor. We hebben het ook aan niemand verteld, want we zouden toch gaan trouwen.’

‘Het was echt een traditionele bruiloft met alles erop en eraan’, vertelt Liesbeth. Ze trouwden in een kloosterhofje in de binnenstad. ‘We hadden drie bruidsmeisjes. Mijn heeroom was de priester. We hebben nog Ave Maria gezongen heel klassiek allemaal. De zwangerschap was niet zichtbaar, niemand wist het’.

‘De huwelijksreis naar Spanje was een ramp. We trouwden van huis uit, dus we waren nooit echt samen geweest. Op die huwelijksreis voelde ik me zo eenzaam, geen knuffel, geen warmte, daar kwam ik toen pas achter. Je woonde destijds niet eerst samen. Ik kwam huilend thuis van huwelijksreis’, vertelt Liesbeth. ‘Toen zei mijn moeder: “ja, dit heb je gewild, je gaat gewoon terug naar Frans, je maakt er maar wat van”’.

Verguisd, geïsoleerd en beschaamd

‘Achteraf hebben mijn ouders en mijn schoonouders het me verschrikkelijk kwalijk genomen, dat ik zwanger was tijdens die hele trouwpartij. Ik denk dat we het in december verteld hebben, dat ik zwanger was. Boos waren ze! Vooral op mij. Mijn schoonmoeder zei tegen Frans: “ze heeft je erin geluisd!”. Nou je moet weten, ik kom uit een hele goede familie, en dat uitgerekend mijn schoonmoeder zei dat ik Frans erin had geluisd.’

‘De vrouw werd gezien als de schuldige. Een meisje hoort het gewoon niet te doen. Daarom schaamde ik me ook zo erg. Ik had mijn ouders zo teleurgesteld. Twee van mijn broers hadden ook al ‘moeten’ trouwen, mijn zus was niet getrouwd, dus ik moest het goed doen. Mijn ouders hadden een hele grote vriendenkring, nou die mochten absoluut geen geboortekaartje hebben, want dan konden mensen uitrekenen wanneer het kind was verwekt. Het was een schande.’

‘Mijn schoonmoeder heeft zoveel lelijks gezegd: “dat we haar dat hadden aangedaan!”. En zelfs Frans schaamde zich voor mij. Ik weet nog dat er een oud vriendinnetje van hem op bezoek kwam, en dat zij mijn buik zag en zei: “zo die is van de beddenplanken! Die heeft er geen gras over laten groeien”. En Frans nam het helemaal niet voor mij op.’

‘Boos waren ze ze waren vooral boos op mij’ – Liesbeth

‘Er werd geen uitzet voor het kindje klaargemaakt door de familie. Er was een reiswieg, verder niets. Mijn schoonzusje heeft mij een beetje onder haar hoede genomen, kleertjes gegeven en zo. Wat betreft de bevalling had ik geen idee. Niemand vertelde je daarover. Ik dacht: “ik wacht wel af”. Ondertussen ging Frans elke week kegelen met zijn vrienden. We waren net in de stad gaan wonen, dus ik kende er niemand. Verloren voelde ik me, zoveel schaamte en eenzaamheid. En ik kon er met niemand over praten. De zwangerschap heb ik uitgezeten, wat een ellende, ik kon er niet van genieten. Ik zag ook niet uit naar het moederschap’, vertelt Liesbeth. Ze vindt het nog altijd lastig om dat te benoemen.

Moeder tegen wil en dank

‘Op Frans’ verjaardag braken mijn vliezen en gingen we naar het ziekenhuis. Na een paar dagen was ik weer thuis. Ik kreeg van die stuwende borsten. Oh wat deed dat zeer. En over die baby dacht ik: “wat moet ik nou doen met dat kind?”. Janna moest veel huilen. Ik zal het maar gewoon zeggen: ik kon niet met haar overweg. Dat heeft natuurlijk niet aan dat kind gelegen’, zegt Liesbeth.

‘Janna kwam heel veel tekort. Ik heb haar ook heel vaak alleen gelaten, dat ik gewoon de stad in ging, en dat het kind in de box lag te slapen’, herinnert ze. ‘Ik ging natuurlijk wel naar het consultatiebureau. Dan werd het kind gemeten, en dan ging je weer. Dat was niet een plek om te praten over je twijfels of moeilijkheden, dat deed je niet… het zou als een soort verraad voelen, om erover te praten. Alles bleef binnen vier muren.’

Vier jaar later kreeg Janna een zusje. ‘Die tweede zwangerschap was heel anders’, vertelt Liesbeth. Die zwangerschap was gepland. ‘We kregen een hele mooie wieg van mijn schoonvader. Die had hij zelf gemaakt. Het was een grote roze wolk. En iedereen was gewoon blij. Ik had ook gelijk moedergevoelens’, herinnert Liesbeth zich.

In de knel

Ondertussen was Frans veel van huis. ‘Wij hadden een grote televisiezaak, met een eigen reparatiedienst. Frans heeft zich een slag in de rondte gewerkt. Hij kwam na werk ook nooit gelijk thuis. Hij wilde altijd eerst borrelen, “unwinden” noemde hij dat. Hij wilde dan dat de kinderen al gegeten hadden en op bed lagen, daarna wilde hij dan met mij eten. Je rol als vrouw in die tijd? Je zorgde voor het eten, de kinderen, en een schoon huis.’

‘Frans hield me heel strak, financieel ook. Ik kreeg huishoudgeld, maar dat was niet veel. Dat mocht ik niemand vertellen. Ik had geen eigen geld natuurlijk. Ik ben blij dat ik op een gegeven moment toch een beetje heb kunnen werken, in de thuiszorg en voor Tupperware. Eigenlijk vond Frans dat niks: “wat ga je dan verdienen? Dat heb ik liever niet, dan moet ik daar weer belasting over betalen”. Ik heb toch gewerkt, en uiteindelijk een eigen bankrekening geopend.’

‘Op een gegeven moment kon ik niet meer verder in dat huwelijk. Ik was net 30 denk ik, Janna was 11 en haar zusje 7. Ik ben weggegaan. Janna heb ik bij Frans gelaten, haar jongere zusje heb ik meegenomen. Frans heeft een flat voor mij gevonden. Ik had niet zo veel spullen, allemaal oude meuk, maar het was van mij! Ik wilde geen alimentatie, ik wilde gewoon werken. “Ik heb een typediploma”, zei ik. Frans heeft me de scheiding altijd kwalijk genomen’, vertelt Liesbeth.

> ***‘Ik ben in liefde gemaakt… maar niet in liefde geboren’*** – Janna

Impact

De relatie tussen Janna en Liesbeth bleef jarenlang ingewikkeld. ‘Ik ben in liefde gemaakt, maar niet in liefde geboren. Ik denk dat ik dat als kind toch gevoeld heb’, zegt Janna. ‘Ik was de oorzaak van veel ellende, plat gezegd. Nu snap ik waar het vandaan komt: de opvoeding die mijn moeder heeft meegekregen, haar rol in dat Katholieke gezin, die zwijgcultuur. Ik had dat graag eerder geweten’.

Janna vertelt over haar opvoeding als ze bij Liesbeth was: ‘wij mochten helemaal niks, alleen naar de kerksoos. En als er een schoolfeest was, dan stond mama voor aan de rij te roepen: “waar is mijn dochter!”. Of als een jongen een hand op een bil had, dan zei ze: “wat doet die hand daar?” Heeft ze allemaal gedaan. En ik dacht “doe normaal, er gebeurt niks!” Terwijl ze zelf heel losbandig was met mannen, daar begreep ik niets van’.

Liesbeth werd van huis uit gewaarschuwd door haar ouders: ‘“je hebt het zelf niet goed gedaan, dus je kunt het ook nooit goed doen met jouw kinderen. Dat wordt niks”. En Frans deed daaraan mee: “die kinderen groeien op voor galg en rad!”. Dus als er ook maar een jongen of iemand op een terrasje naar ons keek. Dan zei ik: “kom we gaan naar huis”. Of als Janna een minuut te laat thuis was van een afspraak met een jongen, dan zei ik: “ga even zitten, dit was toch de afgesproken tijd?” Ik was echt een tijgerin.’

Het schuldgevoel en de schaamte, die zij kreeg ingeprent door haar familie, kan Liesbeth nog voelen: ‘De schaamte ging zo ver dat ik het ook nooit aan mijn eigen kinderen verteld heb, dat ik al zwanger was voor mijn huwelijk’. Janna: ‘ik ben er per abuis achter gekomen. Mijn vriendje zag het: “dus je ouders zijn getrouwd in september 1968, maar jij bent in maart geboren!’.

‘Janna is zoveel liefde tekortgekomen’, vertelt Liesbeth, ‘dat blijft als een schaduw boven me hangen dat schuldgevoel, ik vind dat heel erg. Daarom wilde ik dit interview doen. Ik hoop dat het niet meer voorkomt, dat vrouwen zich nooit meer hoeven schamen dat ze een kind krijgen’. ‘Ik heb de cirkel doorbroken’, zegt Janna, ‘ik werd heel bewust moeder, en in mijn gezin wordt gepraat’. Liesbeth: ‘en je bent een moederkloek’.